

ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ವೇದರತ್ನಮಾಲಾ

ಸಂಖ್ಯೆ—೧೦

RIG-VEDA

ಸಾ ಯ ಣಿ ಭಾ ಸ್ಯ ಸ ಮೇ ತಾ

ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತಾ

(ಕರ್ಣಾಟಕ ಭಾಷಾರ್ಥಾನುವಾದವಿವರಣೆಗಳೊಡನೆ)

ಭಾಗ—೧೦

ದ್ವಿತೀಯಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು.

ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು ೧೨೨-೧೩೬

Translated with Exhaustive Critical Notes

by

Asthana Mahavidwan

H. P. VENKATA RAO,

Editor.

Printed at

SREE SHAKADA PRESS

MYSORE.

1950

Published by the gracious permission of

His Highness

Sri Jayachamarajendra Wadiyar Bahadur,

G.C.B., G.C.S.I., Maharaja of Mysore.

ಪ.ವ.ವಂಶದವರು ಕಾಡಕ ರಾಜ್ಯದವರು ಸತ್ಯವಾದಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಕಾಲದ
 ಸೈನ್ಯದ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ಸೇವೆ ಮಾಡಿದವರು ಆದ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜ
 ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರ್ ಬಹದ್ದೂರ್,
 ಜಿ.ಸಿ.ಬಿ., ಐ.ಸಿ.ಎಸ್.ಎ. ರವರು.

ವೇದವ್ಯಾಕರಣಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನಿಯಮಿತವಾಗಿರುವ
ವೇದವಿಮರ್ಶನವಿದ್ಯಾನಂದಲಿ

ಅಧ್ಯಕ್ಷರು :

ಶ್ರೀ ಜಗದ್ಗುರು ಸುಗಂಧಲಿಂಗವಿಘ್ನಾಜಕಾರ್ಯ ಪೀಠಾಧ್ಯಕ್ಷರಾದ
ಶಿಲ್ಪಿಸಿದ್ಧಾಂತಿ ಶಿವಯೋಗಿ ಶ್ರೀ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಸ್ವಾಮಿಗಳವರು.

—೦—

Translator & Editor :

ಅಸ್ಥಾನ ಮಹಾವಿದ್ವಾನ್ H. P. ವೆಂಕಟರಾವ್

Associate :

ಶ್ರೀ. G. N. ಚಕ್ರವರ್ತಿ M. A.

Professor of Sanskrit, St. Philomina's College, Mysore.

— — — —

ಸಹಾಯಕ ವಿದ್ವಾನ್ಗಳಿ

1. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ಜಿ. ವಿಷ್ಣುಮೂರ್ತಿಭಟ್ಟರು, ವ್ಯಾಕರಣವಿದ್ವಾನ್, ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜರವರ
ಸಂಸ್ಕೃತಸುಖಾದಾರ್ಥಕ, ಮೈಸೂರು.
2. ಅಸ್ಥಾನ ವಿದ್ವಾನ್ ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| H. ಗಂಗಾಧರಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಜ್ಯೋತಿಷ ವಿದ್ವಾನ್
ಮತ್ತು ಕರ್ಣಾಟಕ ಭಾಷಾಪಂಡಿತರು.
3. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ಶ್ರೀನಿವಾಸಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಯಜ್ಞೋಪನಿಷದಭಾಷಾಪಂಡಿತರು.
4. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ಹಿಟ್ಟವಳ್ಳಿ ಬಿಳಿಗಿರಿರಂಗಾಚಾರ್ಯರು, ಶಾಸ್ತ್ರೀ ವಿದ್ವಾನ್.
5. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ಹಿಟ್ಟವಳ್ಳಿ ದೇವರಾಜಭಟ್ಟರು, ಮೀನಾಂಸಾರ್ಥಕ ಪಂಡಿತರು
6. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ವೆಂಕಟರಮಣಾಚಾರ್, M. A., B. T., ಸಾಹಿತ್ಯವಿದ್ವಾನ್.
7. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| S. ರಂಗನಾಥನ್, ಸಾಹಿತ್ಯವಿದ್ವಾನ್, ಅರಮನೆ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಭಂಪಾ
8. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ಪುತ್ತೂರು ಅನಂತಕೃಷ್ಣಮಾಚಾರ್, ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್,
Govt. Oriental Research Institute, Mysore.
9. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| S. ಸೀತಾರಾಮಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ರಿಟೈರ್ಡ್ ಪಂಡಿತರು.
Govt. Oriental Research Institute, Mysore.

ಶ್ರೀ ಜಗದ್ಗುರು ನಾಗಲಿಂಗಪರಿವ್ರಾಜಕಾಚಾರ್ಯ ಪೀಠಾಧ್ಯಕ್ಷರಾದ
ಶಿಲ್ಪಸಿದ್ಧಾಂತಿ ಶಿವಯೋಗಿ ಶ್ರೀ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಸ್ವಾಮಿಗಳವರು
ವೇದವಿಮರ್ಶನ ವಿದ್ವನ್ಮಂಡಲಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು

ವ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ಹತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ೧೨೭ರಿಂದ ೧೩೩ರ ವರೆಗಿನ ೭ ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವವು. ಇದರ ಮುಂದಿನ ಅನುವಾಕ ಎಂದರೆ ಇವತ್ತನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ೧೩೪ ರಿಂದ ೧೩೯ರ ವರೆಗಿನ ೬ ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವವು. ಈ ಎರಡು ಅನುವಾಕಗಳಿಂದಾಗುವ ೧೩ ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೂ ವರುಚ್ಛೇವೋ ದೈವೋದಾಸಿಃ ಎಂದರೆ ದಿವೋದಾಸನ ಮಗನಾದ ವರುಚ್ಛೇವನೆಂಬುವನು ಋಷಿಯು. ದಿವೋದಾಸನ ವಿಷಯವನ್ನು ನಾವು ಹಿಂದೆಯೇ ತಿಳಿಸಿದ್ದೇವೆ. ದಿವೋದಾಸ ಅಥವಾ ದಿವೋದಾಸ ಅತಿಥಿಗೃಹವೆಂಬವನು ಬಹುಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದ (ವೇದದಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಜನು. ಇವನು ವಸುಶ್ವೇತನೆಂಬವನ ಮಗನು ಮತ್ತು ಸುದಾಸನೆಂಬವನಿಗೆ ತಂದೆಯು. ಇವನ ಹೆಸರು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಅನೇಕಕಡೆ ಬಂದಿದೆ. ಈ ದಿವೋದಾಸನಿಗೆ ಶಂಬರ ಅಥವಾ ದಾಸನೆಂಬ ಬೆಟ್ಟಗುಡ್ಡಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಡುಜನರ ನಾಯಕನು ಮುಖ್ಯಶತ್ರುವೆಂದು ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ದಿವೋದಾಸದೃಷ್ಟವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಇವನ ಮಗನಾದ ವರುಚ್ಛೇವಋಷಿಯೇ ಈ ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೆ ದ್ರಷ್ಟೃವೇ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಧುನಿಕ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಭೇದವಿದೆ. ಅದು ಹೇಗಾದರೂ ಇರಲಿ. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಎಂದರೆ—**ಅಗ್ನಿನೋಕಾದಶ ಪರುಚ್ಛೇವೋ ದೈವೋದಾಸಿರಾಗ್ನೇಯಂ ತು ಪಾರುಚ್ಛೇಪಂ ಸರ್ವಮಾತ್ಮತ್ವಂ ತತ್ರಾತಿಧೃತಿಶ್ಚಿಷ್ಣೀತಿ** ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಾನುಸಾರವಾಗಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ೧೩ ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೂ (೧೨೭-೧೩೯) ವರುಚ್ಛೇವನೇ ಋಷಿಯೆಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು. ಯಾಸ್ಕರು ತಮ್ಮ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ—

ಪರುಚ್ಛೇಪ ಋಷಿಃ | ಸರ್ವವಚ್ಛೇಪಃ ಪರುಷಿಪರುಷಿ ಶೇಪೋಽಸ್ಯೇತಿ ವಾ |

(ನಿ ೧೦-೪೨)

ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಸುಖಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಬೆಳೆದವನಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವಾಂಗ ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇಲ್ಲಿ ವರುಚ್ಛೇವಶಬ್ದದ ಅವಯವಾರ್ಥವು ಅಷ್ಟು ಮುಖ್ಯವೇನಲ್ಲ. ಈ ಋಷಿಯ ವಿಚಾರವು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ (ಅಧ್ಯಾಯ ೨೨, ಖಂಡದ ೫-೬) ಕೌಷೀತಕೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ (೧೩-೪-೫) ದಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಈ ವರುಚ್ಛೇವಋಷಿದೃಷ್ಟವಾದ ೧೩ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ೧೦೦ ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಋಷಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ಅನಾಸತಃ ಪಾರುಚ್ಛೇಪಿಃ ಎಂಬುವನು ೯ ನೇ ಮಂಡಲದ ೧೧೧ನೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ೩ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ದ್ರಷ್ಟೃವಾಗಿರುವನು. ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಒಂದು ವ್ರತೈಕವಾದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಿರುವುದು. ಇವುಗಳು ಅತ್ಯಷ್ಟಿಃ, ಅತಿಶಕ್ತರೀ, ಅತಿಧೃತಿಃ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಭಂದಸ್ಸಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವವು. ೧೩೭ ನೇ ಸೂಕ್ತವು ಅತಿಶಕ್ತರೀ ಎಂಬ ಭಂದಸ್ತವು. ಉಳಿದ ಸೂಕ್ತಗಳು (ಕೆಲವು ಋಕ್ಕುಗಳು ಹೊರತಾಗಿ) ಅತ್ಯಷ್ಟಿ ಎಂಬ ಭಂದಸ್ಸಿನಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿರುವವು. ಈ ವಿಧವಾದ ಭಂದಸ್ಸಿಗೆ ೭ ಪಾದಗಳೂ ಒಟ್ಟು ೬೮ ಅಕ್ಷರಗಳೂ ಇರುವವು. ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಇರುವುದೂ ಉಂಟು. ಈ ಭಂದಸ್ಸುಗಳ ಲಕ್ಷಣಾದಿಗಳನ್ನು ನಾವು ಉದಾಹರಣೆಗಳೊಡನೆ ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೧ ಪೇಜು 221-231 ಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದಾಗ ವಿವರಿಸಿದೇವೆ. ವರುಚ್ಛೇವ ಋಷಿದೃಷ್ಟವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳ ಮತ್ತೊಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಯಾಸ್ಕರು—

ಅಭ್ಯಾಸೇ ಭೂಯಾಂಸಮರ್ಥಂ ಮನ್ಯಂತೇ ಯಥಾಹೋ ದರ್ಶನೀಯಾಹೋ ದರ್ಶನೀಯೇತಿ |

ತತ್ಪರುಚ್ಛೇಪಸ್ಯ ಶೀಲಂ ||

(ನಿ ೧೦-೪೨)

ಎಂದರೆ ಈ ಋಷಿದೃಷ್ಟವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸ ಎಂದರೆ ದ್ವಿರುಕ್ತಿಯ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವುದು. ನಾಧಾರಣವಾಗಿ ಗಾಯತ್ರೀ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಜಗತೀ ಮೊದಲಾದ ಭಂದಸ್ತಿನ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾರ್ಧ, ಉತ್ತರಾರ್ಧವೆಂದು ಎರಡು ಭಾಗಗಳು ಮಾತ್ರ ಇರುವವು. ಆದರೆ ಅತ್ಯಷ್ಟಿ ಮೊದಲಾದ ಪರುಚ್ಛೇವಋಷಿದೃಷ್ಟವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ಅರ್ಧಗಳಿರುವವು. ಅಮೂರ, ಅರ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯ ಅರ್ಧಗಳ ಅಂತ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದೆರಡು ಶಬ್ದಗಳು ವಲ್ಲನಿಯಂತೆ ಪುನಃ ಪುನಃ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಉದಾ—

ಅಗ್ನಿಂ ಹೋತಾರಂ ಮನ್ಯೇ ದಾಸ್ತಂತಂ ವಸುಂ ಸೂನುಂ ಸಹಸೋ ಜಾದವೇದಸಂ ವಿಶ್ವಂ ನ
ಜಾತವೇದಸಂ |

ಎಂಬ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಜಾತವೇದಸಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಎರಡಾವರ್ತಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು ಈ ಪುನರುಕ್ತಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಂ ನ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಇರುವವು. ಈ ಅಭ್ಯಾಸಶಬ್ದವು ಯಾವಾಗಲೂ ವಾಕ್ಯದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವುದು.

ನಿಷ್ಪದಮಾಣೋ ಯಮತೇ ನಾಯತೇ ಧನ್ವಾಸಹಾ ನಾಯತೇ |

ಈ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ನ ಅಯತೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಎರಡಾವರ್ತಿ ಪಠಿತವಾಗಿ ಅವುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಧನ್ವಾಸಹ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇರುವುದು. ಈ ಅಭ್ಯಾಸ ವಿಷಯವನ್ನು ಯಾಸ್ವರು ಅಭ್ಯಾಸೇ ಭೂಯಾಂಸಮರ್ಥಂ ಮನ್ಯಂತೇ ಯಥಾಹೋ ದರ್ಶನೀಯಾಹೋ ದರ್ಶನೀಯೇತಿ | ಎಂದು ಹೇಳಿ ಇದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರರು—

ಅಭ್ಯಾಸೇ ಭೂಯಾಂಸಂ ಅರ್ಥಂ ಮನ್ಯಂತೇ | ಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಸೇ ಯತ್ರಾನೋ ವಿಶೇಷೋ ನಾಸ್ತಿ
ತತ್ತ್ವೈವಂ ವಿಶೇಷಮಾಚಾರ್ಯಾ ಮಂತ್ರಾರ್ಥಸತತ್ತ್ವವಿದೋ ಮನ್ಯಂತೇ-ಯದುತಾರ್ಥ-
ಭೂಯಸ್ತ್ವಮಿತಿ | ನಹ್ಯಕಸ್ಮಾತ್ ಸ ಏವ ಶಬ್ದಃ ಪುನರಭ್ಯಸ್ಯತೇ | ಲೋಕೇಽಪಿ ಚೈತತ್
ದೃಷ್ಟಂ-ಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಸೇರ್ಧಭೂಯಸ್ತ್ವಮಿತಿ | ಯಥಾ-ಅಹೋ ದರ್ಶನೀಯಃ! ಅಹೋ
ದರ್ಶನೀಯಃ! ಇತಿ | ಗುಣಾತಿಶಯೇ ಹಿ ಸ್ತ್ರಿಯಾಃ ಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಸಃ ತಸ್ಮಾಂತಂತ್ರೇಷ್ಟಪಿ
ತದ್ವದೇವೇತಿ ನ್ಯಾಯ್ಯಂ ||

ಎಂದರೆ ಒಂದು ಶಬ್ದವನ್ನು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಎರಡಾವರ್ತಿ ಉಚ್ಚರಿಸುವಾಗ ಆ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎರಡರ್ಥಗಳಿಲ್ಲದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ, ಶಬ್ದದ ಪುನರುಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥಾತಿಶಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು, ಎಂದರೆ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ವಿಷಯವು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಾಟುವಂತೆ ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಉದಾ—ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣನೆ ಮಾಡುವಾಗ ಅಹೋ ದರ್ಶನೀಯ ಅಹೋ ದರ್ಶನೀಯ ಎಂದು ಹೇಳುವುದುಂಟು. ಆಗ ದ್ವಿರುಕ್ತಿಗೆ ಆಹಾ ಎಂತಹ ಸೌಂದರ್ಯ, ಎಂತಹ ಸೌಂದರ್ಯವೆಂದು ಸೌಂದರ್ಯಾತಿಶಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟ ಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ರೂಢಿ ಇರುವುದು. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು, ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು ಆದರೆ ನಾಯಣರು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಭ್ಯಾಸಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ಈ ವಿಧವಾದ ದ್ವಿರುಕ್ತಿಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಯೋಜನವುಂಟು. ಋಗ್ವೇದದ ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳು ಗಾನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವಂತೆಯೇ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವು. ರಾಗಾದಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಕೃತಿಗಳನ್ನು

ಹಾಡುವಾಗ ಪಲ್ಲವಿಯನ್ನೂ ಅನುಪಲ್ಲವಿಯನ್ನೂ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಹಾಡುವುದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಋಕ್ಕುಗಳೂ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳೂ ಶ್ರಾವ್ಯವಾಗಿರುವಂತೆ ಗಾನಮಾಡುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರಬೇಕು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರವರ್ತನಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಪಾರುಚ್ಛೇವ ಮಂತ್ರಗಳ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ನಾಮವೇದದ ಬಹುಭಾಗವು ಋಗ್ವೇದದ ಋಕ್ಕುಗಳೇ ಆಗಿರುವುವು.

ವೇದಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಅರ್ಧವತ್ತಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಅವುಗಳನ್ನು ಭಕ್ತಿಶ್ರದ್ಧೆಗಳಿಂದ ಸ್ವರಸಹಿತವಾಗಿ ಪಠನ ಅಥವಾ ಗಾನವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ವೇದಮಂತ್ರ ವರ್ತನಮಾಡುವವರಿಗೂ, ಅಂತಹ ವೇದಘೋಷವನ್ನು ಕೇಳುವ ಶ್ರೋತೃವೃಂದಕ್ಕೂ ಒಂದು ಅನಿರ್ವಚನೀಯವಾದ ಆನಂದವುಟಾಗುವುದೆಂಬ ವಿಷಯವು ಅನೇಕರ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವುದು. ವಾಶ್ವಾತ್ಯರೇ ಮೊದಲಾದ ಕೆಲವು ಆಧುನಿಕ ವಿದ್ವಾಂಸರು ವೇದಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಅರ್ಧಪ್ರಾಧಾನ್ಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಾತ್ರವೇ ನೋಡುವುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ವೇದಮಂತ್ರಗಳ ಸಂಸ್ಕರಣೆ ಸ್ವಾರಸ್ಯವು ತಿಳಿಯಲು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರು ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡುವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಕೆಲವರು ಈ ಋಕ್ಕುಗಳು ಛಂದೋಬದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ ಅನೇಕ ಲೋಕವದೋಷಗಳೂ ವ್ಯಾಕರಣನಿಯಮೋಲ್ಲಂಘನೆಗಳೂ ಇರುವುದೆಂದೂ, ಮೌಢಕವಿತಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದಲ್ಲವೆಂದೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ಆದರೆ ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸಾಧುವಾದುದಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಲಿಖಿತಭಾಷೆ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕಂಠವಾರವಾಗಿಯೇ ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಆದುದರಿಂದ ಶಬ್ದೋಚ್ಚಾರಣೆಗೂ ಶ್ರಾವ್ಯತ್ವಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಗಮನ ಕೊಡುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವು. ಮತ್ತು ಲಿಖಿತಭಾಷೆಯೂ ಇಲ್ಲದೆ ವ್ಯಾಕರಣವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ಭಾಷಾಶೈಲಿಯನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ಸಹಜವೇ ಆಗಿರುವುದು. ಮತ್ತು ಈಚೆಗೆ ಪಾಣಿನಿಯೇ ಮೊದಲಾದವರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ವೇದಶಬ್ದಗಳ ಆಧಾರದಿಂದಲೇ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವೆಂಬುದನ್ನು ಮರೆಯಬಾರದು. ಭಾಷೆಯಿಂದ ವ್ಯಾಕರಣವೇ ಹೊರತು ವ್ಯಾಕರಣದಿಂದ ಭಾಷೆಯಲ್ಲ. ಭಾಷೆಯೇ ಮೂಲ. ಅದನ್ನ ನುಸರಿಸಿ ವ್ಯಾಕರಣವಿರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ವೇದಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ಶಬ್ದಾದಿಗಳ ರೂಪಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈಗಿನ ವ್ಯಾಕರಣನಿಯಮಗಳನ್ನು ಅದಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಾಗಿ ಅನ್ವಯಿಸುವುದು ಸಮಂಜಸವಾಗಲಾರದು.

ಗಾನದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳ ರಚನೆಯಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿರುವುದಷ್ಟೆ ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಹ್ರಸ್ವಾಕ್ಷರಗಳು ದೀರ್ಘಾಕ್ಷರಗಳಾಗಿಯೂ ದೀರ್ಘಾಕ್ಷರಗಳು ಹ್ರಸ್ವಾಕ್ಷರಗಳಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು ಅಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದು. ಉದಾ :—**ಅಥ ಘ ಸ್ಮ** ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಸಂಹಿತಾಪಾಠದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘಾಕ್ಷರಗಳಾಗಿರುವುವು. ಇದರಂತೆ **ಋತವ್ಯಧಾ** ಎಂಬುದು **ಋತಾವ್ಯಧಾ** ಎಂದು ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಇತ್ಯಾದಿ. ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳ ಒಂದೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳು ಲೋಪವಾಗಿರುವುವು. ಉದಾ,—**ಆತ್ಮನಾ** ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ **ತ್ಮನಾ** ಎಂದೂ **ಭಾವಯವ್ಯಸ್ಯ** ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ **ಭಾವ್ಯಸ್ಯ** ಎಂದೂ ಇರುವುದು. ಈ ರೀತಿಯಾದ ಲೋಪವದೋಷಗಳು ಅಧುನಿಕ ಭಾಷೆಗೂ ಹೊಸದೇನಲ್ಲ. ಉದಾ.—ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಹಾಡುವಾಗ ಗಾನಮಾಡುವವರು **ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ** ಎಂಬ ಕಡೆ **ಕೃಷ್ಣ ಮೂರತಿ** ಎಂದೂ, **ಕೀರ್ತಿ** ಎಂಬಕಡೆ **ಕೀರುತಿ** ಎಂದೂ ಹಾಡುವುದುಂಟು. ಇಂತಹ ಲೋಪವದೋಷಗಳು ಬಹಳವಾಗಿವೆ ವೇದಮಂತ್ರಗಳು ಕೇವಲ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯಿಂದ ವರಂವರಿಯಾಗಿ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟು ನಡೆದು ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಅಲ್ಪದೋಷ (ಅವು ದೋಷಗಳೇ ಅಲ್ಲ) ಇರುವುದು ಅಸ್ವಾಭಾವಿಕವಲ್ಲ.

ನರುಚ್ಛೇಪ ಋಷಿದೃಷ್ಟವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳು ಬಹು ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವವು ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳ ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥವು ಬಹು ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾಗಿಯೂ, ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಅರ್ಥವು ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಂಜವಾಗಿ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಬಹುಭಾಗವು ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವು. ಅವುಗಳ ವಿವರಣೆಯು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿರುವುದು.

ದೇವಾಸುರಾ ವಾ ಏಷು ಲೋಕೇಷು ಸಮಯತಂತ ತೇ ವೈ ದೇವಾಃ ಪೃಥ್ವೀನೈವಾರ್ಹೇಭ್ಯೋ
ಲೋಕೇಭ್ಯೋಽಸುರಾನ್ ಪ್ರಾಣಾದಂತ ತೇಷಾಂ ಯಾನ್ಯಂತರ್ಹಸ್ತೀನಾನಿ ವಸೂನ್ಯಾ-
ಸಂಸ್ತಾನ್ಯಾದಾಯ ಸಮುದ್ರಂ ಪ್ರಾಪ್ಯಂತ ತ ಏತೇನೈವ ಛಂದಸಾನುಹಾಯಾನ್ತರ್ಹಸ್ತೀನಾನಿ
ವಸೂನ್ಯಾದದತ ತದ್ಯದೇತತ್ಪದಂ ಪುನಃಪದಂ ಸ ಏವಾಂಕುಶ ಆಸಂಜನಾಯ |
ಆ ದ್ವಿಷತೋ ವಸು ದತ್ತೇ ನಿರೀನಮೇಭ್ಯಃ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ಲೋಕೇಭ್ಯೋ ನುದತೇ
ಯ ಏವಂ ವೇದ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೨೨-೬)

ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅಸುರರಿಗೂ ಒಂದು ಸಲ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಯುದ್ಧವಾಯಿತು. ಆಗ ದೇವತೆಗಳು (ದ್ವಾದಶಾಹ ವೆಂಬ ಯಾಗದ) ಆರನೆಯ ದಿವಸ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಮಾಡಿ ಅಸುರರನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಈ ಲೋಕದಿಂದ ಓಡಿಸಿದರು. ಆಗ ಅಸುರರು ಸೋತುಹೋಗಿ ತಮ್ಮ ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕಿರುವ ಧನಕನಕಾದಿ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ರಣರಂಗದಿಂದ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಬಿಡಾಡಿದರು. ಬಳಿಕ ದೇವತೆಗಳು ಅಸುರರನ್ನು ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡುಹೋಗಿ ಪರುಚ್ಛೇಪಋಷಿದೃಷ್ಟವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳ ಸಂಪನ್ನವಾದ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ್ದ ಧನವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆದರು. ಹೀಗೆ:ವಡೆಯುವಾಗ ನರುಚ್ಛೇಪ ಋಷಿದೃಷ್ಟವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಏಳನೆಯ ವಾದವು (ಪುನಃ ಪರಿತವಾದ ವಾದವು) ಇವರಿಗೆ ಸಹಾಯಕವಾಯಿತು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜನರು ತಮಗೆ ನಿಲುಕದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಕ್ಕೆ (hook) ಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಉದ್ದವಾದ ಕೋಲಿನಿಂದ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವು. ಅದರಂತೆ ಈ ಋಷಿದೃಷ್ಟವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿನ ಪುನಃ ಪರಿತವಾಗುವ ಏಳನೆಯ ವಾದವು (ಸುವ್ಯಲೀಕೋ ನ ಅಗಹಿ ಎಂಬ ವಾದದಂತಿರುವ ಏಳನೆಯ ವಾದವು) ಸಮುದ್ರಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಧನದಿ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸೇರುವಂತೆ ಮಾಡಿತು ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಅದರಂತೆ ಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣೆಮಾಡಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಪುರುಷನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿ, ಈ ಲೋಕದಿಂದ ಅವನನ್ನು ಓಡಿಸಿ ಅವನ ಸಂವತ್ಸನ್ನು ತಾನೇ ವಡೆಯುವನು.

ನರುಚ್ಛೇಪ ಋಷಿದೃಷ್ಟವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಅಂತರಾರ್ಥವಿವರಣೆಯು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. (ಐ. ಬ್ರಾ. ೨೨-೫) —

ಪಾರುಚ್ಛೇಸೀರುಪದಧತಿ ಪೂರ್ವಯೋಃ ಸವನಯೋಃ ಪುರಸ್ತಾತ್ಪ್ರಸ್ಥಿತಯಾಜ್ಯಾನಾಂ ರೋಹಿತಂ
ವೈ ನಾಮೃತಚ್ಛಂದೋ ಯತ್ಪಾರುಚ್ಛೇಫಮೇತೇನ ವಾ ಇಂದ್ರಃ ಸಪ್ತ ಸ್ವರ್ಗಾಂಲ್ಲೋಕಾನ-
ರೋಹತ | ರೋಹತಿ ಸಪ್ತ ಸ್ವರ್ಗಾಂಲ್ಲೋಕಾನ್ಯ ಏವಂ ವೇದ | ತದಾಹುರ್ಯತ್ಪಂಚಪದಾ
ಏವ ಪಂಚಮಸ್ಯಾಹೋ ರೂಪಂ ಪಟ್ಟಿದಾಃ ಪಷ್ಯಸ್ಯಾಥ ಕಸ್ಮಾತ್ಸಪ್ತಪದಾಃ ಪಷ್ಯೇಽಹರ್ವಾ-
ಸ್ಯಂತ ಇತಿ | ಪಡ್ಧಿರೇವ ಪದೈಃ ಪಷ್ಯಮಹರಾಪ್ತು ವಂತೈಃ ಪಟ್ಟಿದೈವೈತದಹರ್ಯತ್ಸಪ್ತಮಂ
ತದೇವ ಸಪ್ತಮೇನ ಪದೇನಾಭ್ಯಾರಭ್ಯ ವಸಂತಿ ವಾಚಮೇವ ತತ್ಪುನರುಪಯಂತಿ ಸಂತತ್ಕೈ ||

ದ್ವಾದಶಾಹ ಅಥವಾ ದಶರಾತ್ರ ಎಂಬ ಯಜ್ಞದ ಆರನೆಯ ದಿನನ ನಡೆಯುವ ಪ್ರಾತಸ್ಸವನ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನಗಳಲ್ಲಿ (ಸವನವೆಂದರೆ ಸೋಮವನ್ನು ಲತೆಯಿಂದ ಜಜ್ಜಿ ತೆಗೆದು ಹಿಂಡುವ ಕರ್ಮ) ಹೋತೃವರ್ಗಕ್ಕೆ ನೇರಿದ ಏಳು ಜನ ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳು ಪ್ರಸ್ಥಿತಯಾಜ್ಯಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವರು ಎಂದರೆ ಮೊದಲು ಒಂದೊಂದು ವಾರುಚ್ಛೇಮ ಋಕ್ವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಅನಂತರ ಒಂದೊಂದು ಪ್ರಸ್ಥಿತಯಾಜ್ಯಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ವಾರುಚ್ಛೇಮ ಮಂತ್ರಗಳು ಯಾವವೆಂದರೆ—

ವೃಷಸ್ವಿಂದ್ರ ವೃಷಸಾಣಾಸ ಇಂದವಃ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೯-೬) ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯ ಋಕ್ವಿನವರಿಗೂ (೧-೧೩೯-೧೧) ಮತ್ತು,

ಪಿಬಾ ಸೋಮಮಿಂದ್ರ ಸುವಾನಮದ್ವಿಭಿಃ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೦-೨) ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯವರಿಗೂ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೦-೧೦)

ಇರುವ ಋಕ್ಯಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಈ ವರುಚ್ಛೇಮ ಋಷಿದ್ವೃಷ್ಯವಾದ ಋಕ್ಯಗಳಿಗೆ ರೋಹಿತ (ಹತ್ತುವುದು)ವೆಂದು ಹೆಸರು. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಋಕ್ಯಗಳ ವರನದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನು ಏರಿದನು. ಇಲ್ಲಿ ಏಳು ಸ್ವರ್ಗಗಳೆಂದರೆ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮಾಥಮಭೇದಗಳಿಂದ ಇರುವ ಎಳ ಸ್ವರ್ಗವಿಭಾಗಗಳು. ಯಾವ ಪುರುಷನು ಈ ರೀತಿ ಈ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಮಾಡುವನೋ ಅವನೂ ಸಪ್ತಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಹೊಂದುವನು

ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ವಿಷಯವಿರುವುದು ಈ ಯಾಗದ ಐದನೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿ ಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಐದು ಪಾದಸಂಖ್ಯೆಯ (ಪಂಕ್ತಿಭಂದಸ್ಸು) ಋಕ್ಯಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವುದು ರೂಢಿಯು. ಅದರಂತೆ ಆರನೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿ ಆರು ಪಾದಗಳ ಋಕ್ಯನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದು. ಅದರೂ ಏಳು ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ವಾರುಚ್ಛೇಮ ಋಕ್ಯಗಳನ್ನು ಆ ದಿನನ ಏತಕ್ಕೆ ಪಠಿಸುವರೆಂದರೆ ಆರು ದಿನನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಋಕ್ವಿನ ಆರು ಪಾದಗಳಿಂದ ಆರು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಗಳನ್ನು ದಾಟಿ ಏಳನೆಯ ಪಾದದಿಂದ ಸಪ್ತಮ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಏರುವರು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಏಳನೆಯ ಪಾದವು ಪುನರುಕ್ತಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಖಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ಆರು ಪಾದಗಳಿರುವವು ಎಂದೇ ಗಣನೆ. ಏಳನೆಯ ಪಾದಕ್ಕೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಸಪ್ತಮಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಎಡೆಯಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಪರುಚ್ಛೇಮ ಋಷಿದ್ವೃಷ್ಯವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳು ಶನ್ತಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ—

**ದ್ಯೌರ್ವೈ ದೇವತಾ ಷಷ್ಠಮಹರ್ವಹತಿ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶಸ್ತೋಮೋ ರೈವತಂ ಸಾಮಾತಿಚ್ಛಂದಾ-
ತ್ವಂದೋ ಯಥಾದೇವತನೋತೇನ ಯಥಾಸ್ತೋಮಂ ಯಥಾಸಾಮ ಯಥಾಚ್ಛಂದಸಂ
ರಾಧ್ನೋತಿ ಯ ಏವಂ ವೇದ ||**

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೨೨-೬)

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದಶರಾತ್ರಯಾಗದ ಆರನೆಯ ದಿನದ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ದೇವತಾದಿ ವಿವರಗಳು ಈ ರೀತಿ ಇರುವವು. ಆರನೆಯ ದಿನನ ದ್ಯೌಃ ಎಂಬುದು ದೇವತೆಯು, ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶವೆಂಬ ಸ್ತೋಮವಿಶೇಷವನ್ನು ಆದಿನ ಪಠಿಸಬೇಕು.

ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶಸ್ತೋಮದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ನಾವು ಹಿಂದೆಯೇ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಆದರೂ ತಾಂತ್ರಿಕಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಸ್ತೋಮದ ವಿವರವು—**ಏಕಾದಶಭ್ಯೋ ಹಿಂಕರೋತಿ ಸ ತಿಸೃಭಿಃ ಸ ಸಪ್ತಭಿಃ ಸ ಏಕಯಾ | ಏಕಾದಶಭ್ಯೋ ಹಿಂಕರೋತಿ ಸ ಏಕಯಾ ಸ ತಿಸೃಭಿಃ ಸ ಸಪ್ತಭಿಃ | ಏಕಾದಶಭ್ಯೋ ಹಿಂಕರೋತಿ ಸ ಸಪ್ತಭಿಃ ಸ ಏಕಯಾ ಸ ತಿಸೃಭಿರಂತೋ ವೈ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶಃ ||** ಎಂದಿದೆ. ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ತೃಚವನ್ನು (ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು) ವ್ರಧಮ ವರ್ಯಾದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು ಮೂರಾವರ್ತಿಯೂ ಎರಡನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು ಏಕಾವರ್ತಿಯೂ ಮೂರನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು ಒಂದಾವರ್ತಿಯೂ ಪಠಿಸಬೇಕು (ಇದರಿಂದ ಹನ್ನೊಂದು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿದಂತಾಗುವುದು.) ದ್ವಿತೀಯ ವರ್ಯಾದಲ್ಲಿ ತೃಚದ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು ಒಂದು ಸಲವೂ ಎರಡನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು ಮೂರು ಸಲವೂ ಮೂರನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು ಏಳು ಸಲವೂ ಪಠಿಸಬೇಕು. (ಒಟ್ಟು ೧೧ ಋಕ್ಕುಗಳು) ತೃತೀಯವರ್ಯಾದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು ಏಕಾವರ್ತಿಯೂ ಎರಡನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು ಒಂದಾವರ್ತಿಯೂ ಮೂರನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು ಮೂರಾವರ್ತಿಯೂ ಪಠಿಸಬೇಕು. (ಒಟ್ಟು ೧೧ ಋಕ್ಕುಗಳು) ಈ ರೀತಿ ಮೂರು ವರ್ಯಾಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿಸುವ ಋಕ್ಕುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಮೂರಾವರ್ತ ಹನ್ನೊಂದು ಅಥವಾ ಮೂವತ್ತಮೂರು ಆಗುವುದರಿಂದ ಈ ಸ್ತೋಮಕ್ಕೆ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶಸ್ತೋಮವೆಂದು ಹೆಸರು. **ರೇವತೀರ್ನ ಸಧಮಾದೇ** (ಋ. ಸಂ. ೧-೩೦-೧೩) ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ನಾಮಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ರೈವತವೆಂದು ಹೆಸರು. ಗಾಯತ್ರೀ ಘಂಧಸ್ವಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅಕ್ಷರಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ ಭಂದಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಅತಿಚ್ಛಂದಾಃ ಎಂದು ಹೆಸರು ಈ ಆರನೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿ ವಾಕ್, ಗೌಃ ದ್ಯೌಃ ಎಂಬವು ದೇವತೆಗಳು. ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶಸ್ತೋಮದಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಬೇಕು. ರೈವತವೆಂಬ ಸಾಮದಿಂದ ಗಾನಮಾಡಬೇಕು. ಅತಿಚ್ಛಂದಭಂದಸ್ಸುವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು (ವ್ರತಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ) ಪಠಿಸಬೇಕು. ಇವೇ ಆರನೆಯ ದಿನದ ವಿಶೇಷವಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳು

**ಯದ್ವೈ ಸಮಾನೋದಕಂ ತತ್ಸೃಷ್ಯಾಹ್ನೋ ರೂಪಂ ಯದ್ವೈವ ತೃತೀಯಂ-
ಮಹಸ್ತದೇತಪ್ತನರ್ಯತ್ಸೃಷ್ಯಂ ಯದತ್ಸವದ್ಯದಂತವದ್ಯತ್ಪನರಾವೃತ್ತಂ ಯತ್ಪನರ್ನಿವೃತ್ತಂ
ಯದ್ರತವದ್ಯತ್ಪರ್ಯಸ್ತವದ್ಯತ್ರಿವದ್ಯದಂತರೂಪಂ ಯದುತ್ತಮೇ ಪದೇ ದೇವತಾ ನಿರುಚ್ಯತೇ
ಯದಸೌ ಲೋಕೋಽಭ್ಯುದಿತಃ ||**

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೨೨-೭)

ಈ ಯಾಗದ ಮೂರನೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳುಂಟೋ ಆ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳೇ ಆರನೆಯ ದಿನದ ದಲ್ಲಿಯೂ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು. ಮೂರನೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಉಚ್ಚರಿಸಿದ ಅಶ್ವವತ್ ಅಂತವತ್ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ಆರನೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿಯೂ ಪುನಃ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಆದರೆ ಆರನೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ಕ್ರಮವಿರುವುದು.

**ಯತ್ಪಾರುಚ್ಛೇಷಂ ಯತ್ಸಪ್ತಪದಂ ಯನ್ನಾರಾಶಂಸಂ ಯನ್ನಾಭಾನೇದಿಷ್ಯಂ ಯದ್ವೈವತಂ
ಯದತಿಚ್ಛಂದಾ ಯತ್ಕೃತಂ ಯತ್ತೃತೀಯಸ್ಯಾಹ್ನೋ ರೂಪಮೇತಾನಿ ನೈ ಸೃಷ್ಯಾಹ್ನೋ
ರೂಪಾಣಿ |**

ಆ ದಿನದ ಏಳು ಪಾದಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಪರುಚ್ಛೇಷಮುಷಿದೃಷ್ಟವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನೂ ನಾಭಾನೇದಿಷ್ಯದೃಷ್ಟವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನೂ ನರಾಶಂಸದೇವತೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನೂ ಪಠಿಸಬೇಕು. ರೈವತವೆಂಬ ಸಾಮದಿಂದ ಗಾನ

ನಾಡಬೇಕು. ಅತಿಚ್ಛಂದಭಂದಸ್ಥನ (ಗಾಯತ್ರಿಭಂದಸ್ಥಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಭಂದಸ್ಥನ) ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಭೂತಕಾಲದ ವ್ರಯೋಗವಿರಬೇಕು. ಈ ವಿಶೇಷ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಮೂರನೆಯ ದಿನನ ನಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿರುವ ಅಥವಾ ಹೇಳದಿರುವ ಕ್ರಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆರನೆಯ ದಿನನವೂ ಆಚರಿಸಬೇಕು ಈ ರೀತಿ ಮಾಡುವುದೇ ಎಂದರೆ ವರುಚ್ಛೇವಋಷಿದ್ವಷ್ಟಮಂತ್ರವರನವೇ ಆರನೆಯ ದಿನನದ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವು.

**ಅಯಂ ಜಾಯತ ಮನುಷೋ ಧರೀಮಣೀತಿ ಸಷ್ಠಸ್ಯಾರ್ಹ ಆಚ್ಯಂ ಭವತಿ ಪಾರುಚ್ಛೇಪಮತಿ-
ಚ್ಛಂದಾಃ ಸಪ್ತಪದಂ ಸಷ್ಠೇಽದನಿ ಸಷ್ಠಸ್ಯಾರ್ಹೋ ರೂಪಂ |**

ಆರನೆಯ ದಿನನ ವರಿಸುವ ಆಚ್ಯಶಸ್ತ್ರವೆಂಬ ಮಂತ್ರವು ವರುಚ್ಛೇವಋಷಿದ್ವಷ್ಟವಾದ ಅಯಂ ಜಾಯತ ಮನುಷೋ ಧರೀಮಣೀ ಎಂಬ ನೂತ್ತದ ಋಕ್ಕುಗಳಾಗಿರಬೇಕು. ಇವುಗಳ ಭಂದಸ್ಥ ಅತಿಚ್ಛಂದವು. ಎಂದರೆ ಸಾಧಾರಣ ಭಂದಸ್ಥನಲ್ಲಿರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಅಕ್ಷರಗಳು ಇವುಗಳಲ್ಲಿರುವವು. ಮತ್ತು ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಏಳು ವಾದಗಳಿರುವವು. (ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ೩ ಪಾದಗಳೂ ಮಧ್ಯಮಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ೨ ಪಾದಗಳೂ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ೨ ವಾದಗಳೂ ಒಟ್ಟು ೭ ಪಾದಗಳು). ಇನ್ನೆಲ್ಲವೂ ಆರನೆಯ ದಿನನದಲ್ಲಿನ ವಿಶೇಷಕ್ರಮಗಳು

ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ಬರ್ಹಿರುಪ ನೋ ಯಾಹಿ ನೀತಯೇ ಆ ನಾಂ ರಥೋ ನಿಯುತ್ವಾನ್ನಕ್ಷದವಸೇ
ಸುಷುಮಾಯಾತಮದ್ರಿಭಿಯುನಾಂ ಸ್ತೋಮೇಭಿದೇವಯಂತೋ ಅಶ್ವಿನಾವರ್ಮಹ ಇಂದ್ರ
ವೃಷಸ್ತಿಂದ್ರಾಸ್ತು ಶ್ರೌಷಃಪೂಷಾಣೋ ಆಗ್ನೇ ಶೃಣುಹಿ ತ್ವಮಿಾಳಿತೋ ಯೇ ದೇವಾಸೋ
ದಿವ್ಯೇಕಾದಶಸ್ಥೇಯಮದದಾದ್ರಭಸಮೃಣಚ್ಯುತಮಿತಿ ಪ್ರಲುಗಂ ಪಾರುಚ್ಛೇಪಮತಿಚ್ಛಂದಾಃ
ಸಪ್ತಪದಂ ಸಷ್ಠೇಽದನಿ ಸಷ್ಠಸ್ಯಾರ್ಹೋ ರೂಪಂ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೨೨-೭)

ಪ್ರಲುಗ ಶತ್ರುಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಇವುಗಳು ವರುಚ್ಛೇವಋಷಿದ್ವಷ್ಟವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳು ; ಹೆಚ್ಚು ಅಕ್ಷರಸಂಖ್ಯೆಯಿರುವ ಅತಿಚ್ಛಂದ ಭಂದಸ್ಥವು, ಏಳು ಪಾದಗಳಿರುವವು. ಅವುಗಳ ಕ್ರಮವು—

ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ಬರ್ಹಿರುಪ ನೋ ಯಾಹಿ ನೀತಯೇ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೫-೧ ರಿಂದ ೩ ಋಕ್ಕುಗಳು)

ಆ ನಾಂ ರಥೋ ನಿಯುತ್ವಾನ್ನಕ್ಷದವಸೇ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೫-೪ ರಿಂದ ೬ರ ವರೆಗಿನ ಋಕ್ಕುಗಳು)

ಸುಷುಮಾ ಯಾತಮದ್ರಿಭಿಃ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೬-೧ ರಿಂದ ೩ ಋಕ್ಕುಗಳು)

ಯುನಾಂ ಸ್ತೋಮೇಭಿದೇವಯಂತೋ ಅಶ್ವಿನಾ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೬-೩ ರಿಂದ ೬ರ ವರೆಗಿನ ಋಕ್ಕುಗಳು).

ಅವರ್ಮಹ ಇಂದ್ರ ದಾದ್ಯಹಿ ಶ್ರುಧೀ ನಃ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೬-೬ ಮತ್ತು ೭ ನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳು)

ಅಸ್ತು ಶ್ರೌಷಃ ಪುರೋ ಅಗ್ನಿಂ ಧಿಯಾ ದಧೇ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೬-೧)

ಹಿ ಪೂ ಣೋ ಆಗ್ನೇ ಶೃಣುಹಿ ತ್ವಮಿಾಳಿತಃ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೬-೭)

ಯೇ ದೇವಾಸೋ ದಿವ್ಯೇಕಾದಶಸ್ಥ (ಖು. ಸಂ. ೧-೧೩೯-೧೧)

ಇಯಮದದಾದ್ರಭಸಮ್ಯುಖಚ್ಯುತಂ (ಖು. ಸಂ. ೬-೬೧-೧ ರಿಂದ ೩ ಖುಕ್ಯಗಳು)

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ ಖುಕ್ಯಗಳು ನೇರಿ ಪ್ರಲುಗಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಾಗಿರುವುವು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಇಯಮದದಾತ್ ಎಂಬ ಖುಕ್ಯಗಳುಮಾತ್ರ ಭರದ್ವಾಜಬುಷಿದೃಷ್ಟಗಳು. ಉಳಿದ ಖುಕ್ಯಗಳೆಲ್ಲಾ ಪರುಚ್ಛೇವಮುಷಿದೃಷ್ಟಗಳು.

ಸ ಪೂರ್ವೋ ಮಹಾನಾಂ (ಖು. ಸಂ. ೮-೬೩-೧) ಎಂಬ ಖುಕ್ಯನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಮರುತ್ಪತ್ತಿಯ ರಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವರುಷೇವಮುಷಿದೃಷ್ಟವಾದ —

ಯಂ ತ್ವಂ ರಥಮಿಂದ್ರ ಮೇಧಸಾತಯೇ (ಖು. ಸಂ. ೧-೧೨೯-೧)

ಎಂಬ ಒಂದು ಖುಕ್ಯ ಮಾತ್ರ ಸೇರಿರುವುದು. ಉಳಿದ ಖುಕ್ಯಗಳು ಬೇರೆ ಬುಷಿದೃಷ್ಟವಾದವುಗಳಾದುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿಲ್ಲ.

ಆತಿವ್ರಾಜೀನಪೂ, ಅತಿಗಹನಪೂ, ಅತಿನಿಶ್ಚಾರಪೂ, ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೂ, ಮೂಲಭೂತಪೂ ಆದ ಇಂತಹ ಖುಗ್ಗೇದಸಂಹಿತೆಯನ್ನು ಸರಳವಾದ ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ವಿಮರ್ಶಾನುವಾದಸಹಿತವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶವಡಿಸುವುದು ಸುಲಭವಾದ ಕೆಲಸವಲ್ಲ. ಆದರೂ ಇಂತಹ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯದಿಂದ ವಂಡಿತವಾಮರಾದಿಯಾದ ಸಕಲ ಜನರೂ ಜ್ಞಾನಾಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ಈಶ್ವರಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗಲೆಂಬ ಘನವಾದ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಕರ್ನಾಟಕ ಸಿಂಹಾಸನಾಧೀಶ್ವರರೂ, ವೇದವಿದ್ಯಾಭಿಮಾನಿಗಳೂ, ಸ್ವಯಂವಂಡಿತರೂ, ಪ್ರಜಾನುರಾಗಿಗಳೂ, ದೈವಭಕ್ತಿತತ್ಪರರೂ ಆದ ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರ್ ಬಹದ್ದೂರ್ ಜಿ.ಸಿ.ಬಿ., ಜಿ.ಸಿ.ಎಸ್.ಐ. ಮಹಾಪ್ರಭುನರ್ಯರು ಬಹುದ್ರವ್ಯನಾಥ್ಯವಾದ ಈ ಗ್ರಂಥಪ್ರಕಟನೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಉದರಾಶ್ರಯದಿಂದ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು ಕರ್ನಾಟಕ ಜನಕೋಟಿಯ ಸುಕೃತವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಇಂತಹ ಉದಾರಮತಿಗಳಾದ ನಮ್ಮ ಪ್ರಭುನರ್ಯರಿಗೂ, ಅವರ ಕುಟುಂಬಕ್ಕೂ (ವೇದಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿಮುಖ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಗಾಯತ್ರೀ ಎಂಬ ಮಂತ್ರನಾಮಾಂಕಿತರಾದ) ರಾಜಕುಮಾರಿಗೂ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಜಾಕೋಟಿಗೂ ಸಹ ವೇದವುರುಷನಾದ ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಐಹಿಕ ಫಲಗಳಾದ ಆಯುರಾರೋಗೈಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಸಕಲಸಂವತ್ಸರನ್ನೂ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಇತೋಽವ್ಯತಿರಯವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಮೈಸೂರು
ವಿಕ್ರಮಾನು ಸಂ|| ಅ. ಆಷಾಢ. ಬ. ದಶಮಿ ಭಾನುವಾರ }
9-7-1950

ಅನುವಾದಕ :
ಹೆಚ್. ಪಿ. ನಂಕಟರಾವ್,
ಆಸ್ಥಾನ ಮಹಾವಿದ್ವಾನ್.

ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ

ಪುಟಸಂಖ್ಯೆ

೧೨೨. ಪ್ರವೇಶ ಸಾಂಕೇತಿಕ ಎಂಬ ನೂರ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ಋಷಿಯಾದ ಕರ್ಣೀವಾನ್ ಎಂಬ ಋಷಿಯ ವೃತ್ತಾಂತ	1
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ	3
ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	4
ಅಸುರ ಶಬ್ದದ ನಾನಾವಿಧ ಪ್ರಯೋಗಗಳು	8
ಪರ್ವತ ಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿ	18
ಕರ್ಣೀವಾನ್ ಎಂಬ ಋಷಿಯು ಉಶಿಕ್ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಯ ಪುತ್ರನೆಂಬ ವಿಷಯವಾದ ಪೂರ್ವೇತಿಹಾಸವು	24
ಕರ್ಣೀವಂತನ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಘೋಷಾ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಯ ವಿಚಾರ	29
ವ್ರಾಧತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಾನುವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	46
ಶರ್ಧ ಶಬ್ದದ ನಾನಾವಿಧ ಅರ್ಥಗಳು ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಗಗಳು	54
ಅಸ್ಮೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಏಳು ವಿಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ವಿಚಾರ, ಉದಾಹರಣೆಸಹಿತವಾಗಿ	63

೧೨೩. ಪೃಥ್ವಿ ರಥಃ ಎಂಬ ನೂರ ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಉಷೋದೇವತೆಯ ವರ್ಯಾನಾಮಗಳ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	71
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	73
ಪ್ರಕ್ಷಿಣಾ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನ, ಪ್ರಯೋಗ ಇತ್ಯಾದಿ	75
ಭಗ ಮತ್ತು ಜಾಮಿ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ	92
ಪುರಂಧಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ, ನಿರ್ವಚನ ಇತ್ಯಾದಿ	96
ಕನ್ಯಾ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನ	114
ಭದ್ರ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ	123

೧೨೪. ಉಷಾ ಉಚ್ಛಂತೀ ಎಂಬ ನೂರ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ	128
ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	129
ನು ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳು ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಗ	131
ಅಮಿನತೀ ದೈವ್ಯಾನಿ ಎಂಬ ಮಕ್ಕನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬ್ಲಂಫೀಲ್ಡ್ ಪಂಡಿತನ ವಿಮರ್ಶೆ ಮತ್ತು ಅಭಿಪ್ರಾಯ	138

ಋತು ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ	143
ಉಪೋ ಅದರ್ಶಿ ಎಂಬ ಋಕ್ಸಿನ ನಿರುಕ್ತ ಮತ್ತು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	148
ನೋಧಾ ಗೌತಮಋಷಿಯ ವಿಷಯ	149
ಜಾಮಿ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	156
ಗರ್ತ ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳು	161
ಅಸ್ತೇ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗ ಇತ್ಯಾದಿ	170
ಪಣಯ : ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	175
ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ	186

೧೨೫. ಸ್ವಾತಾ ರತ್ನಂ ಎಂಬ ನೂರ ಇಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	188
ಕಕ್ಷಿನಾನ್ ಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿ	191
ಸ್ವನಯನ ದಾನಪ್ರಶಂಸೆ ಇತ್ಯಾದಿ	192
ಅಂಶು ಶಬ್ದದ ನಾನಾವಿಧ ಅರ್ಥ ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಗಗಳು	201
ನಾಕೆ ಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿ	209
ದಕ್ಷಿಣಾ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನ ಇತ್ಯಾದಿ	213
ಸೂರಿ ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳು	216

೧೨೬. ಅಮಂದಾನ್ ಎಂಬ ನೂರ ಇಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ	219
ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	220
ಸ್ತೋಮವಿಷಯವಾಗಿ ಕೆಲವು ವಿಶೇಷ ಸಂಗತಿಗಳು	222
ಅಭಿಷಿತ್ನೇ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಗ	230
ಪಜ್ಞಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಂಗಿರಸರ ಹೆಸರೇಬಿ ವಿಚಾರ	239
ಭಾವಯನ್ಯನಿಗೂ ಅವನ ವಕ್ಷಿ ರೋಮಕೆಗೂ ನಡೆದ ಸಂವಾದ	242
ಆಗಧಿತಾ, ಪರಿಗಧಿತಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	243

೧೨೭. ಅಗ್ನಿಂ ಹೋತಾರಂ ಎಂಬ ನೂರ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಪರುಚ್ಛೇಪಋಷಿಯ ಶೈಲಿ, ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	249
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ	257
ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	258
ಅಗ್ನಿ ಶಬ್ದನಿರ್ವಚನ	260

ಜಾತನೇದಃ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಾನುವಾದ	263
ಅಗ್ನಿಯು ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂಬ ವಿಚಾರ	269
ಚರ್ಷಣೇ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	271
ಚಿತ್ ಶಬ್ದದ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳು	276
ಆಯುಃ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ .	288
ಕೇತು ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ	293
ಅತಿಥಿ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನ ಇತ್ಯಾದಿ	304

೧೨೮. ಅಯಂ ಜಾಯತೆ ಎಂಬ ನೂರ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿಸ್ತಾರೋಗ	321
ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು	322
ಮಾತೆರಿಶ್ವಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	331
ವೃಷಭ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	336
ಅಧ್ವರ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ	341
ಶ್ರವಃ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	353
ವಿಶ್ವತಿ, ಇಳಾ, ಧೂರ್ತಿ: ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	357

೧೨೯. ಯಂ ತ್ವಂ ರಥಂ ಎಂಬ ನೂರ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿಸ್ತಾರೋಗ	364
ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು	365
* ಇಂದ್ರ ಶಬ್ದನಿರ್ವಚನ ಇತ್ಯಾದಿ	367
ರುದ್ರ ಶಬ್ದನಿರ್ವಚನ ಇತ್ಯಾದಿ	379
ಇಂದು ಶಬ್ದನಿರ್ವಚನ ಇತ್ಯಾದಿ	392
ಅದ್ರಿ ಶಬ್ದನಿರ್ವಚನ	410

೧೩೦. ವಂದ್ರ ಯಾಹ್ಯುಸ ಎಂಬ ನೂರ ಮೂವತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿಸ್ತಾರೋಗವು	417
ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು	418
ಸೆರಾವತಃ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	420
ವಾಜಃ ಶಬ್ದವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	439
ಇಂದ್ರನು ಕೃಷ್ಣನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದ ವಿಚಾರ	453

೧೩೧. ಇಂದ್ರಾಯ ಹಿ ಎಂಬ ನೂರ ಮೂವತ್ತೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯಾಸಗ	466
ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು	467
ದ್ಯುಮ್ನಂ ಸಚೋಷಸಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	471
ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ವೇದಾಧಿಕಾರವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಮರ್ಶೆಯು	481

೧೩೨. ತೈಯಾ ವಯಂ ಎಂಬ ನೂರ ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯಾಸಗ	501
ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು	502
ಆಪ್ತ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ	509
ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳ ವಿಷಯ	522
ಇಂದ್ರಾಪರ್ವತಾ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಾನುವಾದ ಇತ್ಯಾದಿ	531

೧೩೩. ಉಭೇ ಪುನಾಮಿ ಎಂಬ ನೂರ ಮೂವತ್ತಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯಾಸಗ	534
ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು	535
ವೈಲಸ್ಥಾನ ಶಬ್ದವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	538
ಸಿಶಾಚಿ, ರಕ್ಷಃ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳ ವಿವರಣೆ	549
ಶುಷ್ಕ, ಶಂಬರ, ಸಿಪ್ರ, ನಮುಚಿ, ಧುನಿ, ಚುಮುರಿ ಇತ್ಯಾದಿ ರಾಕ್ಷಸರ ವಿಷಯವು	550
ಯಾತುಧಾನರ ವಿಷಯವು	553
ಭೂತ, ಸಿಶಾಚಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳು	554
ದ್ಯಾವಾವೃಥಿವಿಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಹೆದರಿದ ವಿಚಾರ	559
ವನೋತಿ ಹಿ ಎಂಬ ಋಕ್ತನ ವಿಶೇಷ ವಿನ್ಯಾಸಗ	564

೧೩೪. ಆ ತ್ವಾ ಜುವಃ ಎಂಬ ನೂರ ಮೂವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯಾಸಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು	566
ವಾಯುವು ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನದೇವತೆಯೆಂಬ ವಿಚಾರ	568
ಸೂನ್ಯತಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಕ್ಯ ಮುಲ್ಲರ್ ಪಂಡಿತನ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	570
ಇರಧೈ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	576
ಪುರಂಧಿ ಶಬ್ದದ ವಿಶೇಷ ವಿವರಣೆ, ಉದಾಹರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	582
ಶುಕ್ರಾಸಃ, ಶುಚಿಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	596
ವಾಯುವಿಗೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಸ್ಥಾನವು	603

೧೩೫. ಸ್ತ್ರೀಣಂ ಬರ್ಹಿಃ ಎಂಬ ನೂರ ಮೂವತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿಸ್ತಾರೋಗವು	606
ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	607
ಪ್ರಳುಗಶಸ್ತ್ರದ ಮಹಿಮೆ ಇತ್ಯಾದಿ	609
ಅದ್ವಿ ಮತ್ತು ಗ್ರಾವ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	614
ಋತ್ವಿಯಃ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	621
ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಸೋಮವಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಸ್ಥಾನವು ಯಾರಿಗೆ ಸೇರಬೇಕೆಂಬ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪೂರ್ವೇತಿಹಾಸ ಇತ್ಯಾದಿ	624
ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ ಕ್ರಮವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	631
ಸೋಮರಸದ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕರಿಸುವ ವಿಧಾನ ಇತ್ಯಾದಿ	637
ಉಪಾಂಶುಗ್ರಹ ಅಂತರ್ಯಾಮಗ್ರಹ ಐಂದ್ರವಾಯವಗ್ರಹ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ವಿವರಣೆ	650
ವ್ರಾಥಂತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	663

೧೩೬. ಪ್ರೆ ಸು ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ಎಂಬ ನೂರ ಮೂವತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿಸ್ತಾರೋಗ	664
ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	665
ಘೃತ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನ, ಅರ್ಥ ಇತ್ಯಾದಿ	668
ಋತ ಶಬ್ದದ ವಿಶೇಷಾರ್ಥ	673
ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರವೇದಿಯನ್ನು ರಚಿಸುವ ಕ್ರಮ ಮತ್ತು ಅದರ ಮಹತ್ವ ಇತ್ಯಾದಿ	678
ಅನರ್ವಾಣಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ ಮತ್ತು ಅಂಗ್ಗವಂಡಿತರ ವಿಮರ್ಶೆ ಇತ್ಯಾದಿ	694
ಉಕ್ಲದ ಸ್ವರೂಪವರ್ಣನೆ ಮತ್ತು ಅದರ ಮಹಿಮೆ	695
ಸ್ತ್ರೋಮಗಳ, ಸ್ವರೂಪ ಮಹಿಮೆ ಇತ್ಯಾದಿ	697

ಸಂಕೇತಾಕ್ಷರಗಳ ವಿವರಣೆಯು.

ಅಧ. ಸಂ.—ಅಧರ್ವವೇದಸಂಹಿತಾ
 ಆಪ. ಸೂ.—ಆಪಸ್ತಂಬಶ್ರುತಸೂತ್ರ
 ಆವ. ಧ. ಸೂ.—ಆಪಸ್ತಂಬ ಧರ್ಮ ಸೂತ್ರ
 ಆಪ. ವ. ಸೂ.—ಆಪಸ್ತಂಬ ವರಿಭಾಷಾಸೂತ್ರ
 ಆ. ಸೂ. ಅಥವಾ ಆ. ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರುತಸೂತ್ರ
 ಉ ಸೂ —ಉಣಾದಿ ಸೂತ್ರ
 ಋ. ಸಂ.—ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತಾ
 ಇ. ಆ —ಇತರೇಯಾರಣ್ಯಕ
 ಇ. ಉ.—ಇತರೋಯೋಪನಿಷತ್
 ಇ ಬ್ರಾ.—ಇತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ
 ಛಾ. ಉ.—ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್
 ಜೈ. ಪೂ. ಸೂ —ಜೈಮಿನೀಯ ಪೂರ್ವವಿಾಮಾಂಸಾ ಸೂತ್ರ
 ಜೈ. ನ್ಯಾ. ವಿ —ಜೈಮಿನಿಯ ನ್ಯಾಯಮಾಲಾವಿಸ್ತರ
 ತಾ. ಬ್ರಾ.—ತಾಂಡ್ಯಮಹಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ
 ತೈ. ಆ —ತೈತ್ತಿರೀಯ ಆರಣ್ಯಕ
 ತೈ. ಬ್ರಾ —ತೈತ್ತಿರೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ
 ತೈ. ಸಂ.—ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತಾ
 ನಿ.—ನಿರುಕ್ತ, ನಿಘಂಟು
 ಪಾ. ಸೂ —ಪಾಣಿನೀಯ ಸೂತ್ರ
 ಪಾ. ಶಿ—ಪಾಣಿನೀಯ ಶಿಕ್ಷಾ
 ಫಿ. ಅಥವಾ ಫಿ ಸೂ —ಫಿಟ್ ಸೂತ್ರ
 ಬ್ರ. ಸೂ—ಬ್ರಹ್ಮ ಸೂತ್ರ
 ಮ. ಭಾ.—ಮಹಾಭಾರತ
 ಮ. ಸ್ತೃ.—ಮನು ಸ್ತೃತಿ
 ಮೈ. ಸಂ —ಮೈತ್ರಾಯಣೀಯಸಂಹಿತಾ
 ಯಾ. ಸ್ತೃ.—ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯ ಸ್ತೃತಿ
 ವಾ ಸಂ —ವಾಜಸನೇ ಯ ಸಂಹಿತಾ
 ವಾ. ಪು —ವಾಯುಪುರಾಣ
 ವಿ. ಪು —ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ
 ವೇ. ಸೂ —ವೇದಾಂತ ಸೂತ್ರ
 ಶ ಬ್ರಾ —ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣ
 ಸಾ ಸಂ.—ಸಾಮವೇದ ಸಂಹಿತಾ ಇತ್ಯಾದಿ.

|| ೨೬ ||

|| ಶ್ರೀ ಗಣಾಧಿಪತಯೇ ನಮಃ ||

ವಾಗೀಶಾದ್ಯಾಃ ಸುಮನಸಃ ಸರ್ವಾರ್ಥಾನಾಮುಪಕ್ರಮೇ |
ಯಂ ನತ್ಯಾ ಕೃತಕೃತ್ಯಾಃ ಸ್ತುತಂ ನಮಾಮಿ ಗಣಾನನಂ ||
ಯಸ್ಯ ನಿಶ್ಚಿಸಿತಂ ವೇದಾ ಯೋ ವೇದೇಭ್ಯೋಽಪಿಲಂ ಜಗತ್ |
ನಿರ್ಮಮೇ ತಮಹಂ ವಂದೇ ವಿದ್ಯಾತೀರ್ಥಮಹೇಶ್ವರಂ ||
ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ಪ್ರಥಮೇ ಕಾಂಡೇ ಸಾಕಲ್ಯೇನೋಪವರ್ಜಿತಾ |
ಆತ ಉರ್ಧ್ವಾಂತನೀ ಜ್ಞೇಯಾ ಸ್ವರ್ಯತೇ ಚ ಕ್ವಚಿತ್ಕ್ವಚಿತ್ |
ವೇದಃ ಶಿವಃ ಶಿವೋ ವೇದೋ ವೇದಾಧ್ಯಾಯಾ ಸದಾಶಿವಃ |
ತಸ್ಮಾತ್ಸರ್ವಪ್ರಯತ್ನೇನ ವೇದಮೇವ ಸದಾ ಜಪೇತ್ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಸಹಿತಾ

ಮುಗ್ಧೇದಸಂಹಿತಾ

ಭಾಗ—೧೦

|| ದ್ವಿತೀಯಾಷ್ಟಕೇ ಪ್ರಥಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ||

ಎರಡನೆಯ ಅಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ನೂರ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಎರಡನೆಯ ಅಷ್ಟಕದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಪ್ರ ವಃ ವಾಂತಂ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವೂ ಅದರ ಮುಂದಿನ ನಾಲ್ಕು ಸೂಕ್ತಗಳೂ (ಸೂ. ೧೨೨-೧೨೬) ದೀರ್ಘತಮಸ್ ಎಂಬ ಋಷಿಗೆ ಉಶಿಕ್ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಕರ್ಷೇವಾನ್ ಎಂಬ ಋಷಿದ್ವಷ್ಟವಾದವುಗಳು. ಉಶಿಕ್ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಯು ಕಳಿಂಗರಾಜನ ರಾಣಿಯ ಪರಿಚಾರಿಕೆಯಾಗಿದ್ದಳೆಂದೂ, ಕಳಿಂಗರಾಜನು ತನಗೆ ಪುತ್ರನಾಗಬೇಕೆಂಬ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯನ್ನು ದೀರ್ಘತಮಸ್ ಎಂಬ ಋಷಿಯ ಸಂಗಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಕಳುಹಿಸಿದನೆಂದೂ, ಆಗ ರಾಜನ ಪತ್ನಿಯು ಅದಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟಪಡದೆ

ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸು, ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೇ ದೇವತೆಯು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರ ವೋ ನೈಶ್ವದೇವಂ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು, ಎಂದರೆ ಆಯಾ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವಾಗ ಆಯಾ ಋಕ್ಕುಗಳ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸೂಕ್ತ—೧೨೨

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೮ || ಸೂಕ್ತ—೧೨೨

ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೧ || ವರ್ಗ—೧, ೨, ೩ |

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೧೫ ||

|| ಋಷಿಃ—ಕಪ್ತೇನಾನ್ ದೈರ್ಘತಮಃ ಔಶಿಜಃ ||

|| ದೇವತಾ—ವಿಶ್ವೇದೇವಾಃ ||

|| ಭಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪ್ರ ವಃ ಪಾಂತಂ ರಘುಮನ್ಯವೋಽಂಧೋ ಯಜ್ಞಂ ರುದ್ರಾಯ
ಮಿಳ್ವುಷೇ ಭರಧ್ವಂ |

ದಿವೋ ಅಸ್ತೋಷ್ಯಸುರಸ್ಯ ವೀರೈರಿಸುಧ್ಯೇವ ಮರುತೋ ರೋ-
ದಸ್ಯೋಃ || ೧ ||

ಪದಪಾಠಃ ||

ಪ್ರ | ವಃ | ಪಾಂತಂ | ರಘುಮನ್ಯವಃ | ಅಂಧಃ | ಯಜ್ಞಂ | ರುದ್ರಾಯ | ಮಿಳ್ವುಷೇ | ಭರಧ್ವಂ ||

ದಿವಃ | ಅಸ್ತೋಷಿ | ಅಸುರಸ್ಯ | ವೀರೈಃ | ಇಸುಧ್ಯಾಽವ | ಮರುತಃ | ರೋದಸ್ಯೋಃ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ರಘುಮನ್ಯವೋ ಲಘುಕ್ರೋಧಾ ಅಕ್ರೋಧಿನ ಋತ್ವಿಜೋ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಪಾಂತಂ ಪಾಲನಶೀಲಂ ಪಾತವ್ಯಂ ವಾ ಯಜ್ಞಂ ಯಾಗಸಾಧನಮಂಘೋಽನ್ನಮಾಜ್ಯಸೋಮಾದಿಲಕ್ಷಣಂ ರುದ್ರಾಯ | ರುದ್ಧಃಖಂ ತದ್ಧೇತುಭೂತಂ ದುರಿತಂ ವಾ | ತಸ್ಯ ದ್ರಾವಯಿತ್ರೇ | ಏತನ್ನಾಮಕಾಯ ದೇವಾಯ ಮಿಳ್ವುಷೇ ಫಲಸ್ಯ ವರ್ಷಿತ್ರೇ ತದರ್ಥಂ ಪ್ರ ಭರಧ್ವಂ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಸಂಪಾದಯತ |

ಅಹಂ ಚೇಷುಧ್ಯೇವ ಇಷುಧ್ಯಾ ಶತ್ಕೂನ್ಯಥಾ ನಿರಸ್ಯತಿ ತಥಾ ವೀರೈರನಿತ್ರಾಣಾಂ ನಿವಿಧವಿಾರಕ್ಯೈ-
ರ್ವೀರ್ಯೋಪೇತೈರ್ವಾ ತದನುಚರೈರ್ಮರುದಾದಿಭಿಃ ಸಹ ದಿವೋ ದ್ಯುಲೋಕಸಕಾಶಾತ್ ! ಉಪಲಕ್ಷಣ-
ಮೇತತ್ ! ಲೋಕತ್ರಯಾದಪ್ಯಸುರಸ್ಯ ನಿರಸಿತವ್ಯಾನಾಮಸುರಾಣಾಂ ನಿರಸಿತುಃ | ಕರ್ಮಣಿ ಷಷ್ಠೀ |
ನಿರಸಿತಾರಂ ತನೇವ ದೇವಂ ರೋದಸ್ಯೋರ್ನಿರೋಧನವತ್ಕೋದ್ಯಾವಾಪ್ಯಥಿವ್ಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ವರ್ತ-
ಮಾನಾನ್ಮರುತಶ್ಚಾಸ್ತೀಷಿ | ಸ್ತೌಮಿ || ಪಾಂತಂ | ಪಾಂತಮಿತ್ಯತ್ರ ಪಾತೇಃ ಶತ್ಯ ಪಿಬತೇನ್ವಾಣಾದಿಕೋ-
ಝಃ | ಮಿಾಳ್ವಷೇ | ದಾಶ್ವಾನ್ಸಾಹ್ವಾನಿತಿ ಕ್ವಸುಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಸಾತಃ | ಚತುರ್ಥೇಕವಚನೇ
ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮಿತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಶಾಸಿವಸೀತ್ಯಾದಿನಾ ಷತ್ವಂ | ದಿವಃ | ಉದಿದಮಿತ್ಯಾದಿನಾ
ನಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಸ್ತೀಷಿ | ಸ್ತೌತೇಶ್ವಾಂವಸೋ ಲುಜ್ | ಇಷುಧ್ಯೇವ | ಇಷವೋ ಭೀಯಂ-
ತೇಽತ್ರೇತೀಷುಧೀಃ | ಕರ್ಮಾಣ್ಯುಧಿಕರಣೇ ಚೇತಿ ದಧಾತೇಃ ಕಿಃ | ಕೃತ್ಸರೇಣಾಂತೋದಾತ್ತಃ |
ಉದಾತ್ತಯಣೋ ಹಲ್ವುರ್ವಾದಿತಿ ನಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ರಘುಮನ್ಯವಃ—ಅಲ್ಪಕ್ರೋಧರಾದ (ಅಕ್ರೋಧರಾದ) ಎಲೈ ಮುಖ್ಯಜರೇ | ವಃ—ನಿಮ್ಮನ್ನು (ನಿಮ್ಮಿಂದ)
ಪಾಂತಂ—ರಕ್ಷಿಸುವ (ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ) | ಯಜ್ಞಂ—ಯಜ್ಞ ಸಾಧನವಾದ | ಅಂಧಃ—ಅಜ್ಞಾದಿರೂಪವಾದ
ಅನ್ಯವನ್ನು | ರುದ್ರಾಯ—ದುಃಖಕಾರಣವಾದ ಪಾಪವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ರುದ್ರನಿಗೆ | ಮಿಾಳ್ವಷೇ—
ಫಲಗಳನ್ನು ವರ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಪ್ರಭರಧ್ವಂ—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸಿ | (ಅಹಂ ಚ—ನಾನೂ) ಇಷುಧ್ಯಾ
ಇವ—ಬ್ರಹ್ಮಳಿಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಶತ್ರುನಾಶ ಮಾಡುವ ಹಾಗೆ | ವೀರೈಃ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವ
ವೀರರಿಂದ (ಅನುಚರರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳಿಂದ) ಯುಕ್ತನಾಗಿ | ದಿವಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷ ಲೋಕದಿಂದ (ಮೂರು ಲೋಕ
ಗಳಿಂದಲೂ) | ಅಸುರಸ್ಯ—ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು (ಓಡಿಸುವ ಆ ರುದ್ರನನ್ನು) | ರೋದಸ್ಯೋಃ—ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳ
(ನಡುವೆ ಇರುವ) | ಮರುತಃ—ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು | ಅಸ್ತೀಷಿ—ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅಕ್ರೋಧನರಾದ ಎಲೈ ಮುಖ್ಯಜರೇ, ನಿಮಗೆ ರಕ್ಷಕವೂ, ಯಜ್ಞಸಾಧನವೂ ಆದ ಅಜ್ಞಾದಿರೂಪ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು,
ಫಲಗಳನ್ನು (ಮಳೆ ರೂಪದಲ್ಲಿ) ಕರೆಯುವವನೂ, ದುಃಖಕಾರಕವಾದ (ಪಾಪ) ಪರಿಹರ್ತೃವೂ ಆದ ರುದ್ರನಿಗೆ
ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸಿ. ಬ್ರಹ್ಮಳಿಕೆಯಲ್ಲಿರುವ (ಬಾಣಗಳಿಂದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಹಾಗೆ) ವೀರರಾದ (ತನ್ನ ಅನುಚರ
ರಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ) ಅಂತರಿಕ್ಷ ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು (ಅಲ್ಲಿಂದ ಓಡಿಸುವ ಆ ರುದ್ರದೇವನನ್ನು) ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶ
(ಮಧ್ಯಗತರಾದ) ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation

Present, mild-tempered (priests), the sacrificial viands which you have prepared, to the reward-showering Rudra. I praise him who, with his heroic (followers), as (with shafts) from a quiver, expelled (the Asuras) from heaven : and (I praise) the Maruts, (who abide) between heaven and earth.

‘ ಸೀತೇಷುಸುರುಗಳು !

ರಘುಮನ್ಯವಃ—ಇಲ್ಲಿ ರಘು ಎಂದರೆ ಲಘು ಎಂದರ್ಥವು. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಲಕಾರಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ರಕಾರವು ಕನೇಕಕಡೆ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಉದಾ—

ಅಶ್ವಂ ನ ತ್ವಾ ನಾರವಂತಂ ವಂದಧ್ಯಾ ಅಗ್ನಿಂ ಸಮೋಭಿಃ | ಸಂರಾಜಂತಮಧ್ವರಾಣಾಂ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೭-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ನಾರವಂತಂ ಎಂದರೆ ವಾಲವಂತಂ—ಬಾಲವುಳ್ಳ ಕುದುರೆ ಎಂದರ್ಥವು. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ರಘುಮನ್ಯವಃ—ಲಘುಮನ್ಯವಃ ಲಘುಕ್ರೋಧಾಃ ಅಕ್ರೋಧಿನಃ | ಸ್ವಲ್ಪಕ್ರೋವವುಳ್ಳವರು (light or little anger) ಎಂದರೆ ಕೋಪವಿಲ್ಲದವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಲಘುಕ್ರೋಧಾಃ ಅಕ್ರೋಧಿನಃ ಋತ್ವಿಜಃ ಎಂದು ನಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಕಷ್ಟವೆಂದು ಅವರೂ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಾಧಾರಣವಾಗಿ ರಘು (ಲಘು) ರಬ್ಬಕ್ಕೆ ಶೀಘ್ರವೆಂಬರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಮನ್ಯು ವದವು ಕ್ರೋಧ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಣತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೯). ಆದುದರಿಂದ ಶೀಘ್ರ, ಕೋಪಿಗಳು ಎಂದು ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗಬೇಕು. ಈ ಅರ್ಥವು ಅಷ್ಟು ಸಮಂಜಸವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸಾಯಣರು ಅಲ್ಪಕ್ರೋಧಿನಃ, ಅಕ್ರೋಧಿನಃ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೂ ಅದು ಋತ್ವಿಜ್ಜಗಳ ಸರಿಯಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಪದವು ಯಾರಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ, ಇದರ ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥವೇನು ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಸುಲಭವಲ್ಲ ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು Wilson ಎಂಬ ವಂಡಿತನು ತನ್ನ The Rig-veda, Translation and Notes ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದ ಮುನ್ನುಡಿಯಲ್ಲಿ ಕೀಳಿತಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

It may not be always possible to devise unexceptionable and felicitous equivalents for such expressions, but they may be so rendered as to convey with some degree of accuracy the substance of the text: the more unmanageable difficulties are those which are utterly insuperable except by guess.....thus, as already observed, the substantive is very often omitted and the adjective does double duty: the first Verse of the second Ashtaka offers an example: it begins—Raghu-manyavah (ರಘು ಮನ್ಯವಃ)—“oh ye of little wrath”; “ye who are gentle, mild-tempered”; but who they are that are so addressed does not appear. The scholiast says, mild-tempered priests, and it would not be easy to suggest a preferable application of the epithet, although, if not traditional, it is only conjectural

(Vol II Introduction. P XVII)

ಇದರಿಂದ ಋತ್ವಿಜ್ಜಗಳಿಗೆ ಅಕ್ರೋಧಿಗಳು ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಅವರ ನಿಜವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಯಾವ ರೀತಿ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದೂ ಕಷ್ಟ. ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅಕ್ರೋಧಿನಃ ಎಂಬರ್ಥದೊಡನೆ ಶೀಘ್ರಸ್ತುತಯಃ

ಎಂಬ ಇನ್ನೊಂದರ್ಥದ ವಾರಾಂತರವೂ ಇದೆ. **ಮನ್ಯತೀರರ್ಚಾಕರ್ಮ** | **ಮನ್ಯತೇ** ಎಂಬ ಪದವು **ಅರ್ಚತಿ** ಕರ್ಮನಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ **ಶೀಘ್ರಸ್ತುತಯಃ** ಎಂದೂ ಆಗಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ **ಮನ್ಯ** ಶಬ್ದವು ಕ್ರೋಧವೆಂಬ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ತೋರಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಪಾಠಾಂತರವು ಅಷ್ಟು ಸಾಧು ವಾಗಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. **ಶೀಘ್ರಕೋಪಿಗಳು** ಎನ್ನುವುದೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಅಕ್ರೋಧಿಗಳು ಎನ್ನುವುದೇ ಸರಿಯಾಗಿದೆ.

ಮಿಾಳ್ತು ಪೇ - ಫಲಸ್ಯ ವರ್ಷಿತ್ರೇ ರುದ್ರಾಯ | ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಿಕೊಡುವ **ರುದ್ರನಿಗೆ** ಎಂದು **ರುದ್ರನ** ದಾತೃತ್ವವಾದ ಅಂಶವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ; ಪುನಃ **ರುದ್ರಾಯ** ಎಂಬ ಪದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ **ರುದ್ರನ** ಇನ್ನೊಂದಂಶವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದೆ. **ರುತ್ ದುಃಖಂ, ತದ್ವೇತುಭೂತಂ ದುರಿತಂ ನಾ | ತಸ್ಯ ದ್ರಾವಯಿತ್ರೇ ಏತನ್ನಾಮಕಾಯ ದೇನಾಯ | ರುತ್** ಎಂದರೆ ದುಃಖ ಅಥವಾ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಪಾಪ. ಇದನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನಾದ್ದರಿಂದ **ರುದ್ರನೆಂಬ** ಹೆಸರು **ರುದ್ರನ** ಸ್ವರೂಪದ ಎಲ್ಲಾ ಅಂಶಗಳನ್ನೂ ಈ ದೇವತೆ ಯನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿದ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗುವುದು.

ನೀರೈಃ-ಅಮಿತ್ರಾಣಾಂ ವಿವಿಧಮಾರಕೈಃ ನೀರೋಪೇತೈಃ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸುವ ನೀರೈದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಎಂದರ್ಥ. **ಮರುತ್ತುಗಳು ರುದ್ರಪುತ್ರರಾದುದರಿಂದ** ಯಾವಾಗಲೂ ಅವರು ರುದ್ರನ ಅನುಚರರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ರೋದಸ್ಯೋಃ ಮರುತಃ-ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ವರ್ತಮಾನಾನ್ ಮರುತಃ | ದ್ಯಾವಾ ಪೃಥಿವಿಗಳ ನಡುವೆ ಇರತಕ್ಕ ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನು ಎಂದು ನಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಆ ಯಸ್ತಿಸ್ತಸ್ಮಾ ಸುರಣಾನಿ ಬಿಭ್ರತೀ ಸಚಾ ಮರುತ್ಸು ರೋದಸೀ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೫೬-೮)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ **ರೋದಸೀ** ಎಂಬುವಳು **ರುದ್ರ** ಪತ್ನಿಯೆಂದೂ **ಮರುತ್ತುಗಳ** ಮಾತೆಯೆಂದೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ದ್ವಿನಚನವಿರುವುದರಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡುವುದೇ ಸರಿಯಾಗಿರುವುದು.

ಮರುತಃ-ಮರುತೋ ಮಿತರಾವಿಣೋ ನಾ ಮಿತರೋಚಿನೋ ನಾ ಮದದ್ವೈವಂತೀತಿ ನಾ | ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾದ ಶಬ್ದಕಾರಕರಾದುದರಿಂದಾಗಲೀ, ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾದ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವರಾದುದರಿಂದಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಅಧಿಕ ವಾಗಿಯೂ ವೇಗವಾಗಿಯೂ ಚಲಿಸುವವರಾದುದರಿಂದಾಗಲಿ **ಮರುತ್ತುಗಳೆಂದು** ಹೆಸರು. (ನಿ. ೧೧-೧೩) ಇದರ ವಿವರಣೆಯನ್ನೂ ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿದೆ.

ಇಷುಧ್ಯಾ-ಇಷುಧ್ಯಾ (ನಿಷಂಗೇಣ)ಶತ್ರುನ್ ಯಥಾ ನಿರಸ್ಯತಿ ತಥಾ | (ಬತ್ತಲೆಕೆಯ) ಬಾಣದಿಂದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಓಡಿಸಲು ಸುಲಭವಾಗುವಂತೆ ವೀರರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದ ಅಸುರ ನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಬರತಕ್ಕ ದೇವನಾದ **ರುದ್ರನನ್ನು ಸ್ತಾಮಿ** (ಸ್ತುತಿಸುವೆನು) ಎಂದರ್ಥ. ಸ್ವತಃ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಅವನ ಬಾಣಗಳಿಗೆ ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಹಾಯವೂ ಇದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಭಾವವು ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಇಮಾ ರುದ್ರಾಯ ಸ್ಥಿರಧನ್ವನೇ ಗಿರಃ ಕ್ಷಿಪ್ರೇಷನೇ ದೇನಾಯ ಸ್ವಧಾನ್ವೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೪೬-೧)

ಶತಶೀರ್ಷಾ ರುದ್ರಃ ಸದಸ್ರಾಕ್ಷಃ ಶತೇಷುಧಿರಧಿಜ್ಯಧನ್ಯಾ

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೯-೧-೧-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಭಯಂಕರವಾದ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬತ್ತಲೆಕೆಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ರುದ್ರನ ವರ್ಣನೆಯಿರುವ ಅಂಶವನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೇಳಿ ರುದ್ರನ ಶತ್ರುನಾಶಕರವೂ ಭಯಂಕರವೂ ಆದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಆದ ಇನ್ನೂ ಶಕ್ತಿಯುತವಾಗುವುದನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಅಸುರಸ್ಯ—ಇಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಯ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. ಅಸುರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ನಿರಸಿತಾರಂ ದೇವಂ—(ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) ಪರಾಭವಗೊಳಿಸುವ ದೇವನನ್ನು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅಸುರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಾಕ್ಷಸರೆಂಬ ಅರ್ಥವು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಅನೇಕಕಡೆ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿಯೇ ಅರ್ಥವಿರುವುದು. ಈ ಅಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಈ ಅಸುರಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವು ಸುಮಾರು ಹತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವುದು. ಅಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿಯೇ ಅರ್ಥವಿರುವುದು.

ದಿವೋ ಅಸ್ತೋಷ್ಯ ಸುರಸ್ಯ ವೀರೈರಿಷುಧ್ಯೇವ ಮರುತೋ ರೋದಸ್ಯೋಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೨-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ—**ಅಸುರಸ್ಯ ನಿರಸಿತನ್ಯಾನಾಮಸುರಾಣಾಂ ನಿರಸಿತುಃ | ಕರ್ಮಣಿ ಸ್ಯೋಃ | ನಿರಸಿತಾರಂ ತಮೇವ ದೇವಂ (ರುದ್ರಂ)** ಅಸುರರನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸುವ ರುದ್ರನೆಂದರ್ಥವು.

ಶತಂ ರಾಜ್ಞೋ ನಾಥಮಾನಸ್ಯ ನಿಷ್ಕಾಞ್ಞತಮಶ್ವಾನ್ತಯತಾನ್ತಸ್ಯ ಆದಂ |

ಶತಂ ಕಕ್ಷೀನಾ ಅಸುರಸ್ಯ ಗೋನಾಂ ದಿವಿ ಶ್ರವೋಽಜರಮಾ ತತಾನ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೬-೨)

ಇಲ್ಲಿ—**ಅಸುರಸ್ಯ ಧನಾನಾಂ ನಿರಸಿತುರ್ಧಾನಶೀಲಸ್ಯ ರಾಜ್ಞಃ ಸ್ವನಯಸ್ಯ |** ಎಂದರೆ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ದಾನ ಮಾಡುವ ಸ್ವನಯನೆಂಬ ರಾಜನ ಎಂದು ಅಸುರಶಬ್ದವು ಸ್ವನಯರಾಜನ ಪರವಾಗಿರುವುದು.

ಇಂದ್ರಾಯ ಹಿ ದ್ಯೌರಸುರೋ ಅನಮ್ನತೇಂದ್ರಾಯ ಮಹೀ ಪೃಥಿವೀ ವರೀಮುಭಿದ್ಯುಮ್ನ - ಸಾತಾ ವರೀಮುಭಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೧-೧)

ಇಲ್ಲಿ—ಅಸುರಶಬ್ದವು **ಅಸುರಃ ನಿರಸನಶೀಲಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ಪುಣ್ಯಕೃತಾಮೇವ ತನ್ನಿನಾಸಾತ್ (ದ್ಯೌಃ ಮೃಲೋಕಃ)** ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಪುಣ್ಯವಂತರಿಗೆ ಅವಾಸನ್ನಾನವಾಗಿದ್ದು ಅವರ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಎಡೆಗೊಡದಿರುವ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವೆಂದು ದ್ಯೌಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದು.

ಪ್ರ ಸಾ ಕ್ಷಿತರಸುರ ಯಾ ಮಹಿ ಪ್ರಿಯ ಋತಾನಾನಾವೃತಮಾ ಘೋಷತೋ ಬೃಹತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೫೧-೪)

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಸುರಶಬ್ದವು—ಹೇ ಅಸುರಾ ಅಸುರಾ ಬಲವಂತಾ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ | ಮಿತ್ರಾವರುಣರಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಅವರ ಶಕ್ತಿನಾಮಧ್ಯಗಂಧವು ಹೇಳುವುದು.

ತ್ವಂ ರಾಜೇಂದ್ರ ಯೇ ಚ ದೇವಾ ರಕ್ಷಾ ನ್ಯನ್ಯಾಹ್ಯಸುರ ತ್ವಮಸ್ಮಾನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೧)

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ—ಅಸುರ ಶತ್ರುಣಾಂ ನಿರಸಿತಃ ಹೇ ಇಂದ್ರ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸುವ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಎಂದು ಅಸುರಶಬ್ದವು ಇಂದ್ರನ ಪರವಾಗಿ ವ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ತ್ವಮಗ್ನೇ ರುದ್ರೋ ಅಸುರೋ ಮಹೋ ದಿವಸ್ತ್ವಂ ಶರ್ಧೋ ಮಾರುತಂ ಸ್ಯಕ್ಷ ಈಶಿವೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧-೬)

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಸುರಶಬ್ದವು—ಅಸುರಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ನಿರಸಿತಾ ರುದ್ರೋಽಸಿ | ಶತ್ರುವನ್ನು ಜಯಿಸತಕ್ಕ ರುದ್ರನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು.

ತ್ವಂ ವಿಶ್ವೇಷಾಂ ವರುಣಾಸಿ ರಾಜಾ ಯೇ ಚ ದೇವಾ ಅಸುರ ಯೇ ಚ ಮರ್ತಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೨೭-೧೦)

ಇಲ್ಲಿ ಅಸುರಶಬ್ದಕ್ಕೆ—ಹೇ ಅಸುರ ಶತ್ರುಣಾಂ ಪ್ರೇಸಕ ವರುಣ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸುವ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿದ್ದು ಅಸುರಶಬ್ದವು ವರುಣನ ಪರವಾಗಿರುವುದು.

ಮಾ ನೋ ವಧೈರ್ವರುಣ ಯೇ ತ ಇಷ್ಟಾವೇನಃ ಕೃಣ್ಣಂತಮಸುರ ಭ್ರೀಣಂತಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೨೮-೭)

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ—ಹೇ ಅಸುರ ಪಾಪಕೃತಾಂ ನಿರಸಿತಃ ವರುಣ | ಪಾಪಮಾಡುವವರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವ ವರುಣನೆಂದು ವರುಣನ ಪರವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು.

ಬೃಹಸ್ಪತೇ ತಪುಷಾಶ್ವೇವ ವಿಧ್ಯ ವ್ಯಕದ್ವರಸೋ ಅಸುರಸ್ಯ ವೀರಾನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೩೦-೪)

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಸುರಸ್ಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವ್ಯಕದ್ವರಸಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದು. ಸಂವೃತದ್ವಾರಸ್ಯ ಅಸುರಸ್ಯ—ಬಾಗಿಲನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ತಡೆದಿರುವ ಅಸುರನ ಎಂದು ಅಸುರಶಬ್ದದ ಸಾಮಾನ್ಯಾರ್ಥವೇ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು.

ಸಿತಾ ಯಜ್ಞಾನಾಮಸುರೋ ವಿಪಶ್ಚಿತಾಂ ವಿಮಾನಮಗ್ನಿರ್ವಯೇನಂ ಚ ಪಾಘತಾಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩-೪)

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ—ಅಸುರೋ ಬಲಪ್ರದಃ ಎಂದು ಅಸುರಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿ ಪರವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

* ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪಾಂತಮ್—ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಧವಾ ಪಾ ಪಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಷಾದಿಕ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ರೋಂತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ವಿಂದ ಅಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ರಘುಮನ್ಯವಃ—ಲಘು ಮನ್ಯಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಲಘುಮನ್ಯವಃ. **ನಾಲಮೂಲಲಘ್ವಲಮಂಗುಲೀನಾಂ** **ನಾ ಲೋ ರತ್ಯಮಾಸದ್ಯತೇ** (ಉ. ಸೂ. ೧-೨೯) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಲಘ್ವವೆಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜ್ಞಮ್—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು ಧಾತು. **ಯಜಯಾಜ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನದ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮಿಳ್ವುಷೇ—ದಾಶ್ವಾನ್ ಸಾಹ್ವಾನ್ ಮಿಥ್ವಾಂಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಸು ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನ ಪರನಾದಾಗ **ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. **ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚಿ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. **ಶಾಸಿ ವಸಿಘಸೀನಾಂ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಇಣ್ಣಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಸತ್ಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಉಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭರಧ್ವಮ್—ಭೃಗ್ ಭರಣೇ. ಧಾತು. ಭೃವದಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧ್ವಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಏತ್ಯ ಬಂದಾಗ **ಸವಾಭ್ಯಾಂ ನಾಮೌ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ಶವಾವಿಕರಣ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿವಃ—ಊಡಿದಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸೋಷಿ—ಷ್ಠೃಗ್ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ **ಛಂವಸಿ ಲುಜ್ಲಿಲಜ್ಲಿಲಿಟಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಇಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಚ್ಲೇಃ ಸಿಚ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಾದೇಶ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ. ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. **ತಿಜ್ಜತಿಜಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸುರಸ್ಯ—ಅಸು ಕ್ಷೇಪಣೇ. ಧಾತು. **ಅಸೇರುರನ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಉರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಇತ್ಯಾನ್ದಿನಿಫತ್ಯಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಷ್ಟೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಇಷುಧ್ಯೇವ—ಇಷವಃ ಧೀಯಂತೇ ಅತ್ರ ಇತಿ ಇಷುಧಿಃ (ಬತ್ತೇಕೆ) ದುಧಾಶಾ ಧಾರಣವೋಷ
ಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣ್ಯಧಿಕರಣಯೋಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯ.
ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದು ವರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಆತೋಲೋಪ ಇಟಿ ಚ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ
ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿ ಪದವಾದಾಗ ಉದಾತ್ತನಾವ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇವ ಬಂದು ಅದರ
ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಯೋಣೋಹಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ
ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪತ್ನೀನ ಪೂರ್ವಹೂತಿಂ ವಾವೃಧಧ್ಯಾ ಉಷಾಸಾನಕ್ತಾ ಪುರುಧಾ ವಿದಾನೇ |
ಸ್ತುರೀನಾತ್ಮಂ ವೃತಂ ವಸಾನಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ತ್ರಿಯಾ ಸುದೃತೀ ಹಿರಣ್ಯೈಃ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಪತ್ನೀನ | ಪೂರ್ವಹೂತಿಂ | ವಾವೃಧಧ್ಯಾ | ಉಷಾಸಾನಕ್ತಾ | ಪುರುಧಾ | ವಿದಾನೇ | ಇತಿ |
ಸ್ತುರೀಃ | ನ | ಅತ್ಮಂ | ವೃತಂ | ವಸಾನಾ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ | ತ್ರಿಯಾ | ಸುದೃತೀ | ಹಿರಣ್ಯೈಃ || ೨ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪತ್ನೀನ ಪತ್ನೀ ಯಥಾ ಪೂರ್ವಹೂತಿಂ ಪತ್ನೈಃ ಪೂರ್ವಾಹ್ವಾನಂ ವಾವೃಧಧ್ಯಾ ವರ್ಧಯಿತುಂ
ಶೀಘ್ರಗತಿರ್ಭವತಿ ತದ್ವದುಷಾಸಾನಕ್ತಾಹೋರಾತ್ರೇ ದೇವತೇ ಅಪಿ ಪುರುಧಾ ಬಹುಪ್ರಕಾರಂ ಬಹು-
ವಿಧೈಃ ಸ್ತೋತ್ರೈರ್ವಿದಾನೇ ಜ್ಞಾಯಮಾನೇ ಸತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಹೂತಿಂ ವಾವೃಧಧ್ಯಾ ಅಸ್ತದೀಯಂ ಪೂರ್ವಾ-
ಹ್ವಾನಂ ವರ್ಧಯಿತಂ ಶೀಘ್ರಮಾಗಚ್ಛತಮಿತಿ ಶೇಷಃ | ಯದ್ವಾ | ವಾವೃಧಧ್ಯಾ ಅಸ್ತದ್ವರ್ಧನಾಯ
ಪುರುಧಾ ಬಹುಪ್ರಕಾರಂ ವಿದಾನೇ ವರ್ಧನೋಪಾಯಾ ಇತ್ಯಾನಿತ್ಯಾ ಭವತಮಿತಿ ಶೇಷಃ || ಉಷಾಸಾನಕ್ತಾ |
ಉಷಾಸೋಷಸಃ | ಪಾ. ೬-೩-೩೦ | ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯೋಷಾಸಾದೇಶಃ | ದೇವತಾದ್ವಂದ್ವೇ ಚೇತ್ಯು-
ಭಯಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ || ಅಥ ಕೇವಲೋಷಾ ಉಚ್ಯತೇ | ಸ್ತುರೀಃ ಶತ್ರುಜಾಂ ಹಿಂಸಕಸ್ತೇಜಸಾ-

ಚೈನ್ನೋ ವಾದಿತ್ಯೇ ಸ ಇವ ಹಿರಣ್ಮೃಗಿರಣ್ಯವರ್ಣೈ ರಶ್ಮಿಭಿವ್ಯುತ್ಪತ್ತಂ ವಿತತಂ ವಿಶೇಷೇಣ ಸಂಬದ್ಧ -
ಮತ್ಕಮಕ್ತಂ ಸಂತತಂ ವಾ ರೂಪಂ ವಸಾನಾಚ್ಛಾದಯಂತೀ ಧಾರಯಂತೀ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಶ್ರಿಯಾ
ಶೋಭಯಾ ಸುದೃಶೀ ಶೋಭನಂ ದೃಶ್ಯಮಾನಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಪುರೋಗಾಮಿನೀ ರಶ್ಮಿಭಿಃ ಖಲ್ವೇಷಾ
ಜಗದ್ಭಾಸಯತಿ | ತಾದೃಶ್ಯಷಾ ಅಸ್ತತ್ಸೂರ್ವಹೂತಿಂ ಪಾಲಯತ್ಪ್ರತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಹಿರಣ್ಮೃಗಿರತಃ
ರಮಣೀಯೈಃ ಪ್ರಕಾಶೈರ್ಧನವಿಶೇಷೈರ್ವಾ ಸಹಾಗಚ್ಛತು || ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಂ | ನೈಃಶೋಭಾ ನಿಷ್ಕಾಯಾಂ
ವಚಿಸ್ಪರ್ಶೀತ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಸ್ತುರೀಃ | ಅವಿತತ್ಪ್ರತ್ಯರ್ಥ ಇತೀಕಾರಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

|| ಸ್ತುತಿಸುವಾರ್ಥ ||

ಉಪಾಸಾನಕ್ತಾ—ಎಲೈ ಹಗಲುರಾತ್ರಿಗಳೇ | ಪುರುಧಾ—ಬಹುವಿಧವಾದ (ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ) .
ವಿದಾನೇ—ತಿಳಿಯಲ್ಪಡಬೇಕಾದ (ನೀವು) | ಪತ್ನೀ ಇವ—ಪತ್ನಿಯಂತೆ (ಪತಿಯ ಮೊದಲನೆಯ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು
ಮನ್ನಿಸಿ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಬರುವಂತೆ) | ಪೂರ್ವಹೂತಿಂ—ಮೊದಲನೆಯ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು | ವವ್ಯಧಧ್ಯೈ—ವರ್ಧಿಸು
ವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಬನ್ನಿ | [ಆಧವಾ ವವ್ಯಧಧ್ಯೈ—ನಮ್ಮ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ | ಪುರುಧಾ—ಬಹುವಿಧವಾದ
ವಿದಾನೇ—ಉಪಾಯಗಳನ್ನು (ತಿಳಿದಿರುವ ನೀವು) | ಪತ್ನೀ ಇವ—ಪತ್ನಿಯಂತೆ | ಪೂರ್ವಹೂತಿಂ—(ನಮ್ಮ)
ಮೊದಲನೆಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು (ಉದ್ದೇಶಿಸಿ) ಬನ್ನಿ] | ಸ್ತುರೀಃ ನ—ತೇಜೋವಿಶಿಷ್ಟನಾದ (ಶತ್ರುಹಿಂಸಕನಾದ) ಸೂರ್ಯ
ನಂತೆ | ಹಿರಣ್ಮೃಗಃ—ಹಿರಣ್ಯವರ್ಣದ (ಕಿರಣಗಳಿಂದ) ಆಧವಾ ಧನದಿಂದ | ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಂ—ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸಂಬದ್ಧವಾದ
(ಯುಕ್ತವಾದ) ಅತ್ಯಂತ—ರೂಪವನ್ನು | ವಸಾನಾ—ಧರಿಸಿರುವ (ಮತ್ತು) | ಸೂರಸ್ಯ ಶ್ರಿಯಾ—ಸೂರ್ಯನಂತೆ
ತೇಜಸ್ವಿನಿಂದ | ಸುದೃಶೀ—ಮನೋಹರರೂಪವುಳ್ಳ ಉಪಸ್ಥಾ | (ಪೂರ್ವಹೂತಿಂ—ನಮ್ಮಪ್ರಥಮ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ
ಯನ್ನು ಮನ್ನಿಸಲಿ) |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಹಗಲು ರಾತ್ರಿಗಳೇ, ಅನೇಕ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಜ್ಞೇಯರಾದ (ನೀವು) ಪತ್ನಿಯು ಪತಿಯ ಪ್ರಥಮ
ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಮನ್ನಿಸುವಂತೆ ನಮ್ಮ ಮೊದಲನೆಯ ಸ್ತುತಿ ರೂಪಕಾಹ್ವಾನವನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುವಂತೆ
ಮಾಡಿ (ನಮ್ಮ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ನಾನಾವಾರ್ಗಗಳನ್ನು ತಿಳಿದ ನೀವು ನಮ್ಮ ಮೊದಲನೆಯ ಕರೆಯನ್ನು ಮನ್ನಿಸಿ). ಮತ್ತು
ಸೂರ್ಯನ ತೇಜಸ್ವಿನಿಂದ ಮನೋಹರರೂಪಳೂ, ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಸ್ವರ್ಣಕಿರಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತಳೂ (ವ್ಯಾಪ್ತಳೂ) ಆದ
ಉಪೋದೇವಿಯೂ (ನಮ್ಮ ಪ್ರಥಮಾಹ್ವಾನವನ್ನು ಮನ್ನಿಸಲಿ).

English Translation.

Animated by our deversified praise, hasten, Morning and Night, to
attend to our first invocation, as a wife (to the first call of her husband);
and may the Dawn, beautiful with the lustre of the (rising) Sun, and robing,
like the Sun (her) vast expanse with golden rays, (come to our early rite).

: ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು :

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ರಾತ್ರೃಷಸ್ಸುಗಳ ಸ್ವರೂಪಸೌಂದರ್ಯವನ್ನೂ ಉಪಕಾರಕಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಪರ್ಣಿಸಿ ಅವರ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಅವರನ್ನು ವತ್ತಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿರುವುದು ಅವರ ಪ್ರೀತ್ಯಭಿಮಾನಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಪೂರ್ವಾರ್ಧಕ್ಕೆ ಎರಡುವಿಧವಾದ ಅನ್ವಯವು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ,

ಪುರುಧಾ ವಿದಾನೇ ವನ್ವಧಧ್ಯೈ—ಬಹುಪ್ರಕಾರಂ ಬಹುವಿಧೈಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಜ್ಞಾಯಮಾನೇ |
ನಾನಾವಿಧವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವವರಾದ ನೀವು ಎಂದೂ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ,

ವನ್ವಧಧ್ಯೈ—ನಮ್ಮ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ, **ಪುರುಧಾ—**ನಾನಾವಿಧವಾದ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು, **ವಿದಾನೇ—**ತಿಳಿದಿರುವ ನೀವು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಉಷಸ್ಸು ರಾತ್ರಿಯೂ ಪರ್ಮಾಯರೂಪದಿಂದ ಮಾನವನಿಗೆ ಅನ್ನಾದಿ ಧನಸಂಪತ್ತಿಗೂ, ಹರ್ಷಾದಿ ಸುಖಸಂಪತ್ತಿಗೂ ಕಾರಣವಾಗಿರುವವು. ವಾಜಿನೀವತೀ, (ಅನ್ನದಾತಳು) **ಸುಮ್ಮಾವರೀ** (ಸುಖದಾತಳು) **ಸೂನೃತಾವತೀ** (ಹರ್ಷದಾಯಕವಾದ ವಾಕ್ಯುಳ್ಳವಳು) ಇತ್ಯಾದಿ ಉಷಸ್ಸಿನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ವಿವೇಷಣೆಗಳು ವಿಶೇಷ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿಯೇ **ಉಷಸ್ಸಿಗೆ** ಪರ್ಮಾಯನಾಮಗಳಾಗಿ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿವೆ (೨-೧೮). ರಾತ್ರೃಷಸ್ಸುಗಳೇ ಸಕಲ ವಿಧದಲ್ಲಿಯೂ ಜಗನ್ನಿರ್ಮಾತೃಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವು ಸರಿಹೋಗುವುದು.

ಪತ್ನೀ ಇವ—ಈ ಉಪಮಾನದಲ್ಲಿ ಸೌಂದರ್ಯವೂ, ಸಂಪತ್ತ್ವೈಷ್ಣವ್ಯವೂ, ಅಭಿಮಾನವೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿವೆ. ಉಷಸ್ಸಿನ ವರ್ಣನಾಕಾಲಗಳೆಲ್ಲಾ ಅವಳನ್ನು ಸುಂದರಸ್ತ್ರೀಗೆ ಹೋಲಿಸುವುದು ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಮಾತೆಯಂತೆಯೂ, ದೊಡ್ಡವರಿಗೆ ವತ್ತಿಯಂತೆಯೂ ಆಹ್ಲಾದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾಳೆಂದೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಸ್ತುರೀಃ—ಶತ್ರುಣಾಂ ಹಿಂಸಕಃ ; ತೇಜಸಾ ಅಚ್ಚನ್ನೋ ವಾ ಅದಿತ್ಯಃ | ಶತ್ರುನಾಶಕನಾದ ಅಥವಾ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಅದಿತ್ಯನು ಎಂದು **ಸ್ತುರೀ** ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ **ಸ್ತುರೀಃ** ಎಂಬ ಪದವು ಬರುವೆಡೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾದುದು, ಫಲದಾಯಕವಲ್ಲದ್ದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಸ್ತುರೀರು ತ್ವದ್ಭವತಿ ಸೂತ ಉ ತ್ವದ್ಯಥಾವಶಂ ತನ್ನಂ ಚಕ್ರ ಏಷಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೧೦೧-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ **ಪರ್ವಣ್ಯ**ನ ಸ್ವರೂಪ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಅವನ ಒಂದಂಶವನ್ನು ಬಂಜೆಯಾದ ಗೋವಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ. ಬಂಜೆಯಾದ ಗೋವು ಯಾವ ರೀತಿ ಹಾಲನ್ನು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅದರಂತೆ ವೃಷ್ಟಿದಾಯಕವಲ್ಲದ್ದು ಎಂದು ಹೋಲಿಸುವಾಗ **ಸ್ತುರೀಃ** ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ **ನಿವೃತ್ತಪ್ರಸವಾ ಗೌಃ** ಎಂದು ನಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಂತೆಯೇ,

ಸ್ತುರೀರ್ಯತ್ನಾತ ಸದ್ಯೋ ಅಜ್ಯಮಾನಾ ವೃಥಿರವೃಥೀಃ ಕೃಣುತ ಸ್ವಗೋಪಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೩೧-೧೦)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲೂ ಸಹ ಅದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ,

ಕದಾ ಚನ ಸ್ತರೀರಸೀತ್ಯಾಹ ನ ಸ್ತರೀಗ್ಂ ರಾತ್ರಿಂ ವಸತಿ |

(ತೈ. ಸಂ. ೧-೫-೨)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ತರೀಗ್ಂ ರಾತ್ರಿಂ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ನಾಯಣರು ತನ್ಮುರ ಮತ್ತು ವೃತ್ತಿಕಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಾತ್ರಿಯಿಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಭಟ್ಟಭಾಸ್ಕರರು ಸ್ತರೀಂ ಛಾದಯಿತ್ರೀಂ ವಿನಾಶಯಿತ್ರೀಂ ರಾತ್ರಿಂ |, ನಾರಕರ ಪಾದ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಎಂದರೆ ಅಲ್ಲೂ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ನಾರಮಾಡುವ. ಅವ್ರಯೋಜಕವಾದ ಎಂದೇ ಪರಂಪರೆಯಾದ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲೂ ಸಹ ಶತ್ಕೂಟಾಂ ಹಿಂಸಕಃ ಎಂದರೆ ಶತ್ರುಗಳ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ವ್ಯರ್ಥಮಾಡತಕ್ಕ ಸೂರ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಅತ್ಯಂ ವಸಾನಾ—ರೂಪಂ ವಸಾನಾ | ರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಎಂದರ್ಥ. ಸುಂದರವಾದ ರೂಪ ವೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಷ್ಣನ ವರ್ಣನೆಯಿರುವ ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. (ಋ. ಸಂ. ೬-೨೯-೩ : ೧೦-೯೫-೮ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು, ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಪುರೋಗಾಮಿನೀ ರತ್ನಿಭಿಃ ಖಲ್ವೇಷಾ ಜಗದ್ವಾಸಯತಿ | ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ ಅವನ ಹೊಂಬಣ್ಣದ ರತ್ನಿಗಳಿಂದ ಮ್ಲಾನವಾಗಿ ಜಗತ್ತನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸುತ್ತಾಳೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಕಾಶವಡಿಸುತ್ತಾಳೆ ಎಂದರ್ಥ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪತ್ನೀವ—ಪತ್ನೀನೋ ಯಜ್ಞಸಂಯೋಗೇ—(ವಾ. ಸೂ. ೪-೧-೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲೆ ನುಕ್ ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ಪೀನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪಿತೃದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪೂರ್ವಹೂತಿಮ್—ಹ್ವೇಜ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ರಜ್ಜೇ ಚ ಧಾತು. ಸ್ತ್ರೀಯಾಂಕ್ತಿನ್—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾಷಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಹಲಃ—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವನ್ಯಧಧ್ಯೈ—ವೃಷು ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಯಜ್ ಬಹುತದ ಮೇಲೆ ತುಮುನರ್ಧತೋರುವಾಗ ತುಮುರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇ—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಧ್ಯೈ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆಗಮಾನುಶಾಸನಮನಿತ್ಯಮ್— ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ರೀಕಾದಿ ಆಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ ಸ್ವರದಿಂದ ಧಕಾರೋತ್ತರಾ ಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಜಂತವಾದುದರಿಂದ ಕೈನ್ಮೀಜಂತಃ (ವಾ. ಸೂ. ೧-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಆನ್ಯಯಾಡಾಸ್ಸುಸಃ—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೪-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರದ ಸುಪ್ತಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಛಾದವನಾಗಿ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಷಾಸಾನಕ್ತಾ—ಉಷಾಶ್ಚ ನಕ್ತಂ ಚ ಉಷಾಸಾನಕ್ತೇ. ಉಷಸೋಷಸಃ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೩-೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ದೇವತಾಧ್ವಂದ್ವತೋರುವಾಗ ಉಷಸ್ ರಬ್ಧಕ್ಕೆ ಉಷಾಸ್ ಆದೇರ ಬರುತ್ತದೆ ಸುಷಾಂಸುಲುಕ್— (ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ದೇವತಾಧ್ವಂದ್ವೇ ಚ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೩-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಭಯವದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ತರೀಃ—ಸ್ತ್ರೀ ಆಚ್ಛಾದನೇ ಧಾತು. **ಅವಿತ್ಯಸ್ತ ತಂತ್ರಿಭ್ಯಃ**—(ಉ. ಸೂ. ೪-೪೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಕಾರರೂಪ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಧ್ಯಂತವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ **ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ**—ಸೂತ್ರದಿಂಥ ಸುಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವ್ಯುತ್ಸರ್ಗ—ವಿ ಉಪಸರ್ಗ. ವೇರ್ಷ್ ತಂತುಸಂತಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ **ನಿಷ್ಕಾ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ. **ವಚಿಸ್ಪಟಿಯಾಜಾದೀನಾಂ ಕಿತಿ**—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂವ್ರಸಾರಣ. **ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಉಪಸರ್ಗದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ. **ಗತಿರನಂತರಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ವಿ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನುದಾತ್ತ ಪರವಾದಾಗ ಉದಾತ್ತವಾದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದುದರಿಂದ **ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರತಯೋರ್ಯಣಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಸಂಹಿತಾ ವಲ್ಲಿ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬಂದಿದೆ.

ವಸಾನಾ—ವಸ ಆಚ್ಛಾದನೇ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನ್‌ಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುಪದೇಶದ ಸರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಬಂದುದರಿಂದ **ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿನಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ ಅದಂತವಾದುದರಿಂದ ಟಾಪ್. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸೂರ್ಯಸ್ಯ—ಸುವತಿ ಕರ್ಮಣಿ ಲೋಕಂ ಪ್ರೇರಯತಿ ಇತಿ ಸೂರ್ಯಃ. ಸೂ ಪ್ರೇರಣೇ. ಧಾತು. ತುದಾದಿ. **ರಾಜಸೂಯ ಸೂರ್ಯ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ.

ಶ್ರಿಯಾ—ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. **ಸಾವೇಕಾಚಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಮುನುತ್ತು ನಃ ಪರಿಜಾ ನಸರ್ಹಾ ಮುನುತ್ತು ನಾತೋ ಅಸಾಂ

ವೃಷ್ಣಾನ್ |

ಅತೀತಮಿಂದ್ರಾಪರ್ವತಾ ಯುನಂ ನಸ್ತನ್ನೋ ವಿತ್ವೇ ವರಿನಸ್ಯಂತು
ದೇನಾಃ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ ||

ಮಮುತ್ತು | ನಃ | ಪರಿಜ್ಞಾ | ವಸರ್ಹಾ | ಮಮುತ್ತು | ವಾತಃ | ಅಪಾಂ | ವೃಷಣ್ಣಾವಾನ್ |

ಶಿಶೀತಂ | ಇಂದ್ರಾಪರ್ವತಾ | ಯುವಂ | ನಃ | ತತ್ | ನಃ | ವಿಶ್ವೇ | ವರಿವಸ್ಯಂತು | ದೇವಾಃ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ನೋಽಸ್ಮಾನ್ನಸರ್ಹಾ ವಸನಾರ್ಹೋ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿರೂಪೇಣ | ಯದ್ವಾ | ವಾಸಕಾನಾಮಾ
ಚ್ಛಾದಕಾನಾಂ ವೃಕ್ಷಾದೀನಾಂ ಹಂತಾಗ್ನಿಃ | ಅಥವಾ | ವಸರ್ಹಾ ವಾಸಾರ್ಹೋ ವಾಸರಸ್ಯ ಗಮಯಿತಾ |
ಪರಿಜ್ಞಾ ಪರಿತೋ ಗಂತಾದಿತ್ಯೋ ಮಮುತ್ತು | ಮಾದಯತು | ತಥಾಪಾಂ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಾನಾಂ ವೃಷ-
ಣ್ಣಾನ್ ವರ್ಷಣವಾನ್ ವೃಷ್ಟ್ಯತ್ವಾದಕೋ ವಾತೋ ವಾಯುರಸ್ಮಾನ್ನಮುತ್ತು | ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಇಂದ್ರಾ-
ಪರ್ವತಾ | ಇಂದ್ರಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ | ಪರ್ವತಃ ಪರ್ವವಾನ್ ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಪೂರಣವಾನ್ಪರ್ಜನ್ಯಃ | ತೌ ಯುವಂ
ಯುವಾಂ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ನಸ್ಮದ್ಬುದ್ಧಿಂ ವಾ ಶಿಶೀತಂ | ತೀಕ್ಷ್ಣೇಕುರುತಂ | ಶೋಧಯತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ತ
ಸ್ಮಾತ್ ಯಸ್ಮಾದಹಂ ಸರ್ವಾನ್ನೇವಾನ್ ಸ್ತೌಮಿ ತಸ್ಮಾದ್ವಿಶ್ವೇ ಸರ್ವೇಽಪಿ ದೇವಾ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ವರಿ
ವಸ್ಯಂತು | ಪ್ರಭೂತಮನ್ನಂ ಪ್ರದಾತುಮಿಚ್ಛಂತು | ಸಮೃದ್ಧಾನ್ನಪ್ರದಾನೇನ ಪ್ರೀಣಯಂತಿತ್ಯರ್ಥಃ ||
ಮಮುತ್ತು | ಮದೀ ಹರ್ಷೇ | ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಮರ್ಥಾಲೋಟಿ ಛಾಂದಸೋ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಶ್ಲಃ |
ದ್ವಿವರ್ಚನಂ | ಶಿಶೀತಂ | ಈ ಹಲ್ಯಘೋರಿತೀತ್ವಂ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ವಂ | ಇಂದ್ರಾ-
ಪರ್ವತೇತ್ಯತ್ರ ದೇವತಾದ್ವಂದ್ವೇ ಚೇತಿ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯಾ ನಜಾದೇಶಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ನಃ—ನಮಗೆ | ವಸರ್ಹಾ—ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿ ನಾನಾರೂಪಿಯಾದ (ವೃಕ್ಷಾದಿಹಂತೃವಾದ) ಅಗ್ನಿಯು
ಮತ್ತು | (ವಸರ್ಹಾ—ದಿನಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವ) | ಪರಿಜ್ಞಾ—ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಚರಿಸುವ (ಆದಿತ್ಯನು) |
ಮಮುತ್ತು—ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಅಪಾಂ—ಮಳೆ ನೀರನ್ನು | ವೃಷಣ್ಣಾನ್—
ಸುರಿಸುವ | ವಾತಃ—ವಾಯುವು | ಮಮುತ್ತು—(ನಮಗೆ) ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ | (ಮತ್ತು)
ಹೇ ಇಂದ್ರಾಪರ್ವತಾ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು (ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ಣನಾದ) ಪರ್ಜನ್ಯರೇ | ಯುವಂ—ನೀವಿಬ್ಬರು |
ನಃ—ನಮ್ಮ (ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು) ಅಥವಾ (ನಮ್ಮನ್ನು) | ಶಿಶೀತಂ—ತೀಕ್ಷ್ಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಅಥವಾ (ಶುದ್ಧ
ವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ) | ತತ್—ಆದ್ದರಿಂದ (ನಾನು ಎಲ್ಲ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದರಿಂದ) | ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಃ—
ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ | ನಃ—ನಮಗೆ | ವರಿವಸ್ಯಂತು—ವ್ರಭೂತಾನ್ನವನ್ನು ಕೊಡಲಿಚ್ಛಿಸಲಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿರೂಪಿಯಾದ ಅಥವಾ—ವೃಕ್ಷಾದಿಹಂತೃವಾದ ಅಗ್ನಿಯೂ ಮತ್ತು (ದಿನಾಧಿಪತಿಯೂ) ಸರ್ವತ್ರ
ಸಂಚರಿಸುವನನೂ ಆದ ಆದಿತ್ಯನೂ ನಮಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ; ಮಳೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ವಾಯುವೂ

(ನಮಗೆ) ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ ; ಮತ್ತು ಎಲೈ ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು (ವೃಷ್ಣಾದಿ ಪೂರ್ಣನಾದ) ವರ್ಷಸ್ಕರೇ (ನೀವು) ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡಿ . ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ (ಸಮ್ಮಿಂದ ಸ್ತುತರಾದುವರಿಂದ) ನಮಗೆ ಹೆಚ್ಚಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ.

English Translation.

May the circumambient divinity, the wearer of various forms, grant us delight ; May the wind, the shedder of rain, grant us delight ; do you, Indra and Parvata. sharpen our (intellects), and may all the gods show us favour and grant us abundant food.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ವಸರ್ಹಾ—ವಸನಾರ್ಹೋ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿರೂಪೇಣ | ಯದ್ವಾ | ವಾಸಕಾನಾಮಾಚ್ಛಾದಕಾನಾಂ ವೃಕ್ಷಾದೀನಾಂ ಹಂತಾ ಅಗ್ನಿಃ | ಅಥವಾ ವಸರ್ಹಾ ವಾಸಾರ್ಹೋ ವಾಸರಸ್ಯ ಗಮಯಿತಾ ಪರಿಜ್ಞಾ ಪರಿತೋ ಗಂತಾ ಆದಿತ್ಯಃ | ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ರೂಪಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವ ಅಥವಾ ತನ್ನಲ್ಲಿರಿಸಿದ ಕಾಷ್ಠಾದಿ ಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಅಗ್ನಿ ಅಥವಾ ಉಷರ್ಹಾ ಎಂಬುದು ವಸರ್ಹಾ ಎಂದಾಗಿ ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕತ್ತಲನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುವ ಅಥವಾ ದಿನಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಆದಿತ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದೇ ಋಕ್ಸನ್ನು ಶ್ರೀಶ್ರೀರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವಾಗ (ಶ್ರೀ. ಸಂ. ೨ ೧-೧೧) ಭಟ್ಟಭಾಸ್ಕರರೂ **ವಸರ್ಹಾ—ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರತರಣಾಭಿಮುಖ ಸ್ಥಾನಾರ್ಹಾ ವಸನಾರ್ಹಾ (ಪ್ರಮೋದರಾದಿತ್ಯಾತ್ ನಾ ಶಬ್ದೋ ಲುಪ್ಯತೇ) ಯದ್ವಾ ಭಾದಯಿತ್ಯೇಣಾಂ ಕಾಷ್ಠಾದೀನಾಂ ಹಂತಾ ಅಗ್ನಿಃ ಯದ್ವಾ ವಾಸರಸ್ಯ ಗಮಯಿತಾ ಆದಿತ್ಯ ಉಚ್ಯತೇ—**ಎಂದು ಮೇಲಿನ ರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಗಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಆದಿತ್ಯರೂವದ ಅಗ್ನಿಗಾಗಲಿ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ವೃಷಣಾನ್—ವರ್ಷಣವಾನ್ ವೃಷ್ಟ್ಯುತ್ಪಾದಕಃ | ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡುವ ವಾತಃ ಎಂದು ನಾಯಣರೂ, **ಅಸಾಂ ವೃಷಾ ವರ್ಷಿತಾ ಪರ್ಜನ್ಯಃ ತದ್ವಾನ್ ವಾತಃ |** ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸತಕ್ಕ ವರ್ಷನ್ಯ ನೊಡಗೂಡಿದ ವಾಯುವೆಂದು ಭಟ್ಟಭಾಸ್ಕರರೂ (ಶ್ರೀ. ಸಂ. ೨-೧-೧೧) ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಇಂದ್ರಾಪರ್ವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ | ಪರ್ವತಃ ಪರ್ವವಾನ್ ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಪೂರಣವಾನ್ ಪರ್ಜನ್ಯಃ ಪರ್ವತ ವೆಂದರೆ ಪರ್ಜನ್ಯದೇವತೆಯೆಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಪರ್ವತಸ್ಸಂವತ್ಸರ—ಇತ್ಯೇತೇ ಸಂವತ್ಸರವೆಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಉಂಟೆಂದು ಭಟ್ಟಭಾಸ್ಕರರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಯಾವ ಅರ್ಥವಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ **ಪರ್ವತ** ಶಬ್ದವು ಒಂದು ಆರಾಧ್ಯದೇವತೆಯ ಪರಾಯಪದವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಈ ವದವನ್ನು ಶತ್ರುಪರಾಯವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿ **ಪರ್ವತಚ್ಛೇದನದಿಂದ ಇಂದ್ರನು** ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸಿದನು, ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ವದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ವಿವಯದಲ್ಲಿ ವಿಮರ್ಶೆಯು ಉಚಿತವಾಗಿದೆ.

ಪರ್ವತ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಮರುತ್ತುಗಳ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಅಧಿಕವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಅರ್ಥವು ಪರ್ವತ (ಬೆಟ್ಟ)ವೆಂದೇ ಆದರೂ ಇದು ಮೇಘ ಪರ್ವಾಯವಾಗಿರುವುದು ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಪರ್ವನಾನ್ ಪರ್ವತಃ | ಪರ್ವ ಪುನಃ ಪೃಣಾತೇಃ ಪ್ರೀಣಾತೇರ್ವಾ | ಮೇಘೋಽಪಿ ಗಿರಿರೇತಸ್ಮಾದೇವ | (ನಿ. ೧-೨೦.) ತುಂಬು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ವೃಧಾತುಪಿನಿಂದಾಗಲೀ ಆರಾಧಿಸು ಅಥವಾ ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪ್ರೀ ಧಾತುಪಿನಿಂದಾಗಲೀ ನಿವೃತ್ತವಾದ ಪರ್ವ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರ್ವತ ವೆಂದಾಗಿದೆಯೆಂದು ತೋರಿಸಿ ಪರ್ವತ (ಬೆಟ್ಟ) ಅಥವಾ ಮೇಘ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆಯೆಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಶಬ್ದ ವೃತ್ತಾಂತಿಯು ಬರಿದಾಗಿರುವ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ತುಂಬುವುದು ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಭೂತಗಳನ್ನು (ವೃಷ್ಟಾಂತಿಗಳಿಂದ) ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವುದು ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನಾಗಲಿ ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ನಿರೋಧಕವಾದ ಪರ್ವತ ನಾವುದು, ಉಪಕಾರಕವಾದ ಪರ್ವತವಾವುದು ಎಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅನುರೂಪವಾಗಿಯೂ, ಪರ್ವತಗಳೊಂದಿಗೂ ಇಂದ್ರನ ಹೋರಾಟವನ್ನು ತನುಶ್ವೇದಸ್ವುಗಳ ಹೋರಾಟವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಏ ಚಿಷ್ಟೈಶ್ಚ ದೋಧತೋ ವಜ್ರೇಣ ಶತಪರ್ವಣಾ | ಶಿರೋ ಬಿಭೇದ ವೃಷ್ಟಿನಾ ||

(ಋ. ಸಂ ೮-೬-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಶತಸಂಖ್ಯಾಕವಾದುದೂ, ರಶ್ಮಿರೂಪವಾದುದೂ ಆದ ಪರ್ವಗಳುಳ್ಳ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ತಮೋರೂಪನಾದವನೂ ಆವರಕನಾದವನೂ ಆದ ಅಸುರನನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದನು. ಇತ್ಯಾದ್ಯುಪಾಹರಣೆಗಳಿಂದ ವೃತ್ತಾದಿ ಪದಗಳೂ ಸಹ ಜಗತ್ತನ್ನು ಆವರಿಸುವ ತಮಸ್ಸಿನ ಭೂತಾಕಾರವನ್ನು ತೋರಿಸುವಂತೆ ಪರ್ವತ ಶಬ್ದವೂ ಸಹ ಪರ್ವತಾಕಾರದ ತಮಸ್ಸನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುತ್ತದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಇದಲ್ಲದೇ ಕೇವಲ ಬೆಟ್ಟ ಅಥವಾ ಮೇಘವೆಂದು ಸಾಧಾರಣವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಆಗ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಿಗನುಗುಣವಾದ ಪೂರ್ಣಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಪರ್ವತ ಹನನದಿಂದ ಮರೆಮಾಡಿ ಇರಿಸಿದ ಗೋವುಗಳನ್ನೂ ಉದಕಗಳನ್ನೂ ಬಿಡಿಸುವುದೂ ಮತ್ತು ಉಪಸ್ಥನ್ನೂ ಸೂರ್ಯನನ್ನೂ ಆವಿರ್ಭಾವವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದೂ ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕುವಿಧವಾದ ಕಾರ್ಯ ಸಾಧನೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಪರ್ವತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಮೇಘವೆಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ಅದು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅದರ್ಧರುತ್ನಮಸ್ಯ ಜೋ ಏ ಬಾಞಿ ತ್ವಮರ್ಣವಾನ್ವದ್ವಧಾನ್ ಅರಮ್ಣಾಃ |

ಮಹಾಂತಮಿಂದ್ರ ಪರ್ವತಂ ಏ ಯದ್ವಃ ಸೃಜೋ ಏ ಧಾರಾ ಅವ ದಾನವಂ ಹನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೩೨-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ,

ಶಿಶುಂ ನದೀನಾಂ ಹರಿಮದ್ರಿಬುಧ್ಧುನಿತಿ ಗಿರಿರ್ನಾ ಆದ್ರಿರ್ಗಿರಿಬುಧ್ಧಾ ||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೭-೫-೨-೧೮)

ಎಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪರ್ವತ, ಮೇಘ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಅತಿಶಯವಾದುದೂ ಅಲೌಕಿಕ ವಾದುದೂ ಆದ ಅರ್ಥವಿರುವುದಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇದು ಪರ್ವತಾಕಾರವಾದ ತಮೋರಾಶಿಯೆಂದೂ, ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಥ

ವೆಂದೂ, ಉದಕವನ್ನೂ ಧೋವನ್ನೂ ಮರೆಸಿಕೊಂಡಿರುವುದಾಗಿಯೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ಇಂದ್ರನು ಮರುತ್ತಿಗಳೂ ಉದಕವನ್ನೂ, ತೇಜಸ್ಸನ್ನೂ ಪ್ರಸರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಅಹನ್ನಹಿಂ ಪರ್ವತೇ ಶಿಶಿಯಾಣಂ ತ್ವಷ್ಟಾಸ್ತೈ ವಜ್ರಂ ಸ್ವರೈಂ ತತಕ್ಷ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೨-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ **ಅಹಿ, ಶಂಬರ, ವೃತ್ರ** ಇತ್ಯಾದ್ಯಸುರರು ಈ ಪರ್ವತರೂಪನಾದ ತಮೋರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಿ ಪ್ರವಹಿಸುವ ನೀರನ್ನು ತಡೆಯುವುದರಿಂದ ಅವರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಇಂದ್ರನು ಸ್ವತ್ಯನು ಎಂದಿದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ **ಪರ್ವತ** ಪದವು ಶತ್ರು ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿಯೂ, ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ, **ಅರಂಸ್ತ ಪರ್ವತಶ್ಚಿತ್ ಸಿರಿಷ್ಯನ್** (ಋ. ಸಂ. ೨-೧೧-೭); **ಶುಷ್ಕಾಚ್ಚಿದಸ್ಯ ಪರ್ವತಾ ಭಯಂತೇ** (ಋ. ಸಂ. ೨-೧೨-೧೩) ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ತೇಜೋರೂಪಿಯಾದ ಇಂದ್ರನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ವಾದೊಡನೆಯೇ **ಪರ್ವತ**ರೂಪಿಗಳಾದ ತಮೋರಾಶಿಗಳು ಭಯದಿಂದ ನಡುಗಿದವೆಂದೂ, ಅವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಪಾತಾಳ ದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಸಿದನೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ—

ಈ ವರ್ಣನೆಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ **ಪರ್ವತವು** ತೇಜೋರೂಪಿಯಾದ ವಜ್ರಾಯುಧವೆಂದೂ, ವೃಷ್ಟ್ಯವಹಾದಿ ಗಳಿಗೆ ಅಧಿದೇವತೆಯಾದ **ಪರ್ವತ**ನೊಂದೂ ಸಹ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಸ್ರಾಕ್ತಾದಸಾಕ್ತಾದಧರಾದುದಕ್ತಾದಭಿ ಜಹಿ ರಕ್ಷಸಃ ಪರ್ವತೇನ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೧೦೪-೧೯)

ಅಸ್ಮೇ ರುದ್ರಾ ಮೇಹನಾ ಪರ್ವತಾಸೋ ವೃತ್ರಹತ್ಯೇ ಭರಹೂತೌ ಸಜೋಷಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೬೩-೧೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ವತಗಳು ಶತ್ರು ನಾಶಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಹಾಯಕಗಳಾದ ಸಾಧನಗಳಾಗಿವೆ.

ಪ್ರ ಪೂಷಣಂ ವಿಷ್ವಮಗ್ನಿಂ ಪುರಂಧಿಂ ಸವಿತಾರಮೋಷಧೀಃ ಪರ್ವತಾಂಶ್ಚ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨೧-೯)

ಶಂ ನಃ ಪರ್ವತಾ ಧ್ರುವಯೋ ಭವಂತು ಶಂ ನಃ ಸಿಂಧವಃ ಶಮು ಸನ್ತಾಪಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೩೫-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ **ಪರ್ವತಕ್ಕೆ** ಮಿತ್ರ, ವರುಣ, ಪೂಷ ಮುಂತಾದ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಆಹ್ವಾನವಿದೆ.

ಯುವಂ ತಮಿಂದ್ರಾಪರ್ವತಾ ಪುರೋಯುಧಾ ಯೋ ನಃ ಪೃತನ್ಯಾದಸ ತಂತಮಿದ್ಧತಂ ವಜ್ರೇಣ ತಂತಮಿದ್ಧತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೩-೬)

ಇಂದ್ರಾಪರ್ವತಾ ಬೃಹತಾ ರಥೇನ ವಾಮಾರಿಷ ಆ ವಹತಂ ಸುವೀರಾಃ |

(ಮಿ. ಸಂ. ೩-೫೩-೧)

ಎಂಬ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರನಿಗೂ, ಪರ್ವತಕ್ಕೂ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಆಹ್ವಾನವೂ ಸ್ತುತಿಯೂ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪರ್ವತವೆಂದರೆ ಪರ್ಜನ್ಯನೆಂಬರ್ಥವೆಂದು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪರ್ವತವು ಆರಾಧ್ಯ ದೇವತೆ.

ಶಿಶೀತಂ—ತೀಕ್ಷ್ಣೀಕುರುತಂ, ಶೋಭಯತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ನಮ್ಮನ್ನು ತೀಕ್ಷ್ಣರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿ ಅಧವಾ ಶುದ್ಧರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ತೀಕ್ಷ್ಣ, ಹರಿತ ಎಂಬರ್ಥವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಜೈತನ್ಯ, ಹುರುಪು, ಉತ್ಸಾಹ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧ, ಸಂಸ್ಕೃತ ಎಂದರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಮತ್ವು—ಮದೀ ಹರ್ಷೇ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಕ ವಾದ ಧಾತು. ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಷ್ಠ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಏರುಃ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಛಂ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಶ್ಲೋ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಆದಿಹಲ್‌ಶೇಷ. ಖರಿ ಚಿ (ವಾ. ಸೂ. ೮-೪-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ದಕಾರಕ್ಕೆ ಚರ್ತ್ವ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತೃದುವರಿಂದ ಧಾತು ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪರಿಜಾ—ಜನೀ ವ್ರಾತುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು, ಪರಿ ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಶ್ವನ್ಯು ಹ್ವನ್ ಪೂಷನ್- (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಮಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಜನ್ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಲೋಪವೂ ಮಕಾರ ಅಂತಾದೇಶವೂ ಬರುತ್ತವೆ.

ಆಸಾಮ್—ಆಸ ಶಬ್ದ. ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ, ನಿತ್ಯ ಬಹುವಚನಾಂತ. ಸ್ಕೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. **ಊಡಿ ವಂಸದಾದಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಿಶೀತಮ್—ಶೋ ತಸೂಕರಣೇ. ಧಾತು. ದಿನಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಲಬ್ಧ್ಯ ದ್ವಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಧಸ್ಸಿಗೆ ತಮಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧ್ವನಿಗೆ ಶ್ವ ವಿಕರಣ. ಆದೇಚಿ ಉಪದೇಶೇಶಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ವ ಬಂದಾಗ ಶ್ಲೋ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಶ್ಲಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ವ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ವ. ಶಿಶೀತಮ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಂದ್ರಾಪರ್ವತಾ—ಇಂದ್ರಶ್ವ ವರ್ವತಶ್ವ ಇಂದ್ರಾಪರ್ವತೌ ದೇವತಾದ್ವಂದ್ವೇಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಅನಬ್ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. **ಅಲೋಂತ್ಯು**—ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆ

ಬಂದಾಗ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸಂಜೋಧನಾದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಔಕಾರವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಬಂದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—
(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ವಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯುವಮ್—ಪ್ರಥಮಾಯಾಶ್ಚ ದ್ವಿವಚನೇ ಭಾಷಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೨೨) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭಾಷಾಯಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಆತ್ವವಿಧಾನ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಅನಾದೇಶ. ಯುವಾವ್ ದ್ವಿವಚನೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮವರ್ಯಂತಕ್ಕೆ ಯುವಾದೇಶ.

ವಿಶ್ವೇ—ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಜನ್ ಬಂದಾಗ ಜಸಶೀ (ವಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಶೀ ಆದೇಶ. ಗುಣ. ಸ್ವಾಂಗಶಿಟಾಮದಂತಾನಾಮ್ (ಫಿ. ಸೂ. ೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಂತ ಸರ್ವನಾಮವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರಿವಸ್ಯಂತು—ವರಿವನ್ ಎಂಬುದು ಪ್ರಾತಿವದಿಕ. ಇದಕ್ಕೆ ಧಾತ್ವರ್ಥವಿವಕ್ಷಾನುಮಾಡಿದಾಗ ನಮೋವರಿವ-ಶ್ಚಿತ್ರಜಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರಿವಸ್ಯ ಎಂಬುದು ಧಾತು ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಲಟ್ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಹಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜತಿಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವಾಃ—ದ್ವ್ಯೋತನಶೀಲಾಃ ದೇವಾಃ. ಪಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿನ ಲಘೂವಧಿಗೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಉತ ತ್ಯಾ ಮೇ ಯಶಸಾ ಶ್ವೇತನಾಯೈ ವ್ಯಂತಾ ಸಾಂತಾತಿಜೋ ಹುವಧ್ಯೈ |
ಪ್ರ ವೋ ನಸಾತನುಸಾಂ ಕೃಣುಧ್ವಂ ಪ್ರ ಮಾತರಾ ರಾಸ್ತಿನಸ್ಯಾಯೋಃ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಉತ | ತ್ಯಾ | ಮೇ | ಯಶಸಾ | ಶ್ವೇತನಾಯೈ | ವ್ಯಂತಾ | ಸಾಂತಾ | ಔತಿಜಃ | ಹುವಧ್ಯೈ |
ಪ್ರ | ವಃ | ನಸಾತಂ | ಅಸಾಂ | ಕೃಣುಧ್ವಂ | ಪ್ರ | ಮಾತರಾ | ರಾಸ್ತಿನಸ್ಯ | ಆಯೋಃ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಔಶಿಜ ಉಶಿಜಃ ಪುತ್ರಃ ಕಕ್ಷೀನಾನಹಂ ಮೇ | ತಾದರ್ಭ್ಯೇ ಚತುರ್ಥೀ | ಮದರ್ಥಂ ಯಶಸಾ |
ಯಶ ಇತ್ಯನ್ವಂ ಬಲಂ ಕೀರ್ತಿವೋಚ್ಯತೇ | ತದ್ವಂತಾ ವ್ಯಂತಾ ಭಪ್ತಯಂತಾ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಕಂ
ಸಾಂತಾ ಪಿಬಂತಾನಾಜ್ಯಸೋಮಾದಿಕಂ ತ್ಯಾ | ತಚ್ಚಬ್ಧಸಮಾನಾರ್ಥಸ್ಯ ಚ್ಚಬ್ಧಃ | ಯೌ ಸ್ತುತ್ಯಪ್ತೇನ
ಪ್ರಸಿದ್ಧೌ ತಾನಾಶ್ವಿನೌ | ಅತ್ರ ಯದ್ಯಪಿ ವಿಶೇಷೋ ನ ಶ್ರುತಃ ತಥಾಪಿ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ವೈಶ್ವದೇವತ್ವಾದುಷಃ-
ಸಂಬಂಧಾದ್ವಿವಚನಲಿಂಗಾಚ್ಛಾಶ್ವಿನಾವಿತಿ ಗಮ್ಯತೇ | ತಾದೃಶಾವಶ್ವಿನೌ ಶ್ವೇತನಾಯೈ | ಇತಿ ಷಷ್ಯಾರ್ಥೇ
ಚತುರ್ಥೀ | ವಿಶ್ವಂ ಜಗಚ್ಛ್ವೇತಯಂತ್ಯಾ ಉಷಸಃ ತತ್ಸಂಬಂಧಿನಿ ಕಾಲೇ | ಉಷಃಕಾಲೇನಾಹ್ವಾನಾಯೈ
ಯತೇಯಮಿತಿ ಶೇಷಃ | ಹೇ ಋತ್ವಿಜಃ ವೋ ಯೂಯಂ | ಪ್ರಥಮಾರ್ಥೇ ದ್ವಿತೀಯಾ | ಅಸಾಮುದ-
ಕಾನಾಂ ನಪಾತಂ ನಪಾತಯಿತಾರಂ ತಾಸಾಂ ನಸ್ತಾರಂ ವಾಗ್ನಿಂ | ಅದ್ಭೈ ಓಷಧಿನನಸ್ತತಯಃ
ತಾಭ್ಯೋಽಗ್ನಿರಿತ್ಯಸಾಂ ನಸ್ತುತ್ವಮಗ್ನೇಃ | ತಂ ದೇವಂ ಪ್ರ ಕೃಣುಧ್ವಂ | ಕರೋತಿರತ್ರ ಕ್ರಿಯಾಸಾಮಾ-
ನ್ಯವಾಚೀ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷೇ ಸ್ತೋತ್ರೇ ಪರ್ಯವಸ್ಯತಿ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಸ್ತುಧ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ರಾಸ್ತಿ-
ನಸ್ಯ | ರಪತೇ ರಪತೇರ್ವಾ ಶಬ್ದನಾರ್ಥಸ್ಯ ಘಂಶಸ್ಯ ಕೃತಸಕಾರಸಕಾರೋಪಪನ್ನಸ್ಯ ರಾಸ್ತ ಇತಿ
ಭವತಿ | ತದಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ರಾಸ್ತಿ ಸ್ತೋತ್ರಂ | ತದ್ವಾನ್ ರಾಸ್ತಿನಃ ಸ್ತೋತಾ | ತಸ್ಯಾಯೋಸ್ತಾದೃಶಸ್ಯ
ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಮನು ಮಹ್ಯಂ ಮಾತರಾ ಮಾತೃವದ್ವಿತಕಾರಿಣ್ಯಾವಹೋರಾತ್ರದೇವತೇ ಅಪಿ ಪ್ರ ಕೃಣುಧ್ವಂ |
ಅಥವಾ ರಾಸ್ತಿನಸ್ಯ | ಏಕೋ ಮತ್ಸರ್ಥಪ್ರತ್ಯಯಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಪ್ರವರ್ಷಣಧ್ವನಿಯುಕ್ತಸ್ಯ ವೃಷ್ಟ್ಯದ-
ಕಸ್ಯ ಗಮನಶೀಲಸ್ಯ ನಿರ್ಮಾತ್ರಾವಹೋರಾತ್ರೇ ಪ್ರ ಕೃಣುಧ್ವಂ || ವ್ಯಂತಾ ಸಾಂತಾ | ಉಭಯತ್ರ
ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತ್ಯಾಕಾರಃ ||

|| ಪ್ರತಿವದಾರ್ಥ ||

ಔಶಿಜಃ—ಉಶಿಜಪುತ್ರನಾದ ನಾನು (ಕಕ್ಷೀವಂತನು) | ಮೇ—ನನಗೋಸ್ಕರ | ಯಶಸಾ—ಆಹಾರ,
ಬಲ ಅಥವಾ ಕೀರ್ತಿಯುಕ್ತರೂ | ವ್ಯಂತಾ—(ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳ) ಭಕ್ಷಕರೂ | ಸಾಂತಾ—(ಆಜ್ಯ
ಸೋಮಾದಿಗಳನ್ನು) ಪಾನಮಾಡುವರೂ ಆದ | ತ್ಯಾ—(ವ್ರಸಿದ್ಧರಾದ) ಆ (ಆಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ) |
ಶ್ವೇತನಾಯೈ—(ಜಗತ್ತನ್ನು) ಶ್ವೇತವರ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡುವ (ಉಷಃಕಾಲದ) | ಹುವಧ್ಯೈ—ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗೆ
ವ್ರಯಶ್ವಿನುಶ್ತೇನೆ | ಉತ—ಮತ್ತು | ವಃ—(ಋತ್ವಿಜರೇ) ನೀವು | ಅಸಾಂ—ಉದಕದ | ನಪಾತಂ—
ಪೌತ್ರನಾದ (ಅಗ್ನಿ ಯನ್ನು) | ಪ್ರ ಕೃಣುಧ್ವಂ—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಿರಿ | ರಾಸ್ತಿನಸ್ಯ—ಸ್ತೋತ್ರವಾದ | ಆಯೋಃ—
ಮನುಷ್ಯನ (ನನ್ನ) | ಮಾತರಾ—ಮಾತೃಭೂತರಾದ (ಅಹೋರಾತ್ರದೇವತೆಗಳನ್ನು) | [ಅಥವಾ ರಾಸ್ತಿನಸ್ಯ
ಆಯೋಃ—ವ್ರವರ್ಷಣಧ್ವನಿಯುಕ್ತವೂ (ಗಮನಶೀಲವೂ) ಆದ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕದ | ಮಾತರಾ—ನಿರ್ಮಾತ್ರಿಗಳಾದ
(ಅಹೋರಾತ್ರ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ)] | ಪ್ರ (ಕೃಣುಧ್ವಂ)—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ (ಸ್ತುತಿಸಿ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಉಶಿಜಪುತ್ರನು (ಕಕ್ಷೀವಂತನೂ ಆದ ನಾನು), ಆಹಾರ, ಬಲ, ಕೀರ್ತಿಯುಕ್ತರೂ, (ಚರ್ಮದ) ಭಕ್ಷಕರೂ
(ಸೋಮಾದಿ) ವಾತ್ಯಗಳೂ ವ್ರಸಿದ್ಧರೂ ಆದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ವ್ರವಂಚವನ್ನು ಶ್ವೇತವರ್ಣವಾಗಮಾಡುವ ಉಷಃ

ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ; (ಋತ್ವಿಜರೇ) ನೀವೂ ಉದಕದ ಪಾತ್ರನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ, ಸ್ತೋತ್ರಸುರುಷನಿಗೆ (ವೃಷ್ಟ್ಯದಕನಿರ್ಮಾತ್ರಿಯರೂ) ಮಾತೃಸ್ಥಾನೀಯರೂ ಆದ ಆಹೋರಾತ್ರ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಿರಿ.

English Translation

Whenever I, the one of Ushij, worship with my offerings (of food) those two (Ashwins) who eat and drink (of oblations and libations) at (the approach of) of the world -whitening (dawn); do you, Priests, glorify the grandson of the waters (Agni), and render (the divinities of the day and night) the mothers (as it were) of the man who repeats their praise.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಔಶಿಜಃ—ಉಶಿಜಃ ಪುತ್ರಃ ಕಕ್ಷೀವ್ರಾಸಹಂ | ಉಶಿಕ್ ಎಂಬುವಳ ಮಗನೂ, ಕಕ್ಷೀವ್ರಾಸಹಂ ಬಹೆಸರುಳ್ಳವನೂ ಆದ ನಾನು ಎಂದು ಈ ಸೂಕ್ತದ್ರಷ್ಟೃನಾದ ಋಷಿಯು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಇವನು ದೀರ್ಘತಮಸ್ಸೆಂಬ ಋಷಿಯಿಂದ ಉಶಿಕ್ ಎಂಬುವಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದವನು ಎಂದು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯ ಆಧಾರದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಂಗರಾಜಗೃಹೇ ಯುಕ್ತಾಂ ಉಶಿಜಂ ಪುತ್ರಕಾಮಯಾ |

ರಾಜ್ಞಾ ಚ ಪ್ರಹಿತಾಂ ದಾಸೀಂ ಭಕ್ತಾಂ ಮತ್ಸಾ ಮಹಾತಪಾಃ ||

ಜನಯಾಮಾಸ ಚೋತ್ಥಾಯ ಕಕ್ಷೀವತ್ಪ್ರಮುಖಾನ್ ಋಷೀನ್ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೪-೨೪, ೨೫)

ಅಂಗರಾಜನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಇದ್ದ ಉಶಿಕ್ ಎಂಬುವಳನ್ನು ದೊರೆಯು ಪುತ್ರೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ದೀರ್ಘತಮಸ್ ಎಂಬ ಋಷಿಯ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಇವಳು ಬಹಳ ಭಕ್ತಿಯುತಳಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ಸೇವೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವನು ತುಷ್ಟನಾಗಿ ಇವಳಲ್ಲಿ ಕಕ್ಷೀವತ್ಪ್ರಮುಖರಾದ ಋಷಿಗಳನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಕಥೆಯು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಯುವಂ ನರಾ ಸ್ತುವತೇ ಪಜ್ರಿಯಾಯ ಕಕ್ಷೀವತೇ ಅರದತಂ ಪುರಂಧಿಂ |

⁷ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೭)

ತದ್ವಾಂ ನರಾ ಶಂಸ್ಯಂ ಪಜ್ರಿಯೇಣ ಕಕ್ಷೀವತಾ ನಾಸತ್ಯಾ ಪರಿಜ್ಞನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಇವನು ಪಜ್ರ ಸಂತತಿಯವನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ

ಮದಚ್ಯುತಃ ಕೃತನಾವತೋ ಅತ್ಯಾನ್ಯಕ್ಷೀವಂತ ಉದಮೃಕ್ಷಂತ ಪಜ್ರಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇವನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನರಾದವರೂ ಪಜ್ರರೆಂದೇ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವುದಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಸಿಂಧೂ ನದಿಯ ದಡದಲ್ಲಿದ್ದ ಭಾವಯವ್ಯನ ಮಗನಾದ ಸ್ವನಯನು ತನಗೆ ಅತಿ ಪ್ರಭೂತವಾದ ದಾನ

ವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ದಾಗಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಈ ದಾನವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭವೂ, ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಉಂಟಾದ ಸಿಕ್ಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವೂ ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಕಥೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಧಿಗಮ್ಯ ಗುರೋರ್ವಿದ್ಯಾಂ ಗಚ್ಛನ್ ಸ್ವನಿಲಯಂ ಕಿಲ |
 ಕಕ್ಷೀನಾನಧ್ಯನಿ ಶ್ರಾಂತಃ ಸುಷ್ವಾಪಾರಣ್ಯಗೋಚರಃ ||
 ತಂ ರಾಜಾ ಸ್ವನಯೋ ನಾಮ ಭಾವಯಮ್ಯಸುತೋ ವ್ರಜನ್ |
 ಕ್ರೀಡಾರ್ಥಂ ಸಾನುಗೋಽಪಶ್ಯತ್ ಸಭಾರ್ಯಃ ಸಪುರೋಹಿತಃ ||
 ಅಭೈನಂ ರೂಪಸಂಪನ್ನಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ದೇವಸುತೋಪಮಂ |
 ಕನ್ಯಾದಾನೇ ಮತಿಂ ಚಿತ್ರೇ ವರ್ಣಗೋತ್ರಾನಿರೋಧತಃ ||
 ಸಂಬೋಧ್ಯೈನಂ ಸ ಪಪ್ರಚ್ಛ ವರ್ಣಗೋತ್ರಾದಿಕಂ ತತಃ |
 ದಾಜನ್ಮಾಂಗಿರಸೋಽಸ್ತೀತಿ ಕುಮಾರಃ ಪ್ರತ್ಯುನಾಚ ತಂ ||
 ಪುತ್ರೋಽಹಂ ದೀರ್ಘತಮಸ ಔಚಿಘ್ರಸ್ಯ ಋಷೇರ್ವೃಷ |
 ಅಥಾಸ್ಮೈ ಸ ಧದೌ ಕನ್ಯಾ ದಶಾಭರಣಭೂಷಿತಾಃ ||
 ತಾನತಶ್ಚ ರಥಾಞ್ಚಾನ್ವಾನಿರ್ದೃಂಗಾನ್ವೈ ಚಿತುರ್ಯುಜಃ |
 ವಧೂನಾಂ ವಾಹನಾರ್ಥಾಯ ಧನಕುಪ್ಯಮಜಾವಿಕಂ ||
 ನಿಷ್ಕಾಣಾಂ ವೃಷಭಾಣಾಂ ಚ ಶತಂ ಶತಮದಾತ್ಮನಃ |
 ಏತದುತ್ತರಸೂಕ್ತೇನ ಶತಮಿತ್ಯಾದಿನೋದಿತಂ ||
 ಶತಮಶ್ವಾಞ್ಚಾತಂ ನಿಷ್ಕಾನ್ ರಥಾನ್ ದಶವಧೂಮತಃ |
 ಚಿತುರ್ಯುಜೋ ಗವಾಂ ಚೈವ ಸಹಸ್ರಂ ಷಷ್ಠ್ಯಸಾಧಿಕಂ ||
 ಸ್ವನಯಾದ್ಭಾವಯಮ್ಯದ್ಯಃ ಕಕ್ಷೀವಾನ್ಪ್ರತ್ಯಪದ್ಯತ |
 ಪ್ರತಿಗೃಹ್ಯ ಚ ತುಷ್ಪಾವ ಸ್ವಾತಃ ಪಿತ್ರೇ ಶಶಂಸ ಚ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೩-೧೪೨ ರಿಂದ ೧೫೦)

ಗುರುವಿನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವಾದ ಮೇಲೆ ಕಕ್ಷೀವಂತನು ಮನೆಗೆ ಹಿಂತಿರುಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಬಳಲಿದವನಾಗಿ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಮಲಗಿ ನಿದ್ರೆಹೋಗುತ್ತಿದ್ದನು. ಆಗ ಭಾವಯಮ್ಯಪುತ್ರನಾದ ಸ್ವನಯನೆಂಬ ರಾಜನು ತನ್ನ ವತ್ತೀಭೃತ್ಯಾದಿಪರಿವಾರಗಳೊಡನೆ ಕ್ರೀಡಾರ್ಥವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಾಗ ಅವನನ್ನು ನೋಡಿದನು. ಅವನ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ ಸಂತೋಷಗೊಂಡು ವರ್ಣ ಮತ್ತು ಗೋತ್ರಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ತನಗೆ ಏನೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅವನಿಗೆ ಮಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ವಿನಾಹವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಬೇಕೆಂದಿಚ್ಛಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸಿ ಅವನ ವಂಶಾದಿಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನು. ಆಗ ಕಕ್ಷೀವಂತನು ತಾನು ಅಂಗಿರಸಿನ ವಂಶದವನೆಂದೂ ಉಚಿಘ್ರ ಪುತ್ರನಾದ ದೀರ್ಘತಮಸನ ಮಗನೆಂದೂ ಹೇಳಿದೊಡನೆಯೇ ಸ್ವನಯನು ಅವನಿಗೆ ಅಲಂಕೃತರಾದ ಹತ್ತುಜನ ಕನ್ಯೆಯರನ್ನು ದಾನಮಾಡಿದನು. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಅಶ್ವಗಳನ್ನೂ, ರಥಗಳನ್ನೂ, ಧನವನ್ನೂ, ಅಜಾದಿಸಂಪತ್ತುಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ದಾನಮಾಡಿದನು. ಈ ವಿಷಯವು—

ಅಮಂದಾನ್ನೋಮಾನ್ತು ಭರೇ ಮನೀಷಾ ಸಿಂಧಾವಧಿ ಕ್ಷಿಯತೋ ಭಾವ್ಯಸ್ಯ |
ಯೋ ನೇ ಸಹಸ್ರಮಮಿಮೀತ ಸನಾತನೋರಾಜಾ ಶ್ರವ ಇಚ್ಛಮಾನಃ ||
ಶತಂ ರಾಜ್ಞೋ ನಾಧಮಾನಸ್ಯ ನಿಷ್ಕಾಙ್ಗತಮಶ್ವಾನ್ತ್ರಯಿತಾನ್ತ್ರದ್ಯ ಆದಂ |
ಶತಂ ಕಕ್ಷೀವಾ ಅಸುರಸ್ಯ ಗೋನಾಂ ದಿವಿ ಶ್ರವೋಽಜರಸಾ ತತಾನ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೬-೧ ಮತ್ತು ೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇವನು ಪ್ರಾಜ್ಞನೂ, ಪೂಜ್ಯನೂ ಆದ ಋಷಿಯೆಂದು ಇವನನ್ನು ವ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ.

ಅಹಂ ಮನುರಭವಂ ಸೂರೈಶ್ಚಾಹಂ ಕಕ್ಷೀವಾ ಋಷಿರಸ್ಮಿ ವಿಸ್ರೇಃ |

(ಋ ಸಂ. ೪-೨೬-೧)

ಆಯಂ ಕಕ್ಷೀವತೋ ಮಹೋ ವಿ ವೋ ಮದೇ ಮತಿಂ ವಿಪ್ರಸ್ಯ ವರ್ಧಯದ್ವಿವಕ್ಷಸೇ ||

(ಋ. ಸಂ: ೧೦-೨೫-೧೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು

ವಿತಾಭಿರ್ಹಾಶ್ವಿನೋಃ ಕಕ್ಷೀವಾನ್ಪ್ರಿಯಂ ಧಾಮೋಷಾಗಚ್ಛತ್ಸ ಪರಮಂ ಲೋಕಮುಜಯತ್ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೨೧)

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೦-೧ ರಿಂದ ೯ ರವರೆಗೆ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ವರಿಸಿಕೊಂಡು) ಕಕ್ಷೀವಂತನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ನಿನಾಸಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಸೇರಿ ಅವರಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಿತನಾಗಿ ಇನ್ನೂ ಉತ್ತಮವಾದ ಲೋಕವನ್ನು ಸೇರಿದನು ಎಂದು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ,

ಕಕ್ಷೀವಂತಂ ಯ ಔಶಿಜಃ | ಯೋ ದೇವಾನ್ಯೋಽಮೀವಹಾ |

ವಸುವಿತ್ಪುಷ್ಪಿವರ್ಧನಃ | ಸ ನಃ ಸಿಷಕ್ತು ಯಸ್ತುರಃ ||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೨-೩-೪-೩೫)

ವುಷ್ಪಿಮಂತನೂ, ರತ್ನನಾಶಕನೂ, ಧನದಾತನೂ, ಸಂವತ್ಸರ್ಧಕನೂ ಉಶಿಜೆಯ ಪುತ್ರನೂ ಆದ ಕಕ್ಷೀವಂತನು ನಮ್ಮೊಂದಿಗಿರಲಿ ಎಂದು ಶತವಧಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಕಕ್ಷೀವಂತನು ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೆಂದು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ.

ಯಾಭಿಸ್ತಮಂತುರಭವದ್ವಿಚಕ್ಷಣಸ್ತಾಭಿರೂಷು ಉತಿಭಿರಶ್ವಿನಾ ಗತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೨-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಕಕ್ಷೀವಂತನು ಸಾಕಯಜ್ಞ, ಹವಿರ್ಯಜ್ಞ ಮತ್ತು ಸೋಮಯಜ್ಞಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇವನು ಮೊದಲು ಅತ್ಯಂತ ಮೂಢನಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಹೇಗಾದರೂ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿ ಭೂತಭವಿಷ್ಯದ್ವರ್ತಮಾನಕಾಲಗಳ ವ್ಯವಹಾರಗಳ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕೆಂಬ ಉತ್ಕಟವಾದ ಇಚ್ಛೆಯುಂಟಾಗಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಯಜ್ಞ ಮಾಡಿದನಂತರ ಅವರು ಸಂತುಷ್ಟರಾಗಿ ಇವನಿಗೆ ತ್ರಿಕಾಲವಿಷಯಕವಾದುದೂ, ಸರ್ವಾರ್ಥವಿಷಯಕವಾದುದೂ ಆದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರು ಎಂಬ ಕಥೆಯಿದೆ.

ಯುವಂ ನರಾ ಸ್ತುವತೇ ಸಚ್ಚಿಯಾಯ ಕಕ್ಷೀವತೇ ಅರದತಂ ಪುರಂಧಿಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೭)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕಕ್ಷೀವಂತನೇ ಈ ಕಥೆಯನ್ನು ನೂಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ತ್ರಿಮಂತುಃ ವಿಚಕ್ಷಣಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ಕಕ್ಷೀವಂತನು ಸರ್ವಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಪ್ರಾಜ್ಞನು ಎಂದು ವಿದಿತನಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಸಾಂ ನಸಾತಂ—ಅಸಾಂ ಉದಕಾನಾಂ ನಸಾತಂ ನಸಾತಯಿತಾರಂ ತಾಸಾಂ ನಸ್ತಾರಂ ನಾ ಅಗ್ನಿಂ | ಅದ್ಭ್ಯಃ ಓಷಧಿವನಸ್ತತಯಃ ತಾಭ್ಯಃ ಅಗ್ನಿಃ ಇತ್ಯಸಾಂ ನಸ್ತೃತ್ವಮಗ್ನೇಃ | ಉದಕಗಳಿಂದ ಓಷಧಿ ವನಸ್ಪತಿಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ, ಅವುಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಜನಿಸುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೆ (ಉದಕಗಳ ವಾತ್ಸ), **ಅಸಾಂ ನಸಾತ್** ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ನಸಾತ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪುತ್ರನೆಂದೂ ವಾತ್ರನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಆದರೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು, **ನಸಾದಿತ್ಯನಂತರಾಯಾಃ ಪ್ರಜಾಯಾ ನಾಮಧೇಯಂ** | ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪುತ್ರ ಸಲ್ಲನೆಂದೂ ವಾತ್ರಾದಿಗಳೆಂದೂ ಈ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ (ನಿ. ೮-೫) ಮತ್ತು **ತನೂನಸಾತ್** ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಆಪಃ ಆತ್ರ ತನ್ನ ಉಚ್ಯಂತೇ | ತತಾ ಅಂತರಿಕ್ಷೇ ತಾಭ್ಯಃ ಓಷಧಿ-ವನಸ್ತತಯಃ ಜಾಯಂತೇ ಓಷಧಿವನಸ್ತತಿಭ್ಯಃ ಏಷ ಜಾಯತೇ | ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ ಉದಕಗಳ ವಾತ್ರನೆಂದೂ ಮತ್ತು ಶಾಕಪೂಣಿಯ ಮತದಂತೆ ಅಗ್ನಿಯ ಪರ್ವಾಯನಾಮವೆಂದೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಅನಂತರಾಂ ಪ್ರಜಾಮಾರ್ಜನಪಾದಿತಿ ಕೃಪಣ್ಯವಃ |

ನಸಾದಮುಷ್ಯ ಚೈನಾಯಮಗ್ನಿಸ್ತೇನ ತನೂನಸಾತ್ ||

(ಬೃ. ದೇ. . .)

ಎಂದು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನನುಸರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ **ಅಸಾಂ ನಸಾತ್** ಎಂಬುದು ಅಗ್ನಿವರ್ಷಾಯನಾಮವೇ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರೇ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಚಿಕ್ಶೆಯಿರುವುದನ್ನು **ಅಗ್ನಿರಿತಿ ಶಾಕಪೂಣಿಃ** ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಅಗ್ನಿಗೇ ಈ ವಿಶೇಷಣವಿದೆಯೇ ಅಥವಾ ಈ ಹೆಸರಿನ ಬೇರೆ ದೇವತೆಯುಂಟೇ ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಋಕ್ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಗಳ ಆಧಾರಗಳೊಂದಿಗೂ ಕೆಲವು ಆಧುನಿಕವಂಡಿತರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳೊಂದಿಗೂ ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪೩-೧ ನೇ ಋಕ್ಸನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ರಾಸಿನಸ್ಯ—ರಾಸ್ಮಿನೋ ರಾಸ್ವೀ ರಸತೇರ್ವಾ ರಸತೇರ್ವಾ | (ನಿ. ೬-೨೧) ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನದಂತೆ ಈ ನದದ ಮೂಲವಾದ ರಸ್ ಅಥವಾ ರಸ್ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಸ್ತ್ರೋತ್ರಮಾಡತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತುತಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಿತಕರವಾದ ಶಬ್ದವಿರುವಂತೆ ಜಮನವಾತ್ರೆಯಿಂದಲೂ ಶಬ್ದವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಯಜಮಾನನಿಗೂ ಸಹ—

ಮಾತುಷ್ವದೇ ಪರಮೇ ಶುಕ್ರ ಆಯೋರ್ವಿಪಸ್ಯವೋ ರಾಸ್ವಿರಾಸೋ ಅಗ್ನಿನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೪೩-೧೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಸನಲ್ಲಿ ರಾಸ್ವಿರಾಸಃ ಎಂದಿದೆ.

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ತ್ಯಾ—ತಚ್ಚ ಬ್ಧ ಸಮಾನಾರ್ಥಕವಾದ ತ್ಯದ್ ಶಬ್ದ. ದ್ವಿವಚನ ಔ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಯಶನಾ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಆಕಾರಾದೇಶ ಬಂದಿದೆ.

ಶ್ವೇತನಾಯೈ—ಸುಪಾಂ ಸುಪೋ ಭವಂತಿ—ಎಂಬ ನಚನದಿಂದ ಪವೃತ್ತಿರ್ದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಥೀ ಬಂದಿದೆ.

ವ್ಯಂತಾ—ವೀ ಗತಿವ್ಯಾಪ್ತಿವ್ರಜನಕಾಂತ್ಯನಪಾದನೇಷು ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ರತ್ನ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅದಿಸ್ತು ಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ**—(ವಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಮಸಿತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಬಿತ್ವ ವಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಣಾ ದೇಶ. ವ್ಯತ್ ಶಬ್ದ. ದ್ವಿವಚನ ಪರವಾದಾಗ **ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ಸುಮಾಗಮ. ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ, ಪರಸವರ್ಣ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಾಂತಾ—ವಾ ಪಾನೇ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರಪ್ ವಿಕರಣ ಬಂದಾಗ **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ವಾತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಪ್ ಲುಕ್ಪಾದುದರಿಂದ ಪಿಬಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಔಶಿಜಃ—ಉಶಿಜಃ ಅವತ್ಯಂ ಪುಮಾನ್ ಔಶಿಜಃ. **ತಸ್ಯಾಪತ್ಯನ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವತ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛತ್ತಾದುದರಿಂದ **ತದ್ವಿತೀಷ್ಯಚಾಮಾದೇಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹುವಧ್ಯೈ—ಹ್ವೇಜ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ರಬ್ಜೇಚ ಧಾತು. ತುಮನರ್ಧ ತೋರುನಾಗ **ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇ-ನಸೇ**—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಬ್ಜೈ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ **ಅಚಿಶ್ಚ ಧಾತುಭೃವಾಂ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಜಾದೇಶ. ಬಿತ್ವಾದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮ ಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೇದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಜಂತವಾದುದರಿಂದ **ಕೃನ್ನೇಜಂತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಪಾತಮ್—ನ ಪಾತ್ ನಪಾತ್. ಪಾತ್ ಎಂಬುದು ಶತ್ರುಂತ. ನಜಾಸಮಾನವಾದಾಗ **ನಭ್ರಾಣ್-ನಪಾತ್**—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೩-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಜಾಿಗೆ ಲೋಪಾಧಾವಮೋಡನೆ ನಿಪಾತಿಕವಾಗಿದೆ. **ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಸಾಮ್—ಊಡಿದಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕೈಣುಧ್ವಮ್—ಕೈವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಶ್ಚ. ಧಾತು. ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಧಿನ್ವಿಕ್ಯ-
ಣ್ವೋರಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಾಂತಾದೇಶ. ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತೋಲೋಪಃ
ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೋಪ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಸವಾಭ್ಯಾಂ ನಾಮೌ ಎಂಬುದರಿಂದ
ಟಿಗೆ ಅನಾದೇಶ. ಅತಿಹಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾತರಾ—ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಅಕಾರಾದೇಶ.

ರಾಸ್ತಿನಸ್ಯ—ರಪ ಸ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ನಾಚಿ. ಅಧವಾ ರಸ ಶಬ್ದೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಘಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ
ಬಂದಾಗ ಸ ವಕಾರಾಗಮಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ರಾಸ್ತಮಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವಕ್ಷಾ
ಮಾಡಿದಾಗ ಆತ ಇನಿಥನೌ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರಾಸ್ತಿ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರ. ರಾಸ್ತಿ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂದು
ಅರ್ಥ ವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರಾಸ್ತಿನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ
ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೪ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಆ ವೋ ರುವಣ್ಯಮೌತಿಜೋ ಹುವಧ್ಯೈ ಘೋಷೇವ ಶಂಸಮರ್ಜುನಸ್ಯ
ನಂಶೇ |

ಪ್ರ ವಃ ಪೂಷ್ಣೇ ದಾವನ ಆ ಅಚ್ಛಾ ವೋಚೇಯ ವಸುತಾತಿಮಗ್ನೀಃ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಆ | ವಃ | ರುವಣ್ಯಂ | ಔಶಿಜಃ | ಹುವಧ್ಯೈ | ಘೋಷಾಽಇವ | ಶಂಸಂ | ಅರ್ಜುನಸ್ಯ | ನಂಶೇ
ಪ್ರ | ವಃ | ಪೂಷ್ಣೇ | ದಾವನೇ | ಆ | ಅಚ್ಛ | ವೋಚೇಯ | ವಸುತಾತಿಂ | ಅಗ್ನೀಃ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ದೇವಾಃ ಔಶಿಜಃ ಕಕ್ಷೀವಾನಹಂ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಸಂಬಂಧಿನಂ ರುವಣ್ಯಂ ರವಣೀಯಂ
ಶಬ್ದನೀಯಂ ಶಂಸಂ ಸ್ತೋತ್ರಮಾ ಹುವಧ್ಯೈ ಯುಷ್ಮದಾಹ್ವಾನಾಯಾಚ್ಛಾ ವೋಚೇಯ | ಅಭಿಮು-
ಖ್ಯೇನ ಬ್ರವೀಮಿ | ಯದ್ವಾ | ಆತ್ಮಾಪ್ಯಶ್ಚಿನಾವೇವೋಚ್ಯೇತೇ | ತಸ್ಮಿನ್ನಪ್ಪೇ ಬಹುವಚನಂ ಪೂಜಾರ್ಥಂ |
ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ವೋ ಯುಷ್ಮಾನ್ ಘೋಷೇವೈತನ್ನಾಮಿಕಾ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನೀವ | ಸಾ ಯಥಾರ್ಜುನಸ್ಯ
ಶ್ವೇತವರ್ಣಸ್ಯ ಸ್ವಶರೀರಗತತ್ವಗ್ರೋಗಸ್ಯ ನಂಶೇ ನಾಶನಾಯ ಯಥಾಶ್ವಿನೋಃ ಶಂಸಮರ್ಕಾರ್ಷೀತ್
ತದ್ವದಹಮಪೀತೃರ್ಥಃ | ಹೇ ದೇವಾಃ ಯುಷ್ಮತ್ಸಂಬಂಧಿನೇ ದಾವನ ಆ ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ

ಫಲಸ್ಯ ದಾತ್ರೇ ಪೂಷ್ಣೇ ಪೋಷಕಾಯೈತನ್ನಾಮಕಾಯ ದೇವಾಯಾಪಿ || ಆಕಾರಸ್ಯಾಜೋಗ್ರನುನಾಸಿಕ-
ಶ್ವಂದಸೀತಿ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಃ || ಅಚ್ಛಾಭಿಮುಖ್ಯಗಮನೇನ ವೋಚೇಯ | ಸ್ತಾಮಿ | ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ |
ಲಿಜ್ಯಾಶಿಸ್ಯಜ್ | ವಚ ಉಮಿತ್ಯುಮ್ | ಕಿಂಚಾಗ್ನೇರ್ವಸುತಾತಿಂ ತತ್ಸಂಬಂಧಿ ಧನಮಪಿ ವೋಚೇಯ |
ಸ್ತಾಮಿ ತಮೇನಾಗ್ನಿಂ

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ದೇವಾಃ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ) | ಔಶಿಜಃ—ಕಕ್ಷೀವಂತನಾದ (ನಾನು) | ವಃ—ನಿಮ್ಮ
ಸಂಬಂಧಿಯಾದ | ರುವಣ್ಯಂ—ಘೋಷಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ | ಶಂಸಂ—ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಆ ಹುವಧ್ಯೈ—
ನಿಮ್ಮ ಆಹ್ವಾನಕ್ಕಾಗಿ | ಅಚ್ಛ ಅ ವೋಚೇಯ—(ಉದ್ದೇಶಿಸಿ) ಹೇಳುತ್ತೇನೆ; | ವಃ—ನಿಮ್ಮನ್ನು |
ಘೋಷಾ—ಘೋಷಾ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಯು | ಅರ್ಜುನಸ್ಯ—ಶ್ವೇತವರ್ಣವಾದ (ಚರ್ಮರೋಗದ) | ನಂಶೇ ಇವ—
ನಾಶಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಹೇಗೆ ಸ್ತುತಿಸಿದಳೋ ಹಾಗೆ (ನಾನೂ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ) | (ಹೇ ದೇವಾಃ—ದೇವತೆಗಳೇ) |
ವಃ—ನಿಮ್ಮ | ದಾವನೇ—ಫಲದಾನಮಾಡುವ | ಪೂಷ್ಣೇ—ಪೂಷನ್ ಎಂಬ ದೇವತೆಗೂ | (ವೋಚೇಯ—
ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ) | ಅಗ್ನೇಃ—ಅಗ್ನಿಯ | ವಸುತಾತಿಂ—ಐಶ್ವರ್ಯದಾತ್ಮತ್ವವನ್ನೂ | (ವೋಚೇಯ—
ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

(ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ) ಕಕ್ಷೀವಂತನಾದ (ನಾನು) ನಿಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸು
ವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಘೋಷಾನಾಮಕಸ್ತ್ರೀಯು (ತನ್ನ) ಶ್ವೇತವರ್ಣದ (ಚರ್ಮರೋಗ) ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ (ಸ್ತುತಿಸಿದಂತೆ)
ಉಚ್ಚರಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ, (ನಿಮ್ಮನ್ನೂ) ಪೂಷದೇವತೆಯನ್ನೂ ಫಲದಾನಕ್ಕಾಗಿ (ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ);
(ಹಾಗೆಯೇ) ಅಗ್ನಿಯ ಐಶ್ವರ್ಯದಾತ್ಮತ್ವವನ್ನೂ (ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ.)

English Translation.

I, the son of Usij, address to you (Ashwins) audible praises, in like
mauner as Ghosha praised you for the removal of her white-tinted (skin];
I glorify (gods) the bauntiful Pushan (associated) with you, and I proclaim
the munificence of Agni.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಘೋಷಾ—ಇವಳು ಕಕ್ಷೀವಂತನ ಪುತ್ರಿಯೆಂದೂ, ಹತ್ತನೇ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ೨೯-೪೦ ಮತ್ತು ೪೧ನೇ ಸೂಕ್ತ
ಗಳ ನಿರ್ಮಾತ್ರಿಯೆಂದೂ ವ್ರಸಿದ್ಧಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಅವಳು ತನ್ನ ಕುಷ್ಮರೋಗವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಅಶ್ವಿನೀ
ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಅವರಿಂದ ಸಹಾಯವನ್ನು ವಡೆದ ವಿಷಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿ ಅದರಂತೆಯೇ ಈ ಸೂಕ್ತ
ದ್ರಷ್ಟೃವೂ ಆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಅವರ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ. ಘೋಷಾ ಎಂಬುವಳು ಅಶ್ವಿನೀ
ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸಹಾಯವನ್ನು ವಡೆದ ಸಂದರ್ಭವು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಅಸೇತ್ಯಾಕ್ಷೇವತೀ ಘೋಷಾ ಪಾಪರೋಗೇಣ ದುರ್ಭಗಾ |
 ಉನಾಸ ಘಷ್ಟಿಂ ವರ್ಷಾಣಿ ಪಿತುರೇವ ಗೃಹೇ ಪುರಾ ||
 ಆತಸ್ಥೇ ಮಹತೀಂ ಚಿಂತಾಂ ನ ಪುತ್ರೋ ನ ಪತಿರ್ಮಮ |
 ಜರಾಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾ ಮುಧಾ ತಸ್ಯಾತ್ಮಪದ್ಯೇಹಂ ಶುಭಸ್ತತೀ ||
 ಯಥೈತಾ ಮಾನುಕಸ್ತಾತ ಆರಾಧ್ಯಾವಾಪ ಯಾವನಂ |
 ಆಯುರಾರೋಗ್ಯಮೈಶ್ವರ್ಯಂ ಸರ್ವಭೂತಹನೇ ವಿಷಂ ||
 ರೂಪವತ್ತಾಂ ಚ ಸೌಭಾಗ್ಯಮಹಂ ತಸ್ಯ ಸುತಾ ಯದಿ |
 ಮಮಾಪಿ ಮಂತ್ರಾಃ ಪ್ರಾಡುಃಸ್ಯುರೈಸ್ತೋಷ್ಯೇತೇ ಮಯಾಶ್ವಿನಾ ||
 ಚಿಂತೆಯಂತೀತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮೇ ದ್ವೇ ಯೋ ನಾಂ ಪರಿ ದದರ್ಶ ಸಾ |
 ಸ್ತುತೌ ತಾಪಶ್ವಿನೌ ದೇವೌ ಪ್ರೀತೌ ತಸ್ಯಾ ಭಗಾಂತರಂ ||
 ಪ್ರವಿಶ್ಯ ವಿಜರಾರೋಗಾಂ ಸುಭಗಾಂ ಚಕ್ರತುಶ್ಚ ತಾ |
 ಭರ್ತಾರಂ ದದತುಸ್ತಸ್ಯೈ ಸುಹಸ್ತುಂ ಚ ಸುತಂ ಮುನಿಂ ||
 ದದತುಸ್ತತ್ಸರ್ವರ್ಣಾಭ್ಯಾಂ ಯನ್ನಾ ಸತ್ಯೇತಿ ಕೀರ್ತ್ಯತೇ |
 ಕಾಕ್ಷೇವತ್ಯೈ ಚ ಘೋಷಾಯೈ ನ ತಸ್ಯಾಮಾಜುರೋನಯಾ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೭-೪೨ ರಿಂದ ೪೪)

ಕಕ್ಷೇವಂತನ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಘೋಷಾ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಯು ಒಂದು ದುಷ್ಟ ರೋಗದಿಂದ ವಿಕೃತಳಾದಳು. ಅದುದರಿಂದ ಅರವತ್ತು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಿನವರೆಗೂ ತನ್ನ ತಂದೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಉಳಿಯಬೇಕಾಯಿತು. ಆಗ ಅವಳು ಪತಿಪುತ್ರರಹಿತಳಾದ ತನ್ನ ಜೀವನದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜಿಗುಪ್ಸೆವಟ್ಟು ತನ್ನ ತಂದೆಯು ಯಾವ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಆರಾಧಿಸಿ ಯಾವನವನ್ನು ವಡೆದನೋ ತಾನೂ ಸಹ ಶುಭಸ್ವತಿಗಳಾದ ಅದೇ ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳನ್ನೇ ಆರಾಧಿಸಬೇಕೆಂದನೇಕ್ಷಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಪೂಜಿಸಲು ಬೇಕಾದ ನಿಯಮಗಳನ್ನೂ ತಂತ್ರಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಯಲಿಚ್ಛಿಸಿದಳು. ಅದೇ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಅವಳಿಗೆ ಯೋ ನಾಂ ಪರಿಜ್ಞಾ (೧೦-೩೯,೪೦) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಎರಡು ಸೂಕ್ತಗಳ ದರ್ಶನವಾಯಿತು. ಅವುಗಳನ್ನು ವರಿಸಿ ಅವಳು ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲು ಅವರು ಅವಳನ್ನು ರೋಗರಹಿತಳನ್ನಾಗಿಯೂ, ಸುಂದರಳನ್ನಾಗಿಯೂ ಮಾಡಿ ಅವಳಿಗೆ ವತಿಯನ್ನೂ ಸುಹಸ್ತ್ರನೇಂಬ ಪುತ್ರನನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರು ಎಂಬ ಈ ಕಥೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವಳ ವ್ಯಾಧಿಗೆ ಅರ್ಜುನ ಎಂಬ ಹೆಸರಿಂದ ಈ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವರ್ಣನೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅರ್ಜುನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧಾವಳ್ಯ ಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಇದೆ.

ವಯಾಶ್ವಿತ್ತೇ ಸತತ್ರಿಣೋ ದ್ವಿಸಚ್ಚ ತುಷ್ಪದರ್ಜುನಿ |

(ಋ. ಸಂ.೧-೪೯-೩)

ಅಹಶ್ಚ ಕೃಷ್ಣಮಹರರ್ಜುನಂ ಚ ನಿ ವರ್ತೇತೇ ರಜಸೀ ವೇದ್ಯಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೯-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಧಾವಣ್ಯವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದವ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಇದು ಅಂಕಿತನಾಮವಾಗಿಯೂ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹೆಸರಾಗಿದೆ. [ಪುರಾಣದ ಅರ್ಜುನನಲ್ಲ.] ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಧಿಯ ಹೆಸರಂದು (ತೋನ್ನು) ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಶ್ವಿನೀಜೀವನಗಳ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಈ ವ್ಯಾಧಿಯು ನಾಶವಾಯಿತೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ.

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ !

ಶಂಸಮ್—ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಘಜ್ಞಾಪ್ರತ್ಯಯ. **ಇಷ್ಠ್ಯಾ ದಿರ್ನಿತ್ಯಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ನಂಶೇ—ಣಶ ಅದರ್ಶನೇ ಧಾತು. ದಿವಾದಿ. **ಕ್ರಿಸ್ಚಿ** (ವಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ನುಮಾಗಮ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪೂಷ್ಟೇ—ಪೂಷ ವೃದ್ಧಾ. ಧಾತು. **ಶ್ವನ್ನುಕ್ಷನ್**—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ **ಅಲ್ಲೋಪೋಽನಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಯತ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆ ಅಚ್ಯ—ಆಚೋನುನಾಸಿಕಶ್ಚಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಚ್ ವರದಲ್ಲಿ ರುವಾಗ ಆಚಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅನುನಾಸಿಕತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದು ಪ್ರಕೃತಿಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸವರ್ಣದೀರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಚ್ಯ ವೋಚೇಮ—ಅಚ್ಯ ಆಭಿಮುಖ್ಯಗಮನೇನ ವೋಚೇಯ. ಸ್ತೌಮಿ. ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ. ಧಾತು. ಲಿಬ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಇಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಇಟೋಽತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಕಾರಾದೇಶ. **ಲಿಜ್ಞಾಶಿಷ್ಯಜ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜ್. **ವಚ ಉಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜ್ ಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಮಾಗಮ. **ಮಿದಚೋಽತ್ಯಾತ್ವರಃ** ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. **ಲಿಜಃ ಸೀಯುಟ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸೀಯುಟಾಗಮ. ಗುಣ. ವೋಚೇಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಆತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ **ತಿಜ್ಜತಿಜಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಚ್ಯ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ **ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಸುತಾತಿಮ್—ಸರ್ವದೇವಾತ್ತಾತಿಲ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೪೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಧಿನ ಬೃಡುವ ತಾತಿಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ನಸುರಬ್ಬದಮೇಲೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಲಿತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಗ್ನೇಃ—ಅಗಿ ಗತೌ ಧಾತು. **ಅಂಗೇರ್ನಲೋಪಶ್ಚ** (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇದಿತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಂದಿರುವ ನುಮಾಗಮದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಷ್ಟೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಕಃ ||

ಶ್ರುತಂ ನೇ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ಹವೇನೋತ ಶ್ರುತಂ ಸದನೇ ವಿಶ್ವತಃ ಸೀಂ |

ಶ್ರೋತು ನಃ ಶ್ರೋತುರಾತಿಃ ಸುಶ್ರೋತುಃ ಸುಕ್ಷೇತ್ರಾ ಸಿಂಧುರದ್ಭಿಃ || ೬ ||

ಪದವಾಕಃ ||

ಶ್ರುತಂ | ನೇ | ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ | ಹವಾ | ಇಮಾ | ಉತ | ಶ್ರುತಂ | ಸದನೇ | ವಿಶ್ವತಃ | ಸೀಂ |

ಶ್ರೋತು | ನಃ | ಶ್ರೋತುರಾತಿಃ | ಸುಶ್ರೋತುಃ | ಸುಕ್ಷೇತ್ರಾ | ಸಿಂಧುಃ | ಅತ್ಯದ್ಭಿಃ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ಏತನ್ನಾಮಾನಾವಹೋರಾತ್ರಾಭಿಮಾನಿದೇವೌ ಯುನಾಮಿನೋಮಾನಿ
ಹವಾಸ್ಮದಾಹ್ವಾನಾನಿ ಶ್ರುತಂ | ಶೃಣುತಂ | ನ ಕೇವಲಮಸ್ಮದಾಹ್ವಾನಂ ಉತಾಪಿ ಚ ಸದನೇ ಯಾಗ-
ಗೃಹೇ ವಿಶ್ವತಃ ಉದ್ಗಾತ್ರಾದಿಭಿಃ ಸರ್ವತಃ ಪ್ರಿಯಮಾಣಂ ಸೀಮೇತತ್ಸೋತ್ರಮಪಿ ಶ್ರುತಂ | ಶೃಣುತಂ |
ಕಿಂಚಿ ಶ್ರೋತುರಾತಿಃ ಸರ್ವತ್ರ ಶ್ರೂಯಮಾಣಧನಸ್ತಾದೃಶದಾನೋ ವಾ ಸುಶ್ರೋತುರಸ್ಮದಾಹ್ವಾನಸ್ಯ
ಸಮ್ಯಕ್ಶ್ರೋತಾ ಸಿಂಧುರ್ಜಲಾಭಿಮಾನೀ ದೇವಃ ಸುಕ್ಷೇತ್ರಾ ಸುಕ್ಷೇತ್ರಾಣ್ಯದ್ಭಿರ್ವೃಷ್ಟಿಜಲೈಃ ಕ್ಲೇದಯ-
ನ್ನಿತಿ ಶೇಷಃ | ಯದ್ವಾ | ಅಸ್ಮತ್ಕ್ಷೇತ್ರಾಣ್ಯದ್ಭಿಃ ಸುಕ್ಷೇತ್ರಾಣಿ ಸಸ್ಯಾದಿಸಮೃದ್ಧಾನಿ ಕುರ್ವನ್ನೋ ಹವಂ
ಶೃಣೋತು | ಸುಕ್ಷೇತ್ಸತ್ರ ಲಾಭಾಯ ಶೃಣೋತ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಹವಾ ಇಮಾ | ಉಭಯತ್ರ ವಿಭಕ್ತ್ಯಾ
ಆಕಾರಃ | ಶ್ರುತಮಿತ್ಯತ್ರ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ನಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ಮಿತ್ರಾವರುಣ—ಎಲೈ ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣರೇ (ನೀವಿಬ್ಬರು) | ಇಮಾ—ಈ | ಹವಾ—
(ನಮ್ಮ) (ಸ್ತುತಿಪೂರ್ವಕ) ಹ್ವಾನವನ್ನು | ಶ್ರುತಂ—ಶ್ರವಣಮಾಡಿ | ಉತ—ಮತ್ತು | ಸದನೇ—ಯಾಗ-
ಗೃಹದಲ್ಲಿ | ವಿಶ್ವತಃ—(ಉದ್ಗಾತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ) ಸರ್ವತ್ರ (ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ) | ಸೀಂ—ಈ (ಸ್ತುತಿಯನ್ನೂ) |
ಶ್ರುತಂ—ಕೇಳಿ | ಶ್ರೋತುರಾತಿಃ—ಪ್ರಸಿದ್ಧ ದಾನವುಳ್ಳ (ವ್ರಸಿದ್ಧ ಧನಯುಕ್ತನಾದ) | ಸುಶ್ರೋತುಃ—
(ನಮ್ಮ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೇಳಿದ | ಸಿಂಧುಃ—ಜಲಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯು | ಅದ್ಭಿಃ—(ನಮ್ಮ ಕ್ಷೇತ್ರ-
ಗಳನ್ನು) ಉದಕದಿಂದ | ಸುಕ್ಷೇತ್ರಾ—ಫಲವತ್ತಾದ ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನಾಗಿ (ಮಾಡಿ) | ಷೇ—ನಮ್ಮ (ಸ್ತುತಿಯನ್ನು) ||
ಶ್ರೋತು—ಕೇಳಲಿ.

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಎಲೈ ಮಿತ್ರಾ ವರುಣರೇ, ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಪೂರ್ವಕಾಹ್ವಾನವನ್ನು ಕೇಳಿ ; ಯಾಗಗೃಹದಲ್ಲಿ (ಉದ್ಯಾತೃವೇ ಮೊದಲಾದವರಿಂದ) ಸರ್ವತ್ರ (ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ) ಸ್ತುತಿಯನ್ನೂ ಕೇಳಿ, ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ದಾನಿಯಾದ ಜಲಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಯು (ಸಿಂಧುವು) ನಮ್ಮ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಜಿನ್ನಾಗಿ ಕೇಳಿ, (ನಮ್ಮ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಮೇಲೆ) ಉದಕವನ್ನು (ಸುರಿಸಿ) (ಅವುಗಳನ್ನು) ಫಲವತ್ತಾಗಿ ಮಾಡಲಿ.

English Translation.

Mitra and Varuna, hear these my invocations, and moreover listen to those (that are) everywhere (uttered) in the chamber of sacrifice; and may Sindhu, the renowned bestower of wealth, hear us, (fertilizing our) broad fields with water.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಈ ಋಕ್ನಿನ ಕೊನೆಯ ಪಾದವು ಭಂದೋಬದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲವೆಂಬ ಒಂದು ದೋಷವನ್ನು ತೋರಿಸಿ Bloomfield ಎಂಬ ಆಂಗ್ಲವಂಡಿತನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

The entire stanza with its hysterical repetition of root ಶ್ರು is secondary clap-trap, its last Pada is metrically defective. It is quite probable that such a versifixer borrowed his first pada from the faultless stanza VII 62. 5.

ಪ್ರ ಬಾಹವಾ ಸಿಸ್ವತಂ ಜೀವಸೇ ನ ಆ ನೋ ಗವ್ಯೂತಿಮುಕ್ಷತಂ ಘೃತೇನ |

ಆ ನೋ ಜನೇ ಶ್ರವಯತಂ ಯುವಾನಾ ಶ್ರುತಂ ಮೇ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ಹವೇಮಾ |

(ಋ. ಸು. ೭-೬೨-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ನಿನ ಶ್ರುತಂ ಮೇ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ಹವೇಮಾ ಎಂಬ ಕೊನೆಯ ಪಾದವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಪಾದವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಈ ಋಕ್ನನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿರುವುದು ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಅವನು ಅಭಿಪ್ರಾಯವಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ.

[Rigveda Repititions Pt. I. P. 126]

ಸೀಂ-ಸೀಮಿತಿ ಪರಿಗ್ರಹಾರ್ಥಿಯೋ ವಾ ಪದಪೂರಣೋ ವಾ | (ನಿ. ೧-೭) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲೂ ಪದಪೂರಣಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆಯೆಂದೂ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಹೇಳಿ,

ಪ್ರ ಸೀಮಾದಿತ್ಯೋ ಆಸ್ಯಜದ್ವಿಧರ್ತಾ ಮತಂ ಸಿಂಧವೋ ವರುಣಸ್ಯ ಯಂತಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೨೮-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ದಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಸೀಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸರ್ವತಃ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು ಅಥವಾ ಆ ಪದವನ್ನು ಕೇವಲ ಪದೇ ಪೂರಣವೆಂದು ತಿಳಿದು ಅರ್ಥನಾಡದೆಯೇ ಇರಬಹುದು ಎಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವ್ರಕ್ಯತವಾದ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವತಃ ಎಂಬ ಪದದಿಂದಲೇ ಸರ್ವತಃ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ತೋರುವುದರಿಂದ ಸೀಂ ಎಂಬ ಪದವು ಕೇವಲ ಪಾದಪೂರಣವೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಶ್ರುತಮ್—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ, ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಲಬ್ಧವ್ಯವನಿರುವುದರಿಂದ ಧಸಿಗೆ ತನಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮುಪಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಬಾಧ್ಯವ್ಯವನ ಬರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ನದ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಿತ್ರಾನರುಣಾ—ಮಿತ್ರಶ್ಚ ವರುಣಶ್ಚ ಮಿತ್ರಾನರುಣೌ ದೇವತಾದ್ವಂದ್ವೇ ಚ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೩-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಆನಬ್ ಆದೇಶ. ಸಂಬೋಧನಾದಲ್ಲಿ ದ್ವಿವಚನ ಬಂದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ (ವಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹವಾ—ಹ್ವೇಜ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭಾವೇನುಪಸರ್ಗಸ್ಯ (ಪಾ ಸೂ. ೩-೩-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ತತ್ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಪೂರ್ವರೂಪ. ವ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅನಾದೇಶ. ಹವ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನ ಪರನಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಮಾ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸದನೇ—ಸದ್‌ಲ್ಯ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು. ಧಾತು. ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸತ್ವ. ಸೀದಂತಿ ಅಸ್ಮಿನ್ ಇತಿ ಸದನಂ ಗೃಹಮ್ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುನೋರನಾಕೌ (ವಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ಲಿತಿ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ರಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಿಶ್ವತಃ—ಪಂಚಮ್ಯಾಃ ತಸಿಲ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಂಚಮ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಸಿಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದರಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ನದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶೋತು—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಏರುಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಉತ್ಪ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ತವಾಗಿ

ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸ್ವತ್ವಯ - ಪಿತೃದುವರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸುಪ್ತೇತ್ರಾ—ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶಿ ಆದೇಶ ಬಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ಅದ್ಭಿಃ—ಅನ್ ಶಬ್ದ. ಭಿನ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಪೋ ಭಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರ ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. **ಉಡಿದಂಪದಾದಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಸಂಹಿತಾವಾರಃ ||

ಸ್ತುಷೇ ಸಾ ನಾಂ ವರುಣ ಮಿತ್ರ ರಾತಿರ್ಗನಾಂ ಶತಾ ಪೃಕ್ಷಯಾಮೇಷು
ಪಜ್ರೇ |

ಶ್ರುತರಥೇ ಪ್ರಿಯರಥೇ ದಧಾನಾಃ ಸದ್ಯಃ ಪುಷ್ವಿಂ ನಿರುಂಧಾನಾಸೋ
ಅಗ್ಮನ್ || ೭ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸ್ತುಷೇ | ಸಾ | ನಾಂ | ವರುಣ | ಮಿತ್ರ | ರಾತಿಃ | ಗನಾಂ | ಶತಾ | ಪೃಕ್ಷಯಾಮೇಷು | ಪಜ್ರೇ |

ಶ್ರುತರಥೇ | ಪ್ರಿಯರಥೇ | ದಧಾನಾಃ | ಸದ್ಯಃ | ಪುಷ್ವಿಂ | ನಿರುಂಧಾನಾಸಃ | ಅಗ್ಮನ್ || ೭ ||

|| ಸಾಯಂಜಞಾಷ್ಠಂ ||

ಹೇ ಮಿತ್ರ ಹೇ ವರುಣ ದೇವ ನಾಂ ಯುವಾಮಹಂ ಸ್ತುಷೇ | ಸ್ತುನೇ || ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಮಧ್ಯ-
ಮಃ || ಯುವಯೋಃ ಸಂಬಂಧಿನೀ ಸಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ರಾತಿರ್ದಾನಂ ಶತಾ ಶತಾನಾಂ ಶತಸಂಖ್ಯಾನಾಮಪರಿ-
ಮಿತಾನಾಂ ಗನಾಂ ಸಂಬಂಧಿನೈಸಂಖ್ಯಾತಗೋವಿಷಯಾ ರಾತಿಃ ಪಜ್ರೇ ಕಕ್ಷೀವತಿ ಮಯಿ ಪೃಕ್ಷ-
ಯಾಮೇಷು | ಪೃಕ್ಷ ಇತ್ಯಕಾರಾಂತೋಽಪ್ಯಸ್ತಿ | ಪೃಕ್ಷಾಣಾಮನ್ನಾನಾಂ ನಿಯಮನಂ ಯೇಷು
ಸ್ತೋತ್ರೇಷು ಯಜ್ಞೇಷು ವಾ ತೇಷು ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇಷು ಭವತ್ವಿತಿ ಶೇಷಃ | ಕಿಂಚಿ ಮಿತ್ರಾದಯೋ

ದೇವಾಃ ಶ್ರುತರಥೇ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಥೋಪೇತೇ ಪ್ರಿಯರಥೇ ಪ್ರಿಯಮಾಣರಥಯುಕ್ತೇ ಸರ್ವದಾ
ರಥಪ್ರಿಯೇ ಸಜ್ಜೇ ಚ ಮಯ್ಯೇವ ದಧಾನಾಃ ಪ್ರೀತಿಂ ಧಾರಯಂತಃ ಸದ್ಯ ಆಗಮನಾನಂತರಮೇವ
ಪುಷ್ಟಿಂ ಸವಾದಿಪೋಷಾ ನಿರುಂಧನಾಸೋದವರುಂಧಾನಾ ಅಸ್ತಾಸ್ತೇವ ಸ್ಥಾಪಯಂತಃ † ಯದ್ವಾ |
ಮಯಿ ಪುಷ್ಟಿಂ ದಧಾನಾಃ ಕುರ್ವಣಾ ನಿರುಂಧಾನಾಸಃ ಕೃತಾನೇವ ಪುಷ್ಟಿಂ ಮಯಿ ಸ್ಥಿರಾಂ ಕುರ್ವಂ-
ತೋದ್ಯಗ್ಮನ್ | ಆಗಚ್ಛಂತು || ರಾತಿಃ | ರಾ ದಾನೇ | ಭಾವೇ ಕ್ಷಿನ್ | ಮಂತ್ರೇ ವ್ಯವೇತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ಷಿನ್
ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ತತಾ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸ್ವಾಘಾಃ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣದೀರ್ಘತ್ವಂ | ದಧಾನಾಃ |
ಜುಹೋತ್ಯಾದಿತ್ವಾಚ್ಛೇಷಃ ಶ್ಲಃ | ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಮಾದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಗ್ಮನ್ | ಗಮೇಶ್ವಾನಂದಸೇ
ಲುಜಾ ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತ್ಯಾದಿನಾ ಚ್ಛೇಲ್ಯುಕ್ | ಗಮಹಸೇತ್ಯುಪಧಾಯೋಪಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ಮಿತ್ರ ಹೇ ವರುಣ-ಎಲೈ ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣರೇ | ನಾಂ-ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನೂ | ಸ್ತುಷೇ-
[ನಾನು] ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ | ಸಾ-ಪ್ರಸಿದ್ಧವೂ || ತತಾ-ಅವರಿಮಿತವೂ ಆದ | ಗಮಾಂ-ಗೋವುಗಳ |
ರಾತಿಃ-ದಾನವು | ಸಜ್ಜೇ-ವಜ್ರ(ಕಪ್ಪೇವಂತ)ನಲ್ಲಿ (ನನ್ನಲ್ಲಿ) | ಪೃಕ್ತಯಾಮೇಷು-ಆಹಾರ ನಿಯಮ
ವುಳ್ಳ ಯಜ್ಞಗಳು ಅಥವಾ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು [ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿರಲು] | (ಭವತು-ಆಗಲಿ) | (ಕಿಂಚಿ-ಮತ್ತು) |
ಶ್ರುತರಥೇ-ಪ್ರಸಿದ್ಧ ರಥವುಳ್ಳವನಾದ ಮತ್ತು | ಪ್ರಿಯರಥೇ-ಪ್ರಿಯವಾದ ರಥವುಳ್ಳವನಾದ ನನ್ನಲ್ಲಿ |
ದಧಾನಾಃ-ಪ್ರೀತಿಯನ್ನಿಟ್ಟವರಾಗಿ | ಸದ್ಯಃ-[ಬಂದ]ನಂತರವೇ ಪುಷ್ಪ-ಗವಾದಿ ಪುಷ್ಟಿಯನ್ನು |
(ದಧಾನಾಃ-ನನಗೆ ಉಂಟು ಮಾಡಿದವರಾಗಿ) ನಿರುಂಧಾನಾಸಃ-(ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ನ್ನಾಪಿಸುವವರಾಗಿ) (ಸ್ಥಿರವ
ನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ) | ಅಗ್ಮ-ಆಗಮಿಸಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಮಿತ್ರಾ ವರುಣರೇ, ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ. ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅನಂಖ್ಯಾತ ಗೋವುಗಳ
ದಾನವನ್ನು ಆಹಾರಾದಿ ನಿಯಮಯುಕ್ತವಾದ ಯಾಗ ಕರ್ತೃವಾದ ನನಗೇ ಕೊಡಿ (ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ) ಪ್ರಸಿದ್ಧ
ಮತ್ತು ಪ್ರಿಯವಾದ ರಥಗಳುಳ್ಳ (ರಥಪ್ರಿಯನಾದ) ನನ್ನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವಿಟ್ಟು, ಗವಾದಿ ಪುಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸ್ಥಿರೀಕರಿಸಲು
ಆಗಮಿಸಿ,

English Translation.

I praise you, Mitra and Varuna, for your gift of numerous cattle to
the Pajra, and (from those praises) may abundant food (proceed). May
(the gods), bestowing nourishment on me, come quickly unimpeded, (each)
in his famous and favourite car.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪೃಕ್ತಯಾಮೇಷು-ಪೃಕ್ತಶಬ್ದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ವರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೯) ಪೃಕ್ಷಾಣಾಂ
ಅನ್ನಾಣಾಂ ನಿಯಮನಂ ಯೇಷು ಸ್ತೋತ್ರೇಷು ಯಜ್ಞೇಷು ವಾ | ಸ್ತೋತ್ರನಿಮಿತ್ತವಾಗಿಯಾಗಲಿ ಅಥವಾ

ಯಜ್ಞನಿಮಿತ್ತವಾಗಿಯಾಗಲಿ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. Monier williams ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ತನ್ನ Sanskrit-English Dictionary ಎಂಬ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ಇವೇ ಋಕ್ಕಿನ ಈ ವದವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ “Driving swift horses” ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ Probably name of a family, ವ್ರಾಯಶಃ ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರಿರಬಹುದೆಂದು ಊಹಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಮುಂದೆ ಪ್ರಿಯರಥೇ ಶ್ರುತರಥೇ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಕಕ್ಷೀವಂತನ ರಥ ವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ವ್ರಾಯಶಃ ಈ ಅರ್ಥಮಾಡಿರಬಹುದಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ.

ನಿರುಂಧಾನಾಸಃ—ಅವರುಂಧಾನಾಃ ಅಸ್ಮಾಸ್ತೇವ ಸ್ಥಾಪಯಂತಃ | ಯದ್ವಾ | ಮಯಿ ಪುಷ್ಪಿಂ ದಧಾನಾಃ ಕುರ್ವಾಣಾಃ ನಿರುಂಧಾನಾಸಃ ಕೃತಾಮೇವ ಪುಷ್ಪಿಂ ಮಯಿ ಸ್ಥಿರಾಂ ಕುರ್ವಂತಃ | ಗವಾದಿ ಪುಷ್ಪಿಯನ್ನು ನನ್ನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸುವವರಾಗಿ ಎಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಪುಷ್ಪಿಯನ್ನು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಬುಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವವರಾಗಿ ಎಂದಾಗಲಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

ಪ್ರಿಯರಥೇ ಶ್ರುತರಥೇ—ಸ್ವನಯನಿಂದ ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಅವ್ವಗಳೂ, ರಥಗಳೂ ದಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟು ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ರಥಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದುದರಿಂದ ವ್ರಾಯಶಃ ಕಕ್ಷೀವಂತನು ಈ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ನರ್ಣಿಸಿ ಕೊಂಡಿರಬಹುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸ್ತುಷೇ—ಸ್ತುಷ್ ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾಸಃಸೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸೇ ಆದೇಶ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಿತ್ತ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಪತ್ತ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ರಾತೀ—ರಾ ದಾನೇ. ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ತಿನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ನಿತ್ಯಾದರೂ ಮಂತ್ರೇವೃಷೇಷಪಚೆ—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶತಾ—ಶತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಕ್ಷೀ ಬಹುವಚನ ವರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲಕ್—(ವಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವ ಸರ್ವಣದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕ್ಷಯಾಮೇಷು—ವೃಕ್ಷಾಣಾಂ ಯಾಮಃ ಯೇಷು ತೇ ಪ್ರಕ್ಷಯಾಮಾಃ . ತೇಷು . ಬಹುವ್ರೀಹಾ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಶ್ರುತರಥೇ ಪ್ರಿಯರಥೇ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಧಾನಾಃ—ಡುಧಾನ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನ್‌ಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಲಃ (ವಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಲ ಏಕರಣ. ಶ್ಲಾ ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಹ್ರಸ್ವಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಜಸ್ತ್ವ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾನಾದಿಃ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿರುಂಧಾನಾಸಃ—ನಿ ಉಪನರ್ಗ. ರುಧಿರ್ ಅವರಣೇ ಧಾತು ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನ್‌ಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ರುಧಾ**
ವಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಮ್ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಮ್ ವಿಕರಣ. ಮಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚ್ಚಿನವರವಾಗಿ
ಬರುತ್ತದೆ. ಅಪಿತ್ತಾದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವಾದುದರಿಂದ ವ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಬಾತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ **ಶ್ವಸೂರಲ್ಲೋಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ.
೬-೪-೧೧೧.) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಉಳಿದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಪರಸರ್ವಣ. **ಚಿತಃ**—
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ **ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್**—
(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಕಾಗಮ.

ಅಗ್ಮನ್—ಗಮ್‌ಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಲೋಡರ್ಥ ತೋರುವಾಗ **ಛಂದಸಿ ಉಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ**—(ಪಾ.ಸೂ.
೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಜ್. ವ್ರಧಮವುರುಪ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಬಂದಾಗ ಅಂತಾದೇಶ. ಇಕಾರಲೋಪ.
ಮಂತ್ರೇಘಸಹ್ಯ—(ವಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಬಾತ್ವಾತೀದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ
ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಲೋಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭ ||

ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ||

ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ||

ಅಸ್ಯ ಸ್ತುಷೇ ಮಹಿಮಘಸ್ಯ ರಾಧಃ ಸಚಾ ಸನೇಮ ನಹುಷಃ ಸುವೀರಾಃ |
ಜನೋ ಯಃ ಪಜ್ರೇಭ್ಯೋ ವಾಜಿನೀವಾನಶ್ವಾವತೋ ರಥಿನೋ ಮಹ್ಯಂ
ಸೂರಿಃ || ೮ ||

ಪದಸಾರಃ ||

ಅಸ್ಯ | ಸ್ತುಷೇ | ಮಹಿಮಘಸ್ಯ | ರಾಧಃ | ಸಚಾ | ಸನೇಮ | ನಹುಷಃ | ಸುವೀರಾಃ |
ಜನಃ | ಯಃ | ಪಜ್ರೇಭ್ಯಃ | ವಾಜಿನೀವಾನ್ | ಅಶ್ವಾವತಃ | ರಥಿನಃ | ಮಹ್ಯಂ | ಸೂರಿಃ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ||

ಮಹಿಮಘಸ್ಯ | ಮಹಿ ಮಹತ್ಪೂಜ್ಯಂ ಮಘೋ ಧನಮನ್ನಂ ವಾ ಯಸ್ಯ ದೇವಸಂಘಸ್ಯ
ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ತಾದ್ಯಶಸ್ಯಾಸ್ಯ ರಾಧೋ ಧನಂ ಸ್ತುಷೇ | ಸ್ತುನೇ | ವೃತ್ಯಯೇನ ಮಧ್ಯಮಃ |
ಧನಲಾಭಾಯ ಪ್ರಭೂತಧನಂ ದೇವಸಂಘಂ ಸೌಮಿಾತ್ಯರ್ಥಃ | ತಿಂಚಿ ನಹುಷಃ | ಮನುಷ್ಯನಾಮೃತತ್ |

ಪರಸ್ಪರಸ್ನೇಹಬಂಧೋಪೇತಾ ಮನುಷ್ಯಾ ವಯಂ ಕಕ್ಷೀವಂತಃ ಸುವೀರಾಃ ಶೋಭನವುತ್ರಾದ್ಯುಪೇತಾಃ
ಸಂತಃ ಸಚಾ ಸಹ ಪರಸ್ಪರೈಕಮತ್ಯೇನ ಸನೇಮ | ತ್ವದ್ವತ್ತಂ ಧನಂ ಸಂಭಜೇಮ | ಲಭೇಮಹಿ |
ದೇವಸಂಘೋ ವಿಶೇಷ್ಯತೇ | ಯೋ ಜನೋ ದೇವಜನೋ ಯಕ್ಷ ದೇವಸಂಘಃ ಪಜ್ರೇಭ್ಯೋಽಂಗಿ-
ರೋಗೋತ್ತೋತ್ಪನ್ನೇಭ್ಯಃ ಕಕ್ಷೀವಂಘ್ಯಃ | ಪಜ್ರಾ ನಾ ಅಂಗಿರಸ ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ತೇಭ್ಯೋ
ನಾಜಿನೀವಾನ್ | ನಾಜೋಽನ್ಯಂ | ತದ್ವತ್ತೀ ಕ್ರಿಯಾ ನಾಜಿನೀ | ತಯಾ ತದ್ವಾನ್ವವತಿ | ಯದ್ವಾ | ಏಕೋ
ಮತ್ಸರ್ಥೀಯಪ್ರತ್ಯಯಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ಪ್ರದೇಯೇನ ದತ್ತೇನ ವಾನ್ನೇನ ತದ್ವಾನ್ವವತೀತ್ಯರ್ಥಃ |
ಯಶ್ಚ ದೇವಸಂಘೋಽಶ್ವಾವತೋ ಬಹುಭಿಶ್ಚದ್ವತ್ತೈರಶ್ವೈಶ್ಚದ್ವತೋ ರಥಿನೋ ರಥವತೋ ಮಹ್ಯಂ ಮೇ
ಸೂರಿಃ ಪ್ರೇರಕೋ ಭವತಿ | ಅಶ್ವಾನಾಂ ರಥಾನಾಂ ಪ್ರೇರಯಿತಾರಂ ದೇವಸಂಘಂ ಸ್ತುಷ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||
ಸುವೀರಾಃ | ವೀರವೀರ್ಯಾ ಚೇತ್ಯುತ್ತರಸದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಶ್ವಾವತಃ | ಅಶ್ವಶಬ್ದಸ್ಯ ಮಂತ್ರೇ
ಸೋಮಾಶ್ವೇತ್ಯಾದಿನಾ ಮತುಪಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯಃ ಜನಃ—ಯಾವ ದೇವಸಂಘವು | ಪಜ್ರೇಭ್ಯಃ—ಅಂಗಿರಸಗೋತ್ತೋತ್ಪನ್ನರಾದವಜ್ರಿಣಿ (ಕಕ್ಷೀ
ವಂತರಿಂಬ ನಮಗೆ) | ನಾಜಿನೀವಾನ್—(ದೇಯವಾದ) ಅನ್ನಯುಕ್ತರೋ | (ಯಃ ಜನಃ—ಯಾವ ದೇವ
ಸಂಘವು) | ಅಶ್ವಾವತಃ—(ತದ್ವತ್ತವಾದ) ಅಶ್ವಯುಕ್ತನು | ರಥಿನಃ—ರಥಯುಕ್ತನು (ಆದ) | ಮಹ್ಯಂ—
ನನಗೆ | ಸೂರಿಃ—ಪ್ರೇರಕವೋ | (ತಸ್ಯ—ಅಂಥಾ) | ಮಹಿಮಾಘಸ್ಯ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನ (ಅನ್ನ) ಯುಕ್ತ
ವಾದ | ಅಸ್ಮ—ಈ ದೇವಸಂಘದ | ರಾಧಃ—ಧನವನ್ನು | ಸ್ತುಷೇ—ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ | ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು
ನಹುಷಃ—ಮನುಷ್ಯರಾದ ನಾವು | ಸುವೀರಾಃ—ಉತ್ತಮ ವುತ್ರಾದಿಯುಕ್ತರಾಗಿ | ಸಚಾ—ಐಕಮತ್ಯವಿಂದ
ಸನೇಮ—(ತದ್ವತ್ತ)ಧನವನ್ನು ವಡೆಯೋಣ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅಂಗಿರಸರಿಂದ ನಮಗೆ ದೇಯವಾದ ಅನ್ನಯುಕ್ತರೂ, (ತದ್ವತ್ತವಾದ) ಅಶ್ವರಥಯುಕ್ತನಾದ ನನಗೆ ಪ್ರೇರ
ಕರೂ, ಉತ್ತಮ ಐಶ್ವರ್ಯಸಂವನ್ನರೂ ಆದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ವಡೆಯುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ.
ವೀರರಾದ ವುತ್ರರಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದ ನಾವು ಐಕಮತ್ಯದಿಂದ (ನಿಮ್ಮಿಂದ ದತ್ತವಾದ) ಧನವನ್ನು ವಡೆಯುವಂತೆ
(ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ).

English Translation.

I laud the treasures of that opulent (assembly of the gods), may we,
men who (are blessed) with excellent descendants, partake of them
together: the assembly conferring upon the Pajras abundant food, has
been my benefactor, and has made me the master of horses and chariots.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ನಹುಷಃ—ಈ ವದವು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ವರಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೭). ಪರಸ್ಪರಸ್ನೇಹಬಂಧೋಪೇತಾ ಮನುಷ್ಯಾ ವಯಂ ಕಕ್ಷೀವಂತಃ | ಕಕ್ಷೀವಂತನ ಸಂಬಂಧಿಗಳೂ, ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಸ್ನೇಹ ಮತ್ತು ಬಂಧುತ್ವವುಳ್ಳವರೂ ಆದ ನಾವು ಎಂದು ನಹುಷ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. [ನಾಹುಷನೆಂಬ ಧೋರೆಯ ವಿಸಯವನ್ನು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ.]

ಸೂರಿಃ—ಸೂರಿ ಶಬ್ದವು ಸ್ತ್ರೀತ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ವರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೧೯) ಮೇಧಾವಿ, ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿ, ತತ್ತ್ವಜ್ಞ, ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಹಿತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸೂರಿಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಕವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು.

ಜಿಷ್ಣುರ್ವಾಮನ್ಯಃ ಸುಮುಖಸ್ಯ ಸೂರಿದಿವೋ ಅನ್ಯಃ ಸುಭಗಃ ಪುತ್ರ ಊಹೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೧-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ದಹರಿಸುವಾಗ ಆದರಲ್ಲಿ ಸೂರಿಃ ಎಂಬ ವದಕ್ಕೆ ಈರಯಿತಾ ಪ್ರೇರಕಃ ಎಂಬರ್ಥವಾಗುವುದನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೧೨-೩) ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ (ದೇವ) ಜನಃ ಮಹ್ಯಂ ಸೂರಿಃ ಎಂದರೆ ದೇವಸಂಘವು ಯಜ್ಞಯಾಗಾದ್ಯನುಷ್ಠಾನಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲು ನನಗೆ ಪ್ರೇರಕವಾಮದು ಎಂದರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಸ್ಯ—ಊಡಿದಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತೆಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ತುಷೇ—ಷ್ಠುಚ್ ಸ್ತುತೌ. ಅದಾದಿ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಟ್ ಉತ್ತಮವುರೂಪ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಧಾನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಕ್ಕೆ ನೇ ಆದೇಶ. ಶಪ್ತಿಗೆ ಲುಕ್. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಹಿಮುಘಸ್ಯ—ಮಹಿ ಪೂಜ್ಯಂ ಮುಘಃ ಧನಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಾಧಃ—ರಾಧ್ವವಂತಿ ಅನೇನ ಇತಿ ರಾಧಃ ಧನಮ್. ರಾಧ ಸಂಸಿದ್ಧೌ ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಅಸುನ್—(ಉ. ಸೂ. ೪-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಚಾ—ಷಚ ಸಮವಾಯೇ ಧಾತು. ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಷಃ ಸಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತ್ವಾದಿಗೆ ಷತ್ವ. ಸಂಪದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೦೮-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಏಕಾಚಾದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸನೇಮು—ಸಣ ಸಂಭಕ್ತೌ ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಧಾತ್ವಾದಿಗೆ ಸತ್ಯ. ವಿಧಿಲಿಜಾ ಉತ್ತಮವುರವ ಬಹು ವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಬಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುವೀರಾಃ—ದೋಭನಾಃ ಪುತ್ರಾಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ. ಸುವೀರಾಃ ವೀರವೀರ್ಯಾ ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅದ್ವೈದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಾಜಿನೀವಾನ್—ವಾಜಮನ್ಯಾಸ್ತಿ ಇತಿ ವಾಜಿನೀ. **ಅತಃಪಿನಿತನೌ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಸರ್ಧದಲ್ಲಿ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಬೇವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಾಜಿನೀ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ವಾಜಿನೀವಾನ್ **ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಛಂದಸೀರಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತು ಸಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. ಮತುಸ್ ಬೇವ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ಮವಾಗುವುದರಿಂದ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಇಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ವಾವತಃ—ಅಶ್ವಾಃ ಅಸ್ಯ ಸಂತಿ ಎಂದು ಅರ್ಧವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ **ತದಸ್ಯಾಸ್ತ್ಯ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಕಾರದ ವರದಲ್ಲಿ ಬರುವುದರಿಂದ **ಮಾದುಸಧಾಯಾಶ್ಚ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಸಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. **ಮಂತ್ರೇಸೋಮಾಶ್ಚ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೧) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಮತುಸ್ ಪರನಾದಾಗ ಅಶ್ಚ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಮತುಸ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಶ್ಚ ಶಬ್ದವು ಕ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದಲೂ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಜನೋ ಯೋ ಮಿತ್ರಾನರುಣಾನಭಿಧೃಗಪೋ ನ ನಾಂ ಸುನೋತ್ಕ-

ಕ್ಷಯಾಧೃಕ್ |

ಸ್ವಯಂ ಸ ಯಕ್ಷಂ ಹೃದಯೇ ನಿ ಧತ್ತ ಆಸ ಯದೀಂ ಹೋತ್ರಾಭಿ-

ರ್ಯತಾನಾ || ೯ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಜನಃ | ಯಃ | ಮಿತ್ರಾನರುಣಾ | ಅಭಿಧೃಕ್ | ಅಸಃ | ನ | ನಾಂ | ಸುನೋತಿ | ಅಕ್ಷಯಾಧೃಕ್ |

ಸ್ವಯಂ | ಸಃ | ಯಕ್ಷಂ | ಹೃದಯೇ | ನಿ | ಧತ್ತೇ | ಆಸ | ಯತ್ | ಈಂ | ಹೋತ್ರಾಭಿಃ |

ಋತ್ಯನಾ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮಿತ್ರಾವರುಣೌ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಯೋ ಜನೋಽಭಿಧುಕ್ ಅಭಿತೋ ದ್ರೋಗ್ನಾ ಭವತಿ |
ಅಯುಷ್ಯಾ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಶ್ಚಾಪ್ಯಯಾಧುಕ್ ವಕ್ರೇಣ ಮಾರ್ಗೇಣ ದ್ರುಹ್ಯತಿ ಅನ್ಯಥಾಪ್ರಕಾರೇಣ
ಮ್ರುಹ್ಯತಿ | ದ್ರೋಹಪ್ರಕಾರ ಉಚ್ಯತೇ | ವಾಂ ಯುನಾಮಪಃ ಸೋಮರಸಾನ್ನಸುನೋತಿ | ಅಭಿಷವಂ
ನ ಕರೋತಿ | ಯುನಾಮತಿಕ್ರಮ್ಯಾನ್ಯದೇವತಾರ್ಥಂ ಸುನೋತೀತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ | ಅಯಮೇವಾಪ್ಯಯಾ-
ಮೋಹಃ | ಸ ಮೂಢೋ ದ್ವಿನಿಧೋ ಜನಃ ಸ್ವಯಂ ಯಶ್ಚಾನ್ಯಾಧಿಂ ಹೃದಯೇ ಸ್ವಚಿತ್ತೇ ನಿ ಧತ್ತೇ |
ಸ್ಥಾಪಯತಿ | ಅನುಷ್ಠಾತ್ಮಕಾಂ ಭೋಗಾನ್ನತ್ಯಸ್ತೃಥಿತೋ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯತ್ | ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಯಃ |
ಯ ಉಕ್ತವಿಲಕ್ಷಣಃ ಪುಮಾನ್ ಋತಾವಾ ಯಜ್ಞವಾನ್ ಪರಿಗೃಹೀತಯಜ್ಞೋ ಹೋತ್ರಾಭಿಃ |
ವಾಜ್ಞಾಮೃತತ್ | ಸ್ತುತಿವಾಗ್ಧೀರೀಮೇನಂ ಸೋಮರಸಮಾಪ ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ | ಸ್ತುವನ್ ಸೋಮಮಭಿ-
ಷುಣೋತೀತಿ ಯಾವತ್ | ಸ ನರಃ ಪೃತ್ನು ಯಾತೀತಿ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣೇನ ಸಹ ಸಂಬಂಧಃ || ಅಭಿಧುಕ್ |
ಮ್ರಹೇಃ ಸತ್ಪದ್ವಿಷೇತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಭಿಷ್ಣಾವಶ್ವಾಂದಸಃ | ಋತಾವೇತ್ಯತ್ರ ಭಂದಸೀವನಿ-
ಪಾವಿತಿ ಮತ್ಪರ್ಥೀಯೋ ವನಿಸ್ | ಅನ್ವೇಷಾಮುಪಿ ದೈಶ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘತ್ವಂ ||

|| ಸ್ತುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ಮಿತ್ರಾವರುಣೌ—ಎಲೈ ಮಿತ್ರಾವರುಣರೇ | ಯಃ ಜನಃ—ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನು | ಅಭಿಧುಕ್—
(ನಿಮಗೆ) ದ್ರೋಹವೆಸಗುತ್ತಾನೋ (ನಿಮ್ಮನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಯಾಗಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ) | (ಯಶ್ಚ—ಯಾವನು) |
ಅಪ್ಯಯಾಧುಕ್—ಇತರ ಯಾವ ಮಾರ್ಗದಿಂದಲಾದರೂ ದ್ರೋಹಿಯೋ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೋಸ್ಕರ |
ಅಪಃ—ಸೋಮರಸವನ್ನು | ನ ಸುನೋತಿ—ಸಿದ್ಧವಡಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ | ನಃ—ಆ (ಮೂಢನು) | ಸ್ವಯಂ—
ತಾನೇ | ಯಶ್ಚಾನ್ಯಾಧಿಂ—ವ್ಯಾಧಿಯನ್ನು | ಹೃದಯೇ—(ತನ್ನ) ಹೃದಯದಲ್ಲೇ | ನಿ ಧತ್ತೇ—ಷ್ಠಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು-
ತ್ತಾನೆ | ಯತ್—ಯಾವನು | ಋತಾವಾ—ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುವವನಾಗಿ | ಹೋತ್ರಾಭಿಃ—ಸ್ತುತಿ
ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ | ಈಂ—ಈ ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಆಪ—ಸಿದ್ಧವಡಿಸುತ್ತಾನೋ | [ಮುಂದಿನ ಷುಕ್ಲಿನೊಡನೆ ಅನ್ವಯ]

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಮಿತ್ರಾವರುಣರೇ, ನಿಮಗೆ ಯಾವುದೇ ವಿಧದಲ್ಲಿ ದ್ರೋಹವೆಸಗುವನೋ, ನಿಮಗಾಗಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು
ಸಿದ್ಧವಡಿಸದೇ ಇರುವವನೋ, (ಈ ಇಬ್ಬರು ಮೂಢರೂ) ತಾವೇ ತಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಧಿಯು ನೆಲಸುವಂತೆ
ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ : (ಆದರೆ) ಯಾವನು ಯಜ್ಞಾರಂಭ ಮಾಡಿ, ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯವೊರಗುವಾಗ ಸೋಮರಸವನ್ನು
ಸಿದ್ಧವಡಿಸುತ್ತಾನೋ (ಅವನು). [ಮುಂದಿನ ಷುಕ್ಲಿನೊಡನೆ ಅನ್ವಯ]

English Translation.

The man who does you wrong, Mitra and Varuna, who injures you
in any way, who does not present you with oblations, contracts for himself
sickness in his heart, but he who, performing worship, (celebrates it) with
praises—

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಿಗೂ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸದವನಿಗೂ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ಅನುಭವಗಳ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ. ಯಜ್ಞಕರ್ತನಲ್ಲದವನು ಮೋಹಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ.

ತೃರ್ಧತ್ತಾ ನ ಪ್ರದಾಯೈಭ್ಯೋ ಯೋ ಭುಂಕ್ತೀ ಸ್ತೇನ ಏವ ಸಃ |

(ಭಗವದ್ಗೀತಾ. ೩-೧೨)

ಎಂಬ ವಚನದಂತೆ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಿತವಾದ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಾದಿಗಳನ್ನೂ, ಅವುಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸಿ ತತ್ತ್ವತಿಯಾಗಿ ಯಜ್ಞಾಚರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಅದು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ದ್ರೋಹ ಮಾಡಿದಂತಾಗುವುದೆಂಬುದು ತಿಳಿದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಈ ದ್ರೋಹವು **ಅಭಿಧೃಕ್, ಅಕ್ಷಯಾಧೃಕ್** ! ನೇರವಾದ ದ್ರೋಹ, ವಕ್ರಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸಿ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ಮೋಸಮಾಡಿ ದ್ರೋಹವಾಡುವುದು ಹೀಗೆ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿದೆ. ಈ ರೀತಿ ದ್ರೋಹದ ಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸಿದವರಿಗೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಸಂವತ್ಸೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರು ಯಜ್ಞಕರ್ತರು ಅನುಭವಿಸುವ ಸಕಲಸಂಪತ್ತುಗಳನ್ನೂ ನೋಡಿ ಅಸೂಯೆ ಪಡುವುದರಿಂದ ಈ ಅಸೂಯೆಯು ಹೃದಯವನ್ನು ದಹಿಸುತ್ತದೆ. ಆ ವ್ಯಾಧಿಗೆ **ಯಕ್ಷ್ಮ**ವೆಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಯಕ್ಷ್ಮವೆಂದರೆ ಕ್ಷಯರೋಗವೆಂದರ್ಥ. ಅಸೂಯೆಯೂ ಹೃದಯವನ್ನು ಕ್ಷಯಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೂ **ಯಕ್ಷ್ಮ**ವೆಂದೇ ಹೇಳಿದೆ.

ಹೋತ್ರಾಭಿಃ—ಹೋತ್ರಾ ಎಂಬ ಪದವು **ವಾಙ್ಮನು**ಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೨-೨೩) ಸ್ತುತಿನಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಮತ್ತು ಯಜ್ಞನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪರಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೧೯) ಯಾದುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂದ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು.

ಸಮಾನಂ ಯೋನಿಮನು ಸಂಚಿಕಂತಂ ದ್ರಸ್ಯಂ ಜುಹೋಮ್ಯನು ಸಪ್ತ ಹೋತ್ರಾಃ |

(ಋ. ಸಂ ೧೦-೧೭-೧೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ **ಹೋತ್ರಾಃ** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಈ ಎರಡರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ಸರಿಹೋಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಿತ್ರಾವರಣೌ—ಮಿತ್ರಶ್ಚ ವರುಣಶ್ಚ ಮಿತ್ರಾವರುಣೌ. ದೇವತಾ ದ್ವಂದ್ವೇಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಆನಬಾದೇಶ. ಸಂಬೋಧನಾದಲ್ಲಿ **ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ—**(ಪಾ. ಸೂ ೮ ೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಭಿಧೃಕ್—ದ್ರುಹ ಜಿಘಾಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. **ಸತ್ಯೋದ್ವಿಷದ್ರುಹ ದುಹ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಸು ಪರವಾದಾಗ **ನಾ ದ್ರುಹಮುಹ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಘಟ್ಟ (ವಿಕಲ್ಪ) **ಏಕಾಚೋ ಬಶೋ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಧತ್ವ. **ಗತಿಕಾರಕೋಪಸದಾತ್ ಕೃತ್—**(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಕೃದುತ್ತರಪದ ವ್ರಕ್ಯತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸಃ—ಉಡಿದಂಪದಾದಿ—(ವಾ.ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧)ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುನೋತಿ—ಸುರ್ಜಾ ಅಭಿಷವೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ವಾದಿಭ್ಯ ಶ್ಚುಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಚು ಏಕರಣ ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ. ಯಕ್ಕೆಬ್ಬ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಧತ್ತೇ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಪನಯೋಃ ಧಾತು. ಜಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ರೂಪ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪಃ—ಅಪಾಲ್ಯ ವ್ಯಾವೃತ ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಲುಜ್—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಃ—ಎಂದು ನಿಷೇಧಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಪಾದಾದಿ ಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದಲೂ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯತ್—ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪುಲ್ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಸಮಂಸಕ ಲಿಂಗ ಬಂದಿದೆ.

ಋತಾನಾ—ಋತಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಋತವಾ. ಛಂದಸೀವನಿಸೌ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ತರ್ಥದಲ್ಲಿ ವನಿಸೌ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಋತವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅನ್ಯೇಷಾಮನು ದೃಶ್ಯತೇ—(ವಾ.ಸೂ. ೬-೩-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಉಪಧಾ ದೀರ್ಘ, ಸುರೋಪ ನರ್ತೋಪ. || ೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸ ನ್ರಾಧತೋ ನಹುಷೋ ದಂಸುಜೂತಃ ಶರ್ಧಸ್ತರೋ ನರಾಂ ಗೂರ್ತಶ್ರವಾಃ
ವಿಸೃಷ್ಟರಾತಿಯಾತಿ ಬಾಲ್ತಸೃತ್ವಾ ವಿಶ್ವಾಸು ಪೃತ್ನು ಸದಮಿಚ್ಛುರಃ || ೧೦ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸಃ | ನ್ರಾಧತಃ | ನಹುಷಃ | ದಂಸುಜೂತಃ | ಶರ್ಧಸ್ತರಃ | ನರಾಂ | ಗೂರ್ತಶ್ರವಾಃ |

ವಿಸೃಷ್ಟರಾತಿಃ | ಯಾತಿ | ಬಾಲ್ತಸೃತ್ವಾ | ವಿಶ್ವಾಸು | ಪೃತ್ನುಸು | ಸದಂ | ಇತ್ | ಶೂರಃ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಾಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ಯುನಾಂ ಗತಮಂತ್ರಾವಸಾನೋಕ್ತಲಕ್ಷಣೋ ಯುಷ್ಮತ್ಪೂಜಕೋ ಜನೋ ದಂಸುಜೂತೋ ದಾಂತ್ಯರಶ್ವೈಃ ಸುಷ್ಕ ಪ್ರೇರಿತಃ ಅತಃ ಏವ ನರಾಂ ನರಾಣಾಂ ಶರ್ಧಸ್ತರೋಽತಿಶಯೇ-
ನಾಭಿಭವಿತಾ | ಅಥನಾತಿಶಯೇನ ಬಲವಾನ್ | ನರಾಣಾಂ ಸ್ವಸಮಾನಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಗೂರ್ತಶ್ರವಾ ಉದ್ಗೂರ್ಣದೀಪ್ತಿಃ ಪ್ರಖ್ಯಾತಾನ್ನೋ ವಾ ವಿಸೃಷ್ಟರಾತಿರರ್ಥಿಭ್ಯಃ ಪ್ರದತ್ತಧನಃ ಏವಂ ಮಹಾನುಭಾವಃ ಶೂರಃ ಸನ್ ವಿಶ್ವಾಸು ಪೃತ್ನು ಸರ್ವೇಷು ಜನ್ಯೇಷು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ವ್ರಾಧತಃ | ಮಹನ್ನಾಮೃತತ್ | ಹಿಂಸಕಾನ್ಮಹತೋಽಸಿ ನಹುಷಃ | ಮನುಷ್ಯನಾಮೃತತ್ | ಮನುಷ್ಯಾನ್ ಶತ್ರುಂಶ್ಚ ಬಾಲ್ಹಸೃತ್ವಾ ಭೃಶಂ ಸರ್ತಾಶಂಕಿತಗಮನಃ ಸನ್ ಸದಮಿತ್ ಸದೈವ ಯಾತಿ | ಗಚ್ಛತಿ || ದಂಸುಜೂತಃ | ದಾನೋರ್ವಿಚ್ | ತ್ವೀಯಾ ಕರ್ಮಣೇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಗೂರ್ತಶ್ರವಾಃ | ಗುರೀ ಉದ್ಯಮನೇ | ನಸತ್ತ-
ನಿಷತ್ತೇತ್ಯಾದೌ ನಿಸಾತನಾನ್ನಿಷ್ಠಾನತ್ವಾಭಾವಃ | ವಿಸೃಷ್ಟರಾತಿಃ | ವಿಪೂರ್ವಾತ್ಸೃಜತೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವೇನ ಸ ಏವ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಪೃತ್ನು | ಪದಾದಿಷು ಮಾಂಸ್ಪೃತ್ವಾನ್ನಾಮುಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ಪೃತನಾಶಬ್ದಸ್ಯ ಪೃದಾದೇಶಃ | ಸಾವೇಕಾಚಿ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಬಾಲ್ಹಸೃತ್ವಾ | ಸರ್ತೇರನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಸಿ ದೃಶ್ಯಂತ ಇತಿ ಕ್ವನಿಪ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ—ಎಲೈ ಮಿತ್ರಾವರುಣರೇ | ಸಃ—(ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣನಾದ) |
ಪುರುಷನು | ದಂಸುಜೂತಃ—ಸುಶಿಕ್ಷಿತವಾದ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ | ನರಾಣಾಂ—ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ |
ಶರ್ಧಸ್ತರಃ—ಅತ್ಯಂತ ಬಲಿಷ್ಠನೂ | ಗೂರ್ತಶ್ರವಾಃ—ಪ್ರಖ್ಯಾತನೂ (ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ ಅನ್ತಃಪುಳನನಾಗಿ) |
ವಿಸೃಷ್ಟರಾತಿಃ—(ಅರ್ಥಿಗಳಿಗೆ) ದಾನ ಮಾಡುವವನೂ | ಶೂರಃ—ಶೂರನೂ ಆಗಿ | ವಿಶ್ವಾಸು ಪೃತ್ನು—
ಎಲ್ಲಾ ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ವ್ರಾಧತಃ—(ಬಲಿಷ್ಠರಾದಾಗ್ಯೂ) ಶತ್ರುಗಳಾದ | ನಹುಷಃ—ಮನುಷ್ಯರನ್ನು
(ಎದುರಿಸಿ) ಬಾಲ್ಹಸೃತ್ವಾ—ಅಶಂಕಿತಗಮನನಾಗಿ | ಸದಮಿತ್—ಯಾವಾಗಲೂ | ಯಾತಿ—ಹೋಗುತ್ತಾನೆ |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

(ಪೂರ್ಮುಗುಕ್ತಲಕ್ಷಣನಾದ) ಪುರುಷನು, ಎಲೈ ಮಿತ್ರಾವರುಣರೇ, ಸುಶಿಕ್ಷಿತವಾದ ಅಶ್ವಗಳನ್ನೇರಿ, ಅತ್ಯಂತ
ಬಲಿಷ್ಠನೂ, ಪ್ರಖ್ಯಾತನೂ, ದಾನಿಯೂ ಶೂರನೂ ಆಗಿ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳು ಎಷ್ಟೇ ಬಲಿಷ್ಠರಾದರೂ
(ಅವರನ್ನೆದುರಿಸಿ) ಅಪ್ರತಿಹತನಾಗಿ, ಯಾವಾಗಲೂ ಮುಂದುವರೆಯುತ್ತಾನೆ.

English Translation

He, borne by well-trained horses, endowed with surpassing strength
renowned above men, munificent in gifts, moves a hero, ever undaunted in
all combats, (even) against mighty men.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ದಂಸುಜೂತಃ—ದಾಂತ್ಯೇಶ್ವರೈಃ ಸುಷ್ಮ ಪ್ರೇರಿತಃ | ಚಿನ್ನಾಗಿ ಪಳಗಿಳಿಸಿದ ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ವಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ ಉತ್ಸಾಹಪೂರಿತನೂ ಶಕ್ತಿಯುತನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆಂದರ್ಥ.

ಶರ್ಧಸ್ತರಃ—ಶರ್ಧ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿಯೆಂದರ್ಥವಾಗುವುದಾಗಿಯೂ ಅವಲ್ಲದೇ ಇತರ ಅರ್ಥಗಳೂ ಸಾಧ್ಯವೆಂದೂ ಹಿಂದೆ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಸೋಲಿಸತಕ್ಕ ಶಕ್ತಿಯೆಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು

ಗೂರ್ತಶ್ರವಾಃ—ಗೂರ್ತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಶಸ್ತನೆಂದರ್ಥ. ಅಥವಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ **ಶ್ರವಸ್** ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ನವೆಂದರ್ಥ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನು ಎಂದಾಗಲಿ, ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅನ್ನವುಳ್ಳವನು ಎಂದಾಗಲಿ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಬಾಲ್ಯಸೃತ್ವಾ—ಬಾಲ್ಯವೆಂದರೆ ದೃಢವೆಂದರ್ಥ

ಅಸರ್ಜಿ ವಾಂ ಸ್ಥವಿರಾ ವೇಘಸಾ ಗೀರ್ಬಾಳ್ವೇ ಅಶ್ವಿನಾ ಶ್ರೇಧಾ ಹ್ವರಂತೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೧-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ವೇನಲ್ಲಿ ಬಾಲ್ಯೇ ಎಂಬ ವದಕ್ಕೆ ಧೃಢೇ, ಸ್ಥೈರ್ಯೇ ಎಂದು ಅರ್ಥವೆಂದು ಸಾಯಣರು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ದೃಢವಾದ ಸರಣಿ ಎಂದರೆ ಚಿತ್ತಸ್ಥೈರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಮಿತ್ರಾನರುಣರ ಸಹಾಯವಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಶತ್ರುಗಳಿಂದಲೂ ಭಯವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸದೆ ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಂಚಾರವೆಂದರ್ಥ. ಅದುದರಿಂದಲೇ **ಅಶಂಕಿತಗಮನಃ** ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವ್ರಾಧತಃ ನಹುಷಃ—ಮಹನ್ನಾಮೃತತ್ | ಹಿಂಸಕಾನ್ ಮಹತೋಽಪಿ ಶತ್ರುನ್ | ಶತ್ರುಗಳು ಎಷ್ಟು ಪ್ರಬಲರಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಎಂದರ್ಥ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮಹತ್ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪೂಜ್ಯವಾದ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ರೂಢಿಯಿದೆ. ಆದರೆ ವ್ರಾಧತಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಶತ್ರುವರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಬಲವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿ ಈ ವಿಶೇಷಣವಿರುವುದು. ಅವರೂವ.

ಇನೋ ಯೇ ತೇ ಸು ವಾಯೋ ಬಾಹ್ನೋಜಸೋಽಂತರ್ನದೀ ತೇ ಸತಯಂತ್ಯುಕ್ಷಣೋ ಮಹಿ ವ್ರಾಧಂತ ಉಕ್ಷಣಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೫-೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ವೇನಲ್ಲಿ ವ್ರಾಧಂತಃ ಎಂಬ ವದವು ವಾಯುವಿನ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಮಹಿ ವ್ರಾಧಂತಃ— ಅತಿ ಪ್ರಭೂತಂ ವರ್ಧಮಾನಾಃ ಅತಿ ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯಾಗತಕ್ಕ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು—

ಸ ಚಂದ್ರೋ ವಿಪ್ರ ಮತೋರ್ಯ ಮಹೋ ವ್ರಾಧಂತನೋ ದಿವಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೫೦-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸತಕ್ಕ ಮಾನವನ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸತಕ್ಕ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. **ವ್ರಾಧಂತಮಃ—ಪ್ರವೃದ್ಧತಮಃ ! ಇತರದೇವಾನಾಮಸಿ ಶ್ರೇಷ್ಠಃ !** ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನು ಎಂದರ್ಥ. ಹೀಗೆ ಇನ್ನೂ ಒಂದೆರಡು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಉಳಿದೆಡೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಶತ್ರುಸಂಖ್ಯೆಯವಾಗಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಶತ್ರುಯಂತೋ ಅಭಿ ಯೇ ನಸ್ತತಸ್ತೇ ಮಹಿ ವ್ರಾಧಂತ ಓಗಣಾಶ ಇಂದ್ರ !

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೯-೧೫)

ಎಂಬಲ್ಲಿ **ವ್ರಾಧಂತಃ—ಅಸ್ಮಾನ್ ಬಾಧಮಾನಾಃ !** ನಮ್ಮನ್ನು ಅತಿಯಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸುವ ಎಂದರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಬಲನೂ, ತಡೆಯಲಾರದಷ್ಟು ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನೂ ಆದ ಶತ್ರುವು ಎಂದು ಅರ್ಥವಿರುವಂತೆಯೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಶತ್ರುವು ಎಷ್ಟೇ ಮಹತ್ವದ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವುಳ್ಳವನಾದರೂ ಅವನನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯಮಾಡದೆಯೂ, ಹೆದರದೆಯೂ ಚಿಂತಾರಹಿತನಾಗಿಯೂ ನಂಚರಿಸಬಹುದು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವ್ರಾಧತಃ—ವೃಘು ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಅತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ಆಕಾಗಮ. **ವೃಷಾದೀನಾಂ ಚಿ—**(ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಂಸುಜೂತಃ—ದಮ ಉಪಶಮೇ. ಧಾತು. **ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಸಿ ದೃಶ್ಯತೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿಚ್ಛಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಲೋಪ. ಜು ಎಂಬುದು ಗತ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಸೌತ್ರಧಾತು. ಸೂ ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ **ನಿಷ್ಠಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. **ತ್ಯತೀಯಾ ಕರ್ಮಣಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನರಾಮ್—ನೃ ಶಬ್ದ. ಷಷ್ಠೀ ಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ **ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ವಾವಚಿನಮ್** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ನುಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಗುಣ. ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. **ಸಾವೇಕಾಚಿಸ್ತ್ಯತೀಯಾದಿಃ** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗೂರ್ತಶ್ರವಾಃ—ಗೂರೀ ಉದ್ಯಮನೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ **ನಿಷ್ಠಾ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರೇಫದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ **ನಸತ್ತೇನಿಷತ್ತ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷಾತ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಗೂರ್ತಂ ಶ್ರವಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಗೂರ್ತಶ್ರವಾಃ. **ಬಹುವ್ರೀಹ್ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಷ್ಯಷ್ಟರಾತಿಃ—ನೃಪ ವಿಸರ್ಗೇ. ಧಾತು. ವಿ ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. (**ವ್ರತ್ಯಭ್ಯಸ್ತ—**ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ತನ್ನಿಮಿತ್ರವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಷ್ವತ್ವ. **ಗತೀರನಂತರಃ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ವಿ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಸೃಷ್ಟಾ ರಾತಿಃ ಯೇನ ಸಃ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಸದಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯೋತಿ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬಾಲ್ಹಸೃತ್ಯಾ—ಬಾಥಂ ಸರತಿ ಇತಿ. ಬಾಲ್ಹಸೃತ್ಯಾ. ಸೈ ಗತೌ ಧಾತು. ಅನ್ಯೋಭ್ಯೋಸಿ ದೈತ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವನಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಪಿತಿಕೃತಿತುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ತುಕಾಗಮ. ಸೃತ್ವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪ ಪದಾತ್ ಕೃತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೃತ್ಯು—ಪೃತನಾ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮಿಾ ಬಹುವಚನಪರವಾದಾಗ ಪದಾದಿಷು ಮಾಂಸ್ಸೃತ್ ಸ್ತೂನಾಮುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ವೃದ್ಧಾದೇಶ. ಖರಿ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ದಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಾದೇಶ. ಏಕಾಚಾದುದರಿಂದ ಸಾನೇಕಾಚೆಸ್ತ್ವತೀಯೋದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಣಿ || .

ಅಧ ಗಂತಾ ನಹುಷೋ ಹವಂ ಸೂರೇಃ ಶ್ರೋತಾ ರಾಜಾನೋ ಅನ್ಯತಸ್ತು
ಮಂದ್ರಾಃ |

ನಭೋಜುವೋ ಯನ್ನಿ ರವಸ್ಯ ರಾಧಃ ಪ್ರಶಸ್ತಯೇ ಮಹಿನಾ ರಥವತೇ || ೧೧ ||

ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಧ | ಗಂತ | ನಹುಷಃ | ಹವಂ | ಸೂರೇಃ | ಶ್ರೋತ | ರಾಜಾನಃ | ಅನ್ಯತಸ್ತು | ಮಂದ್ರಾಃ |

ನಭಃಜುವಃ | ಯತ್ | ನಿರವಸ್ಯ | ರಾಧಃ | ಪ್ರಶಸ್ತಯೇ | ಮಹಿನಾ | ರಥವತೇ || ೧೧ ||

|| ಸಾಯಜಘಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ರಾಜಾನೋ ರಾಜಮಾನಾಃ ಸರ್ವಸ್ಯೇಶ್ವರಾ ವಾ ಹೇ ಮಂದ್ರಾ ಮಾದಯಿತಾರಃ
ಯೋಯಮಮೃತಸ್ಯಾಮರಣಸ್ಯ ಸೂರೇಃ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಪ್ರೇರಕಸ್ಯ ನಹುಷೋ ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಮಮ
ಹವಮಾಹ್ವಾನಂ ಶ್ರೋತ | ಶೃಣುತ || ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಅಮೃತಸ್ಯೇತ್ಯತ್ರ
ಬಹುವ್ರೀಹ್ ನೌಷೋ ಜರಮರಮಿತ್ರಮೃತಾ ಇತ್ಯುತ್ಪರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ || ಅಥಾಥ ಶ್ರವಣಾನಂತರಂ
ಗ್ಮಂತ | ಅಗಚ್ಛತ || ಗಮೇಶ್ಚಾಂದಸೋ ಲಜ್ | ಮಧ್ಯಮಬಹುವಚನಸ್ಯ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಝಃ |
ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಗಮಹನೇತ್ಯುಪಧಾಲೋಪಃ || ಕಿಮರ್ಥಮಾಗಮನಂ ಉಚ್ಯತೇ |
ನಭೋಜುವೋ ನಭಸಿ ವ್ಯಾಪ್ತಾ ಯೋಯಂ ಯದ್ಯಸ್ಮಾನ್ನಿರವಸ್ಯ ನಿರ್ಗತರಕ್ಷಕಸ್ಯ ಯುಷ್ಮದ್ವ್ಯತಿರೇಕೇಣ
ರಕ್ಷಕಾಂತರರಹಿತಸ್ಯ | ಅಥವಾ ನಿರ್ಗತೋ ಮುಖಾದುಚ್ಚರಿತೋ ರವಃ ಶಬ್ದಃ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪೋ
ಯಸ್ಯ ತಾದೃಶಸ್ಯ | ರಥವತೇ ರಥವತೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯ | ಷಷ್ಠ್ಯರ್ಥೇ ಚತುರ್ಥೀ | ಮಹಿನಾ
ಮಹಿಮ್ನಾ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯೇನ || ಮಹಾರಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ || ತೇನ ಯುಕ್ತಂ ರಾಧಃ ಸಮೃದ್ಧಿಸಾಧನಂ
ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಂ ಸಂರಾಧಕಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ವಾ ಪ್ರಶಸ್ತಯೇ ಪ್ರಶಂಸಿತುಂ ಕಾಮಯಧ್ವೇ | ತಸ್ಮಾದಾಹ್ವಾನಂ
ಶೃಣುತಾಗಚ್ಛತ ಚೀತಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ನಭೋಜುವಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತರಾಗಿರುವ (ನೀವು) | ಯತ್—ಯಾವ ಕಾರಣ | ನಿರವಸ್ಯ—
(ನೀವಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ) ರಕ್ಷಕರಿಲ್ಲದ (ಸ್ತುತಿರಾವ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ) | ರಥವತೇ—ರಥಯುಕ್ತನಾದ
(ಯಜಮಾನನ) ಮಹಿನಾ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ | ರಾಧಃ—ಸಮೃದ್ಧಿಸಾಧಕನಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು (ಸ್ತುತಿಯನ್ನು) |
ಪ್ರಶಸ್ತಯೇ—ಪ್ರಶಂಸಿಸಲು (ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೀರೋ) ಆದ್ದರಿಂದ | ರಾಜಾನಃ—ಸರ್ವೇಶ್ವರರಾದ (ರಾಜಿಸುತ್ತಿರುವ)
ಮತ್ತು | ಮಂದ್ರಾಃ—ಮದಕಾರಕರಾದ (ನೀವು) | ಅಮೃತಸ್ಯ—ಮರಣರಹಿತನೂ | ಸೂರೇಃ—ಸ್ತೋತ್ರಾದಿ
ಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನೂ ಆದ | ನಹುಷಸ್ಯ—ಮನುಷ್ಯನ (ನನ್ನ) | ಹವಂ—ಸ್ತುತಿಪೂರ್ವಕಾಹ್ವಾನವನ್ನು |
ಶ್ರೋತ—ಕೇಳಿ | ಅಥ—(ಅಹ್ವಾನವನ್ನು ಕೇಳಿದ)ನಂತರ | ಗ್ಮಂತ—(ನಮ್ಮ ಯಾಗ ಮಂದಿರಕ್ಕೆ) ಬನ್ನಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸರ್ವೇಶ್ವರರೂ, ಸಂತೋಷಕಾರಕರೂ. ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತರಾಗಿರುವವರೂ (ಆದ ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ)
(ಅನ್ಯ) ರಕ್ಷಕರಿಲ್ಲದ (ನಿಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ) ರಥಯುಕ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನು (ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರುವ)
ಶ್ರೇಷ್ಠವೂ, ಸಮೃದ್ಧಿಕಾರಣವೂ ಆದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು (ಸ್ತುತಿಯನ್ನು) ಪ್ರಶಂಸಿಸಲು, ಅಮರನೂ (ನಿಮ್ಮನ್ನು) ಸ್ತುತಿಸುವ
ವನೂ ಆದ (ಈ) ಮನುಷ್ಯನ (ನನ್ನ) ಸ್ತುತಿಪೂರ್ವಕಾಹ್ವಾನವನ್ನು ಮನ್ನಿಸಿ, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬನ್ನಿ.

English Translation.

Royal bestowers of delight, listen to the invocation of (your) undying
worshipper, and then come hither, that you who traverse the sky may be
X 4

propitiated by the greatness of the (sacrificial) wealth presented to you by the sacrificer, who acknowledges no other protector.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಥ—ಅಧಶಬ್ದದ ಧಕಾರವು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಧಕಾರವಾಗಿರುವುದು. ಅನಂತರ ಎಂದರ್ಥವು.

ಗೃಂತೆ—ಈ ಶಬ್ದದ ಅಂತ್ಯಕ್ಷರವು ಛಂದಸ್ಸಿನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಹಿತಾವಾಠದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವಾಗಿರುವುದು.

ನಹುಷಃ—ನಹುಷಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮನುಷ್ಯಾಃ ನರಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ವರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೭) ನಹುಷಃ ಎಂದರೆ ಮನುಷ್ಯನ ಎಂದರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ನಹುಷಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಹುಸ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಷಷ್ಠೀ ವಿಕವಚನವು.

ಸೂರೇಃ—ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಪ್ರೇರಕಸ್ಯ | ರೇಭಃ ಜರಿತಾ ಮೊದಲಾದ ಹದಿಮೂರು ಸ್ತೋತ್ರನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೂರಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೯) ಸೂರೇಃ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನ ಎಂದರ್ಥವು

ಅಮೃತಸ್ಯ—ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಮೃತಸ್ಯ—ಅಮರಣಸ್ಯ, ಮರಣರಹಿತನಾದ ಎಂಬ ಸಾಧಾರಣಾರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಶಬ್ದವು ನಹುಷಃ—ಮನುಷ್ಯನ (ನನ್ನ) ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯನು ಹೇಗೆ ಮರಣರಹಿತನು ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ತಲೆದೋರುವುದು ಸಹಜವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲ.

ಮಂದ್ರಾಃ—ಮಾದಯಿತಾರಃ | ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವರು.

ನಭೋಜುವಃ—ನಭಸಿ ವ್ಯಾಪ್ತಾಃ | ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವವರು. ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥಾನೀಯರು.

ನಿರವಸ್ಯ—ನಿರ್ಗತರಕ್ಷಕಸ್ಯ | ಯುಷ್ಮದ್ವ್ಯತಿರೇಕೇಣ ರಕ್ಷಕಾಂತರರಹಿತಸ್ಯ | ನಿಮ್ಮನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ರಕ್ಷಕರಿಲ್ಲದ | ಅಥವಾ ನಿರ್ಗತೋ ಮುಖಾದುಚ್ಚಾರಿತೋ ರವಃ ಶಬ್ದಃ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪೋ ಯಸ್ಯ ತಾದೃಶಸ್ಯ | ಅಥವಾ ಮುಖದಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ಶಬ್ದವು ಹೊರಡುತ್ತಿರುವ, ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಎಂದ ಭಿಪ್ರಾಯವು.

ರಥವತೇ—ಇಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠೀವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಚತುರ್ಥಿವಿಭಕ್ತಿಯ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. ಎಂದರೆ ರಥವತಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ರಥವತೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಿರುವುದು. ರಥವನ್ನುಳ್ಳ ಯಜಮಾನನ ಎಂದರ್ಥವು.

ಪ್ರಶಸ್ತಯೇ—ಪ್ರಶಂಸಿತುಂ ಕಾಮಯಥ್ವೇ | ಪ್ರಶಂಸಿಸು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೀರಿ. ಆದುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಅಹ್ವಾನವನ್ನು ಕೇಳಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬನ್ನಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ರಾಧಃ - ಸಮೃದ್ಧಿಸಾಧನಂ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಂ ಸಂರಾಧಕಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ವಾ | ನಾವು ಸಮೃದ್ಧಿಯಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರುವ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಅಥವಾ ನಾವು ವಿಶೇಷರೀತಿಯಿಂದ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಬಹುಭಾಗವು, ಅದರಲ್ಲಿಯೂ, ಉತ್ತರಾರ್ಧವು ಬಹು ತೊಡಕಾಗಿರುವುದು. ಅರ್ಧವು ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ವಿತಸ್ತು ಎಂಬ ರಬ್ಬವು ಮನುಷ್ಯನ ಗುಣಕ್ಕೆ ತೀರಾ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮನುಷ್ಯರೆಲ್ಲರೂ ಮರಣಕ್ಕೆ ಈಡಾಗಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವರು ಅಮರರು ಹೇಗಾಗುವರು? ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ರಥನತೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವುಯೋಗವು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವುದೆಂದು ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾನದವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವಾಕ್ಯದ ಮುಖ್ಯಭವವಾಯಿಸಾಗಲಿ. ಋಷಿಯ ಆಶಯವಾಗಲಿ ಯಾವುದೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಥ—ಅಥ ಎಂದಿರುವಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೇಶ ಬಂದಿದೆ.

ಗೃಂತೆ—ಗಮಲ್ಯ ಗತ ಧಾತು. **ಛಂದಸಿ ಲುಂಜಲಂಜಲಿಟಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಡರ್ಧದಲ್ಲಿ ಲಂಜ. **ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಬಾಹ್ಯ ಅತಿದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ **ಗಮಹನಜನ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ **ರೋಂತಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜೋಯೋಗೇಽಪಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಥ ಎಂಬ ನಿವಾತಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ **ನಿಸಾತ್ಯರ್ಯದ್ಯ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಹವಮ್—ಹ್ವೇರ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ ಧಾತು. **ಭಾವೇನುಪಸರ್ಗಸ್ಯ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. **ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛೇ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಆಗ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅವಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಶ್ರೋತಾ—ಶ್ರ, ಶ್ರವಣೇ ಧಾತು ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಬ್ಧದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ತ ಅದೇಶ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. **ದ್ವ್ಯಚೋತಸ್ತೀಜಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವ್ಯಚ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಾಜಾನಃ—ರಾಜ್ಯ ದೀವೌ ಧಾತು. ಔಣಾದಿಕವಾದ ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಂಭೋಧನಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ **ಅನುಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಮೃತಸ್ಯ—ಮೃತ್ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗೇ ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನ ವಿದ್ಯತೇ ಮೃತಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತಸ್ಯ. **ನಚೋ ಜರಮರಮಿಕ್ರಮೃತಾಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರವದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಭೋಜುನಃ—ಜು ಎಂಬುದು ಸೌತ್ರ ಧಾತು. ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ಲಿಪ್ ಸ್ವತ್ಯಯ. **ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರವದ ವ್ರಕ್ಯತಿನ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಶಸ್ತಯೇ—ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅನಿದಿತಾಂ ಹಲ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾನಕಾರಲೋಪ. **ತಾದೌ ಚ ನಿತಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪ್ರ) ವ್ರಕ್ಯತಿನ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮಹಿನಾ—ಮಹಿಮನ್ ಶಬ್ದ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲೋಮೋನಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದಾಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಮಕಾರಕ್ಕೂ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಥವತೇ—ರಥಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮಿ ಇತಿ ರಥವಾನ್. **ತದಸ್ಯಾಸ್ಮಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಮಾದುಪಧಾಯಾಶ್ಚ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಪ. **ವಿವಕ್ಷಾತಃ ಕಾರಕಾಣಿ ಭವಂತಿ**—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಷಷ್ಠ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಥೀ ಬಂದಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಏತಂ ಶರ್ಥಂ ಧಾಮ ಯಸ್ಯ ಸೂರೇರಿತ್ಯವೋಚನ್ದಶತಯಸ್ಯ ನಂಶೇ
ದ್ಯುಮ್ನಾನ್ ಯೇಷು ವಸುತಾತಿ ರಾರನ್ವಿಶ್ವೇ ಸನ್ವಂತು ಪ್ರಭೃಥೇಷು
ವಾಜಂ || ೧೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಏತಂ | ಶರ್ಥಂ | ಧಾಮ | ಯಸ್ಯ | ಸೂರೇಃ | ಇತಿ | ಅವೋಚನ್ | ದಶತಯಸ್ಯ | ನಂಶೇ |
ದ್ಯುಮ್ನಾನ್ | ಯೇಷು | ವಸುತಾತಿ | ರರನ್ | ವಿಶ್ವೇ | ಸನ್ವಂತು | ಪ್ರಭೃಥೇಷು | ವಾಜಂ || ೧೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯಸ್ಯ ಸೂರೇಹವಿರಾದಿಪ್ರೇರಕಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನೋ ದಶತಯಸ್ಯ ದಶೇಂದ್ರಿಯ-
ಸಂವರ್ಧಕತ್ವೇನ ದಶಾವಯವಸ್ಯಾನ್ನಸ್ಯ ನಂಶೇ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ವಯಮಾಹೂತಾಃ ಸ್ಮ ತಸ್ಮೈ
ಯಜಮಾನಾಯೈತಮಿದಾನೀಂ ದಾತವ್ಯತ್ವೇನ ವರ್ತಮಾನಂ ಶರ್ಧಂ ಪರೇಷಾಮಭಿಭಾವಕಮನ್ನಂ
ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಹೇತುಂ ಬಲಂ ನಾ ಧಾಮ ವಿದಧಾಮ ಕರನಾಮೇತ್ಯವೋಚನೇನಾ || ಧಾಮ | ದಧಾತೇರ್ಲುಜಾ
ಗಾತಿರ್ಸ್ತೇತಿ ಸಿಚೋ ಲುಕ್ | ವಚೇರಕಾರಸ್ಯೋಮ್ | ಅಸ್ಯತಿವಕ್ತ್ರೀತ್ಯಾದಿನಾ ಚ್ಲೇರಜ್ || ಯೇಷು
ದೇವೇಷು ದ್ಯುಮ್ನಾನಿ ದ್ಯೋತಮಾನಾನ್ಯನ್ನಾನಿ ವಸುತಾತಿರ್ವಸೂನಾಂ ಧನಾನಾಂ ತಾತಿರ್ವಿಸ್ತಾರತ್ವ
ವಸೂನೈವ ನಾ ರಾರನ್ ರಮಂತೇ ಭೃಶಂ || ತಾತಿಃ | ತನೋತೇಃ ಕ್ವಿನಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ವಂ |
ಮರುದ್ಯುಧಾದಿತ್ವಾತ್ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ಸ್ವಾರ್ಥಿಕಸ್ತಾತಿಲ್ | ರಾರನ್ನಿತಿ
ರಮತೇರ್ಯಜ್ಜಲುಗಂತಸ್ಯ ಲುಜಾ ರೂಪಂ || ತೇ ವಿಶ್ವೇ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ ಪ್ರಭೃಥೇಷು ಪ್ರಕೃಷ್ಠ-
ಭರಣೇಷು ಯಾಗೇಷು ವಾಜಮನ್ನಂ ಸಸ್ತಂತು | ದನತು | ಪ್ರಯಚ್ಛಂತು || ಷಣು ದಾನೇ || ಯದ್ವಾ |
ಯಸ್ಯ ಸೂರೇಃ ಸ್ವಭೂತಸ್ಯ ಚ ದಶತಯಸ್ಯ ದಶ ಚಮಸೇಷ್ಯವಸ್ಥಿತಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ
ವಯಮಾಹೂತಾಃ ಸ್ಮ ತಸ್ಮಾ ಏತಂ ಶರ್ಧಂ ಧಾಮೇತ್ಯವೋಚನ್ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಭೃತೇಷು
ಯಾಗೇಷು ವಾಜಂ ತಾದೃಶಂ ಸೋಮಲಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಃ ಸಸ್ತಂತು | ಸಂಭಜಂತಾಂ || ವನ
ಷಣ ಸಂಭಕ್ತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯತ್ಯಯೇನೋಪ್ರತ್ಯಯಃ || ಕೀದೃಶೇಷು ಯಜ್ಞೇಷು | ಯೇಷು ವಸುತಾತಿ-
ರ್ವಸೂನಾಂ ದರ್ವಿರ್ವಕ್ಷಣಾನಾಂ ಧನಾನಾಂ ನಾ ವಿಸ್ತಾರಯಿತಾರ ಋತ್ವಿಜಃ | ವಚನವ್ಯತ್ಯಯಃ |
ದ್ಯುಮ್ನಾನಿ ದ್ಯೋತಮಾನಾನಿ ಹವೀಂಷಿ ರಾರನ್ ದದತಿ || ರಾ ದಾನೇ | ಲೇಟಿ ಛಾಂದಸಃ ಶಪಃ
ಶ್ಲುಃ | ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥೇತ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕತ್ವಾದಾತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚೇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ |
ಏವಾಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಾಭಾವಶ್ಚ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯಸ್ಯ ಸೂರೇಃ—ಯಾವ ಸ್ತುತಿ ಕರ್ತೃವಾದ ಯಜಮಾನನ | ದಶತಯಸ್ಯ—(ದಶೇಂದ್ರಿಯ
ವರ್ಧಕವಾದ) ದಶಾವಯವಾದ ಅನ್ನದ | ನಂಶೇ—ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ (ಆಹೂತರಾದ ನಾವು) | (ತಸ್ಮೈ—ಆ ಯಜ
ಮಾನನಿಗೆ) | ಏತಂ—ಈ (ಈಗ ದಾತವ್ಯವಾಗಿರುವ) | ಶರ್ಧಂ—ಇತರರಿಗೆ ಅಪಜಯಕಾರಕವಾದ (ಬಲ
ಕಾರಕವಾದ) ಅನ್ನವನ್ನು | ಧಾಮ—ಕೊಡೋಣ | ಇತಿ ಅವೋಚನ್—(ದೇವತೆಗಳು) ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದರು |
ಯೇಷು—ಯಾವ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ | ದ್ಯುಮ್ನಾನಿ—ದ್ಯೋತಮಾನವಾದ ಅನ್ನಾದಿಗಳು | ವಸುತಾತಿಃ—
ಧನರಾಶಿಯು | ರಾರನ್—ರಮಿಸುತ್ತವೋ | (ತೇ—ಅ) | ವಿಶ್ವೇ—ಎಲ್ಲಾ (ದೇವತೆಗಳೂ) | ಪ್ರಭೃತೇಷು—
ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಸಂಭಾರಗಳುಳ್ಳ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ | ವಾಜಂ—ಅನ್ನವನ್ನು | ಸಸ್ತಂತು—ದಾನಮಾಡಲಿ
[ಅಥವಾ | ಯಸ್ಯೈಸೂರೇಃ—ಯಾವ ಯಾಗ ಕರ್ತೃವಿನ | ದಶತಯಸ್ಯ—ಹತ್ತು ಚಮನಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸೋಮದ |
ನಂಶೇ—ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ (ನಾವು ಆಹೂತರೋ) | ತಸ್ಮೈ—ಆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ) | ಏತಂ ಶರ್ಧಂ—
ಈ ಅನ್ನವನ್ನು | ಧಾಮ—ಕೊಡೋಣ | ಇತ್ಯವೋಚನ್—ಎಂದು (ದೇವತೆಗಳು) ಹೇಳಿದರು (ಆದುದರಿಂದ) |

ಯೇಷು—ಯಾವ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ | **ವಸುತಾತಿ**—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ನವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವ (ಋತ್ವಿಜರು) !
ಮ್ಯುಮ್ನಾನಿ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು | **ರಾರನ್**—ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೋ | (**ತೇಷು**—ಅ) | **ಪ್ರಭೃತೇಷು**—
 ಪ್ರಕೃಷ್ಟ ಸಂಭಾರವುಳ್ಳ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ | **ನಾಜಂ**—ನೋಮರೂಪಾನ್ನವನ್ನು | **ವಿಶ್ವೇ**—ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ !
ಸನ್ನಂತು—ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿ]

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

(ದಶೇಂದ್ರಿಯವರ್ಧಕವಾದದ್ದರಿಂದ) ದಶಾವಯವವುಳ್ಳ ಅನ್ನವನ್ನು (ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಎಂದು) (ನಮ್ಮನ್ನು) ಆಹ್ವಾನಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಬಲಕಾರಕವಾದ ಈ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡೋಣವೆಂದು ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು, ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ; (ಆದ್ದರಿಂದ) ದ್ಯೋತಮಾನವಾದ ಅನ್ನಾದಿಗಳು, ಐಶ್ವರ್ಯವು, ಇವುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು, ನಾವು ಸಿದ್ಧವಡಿಸಿರುವ ಈ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ನಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ. ಅಥವಾ, ದಶ ಚಮನಗಳಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಡಿ ಸಿರುವ ನೋಮರೂಪಾನ್ನಕ್ಕಾಗಿ ನಮ್ಮನ್ನಾಹ್ವಾನಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಬಲವರ್ಧಕಾನ್ನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇವೆಂದು ಹೇಳಿದ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ನವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಋತ್ವಿಜರಿಂದ ಸಿದ್ಧವಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನೋಮರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿ.

English Translation.

The gods have declared- "We confer present vigour upon the worshipper (who invokes us) to partake of the decupled (libation)" May all (the gods) in whom splendours and riches abound, bestow (abundant) food at (solemn) sacrifices.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಶರ್ಧಂ—ಓಜಃ ವಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇವತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶರ್ಧ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶರ್ಧ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಲವೆಂದರ್ಥವು. (ನಿ. ೩-೯) ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಶರ್ಧ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಲವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ, **ಪರೇಷಾಮುಭಿಭಾವಕಮನ್ನಂ**—ಇತರರನ್ನು (ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) ವರಾಭವಗೊಳಿಸಲು ನಾಮಧ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಅನ್ನವನ್ನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವರು. ಇದಲ್ಲದೆ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಋಕ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಉದಾ—

ಕ್ರೀಳಂ ವಃ ಶರ್ಧೋ ಮಾರುತಮನರ್ವಾಣಂ ರಥೇ ಶುಭಂ | ಕಣ್ವಾ ಅಭಿ ಪ್ರ ಗಾಯತ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೭-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಶರ್ಧವೆಂದರೆ ಬಲವೆಂದೂ,

ಪ್ರ ಶಂಸಾ ಗೋಷ್ವಘ್ನಂ ಕ್ರೀಳಂ ಯಚ್ಚರ್ಧೋ ಮಾರುತಂ | ಜಂಭೇ ರಸಸ್ಯ ನಾವ್ಯಧೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೭-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ **ಶರ್ಧಃ**—ಪ್ರಸಹನಶೀಲಂ **ತೇಜಃ**—ತಡೆಯುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ತೇಜಸ್ಸೆಂದೂ.

ಇಂದ್ರಂ ಮಿತ್ರಂ ವರುಣಮಗ್ನಿಮೂತಯೇ ಮಾರುತಂ ಶರ್ಭೋ ಅದಿತಿಂ ಹವಾಮಹೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೬-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಮಾರುತಂ ಶರ್ಭೋ ಮರುತ್ಸಮೂಹರೂಪಂ ಬಲಂ ಚ ಮರುತ್ಯುಗಳ ಸಂಘಶಕ್ತಿಯೊಳವನಾದ ಬಲವನ್ನು ಎಂದೂ,

ಸ ಹಿ ಶರ್ಭೋ ನ ಮಾರುತಂ ತುವಿಷ್ವಣಿರಪ್ಸಸ್ವತೀಷೂರ್ವರಾಸ್ವಿಷ್ವನಿ ರಾರ್ತನಾಸ್ವಿಷ್ವನಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೭-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಮಾರುತಂ ಶರ್ಭೋ ಮರುತ್ಸಂಬಂಧಿ ಬಲಂ ಮರುತ್ಯುಗಳ ಬಲವೆಂದೂ, ಅರ್ಧಮಾಡಿರುವರು ಅಥವಾ ದಶೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಸಂಘಶಕ್ತಿಯೊಳವನಾದ ಬಲವನ್ನು ಹೇಳುವುದಾದರೂ, ಋ. ಸಂ. ೧-೭೧-೮ ; ೧-೧೩೯-೧ ಮೊದಲಾದ ಋಕ್ವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ವರವಾಗಿಯೂ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಅನ್ವವು ಅಥವಾ ಆಹಾರವು ಶಕ್ತಿನರ್ಧಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಬಲವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಅನ್ವವನ್ನು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು.

ದಶತಯಸ್ಯ—ದಶೇಂದ್ರಿಯಸಂವರ್ಧಕತ್ವೇನ ದಶಾವಯವಸ್ಯಾನ್ನಸ್ಯ | ದಶೇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ದಶೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಶರೀರವನ್ನು ವುಷ್ಟಿಗೊಳಿಸುವ ಅನ್ವದ ಎಂದರ್ಥವು. ಇದೇ ಸೂಕ್ತದ ಮುಂದಿನ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ, ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೨-೧೩ ರಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಿಯೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು. **ದಶತಯಸ್ಯ ಧಾಸೇಃ ದಶೇಂದ್ರಿಯತ್ವಪ್ರಿಸಾಧನತ್ವೇನ ದಶಾವಯವಸ್ಯಾನ್ನಸ್ಯ ಯಸ್ಮಾದ್ವಿಃ ಪಂಚದಶವಿಧಾನ್ಯನ್ನಾನಿ | ದಶಚಮಸಗೃಹೀತತ್ವಾದನ್ನಸ್ಯ ದಶವಿಧತ್ವಂ |** ದಶೇಂದ್ರಿಯಗಳ ತೃಪ್ತಿಗೆ ಸಾಧನಭೂತವಾದ ಹತ್ತುವಿಧ ಅನ್ನಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಹತ್ತು ಚಮಸಪಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ನ (ಅಥವಾ ಸೋಮ) ವನ್ನಿಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಹತ್ತು ವಿಧವಾದ ಎಂದರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಮತ್ತು,

ಮಾ ಮಾನೋಧೋ ದಶತಯಶ್ಚಿತೋ ಧಾಕ್ ಪ್ರ ಯದ್ವಾಂ ಬದ್ವಸ್ತುನಿ ಖಾದತಿ ಕ್ಷಾಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೫೮-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ದಶತಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದಶತಯೋ ದಶನಾರಃ ಹತ್ತಾವರ್ತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು. ಆದುದರಿಂದ ದಶತಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹತ್ತುಸಲ ಅಥವಾ ಹತ್ತುವಿಧವಾದ ಎಂದು ಮಾತ್ರ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಪ್ರಕೃತ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದಶೇಂದ್ರಿಯತ್ವಪ್ರಿಸಾಧನಭೂತವಾದ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ವಿತಂ ಶರ್ಧಂ—ದಶತಯಸ್ಯ ನಂಶೇ ನಮಗೆ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ನವನ್ನ ಅರ್ಪಿಸಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಶತ್ರುಪರಾಭವವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡೋಣ ಎಂದು ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳುವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ದ್ಯುಮ್ನಾ ನಿ—ಮಘಂ ರೇಕ್ಷಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದ್ಯುಮ್ನ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದ್ಯುಮ್ನಾ ನಿ ಎಂದರೆ ಧನಗಳು ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ದ್ಯೋತಮಾನಾನ್ಯನ್ನಾನಿ

ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಎಂದರೆ ಪುಷ್ಟಿ ಕರವಾದ ಅನ್ನಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. (ನಿ. ೩.೯) ಯಾಸ್ಕರೂ ಸಹ-ದ್ಯುಮ್ನಂ ದ್ಯೂತತೇರ್ಯಶೋ ನಾ ಅನ್ನಂ ನಾ-ಎಂದರೆ ಜಿನ್ನಾಗಿ ಬೆಳಗುವ ಕೀರ್ತಿ ಅಥವಾ ಅನ್ನವೆಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿ ಈ ಅರ್ಥಸಮರ್ಥನೆಗಾಗಿ,

ಶತಂ ತೇ ಶಿಪ್ತಿಸ್ತೂತಯಃ ಸುದಾಸೇ ಸಹಸ್ರಂ ಶಂಸಾ ಉತ ರಾತಿರಸ್ತು |
* ಜಹಿ ವರ್ಧವನುಷೋ ಮರ್ತ್ಯಸ್ಯಾಸ್ಮೇ ದ್ಯುಮ್ನಮಧಿ ರತ್ನಂ ಚ ಧೇಹಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೨೫-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು 'ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು.

ವಸುತಾತಿಃ—ವಸೂನಾಂ ಧನಾನಾಂ ತಾತಿರ್ವಿಸ್ತಾರತ್ವಂ | ಧನದ ಬಾಹುಳ್ಳವು ಎಂದರೆ ಅಧಿಕವಾದ ಧನವೆಂದರ್ಥವು. ಈ ವಸುತಾತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಮುಂದಿನ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದು. ಮತ್ತೆಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು—**ವಸುತಾತಿರ್ವಸೂನಾಂ ಹರ್ವಿರ್ವಿಸ್ತಾರಾಂ ಧನಾನಾಂ ನಾ ವಿಸ್ತಾರಯುತಾರ ಋತ್ವಿಜಃ | ವಚನವ್ಯತ್ಯಯಃ |** ಹರ್ವಿರ್ವಿಸ್ತಾರಾದಿವಿಧವಾದ ಧನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಅರ್ಪಿಸುವವರಾದ್ದರಿಂದ ವಸುತಾತಿಃ ಎಂದರೆ ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಏಕವಚನ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿದಾರೆ.

ಪ್ರಭೃತೇಷು—ಪ್ರಕೃಷ್ಟಭರಣೇಷು ಯಾಗೇಷು | ಉತ್ತಮವಾದ ಸಂಭಾರವ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಈ ಋಕ್ವಿನ ಉತ್ತರಾರ್ಥಕ್ಕೆ—ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಬಹಳವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಸೋಮ ರೂಪದಿರುವ ಅನ್ನಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಬಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದೆಂದು Wilson ಎಂಬ ವಾಶ್ವಾತ್ಯಸಂಹಿತನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿರುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಧಾನು—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. **ಛಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಙ್‌ಧರದಲ್ಲಿ ಲುಜ್. ಉತ್ತಮವುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ನಿತ್ಯಂ ಜಂತಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ. ಚ್ಲಿಗೆ ಸಿಚ್ ಬಂದಾಗ **ಗಾತಿಸ್ತಾ ಘುಸಾ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್‌ಯೋಗೇಽಪಿ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಬಂತದ ನರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವೋಚನ್—ವಚ ವರಿಭಾಷಣೇ ಧಾತು. ಲುಜ್ ವ್ರಥಮವುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರ್ಛಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಕಾರಲೋಪ. **ರೋಂಂತಃ—**ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಚ್ಲಿ ವಿಕರಣ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ **ಅಸ್ಯತಿವಕ್ತಿಪ್ರಾಪ್ತಿ ಭೋಜ್—**(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾದೇಶ. **ವಚಿ ಉಮ್—**(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ

ರಿಂದ ಅಜ್ ಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಾಗಮ. **ಮಿದಚೋಂತ್ಯಾತ್ಪರಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಗುಣ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಬಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ದಶತಯಸ್ಯ—ದಶ ಅವಯವಾ ಅಸ್ಯ. ದಶತರುಮ್. **ಸಂಖ್ಯಾಯಾ ಅವಯವೇ ತಯಸ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಯಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಸುತಾತಿಃ—ವಸೂನಾಂ ತಾತಿಃ ವಸುತಾತಿಃ. ತಸು ವಿಸ್ತಾರೇ ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ **ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿನ್** (ವಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಅತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. **ಮರುದ್ವ್ಯಧಾದೀನಾಂ ಛಂದಸ್ಯುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೦೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ **ಸರ್ವದೇವಾತ್ತಾತಿಲ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ತಾತಿಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಇದಕ್ಕೂ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ **ಲಿತಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಸವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಾರನ್—ರಮು ಕ್ರೀಡಾಯಾಂ ಧಾತು. ಭೃಶಾರ್ಥತೋರುಪಾಗ **ಧಾತೋರೇಕಾಚಿಃ**—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ **ಯಜೋಚಿಚಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್. ಯಜ್‌ಬಂತದ ಮೇಲೆ ಛಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಇಕಾರಲೋಪ. **ದೀರ್ಘೋಕಿತಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಯೇಷು ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಯಜ್ಞಬ್ಧ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ **ಯದ್ವ್ಯತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್**—(ವಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಛಂದಸವಾಗಿ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇನ್ನೊಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ರಾ ದಾನೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಬಂದಾಗ **ಇತಶ್ಚ ಲೋಪಃ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ತಿಗೆ ಶ್ಲ ಆದೇಶ. ಇದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. **ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಆರ್ಥಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಬಾತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ **ಆತೋಲೋಪ ಇಟಿ ಚಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಆದುದರಿಂದಲೇ **ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸನ್ನಂತು—ಷಣು ದಾನೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಎರಡನೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ವನ ಷಣ ಸಂಭಕ್ತೌ. ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಉತ್ವ ಅಂತಾದೇಶ. **ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಉ ವಿಕರಣ. ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ರೂಪಸಿದ್ಧಿ. || ೧೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಮುಂದಾಮಹೇ ದಶತಯಸ್ಯ ಧಾಸೇದ್ವಿಯತ್ಪಂಚ ಬಿಭ್ರತೋ
ಯಂತ್ಯನ್ನಾ |

ಕಿಮಿಷ್ಟಾಶ್ಚ ಇಷ್ಟರಶ್ಮಿರೇತ ಈಶಾನಾಸ್ತರುಷ ಋಂಜತೇ ನೃನ್ || ೧೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಮುಂದಾಮಹೇ | ದಶತಯಸ್ಯ | ಧಾಸೇಃ | ದ್ವಿಃ | ಯತ್ | ಪಂಚ | ಬಿಭ್ರತೇಃ | ಯಂತಿ | ಅನ್ನಾ |
ಕಿಂ | ಇಷ್ಟಾಶ್ಚಃ | ಇಷ್ಟರಶ್ಮಿಃ | ಏತೇ | ಈಶಾನಾಸಃ | ತರುಷಃ | ಋಂಜತೇ | ನೃನ್ || ೧೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಮುಂದಾಮಹೇ | ಸ್ತುಮೋ ವಯಂ ದೇನಾನ್ || ಮದಿ ಸ್ತುತಾ | ಇದಿತ್ವಾನ್ನಮ್ || ಕಿಮರ್ಥಂ |
ದಶತಯಸ್ಯ ಧಾಸೇದ್ವಿಶೇಂದ್ರಿಯತ್ಪ್ರಸಾಧನಶ್ಚೇನ ದಶಾವಯವಸ್ಯಾನ್ನಸ್ಯ ಯದ್ಯಸ್ಮಾದ್ವಿಃ ಪಂಚ
ದಶವಿಧಾನ್ಯನ್ನಾನಿ | ದಶಚಮನಗೃಹೀತತ್ವಾದನ್ನಸ್ಯ ದಶವಿಧತ್ವಂ | ಏವಂವಿಧಮನ್ನಂ ಬಿಭ್ರತೋ
ಧಾರಯಂತೋ ದಶ ಚಮಸಾಧ್ಯರ್ಯವೋ ಯಂತಿ ಹೋಮಾಯ ಗಚ್ಛಂತ್ಯಾಹವನೀಯಂ ಪ್ರತಿ |
ಯದ್ವಾ | ಆಶ್ವಮೇಧಿಕಾನಿ ದಶಾನ್ನಾನಿ ಜುಹೋತೀತ್ಯಾಮ್ನಾತಾನ್ಯಾಜ್ಯಮಧ್ಯಾದೀನಿ ದಶವಿಧಾನ್ಯನ್ನಾನಿ
ವಿಶ್ವೇಭ್ಯೋ ಹೋತುಂ ಧಾರಯಂತೋ ಯಂತಿ ಯದಾ ತದಾ ಮುಂದಾಮಹ ಇತಿ | ನ ಚೇಷ್ಟಾಶ್ಚ-
ಪ್ರಭೃತೀನ್ಯಷ್ಟಾನ್ವಿಹಾಯ ಕಸ್ಮಾದಸ್ಮಾನ್ಪ್ರತ್ಯಾಗಮಿಷ್ಯಂತೀತಿ ವಾಚ್ಯಂ | ತರುಷಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ತಾರಕಾನ್ ||
ತರತೇರಾಣಾದಿಕ ಉಸಿನ್ || ನೃನ್ ನೇತ್ಯನ್ವರ್ಮಣಾಂ ಏವಂ ಮಹಾನುಭಾವಾನ್ವರುಣಾದೀನಿಷ್ಟಾಶ್ಚ
ಏತನ್ನಾಮಕೋ ರಾಜಾ ಕಿಮ್ಋಂಜತೇ | ಕಿಂ ಪ್ರಸಾಧಯತಿ | ತಥೇಷ್ಟರಶ್ಮಿಶ್ಚ ಕಿಮ್ಋಂಜತೇ | ಏತ
ಇದಾನೀಂ ವರ್ತಮಾನಾ ಈಶಾನಾಸಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಈಶ್ವರಾ ರಾಜಾನಶ್ಚ ಕಿಂ ಪ್ರಸಾಧಯಂತಿ | ಯದ್ವಾ |
ಯೇಷಾಂ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಾಮಸ್ಮಾಕಮೇತೇ ಸ್ತುತಾ ದೇವಾ ಈಶಾನಾಸಃ ಸ್ಯಾಮಿನಃ ಕಿಲ ತಾದೃಶಾಂಸ್ತರುಷಃ
ಶತ್ರುಣಾಂ ತಾರಕಾನ್ ನೃನ್ ಕರ್ಮನಿರ್ವಾಹಕಾನಸ್ಮಾನಿಷ್ಟಾಶ್ವಾದಯಃ ಕಿಂ ಸಾಧಯಂತಿ | ಕಿಮುಪ-
ದ್ರವಂತಿ | ಪ್ರಭವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ದಶತಯಸ್ಯ—(ದಶೇಂದ್ರಿಯವರ್ಧಕವಾದುದರಿಂದ) ದಶವಿಧವಾದ | ಧಾಸೇ—
ಅನ್ನದ | ದ್ವಿಃ ಪಂಚ—(ದಶಚಮನಗಳಲ್ಲಿ ಗೃಹೀತವಾದುದರಿಂದ) ಹತ್ತು | ಅನ್ನಾ—(ಹವಿರೂಪವಾದ) ಅನ್ನ
ಗಳನ್ನು | ಬಿಭ್ರತೇ—ಧರಿಸಿದವರಾಗಿ (ಅಧ್ವರ್ಯು ಗುಂಪಿನವರು) | ಯಂತಿ—(ಹೋಮಮಾಡಲು)

ಹೋಗುತ್ತಾರೋ | (ತತ್—ಆಗ) ಮಂದಾಮಹೇ—(ದೇವತೆಗಳನ್ನು) ನಾವು ಸ್ತುತಿಸೋಣ; ಇಷ್ಟಾಶ್ವಃ—
 ಇಷ್ಟಾಶ್ವನೆಂಬ ರಾಜನೂ | ಇಷ್ಟರಶ್ಮಿಃ—ಇಷ್ಟರಶ್ಮಿಯೂ | ಏತೇ—ಈಗ (ಇರುವ) | ಈಶಾನಾಸಃ—
 ರಾಜರುಗಳೂ | ತರುಷಃ—ಶತ್ರುನಾಶಕರಾದ | ಸ್ವನ್—ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ನೇತೃಗಳಾದ ವರುಣಾದಿಗಳನ್ನು (ವರು
 ಣಾದಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) | ಕಿ ಋಂಜತೇ—ಎನು ಸಾಧಿಸಿಯಾರು ? | ಅಥವಾ [ಏತೇ—(ನಮ್ಮಿಂದ ಸ್ತುತರಾದ)
 ಈ ದೇವತೆಗಳು | ಈಶಾನಾಸಃ—(ಯಾವ ನಮಗೆ) ಸ್ವಾಮಿಗಳೋ | ತರುಷಃ—(ಅಂಥಾ) ಶತ್ರುತಾರಕರಾದ |
 ಸ್ವನ್—ಕಾಡ್ಯನಿರ್ವಾಹಕರಾದ ನಮ್ಮನ್ನು | ಇಷ್ಟಾಶ್ವ ಏತೇ ಈಶಾನಾಸಃ ಇಷ್ಟರಶ್ಮಿಃ—ಇಷ್ಟಾಶ್ವ, ಇಷ್ಟರಶ್ಮಿ,
 ಈಗ ಇರುವ ರಾಜರು ಮೊದಲಾದವರು | ಕಿಂ ಋಂಜತೇ—ಎನು ಸಾಧಿಸಿಯಾರು ? (ಹೇಗೆ ಹಿಂಸಿಸಿಯಾರು ?)]

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ದಶವಿಧವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಹತ್ತು ಚಮಸಗಳಲ್ಲಿ (ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅರ್ಧಯುಗ್ಗುಂಪಿನವರು)
 ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ (ನಾವು ವಿಶ್ವೇ ದೇವತೆಗಳನ್ನು) ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇವೆ. ಶತ್ರುತಾರಕರೂ ಕರ್ಮನಿರ್ವಾಹಕರೂ ಆದ
 ವರುಣಾದಿ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳನ್ನು ಇಷ್ಟಾಶ್ವ, ಇಷ್ಟರಶ್ಮಿ (ಮೊದಲಾದ) ರಾಜರು ಎನು (ತಾನೇ) ತೃಪ್ತಿಸಿದೆಯಾರು ?
 (ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ವಾಮಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಪಡೆದು, ಶತ್ರುತಾರಕರೂ ಕರ್ಮನಿರ್ವಾಹಕರೂ ಆದ ನಮ್ಮನ್ನು ಇಷ್ಟಾಶ್ವಾದಿ
 ಗಳು ಹೇಗೆ (ತಾನೇ) ಹಿಂಸಿಸಿಯಾರು ?) .

English Translation

we rejoice that for the satisfaction of the ten (organs of sense) the
 (priests) bearing the twice five (ladles of) sacrificial food, proceed (to the
 altar). What can Ishtashwa, (what can) Ishtarashmi. (what can) those who
 are now lords of the earth, achieve (with respect) to the leaders of men,
 the conquerors of their foes ?

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ದಶತಯಸ್ಯ ಧಾಸೇಃ—ದಶೇಂದ್ರಿಯತೃಪ್ತಿಸಾಧನತ್ವೇನ ದಶಾವಯವಸ್ಯಾನ್ಯಸ್ಯ | ಐದು
 ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು, ಐದು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಒಟ್ಟು ಹತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ತೃಪ್ತಿಗೆ ಸಾಧನಭೂತವಾದ ಅನ್ನ
 ವೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ವಿವರಣೆಯು. ದಶತಯಸ್ಯ ಎಂದರೆ ಹತ್ತು ವಿಧವಾದ ಎಂದರ್ಥವಾಗುವುದರಿಂದ ಹತ್ತು ಚಮಸ
 ಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಹವಿಸ್ಸು, ಸೋಮ, ಆಜ್ಯ ಮೊದಲಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು. ಧಾಸಿಃ
 ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು. (ನಿ. ೩-೯)

ದ್ವಿಃ ಪಂಚೆ—ಎಂದರೆ ಹತ್ತು. ದಶವಿಧಾನ್ಯನ್ನಾನ್ | ದಶ ಚಮಸಗೃಹೀತತ್ವಾದನ್ಯಸ್ಯ ದಶವಿಧತ್ವಂ |
 ಹತ್ತು ಚಮಸಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿರುವ ಅನ್ನಗಳನ್ನು ಹತ್ತುವಿಧ ಅನ್ನಗಳೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು.

ಬಿಭ್ರತಃ ಯಂತಿ ಅನ್ನಾ—ಋತ್ವಿಗ್ವನರು ಎಂದರೆ ಅರ್ಧಯುಗ್ಗು ಮುಂತಾದವರು ಹತ್ತು ಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ
 ತುಂಬಿರುವ ಅನ್ನವನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡು

ವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಅಗ್ನಿಯ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗುವರು ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು. ಅಥವಾ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆಚ್ಯ, ಮಧು, ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದ ಹತ್ತುವಿಧ ಹವಿರ್ಧನಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಅಗ್ನಿಯ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗುವರು ಎಂದೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಇಷ್ಟಾಶ್ವಃ, ಇಷ್ಟರಶ್ಮಿಃ—ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಈ ಹೆಸರಿನ ರಾಜರೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಈ ಶಬ್ದಗಳು ಈ ಋಕ್ವೆನಲ್ಲದೆ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಬೇರೆಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಇವರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಏನನ್ನು ಹೇಳಲೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಈಶಾನಾಸಃ—ವರ್ತಮಾನಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಈಶ್ವರಾ ರಾಜಾನಶ್ಚ ! ಈಗ ಇರುವ ಪೃಥಿವೀವಾಲಕರು ಎಂದರೆ ರಾಜರು, ಮುಖಂಡರು ಇತ್ಯಾದಿ.

ಈ ಋಕ್ವೆನ ಉತ್ತರಾರ್ಧದ ಅರ್ಧವು ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು. ಋಷಿಯ ಆಶಯವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವಂತಿಲ್ಲ.

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಂದಾಮಹೇ—ಮದಿ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಇದಿತೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮವುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಿಬ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತ ಆತ್ಮನೇಪದಾನಾಂ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಟಿಗೆ ಎತ್ಯ. ಶವ್ ವಿಕರಣ. ಅತೋ ದೀರ್ಘೋಯೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಂತಾಂಗಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುವದೇಶದ ವರದಲ್ಲಿ ಲನಾರ್ವಧಾತುಕ ಬಂದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಬಿಭೃತಃ—ಡುಭ್ಯೌಃ ಭರಣೇ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶ್ಲು ವಿಕರಣ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. **ಭೃಗಾಮಿತ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಬಾತ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಣಾದೇಶ. **ನಾಭ್ಯಸ್ತಾಚ್ಚತುಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ರಧಮಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ನುಮಾಗಮು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಭ್ಯಾಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಂತಿ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ ಲಟ್ ವ್ರಧಮವುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರೋಂಕತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಇಣೋ ಯಣ್—(ವಾ ಸೂ. ೬-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯಣಾದೇಶ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನ್ನಾ—ನವುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶಿ ಆದೇಶ ಬಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್—(ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲೋಪ

ಇಷ್ಟಾಶ್ವಃ, ಇಷ್ಟರಶ್ಮಿಃ—ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಮ್—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಈಶಾನಾಸಃ—ವೃಧಮಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಜಸ್ ಬಂದಾಗ ಆಜ್ಜಸೇರಸುಕ್ (ವಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಕಾಗಮ. ಅಂತ್ಯನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ.

ತರುಷಃ—ತ್ಯ ವ್ಯನತರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕನಾದ ಉಸಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ಸಮೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ. ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಣ್ಣಿನ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಅದೇಶ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಿಷ್ಟಾಶ್ವೇ—ಮಿಜಿ ಭರ್ಜನೇ ಧಾತು. ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಾಧನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಲೆಹ ಪ್ರಧನವುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಂಹಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೩ ||

॥ ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಹಿರಣ್ಯಕರ್ಣಂ ಮಣಿಗ್ರೀವಮರ್ಣಸ್ತನ್ನೋ ವಿಶ್ವೇ ವರಿವಸ್ಯಂತು ದೇವಾಃ |

ಅರ್ಯೋ ಗಿರಃ ಸದ್ಯ ಆ ಜಗ್ಮುಷೀರೋಸ್ರಾಶ್ವಾಕಂತುಭಯೇಷ್ವಸ್ಮೇ || ೧೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ

ಹಿರಣ್ಯಕರ್ಣಂ | ಮಣಿಗ್ರೀವಂ | ಅರ್ಣಃ | ತತ್ | ನಃ | ವಿಶ್ವೇ | ವರಿವಸ್ಯಂತು | ದೇವಾಃ |

ಅರ್ಯಃ | ಗಿರಃ | ಸದ್ಯಃ | ಆ | ಜಗ್ಮುಷೀಃ | ಆ | ಉಸ್ರಾಃ | ಚಾಕಂತು | ಉಭಯೇಷು | ಅಸ್ಮೇ

ಇತಿ || ೧೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹಿರಣ್ಯಕರ್ಣಂ ಹಿರಣ್ಯವಿಕಾರಕುಂಡಲಾದ್ಯುಪೇತಕರ್ಣಂ ಮಣಿಗ್ರೀವಂ ರತ್ನಾದ್ಯುಪೇತಕಂಠಂ | ಏತದ್ವೈಯಂ ಸರ್ವಾವಯವಸ್ಯಾಪ್ತೃಪಲಕ್ಷಣಂ | ಏವಂ ಸರ್ವಾಂಗಾಭರಣಯುಕ್ತಮರ್ಣಿ ಅರಣೀಯಂ ರೂಪಂ ತದ್ವಂತಂ ಪುತ್ರಾದಿಕಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣಮಸ್ಮದೀಯಂ ರೂಪಂ ನಾ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ವಿಶ್ವೇ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ನರಿವಸ್ಯಂತು | ಪರಿಚರಂತು | ಪ್ರಯಚ್ಛಂತಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಆರ್ಯೋಽರಣೀಯೋ ವಿಶ್ವೇಷಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಸಂಸ್ಥೋ ಜುಗ್ಮುಷೀಃ ಸ್ತೋತುರ್ಮುಖಾನ್ನಿರ್ಗಚ್ಛಂತೀರ್ಗಿರಃ ಸ್ತುತಿರುಸ್ರಾಃ | ವಿಕಾರೇ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದಃ | ಕ್ಷೀರಾಜ್ಯಾದೀನಿ ಹವೀಂಷಿ ಚ ಸದ್ಯೋಽಸ್ಯ ದಾಗಮಾನಂತರಮೇವ ಚಾಕಂತು | ಕಾಮಯಂತಾಂ || ಛಾಂದಸಃ ಶಪಃ ಶ್ಲಃ ಪರಸ್ಮೈಪದಂ ಚ | ಯದ್ವಾ | ಯಜ್ಞಲುಕಿ ನುಗಭಾವಃ || ಆ ಚಾಕಂತಿತಿ ನಾ ಯೋಜ್ಯಂ | ಪರ್ಯಾಪ್ತಂ ಕಾಮಯಂತಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕೇಷ್ವಿತಿ ತದುಚ್ಯತೇ | ಅಸ್ಮೈ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಸಂಬಂಧಿಸೂಭಯೇಷು ಸ್ತೋತ್ರೈಷು ಯಷ್ಟೈಷು ಚ | ಯದ್ವಾ | ಅಸ್ಮಾಕಮುಚ್ಚ-ಯೇಷ್ಯೈಹಿಕಾಮುಷ್ಮಿಕವಿಷಯೇಷೂಭಯವಿಧೇಷು ಫಲೇಷು ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹಿರಣ್ಯಕರ್ಣಂ—ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ಕರ್ಣಕುಂಡಲವುಳ್ಳವರೂ | ಮಣಿಗ್ರೀವಂ—ಮಣಿಮಯವಾದ ಕಂಠಹಾರವುಳ್ಳವರೂ | ಅರ್ಣಃ—ಮನೋಹರರೂಪವುಳ್ಳವರೂ ಆದ | ತತ್—ಪುತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು | ನಃ—ನಮಗೆ | ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಃ—ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು | ವರಿವಸ್ಯಂತು—ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ | ಆರ್ಯಃ—ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಹವಾದ (ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳ ಗುಂಪು) | ಆ ಜುಗ್ಮುಷೀಃ—(ಸ್ತೋತ್ರಮುಖದಿಂದ) ಹೊರಡುತ್ತಿರುವ | ಗಿರಃ—ಸ್ತುತಿನಾಕೃತಿಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು | ಉಸ್ರಾಃ—ಕ್ಷೀರಾದಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನೂ | ಅಸ್ಮೈ—ನಮ್ಮವರಾದ (ನಮಗೆ) | ಉಭಯೇಷು—ಸ್ತೋತ್ರಯಷ್ಟುಗಳಲ್ಲಿ (ಐಹಿಕಾಮುಷ್ಮಿಕಗಳೆರಡು ಫಲಗಳನ್ನು) | ಸದ್ಯಃ—ಕೂಡಲೇ | ಆ ಚಾಕಂತು—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಇಚ್ಛಿಸಲಿ (ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿಚ್ಛಿಸಲಿ).

! ಭಾವಾರ್ಥ ||

ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು ನಮಗೆ ಕರ್ಣಕುಂಡಲ ಮತ್ತು ರತ್ನಹಾರಾದಿಯುಕ್ತರೂ, ಸ್ಫುರದ್ರೂಪಿಗಳೂ ಆದ ಪುತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ; ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಹರಾದ ಅವರು ಸ್ತೋತ್ರಮುಖದಿಂದ ಹೊರಡುತ್ತಿರುವ ಸ್ತುತಿನಾಕೃತಿಗಳನ್ನೂ, ಯಷ್ಟುವಿನಿಂದ (ದತ್ತವಾದ) ಹವಿಸ್ಸನ್ನೂ, ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿ. ನಮ್ಮವರಾದ ಸ್ತೋತ್ರಯಷ್ಟುಗಳಿಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ (ನಮಗೆ ಐಹಿಕಾ ಮುಷ್ಮಿಕ ಫಲಗಳೆರಡನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿಚ್ಛಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿ) ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲಿ (ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿ).

English Translation

May all the gods favour us with a person decorated with golden earrings and jewel necklace. may the venerable (company of the deities) be propitiated by the praises issuing (from the mouth of the worshipper).

may our offerings be acceptable to them. and (may they be pleased) with both (our praises and offerings).

" ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು "

ಹಿರಣ್ಯಕರ್ಣಂ, ಮಣಿಗ್ರೀವಂ—ಕರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಕುಂಡಲಾದಿ ಹಿರಣ್ಯಾಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ. ಕತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮಣಿಮಯವಾದ ಹಾರಾದಿ ಅಲಂಕಾರಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಸ್ವತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂದು ವೇದವೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಅಥವಾ ನಾವು ಸಹ ಕರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಕುಂಡಲಾದಿ ಅಭರಣಯುಕ್ತರಾಗಿಯೂ ಕಂಠದಲ್ಲಿ ರತ್ನಾ ಹಾರಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದವರಾಗಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು.

ಅರ್ಣಃ—ಅರ್ಣ ಶಬ್ದವು ಸೂರೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ತಿಸುವಾಗಿದ್ದರೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು **ಅರಣೀಯಂ ರೂಪಂ** ರೂಪವುಳ್ಳ ಪುತ್ರನೆಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು.

ಅರ್ಯಃ—**ಅರಣೀಯೋ ವಿಶ್ವೇಷಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಸಂಘಃ** | ಅರ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಮಿ, ಈಶ್ವರ ಎಂದರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳ ಸಂಘವೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ಗಿರ ಆ ಜುಗ್ಮುಷೀಃ—(ಸಮ್ಯ ಮುಖದಿಂದ) ಹೊರಹೊರಡುವ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳು.

ಉಸ್ರಾಃ—**ಉಸ್ರಿಯೇತಿ ಗೋನಾಮು** | **ಉಸ್ರಾವಿಣೋಽಸ್ರಾಂ ಭೋಗಾಃ ಉಸ್ರೇತಿ ಚ** | (ನಿ. ೪-೧೯). ಉಸ್ರಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹಾಲನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಗೋವುಗಳು ಎಂದರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವಂತೆ—**ವಿಕಾರೇ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದಃ ಕ್ಷೀರಾಜ್ಯಾದೀನಿ ಹವೀಂಷಿ ಚ** | ಗೋವುಗಳಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವ ಎಂದರೆ ಗೋವಿಕಾರವಾದ ಹಾಲು, ತುಪ್ಪ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತುಗಳಿಗೂ ಉಸ್ರಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿರುವುದು. ಉಸ್ರಾಃ ಎಂದರೆ ರತ್ನಗಳೆಂದೂ ಅರ್ಥವು ಕೆಲವು ಕಡೆ ಇರುವುದು. (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೭೧-೫ ಇತ್ಯಾದಿ).

ಉಭಯೇಷು—ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರು ಮತ್ತು ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವರು ಎಂಬ ಎರಡುವಿಧ ಜನರು ಎಂದು ಒಂದುವಿಧ ಅರ್ಥವೂ ಈ ಬೋಕೆ ಪರಲೋಕಗಳೆಂದು ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವೂ ಭಾಸವಾಗುವುದು.

ಅಸ್ಮೀ—ಈ ಶಬ್ದವು ಏಳು ವಿಭಕ್ತಿಗಳ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಉದಾಹರಣೆ—

(೧) **ಅಸ್ಮೀ ತೇ ಬಂಧುಃ | ವಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||**

ಅಸ್ಮೀ ಇತ್ಯೇತತ್ವದಂ ಸರ್ವವಿಭಕ್ತ್ಯಂತಂ | ತಸ್ಮಾದನೇಕಾರ್ಥಂ | ಏಕಮೇವ ಹ್ಯೇತಚ್ಚ ಬ್ಧರೂಪಂ ಸಸ್ಯಸ್ಯಪಿ ವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥೇಷು ವರ್ತತೇ | ಪ್ರಕರಣಾದಿನಶಾತ್ ತಸ್ಯ ನಿಯಮೋ ಭವತಿ | ತದ್ಯಥಾ—**ಪ್ರಥಮಾಯಾಸ್ತಾವತ್**—**ಅಸ್ಮೀ ತೇ ಬಂಧುಃ | ವಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||** ಎಂದರೆ ಅಸ್ಮೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಏಳು ವಿಭಕ್ತಿಗಳ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಎಂದರೆ ಆಯಾ ಪ್ರಕರಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಏಳು ವಿಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ—**ಅಸ್ಮೀ ತೇ ಬಂಧುಃ** ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ **ಅಸ್ಮೀ** ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ **ವಯಂ**—ನಾವು ಎಂದರ್ಥವಿರುವುದು. ಇದು ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯು—

(೨) ಅಸ್ಮೀ ಯಾತಂ ನಾಸತ್ಯಾ ಸಜೋಷಾಃ | ಅಸ್ಮಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ವೃತ್ತೀಯಾಯಾಸ್ತಾವತ್—ಅಸ್ಮೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯಾದ ಅಸ್ಮಾನ್-ನಮ್ಮನ್ನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಈ ಅರ್ಥದ ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ—

ಅ ಶ್ಯೇನಸ್ಯ ಜವಸಾ ನೂತನೇನಾಸ್ಮೀ ಯಾತಂ ನಾಸತ್ಯಾ ಸಜೋಷಾಃ |

ಹನೇ ಹಿ ನಾಮಶ್ಚಿನಾ ರಾಕಹವ್ಯಃ ತಶ್ಚತ್ತಮಾಯಾ ಉಷಸೋ ವ್ಯುಷ್ಪಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೮-೧೧೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿರುವ ಅಸ್ಮೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸ್ಮಾನ್-ನಮ್ಮನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು.

(೩) ಅಸ್ಮೀ ಸಮಾನೇಭಿವ್ಯಷಭ ಸೌಂಸ್ಯೇಭಿಃ | ಅಸ್ಮಾಭಿರಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ತೃತೀಯಾಯಾಸ್ತಾವತ್—ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮೀ ಎಂದರೆ ಅಸ್ಮಾಭಿಃ-ನಮ್ಮಿಂದ ಎಂದು ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತೃರ್ಥವು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ಭೂರಿ ಚಕರ್ಥ ಯುಜ್ಯೇಭಿರಸ್ಮೀ ಸಮಾನೇಭಿವ್ಯಷಭ ಸೌಂಸ್ಯೇಭಿಃ |

ಭೂರೀಣಿ ಹಿ ಕೃಣಿವಾಮಾ ಶವಿಸ್ಯೇಂದ್ರ ಕೃತ್ವಾ ಮರುತೋ ಯದ್ವಶಾಮ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೫-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮೀ ಎಂದರೆ ಅಸ್ಮಾಭಿಃ-ನಮ್ಮಿಂದ ಎಂದರ್ಥವು.

(೪) ಅಸ್ಮೀ ಪ್ರಯಂಧಿ ಮಘನಸ್ತೃಜೀಷಿನ್ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಚತುರ್ಥಾಸ್ತಾವತ್—ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮೀ ಎಂದರೆ ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ-ನಮಗಾಗಿ ಎಂದು ಚತುರ್ಥೀ ವಿಭಕ್ತೃರ್ಥವು. ಉದಾಹರಣೆ—

ಅಸ್ಮೀ ಪ್ರ ಯಂಧಿ ಮಘನಸ್ತೃಜೀಷಿನ್ದ್ರ ರಾಯೋ ವಿಶ್ವವಾರಸ್ಯ ಭೂರೇಃ |

ಅಸ್ಮೀ ಶತಂ ಶರದೋ ಜೀವಸೇ ಧಾ ಅಸ್ಮೀ ವೀರಾಣ್ಕೃತ್ವತ ಇಂದ್ರ ಶಿಪಿನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩೬-೧೦)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿರುವ ಅಸ್ಮೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ-ನಮಗಾಗಿ ಎಂದು ಚತುರ್ಥೀ ವಿಭಕ್ತೃರ್ಥವು.

(೫) ಅಸ್ಮೀ ಆರಾಚ್ಛಿದ್ವೇಷಃ ಸನುತರ್ಯುಯೋತು | ಅಸ್ಮದಿತ್ಯರ್ಥಃ |

ಪಂಚಮ್ಯಾಸ್ತಾವತ್—ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮೀ ಎಂದರೆ ಅಸ್ಮತ್-ನಮ್ಮ ದಿಶೆಯಿಂದ ಎಂದರ್ಥವು. ಉದಾಹರಣೆ—

ತಸ್ಯ ವಯಂ ಸುಮತಾ ಯಜ್ಞ ಯಸ್ಯಾಪಿ ಭದ್ರೇ ಸೌಮನಸೇ ಸ್ಯಾಮ |

ಸ ಸುತ್ರಾಮಾ ಸ್ತನಾ ಇಂದ್ರೋ ಅಸ್ಮೀ ಆರಾಚ್ಛಿದ್ವೇಷಃ ಸನುತರ್ಯುಯೋತು ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೪೭-೧೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿರುವ ಅಸ್ಮೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸ್ಮತ್-ನಮ್ಮ ದಿಶೆಯಿಂದ ಎಂದು ಪಂಚಮೀ ವಿಭಕ್ತೃರ್ಥವು.

(೬) ಉರ್ವ ಇವ ಪಪ್ರಥೇ ಕಾಮೋ ಅಸ್ಮೀ | ಅಸ್ಮಾಕಮಿತ್ಯರ್ಥಃ |

ಷಷ್ಠ್ಯಾಸ್ತಾವತ್—ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮೀ ಎಂದರೆ ಅನ್ಯಾಕಂ-ನಮಗೆ ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಗಾಗಿ—

ಅ ನೋ ಭರ ಭಗಮಿಂದ್ರ ದ್ಯುಮಂತಂ ನಿ ತೇ ದೇಷ್ಟಸ್ಯ ಧೀಮಹಿ ಪ್ರರೇಕೇ |

ಉರ್ವ ಇವ ಪಪ್ರಥೇ ಕಾಮೋ ಅಸ್ಮೀ ತಮಾ ಪೃಣ ವಸುಸತೇ ವಸೂನಾಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩೦-೧೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನೆದ್ದದ್ದರಿಂದಲೂ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಅಸ್ಮೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ಯಾಕಂ-ನಮ್ಮ, ನಮಗೆ ಎಂದು ವಕ್ಷೀ ವಿಭಕ್ತಿಯರ್ಥವು.

(೭) ಅಸ್ಮೀ ಧತ್ತ ವಸವೋ ವಸೂನಿ | ಅಸ್ಮಾಸ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಸಪ್ತಮ್ಯಾಸ್ತಾವತ್—ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮೀ ಎಂದರೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು. ಉದಾಹರಣೆ—

ಅಗ್ನೇ ವಾಜಸ್ಯ ಗೋಮತ ಈಶಾನಃ ಸಹಸೋ ಯೋಹೋ |

ಅಸ್ಮೀ ಧೇಹಿ ಜಾತನೇದೋ ಮಹಿ ಶ್ರವಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೭೯-೪)

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಅಸ್ಮೀ-ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸ್ಮಾಸು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಎಂದು ಸಪ್ತಮಿ ವಿಭಕ್ತಿಯರ್ಥವು.

| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಹಿರಣ್ಯಕರ್ಣಿಮ್—ಹಿರಣ್ಯ (ತದ್ವ್ಯಕ್ತಂ). ಕರ್ಣೌ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ-ಪೂರ್ವಪದಮ್ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅರ್ಣಃ—ಋ ಗತೌ ಧಾತು. ಅರ್ತಿ ಇತಿ ಅರ್ಣಃ ಉದಕೇ ನುಟ್ ಚೆ—(ಉ ಸೂ. ೪-೬೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ನುಡಾಗಮು. ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇತ್ಯಾ ದಿನಿತ್ಯಮ್—(ವಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರಿವಸ್ಯಂತು—ವರಿವನ್ ಎಂಬುದು ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ. ಇದಕ್ಕೆ ವರಿಚರ್ಯಾರೂಪ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ ನಮೋ ವರಿವಶ್ಚಿತ್ರಜಃ ಕೃಚ್—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸನಾ ದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವರಿವಸ್ಯ ಎಂಬುದು ಧಾತು ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಉತ್ಪ, ಅಂತಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಯಃ—ಋ ಗತೌ ಧಾತು. ಅರ್ಯಃ ಸ್ವಾಮಿವೈಶ್ಯಯೋಃ—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಅರ್ಯಸ್ಯ ಸ್ವಾಮ್ಯಾಖ್ಯಾ ಚೀತ್—(ಫಿ. ಸೂ. ೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಗ್ಮುಷೀಃ—ಗಮ್‌ಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ **ಕ್ವಮುಶ್ಚ** (ವಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಸು ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಆದಿಹಲ್‌ಶೇಷ ಬಂದಾಗ **ಕುಹೋಶ್ಚುಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚುತ್ವದಿಂದ ಜಕಾರಾದೇಶ. **ಗಮಹನಜನ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಲೋಪ. ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿನಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ, **ಉಗಿತಶ್ಚ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀವ್. ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ **ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. **ಶಾಸಿನಸಿಘಸೀನಾಂ ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ವಸುವಿನ ಸ್ವರದಿಂದ ಉಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುನಚನಾಂತರೂಪ.

ಚಾಕಂತು—ಕಮು ಕಾಂತೌ ಧಾತು. ಕಾಂತಿ ಎಂದರೆ ಇಚ್ಛಾ. **ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಟ್ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಮೈವದ ತು ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಶಸಿಗೆ ಝ ವಿಕರಣವೂ ಬರುತ್ತದೆ. **ಶ್ಲಾ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. **ತುಜಾದೀನಾಂ ದೀರ್ಘೋಭ್ಯಾಸಸ್ಯ**—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಅತಿಬಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ **ಧಾತೋರೇಕಾಚಃ**—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಬ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ **ಯಜೋಚಿ ಚ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್. ಛಾಂದಸವಾಗಿ **ನುಗತೋನುಸಾ**—(ವಾ. ಸೂ. ೭-೪-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ನುಕಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ದೀರ್ಘೋಕಿತಃ**—(ವಾ. ಸೂ. ೭-೪-೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ.

ಅಸ್ಮೇ—ಅಸ್ಮದ್ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಷಷ್ಠೀವಿಭಕ್ತಿ ಪರನಾದಾಗ **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಶೇ ಆದೇಶ. **ಶೇಷೇ ಲೋಪಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಪರ್ಯಂತದ ಪರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

**ಚತ್ವಾರೋ ನಾ ಮಶರ್ತಾಃ ಸ್ತು ಶಿಶ್ವಪ್ರಯೋ ರಾಜ್ಞ ಆಯವಸಸ್ಯ
ಜಿಷ್ಣೋಃ |**

**ರಥೋ ವಾಂ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ದೀರ್ಘಾಪ್ತಾಃ ಸ್ಯೂನುಗಭಸ್ತಿಃ ಸೂರೋ
ನಾದ್ಯಾತ್ || ೧೫ ||**

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಚೆತ್ತಾರಃ | ಮಾ | ಮುಶರ್ತಾರಸ್ಯ | ಶಿಶ್ನಃ | ತ್ರಯಃ | ರಾಜ್ಞಃ | ಆಯವಸಸ್ಯ | ಜಿಷ್ಣೋಃ |

ರಥಃ | ವಾಂ | ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ | ದೀರ್ಘಾಃ | ಸ್ಯೂಮಗಭಸ್ತಿಃ | ಸೂರಃ | ನ | ಅದ್ಯಾತ್ ||೧೫||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಮಾ ಮಾಂ ಕಕ್ಷೀವಂತಂ ಮುಶರ್ತಾರಸ್ಯ | ಮುಶಕೇಕೃತ್ಯ ಭೃತಂ ಶೃಣೋತಿ ಶಾರಯತಿ
ನಾಮಿತ್ರಾನಿತಿ ಮುಶರ್ತಾರಃ | ಏತನ್ನಾಮಕಸ್ಯ ರಾಜ್ಞಃ ಶಿಶ್ನಃ ಶಿಶವಃ ಶಿಶುವದಪ್ರಬುದ್ವಾಶ್ಚ ತ್ವಾರಃ ಪುತ್ರಾ
ಬಾಧಂತ ಇತಿ ಶೇಷಃ || ಶಿಶುಶಬ್ದಸ್ಯ ಜಸಾದಿಷು ಚೈಂದಸಿ ವಾವಚನಮಿತಿ ಗುಣಾಭಾವಃ || ತಥಾಯವಸಸ್ಯ
ಸರ್ವತಃ ಪ್ರಾಪ್ತಾನ್ನ ಸ್ಯೂತನ್ನಾಮೋ ರಾಜ್ಞೋ ಜಿಷ್ಣೋರ್ಜಯಶೀಲಸ್ಯ ಪುತ್ರಾಸ್ತ್ರಯಸ್ತೇಽಪಿ ಬಾಧಂತ
ಇತಿ ಶೇಷಃ | ಹೇ ಮಿತ್ರಾವರುಣೈತನ್ನಾಮಾನ್ ದೇವಾ ವಾಂ ಯುವಯೋಃ ಸಂಬಂಧೀ ರಥೋ
ದೀರ್ಘಾಃ | ಅಸ್ಯ ಇತಿ ರೂಪನಾಮ | ಅತಿವಿಸ್ತೃತರೂಪಃ ಸ್ಯೂಮಗಭಸ್ತಿಃ | ಸ್ಯೂಮಮಿತಿ
ಸುಖನಾಮ | ಸುಖಕರದೀಪ್ತಿಃ ಸನ್ ಸೂರೋ ನ ಸೂರ್ಯ ಇವಾದ್ಯಾತ್ | ದ್ಯೋತತಾಂ |
ಉಕ್ತಾನಾಮಸ್ಯದ್ವಿರೋಧಿನಾಂ ಪುರತಃ ಸ್ಪುರನ್ ಭಯಜನಕೋ ಭವತ್ಪ್ರತ್ಯರ್ಥಃ || ದ್ಯುತೇಶ್ವಂದಸಿ
ಉಜ್ಜಲಜ್ವಲಿಟ ಇತಿ ಉಜ್ಜ | ದ್ಯುದ್ಧೋ ಲುಜ್ಜ | ಪಾ. ೧-೩-೯೧ | ಇತಿ ಪರಸ್ಮೈಪದಂ | ಸಿಚಿ ವೃದ್ಧಿಃ
ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು | ಪಾ. ೭-೨-೨ | ಇತಿ ವೃದ್ಧಿಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿಧಭಾವೇ ಹಲ್ಯಾದಿ-
ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪಾ | ಯದ್ವಾ | ದ್ಯು ಅಭಿಗಮನೇ | ಆದಾದಿಕಃ | ಛಂದಸೇ ಲುಜ್ಯತೋ
ವೃದ್ಧಿರ್ಲಪಿ ಹಲಿ | ಪಾ. ೭-೩-೮೯ | ಇತಿ ವೃದ್ಧಿಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಮಾ—(ನನ್ನನ್ನು) ಕಕ್ಷೀವಂತನನ್ನು | ಮುಶರ್ತಾರಸ್ಯ—(ರತ್ನನಾರಕನಾದ) ಮುಶರ್ತಾರನೆಂಬ ರಾಜನ
ಶಿಶ್ನಃ—ಅಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ | ಚೆತ್ತಾರಃ—ನಾಲ್ಕು (ಮಕ್ಕಳೂ) ಮತ್ತು | ಆಯವಸಸ್ಯ—(ಪ್ರಾಪ್ತಾನ್ನ ನಾದ)
ಆಯವಸನೆಂಬ | ಜಿಷ್ಣೋಃ—ಜಯಶೀಲನಾದ | ರಾಜ್ಞಃ—ರಾಜನ | ತ್ರಯಃ—ಮೂರು (ಮಕ್ಕಳೂ) |
(ಬಾಧಂತೇ—ಬಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ) | ಹೇ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ—ಎಲೈ ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣರೇ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮ |
ರಥಃ—ರಥವು | ದೀರ್ಘಾಃ—ಅತಿವಿಸ್ತೃತವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಮತ್ತು | ಸ್ಯೂಮಗಭಸ್ತಿಃ—ಸುಖಕರವಾದ
ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ | ಸೂರೋ ನ—ಸೂರ್ಯನಂತೆ | ಅದ್ಯಾತ್—(ಅವರುಗಳಿಗೆ ತಾವಕರವಾಗುವಂತೆ)
ಪ್ರಕಾಶಿಸಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಎಲೈ ಮಿತ್ರಾವರುಣರೇ, ನನ್ನನ್ನು (ಕಕ್ಷೀವಂತನನ್ನು) ಮುಶರ್ತಾರ ಎಂಬುವನ ನಾಲ್ಕು ಅಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ
ಮಕ್ಕಳೂ, ಆಯವಸ ಎಂಬುವನ ಮೂರು ಮಕ್ಕಳೂ ಬಾಧಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ; ನಿಮ್ಮ ಬೃಹದ್ರೂಪವುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಹಿತವಾದ
ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ ರಥವು ಸೂರ್ಯನಂತೆ (ಅವರುಗಳಿಗೆ ತಾವಕರವಾಗುವಂತೆ) ಪ್ರಕಾಶಿಸಲಿ.

English Translation.

The four (silly) sons of Masarsara, the three of the victorious monarch Ayavasa, (annoy) me. Let your spacious and bright-rayed chariot, Mitra and Varuna, blaze (before them) like the sun, (filling them with fear)

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು !

ಮಶರ್ಶಾರಸ್ಯ, ಆಯವಸಸ್ಯ—ಮಶರ್ಶಾರ, ಆಯವನ ಎಂಬುವರು ಇಬ್ಬರ ರಾಜರುಗಳ ಹೆಸರೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯು. ಇವರು ಯಾರು ? ಇವರ ವಿಷಯವೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸಿಲ್ಲ. ಖಗ್ಗೀದದಲ್ಲಿ ಇವರ ಹೆಸರು ಮತ್ತೆಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ವಿಷಯಗಳು ತಿಳಿಯುವಂತಿಲ್ಲ. Ludwig ಎಂಬ ಜರ್ಮನ್ ವಂಡಿತನು ಮರ್ಮಶಾರನೆಂಬುವನೇ ನಾಹುಷನೆಂಬುವನೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವನು. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾದ ಯಾವ ಆಧಾರವೂ ಇಲ್ಲ.

ದೀರ್ಘಾಸ್ತಾಃ—ಅಸ್ತ ಇತಿ ರೂಪನಾಮ ! ಅಸ್ತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಹದಿನಾರು ರೂಪನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು (ನಿ. ೩-೧೩). ದೀರ್ಘ ಎಂದರೆ ದೊಡ್ಡದಾದ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ. ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳ ರಥವೆಂದರ್ಥವು.

ಸ್ಯಾಮುಗಭಸ್ತಿಃ—ಸ್ಯಾಮಮಿತಿ ಸುಖನಾಮ ! ಸ್ಯಾಮವೆಂದರೆ ಸುಖಕರವಾದ, ಗಭಸ್ತಿಃ—ದೀಪ್ತಿ, ಅಥವಾ ರಶ್ಮಿಯುಳ್ಳದ್ದು.

ರಥೋ ವಾಂ ಮಿತ್ರಾನರುಣಾ ದೀರ್ಘಾಸ್ತಾಃ ಸ್ಯಾಮುಗಮಸ್ತಿಃ ಸೂರೋ ನಾವ್ಯಾತ್ ! ಎಲ್ಲ ಮಿತ್ರಾನರುಣರೇ ನಿಮ್ಮ ರಥವು ಅತ್ಯಂತ ವ್ರಕಾಶವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಭಕ್ತರಾದವರಿಗೆ ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಸುಖಕರವಾಗಿದ್ದರೂ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಸೂರ್ಯನ ತೇಜಸ್ಸಿನಂತೆ ಉಗ್ರವಾಗಿಯೂ, ಭಯಂಕರವಾಗಿಯೂ ಇರಲಿ ಎಂದು ಮಿತ್ರಾನರುಣರನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಮಿತ್ರಾನರುಣರ ರಥವು ಭಕ್ತರ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಸೌಮ್ಯವಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ವರ್ತಂ ನು ವಿಶ್ವವರ್ತತಂ ವರ್ತಂ ರಥಮಧಿ ಪ್ಲಮಿ | ಏತಾ ಜುಷತೇ ನೇ ಗಿರಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೨೫-೧೮)

ರುನಃಶೇಷನು ಮಿತ್ರಾನರುಣರ ರಥವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವುದಾಗಿಯೂ ಅದನ್ನು ತಾನೂ ನೋಡಿದನೆಂದೂ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ಹಿರಣ್ಯರೂಪಮುಷಸೋ ವ್ಯುಷ್ಠಾವಯಃಸ್ಥೂಣಮುದಿತಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ |

ಆ ರೋಹಣೋ ವರುಣ ಮಿತ್ರ ಗರ್ತಮತಶ್ಚಕ್ಷಾಣೇ ಅದಿತಿಂ ದಿತಿಂ ಚ ||

(ಮು. ಸಂ. ೫-೬೨-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರಾನರುಣರು ರಥಾರೋಹಣಮಾಡಿದ ವಿಷಯವು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಚೆತ್ವಾರಃ—ಚತುರ್ ಶಬ್ದ. ಜಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಚತುರನಡುಹೋರಾಮುದಾತ್ತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾದ ಆಮಾಗಮ. ಮಿತ್ರಾದುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನವರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಶರ್ಶಾಃ—ಶ್ಚಾ ಹಿಂಸಾಯಮ್ ಧಾತು. ಣೀಜಂತದ ಮೇಲೆ ಘಜಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ಕೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಶಿತ್ವಃ—ಶಿರು+ಜ್ಞ ಎಂದಿರುವಾಗ ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ನಾವಚನಮ್—ಎಂಬ ನಚನದಿಂದ ಜಸಿ ಚೆ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಕೋ ಯಣಚಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣಾದೇಶ.

ಜಿಷ್ಣೋಃ—ಜಿ ಜಯೇ ಧಾತು. ಗ್ಲಾ ಜಿಷ್ಠ್ಠ ಗ್ನುಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಗ್ನು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಕ್ವಿತಿ ಚೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದೇಶಪ್ರತ್ಯಯೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ಕೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ—ದೇವತಾದ್ವಂದೇ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಅನಬಾದೇಶ. ದ್ವಿಚನನ ಔವರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ಯಾಮಗಭಸ್ತಿಃ—ಸ್ಯಾಮಾಃ ಗಭಸ್ತಯಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅದ್ಯೌತ್——ದ್ಯೌತ ದೀಪ್ತೌ. ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ಞಲಜ್ಞಲಿಟಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಽರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್. ಇದು ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾದರೂ ದ್ಯೌದ್ಯೋ ಲುಜ್ಞ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜ್ಞಿನಲ್ಲಿ ವರಸ್ತ್ರೀಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಧನಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆತ್ವ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಜ್ಲೇಃ ಸಿಚ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿಚಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿಚಿವೃದ್ಧಿಃ ಪರಸ್ತ್ರೀಪದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ತ್ರೀಪದಪರವಾದ ಸಿಚ್ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ ಅದ್ಯೌತ್+ಸೌತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ ದೀರ್ಘಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸಂಯೋಗಾಂತಸ್ಯ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಿನ ಸಕಾರ ಲೋಪ. ಅದ್ಯೌತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ದ್ಯೌ ಅಭಿಗಮನೇ ಧಾತು.

ಅವಾದಿ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಲಬ್ಧ್. ವೃಧಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿವ್ ಬಂದಾಗ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಉತೋ ವೃದ್ಧಿರ್ಬುಕಿ ಹಲಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜಿ ತಿಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೫ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನೂರ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡನೇ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು.

ನೂರ ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಈ ಸೂಕ್ತವೂ ಮುಂದಿನ ಸೂಕ್ತವೂ ಉಷೋದೇವತಾಕವು ಈ ವೃಧಮಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ೩೦ ನೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ೨೦-೨೨ ಋಕ್ಕುಗಳೂ, ೪೮ ನೇ ಸೂಕ್ತ (೧೬ ಋಕ್ಕುಗಳು), ೪೯ ನೇ ಸೂಕ್ತ (೧೪ ಋಕ್ಕುಗಳು) ೯೨ ನೇ ಸೂಕ್ತ (೧೫ ಋಕ್ಕುಗಳು) ೧೧೩ ನೇ ಸೂಕ್ತ (೨೦ ಋಕ್ಕುಗಳು) ೧೨೩ ನೇ ಸೂಕ್ತ (೧೩ ಋಕ್ಕುಗಳು) ೧೨೪ ನೇ ಸೂಕ್ತ (೧೩ ಋಕ್ಕುಗಳು) ಇವು ಮಾತ್ರ ಉಷೋದೇವತಾಕವಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಎರಡು ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಣೆಮಾಡಿದ್ದೇವೆ. ಈಗ ೧೨೩ ಮತ್ತು ೧೨೪ ನೇ ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುವೆವು.

ಉಷೋದೇವತೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ವಮಹರ್ಷಿಗಳು—ಉಷಾಃ ಕಸ್ಮಾದುಚ್ಛತೀತಿ ಸತ್ಯಾ ರಾತ್ರೇರಪರಃ ಕಾಲಃ || (ನಿ. ೨-೧೯) ಎಂದು ಹೇಳಿದಾರೆ. ಎಂದರೆ ಉಷೋದೇವತೆಯು ಯಾರು? ಅದರ ಸ್ವರೂಪವೇನು? ಅದಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು ಬರಲು ಕಾರಣವೇನು? ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯ ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡುತ್ತಾ ಉಷಃ ಕಸ್ಮಾತ್ | ಉಚ್ಛತೀತಿ ಸತ್ಯಾಃ | ಉಚ್ಛೀ ವಿನಾಸೇ | ವಿನಾಸಯತಿ ಹೀಯಂ ತಮಾಂಸಿ ತಸ್ಮಾದುಚ್ಛತೀತ್ಯೇವಮಸ್ಯಾ ಕರ್ತರಿ ಕಾರಕೇ ಉಷಾ ಇತ್ಯೇತದಭಿಧಾನಂ ಭವತಿ | ಕಾ ಪುನರಿಯಮುಷಾ ಇತಿ | ರಾತ್ರೇರಪರಃಕಾಲಃ ಸ ಉಷಾ ಇತ್ಯುಚ್ಛತೇ || ಎಂದರೆ ಹೊರದೂಡು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಉಚ್ಛೀ-ವಿನಾಸೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಈ ಉಷಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿದೆಯೆಂದು ವಿನಿರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಏನನ್ನು ಹೊರದೂಡುವುದು ಎಂದರೆ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು. ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೊರದೂಡಿ ಬೆಳಕನ್ನು ಪ್ರಸರಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ದೇವತೆಗೆ ಉಷಾಃ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಆ ಕಾಲವು ಯಾವುದು ಎಂದರೆ ರಾತ್ರಿಯ ಕೊನೆಯ ಭಾಗವು. ರಾತ್ರಿಯು ಮುಗಿದು ಸೂರ್ಯೋದಯ ವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಕತ್ತಲೆ ಇಲ್ಲದ ಮತ್ತು ಬೆಳಕಾಗಿರುವ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಉಷಃಕಾಲವೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು.

ರಾತ್ರಿಯು ಕಳೆದನಂತರ ಉಷಃಕಾಲವಾಗುವುದರಿಂದ ಉಷಃಕಾಲವು ರಾತ್ರಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದೆಂದು ಹೇಳುವ ರೂಢಿ ಇರುವುದು. ಇದನ್ನು ಸಮರ್ಥನೆಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಾಸ್ವರು—

ಇದಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಜ್ಯೋತಿರಾಗಾಚ್ಛಿತ್ರಃ ಪ್ರಕೇತೋ ಅಜನಿಷ್ಠ ವಿಭಾಸ್ತು |
ಯಥಾ ಪ್ರಸೂತಾ ಸವಿತುಃ ಸವಾಯುಃ ಏವಾ ರಾತ್ರೃಷಸೇ ಯೋನಿಮಾರ್ಚಕಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು. ಮತ್ತು ಈ ಕ್ರಮವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಉಷಃಕಾಲವಾದನಂತರ ಸೂರ್ಯೋದಯ ನಾಗುವುದರಿಂದ ಉಷಸ್ಸಿನಿಂದ ಸೂರ್ಯನು ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವನೆಂದು ಹೇಳುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಯಾಸ್ತು—

ರುಶದ್ವತ್ಸಾ ರುಶತೀ ಶ್ವೇತ್ಯಾಗಾದಾರ್ಯಗು ಕೃಷ್ಣಾ ಸದನಾನ್ಯಸ್ಯಾಃ |
ಸಮಾನಬಂಧೂ ಅಮೃತೇ ಅನೂಚೀ ದ್ಯಾವಾ ವರ್ಣಿ ಚರತ ಅಮಿನಾನೇ ||

(ಋ ಸಂ. ೧-೧೧೩-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ವಿಷಯಸಮರ್ಥನೆಗಾಗಿ ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು (ನಿ. ೨-೨೦).

ಈ ಉಮೋದೇವತೆಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಋಷಿಗಳು ವಿಧವಿಧವಾಗಿ ವರ್ಣನೆಮಾಡಿರುವರು. ಈ ವರ್ಣನೆ ಗನುಸಾರವಾಗಿ ನಾನಾವಿಧ ವಿಶೇಷಣಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವರು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಹದಿನಾರು ಶಬ್ದಗಳು ಉಮೋದೇವತೆಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವ ವಿಶೇಷಣಗಳನ್ನು ಯಾಸ್ತುರು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿರುವರು (ನಿ. ೨-೧೯).

ವಿಭಾವರೀ—ವಿಶೇಷಪ್ರಭಾವಯುಕ್ತಾ | ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತಾ | ಬಹಳ ವ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ—
Resplendent. ಈ ಶಬ್ದವು ಋ. ಸಂ. ೧-೩೦-೨೦ ; ೧-೪೮-೧ ; ೧-೪೮-೧೦ ; ೧-೯೨-೧೪ ; ೪-೫೨-೬ ; ೫-೬೯-೪ ; ೫-೬೯-೧೦ ; ೮-೪೭-೧೪ ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು.

ಸೂನರೀ—ಸುಷ್ಣ ನೇತ್ರೀ | ಸುಂದರವಾದ—Beautiful. ಈ ಶಬ್ದವು ಋ. ಸಂ. ೧-೪೮-೧೦ ; ೧-೪೮-೫ ; ೧-೪೮-೮ ; ೪-೫೨-೧ ; ೭-೮೧-೧ ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು.

ಭಾಸ್ವತೀ—ತೇಜಸ್ವತೀ | ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರಕಾಶನಯುಕ್ತಾ | ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ—Shining. ಈ ಶಬ್ದವು ಋ. ಸಂ. ೧-೯೨-೭ ; ೧-೧೧೩-೪ ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು.

ಓದತೀ—ಉಂದೀ ಕ್ಲೇದನೇ | ಉನತ್ತಿ ಸರ್ವಂ ನೀಹಾರೇಣೇತ್ಯೋದತೀ | ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ, ಚಿಮ್ಮುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರಸರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮಂಜಿನಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನೆನೆಯಿಸುವ—flowing, gushing & c—
ಈ ಶಬ್ದವು ಋ. ಸಂ. ೧-೪೮-೬ ; ೮-೬೯-೨ ರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿರುವುದು.

ಚಿತ್ರಾಮಘಾ—ವಿಚಿತ್ರಧನಾ | ವಿಸಿಧರಶ್ಚಾಖ್ಯಧನಾ ನಾ || ವಿಧವಿಧವಾದ ಅಥವಾ ವ್ರಕಾಶಮಾನ ವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವುಳ್ಳ—possessed of brilliant riches. ಈ ಶಬ್ದವು ಋ. ಸಂ. ೭-೭೫-೫ ; ೭-೭೭-೩ ; ೮-೫೮-೩ ರಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು.

ಅರ್ಜುನೀ—ಶುಭ್ರವರ್ಣಾ | ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ—the white. ಈ ಶಬ್ದವು ಋ. ಸಂ. ೧-೪೯-೩ ; ೫-೮೪-೨ ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವುದು.

ವಾಜಿನೀ—ಅಥವಾ ವಾಜಿನೀವತೀ—ವಾಜೋನ್ಮಮಸ್ಯಾ ಅಸ್ತೀತಿ | ಬಹುನ್ನಾ | ಅನ್ನಯುಕ್ತವಾದ ಅಥವಾ ಅನ್ನವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವ—the bringer of food. ಈ ಶಬ್ದಗಳು ಋ. ಸಂ. ೩-೬-೧ : ೩-೬೧-೧, ೬-೬೧-೬ ಮತ್ತು ಋ. ಸಂ. ೧-೩-೧೦, ೬-೬೧-೪; ೭-೭೫-೫; ೭-೯೬-೩; ೧೦-೭೫-೮ : ೧-೪೮-೬; ೧-೪೮-೧೬, ೧-೯೨-೧೩; ೧-೯೨-೧೫; ೨-೪೧-೧೮; ೪-೫೩-೯; ೬-೬೧-೩, ೮-೨೪-೨೮ ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವುದು.

ಸುಮ್ಮಾವರೀ—ಸುಮ್ಮಮಿತಿ ಸುಖನಾಮ | ತದ್ವತೀ | ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ—the giver of joy. ಈ ಶಬ್ದವು ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೧೨ ನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿರುವುದು.

ಅಹನಾ, ದ್ಯೋತನಾ—ಕೃತ್ಸ್ನಂ ಜಗದ್ವ್ಯೋತನಶೀಲಾ | ವ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ—Bright. ಈ ಶಬ್ದಗಳು ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೩-೪ ಮತ್ತು ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೩-೪ ರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿರುವುದು.

ಶ್ವೇತ್ಯಾ—ಶ್ವೇತವರ್ಣೋಷಾ | ಶ್ವಿತಾ ವರ್ಣೇ | ರುಭ್ರವರ್ಣವುಳ್ಳ—the fair-colored. ಈ ಶಬ್ದವು ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೨; ೧೦-೭೫-೬ ರಲ್ಲಿರುವುದು.

ಅರುಷೀ—ಅರೋಚಮಾನಾ | ರಕ್ತವರ್ಣಾ ವಾ | ಕೆಂಪುವರ್ಣವುಳ್ಳ, ಸ್ವಲ್ಪಕೆಂಪಾದ ಛಾಯೆಯುಳ್ಳ—the ruddy. ಈ ಶಬ್ದವು ಋ. ಸಂ. ೩-೫೩-೧೧, ೪-೫೨-೨, ೮-೬೮-೧೮ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು.

ಸೂನ್ಯತಾ, ಸೂನ್ಯತಾವತೀ, ಸೂನ್ಯತಾವರೀ—ಪ್ರಿಯಸತ್ಯರೂಪಾ | ಪ್ರಿಯಸತ್ಯಾತ್ಮಿಕಾ ವಾಕ್ ತಾದೃಶ್ಯಾ ವಾಚಾ ಯುಕ್ತಾ | ಪ್ರಿಯವಾದ ಮತ್ತು ಹಿತವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವ—the utterer of pleasant or sacred voices. ಈ ಶಬ್ದಗಳು. ಋ. ಸಂ. ೧-೮-೮; ೧-೩೦-೫; ೧-೪೦-೩ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಋ. ಸಂ. ೧-೯೨-೧೪, ೧-೨೨-೩, ೭-೮೧-೬; ಮತ್ತು ಋ. ಸಂ. ೪-೫೨-೪ ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು.

ಈ ಶಬ್ದಗಳು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಉಪೋದೇವತೆಯ ಪರವಾಗಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದಾದರೂ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿಯೂ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಕದಿತ್ವೇತ್ಯಸ್ತಿಸ್ವಾಧೀನವಾಕೇ ಷಟ್ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ತತ್ರ ಪೃಥೂ ರಥ ಇತಿ ತ್ವತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ತ್ರಯೋದಶಚಫಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮಣಿಕಾ | ಪೃಥುಃ ಸಪ್ತೋನೋಷಸ್ಯಂ ತ್ವತಿ | ದೀರ್ಘತಮಸಃ ಪುತ್ರಃ ಕಕ್ಷೀನಾನ್ಯಸಿರ್ಘಸಿಶ್ನಾನ್ಯಸ್ಮಾದೃಷೇರಿತಿ ಪರಿಭಾಷಿತತ್ವಾತ್ | ಅನಾವೇಶಪರಿಭಾಷಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಃ | ತುಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಾದಿದಮಾದಿಕೇ ಸೂಕ್ತೇ ಉಪೋದೇವತಾಕೇ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಉಷಸ್ಯೇ ಕೃತಾವಸ್ಯ ಚೋತ್ತರಸ್ಯ ಚ ವಿನಿಯೋಗಃ | ಅಭೋಷಸ್ಯ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರಿತಂ | ಪೃಥೂ ರಥ ಇತಿ ಸೂಕ್ತೇ ಪ್ರತೃರ್ಚಿರಿತ್ಯಪ್ಪಾ | ಅ. ೪-೧೪ | ಇತಿ || ತಥಾಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಇದಮಾದಿಸೂಕ್ತದ್ವಯಸ್ಯ ವಿನಿಯೋಗಃ ಪ್ರಾತರನುವಾಕನ್ಯಾಯೇನ | ಅ. ೬-೫ | ಇತ್ಯತಿದಿಷ್ಟತ್ವಾತ್ ||

ಅನುವಾದವು—ಕದಿತ್ಥಾ ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಆರು ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪೃಥೂ ರಥಃ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಮೂರನೆಯದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹದಿನೂರು ಋಕ್ಪುಗಳಿರುವವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಪೃಥುಃ ಸವೋನೋಷಸ್ಯಂ ತು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘತಮಸ್ತುತ್ರ ನಾದ ಕಕ್ಷೀವಾನ್ ಎಂಬುವನು ಋಷಿಯು. ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸು. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ತು ಶಬ್ದವು ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತವೂ ಮುಂದಿನ ಸೂಕ್ತವೂ ಉಮೋದೇವತಾಕವು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರವರನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಯಕ್ರತು ಸಂಬಂಧವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತ ಮತ್ತೂ ಮುಂದಿನ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದು ಎಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶೌತಸೂತ್ರದ ಅಭೋಷಸ್ಯಃ ಎಂಬ ಬಂಡದ ಪೃಥೂ ರಥ ಇತಿ ಸೂಕ್ತೇ ಪ್ರತ್ಯರ್ಚಿರಿತ್ಯಷ್ಟಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೪-೧೪) ಮತ್ತು ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ಈ ಎರಡು ಸೂಕ್ತಗಳ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ನ್ಯಾಯೇನ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೬-೫).

ಸೂಕ್ತ- ೧೨೩

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೨ || ಸೂಕ್ತ—೧೨೩ ||

ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೧ || ವರ್ಗ—೪, ೫, ೬ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಪಂಖ್ಯೆ—೧೩ ||

|| ಋಷಿಃ—ಕಕ್ಷೀವಾನ್ ದೈರ್ಘತಮಃ ಔಶಿಷಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಉಷಾಃ ||

|| ಭಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪೃಥೂ ರಥೋ ದಕ್ಷಿಣಾಯಾ ಅಯೋಜ್ಯೈನಂ ದೇವಾಸೋ ಅಮೃತಾಸೋ
ಅಸ್ತುಃ

ಕೃಷ್ಣಾದುದಸ್ಯಾದರ್ಯಾ ಇ ವಿಹಾಯಾತ್ವಿಕಿತ್ಸಂತೀ ಮಾನುಷಾಯ
ಕ್ಷಯಾಯ || ೧ ||

ಪದಪಾಠಃ ||

ಪೃಥುಃ | ರಥಃ | ದಕ್ಷಿಣಾಯಾಃ | ಅಯೋಜಿ | ಅ | ಏನಂ | ದೇವಾಸಃ | ಅಮೃತಾಸಃ | ಅಸ್ತುಃ |

ಕೃಷ್ಣಾತ್ | ಉತ್ | ಅಸ್ಥಾತ್ | ಅರ್ಯಾ | ವಿಹಾಯಾಃ | ಚಿಕಿತ್ಸಂತೀ | ಮಾನುಷಾಯ

ಕ್ಷಯಾಯ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ದಕ್ಷಿಣಾಯಾಃ ಪ್ರವೃದ್ಧಾಯಾಃ ಸ್ವವ್ಯಾಸಾರಕುಲಾಯಾ ಉಷೋದೇವತಾಯಾಃ ಪೃಥುವಿ-
ಸ್ತೀರ್ಣೋ ರಥೋದ್ಯೋಜಿ | ಅಶ್ವೈರ್ಯುಕ್ತಃ ಸಂದ್ಯೋದಭೂತ್ | ಅತ್ರ ಯದ್ಯಸಿ ದೇವತಾವಿಶೇಷೋ
ನ ಶ್ರುತಸ್ತಥಾಪ್ರೃಷಸ್ಯತ್ವಾದುಷಸ ಇತಿ ಗಮ್ಯತೇ | ಏನಂ ಸಂದಧಂ ರಥಮಮೃತಾಸೋಮರಣ-
ಧರ್ಮಾಣೋ ದೇವಾಸೋ ದೇವನಶೀಲಾ ಹವಿರ್ಭಾಜೋ ದೇವಾ ಅಸ್ತುಃ | ಅಸ್ಥಿತವಂತಃ | ದೇವಯಜನಂ
ಗಂತುಮಾರೂಢಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅನಂತರಂ ಸೋಷಾಃ ಕೃಷ್ಣಾನ್ನಿ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣಾನ್ನೈಶಾತ್ರಮಸಃ
ಸಕಾಶಾದುದಸ್ಥಾತ್ | ಉತ್ಥಿತಾಭೂತ್ | ಕೃಷ್ಣಂ ಕೃಷ್ಣತೇರ್ನಿ ಕೃಷ್ಣೋ ವರ್ಣಃ | ನಿ- ೨-೨೦ | ಇತಿ
ಯಾಸ್ತುಃ | ಕೀದೃಶೀ ಸಾ | ಅರ್ಯಾರಣೀಯಾ ಪೂಜನೀಯಾ ವಿಹಾಯಾ ವಿವಿಧಗಮನಯುಕ್ತಾ
ಮಹತೀ ನಾ | ವಿಹಾಯಾ ಇತಿ ಮಹನ್ನಾಮ ವಿಹಾಯಾ ಯಹ್ಯ ಇತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಸಾಲಾತ್ |
ಮಾನುಷಾಯ ಕ್ಷಯಾಯ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ನಿವಾಸಾಯ ಚಿಕಿತ್ಸಂತೈಂಧಕಾರನಿವಾರಣರೂಪಾಂ ಚಿಕಿತ್ಸಾಂ
ಕುರ್ವತೀ | ತನೋ ನಿವಾರಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಸದಾರ್ಥ ||

ದಕ್ಷಿಣಾಯಾಃ—(ಸ್ವಕರ್ಮ) ದಕ್ಷಿಣಾದ (ಉಷೋದೇವತೆಯು) | ಪೃಥುಃ—ವಿಸ್ತಾರವಾದ | ರಥಃ—
ರಥವು | ಅಯೋಜಿ—ಸನ್ನದ್ಧನಾಯಿತು (ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ನಿಯೋಜಿತನಾಯಿತು) | ಏನಂ—(ಸನ್ನದ್ಧವಾದ
ರಥವನ್ನು) ಇದನ್ನು | ಅಮೃತಾಸಃ—ಅಮರರಾದ | ದೇವಾಸಃ—ದೇವತೆಗಳು | ಅ ಅಸ್ತುಃ—(ಯಾಗಾಭಿ
ಮುಖರಾಗಿ) ನಿರಿದರು (ಅನಂತರ) | ಆರ್ಯಾಃ ಪೂಜ್ಯಳೂ | ವಿಹಾಯಾಃ—ನಾನಾಮುಖವಾದ
ಗಮನವುಳ್ಳವಳೂ ಆದ (ಉಷೋದೇವತೆಯು) | ಮಾನುಷಾಯ ಕ್ಷಯಾಯ—ಮನುಷ್ಯರ ಸಂಬಂಧವಾದ
ಗೃಹಕ್ಕೆ | ಚಿಕಿತ್ಸಂತೀ—(ಅಂಧಕಾರ ನಿವಾರಣರೂಪವಾದ) ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುವವಳಾಗಿ | ಕೃಷ್ಣಾತ್—ಕೃಷ್ಣ
ವರ್ಣವಾದ (ಅಂಧಕಾರದಿಂದ) | ಉತ್ ಅಸ್ಥಾತ್—ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದುಬಂದಳು.

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ದಕ್ಷಿಣಾದ (ಉಷೋದೇವತೆಯು) ವಿಸ್ತಾರವಾದ ರಥವು ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ನಿಯೋಜಿತನಾಯಿತು ; (ಸಿದ್ಧವಾದ)
ಇದನ್ನು ಅಮರರಾದ ದೇವತೆಗಳು ಆರೋಹಿಸಿದರು (ಅನಂತರ) ಪೂಜ್ಯಳೂ, ವಿವಿಧಗತಿಯವಳೂ ಆದ (ಉಷೋ
ದೇವತೆಯು) ಮನುಷ್ಯರ ಗೃಹಗಳಿಗೆ ಅಂಧಕಾರ ನಿವಾರಣರೂಪವಾದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುವವಳಾಗಿ, ಕೃಷ್ಣವರ್ಣವಾದ
(ಅಂಧಕಾರದಿಂದ) ಎದ್ದುಬಂದಳು.

English Translation.

The spacious chariot of the graceful (Dawn) has been harnessed ;
the immortal gods have ascended it, the noble and all-pervading Ushas
has risen up from the darkness, bringing health to human habitations

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ದಕ್ಷಿಣಾಯಾಃ—ಪ್ರವೃದ್ಧಾಯಾಃ ಸ್ವನ್ಯಾಪಾರಕುಶಲಾಯಾಃ ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ತನ್ನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾವೀಣ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿರುವ ಉಷೋದೇವತೆಯೆಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಉಷೋದೇವತೆಗೆ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಈ ವದವನ್ನು ಸೇರಿಸುವರು.

ಯಾಸ್ಕರು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣಾ ಎಂಬ ಪದವು ಅನೇಕಾರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು (ನಿ. ೧-೭) ನಿರ್ವಚನ ಮಾಡಿರುವರು.

ನೂನಂ ಸಾ ತೇ ಪ್ರತಿ ವರಂ ಜರಿತ್ರೇ ದುಹೀಯಾದಿಂದ್ರ ದಕ್ಷಿಣಾ ಮಘೋನೀ ||

ಶಿಕ್ಷಾ ಸ್ತೋತ್ರೈಭ್ಯೋ ಮಾತಿ ಧಗ್ಭಗೋ ನೋ ಬೃಹದ್ವದೇಮ ವಿದಥೇ ಸುನೀರಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. -೧೧-೨೧)

ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿರುವ ದಕ್ಷಿಣಾ ಎಂಬ ವದಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣಾ ದಕ್ಷತೇಃ ಸಮರ್ಥಯತಿ ಕರ್ಮಣೋ ವೃದ್ಧಂ ಸಮರ್ಥಯತೀತಿ | ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಿಕಾರರು ಯಜ್ಞೇ ಹಿ ಯತ್ ಕಿಂಚಿತ್ ವಿಗತರ್ಥಿಕಂ ಕೃತಂ ಭವತಿ ತದಿಯಂ ಸಮರ್ಥಯತಿ ವಿಶಿಷ್ಟಂ ಹಿ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸಾಧನ ಮೇತದಿತಿ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಸಂಪೂರ್ಣಿಯಾಗಲು ಸಾಧನವು ನ್ಯೂನವಾಗಿರುವುದೋ ಅದನ್ನು ಇದು ಪೂರ್ಣ ಮಾಡುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಜ್ಞ ಸಂಪೂರ್ಣಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇದು ಸಾಧನವು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ನಿರುಕ್ತದ ಎರಡನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಅಸಿವಾ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಗಮನಾತ್ ದಿಶಮಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ದಿಗ್ಭಸ್ತಪ್ರಕೃತಿಃ ದಕ್ಷಿಣೋ ಹಸ್ತೋ ದಕ್ಷತೇರುತ್ಸಾಹ ಕರ್ಮಣಃ | ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಿಕಾರರು ಋತ್ವಿಕುಗಳೂ ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣ ಕ್ರಮದಿಂದ ಸಂಚರಿಸುವ ಕಾರಣ ಮೊದಲು (ದಕ್ಷಿಣಾಭಿಮುಖವಾಗಿ) ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿಗೆ ಮೊದಲು ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವರಾದ ಕಾರಣ ದಕ್ಷಿಣಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕೆಂದು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. (ನಿ. ೧-೭)

ನಿರುಕ್ತದ ದಕ್ಷಿಣೋ ಹಸ್ತೋ ದಕ್ಷತೇರುತ್ಸಾಹಕರ್ಮಣಃ ಎಂಬ ಮೂರನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವಾಗ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು ತನ್ನ ಉತ್ಸಾಹವನ್ನು ತೋರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಬಲಗಡೆಯ ಹಸ್ತದಿಂದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಬಲಗಡೆಯ ಹಸ್ತವೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ- ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಯೇ ದಾಶತೇರ್ವಾ ಸ್ಯಾದ್ವಾನಕರ್ಮಣಃ ದಾನಮಾಡುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ದಾಶ್ಯ ಧಾತುವಿನಿಂದಲೂ ದಕ್ಷಿಣಾ ಎಂಬ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದು. ದಾನವನ್ನು ಬಲಗಡೆಯ ಹಸ್ತದಿಂದಲೇ ಕೊಡುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಹೇಳಿರುವ ಈ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಸಾಯಣರು ಪ್ರವೃದ್ಧಾಯಾಃ ಅತಿಶಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. (ನಿ. ೧. ೭.)

ಕೃಷ್ಣಾತ್—ನಿಕೃಷ್ಟ ವರ್ಣಾತ್ ಸೈಶಾತ್ ತಮಃ ||(ನಿ. ೧-೭)

ನಿಕೃಷ್ಟ(ಕಪ್ಪು)ವರ್ಣವುಳ್ಳದ್ದಾದ ರಾತ್ರಿಯ ಕತ್ತಲೆಯ ದೆಸೆಯಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ರುಶದ್ವತ್ಸಾ ರುಶತೀ ಶ್ವೇತ್ಯಾಗಾದಾರ್ಥೈಃ ಕೃಷ್ಣಾ ಸದನಾನ್ಯಸ್ಯಾಃ |

ಸಮಾನಬಂಧೂ ಆಮೃತೇ ಅನೂಚೀ ದ್ಯಾವಾ ವರ್ಣಂ ಚರತ ಆಮಿನಾನೇ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣಾ ರಾತ್ರಿಃ | ಕೃಷ್ಣಂ ಕೃಷ್ಯತೇರ್ನಿಕೃಷ್ಣೋ ವರ್ಣಃ (ನಿ. ೨-೨೦) ಕೃಷ್ಣ ಎಂಬ ಪದವು ಕೃಷಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಹೀನವರ್ಣವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಅರ್ಯಾ—ಆರಣೀಯಾ ಪೂಜನೀಯಾ—ಪೂಜಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದದ್ದೆಂದು ಅರ್ಥ. ಅರ್ಯ ಶಬ್ದವು ನಾಲ್ಕು ಈಶ್ವರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೧) ವರಿತವಾಗಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಅರ್ಯ ಪದಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರನೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಉದಹರಿಸುವರು. ಆದರೆ ಈಶ್ವರನೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಪ್ರಶಂಸೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದವನಿಗೆ ಒಪ್ಪುವುದು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಪ್ರತತ್ತೇ ಆದ್ಯ ಶಿಶಿವಿಷ್ಯ ನಾಮಾರ್ಯಃ ಶಂಸಾಮಿ ವಯುನಾನಿ ವಿದ್ವಾಃ |

ತಂ ತ್ವಾ ಗೃಣಾಮಿ ತವಸಮತನ್ಯಾನ್ ಪ್ಲಯಂತಮಸ್ಯ ರಜಸಃ ಪರಾಕೇ ||

(ಮು. ಸಂ. ೭-೧೦೦-೫)

ಅರ್ಯೋಽಹಮೀಶ್ವರಃ ಸ್ತೋಮಾನಾಮರ್ಯಸ್ತ್ವಮಸೀತಿ ವಾ | (ನಿ. ೫-೯) ಇಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಿಕಾರರು ಯಸ್ಮಾದರ್ಯೋಹಮಸ್ಮಿ ಈಶ್ವರಃ ಸ್ತುತೀನಾಮುದೀರಣೇ ಯುಷ್ಮದ್ಗುಣಾಭಿಜ್ಞಃ ಅಥವಾ ಅರ್ಯಸ್ತ್ವಮಸಿ ಅರ್ಯ ಈಶ್ವರಃ ಮದನುಗೃಹಾಯ ಸಮರ್ಥಃ—ಸ್ತುತಿಮಾಡಲು ನಿನ್ನ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ನಾನು ಜಿನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಇರುವೆನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಹನಾದ ನಿನ್ನನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನು ಎಂದೂ ಅಥವಾ ನೀನು ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುತ್ತೀಯಾದ್ದರಿಂದ (ಅರ್ಯನು) ವೂಚ್ಯನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ಸೆಂಬ ಪದವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪ್ರಕರಣದಿಂದ ಗಮ್ಯವಾಗಿರುವ ಉಷೋದೇವತೆಯ ಗುಣವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಕಾರಣ ಅರ್ಯಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಪೂಜನೀಯಾ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿರುವರು.

ವಿಹಾಯಾಃ—ವಿವಿಧಗಮನಯುಕ್ತಾ ಮಹತೀ ವಾ | ಉಷೋದೇವಿಯು ಆನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ಸಂಚಾರಮಾಡುವವಳು ಅಥವಾ ಮಹತ್ತ್ವದಿಂದ ಪೂರಿತಳಾದವಳೆಂದು ಅರ್ಥ. ವಿಹಾಯಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮಹತ್ ಬ್ರಹ್ಮಃ ಎಂಬಿವೇ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಮಹನ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ವರಿತವಾಗಿದೆ. ವಿಹಾಯಾಃ ಎಂಬ ಪದವು ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವುದನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಉದಹರಿಸಿರುವರು (ನಿ. ೧೦-೨೬) ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ವಿಶ್ವಕರ್ಮಾ ವಿಮನಾ ಆದ್ವಿಹಾಯಾ ಧಾತಾ ವಿಧಾತಾ ಪರನೋತ ಸಂದ್ಯಕ್ |

ತೇಷಾಮಿಷ್ವಾನಿ ಸಮಿಷಾ ಮದಂತಿ ಯತ್ರಾ ಸಪ್ತಋಷೀನ್ ಪರ ಏಕಮಾಹುಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೮೨-೨)

ಪರಿ ಸೋಮ ಪ್ರ ಧನ್ವಾ ಸ್ವಸ್ತಯೇ ನೃಭಿಃ ಪುನಾನೋ ಅಭಿ ವಾಸಯಾಶಿರಮ್ |

ಯೇ ತೇ ಮದಾ ಆಹನಸೋ ವಿಹಾಯಸಸ್ತೇಭಿರಿಂದ್ರಂ ಚೋಡಯ ದಾತವೇ ಮುಘಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೭೫-೫)

ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವ ವಿಹಾಯಾಃ ವಿಹಾಯಸಃ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಮಹಾಂತಃ ಮಹತ್ತ್ವ ಸ್ವಾರಿಶಾಸನವು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವೃತ್ತಿ ಕಾರರು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಮಾನುಷಾಯ ಪ್ತಯಾಯ—ಮಾನುಷ್ಯಾಣಾಂ ನಿವಾಸಾಯ ಮನುಷ್ಯರು ವಾಸಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಅಂಜಂತಿ ತ್ವಾಮಧ್ಯರೇ ದೇವಯಂತೋ ವನಸ್ಪತೇ ಮಧುನಾ ದೈವ್ಯೇನ |

ಯದೊರ್ಧ್ವ ಸ್ತಿಷ್ಠಾ ದ್ರವಿಣೇಹ ಧತ್ತಾದ್ಯದ್ವಾ ಪ್ತಯೋ ಮಾತುರಸ್ಯಾ ಉಪಸ್ಥೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೮-೧)

ಈ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಪ್ತಯ ರಬ್ಧಪ್ತೆ ಪ್ತಯೋ-ನಿವಾಸಃ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವನ್ನು (ನಿ. ೮-೧೮) ವಿವರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಯಣರೂ ವಾಸಮಾಡುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪೃಥುಃ ರಥಃ—ಪೃಥುರ್ವಿಸ್ತೀರ್ಣೋ ರಥಃ—ಮೊಡ್ಡದಾದ ಅಧವಾ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ರಥವು—
Chariot of massive construction, spacious chariot ಉಮ್ಮೇದೇವತೆಯ ರಥವು ಅತ್ಯಂತ ದೂಡ್ಡದಾಗಿಯೂ ಸುಖಕರವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ವಿಷಯವನ್ನು—

ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಹಿ ಪ್ರಾಣನಂ ಜೀವನಂ ತ್ವೇ ವಿ ಯದುಚ್ಛಸಿ ಸೂನರಿ |

ಸಾ ನೋ ರಥೇನ ಬೃಹತಾ ವಿಭಾವರಿ ಶ್ರುಧಿ ಚಿತ್ರಾಮಘೇ ಹವಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೪೮-೧೦)

ಸುಪೇಶಸಂ ಸುಖಂ ರಥಂ ಯಮಧ್ಯಸ್ಥಾ ಉಷಸ್ತ್ವಂ |

ತೇನಾ ಸುಶ್ರವಸಂ ಜನಂ ಪ್ರಾನಾದ್ಯ ಬುಹಿತರ್ದಿವಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೪೯-೨)

ವಿಷಾ ಜನಂ ದರ್ಶತಾ ಬೋಧಯಂತೀ ಸುಗಾನ್ ಪಥಃ ಕೃಣ್ಣತೀ ಯಾತ್ಯಗ್ರೇ |

ಬೃಹದ್ರಥಾ ಬೃಹತೀ ವಿಶ್ವಮಿನ್ನೋಷಾ ಜ್ಯೋತಿಯಚ್ಛತ್ಯಗ್ರೇ ಆಹ್ವಾಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೮೦-೨)

ಪ್ರತಿ ಕೇತವಃ ಪ್ರಥಮಾ ಆದ್ರಶನ್ನೂರ್ಧ್ವಾ ಅಸ್ಯಾ ಅಂಜಯೋ ವಿ ಶ್ರಯಂತೇ |

ಉಷೋ ಆರ್ವಾಜಾ ಬೃಹತಾ ರಥೇನ ಜ್ಯೋತಿಷ್ವತಾ ವಾಮಮಸ್ತಭ್ಯಂ ವಕ್ತಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೭೮-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಬೃಹತಾ ರಥೇನ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಸಮರ್ಥಿಸುವವು.

ರಥೋ ಅಯೋಜಿ—ಅಶ್ವೈರ್ಯುಕ್ತಃ ಸಂನದ್ವೋಽಭೂತ್ | ರಥಕ್ಕೆ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಸಿದ್ಧವಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಗಳೆಂದರೆ ಕುದುರೆಗಳಲ್ಲ. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಗೋವುಗಳು (ಅಥವಾ ರಶ್ಮಿಗಳು) ಎಂದು ಯಾಸ್ಮರು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ **ಅರುಣ್ಯೋ ಗಾವ ಉಷಸಃ—**ಉಷಸ್ಸಿನ ರಥಾರ್ಥಗಳೆಂದರೆ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಗೋವುಗಳೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. (ನಿ. ೨-೨೮)

ಏವಂ ದೇವಾಸೋ ಅಮೃತಾಸೋ ಅಸ್ತುಃ—ಈ ಉಮೋದೇವಿಯ ರಥವನ್ನು ಮರಣರಹಿತರಾದ ದೇವತೆಗಳು ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡರು. ದೇವತೆಗಳು ಉಮೋದೇವಿಯ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದೆಂದರೆ ಉಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಅಹ್ವಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಆ ದೇವತೆಗಳು ಉಮೋದೇವತೆಯು ರಥಾರೂಢಳಾದೊಡನೆಯೇ ಎಂದರೆ ಉಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೋಗುವರೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಯೋಜಿ—ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಚಿಣ್ ಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ** (ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಚಿಣಾದೇಶ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. **ಚಿಣೋಲುಕ್** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರದಲ್ಲಿರುವ ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವಾಸಃ—ದಿವು ಧಾತುವಿಗೆ ವಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ನೇರಿರುವುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಲಘುವಧ ಗುಣ. **ಚಿತಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಜಸ್ ವರನಾದಾಗ **ಅಜ್ಜ ಸೇರಸುಕ್** (ವಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅನುಕಾಗಮ.

ಅಮೃತಾಸಃ—ಮೃಬ್ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಜ್ ಸಮಾಸವಾದಾಗ **ನಜಾಸೋ ಜರಾಮರ—**(ವಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರನದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಸ್ ವರನಾದಾಗ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಕಾಗಮ.

ಅಸ್ತುಃ—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಲುಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಚ್ಲಿಗೆ ಸಿಚ್ ಬಂದಾಗ **ಗಾತಿಷ್ಠಾ ಸಿಚಾ—**(ವಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಲುಕ್. **ಅತಃ** (ವಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಿಗೆ ಜುಸಾದೇಶ. **ಉಸ್ಯಪದಾಂತಾತ್** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಅಸ್ಥಾತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ.

ಚಿಕಿತ್ಸಂತೀ—ಕಿತ ನಿವಾಸೇ ಧಾತು. **ಕಿತೇನ್ಯಾಫಿಪ್ರತೀಕಾರೇ**(ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫—೩)ಎಂಬುದರಿಂದ ನನ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ **ಸನ್ಯಜೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. **ಸನಾದ್ಯಂತಾಧಾತವಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಕಿತ್ಸ ಎಂಬುದು ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ

ಪ್ರೇಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಜೀವಾ. ಉಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸುಮಾಗಮ. ಅಭ್ಯಾಸಾನಾಮಾದಿ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೯.) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾನುಷಾಯಿ—ಮನೋರಾಜಾ ವಾಚ್ಯತಾ ಸುಖಂ ಚಿ (ವಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೬೧.) ಎಂಬುದರಿಂದ
 ಚಿ ಪುತ್ರಯ. ತತ್ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ಮಹಾಗಮ. ತದ್ವಿಶೇಷಜಾಮಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ.
 ಇತ್ಯಾ ದಿನಿರ್ಧಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀವಕವಚಾನಂತರೂಪ.

ಪ್ರಯಾಯ—ಕ್ಷಿ ನಿನಾಸಗತ್ಯೋಃ, ಧಾತು. ಅಚೋಯತ್ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೧. ೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಯತೋಽನಾವಃ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಯ್ದವಾತ್ಸಪ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ
ಸಿನಿಪ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ ಆಯಾದೇಶ. ಚತುರ್ಥೀನಿಕನಚನಮಃ. || ೧ ||

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

ಪೂರ್ವಾ ವಿಶ್ವಸ್ತಾದ್ಭವನಾದಬೋಧಿ ಜಯಂತೀ ವಾಜಂ ಬೃಹತೀ
ಸಮುಕ್ತೀ |

ಉಚ್ಚಾ ವ್ಯಖ್ಯದ್ವನತಿಃ ಪುನರ್ಭೂರೋಷಾ ಅಗನ್ವಥಮಾ ಪೂರ್ವ-
ಮೂತಾ || ೨ ||

॥ ಪದಸಾಲಃ ॥

ಪೂರ್ವಾ | ವಿಶ್ವಸ್ಮಾತ್ | ಭುವನಾತ್ | ಅಬೋಧಿ | ಜಯಂತೀ | ವಾಜಂ | ಬೃಹತೀ | ಸಮುತ್ರೀ |
ಉಚ್ಚಾ | ವಿ | ಅಖ್ಯಾತ್ | ಯುವತಿಃ | ಪುನಃಭೂಃ | ಆ | ಉಷಾಃ | ಅಗನ್ | ಪ್ರಥಮಾ |

ಪೂರ್ವಹೂತಾ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ನಿತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಭವನಾತ್ಸರ್ವಸ್ಮಾತ್ಸುಪ್ತಾದ್ಭುತಜಾತಾತ್ಪೂರ್ವಾ ಪ್ರಥಮಾ ಸತೀಯಮುಷಾ ಅಬೋಧಿ |
ಬುದ್ಧಾಭೂತ್ | ಉಷಃಕಾಲಮವಗತ್ಯ ಹಿ ಸತ್ತ್ವಾತ್ಸರ್ವೇ ಪ್ರಾಣಿನಃ ಪ್ರತಿಬುಧ್ಧಂತೇ | ಕೀದೃಶೀ ಸಾ |

ನಾಜಂ ಗಮನಶೀಲಂ ಪ್ರಕಾಶಂ ನಿರ್ವತ್ಯಾಂಧಕಾರಂ ಜಯಂತೀ ಪರಾಭವಂ ಕೌರ್ವತೀ | ಯದ್ವಾ |
 ನಾಜಕಬ್ಬೋನ್ನನಾಮಸು ಪತಿತತ್ವಾದನ್ನನಾಮ | ಅನ್ನಂ ವೈ ನಾಜಃ | ಶತ. ೯-೩-೪-೧ | ಇತಿ ಪ್ರತೀಕ್ಷಾ |
 ಯಜಮಾನಾರ್ಥಮನ್ನಂ ಸಂಪಾದಯಂತೀ | ಬೃಹತೀ ಮಹತೀ ಸನುತ್ರೀ ಸರ್ವಂ ಜಗತ್ಸಂಭವಂತೀ
 ಧಾತ್ರೀ ವಾ ಪ್ರಕಾಶಸ್ಯ | ಕಿಂಚಿ ಸೋಷಾ ಉಚ್ಛೋಚ್ಛೈರುನ್ನತಾ ಸತೀ ವ್ಯಖ್ಯತ್ | ವಿಚಪ್ಪೇ |
 ಸರ್ವಂ ಜಗತ್ಪ್ರಕೃತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕೀದೃಶೀ ಸಾ | ಯುವತಿರ್ಮಿತ್ರಣೀಲಾ ನಿತ್ಯಯಾವನಾ ನಾ ಪುನರ್ಭೂಃ
 ಪುನಃಪುನರ್ಭವನಶೀಲಾ ಪ್ರತಿದಿನಂ ವರ್ತಮಾನತ್ಯಾತ್ | ಸೋಷಾಃ ಪೂರ್ವಹೂತೌ ಸತ್ಯಾಂ ಪ್ರಥಮಾ
 ಮುಖ್ಯಾ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಾ ಸತ್ಯಾಗನ್ | ದೇವಯಜನದೇಶಂ ಪ್ರತ್ಯಾಗಚ್ಛತಿ | ಪ್ರಥಮಾ ಇತಿ ಮುಖ್ಯನಾಮ
 ಪ್ರತನೋ ಭವತೀತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ನಿ. ೨-೨೨ | ಇತರದೇವೇಭ್ಯಃ ಪೂರ್ವಮಾಹೂತಾ ಸತೀ
 ಶೀಘ್ರಮೇವಾಗಚ್ಛತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ನಾಜಂ—ಗಮನಶೀಲವಾದ (ಕಳೆದುಹೋಗುವ ಅಂಧಕಾರವನ್ನು) ಅಧನಾ ಅನ್ನವನ್ನು | ಜಯಂತೀ—
 ಜಯಿಸಿದವಳಾಗಿ (ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ ಸಂಪಾದಿಸುವವಳಾಗಿ) | ನಿತ್ಯಸ್ಯಾತ್—ಸಮಸ್ತವಾದ | ಭುವನಾತ್—
 (ಸುಪ್ರವಾದ) ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕಿಂತಲೂ (ಭೂತ ಜಾತಕ್ಕಿಂತಲೂ) | ಪೂರ್ವಾ—ಮೊದಲನೆಯವಳಾಗಿ | ಬೃಹತೀ—
 ಮಹಾಮಹಿಮಳಾ | ಸನುತ್ರೀ—(ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ) ಬೆಳಕನ್ನು ಕೊಡುವವಳಾ (ಆದ) | ಉಷಾಃ—ಉಷೋ
 ದೇವತೆಯು | ಅಬೋಧಿ—ಎಚ್ಚಿತ್ತಳು | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) ಯುವತಿಃ—ನಿತ್ಯತರುಣಿಯು | ಪುನಃ
 ಭೂಃ—ಪುನಃ ಪುನಃ ಅವಿರ್ಭವಿಸುವವಳಾ ಆದ (ಆಕೆಯು) | ಉಚ್ಛಾ—ಎತ್ತರವಾದ (ವ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವವ
 ಳಾಗಿ) | ವಿ ಅಖ್ಯತ್—(ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೆಲ್ಲಾ) ನೋಡುತ್ತಾಳೆ (ವ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾಳೆ) | (ಸಾ—ಅವಳು) | ಪೂರ್ವ
 ಹೂತೌ—(ದಿನದ) ಮೊದಲನೆಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗೆ | ಪ್ರಥಮಾ—(ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತ) ಮೊದಲು (ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾಗಿ) | ಆ
 ಅಗನ್—(ಯಾಗ ವ್ರದೇಶಕ್ಕೆ) ಬರುತ್ತಾಳೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಕಳೆದುಹೋಗುವ (ಅಶಾಶ್ವತವಾದ) ತಮಸ್ಸನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ, (ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿಗೂ) ಬೆಳಕನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾ,
 ಮಹಾಮಹಿಮಳಾದ ಉಷೋದೇವತೆಯು ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿಲ್ಲರಿಗೂ ಮೊದಲು ಎಚ್ಚಿತ್ತಳು (ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಳು). ಅವಳು
 ನಿತ್ಯತರುಣಿಯು ಮತ್ತು (ವ್ರತಿದಿನವೂ) ಉದಯಿಸುವವಳು; ಎತ್ತರವಾದ ವ್ರದೇಶದಿಂದ ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವನ್ನೂ
 ನೋಡುತ್ತಾಳೆ (ಬೆಳಕನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾಳೆ); ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಹೂತಿಗೆ (ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ) ಮೊದಲು
 ಬರುತ್ತಾಳೆ.

English Translation.

First of all the world is she awake, triumphing over transitory
 (darkness): the mighty, the giver (of light) from on high, she beholds
 (all things): ever youthful, ever reviving, she comes first to the invocation.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಿಶ್ವಸ್ತಾತ್ ಭುವನಾತ್ ಪೂರ್ವಾ ಅಬೋಧಿ—ಸುಸ್ತಾತ್ ಭೂತಜಾತಾತ್ ಇಯಂ ಉಷಾಃ ಪ್ರಥಮಾ ಅಬೋಧಿ | ಉಷಃಕಾಲಮವಗತ್ಯ ಹಿ ಪಶ್ಚಾತ್ ಸರ್ವೇ ಪ್ರಾಣಿನಃ ಪ್ರತಿಬುಧ್ಯಂತೇ | ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಮೊದಲು ಈ ಉಷೋದೇವತೆಯು ಏಳುವಳು. ಎಂದರೆ ಉಷಃಕಾಲ ನಾಗುವುದು. ಉಷಃಕಾಲವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದದ್ದನ್ನು ತಿಳಿದು ಎಲ್ಲರೂ ಎಚ್ಚರವಾಗುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಾ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ನಾಯಣರು ವಿನರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ನಾಜಂ ಜಯಂತೀ—ಗಮನಶೀಲಂ ಪ್ರಕಾಶಂ ನಿರ್ವರ್ತ್ಯ ಅಂಧಕಾರಂ ಪರಾಭವಂ ಕುರ್ವತೀ | ಉಷೋದೇವತೆಯು ರಾತ್ರಿಯ ಸಂಪಂಧವಾದ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯನ್ನು ತೊಲಗಿಸಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಎಲ್ಲರೂ ಸಂಚರಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವಂತೆ ಬೆಳಕನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವಳೆಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು. ಇದರಲ್ಲಿ ನಾಜ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಅಂಧಕಾರವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನರಿಸಿರುವರು. ಮತ್ತು ಇವರು ಯದ್ವಾ ನಾಜಶಬ್ದಃ ಅನ್ವನಾಮಸು ಪಠಿತತ್ವಾದನ್ನನಾಮ ಅಥವಾ ನಾಜ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅನ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, (ನಿ. ೩-೯) ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ನಾಜ ಎಂದು ಒಬ್ಬರಾದನ ಹೆಸರೆಂದೂ (ನಿ. ೧೧-೧೭) ಹವಿಸ್ಸು ಅಥವಾ ಉದಕವೆಂದೂ (ನಿ. ೧೧-೨೭) ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದಾಗಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಾರಮಾಡಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅನ್ನಂ ವೈ ನಾಜಃ (ಶತ. ಬ್ರಾ. ೯-೩-೪-೧) (ಶ್ರೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೩-೬-೨) ಎಂದು ಪುರಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ನ ವರವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ರಯೋಗಿ ಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ ನಾಜಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವರು. ಇದರಿಂದ ಯಜಮಾನಾರ್ಥಂ ಅನ್ನಂ ಸಂಪಾದಯಂತೀ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರುಗಳಿಗೆ ಉಷೋದೇವತೆಯು ಅನ್ನವನ್ನೂ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡುವಳು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿನರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ವ್ರಕಾರನಾಗಿ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿರುವರು.

ಬೃಹತೀ ಸನುತ್ರೀ—ಮಹತೀ ಸರ್ವಂ ಜಗತ್ಸಂಭಜಂತೀ ದಾತ್ರೀ ವಾ ಪ್ರಕಾಶಸ್ಯ | ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಆವರವರು ಆಯಾಯ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿರುವ ಹಾಗೆ ಶಿಸ್ತಿನಿಂದ ಇರುವಂತೆ ಉಷೋ ದೇವಿಯು ನಿಯಮಿಸುವಳು ಅಥವಾ ಲೋಕವೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಬೆಳಕನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಮಹತ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವಳು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿನರಿಸಿರುವರು.

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಬೃಹತೀ ಶಬ್ದವು ಮಹತ್ವಪೂರಿತವಾದದ್ದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ವಿನರಿಸಿ.

ರಮಧ್ವಂ ಮೇ ವಚಸೇ ಸೋಮ್ಯಾಯ ಋತಾವರೀರುಪ ಮುಹೂರ್ತಮೇವೈಃ |

ಪ್ರ ಸಿಂಧುಮಜ್ಞಾ ಬೃಹತೀ ಮನೀಷಾವಸ್ಮ್ಯರಹ್ಯೇ ಕುಶಿಕಸ್ಯ ಸೊನುಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩೩-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಬೃಹತ್ಯಾ=ಮಹತ್ಯಾ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಆ ಸುಷ್ಪಯಂತೀ ಯಜತೇ ಉಪಾಕೇ ಉಷಾಸಾನಕ್ತಾ ಸದತಾಂ ನಿ ಯೋನೌ ||

ದಿವ್ಯೇ ಯೋಷಣೇ ಬೃಹತೀ ಸುರುಕ್ಮೇ ಅಧಿ ಶ್ರಿಯಂ ಶುಕ್ರಪಿಶಂ ದಧಾನೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ನಲ್ಲಿಯೂ ಬೃಹತೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬೃಹತ್ಯೌ ಮಹತ್ಯೌ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪುನರ್ಭೂತಃ—ಪುನಃ ಪುನಃ ಭವನಶೀಲಾ ಪ್ರತಿದಿನಂ ವರ್ತಮಾನತ್ಯಾತ್ | ಉಷಸ್ಸು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಉದಯಿಸುವುದರಿಂದ ಆಯಾ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಎಂದರೆ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ (ಪ್ರತಿದಿನವೂ) ಹುಟ್ಟುತ್ತಲೇ ಇರುವಳು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಉಷೋದೇವತೆಯು ಯಾವಾಗಲೂ ಯುವತಿಯಾಗಿಯೇ ಇರುವಳೆಂದು ಅನೇಕ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ

ಪುನಃ ಪುನರ್ಜಾಯಮಾನಾ ಪುರಾಣೇ ಸಮಾನಂ ವರ್ಣಮುಭಿ ಶುಂಭಮಾನಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೨-೧೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಉಷೋದೇವತೆಯು ಪುನಃ ಪುನಃ ಉದಯಿಸುವಳೆಂದು ವರ್ಣನೆ ಇದೆ.

ಪೂರ್ವಹೂತೌ ಸತ್ಯಾಂ ಉಷಾಃ ಪ್ರಥಮಾ—ಮುಖ್ಯಾ | ಉಷಸ್ಸಿಗಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಮೊದಲು ಉಷೋದೇವತೆಯನ್ನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಆಹ್ವಾನ ಮಾಡಿದಾಗ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವು ನಡೆಯುವ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಉಷೋದೇವಿಯು ಬರುವಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇತರದೇವೇಭ್ಯಃ ಪೂರ್ವಮಾಹೂತಾ ಸತೀ ಶೀಘ್ರಮೇವಾ ಗಚ್ಛತೀತ್ಯರ್ಥಃ ! ಎಂದು ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯು ಇರುತ್ತದೆ.

ಯಾಸ್ವರು ಪ್ರಥಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ—

ದೇವಾನಾಂ ಮಾನೇ ಪ್ರಥಮಾ ಅತಿಷ್ಠನ್ ಕೃಂತತ್ರಾದೇವಾನುಪರಾ ಉದಾಯನ್ |

ತ್ರಯಸ್ತಪಂತಿ ಪೃಥಿವೀಮನೂಸಾ ದ್ವಾ ಬೃಬೂಕಂ ವಹತಃ ಪುರೀಷಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೨೭-೨೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಇತಿ ಮುಖ್ಯನಾನು ಪ್ರತಮೋ ಭವತಿ (ನಿ. ೨. ೨೨.) ಎಂದು ಪ್ರಥಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಿಕಾರರು ಪ್ರಥಮಾಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಾಃ—ಪ್ರಕೃಷ್ಟ ತಮಾಃ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಮುಖ್ಯ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಬೋಧಿ—ಬುಧ ಅವಗಮನೇ ಧಾತು. ಲುಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಾಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದೀಪಜನ ಬುಧಪೂರಿತಾಯಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜ್ಞಿಗೆ ಚಿಹ್ನಾದೇಶ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ

ಲಘೂವಧಿಗೆ ಗುಣ. ಚಿಹ್ನೋ ಲುಕ್ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದ ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಯಂತೀ—ಜಿ ಜಯೇ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶವ್ ವಿಕರಣ. ಆದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀ ಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ ಉಗಿತತ್ವ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪ್. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ಥಧಾತುಕ ಬಂದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತನಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತು ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಜೀಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ.

ಅಖ್ಯತ್—ಖ್ಯಾ ಪ್ರಕಧನೇ ಧಾತು. **ಛಂದಸಿಲಾಜ್ಲಜ್ಲಲಿಟಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಬ್. **ಅಸ್ಯತಿವಕ್ತ್ರಿಖ್ಯಾತಿಭ್ಯೋಽಜ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲ್ಲಗೆ ಆಜ್. **ಆತೋಲೋಪಞಟಿಚಿ**—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಹಂತಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯುವತಿ—ಯುವನ್ ಶಬ್ದ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ **ಯೂನಸ್ತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿಲೋಪಕ್ಕೆ ಅಪಸಾದವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುವುದರಿಂದ **ನಲೋಪಃ ಸ್ತ್ರಾತಿಪದಿ-ಕಾಂತಸ್ಯ** ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತನಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಗನ್—ಗಮಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಂತೆ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಬ್. ಛಂದಸವಾಗಿ ಧಾತು ವಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರಧನುಪುರುಷ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಬಹುವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಿಹಂತ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೂರ್ವಹೂತಾ—ಹ್ವೇಜ್ ಸ್ಪರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ ಧಾತು. **ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿನ್**—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ, ಪೂರ್ವರೂಪ. **ಹಲಃ**—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. **ತಾದೌ ಚ ನಿತಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವವದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರ ||

ಯದದ್ಯ ಭಾಗಂ ವಿಭಜಾಸಿ ನೈಭ್ಯ ಉಷೋ ದೇವಿ ಮರ್ತ್ಯತ್ರಾ

ಸುಜಾತೇ |

ದೇವೋ ನೋ ಅತ್ರ ಸವಿತಾ ದಮೂನಾ ಅನಾಗಸೋ ವೋಚತಿ

ಸೂರ್ಯಾಯ || ೩ ||

|| ಪದವಾರ್ಧ ||

ಯತ್ | ಅದ್ಯ | ಭಾಗಂ | ವಿಭಜಾಸಿ | ನೃಭ್ಯಃ | ಉಷಃ | ದೇವಿ | ಮರ್ತ್ಯತ್ವಾ ಸ್ವಜಾತೇ |
ದೇವಃ | ನಃ | ಅತ್ರ | ಸವಿತಾ | ದಮೂನಾಃ | ಅನಾಗಸಃ | ವೋಚತಿ | ಸೂರ್ಯಾಯ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸುಜಾತೇ ಶೋಭನಜನನೇ ದೇವಿ ದೇವನಶೀಲೇ ಹೇ ಉಷ ಉಷಃಕಾಲಾಭಿಮಾನಿದೇವತೇ ಮರ್ತ್ಯತ್ವಾ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಪಾಲಯಿತ್ರೀ ತ್ವಮದ್ಯಾಸ್ತಿನಾಲ್ಯೇ ನೃಭ್ಯೋ ಮನುಷ್ಯೇಭ್ಯೋ ಯದ್ಯಂ ಭಾಗಂ ಭಜನೀಯಂ ಸ್ವಕೀಯಪ್ರಕಾಶಸ್ಯಾಂಶಂ ವಿಭಜಾಸಿ ವಿಭಜ್ಯ ದದಾಸಿ | ಯದ್ವಾ | ಮರ್ತ್ಯತ್ವಾ ಮರ್ತ್ಯೇಷು ಮಥ್ಯೇ ನೃಭ್ಯೋ ಯಜಮಾನೇಭ್ಯೋ ದೇವಾನಾಂ ಭಾಗಂ ವಿಭಜ್ಯ ದದಾಸಿ | ಉಷಸಿ ಪ್ರವೃತ್ತಾಯಾಂ ಹವಿಷೋ ದೀಯಮಾನತ್ವಾದುಷಸೋ ವಾತ್ವತ್ವಮುಪಚರ್ಯತೇ | ಅತ್ರಾಸ್ತಿನಾಗ-
ವಿಷಯೇ ದಮೂನಾ ಯಜಮಾನೇಭ್ಯೋಽಭಿಮತಫಲದಾನಮನಾಃ | ದಮೂನಾ ವಮಮನಾ ನಾ ದಾನಮನಾ ವಾ ದಾಂತಮನಾ ವೇತಿ ನಿರುಕ್ತವಚನಂ | ನಿ. ೪-೪ | ತಾದೃಶಃ ಸವಿತಾ ಪ್ರೇರಕೋ ದೇವೋ ನೋಽಸ್ತಾನಮಾಗಸೋ ವೋಚತಿ | ಆಸಾಪಾನ್ ಯಾಗಯೋಗ್ಯಾಸ್ತೃನೀತು | ಅನುಗೃಹ್ಣಾತ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ಸೂರ್ಯಾಯಾಸ್ಮದ್ಯಾಗದೇಶಂ ಪ್ರತಿ ಸೂರ್ಯಸ್ಯಾಗಮನಾರ್ಥಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸುಜಾತೇ—ಶುಭಜನ್ಮವುಳ್ಳವಳೂ | ದೇವಿ—ಪ್ರಕಾಶನಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವಳೂ ಆದ | ಹೇ ಉಷಃ—
ಉಷೋದೇವಿಯೇ | ಮರ್ತ್ಯತ್ವಾ—ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ (ನೀನು) (ಮನುಷ್ಯರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ) | ಅದ್ಯ—ಈಗ.
ನೃಭ್ಯಃ—ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ (ಯಾಗ ಕರ್ತೃಗಳಾದ ಯಜಮಾನರಿಗೋಸ್ಕರ) | ಯತ್—ಯಾವ | ಭಾಗಂ—(ನಿನ್ನ)
ಪ್ರಕಾಶಭಾಗವನ್ನೂ (ಹವಿರ್ಭಾಗವನ್ನೂ) | ವಿಭಜಾಸಿ—ವಿಭಜಿಸಿಕೊಡುತ್ತೀಯೋ (ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹಂಚಿಕೊಡ
ತೀಯೋ) | ಅತ್ರ—ಈ ಭಾಗ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ | ದಮೂನಾಃ—(ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ)
ಅಥವಾ ದಾನದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ | ದೇವಃ ಸವಿತಾ—ಸವಿತೃದೇವನು | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಅನಾಗಸಃ—
ಪಾವರಹಿತರು (ಯಾಗಯೋಗ್ಯರು) ಎಂದು | ಸೂರ್ಯಾಯ—ಸೂರ್ಯನಿಗೆ (ಯಾಗಗೃಹಕ್ಕೆ ಬರುವುದ
ಕ್ಕೋಸ್ಕರ) | ವೋಚತಿ—ಹೇಳುತ್ತಾನೆ |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಶುಭಜನ್ಮಳಾದ ಎವೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ (ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ರಕ್ಷಕಳಾದ ನೀನು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಈಗ ನಿನ್ನ ಪ್ರಕಾಶದ
ಯಾವ ಭಾಗವನ್ನು ಹಂಚಿಕೊಡುತ್ತೀಯೋ) ಮನುಷ್ಯರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಈಗ ಯಜಮಾನರಿಗೋಸ್ಕರ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಯಾವ
ಭಾಗವನ್ನು (ದೇವತೆಗಳಿಗೆ) ಹಂಚಿಕೊಡುತ್ತೀಯೋ ಆ ಭಾಗದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ (ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ) ದಾನ
ಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಸವಿತೃದೇವನು ನಮ್ಮನ್ನು ಪಾವರಹಿತ, (ಯಾಗಯೋಗ್ಯ) ರೆಂದು, ಸೂರ್ಯದೇವನಿಗೆ
(ನಮ್ಮ ಯಾಗಗೃಹಕ್ಕೆ ಬರುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ) ಹೇಳಲಿ.

English Translation

Well-born and divine Ushas, you are the protectress of mortals ; whatever share (of light) you apportion to-day to men, may the radiant Savitri be disposed (to confirm) the gift, and declare us free from sin ; so that (he) the sun (may come to our sacrificial hall).

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಮರ್ತ್ಯತ್ವಾ ಭಾಗಂ ವಿಭಜಾಸಿ ನೃಭ್ಯಃ—ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಪಾಲಯಿತ್ರೀ ತ್ವಂ ಮನುಷ್ಯೇಭ್ಯಃ ಸ್ವಕೀಯಪ್ರಕಾಶಸ್ಯಾಂಶಂ ವಿಭಜ್ಯ ದದಾಸಿ | ಯದ್ವಾ ಮರ್ತ್ಯೇಷು ಮಧ್ಯೇ ಯಜಮಾನೇಭ್ಯಃ ದೇವಾನಾಂ ಭಾಗಂ ವಿಭಜ್ಯ ದದಾಸಿ | ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಉಷೋದೇವತೆಯು ಮನುಷ್ಯರ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ಬೆಳಕಿನ ಭಾಗವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಕೊಡುತ್ತಾಳೆ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು.

ಮನುಷ್ಯರು ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಅರ್ಹರಾದವರು ಆದಾಗ್ಯೂ ಅವರಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅವರವರ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಭಾಗವನ್ನು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ಉಷೋದೇವತೆಯು ಕೊಡಿಸುವಳು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು. ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ನಾಯಣರು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮರ್ತ್ಯತ್ವಾ ಎಂಬ ಪದವು ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ನೃಭ್ಯಃ ಎಂಬ ಪದವು ಮನುಷ್ಯ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಚಕವಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಾಗಿ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ.

ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಗ್ನಿಯೇ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ಅವರವರಿಗೆ ಹಂಚಿಕೊಡುವವನು. ಆದರೂ ಉಷೋದೇವತೆಯು ಭಾಗಮಾಡಿ ಕೊಡುವಳೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಉಪಕಾಲವು ಬಂದವಡನೆಯೇ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಉಪಸ್ಥಿತಿಗೆ ಹವಿರ್ದಾತೃತ್ವವು ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿ ಉಂಟಾಗಿರುತ್ತದೆ. **ಉಷಸಿ ಪ್ರವೃತ್ತಾಯಾಂ ಹವಿಷೋ ದೀಯಮಾನತ್ಯಾತ್ ಉಷಸೋ ದಾತೃತ್ವಮುಪಚರ್ಯತೇ** ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ದಮೂನಾಃ—ಯಜಮಾನೇಭ್ಯಃ ಅಭಿಮತಫಲದಾನಮನಾಃ | ದಮೂನಾ ಎಂಬ ಪದವು ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ಫಲವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ದಮೂನಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ (ನಿ. ೪-೪) **ದಮಮನಾಃ** ಕ್ರೂರವಾದ ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದವನು, ಅಥವಾ **ದಾನಮನಾಃ** ದಾನಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು. ಅಥವಾ **ದಾಂತಮನಾಃ** ಯಮನಿಯಮಾದಿಗಳಿಂದ ಶಾಂತವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು ಅಥವಾ (ಈ ವದಾರ್ಥವು) ಈ ಮನೆಯು ನನ್ನದು ಎಂದು ಅಭಿಮಾನವುಳ್ಳವನು ಎಂದು

ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ದಮೂನಾಃ ಗೃಹಪತಿರಗ್ನಿಃ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಗೆ ದಮೂನಾಃ ಎಂಬ ವದವು, ವಿಶೇಷಣವೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ದಮೂನಾಃ ದೇವಃ ಸವಿತಾ ಎಂದು ಸವಿತ್ಯ ವದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದು ಅಗ್ನಿಗೂ (ಸೂರ್ಯನಿಗೂ) ಸವಿತ್ಯನಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಅಧವಾ ಅಗ್ನಿ ಯಂತೆಯೇ ಸವಿತ್ಸದೇವನೂ ಆಪ್ರಕಾರವಾದ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳವನೆಂದು ಅಭಿವ್ಯಾಯವಸ್ಥಾ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನಿಭಜಾಸಿ—ಭಜ ನೇನಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಲೇಟೋಡಾಟಾ**—(ವಾ. ಸೂ ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿಪ್, ಶಪ್, ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಮರ್ತ್ಯತ್ರಾ—ಸಪ್ರಮೃದ್ಧ ತೋರುವಾಗ (ಮನುಷ್ಯರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ) ದೇವಮನುಷ್ಯ ಪುರುಷ—(ಪಾ.ಸೂ ೫-೪-೫೬)ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ರಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುಜಾತೇ—ಪೋಭನಂ ಜಾತಂ ಜನನಂ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಸುಜಾತಾ. ಸಂಬುದ್ಧ್ಯಂತರೂಪ. **ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ** (ವಾ. ಸೂ ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನಾಗಸಃ—ನ ವಿಧ್ಯತೇ ಆಗತಿ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅನಾಗಸಃ. **ನಲೋಪೋನಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಇನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದಾಗ ತಸ್ಮಾನ್ನು ಡಚಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವರದ ಅಚಿಗೆ ನುಡಾಗಮ. ಆವ್ಯಯ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ವೋಚತಿ—ವಚ ವರಿಭಾಷಣೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. **ಲೇಟೋಡಾಟಾ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಪಿಗೆ ಅಡಾಗಮ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ **ವಚಿ ಉಮ್**—(ವಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಉನಾಗಮ. ಮಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ವರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಗುಣ. ಅತಿಬಂತವರಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೂರ್ಯಾಯ—ಸ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಸರತಿ ಆಕಾರೇ ಇತಿ ಸೂರ್ಯಃ. **ರಾಜಸೂಯ ಸೂರ್ಯ**—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೧೪)ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಬಂತವಾಗಿ ನಿವಾತವಾಗಿದೆ. ಇದು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೇ ವಿಭಕ್ತಿ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. || ೩ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಗೃಹಂ^೧ಗೃಹಮಹನಾ ಯಾತ್ಯಚ್ಛಾ^೨ ದಿವೇದಿವೇ^೩ ಅಧಿ^೪ ನಾಮಾ^೫ ದಧಾನಾ^೬ |

ಸಿಷಾಸಂತೀ^೭ ದ್ಯೋತನಾ^೮ ಶಶ್ವತ್^೯ ಅಗಾತ್^{೧೦} ಅಗ್ರಂ^{೧೧} ಅಗ್ರಂ^{೧೨} ಇತ್^{೧೩} ಭಜತೇ^{೧೪} ವಸುನಾಂ^{೧೫} || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಗೃಹಂ^೧ಗೃಹಂ | ಅಹನಾ | ಯಾತಿ | ಅಚ್ಛಾ | ದಿವೇದಿವೇ | ಅಧಿ | ನಾಮಾ | ದಧಾನಾ |

ಸಿಷಾಸಂತೀ | ದ್ಯೋತನಾ | ಶಶ್ವತ್ | ಅ | ಅಗಾತ್ | ಅಗ್ರಂ^೧ ಅಗ್ರಂ^೨ | ಇತ್ | ಭಜತೇ | ವಸುನಾಂ || ೪ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಹನಾ | ಉಷೋನಾಮೃತತ್ | ಅಹನಾ ದ್ಯೋತನೇತಿ ತನ್ನಾ ಮಸು ಪಾಠಾತ್ | ಸಾ ದೇವೀ ದಿವೇ ದಿವೇ ಪ್ರತ್ಯಹಂ | ದಿವೇ ದಿವೇ ದ್ಯವಿ ದ್ಯವೀತ್ಯಹರ್ನಾಮಸು ಪಾಠಾತ್ | ಗೃಹಂ ಗೃಹಂ ತತ್ತದ್ಯಜ್ಞ-ಗೃಹಮಚ್ಛಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಯಾತಿ | ಗಚ್ಛತಿ | ಕೀದೃಶೀ | ಅಧ್ಯಧಿಕಂ ನಾಮ ನಮನಂ ಪ್ರಹೃತ್ವಂ ಪ್ರತಿಗೃಹಮುದ್ಯೋಗಂ ಪ್ರಕಾಶನರೂಪಂ ದಧಾನಾ ಧಾರಯಂತೀ | ಯದ್ವಾ | ಅಧಿ ದಧಾನಾಧಿಕಂ ಧಾರಯಂತೀ | ಕಿಂಚಿ ಸಿಷಾಸಂತೀ ಸಂಭಕ್ತಮಿಚ್ಛಂತೀ ದ್ಯೋತನಾ ಕೃತ್ಸಂ ಜಗದ್ಯೋತನಶೀಲಾ ಶಶ್ವತ್ ಪ್ರತಿದಿನಮಾಗಾತ್ | ಅಗಚ್ಛತಿ ಪೂರ್ವಂ ಯಾತೀತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾನರಾಗಾದಿತಿ ವಚನ-ಮಾವಶ್ಯಕತ್ವದ್ಯೋತನಾರ್ಥಂ | ಅಗತ್ಯ ಚಿ ವಸುನಾಂ ಧನಾನಾಂ ಹರ್ವಿಲಕ್ಷಣಾನಾಮಗ್ರಮಗ್ರಮಿತ್ ತತ್ತಚ್ಛ್ರೇಷ್ಠಭಾಗಂ ಭಜತೇ | ಸೇವತೇ | ಸ್ವೀಕರೋತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಹನಾ—ಉಷೋದೇವಿಯು | ದಿವೇದಿವೇ—ಪ್ರತಿದಿನವೂ | ಅಧಿ—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ | ನಾಮ—(ಪ್ರಕಾಶನರೂಪ) ಉದ್ಯೋಗವನ್ನು (ವ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು) | ದಧಾನಾ—ಧರಿಸಿದವಳಾಗಿ | ಗೃಹಂಗೃಹಂ—ಪ್ರತಿ ಯಾಗಗೃಹಕ್ಕೂ | ಅಚ್ಛಾ ಯಾತಿ—ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತೂ) | ಸಿಷಾಸಂತೀ—ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವಳಾಗಿ | ದ್ಯೋತನಾ—ಜಗತ್ತನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಾ | ಶಶ್ವತ್—ಸರ್ವದಾ (ಪ್ರತಿ ದಿನವೂ) | ಅಗಾತ್—ಬರುತ್ತಾಳೆ (ಬಂದು) | ವಸುನಾಂ—ಹವಿರಾದಿಗಳ | ಅಗ್ರ ಅಗ್ರಂ ಇತ್—ಆಯಾ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಭಾಗಗಳನ್ನೇ | ಭಜತೇ—ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾಳೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಉಷೋದೇವಿಯು ಪ್ರತಿ ದಿನವೂ (ತನ್ನ) ವ್ರಕಾಶರೂಪ ಉದ್ಯೋಗವನ್ನವಲಂಬಿಸಿ, ಪ್ರತಿ ಯಾಗ ಗೃಹಕ್ಕೂ ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ; (ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳಿಗೆ) ದಾನ ಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸಿ ಜಗತ್ತನ್ನು ವ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಾ (ಪ್ರತಿ ದಿನವೂ) ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ಬರುತ್ತಿರುತ್ತಾಳೆ; (ಬಂದು) (ಅರ್ಪಿತವಾದ) ಹವಿರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ ಭಾಗವನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾಳೆ.

English Translation.

Ahana, charged with downward-bending (light), goes daily from house to house; she comes, perpetually diffusing light, and desirous of bestowing (benefits), and accepts the choicest portions of (the sacrificial) treasures.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಹನಾ—ಉಷೋದೇವತೆಯೆಂದು ಅರ್ಥ. **ವಿಭಾವರೀ, ಸೂನರೀ, ಭಾಸ್ವತೀ**, ಎಂಬ ಹದಿನಾರು ಉಷೋನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೯) **ಅಹನಾ** ಎಂಬ ವದವೂ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. (ಈ ಸೂಕ್ತದ ಸೀತಿಕೆಯನ್ನು ನೋಡಿ).

ದಿನೇ ದಿವೇ—ವಸ್ತೋಃ, ದ್ಯೌಃ, ಭಾನುಃ, ಎಂಬ ಹನ್ನೆರಡು ಅಹರ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವದವು (ನಿ. ೨-೨೧) ಉಕ್ತವಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದ ವ್ರತದಿನವೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಅಚ್ಛಿ—ಅಚ್ಛಾಭೇರಾಪ್ತುಮಿತಿ ಶಾಕಪೂಣಿಃ (ನಿ. ೫-೧೪) **ಅಚ್ಛಿ** ಎಂಬ ವದವು **ಅಭಿ** ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ **ಅಪ್ತುಂ** ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಎಂದು ಶಾಕಪೂಣಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಮತವು. ಸಾಯಣರು ಇಲ್ಲಿ **ಅಚ್ಛಿ** ಎಂಬ ವದಕ್ಕೆ ಆಭಿಮುಖ್ಯೇನ—ಎದುರಾಗಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ. **ಗೃಹಂ ಗೃಹಂ ಅಚ್ಛಿ ಯಾತಿ** ಆಯಾಯ ಯಜ್ಞಗೃಹಗಳನ್ನು ಉಷೋದೇವತೆಯು ವ್ರತದಿನದಿಂದ ವ್ರತೇಶಿಸುವಳೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಅಧಿ ನಾಮ ದಧಾನಾ—ಎಂಬ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು **ಅಧಿಕಂ ನಮನಂ ಪ್ರದ್ವತ್ಸಂ ಉದ್ಯೋಗಂ ಪ್ರಕಾಶನ ರೂಪಂ ಪ್ರತಿಗೃಹಂ ದಧಾನಾ** ಉಷೋದೇವಿಯು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ತನ್ನ ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಬೀರುತ್ತಿರುವಳು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ, ಅಥವಾ **ಅಧಿ ದಧಾನಾ ಅಧಿಕಂ ದಧಾನಾ** ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವಳು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಒಟ್ಟು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಗೃಹಂ ಗೃಹಂ ಅಹನಾ ಯಾತಿ—ಉಷಸ್ಸು ವ್ರತ ಗೃಹದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವಳು ಎಂದು ಹೇಳಿ **ಶತ್ವತ್ ಅಗಾತ್** ವ್ರತದಿನವೂ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ವುನಃ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಉಷಸ್ಸಿನ ಆಗಮನದ ಅವಶ್ಯಕತೆಯು ತೋರುತ್ತದೆ.

ವಸೂನಾಂ ಅಗ್ರಮಗ್ರಮಿತ್ ಭಜತೇ—ಧನಾನಾಂ ಹರ್ವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನಾಂ ತತ್ತ್ವಚ್ಛ್ರೇಷ್ಠಭಾಗಂ ಸ್ವೀಕರೋತಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಉಷೋದೇವತೆಯು, ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರು ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಆಯಾಯ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ. **ವಸು** ಶಬ್ದವು ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ಶಬ್ದವು (ನಿ. ೨-೧೫) ರಲ್ಲಿ ರಶ್ಮಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, **ಮಘಂ ರೇಕ್ಷಃ** ಎಂಬ ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸುಗುರಸತ್ಪುಹಿರಣ್ಯಃ ಸ್ವಶ್ವೋ ಬೃಹದಸ್ಮೈ ವಯಂ ಇಂದ್ರೋ ದಧಾತಿ |

ಯಸ್ತಾಸ್ತು ಯಂತಂ ವಸುನಾ ಸ್ತಾತೇಶ್ವೋ ಮುಕ್ಷೀಜಯೇವ ಪದಿಮುತ್ಸಿನಾತಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೫-೨)

ಈ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ವಸುನಾ ಅನ್ನೇನ ಎಂದು ವಸು ರಬ್ಬಕ್ಕೆ ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥ

ದೇವೀ ಜೋಷ್ವೀ ವಸುಧೀತೀ ಯಯೋರನ್ಯಾಘಾದ್ವೇಷಾಂಸಿ ಯೋಯಾವದನ್ಯಾವಕ್ಷದ್ವಸು
ನಾರ್ಯಾಣಿ ಯಜಮಾನಾಯ ವಸುವನೇ ವಸುಧೇಯಸ್ಯ ವೀತಾಂ ಯಜ ||

(ವಾ. ಸಂ. ೨೮-೧೫)

ಈ ಪ್ರೈಷದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ವಸುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನ ಮತ್ತು ಅನ್ನ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವೂ
ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಸುಗಾವೋ ಜೀವಾಃ ಸುಪಥಾ ಅಕರ್ಮ ಯ ಆಜಗ್ಮುಃ ಸವನಮಿದಂ ಜುಷಾಣಃ |

ಜಪ್ತಿನಾಂಸಃ ಪಪಿನಾಂಸತ್ವ ನಿಶ್ವೇಸ್ಮೇ ಧತ್ತ ವಸವೋ ವಸೂನಿ ||

(ಯ. ವಾ. ಸಂ. ೮-೧೮)

ಇಲ್ಲಿ ವಸು ರಬ್ಬವು ಧನ ಮತ್ತು ಅನ್ನ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಾಗಿರುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಗೃಹಂಗೃಹಂ—ನಿತ್ಯ ವೀಕ್ಷಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೀಕ್ಷಾರ್ಥತೋರುವಾಗ
ದ್ವಿವರ್ಚನ ಬರುತ್ತದೆ. ತಸ್ಯ ಪರಮಾನ್ವೇಡಿತಮ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ದ್ವಿರುಕ್ತವಾದುದರಲ್ಲಿ ಪರಕ್ಕೆ ಆನ್ವೇಡಿತಸಂಜ್ಞೆ
ಇರುವಾಗ ಅನುದಾತ್ತಂ ಚ—(ವಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.
ಹೀಗೆಯೇ ಮುಂದೆ ದಿವೇ ದಿವೇ, ಆಗ್ರಮಗ್ರಮ್ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ದ್ವಿತ್ವ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಾತಿ—ಯಾ ವ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಅದಾದಿ, ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತ
ಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಚ್ಛ—ನಿಪಾತಸ್ಯ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩.೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಧಾನಾ—ಡುಧಾಣ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್
ವ್ರತ್ಯಯ. ಲ್ಲು ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಆದಿಹಲ್‌ಶೇಷ, ಜಸ್ವ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ
ಬಾಪ್. ಅಚ್ಛ ಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಿಸಾಸಂತೀ—ವನ ಸಣ ಸಂಭಕ್ತೌ ಧಾತು. ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸತ್ವ.
ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸನ್. ಸನ್ಯಜೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಸನ್ಯತಃ—(ಪಾ. ಸೂ.

೭-೪-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. **ಅದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ**—(ವಾ. ಸೂ.೮-೩-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ. **ಸನೀವಂತರ್ಥ**—(ವಾ. ಸೂ. ೭-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕಲ್ಪವೆಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಜನಸನಖನಾಂಸನ್ಯುಲೋಃ**—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಆತ್ಮ. ಸನ್ನಂತದ ಮೇಲೆ ಲಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಕರ್ತ್ರರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶವ್. ಉಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಉಗಿತತ್ವ** (ವಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬೀವ್. **ಶ್ಯವ್ ಶ್ಯನೋರ್ನಿತ್ಯಂ**—(ವಾ. ಸೂ. ೭-೧-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಶವ್, ಬೀವ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದಲೂ, ಶತ್ಯ ಲಸಾರ್ವಧಾತಕತ್ವ ನಿಬಂಧನವಾಗಿ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಸನ್ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಇನ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರುವ ಆದ್ಯದಾತ್ಮ ಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಗಾತ್—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಭಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಬ್. **ಇಣೋ ಗಾ ಲುಜಿ**—(ವಾ ಸೂ. ೨-೪-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗಾದೇಶ. ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚ್ ಬಂದಾಗ **ಗಾತಿಷ್ಠಾಘು**—(ವಾ.ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ಅತಿಶಯದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭಜತೇ—ಭಜ ಸೇವಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಧಮಪುರುಷಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಣಿ ||

ಭಗಸ್ಯ ಸ್ವಸಾ ವರುಣಸ್ಯ ಜಾಮಿರುಷಃ ಸೂನ್ಯತೇ ಪ್ರಥಮಾ ಜರಸ್ವ |
ಪಶ್ವಾ ಸ ದಧ್ಯಾ ಯೋ ಅಘಸ್ಯ ಧಾತಾ ಜಯೇಮು ತಂ ದಕ್ಷಿಣಯಾ
ರಥೇನ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಭಗಸ್ಯ | ಸ್ವಸಾ | ವರುಣಸ್ಯ | ಜಾಮಿಃ | ಉಷಃ | ಸೂನ್ಯತೇ | ಪ್ರಥಮಾ | ಜರಸ್ವ |
ಪಶ್ವಾ | ಸಃ | ದಧ್ಯಾಃ | ಯಃ | ಅಘಸ್ಯ | ಧಾತಾ | ಜಯೇಮು | ತಂ | ದಕ್ಷಿಣಯಾ | ರಥೇನ || ೫ ||

|| ಸಾಯಂಜಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸೂನೃತೇ ಸುಷ್ಯ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ನೇತ್ರೈರ್ಮೋ ಹೇ ಉಮೋ ದೇವತೇ ಭಗಸ್ಯ ಸರ್ವಭಜ-
ನೀಯಸ್ಯಾದಿತೈಸ್ಯ ಸ್ತಸಾಸಿ | ಸ್ತಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೀಯಾಸಿ | ತೇನ ಸಹೋತ್ಪದ್ಯಮಾನತ್ಯಾತ್ಮದ್ವತ್ಯಾಜ್ಯೇತ್ಯರ್ಥಃ |
ತಥಾ ವರುಣಸ್ಯ ತಮೋವಾರಕಸ್ಯ ಸವಿತುರ್ದೇವಸ್ಯ ಜಾಮಿರಸಿ | ಭಗಿನೀಸ್ಥಾನೀಯಾಸಿ | ಏಕಸ್ಮಿನ್ನೇವ
ಸ್ಥಾನ ಉತ್ಪದ್ಯಮಾನತ್ಯಾತ್ | ಜನಯಂತೈತ್ಯಾತ್ಮದಯಂತೈಸ್ಯಾಮಪತ್ಯಮನ್ಯ ಇತಿ ಜಾಮಿಃ | ಯದ್ವಾ |
ಜಮತಿ ಗಚ್ಛತಿ ಸ್ತೋತ್ರೈಸ್ತಿಸ್ಥಾನಾದನ್ಯತ್ರೇತಿ | ಉಕ್ತನಿರ್ವಚನದ್ವಯಮಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ಯಾಸ್ಯ ಆಹ |
ನ ಜಾಮಯೇ ಭಗಿನ್ಯೈ ಜಾಮಿರನ್ಯೇಽಸ್ಯಾಂ ಜನಯಂತಿ ಜಾಮಪತ್ಯಂ ಜಮತೇರ್ವಾ ಸ್ಯಾದ್ಗತಿ-
ಕರ್ಮಣೋ ನಿರ್ಗಮನಪ್ರಾಯಾ ಭವತಿ | ನಿ. ೩-೬ | ಇತಿ | ತಾದೃಶೀ ತ್ವಂ ಪ್ರಥಮೇತರದೇವೇಭ್ಯಃ
ಪೂರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟಾ ವಾ ಸತೀ ಜರಸ್ವ | ಸ್ತುತಾ ಭವ | ಜರತಿಃ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥಃ | ಜರಾ ಸ್ತುತಿರ್ಜರತೇಃ
ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಣಃ | ನಿ. ೧೦-೮ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ಪಶ್ಚಾ ಪಶ್ಚಾತ್ಪ್ರತ್ಯೇತ್ಯನಂತರಂ ಯೋಽಘಸ್ಯ ಧಾತಾ
ಯಃ ಕಶ್ಚಿದ್ಭುಸ್ಯ ತದುತ್ತಾದಕಸಾಪಸ್ಯ ವಾ ಧಾರಯಿತಾಸ್ತಿ ಸ ದಧ್ಯಾಃ | ಗಚ್ಛತು | ವಚನವ್ಯತ್ಯಯಃ |
ದಧ್ಯತಿರ್ಗತ್ಯರ್ಥಃ | ದಧ್ಯತಿ ದಧ್ನೋತೀತಿ ಗತ್ಯರ್ಥೇಷು ಸಾರಾತ್ | ಯದಿ ಸ ಸಾಪೀ ಬಲೀಯಾನ್
ತಂ ದಕ್ಷಿಣಯಾ ಪ್ರವೃದ್ಧಯಾ ಸಹಾಯಭೂತಯಾ ತ್ವಯಾ ರಥೇನಾಸ್ಮದೀಯರಥಾದಿಸಾಧನೇನ ಚ
ಜಯೇಮ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸೂನೃತೇ—(ಮನುಷ್ಯರನ್ನು) ಉತ್ತಮಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಸುವವಳಾದ | ಉಷಃ—ಎಲೈ ಉಮೋ
ದೇವತೆಯೇ (ನೀನು) | ಭಗಸ್ಯ—(ಸರ್ವರಿಂದಲೂ) ಭಜನೀಯನಾದ ಆದಿತ್ಯನ | ಸ್ತಸಾ—ತಂಗಿಯು (ಆಗಿದ್ದೀ)|
(ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ವರುಣಸ್ಯ—ತಮಃ ವರಿಹಾರಕನಾದ (ಸವಿತೃದೇವನ) | ಜಾಮಿಃ—ಭಗಿನಿಯು (ಆಗಿದ್ದೀ)|
(ಅಂಥಾ ನೀನು) | ಪ್ರಥಮಾ—ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತ ಮೊದಲು (ಉತ್ಕೃಷ್ಟಳಾಗಿ) | ಜರಸ್ವ—(ನಮ್ಮಿಂದ)
ಸ್ತುತಳಾಗು | ಪಶ್ಚಾ—(ಪ್ರೀತಳಾದ) ನಂತರ | ಯಃ—ಯಾವನು | ಅಘಸ್ಯ—ದುಃಖದ ಅಥವಾ ದುಃಖ
ಕಾರಣವಾದ ಪಾಪದ | ಧಾತಾ—ಆಶ್ರಯನೋ | ಸಃ—ಅವನು | ದಧ್ಯಾಃ—(ಇಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಡಲಿ |
ತಂ—ಅವನನ್ನು | ದಕ್ಷಿಣಯಾ—ದಕ್ಷಿಣದ ನಿನ್ನಿಂದ (ನಿನ್ನ ಸಹಾಯದಿಂದ) | ರಥೇನ—(ನಮ್ಮ)
ರಥದಿಂದ | ಜಯೇಮ—ಜಯಿಸೋಣ |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಉತ್ತಮನೇತ್ರಿಯಾದ ಎಲೈ ಉಮೋದೇವತೆಯೇ ನೀನು ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಭಜನೀಯನಾದ ಆದಿತ್ಯನ
ಭಗಿನಿಯು; ಮತ್ತು ತಮೋನಿವಾರಕನಾದ ಸವಿತೃವಿನ ಸೋದರಿಯು, ಎಲ್ಲ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಳಾದ
ನಿನ್ನನ್ನು ಮೊದಲು (ನಾವು) ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇವೆ; ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಪ್ರೀತಳಾಗಿ ದುಃಖಕಾರಕರನ್ನು (ಇಲ್ಲಿಂದ)
ಹಿಡಿಸು; ನಿನ್ನ ಸಹಾಯಯುಕ್ತರಾಗಿ ನಾವು (ನಮ್ಮ) ರಥಗಳಿಂದಲೂ ಅವನನ್ನು ಜಯಿಸುತ್ತೇವೆ.

English Translation

Ushas, endowed with truth, you are the sister of Bhaga, the sister of Varuna, you are hymned first (of the gods): then let the worker of iniquity depart, for we shall overcome him with our chariot, through your assistance.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಭಗಸ್ಯ ಸ್ವಸಾ—ಸರ್ವೈಃ ಭಜನೀಯಸ್ಯ ಆದಿತ್ಯಸ್ಯ ಸ್ವಸಾ ಸ್ವಸ್ತಸ್ಥಾನೀಯಾ ಅಸಿ | ಉಮೋ ದೇವತೆಯು ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ (ಆದಿತ್ಯ)ಸೂರ್ಯನ, ಸ್ವಸ್ತ(ತಂಗಿ)ವಾಗಿರುವಳು. ಆದಿತ್ಯನ ಸಂಗಡ ಉದಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕಾರಣ ಆದಿತ್ಯನಂತೆಯೇ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವುಳ್ಳವಳಾಗಿ ಪೂಜೆಗೆ ಅರ್ಹಳಾಗಿರುವಳು. ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಭಗಶಬ್ದವು ನಾನಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದಿರುವುದು.

ಭಗ ಶಬ್ದವು (ನಿ. ೧-೭) “ನೂನಂ ಸಾ ತೇ” ಎಂಬ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ (ಋ. ಸಂ. ೨-೧೧-೨೧) ಧನವಾಚಕವಾಗಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯)ರಲ್ಲಿಯೂ ಧನ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ.

ವಾಮಂವಾಮಂ ತ ಆದುರೇ ದೇವೋ ದದಾತ್ಸರ್ಯಮಾ |

ವಾಮಂ ಪೂಷಾ ವಾಮಂ ಭಗೋ ವಾಮಂ ದೇವಃ ಕರೂಳತೀ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೩೦-೨೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭಗಶಬ್ದವು ಆದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾಗಿರುವ ದೇವ ವಾಚಕವಾಗಿಯೂ,

ಶ್ರದ್ಧಯಾಗ್ನಿಸ್ವಮಿಧ್ಯತೇ ಶ್ರದ್ಧಯಾ ಹೂಯತೇ ಹವಿಃ |

ಶ್ರದ್ಧಾಂ ಭಗಸ್ಯ ಮೂರ್ಧನಿ ವಚಸಾ ನೇದಯಾನುಸಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೫೧-೧)

ಇಲ್ಲಿ ಭಗಸ್ಯ ಭಾಗಧೇಯಸ್ಯ ಧರ್ಮಸ್ಯ ಎಂದು ನೃತ್ರಿಕಾರರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಭಗ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧರ್ಮನೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ,

ಪ್ರಾತರ್ಜಿತಂ ಭಗಮುಗ್ರಂ ಹುವೇಮ ವಯಂ ಪುತ್ರಮದಿತೇರ್ಯೋ ವಿಧರ್ತಾ |

ಅಧ್ವಶ್ವಿದ್ಯಂ ಮನ್ಯಮಾನಸ್ತು ರಶ್ವಿದ್ರಾಜಾ ಚಿದ್ಯಂ ಭಗಂ ಭಕ್ಷೀತ್ಯಾಹ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೪೧-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯವಾಚಕವಾಗಿಯೂ ವ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ವರುಣಸ್ಯ ಜಾಮಿಃ—ತನೋ ವಾರಕಸ್ಯ ಸವಿತುದೇವಸ್ಯ ಭಗಿನೀಸ್ಥಾನೀಯಾಸಿ | ಜನಯಂತ್ಯುತ್ಪಾದಯಂತಿ ಅಸ್ಯಾಮಪತ್ಯಂ ಅನೈ ಇತಿ ಜಾಮಿಃ | ಯದ್ವಾ ಜಮತಿ ಗಚ್ಛತಿ ಸ್ನೋತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನಾದನೈತ್ರ ಇತಿ ಜಾಮಿಃ | ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ ಸವಿತೃದೇವನಿಗೆ ಉಮೋದೇವಿಯು ಸೋದರಿಯಾಗಿರುವಳು.

ಸವಿತ್ವದೇವನಿಗೂ ಉಷೋದೇವನಿಗೂ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವು ಒಂದೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ವ್ಯಸದೇವನು ಇರುವುದೆಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಗಮನ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಜಮ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಲೂ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಜನ ಧಾತುವಿನಿಂದಲೂ ಜಾಮಿ ಶಬ್ದದ ರೂಪವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ ಜಾಮಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಒಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಅಥವಾ ತಾನು ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ವ್ರದೇವದಿಂದ ಬೇರೆ (ಮನೆಯನ್ನು) ಕುಲವನ್ನು ಈ ಸ್ತ್ರೀಯು ಸೇರುವ ಕಾರಣ ಜಾಮಿ ಎಂದು ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದುವಳು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿರುವರು. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಯಾಸ್ಕರು ಹೇಳಿರುವರು.

ನ ಜಾಮಯೇ ಭಗಿನ್ಯೈ | ಜಾಮಿರನೈಽಸ್ಯಾಂ ಜನಯಂತಿ ಜಾಮಶತ್ಯಂ ಜಮತೇರ್ವಾ ಸ್ಯಾದ್ಗತಿಕರ್ಮಣೋ ನಿರ್ಗಮನಪ್ರಾಯಾ ಭವತಿ ||

(ನಿ. ೩-೬)

ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ದಾಯಭಾಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಇವರು ಮಕ್ಕಳುಗಳನ್ನು ಪೋಷಿಸಿ ಪತಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸುವರಾದ್ದರಿಂದ ತಂದೆಯ ಅಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರಲ್ಲವು. **ಜಾಮಿಃ** ಎಂಬುವ ಶಬ್ದಾರ್ಥವು ಭಗಿನೀ ಎಂಬುವುದಾಗಿ ವ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಅಥವಾ ಗಮನಾರ್ಥವಾದ ಜಮ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಜಾಮಿಶಬ್ದವು ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ನಂತರಿಂದ ಬೇರೆಯ ನಂತವನ್ನು ಸೇರುವವಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ನಿರುತ್ತಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಥಮಾ ಜರಸ್ತು—ಇತರದೇವೇಭ್ಯಃ ಪೂರ್ವಾ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಾ ವಾ ಸತೀ ಸ್ತುತಾ ಭವ | ಉಷೋದೇವತೆಯು ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಮೊದಲು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಳಾಗುವಳು ಅಥವಾ ಇತರ ದೇವತೆಗಳು ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮುಖ್ಯಳಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವಳು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಯಾಸ್ಕರು **ಜರಾಃ ಸ್ತುತಿಃ ಜರತೇಃ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಣಃ** (ನಿ. ೧೦-೮) ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ ಜರಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. **ಜರತೇ** ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಆಚಾರ್ತ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ತುತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಜರತಿ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾವದದಿಂದ ಬೋಧಿಸುವ ಕಾರಣದಿಂದ **ಜರತಿಃ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥಃ** ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಣೆಯು ಇರುತ್ತದೆ.

ಯಃ ಅಘಸ್ಯ ಧಾತಾ ಸಃ ದಧ್ಯಾಃ ಯಃ ಕಶ್ಚಿದ್ಧುಃಖಸ್ಯ ತದುತ್ಪಾದಕಸಾಪಸ್ಯ ವಾ ಧಾರಯಿತಾ ಸಃ ಗಚ್ಛತು | ದುಃಖವುಳ್ಳವನೂ ದುಃಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಪಾಪವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನೂ (ಉಷೋದೇವತೆಯು ಸ್ತ್ರೀತಿಯು ಉಂಟಾದನಂದರೆ) ನಮ್ಮಿಂದ ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಹೋಗಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ವಿವೃತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ದಧ್ಯಾಃ—ಯಾಸ್ಕರು **ದಧ್ಯತಿ, ದಧ್ನೋತಿ** (ನಿ. ೩-೯) ಎಂದು ಗತಿಕರ್ಮಕ ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ **ದಧ್ಯಾಃ** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ **ಗಚ್ಛತು** ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಜಾಮಿಃ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಔಣಾದಿಕ ಇಪ್ರತ್ಯಯ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಮತ್ವ. ಜನಯಂತಿ ಅಸ್ಯಾಮಪ್ರತ್ಯಮನ್ಯೇ ಇತಿ ಜಾಮಿಃ ಅಥವಾ ಜಮತಿ ಗಚ್ಛತಿ ಸ್ತೋತ್ರತ್ತಿಸ್ಥಾನಾತ್ ಅಸ್ಯತ್ರ ಇತಿ ಜಾಮಿಃ. ಹೀಗೆ ಅರ್ಧ ವಿನಕ್ತಾನಾಡಿದಾಗ ಜಮು ಅದನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಇಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತನಾಗಿದೆ.

ಸೂನೃತೇ—ಊನ ಪರಿಹಾಣೇ ಧಾತು. ಸುತರಾಂ ಊನಯತಿ ಅಸ್ಮಿಯನ್ ಇತಿ ಸೂನ್. ಸು ಹಾಸೌ ಋತಾ ಸತ್ಯಾ ಜೇತಿ ಸೂನೃತಾ ಪ್ರಿಯಸತ್ಯಾ ವಾಕ್. ಸಂಬಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಸೂನೃತೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. **ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜರಸ್ತು—ಜ್ಯನ್ ವಯೋಹಾನೌ ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತನಾಗಿದೆ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನ ರೂಪ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಯಗಾದಿಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಸನಾಭ್ಯಾಂ ವಾಮೌ**— ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ವಕ್ಕೆ ವತ್ವ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಶ್ತಾ—ಪಶ್ವಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನರ ರಬ್ಧಕ್ಕೆ ವರ್ಜಭಾವವೂ ಅಸ್ಮಾತಿ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ ಆತಿ ವ್ರತ್ಯಯವೂ ನಿವಾತಿಸವಾಗಿದೆ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಂತ್ಯ ತಕಾರಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಧ್ಯಾಃ—ದಧ್ಯತಿ ದಧ್ನೀತಿ (ನಿರು. ೨-೧೪-೬೧) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಗತ್ಯರ್ಥಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಾಠವಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತನಾಗಿದೆ. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಾತಾ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣನೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತನಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಜಯೇನು—ಜಿ ಜಯೇ ಧಾತು. ವಿಧಿಲಿಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಜಯೇನು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್—(ವಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ನಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ವ್ರತ್ಯಯವು ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವಾದುದರಿಂದ **ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದಕ್ಷಿಣಯಾ—ದಕ್ಷ ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. **ಮೃದಕ್ಷಿಭ್ಯಾಮಿನನ್**—(ಉ. ಸೂ. ೨-೨೦೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಇನನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅದಂತವಾದುದರಿಂದ ಟಾಪ್. ಪ್ರತ್ಯಯವು ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಇತ್ಯಾದಿ-ರ್ನಿತ್ಯಮ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತ ರೂಪ. || ೫ ||

ಸಂಹಿತಾವಾಚಃ |

ಉದೀರತಾಂ ಸೂನ್ಯತಾ ಉತ್ಪುರಂಧೀರುದಗ್ನಯಃ ಶುಶುಚಾನಾಸೋ

ಅಸ್ಥುಃ |

ಸ್ವಾರ್ಹಾ ವಸೂನಿ ತಮಸಾಪಗೂಳ್ತಾನ್ವಿಷ್ಕುಣ್ಣಂತ್ಯುಷಸೋ ವಿಭಾತಿಃ || ೬ ||

ಪದಮಾಚಃ |

ಉತ್ | ಈರತಾಂ | ಸೂನ್ಯತಾಃ | ಉತ್ | ಪುರಂಧೀಃ | ಉತ್ | ಅಗ್ನಯಃ | ಶುಶುಚಾನಾಸಃ | ಅಸ್ಥುಃ |

ಸ್ವಾರ್ಹಾ | ವಸೂನಿ | ತಮಸಾ | ಅಪಗೂಳ್ತಾ | ಅವಿಃ | ಕೃಣ್ಣಂತಿ | ಉಷಸಃ | ವಿಭಾತಿಃ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ |

ಸೂನ್ಯತಾಃ ಪ್ರಿಯಸತ್ಯಾತ್ಮಿಕಾ ನಾಚಃ ಉದೀರತಾಂ | ಉದ್ಗಚ್ಛಂತು | ಹೇ ಚುಶುಚಃ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಪ್ರವರ್ತಯದ್ಧಂ | ತಥಾ ಪುರಂಧೀಃ ಪುರಂಧಯಃ | ಪುರಂ ಶರೀರಂ ಯಾಸು ಧೀಯತೇ ಯಾಭಿರ್ವಾ ತಾಃ ಪುರಂಧಯಃ ಪ್ರಜ್ಞಾಃ ಪ್ರಯೋಗವಿಷಯಾಃ | ತಾ ಅಪ್ಯುನ್ನಿಷಂತು | ಪ್ರಜ್ಞೋಪಲಕ್ಷಿತಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಪ್ರವರ್ತಂತಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ಯಪಿ ಸ್ವಾಣವಾಯುನಾ ಶರೀರಂ ಧಾರಯತೇ ತಥಾಪಿ ಯೋ ವೈ ಸ್ವಾಣಃ ಸಾ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಯಾ ನಾ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಸ ಸ್ವಾಣ ಇತಿ ತ್ವತೇಃ ಸ್ವಾಣಪ್ರಜ್ಞ ಯೋರೇಕತ್ವಾತ್ಪ್ರಜ್ಞಾ ಯಾಃ ಶರೀರಧಾರಣಮವಿರುದ್ಧಂ | ತಥಾಗ್ನಯ ಆಹವನೀಯಾದ್ಯಾಃ ಶುಶುಚಾನಾಸೋಽತ್ಯಂತಂ ದೀಪ್ಯಮಾನಾ ಉದಸ್ಥುಃ | ಉತ್ತಿಷ್ಠಂತು | ಪ್ರಜ್ವಲಯಂತಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಮರ್ಥಮೇವಮಿತಿ ತದುಚ್ಯತೇ | ಯತೋ ವಿಭಾತೀರ್ವಿವಿಧಂ ಭಾಸಮಾನಾ ಉಷಸ ಉಷೋ-ದೇವತಾಸ್ತಮಸಾಪಗೂಳ್ತಾನ್ಯಂಧಕಾರೇಣಾತ್ಯಂತಂ ಗೋಪಿತಾನಿ ಸ್ವಾರ್ಹಾ ಸ್ಪೃಹಣೀಯಾನಿ ವಸೂನಿ ನಾಸಯೋಗ್ಯಾನಿ ಯಜ್ಞ ಸಾಧನಭೂತಹವಿರಾದೀನ್ಯಾವಿಷ್ಕುಣ್ಣಂತಿ ಯಥಾವಸ್ತು ಪ್ರಕಟೀಕುರ್ವಂತಿ | ತಸ್ಮಾತ್ತೋತ್ತಾದಿಕಂ ಕುರ್ವಂತಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವಿಭಾತಿಃ—ನಾನಾರೂಪವಾಗಿ ವ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ | ಉಷಸಃ—ಉಷೋದೇವತೆಗಳು | ತಮಸಾ—ಅಂಧಕಾರವಿಂದ | ಅಪಗೂಳ್ತಾ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮುಚ್ಚಿಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವು | ಸ್ವಾರ್ಹಾ—ಇಚ್ಛಾಯೋಗ್ಯಗಳೂ ಆದ | ವಸೂನಿ—ವಾಸ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಗೃಹಗಳನ್ನೂ (ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನೂ) | ಅವಿಃ ಕೃಣ್ಣಂತಿ—ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾರೆ | (ಅದ್ದರಿಂದ) ಸೂನ್ಯತಾಃ—ಪ್ರಿಯವಾದ ಮತ್ತು ಸತ್ಯವಾದ (ಸ್ತುತಿ) ವಾಕ್ಯಗಳು | ಉತ್ ಈರತಾಂ—

ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡಲಿ | ಪುರಂಧೀಃ—(ವ್ರಯೋಗಸಂಬಂಧವಾದ) ಜ್ಞಾನವಿಶಿಷ್ಟ ಕರ್ಮಗಳು ಉತ್—
ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಡಲಿ (ಮತ್ತು) | ಅಗ್ನಯಃ—(ಆವಹನೀಯಾದಿ) ಅಗ್ನಿಗಳು ಶುಶುಕಾನಾಸಃ—ದೇದೀಪ್ಯ
ಮಾನವಾಗಿ | ಉತ್ ಅಸುಃ—ಪ್ರಜ್ವಲಿಸಲಿ |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ನಾನಾರೂಪವಾದ ಉಷೋದೇವತೆಯು ಉದಿಸಿದರೆ, ಅಂಧಕಾರದಿಂದ (ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದೇ) ಮುಚ್ಚಿಡ
ಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ, (ನಮಗೆ) ಬಹಳ ಅನೇಕ್ಷ್ಯವಾದ ಗೃಹಗಳು ಅಥವಾ ಹವಿರಾದಿ ವದಾರ್ಥಗಳು ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತವೆ ;
(ಆದುದರಿಂದ) ಎಲೈ ಋತ್ವಿಜರೇ (ಆ ವೇಳೆಗೆ) ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಘಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಿ ;
(ವ್ರಯೋಗಜ್ಞಾನದ ಫಲವಾದ) ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ; (ಆವಹನೀಯಾದಿ) ಅಗ್ನಿಗಳನ್ನು ದೇದೀಪ್ಯಮಾನ
ವಾಗುವಂತೆ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸಿ

English Translation.

Let words of truth be spoken : let works of wisdom (be performed) :
let the blazing fires rise up, so that the many radiant Ushas may make
manifest the desirable treasures hidden by the darkness.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸೂನ್ಯತಾಃ—ಪ್ರಿಯಸತ್ಯಾತ್ಮಿಕಾಃ ವಾಚಃ ಯಾಸ್ಮರು ಸೂನ್ಯತಾ ವದವನ್ನು (ನಿ. ೨-೧೯) ಉಷೋ
ವಾಚಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಮತ್ತು ಅನ್ನ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ವಾತಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ನಾಯಣರು ಮಾತ್ರ
ಇದಕ್ಕೆ ಹಿತಕರವಾಗಿಯೂ ಸತ್ಯವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ವಾಕ್ಯೆಂಬದಾಗಿ ಬೇರೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು
ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಋತ್ವಿಜರು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವಂತೆ ಇರುವ
ಮಿಗಿಲಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ವರಿಸಲಿ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಪುರಂಧೀಃ ಉನ್ಮಿಷಂತು—ಪುರಂ ಶರೀರಂ ಯಾಸು ಧೀಯತೇ ಯಾಭಿರ್ವಾ ತಾಃ ಪುರಂಧಯಃ
ಪ್ರಜ್ಞಾಃ ಪ್ರಯೋಗವಿಷಯಾಸ್ತಾ ಅಪಿ ಉನ್ಮಿಷಂತು | ಪ್ರಜ್ಞೋಪಲಕ್ಷಿತಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಪ್ರವರ್ತಂತಾ-
ಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಪುರಶಬ್ದವು ಶರೀರ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು, ಶರೀರವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿರುವಂತೆ ಇರಿಸಿ
ಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಜ್ಞೆಯು ಎಂದು ಪುರಂಧಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು. ವರಿಶುದ್ಧವಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ (ಕೂಡಿರುವ) ಅಥವಾ
ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಕರ್ಮಗಳು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಕೌಷೀತಕೇ ಉವನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಯೋ ವೈ ಪ್ರಾಣಃ ಸಾ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಯಾ ವಾ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಸ ಪ್ರಾಣಃ
(ಕೌ. ಉ. ೩-೩.) ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಾಣವಾಯುವಿಗೂ ಪ್ರಜ್ಞೆಗೂ (ಏಕತ್ವ)
ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ ಪ್ರಾಣವಾಯುವೇ ಶರೀರವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಇರುವುದು. ಆದರೆ ಪ್ರಜ್ಞೆಯು ಶರೀರವನ್ನು
ಧರಿಸುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ವಿರೋಧವು ತೋರುವುದು. ಇದು ಪ್ರಾಣಪ್ರಜ್ಞೆಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಅಭೇದ
ವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಸರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಯದ್ವಾಪಿ ಪ್ರಾಣವಾಯುನಾ ಶರೀರಂ ಧಾರ್ಯತೇ ತದಾಪಿ ಪ್ರಾಣಪ್ರಜ್ಞಯೋರೇಕತ್ವಾತ್ ಪ್ರಜ್ಞಾಯಾಃ ಶರೀರಧಾರಣಮವಿರುದ್ಧಂ ಎಂದು ವಿರೋಧವರಿಹಾರವಾಗುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಪುರಂಧಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ (ವ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕರ್ಮಗಳು) ವ್ರಜ್ಞೆಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ನಾವುಗಳು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಯಾಸ್ಕರು ಪುರಂಧಿ, ಪುರಂಧೀ ಎಂದು ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಪಾಠಮಾಡಿ, ಅನುಗತ ಅರ್ಥಭೇದವನ್ನು ತೋರಿಸಿರುವರು. ಪುರಂಧೀ ಶಬ್ದವು (ನಿ. ೩-೨೨) ದ್ವಾವಾಪ್ಯಧಿವೀವಾಚಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ತೇ ಹಿ ಯಜ್ಞೇಷು ಯಜ್ಞಯಾಸ ಉಮಾಃ ಸಧಸ್ಥಂ ವಿಶ್ವೇ ಅಭಿ ಸಂತಿ ದೇವಾಃ |

ತಾ ಅಧ್ವರ ಉತತೋ ಯಹ್ಮೈಗ್ನೇ ಶ್ರುಷ್ಟೀ ಭಗಂ ನಾಸತ್ಯಾ ಪುರಂಧಿಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೩೯-೪)

ಪುರಂಧಿರ್ಬಹುಧೀಸ್ತತ್ತ್ವಃ, ಪುರಂಧಿಭಗಃ, ಪುರಸ್ತಾತ್ತಸ್ಯಾನ್ವಾದೇಶ ಇತ್ಯೇಕಂ | ಇಂದ್ರ ಇತ್ಯಸರಂ, ಸ ಬಹುಕರ್ಮತಮಃ, ಪುರಾಂ ಚ ದಾರಯಿತ್ಯತಮಃ, ವರುಣ ಇತ್ಯಸರಂ |

(ನಿ. ೬-೧೩)

ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ವೃತ್ತಿಕಾರರಾದ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು—ಪುರಂಧಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಗನೆಂಬ ದೇವತೆಯೆಂದು ಅರ್ಥ ಎಂದು ಒಂದು ಮತವು. ಧೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮವೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದರಿಂದ ಬಹಳ ಸಾಹಸ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನಾದಕಾರಣ ಇಂದ್ರನೆಂದು ಅರ್ಥ ಎಂದು ಇನ್ನೂ ಕೆಲವರ ಮತವು. ಅಥವಾ ಮೇಘಗಳನ್ನೂ, ಶತ್ರುವಟ್ಟಣೆಗಳನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ ಪುರಂಧಿ ಶಬ್ದವು ಇಂದ್ರನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ಕೆಲವರ ಮತವು

ಇಮಾಮೂ ನು ಕವಿತಮಸ್ಯ ಮಾಯಾಂ ಮಹೀ ದೇವಸ್ಯ ನಕಿರಾ ದಧರ್ಷ |

ಏಕಂ ಯದುದ್ವಾ ನ ಪೃಣಂತೈನೀರಾಸಿಂಚಂತೀರವನಯಸ್ಸಮುದ್ರಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೮೫-೬)

ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರದೃಷ್ಟಾದ ಋಷಿಯು ವರುಣನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿರುವನು | ಧೀರಿತಿ ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮ ಸಾ ಯಸ್ಯ ಪೂರ್ವೀ ಬಹ್ವೀ ಸ ಪುರಂಧಿಃ | ವರುಣಶ್ಚ ಪ್ರಜ್ಞಯಾ ಸ್ತೂಯತೇ ತಸ್ಮಾತ್ ವರುಣಃ ಪುರಂಧಿಃ | ಎಂದು ವೃತ್ತಿಕಾರರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಧೀ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಜ್ಞಾವಾಚಕವಾಗಿಯೂ, ಬಹಳ ವ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವವನಾದಕಾರಣ ವರುಣನು ಪುರಂಧಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವೆಂದೂ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಒಂದು ಮತವು.

ಆದಾಯ ಶ್ವೇನೋ ಅಭರತ್ಸೋಮಂ ಸಹಸ್ತಂ ಸನಾ ಅಯುತಂ ಚ ಸಾಕಂ |

ಅತ್ರಾ ಪುರಂಧಿರಜಹಾದರಾತೀರ್ಮದೇ ಸೋಮಸ್ಯ ಮೂರಾ ಅಮೂರಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೨೬-೭)

ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಪುರಂಧಿಃ ಬಹುನೋ ಧನಸ್ಯ ದಾತಾ ಬಹಳ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ದಾನಮಾಡಿರುವವನು ಎಂದು ಪುರಂಧಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಪಾವೀರವೀ ತನ್ಯತುರೇಕಪಾದಜೋ ದಿವೋ ಧರ್ತಾ ಸಿಂಧುರಾಶಸ್ಸಮುದ್ರಿಯಃ |

ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಸಃ ಶ್ವಣವನ್ ವಚಾಂಸಿ ನೇ ಸರಸ್ವತೀ ಸಹ ಧೀಭಿಃ ಪುರಂಧ್ಯಾ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೬೫-೧೩)

ಇಲ್ಲಿ ಪುರಂಧ್ಯಾ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಪುರಂಧಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿನಯಿಸುತ್ತದೆ.

ವಸೂನಿ—ವಾಸಯೋಗ್ಯಾನಿ ಯಜ್ಞಸಾಧನಭೂತಹವಿರಾದೀನಿ | ಮಘಂ ರೇಕ್ಷಃ ಎಂಬ ಧನನಾಮ ಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ವಸು ಶಬ್ದವೂ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಧನವೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಸುಗುರಸತ್ಸುಹಿರಣ್ಯಃ ಸ್ವಶ್ಲೋ ಬೃಹದಸ್ಮೈ ವಯ ಇಂದ್ರೋ ದಧಾತಿ |

ಯಸ್ತ್ರಾಯಂತಂ ವಸುನಾ ಪ್ರಾತರಿತ್ಯೋ ಮುಕ್ತೇಜಯೇವ ಪದಿಮುತ್ಸಿನಾತಿ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೫-೨)

ಇಲ್ಲಿ ವಸುನಾ - ಅನ್ನೇನ ಎಂದು ವಸು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಾಗುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞವು ನೆರವೇರಲು (ಸಾಧನವಾದ) ಕಾರಣವಾದ ಹವಿಸ್ಸೇ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಮುಚ್ಚಿರುವುವುಗಳನ್ನು (ಕಾಣಿಸದಿರುವವುಗಳನ್ನು) ಉಪೋದೇವತೆಯು ಪ್ರಕಟಮಾಡಿಕೊಡುವುದರಿಂದ ಉಪೋದೇವತೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದಕ್ಕಾಗುವುದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಉದೀರತಾಮ್—ಉತ್ ಉವನರ್ಗ. ಈರ ಗತೌ ಕಂವನೇ ಚ ಧಾತು. ಅದಾದಿ ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಅನಕಾರದವರ ದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದೇಷ್ಯನತಃ—(ವಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅದಾದೇಶ. ಅನೇತಃ—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೦) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟಿಗೆ ಏತ್ಯ. ಈರತಾಮ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪುರಂಧೀಃ—ಪುರಂ ಪೂರಯಿತವ್ಯಂ ಸರ್ವವಿಷಯಜಾತಂ ಅಸ್ಯಾಂ ಧೀಯತೇ ಅವನ್ಮಾಪ್ತತೇ ಇತಿ ಪುರಂಧೀ ಬುದ್ಧಿಃ. ಡುಧಾಜ್ಞಾ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣ್ಯಧಿಕರಣೇ ಚಿ—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆತೋಲೋಪ ಇಟಿ ಚಿ—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತತ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಂ—ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಅಲುಕ್. ಅಧವಾ ವೈಮೋದರಾದಿಗಣವು ಆಕೃತಿಗಣವಾದುದರಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಅಭಿಮತ ರೂಪವಿದ್ದಿ ಯಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುವಚನ ವರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ವಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶುಶುಜಾನಾಸಃ—ಶುಚಿರ್ ಪೂತೀಭಾವೇ ಧಾತು. ಭೃಶಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಧಾತೋರೇಕಾಚಿಃ— (ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಬಂದಾಗ ಯಜೋಚಿ ಚಿ (ವಾ. ಸೂ. ೨-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನೈಮಿತ್ತಿಕವಾಗಿ ಲುಕ್. ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕೋ ವಿಧಿನಿತ್ಯಃ—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಜ್ಞಲುಪಾಂತದಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಲುಪಾಂತವನ್ನು

ಪಾರಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ರಸಿಗೆ ಲುಕ್. ರಾಸಚಿಗೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿತ್ವನಿರಾಸದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಯಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶುಶುಚಾಸ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಜನ್ ರೂಪದಾಗ ಆಜ್ಜ-ಸೇರಸುಕ್—(ವಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦)ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಕಾಗಮ.

ಅಸ್ಥಿಃ—ಪ್ರಾ ಗತಿಸಿವೃತ್ತಾ ಧಾತು. ಭಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಿಃ—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬)ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪದಲ್ಲಿ ಲುಜ್ ವೃಧನುಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತಿಸ್ಥಾಘಾಸಾಭೂಭ್ಯಃ—(ವಾ. ಸೂ. ೨-೪-೬೬)ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಗ್ಗೆ ಸಿಚಾವೇಶ ಬಂದಾಗ ಆದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಆತೇಃ—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಿಗೆ ಉನಾದೇಶ. ಉಸ್ಯಪದಾಂತಾತ್—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯೬)ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಬಂತದವರಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಾರ್ಹಾ—ನವುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶಿ ಆದೇಶ ಬಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೦)ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗ್ಗೆ ಲೋಪ. ಸ್ವೃಹಾಯಾಂ ಸಂಬಂಧಿ ಸ್ವಾರ್ಹಮ್. ತಸ್ಯೇದಮ್—(ವಾ. ಸೂ. ೪-೩-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತದ್ವಿತೇಷ್ವಜಾಮಾದೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಪಗೂಳ್ಳಾ—ಗುಹಾ ಸಂವರಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹೋಡಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಹಕಾರಕ್ಕೆ ಡತ್ವ. ಝಪಸ್ತಘೋ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಫತ್ವ. ಪ್ಪುತ್ವದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಡತ್ವ. ಧೋಡೇ ಲೋಪಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವ ಡಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಧ್ರಲೋಪೇ ಪೂರ್ವಸ್ಯ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಣಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದಾಗ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಗತಿರನಂತರಃ—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೨-೪೯)ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಆವ)ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹು-ಲಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗ್ಗೆ ಲೋಪ.

ವಿಭಾತೀಃ—ಭಾ ದೀವೌ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತತ್ವ—(ವಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬)ಎಂಬುದರಿಂದ ಬೀವ್ ಶತುರನುಮೋ ನದ್ಯಜಾದೀ—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩)ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮ್ ರಹಿತವಾದ ಶತ್ವವಿನ ವರದಲ್ಲಿ ಜೀವ್ ಬಂದುವರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—(ವಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೯)ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಪಾನ್ಯದೇತ್ಯಭ್ಯ ೧ ನ್ಯದೇತಿ ವಿಷ್ಕುರೂಪೇ ಅಹನೀ ಸಂ ಚರೇತೇ |

ಪರಿಕ್ಷಿತೋಸ್ತಮೋ ಅನ್ಯಾ ಗುಹಾಕರದ್ವಾದುಷಾಃ ಶೋಶುಚತಾರಥೇನ ||೭||

|| ಸದವಾತಃ ||

ಅಸಃ | ಅನ್ಯತ್ | ಏತಿ | ಅಭಿ | ಅನ್ಯತ್ | ಏತಿ | ವಿಷುರೂಪೇ ಇತಿ ವಿಷ್ವರೂಪೇ | ಅಹನೀ ಇತಿ |
ಸಂ | ಚರೇತೇ ಇತಿ |

ಪರಿಕ್ಷಿತೋಃ | ತಮಃ | ಅನ್ಯಾ | ಗುಹಾ | ಅಕಃ | ಅದ್ಯಾತ್ | ಉಷಾಃ | ಶೋಶುಚತಾ |

ರಥೇನ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಇದಾನೀಮಹೋರಾತ್ರಸ್ತು ತಿದ್ವಾರೋಷಾಃ ಸ್ತೂಯತೇ | ವಿಷುರೂಪೇ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಪ್ರಕಾರೇಣ
ನಾನಾರೂಪೇಽಹನೀ ಅಹಶ್ಚ ರಾತ್ರಿಸ್ತೋಭೇ ಸಂ ಚರೇತೇ | ಸಮಿತ್ಯೇಕೀಭಾವೇ | ಸಹ್ಯವಾವ್ಯವಧಾನೇನ
ಚರತಃ | ಅತ್ರಾಹ್ನಃ ಸಾಹಚರ್ಯಾತ್ಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವಾಚ್ಚ ರಾತ್ರಿಸ್ಯಹರಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಉತ್ತರತ್ರ
ಮಂತ್ರಾಂತರೇಽಯಮೇವಾರ್ಥಃ ಸ್ಪಷ್ಟ ಆಮ್ನಾತಃ | ಅಹಶ್ಚ ಕೃಷ್ಣ ಮಹರರ್ಜುನಂ ಚ ವಿ ವರ್ತೇತೇ
ರಜಸೀ ನೇದ್ಯಾಭಿಃ | ಋ. ೬-೯-೧ | ಇತಿ | ತರ್ಯೋರ್ಮಧ್ಯೇಽನ್ಯದ್ರಾತ್ರಿಸಮಹರಪೃತಿ |
ಅಸಗಚ್ಛತಿ | ಪ್ರತಿಲೋಮಂ ಗಚ್ಛತಿ ನಾ | ಅಪೇತ್ಯೇತಸ್ಯ ಪ್ರಾತಿಲೋಮ್ಯಂ | ನಿ. ೧-೩ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ |
ಅನ್ಯಚ್ಚ ದಿವಸಾಖ್ಯಮಹರಭ್ಯೇತಿ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಗಚ್ಛತಿ | ಅಭೀತ್ಯಾಭಿಮುಖ್ಯಂ | ನಿ. ೧-೩ | ಇತಿ
ಯಾಸ್ಯಃ | ರಾತ್ರಾಂ ಪ್ರತಿನಿವೃತ್ತಾಯಾಮಹರಭಿಮುಖನಾಗಚ್ಛತಿತ್ಯರ್ಥಃ | ವಿಷುರೂಪೇ ಸಂ ಚರೇತೇ
ಇತಿ ಯನುಕ್ತಂ ತದೇವ ಸ್ಪಷ್ಟೀಕೃತಯತೇ | ಪರಿಕ್ಷಿತೋಃ ಪರ್ಯಾಯೇಣ ನಿವಸತೋಃ ಪರಿಕ್ಷಸಯ-
ತೋರ್ವಾ | ಪ್ರಾಣಿನಾಮಹಃಸ್ತುತೀತೇಷ್ಟಾಯುಷಃ ಕ್ಷಯಾತ್ಪರಿಕ್ಷಸಣಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ | ತರ್ಯೋರ್ಮಧ್ಯೇಽನ್ಯಾ
ರಾತ್ರಿಸ್ತಮಸ್ತನೋರೂಪಾ ಗುಹಾ ಪದಾರ್ಥಾನಾಂ ಗೂಹನಮಕಃ | ಕರೋತಿ | ಅನ್ಯಾಹರೇಕದೇಶಭೂತಾ
ಚೋಷಾಃ ಶೋಶುಚತಾ ಭೃಶಂ ದೀಪ್ತೇನ ರಥೇನಾದ್ಯಾತ್ | ದ್ಯೋತತೇ | ಪ್ರಕಾಶತೇ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ
ನಾ ಸರ್ವಂ | ರಾತ್ರಿಸ್ತನೋರೂಪತತ್ವಾನ್ನರ್ವಂ ಜಗದಾವೃಣೋತಿ | ಉಷಾಸ್ತು ಸರ್ವಾನ್ಭಾವಾನ್ಪ್ರಕಾಶ-
ಯತೀತ್ಯುಷಸಃ ಸ್ತುತಿಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವಿಷುರೂಪೇ—(ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ) ವಿವಿಧ ರೂಪಗಳಾದ | ಅಹನೀ—ಅಹೋರಾತ್ರಗಳು |
ಸಂ ಚರೇತೇ—ಒಟ್ಟಾಗಿರೇ ಸಂಚರಿಸುತ್ತವೆ | ಅನ್ಯತ್—(ಅವೆರಡರಲ್ಲಿ) ಒಂದು (ರಾತ್ರಿಯು) | ಅಸ ಏತಿ—
ಹಿಂದಕ್ಕೆ (ಕಳೆದು) ಹೋಗುತ್ತದೆ | ಅನ್ಯತ್—ಮತ್ತೊಂದು (ಹಗಲು) | ಅಭಿ ಏತಿ—ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತದೆ |
ಪರಿಕ್ಷಿತೋಃ—(ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಅಯುಷ್ಸನ್ನ) ಕ್ಷಯಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ (ಸರದಿಯಮೇಲೆ ಬರುವ) ಅವೆರಡರಲ್ಲಿ |
ಅನ್ಯಾ—ಒಂದು (ರಾತ್ರಿಯು) | ತಮಃ—ತನೋರೂಪವಾಗಿ | ಗುಹಾ—(ವದಾರ್ಥಗಳು) ಮರೆ(ಯಾಗುವಂತೆ) |

ಅಕಃ—ಮಾಡುತ್ತದೆ | (ಅನ್ಯಾ—ಮತ್ತೊಂದು) ಉಷಾಃ—(ಹಗಲಿನ ಭಾಗವಾದ) ಉಷಃಕಾಲವು | ಶೋಶುಚಿತಾ—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ದೀವ್ಯಮಾನವಾದ | ರಥೇನ—(ತನ್ನ) ರಥದಿಂದ | ಅದ್ಯೌತ್—(ಎಲ್ಲವನ್ನೂ) ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ.

1 ಭಾರ್ವಾಹ ||

ವಿವಿಧರೂಪಗಳಾದ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳು (ಒಂದಾಗುತ್ತಲೊಂದು) ಒಟ್ಟಾಗಿ ಯೇ ಸಂಚರಿಸುತ್ತವೆ; (ಅವುಗಳಲ್ಲಿ) ಒಂದು (ರಾತ್ರಿಯು) ಹಿಂದಕ್ಕೂ, ಮತ್ತೊಂದು (ಹಗಲು) ಮುಂದಕ್ಕೂ ಹೋಗುತ್ತದೆ; ಆಯುಃಕ್ಷಯಕಾರಿಗಳಾದ (ಅವೆರಡರಲ್ಲಿ) ತನೋರೂಪವಾದ ಒಂದು (ರಾತ್ರಿಯು) (ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು) ಮರೆಮಾಡುತ್ತದೆ; (ಮತ್ತೊಂದಾದ ಹಗಲಿನ ಏಕದೇಶವಾದ) ಉಷಸ್ಸು ದೇದೀಪ್ಯಮಾನವಾದ (ತನ್ನ) ರಥದಿಂದ (ಅಂಧಕಾರಾವೃತವಾಗಿದ್ದ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನು) ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ.

English Translation.

The twofold day proceeds unseparated; one (part going) forward, one backward; one of these two alternating (periods) effects the concealment (of things); the Dawn illumines them with her radiant chariot.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದರಮೂಲಕವಾಗಿ ಉಷಸ್ಸನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿರುತ್ತದೆ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳೆರಡೂ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳಿಂದ ಒಂದನ್ನು ಇನ್ನೊಂದು ಎಡಬಿಡದೆ ಸಂಚರಿಸುತ್ತವೆ.

ವಿಷುರೂಪೇ—ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣ ಪ್ರಕಾರೇಣ ನಾನಾರೂಪೇ | ಅಹಶ್ಚ ರಾತ್ರೀಶ್ಚೋಭೇ ಸಹ್ಯವ ಅಸ್ಯ ವಧಾನೇನ ಚರತಃ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿ ಅತ್ರಾಹ್ನಃ ಸಾಹಚರ್ಯಾತ್ ತತ್ಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವಾಚ್ಚ ರಾತ್ರೀರಸಿ ಅಹಃ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ |

ಅಹಶ್ಚ ಕೃಷ್ಣಮಹರಜುಃಸಂ ಚ ವಿ ವರ್ತೇತೇ ರಜಸೀ ವೇದ್ಯಾಭಿಃ |

ನೈಶ್ವಾನರೋ ಜಾಯಮಾನೋ ನ ರಾಜಾನಾತಿರಜ್ಜ್ಞೋತಿಷಾಗ್ನಿಸ್ತಮಾಂಸಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೯-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಅಹಸ್ಸಿನ ಸಾಹಚರ್ಯದಿಂದಲೂ, ಅಹಸ್ಸಿಗೆ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಯಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ರಾತ್ರಿಯೂ ಅಹಸ್ಸೆಂದು ವ್ಯುತ್ಪದಿಸ್ವವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು.

ರಾತ್ರೀಗೂ ಅಹಸ್ಸೆಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ವ್ಯವಹಾರವಿರುವಾಗ ಅಹೋರಾತ್ರಸಮುದಾಯರೂಪವಾದ ದಿನದಲ್ಲಿ ಅಹಸ್ಸೆಂಬುದು ಎರಡು ರೂಪದಿಂದ ಇರುವುದು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ರಾತ್ರೀರೂಪವಾದ ಅಹಸ್ಸು ತಮಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಾಗಿ ವದಾರ್ಥಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಯಾರಿಗೂ ಕಾಣಿಸದಂತೆ ಮುಚ್ಚುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಇದು ಹಗಲಿಗೆ (ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವ ರೀತಿಯಿಂದ) ವಿಪರೀತವಾದ ರೀತಿಯಿಂದ ಇರುತ್ತಾ ಕಳೆದುಹೋಗುತ್ತದೆ ಈ ಅಂಶವನ್ನೇ ತಯೋಃ ಮಧ್ಯೇ ಅನ್ಯತ್ ರಾತ್ರೀರೂಪಮಹಃ ಅಸಗಚ್ಛತಿ ಪ್ರತಿಲೋಮಂ ಗಚ್ಛತಿ ನಾ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಅಪೆ+ಏತಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಪೆ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಪ್ರಾತಿಲೋಮ್ಯರೂಪವಾದ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಯಾಸ್ಕರು ವ್ಯಪೇತೈತಸ್ಯ ಪ್ರಾತಿಲೋಮ್ಯಂ (ನಿ. ೧-೩) ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಇದರಂತೆಯೇ ಅನ್ಯಚ್ಚ ದಿವಸಾಖ್ಯಮಹಃ ಅಭಿ ಏತಿ ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಗಚ್ಛತಿ | ದಿವಸ (ಹಗಲು) ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಅಹಸ್ಸು ರಾತ್ರಿಗೆ ವಿಪರೀತಭಾವದಿಂದ ಅಂದರೆ ವ್ರಕಾಶಕರವಾದರೂಪದಿಂದ ಇರುತ್ತಾ, ರಾತ್ರಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ (ಎಂದರೆ ರಾತ್ರಿಯು ಕಳೆದನಂತರ) ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುತ್ತದೆ.

ಅಭಿ+ಏತಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಭಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಅಭಿಮುಖ್ಯರೂಪವಾದ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರು ಅಭೀತ್ಯಾಭಿಮುಖ್ಯಂ (ನಿ. ೧-೩) ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು. ರಾತ್ರಿಯು ಕಳೆದನಂತರ ಅಹಸ್ಸು ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬರುವುದೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಪರಿಕ್ಷಿತೋಃ—ಪರ್ಯಾಯೇಣ ನಿವಸತೋಃ ಪರಿಕ್ಷಪಯತೋರ್ವಾ | ಅಹೋರಾತ್ರಗಳು ಒಂದರ ಅನಂತರ ಇನ್ನೊಂದು ಎಡಬಿಡದೆ ಬರುವುವು ಮತ್ತು ಇವುಗಳು ವ್ರಾಣಿಗಳ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ತಮ್ಮ ಗಮನಾಗಮನಗಳಿಂದ ಕಳೆಯುವುವು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಉಷಾಃ ಶೋರುಚಿತಾ ರಥೇನ ಅದ್ಯೌತ್—ದ್ಯೋತತೇ ಪ್ರಕಾಶತೇ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ ವಾ ಸರ್ವಂ | ರಾತ್ರಿಯು ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಮುಚ್ಚುತ್ತದೆ. ಉಷಸ್ಸು ತನ್ನ ಉದಯದಿಂದ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಾ ತಾನೂ ಪ್ರಕಾಶರೂಪದಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವುದು ಎಂದು ಉಷಸ್ಸು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಸೆ ಲ್ಲಿಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಏತಿ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಲುಕ್. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ. ಮುಂದೆಯೂ ಏಕಕರ್ತೃಕವಾಗಿ ಏತಿ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಏಕಾನ್ಯಾಭ್ಯಾಂ ಸಮರ್ಥಾಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ಎರಡನೇ ಏತಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಷುರೂಪೇ—ವಿಷು ರೂಪಾಣಿ ಯಯೇಸ್ತೇ ವಿಷುರೂಪೇ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚರೇತೇ—ಚರ ಗತಿಭಕ್ಷಣಯೋಃ ಧಾತುಃ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷದ್ವಿನಚನರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರಿಕ್ಷಿತೋಃ—ಪ್ರಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಸಿತಿ ಕೃತಿತುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ತುಕಾಗಮ.

ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಸದ ಸ್ವಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತೇ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ.

ಗುಹಾ—ಗುಹೂ ಸಂವರಣೇ ಧಾತು ಅನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀಶ್ವದಲ್ಲಿ ಖಾಪ್ ಸುಪಾಂ ಸು.೩೯— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ (ಅನ್) ಆಕಾರಾವೇಶ.

ಅಕಃ—ಡುಕ್ಯಜ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್ ಲಿಟಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಬ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ತಿಬಾದೇಶ. ಇತಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಮಂತ್ರೇ ಘಸಹ್ಯರಣ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಲುಕ್. ತಿವ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗುಣ. ಉರಣ್ವಪರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ರವರನಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಲಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಅವೃತ್ತನಾವ ತಿಪ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಂತ್ಯರೇಫಕ್ಕೆ ಖರವಸಾನಯೋರ್ವಿಸರ್ಜನೀಯಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಸರ್ಗ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅದ್ಯಾತ್—ದ್ಯುತ ದೀಪ್ತ ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಛಂದಸನಾಗಿ-ಲಬ್. ದ್ಯುದ್ಯೋ ಲುಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಗುಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಛಂದಸನಾಗಿ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ದ್ಯು ಅಭಿಗಮನೇ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಉತೋ ವೃದ್ಧಿ ಲುಕಿ ಹಲಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ತಿಜ್ಜ ತಿಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೮) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅತಿಜಃ ಎಂದು ನಿಷೇಧಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತನಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶೋಶುಚಿತಾ—ಶುಚಿರ್ ಪೂತೀಭಾವೇ. ಧಾತು. ಭೃಶಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಜ್ ಬಂದಾಗ ಯಜೋಚಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್. ಯಜ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದಾಗ ಗುಣೋ ಯಜ್ ಲುಕೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಗುಣ ಯಜ್ ಲುಜ್ ಅಂತದ ಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸದೃತೀರದ್ಯ ಸದೃತೀರಿದು ಶ್ವೋ ದೀರ್ಘಂ ಸಚಂತೇ ವರುಣಸ್ಯ ಧಾಮ |

ಅನವದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತಂಶತಂ ಯೋಜನಾನ್ಯೇಕೈಕಾ ಕ್ರತುಂ ಪರಿ ಯಂತಿ ಸದ್ಯಃ || ೮ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸಂ ದೃಶೀಃ | ಅದ್ಯ | ಸಂ ದೃಶೀಃ | ಇತ್ | ಉಂ ಇತಿ | ಶ್ವಃ | ದೀರ್ಘಂ | ಸಚಂತೇ | ವರುಣಸ್ಯ |
ಧಾಮ |

ಅನವದ್ಯಾಃ | ತ್ರಿಂಶತಂ | ಯೋಜನಾನಿ | ಏಕಾಽ ಏಕಾ | ಕ್ರತುಂ | ಪರಿ | ಯಂತಿ | ಸದ್ಯಃ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ನಹನಿ ಸದೃಶೀರಿತ್ ಪರಸ್ಪರಂ ಸದೃಶ್ಯ ಏವ | ತಥಾ ಶ್ವ ಇತ್ ಪರಸ್ತಿಸ್ನಹನಿ ಸದೃಶೀಃ ಪರಸ್ಪರಂ ಸದೃಶ್ಯ ಏವ | ಉಶಬ್ದೋಽಸಿಶಬ್ದಾರ್ಥಃ | ಇಚ್ಛೆಬ್ಬ ಏವಾರ್ಥಃ | ಅದ್ಯತನ್ಯೋಽಸಿ ಶ್ವಸ್ತನೀಭಿಃ ಸದೃಶ್ಯಃ ಶ್ವಸ್ತನ್ಯಶ್ಚಾ ದ್ಯತನೀಭಿಃ | ಏವಮಹರಂತರೇಣ ಸಾದೃಶ್ಯಂ | ಕಥಂ ಸಾದೃಶ್ಯಮಿತಿ ತದುವಪಾದ್ಯತೇ | ಯದಾ ನಕ್ಷತ್ರಾಣಿ ನ ದೃಶ್ಯಂತೇ ಸೂರ್ಯಶ್ಚ ನೋದೇತಿ ಉಷಃಕಾಲಃ | ಸ ಚೈಕವಿಂಶತಿಘಟಿಕಾಭಿಃ ಪಡ್ವಿಂಶತಿಪರಾಭಿಶ್ಚ ಸಂಮಿತಃ | ಸೂರ್ಯೋ ಹಿ ಪ್ರತಿದಿನಮೇಕೋ-
ನಷಷ್ಯಾಧಿಕಸಂಚಿಸಹಸ್ರಯೋಜನಾನಿ ಮೇರುಂ ಪ್ರಾದಕ್ಷಿಣ್ಯೇನ ಪರಿಭ್ರಮತಿ | ತಥಾ ಸತಿ ಯತ್ರ ಯತ್ರ ಲಂಕಾದಿಭೂಪ್ರದೇಶೇ ಸೂರ್ಯೋ ಗಚ್ಛತಿ ತಸ್ಯ ತಸ್ಯ ಪುರಸ್ತಾತ್ತ್ರಿಂಶದ್ಯೋಜನಮುಷಾ ಅಪಿ ಗಚ್ಛತಿ | ಸೂರ್ಯೋ ಯಸ್ತಿಸ್ನೇಶೇ ಗಚ್ಛತಿ ತತ್ರ ತ್ರಿಂಶದ್ಯೋಜನಂ ಪುರಸ್ತಾದ್ವೇಶಸ್ಥಿತಾನಾಮುದಿತೋ ದೃಶ್ಯತೇ | ಏವಂ ಸರ್ವಪ್ರದೇಶೇಷ್ಯಸಿ | ತಥೋಷಾ ಅಪಿ ಯತ್ರ ಗಚ್ಛತಿ ತತಃ ಪುರಸ್ತಾತ್ತ್ರಿಂಶದ್ಯೋಜನ-
ಭೂಭಾಗವರ್ತಿನಾಮುದಿತಾ ದೃಶ್ಯತೇ | ಏವಂ ಲಂಕಾದಿಸರ್ವಪ್ರದೇಶಸ್ಥಿತಾನಾಮಪ್ಯುಷಸ ಉದಯೋಽನ-
ಗಂತವ್ಯಃ | ಏವಂ 'ಚಿ ಸತ್ಯೇಕಸ್ತಿಸ್ನಾಭಾಗೇ ಯಾವತ್ಕಾಲಂ ಯಥೋಷಾಃ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ ತಥಾ ಭೂಭಾಗಾಂತರೇಽಸಿ ತಾನಂತಂ ಕಾಲಂ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ | ಏವಮುಕ್ತರೀತ್ಯೇಕಸ್ತಿಸ್ನೇವಾಹನಿ ಸರ್ವಪ್ರದೇಶ-
ವರ್ತಿನಾಮಪ್ಯುಷಸಃ ಸದೃಶ್ಯಃ | ಪ್ರದೇಶಬಾಹುಲ್ಯಮಪೇಕ್ಷ್ಯೋಷಸಾಂ ಬಹುತ್ವಾದ್ಭದ್ರವಚನಂ | ಏವಮೇಕರೂಪಾ ಉಷಸೋಽನವದ್ಯಾಃ ಶುದ್ಧಾಃ | ತಾಸಾಮುದಯೋತ್ಪನ್ನೇ ಭಾವಾ ಅನವದ್ಯಾ ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ಕಿಮು ವಕ್ತವ್ಯಂ ತಾಸಾಮನವದ್ಯತ್ವೇ | ದೀರ್ಘಮುಕ್ತರೀತ್ಯಾತ್ಯಂತಮಾಯತಂ ವರುಣಸ್ಯ ತಮೋನಿವಾರಕಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಧಾಮ ಸ್ಥಾನಂ ಮೇರುವಲಯಂ ಸಚಂತೇ | ಪ್ರತಿದಿನಂ ಸೇವಂತೇ | ಕಿಯದ್ವೂರಮಿತಿ ತದುಚ್ಯತೇ | ತ್ರಿಂಶತಂ ಯೋಜನಾನಿ ತ್ರಿಂಶದ್ಯೋಜನಾನಿ ಪುರತಃ | ಸೂರ್ಯೋ ಯತ್ರ ಯತ್ರೋದೇತಿ ತತಸ್ತತ್ತ್ರಿಂಶದ್ಯೋಜನಂ ಪುರಸ್ತಾದುದ್ಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಾಸಾಂ ಮಧ್ಯ ಏಕೈಕೋಷಾ ಲಂಕಾದ್ಯೇಕೈಕಭೂಭಾಗವರ್ತಿನಾಂ ಕ್ರತುಂ ಗಮನಾಗಮನಾದಿರೂಪಂ ಕರ್ಮ ತದ್ವಿಷಯಾಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಂ ನಾ | ತಥಾ ಚ ನಿರುಕ್ತಂ | ಕ್ರತುಂ ದಧಿಕ್ರಾಃ ಕರ್ಮ ನಾ ಪ್ರಜ್ಞಾಂ ನಾ | ನಿ. ೨-೨೮ | ಇತಿ | ಸದೃಶ್ಯದಾನೀಮೇವ ಹಿ ಸ್ತೋದಯಕಾಲ ಏವ ಪರಿ ಯಂತಿ | ಪರಿತೋ ಗಚ್ಛಂತಿ | ನಿರ್ವಹಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ತದ್ಭೂಭಾಗವಿಶೇಷೇಣ ಸೂರ್ಯಸ್ತೋದಯೋ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಾಪ್ರೇ ಪ್ರದರ್ಶಿತಃ | ಉದಯೋ ಯೋ

ಲಂಕಾಯಾಂ ಸೋಽಸ್ತಮಯಃ ಸವಿತುರೇವ ಸಿದ್ಧಪುರೇ | ಮಧ್ಯಾಹ್ನೋ ಯವಕೋಟ್ಯಾಂ ರೋಮಕ-
ವಿಷಯೇಽರ್ಥರಾತ್ರಃ ಸ್ಯಾತ್ | ಆರ್ಯ. ೪-೧೩ | ಇತಿ ||

|| ಶ್ರುತಿಪರಾಧಃ ||

(ಉಷಸಃ—ಉಷಸ್ಸುಗಳು) | ಅದ್ಯ—ಈಗ ಸದೃಶೀಃ ಇತ್—(ಒಂದಕ್ಕೊಂದು)ಸಮ
ವಾದವುಗಳೇ ; ಶ್ವಃ ಇತ್—ನಾಳಯೋ , ಸದೃಶೀಃ ಉ—ಸಮನಾವಾದವುಗಳೇ (ಈಗೇತಿ ಏಕರೂಪ
ಗಳಾದ) | ಅನವದ್ಯಾಃ—ಶುದ್ಧವಾದ (ಅವುಗಳು) , ದೀರ್ಘಂ—(ಅತ್ಯಂತ)ದೀರ್ಘವಾದ (ವಿಸ್ತೃತವಾದ) |
ವರುಣಸ್ಯ—ತಮೋನಿವಾರಕನಾದ (ಸೂರ್ಯನ) , ಧಾನು—ಧಾನವನ್ನು , ತ್ರಿಂಶತಂ—ಮೂವತ್ತು
ಯೋಜನಾನಿ—ಯೋಜನಗಳಷ್ಟು ದೂರ (ಸೂರ್ಯನಿಗಿಂತ ಮುಂದೆ ಉದಿಸಿ) | ಸಚಂತೇ—ಸೇವಿಸುತ್ತವೆ
(ಸುತ್ತುತ್ತವೆ) | ಏಕೈಕಾ—ಒಂದೊಂದು (ಉಷಸ್ಸು) | ಕೃತುಂ—(ಆಯಾ ಭೂಭಾಗಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಿಸುವಂತೆ
ಗಮನಾಗಮನರೂಪ) ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನೂ | ಸದ್ಯಃ—ಆಗಲೇ (ತಮ್ಮ ಉದಯಕಾಲದಲ್ಲೇ) | ಪರಿಯಂತಿ—
ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಈಗಲೂ ನಾಳೆಯೂ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಿರುವ ಉಷಸ್ಸುಗಳು ಶುದ್ಧವಾದವು ; ಅವು ತಮೋನಿವಾರಕನಾದ
ಸೂರ್ಯನ ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವ್ಯಾಪ್ತವನ್ನು (ವಧವನ್ನು) ಮೂವತ್ತು ಯೋಜನಗಳು (ಸೂರ್ಯನಿಗಿಂತ ಮುಂ
ಉದಿಸಿ)ಸುತ್ತುತ್ತವೆ ; (ಮತ್ತೂ) ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಉಷಸ್ಸು (ತನ್ನ) ಉದಯಕಾಲದಲ್ಲೇ ಆಯಾ ದೇಶಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಿಸು
ವಂತೆ (ಗಮನಾಗಮನಾದಿರೂಪ) ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನೂ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತದೆ.

English Translation.

The same to-day, the same tomorrow, the irreproachable (Dawns)
precede the distant course of Varuna (Sun) by thirty yojanas, and each in
succession revolves in its (appointed) office.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸದೃಶೀರದ್ಯ ಸದೃಶೀರಿದು ಶ್ವಃ—ಅಸ್ಥಿತ್ವದನಿ ಪರಸ್ಪರಂ ಸದೃಶ್ಯಃ | ಪರಸ್ಥಿತ್ವಹನ್ಯಪಿ ಪರಸ್ಪರಂ
ಸದೃಶ್ಯ ಏವ | ಅದೃತನೈರ್ದೃಶ್ಯ ಶ್ವಸ್ತನೀಭಿಃ ಸದೃಶ್ಯಃ ಶ್ವಸ್ತನೈಶ್ಚ ಅದೃತನೀಭಿಃ | ಏವಮಹರಂತರೇಣಾ
ಸಾದೃಶ್ಯಂ | ಇಲ್ಲಿ ದಿನಗಳಿಗೆ ವರಸ್ವರವಾಗಿ ಹೋಲಿಕೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇವತ್ತಿನ ಅಹಸ್ಸಿಗೆ (ದಿನಕ್ಕೆ) ನಾಳೆಯ
ದಿನವು ಸಮನಾಗಿರುತ್ತದೆ. ನಾಳೆಯ ದಿನಕ್ಕೆ ಇವತ್ತಿನ ದಿನವು ಸಮಾನವು. ನಿನ್ನೆಯ ದಿನಕ್ಕೆ ಇವತ್ತಿನ ದಿನವೂ,
ನಾಳೆಯ ದಿನವು ಇವತ್ತಿಗೂ ಸಮಾನವೆಂದು ಪರಸ್ಪರವಾದ ಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಸೂರ್ಯನ ಗತಿವಿಶೇಷ
ದಿಂದ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಪ್ರಕಾಶದ ಸಮಾನ ಧರ್ಮವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬೇರೆಯ ದಿನಗಳಿಗೂ ಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು
ಹೇಳಬಹುದಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಹೀಗೆ ಇರುವ ಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ನಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಕಾಣದಂತೆ ಇರುವಾಗ ಸೂರ್ಯನು ಉದಯವನ್ನು ಹೊಂದುವವರೆಗಿನ ಕಾಲವು ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಘಳಿಗೆಗಳಿಂದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಘಳಿಗೆಗಳವರೆಗಿನ ಕಾಲವು ಎಂತಲೂ ಅದನ್ನು ರಾತ್ರಿಯ ಕೊನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಂತ್ಯವಾಗುವ ಉಷಃಕಾಲವೆಂತಲೂ ವ್ಯವಹಾರಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸೂರ್ಯನು ಪ್ರತಿದಿನದಲ್ಲಿಯೂ ಐದು ಸಾವಿರದ ಐವತ್ತೊಂಭತ್ತು ಯೋಜನಗಳನ್ನು ಮೇರುವಿನ ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಕ್ರಮದಿಂದ ಸುತ್ತುತ್ತಿರುವನು. ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ (ಉದಯವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಪ್ರದೇಶವಾದ ಲಂಕಾನಗರವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯನು ಬರುವ ವೇಳೆಗೆ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ) ಅವನ ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ಸು ಮೂವತ್ತು ಯೋಜನಗಳನ್ನು ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನು ಇರುವ ಪ್ರದೇಶದ ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತು ಯೋಜನಗಳ ದೂರದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಉದಯವು ಆದಹಾಗೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಸನ್ನಿವೇಶವು ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಭವಿಸುವುದಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಹೀಗೆಯೇ ಉಷಸ್ಸೂ ಕೂಡ ತಾನು ಇರುವ ಪ್ರದೇಶದ ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತು ಯೋಜನಗಳ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಉದಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಲಂಕಾನಗರವೇ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಉಷಸ್ಸಿನ ಉದಯವು ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗಿ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಹೀಗೆ ಇರುವಾಗ ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ಸಿನ ಪ್ರಕಾಶವು ಕಂಡುಬರುವಂತೆಯೇ ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಸಮನಾದ ಉಷಸ್ಸಿನ ಪ್ರಕಾಶವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಉಷಃಕಾಲವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡಿಕೊಂಡು ದಿನಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವಂತೆ ವ್ಯವಹಾರಮಾಡುವ ಕಾರಣ ದಿಂದಲೂ, ಆಯಾಯ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಒಂದೇ ಉಷಸ್ಸನ್ನು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ಇರುವುದೆಂದು ತಿಳಿದು ಉಷಸ್ಸಿನ ಅನೇಕತ್ವವನ್ನೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರವಾದ ನಾಭ್ಯಶ್ಯವನ್ನೂ (ಹೋಲಿಕೆಯನ್ನೂ) ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುತ್ತದೆ.

ಆಯಾಯ ಪ್ರದೇಶಗಳ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಉಷಸ್ಸು ತನ್ನ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ವರಿಶುದ್ಧವಾಗಿ ಉದಯವನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಿಂದಲೂ, ಆಯಾಯ ಪದಾರ್ಥಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪರಿಶುದ್ಧವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ (ಅಧಿಕವಾದ) ನಿರತಿಶಯವಾದ ವರಿಶುದ್ಧತೆಯು ಉಷಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಉಷಸ್ಸಿನ ಶುಚಿತ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ವಿವರಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

ವರುಣಸ್ಯ ದೀರ್ಘಂ ಧಾಮ ಸಚಂತೇ—ಅತ್ಯಂತಮಾಯತಂ ತಮೋನಿವಾರಕಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಮೇರುವಲಯಂ ಪ್ರತಿದಿನಂ ಸೇವಂತೇ ! ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶವು ಅವನು ಇರುವ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಬಹಳ ದೂರದಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೂ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಗೋಚರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಇರುವ ಸೂರ್ಯನು ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಕ್ರಮದಿಂದ ಸುತ್ತುತ್ತಿರುವ ಮೇರುವನ್ನು ಸೂರ್ಯನು ಸುತ್ತುವಂತೆಯೇ ಉಷಸೂ ಕೂಡ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಸುತ್ತುತ್ತದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವರುಣಃ ವ್ಯಕೋತೀತಿ ಸತಃ (ನಿ ೧೦-೫) ಎಂದು ಮೇಘವಾರಕತ್ವವಿನ್ನುತ್ತದಿಂದ ತಮೋನಿವಾರಕನಾದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ವರುಣನೆಂದೂ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಬೆಳಗಿಸುವನೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ ಮತ್ತು

ಯೇನಾ ಪಾವಕ ಚಕ್ಷುಸಾ ಭುರಣ್ಯಂತಂ ಜನಾ ಅನು | ತ್ವಂ ವರುಣ ಪಶ್ಯಸಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೦-೬)

ಈ ಋಕ್ಕಿಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವಾಗ ವರುಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪಾವಕ ಎಂದು ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿ ವರಿಶುದ್ಧಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು

ನಿ ದ್ಯಾಮೇಷಿ ರಜಸ್ಪೃಥ್ವಹಾ ಮಿಮಾನೋ ಅಕ್ತುಭಿಃ | ಪಶ್ಯನ್ ಜನ್ಮಾನಿ ಸೂರ್ಯ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೦-೭)

ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ, ವರುಣ, ಸೂರ್ಯ ಎಂದು ಸಂಜೋಧಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ತ್ವಂ ವರುಣ ಪಶ್ಯಸಿ ಎಂದು ವರುಣಕೃತವಾದ ಪುಣ್ಯಕೃದ್ವರ್ತನವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು

ಪ್ರತ್ಯಜ್ ದೇನಾನಾಂ ವಿಶಃ ಪ್ರತ್ಯಜ್ಜ ದೇಷಿ ಮಾನುಷಾನ್ | ಪ್ರತ್ಯಜ್ ವಿಶ್ವಂ ಸ್ವರ್ದೃಶೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೦-೮)

ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ವರುಣ, ಪಾವಕ ಜನಾ ಅನು ಭುರಣ್ಯಂತಂ ಪಶ್ಯಸಿ- ತಮೋವಾರಕನಾದ ಪರಿ ಶುದ್ಧಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ವರುಣನೇ, ನೀನು ಪುಣ್ಯವಂತರಾದ ಜನರನ್ನು ನೋಡುತ್ತೀಯೆ. ಪ್ರತ್ಯಜ್ ದೇನಾನಾಂ ವಿಶಃ, ಪ್ರತ್ಯಜ್ ಉದೇಷಿ ಮಾನುಷಾನ್ ವೇವತಿಗಳ ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯರ ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಉದಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೀಯೆ ಎಂದೂ, ಪ್ರತ್ಯಜ್ ವಿಶ್ವಂ ಸ್ವರ್ದೃಶೇ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ನೋಡುತ್ತೀಯೆ ಎಂದೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು. ಇದರಿಂದ ವರುಣ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯಪರವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸಚಂತೇ—ಸಚತ ಇತಿ ಸೇವಮಾನಸ್ಯ (ನಿ. ೩-೨೧) ಸಚತೇ ಎಂಬುವ ಪದಕ್ಕೆ ಸೇವೆಮಾಡುವುದು ಎಂದು ಯಾಸ್ಮರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು—

ಪ್ರ ನೂ ಮಹಿತ್ವಂ ವೃಷಭಸ್ಯ ವೋಚಂ ಯಂ ಪೂರವೋ ವೃತ್ರಹಣಂ ಸಚಂತೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೯-೬)

ಇಲ್ಲಿ ಸಚಂತೇ-ಸೇವಂತೆ, ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಸಚಂತೇ ಎಂಬುವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೇವೆಮಾಡುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ತ್ರಿಂಶತಂ ಯೋಜನಾನಿ—ತ್ರಿಂಶದ್ಯೋಜನಾನಿ ಪುರತಃ ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸುವ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕಿಂತ ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತು ಯೋಜನಗಳ ದೂರದಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ಸು ಉದಯವನ್ನು ಹೊಂದುವುದೆಂದು ಅರ್ಥ.

ನಿಕ್ಕಿಕಾ ಕೃತುಂ ಪರಿಯಂತಿ—ಉಷಾ ಲಂಕಾದ್ಯೈಕೈಕಭೂಭಾಗವರ್ತಿನಾಂ ಗಮನಾಗಮನಾದಿ-ರೂಪಂ ಕರ್ಮ ತದ್ವಿಷಯಾಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಂ ನಾ ನಿರ್ವಹಂತಿ | ಆಯಾಯ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಉದಿತವಾಗುವ ಉಷಸ್ಸು ಆಯಾಯ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿರುವವರಿಗೆ ಅವರ ವ್ಯವಹಾರಕೃತಗುಣವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಆಯಾಯ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಯಾಸ್ವರು ಕೃತುಶಬ್ದವನ್ನು ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೨) ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೩) ಪಾಠಮಾಡಿ,

ಉತಸ್ಯ ವಾಜೀ ಪ್ರಸಣಿಂ ತುರಣ್ಯತಿ ಗ್ರೀನಾಯಾಂ ಬದ್ಧೋ ಅಸಿಕಪ್ತ ಆಸನಿ |
ಕೃತುಂ ದಧಿಕ್ತಾ ಅನು ಸಂತವೀತ್ಸತ್ಸಥಾಮಂಕಾಸ್ಯನ್ವಾಪನೀಫಣತ್ ||

(ಮು ಸಂ. ೪-೪೦-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಕೃತುಂ ದಧಿಕ್ತಾಃ ಕರ್ಮ ವಾ ಪ್ರಜ್ಞಾಂ ವಾ (ನಿ. ೨-೨೮) ಎಂದು ಕೃತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ಕರ್ಮ ಅಥವಾ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದನ್ನು ಅನುವರಿಸಿ ನಾಯಣರೂ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಉದಯೋ ಯೋ ಲಂಕಾಯಾಂ ಸೋಽಸ್ತಮಯಃ ಸವಿತುರೇವ ಸಿದ್ಧಪುರೇ ||

ಮಧ್ಯಾಹ್ನೋ ಯವಕೋಟ್ಯಾಂ ರೋಮಕವಿಷಯೇಽರ್ಧರಾತ್ರಃ ಸ್ಯಾತ್ ||

ಸೂರ್ಯನು ಲಂಕಾನಗರದಲ್ಲಿ ಉದಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದಾಗ ಸಿದ್ಧಪುರದಲ್ಲಿ ಅಸ್ತವೂ, "ಯವಕೋಟಿ ಎಂಬ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಾಹ್ನವೂ, ರೋಮಕವೆಂಬ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧರಾತ್ರಿಯೂ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸೂರ್ಯನ ಗತಿವಿಶೇಷದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಉದಯಾಸ್ತಗಳ ಕ್ರಮವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಜ್ಯೋತಿಶಾಸ್ತ್ರದ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ನಾಯಣರು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸದೃಶೀಃ—ದೃಶಿರ್ ವೈಕ್ಷಣೀ. ಧಾತು. ಕರ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಿಡ್ಯಾಣಿಘ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬೀಪ್. ಇದಕ್ಕೆ ಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣ ದೀರ್ಘ.

ಸಚಂತೇ—ಸಚ ಸೇಚನೇ ಸೇವನೇ ಚ. ಧಾತು. ಧಾತೃದೇ ಷಃ ಸಃ ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸತ್ವ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಬಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನವವ್ಯಾಃ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ಅವಿದ್ಯಂ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ಅನವವ್ಯಾಃ. ನೌಘ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಸದಾಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಕ್ಯಕಾ—ಕ್ರಿಯಾಸಮುಚ್ಚಾರೇ ಸರ್ವನಾಮ್ನೋ ವೈ ಭವತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಯಾಸಮುಚ್ಚಾರ ತೋರುವಾಗ ದ್ವಿವಚನ. ತಸ್ಯ ಪರಮಾನ್ವೇಡಿತಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಕ್ಕೆ ಆಮ್ರೇಡಿತ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನುದಾತ್ತಂಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಂತಿ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಋ ಸ್ಪತ್ಯಯ. ರೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾವೇಶ ಬಂದಾಗ ಇಣೋ ಯಣ್ (ವಾ ನೂ. ೬-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾವೇಶ. ಅತಿಬಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತುರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಜಾನತ್ಯನ್ತಃ ಪ್ರಥಮಸ್ಯ ನಾಮ ಶುಕ್ರಾ ಕೃಷ್ಣಾದಜನಿಷ್ಯ ತ್ವೀಚೀ

ಋತಸ್ಯ ಯೋಷಾ ನ ಮಿನಾತಿ ಧಾಮಾಹರಹರ್ನಿಷ್ಕೃತಮಾಚರಂತೀ || ೯ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಜಾನತೀ | ಅನ್ತಃ | ಪ್ರಥಮಸ್ಯ | ನಾಮ | ಶುಕ್ರಾ | ಕೃಷ್ಣಾತ್ | ಅಜನಿಷ್ಯ | ತ್ವೀಚೀ |

ಋತಸ್ಯ | ಯೋಷಾ | ನ | ಮಿನಾತಿ | ಧಾಮ | ಅಹಃ೨ಅಹಃ | ನಿಃ೨ಕೃತಂ | ಅ೨ಚರಂತೀ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಉಷಾಃ ಪ್ರಥಮಸ್ಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಾನಸ್ಯ ವಾಹೋ ದಿವಸಸ್ಯ ನಾಮ ನಮನಮಾಗಮನಂ ಜಾನತ್ಯವಗಚ್ಛಂತೀ | ಪ್ರಾಣನಾಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಸೋಷಾಃ ಶುಕ್ರಾ ಸ್ವತೋ ದೀಪ್ತಾ ಆತ ಏವ ತ್ವೀಚೀ ಶ್ವೈತ್ಯಂ ಗಚ್ಛಂತೀ ಪ್ರಕಾಶಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವತೀ ಕೃಷ್ಣಾನ್ನಿ ಕೃಷ್ಣಾತ್ತಮಸಃ ಸಕಾಶಾದಜನಿಷ್ಯ | ಪ್ರಾದುರ್ಭವತಿ | ಯದ್ಯಪಿ ತಮಸಃ ಸಕಾಶಾನೋತ್ಪದ್ಯತೇ ತಥಾಪಿ ತದನಂತರಭಾವಿತ್ಯಾತ್ತತ ಉತ್ಪದ್ಯತ ಇತ್ಯುಪಚರ್ಯತೇ | ಉತ್ಪನ್ನಾ ಸಾ ಋತಸ್ಯ ಸತ್ಯಭೂತಸ್ಯಾದಿತ್ಯಸ್ಯ ಧಾಮ ತೇಜೋಯುಕ್ತಂ ಸ್ಥಾನಂ ಯೋಷಾ ಮಿತ್ರಯಂತೀ ನ ಮಿನಾತಿ | ನ ಹಿಸ್ತಿ | ತದೀಯಂ ತೇಜೋ ನ ಪರಾಭವತಿ | ಅಸಿ ತ್ವಹರಹಃ ಸರ್ವೇಷ್ಟಹಃಸು ನಿಷ್ಕೃತಮಾಚರಂತೀ | ಅಲಂಕಾರಶೋಭಾಂ ಕುರ್ವತೀ | ಯದ್ವಾ | ಋತಸ್ಯ ಸತ್ಯಭೂತಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಧಾಮ ದೇವಯಜನಾಖ್ಯಂ ಸ್ಥಾನಂ ಯೋಷಾ ಮಿತ್ರಣಿತೀಲಾ ಸತೀ ನ ಮಿನಾತಿ | ನ ಹಿಸ್ತಿ | ಕಿಂತ್ವಹರಹಃ ಸರ್ವೇಷು ಯಾಗದಿವಸೇಷು ನಿಷ್ಕೃತಂ ಹವಿರಾದೀನಾಂ ಪ್ರಕಾಶನ-ರೂಪಮಲಂಕಾರಮಾಚರಂತೀ ಕುರ್ವಂತೀ | ತಾದೃಶ್ಯುಷಾ ಅಜನಿಷ್ಠೇತಿ ಪೂರ್ವತ್ಪ್ರಾನ್ತಯಃ ||

ಪ್ರತಿಸದಾರ್ಥ ||

ಋತಸ್ಯ—ಸತ್ಯಭೂತನಾದ ಅದಿತ್ಯನ (ಯಜ್ಞದ) | ಧಾಮ—ತೇಜೋಯುಕ್ತವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು (ಪ್ರದೇಶವನ್ನು) | ಯೋಷಾ—ಸೇವಿದವಳಾಗಿದ್ದರೂ (ಉಷೆಯು) | ನ ಮಿನಾತಿ—(ಅದಿತ್ಯನ ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ) ಪರಾಭವ

ವನ್ನು ಒಂಟುಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ | (ಅಪಿತು—ಅದರೆ) | ಅಹರಹಃ—ವೃತ್ತದಿವಸವೂ | ನಿಷ್ಕೃತಂ ಆಚರಂತೀ—
ಅಲಂಕಾರಭೂತವಾದ ಶೋಭೆಯನ್ನು ಕೊಡುವ (ಹವಿರಾದಿ ಪ್ರಕಾಶರೂಪ ಅಲಂಕಾರವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ) |
(ಉಷಾ—ಉಷೋದೇವತೆಯು) | ಅಹ್ನಃ—ದಿವಸದ | ಪ್ರಥಮಸ್ಯ—ಆದಿಭಾಗದ | ನಾಮ—ಆಗಮನವನ್ನು |
ಜಾನತೀ—ತಿಳಿದವಳಾಗಿ (ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ತಿಳಿಸುವವಳಾಗಿ) | ಶುಕ್ತಾ—ಸ್ವತಃ ದೀಪ್ತಳಾಗಿ (ಅದುದರಿಂದಲೇ) |
ಶ್ವೀತೀಚೀ—ಶ್ವೇತವರ್ಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದವಳಾಗಿ | ಕೃಷ್ಣಾತ್—ಕೃಷ್ಣವರ್ಣವಾದ ತಮಸ್ಸಿನಿಂದ | ಅಜನಿಷ್ಟ—
ಪ್ರಾದುರ್ಭವಿಸಿದಳು |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಉಷಸ್ಸು (ತಾನು) ಆದಿತ್ಯನ ಸ್ಥಾನಮೊಡನೆ ಸೇರಿದರೂ (ಯಜ್ಞಮಂದಿರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರೂ) (ಅತನ)
ಪ್ರಭೆಗೆ ಕುಂದನ್ನು ಒಂಟು (ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಒಂಟು)ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ; ವೃತ್ತ ದಿವಸವೂ (ಆದಿತ್ಯನಿಗೆ) (ಯಾಗ
ಶಾಲೆಗೆ) ಅಲಂಕಾರಭೂತವಾದ ಶೋಭೆಯನ್ನು (ಹವಿರಾದಿಪ್ರಕಾಶನರೂಪ ಅಲಂಕಾರವನ್ನು) ಕೊಡುತ್ತಾ (ಉಂಟು
ಮಾಡುತ್ತಾ) ದಿವಸದ ಆದಿಭಾಗವನ್ನು (ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ) ತಿಳಿಸುತ್ತಾ ಸ್ವತಃ ಪ್ರಕಾಶಳಾದುದರಿಂದ ಶ್ವೇತವರ್ಣಳಾಗಿ,
ಕಪ್ಪಾದ (ಅಂಧಕಾರದೊಳಗಿಂದ) ಉದ್ಭವಿಸುತ್ತಾಳೆ.

English Translation.

The self-illuminated Dawn, announcing the declination of the first (portion) of the day, is born white-shining out of the gloom: cleansing (with the radiance) of the sun, she impairs not his splendour, but daily adds embellishment (to his lustre).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಜಾನತೀ ಅವಗಚ್ಛಂತೀ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಯಂತೀ | ಉಷಸ್ಸು (ಅಹಸ್ಸಿನ)ದಿವಸದ ಪ್ರಾರಂಭ
ವನ್ನು ತಿಳಿದು ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆಲ್ಲರಿಗೂ ಅದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಕೃಷ್ಣಾತ್ ಅಜನಿಷ್ಟ ನಿಕ್ಯಷ್ಣಾತ್ ತಮಸಃ ಸಕಾಶಾತ್ ಪ್ರಾದುರ್ಭವತಿ | ಉಷಸ್ಸು (ರಾತ್ರಿಯ
ಕತ್ತಲೆಯು ಇತರರಿಗೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಕಾರಣ ಅದು ಕಡಿಮೆಯಾದನಂತರ)ಅಥವಾ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಇರುವ
ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದು. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಕತ್ತಲೆಯು ಬಹಳವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ರಾತ್ರಿಯ
ಕೊನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ಸು ಉದಯವನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಿಂದಲೂ, ಕತ್ತಲೆಯಿಂದಲೇ ಉಷಸ್ಸಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು
ಉಂಟಾಗಿದೆಯೆಂದು ನರ್ಣಿಸಿದೆ. ಕತ್ತಲೆಯು ಕಳೆದನಂತರ ಉದಿತವಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ವ್ಯವಧೇಯವು ಔಪಚಾರಿಕ
ವಾಗಿರುತ್ತದೆ. (ಈ ಸೂತ್ರದ ಪೀಠಿಕೆಯನ್ನು ನೋಡಿ)

ಖುತಸ್ಯ ಧಾಮ ಯೋಷಾ ನ ಮಿನಾತಿ—ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಾಯಣರು
ಹೇಳಿರುವರು. ಖುತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸತ್ಯನಾಗಿರುವ ಆದಿತ್ಯನೆಂದೂ, ಅವನ ತೇಜಸ್ಸಿನ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಉಷಸ್ಸು ತನ್ನ
ತೇಜಸ್ಸಿನೊಡನೆ ಸೇರಿಸುವುದಾದರೂ ಆ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ತಿರಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥವು.

ಋತಶಬ್ದವು ಉದಕ(ನರ್ಮಾಯ)ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೪) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಅಪಿಗುರ್ಯುತಂ ನಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ (ನಿ. ೪-೧೯) ಸತ್ಯಂ ವಾ ಯಜ್ಞಂ ವಾ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದರಿಂದ ಸತ್ಯವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ನೋದಲನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜ್ಞವು ದೇವರಿಂದ ಋತ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ದೇವಯಜನಾಖ್ಯಂ ಸ್ಥಾನಂ ಯೋವಾ ಮಿಶ್ರಣಶೀಲಾ ಸತೀ ನ ಮಿನಾತಿ ನ ಹಿನಸ್ತಿ ಕಿಂತು ಅಹರಹಃ ಸರ್ವೇಷು ಯಾಗದಿವಸೇಷು ನಿಷ್ಕೃತಂ ಹವಿರಾದೀನಾಂ ಪ್ರಕಾಶನರೂಪಮಲಂಕಾರಂ ಆಚರಂತೀ ಕುರ್ವತೀ ಅಜನಿಷ್ಠ ಉಷಸ್ಸು ಪ್ರತಿದಿನದಲ್ಲಿಯೂ ನಡೆಯುವ ಆಯಾಯ ಯಾಗ ದಿವಸಗಳ ಜಾಗ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಬೆಳಗಿಸಿ ಆಯಾಯ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು (ಪ್ರಕಾಶ)ಪ್ರಕಟ ಮಾಡುತ್ತಾ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದು ಎಂದು ಉಷಸ್ಸಿನ ಉದಯವು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಜಾನತೀ—ಜ್ಞಾ ಅಪರೋಧನೇ. ಧಾತು. ಕ್ರೌದಿ. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ರತ್ಯಪ್ರತ್ಯಕ್ಕೆ ಕ್ರೌದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಚಾ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಚಾವಿಕರಣ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಬುತ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ಚಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಜ್ಞಾ ಜನೋರ್ಜಾ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೩-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಜಾದೇಶ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತತ್ವ (ವಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬೇಪ್. ಸುಮಾರಹಿತ ವಾದ ರತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯದ ವರದಲ್ಲಿ ಬೇಪ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಶತರನುಮೋನದ್ಯಜಾದೀ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕೃಷ್ಣಾತ್—ಕೃಷು ವಿಲೇಖನೇ ಧಾತು. ಕೃಷೇರ್ವರ್ಣೇ (ಉ. ಸೂ. ೩-೨೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂನವದುಣ ಬರುವದಿಲ್ಲ. ಸಕಾರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ವಂಚಮೀವಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಜನಿಷ್ಠ—ಜನೀ ವ್ರಾದುರ್ಭವೇ ಧಾತು. ಭಂದಸಿ ಲುಜ್ಲಿಲಿಜ್ಲಿಲಿಟಃ—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೩-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತನ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಜಾದೇಶ. **ಆರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇದ್ಯಲಾದೇಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. **ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸತ್ವ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಮ್ವತ್ವ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿವಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ವಿತೀಜೀ—ಅಂಚು ಗತಿವ್ರಜನಯೋಃ ಧಾತು. ಶ್ವಿತಂ ಅಂಚತಿ ಇತಿ ಶ್ವಿತೀಜೀ. ಋತ್ವಿಕ್ ದಧೃಕ್—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೨-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಿತಿ ಎಂಬ ಸುಬಂತವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿನ್. **ಅನಿದಿತಾಂ ಹಲಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ಬೇಪ್. **ಅಚಃ**—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ಜಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪ್ಪನಕಾರ ಅಕಾರವುಳ್ಳ ಅಂಚುಧಾತುವು ಪರವಾದುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಇಕ್ಕೆಗೆ ದೀರ್ಘ. ಅನುದಾತ್ತವಾದ ಜ್ಞಾಪನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಉದಾತ್ತವಾದ ಧಾತು ಅಕಾರಲೋಪವಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚ ಯತ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜ್ಞಾಪಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಿನಾತಿ—ಮಿನ್ ಇತಿ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ರ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೧-) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣ. ಮಿನಾತೇರ್ನಿಗಮೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಮಿನಾತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಹರಹಃ—ನಿತ್ಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ನಿತ್ಯವೀಪ್ಸಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನ. ವರಕ್ಕೆ ಅಮ್ರೇಡಿತಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವಾಗ ಅನುದಾತ್ತಂ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಿಷ್ಟುತಮ್—ಡುಕ್ಯ ಇತಿ ಕರಣೇ. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಗತಿರನಂತರಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ವರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅವಕ್ಕೆ ಅವನಾದವಾಗಿ ಪ್ರವೃದ್ಧಾದೀನಾಂ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರವದಾಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆ ಚಿರಂತೀ—ಚಿರ ಗತಿಭಕ್ಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತತ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬೀವ್. ಶಪ್ಶ್ಯನೋರ್ನಿತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುನಾಗಮ. ಲನಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತು ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಗತಿ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರವದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಕನ್ಯೇನ ತನ್ವಾ ೩ ಶಾಶದಾನ್ಞಾ ಏಷಿ ದೇವಿ ದೇವನಿಯಕ್ಷನಾಣಂ |

ಸಂಸ್ಕಯನಾನಾ ಯುನತಿಃ ಪುರಸ್ತಾದಾವರ್ಣಕ್ಸಂಸಿ ಕೃಣುಷೇ
ವಿಭಾತೀ || ೧೦ ||

ಸಮಾಧಿ :

ಕನ್ಯಾಇವ | ತನ್ನಾ | ಶಾಶದಾನಾ | ಏಷಿ | ದೇವಿ | ದೇವಂ | ಇಯಕ್ಷಮಾಣಂ |

ಸಂಸ್ಕಯಮಾನಾ | ಯುವತಿಃ | ಪುರಸ್ತಾತ್ | ಆವಿಃ | ವಕ್ಷಾಂಸಿ | ಕೃಣುಷೇ | ವಿದ್ಭಾತಿ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ತನ್ನಾ ಶರೀರೇಣ ಶಾಶದಾನಾ ಶಾಶಾದ್ಯಮಾನಾ ಸ್ಪಷ್ಟತಾಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವತಿ | ಶಾಶದಾನಃ ಶಾಶಾದ್ಯಮಾನಃ | ನಿ. ೬-೧೬ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ಕನ್ಯೇವ ಕಮನೀಯಾ ಕನ್ಯೇಕೇವ | ಕನ್ಯಾ ಕಮನೀಯಾ ಭವತಿ ಕ್ಷೇಯಂ ನೇತನ್ಯೇತಿ ವಾ | ನಿ. ೪-೧೫ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ಸಾ ಯಥಾ ಜನಾಂತಿಕೇ ವಿವಸನಾ ಸಂಚರತಿ ತಥಾ ಹೇ ಉಷಸ್ತ್ವಂ ಕನ್ಯಾ ಕಮನೀಯಾಪ್ರಗಲ್ಭಾ ಸತೀ ತನ್ನಾ ಶರೀರೇಣ ಶಾಶದಾನಾ ಸ್ಪಷ್ಟತಾಂ ಗಚ್ಛಂತೀ ದೃಶ್ಯಸೇ | ಪಶ್ಚಾತ್ತೈಗಲ್ಭಾ ಸತೀ ಹೇ ದೇವಿ ದೇವನಶೀಲ ಇಯಕ್ಷಮಾಣಂ ಯುಷ್ಪಮಿಚ್ಛಂತಮಭಿಮತಂ ದಾತುಮಿಚ್ಛಂತಂ ವಾ ದೇವಂ ದ್ಯೋತನಸ್ವಭಾವಂ ಸೂರ್ಯರೂಪಂ ಪ್ರಿಯಮೇಷಿ | ಗಚ್ಛೇತಿ | ತತಃ ಪಶ್ಚಾತ್ ಯುವತಿಯರ್ವವನೋಪೇತಾ ಸತೀ ಪುರಸ್ತಾತ್ಪ್ರತ್ಯುಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಪುರತಃ ಸಂಸ್ಕಯಮಾನಾ ಸಮೀಪದ್ವಂತೀ ಹಾಸ್ಯಂ ಕುರ್ವತೀವಿಭಾತ್ಯೈತ್ಯಂತಂ ಭಾಸಮಾನಾ ವಕ್ಷಾಂಸಿ ವಕ್ಷಸೋಪಲಕ್ಷಿತಾನವಯವಾನಾವಿಷ್ಕೃಣುಷೇ | ಪ್ರಕಟೇಕರೋಷಿ | ಯದ್ವಾ | ಯುವತಿರಿತಿ ಲುಪ್ತೋಪಮಾ | ಯಥಾ ಲೋಕೇ ಪ್ರಗಲ್ಭಾ ಯೋಷಿತ್ ಪುರಸ್ತಾತ್ತ್ರಿಯತಮಸ್ಯ ಪುರತಃ ಸಂಸ್ಕಯಮಾನಾ ದಂತಪ್ರದರ್ಶನಾಯೇಷದ್ವಸನಂ ಕುರ್ವತೀ ವಕ್ಷಾಂಸಿ ವಕ್ಷಸೋಪಲಕ್ಷಿತಾನಿ ಗೋಪ್ಯಾನಿ ಬಾಹುಮೂಲಸ್ತನಾದೀನ್ಯಾವಿಷ್ಕರೋತಿ ತಥಾ ತ್ವಮಪೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಪುರಸ್ತಾತ್ಪೂರ್ವಸ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ಸಂಸ್ಕಯಮಾನಾ ಸ್ಥಿತೋಪಮಪ್ರಕಾಶಂ ಕುರ್ವತೀ ಯುವತಿಃ ಸರ್ವೇಷು ಭಾವೇಷು ಮಿತ್ರಣೀಲಾ ವಕ್ಷಾಂಸಿ | ವಕ್ಷ ಇತಿ ರೂಪನಾಮ | ದಂತಸ್ತಾನೀಯಾನಿ ನೀಲಸೀತಾದೀನಿ ರೂಪಾಣ್ಯಾವಿಷ್ಕರೋಷಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

• ದೇವಿ—ಎಲೈ ದೇವಿಯೇ | ಕನ್ಯಾ ಇವ—ಕನ್ಯೆಯಂತೆ | ತನ್ನಾ—ಶರೀರದಿಂದ | ಶಾಶದಾನಾ—ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದವಳಾಗಿ | ಇಯಕ್ಷಮಾಣಂ—(ಅಭಿಮತವನ್ನು) ಕೊಡಲಿಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ | ದೇವಂ—ದ್ಯೋತಮಾನನಾದ (ಸೂರ್ಯರೂಪೀಪ್ರಿಯನನ್ನು) | ಏಷಿ—ಸಮೀಪಿಸುತ್ತಿ | (ತತಃ—ಅನಂತರ) | ಯುವತಿಃ—ಯೌವನೋಪೇತಕಾದ (ನೀನು) | ಪುರಸ್ತಾತ್—ಪತಿಯ ಎದುರಿನಲ್ಲಿ | ಸಂಸ್ಕಯಮಾನಾ—ಈಷದ್ವಾಸವುಳ್ಳವಳಾಗಿ | (ಹಾಸ್ಯಮಾಡುತ್ತಾ) | ವಿಭಾತಿ—ವಿಶೇಷಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವಳಾಗಿ | ವಕ್ಷಾಂಸಿ—ವಕ್ಷಸ್ಸು ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ಅವಯವಗಳನ್ನೂ | ಆವಿಃ ಕೃಣುಷೇ—ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಿ | ಪುರಸ್ತಾತ್—ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ | ಸಂಸ್ಕಯಮಾನಾ—ಮಂದಹಾಸದೃಶನಾದ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಬೀರಿ | ಯುವತಿಃ—ನಾನಾವರ್ಣಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವವಳಾಗಿ | ವಿಭಾತಿ—ವಿಶೇಷ ಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತಳಾಗಿ | ವಕ್ಷಾಂಸಿ—(ನೀಲಪೀತಾದಿ) ರೂಪಗಳನ್ನು | ಆವಿಃ ಕೃಣುಷೇ—ಅವಿಷ್ಕರಿಸುತ್ತೀಯೆ.

॥ ಭಾವಾರ್ಥ

ಕನ್ಯಾಕೆಯಂತೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವಳಾಗಿ, ಎಲೈ ದೇವಿ, ಅಭಿಮತ ದಾನಮನಸ್ಸನೂ ದೈವ್ಯತಮಾನನೂ ಆದ (ಸೂರ್ಯರೂಪೀಪ್ರಿಯನನ್ನು) ಸಮೀಪಿಸುತ್ತಿ ; (ಅನಂತರ ಯುವತಿಯಂತೆ (ನಿನ್ನ) ಪತಿಯ ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ಮಂದ ಹಾಸವನ್ನು ಬೀರಿ, ವಿಶೇಷಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವಳಾಗಿ ವಕ್ಷಸ್ಥೇ ಆದಿಯಾಗಿ ಸರ್ವಾವಯವಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತೀಯೆ) (ಅನಂತರ) ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಂದಹಾಸವದ್ಯಶವಾದ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಬೀರಿ, ವಿಶೇಷಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತಳಾಗಿ, ನೀಲವೀತಾಡ್ಯನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಿ.

English Translation

Goddess, manifest in person like a maiden, you go to the resplendent and munificent (sun); and, like a youthful bride (before her husband), you uncover, smiling, your bosom in his presence.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಈ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಥಾನ ಕನ್ಯಕಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅನಂತರ ವಾಧಾವಸ್ಥೆಯನ್ನೂ ಹೊಂದುವ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ.

ಕನ್ಯೇವ ತನ್ವಾ ಶಾಶದಾನಾ—ಕಮನೀಯಾ ಕನ್ಯಕೇವ | ಸಾ ಯಥಾ ಜನಾಂತಿಕೇ ವಿವಸನಾ ಸಂಚರತಿ | ತಥಾ ಉಪಸ್ಥಾಂ ಕಮನೀಯಾ ಅಪ್ರಗಲ್ಭಾ ಸತೀ ತನ್ವಾ ಶರೀರೇಣ ಶಾಶದಾನಾ ಸ್ಪಷ್ಟತಾಂ ಗಚ್ಛಂತೀ ದೃತ್ಯಸೇ | ಶಾಶದಾನಾ ಶಾಶಾದ್ಯಮಾನಾ ಸ್ಪಷ್ಟತಾಂ ಪ್ರಾಪ್ನುಂತೀ | ಉಪಸ್ಥಾ ಅಂದವಾದ ಬಾಲಿಕೆಯ ಹಾಗೆ, ಏನನ್ನೂ ತಿಳಿಯದಿರುವ ಸಣ್ಣ ಮಗುವಿನಂತೆ (ಜನರ) ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ನಗ್ನಳಾಗಿ ತಿರುಗಾಡುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಉಪಕಾಲವನ್ನು ಉದಯಿಸಿದ ಕೂಡಲೇ ಸುಂದರಳಾದ ಬಾಲಿಕೆಯಂತೆ ಇರುವುದೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಯಾಸ್ಮರು—ಕನ್ಯಾ ಕಮನೀಯಾ ಭವತಿ | ಕ್ವೇಯಂ ನೇತನ್ಯೇತಿ ನಾ | ಕಮನೇನಾನೀಯತ ಇತಿ ನಾ ಕನತೇರ್ವಾ ಸ್ಯಾತ್ಪಾಂತಿಕರ್ಮಣಃ, (ನಿ. ೪-೧೫) ಕನ್ಯಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಯಂ—ಈ ಬಾಲೆಯು, ಕ್ವ ನೇತನ್ಯಾ—ಎಲ್ಲಿ ನೇರುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಿಂದ ಲಾಗಲೀ, ಅಥವಾ ಕಮನೇನ—ಇತರರನ್ನು ಬೆರಗುಮಾಡುವ ಅಂದದಿಂದ ಆನೀಯತೆ—ಕರದುಕೊಂಡು ತರಲ್ಪಡುತ್ತಾಳೆ ಎಂಬರ್ಥದಿಂದಲಾಗಲಿ, ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳದ್ದೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಕನ ಧಾತು:ವಿನಿಂದಾಗಲಿ ಕನ್ಯಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಯು ಉಂಟಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಇದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಸಾಯಣರು ಶರೀರಗತವಾದ ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ಕಮನೀಯಾ ಸುಂದರಳಾಗಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಶಾಶದಾನಃ—ಶಾಶಾದ್ಯಮಾನಃ (ನಿ. ೬-೧೬) ಎಂದು ಯಾಸ್ಮರೆಂದ ವಾಖ್ಯಾತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಗೋಚರವಾಗುವ ರೀತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಇರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ದೇವಿ ಇಯವ್ವಮಾಣಂ ದೇವಂ ಏಷಿ—ಎಂಬ ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಬೀರುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಉಷಸ್ಸು ಯಾಗಮಾಡಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅಥವಾ ಪತಿಯನ್ನು ವರಿಸುವ ಬಾಲಿಕೆಯಾದ ತನಗೆ, ಇಷ್ಟವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿ ಕೊಡುವ ಪ್ರಕಾಶಕರನಾಗಿರುವ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಸತಿಯನ್ನಾಗಿ ವರಿಸಿ ಹೊಂದುವುದು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸಂಸ್ಥಯಮಾನಾ ಯುವತಿಃ ವಕ್ಷಾಂಸಿ ಅಪೀಕೃಣುಷೇ—ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಾಯಣರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ **ಯುವತಿಃ** ಎಂಬ ಪದವು **ಯುವತಿರಿವ** ಎಂದು ಉತ್ತೋಪಮೆಯಿಂದ ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಇದರಿಂದ ಪ್ರೌಢಳಾದ ಅಂದರೆ ಭೋಗವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ ವಯಸ್ಸನ್ನೂ ದೇಹಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಹೊಂದಿರುವ ಸುಂದರಿಯಾದ ಸ್ತ್ರೀಯು ತನ್ನ ಸ್ತ್ರೀಯನ ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಇರುವ ಭೋಗೀಗೀಚ್ಛೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಮಾಡುವಹಾಗೆ ಮಂದಸ್ಥಿತನನ್ನೂ ಮತ್ತು ತನ್ನ ಲಾವಣ್ಯವನ್ನೂ ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುವಂತೆ ಈ ಉಷಸ್ಸು ಸೂರ್ಯನ ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ವರ್ತಿಸುವುದು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಮಂದಹಾಸದಂತೆ ಇರುವ ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಬೆಳಗಿಸುತ್ತಾ ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನೂ ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ (ಕಾಣುವಂತೆ) ಗೋಚರವಾಗುವಂತೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ನೇರಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಪ್ರಪಂಚದ ಸೌಂದರ್ಯವು ಸರ್ವರಿಗೂ ಗೋಚರವಾಗುವಂತೆ ಉಷಸ್ಸು ವರ್ತಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತದೆ.

ಉಪೋ ಅದರ್ಶಿ ಶುಂಧ್ಯುಮೋ ನ ವಕ್ಷೋ ನೋಧಾ ಇವಾನಿರಕೃತ ಪ್ರಿಯಾಣಿ |

ಅದ್ವಸನ್ನ ಸಸತೋ ಬೊಧಯಂತೀ ಶಶ್ವತ್ತಮಾಗಾತ್ಪುನರೇಯುಷೀಣಾಂ ||

(ಋ ಸಂ. ೧-೧೨೪-೪)

ಈ ಋಕ್ಪಿನಲ್ಲಿ ವಕ್ಷಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ರೂಪಾಣಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ನಾಯಣರು **ವಕ್ಷಾಂಸಿ**—**ವಕ್ಷ ಇತಿ ರೂಪನಾಮು. ದಂತಸ್ಥಾನೀಯಾನಿ ನೀಲಪೀತಾದೀನಿ ರೂಪಾಣಿ.** ವಕ್ಷಃ ಎಂಬ ಪದವು ರೂಪ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಯುವತಿಯು ತನ್ನ ದಂತಾದಿಯಾದ ಶರೀರದ ಅವಯವಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟ ಮಾಡುವಂತೆ ಉಷಸ್ಸು ನೀಲವರ್ಣ ಪೀತವರ್ಣ ಎಂಬ ವಸ್ತುಗತವಾದ ರೂಪಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ತೆನ್ನಾ—ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಟಾ ವಿಭಕ್ತಿ. ಯಣಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದು ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿಬಂದುದರಿಂದ **ಉದಾತ್ತಸ್ಥರಿತಯೋರ್ಯಾಣಃ**—(ಪಾ ಸೂ. ೮-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಾಶದಾನಾ—ಶಬ್ದಲ್ಪ ಶಾಶನೇ ಧಾತು. ಅತಿಶಯಾರ್ಥತೋರುವಾಗ **ಧಾತೋರೇಕಾಚಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್ಞ. ಯಜ್ಞಂತದ ಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾಶಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಛಂದಸ್ಸು**—

ಭಯತಾ—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ **ಅತೋಲೋಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್ಞನ ಅಕಾರಕ್ಕೂ **ಯಸ್ಯಹಲಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಾರಕ್ಕೂ ಲೋಪ. **ವೀರ್ಘೋಽಕಿತಃ**—(ವಾ. ಸೂ. ೭-೪-೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ **ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ **ಅಜಾದ್ಯತಪ್ತಾಪ್**— ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಾಪ್. **ಅಣೋಽಪ್ರಗೃಹ್ಯಸ್ಯಾನುನಾಸಿಕಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಏಷಿ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಿಕನಚನದಲ್ಲಿ ಸಿವ್ ವ್ರತ್ಯಯ. ಶಪಿಗೇ ಲುಕ್. ಸಿವ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿಪ್ ಪಿತೃದುವರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ **ಆದೇಶಸೃತ್ಯಯೋಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೃತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಪತ್ವ.

ಇಯಕ್ಷಮಾಣಮ್—ಯಜ ದೇವವ್ರಜಾಸಂಗತಿಕರಣವಾನೇಮ ಧಾತು. ಇಚ್ಛಾರ್ಥತೋರುವಾಗ **ಧಾತೋಃಕರ್ಮಣಃ**—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್. **ಸನ್ಯಜೋಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅದಿಹಲ್‌ಲೇಷ ಬಂದಾಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಸಂವ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವರೂಪ **ಚೋಃಕುಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ. **ಖರಿಚಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಚತ್ವ. **ಆದೇಶಸೃತ್ಯಯೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನಿಸನಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ವ. **ಅನೇಮುಕ್**—(ವಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಮುಕಾ ಗಮ. ಸಕಾರ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಶಾನಚಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. **ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ**—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಕನಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಂಸ್ಥಯಮಾನಾ—ಸ್ಥಿತ್ ಈಷದ್ಧಸನೇ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪೃತ್ಯಯ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ ಅಯಾದೇಶ. **ಅನೇಮುಕ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಂತಾಂಗೆಕ್ಕೆ ಮುಕಾಗಮ. ಅದುಸದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಬಂದುದರಿಂದ **ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ **ಗತಿಕಾರಕೋಪಸವದಾತ್ ಕೃತ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರವದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ ಅದಂತನಿಬಂಧನವಾಗಿ ಟಾಪ್.

ಯುವತೀ—ಯುವನ್ ಶಬ್ದ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ **ಯೂನಸ್ತೀ** (ವಾ. ಸೂ. ೪-೧-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಪ್ರತ್ಯಯ. **ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಸದಿಕಾಂತಸ್ಯ** ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಪುರಸ್ತಾತ್—ಪೂರ್ವಾಧರಾವರಾಣಾಮಸಿಪುರಧವಶೈಷಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸ್ತಾತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪೂರ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪುರ್ ಆದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕೃಣುಷೇ—ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಶ್ಚ ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಧಾಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾಸಃ ಸೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ನೇ ಆದೇಶ. ಧಿನ್ವಿ ಕೃಣೋರ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರ ಅಂತಾದೇಶ. ಉ ವಿಕರಣ. ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಅತೋಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರ ಲೋಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ತು ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸುಸಂಕಾಶಾ ಮಾತ್ರಮೃಷ್ಟೇವ ಯೋಷಾವಿಸ್ತನ್ವಂ ಕೃಣುಷೇ ದೃಶೇ ಕಂ |

ಭದ್ರಾ ತ್ವಮುಷೋ ವಿತರಂ ವೃಚ್ಛ ನ ತತ್ತೇ ಅನ್ಯಾ ಉಷಸೋ
ನಶಂತ || ೧೧ ||

|| ಪದವಾರಃ ||

ಸುಸಂಕಾಶಾ | ಮಾತ್ರಮೃಷ್ಟಾ ಇವ | ಯೋಷಾ | ಅವಿಃ | ತನ್ವಂ | ಕೃಣುಷೇ | ದೃಶೇ | ಕಂ |

ಭದ್ರಾ | ತ್ವಂ / ಉಷಃ | ವಿತರಂ | ವಿ | ಉಚ್ಛ | ನ | ತತ್ | ತೇ | ಅನ್ಯಾಃ | ಉಷಸಃ | ನಶಂತ || ೧೧ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಉಷೋದೇವಿ ಮಾತ್ರಮೃಷ್ಟಾ ಮಾತ್ರಭಿರ್ಜನನೀಭಿಃ ಶುದ್ಧೀಕೃತಾ ಯೋಷೇವ ಸುಸಂಕಾಶಾತ್ಯರ್ಥಂ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಾ ತ್ವಂ ತನ್ವಂ ಸ್ವಕೀಯಾಂ ತನುಂ ದೃಶೇ ಸರ್ವೇಷಾಂ ದರ್ಶನಾಯಾವಿಃ ಕೃಣುಷೇ | ಪ್ರಕಟಿಯಸಿ | ಯಥಾ ಲೋಕೇ ಮಾತ್ರಾದಿನಾ ಸ್ವಲಂಕೃತಾತ್ಯಂತಂ ಶೋಭನಾ ಸತೀ ಸ್ವಕೀಯಂ ಲಾವಣ್ಯೋಪೇತಂ ಸರ್ವಶರೀರಂ ದರ್ಶನಾಯಾವಿಷ್ಕರೋತಿ ತದ್ವತ್ತ್ವಮುಷೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತ್ರ ಕಮಿತಿ ಪಾದಪೂರಣೋಽತ್ರ ವಿಶೇಷಸ್ಯಾಭಾವಾತ್ ಶಿಶಿರಂ ಜೀವನಾಯ ಕಮಿತಿವತ್ | ತಥಾ ಚ ಯಾಸ್ಮಾಚಾರ್ಯಃ | ಮಿತಾಕ್ಷರೇಷ್ವನರ್ಥಕಾಃ ಕಮಾಮಿದ್ವಿತಿ | ನಿ. ೧-೯ | ಇತಿ | ಯದ್ವಾ | ಕಮಿತಿ ಸುಖವಚನಃ | ಸುಖಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾವಿಷ್ಕುಣುಷ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ ಉಷಃ ಯತ ಏವಂ ಕರೋಷ್ಯತೋ ಭದ್ರಾ ಕಲ್ಯಾಣಶೀಲಾ ಸ್ತುತ್ಯಾ ತ್ವಂ ವಿತರಂ ವೃಚ್ಛ | ಆನರಕಮಂಧಕಾರಂ ವಿಪ್ರಕೃಷ್ಟಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ವಿವಾಸಯ | ಅತ್ರ ಯದ್ವಾಪಿ ವಿಶೇಷೋ ನ ಶ್ರುತಸ್ತಥಾಪಿ ಪ್ರಕಾಶನವತ್ಯತ್ಯಾತ್ವೇರಿಹರಣೀಯತ್ವಾಚ್ಚ ವೃದ್ಧಸನೀಯಂ ತಮ ಏವೇತಿ ಗಮ್ಯತೇ | ಕಿಂಚಿ ತೇ ತವ ತದ್ವ್ಯದಸನಮನ್ಯಾ ಉಷಸೋಽತೀತಾ ಆಗಾಮಿನ್ಯಕ್ಷ ನ ನಶಂತ | ನ ವ್ಯಾಪ್ನುವಂತಿ | ತಥಾ ವೃಚ್ಛೇತಿ ಭಾವಃ || ನಶಿವ್ಯಾಫಿಕ್ತಮಾರ್ಗ | ಇನ್ದ್ರತಿ ನನಕ್ಷೇತಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಕರ್ಮಸು ಪಾಠಾತ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ಉಷಃ—ಉಷೋದೇವಿಯೇ | ಮಾತೃನ್ಯುಷ್ಣಾ—ತಾಯಿಯಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಶುದ್ಧೀಕೃತ) ಕಾದ | ಯೋಷಾ ಇವ—ಸ್ತ್ರೀಯಂತೆ | ಸುಸಂಕಾಶಾ - ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಕಾಶಮಾನಳಾದ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ತನ್ವಂ—(ಸು) ಶರೀರವನ್ನು | ದೃಶೇ—(ಎಲ್ಲರ) ದರ್ಶನಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಕಂ—ಸುಖವಾಗುವಂತೆ | ಅವೀಕ್ಯಣುಷೇ—ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತೀಯೆ; | (ಅತಃ—ಆದ್ದರಿಂದ) | ಭದ್ರಾ—ಮಂಗಳಕರಳಾದ (ಆದುದರಿಂದ ಸ್ತುತ್ಯಳಾದ) (ತ್ವಂ—ನೀನು) | ವಿತರಂ—ಅವರಕವಾದ ಅಂಧಕಾರವನ್ನು | ನಿ ಉಚ್ಯ—ಹಿಡಿಸು | ತೇ—ನಿನ್ನ | ತತ್—ಅ (ಅಂಧಕಾರ ಪರಿಹಾರರೂಪ) ಕರ್ಮವನ್ನು | ಅನ್ಯಾಃ—ಅತೀತ ಮತ್ತು ಅನಾಗತಗಳಾದ | ಉಷಸಃ—ಉಷಸ್ಸುಗಳು | ನ ನಶಂತೆ—ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಉಷೋದೇವಿಯೇ, ತಾಯಿಯಿಂದ ಅಲಂಕೃತಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯಂತೆ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತಳಾದ ನೀನು (ನಿನ್ನ) ಶರೀರವು (ಎಲ್ಲರಿಗೂ) ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿ. (ಆದುದರಿಂದ) ಮಂಗಳಕರಳೂ (ಸ್ತುತ್ಯಳೂ) ಆದ (ನೀನು) ಜಗದಾನರಕವಾದ ತಮಸ್ಸನ್ನು, ಅತೀತಾನಾಗತವಾದ ಉಷಸ್ಸುಗಳಾವುವೂ ಅನುಕರಿಸದ (ರೀತಿಯಲ್ಲಿ) ಪರಿಹರಿಸು.

English Translation

Radiant as a bride decorated by her mother, you willingly display your person to the view. Do you, auspicious Ushas, remove the investing (gloom), for other dawns than you do not disperse it.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮಾತೃನ್ಯುಷ್ಣಾ ಯೋಷಾ ಇವ ಸುಸಂಕಾಶಾ—ಮಾತೃಭಿಃ ಜನನೀಭಿಃ ಶುದ್ಧೀಕೃತಾ ಯೋಷಾ ಇವ ಅತ್ಯಂತಂ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಾ | ಯಥಾ ಲೋಕೇ ಮಾತ್ರಾದಿನಾ ಸ್ವಲಂಕೃತಾ ಅತ್ಯಂತಂ ಶೋಭನಾ ಸತೀ ಸ್ವಕೀಯಂ ಲಾವಣ್ಯೋಪೇತಂ ಸರ್ವಶರೀರಂ ದರ್ಶನಾಯಾವಿಷ್ಕರೋತಿ ತದ್ವತ್ ತ್ವಮಪೀತ್ಯರ್ಥಃ ಜನನಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಆಪ್ತಸ್ತ್ರೀಯರಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತಳಾದ ಅಥವಾ ಅಲಂಕೃತಳಾದ ಕಾಮುಕಿಯಾದ ಸ್ತ್ರೀಯು ಬಹಳ ಅಂದವಾಗಿ ಇರುವಂತೆ ಇತರರಿಗೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಾ ಲಾವಣ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ತನ್ನ ಶರೀರವನ್ನು ಪ್ರಿಯನಾದವನ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಕಟಮಾಡುವಹಾಗೆ ಉಷಸ್ಸೂ ಕೂಡ ತನ್ನ ಆಕಾರವನ್ನು ಸೂರ್ಯನ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುವುದು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ

ಯಾಸ್ವರು ಯೋಷಾ ಶಬ್ದವು—ಯು ಮಿಶ್ರಣೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಯೋಷಾ ಯೌತೇಃ (ನಿ. ೩-೧೫) ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಿಂದ ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ವೃತ್ತಿಕಾರರು. ಸಾ ಹಿ ಮಿಶ್ರ-ಯತ್ಯಾತ್ಮಾನಂ ಪುರುಷೇಣ ಸಾಕಂ ಸ್ತ್ರೀಯು ಪುರುಷರೊಡನೆ ತನ್ನ ಶರೀರಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದುವುದೆ ಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಸೇರುತ್ತಾಳೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ವೈಶೇ ಕಂ.—ಅತ್ರ ಕಮಿತಿ ಸಾದಪೂರಣಃ ನಿಶೇಷಸ್ಯಾಭಾವಾತ್ ಶಿಶಿರಂ ಜೀವನಾಯ ಕಂ ಇತಿವತ್ | ಯದ್ವಾ ಕಮಿತಿ ಸುಖವಚನಃ ಸುಖಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಅವಿಷ್ಕೃಣುಷೇ |

ಇಲ್ಲಿ ಕಂ ಎಂಬುದು (ನಿವಾತ) ಅವ್ಯಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅತಿಶಯವಾದ ಬೇರೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಯಾವುದನ್ನೂ ಬೋಧಿಸದಿರುವ ಕಾರಣ ಸಾದಪೂರಣಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ವರ್ಯವಸಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಕಂ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಯಾಸ್ವರು—

ಅಥ ಯೇ ಪ್ರವೃತ್ತೇರ್ಥೋಮಿತಾಕ್ಷರೇಷು ಗ್ರಂಥೇಷು ವಾಕ್ಯಪೂರಣಾ ಆಗಚ್ಛಂತಿ, ಪದಪೂರಣಾಸ್ತೇ ಮಿತಾಕ್ಷರೇಷ್ವನರ್ಥಕಾಃ ಕಮೀಮಿದ್ವಿತಿ |

(ನಿ. ೧-೯)

ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿಪಾತಗಳು (ಅವ್ಯಯಗಳು) ವದಪೂರ್ತಿಗಾಗಿ ಉಪಯುಕ್ತಗಳಾಗಿ ಇರುವವು. ಭಂದಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಬದ್ಧವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳು ಮಿತವಾದ ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಕಾರಣ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕಂ, ಈಮ್, ಇತ್, ಉ, ಎಂಬ ಅವ್ಯಯಗಳು ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಬೋಧಿಸದಿರುವುದರಿಂದ ಅನರ್ಥಕಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ನಿಷ್ಪ್ರಕ್ತಾಸಶ್ಚಿದಿನ್ನರೋ ಭೂರಿತೋಕಾ ವೃಕಾದಿವ | ಬಿಭೃಸ್ಯಂತೋ ವನಾಶಿರೇ | ಶಿಶಿರಂ ಜೀವನಾಯ ಕಂ ||

(ನಿ. ೧-೧೦)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕಂ ಎಂಬುವ ಪದವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅರ್ಥಪ್ರತೀತಿಯು ಪೂರ್ತಿಯಾಗುವ ಕಾರಣ ಕಂ ಎಂಬುವುದು (ಅನರ್ಥಕ) ಯಾವವಿಧವಾದ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಿರುವಹಾಗೆ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ.

ಮತ್ತು ಕಂ, ಈಂ, ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳೂ ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಪಠಿತವಾಗಿವೆ. ಕಂ ಎಂಬುದು ಇಪ್ಪತ್ತು ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಯಾಸ್ವರು ಹೇಳಿರುವ ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಸಾಯಣರು ಕಂ ಎಂಬ ಪದವು ಸುಖವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ ಉಷಸ್ಸು ಇತರರಿಗೆಲ್ಲರಿಗೂ ಸುಖವಾಗುವ ರೀತಿಯಿಂದ ತನ್ನ ಶರೀರವನ್ನು ಪ್ರಕಟಮಾಡುವುದು ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಭದ್ರಾ ತ್ವಂ ವ್ಯುಚ್ಛ—ಕಲ್ಯಾಣಶೀಲಾ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಅವರಕಮನ್ಯಕಾರಂ ವಿಪ್ರಕೃಷ್ಣಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ನಿವಾಸಯ | ಉಷಸ್ಸು ಸ್ತುತಿಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ಬಹಳಮಟ್ಟಿಗೆ ನಾಶಮಾಡುವಂತೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಉಷಸ್ಸನ್ನು ಮಂಗಳವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಉಷಸ್ಸು ಯಾವಾಗಲೂ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಬೆಳಕನ್ನು ಬೀರುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿರುತ್ತದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಉಷಸ್ಸಿನ ಕಾರ್ಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥನೀಯವಾದ ಅಂಶವು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಅವರಕವಾದ ತಮಸ್ಸನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅತೀತಾನಾಗತವಾದ ಉಷಸ್ಸುಗಳು ತಮಸ್ಸನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿ ನಾಶಗೊಳಿಸುವಂತೆ ಎಂದು ಉಪಮಾನವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಇನ್ದ್ರತಿ, ನಕ್ಷತ್ರತಿ, ಎಂಬ ಹತ್ತು ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಕರ್ಮನಾಚಕಗಳಲ್ಲಿ ನಶತ್ ಎಂದು (ನಿ. ೩-೧೦) ಪಾಠಭಾಷ್ಯವಿರುವ ರಿಂದ ನಶಂತೆ ಎಂದರೆ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸುಸಂಕಾಶಾ—ಕಾಶ್ಯ ದೀವ್ರಾ ಧಾತು. ಪಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಅಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಾವ್. **ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮಾತೃನ್ಯಷ್ಟಾ—ಮಾತೃಭಿಃ ಮೃಷ್ಟಾ ಮಾತೃನ್ಯಷ್ಟಾ ಮೃಜೂಷ್ ಶುದ್ಧಾ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. **ವೃಕ್ಷಭೃಸ್ವಘ**—(ವಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಪಪ್ತ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ವೃತ್ಯಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಸ್ಪಪ್ತ. **ತೃತೀಯಾಕರ್ಮಣಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಾವ್.

ತಸ್ತಮ್—ತನು ಶಬ್ದ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಆಮ್ ವರವಾದಾಗ **ತನ್ನಾದೀನಾಂ ಛಂದಸ್ಯುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಣ್ ಬಂಪು ಅವರ ವರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂಪುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತತೋರ್ಯೋಃ ಸ್ವರಿತೋನುದಾತ್ತಸ್ಯ (ವಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸ್ವರಿತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೈಶೇ—ದೈಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. **ದೈಶೇವಿಖ್ಯೇ ಚೆ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಏಕಂತನಾದ ಕೃದಂತನಾದುದರಿಂದ **ಕೃನ್ಮೇಜಂತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭದ್ರಾ—ಭದಿ ಕಲ್ಯಾಣೇ ಸುಖೇ ಚ. ಔಣಾದಿಕ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಿತರಮ್—ತ್ಯ ವ್ಲನತರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಪಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಅಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ರವರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ **ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಉತ್ತರಪದವು ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಿದೆ.

ಉಚ್ಚೈ—ಉಭೀ ವಿನಾಸೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ **ಅತೋಹೇಃ** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಶಂತೆ—ಣಶ ಅದರ್ಶನೇ. ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇನ್ದ್ರತಿ ನಕ್ಷತ್ರತಿ ಎಂದು ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ವರಿತವಾಗಿದೆ. **ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ಯನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಛಂದಸ

ವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಜ್ಞ ಪ್ರಧಾನಪುರುಷ ಬಹುವಚನದ ರೂಪ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ರೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಸಮಾಜೋಯೋಗೇಽಪಿ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಬಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಶ್ವಾವತೀಗೋಮತೀರ್ವಿಶ್ವವಾರಾ ಯತಮಾನಾ ರಶ್ಮಿಭಿಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ |
ಸರಾ ಚ ಯಂತಿ ಪುನರಾ ಚ ಯಂತಿ ಭದ್ರಾ ನಾಮ ವಹಮಾನಾ
ಉಷಾಸಃ || ೧೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಶ್ವಾವತೀಃ | ಗೋಮತೀಃ | ವಿಶ್ವವಾರಾಃ | ಯತಮಾನಾಃ | ರಶ್ಮಿಭಿಃ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ |
ಸರಾ | ಚ | ಯಂತಿ | ಪುನಃ | ಅ | ಚ | ಯಂತಿ | ಭದ್ರಾ | ನಾಮ | ವಹಮಾನಾಃ | ಉಷಾಸಃ || ೧೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಶ್ವಾವತೀರಶ್ವವತ್ಯೋ ಬಹುಭಿರಶ್ವೈಸ್ತದ್ವೈತ್ಯಃ ತಥಾ ಗೋಮತೀರ್ಬಹುಭಿರ್ಗೋಭಿಶ್ವದ್ವೈತ್ಯಃ |
ವಿಶ್ವವಾರಾ ವಿಶ್ವೇ ವಾರಾ ವರಣೀಯಾಃ ಕಾಲಾ ಯಾಸಾಂ ತಾಸ್ತಥೋಕ್ತಾಃ | ಸಾರ್ವಕಾಲೀನಾ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ವಿಶ್ವೇ ವರಿತಾರೋ ಯಾಸು ತಾ ವಿಶ್ವವಾರಾಃ | ವಿಶ್ವೈರ್ವರಣೀಯಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |
ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ರಶ್ಮಿಭಿರ್ಯತಮಾನಾಃ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಭಿಃ ಸಾಕಂ ತಮೋನಿನಾರಣಾಯ ಪ್ರಯತ್ನಂ
ಕುರ್ವಾಣಾಃ | ಯದ್ಯಪಿ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಯ ಏವ ಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶನಾಯ ಪ್ರಭವಂತಿ ತಥಾಪಿ ಸೂರ್ಯೋ-
ದಯಾತ್ಪೂರ್ವಂ ತಮೋನಿನಾರಣಸ್ಯಾಪೇಕ್ಷಿತತ್ವಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತಮಪಿ ಪ್ರಯತ್ನಮಿರುದ್ಧಂ | ರಶ್ಮಿದೇವತಾ ಅಪಿ
ಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ಭದ್ರಾ ಭದ್ರಂ ಕಲ್ಯಾಣಂ ಸ್ತುತ್ಯಂ ನಾ ನಾಮ ನಮನಂ ಸರ್ವಜನಾನು-
ಕೂಲ್ಯಂ ವಹಮಾನಾ ಧಾರಯಮಾಣಾ ಉಷಾಸ ಉಷೋದೇವತಾಃ ಸರಾ ಚ ಯಂತಿ |
ಸರಾಯಂತಿ ಚ | ತಥಾ ಪುನರಾ ಚ ಯಂತಿ | ಪುನರಾಯಂತಿ ಚ | ಸರಸ್ವರಾಪೇಕ್ಷಯೋಭಯತ್ರ
ಚಿಶಬ್ದಃ | ಯಾ ಏನಾತೀತೇಷು ದಿನೇಷು ಗತಾಸ್ತಾ ಏವ ಪುನಃಪುನರ್ದಿನಾಂತರೇಷ್ವಸ್ಯಾಯಂತಿ |
ಜಗನ್ನಿರ್ವಾಹಾಯ ಪ್ರತಿದಿನಂ ಗತಾಗತಂ ಕುರ್ವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಶ್ವಾವತೀಃ—ಅಶ್ವಯುಕ್ತರೂ | ಗೋಮತೀಃ—ಗೋವುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರೂ | ವಿಶ್ವನಾರಾಃ—ಸರ್ವಕಾಲೇನರೂ, (ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ವರಿಸಲ್ಪಡುವವರೂ), | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ—ಸೂರ್ಯನ | ರಶ್ಮಿಭಿಃ—ಕಿರಣಗಳೊಡನೆ | ಯತಮಾನಾಃ—(ತಮೋನಿವಾರಣೆಗೆ) ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವವರೂ | ಭಿದ್ರಾ—ಮಂಗಳಕರವಾದ | ನಾಮ—(ಸರ್ವಜನಗಳಿಗೂ) ಅನುಕೂಲವನ್ನು | ವಹಮಾನಾಃ—ಉಂಟುಮಾಡುವವರೂ (ಅದ) | ಉಷಾಸಃ—ಉಷೋದೇವತೆಗಳು | ಸರಾ ಯಂತಿ ಚ—ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತವೆ (ಮತ್ತು), | ಪುನಃ ಚಿ ಆ ಯಂತಿ—ಪುನಃ ಬರುತ್ತವೆ |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅಶ್ವಗಳು, ಗೋವುಗಳು ಇವುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿ, ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ತಮೋನಿವಾರಣಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳೊಡನೆ (ಸಹಕರಿಸಿ) ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮತ್ತು (ಸಮಸ್ತರಿಗೂ) ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಉಷೋದೇವತೆಗಳು ಹೋಗುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ಬರುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತವೆ.

English Translation.

Possessed of horses, possessed of cows, existing through all time, vying with the rays of the sun (in dissipating darkness), auspicious Dawns, sending down benefits (on mankind), pass away and again return.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಿಶ್ವನಾರಾಃ—ವಿಶ್ವೇ ನಾರಾಃ ವರಣೇಯಾಃ ಕಾಲಾಃ ಯೋಸಾಂ ತಾಃ | ಸಾರ್ವಕಾಲೀನಾಃ | ಯದ್ವಾ ವಿಶ್ವೇ ವರಿತಾರೋ ಯಾಸು ತಾಃ | ವಿಶ್ವೈಃ ವರಣೇಯಾಃ | (ವೃಷ್ಣಾ ವರಣಿ) ವರಿಸು, ಅಪೇಕ್ಷಿಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ವೃಷ್ಣಾ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ನಾರ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ್ಷಿತವಾದ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದರಿಂದ ಉಷಾಸಃ ಎಂಬ ವದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ವಿಶ್ವನಾರಾಃ ಎಂಬ ವದಕ್ಕೆ ಉಷಃ ಕಾಲಗಳು ಎಲ್ಲವೂ ಅಪೇಕ್ಷಿತಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನರಿಸಿ ಸಾಯಣರು ಉಷಃಕಾಲಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿನರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಿಂದಲೂ ಉಷಃಕಾಲಗತವಾದ ಸೌಂದರ್ಯವೂ ಸರ್ವರಿಗೂ ಉಪಕಾರವಾಗಿ ಇರುವಿಕೆಯೂ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ರಶ್ಮಿಭಿಃ ಯತಮಾನಾಃ—ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಭಿಃ ಸಾಕಂ ತಮೋನಿವಾರಣಾಯ ಪ್ರಯತ್ನಂ ಕುರ್ವಾಣಾಃ | ಉಷಸ್ಸು ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳ ಸಂಗಡ ಸೇರಿ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದೆಂದು ಅರ್ಥ. ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳಿಂದಲೇ ಕತ್ತಲೆಯು ವರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಸೂರ್ಯನ ರಶ್ಮಿಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ತಮಸ್ಸನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಷಸ್ಸು ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಬೆಳಗಿಸಿ ಸಹಾಯಕವಾಗಿ ಇರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಭದ್ರಾ ನಾಮ ವಹಮಾನಾಃ—ಭದ್ರಂ ಕಲ್ಯಾಣಂ ಸ್ತುತ್ಯಂ ವಾ ನಮನಂ ಸರ್ವಜನಾನುಕೂಲ್ಯಂ ಧಾರಯಮಾಣಾಃ | ಭದ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ವರು ಭಜನೀಯಂ ಭೂತಾನಾಮಭಿದ್ರವಣೀಯಂ ಭವದ್ರಮಯತೀತಿ ವಾ, ಭಾಜನವದ್ವಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ ಹೊಂದತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುವುದು. ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅನಂದವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು ಎಂದೂ ಕಲ್ಯಾಣವುಳ್ಳವರನ್ನಾಗಿ ಮನುಷ್ಯರನ್ನೂ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುವುದು ಎಂದೂ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಸ್ತು ಕಲ್ಯಾಣವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅನುಕೂಲವನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡಿ ಸರ್ವರ ಸ್ತುತಿಗೂ ಅರ್ಹನಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸಕ್ತಮಿವ ತಿತಲುನಾ ಪುನಂತೋ ಯತ್ರ ಧೀರಾ ಮನಸಾ ವಾಚಮಕ್ರತ |

ಅತ್ರಾ ಸಖಾಯಃ ಸಖ್ಯಾನ್ವಿ ಜಾನತೇ ಭದ್ರೈಷಾಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀರ್ನಿಹಿತಾಧಿ ವಾಚಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೭೧-೨)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿಯೂ

ಶಕ್ತಂ ತೇ ಅನ್ಯದ್ಯಜತಂ ತೇ ಅನ್ಯದ್ವಿಷುರೂಪೇ ಅಹನೀ ದ್ಯಾವಿರೀವಾಸಿ |

ನಿಶ್ವಾ ಹಿ ಮಾಯಾ ಅವಸಿ ಸ್ವಧಾವೋ ಭದ್ರಾ ತೇ ಪೂಷನ್ನಿಹ ರಾತಿರಸ್ತು ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೫೮-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ನಲ್ಲಿಯೂ ಭದ್ರಶಬ್ದವು ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಯಾ ಏವಾತೀತೇಷು ದಿನೇಷು ಗತಾಃ ತಾ ಏವ ಪುನಃಪುನಃ ದಿನಾಂತರೇಷು ಅಪಿ ಆಯಂತಿ |

ಜಗನ್ನಿ ವಾರ್ಹಾಯ ಪ್ರತಿದಿನಂ ಗತಾಗತಂ ಕುರ್ವಂತಿ ||

ಉಪಸ್ತುಗಳು ಹಿಂದೆ ಕಳೆದುಹೋದ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಕಳೆದುಹೋದವುಗಳಾದರೂ ಅವುಗಳೇ ಬೇರೆಬೇರೆ ದಿನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಅವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಿ ಬರುತ್ತಾ ಜಗತ್ತನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉದಯಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಶ್ವವತೀಃ—ಅಶ್ವಾಃ ಅನಾಂ ಸಂತೀತಿ ಅಶ್ವವತ್ಯಃ ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುವಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಂತ್ರೇ ಸೋಮಾಶ್ಲೇಂದ್ರಿ—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುವಾ ವರನಾದಾಗ ಅಶ್ವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತತ್ವ (ವಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬೀರ್ವ. ಜನ್ ಸರನಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಗೋಮತೀಃ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಮತುವಾ, ಪೂರ್ವಸವರ್ಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತುವಾ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಿಶ್ವನಾರಾಃ—ನಿಶ್ವೇ ನಾರಾಃ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ನಿಶ್ವನಾರಾಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ನಿಶ್ವಂ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚ ನಾಂತರೂಪ.

ಯತಮಾನಾಃ—ಯತೀ ಪ್ರಯತ್ನೇ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ ನಿಕರಣ. ಅನೇಮುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಂತಾಂಗಳ್ಗೆ ಮುಕಾಗಮ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಬಂದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದು ಅನುದಾತ್ತ ನಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸೂರ್ಯಸ್ಯ—ಸ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ರಾಜಸೂಯ ಸೂರ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಬಂತನಾಗಿ ನಿಪಾತಿತನಾಗಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತನಾಗುತ್ತದೆ. ಪಷ್ಪಿವಿಕವಚ ನಾಂತರೋಪ-

ಯಂತಿ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಇಣೋಯಣ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯಣಾದೇಶ. ಚ ಎಂಬುದು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಚೇನಾ ಯೋಗೇ ಪ್ರಥಮಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಸ್ತತೀಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆಮ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಎರಡನೆ ಧಾತುವಿನಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧ ಎಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಹಮಾನಾಃ—ವಹ ವ್ರಾಣೇ. ಧಾತು. ಉಭಯವದೀ. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ ನಿಕರಣ. ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಅದಂತಾಂಗಳ್ಗೆ ಮುಕಾಗಮ ಲ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತನಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೧೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯತಸ್ಯ ರಶ್ಮಿಮನುಯಚ್ಛಮಾನಾ ಭದ್ರಂಭದ್ರಂ ಕ್ರತುಮಸ್ಮಾಸು ಧೇಹಿ |

ಉಷೋ ನೋ ಅದ್ಯ ಸುಹವಾ ವ್ಯಚ್ಛಾಸ್ಮಾಸು ರಾಯೋ ಮಘವತ್ಸು

ಚ ಸ್ಯುಃ || ೧೩ ||

|| ಪಥಪಾಠಃ ||

ಯತಸ್ಯ | ರಶ್ಮಿಂ | ಅನುಯಚ್ಛಮಾನಾ | ಭದ್ರಂ ಭದ್ರಂ | ಕ್ರತುಂ | ಅಸ್ಮಾಸು | ಧೇಹಿ |

ಉಷಃ | ನಃ | ಅದ್ಯ | ಸುಹವಾ | ವಿ | ಉಚ್ಛ | ಅಸ್ಮಾಸು | ರಾಯಃ | ಮಘವತ್ಸು | ಚ |

ಸ್ಯುರಿತಿ ಸ್ಯುಃ || ೧೩ ||

|| ಸಾಯುಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಉಷಃ ಋತಸ್ಯ ಸತ್ಯಭೂತಸ್ಯಾದಿತ್ಯಸ್ಯ ರಶ್ಮಿಂ ರಶ್ಮೀನನುಯಚ್ಛಮಾನಾನುಕೂಲೈನ ಪ್ರವರ್ತಮಾನಾ ತ್ವಂ ಭದ್ರಂ ಭದ್ರಂ ಕೃತುಂ ತತ್ತತ್ಕಲ್ಯಾಣಂ ಸ್ತುತೃಂ ವಾ ಲಾಕಿಕಂ ವೈದಿಕಂ ಕರ್ಮ ತದ್ವಿಷಯಾಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಂ ವಾ ಧೇಹಿ | ಸ್ಥಾಪಯ | ಹೇ ಉಷಃ | ನೋಽಸ್ತದರ್ಥಂ ಸುಹವಾ ಸುಷ್ಣಾಹೂತಾ ಸತೀ ವುಚ್ಯ | ತನೋ ವಿವಾಸಯ | ಪ್ರಕಾಶಂ ಕುರ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಮರ್ಥಮಿತಿ ತದುಚ್ಯತೇ | ಮಘವತ್ಸು | ಮಘಮಿತಿ ಧನನಾಮ | ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಧನಯುಕ್ತೇಷ್ವಸ್ಮಾಸು ಯಜಮಾನೇಷು ರಾಯಿಶ್ಚ ಸ್ಯುಃ | ಬಹುವಿಧಾನಿ ಧನಾನಿ ಸಂಭವಂತಿತಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತೇನ ಕೃತುನಾ ಸಹ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಶ್ಚ ಶಬ್ದಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ಉಷಃ—ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ | ಋತಸ್ಯ—ಸತ್ಯಭೂತನಾದ (ಆದಿತ್ಯನ) | ರಶ್ಮಿಂ—ಕಿರಣಗಳನ್ನು | ಅನುಯಚ್ಛಮಾನಾ—ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅನುಕೂಲವಾಗುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತಾ (ನೀನು) | ಭದ್ರಂ ಭದ್ರಂ ಕೃತುಂ—ಮಂಗಳಕರವಾದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕರ್ಮವನ್ನೂ (ತದ್ವಿಷಯಕ ಜ್ಞಾನವನ್ನೂ) ಆಸ್ತಾಸು—ನಮ್ಮಲ್ಲಿ | ಧೇಹಿ—ಸ್ವೀಕರಿಸು | (ಉಷಃ—ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ | ಸುಹವಾ—ಜಿನ್ನಾಗಿ (ಸ್ತುತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ) (ನಮ್ಮಿಂದ) ಆಹೂತಳಾಗಿ | ನಃ—ನಮಗಾಗಿ | ವಿ ಉಚ್ಯ—ತಮಸ್ಸನ್ನು ನಿವಾರಿಸು | ಮಘವತ್ಸು—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಧನಯುಕ್ತರಾದ | ಆಸ್ತಾಸು—(ನಮ್ಮಲ್ಲಿ) ಯಜಮಾನರಲ್ಲಿ | ಅದ್ಯ—ಈಗ ರಾಯಃ ಚ ಸ್ಯುಃ—ಬಹುವಿಧ ಧನವೂ ಉಂಟಾಗಲಿ |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಉಷೋದೇವಿಯೇ, ಆದಿತ್ಯನ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ ಅನುಕೂಲಕ್ಕೆ ಪ್ರವರ್ತಿಸಿ, (ನಮ್ಮ) ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮಂಗಳಕರವನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು; (ನಮ್ಮಿಂದ) ಜಿನ್ನಾಗಿ ಸ್ತುತಳಾಗಿ ನಮಗಾಗಿ ತಮಸ್ಸನ್ನು ನಿವಾರಿಸು; ಹವಿರಾದಿಯುಕ್ತರಾದ ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳಿಗೆ ಬಹುವಿಧವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation

Co-operating with the rays of the true (sun), confirm in us every propitious act: earnestly invoked by us to-day, disperse, Ushas, (the darkness), that wealth may devolve upon us, (already) affluent (in sacrificial treasures).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಋತಸ್ಯ—ಸತ್ಯಭೂತಸ್ಯಾದಿತ್ಯಸ್ಯ | ಋತಶಬ್ದವು ಉದಕ (ನಿ. ೨-೨೪) ಮುಹೂರ್ತ ಕಾಲವಿಶೇಷ (ನಿ. ೨-೨೫) ಸತ್ಯ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞ (ನಿ. ೪-೧೯) ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತ

ನಾಗಿರುವುದು. ಹೀಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಾದ ಋತ ಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣ ನಾಗಿದೆ. ಉಷಸ್ಸು ಸತ್ಯನಾಗಿರುವ ಆದಿತ್ಯನ ರಕ್ತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಬೆಳಗಿಸುವುದೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಭದ್ರಂ ಭದ್ರಂ ಕೃತುಂ ಧೇಹಿ—ತತ್ತತ್ಪ್ರಲ್ಯಾಣಂ ಸ್ತುತ್ಯಂ ನಾ ಲೌಕಿಕಂ ನೈದಿಕಂ ಕರ್ಮ ತದ್ವಿಷಯಾಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಂ ನಾ ಸ್ವಾಪಯ ! ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆಯಾಯ ವ್ರತಾರಗಳಿಂದ ಪ್ರಶಸ್ತನಾಗಿಯೂ ಮಂಗಳ ಕರವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಕುಶಲತೆಯನ್ನೂ ಅಧವಾ ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾವೀಣ್ಯವನ್ನೂ ಉಷಸ್ಸು ನಮಗೆ ಉಂಟುಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಯಾಸ್ಕರು ಕೃತು ಶಬ್ದವನ್ನು ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೨) ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೩) ಪಾಠಮಾಡಿ—

ಉತಸ್ಯ ನಾಜೇ ಪ್ರಸಣಂ ತುರಣ್ಯತಿ ಗ್ರೀನಾಯಾಂ ಬದ್ಧೋ ಅಪಿಕಕ್ಷ ಆಸನಿ |

ಕೃತುಂ ದಧಿಕ್ವಾ ಅನು ಸಂತಪೀತ್ಸತ್ಪಥಾಮಂಕಾಂಸ್ಯನ್ನಾ ಪನೀಫಣತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೪೦-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಕೃತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮ ನಾ ಪ್ರಜ್ಞಾ ನಾ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಸಾಯಣರು ಕೃತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿರುವರು.

ಸುಹವಾ—ಸುಷ್ಣು ಅಹೂತಾ! ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ಸು ಆಯಾಯ ವೇದೋಕ್ತ ಕ್ರಮದಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ದ್ವಾಗಿರುವುದೆಂದರ್ಥ.

ವೃಚ್ಛಿ—ತನೋ ನಿವಾಸಯ, ಪ್ರಕಾಶಂ ಕುರು! ಉಚ್ಛೇ ವಿವಾಸನೇ ವಿವಾಸನ ಎಂದರೆ ನಾಶಮಾಡುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಉಚ್ಛಿ ಧಾತುವು ವಿ ಉಪಸರ್ಗದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲಮಾಡಿ ವ್ರತಾಶವನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಬೆಳಗಿಸು ಎಂದು ಉಷಸ್ಸನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಅಸ್ತಾಸು ರಾಯಃ ಮಘವತ್ಸು ಚ ಸ್ಯುಃ—ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯಾಗವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ನಮಗೆ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಧನವನ್ನು ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವಂತೆಯೂ ಆಯಾಯ ಕರ್ಮಗಳು ನೆರವೇರುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಉಷಸ್ಸನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ರಾಯಃ— ಎಂಬ ಶಬ್ದವೂ **ಮಘವತ್ಸು** ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇರುವ **ಮಘ** ಶಬ್ದವೂ ಕೂಡ **ಮಘಂ ರೇಕ್ಷಃ** ಎಂದು ಇಪ್ಪತ್ತಿಂಟು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ವರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಧನ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು.

ಪರಿಷದ್ಯಂ ಹ್ಯರಣ್ಯಸ್ಯ ರೇಕ್ಷೋ ನಿತ್ಯಸ್ಯ ರಾಯಃ ಪತಯಃ ಸ್ಯಾಮ |

ನ ಶೇಷೋ ಅಗ್ನೇ ಅನ್ಯಜಾತಮಸ್ತ್ಯಚೇತಾನಸ್ಯ ಮಾ ಪಥೋ ವಿ ದುಷ್ಟಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೪-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ರಾಯಃ-ಧನಸ್ಯ ಧನದ ಎಂದು ರಾಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ,

ಇಷೀರೇಣ ತೇ ಮನಸಾ ಸುತಸ್ಯ ಭಕ್ಷೀಮಹಿ ಪಿತ್ರಸ್ಯೈವ ರಾಯಃ |

ಸೋಮ ರಾಜನ್ಯಣ ಆಯೋಷಿ ತಾರೀರಹಾನೀವ ಸೂರ್ಯೋ ವಾಸರಾಣಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೨-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಯಾಸ್ಕರು ರೈಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವರು. ಇದರಂತೆಯೇ ದಕ್ಷಿಣಾ ಮಘೋನೀ (ಋ. ಸಂ. ೨-೧೧-೨೧) ಮಾನೋ ಮಘೇವ ನಿಷ್ಪಸೀ ಪರಾದಾಃ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೪-೫) ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಮಘಶಬ್ದವು ಧನವಾಚಕವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ನಾಯಣರು ಮಾತ್ರ ಮಘಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಧನವೆಂಬ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ವುನರುಕ್ತಿಯು ಪರಿಹೃತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇತ್ಯುಕ್ತವಿತ್ತಯಾ ||

ರಶ್ಮಿಮ್—ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಏಕವಚನ ವ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ.

ಅನುಯಚ್ಛಮಾನಾ—ಯಮ ಧಾತುವಿಗೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಇಷುಗಮಿಯಮಾಂ ಛಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಛಾದೇಶ. ಅನೇಮುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಂತಾಂಗಕ್ಕೆ ಮುಕಾಗಮ. ಅಮವದೇಶದ ವರದಲ್ಲಿ ಲನಾರ್ವಧಾತುಕ ಬಂದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನು-ದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕೃದುತ್ತರವದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಸ್ತಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅದಂತನಿಬಂಧನವಾಗಿ ಟಾವ್. ವ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಭವಂಭವಮ್—ನಿತ್ಯನೀಪ್ಸಯೋಃ (ವಾ ಸೂ ೮-೧-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನ ಬರುತ್ತದೆ, ಸರಕ್ಕೆ ಆನ್ವೇಷಿತಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವಾಗ ಅನುದಾತ್ತಂ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾನು ವಾತ್ಸಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೇಹಿ—ದುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ ಶ್ಚ ಏಕರಣ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಘ್ರಸೋರೇದ್ವಾವಭ್ಯಾಸಲೋಪಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಲೋಪವೂ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಏತ್ವವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿ ಐತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಹವಾ—ಲೋಭನಂ ಹವಃ ಯನ್ಯಾನ್ಸಾ. ಸುಹವಾ ಹ್ವೇಜ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ ಧಾತು ಭಾವೇ-ನುಸಪರ್ಗಸ್ಯ (ಪಾ ಸೂ. ೩-೩-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ತತ್ಸಂನಿಯೋಗ

ದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂವ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವಧಾತು-
ಕಾರ್ಥಧಾತುಕೆಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಆನಾದೀಶ. ಅಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ
ಧಾತುಸ್ವರ ಉಲಿಯುತ್ತದೆ. ಸಮಾನದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಸದ ವ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಘವತ್ಸು—ಮಘಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಮಘವಾ ಮತುವಾಪ್ರತ್ಯಯ ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ
ಮಾದುಸಧಾಯಾಶ್ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ ಇದು ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗು-
ತ್ತದೆ. ಸಸ್ತಮೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ

ರಾಯಃ—ಶೈ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ವ್ರಧಮಾ ಬಹುವಚನ ಜಷ್ವರವಾದಾಗ ಏಚೋಯವಾಯಾವಃ ಎಂಬು-
ದರಿಂದ ಆಯಾದೀಶ.

ಸ್ಯುಃ—ಅಸ ಭುವಿ. ಧಾತು. ಲಿಬ್ ವ್ರಧಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಕ್ಕೆ ಉಸಾ-
ದೀಶ. ಯಾಸುಪಾಗಮ. ಇದಕ್ಕೆ ಬಿತ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದ-
ರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೩ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನೂರ ಇವತ್ತಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುಮು.

ನೂರ ಇವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಉಷಾ ಉಚ್ಛಂತೀತಿ ತ್ರಯೋದಶರ್ಚಂ ಚತುರ್ಥಂ ಸೂಕ್ತಂ ದೈರ್ಘತಮಸಃ ಕಕ್ಷೀವತಃ
ಆರ್ಷಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಮುಷಸ್ಯಂ | ಉಷಾ ಉಚ್ಛಂತೀತ್ಯನುಕ್ರಾಂತಂ || ವಿನಿಯೋಗಸ್ತು ಪೂರ್ವಸೂಕ್ತ
ಏವೋಕ್ತಃ ||

ಅನುವಾದವು—**ಉಷಾ ಉಚ್ಛಂತೀ** ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ
ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹದಿಮೂರು ಋಕ್ಪುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಕಕ್ಷೀವಾನ್ ದೈರ್ಘತಮಸಃ ಎಂಬುವನು
ಋಷಿಯು. ಉಷಸ್ಸೇ ದೇವತೆಯು. ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ **ಉಷಾ ಉಚ್ಛಂತೀ** ಎಂದು
ಹೇಳಿರುವುದು. ಇದರ ವಿನಿಯೋಗವು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಸೂಕ್ತ—೧೨೪

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೮ || ಸೂಕ್ತ—೧೨೪ ||

ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೧ || ವರ್ಗ—೭. ೮, ೯ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತಂಜ್ಞೆ—೧೩ ||

|| ಮುಷ್ಠಿ—ಕಪ್ಪಿವಾನ್ ದೈರ್ಘತಮಸ ಲೇಖಿಜಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಉಷಾಃ ||

|| ಭಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಠುಃ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಉಷಾ ಉಚ್ಯಂತೀ ಸಮಿಧಾನೇ ಅಗ್ನಾ ಉದ್ಯನ್ಮೂರ್ಯ ಉರ್ವಿಯಾ

ಜ್ಯೋತಿರಶ್ರೇತ್ |

ದೇವೋ ನೋ ಅತ್ರ ಸವಿತಾ ಸ್ವರ್ಧಂ ಪ್ರಾಸಾವೀದ್ವಿಸಪತ್ನು

ಚತುಷ್ಟದಿತ್ಯೈ || ೧ ||

ಪದಪಾಠಃ ||

ಉಷಾಃ | ಉಚ್ಯಂತೀ | ಸಂ ೨ ಇಧಾನೇ | ಅಗ್ನಾ | ಉತ್ ೨ ಯನ್ | ಸೂರ್ಯಃ | ಉರ್ವಿಯಾ |

ಜ್ಯೋತಿಃ | ಅಶ್ರೇತ್ |

ದೇವಃ | ನಃ | ಅತ್ರ | ಸವಿತಾ | ನು | ಅರ್ಧಂ | ಪ್ರ | ಅಸಾವೀತ್ | ದ್ವಿಸಪತ್ | ಪ್ರ | ಚತುಃಪತ್ |

ಇತ್ಯೈ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಏಷೋಷಾಃ ಸಮಿಧಾನೇಗ್ನಾ | ಅಗ್ನಿತ್ವಸಾಮಾನ್ಯೇನೈಕವಚನಂ | ಅಗ್ನಿಷು ಸಮಿಧ್ಯಮಾನೇಷು ಸತ್ನು | ಕರ್ಮಾರ್ಥೇ ಕರ್ತೃಪ್ರಯೋಗಃ | ಉಷಾಕಾಲೇ ಹ್ಯಾಹವನೀಯಾದಯಃ ಪ್ರಜ್ಞಾಲ್ಯಂತೇ | ಉಚ್ಯಂತೀ ತೇನೋ ವಿವಾಸಯಂತ್ಯರ್ವಿಯೋರು ಬಹುಲಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಪ್ರಕಾಶಮಶ್ರೇತ್ | ಸೇವತೇ | ಪ್ರಕಾಶತೇ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ ವಾ ಸರ್ವಂ | ಕಿಮಿವ ಉದ್ಯನ್ ಸೂರ್ಯಃ | ಉಪಮಾಪ್ರಧಾನನಿರ್ದೇಶಃ |

ಉದಿತಃ ಸೂರ್ಯ ಇವ | ಸೂರ್ಯೋ ಯಥಾ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ. ತಥೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಆತ್ರ ತ್ವದುದಯಾನಂ-
ತರಮಸ್ತಿಸ್ತಮರ್ಶನಾ ಸವಿತಾ ದೇವಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರೇರಕಃ ಸೂರ್ಯೋ ನೋಽಸ್ಮದರ್ಥಂ ನು
ಕ್ಷಿಪ್ರಮರ್ಥಂ | ಅರ್ಥಶಬ್ದೋಽತ್ರ ವಿಶೇಷಣವಾಚೀನಪುಂಸಕಲಿಂಗಃ | ಅಯನ್ಮರ್ಥಾನಿ ಕೃಣವನ್ನ-
ಸಾಂಸೀತ್ಯಾದೌ | ಋ. ೬.೬.೩-೪ | ತಥಾದ್ವಿಷ್ಟತ್ವಾತ್ || ಅರಣೀಯಂ ದ್ವಿಪತ್ ಸಾದದ್ವಯೋಪೇತಂ
ಮನುಷ್ಯಾದಿರೂಪಂ ಧನಂ ಸ್ತಾಸಾವೀತ್ | ಅನುಜಾನಾತು ದದಾತ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಚತುಷ್ಟತ್
ಪಾದಚತುಷ್ಟಯೋಪೇತಂ ಗವಾದಿರೂಪಂ ಧನಂ ಸ್ತಾಸಾವೀತ್ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ಇತ್ಯೈ | ದ್ವಿಪದಾಂ
ಚತುಷ್ಟದಾಂ ಚ ಗಮನಾಯ | ಯದ್ವಾ | ನ ಇತ್ಯಾ ಇತಿ ಸಂಬಂಧಃ | ಅಸ್ಮದ್ಗಮನಾಗಮನಾದಿನ್ಯಾಸಾ-
ರಾಯೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೌ—ಅಗ್ನಿಯು (ಅಗ್ನಿಗಳು) | ಸಮಿಧಾನೇ—ಸಮಿಧವಾಗಲು | ಉಷಾಃ—ಉಷೋದೇವತೆಯು |
ಉದ್ಯನ್ ಸೂರ್ಯಃ—ಉದಿಸುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯ(ನಂತೆ) | ಉಚ್ಛಂತೀ—(ತಮಸ್ಸನ್ನು) ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾ |
ಉರ್ವಿಯಾ—ಹೆಚ್ಚಾದ | ಜ್ಯೋತಿಃ—ಪ್ರಕಾಶನನ್ನು | ಅಶ್ರೇತ್—ಹೊಂದುತ್ತಾಳೆ (ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸು-
ತ್ತಾಳೆ) | ಆತ್ರ—(ಉದಯಾ) ನಂತರ (ಈ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ) | ಸವಿತಾ ದೇವಃ—(ಸರ್ವ ಪ್ರೇರಕನಾದ) ಸವಿತೃ
ದೇವನು | ನಃ—ನಮಗೋಸ್ಕರ | ನು—ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿ | ಅರ್ಥಂ—ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ | ದ್ವಿಪತ್—ದ್ವಿಪಾದ
ಜಂತುಗಳನ್ನು (ಮನುಷ್ಯಾದಿ ರೂಪಧನವನ್ನು) | ಇತ್ಯೈ—(ನಮ್ಮ) ಗಮನಾಗಮನಗಳಿಗಾಗಿ | (ಪ್ರ ಅಸಾ-
ವೀತ್—ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ | ಚತುಷ್ಟತ್—ಚತುಷ್ಟಾದಿಗಳನ್ನೂ (ಗವಾದಿ ರೂಪಧನವನ್ನೂ) (ಪ್ರ ಅಸಾವೀತ್—
ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ.)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

(ಆಹವನೀಯಾದ್ಯ)ಗ್ನಿಗಳು ಸಮಿಧವಾಗುತ್ತಿರಲು, ಉಷೋದೇವತೆಯು ತಮಃಪರಿಹಾರಕವಾದ (ತನ್ನ)
ಅಮಿತ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ತಮಸ್ಸನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾಳೆ ; ಉದಯಾನಂತರ, ಸೂರ್ಯದೇವನು ನಮ್ಮ ಗಮನಾ
ಗಮನಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಿಗೋಸ್ಕರ, ದ್ವಿಪಾದ ಚತುಷ್ಟಾದಿ ಜಂತುಗಳನ್ನು ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ.

English Translation.

When the (sacred) fire is kindled, Ushas sheds abundant light,
dispersing (the darkness) like the rising sun : may the divine Savitri bestow
upon us for our use, wealth of both bipeds and quadrupeds.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಉಚ್ಛಂತೀ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಚದುರಿಸಿ ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾ ಎಂಬುದಾಗಿ ಒಂದರ್ಥವನ್ನೂ ಅಧವಾ ಕಾಂತಿಯಿಂದ
ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಉಷಾ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯೂ ಸಹ
ಉಚ್ಛಂತಿ ಎನ್ನುವುದರ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ ಆಗಿದೆ. ಉಷಾಃ ಕಸ್ಮಾದುಚ್ಛಂತೀತಿ ಸತ್ಯಾ ರಾತ್ರೇರಪಃ ಕಾಲಃ |

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೨-೧೨) ಆದರೆ, ಉಷಾ ವಷ್ಟೇ ಕಾಂತಿಕರ್ಮಣ ಉಚ್ಚತೇರಿತರಾ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾ | (ನಿ. ೧೨-೭) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉಚ್ಚತಿ ಶಬ್ದವು ವಶ-ಕಾಂತಾ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಉಚ್ಚೀ-ವಿವಾಸೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಬಹುದು. ಉಚ್ಚಂತೀ ಉಷಾ ಎಂದರೆ ಕತ್ತಲನ್ನು ಚದುರಿಸಿ ಹೊರಕ್ಕೆ ಅನಿರ್ಭವಿಸುವ ಉಷಸ್ಸು ಎಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಉಷಸ್ಸು ಎಂದಾಗಲಿ ಆಗಬಹುದು.

ನು—ನು ಇತ್ಯೇಷೋನೇಕಕರ್ಮಾ | ಇದಂ ನು ಕರಿಷ್ಯತೀತಿ ಹೇತ್ವವದೇವೇ | ಕಥಂ ನು ಕರಿಷ್ಯತೀತ್ಯನುಷ್ಠುಃ | (ನಿ. ೧-೪) | ನು ಎನ್ನುವ ನಿವಾತಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳಿವೆ. ಇದಂ ನು ಕರಿಷ್ಯತಿ ಎನ್ನುವಾಗ ನು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಎಂದು ಹೇತ್ವರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಕಥಂ ನು ಕರಿಷ್ಯತಿ ಎನ್ನುವಾಗ ನು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನಾರ್ಥಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಅಥಾಪ್ಯುಪಮಾರ್ಥೇ ಭವತಿ | ಉಪಮಾನವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗಲೂ ಸಹ ನು ರಬ್ದವ ವ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಅಪ್ಪೋ ನ ಚಕ್ರೋಃ ಶೂರ ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಮಹ್ನಾ ರಿರಿಚೇ ರೋದಸ್ಯೋಃ |

ವೃಕ್ಷಸ್ಯ ನು ತೇ ಪುರುಹೂತ ವಯಾ ವ್ಯೂತಯೋ ರುರುಹುರಿದ್ರೆ ಪೂರ್ವೀಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨೪-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಉದಹರಿಸಿ(೧-೪) ವೃಕ್ಷಸ್ಯೇವ ತೇ ಪುರುಹೂತ ಶಾಖಾಃ | ವೃಕ್ಷದಂತೆ ಅಥವಾ ವೃಕ್ಷದ ಶಾಖೆಗಳಂತೆ ಎಂದು ನು ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಉಪಮಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿ, ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಎಂಬರ್ಥವೂ ಇದೆ.

ನೂ ಮರ್ತೋ ದಯತೇ ಸನಿಷ್ಯನ್ಯೋ ವಿಷ್ಣವ ಉರುಗಾಯಾಯ ದಾಶತ್ |

ಪ್ರ ಯಃ ಸತ್ರಾಚಾ ಮನಸಾ ಯಜಾತ ಏತಾವಂತಂ ನರೈವಾವಿಸಾತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೧೦೦-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ನು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಎಂಬರ್ಥವೂ

ನೂ ಇಂದ್ರ ಶೂರ ಸ್ತವಮಾನ ಉತೀ ಬ್ರಹ್ಮಜೂತಸ್ತನ್ನಾ ವಾವೃಧಸ್ತ |

ಉಪ ನೋ ವಾಜಾನ್ಮಿಮೀಹ್ಯುಪ ಸ್ತೀನ್ಯೂಯಂ ಪಾತ ಸ್ತಸ್ತಿಭಃ ಸದಾ ನಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೧೯-೧೧)

ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅದ್ಯ ಎಂದರೆ ಈಗ, ಒಡನೆಯೇ ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಹಾಗೆಯೇ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ನು ಇತ್ಯೇಷೋನೇಕಕರ್ಮಾ | (ನಿ. ೧-೪) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಿದ್ದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿ, ಬೇಗನೆ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇತ್ಯೇ—ಈ ಪದವು ಗಮನಾರ್ಥಕವಾದುದು. ಗಮನಾಗಮನರೂಪವಾದ ಸಂಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ದ್ವಿಪದಾಂ ಚತುಷ್ಪದಾಂ ಚ ಗಮನಾಯ ಎಂಬ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅನ್ವಯವೂ ಅಸ್ತದ್ವಯನಾಗಮನಾದಿ

ನ್ಯಾಪಾರಾಯಿ | ಎಂಬ ಇನ್ನೊಂದು ಅನ್ವಯವೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದು. ನಮ್ಮ ಸಂಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸಂಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದರ್ಥ.

ಕ್ಷತ್ರಾಯ ತ್ವಂ ಶ್ರವಸೇ ತ್ವಂ ಮಹೀಯಾ ಇಷ್ಟಯೇ ತ್ವಮರ್ಥಮಿವ ತ್ವಮಿತ್ಯೈ |
ವಿಸದ್ಭತಾ ಜೀವಿತಾಭಿಪ್ರಚಕ್ಷ ಉಷಾ ಅಜೀಗರ್ಭವನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಷೋದೇವತೆಯನ್ನೇ ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ತ್ವಂ ಕ್ಷತ್ರಾಯ, ತ್ವಂ ಶ್ರವಸೇ, ತ್ವಂ ಇತ್ಯೈ ಎಂದು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸಂಚಾರ ಸಹಾಯಕಳು ನೀನೊಬ್ಬಳೇ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸುವಂತೆ ವ್ರಕ್ಯತವಾದ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಈ ವದದ ವ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ಉರ್ವಿಯಾ—ಉರುಶಬ್ದಾತ್ಪ್ರತೀಯೈಕವಚನೇ ಉರ್ವಿಯಾ ಇತಿ ರೂಪಂ | ಉರುಶ್ವೇನ | ಉರು ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಏಕವಚನದ ವ್ರಯೋಗವಾದ ಮೇಲೆ ಉರ್ವಿಯಾ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಎಂದರ್ಥವು. ವ್ಯಾಪಿಸು, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡು ಎನ್ನುವ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಉರ್ವಿಯಾ ಎಂಬ ವ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ವೃಚಸ್ವತೀರುರ್ವಿಯಾ ವಿ ಶ್ರಯಂತಾಂ ಪತಿಭ್ಯೋ ನ ಜನಯಃ ಶುಂಭಮಾಣಾಃ |
ದೇವೀದ್ವಾರೋ ಬೃಹತೀರ್ವಿಶ್ವಮಿನ್ದಾ ದೇವೇಭ್ಯೋ ಭವತ ಸುಸ್ರಾಯಣಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಉಷಸ್ಸು, ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಹರಡಿಕೊಂಡು ಬೆಳಗಲಿ ಎಂದರ್ಥ.

ಐಂದ್ರಂ ಕದ್ವೈತ್ವದೇವಂ ಚ ಪೌಷಸೇ ಪೃಥುರುತ್ತರೇ |

(ಬೃ. ದೇ. ೩-೧೪೦)

ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೩ ಮತ್ತು ೧-೧೨೪ನೇ ಸೂಕ್ತಗಳೆರಡೂ ಉಷೋದೇವತೆಯನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿದವು ಎಂದು. ಬೃಹದ್ದೇವತಾ ವಾಕ್ಯವಿರುತ್ತದೆ.

ತಥಾಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರೇ ಇದಮಾದಿಸೂಕ್ತದ್ವಯಸ್ಯ ವಿನಿಯೋಗಃ |

(ನಾ. ಭಾ. ಪೀಠಿಕಾ ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೩)

ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮತ್ತು ಇದರ ಹಿಂದಿನ (೧-೧೨೩) ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನ ಶಸ್ತ್ರಕ್ಕೂ ವ್ರಕ್ಯತವಾದ ಋಕ್ತಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರದ ಸ್ವರೂಪವೇನೆಂಬುದನ್ನೂ ಅದರ ಕಥಾಸಂದರ್ಭವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರಕರಣವು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. (ಐ. ಬ್ರಾ. ೪-೨ ರಿಂದ ೧೧) —

ಪ್ರಜಾಪತಿರ್ವೈ ಸೋಮಾಯ ರಾಜ್ಞೇ ದುಹಿತರಂ ಪ್ರಾಯಚ್ಛತ್ಸೂರ್ಯಾಂ ಸಾವಿತ್ರೀಂ ತಸ್ಯೈ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ವರಾ ಆಗಚ್ಛಂಸ್ತಸ್ಯಾ ಏತತ್ಸಹಸ್ರಂ ವಹತುಮನ್ಯಾಕರೋದ್ಯದೇ-
ತದಾಶ್ವಿನಮಿತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇನಾಶ್ವಿನಂ ಹೈವ ತದ್ಯದರ್ವಾಕ್ಷಹಸ್ರಂ ತಸ್ಮಾತ್ತ್ವಹಸ್ರಂ ವೈವ ಶಂಸೇದ್ಭೂಯೋ ವಾ ಪ್ರಾಶ್ಯ ಘೃತಂ ಶಂಸೇದ್ಯಥಾ ಹ ವಾ ಇದಮನೋ ವಾ ರಥೋ ವಾ ಕ್ಷೋ ವರ್ತತ ಏವಂ ಹೈವಾಕ್ಷೋ ವರ್ತತೇ | ಶಕುನಿರಿವೋತ್ಪ್ರತಿಷ್ಯನ್ನಾಹ್ವಯಾತ |

ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ತನ್ನ ಮಗಳಾದ ಸೂರ್ಯೆಯನ್ನು ಸೋಮನಿಗೆ ವಿವಾಹಾರ್ಥವಾಗಿ ಕೊಡಲು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದಾಗ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ ಅವಳನ್ನು ತಾವು ವರಿಸಬೇಕೆಂದು ಅರ್ಪಣೆಯಿಂದ ಬಂದರು. ಆಗ ಪ್ರಜಾ ಪತಿಯು ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸಹಸ್ರ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪರಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಅದಕ್ಕೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗಬಾರದೆಂದೂ ಒಂದು ಸಮಯವನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದನು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ರಥಚಕ್ರವು ತೈಲಸಿಂಚಿತವಾದನಂತರ ಹೇಗೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ಚಲಿಸಬಲ್ಲದೋ ಹಾಗೆ ಘೃತವಾನಾನಂತರ ಸುಲಭವಾಗಿ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬಹುದಾದುದರಿಂದ ಮೊದಲು ಘೃತ ವಾನವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅನಂತರ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಮತ್ತು ಪಕ್ಷಿಯು ಹಾರುವುದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧನಾದಾಗ ತನ್ನ ದೇಹವನ್ನು ಲಘುವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಇವಳನ್ನು ಮೋಹಿಸುವ ವರನೂ ಆ ಗುಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರಬೇಕೆಂದನು.

ತಸ್ಮಿನ್ನೇವಾ ನ ಸಮಜಾನತ ಮನೇದಮಸ್ತು ಮಮೇದಮಸ್ತಿತಿ ತೇ ಸಂಜಾನಾನಾ ಅಬುವ-
ನ್ನಾಜಿಮಸ್ಯಾಯಾಮಹೇ ಸ ಯೋ ನ ಉಜ್ಜೇಷ್ಯತಿ ತಸ್ಯೇದಂ ಭವಿಷ್ಯತಿತಿ ತೇಗ್ನೇರೇ-
ವಾಧಿ ಗೃಹಪತೇರಾದಿತ್ಯಂ ಕಾಷ್ಠಾಮಕುರ್ವತ ತಸ್ಮಾದಾಗ್ನೇಯೀ ಪ್ರತಿಪದ್ಭವತ್ಯಾಶ್ವಿನ-
ಸ್ಯಾಗ್ನಿಹೋತಾ ಗೃಹಪತಿಃ ಸ ರಾಜೇತಿ |

ಆಗ ದೇವತೆಗಳು ವರಸ್ಥರ ಹೋರಾಟಮಾಡಲಿಪ್ಪಪಡದೆ ಎಲ್ಲರೂ ನೇರಿ ಒಂದು ವಂದ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸ ಬೇಕೆಂದೂ ಆ ಓಟದಲ್ಲಿ ಯಾರು ಜಯಿಸುತ್ತಾರೋ ಅವರು ಇವಳನ್ನು ವರಿಸಲು ಅರ್ಹನೆಂದೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಒಂದು ತೀರ್ಮಾನಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಆಗ ಗೃಹಪತಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಸೂರ್ಯನವರೆಗೆ ಓಡಿದರು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಪ್ರಥಮ ಮಂತ್ರವು.

ಸ ತ್ವಂ ದಕ್ಷಸ್ಯಾವೈಕೋ ವೃಥೋ ಭೂರರ್ಯಃ ಪರಸ್ಯಾಂತರಸ್ಯ ತರುಷಃ |
ರಾಯಃ ಸೂನೋ ಸಹಸೋ ಮರ್ತ್ಯೇಷ್ವಾ ಛರ್ದಿಯಚ್ಛೈ ವೀತಹನ್ಯಾಯ ಸಪ್ರಥೋ
ಭರದ್ವಾಜಾಯ ಸಪ್ರಥಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೧೫-೩)

ಎಂದು ಅಗ್ನಿ ಪರವಾದ ಋಕ್ಕಾಗಿರುವುದು. ಇದು ಒಂದು ಮತ. ಅಲ್ಲದೆ,

ಅಗ್ನಿಂ ಮನ್ಯೇ ಪಿತರಮಗ್ನಿಮಾಪಿಮಗ್ನಿಂ ಭ್ರಾತರಂ ಸದಮಿತ್ಸಪಾಯಂ |
ಅಗ್ನೇರನೀಕಂ ಬೃಹತಃ ಸಪರ್ಯಂ ದಿವಿ ಶುಕ್ರಂ ಯಜತಂ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೭-೩)

ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ವ್ಯಾಕರಣವೇಕೆಂದು ಇನ್ನು ಕೆಲವರ ಮತ. ಇದರ ವಿವರಗಳನ್ನು ಆತ್ಮಿನ ಶಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅಗ್ನಿ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ವಿನಯವಾಗ (ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಭಾಗ ೧೧. ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪೪ನೇ ಸೂಕ್ತದ ಪೀಠಿಕೆ) ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ರತದಲ್ಲಿ ಉಷ್ಣೀ ದೇವತಾಕವಾದ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ವಿನಯಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೂ ಆತ್ಮಿನ ಶಸ್ತ್ರಕ್ಕೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ತಾಸಾಂ ನೈ ದೇವತಾನಾಮಾಜಿಂ ಧಾವಂತೀನಾಮಭಿಸೃಷ್ಟಾನಾಮಗ್ನಿರ್ಮುಖಂ ಪ್ರಥಮಃ ಪ್ರತ್ಯಸದ್ಯತ ತಮುಶ್ವಿನಾವನ್ಯಾಗಚ್ಛತಾಂ ತಮಬ್ರೂತಾಮಪೋದಿಹ್ಯಾನಾಂ ನಾ ಇದಂ ಜೇಷ್ಠ್ಯಾವ ಇತಿ ಸ ತಥೇತ್ಯಬ್ರವೀತ್ತಸ್ಯ ನೈ ಮಮೇಹಾಪ್ಯಸ್ತಿಸ್ತಿತಿ ತಥೇತಿ ತಸ್ಮಾ ಅಸ್ಯತ್ರಾಕುರುತಾಂ ತಸ್ಮಾದಾಗ್ನೇಯಮಾಶ್ವಿನೇ ಶಸ್ಯತೇ | ತಾ ಉಷಸಮನ್ಯಾಗಚ್ಛತಾಂ ತಾಮಬ್ರೂತಾಮಪೋದಿಹ್ಯಾನಾಂ ನಾ ಇದಂ ಜೇಷ್ಠ್ಯಾವ ಇತಿ ಸಾ ತಥೇತ್ಯಬ್ರವೀತ್ತಸ್ಯೈ ನೈ ಮಮೇಹಾಪ್ಯಸ್ತಿಸ್ತಿತಿ ತಥೇತಿ ತಸ್ಮಾ ಅಸ್ಯತ್ರಾಕುರುತಾಂ ತಸ್ಮಾದುಷಸ್ಯಮಾಶ್ವಿನೇ ಶಸ್ಯತೇ |

ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ ಈ ವಂದ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿ ಓಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅಗ್ನಿಯು ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮುಂದಾದನು. ಆಗ ಆತ್ಮಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ ನಮಗೆ ದಾರಿಯನ್ನು ಬಿಡು. ಇದರಲ್ಲಿ ನಾವು ಜಯಿಸಲು ಸಹಾಯನಾಡು ಎಂದು ಕೇಳಿಕೊಂಡರು. ಆಗ ಅಗ್ನಿಯು ಅದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿ ಆ ಜಯದಲ್ಲಿ ತನಗೂ ಒಂದು ಅಂಶವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿಕೊಂಡನು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಆತ್ಮಿನಶಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೂ ಒಂದು ಭಾಗವಿದೆ. ಅನಂತರ ಆತ್ಮಿನೀ ದೇವತೆಗಳು ಉಷಸ್ಸನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ನಮಗೆ ದಾರಿಯನ್ನು ಬಿಡು. ಈ ವಂದ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾವು ಜಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವಂತೆ ಸಹಾಯನಾಡು ಎಂದರು. ಆಗ ಉಷ್ಣೀ ದೇವತೆಯು ಹಾಗೇ ಆಗಲೆಂದು ಒಪ್ಪಿ ಅವರ ಜಯದಲ್ಲಿ ತಾನೂ ಭಾಗಿಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಸಮಯವನ್ನು ವಿಧಿಸಿದಳು. ಆಗ ಅವರು ಅದಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತಿಸಲಾಗಿ ಆತ್ಮಿನ ಶಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಷ್ಣೀದೇವತಾಪರವಾದ ಸೂಕ್ತದ ಪಠಣಿಯಿದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿಯೂ ಕೇಳಿಕೊಂಡು ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಇದರಲ್ಲಿ ಭಾಗವಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು.

ತದಾಹುರ್ಯಚ್ಛಸ್ಯತ ಆಗ್ನೇಯಂ ಶಸ್ಯತ ಉಷಸ್ಯಂ ಶಸ್ಯತ ಐಂದ್ರಮಥ | ಕಸ್ಮಾದೇತದಾಶ್ವಿನ ಮಿತ್ಯಾಚಿಕ್ಷತ ಇತ್ಯಶ್ವಿನೌ ಹಿ ತದುದಜಯತಾಮುಶ್ವಿನಾವಾಶ್ವನಾತಾಂ ಯದಶ್ವಿನೌ ಉದಜಯತಾಮುಶ್ವಿನಾವಾಶ್ವನಾತಾಂ ತಸ್ಮಾದೇತದಾಶ್ವಿನಮಿತ್ಯಾಚಿಕ್ಷತೇ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೪-೭ ರಿಂದ ೮)

ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ, ಇಂದ್ರನನ್ನೂ, ಉಷಸ್ಸನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ವರಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಆತ್ಮಿನಶಸ್ತ್ರವೆಂದು ಹೆಸರು ಹೇಗೆ ಬಂದಿತು ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಣೆ ಬಂದರೆ, ಇದು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಆತ್ಮಿನೀದೇವತೆಗಳ ಜಯವನ್ನು ಕುರಿತು ವರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಈ ಹೆಸರು ಎಂಬುದೇ ಸಮಾಧಾನ. ವ್ರತವಾದ ೧-೧೨೩ ಮತ್ತು ೧-೧೨೪ ನೇ ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೂ ಆತ್ಮಿನಶಸ್ತ್ರಕ್ಕೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಂಬಂಧವು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಉಚ್ಛಂತೀ—ಉಭೀ ವಿವಾಸೇ. ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ಸಿವಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿಡಾಗ **ಉಗಿತಶ್ಚ** (ವಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬೋಪ್. ಸುಮಾಗಮ. ವಿಕರಣಸ್ವರ ಉಚ್ಛಿಯುತ್ತದೆ.

ಉದ್ಯೋ—ಉತ್ ಉವಸರ್ಗ. ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ರತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರಸ್ಮಿಗೆ ಲುಕ್. ಇಣೋಯಣ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯಣಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ವರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೂರ್ಯಃ—ಸೂ ಪ್ರೇರಣೇ ಧಾತು. ಸುವತಿ ಕರ್ಮಣಿ ಲೋಕಂ ಪ್ರೇರಯತಿ ಇತಿ ಸೂರ್ಯಃ. **ರಾಜಸೂಯ ಸೂರ್ಯ**—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ರುಡಾಗಮದೊಡನೆ ನಿವಾತಿಸಾಗಿದೆ.

ಉರ್ವಿಯಾ—ಉರು ರಬ್. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನವರನಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ **ಇಯಾಡಿಯಾಜೀ-ಕಾರಣಾಮುಪಸಂಖ್ಯಾನಂ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯-೨) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇಯಾಜಾದೇಶ. ಯಣಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ರೀತ್—ಶ್ರೀಷ್ ಸೇನಾಯಾಂ ಧಾತು. **ಭಂದಸಿ ಲುಜ್ಲಲಜ್ಲಲಿಟಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತನಾ ನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಜ್ ವೃಧಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಕಾರಲೋಪ. ಬಹುಲಂ **ಭಂದಸಿ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ರಸಿಗೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅತಿಬಂತದವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸವಿತಾ—ಸೂ ಪ್ರೇರಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ಯಲಾದೇಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕೆಗೆ ಗುಣ. ಅನಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಸಾವೀತ್—ಸು ಪ್ರಸವೈಶ್ವರ್ಯಯೋಃ ಧಾತು. **ಭಂದಸಿ ಲುಜ್ಲಲಜ್ಲಲಿಟಃ**—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಕ್. ವೃಧಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಕಾರಲೋಪ. ಚ್ಲಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ. ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. **ಅಸಿಸಿಚೋಽಪ್ಯಕ್ತೇ**—(ವಾ. ಸೂ. ೭-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. **ಸಿಚಿವೃದ್ಧಿ ಸರಸ್ಮಿ**—(ವಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಅದಕ್ಕೆ ಅಚ್ ವರನಾದುದರಿಂದ ಆನಾದೇಶ. **ಇಟಿಟಿಟಿ**—(ವಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಅತಿಬಂತದವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದ್ವಿಸತ್—ದ್ವೌ ಪಾದೌ ಅಸ್ಯ ದ್ವಿಸತ್. **ಸಂಖ್ಯಾಸುಪೂರ್ವಸ್ಯ**—(ವಾ. ಸೂ. ೫-೪-೧೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಾದಶಬ್ದದ ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸಮಾಸಾಂತವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. **ಅಯಸ್ಕಯಾದೀನಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ **ಪಾದಃಪತ್**—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಾದ

ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವದಾದೇಶ. ದ್ವಿತ್ರಿಭ್ಯಾಂ ಸಾದ್ಧನ್ ಮೂರ್ಧಸು ಬಹುವ್ರೀಹೌ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚತುಷ್ಟತ್—ಚತ್ವಾರಃ ಪಾದಾಃ ಅಸ್ಯ ಚತುಷ್ಟದ್. ಸ್ವರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು ಹಿಂದಿ ನಂತೆಯೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದುದುಸಪಥಸ್ಯ ಚಾಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಷತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇತ್ಯೈ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಿ ಎನ್ನು ರೂಪನಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಮಿನತೀ ದೈನ್ಯಾನಿ ವ್ರತಾನಿ ಪ್ರಮಿನತೀ ಮನುಷ್ಯಾ ಯುಗಾನಿ |

ಈಯುಷೀಣಾಮುಪಮಾ ಶಶ್ವತೀನಾಮಾಯತೀನಾಂ ಪ್ರಥಮೋಷಾ

ವೈದ್ಯಾತ್ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಮಿನತೀ | ದೈನ್ಯಾನಿ | ವ್ರತಾನಿ | ಪ್ರಮಿನತೀ | ಮನುಷ್ಯಾ | ಯುಗಾನಿ |

ಈಯುಷೀಣಾಂ | ಉಪಮಾ | ಶಶ್ವತೀನಾಂ | ಆಯತೀನಾಂ | ಪ್ರಥಮಾ | ಉಷಾಃ | ವಿ | ವೈದ್ಯಾತ್ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ದೈನ್ಯಾನಿ ವ್ರತಾನಿ ದೇವಸಂಬಂಧೀನ್ಯಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದೀನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ | ವ್ರತಮಿತಿ ಕರ್ಮಸಾಮಾನ್ಯವ್ರತಂ ಕರ್ವರಮಿತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಾಪಾತ್ | ತಾನಿ ಕರ್ಮಾಣ್ಯಮಿನತೈಹಿಂಸಂತೀ ಭಾನಪ್ರದಾನೇನಾನು-
ಕೂಲಂ ಕುರ್ವತೀ | ತಥಾ ಮನುಷ್ಯಾ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಯುಗಾನಿ ಯುಗೋಪಲಕ್ಷಿತಾನ್ನಿಮೇಷಾದಿ-
ಕಾಲಾವಯವಾನಾಮಿನತೀ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಹಿಂಸಂತೀ | ಆಯುಃ ಪ್ಲವಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ |
ಯುಗಾನಿ ಯುಗಾನ್ನಿ ಪರಸ್ಪರಸಂಯೋಗಂ ಪ್ರಮಿನತೀ ಹಿಂಸಂತೀ | ವಿಯೋಗಂ ಕುರ್ವತೀತ್ಯರ್ಥಃ |

ಉಷಃಕಾಲೇ ಸರ್ವೇ ಯಥಾಯಥಂ ಸ್ವಸ್ವನ್ಯಾಸಾರಾಯ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ | ಕಿಂಚಿ ಈಯುಷೀಣಾಂ ಗಚ್ಛಂತೀನಾಮತೀತಾನಾಂ ಶಶ್ವತೀನಾಂ ನಿತ್ಯಾನಾಮುಷಸಾಮುಪಮಾ | ತಾಭಿಃ ಸದೃಶೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಸಾದೃಶ್ಯಂ ಚ ಸದೃಶೀರದೃಶ್ಯ ಸದೃಶೀರಿದು ಶ್ವ ಇತ್ಯೆತ್ರೋಕ್ತಂ | ಋ. ೧-೧೨೩-೮ | ತಥಾಯತೀನಾಂ ಪ್ರಥಮಾಗಾಮಿನೀನಾಮುಷಸಾಂ ಪ್ರಥಮಭಾವಿನೀ ಸತೀ ವ್ಯದ್ಯಾತ್ | ವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರಕಾಶತೇ | ಯದ್ವಾ | ಈಯುಷೀಣಾಂ ಗಮನಶೀಲಾನಾಂ ಪಶ್ಚಾದೀನಾಂ ಶಶ್ವತೀನಾಂ ಸಂತತಿಪ್ರವಾಹರೂಪೇಣ ನಿತ್ಯಾನಾಮುಪಮಾ | ತದ್ವನ್ನಿತ್ಯೆತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾಯತೀನಾಂ ರಾತ್ರೈವಸಾನಸಮಯ ಉತ್ಪದ್ಯಮಾನಾನಾಂ ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಗಾದೀನಾಂ ಪ್ರಥಮಾ ಪ್ರಥಮಭಾವಿನೀ | ಉಷಸ್ಯಾಗತಾಯಾಂ ವಾಚೋ ಬುದ್ಧಯಶ್ಚ ಸ್ಫುರಂತೀತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ | ತಾದೃಶೀ ದೇವೀ ವ್ಯದ್ಯಾತ್ | ಪ್ರಾಣಿನಾಮನುಗ್ರಹಾಯ ದ್ಯೋತತೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದೈನ್ಯಾನಿ—ದೇವತಾ ಸಂಬಂಧವಾದ ವ್ರತಾನಿ—ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಅಮಿನತೀ—ಹಿಂಸೆ ಮಾಡದವಳೂ (ವ್ರಕಾಶಕಳಾದುದರಿಂದ ಅನುಕೂಲಳೂ) | ಮನುಷ್ಯಾ—ಮನುಷ್ಯರ | ಯುಗಾನಿ—ನಿರ್ಮೇಷಾದಿ ಕಾಲಭಾಗಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಯುಗ್ಯಗಳಾಗಿ (ಜೋಡಿಯಾಗಿ)ರುವವುಗಳನ್ನು | ಪ್ರಮಿನತೀ—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸುವ (ಕ್ಷೀಣ ಮಾಡುವ) ವಳೂ, ಅಥವಾ ವ್ರತೈಕಿಸುವವಳೂ | ಈಯುಷೀಣಾಂ—ಕಳೆದುಹೋದ ಅಥವಾ ಗಮನಶೀಲಗಳಾದ (ಮತ್ತು) | ಶಶ್ವತೀನಾಂ—ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುವ (ಉಷಸ್ಸುಗಳಿಗೆ) ಅಥವಾ (ಸಂತತಿ ಪ್ರವಾಹರೂಪವಾಗಿ) ನಿತ್ಯವಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ | ಉಪಮಾ—ಸಮಾನಳೂ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಆಯತೀನಾಂ—ಮುಂದೆ ಬರುವ (ಉಷಸ್ಸುಗಳಿಗೆ) ಅಥವಾ ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪದ್ಯಮಾನವಾಗುವ (ಪ್ರಜ್ಞಾ ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ) | ಪ್ರಥಮಾ—ಮೊದಲನೆಯವಳೂ ಅಥವಾ ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವವಳೂ ಆದ | ಉಷಾಃ—ಉಷೋ ದೇವಿಯು | ವಿ ಅದ್ಯಾತ್—ಜೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದಳು (ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ವ್ರಕಾಶಿಸಿದಳು) |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಉಷೋದೇವಿಯು ದೇವತಾಸಂಬಂಧವಾದ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅಡ್ಡಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಮನುಷ್ಯರ ಆಯಸ್ಸನ್ನು ಕ್ಷೀಣಮಾಡುತ್ತಾಳೆ, ಹಿಂದೆ ಕಳೆದುಹೋದ ಮತ್ತು ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುವ ಉಷಸ್ಸುಗಳಿಗೆ (ಗಮನಶೀಲವಾದ ಮತ್ತು ಸಂತತಿ ಪ್ರವಾಹರೂಪವಾಗಿ ನಿತ್ಯವಾದ ಪಶ್ಚಾದಿಗಳಿಗೆ) ಸಮಾನಳಾದ ಆಕೆಯು ಮುಂದೆ ಬರಲಿರುವ ಉಷಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಮೊದಲನೆಯವಳಾಗಿ (ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜಾಗೃತರಾಗುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಪ್ರಜ್ಞಾ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಆದಿಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಅವುಗಳ ಅನುಗ್ರಹಾರ್ಥವಾಗಿ) ಜೆನ್ನಾಗಿ ವ್ರಕಾಶಿಸಿದಳು.

English Translation.

Unimpeding divine rites, although wearing away the ages of mankind, the Dawn shines the similitude of the (mornings) that have passed, or that are to be for ever, the first of those that are to come.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ವಿನ ಕಾವ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಭಾವವನ್ನೂ ರಚನಾಶೈಲಿಯನ್ನೂ ವಿನರಿಸುತ್ತಾ ಬ್ಲೂಂ ಫೀಲ್ಡ್ ಎಂಬ ಆಂಗ್ಲವಿಮರ್ಶಕನು ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ.

There can be no question that I. 124.2. is the source of the repeated padas in I. 92. 11 and 12. The antithesis between ಅಮಿನತೀ and ಪ್ರಮಿನತೀ and ಈಯುಷೀಣಾಂ and ಆಯತೀನಾಂ cannot but be intentional and primary. Note also the parallelism between ಅಮಿನತೀ and ಆಯತೀನಾಂ; and ಪ್ರಮಿನತೀ and ಈಯುಷೀಣಾಂ. On the other hand, we ought to allow full weight to the really senseless non-sequitur of the second distich in I. 92. 11. reducing the ages of men, the woman shines by the light of her paramour (the sun) 'For the meaning of Yuga 'age' i. e. 'period of time' see Bal Gangadhar Tilak, The Arctic Home in the Vedas

Stanza I. 124.2 is the high-water mark of Vedic composition. The two antitheses ಅಮಿನತೀ.....ಪ್ರಮಿನತೀ and ಈಯುಷೀಣಾಂಆಯತೀನಾಂ mark as later imitations all repetitions that disturb this balance. The relation of the two pairs of, antithetical words may be expressed in the proportion: ಅಮಿನತೀ: ಆಯತೀನಾಂ=ಪ್ರಮಿನತೀ: ಈಯುಷೀಣಾಂ. That is to say: the dawns preserve the laws of the Gods (ಅಮಿನತೀ) by their regular appearance (ಆಯತೀನಾಂ); the ages of men waste away (ಪ್ರಮಿನತೀ) as the dawns fade day by day. ಈ ರೀತಿ ೧-೯೨-೧೧ ಮತ್ತು ೧-೯೨-೧೨ ಈ ಎರಡು ಋಕ್ಪಗಳ ಒಟ್ಟಿನ ಭಾವವನ್ನು ಈ ಒಂದೇ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ನೇರಿಸಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಕಾವ್ಯಶೈಲಿಯಲ್ಲಿರುವ ವಿರೋಧನ್ಯಾಸದ ರಚನಾಕ್ರಮವನ್ನೂ ಭಾವಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಬಹಳವಾಗಿ ಶ್ಲಾಘಿಸಿದೆ.

(Rig-Veda Repetitions. Vol. I. P. 108).

ದೈನ್ಯಾನಿ ವ್ರತಾನಿ ಅಮಿನತೀ—ದೇವಸಂಬಂಧಿನಿ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಕರ್ಮಾಣಿ ಅಹಿಂಸಂತೀ | ಭಾನಪ್ರದಾನೇನ ಅನುಕೂಲಂ ಕುರ್ವತೀ | ಪ್ರಕಾಶವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ, ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ಅನುಕೂಲಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿ ಕೊಡುವುದರಿಂದಲೂ ದೇವಸಂಬಂಧವಾದ ಯಾಗಾದಿವ್ರತಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿನದೇ ಎಂದರ್ಥ.

ಯುಗಾನಿ ಪ್ರಮಿನತೀ—ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಯುಗೋಪಲಕ್ಷಿತಾನ್ ನಿಮೇಷಾದಿಕಾಲಾವಯವಾನ್ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಹಿಂಸಂತೀ | ಯುಗ ಶಬ್ದವು ಮಾನವರ ಜೀವಿತದ ಕಾಲವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಉಷಸ್ಸು-ಕ್ಷಣ, ದಿನ, ಮಾಸ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂಜ್ಞೆಗಳಿಂದ ವರಿಗಣಿತವಾಗತಕ್ಕ ಮಾನವರ ಜೀವಿತಕಾಲವನ್ನೆಲ್ಲಾ ನವೆಯುನಂತಿ ಮಾಡುತ್ತಾಕೊಂದರ್ಥ ವ್ರಾಯಶಃ ಮಾನವರ ಆಯುಷಕಾಲವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಯುಗಶಬ್ದದ ವ್ರಯೋಗವೇ ಇರುವುದನ್ನು—

ಮರುತ್ಸು ವೋ ದಧೀಮಹಿ ಸೋಮಂ ಯಜ್ಞಂ ಚ ದೃಷ್ಟುಯಾ |
ವಿಶ್ವೇ ಯೇ ಮಾನುಷಾ ಯುಗಾ ಸಾಂತಿ ಮರ್ತ್ಯಂ ರಿಷಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೫೩-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು. ಮರುತ್ತುಗಳು ಸರ್ವಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಯಜ್ಞಕರ್ತೃವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವರೆಂದರ್ಥವಿರುವ ಈ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಇತರ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮಾನುಷಾ ಯುಗಾ ಎಂಬ ವ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ಈಯುಷೀಣಾಂ ಉಪಮಾ; ಆಯತೀನಾಂ ಪ್ರಥಮಾ:—ಆತೀತಾನಾಂ ನಿತ್ಯಾನಾಂ ಉಷಸಾಂ (ತಾಭಿಃ) ಸದೃಶೀ; ಆಗಾಮಿನೀನಾಂ ಉಷಸಾಂ ಪ್ರಥಮಭಾವಿನೀ | ಹಿಂದೆ ಕಳೆದುಹೋದವರೂ, ಮುಂದೆ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ಬರತಕ್ಕವರೂ ಆದ ಉಷಸ್ಸುಗಳ ಎಲ್ಲಾ ಅವಿಭಾಗಗಳಿಗೂ ಒಂದೇ ಸಮಾನವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವೆಂದರ್ಥ.

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹರ್ಷಮೊಡನೆ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ವ್ಯಾಕುಲವೂ ಮಿಶ್ರಿತವಾಗಿದೆ. ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಛೇತನ್ಯವನ್ನೂ ಬೆಳಕನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು ಜೀವಕಳೆಯನ್ನು ತುಂಬತಕ್ಕ ಉಷಸ್ಸಿನ ಸೊಬಗು ಮತ್ತು ಸೌಂದರ್ಯಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಆನಂದಾನುಭವವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ತಾರುಣ್ಯವನ್ನೇಯನ್ನೇ ಹೊಂದಿರುವ ಉಷಸ್ಸಿನ ಎದುರಿಗೇ ಮಾನವಾದಿ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಸಹ ಅಬ್ಬಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ವಾರ್ಧಕ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಮೃತರಾಗುವ ಭಾವನೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಂಚ ಉದ್ವೇಗವೂ ತೋರುತ್ತದೆ. ಈ ಭಾವದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಾನುಭವವೂ ಸೌಂದರ್ಯದರ್ಶನವೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ನೇರಿಕೊಂಡಿದೆ. ಉಷಸ್ಸು ಮಾನವರ ಜೀವಿತದ ಕಾಲವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸವೆಸುತ್ತಾಳೆ ಎಂಬ ಸತ್ಯದರ್ಶನದ ಭಾವವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಉಷಸ್ಸಿನ ವರ್ಣನೆಯು ಬಂದಾಗಲೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಈಯುಷ್ವೇ ಯೇ ಪೂರ್ವತರಾಮಸಶ್ಯನ್ಯುಚ್ಛಂತೀಮುಷಸಂ ಮರ್ತ್ಯಾಸಃ |

ಅಸ್ಮಾಭಿರೂ ನು ಪ್ರತಿಚಕ್ಷ್ಯಾಭೂದೋ ತೇ ಯಂತಿ ಯೇ ಅಸರೀಷು ಪಶ್ಯಾನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೧೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ರಾಶ್ವತವಾದ ಈ ಉಷಸ್ಸಿನ ಸೊಬಗನ್ನು ಹಿಂದೆ ನೋಡಿ ಸಂತೋಷವಟ್ಟವರೆಲ್ಲರೂ ಗತರಾದರು. ಮುಂದಿನವರ ವಾಡೂ ಹೀಗೆಯೇ. ಆದರೆ ಉಷಸ್ಸು ಮಾತ್ರ ನಿತ್ಯಳೂ, ನಿತ್ಯತರುಣಳೂ ಆಗಿರುತ್ತಾಳೆ ಎಂಬ ಭಾವನೆಯೊಡಗೂಡಿ ಮಾನವನ ಅಬ್ಬಕಾಲದ ಜೀವನಚಿತ್ರವು ವ್ರತಿಬಿಂಬಿತವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಮಿನತೀ—ವಿಾಜ್ ಹಿಂನಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ರೌದಿ. ಲಢರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ರು ವ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ರೌದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣ. ಸ್ವಾದೀನಾಂಹ್ರಸ್ವಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೮೦)ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ವ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಾತ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ವ್ರತ್ಯಯದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ಜೀವ. ನಜಾತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸ. ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯಯಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಪುರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೈವ್ಯಾನಿ—ದೇವಸ್ಯ ಇಮಾನಿ ದೈವ್ಯಾನಿ. ಸಂಬಂಧಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ **ದೇವಾದ್ಯಣ್ಯಾನ್**—
(ವಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪೫-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್ಞ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯಸ್ಯೇತಿ ಚ**—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಜಾತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಜ್ಞಾತ್ಯಾದಿರ್ನಿತ್ಯಮ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಭವಾತ್ಪ್ರಸರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪ್ರಮಿನತೀ—ಪ್ರ ಉವಸರ್ಗ. ಮಿರ್ಜಾ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ರೂಪ ಸಿದ್ಧಿ.
ಶತುರನುಮೋನದ್ಯಜಾದೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರದ ಬೀಸಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ಪರಸದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮನುಷ್ಯಾ—ಮನೋಜಾತಾವಂಜ್ಯಾತ್ ಸುತ್ ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ಪುಗಂಗಳಮ. **ತಿತ್ ಸ್ವರಿತಮ್**—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸ್ವರಿತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಷಷ್ಠಿ ಬಹುವಚನವರವಾದಾಗ **ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್**—(ವಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಅಯುಷೀಣಾಂ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ **ಕ್ಯಸುಶ್ಚ**—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯಸು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿನಕ್ವಮಾಡಿದಾಗ **ಉಗಿತಶ್ಚ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬೀಪ್ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ **ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಅಜಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯವರವಾದುದರಿಂದ **ಇಣೋ ಯಣ್**—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ. **ದೀರ್ಘ ಇಣಿಕಿತಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ **ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂ ಚ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ಷಷ್ಠಿ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ಬೀಪ್ ಸುಪ್ ಅನುದಾತ್ತ ವಾಗುವುದರಿಂದ ವಸುವಿನ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಶಕ್ತತೀನಾಮ್ ಉಗಿತಶ್ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಬೀಪ್. ಷಷ್ಠಿ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಯತೀನಾಮ್—ಅಬ್ ಉವಸರ್ಗ ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಇಣೋ ಯಣ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣಾದೇಶ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಬೀಪ್. **ಜ್ಯಾಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಷಷ್ಠಿ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ನಾಮಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅದ್ಯಾತ್—ದ್ಯುತ ದೀವೌ ಧಾತು. ಲುಬ್, ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಇಕಾರಲೋಪ. **ದ್ಯುದ್ಯೋಲಿ ಲುಜಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರಸ್ಮಿಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಲುಕ್. ಗುಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಥವಾ ದ್ಯು ಅಭಿಗಮನೇ ಧಾತು ಅದಾದಿ ಲಜನಲ್ಲಿ **ಉತೋ ವೃದ್ಧಿಲ್ಯುಕಿ ಹಲಿ**—(ವಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಏಷಾ ದಿವೋ ದುಹಿತಾ ಪ್ರತ್ಯದರ್ಶಿ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಸಾನಾ ಸಮನಾ
ಪುರಸ್ತಾತ್ |

ಋತಸ್ಯ ಪಂಥಾಮನ್ವೇತಿ ಸಾಧು ಪ್ರಜಾನತೀವ ನ ದಿಶೋ ಮಿ-
ನಾತಿ || ೩ ||

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ಏಷಾ | ದಿವಃ | ದುಹಿತಾ | ಪ್ರತಿ | ಅದರ್ಶಿ | ಜ್ಯೋತಿಃ | ವಸಾನಾ | ಸಮನಾ | ಪುರಸ್ತಾತ್ |
ಋತಸ್ಯ | ಪಂಥಾಂ | ಅನು | ಏತಿ | ಸಾಧು | ಪ್ರಜಾನತೀವ | ನ | ದಿಶಃ | ಮಿನಾತಿ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಏಷೋಷಾ ದಿವೋ ದ್ಯೋತಮಾನಾತ್ಮಕಸ್ಯ ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಯ ದುಹಿತಾ ದುಹಿತೃಸ್ಥಾನೀಯಾ |
ತತಃ ಉತ್ಪದ್ಯಮಾನತ್ವಾದ್ಧುಹಿತೇತ್ಯುಪಚಾರೇ | ಪುರಸ್ತಾತ್ಪೂರ್ವಸ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ಪ್ರತಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕಮದರ್ಶಿ |
ದೃಶ್ಯತೇ | ಸರ್ವೇಷಾಮಪಿ ಪ್ರಾಣಿನಾಮಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಪ್ರಕಾಶತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕೀದೃಶೀ ಸಾ |
ಜ್ಯೋತಿರ್ವಸಾನಾ ತೇಜೋರೂಪಂ ವಸ್ತುವಾಚ್ಯಾದಯಂತೀ ತೇಜಸಾ ಪ್ರಕಾಶಯಂತೀ ಸಮನಾ
ಸಮ್ಯಗಾನಯಿತ್ರೀ ಚೇಷ್ಟಯಿತ್ರೀ || ಅಂತರ್ಭಾವಿತಚ್ಛಿಂಧೋರ್ವಯಂ | ಯದ್ವಾ | ಸಹ ಯುಗಪದೇವ
ಮನ್ಯತೇವಬುದ್ಧತೇ ಪ್ರಾಣಿಭಿರಿತಿ ಸಮನಾ | ವ್ಯುತ್ಪತ್ತ್ಯನವಧಾರಣಾದನವಗ್ರಹಃ | ಸಾ ತಾದೃಶೀ
ಋತಸ್ಯಾದಿತ್ಯಸ್ಯ ಪಂಥಾಂ ಪಂಥಾನಂ ಮೇರೋಃ ಪ್ರಾಂತಪ್ರದೇಶಮನುಕ್ರಮೇಣ ಸಾಧು ಸಮ್ಯಗೇತಿ |
ಗಚ್ಛತಿ | ಸೂರ್ಯೋ ಯತ್ರ ಯತ್ರ ಗಚ್ಛತಿ ತತ್ರ ತತ್ರ ಪುರಸ್ತಾದುಷಾ ಅಪಿ ಗಚ್ಛತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಸೈವ
ವಿಶೇಷ್ಯತೇ | ಪ್ರಜಾನತೀವ | ಪ್ರಿಯಭೂತಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಮಾರ್ಗೋ ಮಯಾಪಿ ಗಂತವ್ಯ ಇತಿ
ಚೇತಯಂತೀವ | ಯಥಾ ಲೋಕೇ ಪ್ರಿಯತಮೇನುರಾಗಯುಕ್ತಾ ಕಾಚಿದ್ಭರ್ತಾರಂ ಸರ್ವಾಸ್ತವಸ್ಥಾಸು
ನ ನಿಮುಂಚತಿ ತಥೇಯಮಪೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ದಿಶಃ ಪ್ರಾಗಾದಿಕಾ ನ ಮಿನಾತಿ | ನ ಹಿನಸ್ತಿ | ಕಿಂತುಷಾ
ಯತ್ರ ಗಚ್ಛತಿ ಸಾ ಪ್ರಾಚೀತ್ಯೇವಂ ಪ್ರಾಗಾದಿವ್ಯವಹಾರಂ ಕರೋತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಏಷಾ— ಈ | ದಿವಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷ ಲೋಕದ | ದುಹಿತಾ—ದುಹಿತೃಪ್ರಾಯಕಾದ ಉಷೋದೇವತೆಯು |
ಜ್ಯೋತಿರ್ವಸಾನಾ—ತೇಜೋರೂಪವಸ್ತುವುಳ್ಳವಳಾಗಿ | ಸಮನಾ—(ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ತಮ್ಮತಮ್ಮ ವ್ಯಾಪಾರ

ಗಳಲ್ಲಿ) ಚನ್ನಾಗಿ ಆಸಕ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವವಳಾಗಿ ಅಥವಾ ಸಮಸ್ತ ವ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವಳಾಗಿ | ಪುರಸ್ಕಾರ—ಪೂರ್ದದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ | ಪ್ರತಿ ಅದರ್ಶಿ—ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಾಳೆ | (ಸಾ—ಅನಳು) | ಋತಸ್ತು—ಅದಿತ್ಯನ | ಪಂಥಾಂ—ಮಾರ್ಗವನ್ನು (ಪಥದಲ್ಲಿ) | ಪ್ರಜಾನತೀವ—ಪ್ರಿಯನ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಸರಿಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಯಂತೆ | ಸಾಧು—ಜಿನ್ನಾಗಿ | ಏತಿ—ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ (ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾಳೆ) | (ಕಿಂಚ—ಮತ್ತೂ) | ದಿಶಃ—ವ್ರಾಣಾದಿ ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು | ನ ಮಿನಾತಿ—ಹಿಂಸಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ನಾಶಪಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ದ್ಯುಲೋಕದ ದುಹಿತೃ ಸ್ವರೂಪಳಾದ ಉಷೋದೇವತೆಯು ತೇಜೋರೂಪವಸ್ತ್ರಧಾರಿಯಾಗಿ (ಸರ್ವ ವ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ) ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವಳಾಗಿ, ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉದಯಿಸುತ್ತಾಳೆ ; (ಪ್ರಿಯನ ಮಾರ್ಗವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಯಂತೆ) ಅದಿತ್ಯನ ಪಥವನ್ನು ಜಿನ್ನಾಗಿ ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾಳೆ, (ಹೀಗೆ ಅನುಸರಿಸುವಾಗ) ದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೆ (ಇರುವ ವ್ರಾಣಾದಿವ್ಯವಹಾರವನ್ನು) ತಪ್ಪಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

English Translation.

She, the daughter of heaven, is beheld in the east, gracious and arrayed in light : she travels steadily along the path of the sun, as if cognizant (of his pleasure), and damages not the quarters (of the horizon).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ದಿವೋದುಹಿತಿಯಾದ ಉಷಸ್ಸು ಋತದ ಪಥವನ್ನನುಸರಿಸಿ ನಿಯತವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವುದನ್ನು ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಋತದ ಪಥವಾವುದೆಂಬುದನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಬೇಕು.

ಇಲ್ಲಿ ಋತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅದಿತ್ಯನೆಂದರ್ಥವಾದಿದೆ. ಅದುವರಿಂದ ಋತದ ಪಥವೆಂದರೆ ರಾಶಿಚಕ್ರವಿರಬಹುದೆಂದು (Zodiac) ಪಂಡಿತರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ.

“When, in the Rig-veda, the fixed Path of Rita unerringly followed by the Devas (originally the shining ones or the luminaries) is spoken of in the Rig-veda it should, in my opinion, naturally mean Zodiac or the imaginary belt or Zone in the heavens, within which the apparent motions of the Sun, moon and the Principal Planet or Devas are confined.”

(A. B. O. R. I).

ಈ ವಿನರಣೆಯಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಾಂಶವಿರುವುದನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಕೆಳಗೆ ಉದಹರಿಸಿರುವ ಋಕ್ಕಿನ ವರ್ಣನೆಯು ಸ್ಪಷ್ಟಮಟ್ಟಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತದೆ.

ದ್ವಾದಶಾರಂ ನಹಿ ತಜ್ಜರಾಯ ವರ್ವತಿ ಚಕ್ರಂ ಪರಿ ದ್ಯಾಮೃತಸ್ಯ |

ಆ ಪುತ್ರಾ ಅಗ್ನೇ ಮಿಥುನಾಸೋ ಆತ್ರೆ ಸಪ್ತ ಶತಾನಿ ವಿಂಶತಿಶ್ಚ ತಸ್ಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೧೧)

ಋತದ ಚಕ್ರಕ್ಕೆ ಹನ್ನೆರಡು ಅಂಕಿಗಳಿವೆ. ಆ ಚಕ್ರವು ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಸುತ್ತಲೂ ಪರಿಭ್ರಮಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಚಕ್ರ ಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಏಳನೂರ ಇಪ್ಪತ್ತು ವುತ್ರರು ಧ್ವಂದ್ವಾತ್ಮಕನಾಗಿದ್ದಾರೆ, ಎಂಬುದೇ ಈ ಋಕ್ವಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಈ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ತಿಂಗಳೂ, ಮುನ್ನೂರ ಅರವತ್ತು ಹಗಲುರಾತ್ರಿಗಳೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿರಬಹುದು.

ನೇದ ಮಾಸೋ ಧೃತವ್ರತೋ ದ್ವಾದಶ ಪ್ರಜಾವತಃ | ನೇದಾ ಯ ಉಪಜಾಯತೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೫-೮).

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ೩೬೦ ಹಗಲುರಾತ್ರಿಗಳೂ ಸಹ ಈ ದ್ವಾದಶಮಾಸಗಳ ಸಂತಾನಗಳೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಕೆಳಗೆ ಉದಹರಿಸಿರುವ ಉಷೋದೇವತಾತ್ಮಕವಾದವೂ, ಉಷೋದೇವತೆಯ ಸಂಚಾರಮಾರ್ಗವನ್ನು ನರ್ಣಿಸುವುದೂ ಆದ ಋಕ್ವುಗಳು ಋತದ ಪಥವನ್ನು ಪರಿಚಯಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತವೆ.

ತಾ ಆ ಚರಂತಿ ಸಮನಾ ಪುರಸ್ತಾತ್ ಸಮಾನತಃ ಸಮನಾ ಪಪ್ರಥಾನಾಃ |

ಋತಸ್ಯ ದೇವೀಃ ಸದಸೋ ಬುಧಾನಾ ಗವಾಂ ನ ಸರ್ಗಾ ಉಷಸೋ ಜರಂತೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೫೧-೮)

ಈ ಋತದ ಒಂದು ನಿಯಮಿತವಾದ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಉಷೋ ದೇವಿಯು ಇತರ ತೇಜೋಮಂಡಲಗಳಂತೆ ತನ್ನ ಗೋಚರವಿಷಯವಾದ ಸಂಚಾರವನ್ನು ಆರಂಭಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಈ ಋತದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಕೊಂಚವೂ ಬಿಡದೆ ಅವಳು ಅನುಸರಿಸಿದರೆ ಮಾತ್ರ ಅವಳ ಋಜುವಾದ ಮಾರ್ಗವು ತಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ.

ಜಾನತ್ಯದ್ವಃ ಪ್ರಥಮಸ್ಯ ನಾಮ ಶುಕ್ರಾ ಕೃಷ್ಣಾ ದಜನಿಷ್ಟ ಸ್ಥಿತೀಚೀ |

ಋತಸ್ಯ ಯೋಷಾ ನ ಮಿನಾತಿ ಧಾಮಾಹರಹರ್ನಿಷ್ಯತಮಾಚರಂತೀ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೭೩-೯)

ಏಷಾ ವೈನೀ ಭವತಿ ದ್ವಿಬರ್ಹಾ ಅವಿಷ್ಕೃಷ್ಟಾನಾ ತನ್ನಂ ಪುರಸ್ತಾತ್ |

ಋತಸ್ಯ ಪಂಥಾಮನ್ವೇತಿ ಸಾಧು ಪ್ರಜಾನತೀವ ನ ದಿಶೋ ಮಿನಾತಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೮೦-೪)

ದಿವೋದುಹಿತಿಯಾದ ಈ ಉಷಸ್ಸು ಪ್ರಭಾರೂವವಾದ ಹೊದ್ದಿಕೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡು ಋತದ ಪಥವನ್ನು ಋಜುವಾಗಿ ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ. ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ನರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ಋತದ ಪಥವಾವುದೆಂದರೆ,

ಅಗ್ನಿಂ ವಿಶ ಈಳತೇ ಮಾನುಷೀರ್ಯಾ ಅಗ್ನಿಂ ಮನುಷೋ ನಹುಷೋ ವಿ ಜಾತಾಃ |

ಅಗ್ನಿರ್ಗಾಂಧರ್ವೀಂ ಪಥ್ಯಾಮೃತಸ್ಯಾಗ್ನೇರ್ಗವ್ಯಾತಿರ್ಘೃತ ಆ ನಿಷತ್ತಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦ ೮೦-೬)

ಈ ಋತದ ಮಾರ್ಗವು ಗಂಧರ್ವರು ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗವಾದುದರಿಂದ ಇದು ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಅತ್ಯುನ್ನತವಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರಬೇಕು. ಇದೇ ಆದಿತ್ಯನ ಪಥ. ಮತ್ತು,

ಉದು ತ್ಯಚ್ಚಕ್ಷುರ್ಮಹಿ ಮಿತ್ರಯೋರಾ ವಿತಿ ಪ್ರಿಯಂ ವರುಣಯೋರದಬ್ಧಂ |
ಋತಸ್ಯ ಶುಚಿ ದರ್ಶತಮನೀಕಂ ರುಕ್ಮೋ ನ ದಿವ ಉದಿತಾ ವ್ಯದ್ಯಾತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೫೧-೧)

ಇದಮು ತ್ಯನ್ಮಹಿ ಮಹಾನನೀಕಂ ಯದುಸ್ರಿಯಾ ಸಚಿತ ಪೂರ್ವ್ಯಂ ಗೌಃ |
ಋತಸ್ಯ ಪದೇ ಅಧಿ ದೀದ್ಯಾನಂ ಗುಹಾ ರಘುಷ್ಯದ್ರಘುಯದ್ವಿನೇದ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೫-೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಋತಾತ್ಮಕವಾದ ಆದಿತ್ಯನ ಉದಯವೂ, ಅವನ ಮನೋಹರವಾದ ರೂಪವೂ—

ಕನಿರ್ವಚಕ್ಷಾ ಅಭಿ ಸೀಮಚಷ್ಟ ಋತಸ್ಯ ಯೋನಾ ವಿಘ್ನತೇ ಮದಂತೀ |
ನಾನಾ ಚಕ್ರಾತೇ ಸದನಂ ಯಥಾ ವೇಃ ಸಮಾನೇನ ಕ್ರತುನಾ ಸಂವಿದಾನೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೫೪-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಋತದ ಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಹರ್ಷಿಸುತ್ತಾ ದ್ಯಾವಾವೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ವೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವುದೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಇನ್ನೂ ನಾನಾ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಋತದ ಶಿಖರವೂ ಮೂಲವೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ

ಋತಸ್ಯ ಬುಧ್ಘ ಉಷಸಾಮಿಷಣ್ಯನ್ಯೌಷಾ ಮಹೀ ರೋದಸೀ ಆ ವಿನೇಶ |
ಮಹೀ ಮಿತ್ರಸ್ಯ ವರುಣಸ್ಯ ಮಾಯಾ ಚಂದ್ರೇವ ಭಾನುಂ ವಿ ದಧೇ ಪುರುತಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೬೧-೭)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಋತದ ಮೂಲಪ್ರದೇಶವೂ ಆ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾವೃಥಿವಿಗಳ ಪ್ರಕಾಶವೂ ಅವುಗಳ ನಡುವೆ ಆದಿತ್ಯನ ವ್ರವೇಶವೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇಂತಹ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ವಾಶ್ವಾತ್ಯಪಂಡಿತರು ಋತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈ ವಿಧವಾದ ಭೌತಿಕವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳದೆ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನೈತಿಕವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಿರುವರು. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ ವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ (೧-೧೨೪-೩) ಈ ಎಲ್ಲಾ ವರ್ಣನೆಗಳೂ ಅಡಕವಾಗಿ ಉಪಸ್ಥಿತವಾದ ಋತದ ಪಥವನ್ನು ಅನುಸರಿಸತಕ್ಕ ಭೌತಿಕವಾದ ತೇಜೋಮಂಡಲದ ಮಾರ್ಗವು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ದಿವಃ—ಷಷ್ಠೀ ಏಕವಚನಂತರೂಪ. ಊಡಿವಂಪದಾದಿ—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅದರ್ಶಿ—ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಧಾತು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಣ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಲುಪ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿಣ್ ಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಗ್ಗೆ ಚಿಣಾದೇಶ ಚಿಣೋ ಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಚಿಣ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಬಂತದ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ವಸಾನಾ—ವಸ ಆಚ್ಛಾದನೇ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ರಾಸಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ರಸಿಗೆ ಬುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲನಾರ್ಥಧಾತುಕ ಬಂದುದರಿಂದ **ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಚಯುತ್ತದೆ.

ಸಮನಾ—ಸಮ ಉಪಸರ್ಗ. ಅನ ಪ್ರಾಣನೇ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕ ವ್ಯಾಪಾರೋಪವೃದ್ಧರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತಜ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಧಾತು. ಕರ್ತೃಯಲ್ಲಿ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಾಪ್. ಚಿತೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಧವಾ ಮನು ಅವಬೋಧನೇ ಧಾತು. ಸಹ ಯುಗಸದೇವ ಮನ್ಯತೇ ಅವಬುಧ್ಯತೇ ಪ್ರಾಣಿಭಿರಿತಿ ಸಮನಾ. ಈ ತರಹವಾದ ಸ್ವಾತ್ಮತಿಯನ್ನು ವಿವೇಚನೆಮಾಡಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ವದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನಗ್ರಹವನ್ನು ತೋರಿಸಿಲ್ಲ.

ಪುರಸ್ತಾತ್—ಪೂರ್ವಶಬ್ದ. **ಪೂರ್ವಾಧರಾವರಾಣಾ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ತಾತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಪೂರ್ವ, ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಪುರ್ ಎಂಬ ಅದೇಶವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪನ್ಥಾಮ್—ಪಥಿನ್ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ **ಪಥಿಮುಭ್ಯಭುಕ್ಷಾಮಾತ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮ ಬರುತ್ತದೆ. **ಭೋ ನಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ನ್ಧಾದೇಶ. ಪಥಿನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ **ಪಥೇ ಸ್ಥ ಚಿ**—(ಉ. ಸೂ. ೪-೪೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ರತ್ಯ ಯಾಂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ **ಪಥಿಮುಭೋಃಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಏತಿ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಜಾನತೀ—ಜ್ಞಾ ಅವಬೋಧನೇ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. **ಕ್ರಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ನಾ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ನಾ ವಿಕರಣ. **ಜ್ಞಾ ಜನೋರ್ಜಾ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಜಾದೇಶ. **ಶ್ನಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಶೋಸ. **ಉಗಿತಕ್ಚ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಬೀಪ್ **ಶತುರನುನೋನದ್ಯಜಾದೀ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧ ೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾರಹಿತವಾದ ಶತ್ಯವಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಬೀಪಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರವದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಿನಾತಿ—ಮಿನ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಕ್ರಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶ್ನಾ ವಿಕರಣ. **ಸ್ವಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಉಪೋ ಅದರ್ಶಿ ಶುಂಧ್ಯವೋ ನ ವಕ್ಷೋ ನೋಧಾ ಇನಾವಿರಕೃತ
ಪ್ರಿಯಾಣಿ |

ಅದ್ವೈತಸ್ಯ ಸಸತೋ ಬೋಧಯಂತೀ ಶಶ್ವತ್ವನಾಗಾತ್ಪುನರೇಯುಷೀ-
ಣಾಂ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಉಪೋ ಇತಿ | ಅದರ್ಶಿ | ಶುಂಧ್ಯವಃ | ನ | ವಕ್ಷಃ | ನೋಧಾಃ ಇವ | ಅನಿಃ | ಅಕೃತ | ಪ್ರಿಯಾಣಿ |
ಅದ್ವೈತಸ್ಯ | ನ | ಸಸತಃ | ಬೋಧಯಂತೀ | ಶಶ್ವತ್ವತಮಾ | ಅ | ಅಗಾತ್ | ಪುನಃ | ಅಽಕುಯು-
ಷೀಣಾಂ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಏಷೋಷಾಃ | ಉಪೋ ಇತಿ ನಿಷಾತದ್ವಯಸಮುದಾಯಾತ್ಮಕ ಏಕೋ ನಿಷಾತಃ | ಸರ್ವೈಃ
ಸಮಾಪ ಏವಾದರ್ಶಿ | ದ್ವೈತೇ | ತತ್ರ ದ್ವಿಷ್ಟಾಂತಃ | ಶುಂಧ್ಯವೋ ನ ವಕ್ಷಃ | ಅತ್ರ ನಕಾರ
ಉಪಮಾರ್ಥೀಯ ಉಪರಿಷ್ಟಾತ್ಪ್ರಯುಜ್ಯಮಾನತ್ವಾತ್ | ಯತ್ರ ತು ಪ್ರತಿಷೇಧೋ ವಿವಕ್ಷಿತಸ್ತತ್ರ
ಪುರಸ್ತಾನ್ನಕಾರಃ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ | ತಥಾಚ ಯಾಸ್ಯಃ | ಪುರಸ್ತಾದುಪಾಚಾರಸ್ತಸ್ಯ ಯತ್ರತಿಷೇಧತೀತಿ |
ತಸ್ಯೋದಾಹರಣಂ ನೇಂದ್ರಂ ದೇವಮಮಂಸತೇತಿ | ಉಪರಿಷ್ಟಾದುಪಾಚಾರಸ್ತಸ್ಯ ಯೇನೋಪಮಿಮಾತ
ಇತಿ | ತಸ್ಯೋದಾಹರಣಂ ದುರ್ಮದಾಸೋ ನ ಸುರಾಯಾಮಿತಿ | ನಿ. ೧-೪ | ಋ. ೧೦-೪೬-೧ |
ಋ. ೪-೨-೧೨ | ಶುಂಧ್ಯರಾದಿತ್ಯಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಶೋಧಕತ್ವಾತ್ | ತಸ್ಯ ವಕ್ಷೋ ವಕ್ಷಃಸ್ಥಾನೀಯೋ
ರಶ್ತಿಸಮಾಹಃ | ಸ ಯಥಾ ಪ್ರಕಾಶಮಾನೋ ದ್ವೈತೇ ತಥೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ ಶುಂಧ್ಯರಿತಿ ಜಲಚರಃ
ಶ್ವೇತವರ್ಣಃ ಸಕ್ಷಿನಿಶೇಷಃ | ಸ ಯಥಾ ಸ್ವಕೀಯಂ ವಕ್ಷಃ ಪ್ರಕಾಶಯನ್ದೈತ್ಯತೇ ತದ್ವದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ
ನೋಧಾ ಇವ ಪ್ರಿಯಾಣ್ಯಾವಿರಕೃತ | ನವನಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಧಾರಯಂತೀತಿ ನೋಧಾಃ | ಏತನ್ನಾಮಾ
ಮಹರ್ಷಿರ್ದೇವತಾಸ್ತುತಿವ್ಯಾಜೇನ ನಾನಾವಿಧೈರ್ಮುಂತ್ರ್ಯೈಃ ಪ್ರಿಯಾಣಿ ಸ್ವಮನೀಷಿತಾನ್ಯಾವಿಷ್ಟುತವಾನ್ |
ತಥೈಷಾಪಿ ಸ್ವಕೀಯಾನಿ ಸರ್ವಲೋಕಪ್ರಿಯಾಣಿ ತೇಜಾಂಸ್ಯಾವಿರಕರೋತ್ | ಕಿಂಚಾದ್ವೈತಸ್ಯ |
ಅತ್ರಾಪ್ಯುಪಮಾರ್ಥೀಯೋ ನಕಾರಃ | ಅದೃತ ಇತ್ಯದ್ವೈತಸ್ಯ | ತಸ್ಯ ಪಾಕಾಯ ಗೃಹೇ ಸೀದತೀತ್ಯದ್ವೈತಸ್ಯ
ಪಾಚಿಕಾ ಯೋಷಿತ ಸಸತೋ ಬೋಧಯಂತೀ | ಸಾ ಯಥಾ ಸ್ವಸತಃ ಪುತ್ರಾದೀನ್ನೋಪನಾಯ

ಬೋಧಯತಿ ತದ್ವತ್ | ಯದ್ವಾ | ಅದ್ವೀತಿ ಗೃಹನಾಮ ವರೂಢಮದ್ವೀತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಾಶಾತ್ | ತತ್ರ ಸೀದತೀತ್ಯದ್ವಪಜ್ಜನನೀ | ಸಾ ಯಥಾ ಸ್ವಪತಃ ಪುತ್ರಾದೀನುಷಃಕಾಲೇ ಪ್ರಬೋಧಯತಿ ತಥಾ ಭುವನಾಹ್ಯೇ ಗೃಹೇ ಸೀದಂತೀ ತತ್ರತ್ಯಾನ್ತಾಣಿಃ ಪ್ರಬೋಧಯಂತೀಯಮುಷಾಃ ಏಯುಷೀಣಾಮಾ-
ಗಮನತೀಲಾನಾಂ ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಶತ್ವತ್ತಮಾ ಪುನಃ ಪುನರಾಗಚ್ಛತಿ | ಪ್ರಾತರ್ನಿಯತಮಾಗಚ್ಛಂತೀನಾಂ
ವಾರಯೋಷಿತಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಸ್ವಯಮೇಕಾ ಸತೀ ನಿಯತಮಾಗಚ್ಛತೀತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ | ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ |
ಉಪಾದರ್ಶಿ ಶುಂಭ್ಯುಃ ಶುಂಭ್ಯುರಾದಿತೋಽ ಭವತಿ ಶೋಧನಾತ್ಸ್ಯೈವ ವಪೋ ಭಾಸೋಽಧ್ಯಾಕ್ಷೈ-
ಮಿದಮಪೀತರದ್ವಪ್ತ ಏತಸ್ಮಾದೇವಾಧ್ಯಾಕ್ಷೈಂ ಕಾಯೇ | ತಕುನಿರಪಿ ಶುಂಭ್ಯುರುಚ್ಯತೇ ಶೋಧನಾ-
ದೇವೋದಕಚರೋ ಭವತಿ | ಅಪೋಽಪಿ ಶುಂಭ್ಯುವ ಉಚ್ಯಂತೇ ಶೋಧನಾದೇವ | ನೋಧಾ
ಋಷಿಭವತಿ ನವನಂ ದಧಾತಿ ಸ ಯಥಾ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಕಾಮಾನಾವಿಷ್ಕುರುತ ಏವಮುಷಾ ರೂಪಾಣ್ಯಾ-
ನಿಷ್ಕುರುತೇ | ಅದ್ವಸದದ್ವಾನ್ಮಂ ಭವತ್ಯದ್ವಸಾದಿನೀತಿ ವಾನ್ಮಸಾನಿನೀತಿ ವಾ | ಸಸತೋ ಬೋಧಯಂತೀ
ಶತ್ವತ್ತಮಾಗಾತ್ಪುನರೇಯುಷೀಣಾಂ ಸ್ವಪತೋ ಬೋಧಯಂತೀ ಶಾಶ್ವತಿಕತಮಾಗಾತ್ಪುನರಾಗಾಮಿ-
ನೀನಾಂ | ನಿ. ೪-೧೬ | ಇತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಏಷಾ—ಈ ಉಷೋದೇವಿಯು | ಶುಂಭ್ಯುಃ—ಶೋಧಕನಾದ ಸೂರ್ಯನ (ಜಲಚರವಾದ ಪ್ರೇತ
ವರ್ಣವಾದ ವಕ್ಷಿ ವಿಶೇಷದ) | ವಕ್ಷಃ ನ—ವಕ್ಷಃಸ್ಥಾನೀಯವಾದ ಕಿರಣಗಳಂತೆ (ವಕ್ಷಃಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿ
ಸುತ್ತು ಕಾಣಿಸುವಂತೆ) | ಉಪೋ—ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ | ಅದರ್ಶಿ—(ಎಲ್ಲರಿಗೂ) ಕಾಣಿಸುತ್ತಾಳೆ | ನೋಧಾಃ
ಇವ—ನೋಧಸ್ ಎಂಬ ಋಷಿಯ (ಸ್ತುತಿವ್ಯಾಜದಿಂದ ತನಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅವಿಷ್ಕರಿಸಿದಂತೆ
ಹಾಗೆ | ಪ್ರಿಯಾಣಿ—(ಜನ) ಪ್ರಿಯವಾದ (ತೇಜೋರೂಪವಾದ) ರೂಪವಿಶೇಷಗಳನ್ನು | ಅವಿಃ ಅಕೃತ—
ವ್ಯಕಟಗೊಳಿಸಿದಳು | ಅದ್ವಸತ್ —ಅನ್ನಾದಿ ಪಾಚಕಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯು | ಸಸತಃ ಬೋಧಯಂತೀ ನ—
(ಮಲಗಿರುವ ಮಕ್ಕಳನ್ನು) ಭೋಜನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಏಳಿಸುವಂತೆ (ಸುಪ್ತರಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುತ್ತಾ
ಉಷೋದೇವಿಯು) | ಆ ಈಯುಷೀಣಾಂ—(ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎದ್ದು) ಬರುವ ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ | ಶತ್ವತ್ತಮಾ—
ಶಾಶ್ವತಳಾಗಿ (ನಿಯತವಾಗಿ) | ಪುನಃ ಆ ಅಗಾತ್—ಪುನಃ ಪುನಃ ಬರುತ್ತಾಳೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಉಷೋದೇವಿಯು, ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳಂತೆ, ಸಮೀಪದಲ್ಲೇ (ಸರ್ವರಿಗೂ) ಕಾಣಿಸುತ್ತಾಳೆ; ನೋಧಸ್
ಎಂಬ ಋಷಿಯಂತೆ (ಜನರಿಗೆ) ಪ್ರಿಯವಾದ ನಾನಾರೂಪಗಳನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಾಳೆ; (ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅನ್ನಾದಿಗಳನ್ನು)
ಪಕ್ವಮಾಡಿ ತಾಯಿಯು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಏಳಿಸುವಂತೆ (ಸುಪ್ತರಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುತ್ತಾ) (ಉಷಃಕಾಲ
ದಲ್ಲಿಯೇ ಎದ್ದು) ಬರುವ (ಅಭ್ಯಾಸವುಳ್ಳ) ಸ್ತ್ರೀಯರೆಲ್ಲರಿಗಿಂತ ನಿಯತವಾಗಿ ಪುನಃ ಪುನಃ ಉದಯಿಸುತ್ತಾಳೆ.

English Translation.

She is beheld nigh at hand, (radiant) as the breast of the illuminator (the sun); and, like Nodhas, has made manifest many pleasing

(objects) : like a matron she awakens (her) sleeping (children), and of all (females who are) stirring betimes, she, the most unvarying, repeatedly appears.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಈ ಋಕ್ಕಿಗೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ರೀತಿ. ವಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಉಪಾದರ್ಶಿ ಶುಂಧ್ಯವಃ ಶುಂಧ್ಯರಾದಿತ್ಯೋ ಭವತಿ ಶೋಧನಾತ್ರಸ್ಯೈವ ವಕ್ಷೋ
ಭಾಸಾಧ್ಯೂಢಮಿದಮುಪೀತರದ್ವಷ್ಟ ಏತಸ್ಮಾದೇವಾಧ್ಯೂಢಂ ಕಾಯೇ ಶಕುನಿರಸಿ
ಶುಂಧ್ಯರುಚ್ಯತೇ ಶೋಧನಾದೇವೋದಕಚರೋ ಭವತ್ಯಾಪೋಽಸಿ ಶುಂಧ್ಯವ ಉಚ್ಯಂತೇ
ಶೋಧನಾದೇವ ನೋಧಾ ಋಷಿರ್ಭವತಿ ನವನಂ ದಧಾತಿ ಸ ಯಥಾ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಕಾಮಾನಾ-
ವಿಷ್ಕುರುತೇ ವಿವಮುಷಾ ರೂಪಾಣ್ಯಾವಿಷ್ಕುರುತೇಽದ್ಮಸದದ್ಮಾನ್ನಂ ಭವತ್ಯದ್ಮಸಾದಿನೀತಿ
ನಾನ್ನಸಾದಿನೀತಿ ನಾ | ಸಸತೋ ಬೋಧಯಂತೀ ಶಶ್ವತ್ತಮಾಗಾತ್ಪುನರೇಯುಷೀಣಾಂ |
ಸ್ವಸತೋ ಬೋಧಯಂತೀ ಶಾಶ್ವತಿಕತಮಾಗಾತ್ಪುನರೇಯುಷೀಣಾಂ ಪುನರಾಗಾಮಿನೀನಾಂ |
ನಿ. ೪-೧೬ |

ಎಂದು ವಿನರಿಸಿ, ಶುಂಧ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶುಂಧ್ಯರಾದಿತ್ಯೋ ಭವತಿ ಶೋಧನಾತ್ | ಶೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಅದಿತ್ಯನಿಗೆ
ಈ ಹೆಸರು ಎಂದು ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ; ಶಕುನಿರಸಿ ಶುಂಧ್ಯರುಚ್ಯತೇ ಶೋಧನಾದೇವೋದಕಚರೋ
ಭವತಿ | ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಪಕ್ಷಿಯೂ ನಹ ಅಲ್ಲಿ ಕಶ್ಯಲಾದಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆದು ಶೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರಿಂದ
ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆಂದೂ ; ಆಪೋಽಸಿ ಶುಂಧ್ಯವ ಉಚ್ಯಂತೇ ಶೋಧನಾದೇವ | ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವುದರಿಂದ
ಉವಕಕ್ಕೂ ಈ ಹೆಸರು ಎಂದೂ ಈ ಪದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎಲ್ಲಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿಯೂ
ಮೂಲಧಾತುವು ಒಂದೇ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಋಕ್ಕಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ,

ಪ್ರ ಶುಂಧ್ಯವಂ ವರುಣಾಯ ಪ್ರೇಷ್ಠಾಂ ಮತಿಂ ವಸಿಷ್ಠ ಮೀಳ್ತುಷೇ ಭರಸ್ವ |

ಯ ಈಮರ್ವಾಂಚಂ ಕರತೇ ಯಜತ್ರಂ ಸಹಸ್ರಾಮಘಂ ವೃಷಣಂ ಬೃಹಂತಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೮೮-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಶೋಧಯಿತ್ರೀಂ ಯದ್ವಾ ಸ್ವತೇ ಏವ ಶುದ್ಧಾಂ | ಪವಿತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೂ ಅಧವಾ
ಸ್ವತಃ ಶುದ್ಧವಾಗಿರತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ ಎಂದು ಸ್ತುತಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಯುವಂ ರಥೇನ ನಿಮದಾಯ ಶುಂಧ್ಯವಂ ನ್ಯೂಹಥುಃ ಪುರುಮಿತ್ರಸ್ಯ ಯೋಷಣಾಂ |

ಯುವಂ ಹವಂ ವದ್ಮಿಮತ್ಯಾ ಅಗಚ್ಛತಂ ಯುವಂ ಸುಷುತಿಂ ಚಕ್ರಥುಃ ಪುರಂಧಯೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೩೯-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧಳಾದ ಸ್ತ್ರೀ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ರಕ್ತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ, ಉಷ್ಣಿನ ಆವಿರ್ಭಾವವನ್ನು
ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇದನ್ನು ಶೋಧಕನಾದ ಸೂರ್ಯನ ವಕ್ಷಃಸ್ಥಾನೀಯನಾದ ಕಿರಣಗಳ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಅಧವಾ
ಜ್ವೀತವರ್ಣವುಳ್ಳ ಜಲಚರದ ವಕ್ಷಃ ಪ್ರದೀಶಕ್ಕೂ ಹೋಲಿಸಬಹುದೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ನೋಧಾ ಇವ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು **ನೋಧಾ ಋಷಿರ್ಭವತಿ | ನವನಂ ದಧಾತಿ | ಸ ಯಥಾ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಕಾಮಾನಾವಿಷ್ಕುರುತೇ | ನೋಧಾಃ** ಎಂಬ ಋಷಿಯು ತನ್ನ ನೂತನವಾದುದೂ ಕಾವ್ಯರೂಪವಾದುದೂ ಆದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಅಂತರ್ಗತವಾದ ತನ್ನ ಅಭಿಲಾಷೆಗಳನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿ ತೋರಿಸುವಂತೆ ಉಪಸ್ಥಾನಪದ ತನ್ನ ಸುಪ್ತವಾಗಿದ್ದ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾಳೆಂದು ಹೋಲಿಸಿದೆ.

ನೋಧಾ (ಗೌತಮ) ಋಷಿಯು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯ ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ೫೮ ರಿಂದ ೬೪ ನೇ ಸೂಕ್ತದವರೆಗಿರುವ ೭ ಸೂಕ್ತಗಳ ಮತ್ತು ಎಂಟನೇ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ೮೮ ನೇ ಸೂಕ್ತದ ಮತ್ತು ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದ ೯೩ ನೆಯ ಸೂಕ್ತಗಳ ಪ್ರಪ್ರಯಮವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇವನ ವಿಷಯವನ್ನು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಹೇಳಿದೆ.

ತಂ ತ್ವಾ ವಯಂ ಪತಿಮಗ್ನೇ ರಯೀಣಾಂ ಪ್ರ ತಂಸಾಮೋ ಮತಿಭಿರ್ಗೋತಮಾಸಃ |

ಆಶುಂ ನ ನಾಜಂಭರಂ ಮರ್ಜಯಂತಃ ಪ್ರಾತರ್ಮರ್ಕ್ಷೂ ಧಿಯಾವಸುರ್ಜಗಮ್ಯಾತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೦-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಗೋತಮಪುತ್ರರೆಂದೂ, ಧನವತಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವರೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ.

ಏವಾ ತೇ ಹಾರಿಯೋಜನಾ ಸುವೃಕ್ತೀಂದ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ಗೋತಮಾಸೋ ಅಕ್ರನ್ |

ಏಷು ವಿಶ್ವವೇತಸಂ ಧಿಯಂ ಧಾಃ ಪ್ರಾತರ್ಮರ್ಕ್ಷೂ ಧಿಯಾವಸುರ್ಜಗಮ್ಯಾತ್ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೬೧-೧೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಗೋತಮಪುತ್ರರಾದ ನೋಧಸ್ತುಗಳು ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ರಚಿಸಿದರೆಂದು ವರಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯುನಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಥಾನ ಆವಿರ್ಭಾವವು ನೋಧಾಗೌತಮನು ರಚಿಸಿದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿತಗಲಾದ ಅಭಿಲಾಷೆಗಳಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿತ್ತು ಎಂಬುದನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅದ್ವೈತಃ—ಅದ್ವೈತದ್ವ್ಯಾನ್ನಂ ಭವತ್ಯದ್ವೈತಾದಿನೀತಿ ವಾನ್ಮಸಾದಿನೀತಿ ವಾ | (ಐ. ೪-೧೬) ಅದ್ವೈತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ವವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅನ್ವದ ಮುಂದೆ ಭೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಅನ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಿಂದಾಗಲಿ **ಅದ್ವೈತಃ** ಎಂದಾಗುತ್ತದೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ನಾಯಣರು,

ಅದ್ವೈತಸ್ತು | ಅತ್ರಾಪ್ಯುಪಮಾರ್ಥೀಯೋ ನಕಾರಃ | ಅದ್ವೈತ ಇತ್ಯದ್ವ್ಯಾನ್ನಂ | ತಸ್ಯ ಸಾಕಾಯಂ

ಗೃಹೇ ಸೀದಂತೀತ್ಯದ್ವೈತಃ | ಸಾಚಿಕಾ ಯೋಷಿತ್ | ಯದ್ವಾ ಅದ್ವೈತಿ ಗೃಹನಾಮ |

ವರೂಢಮದ್ವೈತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಸಾರಾತ್ | ತತ್ರ ಸೀದಂತೀತ್ಯದ್ವೈತಜ್ಜನನೀ ||

ಭಕ್ಷಿನಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ **ಅದ್ವೈತ** ಎಂದರೆ ಅನ್ವವೆಂದರ್ಥ. **ಅದ್ವೈತಃ** ಎಂದರೆ ಅದನ್ನು ವಾಕ್ಮನಾದುವದಕ್ಕಾಗಿ ಗೃಹದಲ್ಲೇ ಕುಳಿತಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಯಿಂದಾಗುತ್ತದೆ ಅಥವಾ ಅದ್ವೈತ ಶಬ್ದವು ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ವರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗೃಹದಲ್ಲೇ ಇರತಕ್ಕವಳು ಜನನೀ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಈ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ನೆಕಾರವು ಉಪಮಾರ್ಥೀಯವಾದುದರಿಂದ,

ಸಾ ಜನನೀ ಯಥಾ ಸ್ವಪತಃ ಪುತ್ರಾದೀನುಷಃಕಾಲೇ ಪ್ರಬೋಧಯತಿ ತಥಾ ಭುವನಾಪ್ಯೇ

ಗೃಹೇ ಸೀದಂತೀ ತತ್ರತ್ಯಾನ್ವಾಣಿನಃ ಪ್ರಬೋಧಯತೀಯಮುಷಾಃ |

ಜನನಿಯು ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸುವಂತೆ ಉಷಸ್ಸು ಕೂಡ ಜಗಜ್ಜನನಿಯಾಗಿ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಸಕಲಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಎಬ್ಬಿಸುತ್ತಾಳೆಂದರ್ಥ.

ಅಥವಾ ಅದ್ವೈತ ಎಂದರೆ ಹೋತ್ವ ಎಂದೂ ಆಗಬಹುದೆಂದು ಕೆಲವು ವಂಡಿತರ ಮತ. ಹೋತ್ವವೂ ಕೂಡ ದೇವತಾದಿಗಳನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸುವುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ

ಪ್ರ ಬೋಧಯೋಷೋ ಅಶ್ವಿನಾ ಪ್ರ ದೇವಿ ಸೂಸೃತೇ ಮಹಿ |

ಪ್ರ ಯಜ್ಞ ಹೋತರಾನುಷಕ್ತೃ ಮದಾಯ ಶ್ರವೋ ಬೃಹತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೯-೧೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಹೋತ್ವವು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಸುವಂತೆ ಉಷಸ್ಸು ಅವರನ್ನು ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸ ಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ದಶ ರಾಜಾಣಃ ಸಮಿತಾ ಆಯಜ್ಯವಃ ಸುದಾಸಮಿಂದ್ರಾವರುಣಾ ನ ಯುಯುಧುಃ |

ಸತ್ಯಾ ನೃಣಾಮದ್ವೈತದಾಮುಪಸ್ತೃತಿರ್ವೇವಾ ಏಷಾಮಭವನ್ನೇವಹೂತಿಸು ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೮೩-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರೇ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಅದ್ವೈತದಾಂ | ಅದ್ವೈತ್ಯನ್ನೇ ಹವಿಸಿ ಸೀದಂತೀತ್ಯೆ ದ್ವೈತದ ಋತ್ವಿಜಃ | ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆಯೇ—

ವದ್ಮಾ ಹಿ ಸೂನೋ ಅಸ್ಯವೃಷದ್ವಾ ಚಕ್ರೇ ಅಗ್ನಿರ್ಜನಷಾಜ್ಞಾನ್ನಂ |

ಸ ತ್ವಂ ನ ಊರ್ಜಸೇನ ಊರ್ಜಂ ಧಾ ರಾಜೇವ ಜೀರನ್ಯಕೇ ಕ್ಷೇಷ್ಯಂತೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೪-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ, ಹೀಗೆಯೇ ೮-೪೪-೨೯, ೮-೪೩-೧೯ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಹೋತ್ವವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಶುಂಧ್ಯವಃ—ಶುಂಧ ವಿಶುದ್ಧ ಧಾತು. ಯಜಮನಿಶುಂಧಿದಿಸಿನಿಭ್ಯೋ ಯುಃ(ಉ. ಸೂ. ೩-೩೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ಥಿತಿ ಏಕವಚನ ವರವಾದಾಗ ತನ್ನಾದೀನಾಂ ಛಂದಸಿ ಬಹುಲಮುಪ- ಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೭-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಜಾದೀಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನೋಧಾಃ—ಛವನಂ ದಧಾತಿ ಇತಿ ನೋಧಾಃ ನೋಧಾಯುಷಿರ್ಭವತಿ ನವನಂ ದಧಾತಿ (ನಿರು. ೪-೧೬) ಎಂದು ಯಾಸ್ವರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ನವನವಬ್ಬ ಉಪವದ ವಾಗಿರುವಾಗ ಅನುಸಾರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಉಪವದಕ್ಕೆ ನೋಧಾವ. ಕೃದುತ್ತರವದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಕೃತ—ಡುಕ್ಯಜ್ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಲುಚ್ ಪ್ರಥಮವುಪ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಚ್ಚಿ ಬಂದಾಗ ಮಂತ್ರೇ ಘಸಹ್ಯರಣ—(ವಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಬಾತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅದ್ವೈತ—ಅದ್ವೈತೇ ಇತಿ ಅದ್ವೈತಮ್. ತದರ್ಥಂ ನೀದತೀತಿ ಅದ್ವೈತತ್. **ಸತ್ಯಾದ್ವೈಷ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಬಂಶ ಉಪನವವಾಗಿರುವಾಗ, ಪದ್ವೈ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತಾದ್ವೈಗೆ ಸತ್ಯ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಸತಃ—ಸಸ ಸ್ವಪ್ನೇ ಧಾತು. ಅದಾದಿ, ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತಾದ್ವೈಗೆ ಸತ್ಯ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಸುಮ್ ರಹಿತವಾದ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯದ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಶತುರನುನೋನದ್ವೈ-ಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬೋಧಯಂತೀ—ಬುಧ ಅವಗಮನೇ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯವಾಹರೋರುವುದರಿಂದ ಹೇತುಮತಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂವಧಿಗೆ ಗುಣ. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಶನ್ ವಿಕರಣ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ, ಆಯಾದೇಶ. ಸ್ತ್ರೀಪ್ತ ವಿನಕ್ಷಾನಾದಿವಾಗ ಉಗಿತಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಮಾಗಮ. ಣಿಚ್ಚಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಶಶ್ವತ್ತಮಾ—ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಉಪೋತ್ತಮ ಶಶ್ವತ್ತಮಾ ಸರ್ವತ್ರ—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೦ ಗ) ಎಂದು ಉಚ್ಛಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ತಮಸ್ ಸಿತ್ತಾದರೂ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಗಾತ್—ಇಣ್ ಗತಾ ಧಾತು. ಅದಾದಿ, ಲುಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ. ಇಣೋ ಗಾ ಲುಜಿ (ವಾ. ಸೂ. ೨-೪-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗಾದೇಶ. ಇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಗಾತಿಸ್ಥಾಘುಸಾ—(ವಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಅತಿವಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪೂರ್ವೇ | ಅರ್ಧೇ | ರಜಸೋ | ಅಪ್ಸ್ಯಸ್ಯ | ಗಮಾಂ | ಜನಿತ್ರೈಕೃತ ಪ್ರ ಕೇತುಂ |

ವೈ ಪ್ರಥತೇ | ವಿತರಂ | ವರೀಯ | ಓಭಾ ಪೃಣಂತೀ | ಪಿತ್ರೋರುಪಸ್ಥಾ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಪೂರ್ವೇ | ಅರ್ಧೇ | ರಜಸಃ | ಅಪ್ಸ್ಯಸ್ಯ | ಗಮಾಂ | ಜನಿತ್ರೀ | ಅಕೃತ | ಪ್ರ | ಕೇತುಂ |

ವಿ | ಊಂ ಇತಿ | ಪ್ರಥತೇ | ವಿತರಂ | ವರೀಯಃ | ಆ | ಉಭಾ | ಪೃಣಂತೀ | ಪಿತ್ರೋಃ | ಉಪಸ್ಥಾ

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಪ್ತ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯಾಪನಶೀಲಸ್ಯ ವಿಸ್ತೃತಸ್ಯ ರಜಸೋ ರಂಜಕಸ್ಯಾಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಸ್ಯ | ರಜಃ-
ಶಬ್ದೋಽಂತರಿಕ್ಷಲೋಕವಾಚೀ ಲೋಕಾ ರಜಾಂಸ್ಯುಚ್ಯಂತ ಇತಿ ಯಾಸ್ಯೇನೋಕ್ತತ್ವಾತ್ | ನಿ. ೪-೧೯ |
ತಸ್ಯ ಪೂರ್ವಾರ್ಧೇ ಪೂರ್ವಸ್ಥಿನ್ಯಾಗೇ ಜನಿತ್ರುತ್ಪನ್ನಾ ಸತೀ ಗವಾಂ ದಿಶಾಂ ರಶ್ಮೀನಾಂ ನಾ ಕೇತುಂ
ಪ್ರಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರಾಕೃತ | ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಕರೋತಿ | ಯದ್ವಾ | ರಜಸೋ ರಂಜಕಸ್ಯಾಹ್ನಃ | ರಜಃಶಬ್ದೋಽಹ-
ರ್ವಾಚೀ | ಅಸ್ಯಗದನೀ ರಜಸೀ ಉಚ್ಯೇತೇ ಇತಿ ಯಾಸ್ಯೇನೋಕ್ತತ್ವಾತ್ | ನಿ. ೪-೧೯ | ತಸ್ಯ
ಪೂರ್ವಾರ್ಧೇ ಪೂರ್ವಸ್ಥಿನ್ಯಾಗ ಉಷಃಕಾಲೇ ಗವಾಂ ವಾಚಾಂ ಜನಿತ್ರೀ ಜನಯಿತ್ರುತ್ಪಾದಯಿತ್ರೀ |
ಉಷಃಕಾಲೇ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ವಾಚಃ ಸ್ವರಂತೀತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ | ಯದ್ವಾ | ಅಪ್ತ್ಯಸ್ಯ ಕರ್ಮಸು
ಸ್ಥಿತಸ್ಯ ಜಂತೋಃ ಕೇತುಂ ಗಮನಾಗಮನಾದಿರೂಪಂ ಕರ್ಮ | ಕೇತುರಿತಿ ಕರ್ಮನಾಮ ಕೇತಃ ಕೇತುರಿತಿ
ತನ್ನಾಮಸು ಪಾಠಾತ್ | ಪ್ರಾಕೃತ | ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಕರೋತಿ | ಕಿಂಚ ಪಿತೃಃ ಪಾಲಯಿತ್ವೋದ್ಯಾನಾ-
ಪೃಥಿವ್ಯೋರುಪಸ್ಥೋಪಸ್ಯ ಉತ್ಪಂಗೇಽಂತರಾಲಪ್ರದೇಶೇ ಸ್ಥಿತೋಭೋಭೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ಪೃಣಂತೀ
ಸ್ವತೇಜಸಾ ಪೂರಯಂತೀ | ಯದ್ವಾ | ಉಭೋಭಯೋಃ ಪಿತೃೀರಿತಿ ಸಂಬಂಧಃ | ವಿತರಂ ವಿತಿಷ್ಠತರಂ
ವರೀಯ ಉರುತರಮತಿವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ವೃ ಪ್ರಥತೇ | ವಿಶೇಷೇಣೈವ ಪ್ರಖ್ಯಾತಾ
ಭವತಿ | ಪ್ರಕಾಶತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಉಶಬ್ದೋಽವಧಾರಣಾರ್ಥಃ ಪಾದಪೂರಣೋ ವಾ ಮಿತಾಕ್ಷರೇಷ್ವನರ್ಥಕಾಃ
ಕಮಾಮಿದ್ವೀತಿ ಯಾಸ್ಯೇನೋಕ್ತತ್ವಾತ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಪ್ತ್ಯಸ್ಯ—ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ | ರಜಸಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷ ಲೋಕದ | ಪೂರ್ವೇ ಅರ್ಧೇ—ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ
(ಮೊದಲಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿ) ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಜನಿತ್ರೀ—ಉತ್ಪನ್ನಳಾಗಿ | ಗವಾಂ—ದಿಕ್ಕುಗಳ (ರಶ್ಮಿಗಳ) |
ಕೇತುಂ—ಜ್ಞಾನವನ್ನು | ಪ್ರ ಅಕೃತ—(ಉಷಸ್ಸು) ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ [ಅಥವಾ] | ಅಪ್ತ್ಯಸ್ಯ—
ಕರ್ಮನಿರತನಾದ ಜಂತುವಿಗೆ | ರಜಸಃ—ಅಹಸ್ಸಿನ | ಪೂರ್ವೇ ಅರ್ಧೇ—ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ | ಗವಾಂ—
ವಾಕ್ಯಗಳ | ಜನಿತ್ರೀ—ಜನನಿಯಾಗಿ | ಕೇತುಂ—(ಗಮನಾಗಮನಾದಿ) ಕರ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು | ಪ್ರ ಅಕೃತ
(ಉಷೋದೇವಿಯು) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾಳೆ | (ಕಿಂಚ—ಮತ್ತೂ) | ಪಿತೃಃ—ಪಿತೃನ್ಯಾನೀಯರಾದ
ಭೂವ್ಯಾಕಾಶಗಳ | ಉಪಸ್ಥಾ—ಉತ್ಪಂಗ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ (ಇದ್ದು) | ಉಭಾ—ದ್ಯಾವಾ ಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡನ್ನೂ |
ಅ ಪೃಣಂತೀ—(ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ) ತುಂಬುವಳಾಗಿ | ವಿತರಂ—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ | ವರೀಯಃ—ವಿಸ್ತೃತಳಾಗಿ |
ವೃ ಪ್ರಥತೇ—ಪ್ರಸಿದ್ಧಳಾಗುತ್ತಾಳೆ (ವ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾಳೆ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಉಷಸ್ಸು ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ಉದಿತಳಾಗಿ (ದಿನದ ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ಉದಿತಳಾಗಿ)
ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು (ವ್ರಕಾಶದಿಂದ) ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. (ಅಹಸ್ಸಿನ ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ಉದಿತಳಾಗಿ ಕರ್ಮನಿರತನಾದ ಜಂತುವಿಗೆ
(ಗಮನಾಗಮನಾದಿ) ಕರ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ, ಮತ್ತು ಭೂವ್ಯಾಕಾಶಗಳ ಮಧ್ಯೆ (ಇದ್ದು) ಎರಡು
ವ್ರದೇಶಗಳನ್ನೂ ಬಿಳಗುತ್ತಾ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ (ವ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ).

English Translation

Born in the eastern quarter of the spacious firmament, she displays a banner of rays of light. Placed on the lap of both parents (heaven and earth), filling them (with radiance), she enjoys vast and wide-spread renown.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಈ ಋಕ್ವಿನ ಪೂರ್ವಾರ್ಧಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ, ಅಪ್ಪೊಸ್ಯ ರಜಸಃ ಪೂರ್ವೇ ಅರ್ಧೇ ಜನಿತ್ರೀ ಗವಾಂ ಕೇತುಂ ಪ್ರ ಅಕೃತ | ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ (ಮೊದಲಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿ) ಉಷಸ್ಸು ಜನಿಸಿ ದಶದಿಕ್ಪುಗಳ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾಳೆಂದೂ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಅಪ್ಪೊಸ್ಯ ಕರ್ಮನಿರತನಾದ ಜಂತುವಿಗೆ ರಜಸಃ ಅಹಸ್ಸಿನ ಪೂರ್ವೇ ಅರ್ಧೇ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಗವಾಂ ವಾಕ್ಯುಗಳ ಜನಿತ್ರೀ—ಜನನಿಯಾಗಿ ಕೇತುಂ ಕರ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪ್ರ ಅಕೃತ ಜಿನ್ನಾಗಿ ಉಂಟುಮಾಡಿದಳು ಎಂದೂ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅಪ್ಪೊಸ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಸವಗಳೆಲ್ಲಾ ಎರಡರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

ಅಪ್ಪೊಸ್ಯ—ವ್ಯಾಪನಶೀಲಸ್ಯ ವಿಸ್ತೃತಸ್ಯ ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡಿದ ಎಂದು ಅಂತರಿಕ್ಷಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೂ, ಅಧವಾ ಅಹ್ ಶಬ್ದವು ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಅಪ್ಪೊಸ್ಯ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಸು ಸ್ಥಿತಸ್ಯ ಜಂತೋಃ | ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದ ಪ್ರಾಣಿಗೆ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ರಜಸಃ—ರಜಃಶಬ್ದೋಽಂತರಿಕ್ಷಲೋಕವಾಚೀ | ಲೋಕಾ ರಜಾಂಸ್ಯುಚ್ಯಂತ ಇತಿ ಯಾಸ್ಮೇ-ನೋಕ್ತತ್ವಾತ್ | (ಃ. ೪-೧೯) ತಸ್ಯ ಪೂರ್ವೇ ಅರ್ಧೇ | ಇಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಮರ ಮತದಂತೆ ರಜಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಂತರಿಕ್ಷ ವೆಂದರ್ಥವೆಂದು ಸಾಯಣರು ಈ ಪದದ ಮೊದಲನೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಇಂತಹ ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎಂದೂ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ರಜಸಃ ರಂಜಕಸ್ಯಾಹ್ನಃ ರಜಃಶಬ್ದೋಽಪವಾಚೀ | ಅಸ್ಯಗಹನೀ ರಜಸೀ ಇತಿ ಯಾಸ್ಮೇನೋಕ್ತತ್ವಾತ್ (೪-೧೯) ತಸ್ಯ ಪೂರ್ವೇ ಅರ್ಧೇ | ರಂಜನಾತ್ಮಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಹಸ್ಸಿಗೆ ರಜಃ ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಯಾಸ್ಮರ ವಾಕ್ಯವನ್ನೇ ಉದಹರಿಸಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಇಂತಹ ರಜಸ್ಸಿನ ಎಂದರೆ ಅಹಸ್ಸಿನ ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಅಹಸ್ಸು, ಎಂಬ ಎರಡರ್ಥಗಳು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ,

ಕ್ವ ಸ್ಥಿದಸ್ಯ ರಜಸೋ ಮಹಸ್ವರಂ ಕ್ವಾವರಂ ಮರುತೋ ಯಸ್ಮಿನ್ನಾಯಯ |

ಯಚ್ಚಾ ವಯಥ ವಿಥುರೇವ ಸಂಹಿತಂ ವ್ಯದ್ರಿಣಾ ಪತಥ ತ್ವೇವಮರ್ಣವಂ |

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೬೮-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಕೆಲವು ಋಕ್ಪುಗಳಲ್ಲಿ ರಜಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉದಕವೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

ಗವಾಂ—ದಿಶಾಂ ರಶ್ಮೀನಾಂ ವಾ | ದಿಕ್ಪುಗಳ ಅಧವಾ ಕಿರಣಗಳ ಎಂದು ಒಂದರ್ಥವೂ ಅಧವಾ ಗವಾಂ ವಾಚಾಂ ಜನಿತ್ರೀ | ವಾಕ್ಯುಗಳ ಜನನಿಯೆಂದು ಇನ್ನೊಂದರ್ಥವೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಗೋಶಬ್ದವು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ನಾನಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಬೇರೆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಪಿತೋಃ—ಸಾಲಯಿತ್ಯೋದ್ಯಾನಾಪೃಥಿವ್ಯೋಃ | ತನ್ನ ಸಾಲಕರಾದ ದ್ಯಾನಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಎಂಟು ದ್ಯಾನಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ಉಪಸ್ಥಾನ ಪಿತೃಗಳೆಂದು ಕರೆದಿದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಜನಿತ್ರೀ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ. ಧಾತು. ಕರ್ತೃಯಲ್ಲಿ ತೃನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್-
ಲಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿಡಾಗ ಋನ್ನೇಭ್ಯೋ ಜೀಪ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪ್.
ಯಣಾದೇಶ. ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಕೃತ—ಡುಕೃತ್ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ
ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್. ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದಂತೆ ಚೈಗೆ ಲುಕ್. ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಥತೇ—ಪ್ರಥ ಪ್ರಖ್ಯಾನೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರೂಪ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ಆತಿಬಂತದ
ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿತರಮ್—ತ್ಯ ವ್ಲವನತರಣಯೋಃ ಧಾತು. ವಜಾದಿನಿಬಂಧನವಾಗಿ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು
ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ ರವರನಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರವದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರೀಯಃ—ಅತಿಶಯೇನ ಉರು ವರೀಯಃ. ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇದು
ವರವಾದಾಗ ಪ್ರಿಯಸ್ಥಿರಸ್ಥಿರೋರು—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉರು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವರ್ ಆದೇಶ-
ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಭಾ—ಸುಸಾಂಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ (ಪ್ರಥಮಾ ದ್ವಿವಚನ
ಯಾ ಪಷ್ಟ್ಯದ್ವಿವಚನ) ಆಕಾರಾದೇಶ. ಹೀಗೆಯೇ ಉವನ್ನಾ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಪೃಣಂತೀ—ಪೃಣ ವಾಲನಪೂರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ.
ಕ್ರ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣ. ಪ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ವಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ
(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. **ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಉಗಿತಶ್ಚ—**ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಜೀಪ್ ನುನಾಗಮ.
ಋಕಾರದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಏ॒ನೇ॒ದೇ॒ಷಾ ಪು॒ರು॒ತ॒ಮಾ ದ್ವ॒ಶೇ ಕಂ ನಾ॒ಜಾಮಿ॒ಂ ನ ಸರಿ॑ ವೃ॒ಣಕ್ತಿ॒ ಜಾಮಿ॒ಂ ।
ಅ॒ರೇ॒ಪ॒ಸಾ ತನ್ನಾ॑ ॥ ಶಾಶ॑ದಾನಾ ನಾ॒ರ್ಭಾದೀ॑ಷತೇ ನ ಮಹೋ॑
ವಿ॒ಭಾತಿ॑ ॥ ೬ ॥

|| ಪದಮಾರ್ಥಃ ||

ಏ॒ವ | ಇತ್ | ಏ॒ಷಾ | ಪು॒ರು॒ತ॒ಮಾ | ದ್ವ॒ಶೇ | ಕಂ | ನ | ಅ॒ಜಾಮಿ॒ಂ | ನ | ಸರಿ॑ | ವೃ॒ಣಕ್ತಿ॒ | ಜಾಮಿ॒ಂ |
ಅ॒ರೇ॒ಪ॒ಸಾ | ತನ್ನಾ॑ | ಶಾಶ॑ದಾನಾ | ನ | ಅ॒ರ್ಭಾತ್ | ಈ॒ಷತೇ॑ | ನ | ಮಹಃ॑ | ವಿ॒ಭಾತಿ॑ ॥ ೬ ॥

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಏ॒ಷೋ॒ಷಾ ಏ॒ನೇ॒ತ್ | ಇಚ್ಛೆ॒ಬ್ಧ ಏ॒ವಕಾರಾ॑ರ್ಥಃ | ಏ॒ವನೇ॒ನೇದಾ॑ನೀಂಭಾಸಮಾನಪ್ರಕಾರೇಣೈವ
ಪುರುತಮಾ ವಿಪುಲತಮಾತ್ಯಂತವಿಸ್ತೃತಾ ಸತ್ಯಜಾಮಿಂ ವಿಜಾತೀಯಂ ಮನುಷ್ಯಾದಿಜಾತಿಂ ನ ಸರಿ
ವೃಣಕ್ತಿ | ಸರಿತಃ ಸರ್ವತೋ ನ ವರ್ಜಯತಿ | ತಥಾ ಜಾಮಿಂ ಸಜಾತೀಯಂ ದೇವಜಾತಿಂ ನ ಸರಿ ವೃಣಕ್ತಿ |
ನ ಸರಿವರ್ಜಯತಿ | ಮನುಷ್ಯಾದಿಕಂ ದೇವಾದಿಕಂ ಚ ತದುಪಲಕ್ಷಿತಂ ಲೋಕದ್ವಯಂ ನಾ ಕಾತ್ಸರ್ಯೇನ
ಪ್ರಕಾಶಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಮರ್ಥಮಿತಿ ತದುಚ್ಯತೇ | ದ್ವಶೇ ಕಂ ಸುಖೇನ ಸರ್ವೇಷಾಂ ದರ್ಶನಾಯ |
ಸುಖಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಸರ್ವಾನ್ದರ್ಶಯಿತುಂ ವಾ | ಕಿಂಚಾರೇಸಸಾಪಯಾ ನಿರ್ಮಲಯಾ
ತನ್ನಾ ಶರೀರೇಣ ಶಾಶದಾನಾ ಶಾಶಾದ್ಯಮಾನಾ | ಶಾಶದಾನಃ ಶಾಶಾದ್ಯಮಾನ ಇತಿ ಯಾಸ್ಮಃ | ನಿ. ೬-೧೬ |
ಸ್ಪಷ್ಟತಾಂ ಗಚ್ಛಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ವಿಭಾತಿ ವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರಕಾಶಯಂತೀ ಸಾರ್ಭಾದಲ್ಪಾತ್ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಕಾದೇಃ
ಸಕಾಶಾನ್ನೇಷತೇ | ನ ಗಚ್ಛತಿ | ತಮಸಿ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ | ತಥಾ ಮಹೋ ಮಹತೋ ಮೇರ್ವಾದೇಃ
ಸಕಾಶಾನ್ನೇಷತೇ | ನ ಗಚ್ಛತಿ | ತಮಸಿ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ | ಪೂರ್ವಂ ಲೋಕದ್ವಯಂ ಪ್ರಕಾಶತ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ |
ಇದಾನೀನುಸ್ಮಿಲ್ಲೋಕೇ ವರಮಾಣ್ವಾದಿ ಸರ್ವತಸರ್ಯಂತಂ ಕೃತ್ವಾಂ ಪ್ರಕಾಶಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಏ॒ಷಾ—ಈ ಉಪಸ್ತು | ಏ॒ವ ಇತ್—ಇದೇರಿತಿಯಾಗಿ ಪುರುತಮಾ—ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತೃತಕಾಗಿ |
ಅ॒ಜಾಮಿ॒ಂ—ವಿಜಾತೀಯರಾದ ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು (ಮನುಷ್ಯ ಲೋಕವನ್ನು) | ಕಂ ದ್ವಶೇ—ಸುಖವಾದ
ದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ | ನ ಸರಿ ವೃಣಕ್ತಿ—ಉದಾಸೀನ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ; | ಜಾಮಿಂ—ಸಜಾತೀಯವಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ

(ದೇವಲೋಕವನ್ನೂ) | **ನ (ಸರಿ ವ್ಯಾಕ್ತಿ)**—ಉದಾಸೀನ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ | **ಅರೀಪಸಾ**—ವಾಸರಹಿತವಾದ (ಶುದ್ಧವಾದ) | **ತನ್ನಾ**—ಶರೀರದಿಂದ | **ಶಾಶದಾನಾ**—ಪ್ರಕಟಳಾಗಿ | **ವಿಭಾತೀ**—ವಿಶೇಷ ಪ್ರಕಾಶಳಾಗಿ (ಉಷೆಯು) | **ಅರ್ಭಾತ್**—ಅತ್ಯಲ್ಪ ವದಾರ್ಥದಿಂದಲೂ | **ನ ಈಷತೇ**—ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ | **ಮದಃ**—ಆತಿ ಮಹತ್ವದಾರ್ಥದಿಂದಲೂ | **ನ (ಈಷತೇ)**—ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಈ ಉಷೆಯು ಇದೇರಿತಿ ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತೃತ (ಪ್ರಕಾಶ)ಳಾಗಿ ವಿಜಾತೀಯರಾದ (ಮನುಷ್ಯರ ಲೋಕ ವನ್ನಾಗಲೀ), ಸಜಾತೀಯರಾದ (ದೇವತೆಗಳ ಲೋಕವನ್ನಾಗಲೀ) ಬಿಡದೇ, ಶುದ್ಧವಾದ ಶರೀರದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಳಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವಳಾಗಿ, ಚಿಕ್ಕದು ದೊಡ್ಡದು (ಎಂಬ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲವೇ ಎಲ್ಲಾ ವದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ) ಬೆಳಗುತ್ತಾಳೆ.

English Translation-

Verily she, the wide-expanded Ushas, neglects not (to give) the joy of sight to those of her own or of a different nature : visible in her faultless person, and brightly shining, she passes not by the little or the great.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಜಾಮಿಂ ಅಜಾಮಿಂ | ಜಾಮಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಜಾತೀಯರಾದ ದೇವತೆಗಳೆಂದೂ **ಅಜಾಮಿ** ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಜಾತೀಯರಾದ ಮಾನವಾದಿಗಳೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು **ಜಾಮಿ** ಶಬ್ದಕ್ಕೆ **ಜಾಮಿರನ್ಯೇಽಸ್ಯಾಂ ಜನಯಂತಿ ಜಾಮತಕ್ಯಂ** | **ಜಮತೇರ್ವಾ ಸ್ಯಾದ್ಗತಿಕರ್ಮಣೋ ನಿರ್ಗಮನಪ್ರಾಯಾ ಭವತಿ**-(ನಿ. ೩-೬) ಇತರನು ಇವಳಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನೂ ಉತ್ಪನ್ನ ಮಾಡುವಂತೆ ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದೂ ಹುಟ್ಟು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ **ಜನ್** ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದುದೂ ಆಗಿ **ಜಾಮಿ** ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯು ಒಂದು ವಿಧ; ಅಥವಾ ಭರ್ತೃವಿನ ಮನೆಗೆ ಹೋಗುವವಳು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಕೊಡುವುದೂ, ಹೋಗು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ **ಜಮ್** ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದುದೂ ಆಗಿ **ಜಾಮಿ** ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧ. ಈ ಎರಡು ವಿವರಣೆಯ ಪ್ರಕಾರವೂ **ಜಾಮಿ** ಎನ್ನುವ ವದಕ್ಕೆ **ಸಹೋದರಿ** ಎಂದರ್ಥವೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವಂತೆ,

ನ ಜಾಮಯೇ ತಾನ್ನೋ ರಿಕ್ತಮಾರ್ಥೈಕ್ಷಕಾರ ಗರ್ಭಂ ಸನಿತುರ್ನಿಧಾನಂ |

ಯದೀ ಮಾತರೋ ಜನಯಂತ ವಹ್ನಿಮನ್ಯಃ ಕರ್ತಾ ಸುಕೃತೋರನ್ಯ ಋಂಧನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩೧-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ **ಜಾಮಿ** ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಹೋದರಿಯೆಂದರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಇದರಂತೆಯೇ, ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವ,

ಭಗಸ್ಯ ಸ್ವಸಾ ವರುಣಸ್ಯ ಜಾಮಿರುಷಃ ಸೂನೃತೇ ಪ್ರಥಮಾ ಜರಸ್ಯ |
ಪಶ್ಯಾ ಸ ದಧ್ಯಾ ಯೋ ಅಘಸ್ಯ ಧಾತಾ ಜಯೇಮ ತಂ ದಕ್ಷಿಣಯಾ ರಥೇನ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೩-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಹ ಜಾಮಿ ರಬ್ದಕ್ತೈ ಸಹೋದರಿಯೆಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಇದೆ.

ಆದರೆ ವ್ರಕ್ಯತನಾದ ಯಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಈ ವದದ ಅರ್ಥವು ದೆಚ್ಚು ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿ ಬಂಧುಗಳು ಎಂದಾಗಿದೆ. ಜಾಮಿಂ ಅಜಾಮಿಂ | ಬಂಧುಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ಬಂಧುಗಳಲ್ಲದ ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳನ್ನೂ ಎಂದರ್ಥ. ಇದರಂತೆಯೇ ಬಂಧುಗಳು ಎಂಬ ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಅರ್ಥವು.

ಜಾಮಿಃ ಸಿಂಧೂನಾಂ ಭ್ರಾತೇವ ಸ್ವಸ್ತಾಮಿಭ್ಯಾನ್ನ ರಾಜಾ ವನಾನ್ಯತ್ತಿ |
ಯದ್ವಾತಜೂತೋ ವನಾ ವ್ಯಸ್ಥಾದಗ್ನಿರ್ಹ ದಾತಿ ರೋಮಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೫-೪)

ಕಶ್ತೇ ಜಾಮಿರ್ಜನಾನಾಮಗ್ನೇ ಕೋ ದಾಶ್ವದ್ವರಃ | ಕೋ ಹ ಕಸ್ಮಿನ್ನಸಿ ಶ್ರಿತಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೫-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೇ ಬಂಧುಗಳೂ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ.

ನ ಪರಿವೃಣಕ್ತಿ—ನ ಪರಿವರ್ಜಯತಿ | ಮನುಷ್ಯಾದಿಕಂ ದೇವಾದಿಕಂ ಚ ತದುಪಲಕ್ಷಿತಂ ಲೋಕದ್ವಯಂ ವಾ ಕಾತ್ಯೇನ ಪ್ರಕಾಶಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ದೇವ ಮಾನವಾದಿಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಲೋಕ ದ್ವಯಗಳನ್ನೂ ಭೇದವಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರಕಾಶವಡಿಸುತ್ತಾಳೆಂದರ್ಥ.

ಅರೀಪಸಾ—ಅಪಾಪಯಾ ನಿರ್ಮಲಯಾ ತನ್ನಾ | ವಾಪರಹಿತನಾದ ಎಂದರೆ ಶುದ್ಧವಾದ ದೇಹದಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು

ಇದೇಹ ಜಾತಾ ಸಮನಾವಶೀತಾಮರೇಪಸಾ ತನ್ನಾ ೩ ನಾಮಭಿಃ ಸ್ವೈಃ |
ಚಿಷ್ಣುರ್ವಾಮನ್ಯಃ ಸುಮಖಸ್ಯ ಸೂರಿದಿವೋ ಅನ್ಯಃ ಸುಭಗಃ ಪುತ್ರ ಊಹೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೧-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ತನ್ನುದಹರಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಅರೀಪಸಾ ತನ್ನಾ ಎಂಬ ವದಕ್ಕೆ ಅಪಾಪಯಾ ತನ್ನಾ ವಾಪದಿಂದ ನಂಪರ್ಕನಾಗದ ದೇಹದೊಡನೆ ಎಂಫು ಅರ್ಥಮಾಡುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಬೇಕು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪುರುತಮಾ—ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಮವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅದಂತವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಟಾವ್.

ದೃಶೇ—ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ದೃಶೇ ವಿಖ್ಯೇ ಚ—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ದೃಶೇ ಎಂದು ನಿವಾತಿಸಾಗಿದೆ. ಏಜಂತವಾದುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಜಾಮಿಂ—ನ ಜಾಮಿಃ ಅಜಾಮಿಃ ತಮ್. **ತತ್ಪುರುಷೇತುಲ್ಯಾರ್ಥ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಜ್ ಪೂರ್ವವದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವೃಣಕ್ತಿ—ವೃಜೀ ವರ್ಜನೇ ಧಾತು. ರುಧಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್.

ರುಧಾಧಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಮ್ ವಿಕರಣ. **ಮಿದಚೋಂತ್ಯಾತ್ವರಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. **ಚೋಃ ಕುಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ ಚತ್ವ. ಋಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಅತಿಬಂತದವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರೇಪಸಾ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ರೇವಃ ಯಸ್ಯಾ ನಾಃ ಅರೇವಾಃ ತಯಾ ಅರೇಪಸಾ ನಳ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತನ್ನಾ—ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ **ತನ್ನಾದೀನಾಂ ಛಂದಸ್ಯುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್**—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಯಣಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತಸ್ವಾನದಲ್ಲಿ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದು ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ **ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಾತದಾನಾ—೧-೧೨೩-೧೦ ನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಅನುನಾಸಿಕತ್ವ ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಈಷತೇ—ಈಷ ಗತಿಹಿಂಸಾದರ್ಶನೇಷು ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ, ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಈಷತೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲನಾರ್ವಧಾತುಕ ಬಂದುದರಿಂದ **ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ ಶಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತವೆ.

ಮಹಃ—ಮಹತಃ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ತಕಾರಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಮಹ ಪೂಜಯಾಂ ಧಾತು. **ಕ್ಲೈಪ್ ಚ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಲೈಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಂಚಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. **ಸಾವೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಭಾತೀ—ಭಾ ದೀಪೌ ಧಾತು. ಲಠರ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಉಗಿತಶ್ಚ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಬೋಪ್. ನುನ್ ರಹಿತವಾದ ಶತ್ವವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ಬೋಪ್ ಬಂದುದರಿಂದ **ಶತುರನುಮೋ-ನದ್ಯಜಾದೀ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಭ್ರಾತೇವ ಪುಂಸ ಏತಿ ಪ್ರತೀಚೀ ಗರ್ತಾರುಗಿವ ಸನಯೇ ಧನಾನಾಂ |

ಜಾಯೇವ ಪತ್ಯ ಉಶತೀ ಸುನಾಸಾ ಉಷಾ ಹಸ್ತೇವ ನಿ ರಿಣೇತೇ

ಅಪ್ಸಃ || ೭ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಭ್ರಾತಾಽಇವ | ಪುಂಸಃ | ಏತಿ | ಪ್ರತೀಚೀ | ಗರ್ತಾರುಗಿವ | ಸನಯೇ | ಧನಾನಾಂ |

ಜಾಯಾಽಇವ | ಪತ್ಯೇ | ಉಶತೀ | ಸುನಾಸಾಃ | ಉಷಾಃ | ಹಸ್ತಾಽಇವ | ನಿ | ರಿಣೇತೇ | ಅಪ್ಸಃ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಭ್ರಾತೇವ ಭ್ರಾತೃರಹಿತೇವ ಪುಂಸಃ ಪಿತ್ರಾದೀನ್ವೃತ್ತಿ ಪ್ರತೀಚೀ ಸ್ವಕೀಯಸ್ಥಾನಾತ್ಪ್ರತಿನಿವೃತ್ತಮುಖೀ ಸತ್ಯೇತಿ | ಗಚ್ಛತಿ | ಯಥಾ ಲೋಕೇ ಭ್ರಾತೃರಹಿತಾ ಯೋಷಿತೋಚಿತವಾಸೋಲಂಕಾರಾದಿಲಾಭಾಯ ಪಿತ್ತನೇತಿ | ಸತಿ ಭ್ರಾತರಿ ಸ ಏವೋಚಿತಪ್ರದಾನಾದಿನಾ ಸಮ್ಯಕ್ ತೋಷಯತಿ | ತದಭಾವಾಪ್ತಿತರಮೇವ ಸ್ತಾಪ್ನೋತಿ | ಯದ್ವಾ | ಸತಿ ಸ್ವಭ್ರಾತರಿ ಸ ಏವ ಪಿತುಃ ಸಿಂಹದಾನಾದಿಕಂ ಸಂತಾನಕೃತ್ಯಂ ಕರೋತಿ | ತಸ್ಯಾಭಾವಾತ್ಸ್ವಯಮೇವ ತತ್ಕರ್ತುಂ ಪಿತ್ರಾದೀನ್ಗಚ್ಛತಿ | ತದ್ವದಿಯಮುಷಾ ಅಪಿ ಸ್ತೋಚಿತಪ್ರಕಾಶಾದಿ ಲಾಭಾಯ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶದಾನಾಯ ವಾ ಪಿತೃಭೂತಂ ಸೂರ್ಯಮಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಗಚ್ಛತಿ | ಆಯಮೇಕೋ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ತಥಾ ಧನಾನಾಂ ಸನಯೇ ಗರ್ತಾರುಗಿವೇತ್ಯಪರೋ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಗರ್ವ ಇತಿ ಗೃಹನಾಮು ಕೃದರೋ ಗರ್ತ ಇತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಾಠಾತ್ | ಅತ್ರಾಚಿತ್ಯೇನ ರಾಜಪುರುಷೈರ್ನ್ಯಾಯ- ನಿರ್ಣೇತ್ರಭಿಶ್ಚಾಧಿಷ್ಠಿತಂ ಸ್ಥಾನಮುಚ್ಯತೇ | ತದಾರೋಹತೀತಿ ಗರ್ತಾರುಕ್ | ಯಥಾ ಲೋಕೇ ಕಾಚಿದ್ಗತಭರ್ತ್ವಕಾ ಯೋಷಿದ್ಧನಾನಾಂ ಸ್ವಕೀಯರಿಕ್ಥಾನಾಂ ಸನಯೇ ಲಾಭಾಯ ಗರ್ತಮಾಗಚ್ಛತಿ | ತಾಂ ತು ಸಭ್ಯಾ ವಿಚಾರ್ಯ ಯದೀಯಂ ರಿಕ್ತಂ ಲಭತೇ ಚೇದಕ್ಷೈಃ ಸಂತಾಡ್ಯ ತದೀಯಂ ಧನಂ ವಿತರಂತಿ | ತಥೇಯಮಪಿ ಧನಾನಾಂ ಪ್ರೀಣನಸಾಧನಾನಾಂ ಪ್ರಕಾಶಾನಾಂ ಸನಯೇ ಲಾಭಾಯ ಗರ್ತಮಾಕಾಶಂ ಸೂರ್ಯನಿವಾಸಸ್ಥಾನಮಾರೋಹತಿ | ದೇಶವಿಶೇಷಾಚಾರಮಪೇಕ್ಷೈವಂ ದೃಷ್ಟಾಂತಿತಂ | ಕಿಂಚಿ ಪತ್ಯ ಉಶತೀ ಕಾಮಾಯಮಾನಾ ಸುವಾಸಾ ಜಾಯೇವ | ಆಯಮಪರೋ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಯಥಾ ಚ ಲೋಕೇ ಸುವಾಸಾ ದುಕ್ಕೂಲಾದಿಶೋಭನವಸನಾ ಸ್ವಲಂಕೃತಾ ಪೂರ್ವಂ ರಜೋದರ್ಶನ- ಸಮಯೇ ಮುಲಿನವಸ್ತ್ರಾ ಸತೀ ಸ್ನಾನಾನಂತರಂ ಶೋಭನವಸ್ತ್ರಾಭರಣಾದಿನಾ ಶೋಭಮಾನಾ ವಿಶೇಷೇಣ

ಸತಿಂ ಭೋಗಾಯ ಕಾಂಕ್ಷಂತೀ ತೇನ ಸಹ ಸಂಕ್ರೀಡತೇ ತಥೇಯಮುಷಾ ಅತಿನೈಶೇನಾಂಧಕಾರೇಣಾ-
ವೃತತ್ವಾನ್ಮಲಿನವಸನಾಸಿ ಪ್ರಭಾತೇ ಸ್ವತೇಜಸಾವೃತತ್ವಾತ್ಸವಸನಾ ಸತೀ ಪತಿಸ್ಥಾನೀಯೇನ ಸೂರ್ಯೇಣ
ಸಾಕಂ ಸಂಕ್ರೀಡಮಾನಾ ಹಸ್ರೇವ ಹಸನೇವಾಪ್ನೋ ದಂತಸ್ಥಾನೀಯಾನಿ ರೂಪಾಣಿ ನೀಲಪೀತಾದೀನಿ |
ಯದ್ವಾ | ನಿರೂಪ್ಯಮಾಣಾನಿ ಪದಾರ್ಥಜಾತಾನಿ ನಿ ರಿಣೇತೇ | ನಿತರಾಂ ರಿಣೇತೇ ಗಮಯತಿ |
ಪ್ರಕಾಶಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಥಾ ಲೋಕೇ ಕಾಚಿದ್ರಮಣೀಯಾ ಯೋಷಿತ್ಪ್ರತಿವ್ಯಾಜೇನ ದಂತಾನ್ವಿ-
ವೃಣುತೇ ತಥೇಯಮಪಿ ಸರ್ವಾಣಿ ರೂಪಾಣಿ ಪ್ರಕಾಶಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಯಂ ಮಂತ್ರೋ ನಿರುಕ್ತೇ
ಸ್ವಪ್ನಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಃ | ಅಭ್ರಾತ್ಯಕೇವ ಪುಂಸಃ ಪಿತೃನೇತ್ಯಭಿಮುಖೀ ಸಂತಾನಕರ್ಮಣೇ ಪಿಂಡದಾನಾಯ-
ನ ಸತಿಂ ಗರ್ತಾರೋಹಿಣೀವ ಧನಲಾಭಾಯ ದಾಕ್ಷಿಣಾಜಾ | ಗರ್ತಃ ಸಭಾಸ್ಥಾನುಗೃಣಾತೇಃ
ಸತ್ಯಸಂಗರೋ ಭವತಿ | ತಂ ತತ್ರ ಯಾಪುತ್ರಾ ಯಾಪತಿಕಾ ಸಾರೋಹತಿ ತಾಂ ತತ್ರಾಪ್ನೋರಾಘ್ನಂತಿ
ಸಾ ರಿಕ್ತಂ ಲಭತ ಇತಿ | ಜಾಯೇವ ಸತ್ಯೇ ಕಾಮಯಮಾನಾ ಸುವಾಸಾ ಋತುಕಾಲೇಷೂಷಾ ಹಸನೇವ
ದಂತಾನ್ವಿವೃಣುತೇ | ನಿ. ೩-೫ | ಇತಿ ಚ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಉಷಾಃ—ಉಷೋದೇವಿಯು | ಅಭ್ರಾತಾ—ಭ್ರಾತೃರಹಿತಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯು | ಪುಂಸಃ ಇವ—
(ಅಲಂಕಾರಾದಿ ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ) ಪಿತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು (ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವಂತೆ, ಅಥವಾ ಭ್ರಾತೃಕರ್ತವ್ಯವಾದ) ಪಿತೃಗಳಿಗೆ (ನಾಡ
ಬೇಕಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಂತೆ) | (ಮತ್ತೂ) ಧನಾನಾಂ—ಧನಾದಿಗಳ (ಪ್ರೀತಿಸಾಧಕವಾದ ಪ್ರಕಾಶದ) |
ಸನಯೇ—ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ | ಗರ್ತಾರಿಃ ಇವ—(ನ್ಯಾಯ)ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ (ಅಪುತ್ರಳೂ, ಅಭರ್ತೃಕಳೂ
ಆದ ಸ್ತ್ರೀಯಂತೆ) | ಪ್ರತೀಚೀ—ವತ್ತಿಮ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ (ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕೆ
ಅಥವಾ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶ ದಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ | ಏತಿ—ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ | (ಕಿಂ ಚ—ಮತ್ತೂ) | ಪತ್ಯೇ
ಉಶತೀ—ಸತಿಯನ್ನು ಕಾಮಿಸುವ (ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಅನೇಕ್ಷಿಸುವವಳಾಗಿ) | ಸುವಾಸಾಃ—ಶುಭ್ರವಸ್ತ್ರಳಾಗಿ
(ಸ್ವಪ್ರಕಾಶಾವೃತಳಾಗಿ) | ಜಾಯಾ ಇವ—ವತ್ತಿಯು ಭೋಗಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ (ವತಿಯ ಅಭಿಮುಖಳಾಗಿ)
ಹೋಗುವಂತೆ | (ಉಷಾಃ—ಉಷೋದೇವಿಯು) | ಹಸ್ರಾ ಇವ—ನಗುತ್ತಿರುವವಳಂತೆ | ಅಪ್ನೋಃ—ನೀಲ
ಪೀತಾದಿರೂಪಗಳನ್ನು (ತನ್ನಿಂದ ಪ್ರಕಾಶವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು) | ನಿ ರಿಣೇತೇ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶ
ಗೊಳಿಸುತ್ತಾಳೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಭ್ರಾತೃರಹಿತಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯು (ಅಲಂಕಾರಾದಿ ಲಾಭಕ್ಕೋಸ್ಕರ) ಪಿತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವಂತೆ ಮತ್ತು
(ಅಪುತ್ರಳೂ, ಅಭರ್ತೃಕಳೂ ಆದ) ಸ್ತ್ರೀಯು ಧನಾದಿ ಲಾಭಕ್ಕೋಸ್ಕರ (ನ್ಯಾಯ)ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಂತೆ,
ಉಷೆಯೂ ಸೂರ್ಯನಿಗಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ; ಮತ್ತು ವತಿಕಾಮಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯು ಶುಭ್ರವಸ್ತ್ರಳಾಗಿ (ವತಿಯ
ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಂತೆ) ಉಷೆಯು (ಪ್ರಿತವಕ್ತೃಳಾಗಿ ದಂತಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವಂತೆ) ನೀಲಪೀತಾದಿರೂಪ
ವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾಳೆ.

English Translation

She goes to the west, as (a woman who has) no brother (repairs) to her male (relatives); and like one ascending the hall (of justice) for the recovery of property, (she mounts in the sky to claim her lustre). and like a wife desirous to please her husband, Ushas puts on becoming attire, and smiling as it were, displays her charms.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಈ ಋಕ್ಸಿಗೆ ನಿರುಕ್ತವು ಈ ರೀತಿಯಿದೆ—

ಅಭ್ರಾತೃಕೇವ ಪುಂಸಃ ಪಿತ್ವನೇತ್ಯಭಿಮುಖೀ ಸಂತಾನಕರ್ಮಣೇ ಸಿಂಧದಾನಾಯ ಸತಿಂ |
ಗರ್ತಾರೋಹಿಣೀವ ಧನಲಾಭಾಯ ದಾಕ್ಷಿಣಾಜೀ |

(ನಿ. ೩-೫)

ಭ್ರಾತೃರಹಿತಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯು ತನ್ನ ಪಿತೃವಿನ ಗೃಹಕ್ಕೆ ಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಮಾಡಬಾರದಬೇಕಾದ ಶುಶ್ರೂಷೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ಸಿಂಧವನ್ನದಾನಾದಿಗಳಿಗೂ ಸಹ ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ. ಮತ್ತು ದಾಕ್ಷಿಣಾತ್ಯಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯು ತನ್ನ ನ್ಯಾಯವಾದ ಧನಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹತ್ತುತ್ತಾಳೆ. ಎಂಬ ಈ ಎರಡು ವಿವರಣೆಗಳೂ ಉಪಸ್ಥಿತವಾಗಿರುವುದಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆ ಈ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಉಪಮೆಗಳಿವೆ. ಅವು ಯಾವುವೆಂದರೆ,

ಅಭ್ರಾತೃಕೇವ ಪುಂಸ ಇತ್ಯೇಕಾ ;

ಗರ್ತಾರೋಹಿಣೀವೇತಿ ದ್ವಿತೀಯಾ ;

ಜಾಯೇವ ಪತ್ನಾ ಇತಿ ತೃತೀಯಾ ;

ಹಸ್ತೇನೇತಿ ಚತುರ್ಥಾ ;

ಅತ್ರ ಪ್ರಥಮಯೋಸಮಯಾ ಅಭ್ರಾತೃಕೇವ ಪುಂಸ ಇತ್ಯನಯಾ ಅಭ್ರಾತೃಕಾಯಾ ಅನಿರ್ವಾಹೋ ಲಿಂಗ್ಯತೇ | ಯಥಾ ಅಭ್ರಾತೃಕಾ ಪಿತ್ವನೇವ ಪ್ರತ್ಯೇತಿ ನ ಸತಿಂ ಏವಮುಷಾ ಆದಿತ್ಯಮೇವ ಪ್ರತ್ಯೇತಿ | ಏವಮಭ್ರಾತೃಕಾ ಕನ್ಯಾ ಯಸ್ಮಿನ್ನೇವ ವಂಶೇ ಉಪ್ಪನ್ನಾ ಭವತಿ ತಮೇವ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ, ವರ್ಧಯತಿ, ನ ಭರ್ತ್ವವಂಶಂ |

ನೋಡಲನೆಯದಾಗಿ ಉಪಸ್ಥಿತವಾದ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಭ್ರಾತೃರಹಿತಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯು ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ. ಅವಳು ಯಾವ ರೀತಿ ತನ್ನ ಭರ್ತ್ವಗೃಹವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ತನ್ನ ಪಿತೃಗೃಹವನ್ನು ಬಿಳಿಗಿ ಆ ವಂಶವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡುತ್ತಾಳೋ ಅದೇ ರೀತಿ ಉಪಸ್ಥಿತವಾದ ತನ್ನ ಪಿತೃವಾದ ಆದಿತ್ಯನನ್ನು ಸೇರಿ ಅವನ ಮಂಡಲವನ್ನು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ.

ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಗರ್ತಾರೋಹಿಣೀವ | ಧನಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ಗರ್ತವನ್ನು ಹತ್ತಿದ ಸ್ತ್ರೀಯಂತೆ ಉಪಸ್ಥಿತವಾದ ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಕ್ಷಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಸರಿಯುತ್ತಾಳೆಂಬುದು ಇನ್ನೊಂದು ಉಪಮಾನ. ಇಲ್ಲಿ ಗರ್ತ ವೆಂದರೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಗರ್ತಃ ಸಭಾಸ್ಥಾಣುರ್ಗೃಣಾತೇಃ | ಸತ್ಯಸಂಗರೋ ಭವತಿ | ತಂ ತತ್ರ ಯಾಪುತ್ರಾ ಯಾಪತಿಕಾ
ಸಾರೋಹತಿ | ತಾಂ ತತ್ರಾಕ್ಷೈರಾಘ್ನಂತಿ ಸಾ ರಿಕ್ಲಂ ಲಭತೇ | (ನಿ. ೩-೫)

ಪ್ರಾರ್ಥಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಗೃ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಗರ್ತ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಸಭಾಸ್ತಂಭ ಎಂಬ ಅರ್ಥ
ವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಆ ಸ್ತಂಭದಡಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆದ ವ್ಯವಹಾರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದುವು. ಪುತ್ರರಹಿತಳೂ,
ಪತಿರಹಿತಳೂ ಆದ ಸ್ತ್ರೀಯ ಆ ಸ್ತಂಭದ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಹತ್ತುವಳು. ಆಗ ಅಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವರು ದಾಳಗಳಿಂದ
ಹೊಡೆದನಂತರ ಅವಳಿಗೆ ಧನವು ಸಿಕ್ಕುವುದು. ಎಂದು ಗರ್ತಾರುಕ್ ಎಂಬ ವದದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಈ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕನ
ಸಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿ ಅನಂತರ ಗರ್ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆರುವ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಶ್ಮಶಾನಸಂಚಿಯೋಽಸಿ ಗರ್ತ ಉಚ್ಯತೇ ಗುರುತೇರಪಗೂರ್ಣೋ ಭವತಿ |

ಎತ್ತರಿಸು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಗುರ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಗರ್ತ ಶಬ್ದವು ಶ್ಮಶಾನಸಂಚಿಯೆಂಬ
ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ, ಎಂದು

ನೋಪರಸ್ಯಾವಿಷ್ಕುರ್ಯಾದ್ಯದುಪರಸ್ಯಾವಿಷ್ಕುರ್ಯಾದ್ಗರ್ತೇಷ್ವಾಃ ಸ್ಯಾತ್ ಪ್ರಮಾಯುಕ್ತೋ
ಯಜಮಾನಃ |

ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವನ್ನು ದಹರಿಸಿ ಯಜ್ಞಸ್ತಂಭದ ಮೂಲಭಾಗವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಮಾಡಿ ತೋರಿಸಬಾರದು. ಪ್ರಮಾದ
ದಿಂದ ಹಾಗೇನಾದರೂ ಮಾಡಿದರೆ ಅಂತಹ ಯಜಮಾನನು ಶ್ಮಶಾನದಲ್ಲಿ ಮಲಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಗರ್ತ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ
ವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅನಂತರ,

ರಥೋಽಸಿ ಗರ್ತ ಉಚ್ಯತೇ ಗೃಣಾತೇಃ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಣಃ | ಸ್ತುತತಮಂ ಯಾನಂ |

ಸ್ತುತಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಗೃ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಗರ್ತಶಬ್ದವು ರಥವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ
ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿ,

ಹಿರಣ್ಯರೂಪಮುಷಸೋ ವ್ಯುಷ್ಪಾವಯಃಸ್ಥೂಣಮುದಿತಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ |

ಆ ರೋಹಥೋ ವರುಣ ಮಿತ್ರ ಗರ್ತಮತಶ್ಚಕ್ಷಾಣೇ ಆದಿತಿಂ ದಿತಿಂ ಚ ||

(ಮು. ಸಂ. ೫-೬೨-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ದಹರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಗರ್ತ ಶಬ್ದವು ರಥವರ್ಷಾಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ

ಅನಂತರ ಜಾಯೇವ ಸತ್ಯೇ ಕಾಮಯಮಾನಾ ಸುವಾಸಾ ಋತುಕಾಲೇಷು ಎಂಬ ಮೂರನೆಯ
ಉಪಮಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ ವಸ್ತ್ರಾಲಂಕಾರಗಳಿಂದ ಭೂಷಿತಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯು ಸರಿಯಾದ ಋತುಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ
ವತಿಯ ಆಗಮನವನ್ನು ಆದರದಿಂದ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ ಉಷಸ್ಸು ಆದಿತ್ಯ
ನನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ. ಕೊನೆಯದಾಗಿ, ಹಸ್ರೇವ ನಿರಿಣೀತೇ ಅಪ್ಸಃ | ಹಸನೇವ ದಂತಾನ್ ವಿವೃಣುತೇ
ರೂಪಾಣೀತಿ, ಮುಗುಳುನಗೆಯುಳ್ಳ ಸ್ತ್ರೀಯು ತನ್ನ ಶುಭವಾದ ದಂತಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವಂತೆ ಉಷಸ್ಸು ತನ್ನ
ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಬೀರಿದಳು ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ಉಪಮಾನಗಳನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದೆ. (ನಿ. ೩-೫)

ಅಪ್ಸೇ—ಅಪ್ಸ ಶಬ್ದವು ರೂಪನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿವೆ. (ನಿ. ೩-೧೩) .

ಅಪ್ಸ ಇತಿ ರೂಪನಾಮಾಪ್ಸಾತೇರಪ್ಸಾನೀಯಂ ಭವತ್ಯಾದರ್ಶನೀಯಂ ವ್ಯಾಪನೀಯಂ ವಾ ಸ್ಪಷ್ಟಂ ದರ್ಶನಾಯೇತಿ ಶಾಕಪೂಣಿಃ | ಯದಪ್ಸ ಇತ್ಯಭಕ್ಷಸ್ಯ | ಅಪ್ಸೋ ನಾನೀತಿ ವ್ಯಾಪಿನಃ |
(ನಿ. ೫-೧೩)

ಭಕ್ಷಿಸು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪ್ಸಾ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷೇಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಪ್ಸ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಭಕ್ಷಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಭಕ್ಷಣಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ ಕೇವಲ ದರ್ಶನಯೋಗ್ಯವೆಂದು ಶಾಕಪೂಣಿಯವರ ಮತ. ಅಥವಾ ವ್ಯಾಪನಾರ್ಥಕವಾದ ಅಪ್ಸ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಕವಾದುದರಿಂದ ಅಪ್ಸೇಂಬ ಹೆಸರೆಂದೂ ಇನ್ನೊಂದು ಮತವೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (ತದ್ರಾ ಭವತಿ ರೂಪವತೀ—ಅಪ್ಸವುಳ್ಳವಳು ಅಪ್ಸರಾ) ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಅಪ್ಸ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಾಯಣರು ಅಪ್ಸೋ ದಂತ-ಸ್ಥಾನೀಯಾನಿ-ರೂಪಾಣಿ ನೀಲಪೀತಾದೀನಿ | ಮುಗುಳುನಗೆಯುಳ್ಳ ಸ್ತ್ರೀಯು ತನ್ನ ಶುಭ್ರವಾದ ದಂತಗಳ ರೂಪಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವಂತೆ ಉಪಮಾ ತನ್ನ ನೀಲಪೀತಾದಿರೂಪಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಬೀರುತ್ತಾ ಲೆಂದರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಸೃಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಭ್ರಾತಾ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ಭ್ರಾತಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಭ್ರಾತಾ. ನೌಘ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪುಂಸಃ—ಪೂಜಾ ಪವನೇ ಧಾತು. ಪೂಜಾೋ ಡುಂಸುನ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಡುಂಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಟಿಲೋಪ. ಪುನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಏಕಾಚಾದುದರಿಂದ ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಚೀ—ಪ್ರತಿ ಉಪಸರ್ಗ. ಅಂಚು ಗತಿಪೂಜನಯೋಃ ಧಾತು. ಋತ್ವಿಕ್ ದಧೃಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅನಿಧಿತಾಂ ಹಲ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಂಚತೇಶ್ಲೋಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪ್. ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಚಿಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲುಪ್ತಾಕಾರ ನಕಾರವುಳ್ಳ ಅಂಚು ಧಾತುಪರವಾದುದರಿಂದ ಚೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಅನುದಾತ್ತವಾದ ಜೀಪನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಉದಾತ್ತವಾದ ಧಾತು ಅಕಾರಲೋಪವಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚ ಯತ್ಪ್ರೋ-ದಾತ್ತಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗರ್ತಾರುಕ್—ಗರ್ತಂ ಆರೋಹತಿ ಇತಿ ಗರ್ತಾರುಕ್. ಆಜ್ ಉಪಸರ್ಗ. ರುಹಬೀಜಜನ್ಮನಿ ಪ್ರಾದು ಭಾವನೇ ಚ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಧಾತು ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಸವದಾತ್ ಕೃತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಸಯೇ—ಷಣ ಸಂಭಕ್ತಾ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಪಾದಿಕ ಇ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಉಶತೀ—ನಶ ಕಾಂತಾ ಧಾತು ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಉಕ್. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಾತ್ಯವಿರು ವುದರಿಂದ **ಗೃಹಿಜ್ಯಾವಯಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. **ಉಗಿತತ್ವ**— ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಜೀವ್. ನುಮಾರಹಿತವಾದ ಶತ್ಯವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ಜೀವ್ ಬಂದುದರಿಂದ **ಶತುರನುನೋ- ನದ್ಯಜಾದೀ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುವಾಸಾಃ—ಕೋಭನಂ ವಾಸಃ ಯನ್ಯಾಃ ಸಾ ಸುವಾಸಾಃ ಅಸಂತವಾದುದು ಉತ್ತರಪದವಾಗಿರುವುದ ರಿಂದ **ಸೋರ್ಮನಸೀ ಅಲೋಮೋಷಸೀ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹಸ್ರಾ—ಹಸೇ ಹಸನೇ ಧಾತು. **ಸ್ವಾಯಿತಂಚಿವಂಚಿಶತಿ**—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಾವ್. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ರಿಣೀತೇ—ರಿ ಗತಿರೇಷಣಯೋಃ ಧಾತು. **ಕ್ರಾದಿ-ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇವದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಟ್ ಪ್ರಧಮಪುರುಷಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತೆ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಟಿತ- ಆತ್ಮನೇಷ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಏತ್ವ. **ಕ್ರಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣ. **ವಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಾತ್ಯವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಹಲಾದಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ **ಈ ಹಲ್ಯಘೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ವ. **ಅಟ್ಕುಸ್ವಾಜ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಣತ್ವ. **ರಿಣೀತೇ** ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದು ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಕಮಾದ್ ಧಾತು. || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸ್ವಸಾ ಸ್ವಸ್ರೇ ಜ್ಯಾಯಸ್ವೈ ಯೋನಿನಾರ್ಕಗಪೈತ್ಯಸ್ಯಾಃ ಪ್ರತಿಚಕ್ಷೈನ ||

ವ್ಯಚ್ಛಂತೀ ರತ್ನಿಭಿಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯಾಂಜ್ಯಂಕ್ತೇ ಸಮನಗಾ ಇನ ವ್ರಾಃ || ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ ||

ಸ್ವಸಾ | ಸ್ವಸ್ರೇ | ಜ್ಯಾಯಸ್ಯೈ | ಯೋನಿಂ | ಅರೈಕ್ | ಅಪ | ಏತಿ | ಅಸ್ಯಾಃ | ಪ್ರತಿಚಕ್ಷ್ಯಾಽಇವ |

ವಿಽಉಚ್ಛಂತೀ | ರಶ್ಮಿಭಿಃ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ | ಅಂಜಿ | ಅಂಕ್ತೇ | ಸಮನಗಾಽಇವ | ವ್ರಾಃ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಏಕಸ್ಮಾದೇವಾನಂತರಿಕ್ಷಾದುತ್ಪನ್ನತ್ವಾತ್ಪರಸ್ಪರಂ ಸ್ಪರ್ಶಭಾವಃ | ತಥಾಪ್ಯಹ್ನಃ ಪ್ರಾಥಮ್ಯಾತ್ರೇಜಸ್ವಿ-
ತ್ವಾಚ್ಚ ಜ್ಯಾಯಸ್ತ್ವಂ | ಸ್ವಯಮೇವ ಸರತೀತಿ ವಾ ಸ್ವಸಾ | ರಾತ್ರಿಃ ಸ್ವಸ್ರೇ ಜ್ಯಾಯಸ್ಯಾ ಉಕ್ತೇರಿತ್ಯಾ
ಚ್ಯೇಷ್ಠಾಯೈ ಯೋನಿಮುತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನಮಪರರಾತ್ರರೂಪಮರೈಕ್ | ಅರಿಚತ್ | ಪ್ರಾದಾತ್ | ಪ್ರರೇಚಯ-
ತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಚ ಪೂರ್ವಕ್ರಾಮ್ಯಾತಂ | ರಾತ್ರೃಷಸೇ ಯೋನಿಮರೈಕ್ | ಋ. ೧-೧೧-೧ | ಇತಿ |
ದತ್ತಾ ಚಾಸ್ಯಾ ಉತ್ಪನ್ನಾಯಾ ಉಷಸಃ ಪ್ರತಿಚಕ್ಷ್ಯೇವ ಜ್ಞಾಪಯಿತ್ವೇವ ಸ್ವಯಮಪಸ್ವತ್ವೈವ ಗಚ್ಛತಿ |
ಜ್ಯಾಯಸ್ಯಾಮಾಗತಾಯಾಂ ತಸ್ಯೈ ಸ್ವಸ್ಥಾನಂ ದತ್ತಾ ಸ್ವಯಂ ತತ್ಸನ್ನಿಧಾ ಸ್ಥಾತುಮನುಚಿತಮಿತಿ
ವಿಜ್ಞಾಯೈವಾಪಗಚ್ಛತೀತಿ ಭಾವಃ | ಏವಮುತ್ಪನ್ನೈವಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ರಶ್ಮಿಭಿರ್ವ್ಯುಚ್ಛಂತೀ ತಮೋ
ವಿನಾಸಯಂತ್ಯಂಜಿ ವ್ಯಂಜಕಂ ತೇಜಃ | ಯದ್ವಾ | ಅಂಜಿ ವ್ಯಕ್ತಂ ಜಗತ್ | ಅಂಕ್ತೇ | ಅನಕ್ತಿ |
ಪ್ರಕಾಶಯತಿ | ಕಿಮಿವ | ಸಮನಗಾ ಇವ | ಸಮ್ಯಗನನಹೇತವ ಆಪಃ ಸಮನಾಃ ತಾ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ
ಸಮಾನಗಾ ವಿದ್ಯುತಃ | ವ್ರಾ ವ್ರಾತಾಃ | ವಿದ್ಯುತ್ಸಂಘಾ ಇವ | ಯದ್ವಾ | ಸಮ್ಯಗನನಾಯ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ
ಸಮನಗಾಃ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಯಃ | ತ ಇವ ವ್ರಾ ವ್ರಾತಾಃ ಸಂಘೀಭೂತಾಃ | ತೇ ಯಥಾಂಜತೇ
ಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಯಂತಿ ತಥೇತ್ಯರ್ಥಃ || ವ್ರಾತ ಇತ್ಯತ್ರ ತಕಾರಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸ್ವಸಾ—ಸ್ವಸ್ಯ (ಸ್ಥಾನೀಯವಾದ ರಾತ್ರಿಯು) ವು | ಜ್ಯಾಯಸ್ಯೈ ಸ್ವಸ್ರೇ—ಹಿರಿಯ ನೋದರಿಗೆ
(ಉಷೋದೇವಿಗೆ) | ಯೋನಿಂ—ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವನ್ನು (ರಾತ್ರಿಯ ಅಂತ್ಯಭಾಗವನ್ನು) | ಅರೈಕ್—ರಚಿಸಿತು
(ಕೊಟ್ಟಿತು) | ಅಸ್ಯಾಃ—(ಉತ್ಪನ್ನಳಾದ) ಉಷಸ್ಸಿಗೆ | ಪ್ರತಿಚಕ್ಷ್ಯ ಇವ—ಜ್ಞಾಪಿಸುವವಳಂತೆ (ತನ್ನ
ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟು, ತಾನು ಅಲ್ಲಿರುವುದು ಅನುಚಿತವೆಂದು ತಿಳಿದವಳಂತೆ) | ಅಪ ಏತಿ—ಹೊರಟುಹೋಗು
ತ್ತದೆ | (ಹೀಗೆ ಉತ್ಪನ್ನಳಾದ ಉಷೋದೇವಿಯು) ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ರಶ್ಮಿಭಿಃ—ಸೂರ್ಯ ರಶ್ಮಿಗಳಿಂದ (ಸಹಾಯದಿಂದ) |
ವಿ ಉಚ್ಛಂತೀ—(ತಮ್ಮನ್ನ) ನಿವಾರಿಸುತ್ತಾ | ಸಮನಗಾಃ ವ್ರಾಃ ಇವ—ವಿದ್ಯುತ್ಸಂಘದಂತೆ (ಸೂರ್ಯ
ರಶ್ಮಿಗಳ ಸಮೂಹದಂತೆ) (ವಿದ್ಯುತ್ತು ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳು ಜಗತ್ತನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ) | ಅಂಜಿ—(ಜಗ)
ವ್ಯಂಜಕವಾದ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು (ವ್ಯಕ್ತವಾದ ಜಗತ್ತನ್ನು) | ಅಂಕ್ತೇ—ವ್ಯಕ್ತವಡಿಸುತ್ತಾಳೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅನುಜೇಯಾದ ರಾತ್ರಿಯು (ತನ್ನ) ಪೂರ್ವಜೇಯಾದ ಉಷೋದೇವಿಗೆ (ರಾತ್ರಿಯ ಅಂತ್ಯಭಾಗವನ್ನು)
ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತಾಳೆ; (ಅನಂತರ) ರಾತ್ರಿಯು ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತಾಳೆ; (ಈ ರೀತಿ ಉತ್ಪನ್ನಳಾದ

ಉಷೋದೇವಿಯು) ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳ (ಸಹಾಯದಿಂದ) (ತಮಸ್ಸನ್ನು) ನಿವಾರಿಸಿ, ವಿದ್ಯುತ್ಸಂಘದಂತೆ (ಸೂರ್ಯ ರಶ್ಮಿಗಳ ಸಮೂಹದಂತೆ) ಜಗದ್ವ್ಯಂಜಕವಾದ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಬೀರುತ್ತಾಳೆ.

English Translation.

The sister (Night) has prepared a birth-place for her elder sister (Day), and having made it known to her, departs Ushas, dispersing the darkness with the rays of the sun, illumines the world, like congregated lightnings.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸ್ವಸಾ ಸ್ವಸ್ರೇ ಯೋನಿಮರೈಕ್—ಉಷಸ್ಸು ರಾತ್ರಿಯ ಹಿರಿಯ ಸಹೋದರಿಯೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಉಷಸ್ಸಿನ ಉದಯವಾದೊಡನೆಯೇ ರಾತ್ರಿಯು ತಾನಾಗಿಯೇ ಅದೃಶ್ಯಳಾಗಿ ತನ್ನ ಸಹೋದರಿಗೆ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಳು. **ಯೋನಿಂ** ಎಂಬ ವದಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನಂ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ಇದಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಜ್ಯೋತಿರಾಗಾಚ್ಚಿತ್ರಃ ಪ್ರಕೇತೋ ಅಜನಿಷ್ಯ ನಿಭಾಃ |

ಯಥಾ ಪ್ರಸೂತಾ ಸಪಿತುಃ ಸವಾಯ್ ಏವಾ ರಾತ್ರ್ಯುಷಸೇ ಯೋನಿಮಾರೈಕ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ದಹರಿಸಿ ಏವಂ ರಾತ್ರ್ಯುಷಸೇ ಯೋನಿಮರಿಚಿತ್ ಸ್ಥಾನಂ | ಸ್ತ್ರೀಯೋನಿರಭಿಯುತ ಏವಾಂ ಸಭಃ | ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಈ ರೀತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೨-೧೯)

ರಾತ್ರಿಃ ಉಷಸಃ ಜನ್ಮಾರ್ಥಂ “ಯೋನಿಂ” “ಸ್ಥಾನಂ” ಅವಕಾಶಂ ಅರಿಚಿತ್ ಆರೇಚಯತಿ ದದಾತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಥೋಷಾ ಆದಿತ್ಯಸ್ಯ ಜನ್ಮನಃ ಹೇತುಸ್ತದನಂತರಜನ್ಮತ್ವಾತ್ ಏವಂ ರಾತ್ರಿಃ ಉಷಸೋ ಜನ್ಮನೋ ಹೇತುಃ ||

ಯಾವ ರೀತಿ ಉಷಸ್ಸು ಆದಿತ್ಯನ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣಳೋ ಅದರಂತೆ ಉಷಸ್ಸಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ರಾತ್ರಿಯು ಕಾರಣಳು. ಮತ್ತು ಉಷಸ್ಸಿನ ಉದಯಕ್ಕೆ ತಾನು ಕಾರಣಳಾಗಿ ಉಷಸ್ಸಿನ ಆವಿರ್ಭಾವವಾದೊಡನೆಯೇ ತಾನು ಅದೃಶ್ಯಳಾದಳು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಅರುಷಸ್ಯ ದುಹಿತರಾ ವಿರೂವೇ ಸ್ತೃಭಿರನ್ಯಾ ಪಿಪಿತೇ ಸೂರೋ ಅನ್ಯಾ |

ಮಿಥುಸ್ತರಾ ವಿಚಿರಂತೀ ಸಾವಕೇ ಮನ್ಮ ಶ್ರುತಂ ನಕ್ಷತ ಋಚ್ಯಮಾನೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೪೯-೩)

ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಋಕ್ವುಗಳಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿಯ ಮತ್ತು ಉಷಸ್ಸಿನ ಸಹೋದರಿ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಯಾವ ರೀತಿ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ತಮ್ಮ ಸತತವಾದ ಮತ್ತು ನಿಯಮಿತವಾದ ಸಂಚಾರದಿಂದ ಲೋಕಯಾತ್ರಿಗೆ ಕಾರಣರಾಗಿರುವರೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಪ್ರತಿಚಕ್ಷ್ಯಾ ಇವ—ಜ್ಞಾಪಯಿತ್ವೇವ | ಅವಳ ಕರ್ತವ್ಯಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಸುವವಳಂತೆ ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರತ್ಯವಸರ್ಗದೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಚಕ್ಷುರ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಕೀರ್ಣವೂ, ಸಂದಿಗ್ಧವೂ ಅಲ್ಲದ ವಿಮರ್ಶಾತ್ಮಕ ಜ್ಞಾನವೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ರೂಪಂರೂಪಂ ಪ್ರತಿರೂಪೋ ಬಭೂವ ತದಸ್ಯ ರೂಪಂ ಪ್ರತಿಚಕ್ಷಣಾಯ |

ಇಂದ್ರೋ ಮಾಯಾಭಿಃ ಪುರುರೂಪ ಈಯತೇ ಯುಕ್ತಾಹ್ಯಸ್ಯ ಹರಯಃ ಶತಾ ದಶ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೪೭-೧೮)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಚಕ್ಷಣಾಯ ಪ್ರತಿನಿಯತದರ್ಶನಾಯ | ಆಯಮಗ್ನಿರಯಂ ವಿಷ್ಣುರಯಂ ರುದ್ರ ಇತ್ಯೇವಮಸಂಕೀರ್ಣದರ್ಶನಾಯ | ಎಂದು ಅಸಂಕೀರ್ಣವಾದ ಮತ್ತು ವಿವಿಕ್ತವಾದ ಜ್ಞಾನವೆಂದರ್ಥವಾಗುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಉಪಸ್ಥಾನ ನಿಯತವಾದುದೂ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ವಿವಿಕ್ತವಾದುದೂ ಅದ ಕರ್ತವ್ಯಜ್ಞಾನವನ್ನು ರಾತ್ರಿಯು ಜ್ಞಾಪಿಸಿದಳೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಸಮನಗಾಃ ವ್ರಾಃ ಇವ—ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಸಮ್ಯಗನನಹೇತವ ಆಪಃ ಸಮನಾ | ತಾ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ಸಮನಗಾ ವಿದ್ಯುತಃ | ವ್ರಾಃ ವ್ರಾತಾಃ ಸಂಘಾಃ | ವಿದ್ಯುತ್ಸಂಘಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸುಲಭವಾಗಿ ಚಲಿಸತಕ್ಕದಾದ್ದರಿಂದ ಉದಕಕ್ಕೆ ಸಮನಾ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಉದಕ ಗಳೊಂದಿಗೆ ಸಂಪರ್ಕವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಮಿಂಚಿಗೆ ಸಮನಗಾ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಸಮನಗಾ ವ್ರಾ ಎಂದರೆ ವಿದ್ಯುತ್ಸಂಘವೆಂದರ್ಥವೆಂದೂ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಸಮ್ಯಗನನಾಯ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ಸಮನಗಾ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಯಃ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳಿಗೆ ಸಮನಗಾ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಸಮನಗಾ ವ್ರಾ ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳ ಸಮೂಹವೆಂದರ್ಥ.

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸಮನಾ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಸಂಗ್ರಾಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ನೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೩-೯) ಅನಂತರ,

ಬಹ್ವೀನಾಂ ಪಿತಾ ಬಹುರಸ್ಯ ಪುತ್ರಶ್ಚಿಶ್ನಾ ಕೃಣೋತಿ ಸಮನಾವಗತ್ಯೆ |

ಇಷುಧಿಃ ಸಂಕಾಃ ಪೃತನಾಶ್ಚ ಸರ್ವಾಃ ಪೃಷ್ಠೇ ನಿನದ್ಧೋ ಜಯತಿ ಪ್ರಸೂತಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೭೫-೫)

ವಹ್ಯಂತೀನೇದಾ ಗನೀಗಂತಿ ಕರ್ಣಂ ಪ್ರಿಯಂ ಸಖಾಯಂ ಪರಿಷಸ್ವಜಾನಾ |

ಯೋಷೇವ ತಿಂಕ್ತೇ ನಿತತಾಧಿ ಧನ್ವಿಷ್ಣು ಇಯಂ ಸಮನೇ ಸಾರಯಂತೀ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೭೫-೩)

ಎಂಬ ಎರಡು ಋಕ್ಪುಗಳನ್ನೂ ಉದಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಸಮನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಗ್ರಾಮವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಜ್ಯಾಯಸ್ಯೈ—ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಜ್ಯಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಶಸ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ಯಾದೇಶ. ಜ್ಯಾ+ಈಯಸುನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಜ್ಯಾದಾದೀಯಸಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆತ್ವ. ಆದೇಃಪರಸ್ಯ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಯಾದ

ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಆತ್ಮ. ಜ್ಯಾಯಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿನಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ ಉಗಿತತ್ವ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೋವ್. ಜ್ಯಾಯಸೀ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರೈಕ್—ರಿಚಿರ್ ವಿಶೇಷನೇ ಧಾತು. ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿವ್. ಇತತ್ವ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂವಧಿಗೆ ಗುಣ. ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ಐಕಾರಾದೇಶ. ಅತಿಬಂತದವರಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಚಕ್ಷ್ಯ—ಚಕ್ಷಿಜ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಧಾತು. ಸಮಾಸೇನೇವ ಪೂರ್ವೇಕ್ಮೋಲ್ಯಪ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಲ್ಯಪ್. ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರವದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಚ್ಛಂತೀ—ಉಭೀ ವಿನಾಸೇ ಧಾತು. ವಿ ಉಪನರ್ಗ. ಲಡರ್ಧದಲ್ಲಿ ರತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತತ್ವ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಬೇವ್. ರ ವಿಕರಣ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಇಜ್—ಅಇಜ್ ವೃತ್ತಿಮೃಕ್ಷಣಕಾಂತಿಗತಿಷು ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಖನಿಕಪ್ಯಂಜಿ—(ಉ. ಸೂ. ೪-೫೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಂಕ್ತೇ—ಪೂರ್ವೇಕ್ತನಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಅಂಕ್ತೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಮನಗಾಃ—ಸಮನಾಃ ಗಚ್ಛಂತಿ ಅಥವಾ ಸಮ್ಯಗ್ ಅನನಾಯ ಗಚ್ಛಂತಿ ಇತಿ ಸಮನಗಾಃ. ಗಮಲ್ಪ ಗತೌ ಧಾತು. ಜನಸನಖನ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ವಿಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ವಿಡ್ವನೋರನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕಕ್ಕೆ ಆತ್ಮ. ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರವದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವ್ರಾಃ—ವ್ರಾತಾಃ ಎಂದು ಶಬ್ದ ಸ್ವರೂಪ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ತಕಾರಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಸಾಂ ಪೂರ್ವಾಸಾನುಹಸು ಸ್ವಸ್ತ್ಯಾಣಾಮಪರಾ ಪೂರ್ವಾಮಭ್ಯೇತಿ ಪಶ್ಚಾತ್ |
ತಾಃ ಪ್ರತ್ಯವನ್ಮನ್ಯಸೀರ್ನೂನಮಸ್ಮೇ ರೇವದುಚ್ಛಂತು ಸುದಿನಾ ಉಷಾಸಃ || ೯ ||

ಪವಪಾಠಃ

ಅಸಾಂ | ಪೂರ್ವಾಸಾಂ | ಅಹಸು | ಸ್ವಸ್ತ್ಯಾಣಾಂ | ಅಪರಾ | ಪೂರ್ವಾಂ | ಅಭಿ | ಏತಿ | ಪಶ್ಚಾತ್ |
ತಾಃ | ಪ್ರತ್ಯವತ್ | ನಮ್ಯಸೀಃ | ನೂನಂ | ಅಸ್ಮೇ ಇತಿ | ರೇವತ್ | ಉಚ್ಛಂತು | ಸುದಿನಾಃ |
ಉಷಸಃ || ೯ ||

|| ಸಾಯಜಿಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸ್ವಸ್ತ್ಯಾಣಾಂ ಪರಸ್ಪರಂ ಸ್ವಸ್ಥಭಾವಮಾಪನ್ನಾನಾಂ ಸ್ವಯಂ ಸರಂತೀನಾಂ ನಾ ಪೂರ್ವಾಸಾಂ ಪುರಾತನೀನಾಮಾಸಾನುಷಸಾಂ ಮಧ್ಯೇದ್ರಹಸ್ವಹಃಸು ಪ್ರತಿದಿನಮಪರಾನ್ಯಾದ್ಯತನ್ಯುಷಾ ಪೂರ್ವಾಮ-
ತೀತದಿವಸಸಂಬಂಧಿನೀಮುಷಸಂ ಪಶ್ಚಾದನುಸೃತ್ಯಾಭ್ಯೇತಿ | ಅಭಿಮುಖಂ ಗಚ್ಛತಿ | ಅವ್ಯವಧಾನೇನ
ಗಚ್ಛತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಸರ್ವೇಷ್ವಹಃಸ್ವೇವಮೇವಾಭ್ಯೇತಿ | ನಮ್ಯಸೀರ್ನವೀಯಸ್ಯೋ ನವತರಾ ಆಗಾಮಿನ್ಯಸ್ಮಾ
ಉವಾಸ ಉಷಸೋಽಪಿ ನೂನಂ ನಿಶ್ಚಯಂ ಪ್ರತ್ಯವತ್ ಪುರಾತನ್ಯ ಇವ ಸುದಿನಾಃ ಶೋಭನ-
ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಸಾಧನದಿವಸಾಃ ಶೋಭನದಿನಮುಖಾ ನಾ ಸತ್ಕೋಽಸ್ಮೇ ಆಸ್ಥಾಕಂ ರೇವತ್
ಬಹುಧನವಿಶಿಷ್ಟಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥೋಚ್ಛಂತು | ಪ್ರಕಾಶಯಂತು | ಪೂರ್ವತನ್ಯೋ ಯಥಾಚ್ಛನ್
ತಥಾಗಮಿನೋಽಪ್ರಚ್ಛಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸ್ವಸ್ತ್ಯಾಣಾಂ—(ಪರಸ್ಪರ) ಸ್ವಸ್ಥಭೂತರಾದ | ಪೂರ್ವಾಸಾಂ—ಹಿಂದೆ ಕಳೆದುಹೋದ | ಅಸಾಂ—
ಉಷಸ್ಸುಗಳ ಮಧ್ಯೆ | ಅಪರಾ—ಒಂದಾದ ಈ ಉಷಸ್ಸು | ಪೂರ್ವಾಂ—ಹಿಂದಿನದನ್ನು | ಪಶ್ಚಾತ್—
ಅನಂತರ | ಅಹಸು—ಪ್ರತಿದಿನವೂ | ಅಭಿ ಏತಿ—ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲದೇ ಹೋಗುತ್ತದೆ | ನಮ್ಯಸೀಃ—
ಮುಂದೆ ಬರುವ (ಹೊಸದಾದ) | ತಾಃ ಉಷಾಸಃ—ಉಷಸ್ಸುಗಳೂ | ನೂನಂ—ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ | ಪ್ರತ್ಯವತ್—
ಕಳೆದ (ಉಷಸ್ಸುಗಳಂತೆ) | ಸುದಿನಾಃ—(ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ) ಶುಭದಿನಗಳಾಗಿ (ಶುಭದಿನಗಳನ್ನು ಆರಂಭಿಸುವುವು
ಗಳಾಗಿ) | ಅಸ್ಮೇ—ನಮಗೆ | ರೇವತ್—ಧನಾದಿ ಲಾಭಕಾರಕಗಳಾಗುವಂತೆ | ಉಚ್ಛಂತು—ಪ್ರಕಾಶಿಸಲಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ನೋದರಿಯಂತಿರುವ ಕಳೆದುಹೋದ ಉಪಸ್ಥಿತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಹಿಂದಿನದನ್ನು (ಬಿಡದೇ) ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗುತ್ತಿತ್ತು ; ಮುಂದೆ ಬರುವ ಉಪಸ್ಥಿತಿಗಳೂ ಕಳೆದವುಗಳಂತೆ, ನಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಶುಭದಿನಗಳಾಗಿ, ನಮಗೆ ಲಾಭಕರವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸಲಿ.

English Translation.

Of all these sisters who have gone before, a successor daily follows the one that has preceded. So may new dawns, like the old, bringing fortunate days, shine upon us blessed with affluence.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸ್ವಸ್ಥಾಂ ಪರಸ್ವರಂ ಸ್ವಸ್ಥಭಾವಮಾಪನ್ನಾನಾಂ ಸ್ವಯಂ ಸರಂತೀನಾಂ ನಾ ಪೂರ್ವಾಸಾಂ ಪುರಾತನೀನಾಮಾಸಾಮುಷಸಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಅಹಸ್ವಹಸ್ಸು ಪ್ರತಿದಿನಮಪರಾನ್ಯಾದ್ಯಂತಿನ್ಯುಷಾ ಪೂರ್ವಾ-ಮತೀತದಿವಸಸಂಬಂಧಿನೀಮುಷಸಂ ಪಶ್ಚಾದನುಸೃತ್ಯಾಭ್ಯೇತಿ | ಉಪಸ್ಥಿತಿಗಳು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದಿನದ ಉಪಸ್ಥಿತಿಯೊಡನೆ ಮಾರನೇ ದಿನದ ಉಪಸ್ಥಿತಿ ಸಹೋದರಿ ಸಂಬಂಧವನ್ನಿಟ್ಟು ಕೊಂಡು ಅನುಸರಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಳೆದ ಎಲ್ಲಾ ಉಪಸ್ಥಿತಿಗಳೂ ಪ್ರಕೃತ ದಿನದ ಉಪಸ್ಥಿತಿಗೆ ಸ್ವಸ್ಥಗಳಾದವೆಂದರ್ಥ.

ಪ್ರತ್ಯವತ್—ಈ ಪದವು ಪುರಾಣನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೨೦)

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ಸವಿತ್ರವಂತಃ ಸರಿ ನಾಚಮಾಸತೇ ಪಿತೃಷಾಂ ಪ್ರತ್ನೋ ಅಭಿ ರಕ್ಷತಿ ವ್ರತಂ |

ಮಹಃ ಸಮುದ್ರಂ ವರುಣಸ್ತಿರೋದಧೇ ಧೀರಾ ಇಚ್ಛೇಕುರ್ಧರುಣೇಷ್ವಾರಭಂ ||

(ಋ. ಸಂ ೯-೭೩-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ತನ್ನದಹರಿಸಿ ಪ್ರತ್ನಃ ಪುರಾಣಃ ಎಂದು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರತ್ಯವತ್ ಎಂದರೆ ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ ಸರಿದುಹೋಗಿರತಕ್ಕ ಉಪಸ್ಥಿತಿಗಳಂತೆ ಪ್ರಕೃತದಿನದ ಉಪಸ್ಥಿತಿ ಸುದಿನಾಃ ನಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಶುಭದಿನಗಳಾಗಿ ಆಗಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಅಸ್ಮೀ—ಅಸ್ಮಾಕಂ | ಯಜಮಾನಾದಿಗಳಾದ ನಮಗೆ ಎಂದರ್ಥ. ನಮಗೆಲ್ಲಾ ಧನಲಾಭವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ಎಂದರ್ಥ. ಅಸ್ಮೀ ಎಂಬ ಪದವು ರೂಪದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗಿದ್ದರೂ ಎಲ್ಲಾ ವಿಭಕ್ತಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ ೬-೭) (ಈ ವದದಂತೆಯೇ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಎಂಬ ಪದವೂ ಸಹ ಸರ್ವ ವಿಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದನ್ನು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ.)

ಅಸ್ಮೀ ತೇ ಬಂಧುಃ—ವಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಇದಕ್ಕೆ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಅಸ್ಮೀ ಇತ್ಯೇತ್ಪದಂ ಸರ್ವವಿಭಕ್ತ್ಯಂತಂ | ತಸ್ಮಾದನೇಕಾರ್ಥಂ | ಏಕಮೇವ ಹ್ಯೇತಚ್ಛಬ್ದರೂಪಂ

ಸಪ್ತಸ್ಯಸಿ ವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥೇಷು ವರ್ತತೇ | ಪ್ರಕರಣಾದಿವಶಾತ್ ತಸ್ಯ ನಿಯಮೋ ಭವತಿ | ತದ್ಯಥಾ—
ಪ್ರಥಮಾಯಾಸ್ತಾವತ್ |—ಅಸ್ಮೀ ತೇ ಬಂಧುಃ | ವಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಏಳು ವಿಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗ
ವಿರತಕ್ಕೆ ಈ ಅಸ್ಮೀ ಎಂಬ ವದವನ್ನು ಆಯಾ ಪ್ರಕರಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅರ್ಧಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.
ಅವರಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮೀ ತೇ ಬಂಧುಃ ಎಂಬುದು ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾಹರಣೆ. ಮತ್ತು

ಆ ಶೈಲಸ್ಯ ಜವಸಾ ನೂತನೇನಾಸ್ಮೀ ಯಾತಂ ನಾಸತ್ಯಾ ಸಜೋಷಾಃ |

ಹನೇ ಹಿ ವಾಮಶ್ಚಿನಾ ರಾತಹವ್ಯಃ ಶಶ್ವತ್ತಮಾಯಾ ಉಷಸೋ ವ್ಯುಷ್ವಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೧೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ತನ್ನು ದಹರಿಸಿ ಅಸ್ಮೀ ಯಾತಂ ನಾಸತ್ಯಾ ಸಜೋಷಾಃ | ಅಸ್ಮಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಸ್ಮೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ
ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವೆಂದೂ,

ಭೂರಿ ಚಕರ್ಥ ಯುಜ್ಯೇಭಿರಸ್ಮೀ ಸಮಾನೇಭಿವೃಷಭ ಸೌಂಸ್ಯೇಭಿಃ |

ಭೂರೀಣಿ ಹಿ ಕೃಣವಾಮಾ ಶವಿಸ್ಯೇಂದ್ರ ಕೃತ್ವಾ ಮರುತೋ ಯದ್ವಶಾಮ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೫-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ತನ್ನು ದಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ಎಂಬರ್ಥವೆಂದೂ,

ಅಸ್ಮೀ ಪ್ರ ಯಂಧಿ ಮಘವನ್ಸ್ಯಜೀಷಿನ್ನಿಂದ್ರ ರಾಯೋ ವಿಶ್ವವಾರಸ್ಯ ಭೂರೇಃ |

ಅಸ್ಮೀ ಶತಂ ಶರದೋ ಜೀವಸೇ ಧಾ ಅಸ್ಮೀ ವೀರಾಞ್ಭರತ ಇಂದ್ರ ಶಿಪ್ರಿನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩೬-೧೦)

ಎಂಬ ಋಕ್ತನ್ನು ದಹರಿಸಿ ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ನಮಗಾಗಿ ಎಂದರ್ಥವೆಂದೂ,

ತಸ್ಯ ವಯಂ ಸುಮತಾ ಯಜ್ಞಯಸ್ಯಾಪಿ ಭದ್ರೇ ಸೌಮನಸೇ ಸ್ಯಾಮ |

ಸ ಸುತ್ರಾಮಾ ಸ್ವವಾ ಇಂದ್ರೋ ಅಸ್ಮೀ ಆರಾಚ್ಛಿದ್ವೇಷಃ ಸನುತರ್ಯುಯೋತು ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೪೭-೧೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮತ್ ನಮ್ಮ ದೆಸೆಯಿಂದ ಎಂದೂ,

ಆ ನೋ ಭರ ಭಗಮಿಂದ್ರ ದ್ಯುಮಂತಂ ನಿ ತೇ ದೇಷ್ಲಸ್ಯ ಧೀಮಹಿ ಪ್ರೇರೇಕೇ |

ಊರ್ವ ಇವ ಪಪ್ರಥೇ ಕಾಮೋ ಅಸ್ಮೀ ತಮಾ ಪೃಣ ಪಸೂಪತೇ ವಸೂನಾಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩೦-೧೯)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮಾಕಂ ನಮ್ಮ ಎಂದು ಷಷ್ಠಿಯೆಂದೂ, ಹೀಗೆಯೇ,

ಅಗ್ನೇ ವಾಜಸ್ಯ ಗೋಮತ ಈಶಾನಃ ಸಹಸೋ ಯಹೋ |

ಅಸ್ಮೀ ಭೇಹಿ ಜಾತವೇದೋ ಮಹಿ ಶ್ರವಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೭೯-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಯೂ ಆಗಿರುವುದೆಂದು ಎಲ್ಲಾ ವಿಭಕ್ತಿಗಳಿಗೂ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಒಂದೇ ರೂಪದಿಂದಿರುವ
ದೆಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೬-೭).

|| ವ್ಯಾಕರಣಸೃಕ್ತಿಯಾ ||

ಅಸಾಮ್—ಅಸು ಉಪವೇಶನೇ ಧಾತು. **ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಷಸ್ತ್ರೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. **ಸಾನೇಕಾಚಿಷ್ಟುತೀಯಾದಿಃ**—(ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಹಸು—ಅಹಃಸು ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಶಬ್ದದ ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಿಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಏತಿ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಶ್ವಾತ್ ಸಪ್ತಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪಶ್ವಭಾವನೂ ಅಸ್ಮಾತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆತಿ ಪ್ರತ್ಯಯನೂ ನಿವಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂಪ ಆಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತ್ನನತ್—ಪ್ರತ್ನ ಇವ ಪ್ರತ್ನನತ್. **ನಶ್ಚ ಪುರಾಣೇ ಸ್ಪ್ರಾತ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪುರಾಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತ್ನಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಮೇಲೆ ತತ್ರ ತಸ್ಯೇವ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನನ್ಯಸೀಃ—ಅತಿಶಯೇನ ನವಾಃ ನನೀಯಸ್ಯಃ. ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಉಗಿತತ್ತ್ವ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಬೀಷ್. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಈಯಸುನಿನ್ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಜನ್ ಪರವಾದಾಗ **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ.

ಅಸ್ಮೇ—ಅಸ್ಮದ್ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಷಸ್ತ್ರೀ ಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಶೇಆದೇಶ. **ಶೇಷೇ ಲೋಪಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿಗೆ ಲೋಪ.

ರೇವತ್—ರಯಿಃ ಅನ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ರೇವತ್. **ರಯೇರ್ಮತೌ ಬಹುಲಂ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪರವಾದಾಗ ರಯಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂವ್ರಸಾರಣ. **ನ ಸಂಪ್ರಸಾರಣೇ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್**—ಎಂದು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. **ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಗುಣ, ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಛಂದಸೀರಃ—(ವಾ ಸೂ. ೮-೨-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವತ್ಸ. **ರೇ ಶಬ್ದಾಚ್ಚಿ ಮತುಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ ವಕ್ತವ್ಯಮ್**—(ಕಾ. ೬-೧-೧೬೬-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಸಿತ್ತಾದರೂ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಚ್ಚಂತು—ಉಛೇ ವಿನಾಸೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುದಿನಾಃ—ಅದ್ಯುದಾತ್ತಂ ದ್ವಚ್ ಛಂದಸಿ—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ. ಉತ್ತರಪದ
ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಷಸಃ—ಉಷನ್ ಶಬ್ದ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರಾವ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ
ಬರುತ್ತದೆ. || ೯ ||

| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪ್ರ ಬೋಧಯೋಷಃ ಪೃಣತೋ ಮಘೋನ್ಯಬುಧ್ಯಮಾನಾಃ ಪಣಯಃ ಸಸಂತು
ರೇವದುಚ್ಛ ಮಘವದ್ಭೋ ಮಘೋನಿ ರೇವತ್ಸೋತ್ರೇ ಸೂನ್ಯತೇ ಜಾರ-
ಯಂತೀ || ೧೦ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಪ್ರ | ಬೋಧಯ | ಉಷಃ | ಪೃಣತಃ | ಮಘೋನಿ | ಅಬುಧ್ಯಮಾನಾಃ | ಪಣಯಃ | ಸಸಂತು |
ರೇವತ್ | ಉಚ್ಛ | ಮಘವತ್ | ಭ್ಯಃ | ಮಘೋನಿ | ರೇವತ್ | ಸೋತ್ರೇ | ಸೂನ್ಯತೇ
ಜರಯಂತೀ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮಘೋನಿ ಮಘವತ್ಯಸ್ಮಭ್ಯಂ ದಾತವ್ಯೈರ್ಬಹುಭಿರ್ಧನೈಸ್ತದ್ವತ್ಯುಷೋ ಹೇ ಉಷೋ-
ದೇವಿ ಪೃಣತೋ ಹವಿಷ್ವದಾನಸ್ಮಾನ್ಯಜಮಾನಾಸ್ತ ಬೋಧಯ | ಪ್ರಜ್ಞಾಪಯ | ಪ್ರತಿಬುದ್ಧಾನ್ಕುರು |
ಕಿಂಚಿ ಪಣಯೋ ವ್ಯಯಾಸಹಿಷ್ಣವೋ ವಣಿಜಃ | ಪಣಿರ್ವಣಿಗ್ಧವತೀತಿ ಯಾಸ್ತಃ | ನಿ. ೨-೧೭ | ಪಣಯಃ
ಇತಿ ಲುಬ್ಧಕಾ ಅಬುಧ್ಯಮಾನಾ ಯಾಗಾದೀನಕುರ್ವಾಣಾ ಆದಾನಶೀಲಾ ಅಸ್ಮಚ್ಛತ್ರವಃ ಸಸಂತು |
ಸ್ವಸಂತು | ದೀರ್ಘನಿದ್ರಾ ಭವಂತು | ಮ್ರಿಯಂತಾಸುತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಚ ಮಂತ್ರಾಂತರಂ | ಸಸಂತು ತ್ಯಾ
ಅರಾತಯೋ ಬೋಧಂತು ಕೂರ ರಾತಯಃ | ಋ. ೧-೨೯-೪ | ಇತಿ | ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಮಘೋನ್ಯಸ್ಮದ್ವತ್ತ್ವ-
ಹವಿರ್ಭಿಸ್ತದ್ವತಿ ಹೇ ಉಷಃ ಮಘವದ್ಭೋ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ಮವದ್ಭೋ ಯಜಮಾನೇಭ್ಯಸ್ತೇಷಾಮರ್ಥಂ
ರೇವದ್ಧನವತ್ಸಮೃದ್ಧಿಮದುಚ್ಛ | ವಿಭಾಹಿ | ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಸೂನ್ಯತೇ ಸುಷ್ಮ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ನೇತ್ರಿ ದೇವಿ
ಜರಯಂತೀ ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿನಃ ಕ್ಷಪಯಂತೀ ತ್ವಂ ಸೋತ್ರೇ ಸ್ತುತಿಕರ್ತೃ ಯಜಮಾನಾಯ ತದರ್ಥಂ
ರೇವದ್ಧನವತ್ಸಮೃದ್ಧಿರ್ಥಮುಚ್ಛೇತಿ ಶೇಷಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಮಘೋನಿ—(ನಮಗೆ ದಾತವ್ಯವಾದ) ಹವೀರೂಪವಾದ ಧನವುಳ್ಳ | (**ಹೇ**) **ಉಷಃ**—ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ | **ಪೃಣತಃ**—ಹವಿಷ್ವದರಾದ (ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳನ್ನು) | **ಪ್ರ ಬೋಧಯ**—ಪ್ರಬುದ್ಧರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು | **ಸೇನಯಃ**—ವಣಿಜರಂತೆ (ಬುಬ್ಬರಾಗಿ) | **ಅಬುಧ್ಯಮಾನಾಃ**—ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡದಿರುವವರು (ದಾನಶೀಲರಲ್ಲದೇ ಇರುವ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳು) | **ಸಸಂತು**—(ನಾಶವಾಗಲಿ) ನಿಂದೆ ಹೋಗಲಿ | (**ಕಿಂಚ**—ಮತ್ತೂ) | (**ಹೇ**) **ಮಘೋನಿ**—ಎಲೈ ಹವಿರ್ಯುಕ್ತಳಾದ ಉಷೋದೇವಿಯೇ | **ಮಘವದ್ಭ್ಯಃ**—ಹವಿರ್ಬಕ್ಷಣ ಅನ್ನವುಳ್ಳ ಯಜಮಾನರುಗಳಿಗೆ | **ರೇವತ್**—ಧನಾದಿಲಾಭವಾಗುವಂತೆ | **ಉಚ್ಯ**—ವ್ರತಾಶಿಸು | **ಸೂನೃತೇ**—ಉತ್ತಮ ನೇತ್ರಿಯಾದ ಎಲೈ ದೇವಿಯೇ | **ಜಾರಯಂತೀ**—(ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ) ಜರೆ (ಮುನ್ನು) ಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ (ನೀನು) | **ಸ್ತೋತ್ರೇ**—ಸ್ತುತಿಕರ್ತೃವಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | **ರೇವತ್**—ಐಶ್ವರ್ಯವುಂಟಾಗುವಂತೆ | (**ಉಚ್ಯ**—ವ್ರತಾಶಿಸು).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

(ನಮಗೆ ದೇಯವಾದ) ಹವೀರೂಪವಾದ ಧನಯುಕ್ತಳಾದ ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ, ಹವಿಷ್ವದರಾದ ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳನ್ನು ಪ್ರಬುದ್ಧರನ್ನಾಗಿಯೂ, ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡದೇ ಬುಬ್ಬರಾಗಿರುವವರನ್ನು ಸುವ್ರರನ್ನಾಗಿಯೂ (ದೀರ್ಘನಿದ್ರರನ್ನಾಗಿಯೂ) ಮಾಡು; (ಹೇ ಜರಯಿತ್ರೀ, ಮುಖ್ಯಿಗೆ ಕಾರಣಳೇ ಹವಿರಾದಿಯುಕ್ತರಾದವರಿಗೆ) ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳುಂಟಾಗುವಂತೆ ವ್ರತಾಶಿಸು.

English Translation.

Awaken, wealth-abounding Ushas, those who delight (in holy offerings): let the (niggard) traders, reluctant to wake (for such a purpose), sleep on. Arise, opulent Ushas, bearing wealth to the liberal (worshipper): speaker of truth, who are the waster away (of living creatures), arise, bearing wealth to him who praises you.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪೃಣತಃ—ಹವಿಪ್ರದಾನಸ್ಥಾನೈಜಮಾನಾನ್ | ಹವಿಷ್ವದರೂ, ಯಜ್ಞಕರ್ತರೂ ಆದ ನಮ್ಮನ್ನು ಎಂದರ್ಥ. **ಪೃಣಾತಿ** ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ **ದಾನಕರ್ಮ**ನಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಿದೆ. (ನಿ. ೩-೧೯). ಮತ್ತು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ಅಧ್ವರ್ಯವೋ ಯೋ ದಿವ್ಯಸ್ಯ ವಸ್ತೋ ಯಃ ಪಾರ್ಥಿವಸ್ಯ ಹ್ರಮ್ಯಸ್ಯ ರಾಜಾ |

ತಮೂರ್ಧರಂ ನ ಪೃಣತಾ ಯನೇನೇಂದ್ರಂ ಸೋಮೋಭಿಸ್ತದವೋ ವೋ ಅಸ್ಮು ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೪-೧೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಸನ್ನದಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ **ಪೃಣತಾ** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ **ಪೂರಯತಿ** ತುಂಬುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅಲ್ಲಿಯೂ ದಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಪಣಿಯೇ—ವ್ಯಯಾಸಹಿಷ್ಣುನೋ ವಣಿಜಃ | ಖರ್ಜುಮಾಡಲು ಹಿಂಜರಿಯತಕ್ಕ ವೈಶ್ಯರು (ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು) ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿ ಅನಂತರ ಪಣಿವರ್ಣಿಗೈವತೀತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರ ಮತವನ್ನು ದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪಣಿಃ ಪಣಿನಾತ್ | ವಣಿಕ್ ಪಣ್ಯಂ ನೇನೇಕ್ತಿ | ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ವೈಶ್ಯನಿಗೆ ವಣಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಮತ್ತು ಆ ವ್ಯಾಪಾರಿಯು ಯಾವಾಗಲೂ ತನ್ನ ವದಾರ್ಥವು ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಲೆಂದು ಶುದ್ಧವಾಗಿಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆಂದು ವಿವರಿಸಿ,

ಕದೂ ಮಹೀರಧೃಷ್ಟಾ ಅಸ್ಯ ತವಿಷೀಃ ಕದು ವೃತ್ರಘ್ನೋ ಅಸ್ತೃತಂ |

ಇಂದ್ರೋ ವಿಶ್ವಾನ್ ಬೇಕನಾಹಿ ಆಹದ್ಯಶ ಉತ ಕೃತ್ವಾ ಪಣೇರಭಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೬೬-೧೦)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ದಹರಿಸಿ (ನಿ. ೬-೨೬) ಪಣೀಂಶ್ಚ ವಣಿಜಃ ಎಂದು ವಣಿಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಪಣಿಯ ಇತಿ ಉಬ್ಬಕಾ ಅಬುಧ್ಯಮಾನಾ ಯಾಗಾದೀನಕುರ್ವಾಣಾ ಅದಾನಶೀಲಾ ಅಸ್ಮಚ್ಛತ್ರವಃ | ಶೋಭಿಗಳೂ, ಯಾಗಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸದವರೂ, ದಾನಾದಿಕರ್ಮರಹಿತರೂ ಆದ ರತ್ನಗಳಿಂದರ್ಥವೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ಪಣಿಯೆಂಬ ಅಮರರ ಗುಂಪಿನ ವಿಷಯವನ್ನು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ).

ಸೂನ್ಯತೇ—ಸುಷ್ಮ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ನೇತ್ರಿ | ಮಾನವರಿಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕಳಾದವಳೇ ಎಂದು ಉಷಸ್ಸನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಸೂನ್ಯತಾ, ಸೂನ್ಯತಾವತೀ, ಸೂನ್ಯತಾವರೀ ಇತ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಉಷಸ್ಸಿನ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಅಥವಾ ವರ್ಯಾಯಪದಗಳು (ನಿ. ೨-೧೯). ಸೂನ್ಯತೇತಿ ವಾಜ್ಞನಾಮ | ನೇತ್ರೀ ಉದ್ವಾದಯಿತ್ರೀ | ಉಷಸಃ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಾನಂತರಂ ಹಿ ಪಶುಪಕ್ಷಿಮೃಗಾದಯಃ ಸರ್ವೇ ಶಬ್ದಂ ಕುರ್ವಂತಿ | ಆತ ಏವ ತಾಸಾಂ ವಾಚಾಂ ಪ್ರವರ್ತಯಿತೇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಎಂದರೆ ಸೂನ್ಯತವೆಂಬ ಪದವು ಸಮಸ್ತ ವಾಗ್ವೈವಹಾರಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. ಉಷಸ್ಸಿನ ಉದಯದನಂತರವೇ ಸಮಸ್ತ ಪಶುವಕ್ಷಾದಿಗಳ ವಾಗ್ವೈವಹಾರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದರಿಂದ ಉಷಸ್ಸೇ ಅವೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಉತ್ಪಾದಕಗಳು ಎಂದರ್ಥ. ಈ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಕುತ್ಸುಋಷಿಯೂ, ವಸಿಷ್ಠಋಷಿಯೂ ತಮ್ಮ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಭಾಸ್ವತೀ ನೇತ್ರೀ ಸೂನ್ಯತಾನಾಮಚೇತಿ ಚಿತ್ರಾ ವಿ ದುರೋ ನ ಆವಃ |

ಪ್ರಾಪ್ಯಾ ಜಗದ್ವ್ಯ ನೋ ರಾಯೋ ಅಖ್ಯದುಷಾ ಆಜೀಗರ್ಭವನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೪)

ಏಷಾ ನೇತ್ರೀ ರಾಧಸಃ ಸೂನ್ಯತಾನಾಮುಷಾ ಉಚ್ಯಂತೀ ರಿಭ್ಯತೇ ವಸಿಷ್ಠಃ |

ದೀರ್ಘಶ್ರುತಂ ರಯಿಮಸ್ಮೇ ದಧಾನಾ ಯೂಯಂ ಸಾತ ಸ್ವಸ್ತಿಭಿಃ ಸದಾ ನಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೭೬-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಸೂನ್ಯತಾನಾಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತೀನಾಂ ನೇತ್ರೀ ಎಂದೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವರು.

ಜಾರಯಂತೀ—ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿನಃ ಕ್ಷಪಯಂತೀ | ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಸವೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಎಂದು ಉಷಸ್ಸಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

॥ ವ್ಯಾಕರಣಸೃಕ್ರಿಯಾ ॥

ಬೋಧಯಿ—ಬುಧ ಅನಗಮನೇ ಧಾತು. **ಹೇತುಮತಿ ಚಿ** (ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಷಃ—ಸಂಬೋಧನಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. **ಅಮಂತ್ರಿಸ್ಯ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಣತಃ—ವೃಣ ಪ್ರೀಣನೇ. ಧಾತು. ತುದಾದಿ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ನುಮಾರಹಿತವಾದ ಶತ್ವವಿನ ಸರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ **ಶತುರನುನೋ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಘೋನಿ—ಮಘಂ ವನತಿ ಸಂಭಜತೇ ಇತಿ ಮಘೋನೀ **ಶ್ವನ್ನುಕ್ಷನ್**—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಘವನ್ ಶಬ್ದವು ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿಸವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿನಕ್ಷನಾಡಿದಾಗ ನಾಂತವಾದುದರಿಂದ **ಯನ್ನೇಭ್ಯೋ ಜೀಪ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪ್. ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ **ಶ್ವಯುವ ಮಘೋನಾಮತದ್ಧಿತೇ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. **ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪಬಂಧಾಗ ಗುಣ. ಸಂಬುಧಿಯಲ್ಲಿ **ಅಂಬಾರ್ಥನದ್ಯೋರ್ಹ್ರಸ್ವ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ **ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ** (ವಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಬುಧ್ಯಮಾನಾಃ—ನ ಬುಧ್ಯಮಾನಾಃ ಅಬುಧ್ಯಮಾನಾಃ. **ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಜ್ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಸಂತು—ಸಸ ಸ್ವಪ್ನೇ. ಧಾತು. ಅದಾದಿ. **ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸತ್ವ. ಲೋಟ್ ವ್ರಧಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರೇವತ್—ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ಉಚ್ಛು—ಉಛೀ ವಿನಾಸೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ತೋತ್ರೇ—ಪುಜ್ಞಾ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. **ಉದಾತ್ತಯಣೋಹಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜರಯಂತೀ—ಜ್ಞಾ ವಯೋಹಾನ್, ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕ ವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ **ಹೇತು ಮತಿ ಚಿ** (ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. **ಜನೀಜ್ಞಾತ್ ಶ್ವಸುರಂಜೋಮಂತಾಶ್ಚ** ಎಂಬುದರಿಂದ

ಇದಕ್ಕೆ ಮಿತ್ರವಿರುವುದರಿಂದ ಮಿತಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಬಂದ ವೃದ್ಧಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಡರ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ವವ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಣಿಚೆಗೆ ಗುಣ, ಆಯಾದೇಶ. ಸ್ತೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತತ್ವ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜ್ಞಾಪ್. ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸರ್ವಧಾತುಕ ಒಂದುದರಿಂದ ಅದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅವೇಯಮುಶ್ವೈದ್ಯವತಿಃ ಪುರಸ್ತಾದ್ಯುಂಕ್ತೇ ಗವಾಮರುಣಾನಾಮನೀಕಂ |

ವಿ ನೂನಮುಚ್ಛಾದಸತಿ ಪ್ರ ಕೇತುಗೃಹಂಗೃಹಮುಪ ತಿಷ್ಠಾತೇ ಅಗ್ನಿಃ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅವ | ಇಯಂ | ಅಶ್ವೈತ್ | ಯುವತಿಃ | ಪುರಸ್ತಾತ್ | ಯುಂಕ್ತೇ | ಗವಾಂ | ಅರುಣಾನಾಂ | ಅನೀಕಂ |

ವಿ | ನೂನಂ | ಉಚ್ಛಾತ್ | ಅಸತಿ | ಪ್ರ | ಕೇತುಃ | ಗೃಹಂಗೃಹಂ | ಉಪ | ತಿಷ್ಠಾತೇ | ಅಗ್ನಿಃ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಇಯಮುಷಾ ಯುವತಿಯಾವನೋಪೇತಯೋಷಿತ್ವಾನೀಯಾ | ಯದ್ವಾ | ಸರ್ವೇಷು ಭಾವೇಷು ಮಿಶ್ರಯಂತೀ ಪುರಸ್ತಾತ್ಪೂರ್ವಸ್ಯಾಂ ದಿಶ್ಯವಾಶ್ವೈತ್ | ಅತ್ಯರ್ಥಮಾಗಚ್ಛತಿ ವರ್ಧತೇ ವಾ | ಅತ್ರಾವಶಬ್ದೋ ವಿನಿಗ್ರಹಾರ್ಥೀಯೋ ನ್ಯವೇತಿ ವಿನಿಗ್ರಹಾರ್ಥೀಯೌ | ನಿ. ೧-೩ | ಇತಿ ಯಾಶ್ವೇನೋಕ್ತತ್ವಾತ್ | ತತ್ಕಥಮವಗಮ್ಯತ ಇತಿ ತತ್ರಾಹ | ಇಯಮರುಣಾನಾಮರುಣವರ್ಣಾನಾಂ ಗವಾಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾನಾಮೇತನ್ನಾಮಕಾನಾಮಶ್ವಾನಾಂ ವಾನೀಕಂ ಸಮೂಹಂ ಯುಂಕ್ತೇ | ರಥೇ ಯೋಜಯತಿ | ಅರುಣೋ ಗಾವ ಉಷಸಾಂ ಶ್ಯಾವಾಃ ಸವಿತುಃ | ನಿ. ೧-೧೫ | ಇತಿ | ಯಥಾ ಲೋಕೇ ವಾಹನಸಂನಾಹಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಪ್ರಯಾಣಮನುಮೀಯತೇ ತಥಾತ್ರಾಪ್ಯರುಣರಶ್ಮೀನಾಮಶ್ವಾನಾಂ ದರ್ಶನಾದುಷಾ ಆಗಚ್ಛತೀತ್ಯರ್ಥವಸೀಯತೇ | ಯದ್ವಾ | ಅರುಣಾನಾಂ ರಶ್ಮೀನಾಂ ಸಮೂಹಂ ಯುಂಕ್ತೇ | ತಥಾ ನೂನಂ ನಿಶ್ಚಯಮೇಷಾ ವ್ಯುಚ್ಛಾತ್ | ತಮೋ ವಿವರ್ಜಯಿಷ್ಯತಿ | ಯತ ಇಯಂ ಗಾ ಯುನಕ್ತಿ ಅತ ಏವ ಕಾರಣಾದ್ಯಥಾ ಲೋಕೇಶ್ವಸಂನಾಹಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾದಯೋನುಮೀಯತೇ ತಥಾತ್ರಾಪೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಾದೃಶೀ ಸಾಸತ್ಯಸತ್ತಾಯೇ ನೀರೂಪೇಂತರಿಷ್ಟೇ ತಿರೋಧಾಯಕತ್ವಾದರೋಭನೇ ತಮಸಿ ವಾ ಕೇತುಃ

ಕೇತುಸ್ಥಾನೀಯಾ ಜ್ಞಾಪಯಿತ್ರೀ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ವಿವಿಧಂ ಭಾಸತ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ಉಪಸರ್ಗವಶಾದ್ಯೋಗ್ಯ-
ಕ್ರಿಯಾಧ್ಯಾಹಾರಃ | ಯದ್ವಾ | ಅಸತಿ ತನೋರೂವೇಂದ್ರಧಕಾರೇ ಪ್ರ ಕೇತುಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಜ್ಞಾಪಯಿತ್ರೀ
ಸತೀ ನೂನಂ ವ್ಯುಚ್ಛಾದಿತಿ ಪೂರ್ವತ್ರಾನ್ವಯಃ | ತಸ್ಮಿನ್ನಾಲೇಽಗ್ನಿರಾಹವನೀಯಾದಿರೂಪೋ ಗೃಹಂ ಗೃಹಂ
ಸರ್ವಯಜಮಾನಗೃಹಮಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದ್ಯರ್ಥಮುಪ ತಿಷ್ಠಾತೇ | ಉಪತಿಷ್ಠತೇ | ದೀಪ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಇಯಂ—ಈ ಉಷೆಯು | ಯುವತೀ—ಯೌವನೋಪೇತಳಾಗಿ | ಪುರಸ್ತಾತ್—ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ |
ಅವ ಅಶ್ವೇತ್—ಬರುತ್ತಾಳೆ (ವರ್ಧಿಸುತ್ತಾಳೆ) | (ಇಯಂ—ಇವಳು) | ಅರುಣಾಸಾಂ ಗಮಾಂ—‘ಕೆಂಪು’
ಬಣ್ಣದ ಗೋವುಗಳ(ಅರುಣವರ್ಣವಾದ ಕಿರಣಗಳ) | ಅನೀಕಂ—ಸಮೂಹವನ್ನು | ಯುಂಕ್ತೇ—ರಥಕ್ಕೆ
ಯೋಜಿಸುತ್ತಾಳೆ (ಹೊಡುತ್ತಾಳೆ) | ನೂನಂ—ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ | ಅಸತಿ—(ವದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕಾಣೆನ
ದಂತೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ) ಅಸತ್ತಾದ (ತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ) ಅಧವಾ ನೀರೂವನಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ | ಪ್ರ ಕೇತುಃ—
(ವದಾರ್ಥ) ಜ್ಞಾಪಕಳಾಗಿ | ವಿ ಉಚ್ಛಾತ್—(ತಮಸ್ಸನ್ನು) ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಿವಾರಿಸುತ್ತಾಳೆ | (ಅಗ) ಅಗ್ನಿಃ—
(ಅಹವನೀಯಾದಿರೂಪನಾದ) ಅಗ್ನಿಯು | ಗೃಹಂ ಗೃಹಂ—ಮನೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೂ | ಉಪ ತಿಷ್ಠಾತೇ—
ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಯುವತಿಯಂತಿರುವ ಈ ಉಷೆಯು ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉದಯಿಸುತ್ತಾಳೆ. (ಈಕೆಯು) ತನ್ನ ರಥಕ್ಕೆ ಕೆಂಪು
ಬಣ್ಣದ ಗೋವುಗಳೆಂಬ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಹೊಡುತ್ತಾಳೆ (ಉಷಃಕಾಲಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಅರುಣವರ್ಣದ ಕಿರಣಗಳು
ಗೋಚರಿಸುತ್ತವೆ), ತಮಸ್ಸನ್ನು ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡಿ ಅಂಧಕಾರಾವೃತವಾದ ವದಾರ್ಥಗಳನ್ನು, ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ,
(ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಪ್ರತಿಮನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಹವನೀಯಾದ್ಯಗ್ನಿಗಳು ಪ್ರಜ್ವಲಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

English Translation

This youthful (Ushas) approaches from the east she harnesses her
team of purple cows. Assuredly she will disperse the darkness, a manifest
sign (of day) in the firmament: the (sacred) fire is kindled in every
dwelling.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಯುವತೀ—ಯೌವನೋಪೇತಯೋಷಿತಾ ಸ್ಥಾನೀಯಾ | ಯದ್ವಾ | ಸರ್ವೇಷು ಭಾವೇಷು
ಮಿಶ್ರಯಂತೀ | ಯೌವನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸ್ತ್ರೀ ಅಥವಾ ಸರ್ವಭಾವ ವದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮಿಶ್ರವನ್ನು ಹೊಂದುವವಳು
ಎಂದು ಉಷಸ್ಸನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಪುನಃ ಪುನರ್ಜಾಯಮಾನಾ ಪುರಾಣೇ (ಋ. ಸಂ. ೧-೯೨-೧೦) ಇತ್ಯಾದಿ
ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವಂತೆ ಉಷಸ್ಸು ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ “ಅನಾದಿಯಾಗಿಯೂ, ಶಾಶ್ವತಳಾಗಿಯೂ, ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿ
ಕಾಲದಿಂದಲೂ ನಿತ್ಯತರುಣಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತಾಳೆ” ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯು ಇಲ್ಲೂ ಇದೆ.

ದಿವೋದುಹಿತಾ ಭಾನುಮಶ್ರೇತ್ (೧-೯೨-೫) ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವಂತೆ ಉಷಸ್ಸು ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳೊಡನೆ ಮಿಶ್ರಿತವಾಗಿ ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳು ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಸಕಲ ಶೋಕದ ಸಂವರ್ಕವನ್ನೂ ಹೊಂದುವುವೋ ಅದರಂತೆ ಉಷಸ್ಸು ಆ ಸೂರ್ಯಪ್ರಭೆಗಳೊಡನೆ, ತಾನೂ ಶೋಕಸಂವರ್ಕವನ್ನೂ ಹೊಂದುವಳು ಎಂಬರ್ಥವು ಎರಡನೆಯ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ.

ಅವ ಅಶ್ವೈತ್—ಶ್ವಯತಿಗರ್ಭ್ಯಃ | ಅತ್ಯರ್ಥಮಾಗಚ್ಛತಿ ವರ್ಧತೇ ವಾ | ಅತ್ರ ಅವಶಬ್ದೋ ವಿನಿಗ್ರಹಾರ್ಥೀಯಃ | ನೈವೇತಿ ವಿನಿಗ್ರಹಾರ್ಥೀಯಃ | (ಸಿ. ೧-೩) ಇತಿ ಯಾಸ್ಯೇನೋಕ್ತತ್ವಾತ್ | ಇಲ್ಲಿ ಶ್ವಿ ಗತಿವೃದ್ಧ್ಯೋಃ | ಎಂಬ ಗತ್ಯರ್ಥಕವೂ, ವೃದ್ಧ್ಯರ್ಥಕವೂ ಆದ ಶ್ವಿ ಧಾತುವಿನೊಡನೆ ಅವ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಸೇರಿದೆ. ಯಾಸ್ತುರು ನಿ, ಅವ, ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗಗಳು ವಿನಿಗ್ರಹಾರ್ಥೀಯವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ನೋಡಿದರೆ ಅವಾಶ್ವೈತ್ ನೈಶ್ವೈತ್ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಒಂದು ನಿಯಮಿತವಾದ ಗತಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಸರವೆಂದು ಅರ್ಥವು ತೋರುತ್ತದೆ ಆದರೆ ನಾಯಣರು ಇಲ್ಲಿ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಉಚಿತವಾಗಿರುವಂತೆ ಅವ - ಅಶ್ವೈತ್ ಎಂದರೆ ಅತ್ಯರ್ಥಮಾಗಚ್ಛತಿ | ತಡೆಯಲ್ಪಡೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಪ್ರಸರಿಸುತ್ತಾ ಅಥವಾ ತಡೆಯಿಲ್ಲದ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾಳೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವೆಂದು ನಿರೂಪಿಸಿದ ಅಧಾರವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಋಕ್ಮಿನಲ್ಲಿ ಅವ ಅಶ್ವೈತ್ ಎಂದಿರುವಂತೆ.

ಪಶೂನ್ನ ಚಿತ್ರಾ ಸುಭಗಾ ಪ್ರಥಾನಾ ಸಿಂಧುರ್ನ ಪೋದ ಉರ್ವಿಯಾ ವ್ಯಶ್ವೈತ್ |

ಅಮಿನತೀ ದೈವ್ಯಾನಿ ವ್ರತಾನಿ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಚೇತಿ ರಶ್ಮಿಭಿದ್ವೃತಾನಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೨-೧೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಮಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವಿ ಅಶ್ವೈತ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಂ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪ್ನೋತ್ | ಸರ್ವಜಗತ್ತನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ದಳು ಎಂದರ್ಥವಾಗುವುದೆಂದು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಅರುಣಾನಾಂ ಗವಾಂ—ಪ್ರಸಿದ್ಧಾನಾಂ ಏತನ್ನಾಮಕಾನಾಂ ಅಶ್ವಾನಾಂ ವಾ (ಅನೀಕಂ) | ಅರುಣೋ ಗಾವ ಉಷಸಾಂ (ಸಿ. ೨-೨೮) ಉಷಸ್ಸುಗಳ ವಾಹನವು ಅರುಣವರ್ಣದ ಗೋವುಗಳು ಎಂದಿರುವುದು. ಉಷಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಅವು ಅಶ್ವಪರ್ಯಾಯವಾದ ವಾಹನಗಳು. ಅವುಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ತನ್ನ ರಥಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸುತ್ತಾ ಕೆಂದರ್ಥ.

ಅಸತಿ—ಅಸತ್ವಾಯೇ ನೀರೂಪೇಂತರಿಕ್ಷೇ ತಿರೋಧಾಯಕತ್ವಾತ್ ಅಶೋಭನೇ ತಮಸಿ ವಾ | ರೂಪರಹಿತವಾದುದೂ ಆದುದರಿಂದಲೇ ಸದಾತ್ಮಕವಲ್ಲದುದೂ ಆದ ಅಂತರಿಕ್ಷವೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಅಶೋಭನಾತ್ಮಕವಾದ ತಮಸ್ಸೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಶ್ವೈತ್—ಟುಟಿಶ್ವಿ ಗತಿವೃದ್ಧ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಉಜ್ಜಿನಲ್ಲಿ ಅಜ್ ಚಜ್ ವಿಕಲ್ಪವಾದುದರಿಂದ ಚ್ಚೇಃಸಿಚ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚ್. ಆಗಮಾನುಶಾಸನಮನಿತ್ಯಮ್—ಎಂಬ ವರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿಚಿವೃದ್ಧಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧)ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಇಡಾದಿಸಿಚ್ ಪರದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಹ್ಯಂತಕ್ಷಣಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—

(ವಾ. ಸೂ. ೭-೩-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಈಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸ್ತೋತ್ರ ಸಂಯೋಗ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಯುವತಿ—ಯುವನ್ ಶಬ್ದ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿವಕ್ಷಾನಾಡಿದಾಗ ಯೋನಸ್ತ್ರೀ(ವಾ. ಸೂ. ೪-೧-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಲೋಪಃಸ್ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪುರಸ್ತಾತ್—ಪೂರ್ವಾರ್ಧರಾ—(ವಾ. ಸೂ. ೫-೩-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ತಾತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸರವಾದಾಗ ಪೂರ್ವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪುರ್ ಆದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯುಂಕ್ತೇ—ಯುಜರ್ ಯೋಗೇ ಧಾತು. ಅಂತರ್ಭಾವಿತಾಣ್ಯರ್ಧಕವಾದ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಧನವು ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿಗೆ ಏತ್ವ. ರುಧಾದಿಭ್ಯಃ ತ್ವಮ್ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ರ್ವಮ್ ವಿಕರಣ. ಮಿದಚೋಂತ್ಯಾತ್ವರಃ—ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಅಂತಾಚಿನಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚೋರಃಕು—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕುತ್ವ. ಚರ್ತ್ವ. ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅನೀಕಮ್—ಅನ ವ್ರಾಣನೇ ಧಾತು. ಅನಿದೃಷಿಭ್ಯಾಂ ಕಿಚ್ಚ—(ಉ. ಸೂ. ೪-೪೫೭)ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಕನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇನ್ ತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಚ್ಛಾತ್—ಉಛೀ ವಿವಾನೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಧನವು ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತತ್ವ ಲೋಪಃ ಪ—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭)ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರ ಲೋಪ. ಲೇಟೋಡಾಟ್—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಸತಿ—ನ ಸತ್ ಅಸತ್, ತಸ್ಮಿನ್ ಅಸತಿ. ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯವೋಪವದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಗೃಹಂಗೃಹಮ್—ನಿತ್ಯವೀಪ್ಸಯೋಃ (ವಾ ಸೂ. ೮-೧-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೀಪ್ಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ದ್ವಿವಚನ. ಸರಕ್ಕೆ ಆನ್ವೇಷಿತಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವಾಗ ಅನುದಾತ್ತಂ ಚ—(ವಾ. ಸೂ ೮-೧-೩)ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಉಪ ತಿಷ್ಠಾತೇ—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತಾ ಧಾತು. ಉಪ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಾದ್ವೇವಪೂಜಾಸಂ—(ವಾ. ಸೂ. ೧-೩-೨೫-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇವದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲೇಟ್ ಪ್ರಧನವು ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತ ಆತ್ಮನೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ ಏತ್ವ. ಲೇಟೋಡಾಟ್—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ||೧೧||

ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ

ಉತ್ತೇ ವಯತ್ಪಿದ್ವಸತೇರಪಸ್ತನ್ನರಶ್ಚ ಯೇ ಪಿತುಭಾಜೋ ವ್ಯುಷ್ಪಾ |
ಅಮಾ ಸತೇ ವಹಸಿ ಭೂರಿ ವಾಮುಮುಷೋ ದೇವಿ ದಾಶುಷೇ ಮರ್ತ್ಯಾಯ || ೧೨ ||

|| ಪದಸಾರಃ ||

ಉತ್ | ತೇ | ವಯಃ | ಚಿತ್ | ವಸತೇಃ | ಅಪಸ್ತನ್ | ನರಃ | ಚ | ಯೇ | ಪಿತುಭಾಜಃ | ವ್ಯುಷ್ಪಾ |
ಅಮಾ | ಸತೇ | ವಹಸಿ | ಭೂರಿ | ವಾಮುಂ | ಉಷಃ | ದೇವಿ | ದಾಶುಷೇ | ಮರ್ತ್ಯಾಯ || ೧೨ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ತೇ ತವ ವ್ಯುಷ್ಪಾ ಸತ್ಯಾಂ ವಯತ್ಪಿದ್ವಮನವಂತಃ ಪಕ್ಷಿಣೋಽಸಿ | ಚಿದಿತ್ಯೇಷೋಽಸಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥೋ
ನಿಸಾತಾನಾಮನೇಕಾರ್ಥತ್ವಾತ್ | ಉಚ್ಚಾವಚೇಷ್ಟಾರ್ಥೇಷು ನಿಪತಂತಿ | ನಿ. ೧-೪ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಮೇ-
ನೋಕ್ತತ್ವಾತ್ | ವಸತೇರ್ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಾದ್ವಿಡಾದೇರುದೂರ್ಧ್ವಮಪಸ್ತನ್ | ಪತಂತಿ | ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯೇ
ಗೃಹಂ ಗೃಹಮುಪ ತಿಷ್ಠಾತೇಽಗ್ನಿರಿತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾದ್ವೇಕ್ಷಯಾಸಿ ಶಬ್ದಃ | ಕಿಂಚಿ ನರಶ್ಚ ಮನುಷ್ಯಾಃ
ಪಿತುಭಾಜೋಽನ್ಯವಂತೋಽನ್ಯಾರ್ಥಿನಃ ಕೃಷಿವಾಣಿಜ್ಯಾದಿಕರ್ತಾರಃ ಸ್ವಸ್ವನ್ಯಾಸಾರಾರ್ಥಮುದುನ್ಮುಖಾ
ಅಪಸ್ತನ್ | ಗಚ್ಛಂತಿ | ತಥಾ ಮಂತ್ರಾಂತರಂ | ಪದ್ಯದೀಯತ ಉತ್ಪಾತಯತಿ ಪಕ್ಷಿಣಃ | ಋ. ೧-೪೮-೫ |
ಇತಿ | ಏವಂ ಸತ್ಯಾಂ ಹೇ ದೇವಿ ದೇವನಶೀಲ ಉಷೋದೇವತೇಽಮಾ ಗೃಹೇ ದೇವಯಜನಾಪ್ಯೇ
ಸತೇ ತಿಷ್ಠತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ತದರ್ಥಂ | ಅನೇತಿ ಗೃಹನಾಮು ಅಮಾ ದಮ ಇತಿ ತನ್ನಾಮಸು
ಪತಿತತ್ವಾತ್ | ಯದ್ವಾ | ಅಮಾ ಸಹ ಹೂಯಮಾನೇನಾಗ್ನಿನಾ ಸಹ ನಿವಸತೇ ಯಜಮಾನಾಯ |
ಅಮಾ ವಸೇತಾಮಿತ್ಯಾದೌ ಸಹಾರ್ಥೇ ಪ್ರಯೋಗಾತ್ | ಮರ್ತ್ಯಾಯ ಮನುಷ್ಯಾಯ ದಾಶುಷೇ
ಹವಿದರ್ಶತವತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ಭೂರಿ ವಾಮುಂ ಬಹು ಶೋಭನಂ ಧನಂ ವಹಸಿ | ಪ್ರಾಪಯಸಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಉಷಃ—ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ವ್ಯುಷ್ಪಾ—ಉದಯವಾಗಲು | ಯೇ ವಯಃ
ಚಿತ್ (ತೇ)—ವಕ್ಷಿಗಳೆಲ್ಲವೂ | ವಸತೇಃ—ತಮ್ಮ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಗೂಡುಗಳಿಂದ | ಉತ್ ಅಪಸ್ತನ್—
ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುತ್ತವೆ | ನರಃ ಚ—ಮನುಷ್ಯರೂ ಕೂಡ | ಪಿತುಭಾಜಃ—ಅನ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಿಗಳಾಗಿ
(ಮನೆಗಳಿಂದ ಹೊರಡುತ್ತಾರೆ) | ದೇವಿ—ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ (ನೀನು) | ಅಮಾ ಸತೇ—ಯಾಗತಾಲೆ
ಯಲ್ಲಿ (ಅಗ್ನಿ ಯೊಡನೆ) ಇರುವ | ದಾಶುಷೇ—ಹವಿದಾರ್ಶನಮನಸ್ತನಾದ | ಮರ್ತ್ಯಾಯ—ಯಜಮಾನನಿಗೆ |
ಭೂರಿ ವಾಮುಂ—ಹೆಚ್ಚಾದ ಮತ್ತು ಶುಭವಾದ ಧನವನ್ನು | ವಹಸಿ—ತರುತ್ತೀಯೇ.

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಎಷ್ಟೆ ಉಷೋದೇವಿಯೇ, ನೀನು ಉದಿಸಿದ ಕೂಡಲೇ, ಪಕ್ಷಿಗಳೂ ಮನುಷ್ಯರೂ (ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ) ವಾಸ ಸ್ಥಳಗಳಿಂದ ಆಹಾರಾರ್ಥಿಗಳಾಗಿ ಹೊರಡುತ್ತಾರೆ. (ನೀನೂ) ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ (ಸಮಿಧವಾದ) ಅಗ್ನಿಯೊಡನಿರುವ ಹವಿರ್ಧಾನ್ ಮಾಡಬೇಕೆಂದಿರುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಾದ ಫನವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುತ್ತೀಯೆ.

English Translation.

At your dawning, (Ushas), the various birds rise up from their nests, and men who have to earn their bread (quit their homes). you bring, divine (Ushas), much wealth to the liberal mortal who is present in the chamber (of sacrifice).

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ವಯಶ್ಚಿತ್ — ವಸ್ತಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸಹ. ಚಿತ್ ಎಂಬ ವದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಅಪಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ನಿರುಕ್ತ ಕಾರರು ವಯಃ ಎಂಬ ವದವನ್ನು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ನೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (೩-೯) ಆದರೆ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಇನ್ನೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳಿವೆ.

ಪ್ರ ಸೀಮಾದಿತ್ಯೋ ಅಸೃಜದ್ವಿಧರ್ತಾ ಋತಂ ಸಿಂಧವೋ ವರುಣಸ್ಯ ಯಂತಿ |
ನ ಶ್ರಾಮ್ಯಂತಿ ನ ವಿ ಮುಚ್ಯಂತೈತೇ ವಯೋ ನ ಸಪ್ತಾ ರಘುಯಾ ಪರಿಜ್ಞನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೨೮-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ವಯಃ ಎಂಬ ಪದವು ಪಕ್ಷಿವರ್ಣಾಯನಾಗಿಯೂ,

ತದಿಂದ್ರ ಪ್ರೇವ ನೀರೃಂ ಚಕರ್ಥ ಯತ್ನಂಸಂತಂ ವಜ್ರೇಣಾಜೋಧಯೋಽಹಿಂ |
ಅನು ತ್ವಾ ಪಶ್ವೀರ್ವೃಷಿತಂ ವಯಶ್ಚ ನಿಶ್ವೇ ದೇನಾಸೋ ಅಮದನ್ನನು ತ್ವಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೩-೭)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗಂತ್ವತ್ವಾತ್ ಪಕ್ಷಿಗಾದ್ಯತ್ಯಾದ್ವಾ ಮರುತೋಽತ್ರ ವಯ ಉಚ್ಯಂತೇ ಎಂದು ವಕ್ಷಿಸಾದ್ಯತ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಮರುತ್ವಗಳಿಗೂ ಸರ್ವಾಯವದವಾಗಿಯೂ, ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಶಕ್ತಿ ಆಯಸ್ಸು ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳೂ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವುವು ಮತ್ತು—

ಯೋನಿಷ್ಠ ಇಂದ್ರ ನಿಷದೇ ಅಕಾರಿ ತಮಾ ನಿ ಸೀದ ಸ್ವಾನೋ ನಾರ್ವಾ |
ವಿಮುಚ್ಯಾ ವಯೋಽವಸಾಯಾತ್ವಾನೋಷಾ ವಸ್ತೋರ್ವಹೀಯಸಃ ಪ್ರಪಿತ್ವೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೪-೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಬಂಧನಾರ್ಥಾನ್ ರಶ್ಮೀನ್ | ಅಶ್ವಬಂಧನಕ್ಕಾಗಿ ಹಿಡಿದಿರುವ ಲಗಾಮೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವಂತೆ ಪಕ್ಷಿಯೆಂದರ್ಥ.

ಪಿತುಭಾಜಃ—ಪಿತುಶಬ್ದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩.೯) **ಪಿತುಭಾಜಃ** ಎಂದರೆ ಅನ್ನವಂತಃ ಅನ್ನಾರ್ಥಿಣಃ ! ಅನ್ನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನ ಪಡುವವರು ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದೆ. **ಕೃಷಿವಾಣಿಜ್ಯಾದಿ-ಕರ್ತಾರಃ ಸ್ವಸ್ವವ್ಯಾಸಾರಾಧಂ ಉದನ್ನುಖಾ ಅಪಸ್ತನ್** ! ಕೃಷಿ, ವ್ಯಾಪಾರ ಇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಂದ ಜೀವಿಸುವವರು ಉಪ್ಪಿನ ಉದಯವಾದೊಡನೆಯೇ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಗುರಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಹೊರ ಹೊರಡುವರು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಅಮಾ—ಗಯಃ ಕೃದವಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೧೩) ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ಸ್ವಸ್ತಿರಿದ್ವಿ ಪ್ರಪಥೇ ಶ್ರೇಷ್ಠಾ ರೇಕ್ಷಸ್ವತ್ಯಭಿ ಯಾ ವಾಮನೋತಿ |

ಸಾ ನೋ ಅಮಾ ಸೋ ಆರಣೇ ನಿ ಪಾತು ಸ್ವಾನೇಶಾ ಭವತು ದೇವಗೋಪಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬೩-೧೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಹದಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ **ಅಮಾ** ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗೃಹವೆಂಬರ್ಥವೆಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೧೧-೪೬) ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿ **ಅಮಾ** ಸತೇ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ದೇವಯಜನಾಪ್ಯೇ ಗೃಹೇ ಯಾಗವಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಸೃಕ್ರಿಯಾ ||

ವಯಃ—ವಾ ಗತಿಗಂಧನಯೋಃ. **ವಾತೇರ್ಡಿಚ್ಚ**—(ಉ. ಸೂ. ೪-೫೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ವನಾಮಧ್ಯದಿಂದ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ವಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

* **ವಸತೇಃ**—ವಸ ನಿವಾಸೇ ಧಾತು. **ವಹುವಸ್ಯರ್ಥಿಭ್ಯಶ್ಚಿತ್**—(ಉ. ಸೂ. ೪-೫೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತ್ವವಿಧಾನ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ **ಚಿತಃ** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಂಚಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಪಸ್ತನ್—ಪತ್ಯ ಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. **ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್ ಲಿಟಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್. ವ್ರಥಮಪ್ಪುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಇತಶ್ಚ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಅಂತಾದೇಶ. ಲೃದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಪುಷಾದಿದ್ಯುತಾದಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಅಜಾದೇಶ. **ಸತಃ ಪುಮ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಪುಮಾಗಮ. ಮಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನರಃ—ನ್ಯ ನಯೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜನ್ ಪರವಾದಾಗ **ಯತೋಜಿ ಸರ್ವನಾಮ-ಸ್ಥಾನಯೋಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ.

ಪಿತುಭಾಜಃ—ಪಿತುಂ ಭಜಂತೇ ಇತಿ ಪಿತುಭಾಜಃ. ಭಜ ಸೇವಾಯಾಂ ಧಾತು. **ಭಜೋಚ್ಚಃ**—(ಪಾ ಸೂ. ೩-೨-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣೈ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾ ವೃದ್ಧಿ. ಣೈಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸತೇ—ಅಸ ಭುವಿ. ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪಿಗೇ ಲುಕ್ ಶ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ನುಮಾರಹಿತವಾದ ಶತ್ಯವಿನ ವರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಶತುರನುನೋನದ್ಯಜಾದೀ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಹಸಿ—ವಹ ವ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಾಶುಷೇ—ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ. ಧಾತು. ದಾಶ್ವಾನ್ ಸಾಹ್ಯಾನ್—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಸುಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪತ್ಯ.

ಮರ್ತ್ಯಾಯೆ—ಮೃಜ್ ವ್ರಾಣತ್ಯಾಗೇ. ಧಾತು. ಅಸಿಹಸಿಮ್ಯ—(ಉ. ಸೂ. ೩-೩೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಔಣಾದಿಕ ತನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಮರ್ತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಮರ್ತೇಮ ಭವಃ ಮರ್ತ್ಯಃ ಭವೇ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ. ಯತೋ ನಾವಃ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೧೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಸ್ತೋಽಧ್ವಂ ಸ್ತೋಮ್ಯಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಮೇವೀವ್ಯಧಧ್ವಮುಶತೀರುಷಾಸಃ |

ಯುಷ್ಮಾಕಂ ದೇವೀರವಸಾ ಸನೇಮು ಸಹಸ್ರಿಣಂ ಚ ಶತಿನಂ ಚ

ವಾಜಂ || ೧೩ ||

ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಸ್ತೋಽಧ್ವಂ | ಸ್ತೋಮ್ಯಾಃ | ಬ್ರಹ್ಮಣಾ | ಮೇ | ಅವೀವ್ಯಧಧ್ವಂ | ಉಶತೀಃ | ಉಷಸಃ |

ಯುಷ್ಮಾಕಂ | ದೇವೀಃ | ಅವಸಾ | ಸನೇಮು | ಸಹಸ್ರಿಣಂ | ಚ | ಶತಿನಂ | ಚ | ವಾಜಂ || ೧೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಏವಂ ಸೂಕ್ತದ್ವಯೋಕ್ತರೀತ್ಯಾ ಬಹುಧಾ ಸ್ತುತ್ವಾ ತಾಂ ಚ ಸ್ತುತಿಮನಯೋ ನಿವೇದಯಿತ್ವಾ
ಸ್ತಾಭೀಷ್ಟಂ ಪ್ರಾರ್ಥಯತೇ | ಹೇ ಸ್ತೋಮ್ಯಾಃ | ಸ್ತೋಮಃ ಸ್ತೋತ್ರಂ | ತದರ್ಹಂತೀತಿ ಸ್ತೋಮ್ಯಾಃ
ಸ್ತುತ್ಯರ್ಹಾ ಉಷಸಃ, ಯತೋ ಯೂಯಂ ತಾದೃಶ್ಯಃ ಅತೋ ಮೇ ಮತ್ಸೇಭೂತೇನ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ
ಸೂಕ್ತದ್ವಯಗತಮಂತ್ರರೂಪೇಣ ಸೋತ್ರೇಣಾಸ್ತೋಛಂ | ಸ್ತುತಾ ಭವತ | ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಉಷಾಸ
ಉಷಸಃ ಉಶತೀಃ ಸ್ತೋತ್ರೈನಸ್ಮಾನ್ ಅಸ್ತತ್ಸವ್ಯದ್ಧಿಂ ವಾ ಕಾಮಯಮಾನಾ ಯೂಯಮವೀವೃಧಧ್ವಂ |
ಅಸ್ಮಾನ್ಪ್ರವರ್ಧಯತ | ಕಿಂಚಿ ಹೇ ದೇವೀರ್ದೇವ್ಯೋ ದೇವನಶೀಲಾಃ ಯುಷ್ಮಾಕಮವಸಾ ಯುಷ್ಮ-
ತ್ಸಂಬಂಧಿನಾ ರಕ್ಷಣೇನ ವಯಂ ಸಹಸ್ರಿಣಂ ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕಮಭೀಷ್ಟಂ ಧನಂ ಸನೇಮ | ಲಭೇಮಹಿ |
ತಥಾ ಶತಿನಂ ಚ ನಾಜಂ ಶತಸಂಖ್ಯಾಕಮಪರಿಮಿತಂ ಧನಂ ಸನೇಮ | ಯುಷ್ಮತ್ಪ್ರತೇನ ಶತಸಹಸ್ರ-
ಪರಿಮಿತಧನಾದಿರೂಪರಕ್ಷಣೇನ ವಯಮಪ್ಯರ್ಥಿಭ್ಯಃ ಶತಸಹಸ್ರಪರಿಮಿತಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ಸನಿತಾರೋ
ಭವೇನೋತ್ಕರ್ಷಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಸ್ತೋಮ್ಯಾಃ—ಸ್ತುತ್ಯರಾದ ಎಲೈ ಉಪೋದೇವತೆಗಳೇ | ಮೇ—ನನ್ನ | ಬ್ರಹ್ಮಣಾ—(ಸೂಕ್ತ-
ದ್ವಯಗತವಾದ) ಮಂತ್ರದಿಂದ | ಅಸ್ತೋಛಂ—ಸ್ತುತರಾಗಿ | (ಹೇ) ಉಷಾಸಃ—ಎಲೈ ಉಪೋ-
ದೇವತೆಗಳೇ | ಉಶತೀಃ—(ನಮ್ಮ) ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಾದ ನಮ್ಮನ್ನು ಅವೇಕ್ಷಿಸುವವರಾಗಿ |
ಅವೀವೃಧಧ್ವಂ—(ನಮ್ಮನ್ನು) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸಿ | ಹೇ ದೇವೀಃ—ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ | ಯುಷ್ಮಾಕಂ—
ನಿಮ್ಮ | ಅವಸಾ—ರಕ್ಷಣೆಯಿಂದ (ಯುಕ್ತರಾಗಿ ನಾವು) | ಶತಿನಂ ಚ ಸಹಸ್ರಿಣಂ ಚ—ನೂರರಷ್ಟು, ನಾವಿರರಷ್ಟು |
ನಾಜಂ—ಧನವನ್ನು | ಸನೇಮ—ವಡೆಯೋಣ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸ್ತುತ್ಯರಾದ ಎಲೈ ಉಪೋದೇವತೆಗಳೇ, ನಮ್ಮ (ಈ ಸೂಕ್ತದ್ವಯಾತ್ಮಕ) ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತರಾಗಿ,
(ನಮ್ಮ) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನೇ ಅವೇಕ್ಷಿಸುವ (ನೀವು) (ನಮ್ಮನ್ನು) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸಿ ; ನಿಮ್ಮಿಂದ ರಕ್ಷಿತರಾಗಿ (ನಾವು)
ಅಪರಿಮಿತಧನವನ್ನು ವಡೆಯುವಂತೆ (ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ).

English Translation.

Praiseworthy Ushasas, be glorified by this (my) hymn ; graciously
disposed towards us, augment (our prosperity) ; and may we obtain,
goddesses, through your favour, wealth, a hundred and a thousand fold.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಬ್ರಹ್ಮಣಾ—ಸೂಕ್ತದ್ವಯಗತಮಂತ್ರರೂಪೇಣ ಸೋತ್ರೇಣ | ಇದರ ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತ (೧-೧೨೩)
ಮತ್ತು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಸೂಕ್ತ ಈ ಎರಡರಲ್ಲೂ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿರುವುದು ಮತ್ತು ಮಂತ್ರರೂಪವಾಗಿರುವುದೂ ಆದ
ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ಎಂದರ್ಥವಾಡಿದೆ

ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಾನಾರ್ಥಗಳಿವೆ. ಈ ಪದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯), ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (೩-೯) ವರಿತವಾಗಿದೆ. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಸ್ತೋತ್ರ, ಕರ್ಮ ಈ ಪದಗಳಿಗೆ ವರ್ಯಾಯವದನಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಾ ಕೃಣೋತಿ ವರುಣೋ ಗಾತುಪಿದಂ ತಮೀಮಹೇ |

ವ್ಯೂಹೋತಿ ಹೃದಾ ಮತಿಂ ನವ್ಯೋ ಜಾಯತಾಮೃತಂ ವಿತ್ತಂ ಮೇ ಆಸ್ಯ ರೋದಸೀ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೫-೧೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಸನ್ನಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಣರೂಪಂ ಕರ್ಮ—ಎಂದು ಕರ್ಮವೆಂದರ್ಥವಾಡಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರೂ ಸಹ,

ಯಾಮಥರ್ವಾ ನುನುಷ್ಠಿತಾ ದಧೃಜ್ ಧಿಯಮತ್ನತ |

ತಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ಪೂರ್ವಥೇಂದ್ರ ಉಕ್ಥಾ ಸಮಗ್ಮತಾರ್ಚಿನ್ನನು ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೮೦-೧೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಸನ್ನದಹರಿಸಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಎಂದರ್ಥವಾಡಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು

ಅನ್ಯಂ ದಿವೋ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಜಭಾರಾಮಥ್ನಾದನ್ಯಂ ಪರಿ ಶ್ಯೇನೋ ಅದ್ರೇಃ |

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ನಾವ್ಯಧಾನೋರುಂ ಯಜ್ಞಾಯ ಚಕ್ರಧುರು ಲೋಕಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೩-೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರರೂಪೇಣ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ದರ್ವಿಲಲಕ್ಷಣೇನಾನ್ನೇನ ನಾ ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ಅಥವಾ ಹೆವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನದಿಂದ ಎಂದರ್ಥವಾಡಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಸನ್ನದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಸ್ತೋಧ್ವಮ್—ಪ್ವುಚ್ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಕರ್ಮಾಣಿಯಲ್ಲಿ ಉಬ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧ್ವಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಇಣಃಷಿಧ್ವಂಲು ಜ್‌ಲಿಟಾಂಧೋಂಗಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಮೂರ್ಧನ್ಯಾದೇಶ. ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಆದುದ್ಯಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ತೋಮ್ಯಾಃ—ಸ್ತೋಮಮಹಂತಿ ಇತಿ ಸ್ತೋಮ್ಯಾಃ. ಅರ್ಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಂಬೋಧಾನದಲ್ಲಿ ಅಮಂತ್ರಿಸ್ಯ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವೀವೃಧಧ್ವಮ್—ವೃಧ ವೃದ್ಧಾ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಹೇತುಮತಿ ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಣಿಚ್. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲೋಢರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣ್ಯಂತದ ಮೇಲೆ ಉಬ್. ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧ್ವಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಣಿಶ್ರಿದುಸ್ತುಭ್ಯಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಚಬಾದೇಶ. ಚಜ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಇಲ್ಲಿ ಉರ್ಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಋಕಾರವನ್ನೇ

ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತರಂಗವಾದರೂ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ದ್ವಿತ್ವಬಂದಾಗ ಆದಿಹಲ್‌ಶೇಷ. ಸನ್ನೆಲ್ಲ ಘನಿ— (ವಾ. ಸೂ. ೭-೪-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ನಧ್ವಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಸನ್ನತಃ (ವಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ದೀರ್ಘೋಲಘೋಃ (ವಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಕೇರನಿಟಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಉತತೀಃ—ನರ ಕಾಂತಾ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಟ್ ಬಂದಾಗ ರತ್ರಾದೇಶ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶತ್ಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗ್ರಹಿಜ್ಯಾವಯಿ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂವ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. ಉಗಿತತ್ತ್ವ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀವ್. ನುಮ್‌ರಹಿತವಾದ ಶತ್ಯವಿನ ವರದಲ್ಲಿ ಜೀವ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಶತುರನುಮೋನದ್ಯಜಾದೀ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಉಷಾಸಃ—ಜಸ್ ವರವಾದಾಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಧೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವೀಃ—ದೇವೀ ಲಬ್ಧ. ಸಂಭೋಧನಾ ಬಹುವಚನವರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—(ವಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವಸಾ—ಅವ ರಕ್ಷಣೀ. ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುನಿಬಂಧನವಾದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸನೇಮ—ನಣ ಸಂಭಕ್ತಾ ಧಾತು. ಧಾತ್ವಾದೇಷಃಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸತ್ವ. ವಿಧಿಲಿಜ್ ಉತ್ತಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಹಸ್ರಿಣಮ್, ಶತಿನಂ—ಮತ್ಸರ್ಪದಲ್ಲಿ ಇಸಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೧೩ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸೂರ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೇ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದು.

ನೂರ ಇಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಪ್ರಾತಾ ರತ್ನಮಿತಿ ಸಪ್ತರ್ಚಂ ಪಂಚಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಕಾಕ್ಷೀವತಂ | ದಾನಸ್ಯ ಸ್ತೂಯಮಾನ-
ತ್ವಾದ್ವಾನದೇವತ್ಯಂ ಯಾ ತೇನೋಚ್ಯತೇ ಸಾ ದೇವತಾ | ಅನು. ೨-೫ | ಇತಿ ಪರಿಭಾಷಿತತ್ವಾತ್ |
ತ್ಯೈಷ್ಟುಭಂ | ಉಪೇತ್ಯಾದಿಕೇ ದ್ವೇ ಜಗತ್ಯಾ | ಪ್ರಾತಾ ರತ್ನಂ ಸಪ್ತ ಸ್ವನಯಸ್ಯ ದಾನಸ್ತುತಿರುಪ
ಜಗತ್ಯಾವಿತ್ಯನುಕ್ರಮಣಿಕಾ ||

ಅನುವಾದವು—ಪ್ರಾತಾ ರತ್ನಂ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಏಳು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಕಪ್ಲೇನಾನ್ ದೈರ್ಘತಮಸ ಔಶಿಜಃ ಎಂಬುವನು ಋಷಿಯು. ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ದಾನವ ಪ್ರಶಂಸೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ದಾನಸ್ತುತಿಯೇ ದೇವತೆಯೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಯಾ ತೇನೋಚ್ಯತೇ ಸಾ ದೇವತಾ (ಅನು. ೨-೫) ಎಂದರೆ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಷಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದೋ ಅದೇ ಆ ಋಕ್ಕಿಗೆ ದೇವತೆಯು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ದಾನ ಪ್ರಶಂಸೆಯೇ ದೇವತೆಯು. ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಪು. ಉಪಕ್ಷರಂತಿ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ ಎರಡು ಋಕ್ಕುಗಳು (೪-೫) ಜಗತೀ ಭಂದಸ್ಸಿನವು. ಉಳಿದ ಋಕ್ಕುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸಿನವು ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತಾ ರತ್ನಂ ಸಪ್ತ ಸ್ವನಯಸ್ಯ ದಾನಸ್ತುತಿರುಪ ಜಗತ್ಯಾ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು.

ಸೂಕ್ತ — ೧೨೫

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೮ || ಸೂಕ್ತ—೧೨೫ ||

ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೧ || ವರ್ಗ—೧೦ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೭ ||

|| ಋಷಿಃ—ಕಪ್ಲೇನಾನ್ ದೈರ್ಘತಮಸ ಔಶಿಜಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಸ್ವನಯಸ್ಯ ದಾನಸ್ತುತಿಃ ||

|| ಭಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ೪-೫ ಜಗತೀ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪ್ರಾತಾ ರತ್ನಂ ಪ್ರಾತರಿತ್ವಾ ದಧಾತಿ ತಂ ಚಿತ್ತಾನ್ತೈತಿಗೃಹ್ಯಾ ನಿ ಧತ್ತೇ |

ತೇನ ಪ್ರಜಾಂ ವರ್ಧಯಮಾನ ಆಯೂ ರಾಯಸ್ಪೋಷೇಣ ಸಚತೇ

ಸುವೀರಃ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಪ್ರಾತರಿತಿ | ರತ್ನಂ | ಪ್ರಾತೇತ್ಯತ್ವಾ | ದಧಾತಿ | ತಂ | ಚಿತ್ತಾನ್ | ಪ್ರತಿಗೃಹ್ಯ | ನಿ | ಧತ್ತೇ |

ತೇನ | ಪ್ರಜಾಂ | ವರ್ಧಯಮಾನಃ | ಆಯುಃ | ರಾಯಃ | ಪೋಷೇಣ | ಸಚತೇ | ಸುವೀರಃ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅತ್ರೇತಿಹಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ | ದೈರ್ಘ್ಯತಮಸಃ ಕಕ್ಷೀವಾನ್ನಾಮ ಋಷಿಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಂ ಚರಿಷ್ಯ-
 ನ್ವೇದಾಭ್ಯಾಸಾಯ ಗುರುಕುಲೇ ಚಿರಕಾಲಮುಷಿತಾ ವೇದಾನ್ನಮ್ಯಗಧೀತ್ಯ ವೃತಾನಿ ಚ ಚರಿತ್ವಾ
 ತೇನಾನುಜ್ಞಾತಃ ಪುನಃ ಸ್ವಗೃಹಂ ಪ್ರತಿ ಪ್ರಯಾಸ್ಯನ್ ಮಧ್ಯೇ ಮಾರ್ಗೇ ರಾತ್ರಾ ವಿಶ್ರಾಂತಃ | ಪ್ರಭಾತೇ
 ಭಾವಯನ್ಯಸ್ಯ ಪುತ್ರಃ ಸ್ವನಯೋ ನಾಮ ರಾಜಾನುಚರೈಃ ಸಂಕ್ರೀಡಮಾನೋಽಕಸ್ಮಾತ್ಪ್ರೋಪಗೋಽಂತಿಕ-
 ಮಾಸದಾ | ಸ ಚ ರಭಸಾ ಪ್ರತಿಬುದ್ಧಃ ಸಹಸೋತ್ತರಸ್ಥ | ತಂ ಚ ರಾಜಾ ಪಾಣಿಂ ಗೃಹೀತ್ವಾ ಸ್ವಕೀಯ
 ಅಸನ ಉಪವೇಶ್ಯಾಸ್ಯ ಸೌಂದರ್ಯಮವಗತ್ಯ ಸ್ವಕನ್ಯಾಪ್ರದಾನಮನಾಃ ಪಪ್ರಚ್ಛ ಭಗವನ್ ಕಸ್ಯ ಪುತ್ರಃ
 ಕಿಂನಾಮಾ ತ್ವಮಿತಿ | ಸ ಚ ಪೃಷ್ಠೋ ಮಾತರಂ ಪಿತರಂ ಚ ಸ್ವವೃತ್ತಾಂತಂ ಚಾಚಚಕ್ಷೇ | ಸ ಚ ರಾಜಾ
 ಸಂಭಾವ್ಯ ಇತ್ಯವಗತ್ಯ ಮುದಿತಮನಾಃ ಸ್ವಗೃಹಂ ಪ್ರಾಪ್ಯಾಸ್ತೃ ಮಧುಪರ್ಕಮಾರಚಯ್ಯ ವಸ್ತ್ರ-
 ಮಾಲ್ಯಾದಿಭಿಃ ಪೂಜಯಿತ್ವಾ ಸರಥಾ ದಶಕನ್ಯಾಃ ಶತನಿಷ್ಠಾನಶ್ವಶತಂ ಪುಂಗವಾನಾಂ ಶತಂ ಗವಾಂ
 ಷಷ್ಠ್ಯುತ್ತರಸಹಸ್ರಂ ಪುನರೇಕಾದಶ ರಥಾಂಶ್ಚ ಪ್ರಾದಾತ್ | ಸ ಚ ಸರ್ವಮನುಕ್ರಮೇಣ ಪ್ರತಿಗೃಹ್ಯ
 ದೀರ್ಘತಮಸೋಽಂತಿಕಮಾಗತ್ಯ ತಸ್ಮೈ ಪ್ರಾದರ್ಶಯತ್ || ನನು ಕಕ್ಷ್ಯಾ ನಾಮಾಶ್ವಬಂಧನೀ ರಜ್ಜುಃ |
 ತದ್ವಾನ್ತಕ್ಷೀವಾನ್ | ಅಶ್ವಬಂಧನಂ ಚ ರಾಜ್ಞ ಏವೋಚಿತಂ | ಅತೋಽಸ್ಯ ರಾಜಸ್ಯತ್ವಾತ್ಪ್ರತಿಗ್ರಹೋ
 ನೋಪಪದ್ಯತೇ | ಯಾಜನಾಧ್ಯಾಪನೇ ಚೈವ ವಿಶುದ್ಧಾಚ್ಚ ಪ್ರತಿಗ್ರಹ ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ | ಮನು. ೧೦-೭೬ |
 ತಸ್ಮಾದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯೈವಾಧಿಕಾರೋ ನ ತು ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯೇತಿ | ನೈಷ ದೋಷಃ | ಯದ್ವ್ಯಸೌ
 ಕಲಿಂಗಾಖ್ಯಸ್ಯ ರಾಜ್ಞಃ ಪುತ್ರಸ್ತಥಾಪಿ ತೇನ ಕಲಿಂಗೇನ ಸ್ವಯಂ ವೃದ್ಧತ್ವಾದಪತ್ನೋತ್ಪಾದನಾಯ
 ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮಲಭಮಾನೇನ ತದುತ್ತಾದನಾಯ ಯಾಚಿತೋ ದೀರ್ಘತಮಾ ಋಷಿರುತಿಗ್ನಾಮಿಕಾಮು-
 ಪತ್ನೋತ್ಪಾದನಾಯ ಪ್ರೇಷಿತಯಾ ರಾಜಮಹಿಷ್ಯಾತಿಜರಣೇನ ಮಹರ್ಷಿಣಾ ಸಹ ರಂತುಂ ಲಜ್ಜಮಾನಯಾ
 ಸ್ವವಸ್ತ್ರಾಭರಣೈರಲಂಕೃತ್ಯ ಸ್ವಸ್ತುತಿನಿಧಿತ್ವೇನ ಪ್ರೇಷಿತಾಮುತಿಗ್ನಾಮಿಕಾಂ ಯೋಷಿತಂ ದಾಸೀಮಿತ್ಯವಗತ್ಯ
 ಮಂತ್ರಪೂತೇನ ಜಲೇನಾಭಿಷಿಚ್ಯ ಋಷಿಪುತ್ರೀಂ ಕೃತ್ವಾ ತಯಾ ಸಹ ರೇಮೇ | ತದುತ್ಪನ್ನಃ ಕಕ್ಷೀವಾನ್ನಾಮ
 ಋಷಿಃ | ಏತತ್ಸರ್ವಮಸ್ಮಾಭಿಃ ಪೂರ್ವಾಧ್ಯಾಯೇ ನಾಸತ್ಯಾಭ್ಯಾಂ | ಋ. ೧-೧೧೬ | ಇತ್ಯತ್ರ ಸೂಕ್ತೇ
 ವಿಸ್ತರೇಣ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಂ | ಅತೋಽಸ್ಯ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸಂಬಂಧಾತ್ಪ್ರೋಪಗೋನಿತಿ ನಾಮೋಪಪನ್ನಂ | ದೀರ್ಘ-
 ತಮಸಃ ಪರಮರ್ಷೇರುತ್ಪನ್ನತ್ವೇನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವಾತ್ಪ್ರತಿಗ್ರಹೋಽಪ್ಯುಪಪನ್ನ ಏವ || ಇದಮಾದಿ
 ಸೂಕ್ತದ್ವಯಂ ಸ್ವನಯಸ್ಯ ರಾಜ್ಞೋ ದಾನವ್ರತಂಸಾಖ್ಯಾನಪ್ರತಿಪಾದಕಂ | ನನ್ನನುಕ್ರಮಣ್ಯಾಂ
 ಸ್ವನಯಸ್ಯ ದಾನಸ್ತುತಿರಿತಿ ದಾನತುಷ್ಟೋ ಭಾವಯನ್ಯ ತುಷ್ಟಾವೇತಿ ಚೋಭಯತ್ರ ಸ್ತೋತವ್ಯಂ
 ಭಿನ್ನಮೇವಾನುಗಮ್ಯತ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಉತ್ತರಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಾಯಾಮ್ಯಚ್ಯಧಿಕ್ಷಯತೋ ಭಾವ್ಯಸ್ಯೇತಿ
 ದಾತುರ್ಭಾವಯನ್ಯಸ್ಯ ಶ್ರೂಯಮಾಣತ್ವಾತ್ಪ್ರಾಥಮ್ಯಮುಪಜೀವ್ಯ ಪೃಥಗುಪಾತ್ತಂ | ವಸ್ತುತಸ್ತು
 ಪಿತುರ್ನಾಮ್ನಾ ಪುತ್ರಸ್ಯ ವ್ಯವಹರ್ತವ್ಯತ್ವಾತ್ ತಥಾ ಅ ರುದ್ರಾಸ ಇತ್ಯಾದೌ ಬಹುಶಃ ಪ್ರಯೋಗ-
 ದರ್ಶನಾತ್ ಸ್ವನಯೇನ ದತ್ತಾ ಇತಿ ತತ್ಪ್ರವ ಸೂಕ್ತೇ ಸ್ವನಯಸ್ಯಾಪಿ ಶ್ರೂಯಮಾಣತ್ವಾಚ್ಚೋಭಯತ್ರಾಪಿ
 ದಾತೃಪ್ರತಿಗೃಹೀತೋರೇಕತ್ವೇನ್ನೈಕಮೇವ ದಾನಪ್ರಶಂಸಾರೂಪಮಾಖ್ಯಾನಮಿತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ || ಸ ಚ
 ಕಕ್ಷೀವಾನಾನೀತಂ ಸರ್ವಂ ಪಿತುರ್ನೀವೇದಯನ್ ಪರೋಕ್ಷೇಣೈವ ದಾನಪ್ರಕಾರಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ | ಸ್ವನಯೋ

ನಾನು ರಾಜಾ ಪ್ರಾತರಿತ್ಯಾ ಪ್ರಾತರೇವಾತ್ಮನಃ ಸಕಾಶಮಾಗತಃ ಸನ್ ರತ್ನಂ ರಮಣೀಯಂ ನಿಷ್ಕಾದಿಕಂ
ಪ್ರಾತಃ ಪ್ರಭಾತಕಾಲೇ ದಧಾತಿ | ಅಸ್ಮತ್ಸನ್ನಿಧೌ ಸ್ಥಾಪಯತಿ | ದಧಾತಿ | ತಂ ಸ್ಥಾಪಿತಂ ಸರ್ವಂ
ಚಿಕಿತ್ಸಾಂಶ್ಚೇತನಾನಾನ್ ಅದುಷ್ಟಮಿತ್ಯವಗತನಾನ್ವತಿಗೃಹ್ಯ ಸ್ವೀಕೃತ್ಯ ನಿ ಧತ್ತೇ | ಪಿತುಃ ಸಮೀಪೇ
ಸ್ಥಾಪಯತಿ | ಅನಂತರಂ ತೇನ ದತ್ತೇನ ನಿಷ್ಕಾದಿನಾ ಪ್ರಜಾಂ ಪುತ್ರಭೃತ್ಯಾದಿರೂಪಾಂ ವರ್ಧಯಮಾನಃ
ಪೋಷಯನ್ ಆಯುರ್ಜೀವಿತಂ ಚ ವರ್ಧಯನ್ ಸುವೀರಃ ಶೋಭನ್ವರ್ವೀರೈಃ ಪುತ್ರಭೃತ್ಯಾದಿಭಿರುಪೇತಃ
ಸನ್ ರಾಯಸ್ಪೋಷೇಣ ಧನಾಸಾಂ ಪುನಃ ಪುನರ್ವರ್ಧನೇನ ಸಚಿತೇ | ಅಸೌ ರಾಜಾ ಸಂಗಚ್ಛತಾಮಿತಿ
ತವ ದಾತುರಾಶಿಷಂ ಪ್ರಾರ್ಥಯತೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಪ್ರಾತಃ ಇತ್ಯಾ—(ಸ್ವನಯನಂಬ ರಾಜನು) ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ (ತನ್ನ ಒಳಗೆ) ಬಂದು | ರತ್ನಂ—ರತ್ನಾ
ದಿಗಳನ್ನು | ಪ್ರಾತಃ—ಬೆಳಗಿನವೇಳೆ | ದಧಾತಿ—(ಕಕ್ಷೀವಂತನ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ) ಇಡುತ್ತಾನೆ | ತಂ—(ಅರ್ಪಿತ
ವಾದ) ಅದಿಲ್ಲವನ್ನೂ | ಚಿಕಿತ್ಸಾನ್—(ಅದುಷ್ಟವೆಂದು) ತಿಳಿದವನಾಗಿ | ಪ್ರತಿಗೃಹ್ಯ—ಸ್ವೀಕರಿಸಿ | ನಿ ಧತ್ತೇ—
(ತನ್ನ ಪಿತೃವಿನ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ) ಇಡುತ್ತಾನೆ | (ಅನಂತರ) ತೇನ—(ಪಿತೃದತ್ತವಾದ ಆ ನಿಷ್ಕಾದಿಗಳಿಂದ) ಆದರಿಂದ ;
ಪ್ರಜಾಂ—(ಪುತ್ರಭೃತ್ಯಾದಿ) ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು | ವರ್ಧಯಮಾನಃ—ಪೋಷಿಸುತ್ತಾ | ಆಯುಃ—(ದೀರ್ಘ)
ಆಯುಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿ | ಸುವೀರಃ—ಉತ್ತಮ ವೀರರಾದ ಪುತ್ರಯುಕ್ತನಾಗಿ | ರಾಯಃ ಪೋಷೇಣ—ಧನಾಭಿ
ವೃದ್ಧಿಯಿಂದ | ಸಚಿತೇ—(ತಾನು) ಯುಕ್ತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ.

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

(ಸ್ವನಯರಾಜನಿಂದ) ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿತವಾದ ರತ್ನಾದಿಗಳನ್ನು, (ಕಕ್ಷೀವಂತನು) ಅದುಷ್ಟವೆಂದು
ತಿಳಿದು, ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ಅದನ್ನು ತನ್ನ ಪಿತೃವಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿ, (ಅನಂತರ ಪಿತೃವಿನಿಂದ ದತ್ತವಾದ) ಧನದಿಂದ ಪುತ್ರಭೃತ್ಯಾದಿ
ಗಳನ್ನು ಪೋಷಿಸುತ್ತಾ, ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯ ಉತ್ತಮ ಸಂತಾನವುಳ್ಳವನೂ ಆಗಿ, ಐಶ್ವರ್ಯಯುಕ್ತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ.

English Translation

Having come in the early morning, (Swanaya) presents precious
(wealth), knowing it (to be worthy of acceptance); and having, (therefore)
accepted it, (Kashivat) brings it (to his father): wherewith the parent of
excellent sons, maintaining his progeny, passes his life in the enjoyment
of affluence.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪ್ರಾತಾ ರತ್ನಂ ಸಪ್ತ ಸ್ವನಯಸ್ಯ ದಾನಸ್ತುತಿರುಪಜಗತ್ಯಾ |

(ಅನುಕ್ರಮಣಿಕಾ)

ಋಷಿದರ್ಶನಂ ಚ ಭಾವ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಾತರಿತ್ಯತ್ರ ಶಂಸತಿ |

(ಬೃ. ದೇ. ೩-೧೪೦)

ಪ್ರಾತಾ ರತ್ನಂ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ೧-೧೨೫ನೇ ಸೂಕ್ತವೂ ಇದರ ಮುಂದಿನ ೧-೧೨೬ನೇ
ಸೂಕ್ತವೂ ಸಹ ದೀರ್ಘತಮಸ್ಥಿನ ಪುತ್ರನಾದ ಕಕ್ಷೀವಂತನಿಂದ ದೃಷ್ಟವಾದದ್ದು. ಸ್ವನಯನೆಂಬ ಧೋರೆಯು ಕಕ್ಷೀವಂತ

ನಿಗೆ ಬಳುವಳಿಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ದಾನಗಳ ಪ್ರಶಂಸಾತ್ಮಕವಾಗಿವೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಾಯಣರು ಇದರ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ದೈರ್ಘತಮಸಃ ಕಕ್ಷೀವಾನ್ಮಮ..... ದಾನಮಿತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ||

ದೀರ್ಘತಮಸ್ಸನ ವೃತ್ತನಾದ ಕಕ್ಷೀವಂತನೆಂಬ ಋಷಿಕುಮಾರನು ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವ್ರತದಿಂದ ಗುರುಕುಲದಲ್ಲಿ ವೇದಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ಅಲ್ಲಿಯ ವ್ರತಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನೆರವೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಗುರುವಿನ ಅನುಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ತನ್ನ ಸ್ವಗೃಹಕ್ಕೆ ಹಿಂತಿರುಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಮಾರ್ಗಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಳಲಿ ವಿಶ್ರಾಂತಿಗಾಗಿ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಿ ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು, ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಾವಯವ್ಯನ ವೃತ್ತನಾದ ಸ್ವನಯನೆಂಬ ರಾಜನು ಅನುಚರರೊಡನೆ ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತಾ ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಕಕ್ಷೀವಂತನ ಹತ್ತಿರ ಬಂದನು. ಅವನು ಎಚ್ಚರಗೊಂಡು ಬೇಗನೆ ಎದ್ದನು. ಆಗ ಧೋರೆಯು ಅವನ ಕೈಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ತನ್ನ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಅವನು ಸೌಂದರ್ಯಪೂರಿತನಾದ ಯುವಕನೆಂದು ತಿಳಿದು ತನ್ನ ಮಗಳನ್ನು ಇವನಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂದಿಚ್ಛಿಸಿ, ಸ್ವಾಭ್ಯರ್ನೇ, ನೀನು ಯಾರು. ಯಾರ ವೃತ್ತನು ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ ಕಕ್ಷೀವಂತನು ತನ್ನ ಕಥೆಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ವಿವರವಾಗಿ ಹೇಳಿದನು. ಆಗ ಸ್ವನಯನು ಅವನನ್ನು ತನ್ನ ಮನೆಗೆ ಕರೆದು ಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಮಧುವರ್ಕವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ವಸ್ತ್ರಮಾಲ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸಿ ರಥಗಳು, ನೂರು ಸುವರ್ಣವ್ರವ್ಯಗಳು, ನೂರು ಕುದುರೆಗಳು, ನೂರು ಎತ್ತುಗಳು, ನೂರಾರು ಅರವತ್ತು ಹಸುಗಳು ಮತ್ತೆ ಹನ್ನೊಂದು ರಥಗಳು ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬಳುವಳಿಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು ತನ್ನ ಹತ್ತು ಕನ್ಯೆಯರನ್ನು ಆ ಕಕ್ಷೀವಂತನಿಗೆ ಮದುವೆಮಾಡಿಕೊಟ್ಟನು. ಬಳಿಕ ಕಕ್ಷೀವಂತನು ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ತನ್ನ ತಂದೆಯಾದ ದೀರ್ಘತಮಾಃ ಎಂಬ ಋಷಿಯ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅವನಿಗೆ ರಾಜನು ಕೊಟ್ಟ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತೋರಿಸಿದನು

ಈಗ ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಮಸ್ಯೆಯು ತಲೆದೋರುವುದು. ಕಕ್ಷ್ಯಾ ಎಂದರೆ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗವೆಂದು ಅರ್ಥವು. **ಕಕ್ಷ್ಯಾ ರಜ್ಜು ರಶ್ಮಸ್ಯ (ನಿ. ೨-೨)** ಎಂದು ನಿರುಕ್ತವಚನವಿರುವುದು. ಅಂತಹ ಹಗ್ಗವುಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದ ಕಕ್ಷೀವಂತನಿಗೆ ಕಕ್ಷೀವಾನ್ ಅಥವಾ ಕಕ್ಷ್ಯಾವಾನ್ ಎಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿರುವುದು. ಕುದುರೆಗಳೂ, ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗಗಳೂ ರಾಜರಿಗೆ ಉಪಯೋಗವಾಗುವ ವಸ್ತುಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವುಗಳು ರಾಜರ ಬಳಿ ಇರುವವು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಬಳಿ ಇರಲು ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಕಕ್ಷೀವಂತನ ಬಳಿ ಈ ಹಗ್ಗಗಳು ಇದ್ದವೆಂದ ಮೇಲೆ ಇವನು ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾಗ ಬೇಕಾಯಿತು. ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ದಾನಸ್ವೀಕಾರ ಅಥವಾ ಪ್ರತಿಗ್ರಹವು ಕರ್ತವ್ಯವಲ್ಲವೆಂದು—**ಯಾಜನಾಧ್ಯಾಪನೇ ಚೈವ ವಿಶುದ್ಧಾಚ್ಚ ಪ್ರತಿಗ್ರಹಃ ||** (ಮನುಸ್ಮೃತಿ. ೧೦-೭೬)ಎಂದರೆ—ಯಜನ, ಯಾಜನ, ಅಧ್ಯಯನ, ಅಧ್ಯಾಪನ, ದಾನ, ಪ್ರತಿಗ್ರಹ, (ತಾವೇ ಯಜ್ಞಮಾಡುವುದು, ಇತರರಿಗೆ ಪುರೋಹಿತರಾಗಿ ಯಜ್ಞಮಾಡಿಸುವುದು, ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದು, ಇತರರಿಗೆ ಪಾಠಹೇಳಿ ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಿಸುವುದು, ದಾನಕೊಡುವುದು, ಇತರರು ಕೊಡುವ ದಾನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ಎಂಬವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಉಕ್ತವಾದ ಷಟ್ಕರ್ಮಗಳು.) ಎಂಬ ಷಟ್ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಈ ಆರು ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಧಿಕಾರವುಂಟು. ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೈಶ್ಯರಿಗೆ ಯಜನ, ಅಧ್ಯಯನ ದಾನ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವುದು, ಅಧ್ಯಯನಮಾಡುವುದು, ದಾನಕೊಡುವುದು ಎಂಬ ಮೂರು ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಧಿಕಾರವಿರುವುದು. ಉಳಿದ ಮೂರು ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಇತರರಿಗೆ ಪುರೋಹಿತರಾಗಿ ಯಜ್ಞಮಾಡಿಸುವುದು, ವೇದವನ್ನು ಪಾಠಹೇಳಿ ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಿಸುವುದು, ಕೊಟ್ಟ ದಾನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ಎಂಬ ಈ ಮೂರು ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ.

ಆದುದರಿಂದ ಪುತ್ರಿಯನಾದ ಕಕ್ಷೀವಂತನು ಸ್ವನಯನು ಕೊಟ್ಟ ದಾನವನ್ನು ಪ್ರತಿಗ್ರಹಮಾಡಲು (ಸ್ವೀಕರಿಸಲು) ಹೇಗೆ ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳವನು? ಇದು ಅನುಚಿತವಲ್ಲವೇ? ಎಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕಕ್ಷೀವಂತನ ಜನ್ಮವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಕೇಂಗನೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ಮಕ್ಕಳಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವನು ವೃದ್ಧನಾಗಿದ್ದು ಪುತ್ರೋತ್ಪಾದನೆಮಾಡಲು ಅರಕ್ಷನಾಗಿದ್ದನು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಉಚ್ಛ್ರಾಂತವು ತನ್ನ ದೀರ್ಘತಮಾಃ ಎಂಬ ಋಷಿಯು ರಾಜನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರಲು ರಾಜನು ತನಗೆ ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ರಾಜನು ಋಷಿಯಲ್ಲಿ ಓರ್ವ ಪುತ್ರನನ್ನು ಉತ್ಪಾದನೆಮಾಡಬೇಕೆಂದು ವಾರ್ಧಿಸಿದನು. ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾರಣಾಂತರಗಳಿಂದ ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದವರು ಯೋಗ್ಯರಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ ಸಂತಾನಾಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಪದ್ಧತಿ ಇದ್ದಿತು. ಈ ವಿಷಯವು ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಋಷಿಯು ರಾಜನ ವಾರ್ಧನೆಯನ್ನು ಂಗೀಕರಿಸಲು ರಾಜನು ತನ್ನ ವಟ್ಟನು ಋಷಿಯನ್ನು ಬಳಿಗೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಹೇಳಿದನು. ರಾಜನತ್ತಿಯು ವೃದ್ಧನಾಗಿಯೂ, ಕುರೂಪಿಯಾಗಿಯೂ ಇದ್ದ ಋಷಿಯೊಡನೆ ಸಂಭೋಗಿಸಲು ಲಜೆಯಿಂದ ಇಷ್ಟಪಡದೆ ತನಗೆ ಬದಲಾಗಿ ತನ್ನ ದಾಸಿಯಾದ ಉಶಿಕ್ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ತನ್ನ ವಸ್ತ್ರಾಭರಣಗಳಿಂದ ಜಿನ್ನಾಗಿ ಅಲಂಕರಿಸಿ ಋಷಿಯ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿದಳು. ತನ್ನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದ ಉಶಿಕ್ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ರಾಜನತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ನೋಡಿದಾಗ ಅವಳ ದಾಸಿಯೆಂದೂ ತಿಳಿದು ಋಷಿಯು ಅವಳನ್ನು ಮಂತ್ರಸೂತ್ರವಾದ ಜಲದಿಂದ ಪ್ರೇಕ್ಷಿಸಿ ಋಷಿಪುತ್ರಿಯಂತೆ ಶುದ್ಧಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಬಳಿಕ ಅವಳೊಡನೆ ರಮಿಸಿದನು. ಆ ಋಷಿಯಿಂದ ಉಶಿಕ್ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಪುತ್ರನೇ ಕಕ್ಷೀವಾನ್ ಎಂಬ ಋಷಿಯು. ಈ ಪುತ್ರನು ಪುತ್ರಿಯ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ್ದರೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸಂವರ್ಕದಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೇ ಎಂದು ವರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನು. ಈ ರೀತಿ ಇವನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಕೃತ್ರಿಯಸಂಬಂಧಗಳಿದ್ದರೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಕಾರಣ ಇವನು ದಾನಾರ್ಹನೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಈ ಕಕ್ಷೀವಂತನ ಜನ್ಮವೃತ್ತಾಂತವು ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬ ನೆಯ ಸೂಕ್ತ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆಯೇ ವಿವರಿಸಲಾಗಿರುವುದು.

ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ಮುಂದಿನ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವನಯನ ದಾನವ್ರಶಂಸೆಯು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಆದರೆ ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ದಾನದಿಂದ ತುಷ್ಟನಾದ ಕಕ್ಷೀವಂತನು ಭಾವಯವ್ಯವಸ್ಥಾ (ಸ್ವನಯನ ತಂದೆಯನ್ನೂ) ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಇಬ್ಬರು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡಿರುವುದೆಂದು ಸಂಶಯವು ತಲೆದೋರುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವು. ಮುಂದಿನ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಥಿ ಪ್ತಿಯತೋ ಭಾವ್ಯಸ್ಯ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು ಈ ಸಂಶಯವನ್ನು ಮತ್ತಷ್ಟು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದು. ಆದರೆ ಪುತ್ರನನ್ನು ತಂದೆಯ ಹೆಸರಿಂದಲೇ ಕರೆಯುವುದು ಅನೇಕವೇಳೆ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿಯೇ ರುದ್ರಪುತ್ರರಾದ ಮರುತ್ಸುಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ರುದ್ರಾಸ್ಯ ಎಂಬ ತಂದೆಯ ಹೆಸರನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು. ಅದಲ್ಲದೆ ಅದೇ ಸೂಕ್ತದ ಮೂರನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವನಯೇವ ದತ್ತಾಃ ಎಂದು ಸಹ ಹೇಳಿರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಿತಾವತ್ರರ ನಾಮಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದರೂ ಈ ಎರಡು ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಒಂದೇ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ದಾನವ್ರಶಂಸೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಈ ಕಥೆಯನ್ನು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಅಧಿಗಮ್ಯ ಗುರೋರ್ವಿದ್ಯಾಂ ಗಚ್ಛನ್ ಸ್ತನಿಲಯಂ ಕಿಲ |
 ಕಕ್ಷೀನಾನಧ್ವನಿ ಶ್ರಾಂತಃ ಸುಷ್ಪಾಪಾರಣ್ಯಗೋಚರಃ ||
 ತಂ ರಾಜಾ ಸ್ತನಯೋ ನಾಮ ಭಾವಯಮ್ಯಸುತೋ ವ್ರಜನ್ |
 ಕ್ರೀಡಾರ್ಥಂ ಸಾನುಗೋಽಪಶ್ಯತ್ಸಭಾರ್ಯಃ ಸಪುರೋಹಿತಃ ||
 ಅಭೈನಂ ರೂಪಸಂವನ್ನಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ದೇವಸುತೋಪಮಂ |
 ಕನ್ಯಾದಾನೇ ಮತಿಂ ಚಕ್ರೇ ವರ್ಣಗೋತ್ರಾವಿರೋಧತಃ ||
 ಸಂಬೋಧ್ಯೈನಂ ಸ ಸಪ್ರಚ್ಛ ವರ್ಣಗೋತ್ರಾದಿಕಂ ತತಃ |
 ರಾಜನ್ಯಾಂಗಿರಸೋಽಸ್ಮೀತಿ ಕುಮಾರಃ ಪ್ರತ್ಯುವಾಚ ತಂ ||
 ಪುತ್ರೋಽಹಂ ದೀರ್ಘತಮಸ ಔಚಿತ್ಯಸ್ಯ ಋಷೇರ್ನೃಪ |
 ಅಥಾಸ್ತೃ ಸ ದದೌ ಕನ್ಯಾ ದಶಾಭರಣಭೂಷಿತಾಃ ||
 ತಾವತಶ್ಚ ರಥಾಞ್ಞಾನ್ ವೀಡ್ವಂಗಾನ್ಸೈ ಚತುರ್ಮುಖಃ |
 ವಧೂನಾಂ ವಾದನಾರ್ಥಾಯ ಧನಕುಪ್ಯಮುಜಾವಿಕಂ ||
 ನಿಷ್ಕಾಣಾಂ ವೃಷಭಾಣಾಂ ಚ ಶತಂ ಶತಮದಾತ್ಮನಃ |
 ಏತದುತ್ತರಸೂಕ್ತೇನ ಶತಮಿತ್ಯಾದಿನೋದಿತಂ ||
 ಶತಮಶ್ವಾಞ್ಶತಂ ನಿಷ್ಕಾನ್ ರಥಾನ್ ದಶ ವಧೂಮತಃ |
 ಚತುರ್ಮುಖೋ ಗನಾಂ ಚೈವ ಸಹಸ್ರಂ ಷಷ್ಠ್ಯಸಾದಿಕಂ ||
 ಸ್ತನಯಾಧ್ಯಾವಯಮ್ಯಾಧ್ಯಃ ಕಕ್ಷೀನಾನ್ವತ್ಯಸದ್ಯತ |
 ಪ್ರತಿಗೃಹ್ಯ ಚ ತುಷ್ಠಾವ ಪ್ರಾತಃ ಪಿತ್ರೇ ಶತಂಸ ಚ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೩-೧೪೨ ರಿಂದ ೧೫೦)

ನಾಯಣರೂ ಈ ಕಥೆಯನ್ನೇ ಮೂಲವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಪುನಃ ಇದರ ಅನುವಾದವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಾತರೀತಾ—ಪ್ರಾತರೇವ ಆತ್ಮನಃ ಸಕಾರಮಾಗತಃ ಸನ್ | ಉದಯಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ತನ್ನ ನಮಿಸುವಕ್ಕೆ ಬಂದು,

ರಾಯಸ್ಪೋಷೇಣ—ಧನಾನಾಂ ಪುನಃಪುನರ್ವರ್ಧನೇನ | ಮೊದಲಿದ್ದ ಧನವು ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದರಿಂದ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ರತ್ನಮ್—ರಮಯತೀತಿ ರತ್ನಮ್. ರಮು ಕ್ರೀಡಾಯಾಮ್ ಧಾತು. **ರಮೇಸ್ತು ಚ—**(ಉ. ಸೂ. ೨-೨೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಬ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ತಕಾರಾಂತಾದೇಶ. ನಿತ್ ಎಂಬ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಾತರಿತ್ಯಾ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಪ್ರಾತಃ ಎಂಬುದು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯಂತೇ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವನಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಹೃಸ್ವಸ್ಯ ಸ್ಥಿತಿಕೃತಿ ತುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ತುಕಾಗಮ. ಇತ್ಯನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ದಧಾತಿ—ಡುಧಾಳ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಬಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಿತಿತ್ಯಾನ್—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. **ಕ್ವಸುಶ್ಚ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟಿಗೆ ಕ್ವಸುರಾದೇಶ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸೃತಿಗೃಹ್ಯ—ಗ್ರಹ ಉಪಾದಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಸಮಾಸೇ ನೌಞ್ ಪೂರ್ವೇ ಕ್ಲೋ ಲ್ಯಪ್—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲ್ಯವ್ ಆದೇಶ. ಅದು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕೃದುತ್ತರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಜಾಮ್—ಜನೀ ವ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. **ಉಪಸರ್ಗೇ ಚ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮ್**—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೨-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಷ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ತನಾಮಧ್ಯದಿಂದ ಲಿಟಿಗೆ ಲೋಪ. ಕೃದುತ್ತರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರ್ಧಯಮಾನಃ—ವೃಘು ವೃದ್ಧಿ ಧಾತು **ಹೇತುಮತಿ ಚಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಷರ್ಧದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶವ್ ಏಕರಣ. ಣಿಚಿಗೆ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಗುಣ ಅಯಾದೇಶ. **ಅನೇ ಮುಕ್**—(ವಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಂತಾಂಗಕ್ಕೆ ಮುಕಾಗಮ. **ತಾಸ್ಯನುದಾಶ್ಲೇತ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲನಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ಮ ವಾಗುವುದರಿಂದ ಣಿಚ್ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಚಿತೇ—ಷಚ ಸಮನಾಯೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಬಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುವೀರಃ—ವೀರ ವೀರ್ಯೌ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸು ಸ್ವರ ಬಾಧಕವಾಗಿ ಉತ್ತರಸದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸುಗುರಸತ್ಸುಹಿರಣ್ಯಃ ಸ್ವಶ್ವೋ ಬೃಹದಸ್ತೈ ವಯ ಇಂದ್ರೋ ದಧಾತಿ |
 ಯಸ್ತಾಪ್ಯಂತಂ ವಸುನಾ ಪ್ರಾತರಿತ್ವೋ ಮುಕ್ಷೀಜಯೇವ ಪದಿಮುತ್ಸಿ-
 ನಾತಿ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ ||

ಸುಗುಃ | ಅಸತ್ | ಸುಹಿರಣ್ಯಃ | ಸುಅಶ್ವಃ | ಬೃಹತ್ | ಅಸ್ತೈ | ವಯಃ | ಇಂದ್ರಃ | ದಧಾತಿ |
 ಯಃ | ತ್ವಾ | ಆಪ್ಯಂತಂ | ವಸುನಾ | ಪ್ರಾತರಿತ್ವಃ | ಮುಕ್ಷೀಜಯೇವ | ಪದಿಂ | ಉತ್ಸ-
 ನಾತಿ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅತ್ರ ಕಕ್ಷೀವತಃ ಪಿತಾನೀತೇನ ಧನೇನ ಸಂತುಷ್ಟೋ ರಾಜಾನಂ ಬಹುಪ್ರಕಾರೇಣಾಶಾಸ್ತೇ |
 ಅಸೌ ಸ್ವನಯೋ ರಾಜಾ ಸುಗುರಸತ್ | ಶೋಭನ್ಯರ್ಬಹುಭಿರ್ಗೋಭಿಸ್ತದ್ವಾನ್ವವತು | ತಥಾ ಸುಹಿರಣ್ಯಃ
 ಸುಷ್ಕು ಹಿತರಮಣೀಯೈರ್ಧನೈಸ್ತದ್ವಾನ್ವವತು | ತಥಾ ಸ್ವಶ್ವಃ ಶೋಭನ್ಯರಶ್ವೈಸ್ತದ್ವಾನ್ ಸನ್ ಅಸ್ತೈ
 ರಾಜ್ಞೇ ಪ್ರದಾತ್ರೇ ಬೃಹತ್ ಪ್ರಭೂತಂ ವಯೋಽನ್ವಮಿಂದ್ರಃ ಪರಮೇಶ್ವರೋ ಧರ್ಮದೇವತಾ ದಧಾತಿ |
 ದಧಾತು | ದಧಾತು | ಯತೋಽಯಂ ರಾಜಾಸ್ತೈ ಗೋಹಿರಣ್ಯಾಶ್ವಾನ್ನಾನಿ ಬಹುಸಂಖ್ಯಾಕಾನಿ ದತ್ತವಾನ್
 ಅತಸ್ತೇಷಾಮಭಿವೃದ್ಧಿಸ್ಪ್ರಾರ್ಥನೋಚಿತೈವ | ಕಸ್ಯೈವಮಾಶೀರಿತಿ ಸ ಉಚ್ಯತೇ | ಯಃ ಯೋ ರಾಜಾ
 ಪ್ರಾತರಿತ್ವಃ ಪ್ರಾತರಾಗಾಮಿಸ್ತತಿಥೇ ಪುತ್ರೇ ಆಪ್ಯಂತಂ ಗುರುಕುಲಾದಾಗತಂ ಪದಿಂ ಪಥಿಕಂ ಯದೃಚ್ಛಯಾ
 ಗಂತಾರಂ ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ವಸುನಾನ್ಸಾಧನೇನ ಗವಾದಿಧನೇನೋತ್ಸಿನಾತಿ | ಗಮನತ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಂ ಬಧ್ನಾತಿ |
 ಗತಿಂ ನಿರುಣದ್ಧೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಪ್ರತಿಬಂಧೇ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಉಚ್ಯತೇ | ಮುಕ್ಷೀಜಯೇವ ಪದಿಂ | ಮುಚ್ಯಮಾನಾ
 ಸತೀ ಬಂಧನಂ ಜನಯತೀತಿ ಮುಕ್ಷೀಜಾ ಮೃಗಪಕ್ಷ್ಯಾದಿಬಂಧಿನೀ ರಜ್ಜುಃ | ತಯಾ ಪಾತಕೋ ಯಥಾ
 ಪದಿಂ ಗಂತಾರಂ ಮೃಗಪಕ್ಷ್ಯಾದಿಕಮುತ್ಸಿನಾತಿ ಬಧ್ನಾತಿ ತಥಾ ಮಯಾನನುಜ್ಞಾತಮಸಿ ತ್ವಾಂ ಗಮನಂ
 ಪ್ರತಿಬಧ್ಯ ಗವಾದೀಷ್ಟದಾನಾದಿನಾ ಯೋ ರಾಜಾ ಶೋಷಯತಿ ಸ ಏವಂ ಭವತ್ಸಿತಿ | ಪದಿರಿತಿ ಪದಂ
 ವ್ಯಾಚ್ಛಾಣೇನ ಯಾಸ್ತೇನ ತದುದಾಹರಣಮಯಮಂತ್ರೋ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಃ | ಸುಗುರ್ಭವತಿ ತತನಾಚ್ಛೇತಿ |
 ನಿ. ೫-೧೯ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಪ್ರಾತರೀಶ್ವರಃ—ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದ (ಎಲೈ ಪುತ್ರನೇ) | ಆಯಂತಂ—(ಗುರುಕುಲದಿಂದ) ಬರುತ್ತಿದ್ದ | ಪದಿಂ—ಪಧಿಕನಾದ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ವಸುನಾ—(ಅನ್ನ ಸಾಧನವಾದ) ಗವಾದಿಧನದಿಂದ | ಮುಕ್ಷೀಜ ಯೇವ ಪದಿಂ—ಬಂಧಕರಜ್ಜುವಿನಿಂದ ಪ್ರಾಣಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವಂತೆ | ಯೇ—ಯಾವ ರಾಜನು | ಉತ್ಪಿನಾತಿ—(ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗದಂತೆ) ವ್ರತಬಂಧಿಸುತ್ತಾನೋ | (ಸಃ—ಆ ರಾಜನು) | ಸುಗುಃ—ಉತ್ತಮ ಗೋವುಗಳುಳ್ಳವನೂ | ಸುಹಿರಣ್ಯಃ—ಶುಭಕರವಾದ ಹಿರಣ್ಯವುಳ್ಳವನೂ | ಸ್ವಶ್ವಃ—ಉತ್ತಮಾಶ್ವಗಳುಳ್ಳವನೂ | ಅಸತ್—ಆಗಲಿ | ಅಸ್ಮೈ—(ದಾತೃವಾದ ಈ ರಾಜನಿಗೆ) ಇವನಿಗೆ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಬೃಹತ್—ಹೆಚ್ಚಾದ | ವಯಃ—ಅನ್ನವನ್ನೂ | ದಧಾತಿ—ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಪುತ್ರನೇ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಗುರುಕುಲದಿಂದ) ಬರುತ್ತಿದ್ದ ನಿನ್ನನ್ನು, ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ರಜ್ಜುವಿನಿಂದ ಬಂಧಿಸುವಂತೆ, ಗವಾದಿಧನವನ್ನು (ಕೊಟ್ಟು) ಯಾವ ರಾಜನು ತಡೆದನೋ ಆ ರಾಜನು, ಉತ್ತಮವಾದ ಗೋವುಗಳು, ಆಶ್ವಗಳು, ಹಿರಣ್ಯ ಇವುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಲಿ. ಇವನಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಭೂತಾನ್ನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ

English Translation.

May he (the Raja) be rich in cows, in gold, in horses : may Indra grant abundant food to him who delays thee, returning home in the early morning, by costly gifts, as (a hunter arrests the) wandering (animals) by his snares.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಥ ಕಕ್ಷೀವತಃ ಪಿತಾ ಆನೀತೇನ ಧನೇನ ಸಂತುಷ್ಟಃ ರಾಜಾನಂ ಬಹುಪ್ರಕಾರೇಣ ಅಶಾಸ್ತ್ರೇ | ಕಕ್ಷೀವಂತನ ತಂದೆಯು ಸ್ವನಯನಿಂದ ದತ್ತವಾದ ಸಂಪತ್ತುಗಳನ್ನು 'ನೋಡಿ ಬಹಳವಾಗಿ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟು ಸ್ವನಯನನ್ನು ಅನೇಕ ವಿಧದಲ್ಲಿ ಆಶೀರ್ವದಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಆ ಆಶೀರ್ವಾದದ ಕ್ರಮವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಈ ಋಕ್ಕಿಗೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ರೀತಿ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಸುಗುರ್ಭವತಿ ಸುಹಿರಣ್ಯಃ ಸ್ವಶ್ವೋ ಮಹಚ್ಛಾಸ್ತೈ ವಯ ಇಂದ್ರೋ ದಧಾತಿ ಯಸ್ತಾಂ
ಯಂತಮನ್ನೇನ ಪ್ರಾತರಾಗಾಮಿನ್ನತಿಥೇ | ಮುಕ್ಷೀಜಯೇವ ಪದಿಮುತ್ಪಿನಾತಿ ಕುಮಾರಃ |
ಮುಕ್ಷೀಜಾ ನೋಚನಾಚ್ಚ ಸಯನಾಚ್ಚ ತತನಾಚ್ಚ || (ನಿ ಚ-೧೯)

ಒಬ್ಬ ಬಾಲಕನು ಬಲೆಯರೂವವಾದ ಸಾಧನದಿಂದ ವಕ್ತ್ರಿಯ ಗತಿನಿರೋಧವನ್ನು ಮಾಡುವಂತೆ, ಪ್ರಾತಃ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅತಿಥಿಯಾಗಿ ಸಂಭವಿಸಿದ ನಿನ್ನನ್ನು ಯಾವ ರಾಜನು ಧನಕನಕಾದಿರೂವವಾದ ಸಾಧನದಿಂದ ಆಕರ್ಷಿತ ನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನೋ ಅಂತಹ ರಾಜನಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಇನ್ನೂ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಗೋಹಿರಣ್ಯಾದಿ ಸಂಪತ್ತುಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸುಗುಃ ಅಸತ್—ಶೋಭನ್ಯೈರ್ಬಹುಭಿರ್ಗೋಭಿಸ್ತದ್ವಾನ್ ಭವತು | ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಃ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಇನ್ನೂ ಅಧಿಕವಾಗಿ ವಡೆಯಲಿ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಪ್ರಾತರಿತ್ವಃ—ಪ್ರಾತರಾಗಾಮಿನ್ನತಿಥೇ ಪುತ್ರ | ಗುರುಕುಲದಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಅತಿಥಿಯಾಗಿ ಸಂಭವಿಸಿದವನೇ ಎಂದು ಪುತ್ರನನ್ನು (ಕಕ್ಷೀವಂತನನ್ನು) ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ.

ಗತ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಇ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಇತ್ವನ್ ಎಂಬ ವದನ್ ನಿಸ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಹೋಗುವವನು ಅಥವಾ ಬರುವವನು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. **ಪ್ರಾತರಿತ್ವನ್, ಅಗ್ರೀತ್ವನ್.** ಎಂದರೆ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬರತಕ್ಕವನು, ಮುಂದುಗಡೆ ಹೋಗತಕ್ಕವನು ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಋಕ್ಸನ್ನಲ್ಲಿಯೂ ಇದರ ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ಸನ್ನಲ್ಲಿಯೂ **ಪ್ರಾತರಿತ್ವನ್** ಶಬ್ದವು ಕಕ್ಷೀವಂತನಿಗೂ ಸ್ವನಯನಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಸ್ವನಯನು ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲೇ ಕಕ್ಷೀವಂತನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದವನೆಂದೂ, ಕಕ್ಷೀವಂತನು ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಅತಿಥಿಯಾಗಿ ಸಂಭವಿಸಿದವನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥ.

ಪದಿಂ—ಪದಿಗಂತುರ್ಭವತಿ ಯತ್ ಪದ್ಯತೇ | (೧. ೫-೧೯) ಹೋಗತಕ್ಕವನಾದ್ದರಿಂದ (ಸಂಚರಿಸುವವನಾದ್ದರಿಂದ) ಚಲಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಪದಿ ಯೆಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ.

ಮುಕ್ಷೀಜಯೇವ—ಮುಚ್ಯಮಾನಾ ಸತೀ ಬಂಧನಂ ಜನಯತೀತಿ ಮುಕ್ಷೀಜಾ ಮೃಗವಕ್ಷ್ಯಾದಿ-ಬಂಧನೀ ರಜ್ಜುಃ | ಕೆಳಗೆ ಹರಡಿದ ಮೇಲೆ ಮೃಗವಕ್ಷ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಬಂಧಿಸುವ ಬಲೆಯೆಂದರ್ಥ.

ಮುಕ್ಷೀಜಾ ಮೋಚನಾಚ್ಚ ಸಯನಾಚ್ಚ ತತನಾಚ್ಚ |

(೧. ೫-೧೯)

ಕೆಳಗೆ ಹರಡಿಹಾಕುವುದರಿಂದಾಗಲೀ, ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಹಾರಾಡುವುದರಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ವಿನ್ಯತವಾಗಿ ಬೀಸುವುದರಿಂದಾಗಲಿ ಬಲೆಗೆ ಮುಕ್ಷೀಜವೆಂದು ಹೆಸರು.

ಉತ್ಸಿನಾತಿ—ಉದ್ಗಮ್ಯ ಸಿನಾತಿ | ಬಧ್ನಾತಿ | ಬಂಧಿಸುತ್ತಾನೆ. ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಧನಕನಕಾದಿಗಳಿಂದ ಅಕರ್ಷಿಸಿ ಪ್ರಯಾಣವನ್ನು ತಡೆದನು. ಅದ್ದರಿಂದ ಬಂಧಿಸಿದನು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಧನಕನಕಾದಿ ಸಂವತ್ಸುಗಳನ್ನು ಮುಕ್ಷೀಜಕ್ಕೂ, ಕಕ್ಷೀವಂತನನ್ನು ವಕ್ಷ್ಯಾದಿಗಳಿಗೂ ಹೋಲಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸುಗುಃ—ಶೋಭನಾಃ ಗಾವಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ. **ಗೋಸ್ತ್ರೀಯೋರುಪಸರ್ಜನಸ್ಯ** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ. **ಏಚ ಇಕ್ ಹ್ರಸ್ವಾದೇಶೇ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ ಉಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. **ನರ್ಜಾ ಸುಭ್ಯಾಮ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸತ್—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತತ್ತ್ವ ಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯ ಇಕಾರಲೋಪ. **ಲೇಟೋಽಡಾಟ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಹಿರಣ್ಯಃ—ಶೋಭನಂ ಹಿರಣ್ಯಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ನೌಘ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರ ಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಠಾತಿ—ಡುಧಾಙ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆಯಂತಮ್—ಆಜ್ ಉಪಸರ್ಗ. ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಣೋ ಯಣ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಣಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಾತರಿತ್ಯಃ—ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಸಂಜೋಧನೆಯಲ್ಲಿ ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ— ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

• ಉತ್ ಸಿನಾತಿ—ಸಿಙ್ ಬಂಧನೇ ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಸಃ ಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸತ್ವ. ಲಟ್ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ರ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣ ಯಃ ಎಂಬ ಯಚ್ಚ ಬೃದ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಕರಣ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ || ೨ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಆಯಮದ್ಯ ಸುಕ್ಯತಂ ಪ್ರಾತರಿಚ್ಛನ್ನಿಷ್ಟೇಃ ಪುತ್ರಂ ವಸುಮತಾ ರಥೇನ |

ಅಂಶೋಃ ಸುತಂ ಪಾಯಯ ಮತ್ಸರಸ್ಯ ಕ್ಷಯದ್ವೀರಂ ವರ್ಧಯ

ಸೂನ್ಯತಾಭಿಃ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಆಯಂ | ಅದ್ಯ | ಸುಕ್ಯತಂ | ಪ್ರಾತಃ | ಇಚ್ಛಿನ್ | ಇಷ್ಟೇಃ | ಪುತ್ರಂ | ವಸುಮತಾ | ರಥೇನ |

ಅಂಶೋಃ | ಸುತಂ | ಪಾಯಯ | ಮತ್ಸರಸ್ಯ | ಕ್ಷಯತ್ವದ್ವೀರಂ | ವರ್ಧಯ | ಸೂನ್ಯತಾಭಿಃ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪ್ರಾತಃ ಪೂರ್ವೇದ್ಯುಃ ಪ್ರಭಾತಕಾಲೇಽಯಂ ಧನಂ ದತ್ತವಾನ್ ತಸ್ಮಿನ್ನೇವ ಕಾಲೇ ಸುಕೃತಂ ಶೋಭನಸ್ಯ ಕರ್ತಾರಂ ತ್ವಾಮಿಚ್ಛನ್ ಪ್ರಾಪ್ತುಮಿಚ್ಛನ್ ಕದಾ ದ್ರಷ್ಟ್ಯಮಿತಿ ಕಾಮಯಮಾನೋಽಹಮದ್ಯಾಸ್ತಿನಿನ ಇದಾನೀಮಾಯಂ | ಪ್ರಾಪ್ತೋಽಸ್ಮಿ | ಅತ್ರ ಯದ್ಯಪಿ ಕೇವಲಂ ಪ್ರಾತರಿತ್ಯೇವ ಶ್ರುತಂ ನ ಪೂರ್ವೇದ್ಯುರಿತಿ ತಥಾಪ್ಯದ್ಯಾಯಮಿತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾದರ್ಥಾತ್ಪೂರ್ವೇದ್ಯುಃ ಪ್ರಾತರಿತಿ ಗಮ್ಯತೇ | ಕೀದೃಶಂ | ಇಷ್ಟೇರಿಷ್ಟಸ್ಯೇಷ್ಟಸಾಧನಸ್ಯ ಯಾಗಸ್ಯ ನಾ ಪುತ್ರಂ ಪುರು ತ್ರಾತಾರಂ | ಪುತ್ರಃ ಪುರು ತ್ರಾಯತೇ | ನಿ. ೨-೧೧ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ಕರ್ತಾರಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕೇನ ಸಾಧನೇನೇತಿ ತದುಚ್ಯತೇ | ವಸುಮತಾ ರಥೇನ ಸಮೃದ್ಧಧನವತಾ ರಥೇನ ಸಾಧನೇನ | ಯದ್ವಾ ತೇನ ಸಹಿತ ಇತಿ ಸಹಾರ್ಥೇ ತೈತೀಯಾ | ಕಿಂಚಿ ಮದಾನೀತೇನ ಸಮೃದ್ಧೇನ ಧನೇನಾಂಶೋರಂಶುಮತೋ ವಲ್ಲೀರೂಪಸ್ಯ ಮತ್ಸರಸ್ಯ ಮಾದನಸಾಧನಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ | ಮತ್ಸರಃ ಸೋಮೋ ಮಂದತೇಸ್ತೃಪ್ತಿಕರ್ಮಣ ಇತಿ ನಿರುಕ್ತಂ | ೨-೫ | ತಸ್ಯ ಸುತಮಭಿಷುತಂ ರಸಂ ಪಾಯಯ | ಆತ್ಮಾನಂ ಪಾಯಯ | ಇಷ್ಟಸಾಧನಂ ಸೋಮಯಾಗಂ ಕುರ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕೃತ್ವಾ ಚಿ ಹ್ವಯದ್ವೀರಂ ಕ್ಷಿಯಂತೋ ನಿವಸಂತೋ ವೀರಾಃ ಪುತ್ರಭೃತ್ಯಾದಯೋ ಯಸ್ಯ ತಂ ತಾದೃಶಂ ತ್ವದಿಷ್ಟಸಾಧನಬಹುಧನಪ್ರದಾತಾರಂ ಸೂನೃತಾಭಿಃ ಪ್ರಿಯಸತ್ಯಾತ್ಮಿಕಾಭಿರ್ವಾಗ್ಭಿರ್ವರ್ಧಯ | ಸಮೃದ್ಧಂ ಕುರು | ಪುತ್ರಭೃತ್ಯಾದಿವೀರೈರ್ಯಥಾ ಪ್ರವೃದ್ಧೋ ಭವತಿ ತಥಾ ಕಾಮಯೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಪ್ರಾತಃ--(ನೆನ್ನೆಯ ದಿನ) ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಸುಕೃತಂ--ಶುಭಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ (ಮತ್ತು) | ವಸುಮತಾ--ಧನಯುಕ್ತವಾದ | ರಥೇನ--ರಥರೂಪವಾದ ಸಾಧನದಿಂದ (ಸಾಧನಯುಕ್ತನಾಗಿ) | ಇಷ್ಟೇ--ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು (ಇಷ್ಟಸಾಧನವಾದ ಯಾಗವನ್ನು | ಪುತ್ರಂ--ಜಿನ್ನಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಿದ (ನಿನ್ನನ್ನು) | ಇಚ್ಛನ್--(ನೋಡಲು) ಇಚ್ಛಿಸಿದ (ನಾನು) | ಅದ್ಯ--ಈಗ (ಈ ದಿವಸ) | ಆಯಂ--ಬಂದಿದ್ದೇನೆ | (ಕಿಂಚಿ--ಮತ್ತು) ಅಂಶೋಃ--ಬಳ್ಳಿಯ ರೂಪವಾಗಿರುವ | ಮತ್ಸರಸ್ಯ--ಮದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸೋಮಲತೆಯ | ಸುತಂ--ಹಿಂಡಲ್ಲಟ್ಟ (ರಸವನ್ನು) | ಪಾಯಯ--ನಿನಗೆ ನೀನೇ ಪಾನಪಾಡಿಸು (ಇಷ್ಟಸಾಧನವಾದ ಸೋಮಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡು) (ಸೋಮಯಾಗವನ್ನಾಚರಿಸಿ) | ಹ್ವಯದ್ವೀರಂ--ಜೀವಂತರಾದ ಪುತ್ರಭೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದವನನ್ನು (ದಾತೃವನ್ನು) | ಸೂನೃತಾಭಿಃ--ಪ್ರಿಯ ಮತ್ತು ಸತ್ಯವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ | ವರ್ಧಯ--ಸಮೃದ್ಧನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು (ಸಮೃದ್ಧನಾಗಲೆಂದು ಹಾರೈಸು).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

(ನೆನ್ನೆ) ಬೆಳಿಗ್ಗೆಯೇ ಶುಭಕರ್ಮಗಳ ಕರ್ತೃವೂ, ಧನಯುಕ್ತವಾದ ರಥಸಾಧನನಾಗಿ ಯಾಗರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಿದವನೂ ಆದ (ನಿನ್ನನ್ನು) ನೋಡಲಿಚ್ಛಿಸಿದ (ನಾನು, ಕಷ್ಟೇವಂತನು) ಈಗ ಬಂದಿದ್ದೇನೆ; (ಈಗ ನಾನು ತಂದಿರುವ ಧನದಿಂದ ಸೋಮಯಾಗ ಮಾಡಿ) ಸೋಮಲತೆಯ ಮದಕಾರಿಯಾದ ರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ, ಪುತ್ರಭೃತ್ಯಾದಿ ಯುಕ್ತನಾದ (ದಾತೃವನ್ನು) ಸಮೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಲೆಂದು ಸದ್ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಹಾರೈಸು.

English Translation.

Desirous (of again beholding thee), I have this day obtained thee, who hast done in the morning a good deed; the performer of a sacrifice. with a wealth-laden car, refresh thyself with the effused juice of the exhilarating (Soma) creeper, and augment with sincere prayers (the prosperity) of the chief of a flourishing race.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ರಥೇನ—ರಂಹಣಶೀಲೇನ ಅಥವಾ ರಥಾಯೈವ ನಾ ರಥಃ ರಂಹತೇರ್ಗತಿಕರ್ಮಣಃ | ಸ್ಥಿರತೇರ್ವಾ ಸ್ಯಾದ್ವಿಪರೀತಸ್ಯ | ರಮಮಾಣೋಽಸ್ಥಿಂಸ್ಥಿಷ್ಯತೀತಿ ವಾ | ರಸತೇರ್ವಾ ರಸತೇರ್ವಾ | (ನಿ. ೯-೧೦) ಗತಿ ಅಥವಾ ವೇಗವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ರಂಹ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ನರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯ ವಾಗಿ ಸ್ಥಿರ ಎಂಬುದರಿಂದಾಗಲಿ, ಇದರಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಹರ್ಷವನ್ನು ನುಭವಿಸು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ರಮ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಶಬ್ದಮಾಡು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ರಸ್ ಅಥವಾ ರಸ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ವದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು

ವನಸ್ಪತೇ ವೀಡ್ಯಂಗೋ ಹಿ ಭೂಯಾ ಅಸ್ಮತ್ಸಖಾ ಪ್ರತರಣಃ ಸುವೀರಃ |

ಗೋಭಿಃ ಸಂನದ್ಧೋ ಅಸಿ ನೀಳಯಸ್ವಾಸ್ಥಾತಾ ತೇ ಜಯತು ಜೇತ್ವಾನಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೪೭-೨೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ದಹರಿಸಿ ರಥದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಕ್ಷಯದ್ವೀರಂ—ಅತಿಬಲಿನಂ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವೇ ವೀರಾಃ ಕ್ಷೀಯಂತೇ | ಯಾವನ ಕೈಯಿನಿಂದ ಶತ್ರುಗಳ ಕಡೆಯ ಸಕಲ ವೀರರೂ ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುವರೋ ಅಂತಹ ನರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳವನೆಂದಾಗಲಿ, ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸ-ಗತ್ಯೋಃ ವೀರಾಣಾಂ ನಿವಾಸಯಿತಾ ಕ್ಷಯದ್ವೀರಃ | ಪೂಷಾಹ್ಯಸ್ತಂ ಗಚ್ಛನ್ ಸರ್ವವೀರಾನ್ ಸ್ವೇ ಸ್ವೇ ಸ್ಥಾನೇ ನಿವಾಸಯತಿ | ತೇನಾಸೌ ಕ್ಷಯದ್ವೀರ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಕ್ಷಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಾಸಸ್ಥಾನವೆಂದೂ ಪೂಷನು ಅಸ್ತನಾಗುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ವೀರರನ್ನೂ ಅವರವರ ವಾಸಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರಿಸುವನೆಂದೂ ಆದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಕ್ಷಯದ್ವೀರನೆಂಬ ಹೆಸರೆಂದೂ ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ವಿವರಿಸುವುದನ್ನು ಹಿಂದೆ (೧-೧೦೬-೪) ತಿಳಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಕ್ಷೀಯಂತೋ ನಿವಸಂತೋ ವೀರಾಃ ಪುತ್ರಭೃತ್ಯಾದಯೋ ಯಸ್ಯ ತಂ ತಾಪೃಶಂ ತ್ವದಿಷ್ಟ-ಸಾಧನಬಹುಧನಶ್ರದಾತಾರಂ ನಿನಗೆ ಉದಾರವಾಗಿ ದಾನಮಾಡಿದವನು ಪುತ್ರಭೃತ್ಯಾದಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಸುಖವಾಗಿ ವಾಸಿಸಲೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸು ಎಂದರ್ಥವಾಗುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಮೇಲಿನ ಎರಡರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ ಈ ವದದ ವ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ಸ್ತೋಮಂ ನೋ ಆದ್ಯ ರುದ್ರಾಯ ಶಿಕ್ಷಸೇ ಹ್ವಯದ್ವೀರಾಯ ನಮಸಾ ದಿದಿಷ್ಟನ |

ಯೇಭಿಃ ಶಿವಃ ಸ್ವನಾ ಏವಯಾವಭಿದಿವಃ ಸಿಪಕ್ತಿ ಸ್ವಯತಾ ನಿಕಾಮುಭಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೯೨-೯)

ಇತ್ಯಾದಿ (೧-೧೧೪-೧, ೧-೧೧೪-೩) ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಹ್ವಯದ್ವೀರಾಯ ರುದ್ರಾಯ : ಪ್ರಿತಶತ್ವನೇ ರುದ್ರಾಯ ಶತ್ರುನಾಶಕನಾದ ರುದ್ರನಿಗೆ ಎಂದೂ, ವ್ರಹ್ಮತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವ್ರತ್ರಾದಿಗಳೊಡನೆ ವಾಸನಾಡುವವನಾಗಿರುವಂತೆ ಎಂದೂ ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಂಶೋಃ- ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅಂಶುವೆಂದರೆ ಕಿರಣವೆಂದರ್ಥ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಸೋಮಲತೆಯ ಅವಯವಗಳು ವ್ರಕಾಶಮಾನನಾಗಿಯೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿಯೂ ಕಿರಣಗಳಂತೆ ನಾನಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೂ ಹರಡಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಲತೆಯ ಅವಯವಗಳಿಗೆ ಅಂಶುವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ವ್ರಹ್ಮತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ನಾಯಣರು ಅಂಶೋಃ ವಲ್ಲಿರೂಪಸ್ಯ (ಸೋಮಸ್ಯ) ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ರಸಪೂರಿತವಾದ ಸೋಮಲತೆಯ ಬಳ್ಳಿಯೆಂದರ್ಥ. ನಿರುತ್ತಕಾರರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಅಂಶುಃ ಶಮಸ್ವಿವಾತ್ರೋ ಭವತಿ | ಅನನಾಯ ಶಂ ಭವತೀತಿ ವಾ | (ನಿ. ೨-೫) ಅದು ದೇಹದೊಳಕ್ಕೆ ವ್ರವೇಶಿಸಿದೊಡನೆಯೇ ಹಿತಕರವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಅಥವಾ ಜೀವಕ್ಕೆ ತಂಪಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಂಶುವೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಹೇಳಿ.

ತೇ ಸೋಮಾದೋ ಹರಿಃ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ನಿಂಸತೇಂಶುಂ ದುಹಂತೋ ಅಭ್ಯಾಸತೇ ಗವಿ |

ತೇಭಿದುಗ್ಧಂ ಪಸಿನಾನ್ತೋಮ್ಯಂ ಮಧ್ವಿಂದ್ರೋ ವರ್ಧತೇ ಪ್ರಥತೇ ವೃಷಾಯತೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೯೪-೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಅಂಶು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೋಮರಸವೆಂದರ್ಥ. ಇದರಂತೆಯೇ

ಅಸಾವ್ಯಂಶುರ್ಮದಾಯಾಪುನ ದಕ್ಷೋ ಗಿರಿಷ್ಠಾಃ | ಶ್ಯೇನೋ ನ ಯೋನಿಮಾಸದತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೬೨-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸೋಮರಸವೆಂದೇ ಅರ್ಥ. ಅಂಶು ಶಬ್ದವು ಸೋಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಬಂದಾಗ ಖಂಡಾತ್ಮಕವಾದ ಸೋಮದ ಬಳ್ಳಿಯೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರ ಯಶ್ಚಿಂಧವಃ ಪ್ರಸವಂ ಯಥಾಯನ್ನಾಪಃ ಸಮುದ್ರಂ ರಥೈವ ಜಗ್ಮುಃ |

ಅಶಶ್ವಿದಿಂದ್ರಃ ಸವಸೋ ವರೀಯಾನ್ಯದೀಂ ಸೋಮಃ ಪೃಣತಿ ದುಗ್ಧೋ ಅಂಶುಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩೬-೬)

ಸಮುದ್ರೇಣ ಸಿಂಧವೋ ಯಾದಮಾನಾ ಇಂದ್ರಾಯ ಸೋಮಂ ಸುಷುತಂ ಭರಂತಃ |

ಅಂಶುಂ ದುಹಂತಿ ಹಸ್ತಿನೋ ಭರಿತ್ಪ್ರರ್ಮಧಃ ಪುನಂತಿ ಧಾರಯಾ ಪವಿತ್ರೈಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩೬-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಲತಾಖಂಡರೂಪಃ ಅಲ್ಪಃ ಸೋಮಃ | ಲತಾಖಂಡರೂಪದ್ದು ಅಲ್ಪವಾದದ್ದು ಆದ ಸೋಮವೆಂದು ಸೋಮದ ನ್ಯೂನವಾದ ವರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಆದರೂ ಅಲ್ಪತರೋಽಂಶುಭೂತಃ ಸೋಮಃ ವರೀಯಾಂಸಮಿಂದ್ರಂ ಪ್ರೀಣಯತಿ | ಇಂದ್ರನು ಮಹತ್ತಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವನಾದರೂ ಅಲ್ಪವಾದ ಸೋಮವು ಅವನನ್ನು ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಸೂಕ್ಷ್ಮದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ತೃಪ್ತನಾಗಿ ಸ್ವನಯನ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಮತ್ಸರಸ್ಯ--ಮಾದನಸಾಧನಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ | ಹರ್ಷಹೇತುವೆಂದರ್ಥ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ **ಮತ್ಸರಃ ಸೋಮೋ ಮಂದತೇಸ್ತೃಪ್ತಿಕರ್ಮಣಃ | (ನಿ. ೨-೨೫)** ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಮಂದ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ವರ್ಯಾ ಯವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಅಥವಾ **ಮತ್ಸರ ಇತಿ ಲೋಭನಾಮ |** ಅತ್ಯಾಶೆಯನ್ನಾಗಲಿ ಅಹಮಹಮಿಕೆಯನ್ನಾಗಲಿ ತೋರಿಸ ತಕ್ಕದ್ದಾದ್ದರಿಂದ ಮತ್ಸರವೆಂಬ ಹೆಸರೆಂದೂ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಎರಡರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ:—

ಸುಷುಮಾ ಯಾತಮದ್ವಿಭಿರ್ಗೋಶ್ರೀತಾ ಮತ್ಸರಾ ಇಮೇ ಸೋಮಾಸೋ ಮತ್ಸರಾ ಇಮೇ |

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೩೬-೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಸೋಮರಸಗಳು ಇತರ ಯಜ್ಞಗಳ ಸೋಮರಸಗಳೊಂದಿಗೆ ಸ್ಪರ್ಧಿಸಿ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿವೆಯೆಂದು ತೋರಿಸಲು **ಮತ್ಸರವೆಂಬ ಪದವು** ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಮತ್ಸಿ ಸೋಮ ವರುಣಂ ಮತ್ಸಿ ಮಿತ್ರಂ ಮತ್ಸೀಂದ್ರಮಿಂದೋ ಪವಮಾನ ವಿಷ್ಣುಂ |

ಮತ್ಸಿ ಶರ್ಭೋ ಮಾರುತಂ ಮತ್ಸಿ ದೇವಾನ್ಮತ್ಸಿ ಮಹಾಮಿಂದ್ರಮಿಂದೋ ಮದಾಯ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೯೦-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದೆಂಬುದಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹರ್ಷ ದಾಯಕವಾದ ತೃಪ್ತಿಸಾಧನವಾದ ರಸವೆಂದರ್ಥ.

ಪುತ್ರಂ—ಪುತ್ರಃ ಪುರು ತ್ರಾಯತೇ (ನಿ. ೨-೧೧) ಅತಿಶಯವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ ಪುತ್ರನೆಂಬ ಹೆಸರು. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಕರ್ತನೆಂದರ್ಥ ಸಾಯಣರೂ ಯಾಸ್ಮರ ನಿರ್ವಚನವನ್ನುದಹರಿಸಿ **ಕರ್ತಾರಮಿತ್ಯರ್ಥಃ** ಯಜ್ಞಕರ್ತನೆಂದರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಆಯಮ್—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಲಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮಿಷ್ಠಿಗೆ **ತಸ್ಯ ಧಸ್ಥಮಿಪಾಂ—** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ. **ಆಡಜಾದೀನಾಮ್—** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. **ಆಟಿಚ್ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ. **ಏಜೋಯನಾ—** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಯಾದೇಶ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಭುತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುಕೃತಮ್—ಶೋಭನಂ ಕರೋತಿ ಇತಿ ಸುಕೃತ್. ಡುಕೃತ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಕ್ಲಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಪಿತಿಕೃತಿ ತುಕ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ತುಕಾಗಮ. ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸ. ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಇಚ್ಛನ್—ಇಮು ಇಚ್ಛಾ ಯಾಂ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶ ಏಕರಣ. **ಇಷುಗಮಿಯಮಾಂ ಛಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಛತ್ಪ್ರ. ಏಕರಣ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕ ವಚನಾಂತರೂಪ.

ಇಷ್ಟೇಃ—ಪೂರ್ವೋಕ್ತನಾದ ಧಾತು. **ಮಂತ್ರೇಷಸಚಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪುತ್ರಮ್—ಪೂರ್ಣ ವವನೇ ಧಾತು. **ಪುನೋ ಹ್ರಸ್ವಕ್**—(ಉ. ಸೂ. ೪-೬೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ಪ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಾಯಯ—ವಾ ವಾನೇ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ **ಹೇತುಮತಿ ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಇದು ಪರವಾದಾಗ **ಶಾಚ್ಛಾಸಾಹ್ವಾನ್ಯಾ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುಕಾಗಮ. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಬಿಂತ್ಯದ ನರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷಯದ್ವೀರಮ್—ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಪ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವೃತ್ತಯದಿಂದ ಧಾತು ವಿಗೆ ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ. ಕ್ಷಿಯಂತಃ ವೀರಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ. ತಮ್. **ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನರ್ಧಯ—ನೃಧು ನೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚ ನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಿಂತ್ಯ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಉಪ¹ಕ್ಷರಂತಿ² ಸಿಂಧವೋ³ ನುಯೋಭುವ⁴ ಈಜಾನಂ⁵ ಚ ಯಕ್ಷ್ಯ⁶ನಾಣಂ⁷ ಚ
ಧೇನವಃ⁸ |

ಪ್ರಣಂತಂ¹ ಚ ಪಪುರಿಂ² ಚ ಶ್ರವಸ್ಯವೋ³ ಘೃತಸ್ಯ⁴ ಧಾರಾ⁵ ಉಪ⁶ ಯಂತಿ⁷
ವಿಶ್ವತಃ⁸ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಉಪ | ಹ್ರಂ | ಸಿಂಧವಃ | ಮಯೇಭುವಃ | ಈಜಾನಂ | ಚ | ಯಕ್ಷಮಾಣಂ | ಚ | ಧೇನವಃ |
ಪುಣಂತಂ | ಚ | ಪಪುರಿಂ | ಚ | ಶ್ರವಸ್ಯವಃ | ಘೃತಸ್ಯ | ಧಾರಾಃ | ಉಪ | ಯಂತಿ | ವಿಶ್ವತಃ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪೂರ್ವಸ್ಯಾಮೃಚ್ಯಾನೀತೇನ ಧನೇನ ಸೋಮಯಾಗಂ ಕುರ್ವಿತ್ಯುಕ್ತಂ | ತಮೇವ
ಸೋಮಯಾಗಂ ಫಲಪ್ರದರ್ಶನೇನ ಸ್ತುತಿ | ಸಿಂಧವಃ ಸ್ಯಂದನಶೀಲಾಃ ಪ್ರಸ್ತುತಪಯೋಧರಾಃ | ಸಿಂಧುಃ
ಸ್ಯಂದನಾದಿತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ನಿ. ೯-೨೬ | ಮಯೇಭುವಃ ಸುಖಭಾವಯಿತ್ಯುಕ್ತಃ | ಮಯೇ ಇತಿ ಸುಖನಾಮ
ಮಯಃ ಸ್ಯೂಮಕಮಿತಿ ತನ್ನಾಮನು ಸಾಕಾತ್ | ಧೇನವಃ ಪ್ರೀಣಯಿತ್ಯೋಗಾವ ಈಜಾನಂ
ಸೋಮಯಾಗಮನುತಿಷ್ಠಂತಂ ತಥಾ ಯಕ್ಷಮಾಣಂ ಯಕ್ಷ್ಯ ಇತಿ ಪ್ರೀಣಂತಿ ಕುರ್ವಂತಂ ಚ |
ನ ಕೇವಲಮೀಜಾನಂ ಅಪಿ ತು ಯಕ್ಷ್ಯ ಇತ್ಯಧ್ಯವಸಿತವಂತಮಪ್ಯಪ ಉಪೇತ್ಯ ಹ್ರಂ | ಸ್ರವಂತಿ |
ಪ್ರೀಣಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ನ ಚ ಪೂರ್ವಸ್ಯಾಮೃಚಿ ಸೋಮಂ ಪಿಚೇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸೋಮ-
ಯಾಗಾನಾಮಗ್ನಿಷ್ಠೋಮಾತ್ಮಕಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮಸ್ಯ ಪ್ರಕೃತಸ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮೇನ ಸ್ವರ್ಗಕಾನೋ
ಯಜೇತೀತಿ ಸ್ವರ್ಗ ಏವ ಫಲತ್ವೇನ ಶ್ರುತಃ ನ ಗವಾದಿಕಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ | ಸ್ವರ್ಗವದ್ಗವಾದಿಕಾಮನಯಾಪಿ
ಸೋಮಯಾಗಸ್ಯ ಕರ್ತುಂ ಶಕ್ಯತ್ವಾತ್ | ನ ಕೇವಲಂ ಸೋಮಯಾಗಮನುತಿಷ್ಠತಾಮೇವ ಮಹತ್ಪಲಂ
ಅಪಿ ತು ಸುಕೃತಸಾಧನಾನಿ ಕರ್ಮಾಂತರಾಣ್ಯಧಿಷ್ಠತಾಮಪಿ ಮಹತ್ಪಲಮಸ್ತೇವೇತಿ ದರ್ಶಯತಿ |
ಪುಣಂತಂ ಪಿತ್ರೈಃ ಪ್ರೀಣಯಂತಂ ಪಪುರಿಂ ಪ್ರೀಣನಶೀಲಮಿಷ್ಟದಾತಾರಂ ಪ್ರಾಣಿನಃ ಸರ್ವದಾ ಪ್ರೀಣಯಂತಂ
ಚ ಪುರುಷಂ ಶ್ರವಸ್ಯವೋಽನ್ನಮಿಚ್ಛಂತೋಽನ್ನಸಮೃದ್ಧಿಹೇತವೋ ಘೃತಸ್ಯ ಧಾರಾಃ | ಯದ್ವಾ |
ಘೃತಕುಲಾಃ | ವಿಶ್ವತಃ ಸರ್ವತ ಉಪ ಉಪೇತ್ಯ ಯಂತಿ | ಪ್ರಾಪ್ನುಂತಿ | ಪ್ರೀಣಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸಿಂಧವಃ—(ಕ್ಷೀರವನ್ನು) ಧಾರಾಕಾರವಾಗಿ ಸುರಿಸುವ | ಮಯೇಭುವಃ—(ಮತ್ತು) ಸುಖ
ಸಾಧನಗಳಾದ | ಧೇನವಃ—ಗೋವುಗಳು | ಈಜಾನಂ ಚ—(ಸೋಮ) ಯಾಗ ಮಾಡುವವನನ್ನಾ |
ಯಕ್ಷ್ಯಮಾಣಂ ಚ—(ಸೋಮ) ಯಾಗ ಮಾಡುವನೆಂದು ದೀಕ್ಷೆ ಸ್ವೀಕರಿಸುವವನನ್ನಾ | ಉಪ—ಸಮೀಪಿಸಿ |
ಹ್ರಂ—(ಕ್ಷೀರವನ್ನು) ಸುರಿಸುತ್ತವೆ | ಪುಣಂತಂ ಚ—(ಪಿತೃಗಳಿಗೆ) ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನನ್ನಾ |
ಪಪುರಿಂ ಚ—(ವ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ) ಸಂತೋಷಕಾರಕನನ್ನಾ | ಶ್ರವಸ್ಯವಃ—ಅನ್ನಸಮೃದ್ಧಿಕಾರಣಗಳಾದ | ಘೃತಸ್ಯ
ಧಾರಾಃ—ಘೃತಧಾರೆಗಳು | ವಿಶ್ವತಃ—ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಿಂದಲೂ | ಉಪ ಯಂತಿ—ಸಮೀಪಿಸುತ್ತವೆ (ಸಂತೋಷ
ವಡಿಸುತ್ತವೆ).

ಭಾವಾರ್ಥ

ಧಾರಾಕಾರವಾಗಿ ಕ್ಷೀರವನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಮತ್ತು ಸುಖಸಾಧನಗಳಾದ ಗೋವುಗಳು ಸೋಮಯಾಗ ಮಾಡುವವನಿಗೂ ಮತ್ತು ಮಾಡುತ್ತೇನೆಂದು ದೀಕ್ಷೆ ವಹಿಸಿದವನಿಗೂ ಕ್ಷೀರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ತುಷ್ಟಿ ಪಡಿಸುತ್ತವೆ, (ಇವರಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲ) ಪಿತೃಗಳು ಮತ್ತು ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವವರಿಗೆ ಫಲವು ಧಾರಾಕಾರವಾಗಿ ಒದಗಿ (ಸಂತೋಷಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ).

English Translation.

The copiously-yielding and joy-conferring cows, distil (their milk) for the celebration of the (Soma) sacrifice, and for him who has undertaken its celebration: the nutritious streams of butter converge from every quarter towards him, who both propitiates (his progenitors), and benefits (mankind).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸಿಂಧವಃ—ಅವನಯಃ, ಯದ್ವ್ಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ನದೀ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೨-೨೪ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ಸುದೇವೋ ಅಸಿ ವರುಣ ಯಸ್ಯ ತೇ ಸಪ್ತ ಸಿಂಧವಃ |

ಅನುಕ್ಷರಂತಿ ಕಾಕುದಂ ಸೂರ್ಯಂ ಸುಷಿರಾಮಿವ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೬೯-೧೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ದಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಸಿಂಧುಃ ಸ್ವವಣಾತ್ (ಸಿಂಧುಃ ಸ್ಯಂದನಾತ್ ನಿ ೯-೨೬) ಸ್ತವಿಸುವುದರಿಂದ ಗಂಗಾದಿನವು ನದಿಗಳೂ ಸಿಂಧುಗಳೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತವೆಯೆಂದು ಈ ವದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವದವು ನದಿಯ ವರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ, ಸ್ತವಿಸತಕ್ಕ ಕ್ಷೀರಾದಿಗಳಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಶ್ರುಧೀ ಹವಮಿಂದ್ರ ಮಾ ರಿಷಣ್ಯಃ ಸ್ಯಾಮ ತೇ ದಾವನೇ ವಸೂನಾಂ |

ಇನಾ ಹಿ ತ್ವಾಮೂರ್ಜೋ ವರ್ಧಯಂತಿ ವಸೂಯವಃ ಸಿಂಧವೋ ನ ಕ್ಷರಂತಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೧-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಪುಗಳಲ್ಲಿ ಆಜ್ಯ ಕ್ಷೀರ ಎಂಬರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಧೇನುಗಳ ಕ್ಷೀರಗಳಿಗೆ ವರ್ಯಾಯವದವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಮಯೋಭುವಃ—ಮಯಸ್ ಶಬ್ದವು ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೧೩). ಮಯೋಭುವಃ ಎಂದರೆ ಸುಖಕಾರಕರು ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಪದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸ

ಬೃಡುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸುಖದಾಯಕವಾದ ಯಜ್ಞ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಸಾಮಗ್ರಿಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಕರಣವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಗೋವುಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಪಪುರಿಂ—ಪಿಪರ್ತಿ ಪಪುರಿತಿ ಪೃಣಾತಿ ನಿಗಮೌ ವಾ ಪ್ರೀಣಾತಿ ನಿಗಮೌ ವಾ | ಪಿಪರ್ತಿ ಮತ್ತು ಪಪುರಿ ಎಂಬ ಪದಗಳು ತುಂಬು ಅಥವಾ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸು ಎಂಬರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ, (ನಿ. ೫-೨೪) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸಿ,

ಹವಿಷಾ ಜಾರೋ ಅಪಾಂ ಪಿಪರ್ತಿ ಪಪುರಿರ್ನರಾ | ಪಿತಾ ಕುಟಸ್ಯ ಚರ್ಷಣೀ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೪೬-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನುದಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಪಪುರಿ ರಬ್ಬಕ್ಕೆ ಮೇಲ್ಪಂಡಂತೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಇದರಂತೆಯೇ,

ಕಥಾ ಶೃಣೋತಿ ಹೂಯಮಾನಮಿಂದ್ರಃ ಕಥಾ ಶೃಣ್ವನ್ನವಸಾಮಸ್ಯ ನೇದ |

ಕಾ ಅಸ್ಯ ಪೂರ್ವೀರುಪಮಾತಯೋ ಹ ಕಥೈನಮಾಹುಃ ಪಪುರಿಂ ಜರಿತ್ರೇ ||

(ಮ. ಸಂ ೪-೨೨-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಜರಿತ್ರೇ ಸ್ತೋತುಃ ಸಂಬಂಧಿನಾಂ ಕಾಮಾನಾಂ ಪಪುರಿಂ ಪೂರಯಿತಾರಂ ಏನಂ ಇಂದ್ರಂ | ಸ್ತೋತೃವಿನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಟ್ಟು ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ ಪಪುರಿ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ. ತುಂಬು ಅಥವಾ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸು ಎಂಬರ್ಥವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹವಿರಾದಿ ದಾನಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಎಂದು ಅನ್ವಯವಾಗಿದೆ

ಪೃಣಂತಂ—ಈ ವದವು ದಾನಕರ್ಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ವರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೧೯) ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪಿತ್ರ್ಯಾ ಪ್ರೀಣಯಂತಂ | ಪಿತೃಗಳನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವವನನ್ನು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪ್ರರಂತಿ—ಪ್ರರ ಪ್ರಸ್ರವಣೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಬಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಿಂಧವಃ—ಸ್ಯಂದೂ ಪ್ರಸ್ರವಣೇ. ಧಾತು. ಸ್ಯಂದೇಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಧತ್ವ (ಉ ಸೂ. ೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಫಕಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರಧಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮಯೋಭುವಃ—ಮಯಸ್ ಎಂಬುದು ಸುಖದ ಹೆಸರು. ಇದು ಉಪವದವಾಗಿರುವಾಗ ಅಂತರ್ಭಾವಿತ ಣ್ವರ್ಧಕವಾದ ಭೂಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ವರವದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಈಜಾನಮ್—ಯಜ ದೇವವ್ರಾಜಾನಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು. ಧಾತು. ಛಾಂವಸವಾದ ಲಿಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕಾನಚ್ ಸ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ವಚಿಸ್ಯಪಿ ಯಜಾದೀನಾಂ ಕಿತಿ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ

ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತಾದಿ. ಚಿತಃ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಯತ್ಪ್ರಮಾಣಮ್—ಪೂರ್ವೋತ್ತವಾದ ಧಾತು. ಲೃಟ್ ಬಂದಾಗ ಲೃಟಃ ಸದ್ವಾ (೩-೩-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಶಾನಚಾದೇಶ. ಸ್ಯತಾಸೀ ಲೃಲುಟೋಃ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ಯ ಏಕರಣ. ಪ್ರತ್ಯಭ್ಯಸ್ತ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ವ. ಪಥೋಃ ಕಃ ಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕತ್ವ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ವ. ಅನೇಮುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಂತಾಂಗೆ ಮುಕಾಗಮ. ಸ್ಯ ಏಕರಣ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪೃಣಂತಮ್—ಪ್ರಾ ನಾಲಸ ಪೂರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕ್ರಾದಿ. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ರಾ ಃ ಶ್ವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ಯಾಏಕರಣ ಸ್ವಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ವಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕರಣದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಋವರ್ಣಾನ್ನಸ್ಯ ಣತ್ವಂ ನಾಚ್ಯಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಣತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪಪುರಿಮ್—ಪ್ರಾ ನಾಲಸಪೂರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಆದ್ಯಗಮಹನ—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಡ್ವದ್ವಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಉರತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ವ ರವರವಾಗಿ ಬಂದಾಗ ಆದಿಹಲ್ಶೇಷ ಉದೋಷ್ಯಪೂರ್ವಸ್ಯ (ವಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಾನಯನಕ್ಕೆ ಉತ್ವ. ಉರಣ್ರಪರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟಿತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ರವಸ್ಯವಃ—ಶ್ರವಃ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛಂತಿ ಇತಿ ಶ್ರವಸ್ಯವಃ. ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕ್ಯಚ್ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯಚ್. ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದಸಿ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯಜಂತದಮೇಲೆ ಉಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತೋ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯಜಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ನ್ವಧನಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಯಂತಿ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಧನುಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವತಃ—ಪಂಚಮ್ಯಾಸ್ತಸಿಲ್ (ವಾ. ಸೂ. ೫-೩-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಂಚಮ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತಸಿಲ್ ಲಿತಿ—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ನಾಕಸ್ಯ ಪೃಷ್ಠೇ ಅಧಿ ತಿಷ್ಠತಿ ತ್ರಿತೋ ಯಃ ಪೃಣಾತಿ ಸ ಹ ದೇವೇಷು
ಗಚ್ಛತಿ |

ತಸ್ಮಾ ಆಪೋ ಘೃತಮರ್ಷಂತಿ ಸಿಂಧನಸ್ತಸ್ಮಾ ಇಯಂ ದಕ್ಷಿಣಾ ಪಿನ್ವತೇ
ಸದಾ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ನಾಕಸ್ಯ | ಪೃಷ್ಠೇ | ಅಧಿ | ತಿಷ್ಠತಿ | ತ್ರಿತಃ | ಯಃ | ಪೃಣಾತಿ | ಸಃ | ಹ | ದೇವೇಷು | ಗಚ್ಛತಿ |
ತಸ್ಮೈ | ಆಪಃ | ಘೃತಂ | ಅರ್ಷಂತಿ | ಸಿಂಧವಃ | ತಸ್ಮೈ | ಇಯಂ | ದಕ್ಷಿಣಾ | ಪಿನ್ವತೇ | ಸದಾ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸೋಮಯಾಗಪ್ರಶಂಸಾಪ್ರಸಂಗೇನ ಸಾಮಾನ್ಯತೋ ದಾನಮೇತದಾದಿಭಿಃ ಪ್ರಶಂಸತಿ |
ಯದ್ವಾ | ಸೋಮಸ್ಯೈವ ಸ್ತುತತ್ವಾದ್ವಕ್ಷಿಣಾಶಬ್ದಸ್ಯ ಯಾಗ ಏವ ಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾಚ್ಛಾ ಸೂಕ್ತಪರಿಸಮಾಪ್ತೇಃ
ಸೋಮಯಾಗ ಏವ ಪ್ರಸ್ತಾಯತೇ | ಯಃ ಯೋ ಮರ್ತ್ಯಃ ಪೃಣಾತಿ ಹವಿರಾದಿದಾನೇನ ದೇವಾದೀನ್
ಪ್ರೀಣಾತಿ ಸ ನಾಕಸ್ಯ | ಕಮಿತಿ ಸುಖನಾಮ | ತದ್ವಿರುದ್ಧಮಕಂ | ನ ವಿದ್ಯತೇಕಂ ದುಃಖಂ ತತ್ಪ್ರಾಧನಂ
ಪಾಪಂ ವೇತಿ ನಾಕೋ ದ್ಯುಲೋಕಃ | ತಥಾ ಶ್ರೂಯತೇ | ನ ವಾ ಅಮುಂ ಲೋಕಂ ಜಗ್ಮುಷೇ ಕಿಂ ಚ
ನಾಕಮತಿ | ನಿ. ೨-೧೪ | ತಸ್ಯ ಪೃಷ್ಠ ಉನ್ನತ ಉಪರಿಧೇಶೇ ತ್ರಿತಃ ಸನ್ನಧ್ಯಧಿಕಮಾ ಕಲ್ಪಾಂತಂ
ತಿಷ್ಠತಿ | ಯದ್ವಾ | ಅಧಿ ತಿಷ್ಠತಿ | ಅಧಿಷ್ಠಾಯ ಪ್ರಮುಖೋ ಭೂತ್ವಾ ತಿಷ್ಠತಿ | ನ ಕೇವಲಂ
ಸ್ವರ್ಗಾಶ್ರಯಣಂ ಕಿಂತು ದೇವೇಷು ಮಧ್ಯೇ ಗಚ್ಛತಿ | ವರ್ತತೇ | ಸ್ವಯಮೇವ ದೇವೋ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ |
ಹೇತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ | ತಸ್ಮೈ ಪ್ರೀಣಯಿತ್ರೇ ಪುರುಷಾಯ ಸಿಂಧವಃ ಸ್ಯಂದನಶೀಲಾ ಆಪೋ ಘೃತಂ
ತೇಜೋವತ್ಪಾರಮರ್ಷಂತಿ | ಗಚ್ಛಂತಿ | ರಸವತ್ಸೋ ಭವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚೇಯಂ ಭೂಮಿರಸಿ ದಕ್ಷಿಣಾ
ಸಸ್ಯಾದಿಫಲಸಂಪಾದನವಪ್ತೌ ಸತೀ ಸದಾ ಸರ್ವಕಾಲಂ ಪಿನ್ವತೇ | ಸೇಚಯತಿ | ತೋಷಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ |
ದಾತುರ್ಜೀವನಸಾಧಕಾನೋದಕಾನಿ ರುಚಿರಾಣಿ ಸನ್ಮದ್ವಾನಿ ಭವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯೇ—ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನು | ಪೃಣಾತಿ—ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ (ದೇವತೆಗಳೇ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು) ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುತ್ತಾನೋ | ಸಃ—ಆ ಮನುಷ್ಯನು | ನಾಕಸ್ಯ ಪೃಷ್ಠೇ—ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಉನ್ನತ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು | ಶ್ರಿತಃ—ಆಶ್ರಯಿಸಿದವನಾಗಿ | ಅಧಿ ತಿಷ್ಠತಿ—ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ (ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ವಡೆದು) ವಾಸಿಸುತ್ತಾನೆ | ದೇವೇಷು—ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ | ಗಚ್ಛತಿ—(ನೇರಿ) ಹೋಗುತ್ತಾನೆ | ಹ—(ಇದು) ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ | ತಸ್ಮೈ—(ದೇವತೆಗಳನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿದ) ಅವನಿಗೆ | ಸಿಂಧವಃ—ಪ್ರವಹಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವಾದ | ಅಪಃ—ಉದಕಗಳು | ಘೃತಂ—ರಸವತ್ತಾಗಿ (ತೇಜೋವಿಶಿಷ್ಟಗಳಾಗಿ) | ಅರ್ಷಂತಿ—ಆಗುತ್ತವೆ (ಮತ್ತು) | ತಸ್ಮೈ—ಅಂಧನನಿಗೆ | ಇಯಂ—ಈ ಭೂಮಿಯೂ | ದಕ್ಷಿಣಾ—(ಸನ್ಯಾದಿ ಫಲಸಂವಾದನೆಯಲ್ಲಿ) ದಕ್ಷಿಣಾಗಿ | ಸದಾ—ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ | ಪಿನ್ಯತೇ—ಸಂತೋಷವಡಿಸುತ್ತಾಳೆ.

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿದರೆ ಮನುಷ್ಯನು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪೂಜಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ, (ಅಲ್ಲದೇ) ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾಗುತ್ತಾನೆ, ಅಂಧನನಿಗೆ ಪ್ರವಾಹಸ್ವಭಾವದ ನೀರೂ (ತೇಜೋವಿಶಿಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ) ರಸವತ್ತಾಗುತ್ತದೆ, ಭೂಮಿಯೂ ಸನ್ಯಾದಿಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾಳೆ.

English Translation

He who propitiates (the gods), gives to the gods, and sits at ease upon the summit of heaven : to him the flowing waters bear their essence, to him this fertile (earth) every yields abundance.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ನಾಕಸ್ಯ—ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ನಾಕ ಶಬ್ದವನ್ನು ೬ ಸಾಧಾರಣ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಅವುಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಧಾರಣವೆಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಸಾಧಾರಣಾನ್ಯುತ್ತರಾಣಿ ಷಟ್ ದಿವಶ್ಚಾದಿತ್ಯಸ್ಯ ಚ | ದ್ಯುಲೋಕಕ್ಕೂ ಅದಿತ್ಯನಿಗೂ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಪರ್ಯಾಯವದಗಳೆಂದೂ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ ೨-೧೩) ಅನಂತರ ಈ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ—ನಾಕ ಅದಿತ್ಯೋಭ ವತಿ—ನೇತಾ ರಸಾನಾಂ | ನೇತಾ ಭಾಸಾಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಪ್ರಣಯಃ (ನಿ. ೨-೧೪) ರಸದ ವಾಹಕನೂ ಮತ್ತು ತೇಜೋವಾಹಕನೂ ಆದ ಅದಿತ್ಯನಿಗೆ ನಾಕವೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಅದಿತ್ಯನ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಅಥ ದ್ಯೌಃ ಕಮಿತಿ ಸುಖನಾಮ ತತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿದ್ಯತೇ | ಕಂ ಎಂಬುದು ಸುಖದ ಪರ್ಯಾಯನಾಮ | ಸುಖವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಅಕಂ ಅದರ ಅಭಾವ ಎಂದರೆ ಸುಖಾಭಾವವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ದುಃಖರಹಿತವಾದುದು ಎಂದರ್ಥವೆಂದು ವಿವರಿಸಿ,

ನ ನಾ ಅಮುಂ ಲೋಕಂ ಜಗ್ಮುಷೇ ಕಿಂ ಚಿ ನಾಕಂ |

(ಕಾಠಕ. ಸಂ. ೨೧-೨)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ದಹರಿಸಿ ನ ನಾ ಅಮುಂ ಲೋಕಂ ಗತವತೇ ಕಿಂ ಚಿ ನಾಸುಖಂ ; ಪುಣ್ಯಕೃತೋಹ್ಯೇವ ತತ್ರ ಗಚ್ಛಂತಿ | ಈ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋದವರಿಗೆ ದುಃಖವೇ ಇಲ್ಲ. ಸುಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಈ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶವುಂಟು

ಎಂದು ನಾಕ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ವದವು ಅದಿತ್ಯನ ವರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಕೆಲವು ಕಡೆಯೂ, ಸ್ವರ್ಗದ ವರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಕೆಲವು ಕಡೆಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ತ್ರಿರಶ್ಮಿನಾ ಸಿಂಧುಭಿಃ ಸಸ್ತಮಾತ್ಮಭಿಸ್ತ್ರಯ ಆಹಾನಾಸ್ತ್ರೇಧಾ ಹವಿಷ್ಯತಂ |

ತಿಸ್ರಃ ಸ್ಪೃಥಿನೀರುಸರಿ ಪ್ರನಾ ದಿವೋ ನಾಕಂ ರಕ್ಷೇಥೇ ದ್ಯುಭಿರಕ್ತುರ್ಭಿರ್ಹಿತಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೪-೮)

ಯೇ ನಾಕಶ್ಯಾಧಿ ರೋಚನೇ ದಿವಿ ದೇವಾಃ ಆಸತೇ | ಮರುದ್ವಿರಗ್ನ ಆ ಗೌ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೯-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಪುಗಳಲ್ಲಿ ಅದಿತ್ಯನ ವರ್ಯಾಯವಾಗಿಯೂ,

ತೇವರ್ಧಂತ ಸ್ವತವಸೋ ಮಹಿತ್ಸನಾ ನಾಕಂ ತಸ್ತುರುರು ಚಕ್ರರೇ ಸದಃ |

ನಿಷ್ಣುರ್ದ್ಯಾವದ್ವೃಷಣಂ ಮದಚ್ಯುತಂ ವಯೋ ನ ಸೀದನ್ನಧಿ ಬರ್ಹಿಷಿ ಪ್ರಿಯೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೮೫-೭)

ಯಜ್ಞೇನ ಯಜ್ಞಮಯಜಂತ ದೇವಾಸ್ತಾನಿ ಧರ್ಮಾಣಿ ಪ್ರಥಮಾನ್ಯಾಸನ್ |

ತೇ ಹ ನಾಕಂ ಮಹಿಮಾಃ ಸಚಂತ ಯತ್ರ ಪೂರ್ವೇ ಸಾಧ್ಯಾಃ ಸಂತಿ ದೇವಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಪುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗವರ್ಯಾಯವಾಗಿಯೂ ಇದೆ.

ಮೃಷ್ಯವ ಕಪಿಲೋ ಭೂತ್ವಾ ಯನ್ನಾಕಮಧಿರೋಹತಿ |

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೬೬)

ಎಂಬ ಬೃಹದ್ದೇವತಾವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಂತರಿಕ್ಷವೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ

ಇತೋಽಸಾವಾದಿತೋ ವ್ಯಾಪಿಂಶೇನ ಪರಮಾದಿತ್ಯಾಜ್ಞಯತಿ ತನ್ನಾಕಂ ತದ್ವಿಶೋಕಂ ||

(ಛಾ. ಉ. ೨-೧೦-೫)

ಎಂಬ ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶೋಕರಹಿತವಾದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವು ಅದಿತ್ಯನ ಲೋಕಕ್ಕಿಂತ ಪರವಾದುದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

[ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೈತ್ತಿರೀಯ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ತಾದ ಮುದ್ದಲಪುತ್ರನಿಗೆ ನಾಕ ಎಂಬ ಹೆಸರು ವ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ]. ಅಲ್ಲಿ ದುಃಖರಹಿತನೆಂದರ್ಥ

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನ ವಿದ್ಯತೇ ಅಕಂ ದುಃಖಂ ತತ್ಪ್ರಾಧನಂ ಸಾಪಂ ವೇತಿ ನಾಕೋ ದ್ಯುಲೋಕಃ | ದುಃಖವಾಗಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾದ ವಾವನಾಗಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವ ದ್ಯುಲೋಕವೆಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅಂತಹ ನಾಕಸ್ಯ ಪ್ರಪ್ತೇ ಉನ್ನತೇ ಉಪರಿಪ್ರದೇಶೇ.

ಅರ್ಷಂತಿ—ಗರ್ಭಧಾರಣಾ ವಾದ ಈ ಸದಸ್ಯ ಗಚ್ಛಂತಿ ಹೋಗಿ ನೇರುತ್ತನೆ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಸಿಂಧ್ರಿ ವಾಕಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಸಿಂಸ್ತತೇ—ಸೇಚಯಂತಿ ತೋಷಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ದಾತೃವಿನ ಜೀವನಸಾಧನಗಳಾದ ಬುದಕಗಳನ್ನು ಸಮೃದ್ಧಿಯಾಗಿ ಸುರಿಸಿ ಅವನಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯುಂಟಾಗುವುದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ನಾಕಸ್ಯ—ನ ಅಕಃ ನಾಕಃ. **ನಭ್ರಾಣ್ ನಸಾತ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಜ್ಜಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. **ತತ್ಪುರುಷೇತುಲ್ಯಾರ್ಥಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಿಷ್ಠತಿ—ಷ್ಠಾ ಗತಿಸಿಂಧ್ರಿತ್ವಾ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ರಿತಃ—ಶ್ರಿಜ್ ಸೇನಾಯಾಂ ಧಾತು. ನಿಷ್ಠಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರೇಕ್ಷಾತಿ—ಪ್ರೇ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಯಃ ಎಂಬುದು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯತ್ಪ್ರಾನ್ತಿತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಏಕರಣ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಗಚ್ಛತಿ—ಗಮ್‌ಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಷಂತಿ - ಋ ಗತೌ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರ್ಞಿಗೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ (ಪಾ ಸೂ ೩-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಕ್ರಿಣಾ—ದಕ್ಷ ವೃದ್ಧಿ ಧಾತು. ದ್ರುದಕ್ರಿಭ್ಯಾಮಿನನ್ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೦೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಟ್‌ಕುಸ್ವಾಜ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಣತ್ವ. ಇನ್ದಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಿಂಸ್ತತೇ—ಪಿವ ಸೇಚನೇ. ಧಾತು. ಇದಿತೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಬಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ದಕ್ಷಿಣಾವತಾನಿದಿನಾನಿ ಚಿತ್ರಾ ದಕ್ಷಿಣಾವತಾಂ ದಿವಿ ಸೂರ್ಯಾಸಃ |

ದಕ್ಷಿಣಾನಂತೋ ಅಮೃತಂ ಭಜಂತೇ ದಕ್ಷಿಣಾನಂತಃ ಪ್ರ ತಿರಂತ

ಆಯುಃ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ದಕ್ಷಿಣಾ ವತಾಂ | ಇತ್ | ಇಮಾನಿ | ಚಿತ್ರಾ | ದಕ್ಷಿಣಾ ವತಾಂ | ದಿವಿ | ಸೂರ್ಯಾಸಃ |

ದಕ್ಷಿಣಾವಂತಃ | ಅಮೃತಂ | ಭಜಂತೇ | ದಕ್ಷಿಣಾವಂತಃ | ಪ್ರ | ತಿರಂತೇ | ಆಯುಃ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ದಕ್ಷಿಣಾವತಾಂ ಬಹುವಿಧಗೋಹಿರಣ್ಯಾದಿರೂಪದಕ್ಷಿಣಾಪ್ರದಾತ್ಯಂತಾಂ | ಇಚ್ಛೆಬ್ಧ ಏವಕಾರಾರ್ಥಃ | ತೇಷಾನ್ಮೇವಾರ್ಥ ಇಮಾನಿ ಭೂಮೌ ದೃಶ್ಯಮಾನಾನಿ ಚಿತ್ರಾಣಿ ಜಾಯಂತೀಯಾನಿ ಸ್ವಕ್ಷಂದನಮಣಿ-ಮುಕ್ತಾದಿರೂಪಾಣಿ ಸಮೃದ್ಧಾನಿ ಭವಂತೀತಿ ಶೇಷಃ | ಕಿಂಚ ದಕ್ಷಿಣಾವತಾನ್ಮೇವ ದಿವಿ ದ್ಯುಲೋಕೇ ಸೂರ್ಯಾಸಃ ಸೂರ್ಯಸಂಬಂಧಿನೋ ಲೋಕಾಸ್ತದನುಗೃಹೀತಾ ಭೋಗಾ ನಾ ಸಮೃದ್ಧಾ ಭವಂತಿ | ಕಿಂಚ ದಕ್ಷಿಣಾವಂತ ಏವಾಮೃತಂ ಜರಾಮರಣರಹಿತಂ ಸ್ಥಾನಂ ಭಜಂತೇ | ಸೇವಂತೇ | ಯೇವಾ | ದಾನೇನಾಪದತಪಾಸ್ತಾನ ಆತ್ಮಾನಂ ವಿದಿತ್ವಾಮೃತಮನಿನಾಶಂ ಮೋಕ್ಷಂ ಭಜಂತೇ | ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತಿ | ಯಜ್ಞೇನ ದಾನೇನೇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಕಿಂಚ ದಕ್ಷಿಣಾವಂತ ಏವಾಯುಃ ಪ್ರ ತಿರಂತೇ | ಅತಿದೀರ್ಘಮೇವಮಾಯುಷ್ಯಂ ಲಭಂತೇ | ಪ್ರಪೂರ್ವಸ್ತಿರತಿವರ್ಧನಾರ್ಥಃ | ಇದಿತಿ ಸರ್ವತ್ರ ಸಂಬಂಧ್ಯತೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದಕ್ಷಿಣಾವತಾಂ ಇತ್—(ಗೋಹಿರಣ್ಯರೂಪವಾದ) ದಕ್ಷಿಣೀಯನ್ನು ಕೊಡುವವರಿಗೇ | ಚಿತ್ರಾ—ಅನೇಕ್ಷಣೀಯವಾದ | ಇಮಾನಿ—ಇವುಗಳು ಈ (ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಗುವ ಸ್ವಕ್ಷಂದನಾದಿಗಳು) | ದಕ್ಷಿಣಾವತಾಂ—ದಕ್ಷಿಣಾದಾತ್ಯಗಳಿಗೇ | ದಿವಿ—ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ | ಸೂರ್ಯಾಸಃ—ಸೂರ್ಯಸಂಬಂಧವಾದ ಲೋಕಗಳು (ಸೂರ್ಯಸುಗ್ರಹದಿಂದ ವ್ರಾಪ್ಯವಾದ ಭೋಗಗಳೂ ದೊರೆಯುವವು) | ದಕ್ಷಿಣಾವಂತಃ—ದಕ್ಷಿಣಾದಾತ್ಯಗಳೇ | ಅಮೃತಂ—ಜರಾಮರಣರಹಿತವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು | ಭಜಂತೇ—ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ | ದಕ್ಷಿಣಾವಂತಃ—ದಕ್ಷಿಣಾದಾತ್ಯಗಳೇ | ಆಯುಃ—(ದೀರ್ಘವಾದ) ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು | ಪ್ರ ತಿರಂತೇ—(ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ) ಅಭಿವೃದ್ಧಿವದಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ ||

(ಸೋಮಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ಗೋಹಿರಣ್ಯಾದಿ) ದಕ್ಷಿಣೆ ಕೊಡುವವರಿಗೇ, ಈ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಗುವ ಸ್ವರ್ಗದನಾದಿ ಕಾಮ್ಯವದಾರ್ಥಗಳು, ಅವರಿಗೇ ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥವಾದ ಸೂರ್ಯಾದಿಲೋಕಗಳು. (ಸೂರ್ಯಾಸ್ತಗ್ರಹ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಭೋಗಗಳು ದೊರೆಯುವವು ಮತ್ತು ಅವರೇ ಜರಾಮರಣರಹಿತವಾದ ಲೋಕಗಳನ್ನೂ, (ಇಹಲೋಕದಲ್ಲಿ) ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

These wonderful (rewards) verily are for those who give (pious) donations : for the donors of (pious) gifts the suns shine in heaven : the givers of (pious) donations attain immortality : the givers of (pious) gifts prolong their (wordly) existence.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣಾದಾತೃಗಳಿಗೆ ಲಭಿಸತಕ್ಕ ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ಥಾನದ ಪ್ರಶಂಸೆಯಿದೆ.

ದಕ್ಷಿಣಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ (ನಿ. ೧-೭).

ದಕ್ಷಿಣಾ ದಕ್ಷತೇಃ ಸಮರ್ಥಯತಿ ಕರ್ಮಣೋ ವೃಥಂ ಸಮರ್ಥಯತೀತಿ |

ದಕ್ಷತಿ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ದಕ್ಷಿಣಾವಂತಃ ಆಯುಃ ಪ್ರತಿರಂತೇ | ದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ದಾನಮಾಡತಕ್ಕವರು ತಮ್ಮ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ದೀರ್ಘವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಾರೂಪವಾದ ದಾನಮಾಡಿದ ದ್ರವ್ಯವು ಇನ್ನೊಂದು ರೂಪದಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಾ ಎಂಬ ಹೆಸರೊಂದೂ,

ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಅಪಿ ನಾ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಗಮನಾತ್ | ಯಜ್ಞಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾರೂಪದಿಂದ ಸುತ್ತಿ ಅನಂತರ ತನ್ನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ವಿಧವಾದ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆಗೆ ದಕ್ಷಿಣಾ ಎಂದು ಹೆಸರೊಂದೂ,

ಮೂರನೆಯದಾಗಿ, ದಿತಮುಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ದಿಗ್ವಿಶ್ವಪ್ರಕೃತಿಃ ದಕ್ಷಿಣೋ ಹಸ್ತೋ ದಕ್ಷತೇರುತ್ಸಾಹ ಕರ್ಮಣಃ | ಶ್ರಮವಹಿಸಿ ಕಾರ್ಯಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಬಲಗೈಯಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣೋ ಹಸ್ತಃ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಸ್ವಭಾವವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ,

ಕೊನೆಯದಾಗಿ, ದಾಶತೇರ್ವಾ ಸ್ಯಾದ್ವಾನಕರ್ಮಣಃ—ದಾನಾರ್ಥಕವಾದ ದಾಶ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ದಾನಮಾಡುವಾಗ ಬಲಗೈಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ದಾನಕ್ಕೆ ದಕ್ಷಿಣಾ ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂಬುದಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥಗಳೂ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿವೆ.

ಪ್ರತಿರಂತೇ—ಪ್ರತಿರಂತಿಃ ವೃದ್ಧಿಕರ್ಮಾ ! ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ದಕ್ಷಿಣಾರೂಪದ ದಾನದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವಿಧವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಿದೆ.

ಅಯಮಾತ್ಮಾ ದಕ್ಷಿಣಾನ್ನಂ ವನುತೇ ಯೋ ನ ಆತ್ಮೇತಿ ಹೃಪ್ಯುಷಿಣಾಭ್ಯುಕ್ತಂ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೦ ೧-೧-೧೦)

ದಕ್ಷಿಣಾದಾನವು ಅನ್ನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತದೆಂದೂ,

ಯ ಏಷ ತಸತಿ ತದ್ಯತ್ತದಾದಿತ್ಯೋ ಯಶೋ ಯಜ್ಞೋ ಹೈವ ತದ್ಯಶಸ್ತದ್ಯತ್ತದ್ಯತ್ವಿಜೋ
ಯಶೋ ದಕ್ಷಿಣಾ ಹೈವ ತದ್ಯಶಸ್ತಸ್ಮಾಪ್ಯಾಮಸ್ಮೈ ದಕ್ಷಿಣಾಮಾನಯೇಯುರ್ನ ತಾ
ಇತ್ಲದ್ಯೋಽನ್ಯಸ್ಮಾ ಅತಿವಿಶೇತ್ ||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೪-೧-೧-೩೨)

ದಕ್ಷಿಣೆಯೇ ಯಶೋರೂಪವಾದ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಬಾರದು ಎಂದೂ, ಮತ್ತು ಸಾಯಣರು ಉದಹರಿಸಿರುವಂತೆ,

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ವಿವಿಧಿಷಂತಿ ಯಜ್ಞೇನ ದಾನೇನ |

(ಬೃ. ಉ. ೪-೪-೨೨)

ಯಜ್ಞದಿಂದಲೂ, ದಾನದಿಂದಲೂ ಸಹ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿಗಳು ಜ್ಞಾನಿಗಳಾಗಲು ಅಸೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆಂದೂ ಹೀಗೆಯೇ ಇನ್ನೂ ಇತರ ವಿಧವಾಗಿಯೂ ದಕ್ಷಿಣೆಯ ಪ್ರಶಂಸೆಯಿದೆ.

|| ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ದಕ್ಷಿಣಾವತಾಮ್—ದಕ್ಷಿಣಾ ಯೇಷಾಮಸ್ತಿ ಇತಿ ದಕ್ಷಿಣಾವಂತಃ. ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಾದುಸಧಾಯಾಶ್ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಸ್ಯೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಚಿತ್ರಾ—ಚಿರ್ಷ್ ಚಯನೇ. ಧಾತು. ಅಮಿ ಚಿ ಮಿಧಿ—(ಉ. ಸೂ. ೪-೬೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನವುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶಿ ಆದೇಶ ಬಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ದಿವಿ—ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮ್ರಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೂರ್ಯಾಸಃ—ಸ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು ರಾಜಸೂಯಸೂರ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಬಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಜನ್ ವರವಾದಾಗ ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಕಾಗಮ.

ಅಮೃತಮ್—ನಿಘೋಷ ಜರಮರಮಿತ್ರವೃತ್ತಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಞ್ ಸ್ವರಕ್ಕೆ ಅವನಾದವಾಗಿ ಉತ್ತರವದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭಜಂತೇ—ಭಜ ಸೇವಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಆತಿಬಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಿರಂತೇ—ವ್ರ ಪೂರ್ವಕವಾದ ತಿರ ಧಾತುವು ವೃದ್ಧ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆಯುಃ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಭಂದಸೀಣಃ (ಉ. ಸೂ. ೧-೨-) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಚೋಞ್ಞಾತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಚ್ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಆಯಾದೀಶ- || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಮಾ ಪೃಣಂತೋ ದುರಿತನೇನ ಆರನ್ನಾ ಜಾರಿಷುಃ ಸೂರಯಃ ಸುವ್ರ-

ತಾಸಃ

ಅನ್ಯಸ್ತೇಷಾಂ ಪರಿಧಿರಸ್ತು ಕತ್ವಿದಪೃಣಂತನುಭಿ ಸಂ ಯಂತು ಶೋಕಾಃ || ೭

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಮಾ | ಪೃಣಂತಃ | ದುಃಷಿತಂ | ಏನಃ | ಆ | ಅರನ್ | ಮಾ | ಜಾರಿಷುಃ | ಸೂರಯಃ | ಸುವ್ರತಾಸಃ |

ಅನ್ಯಃ | ತೇಷಾಂ | ಪರಿಧಿಃ | ಅಸ್ತು | ಕಃ | ಚಿತ್ | ಅಪೃಣಂತಂ | ಅಭಿ | ಸಂ | ಯಂತು | ಶೋಕಾಃ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಾಭ್ಯಾಂ ದಾನಂ ಪ್ರಶಂಸಿತುಮಾಹ | ಪೃಣಂತೋ ದೇವಾದೀನ್ವನಿರಾದಿನಾ ಪ್ರೀಣಯಂತಃ ಸಂತೋ ದುರಿತಂ ದುಷ್ಟಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ದುಃಖಮೇನಸ್ತತ್ಪ್ರಾಧನಂ ಪಾಪಂ ಚಿ ಮಾರನ್ | ಮಾ ಪ್ರಾಪ್ನುವನ್ | ನ ಕೇವಲಂ ದಾತಾರ ಏವ ಅಸಿ ತು ಸೂರಯೋ ದೇವಾನಾಂ ಸ್ತೋತಾರೋ ವಿದ್ವಾಂಸೋ ಮಾ ಜಾರಿಷುಃ | ಜರಯಾ ನ ಜೀರ್ಣಾ ಭವೇಯುಃ | ತಥಾ ಸುವ್ರತಾಸಃ

ಶೋಭನಕ್ಕೆ ಚೈತ್ರಾಂತ್ರಾಯಣಾದಿನಿಯಮವಂತೋಽಪಿ ಮಾ ಜಾರಿಷುಃ | ತರ್ಹ್ಯೇಷಾಮನೋ ಜನಃ
ಕ ಇತಿ ಸ ಉಚ್ಯತೇ | ತೇಷಾಂ ದಾತ್ವಾಣಾಂ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಾಂ ವಾನ್ಯಸ್ತೇಭ್ಯೋಽನ್ಯೋ ಯಃ
ಕೋಽಪಿ ಪುರುಷಃ ಪರಿಧಿಃ ಪಾಪಸ್ಯ ಪರಿತೋ ಧಾರಕೋಽಸ್ತು | ಯದ್ವಾ | ಅನ್ಯೋ ಯಃ ಕಶ್ಚನ
ಪಾಪದೇವಸ್ತೇಷಾಂ ಪರಿಧಿಸ್ಥಾನೀಯೋ ವ್ಯವಧಾಯಕೋಽಸ್ತು | ಯಥಾತ್ಮಗ್ನೇಃ ಪರಿಧಿಃ ಸ್ವಯಂ
ರಕ್ಷಪ್ರಭೃತಿಭಿರ್ಬಾಧ್ಯಮಾನಃ ಸ್ವಾಂತರ್ಹಿತಮಗ್ನಿಂ ರಕ್ಷತಿ | ತದ್ವತ್ | ಅಥವಾ | ಅನ್ಯೋ ಧರ್ಮವಿಶೇಷ-
ಸ್ತೇಷಾಂ ಪರಿಧಿಃ ಪರಿಧಾನಮಸ್ತು | ಕವಚಸ್ಯಾನೀಯೋಽಸ್ತು | ತರ್ಹಿ ಕಿಂ ಪ್ರಾಪ್ನುಯುರಿತಿ ಉಚ್ಯತೇ |
ಅಪ್ಯಣಂತಂ ದೇವಾದೀನಸ್ಪೀಣಯಂತಮದಾತಾರಂ ಶೋಕಾಶ್ಚಿತ್ತಸೀಡಾಸ್ತತ್ಪ್ರಾಧನಾಃ ಸಾಪ್ತಾನೋಽಭ್ಯ-
ಮಭಿಮುಖಂ ಸಂ ಯಂತು | ಸಮ್ಯಕ್ಪ್ರಾಪ್ನುಂತು | ನಯಂ ಸುಖಿನೋ ಭವೇಮೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಪ್ರಣಂತಃ—(ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ) ಪ್ರೀತಿಪಡಿಸಿದವರು | ಮರಿತಂ—ದುಃಖವನ್ನೂ |
ಏನಃ—(ದುಃಖಸಾಧಕವಾದ) ವಾವನನ್ನೂ | ಮಾ ಆ ಅರನ್—ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ, | ಸೂರಯಃ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳೂ
(ಮತ್ತು) | ಸುವ್ರತಾಸಃ—ಉತ್ತಮ ವ್ರತಗಳನ್ನಾಚರಿಸುವವರೂ | ಮಾ ಜಾರಿಷುಃ—ಜರಾಪೀಡಿತರಾಗುವುದಿಲ್ಲ
ತೇಷಾಂ—(ದಾತ್ವ ಮತ್ತು ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ) ಅವರಿಗೆ | ಅನ್ಯಃ ಕಃ ಚಿತ್—ಬೇರೆ ಯಾವನಾದರೊಬ್ಬನು |
ಪರಿಧಿಃ—(ಪಾವನರಿಹಾರಕನು) ಅಥವಾ (ಪಾವನನ್ನು) ತಡೆಯುವವನು | ಅಸ್ತು—ಆಗಲಿ | ಅಪ್ಯಣಂತಂ—
ದೇವಾದಿಗಳನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸದೇ ಇರುವವನನ್ನು ದಾನಮಾಡದೇ ಇರುವವನಿಗೆ | ಶೋಕಃ—ಪೀಡೆಗಳು
(ವಾವನಗಳು ಅಥವಾ ಪಾಪಿಷ್ಠರು) | ಅಭಿ—ಎದುರಾಗಿ | ಸಂ ಯಂತು—ಬರಲಿ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವವರಿಗೆ ದುಃಖ ಅಥವಾ ಪಾಪಗಳಿಲ್ಲ; ಸ್ತೋತ್ರಗಳೂ, ಇತರ
(ಕೃಚ್ಛ್ರಾಂತ್ರಾಯಣಾದಿ) ವ್ರತಾದಿಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವರಿಗೂ ಮುಪ್ಪಿಲ್ಲ; ಬೇರೆ ಒಬ್ಬನು ಅವರನ್ನು ಪಾಪಗಳಿಂದ
ರಕ್ಷಿಸಲಿ; ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡದೇ ಇರುವವನು ಶೋಕಗಳಿಗೆ ಈಡಾಗಲಿ.

English Translation.

* May those who propitiate (the gods), never commit degrading sin :
may those who praise the gods and observe holy vows, never experience
decay : may some (honorable) individual ever be their defence ; and may
afflictions fall upon him who does not propitiate (the gods).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸೂರಯಃ—ರೇಭಃ, ಜರಿತಾ, ಕಾರುಃ, ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತೋತ್ರ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ವರತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ
(ನಿ ೩-೧೯) ಸೂರಯಃ ಎಂದರೆ ಸ್ತುತಿಕಾರರು, ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಭಕ್ತರು ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರಾಜ್ಞರು
ವಿವೇಕಿಗಳು, ಮೇಧಾವಿಗಳು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅನೇಕ ಕಡೆ

ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ದೇವತೆಗಳ ತತ್ತ್ವಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನೂ ವಿಶ್ವವ ರಹಸ್ಯ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನೂ ಗ್ರಹಿಸುವ ಅಲೌಕಿಕವಾದ ಚಾಕ್ಷುಷವೂ ಮಾನಸಿಕವೂ ಆದ ದರ್ಶನರಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಪಡೆದಿರುವ ಋಷಿಗಳ ಪರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಾಗ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಒಂದು ವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ.

ತದ್ವಿಷ್ಣೋಃ ಪರಮಂ ವದಂ ಸದಾ ಪಶ್ಯಂತಿ ಸೂರಯಃ | ದಿವೀವ ಚಕ್ಷುರಾತತಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೨-೨೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡತಕ್ಕವರೆಂದು ಮಾತ್ರವಾಗದೆ, ಋಷಿಗಳ ಅನಾಧಾರಣವಾದ ದರ್ಶನರಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಋಷಿಗಳ ಪರವಾಗಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಅಸ್ಮಾ ಇದು ತ್ಯಮುಪಮಂ ಸ್ವರ್ಷಾಂ ಭರಾಮ್ಯಾಂಗೂಷಮಾಸ್ಯೇನ |

ಮಂಹಿಷ್ಯಮಚ್ಛೋಕ್ತಿಭಿರ್ಮತೀನಾಂ ಸುವೃಕ್ತಿಭಿಃ ಸೂರಿಂ ನಾವೃಥಧ್ಯೈಃ ||

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಪಶ್ಚಿತಮಿಂದ್ರಂ ಎಂದು ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾಜ್ಞತ್ವವನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ, ಇದಲ್ಲದೆ ಪ್ರಭು, ಪ್ರೇರಕ, ಸನ್ಮಾರ್ಗವ್ರವರ್ತಕ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗಲೂ ಸೂರಿಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ಅಸ್ಯ ಸ್ತುಷೇ ಮಹಿಮಘಸ್ಯ ರಾಧಃ ಸಚಾ ಸನೇಮ ನಹುಷಃ ಸುವೀರಾಃ |

ಜನೋ ಯಃ ಪಜ್ರೇಭ್ಯೋ ವಾಜಿನೀವಾನಶ್ವಾವತೋ ರಥಿನೋ ಮಹ್ಯಂ ಸೂರಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨-೨೮)

ಏವೇದಿಂದ್ರಃ ಸುತೇ ಆಸ್ಮಾವಿ ಸೋಮೇ ಭರದ್ವಾಜೇಷು ಕ್ಷಯದಿನ್ಮಘೋನಃ |

ಅಸದ್ಯಥಾ ಜರಿತ್ರ ಉತ ಸೂರಿರಿಂದ್ರೋ ರಾಯೋ ವಿಶ್ವವಾರಸ್ಯ ದಾತಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨೩-೧೦)

ವಿಶ್ವಕರ್ಮನ್ ಹವಿಷಾ ವಾವೃಥಾನಃ ಸ್ವಯಂ ಯಜಸ್ವ ಪೃಥಿವೀಮುತ ದ್ಯಾಂ |

ಮುಹ್ಯಂತಸ್ಯೇ ಅಭಿತೋ ಜನಾಸ ಇಹಾಸ್ಮಾಕಂ ಮಘವಾ ಸೂರಿರಸ್ತು |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೧-೬)

ಎಂಬಿವೇ ಮುಂತಾದ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಭುಗಳೂ, ಸನ್ಮಾರ್ಗವ್ರವರ್ತಕರೂ ಆದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಅವರ ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು,

ರಥೋ ನ ಯಾತಃ ಶಿಕ್ಷಭಿಃ ಕೃತೋ ದ್ಯಾಮಂಗೇಭಿರರುಷೇಭಿರೀಯತೇ |

ಅದಸ್ಯ ತೇ ಕೃಷ್ಣಾಸೋ ದಕ್ಷಿ ಸೂರಯಃ ಶೂರಸ್ಯೇವ ತ್ವೇಷಥಾದೀಷತೇ ವಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪೧-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಅವರೂಪವಾಗಿ ಮಾರ್ಗವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಕೊಡುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಭಕ್ತಿಯಿಂದೊಡಗೂಡಿದವರೂ ಮೇಧಾವಿಗಳೂ ಆದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಪರಿಧಿಃ—ಪಾಪಸ್ಯ ಪರಿತಃ ಧಾರಕಃ | ಸುತ್ತಲೂ ವಾವನನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೆಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಯಥಾ ಅಗ್ನೇಃ ಪರಿಧಿಃ ಸ್ವಯಂ ರಕ್ಷತಪ್ರಭೃತಿಭಿರ್ಬಾಧ್ಯಮಾನಃ ಸ್ವಾಂತರ್ಹಿತಮಗ್ನಿಂ ರಕ್ಷತಿ ತದ್ವತ್ | ಅಗ್ನಿಯ ಪರಿಧಿಯು ತಾನು ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳಿಂದ ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೂ ಸಹ ತನ್ನೊಳಗೆ ಇರತಕ್ಕ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವಂತೆ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಸೂರಿಯು ತಾನು ವಾವನನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ತನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಒಳಗಾದವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪೃಣಂತಃ—ಪೃಣ ಪಾಲನವೂರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಶ್ವಾ ಏಕರಣ. ಪ್ಲಾದೀನಾಂ ಹೃಸ್ವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ವ್ರಧಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ದುರಿತಮ್—ದುರ್ ಉವಸರ್ಗ. ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಗತಿರನಂತರಃ**—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ದುರ್) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿನಃ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಇಣ ಅಗಸಿ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಕ್ಕೆ ನುಟಾಗಮ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಯಿಗೆ ಗುಣ. ಇತ್ಯಾನ್ವಿಧಿರ್ನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರನ್—ಋ ಗತೌ ಧಾತು- ಲುಬ್ ಪ್ರಧಮವುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆತ್ವ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಅಂತಾದೇಶ. ಸಂಯೋಗಾಂತ ಲೋಪದಿಂದ ಅಂತ್ಯಲೋಪ. **ಸರ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರೈರ್ತಿಭ್ಯಶ್ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಅಜಾದೇಶ **ಖೂದ್ಯಲೋಜಃ ಗುಣಃ** (ವಾ. ಸೂ. ೭-೪-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ರವರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಾಬ್ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ **ನ ಮಾಜ್ ಯೋಗೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಾರಿಷುಃ—ಜ್ಞಾನ್ ವಯೋಹಾನ್ ಧಾತು. ಲುಬ್ ವ್ರಧಮವುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚ್ಲಿಗೆ ಸಿಜಾದೇಶ. ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. **ಸಿಚಿಭ್ಯಸ್ತವಿದಿಭ್ಯಶ್ಚ** (ವಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಿಗೆ ಜುಸಾದೇಶ. **ಸಿಚಿವೃದ್ಧಿಃ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು** (ವಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ, ರವರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಿಚಿಗೆ ಸಪ್ತ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಮಾಬ್ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುವ್ರತಾಸಃ—ಶೋಭನಾಸಿ ವ್ರತಾನಿ ಯೇಷಾಂ ತೇ. ಸುವ್ರತಾಸಃ. **ನೌಞ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರವದ ಅಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಸ್ ವರವಾದಾಗ **ಆಜ್ಜಸೇರಸುಕ್** (ವಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸುಕಾಗಮ.

ಪರಿಧಿಃ—ಡುಧಾಞ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ನರಿ ಎಂಬುದು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಉಪಸರ್ಗೇ ಘೋಃ ಕಿಃ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಆತೋಲೋಪ ಇಟಿ ಚಿ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪ್ಯಣಂತಮ್—ನ ವೃಣತ್ ಅಪ್ಯಣತ್ ತಮ್. ಅಪ್ಯಣಂತಮ್. ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ— (ವಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ಯಯಪೂರ್ವ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಂತು—ಇಣ್ ಗತಾ ಧಾತು ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಬಂತದ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭ ||

ನೂರ ಇಪ್ಪತ್ತೈದನೇ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು.

ನೂರ ಇಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಅಮಂದಾನಿತಿ ಷಷ್ಠಂ ಸೂಕ್ತಂ ಸಪ್ತೇತ್ಯನುವರ್ತಮಾನಾತ್ಸಪ್ತಚಿಂ | ಆದಿತಃ ಪಂಚಾನಾಂ ಕಕ್ಷೀವಾನೃಷಿಃ ಷಷ್ಠ್ಯಾ ಭಾವಯಂವ್ಯಃ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ರೋಮಶಾ ನಾಮ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನೀ | ಆದಿತಃ ಪಂಚಾನಾಂ ಭಾವಯಂವ್ಯಸ್ಯ ಸ್ತುತಿರೂಪತ್ವಾತ್ಸ ಏವ ದೇವತಾ ಯಾ ತೇನೋಚ್ಯತೇ | ಅನು. ೨-೫ | ಇತಿ ನ್ಯಾಯಾತ್ | ಅಂತ್ಯಯೋಃ ಷಷ್ಠೀಸಪ್ತಮ್ಯೋಸ್ತು ಭಾವಯಂವ್ಯರೋಮಶಯೋಃ ಸಂವಾದಃ | ಷಷ್ಠ್ಯಾ ಭಾವಯಂವ್ಯಃ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ರೋಮಶಾ | ಯದ್ಯಪಿ ಸ್ವನಯೇನ ದತ್ತಾ ಇತಿ ಶ್ರೂಯಮಾಣತ್ವಾತ್ಸಪ್ತಮ್ಯಸ್ಯ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಭಾವ್ಯಂ ತಥಾಪಿ ಪಿತೃಪುತ್ರಯೋರಭೇದಾತ್ ಆ ರುದ್ರಾಸ ಇತಿವತ್ ಪಿತೃನಾಮ್ನಾ ವ್ಯವಹರ್ತುಂ ಶಕ್ಯತ್ವಾತ್ ಪ್ರಥಮಾಯಾಮೃಚಿ ಭಾವ್ಯಸ್ಯೇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾಚ್ಚ ಭಾವಯಂವ್ಯಂ ತುಷ್ಟಾನ್ವೇತ್ಯೇದವಿರುದ್ಧ-ಮಿತ್ಯುಕ್ತಂ ಪೂರ್ವಸೂಕ್ತ ಏವ | ಆದಿತಃ ಪಂಚ ತ್ರಿಷ್ಟುಭಃ | ಅಂತ್ಯೇ ಅನುಷ್ಟುಭಾ | ತಥಾ ಚಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ಅಮಂದಾನಿತಿ ಕಕ್ಷೀವಾನಾನತುಷ್ಟಃ ಸಂಚಿಭಿರ್ಭಾವಯಂವ್ಯಂ ತುಷ್ಟಾನಾಂತ್ಯೇ ಅನುಷ್ಟುಭಾ ಭಾವಯಂವ್ಯರೋಮಶಯೋರ್ದಂಪತೋಃ ಸಂವಾದ ಇತಿ || ಉಕ್ತೋ ವಿನಿಯೋಗಃ ||

ಅನುವಾದವು—ಅಮಂದಾನ್ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಏಳು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ಐದು ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಕಕ್ಷೀವಾನ್ ಎಂಬುವನೂ ಆರನೆಯ ಋಕ್ಕಿಗೆ ಭಾವಯಂವ್ಯನೂ, ಏಳನೆಯ ಋಕ್ಕಿಗೆ ರೋಮಶಾ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನಿಯೂ ಋಷಿಗಳು. ಮೊದಲಿನ ಐದು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಭಾವಯಂವ್ಯನ ಸ್ತುತಿಯು ಇರುವುದರಿಂದ ಸ ಏವ ದೇವತಾ ಯಾ ತೇನೋಚ್ಯತೇ ಎಂಬ ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯ (ಅನು. ೨-೫) ನಿಯಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ಆ ಸ್ತುತಿಯೇ ದೇವತೆಯು. ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳಾದ

ಆರು ಮತ್ತು ಏಳನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಭಾವಯವ್ಯ ಮತ್ತು ರೋಮಶಾ ಎಂಬವರ ಸಂವಾದವಿರುವುದರಿಂದ ಆರನೆಯ ಋಕ್ಕಿಗೆ ರೋಮಶಾ ಏಳನೆಯ ಋಕ್ಕಿಗೆ ಭಾವಯವ್ಯನೂ ದೇವತೆಗಳು. ಆದರೆ ಮೂರನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವನಯೇನ ದತ್ತಾತ್ರೇಯಂ ವಾಕ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವನಯನ ಸ್ತುತಿಯೇ ಇರಬಹುದೆಂಬ ಶಂಕೆಯು ಉದ್ಭವಿಸುವುದು. ಆದರೂ ರುದ್ರಪುತ್ರರಾದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪಿತೃಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ರುದ್ರಾಸಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಸಂಬೋಧಿಸುವ ರೂಢಿಯಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಪಿತಾವುತ್ರರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಾವಯವ್ಯ ಮತ್ತು ಸ್ವನಯ ಎಂಬ ಯಾವ ಶಬ್ದವನ್ನಾದರೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು ಸಹಜವೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಇದಲ್ಲದೆ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಭಾವ್ಯಸ್ಯ ಎಂದು ಭಾವಯವ್ಯನ ಹೆಸರೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಋಷಿಯು ಭಾವಯವ್ಯನನ್ನೇ ಸ್ತುತಿಸಿರುವನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದುದರಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥವು ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದು. ಇದನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಲಾಗಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲಿನ ಐದು ಋಕ್ಕುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸಿನವು ಕೊನೆಯ ಎರಡು ಋಕ್ಕುಗಳು ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸಿನವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಅಮಂದಾನಿತಿ ಕ್ಷೀವಾನ್ ವಾನತುಷ್ಟಃ ಪಂಚಭಿರ್ಭಾವಯವ್ಯಂ ತುಷ್ಟಾ ನಾಂತ್ಯೇ ಅನುಷ್ಟುಭೌ ಭಾವಯವ್ಯರೋಮಶಯೋರ್ದೌ-ಪತ್ಯೋಃ ಸಂವಾದಃ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ವಿನಿಯೋಗವನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿರುವುದು.

ಸೂಕ್ತ—೧೨೩

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೮ || ಸೂಕ್ತ—೧೨೩ ||

ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೧ || ವರ್ಗ—೧೧ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಪಂಕ್ತಿ—೭ ||

|| ಋಷಿಃ—೧-೫ ಕ್ಷೀವಾನ್ ದೈರ್ಘತಮಸ ಔತಿಜಃ | ೬ ಭಾವಯವ್ಯಃ |

೭ ರೋಮಶಾ ||

|| ದೇವತಾ—೧-೫ ೭ ಭಾವಯವ್ಯಃ | ೬ ರೋಮಶಾ ||

|| ಭಂದಃ—೧-೫ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ | ೬-೭ ಅನುಷ್ಟುಪ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಮಂದಾನೋಮಾಸ್ತು ಭರೇ ಮನೀಷಾ ಸಿಂಧಾವಧಿ ಕ್ಷಿಯತೋ

ಭಾವ್ಯಸ್ಯ |

ಯೋ ಮೇ ಸಹಸ್ರಮಮೀವೀತ ಸವಾನತೂರ್ತೋ ರಾಜಾ ಶ್ರವ ಇಚ್ಛ-

ಮಾನಃ || ೧ ||

೧ ಸಮಾರಂ ||

ಅಮಂದಾನ್ | ಸ್ತೋಮಾನ್ | ಪ್ರ | ಭರೇ | ಮನೀಷಾ | ಸಿಂಧಾ | ಅಧಿ | ಪ್ರಿಯತಃ | ಭಾವ್ಯಸ್ಯ |

ಯಃ | ಮೇ | ಸಹಸ್ರಂ | ಅಮಿಮಾತ | ಸವಾನ್ | ಅತೂರ್ತಃ | ರಾಜಾ | ಶ್ರವಃ | ಇಚ್ಛಮಾನಃ || ೧ ||

೨ ಸಾಂಘಭಾಷ್ಯಂ |

ಸಿಂಧಾ ಸಿಂಧುದೇಶೇ ಯದ್ವಾ ಲಕ್ಷಣಯಾ ಸಿಂಧುತೀರೇ ಸಮುದ್ರತೀರೇಽಧಿ ಪ್ರಿಯತೋಽ-
ಧಿನವಸತೋ ಭಾವ್ಯಸ್ಯ ಭಾವಯವ್ಯಸ್ಯ | ತತ್ಪುತ್ರಸ್ಯ ಸ್ವನಯಸ್ಯೇತೈರ್ಥಃ | ತಸ್ಯಾಮಂದಾನಲಪ್ತಾನ್
ಸ್ತೋಮಾನ್ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ ತನ್ನಿಷ್ಠಬಹುವಿಧದಾನಾದೀನಾಂ ಕೀರ್ತನಾನಿ ಮನೀಷಾ ಮನೀಷಯಾ
ಪ್ರಿಯಾತಿಶಯಬುದ್ಧ್ಯಾ ಪ್ರ ಭರೇ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಸಂಪಾದಯಾಮಿ | ಕಸ್ತಸ್ಯ ವಿಶೇಷ ಇತಿ ತತ್ರಾಹ |
ಅತೂರ್ತಃ ಕೇನಾಪ್ಯಹಿಂಸಿತೋ ಯೋ ರಾಜಾ ಮೇ ಮದರ್ಥಂ ಸಹಸ್ರಂ ತತ್ಸಂಖ್ಯಾಕಾನ್ ಸವಾನ್ |
ಸೂಯಂತೇ ಸೋಮಾ ಏಷ್ವಿತಿ ಸವಾಃ ಸೋಮಯಾಗಾಃ | ತಾನಮಿಮಾತ ಸಂಪೂರ್ಣಧನಪ್ರದಾನೇನ
ನಿರ್ಮಿತವಾನ್ | ಕಿಮಿಚ್ಛನ್ | ಶ್ರವಃ ಸರ್ವೈಃ ಶ್ರೂಯಮಾಣಾಂ ಕೀರ್ತನಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಮಾನಃ
ಕಾಮಯಮಾನಃ | ಯತೋಽಯಮಾರ್ತ್ವಿಜ್ಯಾದ್ಯುಪಾಧಿನಾ ವಿನಾ ಕೀರ್ತ್ಯರ್ಥಮೇವ ಬಹು ಧನಂ
ಪ್ರಾದಾತ್ ಅತಸ್ತಂ ಸ್ತಾಮೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅತೂರ್ತಃ—ಅಹಿಂಸಿತನಾದ | ಯಃ ರಾಜಾ—ಯಾವ (ಸ್ವನಯನೆಂಬ) ರಾಜನು | ಮೇ—
ನನಗೋಸ್ಕರ | ಸಹಸ್ರಂ—ಒಂದುಸಾವಿರ | ಸವಾನ್—(ಸೋಮ) ಯಾಗಗಳನ್ನು | ಶ್ರವಃ—(ಕೇವಲ)
ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು | ಇಚ್ಛಮಾನಃ—ಅವೇಕ್ಷಿಸುವವನಾಗಿ | ಅಮಿಮಾತ—(ಧನದಾನಮಾಡಿ) ಏರ್ಪಡಿಸಿದನೋ |
ತಸ್ಯ—ಅ | ಸಿಂಧಾ—ಸಿಂಧು (ಸಮುದ್ರ) ತೀರದಲ್ಲಿ | ಅಧಿ ಪ್ರಿಯತಃ—ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿರುವ | ಭಾವ್ಯಸ್ಯ—
ಭಾವಯವ್ಯನ ಮಗನಾದ ಸ್ವನಯ ಎಂಬುವನ | ಅಮಂದಾನ್—ಅಮಿತವಾದ | ಸ್ತೋಮಾನ್—ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು |
ಮನೀಷಾ—ಮನಃ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ | ಪ್ರ ಭರೇ—ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತೇನೆ (ವ್ರತಂಸಿಸುತ್ತೇನೆ)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

(ಧನದಾನಮಾಡಿ) ಒಂದುಸಾವಿರ ಸೋಮಯಾಗಮಾಡಲು, ಕೇವಲ ಕೀರ್ತ್ಯವೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ನನಗೆ ಅನುಕೂಲ
ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟವನೂ, ಸಮುದ್ರತೀರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವನೂ, ಅದ (ಭಾವಯವ್ಯನ ಪುತ್ರ) ಸ್ವನಯನೆಂಬ ರಾಜನನ್ನು
ಮನಃ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ, ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation.

I repeat with a (willing) mind, the unreluctant praises of Bhavya, dwelling on the banks of the Sindhu: a prince of unequalled (might), desirous of renown, who has enabled me to celebrate a thousand sacrifices.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಮಂದಾನ್ ಸ್ತೋಮಾನ್—ಅನಲ್ಪಾನ್ ಕೀರ್ತನಾಃ | ಅಪಿತವಾದುದೂ ನಾನಾವಿಧವಾದುದೂ ಆದ ಸ್ತೋಮದೂಪವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಭರೇ ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ಮಾಡಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಸಿನ್ಧಿ ಸ್ತೋಮವೆಂದರೆ ಪುರಂಸೆಯೆಂದು ಅರ್ಥವಾದರೂ ನಾನಾವಿಧ ಸ್ತೋಮಗಳ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸುವೆವು.

ಸ್ತೋಮಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತೋಮ, ವಂಚದಶಸ್ತೋಮ, ಸಪ್ತದಶಸ್ತೋಮ, ಏಕವಿಂಶ ಸ್ತೋಮ, ತ್ರಿಣವ ಸ್ತೋಮ, ತಯಸ್ತ್ರಿಸಂಸ್ತೋಮ, ಚತುರ್ವಿಂಶಸ್ತೋಮ, ಚತುರ್ವತ್ಪಾರಿಂಶಸ್ತೋಮ, ಅಷ್ಟ ಚತ್ವಾರಿಂಶಸ್ತೋಮ ಎಂದು ೯ ಮುಖ್ಯ ವಿಭಾಗಗಳಿರುವುವು ಮತ್ತು ಸ್ತೋಮಗಳ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆಗಳು ಆಯಾ ಸ್ತೋಮದ ಹೆಸರಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಇರುವುವು. ಈ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಸ್ತೋಮದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದೊಂದು ವಿಷ್ವತಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇದರ ವಿವರಣೆಗಳನ್ನು ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತೆಯ ೨ ನೇ ಭಾಗದ ೧೩೯ ರಿಂದ ೧೪೯ ನೇ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿದೆ.

ಈ ವಿಧವಾದ ಸ್ತೋಮಗಳಲ್ಲಿ ತಿವೃತ್ ಸ್ತೋಮವು ವ್ರಾತಸ್ವನನ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ವಂಚದಶಸ್ತೋಮವು ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಸವನದಲ್ಲಿಯೂ ಸಪ್ತದಶಸ್ತೋಮವು ತೃತೀಯ ಸವನದಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿಸಲ್ಪಡುವುವು. ಅಭಿಷ್ಠವಷಡಹ ಮೊದಲಾದ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ವ್ರಾತಸವನಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಗಾನಮಾಡಲ್ಪಡಬೇಕಾದ ತ್ರಿವೃದಾದಿಸ್ತೋಮಗಳನ್ನು ಗಾನ ಮಾಡಿದನಂತರ ಅವುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಸ್ತೋಮಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಸ್ತೋಮಗಳನ್ನು ಗಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಸ್ತೋಮವೃದ್ಧಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಸ್ತೋಮವೃದ್ಧಿಯ ಗಾನಗಳನ್ನು ಉದ್ಗಾತೃ ಮೊದಲಾದವರು ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋಮವೃದ್ಧಿಗೆ ಸಮನಾಗುವಂತೆ ಕೆಲವು ಅಧಿಕಸಂಖ್ಯೆಯು ಋಕ್ಸುಗಳನ್ನು ಹೋತೃವರ್ಗದ ವೈತ್ರನರುಣ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸಿ, ಅಚ್ಛಾನಾಕ ಎಂಬ ಋತ್ವಿಕ್ಸುಗಳು ಪಠಿಸಬೇಕು.

ಹೀಗೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ ಒಂಭತ್ತು ವಿಭಾಗಗಳನ್ನೂ ಸಹ ತ್ರಯೋದಶ, ಚತುರ್ದಶ, ಮೋಡಶ ಇತ್ಯಾದಿ ಆನಾವಕ್ರಮದಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ವಸವಸ್ತ್ರಯೋದಶಾಕ್ಷರೇಣ ತ್ರಯೋದಶಗ್ಂ ಸ್ತೋಮಮುದಜಯನ್ತುದ್ರಾಕ್ಷತುರ್ದಶಾಕ್ಷರೇಣ
ಚತುರ್ದಶಗ್ಂ ಸ್ತೋಮಮುದಜಯನ್ತಾದಿತ್ಯಾಃ ಪಂಚದಶಾಕ್ಷರೇಣ ಪಂಚದಶಗ್ಂ ಸ್ತೋಮ-
ಮುದಜಯನ್ತದಿತಿಷ್ಣೋಡಶಾಕ್ಷರೇಣ ಮೋಡಶಗ್ಂ ಸ್ತೋಮಮುದಜಯತ್ವಜಾಪತಿಶ್ವಪ್ತ-
ದಶಾಕ್ಷರೇಣ ಸಪ್ತದಶಗ್ಂ ಸ್ತೋಮಮುದಜಯತ್ ||

(ತೈ. ಸಂ. ೧-೭-೧೧-೪೪)

ಎಂಬ ತೈತ್ತಿರೀಯಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಸುರುದ್ರಾದಿತ್ಯರೂ, ಅದಿತಿಯೂ ಪ್ರಜಾಪತಿಯೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ತ್ರಯೋದಶ, ಚತುರ್ದಶ, ಪಂಚದಶ, ಮೋಡಶ, ಸಪ್ತದಶ ಸ್ತೋಮಗಳನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಂಡ ಕ್ರಮವನು

ಹೇಳಿದೆ. ಸ್ತೋಮಗಳ ಪ್ರಭಾವವು ಅತ್ಯಧಿಕವಾದುದು. ಇವುಗಳ ವರಣದಿಂದ ಸಕಲವಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಗಳಿಸಬಹುದು ಎಂಬ ವಿಷಯವೂ ತ್ರೈತ್ತೀಯಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಪ್ರಾತಸ್ಸವನೇ ವೈ ಗಾಯತ್ರೇಣ ಭಂದಸಾ ತ್ರಿವೃತೇ ಸ್ತೋಮಾಯ ಜ್ಯೋತಿರ್ದಧಿದೇತಿ ತ್ರಿವೃತಾ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸೇನ ಪಂಚದಶಾಯ ಜ್ಯೋತಿರ್ದಧಿದೇತಿ ಪಂಚದಶೇನೌಜಸಾ ವೀರ್ಯೇಣ ಸಪ್ತದಶಾಯ ಜ್ಯೋತಿರ್ದಧಿದೇತಿ ಸಪ್ತದಶೇನ ಪ್ರಜಾಪತ್ಯೇನ ಪ್ರಜನನೇನೈಕವಿಗ್ಂಶಾಯ ಜೋತಿರ್ದಧಿದೇತಿ ಸ್ತೋಮ ಏವ ತತ್ ಸ್ತೋಮಾಯ ಜ್ಯೋತಿರ್ದಧಿದೇತ್ಯಥೋ ಸ್ತೋಮ ಏವ ಸ್ತೋಮಮುಭಿ ಪ್ರಣಯತಿ ಯಾವಂತೋ ವೈ ಸ್ತೋಮಾಸ್ತಾವಂತಃ ಕಾಮಾಸ್ತಾವಂತೋ ಲೋಕಾಸ್ತಾವಂತಿ ಜ್ಯೋತೀರ್ಗೃತಾವತ ಏವ ಸ್ತೋಮಾನೇತಾವತಃ ಕಾಮಾನೇತಾವತೋ ಲೋಕಾನೇತಾವಂತಿ ಜ್ಯೋತೀರ್ಗೃಷ್ಯವರುಂಧೇ ||

(ತೃ. ಸಂ. ೭-೧-೨-೭)

ಈ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಸ್ತೋಮಗಳ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಯಜ್ಞಕರ್ತನು ವ್ರತಃಸವನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಸಿನಿಂದ ತ್ರಿವೃತಸ್ತೋಮವನ್ನು ಮಹತ್ತರದ ಸ್ನಾನದಲ್ಲಿರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಜ್ಯೋತೀರೂಪವಾದ ತ್ರಿವೃತದಿಂದ ಪಂಚದಶಸ್ತೋಮವನ್ನೂ ವೀರ್ಯಯುತವಾದ ಪಂಚದಶಸ್ತೋಮವನ್ನೂ, ಪ್ರಜಾವತಿಯೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪ್ರಜನನಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾದ ಸಪ್ತದಶಸ್ತೋಮದಿಂದ ಏಕವಿಂಶಸ್ತೋಮವನ್ನೂ ತೇಜೋಯುತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಒಂದು ಒಗೆಯ ಸ್ತೋಮವು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಸ್ತೋಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಭಾವವನ್ನೂ ತೇಜಸ್ಸನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಸ್ತೋಮದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟು ಬಗೆಗಳಿವೆಯೋ ಅಷ್ಟು ಲೋಕಗಳೂ, ಅಷ್ಟು ಬಗೆಯ ತೇಜಸ್ಸುಗಳೂ ಅಷ್ಟು ವಿಧವಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳೂ ಇವೆ. ಮತ್ತು ಸ್ತೋಮಪಠನದಿಂದ ಯಜಮಾನನು ಅಷ್ಟು ವಿಧವಾದ ಲೋಕಗಳನ್ನೂ, ತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನೂ, ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಪಡೆಯುವನು ಎಂದು ಸ್ತೋಮದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿ ಅನಂತರ ಸ್ತೋಮಪಠನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆಗುವ ನಷ್ಟವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನೋ ವದಂತಿ ಸ ತ್ವೈ ಯಜೇತ ಯೋಗ್ನಿವ್ಯೋಮೇನ ಯಜಮಾನೋಽಥ ಸರ್ವಸ್ತೋಮೇನ ಯಜೇತೇತಿ ಯಸ್ಯ ತ್ರಿವೃತಮಂತರ್ಯಂತಿ ಪ್ರಾಣಾಗ್ ಸ್ತಸ್ಯಾಂತರ್ಯಂತಿ ಪ್ರಾಣೇಷು ಮೇಽಪ್ಯಸದಿತಿ ಖಲು ವೈ ಯಜ್ಞೇನ ಯಜಮಾನೋ ಯಜತೇ ಯಸ್ಯ ಪಂಚದಶಮಂತರ್ಯಂತಿ ವೀರ್ಯಂ ತಸ್ಯಾಂತರ್ಯಂತಿ ವೀರ್ಯೇ ಮೇಽಪ್ಯಸದಿತಿ ಖಲು ವೈ ಯಜ್ಞೇನ ಯಜಮಾನೋ ಯಜತೇ ಯಸ್ಯ ಸಪ್ತದಶಮಂತರ್ಯಂತಿ ಪ್ರಜಾಂ ತಸ್ಯಾಂತರ್ಯಂತಿ ಪ್ರಜಾಯಾಂ ಮೇಽಪ್ಯಸದಿತಿ ಖಲು ವೈ ಯಜ್ಞೇನ ಯಜಮಾನೋ ಯಜತೇ ಯಸ್ಯೈಕವಿಗ್ಂಶಮಂತರ್ಯಂತಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಂ ತಸ್ಯಾಂತರ್ಯಂತಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಯಾಂ ಮೇಽಪ್ಯಸದಿತಿ ಖಲು ವೈ ಯಜ್ಞೇನ ಯಜಮಾನೋ ಯಜತೇ ಯಸ್ಯ ತ್ರಿಣವಮಂತರ್ಯಂತ್ಯತುತಾಗ್ ಕ್ಷ ತಸ್ಯ ನಕ್ಷತ್ರಿಯಾಂ ಚ ವಿರಾಜಮಂತರ್ಯಂತ್ಯತುಷು ಮೇಽಪ್ಯಸನ್ನಕ್ಷತ್ರಿಯಾಯಾಂ ಚ ವಿರಾಜೇತಿ ಖಲು ವೈ ಯಜ್ಞೇನ ಯಜಮಾನೋ ಯಜತೇ ಯಸ್ಯ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಗ್ಂಶಮಂತರ್ಯಂತಿ ದೇವತಾಸ್ತಸ್ಯಾಂತರ್ಯಂತಿ ದೇವತಾಸು ಮೇಽಪ್ಯಸದಿತಿ ಖಲು ವೈ ಯಜ್ಞೇನ ಯಜಮಾನೋ

ಯಜತೇ ಯೋ ವೈ ಸ್ತೋಮಾನಾನುವಮಂ ಪರಮತಾಂ ಗಚ್ಛಂತಂ ವೇದ ಪರಮತಾ-
ಮೇವ ಗಚ್ಛತಿ ತ್ರಿವೃದ್ವೈ ಸ್ತೋಮಾನಾನುವಮಸ್ರಿವೃತ್ತೇರಮೋ ಯ ಏವಂ ವೇದ
ಪರಮತಾಮೇವ ಗಚ್ಛತಿ ||

(ತೈ. ಸಂ. ೭-೧-೩-೮ ರಿಂದ ೧೦)

ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮನಿಂದ ಯಜ್ಞಮಾಡತಕ್ಕವರು ಸರ್ವಸ್ತೋಮದಿಂದಲೂ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು ವಿಧಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಿಧಿಯಲ್ಲಿ ತ್ರಿವೃತ್ ಸ್ತೋಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಅವನ ಮುಖ್ಯವ್ರಾಣವೇ ಮಾಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಯಜಮಾನನು ಈ ಯಜ್ಞವು ನನ್ನ ಮುಖ್ಯವ್ರಾಣದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಲಿ ಎಂಬ ಉದಿಶ್ಯದಿಂದ ಯಾಗಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಪಂಚದಶಸ್ತೋಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ರಕ್ತೈರ್ಭಾವವಾಗುವುದರಿಂದಲೂ, ಸನ್ನದಶಸ್ತೋಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಸಂತತಿಯಿಲ್ಲದೇ ದೋಗುವುದರಿಂದಲೂ, ಏಕವಿಂಶಸ್ತೋಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ತನ್ನ ಜೀವನಾಧಾರವೇ ಕಳೆದುಹೋಗುವುದರಿಂದಲೂ, ತ್ರಿಣವಸ್ತೋಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ತನ್ನ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಇರತಕ್ಕ ಋತುಗಳೂ, ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ರಕ್ತಿಗಳೂ ತನ್ನ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕವಾಗದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶಸ್ತೋಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ದೇವತಾನಾನ್ನಿಧ್ಯನೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ಯಜಮಾನನು ರಕ್ತಿಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಪಂಚದಶಸ್ತೋಮದಿಂದಲೂ, ಸಂತತಿ ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ಸವ್ಯದಶಸ್ತೋಮದಿಂದಲೂ, ಜೀವನಾಧಾರಕ್ಕಾಗಿ ಏಕವಿಂಶಸ್ತೋಮದಿಂದಲೂ, ಋತುಗಳ ಮತ್ತು ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಪ್ರಭಾವಗಳ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತ್ರಿಣವಸ್ತೋಮದಿಂದಲೂ, ತನ್ನ ಮುಖ್ಯವೇವತಾನಾನ್ನಿಧ್ಯದ ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶಸ್ತೋಮದ ವಹನದಿಂದಲೂ ಯಾಗವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ಸ್ತೋಮಗಳೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಧಮಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ತ್ರಿವೃತ್ ಸ್ತೋಮದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆಯೋ ಆ ಯಜಮಾನನು ಯಜ್ಞಕರ್ತೃರಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ.

ಹೀಗೆಯೇ ತ್ರಿವೃದಾದಿಸ್ತೋಮಗಳ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ.

ತ್ರಿವೃದಗ್ನಿಷ್ಟೋಮೋ ಭವತಿ ತೇಜ ಏವಾನರುಂಧತೇ ಪಂಚದಶೋ ಭವತೀಂದ್ರಿಯಮೇವಾನ-
ರುಂಧತೇ ಸವ್ಯದಶೋ ಭವತ್ಯೆನ್ನಾದ್ಯಸ್ಯಾವರುದ್ಧಾ ಆಥೋ ಪ್ರೈವ ತೇನ ಜಾಯಂತ
ಏಕವಿಂಶೋ ಭವತಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ್ಯಾ ಆಥೋ ರುಚಿಮೇವಾತ್ಮನ್ನಧತೇ ತ್ರಿಣವೋ ಭವತಿ
ವಿಜಿತ್ಯೈ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶೋ ಭವತಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ್ಯೈ ||

(ತೈ. ಸಂ. ೭-೨-೧-೨)

ತ್ರಿವೃತ್ ಸ್ತೋಮದೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮದಿಂದ ತೇಜಸ್ಸನ್ನೂ, ಪಂಚದಶಸ್ತೋಮದಿಂದ ವೀರ್ಯವನ್ನೂ, ಸವ್ಯದಶದಿಂದ ಅನ್ನವನ್ನೂ, ಏಕವಿಂಶದಿಂದ ವ್ರತಿಯನ್ನೂ, ತ್ರಿಣವದಿಂದ ಜಯವನ್ನೂ, ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶದಿಂದ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನೂ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ ಎಂದೂ ಸಹ ಸ್ತೋಮವರನದ 'ಪ್ರಯೋಜನಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಕಠೋವ ನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ,

ಸ್ತೋಮಮಹದುರುಗಾಯಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಧೀರೋ ನಚಿಕೇತೋಽತ್ಯಸ್ರಾಕ್ಷೀಃ ||

(ಕ. ಉ. ೨-೧೦)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸ್ತೋಮದ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನೂ, ಅದರಿಂದ ಲಭಿಸತಕ್ಕ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಶಾಂತಿಯನ್ನೂ ತೋರಿಸಿದೆ. ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ,

ಯೇನ ಚ್ಚಂದಸಾ ಸ್ತೋಷ್ಯನ್ ಸ್ಯಾತ್ತ್ವಚ್ಚಂದ ಉಪಧಾವೇದ್ಯೇನ ಸ್ತೋಮೇನ ಸ್ತೋಷ್ಯಮಾಣಃ
ಸ್ಯಾತ್ತ್ವಂ ಸ್ತೋಮಮುಪಧಾವೇತ್ |

(ಛಾ. ಉ. ೧-೩-೧೦)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉದ್ಗೀಥದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ ಯಾವ ಸ್ತೋಮದಿಂದ ಆಯಾ ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರವು ಪೂರ್ಣವಾಗುತ್ತದೆಯೋ ಆ ಸ್ತೋಮವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಸಿದೆ.

ಇದೇ ರೀತಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸ್ತೋಮಾನ್ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಗಾನಾತ್ಮಕವಾದುದೂ, ಪ್ರಸಂಗೋಪವಾದುದೂ ಮತ್ತು ಆತಿಶಯವಾದ ಪ್ರಯೋಜನಕಾರಿಯಾದುದೂ ಅದ ಸ್ತೋತ್ರವೆಂದರ್ಥ.

ಇದೇ ಋಕ್ಕನ್ನು ನಿರುತ್ತಕಾರರು ಈ ರೀತಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಮಂದಾನ್ ಸ್ತೋಮಾನಬಾಲಿಶಾನಲ್ಪಾನ್ ನಾ | ಬಾಲೋ ಬಲವರ್ತಿ ಭರ್ತವ್ಯೋ
ಭವತ್ಯಂಬಾಸ್ಮಾ ಅಲಂ ಭವತೀತಿ ವಾಂಬಾಸ್ಮೈ ಬಲಂ ಭವತೀತಿ ನಾ ಬಲೋ ನಾ ಪ್ರತಿಷೇ-
ದವ್ಯವಹಿತಃ ಪ್ರಭರೇ ಮನೀಷಯಾ ಮನಸ ಈಷಯಾ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಪ್ರಜ್ಞಯಾ ನಾ | ಸಿಂಧಾ
ವಧಿ ನಿವಸತೋ ಭಾವಯವ್ಯಸ್ಯ ರಾಜ್ಞೋ ಯೋ ಮೇ ಸಹಸ್ರಂ ನಿರಮಿಮೀತ ಸವಾನ-
ತೂತೋ ರಾಜಾತೂರ್ಣ ಇತಿ ನಾ ಅತ್ಸರಮಾಣ ಇತಿ ನಾ ಪ್ರಶಂಸಾಮಿಚ್ಛಮಾನಃ ||

(ನಿ. ೯-೧೦)

ಇಲ್ಲಿ ಅತೂರ್ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅತೂರ್ಣಃ ಅತ್ಸರಮಾಣಃ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ವರ್ಯಾಯರೂವದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಎಂದರೆ ಯಾರಿಂದಲೂ ಜಿತನಲ್ಲದವನು ಅಥವಾ ಅವಸರವಿಲ್ಲದ ವ್ಯವಹಾರವುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥ. ಇದೇ ಪದವು ಬರತಕ್ಕ,

ಸವಿತಾ ಯಂತ್ರೈಃ ಪೃಥಿವೀಮರಮ್ಣಾ ದಸ್ಯಂಭನೇ ಸವಿತಾ ದ್ಯಾಮದ್ಯಂಹತ್ |

ಅಶ್ವಮಿನಾಧುಕ್ಷದ್ಧುನಿಮಂತರಿಕ್ಷಮತೂರ್ತೇ ಬದ್ಧಂ ಸವಿತಾ ಸಮುದ್ರಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೪೯-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ನಿರುತ್ತಕಾರರು ಉದಹರಿಸಿ (ನಿ. ೧೦-೩೨) ಅಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅತೂರ್ಣ ಇತಿ ನಾತ್ಸರಮಾಣ ಇತಿ ನಾ ಎಂಬ ಮೇಲಿನ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಭಾವಯವ್ಯನೇ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಗುಣಗಳೂ ತೋರುವುವು. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಅವನು ಆತಿಶಯವಾದ ವರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಹೊಂದಿದುದರಿಂದ ಯಾರಿಂದಲೂ ಜಯಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕವನಲ್ಲವೆಂದೂ, ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕವನಲ್ಲವೆಂದೂ ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಅವನು ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದುದರಿಂದ ಅವಸರದ ವ್ಯವಹಾರವಿಲ್ಲದೆ ವಿವೇಕಪೂರಿತವಾದ ವ್ಯವಹಾರವುಳ್ಳವನೆಂದೂ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಮಂದಾನ್—ನ ಮಂದಾಃ ಅಮಂದಾಃ ತಾನ್ ಅಮಂದಾನ್. ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ವ್ರಕ್ಯತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭರೇ—ಭೃಗೌ ಭರಣೇ. ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪೆ. ಅತಿಹಿಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮನೀಷಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ (ಛಾ) ಲುಕ್.

ಕ್ಷಿಯತಃ—ಕ್ಷಿ ಸಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವವ್ರತ್ಯಯ. ಶ ವಿಕರಣ. ಆಚಿಶ್ಚ ಧಾತು—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಯದಾದೇಶ. ಸುಮ್ ರಹಿತನಾದ ಶತ್ವವಿನ ವರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ (ಐನ್) ಬಂದು ರಿಂದ ಶತುರನುಮೋ ನದ್ಯಜಾದೀ (ವಾ ಸೂ ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಭಾವ್ಯಸ್ಯ—ಭಾವಯವ್ಯಸ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಭಾವದವನಾಗಿ ವರ್ಣಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಮಿಮಾತ—ಮಾಡ್ ಮಾನೇ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲಬ್ ವ್ರಧನುಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಚುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧ್ವ ವಿಕರಣ ಶ್ಲೋ (ವಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಭೃಗಾಮಿತ್ (ವಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಈಹಲ್ಯಘೋಃ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಸ್ತಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ಯ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಯಃ ಎಂದು ಯಚ್ಚ ಬ್ಧ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ವ ನವನಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಮಾನ್—ಸುರ್ಜಾ ಅಭಿಷರ್ಣ. ಧಾತು. ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸತ್ವ ಭಂದಸಿ ಜವಸನಾ ವಕ್ತೃವೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೫೬-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಸಾತ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅದು ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ವ್ರಧಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅತೂರ್ತಃ—ತುರ್ನಿರ್ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರವ್ರತ್ಯಯ ರಾಲಿಲ್ಲೇಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇಫದ ಪರವಾದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಹಲಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಫ. ನ ತೂರ್ತಃ ಅತೂರ್ತಃ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಉತ್ತರವದಾದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಚ್ಛಮಾನಃ—ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶ ವಿಕರಣ. ಇಷುಗಮಿಯಮಾಂ ಛಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭತ್ಯ. ಅನೇಮುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಕಾಗಮ. ಅದುವದೇಶದ ವರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಬಂದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ವಿಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಶತಂ ರಾಜ್ಞೋ ನಾಥಮಾನಸ್ಯ ನಿಷ್ಕಾಂಕ್ಷಿತನುಶ್ವಾನ್ವಯತಾನ್ವದ್ಯ

ಆದಂ |

ಶತಂ ಕಕ್ಷೀನಾ ಅಸುರಸ್ಯ ಗೋನಾಂ ದಿವಿ ಶ್ರವೋಜರಮಾ ತತಾನ || ೨ ||

ಸದಪಾಠಃ |

ಶತಂ | ರಾಜ್ಞಃ | ನಾಥಮಾನಸ್ಯ | ನಿಷ್ಕಾನ್ | ಶತಂ | ಅಶ್ವಾನ್ | ಪ್ರಯತಾನ್ | ಸದ್ಯಃ | ಆದಂ |
 ಶತಂ | ಕಕ್ಷೀವಾನ್ | ಅಸುರಸ್ಯ | ಗೋನಾಂ | ದಿವಿ | ಶ್ರವಃ | ಅಜರಂ | ಆ | ತತಾನ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ನಾಥಮಾನಸ್ಯ ಸ್ವೀಕರ್ತವ್ಯಮಿತ್ಯುಚ್ಛ್ರಿಯಾರ್ಚಮಾನಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ ಧನಾನಾಂ ನಿರಸಿತುದಾನ-
 ಶೀಲಸ್ಯ ರಾಜ್ಞಃ ಸ್ವತೇಜಸಾ ದೀಪ್ಯಮಾನಸ್ಯ ಸ್ವನಯಸ್ಯ ನಿಷ್ಕಾನಾಭರಣವಿಶೇಷಾನ್ ಇಯತಾವಿಶೇಷ-
 ವಿಶಿಷ್ಟಾನಿ ವಾ ಸುವರ್ಣಾನಿ ಶತಸಂಖ್ಯಾಕಾನಿ | ಶತಂ ಸಹಸ್ರಮಿತ್ಯಪರಿಮಿತವಚನಃ | ಅಪರಿಮಿತಾನ್
 ಸದ್ಯಃ ಪ್ರಾರ್ಥನಾನಂತರಮೇವ ಕಕ್ಷೀವಾನಹಮಾದಂ | ಆತ್ಮವಾನ್ ಸ್ಮಿ | ಸ್ವಿಕೃತವಾನಸ್ವೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ
 ಪ್ರಯತಾನ್ ಶುದ್ಧಾನ್ ಲಕ್ಷಣೋಪೇತಾನಶ್ವಾನಭೃಗಮನ ಸಮರ್ಥಾನ್ ಹಯಾನಾದಂ | ಆತ್ಮವಾನ್ |
 ತಥಾ ಗೋನಾಂ ಪುಂಗವಾನಾಂ | ಬಲೀವರ್ಧಾನಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ಉತ್ತರಮಂತ್ರೇ ಸ್ವೀಗವೀನಾಮುಭಿಧಾ-
 ನಾತ್ | ತೇಷಾಂ ಶತಮಾದಂ | ಏವಂ ಪ್ರದಾತಾ ರಾಜಾ ದಿವಿ ದ್ಯುಲೋಕೇ ಶ್ರವಃ ಕೀರ್ತಿಮಜರಂ
 ಶಾಶ್ವತೀಮಾ ತತಾನ | ವಿಸ್ತಾರಿತವಾನ್ | ಗವಾದಿಪ್ರತಿಗ್ರಹೀತಾಹಂ ಸ್ವರ್ಗೇ ಕೀರ್ತಿಮಕರವಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಕಕ್ಷೀವಾನ್—ಕಕ್ಷೀವಂತನು (ನಾನು) | ನಾಥಮಾನಸ್ಯ—(ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು) ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೇಳಿ
 ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ | ಅಸುರಸ್ಯ—ದ್ರವ್ಯದಾನಶೀಲನಾದ | ರಾಜ್ಞಃ—(ಮನೆಯನೆಂಬ) ರಾಜನ | ಶತಂ—
 ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ | ನಿಷ್ಕಾನ್—ನಿಷ್ಕಗಳನ್ನೂ | ಪ್ರಯತಾನ್—ಶುದ್ಧವಾದ ಒಳ್ಳೆಯ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ |
 ಶತಂ—ಒಂದುನೂರು | ಅಶ್ವಾನ್—ಕುದುರೆಗಳನ್ನೂ (ಮತ್ತು) | ಗೋನಾಂ—ಎತ್ತುಗಳ | ಶತಂ—ನೂರನ್ನೂ |
 ಸದ್ಯಃ—ಕೂಡಲೇ (ಅವನ ವಾರ್ಧನಾನಂತರವೇ) | ಆದಂ—ಸ್ವೀಕರಿಸಿದೆನು (ದಾನಮಾಡಿ ರಾಜನು) | ದಿವಿ—
 ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ | ಅಜರಂ—ಶಾಶ್ವತವಾದ | ಶ್ರವಃ—(ತನ್ನ) ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು | ಆ ತತಾನ—ವಿಸ್ತರಿಸುವಂತೆ
 ಮಾಡಿದನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

(ಸ್ವನಯ) ರಾಜನು (ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು) ವಾರ್ಧಿಸಿದ ಕೂಡಲೇ (ಅವನು ಕೊಟ್ಟ ಅಪರಿಮಿತ) ನಿಷ್ಕ
 ಗಳನ್ನೂ, ಶುದ್ಧವಾದ ನೂರು ಅಶ್ವಗಳನ್ನೂ, ನೂರು ಎತ್ತುಗಳನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದೆನು; (ನನಗೆ ಈ ರೀತಿ ದಾನಮಾಡಿ)
 ರಾಜನು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ (ತನ್ನ) ಕೀರ್ತಿಯು ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ಹರಡುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು (ದಾನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ
 ನಾನು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅವನ ಕೀರ್ತಿಯು ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆನು).

English Translation.

From which generous prince, soliciting (my acceptance), I Kakshīvat, unhesitatingly accepted a hundred nishkas, a hundred vigorous steeds, and a hundred bulls, whereby he has spread his imperishable fame through heaven.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ನಾಥಮಾನಸ್ಯ—ನಾಥಮಾನಾಃ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಯಾಚಮಾನಾಃ ! ವ್ರಾಧಿಸುವವರು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ನಿ. ೪-೩). ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಕರ್ತವ್ಯಂ ಇತ್ಯುಚ್ಛೇಃ ಯಾಚಮಾನಸ್ಯ | ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಬೇಡುತ್ತಿರುವ ಎಂದು ರಾಜ್ಞಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಅಸುರಸ್ಯ—ಅಸುರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದೆಂದು ಖ. ಸಂ. ೧-೧೦೮-೬ (ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತಾ ಭಾಗ ೮, ಪೇ. ೫೯೭) ಮತ್ತು ೧-೧೨೨-೧, ೧-೧೫೧-೪ ನೇ ಋಕ್ಕುಗಳ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಧಾನಶೀಲನೆಂದೂ ಒಂದು ಮುಖ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಧನಾನಾಂ ವಿಸಿತುರ್ವಾನಶೀಲಸ್ಯ | ಧನದಾತೃವಾದ ಎಂದರ್ಥವಾಗಿ ರಾಜ್ಞಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ (ಸ್ವನಯನಿಗೆ) ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ

ಗೋನಾಂ—ಪುಂಗವಾನಾಂ | ಬಲೀವರ್ವಾನಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಎತ್ತುಗಳ ಎಂದರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನಾಥಮಾನಸ್ಯ—ನಾಥ್ಯ ಯಾಚ್ಞಾಯಾಂ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನ್‌ಚ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶವ್ ವಿಕರಣ ಆನೇಮುಕ್ (ವಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಕಾಗಮ. ಅದುವದೇಶದ ವರದಲ್ಲಿ ಲನಾರ್ವ ಧಾತುಕ ಬಂದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ಸ್ವೀಕ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ನಿಷ್ಠಾನ್—ಷವ್‌ಲ್ಯ ವಿಕರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು ಧಾತು. ನೌ ಸದೇರ್ಥಿಚ್ಚ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ತವಿಧಾನಸಾನುಧ್ಯಯಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ವ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ.

ಪ್ರಯತಾನ್—ಯಮ ಉಪರಮೇ. ಧಾತು. ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನುದಾತ್ತೋಪವೇಶವ—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಗತಿರನಂತರಃ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪ್ರ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಆದಮ್—ಡುದಾಜ್ ದಾನೇ. ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಅಜ್ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಅಜೋ ದೋನಾಸ್ಯವಿಹರಣೇ (ವಾ. ಸೂ. ೧-೩-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇ ಪದ ಬರಬೇಕಾದುದು ಛಂದಸವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲೇಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮಿಪ್ ವ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಇತತ್ಕ ಲೋಪಃ ಪರಸ್ತೃಪದೇಷು (ವಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ರತ್ಯಯದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಲೇಟೋಡಾಟೌ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ.

ಅಸುರಸ್ಯ—ಅಸು ಕ್ಷೇಪಣೇ ಧಾತು. ಅಸೇರುರನ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇನ್ ತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಷಷ್ಠೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಗೋನಾಮ್—ಗೋ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಷಷ್ಠೀ ಬಹುವಚನ ವರವಾದಾಗ ವದಾಂತತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಭಾಂದಸ ನಾಗಿ ಗೋಃ ಸಾಧಾಂತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ನುಟ್ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿವಿ—ಉಡಿದಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಜರಮ್—ನ ವಿದ್ಯತೇ ಜರಾ ಯಸ್ಯ. ತಮ್. ಸಜ್ಜಾಸ್ವರಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗಿ ನಇೋ ಜರಮರ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರವದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತತಾನ—ತದು ವಿಸ್ತಾರೇ, ಧಾತು. ಲಿಟ್. ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಬಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಉಪ ಮಾ ಶ್ಯಾನಾಃ ಸ್ವನಯೇನ ದತ್ತಾ ವಧೂಮಂತೋ ದಶ ರಥಾಸೋ
ಅಸ್ಥುಃ |

ಷಷ್ಠಿಃ ಸಹಸ್ರಮನು ಗವ್ಯಮಾಗಾತ್ಸನತ್ತ್ವಕ್ಷೀವಾ ಅಭಿಪಿತ್ವೇ ಅನ್ತಾಂ || ೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಉಪ | ಮಾ | ಶ್ಯಾನಾಃ | ಸ್ವನಯೇನ | ದತ್ತಾಃ | ವಧೂಮಂತಃ | ದಶ | ರಥಾಸಃ | ಅಸ್ಥುಃ |

ಷಷ್ಠಿಃ | ಸಹಸ್ರಂ | ಅನು | ಗವ್ಯಂ | ಆ | ಅಗಾತ್ | ಸನತ್ | ಕಕ್ಷೀನಾನ್ | ಅಭಿಪಿತ್ವೇ | ಅನ್ತಾಂ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸ್ವನಯೇನ ದತ್ತಾಃ ಶ್ಯಾನಾಸ್ತದ್ವರ್ಣಾಶ್ಚೈರ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಶ್ಯಾನಾ ವಧೂಮಂತೇ ಆರೂಢಾಭಿವರ್ಧೂಭಿಸ್ತದ್ವಂತೋ ದಶೈತತ್ಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ ರಥಾಸೋ ರಥಾ ಉಪಾಸ್ಥುಃ | ಉಪಸ್ಥಿತಾಃ | ಗವ್ಯಶಬ್ದೋ ಗೋಸಮೂಹನಾಚೀ | ಷಷ್ಠಿಃ ಸಹಸ್ರಮನು ಗವ್ಯಂ ಷಷ್ಯಧಿಕಸಹಸ್ರಂ ಗನಾಂ ಸಮೂಹೋನ್ಯನ್ಯಾಗಾತ್ | ಆಗತಃ | ತತ ಆತ್ಮಾನಂ ಪರೋಕ್ಷೇಣ ಬ್ರವೀತಿ | ತತ್ಸರ್ವಂ ಪ್ರತಿಗೃಹ್ಯಾಯಂ

ಕಕ್ಷೀವಾನಹ್ನಾಂ ದಿವಸಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇಭಿಸಿತ್ವೇ ಸನ್ನಿಹಿತೇಹನಿ ಸನತ್ | ಸ್ವೀಕೃತಂ ರಥವಧ್ವಾದಿಕಂ
ಸ್ವಪಿತ್ವೇ ಸಮರ್ಪಯತಿ ಸ್ವಯಂ ವಾ ಸ್ವೀಕರೋತಿ | ಅಭಿಸಿತ್ವಶಬ್ದ ಅಸನ್ನ ಕಾಲವಾಚೀ ಪ್ರಪಿತ್ವಶಬ್ದ
ಇತಿವತ್ | ಸ ಚ ಪ್ರಪಿತ್ವೇಭೀಕ ಇತ್ಯಾಸನ್ನಸ್ಯೇತಿ ಯಾಸ್ಯೇನೋಕ್ತತ್ವಾದಾಸನ್ನವಚನಃ | ನಿ. ೩-೨೦
ಉಪಸರ್ಗಭೇದೇಪ್ಯರ್ಥಭೇದಃ ||

! ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸ್ವನಯೇನ ದತ್ತಾಃ—ಸ್ವನಯನಿಂದ ದತ್ತವಾದ | ಶ್ಯಾವಾಃ—ಶ್ಯಾಮವರ್ಣದ (ಆವರ್ಣದ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ
ಯುಕ್ತವಾದ) (ಮತ್ತು) | ವಧೂಮಂತಃ—(ನನ್ನ) ಪತ್ನಿಯರಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ | ದಶ—ಹತ್ತು | ರಥಾಸಃ—
ರಥಗಳು | ಮಾ—ನನ್ನನ್ನು | ಉಪ ಅಸ್ಥಾಃ—ಸಮೀಪಿಸಿದುವು | ಸಖ್ಯಃ ಸಹಸ್ರಂ—ಒಂದುಸಾವಿರದ
ಅರವತ್ತು | ಗವ್ಯಂ—ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹವೂ | ಅನು ಅ.ಅಗಾತ್—ಅನುಸರಿಸಿತು | ಕಕ್ಷೀವಾನ್—
ಕಕ್ಷೀವಂತನಾದ (ನಾನು) | ಅಹ್ನಾಂ—ದಿನಗಳಲ್ಲಿ | ಅಭಿಸಿತ್ವೇ—ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಈದಿನ | ಸನತ್—(ತಂದೆಗೆ)
ಅರ್ಪಿಸಿದೆನು (ಸ್ವೀಕರಿಸಿದೆನು).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸ್ವನಯರಾಜನು (ನನಗೆ) ಶ್ಯಾಮವರ್ಣದ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ನನ್ನ ಪತ್ನಿಯರಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಹತ್ತು
ರಥಗಳನ್ನೂ, ಒಂದುಸಾವಿರದರವತ್ತು ಗೋವುಗಳನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟನು ; (ಅವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ) ಈ ದಿನ (ನಿಮಗೆ ಅಂದರೆ
ತಂದೆಗೆ) ನಾನು ಅರ್ಪಿಸಿದೆನು (ಸ್ವೀಕರಿಸಿದೆನು).

English Translation.

Ten chariots drawn by bay steeds, and carrying my wives, stood
near me, given me by Swanaya ; and a thousand and sixty cows followed :
these, after a short interval of time, did Kakshivat deliver (to his father).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಭಿಸಿತ್ವೇ—ಅಭಿಸಿತ್ವಶಬ್ದಃ 'ಅಸನ್ನ ಕಾಲವಾಚೀ ಪ್ರಪಿತ್ವಶಬ್ದಃ ಇತಿವತ್ | ಸ ಚ ಪ್ರಪಿತ್ವೇ
ಽಭೀಕ' ಇತ್ಯಾಸನ್ನಸ್ಯ | (ನಿ- ೩. ೨೦) ಅಭಿಸಿತ್ವ, ಪ್ರಪಿತ್ವ ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳೂ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ,
ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಪ್ರಪಿತ್ವೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಭೀಕೇ (ಸನ್ನಿಹಿತ)
ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಭಿಸಿತ್ವೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೂ ಅದೇ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ಇಲ್ಲಿ ಅಭಿಸಿತ್ವೇ
ಎಂದರೆ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಎಂದರ್ಥ. ಅಹ್ನಾಂ ಅಭಿಸಿತ್ವೇ ಎಂದರೆ ಅನೇಕ ದಿನಗಳಮಧ್ಯೆ ವ್ರತ್ಯತವಾದುದೂ,
ಕಕ್ಷೀವಂತನು ತನ್ನ ತಂದೆಗೆ ಸ್ವನಯದತ್ತವಾದ ಉದಾರವಾದ ದಾನಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸಿದುದೂ ಆದ ದಿನವು
ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಲು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಆದರೆ ಅಭಿಸಿತ್ವೇ ಅಹ್ನಾಂ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅಹಸ್ಸಿನ ಕೊನೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಲು
ಎಂದರೆ ಸಾಯಂಕಾಲದ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ತಂದೆಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದನು ಎಂದೇಕೆ ಅರ್ಥವಾಗಬಾರದೆಂದು ಕೆಲವರ ಅಶಂಕೆ

ಯಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾತಃ ರತ್ನಂ ಪ್ರಾತಾರಿತ್ಯಾ ದಧಾತಿ | ಎಂದು ವ್ರತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವನಯನಿಂದ ದತ್ತವಾದ ದಾನಗಳನ್ನು ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಿಸಿದನು ಎಂಬುದೂ ಕ್ರಮವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವೇನೆಂದು ಕೇಳಿದರೆ, ಅಭಿಸಿತ್ತೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಅ ವಾಜಾ ಯಾತೋಪ ನ ಋಭುಕ್ಷಾ ಮಹೋ ನರೋ ದ್ರವಿಣಸೋ ಗೃಣಾನಾಃ |

ಅ ವಃ ಸೀತಯೋಽಭಿಸಿತ್ತೇ ಅಹ್ಯಾಮಿಮಾ ಅಸ್ತಂ ನವಸ್ತ ಇವ ಗೃನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೨೪-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಅಭಿಸಿತ್ತೇ ಅಭಿಸತನೇ ಸಮಾಪ್ತಾ | ತೃತೀಯೇ ಸವನೇ || ತೃತೀಯ ಸವನದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಸಾಯಂಕಾಲದ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅವರಂತೆ ವ್ರತಕಾಲದ ಋಕ್ನಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದೆಂದು ಕೆಲವರ ಮತ. ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲೂ ಸಹ, ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ಕುಹ ಸ್ವಿದ್ವೋಷಾ ಕುಹ ವಸ್ತೋರಶ್ವಿನಾ ಕುಹಾಭಿಸಿತ್ತಂ ಕರತಃ ಕುಹೋಷತುಃ |

ಕೋ ನಾಂ ಶಯುತ್ರಾ ವಿಧವೇವ ದೇವರಂ ಮರ್ಯಂ ನ ಯೋಷಾ ಕೃಣುತೇ ಸಧಸ್ತ ಅ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೪೦-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ನನ್ನು ದಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಅಭಿಸಿತ್ತಂ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅಭಿಪ್ರಾಪ್ತಿ | ಹೊಂದುವುದು, ಸನ್ನಿಹಿತನಾಗುವುದು, ಆಗಮಿಸುವುದು ಎಂಬರ್ಥವಾಗುವುದೆಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ (ನಿ. ೩-೧೫). ಆದುದರಿಂದ ವ್ರತಕಾಲದ ಅಭಿಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗಬಹುದು. ಸಾಯಂಕಾಲದ ಅಭಿಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗಬಹುದು.

ಇದರಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಸಂಶಯಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿದೆ. ಅಭಿಸಿತ್ತ, ಪ್ರಸಿತ್ತ ಎಂಬ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ ಧಾತುವೇ ಅಥವಾ ಆಸ್ ಧಾತುವೇ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಚರ್ಚೆಯಿದೆ. Monier Williams ನ Dictionary ಯಲ್ಲಿ ಅಭಿ+ಸತ್ ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತೋರಿಸಿ Approaching, ಎಂಬ ಒಂದರ್ಥವನ್ನೂ, Close or departure of the day ಎಂದಿನ್ನೊಂದರ್ಥವನ್ನೂ ಮಾಡಿದೆ. ನಿರುಕ್ತದ ಪ್ರಕಾರ ಅಭಿ+ಆಸ್ ಎಂಬ ನಿರ್ವಚನವಿರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾಯಣರು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಸತ್ ಮತ್ತು ಆಸ್ ಎಂಬ ಎರಡು ಧಾತುಗಳಿಂದಲೂ ಈ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಬಹುದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ.

ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವಂತೆ (೧-೧೨೬-೩) ಅಭಿಸಿತ್ತ ಮತ್ತು ಪ್ರಸಿತ್ತ ಎಂಬ ಎರಡು ಪದಗಳಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಕೆಲವರ ಮತ. ಮತ್ತು ಅಭಿಸಿತ್ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಇವರು ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿಲ್ಲ ಎಂದೂ ಸಹ ವಿಮರ್ಶಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ Bloomfield ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಮಾಡಿರುವ ವಿಮರ್ಶೆಯು ಗಮನಾರ್ಹವಾದುದು. ಅವನ ಪರಿಶೀಲನೆಯು ಈ ರೀತಿಯಿದೆ.

The first explanation of ಅಭಿಸಿತ್ತ occurs at Nir. III. 15; it is ಅಭಿಪ್ರಾಪ್ತಿ 'arrival', and so the word is explained by Sayana at R. V. I. 189-7;

IV. 16.1; VII. 18.9; VIII. 4.21; X. 40.2, Similarly at R. V. I. 186 1 ;
ಅಭಿಸಿತ್ತೇಽಭಿಗಂತವ್ಯೇ ಯಜ್ಞೇ.

At I. 126.3, Sayana again exhibits his perplexity by making ಅಭಿಸಿತ್ತೇ the direct equivalent of ಪ್ರಸಿತ್ತೇ. And it would seem indeed that this perplexity drives him to extremes, since he translates ಅಭಿಸಿತ್ತೇ at R. V. IV. 34.5 by 'Evening' and in the same breath, as it were the word is rendered by 'forenoon' ದಿವಸಸ್ಯಾಭಿಸತನೇ ಪ್ರಾತಃಕಾಲೇ |

(Journal of American Oriental Society, Vol. XVI. P. 25-26).

ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದ ಸಾರಾಂಶವೇನೆಂದರೆ, ಅಭಿಸಿತ್ತೇ ಮತ್ತು ಪ್ರಸಿತ್ತೇ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡುವಾಗ ಸಾಯಣರು ಕೊಂಚ ಭ್ರಾಂತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಋ. ಸಂ. ೪-೩೪-೫ ನೇ ಋಕ್ಸನಲ್ಲಿ (ಮೇಲೆ ಈ ಋಕ್ಸನ್ನು ದೆಹರಿಸಿದೆ) ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಂಕಾಲವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಅದೇ ಸಾಯಣರು,

ನ ಸಂಸ್ಕೃತಂ ಪ್ರ ಮಿಮಾತೋ ಗಮಿಷ್ಯಂತಿ ನೂನಮಶ್ವಿನೋಪಸ್ತುತೇಹ |
ದಿವಾಭಿಸಿತ್ತೇವಸಾಗಮಿಷ್ಯಾ ಪ್ರತ್ಯವರ್ತಿಂ ದಾಶುಷೇ ಶಂಭವಿಷ್ಯಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೭೬-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾತಃಕಾಲವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ, ಎಂಬುದೇ ಈ ವಿಮರ್ಶಕನ ಟೀಕೆ.

ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅಪಸಿತ್ತೇ ಮತ್ತು ಸಪಿತ್ತೇ ಎಂಬ ಪದಗಳೂ ಇವೆ. ಪಿತ್ತೇ ಪದದೊಡನೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳು ಸೇರಿ ಈ ನಾಲ್ಕು ಪದಗಳ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಗಳನ್ನೂ, ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾದ ಅವುಗಳ ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಮುಂದಕ್ಕೆ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ದತ್ತಾಃ—ಡುಡಾಇ್ ದಾನೇ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತೆ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ದೋ ದದ್ವೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದಧ್ ಆದೇಶ. **ಖರಿ ಚ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಚತ್ವರ್. ದತ್ತಾಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ

ವಧೂಮಂತಃ—ವಧ್ವಾಃ ಯೇಷಾಂ ಸಂತಿ ಇತಿ ವಧೂಮಂತಃ. **ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪಿತೃದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ರಥಾಸಃ—ರಥ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜನ್ ಪರವಾದಾಗ, **ಅಜ್ಜ ಸೇರಸುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸುಕಾಗಮ.

ಅಸ್ಥಿಃ—ಷ್ಠಾ ಗತಿಸಿನ್ಮತ್ತೈ ಧಾತು. **ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸತ್ವ. ಲುಬ್ ಪ್ರಧನವುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ **ಗತಿಸ್ಥಾ ಸಿಚಾಘೌ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಲುಕ್. **ಆತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಿಗೆ ಜುಸಾದೇಶ. **ಉಸ್ಯಪ ದಾಂತಾತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರೂಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ತಿಬ-ತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗವ್ಯಮ್—ಗವಾಂ ಸಮುದಾಯಃ ಗವ್ಯಮ್. ಸಮೂಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಲಿಘೋರಧಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. **ವಾಂತೋ ಯಿ ಪ್ರತ್ಯಯೇ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ.

ಅಗಾತ್—ಇಣ ಗತಾ ಧಾತು. ಲುಬ್ ಪ್ರಧನವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಇಣೋ ಗಾ ಲುಜಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗಾದೇಶ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸನತ್—ಷಣ ಸಂಭಕ್ತೈ. ಧಾತು. **ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸತ್ವ. ಲುಬ್ ಪ್ರಧನವುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯ ಮಾಜುಯೋಗೇಽಪಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಅತಿಜಃ** ಎಂದು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಶನ್** ಅನುದಾತ್ವ ವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಚತ್ವಾರಿಂಶದ್ ಶರಥಸ್ಯ ಶೋಣಾಃ ಸಹಸ್ರಸ್ಯಾಗ್ರೇ ಶ್ರೇಣಿಂ ನಯಂತಿ |

ಮದಚ್ಯುತಃ ಕೃಶನಾವತೋ ಅತ್ಯಾನ್ಮಕ್ಷೇವಂತ ಉದಮೃಕ್ಷಂತ ಪಜ್ರಾಃ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ | ದಶರಥಸ್ಯ | ಶೋಣಾಃ | ಸಹಸ್ರಸ್ಯ | ಅಗ್ರೇ | ಶ್ರೇಣಿಂ | ನಯಂತಿ |

ಮದ್ರಚ್ಯುತಃ | ಕೃಶನವತಃ | ಅತ್ಯಾನ್ | ಕ್ಷೇವಂತಃ | ಉತ್ | ಅಮೃಕ್ಷಂತ | ಪಜ್ರಾಃ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ದಶರಥಸ್ಯ ದಶಸಂಖ್ಯಾಕರಥವತಃ ಸಹಸ್ರಸ್ಯ ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕಾನುಚರೋವೇತಸ್ಯ ಕಕ್ಷೀವತೋ
ಗೋಯೂಥಸಹಸ್ರಸ್ಯ ವಾಗ್ರೇ ಪುರಸ್ತಾತ್ ಶೋಣಾಃ ಶೋಣವರ್ಣೋವೇತಾ ಅಶ್ವಾಶ್ಚತ್ವಾರಿಂಶತ್
ಏಕೈಕಸ್ಯ ರಥಸ್ಯ ಚತುಷ್ಟಯೇ ಸತಿ ದಶರಥಾನಾಂ ಮಿಲಿತ್ವಾ ಚತ್ವಾರಿಂಶದಶ್ಚ ಭವಂತಿ | ತೇಽಪಿ ಶ್ರೇಣಿಂ
ಪಂಕ್ತಿಮಾಶ್ರಿತ್ಯ ನಯಂತಿ | ರಥಾನಭಿಮತದೇಶಂ ಪ್ರಾಪಯಂತಿ | ಯದ್ವಾ | ಅಶ್ವನಿಯುಕ್ತಾನ್ ರಥಾನ್
ಶ್ರೇಣಿಂ ಶ್ರೇಣೀಭಾವಂ ನಯಂತಿ | ಪ್ರಾಪಯಂತಿ | ಏಕೈಕಂ ರಥಂ ಚತ್ವಾರಶ್ಚತ್ವಾರಃ ಪಂಕ್ತ್ಯಾಕಾರೇಣ
ವಹಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಥ ತಾನ್ ಕಕ್ಷೀವಂತಃ | ಕಕ್ಷ್ಯಾಶ್ವಸಂಬಂಧಿನೀ ರಜ್ಜುಃ | ಕಕ್ಷ್ಯಾ ರಜ್ಜುರಶ್ವಸ್ಯೇತಿ
ಯಾಸ್ಯೇನೋಕ್ತತ್ವಾತ್ | ನಿ. ೨-೨ | ತಾಭಿಶ್ಚ ದ್ವಂತಃ | ಯದ್ವಾ | ಅಂಗಿರಸಃಪುತ್ರಾಃ ಸರ್ವೇಽಪಿ ಕಕ್ಷೀವಂತಃ |
ಅಥವಾ ಕಕ್ಷೀವದನುಚರಾಃ ಸರ್ವೇಽಪಿ ಭೃತ್ರಿನ್ಯಾಯೇನ ಕಕ್ಷೀವಂತಃ | ಪಜ್ರಾ ಘಾಸಾದ್ಯನ್ನವಂತಃ
ಸಂತೋ ಮದಚ್ಯುತೋ ಮದಸ್ತಾನಿಣ ಉದ್ವೃತ್ತಾನ್ ಶತ್ರುಣಾಂ ಮದಸ್ಯ ಚ್ಯಾವಯಿತ್ಯನ್ಯಾ ಕೃಶನಾ-
ವತಃ ಸುವರ್ಣಮಯನಾನಾಭರಣಯುಕ್ತಾನ್ | ಕೃಶನಮಿತಿ ಹಿರಣ್ಯನಾಮ ಕೃಶನಂ ಲೋಹಮಿತಿ
ತನ್ನಾಮಸು ಸಾರಾತ್ | ಸುವರ್ಣಾಭರಣೋವೇತಾನತ್ಯಾನ್ ಸತತಗಮನಶೀಲಾನಶ್ಚಾನುದಮ್ಯಕ್ಷಂತ |
ಅದ್ವಶ್ರಮಜನಿತಸ್ತೇದಾಸನಯನಾಯೋತ್ಕೃಷ್ಟಂ ಮಾರ್ಜಯಂತಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದಶರಥಸ್ಯ—ಹತ್ತು ರಥಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನೂ | ಸಹಸ್ರಸ್ಯ—ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕರಾದ (ಅನುಚರ
ವಿಶಿಷ್ಟನೂ) ಅಥವಾ ಸಹಸ್ರ ಗೋವಿಶಿಷ್ಟನೂ (ಆದ ಕಕ್ಷೀವಂತನ) | ಅಗ್ರೇ—ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ | ಶೋಣಾಃ—
ಮಾನಲು ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ | ಚತ್ವಾರಿಂಶತ್—ನಲವತ್ತು (ಅಶ್ವಗಳು) | ಶ್ರೇಣಿಂ—ಸಾಲನ್ನು (ಹಿಡಿದು) |
ನಯಂತಿ—(ರಥಗಳನ್ನು) ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತವೆ | (ಅಥ—ಅನಂತರ) | ಕಕ್ಷೀವಂತಃ—ಕಕ್ಷೀವಂತನ
ಅನುಚರರು | ಪ್ರಜಾಃ—ಆಹಾರವಿಶಿಷ್ಟರಾಗಿ | (ಕಕ್ಷೀವಂತಃ—ರಜ್ಜು ಯುಕ್ತಗಳೂ) | ಮದಚ್ಯುತಃ—
ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ ಮದೋದಕ ವಿಶಿಷ್ಟಗಳೂ | ಕೃಶನಾವತಃ—ಸುವರ್ಣಾಭರಣೋವೇತಗಳೂ | ಅತ್ಯಾನ್—
ಸರ್ವದಾ ಗಮನಸ್ವಭಾವದವುಗಳೂ (ಆದ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು) | ಉತ್ ಅಮ್ಯಕ್ಷಂತ—(ಅಂಗಾಂಗಗಳನ್ನು) ಚೆನ್ನಾಗಿ
ಉಜ್ಜಿದರು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸಹಸ್ರಾರು ಅನುಚರರೂ (ಗೋವುಗಳು) ಮತ್ತು ಹತ್ತು ರಥಗಳೂ ಉಳ್ಳ ಕಕ್ಷೀವಂತನ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ
ನಲವತ್ತು ಮಾನಲುಗಂಪುಬಣ್ಣದ ಅಶ್ವಗಳು (ಅ ರಥಗಳನ್ನು) ಸಾಲಾಗಿ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತವೆ,
(ಅನಂತರ) ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದ ಆಹಾರವದಾರ್ಥವಿಶಿಷ್ಟರಾಗಿ, ಅವನ ಅನುಚರರು, ಸುವರ್ಣಾಭರಣವಿಶಿಷ್ಟಗಳೂ,
ಮತ್ತು ಗಮನಶೀಲಗಳೂ ಆದ, ಮದೋದಕವನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಹಗ್ಗಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿ, ಚೆನ್ನಾಗಿ
ಉಜ್ಜುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

Forty bay horses, (harnessed) to the chariots, lead the procession in front of a thousand (followers). The Pajras, the kinsmen of Kakshivat, rub down the high-spirited steeds, decorated with golden trappings.

॥ ವಿಶ್ವೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನೂ ರಥಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನೂ ಹೇಳಿದೆ.

ಶತಮಶ್ವಾಘ್ನತಂ ನಿಷ್ಕಾನ್ ರಥಾನ್ ದಶ ವಧೂಮತಃ |

ಚತುರ್ಯುಜೋ ಗವಾಂ ಚೈವ ಸಹಸ್ರಂ ಷಷ್ಠ್ಯಸಾಧಿಕಂ |

(ಬೃ, ದೇ. ೩-೧೪೯)

ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವಂತೆ ದಶರಥಗಳೂ, ನೂರಾರು ಕುದುರೆಗಳೂ, ಸಾವಿರದರವತ್ತು ಗೋವುಗಳೂ ಕಕ್ಷೀವಂತನ ಮುಂದೆ ಕಂಗೊಳಿಸಿದವು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ

ಪ್ರಜಾಃ— ಈ ವದದ ಅರ್ಧವನ್ನು ಇದರ ಮುಂದಿನ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಕಕ್ಷೀವಂತಃ— ಈ ವದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಧವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಕಕ್ಷ್ಯಾ ರಜ್ಜು ರಶ್ವಸ್ಯ (ನಿ. ೨-೨) ಕುದುರೆಯ ಹಗ್ಗಕ್ಕೆ (ಕಡಿವಾಣ) ಕಕ್ಷಿಯೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನ ವನ್ನನುವರಿಸಿದರೆ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಕಕ್ಷೀವಂತನ ಅನುಚರರು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಅಂಗಿರಾ ಋಷಿಯ ಪುತ್ರರೆಲ್ಲರೂ ಈ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಅಂಗಿರಸ್ಸಿನ ಪುತ್ರರೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ದೀರ್ಘತಮಸ್ಸಿನ ಪುತ್ರನಿಗೂ ಸಹ ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ (ಅಶ್ವದ ರಜ್ಜುವಿನೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಎಂದರೆ ಅಶ್ವಯುಕ್ತನಾದ) ಈ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು,

ತೃ ಚಿದತ್ತಿಮೃತಜುರಮರ್ಥಮಶ್ವಂ ನ ಯಾತವೇ |

ಕಕ್ಷೀವಂತಂ ಯದೀ ಪುನಾ ರಥಂ ನ ಕೃಣುಥೋ ನವಂ |

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೧೪೩-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ನಾಯಣರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕಕ್ಷೀವಂತನು ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಕಕ್ಷ್ಯಾ ರಜ್ಜು ರಶ್ವಸ್ಯ ತದ್ವಂತಂ | ದೀರ್ಘತಮಸಃ ಪುತ್ರಂ ಉಶಿಕ್ವ ಸೂತಮ್ನಸಿಂ |

ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಕಕ್ಷೀವಂತನ ಅನುಚರರೆಂಬ ಅರ್ಧವು ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ.

ಕೃತನಾವತಃ— ಕೃತನ ಶಬ್ದವು ಹಿರಣ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (೨-೧೦) ಮತ್ತು ರೂಪನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೩) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸುವರ್ಣಾಭರಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದವೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಸುಂದರವಾದ ರೂಪಗಳುಳ್ಳವೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಆದರೆ ಸುವರ್ಣಾಭರಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಅಧಿಕವಾಗಿದೆ.

ಅಶ್ಯಾನ್— ಸತತಗಮನಶೀಲಾನಶ್ಯಾನ್ | ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು,

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ದಶರಥಸ್ಯ—ದಶ ರಥಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ದಶರಥಃ. **ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಷ್ಠೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ನಯಂತಿ—ಣೀರ್ಷಾ ಪ್ರಾಪಣೀ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮದಚ್ಯುತಃ—ಮದಂ ಚ್ಯೋತಯಂತಿ ಇತಿ ಮದಚ್ಯುತಃ. **ಕ್ಷಿಪ್ ಚ** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೨-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಕೃಶನವಂತಃ—ಕೃಶನಾಸಿ ಹಿರಣ್ಯಾಸಿ ಯೇಷಾಂ ಸಂತಿ ಇತಿ ಕೃಶನವಂತಃ. **ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುವಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಮಾದುಸೆಧಾಯಾಶ್ಚ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. ಇಮು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. **ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿದೃಶ್ಯತೇ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವತ್ಯಯಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಕಕ್ಷೀವಂತಃ—ಕಕ್ಷೇ ಭವಾ ಕಕ್ಷಾಪ್ತ. ಕುದುರೆಯ ಉದರಸಂಬಂಧವಾದ ಒಂದು ಹೆಗ್ಗ. **ಭವೇ ಛಂದಸಿ** (ವಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಕ್ಷಾಪ್ತ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ ವಿನಕ್ಷಾನಾಡಿದಾಗ **ಅಸಂದೀವದಸ್ಯೀವತ್**—(ವಾ ಸೂ. ೮-೨-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಕ್ಷೀವತ್ ಶಬ್ದವು ಋಷಿವಿಶೇಷಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಿವಾತೀತವಾಗಿದೆ. ಯ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆದರ ಆದೇಶವಾಗಿ ನಿವಾತೀತವಾದ ಈಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತುವಾ ಸುಪ್. ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅನ್ಯುಕ್ಷಂತಃ—ಅನ್ಯುಜಾಷ್ ಶುದ್ಧಾ. ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರವು ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವ ವಿತಣ್ಯಾರ್ಥಕವಾದ ಧಾತು. **ಛಂದಸಿ ಲುಜ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತನಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅಂತಾದೇಶ. ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚ್. **ವೃಶ್ಚಭೃಶ್ಚ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ವ. **ಷಢೋಕಃ ಸಿಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕತ್ವ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಸಿಚಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ವ. ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮು. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

~*~*~*~

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪೂರ್ವಾನುನು ಪ್ರಯತಿನಾದದೇ ವಸ್ತ್ರೀನ್ಯುಕ್ತಾ ಅಷ್ಟಾವರಿಧಾಯಸೋ
ಗಾಃ |

ಸುಬಂಧವೋ ಯೇ ವಿಶ್ಯ ಇವ ನ್ವಾ ಅನಸ್ವಂತಃ ಶ್ವನ ಏಷಂತ
ಪಜ್ರಾಃ || ೫ ||

[ಪವನಾಶಃ]

ಪೂರ್ವಾಂ | ಅನು | ಪ್ರಯತಿಂ | ಆ | ದದೇ | ವಃ | ತ್ರೀನ್ | ಯುಕ್ತಾನ್ | ಅಷ್ಟಾ

ಅರಿಧಾಯಸಃ | ಗಾಃ

ಸುಬಂಧವಃ | ಯೇ | ವಿಶ್ಯಾಽಽವ | ವ್ರಾಃ | ಅನಸ್ತಂತಃ | ಶ್ರವಃ | ಐಷಂತ | ಪಜ್ವಾಃ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಇದಾನೀಮಾನೀತಂ ಧನಂ ಬಂಧುಭ್ಯೋ ನಿವೇದಯನ್ನಾಹ | ಹೇ ಸುಬಂಧವಃ ಪೂರ್ವಾಂ ಪ್ರಯತಿಂ ಪೂರ್ವಪ್ರದಾನಮನು ತಮನುಸ್ಯತ್ಯ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾನಿ ರಥಾದೀನಿ ವೋ ಯುಷ್ಮದರ್ಥಮಾ ದದೇ | ಸ್ವೀಕೃತವಾನಸ್ಮಿ | ಯದ್ವಾ | ಪೂರ್ವಾಂ ಪ್ರಯತಿಂ ಪ್ರದೇಯಂ ರಥಾದಿಕಮನು ದಾನಕ್ರಮೇಣೈವಾ ದದೇ | ಪ್ರತಿಗೃಹೀತವಾನಸ್ಮಿ | ಕಾನಿ ತಾನೀತಿ | ತ್ರೀನಷ್ಟಾ ಚ ಯುಕ್ತಾನ್ ಚತುರ್ಭಿಶ್ಚತುರ್ಭಿರಶ್ವೈರ್ಧ- ನೈರ್ವಾ ಯುಕ್ತಾನ್ ರಥಾನಿತಿ ಶೇಷಃ | ಅತ್ರ ಸಂಖ್ಯಾವೃಥಜ್ಞೋದೇಶೋ ನ ವಿವಕ್ಷಿತಃ | ತಥಾರಿಧಾ- ಯಸೋಽರಿಭಿರೀಶ್ವರೈರ್ಧಾರಣೀಯಾ ಬಹುಮೂಲ್ಯಾ ಅಸಂಖ್ಯಾತಾ ಗಾಶ್ವಾದದೇ | ಅತ್ರ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾನಿ ಪೂರ್ವಂ ಪ್ರತಿಗೃಹೀತಾದಧಿಕಾನೀತಿ ಯುಕ್ತಂ | ಪೂರ್ವಮೇವ ಪಿತ್ರೇ ನಿವೇದಿತಾನಾಂ ಪುನರ್ಬಂ- ಧುಭ್ಯೋ ನಿವೇದನಾಸಂಭವಾತ್ ವಧೂಮಂತೋ ದಶ ರಥಾಸೋ ಅಸ್ತುರಿತಿ ದಶಾನಾಂ ರಥಾನಾಮುಕ್ತ- ತ್ವಾದತ್ರ ಚ ತ್ರೀನಷ್ಟಾವಿತ್ಯೇಕಾದಶಾನಾಂ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣತ್ವಾದ್ಧೂವಿಶಿಷ್ಟನಾಮನೈಃ ಭ್ಯೋ ದಾತುಮನು- ಚಿತತ್ವಾಚ್ಚಾನಾನೀತಿ ಯುಕ್ತಂ | ಉಕ್ತಾನಾಮೇವಾನುವದನಪಕ್ಷೇ ದಶ ವಧೂಯುಕ್ತಾ ರಥಾ ಏಕೋ ಧನಪೂರ್ಣ ಇತಿ ವಿನೇಕಃ | ಉಕ್ತಾನಾಮೇವ ರಥಾದೀನಾಂ ಪುನರಭಿಧಾನಂ ಪ್ರಕೃತ್ಯಪ್ಪಜ್ವಾಪನಾರ್ಥಂ ಸರ್ವೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಆಗತಾ ವಸಿಷ್ಠಶ್ಲಾಗತ ಇತಿವತ್ | ಇದಾನೀಂ ಪರೋಕ್ಷೇಣಾಹ | ಸುಬಂಧವಃ ಶೋಭನಾ ವಿದ್ಯಾಯೋನಿಸಂಬಂಧಿನೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ ತಥೋಕ್ತಾಃ | ಯದ್ವಾ | ಶೋಭನಬಾಂಧವೋ- ವೇತಾಃ ಪರಸ್ಪರಮನುರಾಗಯುಕ್ತಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ವಿಶಃ ಪ್ರಜಾಃ | ತತ್ರ ಭವಾ ವಿಶ್ಯಾಃ | ಪ್ರಿಯಂತ ಇತಿ ನಾ ವ್ರಾತಾಃ || ತಕಾರಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ || ವಿಶಾಂ ವ್ರಾತಾ ಯಥಾ ಪರಸ್ಪರಮನುರಾಗವಂತಸ್ತ- ಛೈತೇಽಪೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಪಜ್ವಾ ಅನ್ನವಂತೋಽಂಗಿರಸಃ ಸಂತಾನಪ್ರಭವಾ ಯೇ ಸಂತಿ ತೇ ಸರ್ವೇ ಸುಬಂಧವೋಽನಸ್ತಂತಃ ಶಕಟವಂತೋ ಹವಿರ್ಧಾನಶಕಟೋಪಲಕ್ಷಿತಸೋಮಯಾಗವಂತಃ ಸಂತಃ ಶ್ರವಃ ಸರ್ವತ್ರ ಶ್ರೂಯಮಾಣಾಂ ಕೀರ್ತಿನೈಷಂತ | ಇಚ್ಛಂತಿ ಇಚ್ಛಂತು ನಾ | ತದರ್ಥಮಾ ದದ ಇತಿ ಶೇಷಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ಸುಬಂಧವಃ ಎಲೈ ಬಾಂಧವರೇ | ಪೂರ್ವಾಂ—ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ | ಪ್ರಯತಿಂ ಅನು—ದಾನವನ್ನನುಸರಿಸಿ (ದಾನವ ಕ್ರಮವನ್ನನುಸರಿಸಿಯೇ) | ತ್ರೀನ್ ಅಷ್ಟಾ (ಚ)—ಹನ್ನೊಂದು | ಯುಕ್ತಾನ್—(ಅರ್ಜುನೇಂದ ಅಥವಾ ಧನದಿಂದ) ಯುಕ್ತವಾದ (ರಥಗಳನ್ನೂ) | ಅರಿಧಾಯಸಃ—ಅಧೀಶ್ವರರು

ಗಳಿಂದ ಧರಿಸಲು (ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡಲು) ಅರ್ಹನಾದ (ಅಸಂಖ್ಯಾತವೂ ಅಮೂಲ್ಯವೂ ಆದ) | ಗಾಃ (ಚಿ)—
ಗೋವುಗಳನ್ನೂ | ವಃ—ನಿಮಗೋಸ್ಕರವಾಗಿ | ಅ ದೇವೇ—ಸ್ವೀಕರಿಸಿದೆನು | ಯೇ ಪಜ್ಞಾಃ—ಯಾವ ಅನ್ಯ
ವಿಶಿಷ್ಟರಾದ) ಅಂಗರಸರೆಂಬುವರು | (ಸುಬಂಧವಃ—ಒಳ್ಳೆಯ ಬಾಂಧವ್ಯ ವಿಶಿಷ್ಟರೂ | ವ್ರಾಃ—ಒಂದು ವಂಗಡ
ದಲ್ಲಿರುವ | ವಿಶ್ರಾಃ ಇವ—ಪ್ರಜೆಗಳಂತೆ ಪರಸ್ಪರಾನುರಾಗಿಗಳೂ (ಅಗಿದಾರಿಯೋ ಅ) | (ಸುಬಂಧವಃ—
ಆ ನನ್ನ ಬಾಂಧವರೆಲ್ಲರೂ) | ಅನಸ್ತಂತಃ—ಶಕಟ ವಿಶಿಷ್ಟರಾಗಿ (ಸೋಮಯಾಗಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಹವಿರಾದಿ
ಗಳನ್ನಿಡುವ ಶಕಟಗಳುಳ್ಳವರಿಗೆ) | ಶ್ರವಃ—(ನರ್ವತಃ ಶ್ರೂಯಮಾಣವಾದ) ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು | ಐಷಂತೆ—
ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾರೆ (ಇಚ್ಛಿಸಲಿ).

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಬಾಂಧವರೇ, ನಿಮಗೋಸ್ಕರ, ನಾನು, ರಾಜರುಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಗೋವುಗಳು, ಅಶ್ವ (ಫನ)
ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಹನ್ನೊಂದು ರಥಗಳು, ಈ ರೂಪವಾದ, ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ದಾನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದೆನು.
(ಈ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ) ನನ್ನ ಬಾಂಧವರೆಲ್ಲರೂ, ಪರಸ್ಪರಾನುರಾಗವುಳ್ಳವರಾಗಿ, ಸೋಮಯಾಗಗಳನ್ನು
ಮಾಡಿ, ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಗಳಿಸಲಿ.

English Translation

I have accepted a prior grant, (kinsmen), for you : three and eight
harnessed chariots and cattle of incalculable value : may the kindred
Pajras, like well-disposed relations, be desirous of acquiring renown by their
abundant offerings.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅರಿಧಾಯಸಃ—ಅರಿಭೀಶ್ವರೈರ್ಧರಣೀಯಾಃ ಬಹುಮೂಲ್ಯಾಃ ಅಸಂಖ್ಯಾತಾಃ | ಈಶ್ವರರು
ಎಂದರೆ ಶ್ರೀಮಂತರಿಂದ ಹೊಂಡಲ್ಪಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದವೂ ಬಹಳ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳವೂ ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದವೂ ಆದ ಎಂದು
ಗೋವುಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿವೆ. ಅರಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಒಡೆಯನೆಂಬರ್ಥವು ಹೇಗೆ ಬಂದಿತೆಂಬುದನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ರೀತಿ
ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅರಿರಮಿತ್ರ ಋಚ್ಯತೇಃ | ಈಶ್ವರೋಽಪ್ಯರಿರೇತಸ್ಯಾದೇವ | (ನಿ. ೫-೭) ಹಿಂಸಾರ್ಥಕವಾದ
ಋ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಅರಿಯೆಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅಮಿತ್ರನೆಂದರ್ಥವಾಗುವಂತೆಯೇ ಸೇವಕನ ಮೇಲೆ
ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗೂ ಅರಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ಪುರು ತ್ವಾ ದಾಶ್ವಾನ್ಯೋಚೇರರಗ್ನೇ ತವ ಸ್ವಿದಾ | ತೋದಸ್ಯೇವ ಶರಣ ಆ ಮಹಸ್ಯ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೫೧-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ತನ್ನು ದಹರಿಸಿ ಅರಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರನೆಂದರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ವ್ರಕ್ತವಾದ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅದೇ
ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಶ್ರೀಮಂತನೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಪಜ್ಞಾಃ—ಪಜ್ಞ ರಬ್ಧವು ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ, ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪಜ್ಞರೆಂದರೆ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವಾದರೂ ಸಹ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಅನ್ನವೃಕ್ಷವರಿಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದವ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಘಾಸಾದ್ಯನ್ನವಂತಃ ಸಂತಃ : ಅನ್ನವೃಕ್ಷವರಾದ ಎಂದರ್ಥವಾಗುವಂತೆ ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅನ್ನವಂತೋಽಂಗಿರಸಃ | ಪ್ರಭೂತವಾದ ಅನ್ನವೃಕ್ಷ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳು ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು.

ಯ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಸುತೇಷು ನಾಂ ಸ್ತವತೇಷ್ಟ್ಯತಾವೃಧಾ |

ಜೋಷವಾಕಂ ವದತಃ ಪಜ್ರಹೋಷಿಣಾ ನ ದೇನಾ ಭಸಥಶ್ಚನ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೫೯-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಪಜ್ರಹೋಷಿಣಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರ್ಜಿತಹೋಷಿಣೌ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರಭೂತಯಾಗೌ | ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪಜ್ರವೆನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳ ಸಂತತಿಯವರೆಂದಾದರೂ ಸಹ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸಂವತ್ಸುಳ್ಳವರೆಂದೇ ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಪಜ್ರ ಸಂತತಿಯು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಹೆಸರಾಗಿದೆ.

ಏತಾನಿ ನಾಂ ಶ್ರವಸ್ಯಾ ಸುದಾನೂ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಗೂಷಂ ಸದನಂ ರೋದಸ್ಯೋಃ |

ಯದ್ವಾಂ ಪಜ್ರಾಸೋ ಅಶ್ವಿನಾ ಹವಂತೇ ಯಾತಮಿಷಾ ಚ ವಿದುಷೇ ಚ ವಾಜಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೧೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ವುಗಳಲ್ಲಿ ಪಜ್ರ ಸಂತತಿಯ ಹೆಸರು ಪ್ರಶಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದೇ ಸಂತತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದರಿಂದ ಕಕ್ಷೀವಂತನಿಗೂ ಸಹ ಪಜ್ರಿಯನೆಂದೇ ಹೆಸರಾಗಿದೆ.

ಪ್ರ ಯಾ ಘೋಷೇ ಭೃಗವಾಣೇ ನ ಶೋಭೇ ಯಯಾ ವಾಜಾ ಯಜತಿ ಪಜ್ರಿಯೋ ನಾಂ |

ಪ್ರೈಷಯುರ್ನ ವಿಧ್ವಾನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೦-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಪಜ್ರಿಯಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪಜ್ರಾ ಅಂಗಿರಸಃ ತೇಷಾಂ ಕುಲೋತ್ಪನ್ನಃ ಕಕ್ಷೀವಾನ್ | ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸ್ತುಷೇ ಸಾ ನಾಂ ವರುಣ ಮಿತ್ರ ರಾತಿರ್ಗವಾಂ ಶತಾ ಸ್ಯಕ್ಷಯಾಮೇಷು ಪಜ್ರೇ |

ಶ್ರುತರಥೇ ಪ್ರಿಯರಥೇ ದಥಾನಾಃ ಸದ್ಯಃ ಪುಷ್ವಿಂ ನಿರುಂಧಾನಾಸೋ ಆಗ್ಮನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೨-೭)

ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಕಕ್ಷೀವಂತನು ತಾನು ಪಜ್ರ ಸಂತತಿಗೆ ನೇರಿದವನೆಂದೂ ಮತ್ತು ಪ್ರಭೂತವಾದ ಅನ್ನದಾನಾದಿಗಳುಳ್ಳ ಯೋಗನಿರ್ವಹಣೆಯಲ್ಲಿ ತಾನು ಶಕ್ತನೆಂದೂ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪಜ್ರಾ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವಂತಃ ಅಂಗಿರಸಃ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ಪ್ರಮತಿನ್—ಯನ ಉಪರಮೇ. ಧಾತು. ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ತಾದೌ ಚ ನಿತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಸ್ವರಕ್ಕೆ ಅವನಾದವಾಗಿ ಗತಿಗೆ (ವ್ರ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ದದೇ—ಡುಧಾಜ್ ದಾನೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಉತ್ತಮವುರುಷಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಆತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯುಕ್ತಾನ್—ಯುಜಿತ್ ಯೋಗೇ ಧಾತು. ನಿಷ್ಠಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚೋರೇಕು—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ಸ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅರಿಧಾಯಸಃ—ಅರಿಭಃ ಧರಣೀಯಾಃ ಅರಿಧಾಯಸಃ ತಾನ್. ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ವಹಿಹಾಧಾಜ್ ಭೃಶ್ಚಂದಸಿ—(ಉ. ಸೂ. ೪-೬೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಣಿತ್ ಎಂಬ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಆತೋ ಯುಕ್ ಚಿಣ್ ಕೃತೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯುಕಾಗಮ. ಧಾಯನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುಬಂಧವಃ—ಶೋಭನಾಃ ಬಂಧವಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸುಬಂಧವಃ, ನೌಘಸುಭ್ಯಾಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅವನಾದವಾಗಿ ಬಹುವ್ರೀಹ್ ಆದ್ಯದಾತ್ತಂ ಧ್ವಜ್ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ನಿಶ್ಯಾಃ—ನಿಟ್‌ತ್‌ಸು ಭವಾಃ ನಿಶ್ಯಾಃ ಭವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಿತ್ ಸ್ವರಿತಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವ್ರಾಃ—ವ್ರಿಯಂತೇ ಇತಿ ವ್ರಾಃ. ವ್ರಾತಾಃ—ಛಾಂದಸವಾಗಿ ತಕಾರಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಧವಾ ಘೌರ್ಥೇ ಕನಿಧಾನಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ

ಅನಸ್ತಂತಃ—ಅನಃ ಎಂದರೆ ಗಾಡಿ ಅನಾಂಸಿ ಯೇಷಾಂ ಸಂತಿ ಇತಿ ಅನಸ್ತಂತಃ. ಮಾಮಸ ಧಾಯಾಶ್ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದುವಧಿಯ ಪರನಾದುದರಿಂದ ಮತುಸಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಐಷಂತ—ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್ ಲಿಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಜ್. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಇಷುಗಮಿಯಮಾಂ ಛಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರಬೇಕಾದ ಛತ್ವವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ

ಅಂತಾದೇಶ. ಅಡಜಾದೀನಾಮ್ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಅಟಿಶ್ಠ ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ. ಯಚ್ಚ ಬ್ಧ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಪ್ರತಿಷೇಧವಿರುವುದರಿಂದ ಅಮೃದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ' ೫ '.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಆಗಧಿತಾ ಪರಿಗಧಿತಾ ಯಾ ಕಶೀಕೇವ ಜಂಗದೇ |

ದದಾತಿ ಮಹ್ಯಂ ಯಾದುರೀ ಯಾಶೂನಾಂ ಭೋಜ್ಯಾ ಶತಾ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಆಗಧಿತಾ | ಪರಿಗಧಿತಾ | ಯಾ | ಕಶೀಕೇವ | ಜಂಗದೇ |

ದದಾತಿ | ಮಹ್ಯಂ | ಯಾದುರೀ | ಯಾಶೂನಾಂ | ಭೋಜ್ಯಾ | ಶತಾ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸಂಭೋಗಾಯ ಪ್ರಾರ್ಥಿತೋ ಭಾವಯವ್ಯಃ ಸ್ವಭಾರ್ಯಾಂ ರೋಮಶಾಮಪ್ರಾಥೇತಿ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಪರಿಹಸನ್ನಾಹ | ಭೋಜ್ಯಾ ಭೋಗಯೋಗ್ಯೈವಾಗಧಿತಾ ಆ ಸಮಂತಾದ್ಗೃಹೀತಾ ಸ್ವೀಕೃತಾ | ತಥಾ ಪರಿಗಧಿತಾ ಪರಿತೋ ಗೃಹೀತಾ | ಆದರಾತಿಶಯಾಯ ಪುನರ್ವಚನಂ | ಸಧ್ಯಂ ಗೃಹ್ಣಾತೇರಿತಿ ಯಾಸ್ತಃ | ನಿ. ೫-೧೫ | ಯದ್ವಾ | ಆಗಧಿತಾ ಆಸಮಂತಾನ್ಮಿತ್ರಯಂತೀ | ಅಂತರಂ ಪ್ರಜನನೇನ ನಾಹ್ಯಂ ಭುಜಾದಿ-ಭಿರೈತ್ಯರ್ಥಃ | ಗದ್ಯತಿರ್ಮಿಶ್ರೀಭಾವಕರ್ಮೇತಿ ಯಾಸ್ತಃ | ನಿ. ೫-೧೫ | ಪೂರ್ವಸ್ಥಿನ್ ಸಪ್ತೇ ಪುರುಷಸ್ಯ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಂ ಉತ್ತರಸ್ಥಿಂಸ್ತು ಯೋಷಿತ ಇತಿ ಭೇದಃ | ಕೀದೃಶೀ ಸಾ | ಯಾ ಜಂಗದೇ ಅತ್ಯರ್ಥಂ ಗೃಹ್ಣಾತಿ ಕದಾಚಿದಪಿ ನ ಮುಂಚತಿ | ಅತ್ಯಾಗೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಕಶೀಕೇವ | ಕಶೀಕಾ ನಾಮ ಸೂತವತ್ಸಾ ನಕುಲೀ | ಸಾ ಯಥಾ ತಥ್ಯಾ ಸಹ ಚಿರಕಾಲಂ ಶ್ರೀಡತಿ ನ ಕದಾಚಿದಪಿ ವಿಮುಂಚತಿ ತಥೈವಾಪಿ | ಕಿಂಚಿ ಭೋಜ್ಯೈವಾ ಯಾದುರೀ | ಯಾದುರಿತ್ಯುದಕನಾಮ | ರೇತೋಲಕ್ಷಣಮುದಕಂ ಪ್ರಭೂತಂ ದದಾತಿತಿ ಯಾದುರೀ | ಬಹುರೇತೋಯುಕ್ತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಾದೃಶೀ ಸತೀ ಯಾಶೂನಾಂ ಸಂಭೋಗಾನಾಂ | ಯಶ ಇತಿ ಪ್ರಜನನ ನಾಮ ತತ್ಸಂಬಂಧಿನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಯಾಶೂನಿ ಭೋಗಾಃ ತೇಷಾಂ ಶತಾ ಶತಾನ್ಯಸಂಖ್ಯಾತಾನಿ ಮಹ್ಯಂ ದದಾತಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಭೋಜ್ಯಾ—ಸಂಭೋಗಯೋಗ್ಯವಾದ | ಯಾ—ಯಾವ (ರೋಮಶಿಯು) | ಆಗಧಿತಾ—ಸ್ವೀಕೃತಳಾಗಿ (ಮತ್ತು) | ಪರಿಗಧಿತಾ—ಅಲಿಂಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟವಳಾಗಿ | ಕಶೀಕಾ ಇವ—ಹೆಣ್ಣುಮುಂಗಸಿಯಂತೆ | ಜಂಗಹೇ—ದೃಢವಾಗಿ ಅಲಿಂಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೋ | (ಸಾ—ಅವಳು) | ಯಾದುರೀ—ಹೆಚ್ಚಾದ ರೇತೋರೂಪೋದಕವುಳ್ಳವಳಾಗಿ | ಯಾಶೂನಾಂ ಶತಾ—ನೂರು (ಅಸಂಖ್ಯಾತ) ಸಂಭೋಗಗಳನ್ನು | ಮಹ್ಯಂ—ನನಗೆ | ದದಾತಿ—ಕೊಡುತ್ತಾಳೆ.

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಸಂಭೋಗಯೋಗ್ಯವಾದ ರೋಮಶಿಯು ಸ್ವೀಕೃತಳಾಗಿ, ಹೆಣ್ಣುನಕುಲಿಯಂತೆ ದೃಢವಾಗಿ ಅಲಿಂಗಿಸುತ್ತಾಳೆ ; ಮತ್ತು ಪ್ರಭೂತರೇತಸ್ಕಳಾದ ನನಗೆ ಅನಂತವಾದ ಸಂಭೋಗಸುಖವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾಳೆ.

English Translation

She, who when her desires are assented to, clings as tenaciously as a female weasel, and who is ripe for enjoyment, yields me infinite delight.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ಕೂ ಮುಂದಿನ ಋಕ್ಕೂ ಭಾವಯವ್ಯನಿಗೂ ಅವನ ಪತ್ನಿಯಾದ ರೋಮಶಾ ಎಂಬುವಳಿಗೂ ನಡೆದ ಸಂಭಾಷಣೆಯು. ಈ ರೋಮಶಾ ಎಂಬುವಳು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಪುತ್ರಿಯು. ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ರೋಮಶಿಯ ಸಂಭೋಗೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ತನ್ನ ವತಿಯಾದ ಭಾವಯವ್ಯನ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ತನ್ನ ಕಾಮವನ್ನು ತೃಪ್ತಿಸದಿರಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಲು ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವಾಗಿ ಭಾವಯವ್ಯನು ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಹೇಳಿರುವನು. ಈ ಭಾವಯವ್ಯನ ಮಾತಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವಾಗಿ ರೋಮಶಿಯು ಮುಂದಿನ ಋಕ್ಕನ್ನು ಹೇಳಿರುವಳು. ಈ ಎರಡು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಭೋಗ ಸಂಬಂಧವಾದ ಸಂಭಾಷಣೆಯಲ್ಲದೆ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಇರಬೇಕಾದ ದೇವತಾ ಸ್ತುತಿ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಂಭೋಗಸಂಬಂಧವಾದ ಸಂಭಾಷಣೆಯು ಅಶ್ಲೀಲವೆಂದೂ ಇದು ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧವಟ್ಟಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಇದು ಹೇಗೆ ಇಲ್ಲಿ ನೇರಿಹೋಯಿ ತೆಂದೂ ಕೆಲವರು ಸಂಶಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ೭ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ೫ ಋಕ್ಕುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸಿನವು ಈ ಎರಡು ಋಕ್ಕುಗಳು ಮಾತ್ರ ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸಿನವು ಆದ್ದರಿಂದ ಇವು ಈ ಸೂಕ್ತದ ಭಾಗವಲ್ಲ. ಏನೋ ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನೇರಿಹೋಗಿದೆ. ವೇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧವಡದ ಗೃಹಕೃತ್ಯದ ವಿಷಯಗಳು ಋಕ್ಕಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಇಲ್ಲಿ ನೇರಿಹೋಗಿರುವುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಆಶ್ಚರ್ಯವೇ ಆಗಿರುವುದು.

ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ಋಕ್ಕಿನ ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಭಾವಯವ್ಯನೂ ಅವನ ಪತ್ನಿಯಾದ ರೋಮಶಿಯೂ ಸರಸಸ್ಥಾ ವಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಭಾವಯವ್ಯನು ವ್ಯಂಗ್ಯವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳುವನು—

ಭಾವಯವ್ಯ—(ತನ್ನ ವತ್ಸಿಯಾದ ರೋಮಶೆಯನ್ನು ವರಿಹಾಸ್ಯಮಾಡುತ್ತಾ) ಓಹೋ; ಈ ರೋಮಶೆಯು, ಹೆಣ್ಣು ಮುಂಗಸಿಯು ತನ್ನ ಪ್ರಿಯನಾದ ಗಂಡು ಮುಂಗಸಿಯನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ (ಭೋಗಾರ್ಥವಾಗಿ) ಅಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಬಿಡದಿರುವಂತೆ ನನ್ನನ್ನು ನೂರಾರು ಸಲ ಆಲಿಂಗಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವಳು. ಇವಳ ಶರೀರವು ರೇತಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ (ಅಥವಾ ಬೆವರಿನಿಂದಲೂ) ತೊಯ್ದಿರುವುದು.

ರೋಮಶಾ—ಎಲೈ ಪತಿಯೇ, ನಾನು ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕವಳೆಂದೂ ಸಂಭೋಗಾರ್ಹಳಲ್ಲವೆಂದೂ ಹಾಸ್ಯ ಮಾಡಬೇಡ. ನನ್ನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ (ಸಂಭೋಗಾರ್ಥವಾಗಿ) ಬಾ ಮತ್ತು ನನ್ನ ಅವಯವಗಳನ್ನು ಜಿನ್ನಾಗಿ ಅಪ್ಪಿ ಆಲಿಂಗನೆ ಮಾಡು. ನನ್ನ ಅಂಗಗಳು ಇನ್ನೂ ಜಿನ್ನಾಗಿ ಬಲಿತು ಪುಷ್ಟಿಯಾಗಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಆದುದರಿಂದ ಸಂಭೋಗಾರ್ಹಳಲ್ಲವೆಂದೂ ಭಾವಿಸಬೇಡ. ಏಕೆಂದರೆ, ನನ್ನ ಯೋನಿಯೇ ಮುಂತಾದ ಅವಯವಗಳು ಗಾಂಧಾರದೇಶದ ಮೇಕೆಯ ಶರೀರದಂತೆ ಜಿನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ಕೂದಲುಗಳಿಂದ (ರೋಮಗಳಿಂದ) ನಿಬಿಡವಾಗಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಿಷಯವೇನೆಂದರೆ—ರೋಮಶೆಯು ಕಾಮೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಪತಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾಗ ಭಾವಯವ್ಯನು ತನ್ನ ವತ್ಸಿಯು ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕವಳೆಂದೂ ಸಂಭೋಗಾರ್ಹಳಲ್ಲವೆಂದೂ ಅವಳನ್ನು ಹಾಸ್ಯಮಾಡಿದನು. ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವಾಗಿ ರೋಮಶೆಯು ತಾನು ಬಾಲಿಕೆಯಲ್ಲವೆಂದೂ ಸಂಭೋಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹಳಾದ ಪ್ರೌಢಸ್ತ್ರೀಯೆಂದೂ ಹೇಳಿ ಅದನ್ನು ದೃಢಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿರುವಳು. ಪುರುಷರ ಯೌವನದಿಶೆಯಲ್ಲಿ ಕರಚರಣಾಂಗಗಳು ರೋಮಗಳಿಂದ ನಿಬಿಡವಾಗಿರುವುದು ಸಹಜವಾಗಿಯೂ, ಅವರು ಬಾಲ್ಯ ವಯಸ್ಸನ್ನು ದಾಟಿ ಯೌವನಾನಾಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವರೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು. ಆದರೆ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಯೌವನದಿಶೆಯಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅರಿತಿ ಕರಚರಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ರೋಮಗಳಿರುವುದು ಅಪರೂಪ. ಅಸಂಭವವೆಂದೇ ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಯೋನಿಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ನಿಬಿಡವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ರೋಮಗಳು ಯೌವನಾನಾಸ್ಥೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ರೋಮಶೆಯು ತಾನು ಯೌವನದಿಶೆಯಲ್ಲಿರುವ ಮತ್ತು ಸಂಭೋಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ಯೋನಿಪ್ರದೇಶವು ಗಾಂಧಾರದೇಶದ ಹೆಣ್ಣುಮೇಕೆಯಂತೆ ಅಥವಾ ಗರ್ಭವತಿಯಾದ ಸ್ತ್ರೀಯ ಯೋನಿಯಂತೆ ಬಹಳವಾದ ರೋಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದೆಂಬ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿರುವಳು. ಗಾಂಧಾರದೇಶವೆಂದರೆ ಈಗಿನ Kandahar ಅಥವಾ ಅದರ ಸಮೀಪದ ಪ್ರದೇಶವಾಗಿರಬೇಕು. ಅದು ಶೀತದೇಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿರುವ ಮೇಕೆಯೇಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ತುಂಬಾ ಕೂದಲುಗಳಿರುವುದು ಸಹಜವಾಗಿರುವುದು. ಅದುದರಿಂದ ಆ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಆಗಧಿತಾ, ಸರಿಗಧಿತಾ—ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಯಾಸ್ಕರು ನಿರ್ವಚನಮಾಡುವಾಗ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನೇ ಉದಾಹರಣೆ ಯಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು—

ಗಧ್ಯತಿರ್ನಿಫ್ರೀಭಾವಕರ್ಮಾ | ಆಗಧಿತಾ ಸರಿಗಧಿತಾ ಇತ್ಯಪಿ ನಿಗಮೋ ಭವತಿ |

(ನಿ. ೫-೧೫)

ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಗಧ್ಯತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಿಶ್ರಮಾಡುವುದು, ಸೇರಿಸುವುದು ಎಂದರ್ಥವು. ಅದುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪತಿವತ್ಸಿಯರ ಅವಯವಗಳನ್ನು ಮಿಶ್ರಮಾಡುವುದು ಎಂದರೆ ಇಬ್ಬರ ಅವಯವಗಳೂ ಅಥವಾ ಅಂಗಗಳೂ

ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧಿಸುವಂತೆ ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಆಲಿಂಗನಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಸೂಚಿಸಿರುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಆಗಧಿತಾ ಮತ್ತು ಪರಿಗಧಿತಾ ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವಿರುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರಾದ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಈ ಋಕ್ಸಿಗೆ ಮಾಡಿರುವ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವೆನು.—

ಆಗಧಿತೇತಿ ಭಾವಯನ್ಯಸ್ಯಾರ್ಪಣಂ | ಆಗಧಿತಾ ಆಗೃಹೀತಾ ಅಭಿಮಿಶ್ರಿತಾ ಚ | ಪರಿಗಧಿತಾ ಚ ಪರಿಮಿಶ್ರಿತಾ ಬಾಹುಭ್ಯಾಂ ಮಯಾ ಪರಿಷ್ಪಕ್ತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಾ ಕಶೀಕೇವ ಪ್ರತಿಕಶಂ ಕಶೀಕೇವ ಸಾ ಹಿ ನಕುಲಜಾತಿಃ ಕಾಂಚಿದ್ವಿನೇ ಕಶಾಮಿತಿ ಶ್ಲೂಯತೇತ್ಯನೇರ್ಥೇ | ಸಾ ಯುಥಾ ಮದಕಾಲೇ ಪ್ರತಿಕಶಮತಿತರಾಂ ಪರಿಷ್ಪಜತಿ ಸ ಹಿ ತಸ್ಯಾಃ ಪರಿಷ್ಪಜನಸ್ವಭಾವಃ ಏವಂ ಯಾ ಮಾಂ ಆಜಂಗಹೇ ಪರಿಗೃಹ್ಣಾತಿ ಬಾಹುಭ್ಯಾಂ | ಪರಿಗೃಹ್ಯ ಚ ದದಾತಿ | ಯಾದುರೀಯಾ ಅದರವತೀ, ಅಥವಾ ಯಾದಸಾ ರೇತಃಸೇಕೇನ ತದ್ವತೀ | ಯಾದಕಿ ಇತ್ಯುಪಕನಾಮಸು ಪರಿತಂ | ಆಹ ಕಿಂ ದದಾತಿ ಮಹ್ಯಂ ? ಇತಿ, ಉಚ್ಯತೇ-ಯಾಶೂನಾಂ ಮೈಥುನಾಖ್ಯಾನಂ ಶತಾ ಶತಾನಿ ಬಹುಶ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಾ ಏವಂಪ್ರಕಾರಾ ಸಾ ಮನು ಭೋಜ್ಯಾ ಪತ್ನೀತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ | ಏವಮತ್ರ ಮೈಥುನಸಂಬಂಧಾತ್ ಶಬ್ದಸಾರೂಪ್ಯಾಚ್ಛೇ ಗದ್ಯತಿಃ ಮಿಶ್ರೀಭಾವಕರ್ಮೇತ್ಯುಪಪದ್ಯತೇ ||

(ನಿ ೫-೧೫);

ಇದರ ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ನಾವು ವಿವರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತೆ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

ಕಶೀಕಾ—ಕಶೀಕಾ ನಾಮ ಸೂತಮತ್ಸಾ ನಕುಲೀ | ಆಗ ತಾನೇ ಪ್ರಸವಿಸಿದ ಹೆಣ್ಣು ಮುಂಗಸಿ. ಇಲ್ಲಿ ಉಪಮೆಯ ಔಚಿತ್ಯವನ್ನು ಸಾಯಣರು ಈ ರೀತಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾ ಯುಥಾ ಪತ್ಯಾ ಸಹ ಚರಕಾಲಂ ಕ್ರೀಡತಿ ನ ಕದಾಚಿದಪಿ ವಿಮುಂಚತಿ ತಥೈಷಾಹಿ | ಪ್ರಸವನಾದ ಮೇಲೆ ಮುಂಗಸಿಯು ತನ್ನ ಪತಿಯೊಡನೆ ಸಂಭೋಗಿಸಲಿಚ್ಛಿಸಿ ಎಡಬಿಡದೆ ಅದರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದು ಪತಿಯ ಕಾಮವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಭಾವಯನ್ಯನ ಪತ್ನಿಯಾದ ರೋಮಲಿಯು ನಕುಲಿಯಂತೆ ಪತಿಯನ್ನು ಎಡಬಿಡದೆ ಆಲಿಂಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಮತ್ತು ಜಂಗಹೇ ಎಂದು ದೃಢವಾದುದೂ, ಅಮ್ಯಾಯಮಾನವಾದದೂ ಆದ ಆಲಿಂಗಧವ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಯಾದುರೀ—ಯಾದುರೀ ಶಬ್ದವು ಉಪಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ರೇತೋರೂಪವಾದ ಉಪಕನೆಂದರ್ಥ.

ಯಾಶೂನಾಂ—ಯಶ ಇತಿ ಪ್ರಜನನನಾಮ | ತತ್ಸಂಬಂಧೀನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಯಾಶೂನಿ ಭೋಗಾಃ | ಸಂತಾನೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಸಾಧನಗಳಾದ ಸಂಭೋಗಾದಿಗಳೆಂದರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಆಗಧಿತಾ—ಗಧ ಧಾತುವು ಗ್ರಹಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಗದ್ಯಂ ಗೃಹ್ಣಾತೇತಿ—(ನಿರು. ೫-೧೫) ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ತ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ, ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ.

೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಅ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಪರಿಗೃಹಿತಾ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅದಂತ ಸಿಬಂಧನವಾದ 'ವಾ'.

ಜಜ್ಞಹೇ—ಗ್ರಹ ಉಪಾದಾನೇ. ಧಾತು. ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ **ಧಾತೋರೇಕಾಚಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್ ಬಂದಾಗ **ಯಜೋಚಿ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯಮಿತ್ರ ವಾಗಿ ಅವಕ್ಕೆ ಲುಕ್. **ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಸುಕಾಗಮ ರೇಫಲೋಪ. ಯಜ್‌ಲುಙತದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗ ನಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾನಾದಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದದಾತಿ—ಜುದಾಜ್ ವಾನೇ. ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲಬ್ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದಿನಂತೇ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಾದುರೀ—ರಾ ದಾನೇ ಧಾತು. ಯಾದುಂ ದದಾತಿ ಇತಿ **ಆತೋಽನುಪಸರ್ಗೇ ಕಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಈಕಾರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಾದುರೀ ಮತ್ತು ಯಾಶು ಶಬ್ದಗಳು **ವೈಷೋದರಾದೀನಿ ಯಥೋಪದಿಷ್ಟಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆ.

ಭೋಜ್ಯಾ—ಭೋಕ್ತುಯೋಗ್ಯಾ ಭೋಜ್ಯಾ. ಭುಜ ಪಾಲನಾಭ್ಯವಹಾರಯೋಃ ಧಾತು. **ಯದಲೋ ಣ್ಯತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧ ಗುಣ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಕುತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ತಿತ್ ಸ್ವರಿತಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಾವ್

ಕತಾ—ಶೇತ್ಪಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ರೂಪವಾದಾಗ ತಿಗೆ ಲೋಪ. || ೬ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉಪೋಪ ಮೇ ಪರಾ ಮೃಶ ಮಾ ಮೇ ದಭ್ರಾಣಿ ಮನ್ಯಥಾಃ

ಸರ್ವಾಹಮಸ್ಮಿ ರೋಮಶಾ ಗಂಧಾರೀಣಾಮಿನಾವಿಕಾ || ೭ ||

|| ಪದಾರ್ಥಃ ||

ಉಪ್‌ಉಪ | ಮೇ | ಪರಾ | ಮೃತ | ಮಾ | ಮೇ | ದಭ್ರಾಣಿ | ಮನ್ಯಥಾಃ |

ಸರ್ವಾ | ಅಹಂ | ಆಸ್ತಿ | ರೋಮಶಾ | ಗಂಧಾರೀಣಾಂ ಇವ | ಅವಿಕಾ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ರೋಮಶಾ ನಾನು ಬೃಹಸ್ಪತೇಃ ಪುತ್ರೀ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನೀ ಪರಿಹಸಂತಂ ಸ್ವಪತಿಂ ಪ್ರತ್ಯಾಹ ||

ಭೋ ಪತೇ ಮೇ ಮಾಂ | ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥೇ ಚತುರ್ಥೇ | ಉಪೋಪ | ದ್ವಿತೀಯ ಉಪಶಬ್ದಃ ಪಾದಪೂರಣಃ | ಉಪೇತ್ಯ ಪರಾ ಮೃತ | ಸಮ್ಯಕ್ ಸ್ವೃತ | ಭೋಗಯೋಗ್ಯಾಮವಗಚ್ಛೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಮೇ ಮನು ಗೋಪನೀಯಮಂಗಮುಪೋಪ ಪರಾಮೃತ | ಅತ್ಯಂತಮಾಂತರಂ ಸ್ವೃತ | ಪರಾಮರ್ಶಾಭಾವಶಂಕಾಂ ನಿವಾರಯತಿ | ಮೇ ಮದಂಗಾನಿ ರೋಮಾಣಿ ದಭ್ರಾಣಿ ಮಾ ಮನ್ಯಥಾಃ | ಅಲ್ಪಾನಿ ಮಾ ಬುದ್ಧ್ಯಸ್ತು | ದಭ್ರಮುರ್ಭಕಮಿತ್ಯಲ್ಪಸ್ಯೇತಿ ದಭ್ರಂ ದಭೋತೇರಿತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ನಿ. ೩-೨೦ | ಅದಭ್ರತ್ವಮೇವ ವಿಶದಯತಿ | ಅಹಂ ರೋಮಶಾ ಬಹುರೋಮಯುಕ್ತಾಸ್ತಿ | ಯತೋದ್ರಹಮೀದೃಶೀ ಅತಃ ಸರ್ವಾ ಸಂಪೂರ್ಣಾವಯವಾಸ್ತಿ | ರೋಮಶತ್ವೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಗಂಧಾರೀಣಾಮನಿಕೇನ | ಗಂಧಾರಾ ತೇಷಾಂ ಸಂಬಂಧಿನೈವಿಜಾತಿವ | ತದ್ವೇತಸ್ಯಾ ಅವಯೋ ಮೇಷಾ ಯಥಾ ರೋಮಶಾಃ ತಥಾಹಮಸ್ತಿ | ದೇಶಾಃ ಯದ್ವಾ | ಗಂಧಾರೀಣಾಂ ಗರ್ಭಧಾರಿಣೀನಾಂ ಸ್ತ್ರೀಣಾಮನಿಕಾತ್ಯರ್ಥಂ ತರ್ಪಯಂತೀ ಯೋನಿರಿವ | ತಾಸಾನಾ ಪ್ರಸವಂ ರೋಮಾದಿನಿಕರ್ತನಸ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ನಿಷಿದ್ಧತ್ವಾದ್ಯೋನೀ ರೋಮಶಾ ಭವತಿ | ಅತಃ ಸೋಪಮಾಯತೇ | ಯತೋದ್ರಹಯಮಾದೃಶೀ ಅತೋ ಮಾಮಪ್ರಾಧಾಂ ಮಾವಬುದ್ಧ್ಯಸ್ತೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

(ಭೋ ಪತೇ—ಎಲೈ ಪತಿಯೇ) | ಮೇ—ನನ್ನನ್ನು | ಉಪ ಉಪ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಸಮಾಪಿಸಿ | ಪರಾ ಮೃತ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಸ್ವರ್ತಿಸು | ಮೇ—ನನ್ನ (ಅಂಗಗಳ) ನ್ನು | ದಭ್ರಾಣಿ—ಅಲ್ಪ (ಅಪ್ರಾ) ಥಗಳನ್ನಾಗಿ | ಮಾ ಮನ್ಯಥಾಃ—ತಿಳಿಯಬೇಡ | ಅಹಂ—ನಾನು | ಗಂಧಾರೀಣಾಂ—ಗಾಂಧಾರದೇಶದ | ಅವಿಕಾ ಇವ—ಮೇಕೆಯಂತೆ (ಅಥವಾ ಗಂಧಾರೀಣಾಮನಿಕೇನ—ಗರ್ಭಿಣೀಸ್ತ್ರೀಯ ಯೋನಿಯಂತೆ) | ರೋಮಶಾ—ರೋಮ ಯುಕ್ತಳು (ಅತಃ—ಆದುದರಿಂದ) | ಸರ್ವಾ—ಪ್ರಬುದ್ಧಾವಯವವುಳ್ಳವಳಾಗಿ | ಆಸ್ತಿ—ಆಗಿದ್ದೇನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

(ಎಲೈ ಪತಿಯೇ) ನನ್ನನ್ನು ಸಮಾಪಿಸಿ ನನ್ನ (ಅಂಗಗಳ) ನ್ನು ಸ್ವರ್ತಮಾಡು, ನಾನು ಗಾಂಧಾರದೇಶದ ಮೇಕೆಯಂತೆ (ಅಥವಾ ಗರ್ಭಿಣೀಸ್ತ್ರೀಯರ ಯೋನಿಯಂತೆ) ರೋಮಯುಕ್ತಳು : (ಆದುದರಿಂದ) ಪ್ರಾಧಾನವನ ಕಾಗಿದ್ದೇನೆ (ಆದಕಾರಣ) ನನ್ನನ್ನು ಅಪ್ರಾಥಮ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಡ.

English Translation

Approach me, (husband); deem me not immature: I am covered with down like a ewe of the Gandharins

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ದಭ್ರಾಣಿ—ದಭ್ರ ಶಬ್ದವು ಹ್ರಸ್ವ ನಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೧೩) **ದಭ್ರಮರ್ಭಕಮಿತ್ಯೇ-** ಲ್ಪಸ್ಯ | **ದಭ್ರಂ ದಭ್ರೋತೇಃ ಸುದಂಭಂ ಭವತಿ** | (ನಿ ೩-೨೦) ನಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ **ದಂಭ** ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ **ದಭ್ರ**ವೆಂಬ ವದವು **ಅಲ್ಪ**, **ಸಣ್ಣದು** ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಸುಲಭವಾಗಿ ನಾರನಾಡಲ್ಪಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ ವ್ರಕ್ತೃತವಾದ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಭಾವಯವ್ಯನ ಸತ್ತಿಯು ತಾನು ಅಂತಹ ದಭ್ರಳಲ್ಲವೆಂದೂ, ತಾನು ಭೋಗಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ವ್ರಾಧೆಯೆಂದೂ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ವದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ವ್ರಕ್ತೃತವಾದ ಋಕ್ನೇ ಉಪಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (೩-೨೦)

ಗಂಧಾರೀಣಾಂ ಅವಿಕಾ ಇವ ರೋಮಶಾ—ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಎರಡರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ **ಗಂಧಾರದೇಶದ್ದೂ** ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ರೋಮವುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ ಮೇಕೆಯೆಂದರ್ಥ. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ **ಗರ್ಭಧಾರಿಣಿ** ಯಾದ ಸ್ತ್ರೀಯ ಯೋನಿಯಂತೆ ರೋಮಗಳುಳ್ಳವಳು ಎಂದರ್ಥವು

ಈ ಋಕ್ನಿನ ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧವಟ್ಟ ವಿವರಗಳನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ನಿನ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಿಸಿ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನಿರುಕ್ತದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕರ್ತೃವಾದ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಈ ಋಕ್ನಿಗೆ ಮಾಡಿರುವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಕೊಡುವೆವು—

ಉಪೋಷ ಮೇ ಪರಾಮೃಶ... ..! ಭಾವಯವಸ್ಯೇಯಮಾರ್ಷಂ | ಅನಷ್ಟ್ವಪ್
ಭಾವಯವ್ಯಮೇವ ಸಾ ಭರ್ತಾರಂ ತೇನಾನುಸೇಯಮಾನಾ ಬ್ರವೀತಿ | ಹೇ ರಾಜನ್ ಉಪ-
ಗಮ್ಯ ಉಪಶಿಷ್ಯ ಚ ಮೇ ಮಮ ಪರಾಮೃಶ ಯಃ ಪ್ರದೇಶಃ ಪುರುಷೇಣ ಸ್ತ್ರಿಯಾ
ಪರಾಮೃಷ್ಟವ್ಯಃ | ಕಿಂಚಿ “ಮಾ ಮೇ ದಭ್ರಾಣಿ ಮನ್ಯಥಾಃ” ಅಲ್ಪಕಾನಿ ಲೋಮಾನಿ ಮಾ
ಮನ್ಯಥಾಃ | ಜಾನೇದಮೇತತ್ | ಯಥಾ ಅಲೋಮಿಕಾಯಾ ಉಪಗಮಃ ಸ್ತುತಿಸಿದ್ಯಃ
ಸ್ತೃತೌ—“ನಾಜಾತಲೋಮ್ನೋಪಹಾಸಮಿಚ್ಛೇತ್” ಇತಿ | ಯತಸ್ತೇ ವೇದಯಾಮಿ
ಸರ್ವಾಹಮಸ್ಮಿ ರೋಮಶಾ ಸರ್ವೇಷ್ಟವಯವೇಷು ಮನೋತ್ಸನ್ನಾನಿ ರೋಮಾಣಿ ಯೇಷು
ಸ್ತ್ರೀಣಾಮುತ್ಪದ್ಯಂತೇ | ಕಥಂ ಚ ಪುನರಹಮಸ್ಮಿ ರೋಮಶಾ ? ಗಂಧಾರೀಣಾಮಿವಾವಿಕಾ
ಗಂಧಾರದೇಶಜಾತಾನಾಮವಿಕಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಯಾ ಸುಷ್ಮ ರೋಮಶಾ ಭವೇತ್ ತಥಾಹ-
ಮಸ್ಮಿ ರೋಮಶಾ, ನಿಶ್ಯಂಕೋ ಮಾಮುಪಗಚ್ಛೇತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ ||

ಈ ಋಕ್ನಿನಲ್ಲಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ನಿನ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸ್ತಾಪಮಾಡಿರುವೆವು. ರೋಮಶೆಯು ತಾನು ಬಾಲಿಕೆಯಲ್ಲವೆಂದೂ, ಸಂಭೋಗಾರ್ಹಳಾದ ಯುವತಿಯೆಂದೂ ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯೌವನಸೂಚಕವಾದ

ರೋಮಗಳು ತನ್ನ ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದಿರುವುದನ್ನು ಗಂಧಾರದೇಶದ ಹೆಣ್ಣುಮೇಕೆಯ ವೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಹೇಳಿರುವಳು. ಇದನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ದೃಢಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಾಜಾತಲೋನ್ಮೋಹಪಹಾಸಮಿಚ್ಛೇತ್ ಎಂದರೆ ಯೋಸಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ರೋಮಗಳು ಹುಟ್ಟಿದಿರುವ ಕನ್ಯೆಯು ಸಂಭೋಗಾರ್ಹಳಲ್ಲವೆಂಬ ಸ್ತೋತಿವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮೇ—ವಿವಕ್ಷಾತಃ ಕಾರಕಾಣಿ ಭವಂತಿ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಥೇ ಬಂದಿದೆ.

ಮೃಶ—ಮೃಶ ಅಮರ್ಶನೇ ಧಾತು. ತುದಾದಿ (ಅಮರ್ಶನಂ ಸ್ವರ್ಶಃ) ರೋಹಿ ಮುಷ್ಯಮುಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ಅತಿಜಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಭ್ರಾಣಿ—ದಂಭು ದಂಭನೇ, ಧಾತು. **ಸ್ಥಾಯಿತಂಚಿವಂಚಿ—**(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಅನಿಧಿತಾಂ ದಲ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮನ್ಯಥಾಃ—ಮನು ಅವಬೋಧನೇ, ಧಾತು. ದಿವಾದಿ. ಲಬ್ ಮುಷ್ಯಮುಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಮಾಬ್ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ **ನಮಾಜ್ ಯೋಗೇ** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗನು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಮಿ—ಅಸ ಭುವಿ. ಧಾತು. ಲಬ್ ಉತ್ತಮುಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರೋಮಶಾ—ರೋಮಾಣಿ ಅಸ್ಯಾಃ ಸಂತಿ ಇತಿ ರೋಮಶಾ. ಲೋಮಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ **ಲೋಮಾದಿಪಾಮಾದಿ ಪಿಚ್ಛ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅದಂತನಿಬಂಧನವಾಗಿ ಟಾಪ್.

ಅನಿಕಾ—ಅನಿರೇವ ಅನಿಕಾ. ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೭ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸೂರ ಇವತ್ತಾರನೇ ಸೂತ್ರ ಮುಗಿದುದು.

ನೂರ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಪ್ರಧಮಮಂಡಲದ ಹತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅನುವಾಕವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಈ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ೧೨೭ ರಿಂದ ೧೩೩ರ ವರೆಗಿನ ೭ ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವವು. ಇದರ ಮುಂದಿನ ಅನುವಾಕ ಎಂದರೆ ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ೧೩೪ ರಿಂದ ೧೩೯ರ ವರೆಗಿನ ೬ ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವವು. ಈ ಎರಡು ಅನುವಾಕಗಳಿಂದಾಗುವ ೧೩ ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೂ ಪರುಚ್ಛೇದೋ ದೈವೋದಾಸೀ ಎಂದರೆ ದಿವೋದಾಸನ ಮಗನಾದ ವರುಚ್ಛೇದವನೆಂಬುವನು ಋಷಿಯು. ದಿವೋದಾಸನ ವಿಷಯವನ್ನು ನಾನು ಹಿಂದೆಯೇ ತಿಳಿಸಿದ್ದೇವೆ. ದಿವೋದಾಸ ಅಥವಾ ದಿವೋದಾಸ ಅತಿಥಿಗ್ನನೆಂಬುವನು ಬಹುವ್ರಾಚೀನಕಾಲದ (ವೇದಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಜನು. ಇವನು ವಪ್ರ್ಯಶ್ವನೇಂಬುವನ ಮಗನು ಮತ್ತು ಸುದಾಸನೆಂಬುವನಿಗೆ ತಂದೆಯು. ಇವನ ಹೆಸರು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಅನೇಕಕಡೆ ಬಂದಿದೆ. ಈ ದಿವೋದಾಸನಿಗೆ ಶಂಬರ ಅಥವಾ ದಾಸನೆಂಬ ಬೆಟ್ಟಗುಡ್ಡಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಡುಜನರ ನಾಯಕನು ಮುಖ್ಯಶತ್ರುವೆಂದು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ದಿವೋದಾಸದೃಷ್ಟವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಇವನ ಮಗನಾದ ವರುಚ್ಛೇದವಋಷಿಯೇ ಈ ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೆ ದ್ರಷ್ಟೃವೇ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಧುನಿಕ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಭೇದವಿದೆ. ಅದು ಹೇಗಾದರೂ ಇರಲಿ. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಎಂದರೆ—**ಅಗ್ನಿಮೇಕಾದಶ ಪರುಚ್ಛೇದೋ ದೈವೋದಾಸಿರಾಗ್ನೇಯಂ ತು ಪಾರುಚ್ಛೇಪಂ ಸರ್ವಮಾತ್ಮಷ್ಟಂ ತತ್ರಾತಿಥ್ಯತಿ ಪಷ್ಠಿತಿ** ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಾನುಸಾರವಾಗಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ೧೩ ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೂ (೧೨೭-೧೩೯) ಪರುಚ್ಛೇದವನೇ ಋಷಿಯೆಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು. ಯಾಸ್ಕರು ತಮ್ಮ ನಿರೂಪದಲ್ಲಿ—

ಪರುಚ್ಛೇಪ ಋಷಿಃ | ಸರ್ವವಚ್ಛೇಪಃ ಪರುಷಿಪರುಷಿ ಶೇಪೋಽಸ್ಯೇತಿ ವಾ |

(ನಿ. ೧೦-೪೨)

ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಸುಖಾಧಿಕೃತದಿಂದ ಬೆಳೆದವನಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವಾಂಗ ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಚಿನ್ನಾಗಿ ಪುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇಲ್ಲಿ ವರುಚ್ಛೇಪಶಬ್ದದ ಅನವನಾರ್ಥವು ಅಷ್ಟು ಮುಖ್ಯವೇನಲ್ಲ. ಈ ಋಷಿಯ ವಿಚಾರವು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ (ಅಧ್ಯಾಯ ೨೨, ಖಂಡ ೫-೬) ಕೌಷೀತಕೀ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ (೧೩-೪-೫) ದಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಈ ವರುಚ್ಛೇಪಋಷಿದೃಷ್ಟವಾದ ೧೩ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ೧೦೦ ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಋಷಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ಅನಾನತಃ ಪಾರುಚ್ಛೇಪಃ ಎಂಬುವನು ೯ ನೇ ಮಂಡಲದ ೧೧೧ ನೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ೩ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ದ್ರಷ್ಟೃವಾಗಿರುವನು. ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಒಂದು ವ್ರಶ್ಚೇಕವಾದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಿರುವುದು. ಇವುಗಳು ಅತ್ಯಷ್ಟಿಃ, ಅತಿರಕ್ತರೀ, ಅತಿಥ್ಯತಿಃ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಛಂದಸ್ಸಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವವು. ೧೩೭ ನೇ ಸೂಕ್ತವು ಅತಿರಕ್ತರೀ ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸವು. ಉಳಿದ ಸೂಕ್ತಗಳು (ಕೆಲವು ಋಕ್ಕುಗಳು ಹೊರತಾಗಿ) ಅತ್ಯಷ್ಟಿ ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿರುವವು. ಈ ವಿಧವಾದ ಛಂದಸ್ಸಿಗೆ ೭ ವಾದಗಳೂ ಒಟ್ಟು ೬೮ ಅಕ್ಷರಗಳೂ ಇರುವವು. ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಇರುವುದೂ ಉಂಟು. ಈ ಛಂದಸ್ಸುಗಳ ಲಕ್ಷಣಾದಿಗಳನ್ನು ನಾನು ಉದಾಹರಣೆಗಳೊಡನೆ ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ. ೧ ಪೇಜು 221-231 ಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ವರುಚ್ಛೇಪ ಋಷಿದೃಷ್ಟವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳ ಮತ್ತೊಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಯಾಸ್ಕರು—

ಅಭ್ಯಾಸೇ ಭೂಯಾಂಸಮರ್ಥಂ ಮನ್ಯಂತೇ ಯಥಾಹೋ ದರ್ಶನೀಯಾಹೋ ದರ್ಶನೀಯೇತಿ |
ತತ್ಪರುಚ್ಛೇಸಸ್ಯ ಶೀಲಂ ||

(ಸಿ. ೧೦-೨೨)

ಎಂದರೆ ಈ ಋಷಿದ್ವಪ್ತವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸ ಎಂದರೆ ದ್ವಿರುಕ್ತಿಯು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವುದು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಗಾಯತ್ರೀ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಜಗತೀ ಮೊದಲಾದ ಭಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾರ್ಧ, ಉತ್ತರಾರ್ಧ ಎಂದು ಎರಡು ಭಾಗಗಳು ಮಾತ್ರ ಇರುವವು. ಆದರೆ ಅತ್ಯಷ್ಟಿ ಮೊದಲಾದ ಪರುಚ್ಛೇವಋಷಿದ್ವಪ್ತವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ಅರ್ಧಗಳಿರುವವು. ಆ ಮೂರು ಅರ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯ ಅರ್ಧಗಳ ಅಂತ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದೆರಡು ಶಬ್ದಗಳು ವಲ್ಲನಿಯಂತೆ ಪುನಃ ಪುನಃ ವರಿತವಾಗಿರುವುದು. ಉದಾ—

ಆಗ್ನಿಂ ಹೋತಾರಂ ಮನ್ಯೇ ದಾಸ್ತಂತಂ ವಸುಂ ಸೂನುಂ ಸಹಸೋ ಜಾದನೇದಸಂ ವಿಪ್ರಂ
ನ ಜಾತವೇದಸಂ |

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಜಾತವೇದಸಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಎರಡಾವರ್ತಿ ವರಿತವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಪುನರುಕ್ತಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರಂ ನ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಇರುವವು. ಈ ಅಭ್ಯಾಸಶಬ್ದವು ಯಾವಾಗಲೂ ವಾಕ್ಯದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವುದು.

ನಿಷ್ಪಹಮಾಣೋ ಯಮತೇ ನಾಯತೇ ಧನ್ವಾಸಹಾ ನಾಯತೇ |

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ನ ಅಯತೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಎರಡಾವರ್ತಿ ವರಿತವಾಗಿ ಅವುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಧನ್ವಾಸಹಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇರುವುದು. ಈ ಅಭ್ಯಾಸ ವಿಷಯವನ್ನು ಯಾಸ್ಮರು ಅಭ್ಯಾಸೇ ಭೂಯಾಂಸಮರ್ಥಂ ಮನ್ಯಂತೇ ಯಥಾಹೋ ದರ್ಶನೀಯಾಹೋ ದರ್ಶನೀಯೇತಿ | ಎಂದು ಹೇಳಿ ಇದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರರು—

ಅಭ್ಯಾಸೇ ಭೂಯಾಂಸಂ ಅರ್ಥಂ ಮನ್ಯಂತೇ | ಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಸೇ ಯತ್ರಾನೋ ವಿಶೇಷೋ ನಾಸ್ತಿ
ತತ್ರೈವಂ ವಿಶೇಷಮಾಚಾರ್ಯಾ ಮಂತ್ರಾರ್ಥಸತ್ತತ್ತ್ವವಿದೋ ಮನ್ಯಂತೇ-ಯದುತಾರ್ಥ-
ಭೂಯಸ್ತ್ವಮಿತಿ | ನ ಹ್ಯಕಸ್ಮಾತ್ ಸ ಏವ ಶಬ್ದಃ ಪುನರಭ್ಯಸ್ಯತೇ | ಲೋಕೇಽಪಿ ಚೈತತ್
ವೃಷ್ಟಂ-ಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಸೇರ್ಧಭೂಯಸ್ತ್ವಮಿತಿ | ಯಥಾ-ಅಹೋ ದರ್ಶನೀಯಃ | ಅಹೋ
ದರ್ಶನೀಯಃ | ಇತಿ | ಗುಣಾತಿಶಯೇ ಹಿ ಸ್ತ್ರೀಯಃ ಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಸಃ ತಸ್ಮಾನ್ಮಂತ್ರೇಷ್ವಪಿ
ತದ್ವದೇವೇತಿ ನ್ಯಾಯಃ ||

ಎಂದರೆ ಒಂದು ಶಬ್ದವನ್ನು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಎರಡಾವರ್ತಿ ಉಚ್ಚರಿಸುವಾಗ ಆ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎರಡರ್ಥಗಳಿಲ್ಲವೆಂದು ನಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಶಬ್ದದ ಪುನರುಕ್ತಿಯು ಅರ್ಥಾತಿಶಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು, ಎಂದರೆ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ವಿಷಯವು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಾಟುವಂತೆ ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಉದಾ—ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣನೆ ಮಾಡುವಾಗ ಅಹೋ ದರ್ಶನೀಯ ಅಹೋ ದರ್ಶನೀಯ ಎಂದು ಹೇಳುವುದುಂಟು. ಆಗ ದ್ವಿರುಕ್ತಿಗೆ ಅಹಾ ಎಂತಹ ಸೌಂದರ್ಯ, ಎಂತಹ ಸೌಂದರ್ಯವೆಂದು

ಸೌಂದರ್ಯಾತಿಶಯವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ರೂಢಿ ಇರುವುದು. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು, ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಆದರೆ ನಾಯಣರು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಭ್ಯಾಸಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿ ಅರ್ಥವಿಸುವಣೆ ಮಾಡುವರು.

ಈ ವಿಧವಾದ ದ್ವಿರುಕ್ತಿಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಯೋಜನವುಂಟು. ಋಗ್ವೇದದ ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳು ಗಾನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವಂತೆಯೇ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುವು. ರಾಗಾದಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಹಾಡುವಾಗ ಎಲ್ಲವಿಯನ್ನೂ ಅನುವಲವಿಯನ್ನೂ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಹಾಡುವುದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದ ವಿಷಯವಾಗಿವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಋಕ್ಕುಗಳೂ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳೂ ರ್ವಾಪ್ಯವಾಗಿರುವಂತೆ ಗಾನಮಾಡುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರಬೇಕು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪರನಕ್ಕಾಗಿ ಈ ವಾರುಚ್ಛೇವ ಮಂತ್ರಗಳ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ನಾಮನೇದದ ಬಹುಭಾಗವು ಋಗ್ವೇದದ ಋಕ್ಕುಗಳೇ ಆಗಿರುವುವು.

ವೇದಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಅರ್ಥವತ್ತಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಅವುಗಳನ್ನು ಭಕ್ತಿಶ್ರದ್ಧೆಗಳಿಂದ ಸ್ವರೂಪಿತವಾಗಿ ಸತನ ಅಥವಾ ಗಾನವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ವೇದಮಂತ್ರಪಠನಮಾಡುವವರಿಗೂ, ಅಂತಹ ವೇದಘೋಷವನ್ನು ಕೇಳುವ ಶ್ರೋತ್ರವ್ಯಂದಕ್ಕೂ ಒಂದು ಅನಿರ್ವಚನೀಯವಾದ ಆನಂದವುಂಟಾಗುವುದೆಂಬ ವಿಷಯವು ಅನೇಕರ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವುದು. ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರೇ ಮೊದಲಾದ ಕೆಲವು ಆಧುನಿಕ ವಿದ್ವಾಂಸರು ವೇದಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಅರ್ಥಪ್ರಾಧಾನ್ಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಾತ್ರವೇ ನೋಡುವುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ವೇದಮಂತ್ರಗಳ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸ್ವಾರಸ್ಯವು ತಿಳಿಯಲು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರು ವ್ರಯತ್ನಪಡುವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಕೆಲವರು ಈ ಋಕ್ಕುಗಳು ಭಂಡೋಬಧವಾಗಿದ್ದರೂ ಅನೇಕ ಲೋಪದೋಷಗಳೂ ವ್ಯಾಕರಣನಿಯಮೋಲ್ಲಂಘನೆಗಳೂ ಇರುವುದೆಂದೂ, ವ್ರಾಥ ಕವಿತೆಗೆ ಸೇರಿದ್ದಲ್ಲವೆಂದೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ಆದರೆ ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸಾಧುವಾದುದಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಲಿಖಿತಭಾಷೆ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕಂಠವಾರವಾಗಿಯೇ ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಆದುದರಿಂದ ಶಬ್ದೋಚ್ಚಾರಣೆಗೂ ಶ್ರಾವ್ಯತ್ವಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಗಮನ ಕೊಡುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವು. ಮತ್ತು ಲಿಖಿತಭಾಷೆಯೂ ಇಲ್ಲದೆ ವ್ಯಾಕರಣವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ಭಾಷಾಶೈಲಿಯನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ಸಹಜವೇ ಆಗಿರುವುದು ಮತ್ತು ಈಚೆಗೆ ಪಾಣಿನಿಯೇ ಮೊದಲಾದವರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ವೇದಶಬ್ದಗಳ ಆಧಾರದಿಂದಲೇ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವೆಂಬುದನ್ನು ಮರೆಯಬಾರದು. ಭಾಷೆಯಿಂದ ವ್ಯಾಕರಣವೇ ಹೊರತು ವ್ಯಾಕರಣದಿಂದ ಭಾಷೆಯಲ್ಲ. ಭಾಷೆಯೇ ಮೂಲ. ಅದನ್ನು ನುಸರಿಸಿ ವ್ಯಾಕರಣವಿರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ವೇದಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ಶಬ್ದಾದಿಗಳ ರೂಪಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈಗಿನ ವ್ಯಾಕರಣ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಅದಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಾಗಿ ಅನ್ವಯಿಸುವುದು ಸಮಂಜಸವಾಗಲಾರದು.

ಗಾನದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳ ರಚನೆಯಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿರುವುದಷ್ಟೆ. ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಹ್ರಸ್ವಾಕ್ಷರಗಳು ದೀರ್ಘಾಕ್ಷರಗಳಾಗಿಯೂ ದೀರ್ಘಾಕ್ಷರಗಳು ಹ್ರಸ್ವಾಕ್ಷರಗಳಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದು ಉದಾ;--ಅಥ ಘ ಸ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಸಂಹಿತಾ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘಾಕ್ಷರಗಳಾಗಿರುವುವು ಇದರಂತೆ **ಋತವೃಧಾ** ಎಂಬುದು **ಋತಾವೃಧಾ** ಎಂದು ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವುದು.

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳ ಒಂದೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳು ಲೋಪವಾಗಿರುವುವು. ಉದಾ;—ಆತ್ಮನಾ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ತ್ಮನಾ ಎಂದೂ ಭಾವಯವ್ಯಸ್ಯ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಭಾವ್ಯಸ್ಯ ಎಂದೂ ಇರುವುದು. ಈ ರೀತಿಯಾದ ಲೋಪದೋಷಗಳು ಅಧುನಿಕ ಭಾಷೆಗೂ ಹೊಸದೇನಲ್ಲ. ಉದಾ;—ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಹಾಡುವಾಗ ಗಾನಮಾಡುವವರು ಕೃಷ್ಣ ಮೂರ್ತಿ ಎಂಬ ಕಡೆ ಕೃಷ್ಣಾ ಮೂರುತಿ ಎಂದೂ. ಕೀರ್ತಿ ಎಂಬ ಕಡೆ ಕೀರುತಿ ಎಂದೂ ಹಾಡುವುದುಂಟು. ಇಂತಹ ಲೋಪದೋಷಗಳು ಒಹಳವಾಗಿವೆ. ವೇದಮಂತ್ರಗಳು ಕೇವಲ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯಿಂದ ಸರಂಪರಿಯಾಗಿ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟು ನಡೆದು ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಅಲ್ಪದೋಷಗಳು (ಅವು ದೋಷಗಳೇ ಅಲ್ಲ) ಇರುವುದು ಅನ್ವಾಭಾವಿಕವಲ್ಲ.

ಪರುಚ್ಛೇದಮುಷಿದೃಷ್ಟವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳು ಬಹು ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುವು ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳ ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥವು ಬಹು ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾಗಿಯೂ, ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಅರ್ಥವು ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಬಹುಭಾಗವು ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುವು. ಅವುಗಳ ವಿವರಣೆಯು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿರುವುದು

ದೇವಾಸುರಾ ವಾ ಏಷು ಲೋಕೇಷು ಸಮಯತಂತ ತೇ ನೈ ದೇವಾಃ ಷಷ್ಠೇನೈವಾಹ್ನೇಭ್ಯೋ
ಲೋಕೇಭ್ಯೋಽಸುರಾನ್ ಪ್ರಾಣುದಂತ ತೇಷಾಂ ಯಾನ್ಯಂತರ್ಹಸ್ತೀನಾನಿ ವಸೂನ್ಯಾ-
ಸಂಸ್ತಾನ್ಯಾದಾಯ ಸಮುದ್ರಂ ಪ್ರಾಪ್ಯಂತ ತ ಏತೇನೈವ ಛಂದಸಾನುಹಾಯಾನ್ತರ್ಹಸ್ತೀನಾನಿ
ವಸೂನ್ಯಾದದತ ತದ್ಯದೇತತ್ಪದಂ ಪುನಃಪದಂ ಸ ಏವಾಂಕುಶ ಆಸಂಜನಾಯ |
ಆ ದ್ವಿಷತೋ ವಸು ದತ್ತೇ ನಿರೇನಮೇಚ್ಯಃ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ಲೋಕೇಭ್ಯೋ ನುದತೇ
ಯ ಏವಂ ವೇದ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೨೨-೬)

ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅಸುರರಿಗೂ ಒಂದು ಸಲ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಯುದ್ಧವಾಯಿತು. ಆಗ ದೇವತೆಗಳು (ದ್ವಾದಶಾದ ವೆಂಬ ಯಾಗದ) ಆರನೆಯ ದಿವಸ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿ ಅಸುರರನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಈ ಲೋಕದಿಂದ ಓಡಿಸಿದರು. ಆಗ ಅಸುರು ಸೋತುಹೋಗಿ ತಮ್ಮ ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ಧನಕನಕಾದಿ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ರಣರಂಗದಿಂದ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಬಿಸಾಡಿದರು. ಬಳಿಕ ದೇವತೆಗಳು ಅಸುರರನ್ನು ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡುಹೋಗಿ ವರುಚ್ಛೇದಮುಷಿದೃಷ್ಟವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳ ವರಸಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಅಸುರು ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ್ದ ಧನಗಳನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆದರು ಹೀಗೆ ಪಡೆಯುವಾಗ ಪರುಚ್ಛೇದಮುಷಿದೃಷ್ಟವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಏಳನೆಯ ಪಾದವು (ಪುನಃ ಪಠಿತವಾದ ವಾದವು) ಇವರಿಗೆ ಸಹಾಯಕವಾಯಿತು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜನರು ತಮಗೆ ನಿಲುಕದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಕ್ಕೆ (hook) ಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಉದ್ದವಾದ ಕೋಲಿನಿಂದ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವು. ಅದರಂತೆ ಈ ಮುಷಿದೃಷ್ಟವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿನ ಪುನಃ ಪಠಿತವಾಗುವ ಏಳನೆಯ ಪಾದವು (ಸುಮ್ಯಲೋಕೋ ನ ಆಗಹಿ ಎಂಬ ಪಾದದಂತಿರುವ ಏಳನೆಯ ಪಾದವು) ಸಮುದ್ರಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಧನಾದಿವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸೇರುವಂತೆ ಮಾಡಿತು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಅದರಂತೆ ಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣೆಮಾಡಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಪುರುಷನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿ, ಈ ಲೋಕದಿಂದ ಅವನನ್ನು ಓಡಿಸಿ ಅವನ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ತಾನೇ ಪಡೆಯುವನು.

ಪರುಚ್ಛೇವಮುಷಿದೃಷ್ಟವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಅಂತರಾರ್ಥವಿವರಣೆಯು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. (ಐ ಬ್ರಾ. ೨೨-೫) —

ಪಾರುಚ್ಛೇವೀರುಪದಧತಿ ಪೂರ್ವಯೋಃ ಸವನಯೋಃ ಪುರಸ್ತಾತ್ಪ್ರಸ್ಥಿತಯಾಜ್ಞಾನಾಂ ರೋಹಿತಂ
ವೈ ನಾನೈತಚ್ಛಂದೋ ಯತ್ತಾರುಚ್ಛೇವಮೇತೇನ ವಾ ಇಂದ್ರಃ ಸಪ್ತ ಸ್ವರ್ಗಾಂಲ್ಲೋಕಾನ-
ರೋಹತ್ | ರೋಹತಿ ಸಪ್ತ ಸ್ವರ್ಗಾಂಲ್ಲೋಕಾನ್ಯ ಏವಂ ನೇದ | ತದಾಹುರ್ಯತ್ಪಂಚಸದಾ
ಏವ ಪಂಚಮಸ್ಯಾಹ್ನೋ ರೂಪಂ ಷಟ್ಪದಾಃ ಷಷ್ಠ್ಯಾಥ ಕಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಪದಾಃ ಷಷ್ಠೇಽದರ್ಶಾ-
ಸ್ಯಂತ ಇತಿ | ಷಡ್ವಿರೇವ ಪದೈಃ ಷಷ್ಠಮಹರಾಪ್ತುವಂತ್ಯಪಚ್ಛಿದ್ಯೇವೈತದಹರ್ಯತ್ಪ್ರಮಂ
ತದೇವ ಸಪ್ತಮೇನ ಪದೇನಾಭ್ಯಾರಭ್ಯ ವಸಂತಿ ವಾಚಮೇವ ತತ್ಪುನರುಪಯಂತಿ ಸಂತತ್ಯೈ||

ದ್ವಾವಾಹ ಅಥವಾ ದರಾತ್ರ ಎಂಬ ಯಜ್ಞದ ಆರನೆಯ ದಿವಸ ನಡೆಯುವ ಪ್ರಾತಸ್ಸವನ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನಗಳಲ್ಲಿ (ಸವನವೆಂದರೆ ಸೋಮವನ್ನು ಲತೆಯಿಂದ ಜಜ್ಜಿ ತೆಗೆದು ಹಿಂಡುವ ಕರ್ಮ) ದೋತೃವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಏಳು ಜನ ಋಕ್ತಿಕ್ತುಗಳು ವ್ರಸ್ಥಿತಯಾಜ್ಞಾನಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವರು. ಎಂದರೆ ಮೊದಲು ಒಂದೊಂದು ಪಾರುಚ್ಛೇವ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಅನಂತರ ಒಂದೊಂದು ವ್ರಸ್ಥಿತ ಯಜ್ಞಾನಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಪಾರುಚ್ಛೇವ ಮಂತ್ರಗಳು ಯಾವವೆಂದರೆ—

ವೃಷನ್ನಿಂದ್ರ ವೃಷಪಾಣಾಸ ಇಂದವಃ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೯-೬) ಎಂಬ ಋಕ್ತಿನಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯ ಋಕ್ತಿನವರಿಗೂ (೧-೧೩೯-೧೧) ಮತ್ತೂ

ಹಿವಾ ಸೋಮಮಿಂದ್ರ ಸುವಾಸಮದ್ರಿಭಿಃ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೦-೨) ಎಂಬ ಋಕ್ತಿನಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯವರಿಗೂ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೦-೨)

ಇರುವ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಈ ವರುಚ್ಛೇವಮುಷಿದೃಷ್ಟವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ರೋಹಿತ (ಹತ್ತುವುದು)ವೆಂದು ಹೆಸರು. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಋಕ್ಕುಗಳ ಪಠನದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನು ಏರಿದನು. ಇಲ್ಲಿ ಏಳು ಸ್ವರ್ಗಗಳೆಂದರೆ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮಾಧಮಭೇದಗಳಿಂದ ಇರುವ ಏಳು ಸ್ವರ್ಗವಿಭಾಗಗಳು. ಯಾವ ಪುರುಷನು ಈ ರೀತಿ ಈ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಮಾಡುವನೋ ಅವನೂ ಸಪ್ತಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಹೊಂದುವನು

ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ವಿಷಯವಿರುವುದು. ಈ ಯಾಗದ ಐದನೆಯ ದಿವಸದಲ್ಲಿ ಸವನಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಐದು ಪಾದಸಂಖ್ಯೆಯ (ಪಂಕ್ತಿಭವಸ್ತು) ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವುದು ರೂಢಿಯು. ಅದರಂತೆ ಆರನೆಯ ದಿವಸದಲ್ಲಿ ಆರು ಪಾದಗಳ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದು ಆದರೂ ಏಳು ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ಪಾರುಚ್ಛೇವ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಆ ದಿವಸ ಏತಕ್ಕೆ ಪಠಿಸುವರೆಂದರೆ ಆರು ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಋಕ್ತಿನ ಆರು ಪಾದಗಳಿಂದ ಆರು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಗಳನ್ನು ದಾಟಿ ಏಳನೆಯ ಪಾದದಿಂದ ಸಪ್ತಮ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಏರುವರು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಏಳನೆಯ ಪಾದವು ಪುನರುಕ್ತಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಆರು ಪಾದಗಳಿರುವವು ಎಂದೇ ಗಣನೆ. ಏಳನೆಯ ಪಾದಕ್ಕೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ

ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಪಡಿಸಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಸಪ್ತಮಸ್ಕರ್ಗವನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು

ಪರುಚ್ಛೇಪಖಂಡ್ಯಷ್ಟಪಾದ ಸೂಕ್ತಗಳು ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ—

**ದ್ಯೌರ್ವೇ ದೇವತಾ ಪಷ್ಠಮಹರ್ವಹತಿ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶಸ್ತೋನೋ ರೈವತಂ ಸಾಮಾತಿಚ್ಛಂದಾ-
ಶ್ಚಂದೋ ಯಥಾದೇವತನೇತೇನ ಯಥಾಸ್ತೋಮಂ ಯಥಾಸಾಮ ಯಥಾಚ್ಛಂದಸಂ
ರಾಧ್ನೋತಿ ಯ ಏವಂ ವೇದ ||**

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೨೨-೭)

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದಶರಾತ್ರಯಾಗದ ಆರನೆಯ ದಿನವದ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ದೇವತಾದಿ ವಿವರಗಳು ಈ ರೀತಿ ಇರುವವು—
ಆರನೆಯ ದಿನದ ದ್ಯೌಃ ಎಂಬುದು ದೇವತೆಯು, ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶವೆಂಬ ಸ್ತೋಮವಿಶೇಷವನ್ನು ಅದಿನ ಪಠಿಸಬೇಕು. ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶಸ್ತೋಮದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ನಾವು ಹಿಂದೆಯೇ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಆದರೂ ತಾಂಡ್ಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಸ್ತೋಮದ ವಿವರವು—**ಏಕಾದಶಭ್ಯೋ ಹಿಂಕರೋತಿ ಸ ತಿಸೃಭಿಃ ಸ ಸಪ್ತಭಿಃ ಸ ಏಕಯಾ | ಏಕಾದಶ-
ಭ್ಯೋ ಹಿಂಕರೋತಿ ಸ ಏಕಯಾ ಸ ತಿಸೃಭಿಃ ಸ ಸಪ್ತಭಿಃ | ಏಕಾದಶಭ್ಯೋ ಹಿಂಕರೋತಿ ಸ ಸಪ್ತಭಿಃ ಸ
ಏಕಯಾ ಸ ತಿಸೃಭಿರಂತೋ ವೈ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶಃ ||** ಎಂದಿದೆ. ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ತೃಚವನ್ನು (ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು) ಪ್ರಥಮ ಪರ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು ಮೂರಾವರ್ತಿಯೂ ಎರಡನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು ಏಳಾವರ್ತಿಯೂ ಪಠಿಸಬೇಕು (ಇದರಿಂದ ಹನ್ನೊಂದು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿದಂತಾಗುವುದು.) ದ್ವಿತೀಯ ಪರ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ತೃಚದ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು ಒಂದು ಸಲವೂ ಎರಡನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು ಮೂರು ಸಲವೂ ಮೂರನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು ಏಳು ಸಲವೂ ಪಠಿಸಬೇಕು. (ಒಟ್ಟು ೧೧ ಋಕ್ಕುಗಳು) ತೃತೀಯ ಪರ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು ಏಳಾವರ್ತಿಯೂ ಎರಡನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು ಒಂದಾವರ್ತಿಯೂ ಮೂರನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು ಮೂರಾವರ್ತಿಯೂ ಪಠಿಸಬೇಕು. (ಒಟ್ಟು ೧೧ ಋಕ್ಕುಗಳು) ಈ ರೀತಿ ಮೂರು ಪರ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿಸುವ ಋಕ್ಕುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಮೂರಾವರ್ತ ಹನ್ನೊಂದು ಅಥವಾ ಮೂವತ್ತಮೂರು ಆಗುವುದರಿಂದ ಈ ಸ್ತೋಮಕ್ಕೆ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶಸ್ತೋಮವೆಂದು ಹೆಸರು. **ರೇವತೀರ್ನ ಸಧಮಾದೇ** (ಋ. ಸಂ. ೧-೩೦-೧೩) ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಸಾಮಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ರೈವತವೆಂದು ಹೆಸರು. ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ಸಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅಕ್ಷರಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ ಭಂದಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಅತಿಭಂದಾಃ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಆರನೆಯ ದಿನವದಲ್ಲಿ ವಾಕ್, ಗೌಃ ದ್ಯೌಃ ಎಂಬವು ದೇವತೆಗಳು. ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶಸ್ತೋಮದಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಬೇಕು. ರೈವತವೆಂಬ ಸಾಮದಿಂದ ಗಾನಮಾಡಬೇಕು ಅತಿಚ್ಛಂದಭಂದಸ್ತವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು (ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ) ಪಠಿಸಬೇಕು. ಇವೇ ಆರನೆಯ ದಿನವದ ವಿಶೇಷವಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳು.

ಯದ್ವೈ ಸಮಾನೋದಕೃಂ ತತ್ಸೃಷ್ಟ್ಯಾಹ್ನೋ ರೂಪಂ ಯದ್ವೈನ ತೃತೀಯ-
ಮಹಸ್ತದೇತತ್ಪುನರ್ಯತ್ಸೃಂ ಯದಶ್ವವದ್ಯದಂತವದ್ಯತ್ಪುನರಾವೃತ್ತಂ ಯತ್ಪುನನಿವೃತ್ತಂ
ಯದ್ರತವದ್ಯತ್ಪುನರ್ಯತ್ಸೃವದ್ಯತ್ಪುನದ್ಯದಂತರೂಪಂ ಯದುತ್ತಮೇ ಸದೇ ದೇವತಾ ನಿರುಚ್ಯತೇ
ಯದಸೌ ಲೋಕೋಽಭ್ಯುದಿತಃ ||

(ಐ ಬ್ರಾ. ೨೨-೭)

ಈ ಯಾಗದ ಮೂರನೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳುಂಟೋ ಆ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳೇ ಆರನೆಯ ದಿನದ
ದಲ್ಲಿಯೂ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು. ಮೂರನೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ವಸುನಾಗ ಉಚ್ಚರಿಸಿದ ಅಶ್ವವತ್
ಅಂತವತ್ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ಆರನೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿಯೂ ಪುನಃ ವರಿಸಬೇಕು. ಆದರೆ ಆರನೆಯ
ದಿನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಕ್ರಮವಿರುವುದು.

ಯತ್ಪಾರುಚ್ಛೇಪಂ ಯತ್ಸಪ್ತಪದಂ ಯನ್ನಾರಾಶಂಸಂ ಯನ್ನಾಭಾನೇದಿಷ್ಯಂ ಯದ್ರೈವತಂ
ಯದತಿಚ್ಛಂದಾ ಯತ್ಕೃತಂ ಯತ್ತೃತೀಯಸ್ಯಾಹ್ನೋರೂಪಮೇತಾನಿ ನೈ ಷಷ್ಯಸ್ಯಾಹ್ನೋ
ರೂಪಾಣಿ |

ಆ ದಿನದ ಏಳು ವಾದಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ವರುಚ್ಛೇಪಋಷಿದ್ವಷ್ಟವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನೂ ನಾಭಾನೇದಿಷ್ಯವೃಷ್ಟವಾದ
ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನೂ ನರಾಶಂಸದೇವತೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನೂ ವರಿಸಬೇಕು. ರೈವತವೆಂಬ ಸಾಮದಿಂದ ಗಾನ್
ಮಾಡಬೇಕು. ಅತಿಚ್ಛಂದಭಂದಸ್ಸಿನ (ಗಾಯತ್ರಿಭಂದಸ್ಸಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು) ಋಕ್ಕು
ಗಳನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಭೂತಕಾಲದ ಪ್ರಯೋಗವಿರಬೇಕು. ಈ ವಿಶೇಷ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಮೂರನೆಯ ದಿನದ
ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿರುವ ಅಥವಾ ಹೇಳದಿರುವ ಕ್ರಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆರನೆಯ ದಿನವೂ ಆಚರಿಸಬೇಕು. ಈ ರೀತಿ
ಮಾಡುವುದೇ ಎಂದರೆ ಪರುಚ್ಛೇಪಋಷಿದ್ವಷ್ಟ ಮಂತ್ರಪಠನವೇ ಆರನೆಯ ದಿನದ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವು.

ಅಯಂ ಜಾಯತ ಮನುಷೋ ಧರೀಮಣೀತಿ ಷಷ್ಯಸ್ಯಾಹ್ನ ಅಜ್ಯಂ ಭವತಿ ಪಾರುಚ್ಛೇಪಮತಿ-
ಚ್ಛಂದಾಃ ಸಪ್ತಪದಂ ಷಷ್ಠೇಽಹನಿ ಷಷ್ಯಸ್ಯಾಹ್ನೋ ರೂಪಂ |

ಆರನೆಯ ದಿನದ ವಸುವ ಅಜ್ಯಶಸ್ತ್ರವೆಂಬ ಮಂತ್ರವು ಪರುಚ್ಛೇಪಋಷಿದ್ವಷ್ಟವಾದ ಅಯಂ ಜಾಯತ ಮನುಷೋ
ಧರೀಮಣೀ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದ ಋಕ್ಕುಗಳಾಗಿರಬೇಕು. ಇವುಗಳ ಭಂದಸ್ಸು ಅತಿಭಂದವು. ಎಂದರೆ ನಾಧಾರಣ ಭಂದಸ್ಸಿ
ನಲ್ಲಿರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಅಕ್ಷರಗಳು ಇವುಗಳಲ್ಲಿರುವುವು ಮತ್ತು ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಏಳು ಪಾದಗಳಿರುವುವು. (ವೂರ್ವಾ
ರ್ಥದಲ್ಲಿ ೩ ಪಾದಗಳೂ ಮಧ್ಯಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ೨ ಪಾದಗಳೂ ಉತ್ತರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ೨ ಪಾದಗಳೂ ಒಟ್ಟು ೭ ಪಾದಗಳು).
ಇನ್ನೆಲ್ಲವೂ ಆರನೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿನ ವಿಶೇಷಕ್ರಮಗಳು.

ಸ್ತೀರ್ಣಂ ಬರ್ಹಿರುಪ ನೋ ಯಾಹಿ ವೀತಯ ಆ ವಾಂ ರಥೋ ನಿಯುತ್ಪಾನ್ಯಕ್ಷದವಸೇ
ಸುಷುಮಾಯಾತಮದ್ರಿಭಿಯು ವಾಂ ಸ್ತೋಮೇಭಿದೇವಯಂತೋ ಅಶ್ವಿನಾವರ್ಮಹ ಇಂದ್ರ
ವೃಷನ್ನಿಂದ್ರಾಸ್ತು ಶ್ತೌಷೋಷೂಷೋ ಅಗ್ನೇ ಶೃಣುಹಿ ತ್ವಮಾಳಿತೋ ಯೇ ದೇವಾಸೋ

ದಿವ್ಯೇಕಾದಶಸ್ಥೇಯಮದದಾದ್ರಭಸಮೃಣಚ್ಯುತಮಿತಿ ಪ್ರೇಳುಗಂ ಪಾರುಚ್ಛೇಪಮತಿಚ್ಛಿಂದಾಃ
ಸಪ್ತಪದಂ ಸಷ್ಠೇಽದನಿ ಸಷ್ಠಸ್ಯಾಹೋ ರೂಪಂ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೨೨-೭)

ಪ್ರೇಳುಗ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು. ಇವುಗಳು ಪರುಚ್ಛೇಪಮುಷಿದೃಷ್ಟವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳು. ಹೆಚ್ಚು ಅಕ್ಷರಸಂಖ್ಯೆಯಿರುವ ಅತಿಚ್ಛಂದ ಭಂದಸ್ತವು, ಏಳು ಪಾದಗಳಿರುವವು. ಅವುಗಳ ಕ್ರಮವು—

ಸ್ತೀರ್ಣಂ ಬರ್ಹಿರವ ನೋ ಯಾಹಿ ವಿತಯೇ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೫-೧ ರಿಂದ ೩ ಋಕ್ಕುಗಳು)

ಅ ವಾಂ ರಥೋ ನಿಯತಾನ್ವಕ್ಷದವಸೇ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೫-೪ ರಿಂದ ೬ರ ವರೆಗಿನ ಋಕ್ಕುಗಳು)

ಸುಷುಮಾ ಯಾತಮದ್ರಿಭಿಃ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೬-೧ ರಿಂದ ೩ ಋಕ್ಕುಗಳು)

ಯುನಾಂ ಸ್ತೋಮೇಭಿದೇವಯಂತೋ ಅಶ್ವಿನಾ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೯-೩ ರಿಂದ ೬ರ ವರೆಗಿನ ಋಕ್ಕುಗಳು).

ಅವರ್ನಹ ಇಂದ್ರ ದಾಪ್ಯಹಿ ಶ್ರುಥೀ ನಃ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೩-೬ ಮತ್ತು ೭ ನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳು)

ಅಸ್ತು ಶ್ರೌಷಃ ಪುರೋ ಅಗ್ನಿಂ ಧಿಯಾ ದಧೇ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೯-೧)

ಓ ಸೂ ಕೋ ಅಗ್ನೇ ತ್ಯಣುಹಿ ತೈಮಿಳಿತಃ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೯-೭)

ಯೇ ದೇವಾಸೋ ದಿವ್ಯೇಕಾದಶಸ್ಥ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೯-೧)

ಇಯಮದದಾದ್ರಭಸಮೃಣಚ್ಯುತಂ (ಋ. ಸಂ. ೬-೬೧-೧ರಿಂದ ೩ಋಕ್ಕುಗಳು)

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ ಋಕ್ಕುಗಳು ಸೇರಿ ಪ್ರೇಳುಗಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಾಗಿರುವುವು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಇಯಮದದಾತ್ ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳು ಮಾತ್ರ ಭರದ್ವಾಜಮುಷಿದೃಷ್ಟಗಳು. ಉಳಿದ ಋಕ್ಕುಗಳೆಲ್ಲಾ ಪರುಚ್ಛೇಪಮುಷಿದೃಷ್ಟಗಳು.

ಸ ಪೂರ್ವೈರ್ಯ ಮಹಾನಾಂ (ಋ. ಸಂ. ೮-೬೩-೧)ಎಂಬ ಋಕ್ತಿನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಮರುತ್ತತೀಯ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪರುಚ್ಛೇಪಮುಷಿದೃಷ್ಟವಾದ—

ಯಂ ತ್ವಂ ರಥಮಿಂದ್ರ ಮೇಧಸಾತಯೇ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೯-೧)

ಎಂಬ ಒಂದು ಋಕ್ಕು ಮಾತ್ರ ಸೇರಿರುವುದು. ಉಳಿದ ಋಕ್ಕುಗಳು ಬೇರೆ ಮುಷಿದೃಷ್ಟವಾದವುಗಳಾದುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನಿವರಿಸಿಲ್ಲ.

! ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಏಕೋನನಿಂಶೇನುವಾಕೇ ಸಪ್ತ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ತತ್ರಾಗ್ನಿಂ ಹೋತಾರಮಿತಿ ಪ್ರಥಮಂ ಸೂಕ್ತಮೇಕಾದಶರ್ಚಂ ದಿವೋದಾಸಪುತ್ರಸ್ಯ ಪರುಚ್ಛೇಪಸ್ಯಾರ್ಷಮಾಗ್ನೇಯಮಾತ್ಯಷ್ಟಂ | ಸ ಹಿ

ತರ್ಧ ಇತ್ಯಸ್ಯಾಃ ಸರ್ವಸಪ್ತತ್ಯಕ್ಷರಾತಿಧೃತಿಃ | ಉತ್ಪತ್ತಿಭಿಕ್ಕೃತಿಸಂಕೃತಿವಿಕ್ಕೃತ್ಯಾಕೃತಿಪ್ರಕೃತಿಕ್ಕೃತಿ-
ಧೃತಿಧೃತ್ಯತ್ಯಷ್ಟೃಷ್ಟಿಷು ಚತುರುತ್ತರತಾಕ್ಷರಮಾರಭ್ಯ ಚತುರ್ಣಾಂ ಪರಿತ್ಯಾಗ ಏಕೈಕಮುಕ್ತಂ
ಛಂದೋ ಜಾಯತೇ | ತಥಾ ಸತ್ಯತ್ಯಷ್ಟೃತಿಧೃತಿ ಉಕ್ತಸಂಖ್ಯೋಪೇತೇ ಸ್ಯಾತಾಂ | ಏತತ್ಸರ್ವಂ
ಛಂದೋಗ್ರಂಥೇ ಚತುಃಶತಮುತ್ಪತ್ತಿರಿತ್ಯಾದಿಸೂತ್ರೈಃ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಂ | ಪಿಂ. ೪-೧ | ತಥಾ ಚಾನು-
ಕ್ರಾಂತಂ | ಅಗ್ನಿನೋಕಾದಶ ಪರುಚ್ಛೇಪೋ ದೈವೋದಾಸಿರಾಗ್ನೇಯಂ ತು ಪಾರುಚ್ಛೇಪಂ
ಸರ್ವಮಾತ್ಯಷ್ಟಂ ತತ್ರಾತಿಧೃತಿಃ ಷಷ್ಠೀತಿ || ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ವಿಶೇಷವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ | ದಶರಾತ್ರಸ್ಯ
ಷಷ್ಠೇಹನಿ ಪ್ರಾತಃಸವನೇ ಪ್ರಸ್ಥಿತಯಾಜ್ಯಾನಾಂ ಪುರಸ್ತಾದನ್ಯಾ ಋಚಿಃ ಕೃತ್ವಾ ಪ್ರಾಕೃತೀಭಿಕ್ಷ
ಸಹ ಯಷ್ಟವ್ಯಂ | ತತ್ರಾಗ್ನೇಧ್ರಸ್ಯೃಷಾ ಪ್ರಥಮಾ | ಷಷ್ಠಸ್ಯ ಪ್ರಾತಃಸವನ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರೀತಿ |
ಅಗ್ನಿಂ ಹೋತಾರಂ ಮನ್ತ್ರೇ ದಾಸ್ತಂತಂ ದಧ್ಯಜ್ ಹ ಮೇ ಜನುಷಂ ಪೂರ್ವೋ ಅಂಗಿರಾಃ |
ಅ. ೪-೧ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾನ್ಯ - ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ನೃಧಮುಂಡಲದ ಹತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅನುವಾಕವು ವ್ಯಾಂಛನೆಯಾಗುವುದು.
ಈ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಏಳು ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವವು. ಈ ಏಳು ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಂ ಹೋತಾರಂ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು
ಮೊದಲನೆಯದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ದಿನೋದಾಸವುತ್ರನಾದ ವರುಚ್ಛೇವ
ನೆಂಬುವನು ಋಷಿಯು, ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು. ಅತ್ಯಷ್ಟಿಯೆಂಬುದು ಛಂದಸ್ಸು. ಸ ಹಿ ಶರ್ಧಃ ಎಂಬ ಋಕ್ಕು
೭೬ ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಅತಿಧೃತಿಯೆಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನದು. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಅಭಿಕ್ಕೃತಿ, ಸಂಕೃತಿ, ವಿಕ್ವೃತಿ, ಆಕೃತಿ, ವೃತ್ತಿ, ಕೃತಿ,
ಅತಿಧೃತಿ, ಧೃತಿ, ಅತ್ಯಷ್ಟಿ, ಅಷ್ಟಿ ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ೧೦೪ ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ವೃತಿ ಋಕ್ಕಿಗೂ ನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಗಳಂತೆ
ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತಾ ಕೊನೆಯ ಅಷ್ಟಿಯೆಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿಗೆ ೬೪ ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವವು. ಎಂದರೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಅಷ್ಟಿ ಎಂಬ
ಋಕ್ಕಿನವರಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ೧೦೪, ೧೦೦, ೯೬, ೯೨, ೮೮, ೮೪, ೮೦, ೭೬, ೭೨, ೬೮, ೬೪, ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವವು.
ಆದುದರಿಂದ ಈಗ ಹೇಳಿದ ಅತ್ಯಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಅತಿಧೃತಿ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ೬೮ ಮತ್ತು ೭೬ ಅಕ್ಷರಗಳಿದ್ದಂತಾಯಿತು.
ಈ ವಿನರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಛಂದೋಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಚತುಃಶತಮುತ್ಪತ್ತಿ ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿತ
ವಾಗಿರುವುದು (ಪಿ. ೪-೧) ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ-ಅಗ್ನಿನೋಕಾದಶ ಪರುಚ್ಛೇಪೋ ದೈವೋದಾಸಿರಾಗ್ನೇ-
ಯಂ ತು ಪಾರುಚ್ಛೇಪಂ ಸರ್ವಮಾತ್ಯಷ್ಟಂ ತತ್ರಾತಿಧೃತಿಃ ಷಷ್ಠೀತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಸೂಕ್ತದ ವಿಶೇಷ
ವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು. ದಶರಾತ್ರನೆಂಬ ಯಾಗದ ಆರನೆಯ ದಿನದ ಪ್ರಾತಃಸವನಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ಥಿತಯಾಜ್ಯಾ
ನುಂತ್ರಗಳನ್ನು ವರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಒಂದೊಂದು ಯಜ್ಞಾನುಂತ್ರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು
ಋಕ್ಕನ್ನು ವರಿಸಬೇಕೆಂಬ ಕ್ರಮವಿರುವುದು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಂ ಹೋತಾರಂ ಎಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು
ಅಗ್ನೇಧ್ರನೆಂಬ ಋತ್ತಿಜನು ಪರಿಸರ್ಜೆಕಾಗಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯವು ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಷಷ್ಠಸ್ಯ ಪ್ರಾತಃ
ಸವನೇ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಂ ಹೋತಾರಂ ಮನ್ತ್ರೇ ದಾಸ್ತಂತಂ ದಧ್ಯಜ್ ಹ ಮೇ ಜನುಷಂ
ಪೂರ್ವೋ ಅಂಗಿರಾಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೪-೧).

ಸೂಕ್ತ—೧೨೩

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೯ || ಸೂಕ್ತ—೧೨೩ ||

ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೧ || ವರ್ಗ—೧೨, ೧೩ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೧೧ ||

|| ಋಷಿಃ—ಪರುಚೈವೋ ದೈವೋದಾಸಿಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||

|| ಭಂದಃ—೧-೫, ೭-೧೧ ಅತ್ಯಷ್ಟಿಃ | ೬ ಅತಿಧೃತಿಃ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಗ್ನಿಂ ಹೋತಾರಂ ಮನ್ತ್ರೇ ದಾಸ್ವಂತಂ ವಸುಂ ಸೂನುಂ ಸಹಸೋ

ಜಾತವೇದಸಂ ವಿಪ್ರಂ ನ ಜಾತವೇದಸಂ |

ಯ ಉರ್ಧ್ವಯಾ ಸ್ವರ್ಧರೋ ದೇವೋ ದೇವಾಚ್ಯಾ ಕೃಪಾ |

ಘೃತಸ್ಯ ವಿಭ್ರಾಷ್ಟಿನುನು ವಸ್ತಿ ಶೋಚಿಷಾಜುಹ್ವಾನಸ್ಯ ಸರ್ಪಿಷಃ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಗ್ನಿಂ | ಹೋತಾರಂ | ಮನ್ತ್ರೇ | ದಾಸ್ವಂತಂ | ವಸುಂ | ಸೂನುಂ | ಸಹಸಃ | ಜಾತವೇದಸಂ |

ವಿಪ್ರಂ | ನ | ಜಾತವೇದಸಂ |

ಯ | ಉರ್ಧ್ವಯಾ | ಸ್ವರ್ಧರಃ | ದೇವಃ | ದೇವಾಚ್ಯಾ | ಕೃಪಾ |

ಘೃತಸ್ಯ | ವಿಭ್ರಾಷ್ಟಿಂ | ಅನು | ವಸ್ತಿ | ಶೋಚಿಷಾ | ಅಜುಹ್ವಾನಸ್ಯ | ಸರ್ಪಿಷಃ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಗ್ನಿಂ ಸರ್ವಾಸಾಂ ದೇವಸೇನಾನಾಮಗ್ರಣ್ಯಂ ಯಜ್ಞೇಷ್ಯಗ್ರಂ ನೀಯಮಾನಂ ನಾ ಹೋತಾರ-
ಮಸ್ಮದ್ಯಾಗಂ ಪ್ರತಿ ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವಾತಾರಂ | ಯದ್ವಾ | ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಿಕಂ ಹೋತಾರಂ |
ಜುಹೋತೇರ್ಹೋತೇತ್ಯಾರ್ಣವಾಭ ಇತಿ ಯಾಸ್ಮಃ | ನಿ. ೭-೧೫ | ಅಗ್ನಿಮದ್ಯ ಹೋತಾರಮವ್ಯ-

ಣೀತ | ತೈ. ಬ್ರಾ. ೨-೬-೧೫-೧ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಅಗ್ನಿಮಗ್ನ ಆವಹೇತಿ ಚಾಗ್ನೇರಾಹ್ವಾತೈಶ್ಚಂ
ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ | ಅಗ್ನಿಂ ಹೋತಾರಂ ಮನ್ಯೇ | ಏವಂ ಪ್ರತಿವಿಶೇಷಣಂ ಮನ್ಯೇ ಇತಿ ಸಂಬಂಧಃ | ಯದ್ವಾ |
ಯಾಗನಿಷ್ಪತ್ತೇರೇವಾಪೇಕ್ಷಿತತ್ವಾದೇವ ನಿರ್ಧೇಯವಿಶೇಷಣಂ | ಇತರಾಣಿ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣವಿಶೇಷ-
ಣಾನಿ ಸ್ತುತಿಪರಾಣಿ | ದಾಸ್ಯಂತಮತಿಶಯೇನ ದಾನವಂತಂ ವಸುಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ನಿವಾಸಹೇತುಂ
ಸಹಸಃ ಸೂನುಂ ಬಲಸ್ಯ ಪುತ್ರಂ | ಅಗ್ನಿಮಂಥನಕಾಲೇ ಬಲೇನ ಮಥ್ಯಮಾನ ಉತ್ಪದ್ಯತ ಇತಿ ಪುತ್ರತ್ವಮು-
ಪಚರ್ಯತೇ | ಜಾತವೇದಸಂ ಜಾತಾನಾಂ ಮೇದಿತಾರಂ ಜಾತಪ್ರಜ್ಞಂ ಜಾತಬಲಂ ವಾ | ಜಾತವೇದಃ
ಶಬ್ದೋ ಯಾಸ್ಯೇನ ಬಹುಧಾ ನಿರುಕ್ತಃ | ನಿ. ೬-೧೯ | ಅಗ್ನೇರ್ಜಾತವೇದಸ್ತೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ |
ವಿಪ್ರಂ ನ ಜಾತವೇದಸಂ ಜಾತವಿದ್ಯಂ ಮೇಧಾವಿನಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಮಿವ | ತಂ ಯಥಾ ಬಹುಮನ್ಯಂತೇ
ತಥಾ ತ್ವಾಮಪಿ ಮನ್ಯೇ | ಸ್ತೌಮೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಉಕ್ತಗುಣವಿಶಿಷ್ಟೋ ಯೋ ದೇವಃ ಸ್ವಧ್ವರಃ ಶೋಭ-
ನಯಜ್ಞವಾನ್ ಯಜ್ಞಂ ಸಮ್ಯಕ್ ನಿರ್ವಹನ್ ಊರ್ಧ್ವಯೋನೇತಯೋತ್ಪ್ರಸ್ಥಯಾ ದೇವಾಚ್ಯಾ
ದೇವಾನನ್ನಿಜಯಂತ್ಯಾ ದೇವಾನ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ತಯಾ ವಾ ಕೃಪಾ ಕೃಪಯಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಲಕ್ಷಣಯಾ |
ದೇವಾನ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ತಯಾ ಕೃಪೇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ನಿ. ೬-೮ | ತೇಭ್ಯೋ ಹವಿರ್ವಹನಬುದ್ಧ್ಯಾ ಯುಕ್ತಃ
ಸನ್ ಆಜುಹ್ವಾನಸ್ಯಾ ಸಮಂತಾದ್ಧಿಯಮಾನಸ್ಯ ಸರ್ಪಿಷಃ ಸರಣಿತಲಸ್ಯ ಘೃತಸ್ಯ ವಿಲಾಪನೇನ
ದೀಪ್ತಸ್ಯಾಜ್ಯಸ್ಯ ವಿಭ್ರಾಷ್ಟಿಂ ವಿಶೇಷೇಣ ಭ್ರಾಜಮಾನಮನು ಸ್ವಯಮಪಿ ತದಾಜ್ಯಂ ಶೋಚಿಷಾ
ಜ್ವಾಲಯಾ ವಷ್ಟಿ | ಕಾಮಯತೇ | ಸ್ವೀಕರೋತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯಃ ದೇವಃ—ಯಾವ ಅಗ್ನಿದೇವನು | ಸ್ವಧ್ವರಃ—(ತನ್ನಿಂದ) ಶೋಭಿತವಾದ ಯಾಗವೃಳ್ಳವನಾಗಿ
(ಯಜ್ಞವನ್ನು ಹೆನ್ನಾಗಿ ನಿರ್ವಹಿಸುವವನಾಗಿ) | ಊರ್ಧ್ವಯಾ—ಉತ್ಪ್ರಸ್ಥವಾದ | ದೇವಾಚ್ಯಾ—ದೇವತೆ
ಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುವ | ಕೃಪಾ—ಕೃಪೆಯಿಂದ (ಹವಿರ್ವಹನರೂಪವಾದ) ಯುಕ್ತನಾಗಿ | ಆಜುಹ್ವಾನಸ್ಯ—
ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತಿರುವ (ಯಜಮಾನನ) | ಸರ್ಪಿಷಃ—ದ್ರವರೂಪವಾಗಿರುವ | ಘೃತಸ್ಯ—ಆಜ್ಯದ | ವಿಭ್ರಾಷ್ಟಿಂ
ಅನು—ಚ್ಚಾಲೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ | ಶೋಚಿಷಾ—(ತನ್ನ) ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ | ವಷ್ಟಿ—ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೋ |
(ತಂ-೮) | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು (ದೇವತೆಗಳಿಗಿಲ್ಲಾ ಅಗ್ರಗಾಮಿಯನ್ನಾಗಿಯೂ) ಹೋತಾರಂ—(ನಮ್ಮ ಯಾಗಕ್ಕೆ
ದೇವತೆಗಳನ್ನು) ಆಹ್ವಾನಿಸುವವನಾಗಿಯೂ (ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕನಾದ ಹೋತೃವನ್ನಾಗಿಯೂ) | ದಾಸ್ಯಂತಂ—
ದಾನಶೀಲನನ್ನಾಗಿಯೂ | ವಸುಂ—(ಸರ್ವರಿಗೂ) ನಿವಾಸಹೇತುವನ್ನಾಗಿಯೂ | ಸಹಸಃ ಸೂನುಂ—(ಮಂಥನಕ್ಕೆ
ಅವಶ್ಯಕವಾದ) ಬಲದ ಪುತ್ರನನ್ನಾಗಿಯೂ (ಮತ್ತು) | ಜಾತವೇದಸಂ—ಮೇಧಾವಿಯಾದ | ವಿಪ್ರಂ ನ—
ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂತೆ | ಜಾತವೇದಸಂ—ಸೃಷ್ಟವಾದ ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ತಿಳಿದವನನ್ನಾಗಿಯೂ | ಮನ್ಯೇ—ತಿಳಿಯು
(ಸ್ತುತಿಸು)ತ್ತೇನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನಿಯು (ನಮ್ಮ) ಯಾಗವನ್ನಲಂಕರಿಸಿ, ಉತ್ಪ್ರಸ್ಥವಾದ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುವ
(ತನ್ನ ಹವಿರ್ವಹನರೂಪ) ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ (ದೇವತೆಗಳನ್ನು) ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವ (ಯಜಮಾನನಿಂದ ಹುತವಾದ)

ಪ್ರವೀಣತಮಾದ ಘೃತವನ್ನು (ತನ್ನ) ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ, (ಇಂತಹ) ಅಗ್ನಿಯನ್ನು (ನಮ್ಮ ಯಾಗಕ್ಕೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆಯುವ) ಹೋತೃವನ್ನಾಗಿಯೂ, ದಾನಶೀಲನನ್ನಾಗಿಯೂ, (ಸರ್ವರಿಗೂ) ನಿವಾಸಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ನನ್ನಾಗಿಯೂ, ಮೇಧಾವಿಯಾದ ವಿಪ್ರನಂತೆ ಸರ್ವಜ್ಞನನ್ನಾಗಿಯೂ ತಿಳಿಯುತ್ತೇನೆ (ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ).

English Translation.

I venerate Agni, the invoker (of the gods), the munificent, the giver of dwellings, the son of strength : he who knows all that exists, like a sage who is endowed with knowledge : who, the divine regenerator of sacrifices, through his lofty and reverential devotion, covets for the gods the blaze of the liquefied butter which is offered in oblation with his flames.

‡ ವಿಶೇಷವಿಸಯಗಳು ‡

ಅಗ್ನಿಂ--ಸರ್ವಾಸಾಂ ದೇವಸೇನಾನಾಮಗ್ರಣ್ಯಂ ಯಜ್ಞೇಷ್ವಗ್ರಂ ನೀಯಮಾಸಂ ವಾ ಅಗ್ನಿ ಶಬ್ದವು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ (ದೇವಸೇನೆಗಳಿಗೆ) ದೇವತೆಗಳ ಸೇನೆಗೆ ಮುಂದಾಗಿರತಕ್ಕವನೆಂದೂ, ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ (ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟು) ಮೊದಲು ತರಲ್ಪಡುವವನು ಎಂದೂ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಕರು—

ಅಗ್ನಿಃ ಸೃಥಿವೀಸ್ಥಾನಃ ತಂ ಪ್ರಥಮಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ ಅಗ್ರಣೀರ್ಭವತಿ | ಅಗ್ರಂ ಯಜ್ಞೇಷು ಪ್ರಣೀಯತೇ | ಅಜ್ಞಂ ನಯತಿ ಸನ್ನಮಮಾಸಃ |

(ನಿ. ೭-೧೪)

ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಅಗ್ನಿಗೆ ಮೂರು ಸ್ಥಾನಗಳಿರುವುವು. ಅಗ್ನಿಯ ಕಾರ್ಯವು ಅಂತರಿಕ್ಷ, ದ್ಯುಲೋಕ, ಸೃಥಿವೀ ಎಂಬ ಮೂರು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸೃಥಿವಿಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಮೊದಲು ವಿವರಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಅಗ್ನಿ ಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವರು. ಮೊದಲನೆಯ, **ಅಗ್ರಣೀರ್ಭವತಿ** ಎಂಬ ವಿವರಣೆಗೆ, ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು **ಸರ್ವೇಷು-ಭೇಷು ಅಸಾನಾತ್ಮಾನಮಗ್ರಂ ನಯತಿ, ಸರ್ವತ್ರ ತೇಭೋಪಕರೋತಿ ಯಥಾ ಅಗ್ರಂ ಸಂಪದ್ಯತೇ |** ವೈದಿಕಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಲೌಕಿಕವಾದ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ (ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ) ಇರುವವನು. ಆದ್ದರಿಂದ **ಅಗ್ರಣೀಃ** ಅಥವಾ **ಅಗ್ನಿರ್ವೈ ದೇವಾನಾಂ ಸೇನಾನೀಃ** ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳ ಸೇನಾನತಿಯು ಎಂದು ಶ್ರುತಿವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೇ ತಾನು ಮುಂದಾಳಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಗೆ ತರತಕ್ಕವನಾದ್ದರಿಂದ **ಅಗ್ರಣೀಃ** ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ, ತನ್ನನ್ನು ಸೇವಿಸುವವರಿಗೆ ಪ್ರಾಣುಮುಖ್ಯತೆಯು ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವವನಾದ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ **ಅಗ್ರಣೀಃ** ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು **ಅಗ್ರಂ ನಯತಿ** ಇತಿ **ಅಗ್ರಣೀಃ** ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಅಂದರೆ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ನಡೆಯಬೇಕಾದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಣಯನ ಕ್ಷಿಂತಲೂ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಯಾನ ಕರ್ಮವೂ ನಡೆಯದಿರುವ ಕಾರಣ **ಯಜ್ಞೇಷು ಅಗ್ರಂ ಪ್ರಣೀಯತೇ** ಎಂಬ

ಎರಡನೆಯ ವಿಷಯ (ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮೊದಲು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಆಗ್ರಂ-ಮೊದಲು-ಪ್ರಣಯನಾತ್—ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಆಗ್ನಿ—ಆಗ್ನಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಎಂಬುದಾಗಿ) ಸಮಂಜಸನಾಗಿರುವುದು.

ಅಂಗಂ ನಯತೀತ್ಯಗ್ನಿಃ ಎಂಬ ಅಗ್ನಿವದದ ವಿವರಣೆಯು **ಅಂಗಂ ನಯತಿ ಸನ್ನಮಮಾನಃ** ಎಂಬುದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ದೇವನು ಲೌಕಿಕವಾದ ಅಧವಾ ವೇದವೈಶೇಷ್ಯವಾದ ಕರ್ಮಗಳು ಎಲ್ಲದರಲ್ಲಿಯೂ, ತಾನು ಮುಖ್ಯನಾಗಿರುವನು. ತನಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ (ತನಗಿಂತ ಸಿಕ್ಕಪ್ಪಗಳನ್ನಾಗಿ) ತನಗೆ ಅಧೀನನಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವನು ಎಂದೂ, ಅಧವಾ ಇವನು ತೃಣವನ್ನಾಗಲಿ, ಕಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನಾಗಲಿ ಅಶ್ರಯಿಸಿದಾಗ ಅದನ್ನು ತನಗೆ ಅಧೀನನಾಗಿ ಇರುವಂತೆ ಇರಿಸುವನು ಆದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿ ಎನಿಸುವನು.

ಅಗ್ರಂ ನಯತೀತ್ಯಗ್ನಿಃ, ಅಗ್ರಂ ನೀಯತೇ ಇತ್ಯಗ್ನಿಃ, ಅಂಗಂ ನಯತೀತ್ಯಗ್ನಿಃ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ಅಗ್ನಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಯಾಸ್ವರು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಸೌಲಾಷ್ಟೀಯ ಎಂಬ ಆಚಾರ್ಯರು ಇವನು ತಾನು ಹೊಂದುವ ವದಾರ್ಥವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವಿರೂಪವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವನು (ಮಟ್ಟ ಕಷ್ಟಗೆ ಮಾಡುವನು) ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು. ಶಾಕಶ್ವೇತ ಎಂಬ ಆಚಾರ್ಯರು,

ತ್ರಿಭ್ಯ ಆಖ್ಯಾತೇಭ್ಯೋ ಜಾಯತೇ | ಇತಾದಕ್ತಾದ್ಧಗ್ನಾ ದ್ವಾ ನೀತಾತ್ | ಸ ಖಲ್ಲೇತೇರಕಾರ-
ಮಾದತ್ತೇ ಗಕಾರಮನಕ್ಷೇರ್ವಾ ದಹತೇರ್ವಾ ನೀಃ ಪರಃ ||

(ಸಿ. ೭-೧೪)

ಎಂದು ಅಗ್ನಿ ಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು **ಏತಿ ಚ ನಯತಿ ಚ ಹವೀಂಷಿ ದಹತಿ ಚ ಅಧವಾ ಏತಿ, ವ್ಯನಕ್ತಿ** ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇವನು ಅಚರಿಸುವನು. ಏತಿ-ಬರುತ್ತಾನೆ. ನಯತಿ—ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಒಯ್ಯುತ್ತಾನೆ. ದಹತಿ—ಸುಡುತ್ತಾನೆ. ವ್ಯನಕ್ತಿ—ರೂಪಾಂತರವನ್ನು ಹೊಂದಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಕ್ರಿಯೆಯಮೂಲಕ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಅಗ್ನಿಯು ದೇವಸೇನೆಯ ಮುಂದಾಳಾಗಿರುವನು. ಅಧವಾ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯನಾಗಿರುವವನು ಎಂಬ ಅಗ್ನಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ವರ್ಣಿಸಿದಾರೆ.

ಹೋತಾರಂ—ಅಸ್ಮದ್ಯಾಗಂ ಪ್ರತಿ ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವಾತಾರಂ ಯದ್ವಾ ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕಂ ಹೋತಾರಂ | ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆದು ತರುವ ಅಧವಾ ಹೋಮವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ (ಮತ್ತು ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವ) ಹೋತೃವಾಗಿರುವನು. ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. **ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ** ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಹೋತೃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯು ಆಗಿರುತ್ತದೆ. **ಅಗ್ನಿಮದ್ಯ ಹೋತಾರಮವ್ಯಣೇತ** (ಶ್ರೀ ಬ್ರಾ. ೨-೬-೧೫-೧) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೋತೃವನ್ನಾಗಿ ವರಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. **ಅಗ್ನಿಮಗ್ರ ಅವಹ** (ಶ್ರೀ ಬ್ರಾ. ೩-೫-೩-೨) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೊದಲು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳೂ ಉಪಪನ್ನವಾಗಿವೆ. ಇದರಿಂದಲೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ **ಅಗ್ನಿಂ ಹೋತಾರಂ ಮನ್ಯೇ** ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೋತೃವನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಹೋತೃಪದವನ್ನು ಅಗ್ನಿಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ಇದರಿಂದಲೇ ಈ ಋಕ್ಸನಲ್ಲಿರುವ ದ್ವಿತೀಯಾಂತವದಗಳು ಅಗ್ನಿವದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣಗಳಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ ಎಂದು

ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥ. ಯದ್ವಾ ಯಾಗನಿವೃತ್ತೇರೇವಾಪೇಕ್ಷಿತತ್ವಾತ್ ಏತದೇವವಿಧೇಯವಿಶೇಷಣಂ ಇತರಾಣಿ ತು ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣವಿಶೇಷಣಾನಿ ಸ್ತುತಿಪರಾಣಿ ಯಾಗವು ಆವಶ್ಯಕತಃವ್ಯವಾಗಿ ನೆರವೇರಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಹೋತಾರಂ ಎಂಬ ಪದವು ವಿಧೇಯವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿಯೂ ಇತರ ವಿಶೇಷಣವದಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿನಾಡುವವುಗಳಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಇದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೇ ಹೋತೃಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾಸ್ಮರು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ—

ಅಗ್ನಿಮೀಳೇ ಪುರೋಹಿತಂ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ದೇವಮ್ನತ್ವಿಜಂ | ಹೋತಾರಂ ರತ್ನಧಾತಮಮ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಹೋತಾರಂ ಹ್ಯಾತಾರಂ ಜುಹೋತೇಹೋತಾ ಇತ್ಯೌರ್ಣವಾಭಃ (ನಿ. ೭-೧೫) ಹು ಧಾತುನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಹೋತಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಕೃತಿ ಆಹ್ವಾನಮಾಡಿ ಕರೆದು ತರುವವನು ಎಂದು ಔರ್ಣವಾಭ ಎಂಬವರ ಮತವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ದಾಸ್ಯಂತಂ—ಅತಿಶಯೇನ ದಾನವಂತಂ. ಅಗ್ನಿಯು ಯಾಗಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಬಹಳವಾಗಿ ಧನವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವನೆಂದು ಅರ್ಥ.

ವಸುಂ—ಸರ್ವೇಷಾಂ ನಿವಾಸದೇತುಂ ಅಗ್ನಿಯು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸುಖದಿಂದ ವಾಸಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾದವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ವಸುಶಬ್ದವು ರತ್ನಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೫)ಯೂ, ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತೂ

ಸುಗುರಸತ್ಸಹಿರಣ್ಯಃ ಸ್ವಶ್ಲೋ ಬೃಹದಸ್ಮೈ ವಯಂ ಇಂದ್ರೋ ದಧಾತಿ |

ಯಸ್ತ್ವಾಯಂತಂ ವಸುನಾ ಪ್ರಾತರಿತ್ಯೋ ಮುಕ್ಷೀಜಯೇವ ಪವಿಮುತ್ಸಿನಾತಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೫-೨)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ವಸುನಾ—ಅನ್ನೇನ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ನವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ದೇವೀ ಜೋಷ್ಠೀ ವಸುಧೀತೀ ಯಯೋರನ್ಯಾಘಾದ್ವೇಷಾಂಸಿ ಯೂಯವದನ್ಯಾವಕ್ಷದ್ವಸು ನಾರ್ಯಾಣಿ ಯಜಮಾನಾಯ ವಸುವನೇ ವಸುಧೇಯಸ್ಯ ವೀತಾಂ ಯಜ |

(ವಾ. ಸಂ. ೨೨-೧೫)

ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ವಸು ಪದಕ್ಕೆ ಧನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ—

ಜ್ಮಯಾ ಅತ್ರ ವಸವೋ ರಂತ ದೇವಾ ಉರಾವಂತರಿಕ್ಷೇ ಮರ್ಜಯಂತ ಶುಭ್ರಾಃ |

ಅರ್ನಾಕೃಘ ಉರುಪ್ರಯಃ ಕೃಣುಧ್ವಂ ಶ್ಲೋತಾ ದೂತಸ್ಯ ಜಗ್ಮುಷೋ ನೋ ಅಸ್ಯ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೩೯-೩)

ಇಲ್ಲಿ ವಸವಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದೇವತೆಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಆದರೆ ನಾಯಣರು ವಸು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಾಸಕಾರಣನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ

ಸಹಸಃ ಸೂನುಂ—ಬಲಸ್ಯ ಪುತ್ರಂ ಯಾಗಮಾಡುವಾಗ ಆರಣ್ಯಕ್ಕೆ (ಬಲದಿಂದ) ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಮಧನ ಮಾಡಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಬಲದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವ ಕಾರಣ ಬಲಕ್ಕೆ ಪುತ್ರನೆಂದು (ಮಗನೆಂದು) ಇಲ್ಲಿ ಔಪಚಾರಿಕವಾದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುತ್ತದೆ.

ಸಹಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು—ಸೂರೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಇವೃತ್ತಿಂಟು ಓಲನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.

ಏತಾ ವಿಶ್ವಾ ಸವನಾ ತೂತುಮಾ ಕೃಷೇ ಸ್ವಯಂ ಸೂನೋ ಸಹಸೋ ಯಾನಿ ದಧಿಷೇ |

ವರಾಯ ತೇ ಪಾತ್ರಂ ಧರ್ಮಣೇ ತನಾ ಯಜ್ಞೋ ಮಂತ್ರೋ ಬ್ರಹ್ಮೋದ್ಯತಂ ವಚಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೫೦-೭)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಸಹಸಃ ಸೂನೋ ಬಲಸ್ಯ ಪುತ್ರ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ ಎಂದು ಕೆಲವರ ಮತವೆಂದು ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು.

ಜಾತವೇದಸಂ—ಜಾತಾನಾಂ ವೇದಿತಾರಂ ಜಾತಪ್ರಜ್ಞಂ ಜಾತಬಲಂ ನಾ | ಉತ್ಪನ್ನವಾದವುಗಳೆಲ್ಲ ನನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವವನು, ಎಂದೂ, ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬಹುದಾದ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೆಂದೂ, ಬಹಳವಾಗಿ ಇರುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಇರುವನೆಂದೂ ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಜೋಧಿಸುವ ಜಾತವೇದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಯಾಸ್ಯರು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ—

ಜಾತಾನಿ ವೇದ | ಜಾತಾನಿ ವೈನಂ ವಿದುಃ | ಜಾತೇ ಜಾತೇ ವಿದ್ಯತ ಇತಿ ವಾ | ಜಾತವಿತ್ತೋ ನಾ

ಜಾತಧನಃ | ಜಾತವಿದ್ಯೋ ನಾ ಜಾತಪ್ರಜ್ಞಾನಃ |

(ನಿ. ೭-೨೦)

ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದೂ ಇವನಿಗೆ ತಿಳಿಯದಿರುವುದೂ ಇಲ್ಲವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಸರ್ವಜ್ಞನಾಗಿರುವನು. ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಎಲ್ಲವೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಲರ್ಹನಾಗಿರುವನು.

ಯತ್ತಜ್ಞಾತಃ ಪಶುನವಿಂದತೇತಿ ತಜ್ಞಾತವೇದಸೋ ಜಾತವೇದಸ್ತ್ವಮಿತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ತಸ್ಮಾತ್

ಸರ್ವಾನೃತೂನ್ ಪಶವೋಽಗ್ನಿಮಭಿ ಸರ್ಪಂತೀತಿ ಚ ||

ಎಂಬ ಈ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವು ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾದವುಗಳೆಲ್ಲದರಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಶದವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ಅಗ್ನಿಯು ಧನವುಳ್ಳವನು. ಮತ್ತು ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಜ್ಞಾನವಂತನಾಗಿರುವನು. ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ,

ಜಾದವೇದಸೇ ಸುನನಾಮ ಸೋಮಮರಾತೀಯತೋ ನಿ ದಹಾತಿ ವೇದಃ |

ಸ ನಃ ಸರ್ಪದತಿ ದುರ್ಗಾಣಿ ವಿಶ್ವಾ ನಾನೇವ ಸಿಂಧುಂ ದುರಿತಾತ್ಯಗ್ನಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೯-೧)

ಮತ್ತು—

ಪ್ರ ಸೂಸಂ ಜಾತನೇದಸಮಶ್ಚಂ ಹಿನೋತ ವಾಜಿಸಂ | ಇದಂ ನೋ ಬರ್ಹಿರಾಸದೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೨೮-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಜಾದವೇದಸ್ಸೆಂಬ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿರುವುದನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಮತ್ತು—

ತದೇತದೇಕಮೇವ ಜಾತನೇದಸ್ಯಂ ಗಾಯತ್ರಂ ತೃಚಂ ದಶತೀಷು ವಿದ್ಯತೇ |

ಯತ್ತು ಕಿಂಜಿದಾಗ್ನೇಯಂ ತಜ್ಜಾತನೇದಸಾನಾಂ ಸ್ಥಾನೇ ಯುಜ್ಯತೇ ||

(ಸಿ. ೭-೨೦)

ಪ್ರಸೂಸಂ ಎಂಬ ಜಾತನೇದಸ್ಸೆಂಬಂಧಿಯಾದ ಗಾಯತ್ರಿಯು ಒಂದೇ ಆಗಿರುವುದು. ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ ಜಾತನೇದಾಗ್ನಿ ಬೋಧಕವಾದ ಗಾಯತ್ರಿಯು ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ವಿನಿಯೋಗವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೇ ಜಾತನೇದಾಃ ಎಂಬ ವದದಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟನಾಗಿರುವನು.

ಸ ನ ಮನ್ಯೇತಾಯಮೇವಾಗ್ನಿರಿತ್ಯಪ್ಯೇತೇ ಉತ್ತರೇ ಜ್ಯೋತಿಷೀ ಜಾತನೇದಸೀ ಉಚ್ಯೇತೇ
ತತೋ ನು ಮಧ್ಯಮಾಃ | ಅಭಿ ಪ್ರವಂತು ಸಮನೇವ ಯೋಷಾ ಇತಿ ತತ್ ಪುರಸ್ತಾ ದ್ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ |
ಅಥಾಸಾನಾದಿತ್ಯಂ ಉದುತ್ಯಂ ಜಾತನೇದಸಮಿತಿ ತದುಸರಿಷ್ಟಾ ದ್ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮುಃ ||

ಅಭಿ ಪ್ರವಂತ ಸಮನೇವ ಯೋಷಾ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದಾದರೂ, ಜಾತನೇದಶ್ಚ ಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಮರ್ಶಮಾಡುವಾಗ ಅಗ್ನಿ ವದವೂ (ಅಭಿ ಪ್ರವಂತ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತನಾಗಿರುವ ಸದವು) ಜಾದವೇದಶ್ಚ ಬ್ಧಾರ್ಥಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದು. ಉದತ್ಯಂ ಜಾತನೇದಸಂ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಸೂರ್ಯನೂ ಜಾತನೇದಶ್ಚ ಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯನಾಗಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವು. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು—

ಜಾತನೇದಸಂ ಸೂರ್ಯಮುದ್ಯಹಂತೀತಿ ತು ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯೈಕನಾಕೈ
ಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯಾ ಸ್ವನಿಗಮಸಿದ್ಧಮಸ್ಮಿನ್ ಮಂತ್ರೇ ಜಾತನೇದಾಃ ಸೂರ್ಯ ಇತಿ ||

ಉದುತ್ಯಂ ಜಾತನೇದಸಂ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಿಗೂ, ಜಾತನೇದಸನೆಂಬ ಅಗ್ನಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಿಶೇಷಣ ವಿಶೇಷ್ಯಭಾವದಿಂದ ಏಕವಾಕ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಸೂರ್ಯನೂ ಜಾದವೇದಸನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಮರ್ಶಮಾಡಿ ವರ್ಣಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು—

ಯಸ್ತು ಸೂಕ್ತಂ ಭಜತೇ ಯಸ್ಮೈ ಹವಿರ್ನಿರೂಪ್ಯತೇ ಆಯಮೇವ ಸೋಽಗ್ನಿರ್ಜಾತನೇದಾ
ನಿಪಾತನೇವೈತೇ ಉತ್ತರೇ ಜ್ಯೋತಿಷೀ ಏತೇನ ನಾಮಧೇಯೇನ ಭಜೇತೇ ||

(ಸಿ. ೭-೨೦)

ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಜಾತನೇದಶ್ಚ ಬ್ದಬೋಧ್ಯನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ ಆಯಾಮ ಸೂಕ್ತಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಆಹುತನಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವನು. ವೈದ್ಯತಾಗ್ನಿ, ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿ, ಸೂರ್ಯ, ಇವರುಗಳು ಅಗ್ನಿಯ ವ್ರಭೇದವಾದರೂ ಜಾತನೇದಶ್ಚ ಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾದರೂ ಜಾತನೇದಶ್ಚ ಬ್ದವು ನ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿಂದ ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು

ವಿಪ್ರಂ ನ ಜಾತವೇದಸಂ—ಜಾತವಿದ್ಯಂ ಮೇಧಾವಿನಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಮಿವ

ಯಾಸ್ತು—

ನೇತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಾರ್ಥೀಯೋ ಭಾಷಾಯಾಂ | ಉಭಯಮನ್ಯಧ್ಯಾಯಂ (ನಿ. ೧-೪) ನ ಎಂಬ ಪದವು ನಿಷೇಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು ವೇದದಲ್ಲಿ ಇದು ನಿಷೇಧ, ಉವನಾ, (ಹೋಲಿಕೆ) ಎಂಬ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ವಿಪ್ರಂ ನ ಎಂಬಲ್ಲಿ ನ ಎಂಬುವ ಪದವು ಉವನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಯಣರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಮಿವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಹಾಗೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಮಂತ್ರಪ್ರವೃತ್ತವಾದ ಋಷಿಯು ಜ್ಞಾನವಂತನಾಗಿರುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಗೌರವದಿಂದ ಪೂಜಿಸುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ ಕೂಡ ಗೌರವದಿಂದಲೂ, ಆದರದಿಂದಲೂ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಉರ್ಧ್ವಯಾ ದೇವಾಚ್ಯಾ ಕೃಸಾ—ಉತ್ಪನ್ನಯಾ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಯಾ ದೇವಾನ್ ಪೂಜಯಂತ್ಯಾ ದೇವಾನ್ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಯಾ ನಾ ಕೃಪಯಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಲಕ್ಷಣಯಾ ಉರ್ಧ್ವಶಬ್ದವು ಉನ್ನತ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕೃವಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಅಥವಾ ಅತಿಶಯವಾದ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಕೃಪೆಯು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅವರವರಿಗೆ ತಲಪಿಸುವುದಾಗಿಯೂ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಗೌರವಿಸುವುದಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ.

ಯಾಸ್ತುರು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ದೇವೋ ದೇವಾಚ್ಯಾ ಕೃಸಾ (ನಿ. ೬-೮) ದೇವೋ ದೇವಾನ್ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಯಾ ಕೃಸಾ ಕೃಪಾ ಕೃಪತೇರ್ವಾ ಕಲ್ಪತೇರ್ವಾ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಅಗ್ನಿಂ ಹೋತಾರಂ ಮನ್ಯೇ (ಋ. ಸಂ. ೨-೧-೧೨-೧) ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನೇ ಉದಹರಿಸಿ ಕೃಪಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಕೃಪಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದಲಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಕಲ್ಪಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಗ್ಗಮನವುಳ್ಳವನಾಗಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು.

ಶೋಚಿಷಾ ವಜ್ವಿ—ಜ್ವಾಲಯಾ ಕಾಮಯತೇ ಸ್ವೀಕರೋತಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಸುತ್ತಲೂ ಹೋಮಮಾಡುವುದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹರಡುತ್ತಿರುವ ಅಜ್ವದ ಪ್ರಸರಣವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ತಾನೂ ದೀಪ್ತನಾಗಿ ಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಜ್ವವನ್ನು ತನ್ನ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸುವನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಶೋಚಿತಿ, ಶೋಚಿಃ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಜ್ವಲತಿ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ವಲತೋ ನಾಮಧೇಯಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೮) ವರ್ತಿಸಿವೆ. ಜ್ವಾಲೆಗಳೆಂದು ಅರ್ಥ.

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ಹೋತಾರಮ್—ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ. ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುಹಾತ್ಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮನ್ಯೇ—ಮನು ಆವಬೋಧನೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮವುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ಸಿಘಾತ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಾಸ್ಯಂತಮ್—ಡುದಾಚ್ ದಾನೇ ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುನಿಬಂಧನವಾದ ಅನುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ದಾಚ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದಾಃ ದಾನಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ದಾಸ್ಯಾನ್. **ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ-ಮಾಧುಪಧಾಯಾಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. **ತಸೌ ಮತ್ಸರ್ಥೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾಂತಕ್ಕೆ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ರುತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತುವ್ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಉಕ್ತಿಯುತ್ತದೆ.

ಜಾತೇವೇದಸಮ್—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಜಾತಶಬ್ದ ಉಪವದನಾಗಿರುವಾಗ **ಗತಿಕಾರಕೋಪ ಪದಯೋಃ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ಚ** (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸ್ವಧ್ವರಃ—ಶೋಭನಃ ಆಧ್ವರಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸ್ವಧ್ವರಃ. **ನಚ್ಚಾಸುಭ್ಯಾಮ್**—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರವದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇನಾಚ್ಯಾ—ಕೃಪಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲೂಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲುಕ್.

ವಿಭ್ರಾಷ್ಟಿಮ್—ಭ್ರಾಷ್ಟ ದೀಪ್ತ. ಧಾತು. **ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ಷಿನ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ವೃಕ್ಷಭೃಷ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಷ್ವತ್ವ. **ತಾದೌ ಚ ನಿತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪಿ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಷ್ಟಿ—ವಶ ಕಾಂತೌ ಧಾತು. (ಕಾಂತಿರಿಚ್ಛಾ) ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಬಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶೋಚಿಷಾ—ಶುಚಿ ಶೋಕೇ. ಧಾತು. **ಅರ್ಚಿಶುಚಿ**—(ಉ. ಸೂ. ೨-೨೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅ ಜುಹ್ವಾನಸ್ಯ—ಹು ದಾನಾದನಯೋ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಯಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಶ್ಲ ವಿಕರಣ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. **ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾಡಿ** (ವಾ.ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ, ವ್ರಾದಿಸಮಾನದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರವದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಷಷ್ಠೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸರ್ಪಿಷಃ—ಸೃಪ್ಲೌ ಗತೌ ಧಾತು . **ಅರ್ಚಿಶುಚಿ**—(ಉ. ಸೂ. ೨-೨೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಲಘೂಪಧ ಗುಣ. ಷಷ್ಠೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೧ ||

1 ಸಂಹಿತಾವಾಚಃ .

ಯಜಿಷ್ಯಂ ತ್ವಾ ಯಜಮಾನಾ ಹುವೇಮು ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಂಗಿರಸಾಂ ವಿಪ್ರ
ಮನ್ಮಥಿರ್ವಿಪ್ರೇಭಿಃ ಶುಕ್ರ ಮನ್ಮಥಿಃ |

ಪರಿಜ್ಞಾನಮಿವ ದ್ಯಾಂ ಹೋತಾರಂ ಚರ್ಷಣೀನಾಂ |

ಶೋಚಿಷ್ಯೇಶಂ ವೃಷಣಂ ಯಮಿನಾ ವಿಶಃ ಪ್ರಾವಂತು ಜೂತಯೇ

ವಿಶಃ || ೨

ಪದಮಾಶಃ ||

ಯಜಿಷ್ಯಂ | ತ್ವಾ | ಯಜಮಾನಾಃ | ಹುವೇಮು | ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ | ಅಂಗಿರಸಾಂ | ವಿಪ್ರ | ಮನ್ಮಥಿಃ |
ವಿಪ್ರೇಭಿಃ | ಶುಕ್ರ | ಮನ್ಮಥಿಃ |

ಪರಿಜ್ಞಾನಂ ಇವ | ದ್ಯಾಂ | ಹೋತಾರಂ | ಚರ್ಷಣೀನಾಂ |

ಶೋಚಿಷ್ಯೇಶಂ | ವೃಷಣಂ | ಯಂ | ಇಮಾಃ | ವಿಶಃ | ಪ್ರ | ಅವಂತು | ಜೂತಯೇ | ವಿಶಃ || ೨ ||

2 ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ವಿಪ್ರ ಮೇಧಾವಿನ್ ಶುಕ್ರ ದೀಪ್ತಜ್ವಾಲಾಗ್ನೇ ಯಜಿಷ್ಯಮತಿಶಯೇನ ಯಷ್ಟುತಮಂ
ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ಯಜಮಾನಾ ವಯಂ ಯಷ್ಟಾರೋ ಹುವೇಮು | ಆಹ್ವಯಾಮಃ | ಯತೋ ವಯಂ ಯಜ-
ಮಾನಾಯತಶ್ಚ ತ್ವಂ ಯಜಿಷ್ಯಃ | ಅತೋ ಹುವೇಮೇತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ | ಕೇದೃಶಂ ತ್ವಾಂ | ಅಂಗಿರಸಾ-
ಮಂಗಿರೋಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ | ಯದ್ವಾ | ಅಂಗಾರಾಣಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ
ಜ್ವಾಲಾಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ | ಅಂಗಿರಾ ಅಂಗಾರಾ ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ನಿ. ೩-೧೭ | ಯೇಽಂಗಾರಾಃ ಆಸಂ-
ಸ್ತೇಽಂಗಿರಸೋಽಭವನ್ | ಐ. ಬ್ರಾ. ೩-೩೪ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಕೇನ ಸಾಧನೇನೇತಿ ತದುಚ್ಯತೇ |
ಮನ್ಮಥಿರ್ಮನಸಸಾಧನೈರ್ವಿಪ್ರೇಭಿರ್ವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರೀಣಯಿತ್ಯಭಿರ್ಮನ್ಮಥಿರ್ಮುಂತ್ಯೈಃ | ಯದ್ವಾ |
ವಿಪ್ರೇಭಿರ್ಮೇಧಾವಿಭಿರ್ವಿಶ್ವಗ್ನಿರ್ಮನ್ಮಥಿರ್ಮುಂತ್ಯೈಶ್ಚ ಸಹಿತಾ ವಯಮಿತಿ ಸಂಬಂಧಃ | ತೈದಾಹ್ವಾ-
ನಾನಂತರಂ ಪರಿಜ್ಞಾನಂ ಪರಿತೋ ಗಚ್ಛಂತಂ ದ್ಯಾಮಿವ ಸೂರ್ಯಮಿವ ಹೋತಾರಂ ದೇವಾನಾ-

ಮಾಹ್ವಾತಾರಂ | ಕೇಷಾಮರ್ಥೇ | ಚರ್ಷಣೇನಾಂ | ಮನುಷ್ಯನಾಮೈತತ್ | ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ
ಯಜಮಾನಾನಾಮರ್ಥೇ | ಯದ್ವಾ | ಚರ್ಷಣೇನಾಂ ಪೂರ್ವಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಮೇವ ಸತಾಂ
ಪಶ್ಚಾದ್ವಾಗಾದಿಸಾಧನೇನ ದೇವತ್ವಮಾಪನ್ನಾನಾಂ ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವಾತಾರಂ | ತಥಾ ಶೋಚಿಷ್ಯೇಶಂ
ಕೇಶವದತ್ಯಂತಾಯತಜ್ವಾಲೋಪೇತಂ ವೃಷಣಂ ವರ್ಷಿತಾರಂ ಏವಂ ರೂಪಂ ಯಂ ತ್ವಾಂ ವಿಶಸ್ವಾಮೇವ
ನಿವಿಶಮಾನಾ ಇಮಾ ವಿಶೋ ಯಜಮಾನರೂಪಾಃ ಪ್ರಜಾ ಜೂತಯೇ ಸ್ವರ್ಗಾದ್ಯಭಿಮತಫಲ-
ಪ್ರಾಪ್ತಯೇ ಪ್ರಾಪಂತು ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಪ್ರೀಣಯಂತು | ತಾದೃಶಂ ತ್ವಾಂ ಹುವೇಮೇತಿ ಸಂಬಂಧಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ವಿಸ್ವ- ಎಲೈ ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಪರಿಜ್ಞಾನಿಸುವ ದ್ಯಾಂ—ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಚರಿಸುವ
ಸೂರ್ಯನಂತೆ | ಚರ್ಷಣೇನಾಂ—ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳಿಗೋಸ್ಕರ | ಹೋತಾರಂ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸು-
ವವನೂ | [ಚರ್ಷಣೇನಾಂ—ಮೊದಲು ಮನುಷ್ಯರಾಗಿದ್ದು ಅನಂತರ ದೇವತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು |
ಹೋತಾರಂ—ಆಹ್ವಾನಿಸುವವನೂ] | ಶೋಚಿಷ್ಯೇಶಂ—ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಕೇಶಗಳುಳ್ಳವನೂ (ಕೇಶಗಳಂತೆ
ಹರಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಜ್ವಾಲೆಗಳುಳ್ಳವನೂ) | ವೃಷಣಂ—ಕಾಮವರ್ಷಕನೂ (ಆದ) | ಯಂ—ಯಾವ (ನಿನ್ನನ್ನು) |
ವಿಶಃ—(ನಿನ್ನನ್ನು) ಸಮೀಪಿಸಿರುವ | ಇಮಾ ವಿಶಃ—ಈ (ಯಜಮಾನರೂಪರಾದ) ವ್ರಜೆಗಳು | ಜೂತಯೇ—
ಸ್ವರ್ಗಾದ್ಯಭಿಮತ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಗೋಸ್ಕರ | ಪ್ರ ಅವಂತು—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತೃಪ್ತವಡಿಸುತ್ತಾರೋ | ಹೇ ಶುಕ್ರ—
ಎಲೈ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತಂ—ಅಂತಹ | ಯಚಿಷ್ಯಂ—ಪೂಜ್ಯತಮನೂ | ಅಂಗಿರಸಾಂ—
ಅಂಗಿರಸರಲ್ಲಿ (ಬೆಂಕಿಯ ಕಣಗಳಲ್ಲಿ) | ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ (ಜ್ವಾಲಾವಿಶಿಷ್ಟನಾದುದರಿಂದ ಜ್ಯೇಷ್ಠನೂ) |
ತ್ವಾ—(ಆದ) ನಿನ್ನನ್ನು | ಮನ್ಮಥಿಃ—ಮನನಸಾಧನಗಳಾದ (ಮತ್ತು) | ವಿವ್ರೇಭಿಃ—ವಿಶೇಷ ಪ್ರೀತಿ
ಕಾರಕಗಳಾದ | ಮನ್ಮಥಿಃ—ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ (ವಿಶಿಷ್ಟರಾದ) | [ಮನ್ಮಥಿಃ—ಸ್ತುತಿ ಕರ್ತೃಗಳಾದ | ವಿವ್ರೇಭಿಃ—
ಋತ್ವಿಜರಿಂದಲೂ (ಮತ್ತು) | ಮನ್ಮಥಿಃ—ಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ವಿಶಿಷ್ಟರಾದ] | ಯಜಮಾನಾಃ—ಯಾಗಕರ್ತೃ-
ಗಳಾದ (ನಾವು) | ಹುವೇಮ—ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ.

|| ಭಾಸಾರ್ಥ ||

ಮೇಧಾವಿಯೂ, ಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿರುವವನೂ (ಆದ) ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳಾದ ಮನುಷ್ಯರಿ-
ಗೋಸ್ಕರ, ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಚರಿಸುವ ಸೂರ್ಯನಂತೆ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತೀಯೇ; ಪೂಜ್ಯತಮನೂ, ಕೇಶ-
ಗಳಂತೆ ಹರಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಜ್ವಾಲಾವಿಶಿಷ್ಟನೂ, ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದನೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ವರ್ಗಾದ್ಯಭಿಷ್ಠಪ್ರಾಪ್ತಿಗೋಸ್ಕರ,
ವ್ರಜೆಗಳು ಸಮೀಪಿಸುತ್ತಾರೆ; ಅಂತಹ ಅಂಗಿರಸರಿಗೆಲ್ಲಾ ಜ್ಯೇಷ್ಠನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು, ಸ್ತೋತ್ರಗಳಾದ ಋತ್ವಿಜರು ಮತ್ತು
(ಸ್ತುತಿ ಸಾಧನಗಳಾದ) ಮಂತ್ರಗಳು, ಇವುಗಳಿಂದ ಸಹಿತರಾಗಿ ನಾವು (ಯಜಮಾನರು) ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತೇವೆ.

English Translation.

We, the institutors of the ceremony, invoke you Agni, who are most deserving of worship, and are the eldest of the Angirases, with

(acceptable) prayers ; and with prayers (recited) by the priests, (we adore) you, who, like the traverser of the sky, (the sun), are the invoker (of the gods on behalf) of men, and whom, the bright-haired showerer (of blessings), many people approaching propitiate for the attainment of felicity.

1 ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಶುಕ್ರ—ದೀಪ್ತಜ್ವಾಲಾಗ್ನೇ—ಶುಕ್ರ ಶಬ್ದವು ನೂರೊಂದು ಉದಕ ನಾಮಗಳ (ನಿ. ೨-೨೪) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸರಿತನಾಗಿದೆ.

ಅ ಸುಷ್ಪಯಂತೀ ಯಜತೇ ಉಪಾಕೇ ಉಷಾಸಾನಕ್ತಾ ಸದತಾಂ ನಿ ಯೋಸೌ |

ದಿವ್ಯೇ-ಯೋಷಣೇ ಬೃಹತೀ ಸುರುಕ್ಮೇ ಅಧಿ ಶ್ರಿಯಂ ಶುಕ್ರಸಿತಂ ದಧಾನೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಮಿನಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರವೇಶಸಂ ಶ್ರಿಯಂ, ಶುಕ್ರಂ ಶೋಚಿತೇರ್ಜ್ವಲತಿಕರ್ಮಣಃ (ನಿ. ೮-೧೧) ಎಂದು ಶುಕ್ರ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದರಿಂದ ಶುಕ್ರ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ದೀಪ್ತವಾದ ಜ್ವಾಲೆಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ.

ವಿಪ್ರ-ಮೇಧಾವಿನ್—ವಿಪ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಧಾವಿ ಪ್ರಜ್ಞಾನವಂತನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ವಿವ್ರನೆಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ

ಯಜಿಷ್ಠಂ ತ್ವಾ ಯಜಮಾನಾ ಹುರ್ವೇಮ—ಅತಿಶಯೇನ ಯಜ್ಞತಮಂ ತ್ವಾಂ ವಯಂ ಯಜ್ಞಾರಾಃ ಆಹ್ವಯಾಮಃ | ಯತೋ ವಯಂ ಯಜಮಾನಾಃ ಯತಶ್ಚ ತ್ವಂ ಯಜಿಷ್ಠಃ ಅತೋ ಹುರ್ವೇಮ | ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುವವನನ್ನು ಯಜಮಾನನೆಂತಲೂ, ಯಜ್ಞವೆಂತಲೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ (ಮುಖ್ಯನಾಗಿರುವವನು) ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಿತನಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಯಜ್ಞತಮನೆಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಜ್ಞದ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಅಂಗಿರಸಾಂ ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ—ಅಂಗಿರೋಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ಯದ್ವಾ ಅಂಗಾರಾಣಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ಜ್ವಾಲಾಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಅಂಗಿರಾ ಅಂಗಾರಾಃ (ನಿ. ೩-೧೩) ಇತಿ ಯಾಸ್ಮಃ | ಯೇ ಅಂಗಾರಾ ಆಸಂಸ್ತೇಽಂಗಿರಸೋಽಭವನ್ (ಐ ಬ್ರಾ. ೩-೩೪) ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಅಗ್ನಿಯು ಅಂಗಿರಾ ಋಷಿಗಳ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನರಾದವರೆಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮೊದಲನೆಯವನು ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಯು ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಅಂಗಾರಗಳ (ಕೆಂಡಗಳ) ಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಿರುತ್ತಾನೆಂದು ಅರ್ಥ.

ತ್ವಮಗ್ನೇ ಪ್ರಥಮೋ ಅಂಗಿರಾ ಋಷಿದೇವೋ ದೇವಾನಾಮುಭವತ್ಸಿವಸ್ವಪಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೧-೧)

ತ್ವಮಗ್ನೇ ಪ್ರಥಮೋ ಅಂಗಿರಸ್ತಮಃ ಕವಿದೇವಾನಾಂ ಪರಿಭಾಷಸಿ ವ್ರತಮ್ ||

(ಋ ಸಂ. ೧-೩೧-೨)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಅಂಗಿರಾ ಋಷಿಗಳೆಲ್ಲರಿಗೂ ಮೊದಲನೆಯವನಾಗಿ ಅಂಗಿರಸ್ಸೆಂಬ ಋಷಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದನು. ಮತ್ತು ಆ ಋಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ—ಯೇ ಅಂಗಾರಾ ಅಸಂಸ್ತೇಽಂಗಿರಸೋಽಭವತ್ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೩-೩೪) ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವನಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವ ಅಂಗಾರಗಳು (ಕೆಂಡಗಳು) ಅಂಗಿರಸ್ ಎಂಬ ಋಷಿಗಳ ನಾಮಧೇಯವಾಯಿತು ಎಂದು ಅಂಗಿರಸ್ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನೂ ಹೇಳಿದೆ.

ಪ್ರಿಯಮೇಧವದತ್ತಿವಜ್ಜಾತನೇದೋ ವಿರೂಪವತ್ |

ಅಂಗಿರಸ್ಸನೈಹಿವ್ರತ ಪ್ರಸ್ಥಣ್ಣಸ್ಯ ಶ್ರುಧೀ ಹವಮ್ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೪೫-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಯಾಸ್ಮರು ಉಪಹರಿಸಿ, (ನಿ. ೩-೧೭)

ಅರ್ಚಿಷಿ ಭೃಗುಃ ಸಂಬಭೂವ ಭೃಗುರ್ಭೃಜ್ಯಮಾನೋ ನ ದೇಹೇ | ಅಂಗಾರೇಷ್ಟಂಗಿರಾ ಅಂಗಾರಾ (ಅಂಚಿನಾಃ) ಅಂಕನಾಃ | ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು.

ಮರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಇದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ—

ಭೃಗುರ್ಭೃಜ್ಯಮಾನೋ ನ ದೇಹೇ ಪ್ರಜಾಪತಿನಾ ಕಿಲ ಶುಕ್ರಮಾತ್ಮೀಯಮಾದಾಯ ಅಗ್ನೌ ದುತಂ | ತತಃ ಅರ್ಚಿಷಿ ಜ್ವಾಲಾಯಾಂ ಭೃಗುಃ ನಾಮ ಮಹರ್ಷಿಃ ಸಂಬಭೂವ | ವ್ಯಸಗತೇ ಅರ್ಚಿಷಿ ಯಃ ಅಂಗಾರೇಷು ಸಂಬಭೂವ ಸಃ ಅಂಗಿರಾಃ ನಾಮ ಅಭವತ್ || ಅಂಗಾರಾಃ ಅಂಕನಾಃ ತೇ ಹಿ ಯತ್ರ ನಿಧೀಯಂತೆ ತದಂಕಿತಂ ಭವತಿ ||

ಬ್ರಹ್ಮನು ತನ್ನ ರೇತಸನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಿದಾಗ ಜ್ವಾಲೆಗಳು ಉಂಟಾದವು. ಅದರಿಂದ ಭೃಗುಋಷಿಯು ಉತ್ಪನ್ನನಾದನು. ಜ್ವಾಲೆಗಳು ಎಲ್ಲವೂ ಆದಿನಂತರ ಅಂಗಾರಗಳು ಉಳಿದವು. ಅದರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದವನು ಅಂಗಿರಸ್ಸೆಂಬ ಋಷಿಯಾದನು. ತಮಗೆ ಸ್ವರ್ಕವಾದವುಗಳಿಗೆ ಗುರುತು (ಅಂಕನ) ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇವುಗಳಿಗೆ ಅಂಗಾರಗಳೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇದರಿಂದಲೇ ನಾಯಣರು ಜ್ವಾಲಾಯುಕ್ತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಅಂಗಾರಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು.

ಮನ್ಮಥಿರ್ವಿಪ್ರೇಭಿರ್ಮನ್ಮಥಿಃ—ಮನನಸಾಧನೈಃ ವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರೀಣಯಿತ್ಯಭಿಃ ಮಂತ್ರೈಃ |
ಯದ್ವಾ ವಿಪ್ರೈಃ ಮೇಧಾವಿಭಿಃ ಋತ್ವಿಗ್ಭಿಃ ಮನ್ಮಥಿಃ ಮನ್ತ್ರೈಶ್ಚ ಸಹಿತಾ ವಯಮಿತಿ ಸಂಬಂಧಃ | ಮನ್ಮ ಶಬ್ದವು ಎರಡು ಸಾರಿ ಇಲ್ಲಿ ಆವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು. ಇದರಿಂದ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥವು ಮನನಸಾಧನವೆಂದಾಗಿ ಮಂತ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ ಎರಡನೆಯ ಮನ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಂತ್ರವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ವಿವ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥವು, ವಿವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರ=ಪ್ರೀಣಯಿತಾ, (ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವವನು) ಎಂದಾಗಿದೆ. ವಿವ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವು ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಮುತ್ಪಿದನು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸತಕ್ಕ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಋತ್ವಿಜರೂ ಯಜಮಾನರಾದ ನಾವುಗಳೂ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವೆವು ಎಂದು ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ನಾಯಣರು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಏನು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ (ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥದಿಂದ) ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥಭೇದದಿಂದ ಅರ್ಥವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಮನ್ವ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವು. ೧-೧೪೮-೨ ನೆಯ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಹೋತಾರಂ ಚರ್ಷಣೇನಾಂ—ಯಜಮಾನಾನಾಮರ್ಥೇ ದೇವಾನಾಂ ಆಹ್ವಾತಾರಂ | ಯದ್ವಾ | ಪೂರ್ವಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಮೇವ ಸತಾಂ ಪಶ್ಚಾತ್ ಯಾಗಾದಿಸಾಧನೇನ ದೇವತ್ವಮಾಪನ್ನಾ ನಾಂ ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವಾತಾರಂ | ಹೈಜ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಹೋತೃಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯೇ ಹೋತೃನೆಂದೂ, ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಬರಮಾಡಲು ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಋತ್ವಿಜನೆಂದೂ ಹಿಂದೆ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯೇ ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಕರೆಯುವನು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಚರ್ಷಣೇ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ವ್ರಯೋಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಚರ್ಷಣೇ ವದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ ಯಾಸ್ತುರು ನಿರುತ್ತದಲ್ಲಿ—ಮನುಷ್ಯಾಃ, ಸರಃ ಎಂಬ ಇಷ್ಟತ್ವೈದು ಮನುಷ್ಯ ನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೮) ವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು

ವಿಶ್ವಾನರಸ್ಯ ವಸ್ತುತಿಮನಾನತಸ್ಯ ಶವಸಃ |

ಏವೈಶ್ಚ ಚರ್ಷಣೇನಾಮೂರ್ತೀ ಹುವೇ ರಥಾನಾಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೬೮-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಚರ್ಷಣೇನಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಎಂದು (ನಿ ೧೨-೨೨) ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದೆ. ಇದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಯೇ ನಾಯಣರು ಚರ್ಷಣೇ ಎಂಬ ಪದವು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ **ಯಜಮಾನಾನಾಮರ್ಥೇ** ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವರಿಗಾಗಿ ಎಂದು ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ಇವರು—ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ—ಮೊದಲು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಸಾಮಾನ್ಯಜನರು ಯಾಗಮಾಡಿ ದೇವಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಚರ್ಷಣೇ ನದದಿಂದ ವ್ಯವದಿಷ್ಟರಾಗುವರು. ಇವರನ್ನು ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವನು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಪರಿಜ್ಞಾನಮಿವ ದ್ಯಾಂ—ಸೂರ್ಯಮಿವ ಪರಿಶೋ ಗಚ್ಛಂತಂ ದ್ಯುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯು ಸೂರ್ಯನ ಹಾಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ (ವ್ಯಾಪಿಸಿರುತ್ತಾನೆ.) ಎಂದು ನಾಯಣರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಯಾಸ್ತುರು—

ನ ನೂನಮಸ್ತಿ ನೋ ಶ್ವಃ ಕಸ್ತದ್ವೇದ ಯದದ್ಭುತಂ |

ಅನ್ಯಸ್ಯ ಚಿತ್ತಮಭಿ ಸಂಚರೇಣ್ಯಮುತಾಧೀತಂ ವಿ ನಶ್ಯತಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೭೦-೧)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಸನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ—ನ ನೂನಮಸ್ತ್ಯದ್ಭುತನಂ, ಅದ್ವ್ಯಾಸ್ತೀನ್ ದ್ಯವಿ ದ್ಯುರಿತ್ಯಹ್ನೋ ನಾಮಧೇಯಂ ದ್ಯೋತತ ಇತಿ ಸತಃ ಎಂದು ದ್ಯು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಹಸ್ಸು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾ

ಚಾರ್ಯರು ನ ನೂನಮಸ್ತಿ, ಶ್ವೇತ ನಾಸ್ತಿ ಎಂದು ಇರುವುದರಿಂದ ಯಾಸ್ತುರು ಇಲ್ಲಿ ಅದ್ಭುತನಂ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರವಾಡಿ ನ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸುವರು.

ಅಹಸ್ಸೈಂಬುವುದು ಸೂರ್ಯನ ಗತಿವಿಶೇಷದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದರಿಂದ, ಕಾಲವಿಶೇಷವಾಗಿರುವ ಕಾರಣದಿಂದ. ಅಹಸ್ಸಿಗೇ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಬೆಳಗಿಸುವ, ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಚರಣಶೀಲನಾಗಿರುವ ಸೂರ್ಯನ ಹಾಗೆ ಸಂಚರಿಸುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು (ಮ್ಯೋತನರೂಪವಾದ ಅರ್ಧಸಾಮಾನ್ಯವು ಅಹಸ್ಸು ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯ ಇವರಿಗೆ ಉಂಟಾಗಿರುತ್ತದೆ ಯಾದಕಾರಣ) ವಿವರಿಸುವರೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ.

ಶೋಚಿಷ್ಯೇಶಂ—ಕೇಶವತ್ ಅತ್ಯಂತಾಯತಜ್ಞಾಲೋಪೇತಂ | ಶೋಚಿರ್ದೃಶ್ಯವು ಜಮತ್ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೊಂದು ಜ್ವಲತೋನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೮) ವರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ವಲತಃ ಜ್ವಾಲೆಗಳು, ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಮನುಷ್ಯರ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಕೂದಲುಗಳು ಉದ್ದವಾಗಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಗಳೂ ದೀರ್ಘವಾಗಿರುವವು. ಹೀಗೆ ಇರುವ ಜ್ವಾಲೆಗಳುಳ್ಳವನು ಅಗ್ನಿಯು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಇನಾಃ ವಿಶಃ ವಿಶಃ ಜೂತಯೇ ಪ್ರಾವಂತು ಎಂಬ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಶಃ ಎಂಬ ಪದವು ಎರಡು ಸಾರಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಮನುಷ್ಯಾಃ ನರಃ ಎಂಬ ಇವತ್ತೈದುವು ಮನುಷ್ಯ ನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೮) ವಿಶಃ ಎಂಬ ಪದವು ವರಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು

ಜರಾಬೋಧ ತದ್ವಿವಿಧಿ ವಿಶೇವಿಶೇ ಯಜ್ಞಯಾಯ | ಸ್ತೋಮಂ ರುದ್ರಾಯ ದೈತೀಕಂ ||

(ರು. ಸಂ. ೧-೨೭-೧೦)

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವಿಶೇ ವಿಶೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ, ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ವ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನಿಗೂ ಕೂಡ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ವಿಶಃ ವಿಶಃ ಎಂಬ ಎರಡು ಪದದಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕೆ ತ್ವಾಮೇವ ನಿವಿರಮಾನಾಃ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ಇರುವ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಎರಡನೆಯ ವಿಶಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಯಜಮಾನ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ವ್ರಜೆಗಳೆಂದು ವಿವರಿಸಿ, ಅಗ್ನಿದೇವನು ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿ ಕೊಡುವವನಾದುದರಿಂದ ಇವನನ್ನು ಸೇವಿಸುವ ಯಜಮಾನ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ವ್ರಜೆಗಳು ಸ್ವರ್ಗವೇ ಮೊದಲಾದ ತನ್ಮು, ತನ್ಮು ಆಯಾಯ ಇಷ್ಟ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಆಯಾಯ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ತೃಪ್ತಿ ಪಡಿಸಲಿ ಎಂದು ಕೋರಿದೆ. ಮತ್ತು ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ನಾವು ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಆಹ್ವಾನಮಾಡಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸೋಣ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಯಜಿಷ್ಯಮ್—ಯಜ ವೇದವೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಮ. ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತಿಶಯೇನ ಯಷ್ಟಾ ಎಂದು ಅರ್ಥ ವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ **ತುಶ್ಚಂವಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್ಯಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ **ತುರಿಷ್ಯೇ ಮೇಯಃಸು** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃಚಿಗೆ ಲೋಪ. **ಇಷ್ಟಿತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಯಜಮಾನಾಃ—ಪೂರ್ವೋಕ್ತನಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶವ್ ವಿಕರಣ. **ಅನೇಮುಕ್**—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಂತಾಂಗಕ್ಕೆ ಮುಕಾಗಮ. ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲನಾರ್ಥಧಾತುಕ ಬಂದುದರಿಂದ **ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್**—ನೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತು ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಹುನೇಮ—ಕ್ಷೇಪ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು. ಲಿಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಂ ಜಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಶವ್ ವಿಕರಣ. ಲಿಜ್‌ಗೆ ಯಾಸುಬಾಗವ ಇಯಾದೇಶ. **ಲೋಪೋವ್ಯೋಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಯ ಲೋಪ. ಗುಣ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** (ವಾ. ಸೂ. ೧-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಉನಬಾದೇಶ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜ್ಯೇಷ್ಠಮ್—ಅತಿರಯೇನ ಪ್ರಶಸ್ತಃ ಜ್ಯೇಷ್ಠಃ. ಅತಿರಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ **ಜ್ಯಚಿ** (ವಾ. ಸೂ. ೫-೩-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜ್ಯಾದೇಶ **ಪ್ರಕೃತ್ಯೈಕಾಚ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯವಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕ ವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮನ್ಮಥಿಃ—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. **ಅನೈಭ್ಯೋಽಸಿ ದೃಶ್ಯಂತೇ** (ವಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯವಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಿಪ್ರೇಭಿಃ—ವಿಪ್ರ+ಭಿನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂದುದರಿಂದ ಭಿಸಿಗೆ ಐಸ್ ಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಬಹುವಚನೇ ಝಲ್ಯೇತ್** ನೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್ವ.

ಪರಿಜ್ಞಾನಮ್—ಪರಿ ಜಾಯತೇ ಇತಿ ಪರಿಜ್ಞಾ. **ಶ್ವನ್ನುಕ್ಷ**—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿಸವಾಗಿದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಚರ್ಷಣೀನಾಮ್—ವ್ರಾದಿಪದಿಕಸ್ವರದಿಂದ ಇದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. **ನಾಮನ್ಯತರಸ್ಯಾಮ್** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ (ಷಷ್ಠೀ ಬಹುವಚನ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವಂತು- ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. **ಲೋಪ್** ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೂತಯೇ—**ಊತಿಜೂತಿಸಾತಿ**—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಉದಾತ್ತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿಸವಾಗಿದೆ. ಚತುರ್ಥ್ಯಂತರೂಪ. || ೨ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ ಹಿ ಪುರೂ ಚಿದೋಜಸಾ ವಿರುಕ್ಮತಾ ದೀದ್ಯಾನೋ ಭವತಿ ದ್ರುಹಂತರಃ
ಪರಶುರ್ನ ದ್ರುಹಂತರಃ |

ವೀಳು ಚಿದ್ಯಸ್ಯ ಸಮೃತೌ ಶ್ರುವದ್ವನೇವ ಯತ್ಸಿರಂ |

ನಿಃಷ್ಕಮಾನೋ ಯಮತೇ ನಾಯತೇ ಧನ್ವಾಸಹಾ ನಾಯತೇ || ೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸಃ | ಹಿ | ಪುರು | ಚಿತ್ | ಓಜಸಾ | ವಿರುಕ್ಮತಾ | ದೀದ್ಯಾನಃ | ಭವತಿ | ದ್ರುಹಂತರಃ | ಪರಶುಃ | ನ |
ದ್ರುಹಂತರಃ |

ವೀಳು | ಚಿತ್ | ಯಸ್ಯ | ಸಂಯುತೌ | ಶ್ರುವತ್ | ವನ್ದಾವ | ಯತ್ | ಸ್ತಿರಂ |

ನಿಃಷ್ಕಮಾನಃ | ಯಮತೇ | ನ | ಅಯತೇ | ಧನ್ವಾಸಹಾ | ನ | ಅಯತೇ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸ ಹಿ ಸ ಏವ ಪೂರ್ವಂ ಸ್ತುತ ಏವಾಗ್ನಿವಿರುಕ್ಮತಾ ವಿಶೇಷೇಣ ರೋಚನವತೌಜಸಾ
ಜ್ವಾಲಾರೂಪೇಣ ಬಲೇನ ಪುರು ಚಿತ್ ಅತ್ಯಧಿಕಮೇವ ದೀದ್ಯಾನೋ ದೀಪ್ಯಮಾನೋ ದ್ರುಹಂತರೋ
ದ್ರೋಗ್ಧಾಣಾಂ ತರಿತಾ ನಿವಾರಯಿತಾ ಭವತಿ | ಅಸ್ಮಾಸು ದ್ರೋಹಂ ಕುರ್ವತಾಂ ಶತ್ರುಣಾಂ
ಹಿಂಸಕೋ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ದ್ರುಹಂತರೋ ದ್ರೋಗ್ಧಾಣಾಂ ಛೇದನಾಯ ಪ್ರಯತ್ನಃ
ಪರಶುರ್ನ ಪರಶುರಿವ | ಸ ಯಥಾನೋಘಂ ಹಿಂಸ್ರಿ ತಥಾಯಮಪಿ | ಕಿಂಚ ಯಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ ಸಮೃತೌ
ಸಂಗತೌ ಸಂಯೋಗೇ ವೀಳು ಚಿತ್ ದೃಢಮಪಿ ಪಾಷಾಣಾದಿಕಂ ಶ್ರುವತ್ ಗಚ್ಛೇತ್ ಶೀರ್ಯೇತ |
ತಥಾಯತ್ಸಿರಂ ಯಚ್ಚ ಪರ್ವತಾದಿ ಸ್ಥಿರಮಚಲಿತಂ ತದಪಿ ಶ್ರುವತ್ | ವೀದ್ವಿತಿ ದೃಢನಾಮ ವೀಳು
ಚ್ಯೋತ್ತಮಿತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಾಠಾತ್ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ವನೇವ ಉದಕಮಿವ | ಉದಕಂ ಯಥಾಗ್ನಿ-
ಸಂಯೋಗೇ ಶುಷ್ಯತಿ ತಥೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತ್ಯಂತದೃಢಂ ಸ್ಥಿರಮಪಿ ಹಿಂಸ್ರಿ ಅಸ್ಮದ್ದ್ರೋಗ್ಧಾರಂ
ಶತ್ರುಂ ಹಿಂಸ್ರೀತಿ ಕಿಮುವಕ್ತವ್ಯಮಿತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ | ಕಿಂಚಾಯಮಗ್ನಿರ್ನಿಷ್ಣಹಮಾಣಃ ಶತ್ರುನ್ನಿ-
ಶೇಷೇಣಾಭಿಭವನ್ ಯಮತೇ | ಉಪರಮತೇ | ಶತ್ರುಷು ಮಧ್ಯೇ ಕ್ರೀಡತಿ | ತಾನೇವ ನಾಶಯತಿ |
ತಥಾ ಕುರ್ವನ್ನಾಯತೇ | ನ ಗಚ್ಛತಿ | ಶತ್ರುಃ ಸಕಾಶಾನ್ ಪಲಾಯತೇ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ |

ಧನ್ವಸಹಾ ನ | ಧನುಷಾ ಶತ್ರುನಭಿಭವತೀತಿ ಧಾನುಷ್ಯಃ || ಸಹತೇರಸುನ್ ಛಾಂದಸೋಽಂತ್ಯ-
ಲೋಪಃ || ಸ ಯಥಾ ಶತ್ರೋರಭಿಮುಖಂ ವಿಧ್ಯತಿ ನ ಪಲಾಯತೇ ತದ್ವದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ |
ದೃಢಧನುರ್ವಹನಕ್ಷಮೋ ಧನ್ವಸಹಃ || ಅಸ್ಮಿನ್ನಕ್ಷೇ ಪಚಾದ್ಯಚ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತ್ಯಾಕಾರಃ ||
ದೃಢಧನ್ವಾ ಸನ್ನ್ಯಾಯತೇ ನ ಚಲತಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಯಸ್ಯ—ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯ ಸಂಖ್ಯತಾ—ಸಂಖ್ಯೋಗವಾದಲ್ಲಿ, ವೀಳು ಚಿತ್—ಅತ್ಯಂತ ದೃಢನಾದ
(ನರ್ವತಾದಿ)ಗಳೂ, ಯತ್ ಸ್ಥಿರಂ (ತತ್ ಚ)—ಸ್ಥಿರವಾದ (ಇತರ ವಸ್ತುಗಳು) ಯಾವುವು (ಇವೆಯೋ
ಅವುಗಳೂ ಕೂಡ) | ವನೇವ—ಉದಕವು (ಅಗ್ನಿಸಂಖ್ಯೋಗದಿಂದ ಪೋಷಿಸಿಹೋಗು)ವಂತೆ | ಶ್ರುವತ್—
(ನಾಶವಾಗಿ) ಹೋಗುತ್ತವೆಯೋ | ಸಃ ಹಿ—ಆ (ವೂರ್ದದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತನಾದ) ಅಗ್ನಿಯೇ | ವಿರುಕ್ಮತಾ—ವಿಶೇಷ
ವಾಗಿ ಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿರುವ | ಓಜಸಾ—ಜ್ವಾಲಾಂಶುಪಟಲದಿಂದ | ಪುರು ಚಿತ್—ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿಯೇ |
ದೀದ್ಯಾನಃ—ಜ್ವಲಿಸುವವನಾಗಿ ದ್ರುಹಂತರಃ—ಶತ್ರುಭೇದನೆಗಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತನಾದ | ಪರಶುಃ ನ—
ಕೊಡಲಿಯಂತೆ | ದ್ರುಹಂತರಃ—(ನಮ್ಮ) ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವವನು | ಭವತಿ—ಆಗುತ್ತಾನೆ |
(ಕಿಂಚಿ. ಅಯಂ ಅಗ್ನಿಃ—ಮತ್ತು ಈ ಅಗ್ನಿಯು) | ನಿಃ ಸಹಮಾನಃ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಶ್ಚೇಷವಾಗಿ ವರಾಭವ
ಗೊಳಿಸಿ | ಯಮತೇ—(ಅವರ ಮಧ್ಯೆ) ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತಾನೆ (ಅವರನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ) (ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾ) |
ಯಥಾ—ಹೇಗೆ | ಧನ್ವಸಹಾ—ಧನುರ್ಧಾರಿಯಾಗಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸುವ ವೀರನು | ನ ಅಯತೇ—
ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಪಲಾಯಿತನಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆ) | ನ ಅಯತೇ—ಓಡಿಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ (ಅಚಲ
ನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ.)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನಿಸಂಖ್ಯೋಗವಾದರೆ, ಅತ್ಯಂತ ದೃಢವೂ, ಅಚಲವೂ ಆದ ವರ್ತಾವಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ, ನೀರು (ಅಗ್ನಿ
ಯಿಂದ ಪೋಷಿಸಲ್ಪಡುವಂತೆ) ಸಪ್ತವಾಗುತ್ತವೆ, ಅದೇ ಅಗ್ನಿಯೇ ಶತ್ರು ಭೇದನಾರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತನಾದ ಕೊಡಲಿ
ಯಂತೆ, ನಿಶ್ಚೇಷವಾಗಿ ಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಜ್ವಾಲಾ ವಿಶಿಷ್ಟನಾಗಿ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವರನ್ನು
ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸೋಲಿಸುತ್ತಾ ಅವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಧನುರ್ಧಾರಿಯಾದ ವೀರನಂತೆ ಪಲಾಯಿತ
ನಾಗದೇ (ಅಲ್ಲಿಯೇ) ಸ್ಥಿರನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ

English Translation.

Verily, that Agni, far shining with brilliant vigour, is the destroyer
of foes, like a hatchet that cuts down trees: whatever is most solid and
stable dissolves like water at his contact: unsparing, he sports (amidst
enemies), nor desists (from their destruction), like an archer who retreats
not (from battle).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಶುಕ್ಲಿನಲ್ಲಿ (1) ಸಃ ದೀದ್ಯಾನಃ ದ್ರುಂಹತರಃ ಪರಶುರ್ನ ದ್ರುಂಹತರಃ (2) ಯಸ್ಯ ಸಮೃತ್ಯಾ ವೀಳು ಚಿತ್ ಯತ್ ಸ್ಥಿರಂ ವನೇವ ಶ್ರುವತ್ (3) ನಿಷ್ಪಹಮಾಣಃ ಯಮತೇ ಧನ್ವಸಹಾ ನ ನಾಯತೇ ನಾಯತೇ ಎಂದು ಮೂರು ವಾಕ್ಯಗಳಿರುತ್ತವೆ.

ಮೊದಲನೆಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ದ್ರುಂಹತರಃ ಎಂಬ ಪದವು ಎರಡು ಸಾರಿ ವ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಹಿಂಸೆಮಾಡುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಬಹಳವಾಗಿ ವ್ರತಾಶಿಸುತ್ತಾ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವನಿಗೆ ಪ್ರೋಹಮಾಡುವವರನ್ನೂ ಶತ್ರುಗಳಾದವರನ್ನೂ ಕೂಡ ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಅಥವಾ ತೊಂದರೆಗೆ ಒಳಗಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ದ್ರುಂಹತರಃ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ದೃಷ್ಟಾಂತ ವನ್ನೂ ಉದಹರಿಸಿದೆ. ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ದ್ರೋಹಿಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಲು ವ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಕೊಡಲಿಯು ಅವರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಹಾಗೆ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಅಗ್ನಿಯೂ ಈ ಕೊಡಲಿಯಂತೆ ಹಿಂಸೆಮಾಡುವವನು ಎಂದು ಹೋಲಿಸಿದೆ.

ಪುರು—ಎಂಬ ಪದವು ಹನ್ನೆರಡು ಬಹು ನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ವರಿತವಾಗಿ ಬಹಳ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ.

ಚಿತ್—ಈ ಪದವನ್ನು ನಿವಾತಗಳಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಾಠಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ ಚಿದಿತ್ಯೇಷೋಽನೇಕಕವಂ (ನಿ. ೧-೪) ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ (ಚಿತ್ ಎಂಬ ಅವ್ಯಯವು ಅನೇಕವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು) ಆಚಾರ್ಯಃ ಚಿದಿದಂ ಬ್ರೂಯಾತ್ ಇತಿ ಪೂಜಾಯಾಂ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ ಎಂಬುವುದು ಪೂಜಾ ಬೋಧಕ ವಾಗಿರುವುದು. ಚಿತುರಶ್ಚಿದ್ವದಮಾನಾತ್ (ನಿ. ೩-೧೩) ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ ಎಂಬುವುದು ಉಪಮಾನಾಚಕವು. ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು

ಚಿದಿತಿ ನಿವಾತೋಽನುದಾತ್ತಃ ಅಥಾಪಿ ಪಶುನಾಮೇಹ ಭವತ್ಯುದಾತ್ತಃ |

(ನಿ. ೫-೫) ಚಿತ್ ಎಂಬ ಅವ್ಯಯವು ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರವನ್ನು ವರಿಸುವಂತೆ ವ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ದ್ರೋತಕ ವಾಗಿರುವುದು ಅದರೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ದ್ರೋತಕವಾದಾಗ ಪ್ರಾಣಿಬೋಧಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸದ್ಯಶ್ಚಿದ್ಯಃ ಶವಸಾ ಪಂಚಕೃಷ್ಣೀಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಚಿತ್ ಎಂಬುದು ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರದ್ರೋತಕವಾಗಿದೆ. ಚಿದಸಿ ಮನಾಸಿ ಧೀರಸಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ದ್ರೋತಕವೆಂದೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಎರಡನೆಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಸಂಬಂಧವು ಉಂಟಾದ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ದೃಢವಾಗಿರುವ ಪಾಷಾಣಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಶೀಳಹೋಗುವುವು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ ಒಡಕ ಬಲವಾಗಿರುವ ಬೆಟ್ಟವೇ ಮೊದಲಾದುವುಗಳೂ ಸಡಿಲವಾಗುವುವು. ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿ ಅಗ್ನಿಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉದಕವು ವಣಗಿಹೋಗುವುದೆಂದು ಉದಹರಿಸಿದೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದಲೂ ಸ್ಥಿರವಾದ ವರ್ತನ ಮತ್ತು (ಷಾಷಾಣ) ಕಲ್ಲುಗಳಿಗೂ ದುರ್ಬಲವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಅಗ್ನಿಯು ಯಾಗಮಾಡುವವರ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ದ್ರೋಹಿಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅದ್ಭುತವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ವೀಳು—ದೃಢಮ್ ಘಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವುದೆಂದು ಅರ್ಥ. ವೀಳು ಶಬ್ದವು ವೀಳು ಚೌತ್ನಮ್ ಎಂದು ಇವತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ವರಿತವಾಗಿದೆ.

ವನೇವ—ಉದಕಮಿವ ನೀರಿನ ಹಾಗೆ ಎಂದು ನಾಯಜರ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಇದೆ. ಯಾಸ್ವರು ನಿರುತ್ತರವಾಗಿ
ವನ ಶಬ್ದವನ್ನು ರಶ್ಮಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (೩. ೨-೧೫),

ನಿಯದ್ವ್ಯುಣಕ್ತಿ ಶ್ವಸನಸ್ಯ ಮೂರ್ಧನಿ ಶುಷ್ಕಸ್ಯ ಚಿದ್ವೃಂದಿನೋ ರೋರುವದ್ವನಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೪-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ವನಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವನಾಸಿ ಉದಕಾನಿ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದಾರೆ.

ಮೇದ್ಯಂತು ತೇ ವಹ್ನಯೋ ಯೇಭಿರೀಯಸೇರಿಷಣ್ಯನ್ವೀಳಯಸ್ವಾ ವನಸ್ತತೇ |

ಆಯೋಯಾ ದೃಷ್ಣೋ ಅಭಿಗೂರ್ಯಾ ತ್ವಂ ನೇಷ್ವಾತ್ಪೋಮಂ ದ್ರವಿಣೋದಃ ಪಿಬ ಋತುಭಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೩೭-೩)

ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ವನಸ್ತತೆ ಇತ್ಯೇನಮಾಹ್ಯೇಷ ಹಿ ವನಾನಾಂ ಸಾತಾ ವಾ ಪಾಲಯಿತಾ ವಾ ವನಂ
ವನೋತೇಃ ಎಂದು ವನಸ್ತತಿ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ವನ ಶಬ್ದವು ವನು ಯಾಚನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ
ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಅರಣ್ಯವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ವಿವರಿಸುವರು.

ಮೂರನೆಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ—ಅಗ್ನಿಯು ಶತ್ರುಗಳು ಎದುರಾಗಿ ಬಂದಾಗ ನಾಯತೇ—ನ ಗಚ್ಛತಿ ಶತ್ರುವಿಗೆ
ಹದರಿಕೊಂಡು ಓಡುವುದಿಲ್ಲ ನಿಷ್ಪಹಮಾಣಃ ಯಮತೇ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಬಡಲವಾಗಿ ತಿರಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾ ಅವರ
ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಟವಾಡುತ್ತಾ ಅವರನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಮತ್ತು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಧನ್ವಾ ಸಹಾ ನಾಯತೇ ನಾಯತೇ ಎಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತ ವಾಕ್ಯವನ್ನು
ಉದಹರಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಧನ್ವಾಸಹಾ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಧನ್ವಸಹ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನುಷಾ ಶತ್ರುನಿಭಿಭವತಿ ಇತಿ
ಧನ್ವಾಸಹಾ ಧಾನುಷ್ಯಃ ಧನುಸ್ಸಿನಿಂದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾನೆಯಾದ ಕಾರಣ ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಆಯುಧವಾಗಿ
ಉಪಯೋಗಿಸುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಅಥವಾ ದೃಢವಾದ ಧನುಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಶಕ್ತನಾದ
ವನು ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಹಿಡಿದು ಇರುವವನು ಅಥವಾ ದೃಢವಾದ
ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಹಿಡಿದು ಯುದ್ಧಮಾಡುವವನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ತಾನು ಓಡದಿರುವಂತೆ, ಅಥವಾ ಬಿಲ್ಲನ್ನು
ದೃಢವಾಗಿ ಹಿಡಿದು ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಚಲಿಸದಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸುವನು ಎಂದು
ಧಾನುಷ್ಯನಿಗೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೋಲಿಸಿದೆ

|| ಪ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪುರು—ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ

ವಿರುಕ್ತತಾ—ವಿಶಿಷ್ಟಾ ರುಕ್ ವಿರುಕ್. ತದ್ವಂತಃ ವಿರುಕ್ತಂತಃ. ಮತುಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಅಯಸ್ಯ
ಯಾದಿ ಪಠಿತನಾದುದರಿಂದ ಪದಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಕುತ್ವ ಭ ಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಜನ್ತ್ವಸಂಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.
ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ದೀದ್ಯಾನಃ—ದೀದೀದ್ ದೀಪ್ತಿದೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಇದು ಸೌತ್ರ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶಾನಚ್.
ಅದುಪದೇಶದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದ್ರುಹಂತರಃ—ದ್ರೋಗ್ಧ್ಯಣಾಂ ತರಿತಾ ದ್ರುಹಂತರಃ. ತ್ವಾ ವ್ಯವನತರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಭೃತ್ಯವ್ಯಜಿಧಾರಿಸಹಿ—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೨-೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಖಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುಪಿಸ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ತರ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ರುಹ ಜಿಘಾಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇತ್ ಉಪಧೇಯಾಗುರು ವುದರಿಂದ ಇಗುಪಧಜ್ಞಾಪ್ರೀಕರಃಕಃ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಶಕ್ವತದ್ವಿತೀ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಸಂಜ್ಞಾ. ದ್ರುಹ ತರ ಎಂದಿರುವಾಗ ಖಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತನಾದುದು ಪರವಾದುದರಿಂದ ಅರುದ್ವಿಷದಜಂತಸ್ಯ ಮುಮ್ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೩-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವವದಕ್ಕೆ ಮುಮಾಗಮ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರವದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರಶುಃ—ಪರಂ ಶೃಣಾತಿ ಇತಿ ಪರಶುಃ. ಶೃ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಆಜ್ ಪರಯೋಃ ಖನಿಶ್ ಭಾಂ ಡಿಚ್ಚಿ (ಉ ಸೂ. ೧-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಧಾತುಪಿಸ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶ್ರುನತ್—ಶು ಶ್ರು ಗತೌ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಶ್ಚ ಲೋಪಃ—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಲೇಟೋಡಾಟ್ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕೋ ವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಚಿಶ್ಚ ಧಾತುಭೃವಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪದಾಡೇಶ. ಶ್ರುನತ್ ಎಂದು ರೂಪ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಯದ್ವೀಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವನಾ ಇವ—ವನ+ನು ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ವಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುನಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ನಿಷ್ಪಹಮಾಣಃ—ಷಹ ಮರ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶಾಸಚ್ ಆದೇಶ ರಪ್ ವಿಕರಣ ಆನೇಮುಕ್ (ವಾ. ಸೂ. ೭-೨-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಂತಾಂಗಕ್ಕೆ ಮುಕಾಗಮ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲನಾರ್ವ ಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾದಿ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಮತೇ—ಯಮ ಉಪರಮೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಬಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಯತೇ—ಅಯ ನಯ ಗತೌ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಂತನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧನ್ವಸಹಾ—ಷಹ ಮರ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿಗೆ ಸತ್ವ. ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಅಸುನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತುಪಿಸ ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆ (ಽ) ಲೋಪ. ಸತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರವದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಎರಡನೇ ಪೃಷ್ಠಾನ್ಯನದಲ್ಲಿ ನಂದಿ ಗ್ರಹ ಪಚಾದಿಭ್ಯಃ—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ವಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ದೃ॒ಷ್ಟ್ವಾ ಚಿ॑ದ॒ಸ್ಮಾ ಅ॒ನು ದು॒ರ್ಯಥಾ॑ ವಿ॒ದೇ ತೇ॑ಜಿ॒ಷ್ಣಾ ಭಿ॒ರಣಿ॑ಭಿ॒ರ್ದಾ॒ಷ್ಟ
ವ॑ಸೇ॒ಗ್ನಯೇ॑ ದಾ॒ಷ್ಟ್ಯವ॑ಸೇ |

ಪ್ರ ಯಃ ಪು॒ರಾಣಿ॑ ಗಾ॒ಹತೇ॑ ತಕ್ಷ॒ದ್ವನೇ॑ವ ಶೋ॒ಚಿಷಾ॑
ಸ್ಥಿ॒ರಾ ಚಿ॑ದ॒ನ್ನಾ ನಿ ರಿ॒ಣಾತ್ಯೋ॑ಜ॒ಸಾ ನಿ ಸ್ಥಿ॒ರಾಣಿ॑ ಚಿ॒ದೋ॑ಜ॒ಸಾ || ೪

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ದೃ॒ಷ್ಟ್ವಾ | ಚಿ॑ತ್ | ಅ॒ಸ್ಮೈ | ಅ॒ನು | ದುಃ | ಯ॒ಥಾ | ವಿ॒ದೇ | ತೇ॑ಜಿ॒ಷ್ಣಾ ಭಿಃ | ಅ॒ರಣಿ॑ಭಿಃ | ದಾ॒ಷ್ಟ್ವ |
ಅ॒ವಸೇ॑ | ಅ॒ಗ್ನಯೇ॑ | ದಾ॒ಷ್ಟ್ಯ | ಅ॒ವಸೇ॑ |

ಪ್ರ | ಯಃ | ಪು॒ರಾಣಿ॑ | ಗಾ॒ಹತೇ॑ | ತಕ್ಷ॒ತ್ | ವ॒ನ್ಯಾ॒ಇವ | ಶೋ॒ಚಿಷಾ॑ |

ಸ್ಥಿ॒ರಾ | ಚಿ॑ತ್ | ಅ॒ನ್ನಾ | ನಿ | ರಿ॒ಣಾತಿ॑ | ಓ॒ಜಸಾ॑ | ನಿ | ಸ್ಥಿ॒ರಾಣಿ॑ | ಚಿ॑ತ್ | ಓ॒ಜಸಾ॑ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಸ್ಮಾ ಅಗ್ನಯೇ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಚಿತ್ ದೃಷ್ಟ್ವಾನ್ಯೇವ ಸಾರವಂತಿ ಹವೀಂಷ್ಯನುಕ್ರಮೇಣ ಪ್ರತಿ-
ಮಂತ್ರಂ ದುಃ | ದದಾತಿ || ದದಾತೇರ್ಲುಂಜಾ ಗಾತಿರ್ಥೇತಿ ಸಿಚೋ ಲುಕ್ | ಆತ ಇತಿ ರ್ಪುಂಜುಸ್ ||
ಯಜಮಾನಾ ದದತಿ | ದಾನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಯಥಾ ವಿದೇ ವಿದುಷೇ ಪರಮಾರ್ಥದರ್ಶಿನ
ಉತ್ಕೃಷ್ಟಾನಿ ಧನಾನಿ ವಿತರಂತಿ ದಾನಶೀಲಾಃ | ಯದ್ವಾ | ಆಯಮಗ್ನಿಯಥಾ ವಿದೇ ವಿಂದತೇ
ಸ್ಯಾತಿರಿಕ್ತಂ ಹವಿದೇವೇಭ್ಯೋ ದಾತುಂ ಲಭತೇ ಸ್ವೀಕರೋತಿ ತಥಾ ದುರಿತಿ || ವಿಂದತೇಶ್ಚಾಂದಸಃ
ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಲೋಪಸ್ತು ಆತ್ಮನೇಪದೇಷ್ಟಿತಿ ತಲೋಪಃ || ಕಿಂಚಿ ಸೋಗ್ನಿಸ್ತೇಜಿಷ್ಣಾಭಿರಣಿ-
ಭಿರತ್ಯಂತತೇಜೋಯುಕ್ತೈರ್ಮಾರ್ಗೈರ್ಯಜ್ಞಾದಿರೂಪೈರ್ದಾಷ್ಟಿ | ಪೂಜಿತಃ ಸನ್ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಕಂ
ದದಾತಿ || ದಾಶ್ವ ದಾನೇ | ಶಪೋ ಲುಕ್ || ಕಿಮರ್ಥಂ | ಅವಸೇ ತದ್ರಕ್ಷಣಾಯ | ಯದ್ವಾ | ತೇಜಿಷ್ಣಾ-
ಭಿರತಿಶಯೇನ ತೇಜೋವಧ್ವಿರರಣಿಭಿರ್ಗಮನೈರಿತರದೇವಾನುದ್ವಿಶ್ಯ ಯಜಮಾನೇನ ದತ್ತಂ ಹವಿರವಸೇ
ತೇಷಾಂ ಸ್ವೀಕಾರಾಯ ದಾಷ್ಟಿ | ಆಯಮಗ್ನಿರ್ವದಾತಿ | ನಯತಿ | ಕಿಂಚಾಗ್ನಯೇ ಇತರದೇವತಾ-
ಪ್ರದಾನಸಮಯೇಽಪಿ ಯಜಮಾನೋಗ್ನಯೇಽಗ್ನಿಪ್ರೀತಯೇ ದಾಷ್ಟಿ | ಪ್ರಥಮಂ ದದಾತಿ |
ಕಿಮರ್ಥಂ | ಅವಸೇ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ | ಯದ್ವಯಮತ್ಯಪ್ತಃ ಸ್ಯಾತ್ ಇತರೇಭ್ಯೋ ದತ್ತಮಪಿ ಸ್ವಯಂ

ಸ್ವೀಕುರ್ಯಾತ್ ತಸ್ಯಾದ್ಗ್ನಯೇ ಪ್ರಯಾಜಾದಿರೂಪೇಣ ದದಾತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ಯೋಽಗ್ನಿಃ ಪುರೂಣಿ ಬಹುನಿ ಸಾಮಾಧ್ಯಾದ್ಯಜಮಾನಧನಾದೀನಿ ಪ್ರ ಗಾಹತೇ | ಪ್ರವಿಶತಿ | ಪ್ರವಿಶ್ಯ ಚಿ ವಾಶ್ಯಾದಿ-ರೂಪಯಾ ಜ್ವಾಲಯಾ ತಪ್ತತ್ ತನೂಕರೋತಿ | ನಾಶಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ವನೇವ | ವೃಕ್ಷಾದಿಶಮೂಹಾನಿ ವನಾನಿ ಯಥಾ ಪ್ರವಿಶ್ಯ ತಪ್ತತಿ ದಹತಿ ತಥೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಾಯಮಗ್ನಿಃ ಸ್ಥಿರಾ ಸ್ಥಿರಾಣಿ ಕಠಿನಾನ್ಯನ್ನಾನ್ಯಾನಿ ವ್ರೀಹ್ಯಾದೀನ್ಯೋಜಸಾ ತೇಜೋರೂಪಯಾ ಜ್ವಾಲಯಾ ನಿ ನಿತರಾಂ ರಿಣಾತಿ | ಗಚ್ಛತಿ | ಪಚತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ರೀ ಗತಿರೀಷಣಯೋಃ | ಕ್ರೈಯ್ಯಾದಿಕಃ | ಸ್ವಾದಿನಾಂ ಪ್ರಸ್ಥ ಇತಿ ಪ್ರಸ್ಥಃ || ತಥಾಜಸಾ ಸ್ವಕೀಯೇನ ತೇಜಸಾ ಸ್ಥಿರಾಣ್ಯಸರಿಹರಣೇಯಾನಿ ಪಾಸಾನ್ಯಮಿತ್ರಾಣಿ ವಾ ನಿ ರಿಣಾತಿ | ನಿಃಶೇಷೇಣ ಗಚ್ಛತಿ | ನಾಶಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯಃ—ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯು | ಪುರೂಣಿ—ಬಹಳವಾದ (ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು) | ಪ್ರ ಗಾಹತೇ—ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾನೋ (ವ್ಯಾಪಿಸಿ) | ಶೋಚಿಷಾ—ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ | ವನಾಇವ—ಅರಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ | ತಪ್ತತ್—ನಾಶವಡಿಸುತ್ತಾನೋ (ಹುತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ) | ಸ್ಥಿರಾ ಚಿತ್—ಕಠಿಣವಾದರೂ | ಅನ್ನಾ—ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು | ಓಜಸಾ—ಜ್ವಾಲಾರೂಪವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ | ನಿ ರಿಣಾತಿ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಚನಮಾಡುತ್ತಾನೋ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಓಜಸಾ—ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ | ಸ್ಥಿರಾಣಿ ಚಿತ್—ಅವರಿಹಾರ್ಯಗಳಾದರೂ (ವಾವಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ರತ್ನಗಳನ್ನು) | ನಿ (ರಿಣಾತಿ)—ನಾಶವಡಿಸುತ್ತಾನೋ | ಅಸ್ಮೈ—ಅಂತಹ ಈ ಅಗ್ನಿಗೆ | ದೃಷ್ಟಾ ಚಿತ್—ಸಾರವತ್ತಾದವುಗಳನ್ನೇ (ಹವಿಸ್ಸನ್ನು) | ವಿದೇ ಯಥಾ—ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ ಹೇಗೆ (ದಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ) ಹಾಗೆ (ಇತರ ದೇವತೋದ್ದೇಶವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅವರಿಗೋಸ್ಕರ ತಾನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವಂತೆ) | ಅನು—ಕ್ರಮವಾಗಿ (ವ್ರತಿ ಮಂತ್ರಕ್ಕಾಗಿ) | ದುಃ—ಕೊಡುತ್ತಾರೆ | (ಕಿಂಚಿ ಅಗ್ನಿಃ—ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯು) | ಅಥವಾ ವ್ಯಾಭಿಃ—ಅತ್ಯಂತ ತೇಜೋಯುಕ್ತವಾದ | ಅರಣಿಭಿಃ—(ಯಜ್ಞಾದಿ) ಮಾರ್ಗಗಳಿಂದ (ಪೂಜಿತನಾಗಿ) | ಅವಸೇ—(ಕರ್ತೃಗಳಾದ ನಮ್ಮ) ರಕ್ಷಣೆಗೋಸ್ಕರ | ದಾಷ್ಟಿ—(ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳನ್ನು) ಕೊಡುತ್ತಾನೆ | [ಅಥವಾ ತೇಜಿವ್ಯಾಭಿಃ—ಅತ್ಯಂತ ತೇಜೋಯುಕ್ತವಾದ | ಅರಣಿಭಿಃ—(ತನ್ನ) ಗಮನಗಳಿಂದ | ಅವಸೇ—ಯಾಗ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ | ದಾಷ್ಟಿ—(ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ) ಕೊಡುತ್ತಾನೆ] (ಮತ್ತು ಯಜಮಾನನು ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹೋಮಮಾಡುವಾಗಲೂ) | ಅಗ್ನಯೇ—ಅಗ್ನಿಗೆ | ಅವಸೇ—ಯಾಗರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ | ದಾಷ್ಟಿ—(ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು) ಕೊಡುತ್ತಾನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನಿಯು (ಯಜಮಾನ ದತ್ತವಾದ) ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಅರಣ್ಯವನ್ನು (ನಾಶವಡಿಸು) ವಂತೆ (ಶೀಘ್ರವಾಗಿ) ದಹಿಸುತ್ತಾನೆ (ಹುತವಡಿಸುತ್ತಾನೆ); (ಯಜಮಾನನಿಂದ ದತ್ತವಾದ) ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಗಳು ಎಷ್ಟೇ ಕಠಿಣವಾದರೂ (ತನ್ನ) ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ಸಕ್ಷಮಾಡುತ್ತಾನೆ, (ಮತ್ತು) ಅವರಿಹಾರ್ಯವಾದ (ವಾವಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ರತ್ನಗಳನ್ನು ತನ್ನ) ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ನಾಶವಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ಅಗ್ನಿಗೆ (ಯಾಗ ಕರ್ತೃಗಳು) ಸಾರವತ್ತಾದ (ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು) ವುಗಳನ್ನೇ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ (ದಾನಮಾಡುವಂತೆ) ಪ್ರತಿಮಂತ್ರಕ್ಕಾಗಿ ಹೋಮಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಈ ಅಗ್ನಿಯೂ ಕೂಡ ಜಾಬ್ಬಲ್ಯಮಾನವಾದ ಜ್ವಾಲೆಗಳ ಮೂಲಕ (ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ) ಯಾಗರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ (ಯಜಮಾನದತ್ತವಾದ

ಹವಿಸ್ಸನ್ನು) ಒಯ್ಯು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ (ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಯಜ್ಞಗಳಿಂದ ಪೂಜಿತನಾಗಿ ಯಜಮಾನರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ) ಮತ್ತು (ಯಜಮಾನನು) ಯಾಗ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ (ಇತರ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸಿ ಹೋಮ ಮಾಡುವಾಗಲೂ) ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಮೊದಲು ಅಗ್ನಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

They have presented substantial offerings to him, as (they give riches) to a sage, and by resplendent means he grants us (grace) for our preservation : (the worshipper) presents (gifts) to Agni for preservation : he who pervades the (many offerings made to him) consumes them (as rapidly) as (he consumes) forests : he matures the standing corn by his potency ; he destroys whatever (things) are stationary by his potency

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಅಸ್ತೌ ವೃಕ್ಷಾ ಚಿತ್ ಅನು ದುರ್ಯಥಾ ವಿದೇ—ಅಗ್ನಿಯೇ ಸಾರವಂತಿ ಹವೀಂಷಿ ಅನುಕ್ರಮೇಣ ಪ್ರತಿಮಂತ್ರಂ ದದತಿ ಯಜಮಾನಾಃ | ವಿದುಷೇ ಪರಮಾರ್ಥದರ್ಶಿನೇ ಉತ್ಪ್ರಾಪ್ತಾನಿ ಧನಾನಿ ವಿತರಂತಿ ದಾನ-ಶೀಲಾಃ | ಯದ್ವಾ ಅಯಮಗ್ನಿಯರ್ಥಾ ವಿದೇ ವಿದತೇ ಸ್ವಾತಿರಿಕ್ತಂ ಹವಿಃ ದೇವೇಭ್ಯೋ ದಾತುಂ ಲಭತೇ ಸ್ವೀಕರೋತಿ ತಥಾ ದುಃ ದದತಿ | ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನರು ಆಯಾ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾ ಕ್ರಮವಾಗಿ ನಾನಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವಂತನಾಗಿರುವ ಮೇಧಾ ವಿಗೆ ದಾನಮಾಡುವ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಉತ್ತಮವಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ, ಧನವನ್ನೂ ದಾನಮಾಡುವರು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೋಲಿಸಿದೆ ಎಂದು ನಾಯಣರು ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಎರಡನೆಯ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ವೃಷ್ಟಾಂತವಾಕ್ಯವು ಅರ್ಥವು ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿದ್ದರೂ, ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಹವಿರ್ಭಾಗವನ್ನು ತಾನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಬೇಕಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುವಂತೆ ಯಜಮಾನರು ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸುವರು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ

ಚಿತ್ ಎಂಬ ನಿವಾತವು ಅನೇಕಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಹಿಂದಿನ (ಋ ಸಂ ೨-೧೨೨-೩) ಗುರುತಿಸಿಟ್ಟಿರುವೆವೆ.

ತೇಜಿಷ್ಠಾಭಿರರಣೆಭಿಃ ದಾಷ್ಟ್ಯವಸೇ ಅಗ್ನಿಯೇ ದಾಷ್ಟ್ಯವಸೇ—ಎಂಬ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ದಾಷ್ಟ್ಯವಸೇ ಎಂಬ ವದವು ಎರಡುನಾರಿ ಅವರ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಅತ್ಯಂತಪ್ರಕಾರಯುಕ್ತವಾದ ಯಜ್ಞವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಆಚರಣೆಯಿಂದ ಪೂಜಿತನಾಗಿ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವರ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶಗಳಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ಗಮನಗಳಿಂದ ಇತರ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಮಾಡಿ ಯಜಮಾನರು ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸಗಳನ್ನು ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳು ಅದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಿ ಅವರವರಿಗೋಸ್ಕರ ಒಯ್ಯುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಗ್ನಯೇ ದಾಪ್ಯವಸೇ—ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಯಜಮಾನನು ಅರ್ಪಿಸುವಾಗ ಅಗ್ನಿ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೊದಲು ಅಗ್ನಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವನು. ಅಗ್ನಿಯು ಅತ್ಯಪ್ತನಾದರೆ ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಹವಿಸ್ಸಗಳನ್ನೂ ಇವನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ರಕ್ಷಣೆಯು ಆಗುವುದಿಲ್ಲವಾದಕಾರಣ ಮೊದಲು ಅಗ್ನಿ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರಯಾಜಾದಿಗಳನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅರಣಿಭಿಃ—ಯಜ್ಞಾದಿರೂಪೈಃ ಮಾಗೈಃ ಗಮನೈಃ, ಅರಣಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞವೇ ಮೊದಲಾದ ರೂಪಗಳಿಂದ ಇರುವ ಮಾರ್ಗಗಳೆಂದೂ, ನಡಿಗೆಗಳೆಂದೂ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ನಿರುಕ್ತ ಕಾರರು—

ಅಗ್ನಿಂ ನರೋ ದೀಧಿತಿಭಿರರಣ್ಯೋರ್ಹಸ್ತಚ್ಯುತೀ ಜನಯಂತ ಪ್ರಶಸ್ತಂ |
ದೂರೇದೃಶಂ ಗೃಹಪತಿಮಥುರ್ಯಂ |

(ಋ. ಸಂ ೭-೧-೧).

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಕರ್ಮಸ್ವರಣೇ—ಅಗ್ನಿಃ ಸಮರಣಾಜ್ಞಾಯತ ಇತಿ ವಾ | ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅರಣಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದಾರುವಿಶೇಷವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಪುರಾಣಿ ಪ್ರ ಗಾಹತೇ ತಕ್ಷತ್ ವನೇವ ಬಹೂನಿ | ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾಕ್ ಯಜಮಾನಧನಾದೀನಿ ಪ್ರವಿಶತಿ ಪ್ರವಿಶ್ಯ ಚ ವಾಶ್ಯಾದಿರೂಪಯಾ ಜ್ವಾಲಯಾ ತನೂಕರೋತಿ ನಾಶಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ವೃಕ್ಷಾದಿಶಮೂಹಾನಿ ವನಾನಿ ಯಥಾ ಪ್ರವಿಶ್ಯ ತಕ್ಷತಿ ದಹತಿ ತಥಾ | ಈ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ವೃಕ್ಷಸಮೂಹವಾಗಿರುವ ವನಗಳನ್ನು ಆವರಿಸಿ ಸುಡುವ ಹಾಗೆ ತನ್ನನ್ನು ಪ್ರಾಜಸಮಿರುವ ಯಜಮಾನರ ಘನಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ಆವರಿಸಿ ನಾಶಮಾಡುವನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸ್ಥಿರಾ ಅನ್ನಾ—ಓಜಸಾ ನಿ ರಿಣಾತಿ ಸ್ಥಿರಾಣಿ ನಿ ಚಿದೋಜಸಾ—ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿ ರಿಣಾತಿ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾವದವನ್ನು ಎರುಡು ಸಾರಿ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರಾ—ಎಂಬ ವದಕ್ಕೆ ಕಠಿಣಾನಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಈ ಪದವನ್ನು ಅನ್ನಾನಿ ವ್ರೀಹ್ಯಾದೀನಿ ಎಂಬ ವದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣ ಮಾಡಿ ಹೇಳಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಕಠಿಣವಾದ ವ್ರೀಹಿಯೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನರೂಪವಾದ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ಪಚನಮಾಡುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಸ್ಥಿರಾಣಿ ಎಂಬ ಇನ್ನೊಂದು ವದಕ್ಕೆ **ಅಪರಿಹರಣೀಯಾನಿ ಪಾಪಾನಿ ಅಮಿತ್ರಾಣಿ ವಾ** ಪರಿಹರಿಸಲಶಕ್ಯವಾದ ಪಾತಕಗಳೂ ಅಧವಾ ಶತ್ರುಗಳೂ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ ಇವರನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ನಾಶಪಡಿಸುವನು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಅನ್ನಾ—ಅನ್ನಾನಿ ನಿರೀಹ್ಯಾದೀನಿ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅನ್ನ ಶಬ್ದವು ಸೂರೋಮು ಉದಕ ನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ಸಿ. ೨-೨೨) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅನ್ನಂ ಕಸ್ಮಾದಾನತಂ ಭೂತೇಭ್ಯೋ ಆತ್ತೇರ್ವಾ (ಸಿ. ೨-೯) ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಆಹಾರವಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಅನ್ನವೆನಿಸಿರುವುದು ಮತ್ತೆ.

ಆದ್ಯತೇೞತ್ತಿ ಚ ಭೂತಾನಿ | ತಸ್ಮಾದನ್ನಂ ತದುಚ್ಯತೇ |

(ಶ್ಲೋ. ಉ. ೨-೩)

ಎಂದು ರೂಪಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಅವ ಭಕ್ಷಣೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಅನ್ನ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ ಭಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವುದು ಅರ್ಥವಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವುದಾದುದರಿಂದ ಅನ್ನವೆಂದು ವ್ಯವಹೃತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಓಜಸಾ—ತೇಜೋರೂಪಯಾ ಜ್ವಾಲಯಾ, ಸ್ವಕೀಯೇನ ತೇಜಸಾ | ತೇಜಸ್ವಿನ ರೂಪವಾಗಿರುವ ಹ್ಯಾಲೇಗು-ಅರ್ಥವಾ ಅಗ್ನಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ ತೇಜಸ್ಸು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಓಜಸ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಓಜಶ್ಯಬ್ದವು—ಓಜಃ ಪಾಜಃ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಒಲ ನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ. (ಸಿ. ೨-೯) ನಂತರವಾಗಿದೆ. ಬಲವೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಶ್ರಾಯಂತ ಇವ ಸೂರ್ಯಂ ನಿಶ್ವೇದಿಂದ್ರಸ್ಯ ಭಕ್ಷತ |

ವಸೂನಿ ಜಾತೇ ಜನಮಾನ ಓಜಸಾ ಪ್ರತಿ ಭಾಗಂ ನ ದೀಧಿಮು ||

(ಮ. ಸಂ. ೮-೯೯, ೩)

ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ (ಸಿ. ೬-೮) ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಓಜಸಾ-ಬಲೇನ ಬಲದಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಓಜಸ್ ಶಬ್ದರೂಪವು ಓಜ ಧಾತುವಿನಿಂದಲಾಗಲಿ ಉಬ್ಬ ಧಾತುವಿನಿಂದಲಾಗಲಿ ಉಂಟಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ದೃಷ್ಟಾ—ದೃಹ ದೃಹಿ ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ದೃಢಃ ಸ್ಥೂಲಬಲಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ವ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿವಾಂತವಾಗಿದೆ. ನಪುಂಸಕಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ದೃಢಾನಿ ಎಂದು ರೂಪನಾದಾಗ ಶೇಶ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೆ ಲೋಪ.

ಮಃ—ಡುದಾಜ್ ದಾನೇ. ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಲುಚ್ಛಲಜ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಚ್. ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚಾವೇಶ. **ಘಾತಿಸ್ಥಾಘು**—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಆದಂತ ಧಾತುವಾದುದರಿಂದ ಆತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದ ರ್ಪಿಗೆ ಜುಸಾದೇಶ. **ಉಸ್ಯಪದಾಂತಾತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರರೂಪ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಞಯೋಗೇೞಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಖಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿದೇ—ವಿವ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ವ್ರತ್ಯಯ. ಚತುರ್ಥಿ ಎಕವಚನಾಂತ ರೂಪ. **ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತ್ಯ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಎರಡನೇ

ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ವಿಡಲ್ಯ ಲಾಭೇ. ಧಾತು. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಟಿಗೆ ಏತ್ಯ. ಲೋಪಸ್ತು ಆತ್ಮನೇಪದೇಷು (ವಾ. ಸೂ. ೭-೧-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯಥಾ ಎಂಬುದು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತೇಜಿಷ್ಠಾಭಿ—ತೇಜಸ್ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಮತ್ಸರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮಮಾಯಾನೇಧಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ವರವಾದಾಗ ವಿಸ್ ಮತೋರ್ಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಟೀಃ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟಿಗೆ (ಅಸ್ಮ) ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ದಾಷ್ಟಿ—ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ವೃಷ್ಟಭೃಷ್ಟ (ವಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಮೃತ್ವ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವಸೇ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಗಾಹತೇ—ಗಾಹೂ ವಿಲೋಡನೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಯಚ್ಚಬ್ಧ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುವದೇಶದ ಸರದಲ್ಲಿ ಲನಾರ್ಥಧಾತುಕ ಬಂದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನು ದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ತಕ್ಷತ್—ತಕ್ಷೂ ತನೂಕರಣೇ ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ನರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾರ್ಜಯೋಗೇಽಪಿ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವನಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ವಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಅಕಾರಾದೇಶ.

ಸ್ಥಿರಾ—ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೇ ಲೋಪ. ಹೀಗೆಯೇ ಅನ್ಯಾ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ.

ರಿಣಾತಿ—ರೀ ಗತೀರೇಪಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕ್ರಾೃದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ರಾೃದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣ. ಸ್ವಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ವಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಅಟ್ ಕುಸ್ವಾರ್ಜ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

! ಸಂಹಿತಾವಾರಃ !

ತನುಸ್ಯ ಪೃಕ್ಷಮುಪರಾಸು ಧೀಮಹಿ ನಕ್ತಂ ಯಃ ಸುದರ್ಶತರೋ ದಿನಾತ-

ರಾದಪ್ರಾಯುಷೇ ದಿನಾತರಾತ್

ಆದಸ್ಯಾಯುಗ್ರಭಣವದ್ವೀಳು ಶರ್ಮ ನ ಸೂನನೇ |

ಭಕ್ತಮಭಕ್ತಮನೋ ವ್ಯಂತೋ ಅಜರಾ ಅಗ್ನಯೋ ವ್ಯಂತೋ

ಅಜರಾಃ || ೫ ||

! ಸದವಾರಃ !

ತಂ | ಅಸ್ಯ | ಪೃಕ್ಷಂ | ಉಪರಾಸು | ಧೀಮಹಿ | ನಕ್ತಂ | ಯಃ | ಸುದರ್ಶತರಃ | ದಿನಾತರಾತ್

ಅಪ್ರಾತಯುಷೇ | ದಿನಾತರಾತ್ |

ಆತ್ | ಅಸ್ಯ | ಆಯುಃ | ಗ್ರಭಣವತ್ | ವೀಳು | ಶರ್ಮ | ನ | ಸೂನನೇ |

ಭಕ್ತಂ | ಅಭಕ್ತಂ | ಅವಃ | ವ್ಯಂತಃ | ಅಜರಾಃ | ಅಗ್ನಯಃ | ವ್ಯಂತಃ | ಅಜರಾಃ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಸ್ಯಾಸ್ಮೈ ಪೃಕ್ಷಂ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮುನ್ನಮುಪರಾಸು | ಉಪರಮಂತೇ ಸ್ಮಿನ್ ಹವೀಂಷ್ಯೀತ್ಯುಪರಾ
ನೇದಿಸಮಾಪಭೂಮಯಃ | ತಾಸು ಧೀಮಹಿ | ಧಾರಯಾಮಃ | ಅಸ್ಯೇತ್ಯುಕ್ತಂ ಕಸ್ಯೇತ್ಯಾಹ |
ಯೋಗ್ಯಗ್ನಿರ್ನಕ್ತಂ ರಾತ್ರೌ ದಿನಾತರಾತ್ ಅನ್ಯೋಽಪಿ ಸುದರ್ಶತರಃ ಅತ್ಯರ್ಥಂ ಸರ್ವೇರ್ಧರ್ಶನೀಯೋ
ಭವತಿ | ಯತೋಽಯಂ ರಾತ್ರೌ ಸರ್ವೇಷು ಭಾವೇಷು ತಮಸಾವೃತತ್ವಾದದೃಶ್ಯಮಾನೇಷ್ವಪಿ
ಸ್ವಯಮತೈರ್ಧಂ ಪ್ರಕಾಶತೇ | ಅತೋಽಸ್ಮೈ ಧೀಮಹಿ | ಪುನಃ ಕೀದೃಶಾಯ | ದಿನಾತರಾದನ್ವಃ
ಸಕಾಶಾದೇವಾಪ್ರಾಯುಷೇ | ಪ್ರಗತಮಾಯುರ್ಯಸ್ಯಾಸೌ ಪ್ರಾಯುಃ | ನ ಪ್ರಾಯುರಪ್ರಾಯುಃ | ತಸ್ಮೈ |
ಅಸೌ ಯೋಽಸ್ತಮೇತಿ ಸ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಭೂತಾನಾಂ ಪ್ರಾಣಾನಾದಾಯಾಸ್ತಮೇತೀತಿ ಶ್ರುತೇ ರಾತ್ರೌ
ಸರ್ವೇ ಭಾವಾ ನಿದ್ರಯಾವೃತತ್ವಾತ್ಪ್ರಾಯುಷ ಇವ ಭವಂತಿ | ಅಯಮಗ್ನಿ ಸ್ತು ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಪ್ರಾಣಾ-
ಸಹರ್ತುಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ರಾತ್ರೌ ಸ್ತಸ್ಮಿನ್ನೇವ ಪ್ರವೇಶಾತ್ಪ್ರಕೃಷ್ಟಾಯುರ್ಭವತಿ | ಅತೋಽಪಿ ಧೀಮಹಿ |
ಕಿಂಚಾತ್ ಅತ ಏವ ಕಾರಣಾತ್ ಯತೋಽಯಂ ಸುದರ್ಶತರೋ ಯತಶ್ಚಾಯಮಪ್ರಾಯುಃ ಅತಃ
ಕಾರಣಾದಸ್ಯಾಸ್ಮೈ ತದರ್ಥಮಾಯುರ್ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮುನ್ನಂ ಗ್ರಭಣವತ್ ಗ್ರಹಣಯುಕ್ತಮಭೂತ್ |

ಗೃಹಣೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಸೂನವೇ ಪುತ್ರಾಯ ಪಿತ್ರೋರ್ವಿಳು ಶರ್ಮ ದೃಢಂ ಸುಖಸಾಧನಂ ಗೃಹಂ
ಯಥಾ ಗೃಹಣವದ್ಭವತಿ ತಥೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಶರ್ಮತಿ ಗೃಹನಾಮು ಶರ್ಮ ವರ್ಮತಿ ತನ್ನಾಮಸು
ಪಾರಾತ್ | ಇದಾನೀಮಾಹವನೀಯಾದಿರೂಪೇಣಾಗ್ನೇರ್ಬಹುತ್ವಮಪೇಕ್ಷ್ಯಾಹ | ಏತೇಽಗ್ನಯೋ ಭಕ್ತಂ
ಸೇವಮಾನಮಭಕ್ತಮಸೇವಮಾನಂ ಚ ವ್ಯಂತ ಏತೇ ಪ್ರಾಣಿನೋಽನುಗ್ರಾಹ್ಯಾ ಇತಿ ಬುದ್ಧಮಾನಾ
ಅವಃ | ರಕ್ಷಂತಿ | ಯದ್ವಾಪಿ ವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರಾಣಿನೋ ದಾಹಪಾಕಾದಿವ್ಯಾರಾ ರಕ್ಷಂತಿ ತಥಾಪ್ಯಗ್ನಿ
ಯಜಮಾನೇಷ್ವತಿಯ ಇತ್ಯಾಹ | ವ್ಯಂತಸ್ತೈಃ ಪ್ರತ್ಯಂ ಹವಿರಶ್ಚಂತೋಽಜರಾ ಭವಂತಿ | ಸ್ವಯಂ
ಹವಿಷಾಜರಾಃ ಸಂತೋ ಯಜಮಾನಾನಪ್ಯಜರಾನ್ಕುರ್ವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯಃ—ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯು | ನಕ್ತಂ—ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ | ದಿನಾತರಾತ್—ಹಗಲಿಗಿಂತಲೂ | ಸುದರ್ಶ-
ತರಃ—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವರ್ಧನೀಯನೋ | ದಿನಾತರಾತ್—ಹಗಲಿನಿಂದಲೇ | ಅಪ್ರಾಯುಷೇ—(ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ
ಸೂರ್ಯನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲೇ ಪ್ರವಿಷ್ಟನಾಗಿರುವುದರಿಂದ) ಪ್ರೇಣಾಯುಷ್ಲವೋ | ಅಸ್ಯ—ಅಂತಹ ಈ ಅಗ್ನಿಗೋಸ್ಕರ |
ತಂ ಸೃಷ್ಟಂ—ಆ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣವನ್ನು | ಉಪರಾಸು—ವೇದಿಯ ಅಕ್ಕ ವಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ | ಧೀಮಹಿ—ಇಡೀ |
ಆತ್—ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದಲೇ | ಅಸ್ಯ—ಇವನಿಗೆ | ಆಯುಃ—(ಹವೀರೂಪವಾದ) ಅನ್ನವು | ಸೂನವೇ—
ಪುತ್ರನಿಗೆ | ವೀಳು—(ಪಿತೃದತ್ತವಾದ) ಗೃಹವು | ಶರ್ಮ ನ—ಸುಖಕರವಾಗುವಂತೆ | ಗ್ರಾಭಣವತ್—ಗ್ರಾಹ್ಯ
ವಾಗುತ್ತದೆ | ಅಗ್ನಯಃ—ಅಹವನೀಯಾದ್ಯಗ್ನಿಗಳು | ಭಕ್ತಂ—(ತನ್ನನ್ನು) ಸೇವಿಸುವವನನ್ನು | ಅಭಕ್ತಂ—
ಸೇವಿಸದೇ ಇರುವವನನ್ನು | ವ್ಯಂತಃ—(ಅನುಗ್ರಾಹ್ಯರೆಂದು) ತಿಳಿದವರಾಗಿ | ಅವಃ—ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ | (ಮತ್ತೂ)
ವ್ಯಂತಃ—(ಭಕ್ತರಿಂದ ದತ್ತವಾದ) ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದವರಾಗಿ | ಅಜರಾಃ—ಜರಾರಹಿತರಾಗುತ್ತಾರೆ
(ಯಜಮಾನರನ್ನೂ ಜರಾರಹಿತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಹಗಲಿಗಿಂತಲೂ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಮತ್ತು ಹಗಲಿನಿಂದಲೇ (ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು
ಅಗ್ನಿ ಪ್ರವಿಷ್ಟನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳಂತೆ) ಆಯುಃಪ್ರೇಣತೆಯನ್ನು ಪಡೆಯದ ಅಗ್ನಿಗಾಗಿ ವೇದಿಕೆಯ
ಸಮೀಪ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಇಡುತ್ತೇನೆ. (ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ) ಗುಣಯುಕ್ತನಾದುದರಿಂದಲೇ
(ನಮ್ಮಿಂದ ಹುತವಾದ) ಹವಿಸ್ಸು, (ಪಿತೃಪ್ರಾಪ್ತವಾದ) ಮನೆಯು ಪುತ್ರನಿಗೆ ಸುಖಕರವಾಗುವಂತೆ ಅವನಿಂದ ಗ್ರಾಹ್ಯ
ವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗ್ನಿಯು (ಅಹವನೀಯವಾದ ನಾನಾರೂಪಗಳುಳ್ಳವನು). (ತನ್ನ) ಭಕ್ತರು ಭಕ್ತರಲ್ಲದವರೆನ್ನದೆ
(ಎಲ್ಲರೂ ಅನುಗ್ರಾಹ್ಯರೆಂಬ) ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ (ಎಲ್ಲರನ್ನೂ) ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ ಆದರೆ (ಭಕ್ತರಿಂದ ದತ್ತವಾದ) ಅನ್ನದಿಂದ
ತಾನೂ ಅಜರನಾಗುತ್ತಾನೆ. (ಭಕ್ತರನ್ನು ಅಜರನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ).

English Translation

We place near the altar the (sacrificial) food of him who is more
conspicuous by night than by day : (we offer it) to him who is scarcely
alive by day : hence his (sacrificial) food finds prompt acceptance, like

a dwelling (given by a father) to a son : these undecaying fires, (although) discriminating between the devout and the undevout, grant (both) protection, and accepting (the offerings of the pious), they are exempt from decay.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪೃಥ್ವಂ—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ಯಂ | ಪೃಥ್ವ ಶಬ್ದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ವರಿತವಾಗಿದೆ. ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನವೆಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಉಪರಾಸು—ಉಪರಮಂತೇ ಅಸ್ತಿ ಹವೀಂಷಿ ಇತ್ಯುಪರಾಃ ವೇದಿಸಮೀಪಭೂಮಯಃ | ಹೋಮಮಾಡುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ಇರಿಸುವ ಯಜ್ಞವೇದಿಯ ಹತ್ತಿರದ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಉಪರಾ ಶಬ್ದವು ಆತಾಃ ಆಶಾಃ ಎಂಬ ಎಂಟು ದಿಬ್ಬಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೬) ವರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದಿಕ್ಕೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಯಾಸ್ಮರು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಉಪರ ಶಬ್ದವು ಮೇಘ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಗೋಸ್ಕರವಾಗಿ ಯಜ್ಞವೇದಿಯ ಸಮೀಪ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿರುವರು. ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ

ನಕ್ತಂ—ರಾತ್ರೌ | ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ. ನಕ್ತ ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರು ರಾತ್ರಿನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨.೧೮) ವರಿತವಾಗಿದೆ.

ದಿವಾತರಾತ್—ಸುದರ್ಶನತರಃ ಅಹೋರಾತ್ರೀ ಅತ್ಯರ್ಥಂ ಸರ್ವೇಃ ದರ್ಶನೀಯೋ ಭವತಿ | ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ವದಾರ್ಥಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಸರಿಯಾಗಿ ಕಾಣದಿರುವಾಗಲೂ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದಲೇ ಬಹಳವಾಗಿ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾಗಿ (ಹಗಲಿನ ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ) ಪ್ರಕಾಶಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ದಿವಾತರಾತ್ ಅಪ್ರಾಯುಷೇ-ಅಹ್ನಃ ಸಕಾಶಾದೇವ ಅಪ್ರಾಯಷಿ ಪ್ರಗತಮಾಯುಃ ಯಸ್ಯಾಸೌ ಪ್ರಾಯುಃ ನ ಪ್ರಾಯುಃ ಅಪ್ರಾಯುಃ | ಎಂದರೆ ಅಯುಸ್ಸಿಲ್ಲದವನು ಪ್ರಾಯುವೆನಿಸಿರುವನು. ಅವ್ರಾಯವು ಆಯುಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಕಾರಣ ಅಗ್ನಿಯು ಅಹಸ್ಸಿನಿಂದ ದೀರ್ಘಾಯುವಾಗಿರುವನು.

ಅಸೌ ಯೋಽಸ್ತಮೇತಿ ಸ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಭೂತಾನಾಂ ಪ್ರಾಣಾನಾದಾಸ್ತಮೇತಿ (ತೈ. ಅ. ೧-೧೪) ಸೂರ್ಯನು ಅಸ್ತನಾಗುವಾಗ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಪ್ರಾಣವನ್ನೂ (ತಾನು) ಸೆಶ್ಚೇಷ್ಟವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಅಸ್ತವನ್ನು ಹೊಂದುವನು ಎಂದು ತೈತ್ತಿರೀಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಇದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಿಗಳೆಲ್ಲರೂ (ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿ) ಆಯುಸ್ಸಿಲ್ಲದವರಂತೆ ಇರುವರು. ಸಾಯಣರು ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ರಾತ್ರೆ ಸರ್ವೇ ಭಾವಾಃ ನಿದ್ರೆಯೋ ಅವೃತತ್ವಾತ್ ಸ್ಥಾಯಿವ ಇವ ಭವಂತಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿವರಿಸಿ.

ಅಯಮಗ್ನಿಸ್ತು ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಪ್ರಾಣಾಪಹರ್ತುಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ರಾತ್ರೌ ಸ್ವಸ್ಮಿನ್ನೇವ ಪ್ರವೇಶಾತ್
ಪ್ರಕೃಷ್ಟಾಯುರ್ಭವತಿ |

ಅಗ್ನಿಯು ಮಾತ್ರ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವ್ರಾಣವನ್ನೂ ಅವಹರಿಸುವ ಸೂರ್ಯನು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದರಿಂದ ದೀರ್ಘಾಯುಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸೂರ್ಯನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವನು ಎಂದು ಕೈತ್ತಿರಿಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿರ್ವಾಯಮಾದಿತ್ಯಸ್ಸಾಯಮನುಪ್ರವಿಶತಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ರೀತಿಯಾದ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಧ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಆಯುಃ—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ಮಂ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಅನ್ನವು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಯಾಸ್ತುರು ಆಯುಃ ಎಂಬ ಶ್ರುತವನ್ನು ಇಷ್ಟತ್ತಿಂಟು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ನರಿಸಿರುವರು.

ಮಾ ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ಅರ್ಯಮಾಯುರಿಂದ್ರ ಋಭಕ್ಷಾ ಮರುತಃ ಪರಿ ಖ್ಯೌ |
ಯದ್ವಾಜಿನೋ ದೇವಜಾತಸ್ಯ ಸಪ್ತೇಃ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮೋ ವಿವರ್ಥೇ ವೀರ್ಯಾಣಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೨-೧)

ಇಲ್ಲಿ ಆಯುಃ ನಾಯುಃ ವಕಾರಲೋಪೇನ ಅಯನಾತ್ ಏತಿ ಹ್ಯಸೌ ವಿಶ್ವಮ್ ಎಂದು ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ನಾಯುರಯನಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಆಯುಶ್ಚಬ್ದಕ್ಕೆ ವಾಯುವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ನಾತ ಅನಾತು ಭೇಷಜಂ ಶಂಭು ಮಯೋಭು ನೋ ಹೃದೇ |
ಪ್ರಣ ಆಯೂಂಸಿ ತಾರಿಷತ್

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೮೬-೧)

ಇಲ್ಲಿ ಆಯುಶ್ಚಬ್ದಕ್ಕೆ ಜೀವಿಸುವ ಕಾಲವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಅಸುನೀತೇ ಮನೋ ಅಸ್ಮಾಸು ಧಾರಯ ಜೀವಾತನೇ ಸು ಪ್ರತಿರಾ ನ ಆಯುಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೫೯-೫)

ಭಾಗಂ ದೇವೇಭ್ಯೋ ವಿ ದಧಾತ್ಯಾಯನ್ ಪ್ರ ಚಂದ್ರಮಾಸ್ತಿರತೇ ದೀರ್ಘಮಾಯುಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೫-೧೯-)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಆಯುಶ್ಚಬ್ದಕ್ಕೆ ಜೀವಿತಕಾಲವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಆಯುಶ್ಚಬ್ದಭೋಧ್ಯವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಅಗ್ನಿಗೆ ಹೋಮ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಗೃಹಣ ಮಾಡಿದೆ. (ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದೆ) ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಸೂನವೇ ವೀಳು ಶರ್ಮ ನ ಗ್ರಭಣವತ್—ಸಿತ್ರೋಃ ಪುತ್ರಾಯ ದೃಢಂ ಸುಖಸಾಧನಂ ಗೃಹಂ ಯಥಾ ಗೃಹಣವದ್ಧವತಿ ತಥಾ | ಪುತ್ರನಿಗೆ ಸಿತ್ಪಸಂಬಂಧವಾದ ಸುಖಕರವಾದ ಮನೆಯು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಅರ್ಹನಾಗಿರುವಂತೆ ನಾವು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಹವಿಸ್ಸು ಅಗ್ನಿಗೆ ಸ್ವೀಕರಿಸಲರ್ಹವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೋಲಿಸಿದೆ.

ವೀಳು—ಶಬ್ದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ವರಿತವಾಗಿದೆ. ಶರ್ಮ ಶಬ್ದವು, ಗಯಃ ಕೃದರಃ ಎಂಬ ಇಷ್ಟತ್ತಿರಡು ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸ್ಯೋನಾ ಪೃಥಿವಿ ಭವಾನ್ಯಕ್ಷರಾ ನಿವೇಶನೀ | ಯಚ್ಚಾ ನಃ ಶರ್ಮ ಸಪ್ರಥಃ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೨೨-೧೫)

ಇಲ್ಲಿ ಶರ್ಮ—ಸುಖಂ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ

ಅಗ್ನಿಯೇ ವ್ಯಂತಃ ಅಜರಾಃ—ತೈಃ ಪ್ರತ್ಯಂ ಹವಿರಶ್ಚಂತಃ ಅಜರಾಃ ಭವಂತಿ | ಸ್ವಯಂ ಹವಿಷಾ ಅಜರಾಸ್ತಂತೋ ಯಜಮಾನಾನವ್ಯಜರಾಃ ಕುರ್ವಂತಿ | ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯೇ ಎಂದು ಬಹುವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ, ಅಹನನೀಯ, ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನಿ ಎಂಬ ಭೇದಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಬಹುತ್ವವು ಉಪಪನ್ನವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಅಗ್ನಿಗಳು ಯಜಮಾನರು ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಉದ್ದೀಪ್ತರಾಗಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರನ್ನು ತೇಜಶ್ಚಾಲಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವರೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಮತ್ತು ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಂತಃ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿ ಈ ಅಗ್ನಿಗಳು ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು (ದಾಹ ಮಾಡುವುದು, ವಚನಮಾಡುವುದು) ಅವರಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡುವುದು, ಅವರ ಅಹಾರವನ್ನು ವಚನಮಾಡುವುದು ಎಂಬ ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವುದು, ಆದರೆ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ರಕ್ಷಣೆಗಿಂತ ಅತಿಶಯವಾದ ಫಲವು ಅಗ್ನಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ, ವ್ಯಂತಃ ಅಜರಾಃ ಎಂಬ ಪದಗಳ ಅವೃತ್ತಿಗೆ ವ್ರಯೋಜನವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅಗ್ನಿಯೇ ಭಕ್ತಂ ಸೇವಮಾನಂ ಅಭಕ್ತಂ ಅಸೇವಮಾನಂ ಚ ವ್ಯಂತಃ ಏತೇ ಪ್ರಾಣಿನಃ ಅನುಗ್ರಾಹ್ಯಾಃ ಇತಿ ಬುದ್ಧ್ಯಮಾನಾಃ ಅವಃ ರಕ್ಷಂತಿ | ಅಗ್ನಿಗಳು—ಕೆಲವರು ವಕ್ತವಾದದ್ದನ್ನು ಸೇವಿಸುವರು, ಕೆಲವರು ವಕ್ತವಲ್ಲದ್ದನ್ನು ಸೇವಿಸುವರು ಎಂದು ತಿಳಿದು ಅವರನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸುವವು ಎಂದು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ರಕ್ಷಣೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಇರುವ ದಯೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಆದರೆ ವ್ಯಂತಃ ಅಜರಾಃ ಭವಂತಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಅರ್ಪಣೆಯಿಂದ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿ ಅವರಿಗೆ ಉತ್ತಮವಾದ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದೆಂದು ಇತರಪ್ರಾಣಿಗಳ ರಕ್ಷಣೆಗಿಂತ ವೈಲಕ್ಷಣವನ್ನೂ ತೋರಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಧೀಮಹಿ—ಡುಡಾಜ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಿಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಿಜಃ ಸೀಯುಟ್ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸೀಯುಟ್‌ಗಮ. ಛಂದಸ್ಸು ಭಯಥಾ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆಯಿಂದ ಲಿಜಃ ಸಲೋಪೋನಂತ್ಯಸ್ಯ (ವಾ. ಸೂ. ೭-೨-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೀಯುಟಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಶಪ್. ಜಾತ್ಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಲೋಪೋವ್ಯೋರ್ವಲಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸೀಯುಟಿನ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಜಾತ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಅತೋಲೋಪ ಇಟಿ ಚ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುದರ್ಶತರಃ, ದಿವಾತರಾತ್—ಎರಡು ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತರಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪ್ರಾಯುಷೇ—ಪ್ರಗತಂ ಆಯುಃ ಯಸ್ಯ ಅಸೌ ಪ್ರಾಯುಃ ನ ಪ್ರಾಯುಃ ಅಪ್ರಾಯುಃ ತತ್ಪುರುಷೇ

ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ವಯಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗ್ರಭಣವತ್—ಗ್ರಹ ಉವಾದಾನೇ ಧಾತು. ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುಪೋರನಾಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ಲಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ವರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದರಮೇಲೆ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಾದುಪಧಾಯಾಶ್ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸತ್ತ್ವ. ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಭತ್ವಂವಸಿ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಹೆಕಾರಕ್ಕೆ ಭತ್ತ್ವ.

ಭಕ್ತಮ್—ಭಜ ಸೇವಾಯಾಂ ಧಾತು. ನಿಷ್ಠಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಚೋಃ ಕುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ತ್ವ. ಚತ್ವರ್. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತನಾಗುತ್ತದೆ. ಅಭಕ್ತಮ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಜ್ ತಪ್ಪುರೂಪ ಸಮಾಸ. ತತ್ಪುರುಷೇ—(ಮಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯ ವರ್ವವದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಜರಾಃ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ಜರಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅಜರಾಃ. ನಜ್ಸ್ವರಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗಿ ನಚೋಃ ಜರಮರ—(ಮಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರವದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಂತೇ—ನೀ ಗತ್ಯಾದಿಷು. ಗತ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಧಾತುಗಳು ಜ್ಞಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತನಾಗುತ್ತವೆ. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಬಿತ್ವಾದೇಶ ವಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತನ್ವಾದೀನಾಂ ಛಂದಸ್ಕೃಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣಸಾಮರ್ಥ್ಯ ದಿಂದ ಯಣಾದೇಶ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸ ಹಿ ಶರ್ಥೋ ನ ಮಾರುತಂ ತುವಿಷ್ಟಣಿರಸ್ತೃಸ್ವತೀಷ್ಠೂರ್ವರಾಸ್ತಿಷ್ಟ-
ನಿರಾರ್ತನಾಸ್ತಿಷ್ಟನಿಃ |
ಅದ್ಧವ್ಯಾನ್ಯಾದದಿರ್ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಕೇತುರಹಣಾ |
ಅಧ ಸ್ತಾಸ್ಯ ಹರ್ಷತೋ ಹೃಷೀವತೋ ವಿಶ್ವೇ ಜುಷಂತ ಸಂಧಾಂ ನರಃ
ಶುಭೇ ನ ಸಂಧಾಂ || ೬ ||

೧ ಪದಪಾಠಃ ||

ಸಃ | ಹಿ | ಶರ್ಧಃ | ನ | ಮಾರುತಂ | ತುವಿಸ್ವನಿಃ | ಅಶ್ವಸ್ವತೀಷು | ಉರ್ವರಾಸು | ಇಷ್ಟನಿಃ |
ಆರ್ತನಾಸು | ಇಷ್ಟನಿಃ |

ಆದತ್ | ಹವ್ಯಾಸಿ | ಅದದಿಃ | ಯಜ್ಞಸ್ಯ | ಕೇತುಃ | ಅರ್ಹಣಾ |

ಅಧ | ಸ್ಮ | ಅಸ್ಮ | ಹರ್ಷತಃ | ಹೃಷೀವತಃ | ನಿಶ್ವೇ | ಜುಷಂತ | ಪಂಥಾಂ | ನರಃ | ಶುಭೇ | ನ
ಪಂಥಾಂ || ೬ ||

ಸಾಯಂಜಘಾಪ್ಯಂ ||

ಸ ಹಿ ಸ ಏವ ಸ್ತುತೃತಯಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಏವಾಗ್ನಿಸ್ತುವಿಷ್ವಣಿಃ | ತುವೀತಿ ಬಹುನಾಮ ಉರು ತುವೀತಿ
ತನ್ನಾಮಸು ಸಾರಾತ್ | ಬಹುಸ್ವನಿಃ ಪ್ರಭೂತಧ್ವನಿಯುಕ್ತೋ ವರ್ತತೇ | ಅತ್ಯಂತಜ್ವಲಿತೇಗ್ನಾ ವಾಯು-
ಸಂಪರ್ಕಾತ್ ಭುಗಿಭುಗಿತಿ ಧ್ವನಿರುತ್ಪದ್ಯತೇ | ಜ್ವಲತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಧ್ವನಿನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಮಾರುತಂ
ಶರ್ಧೋ ನ ಮರುತ್ಸಂಬಂಧಿ ಬಲಮಿವ | ಮರುತಾಂ ಸಮೂಹೋ ಯಥಾ ಧ್ವನಯತಿ ತಥೇತ್ಯರ್ಥಃ |
ಕುಶ್ರೇತಿ ತಮಚ್ಯುತೇ | ಅಶ್ವಸ್ವತೀಷು ಖನನಪ್ರೋಕ್ಷಣಾದಿಕರ್ಮೋಪೇತಾಸು | ಅಶ್ವ ಇತಿ
ಕರ್ಮನಾಮ ಅಪ್ನೋ ದಂಸ ಇತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಸಾರಾತ್ | ಉರ್ವರಾಸೂರುವರಣಯುಕ್ತಾಸು
ಶ್ರೇಷ್ಠಾಸು ವೇದಿಭೂಮಿಷು | ಕೀದೃಶೋಯಂ | ಇಷ್ಟನಿಯೃಷ್ಟ್ಯಃ || ಔಣಾದಿಕೋನಿಕ್
ತುಗಾಗಮತ್ || ಕಿಂಚಾರ್ತನಾಸು | ಆರ್ತಾನ್ತರೋತ್ಥಾರ್ತಯತಿ | ಆರ್ತಯಂತೀತ್ಯಾರ್ತನಾಃ
ಸೃತನಾಃ | ತಾಸು || ಜ್ಯಾಸತ್ರಂಥೋ ಯುಜ್ | ಪಾ. ೩-೩-೧೦೭ | ವೃಷಾದಿತ್ವಾದಾದ್ಯದಾತ್ರತ್ವಂ ||
ತಾಸಾಂ ಜಯಾಯೇಷ್ಟನಿರೇಷ್ಟವ್ಯೋ ಯಷ್ಟವ್ಯೋ ವಾ | ಕಿಂಚೈವಂ ಸ್ವನಯನ್ನಗ್ನಿಹವ್ಯಾನ್ಯಾಜ್ಯ-
ಪುರೋಡಾಶಾದೀನ್ಯಾದತ್ | ಅತ್ತಿ | ಭವ್ಯಯತಿ || ಛಾಂದಸೋ ಲುಜ್ | ಯದ್ವಾ | ಅಜ್ ಪೂರ್ವಾ-
ದ್ದದಾತೇರಾಜೋ ಯಮಹನಃ | ಪಾ. ೧-೩-೨೮ | ಇತಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಾಭಾವಃ | ಗಾತಿಸ್ಥೇತಿ
ಸಿಚೋ ಲುಕ್ | ಛಾಂದಸೋ ಹ್ರಸ್ವಃ | ಕೇವಲಾದೇವ ವಾ ಛಂದಸ್ಯಪಿ ದೃಶ್ಯತ ಇತ್ಯನಜಾದೇರ-
ಪ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಅತ ಏವಾನವಗ್ರಹಃ ಸ ಏವ ಶಿಷ್ಯತೇ || ಆದದಿಃ ಸರ್ವತ್ರ ಹವಿರಾದಾನತೀಲಃ ತಥಾ
ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಕೇತುಃ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಕಃ ಕೇತುಸ್ಥಾನೀಯೋ ವಾ ಅರ್ಹಣಾ ಪೂಜನೀಯಃ || ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ
ಸೋರಾಕಾರಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಾದ್ಯದಾತ್ರತ್ವಂ ಛಾಂದಸಂ || ಕಿಂಚಿ ಹರ್ಷತೋ ಹವಿರ್ಭಕ್ಷಣಾದತ್ಯಂತ-
ಹರ್ಷಯುಕ್ತಸ್ಯ ಯದ್ವಾಭಿಮತಫಲದಾನೇನ ಯಜಮಾನಾನ್ದರ್ಷಯತೋ ಹೃಷೀವತ ಆಜ್ಯಸ್ವೀಕಾ-
ರೇಣ ಹರ್ಷಯುಕ್ತಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ ಪಂಥಾಂ ಪಂಥಾನಂ ಮಾರ್ಗಂ ನಿಶ್ವೇ ಸರ್ವೇ ಮನುಷ್ಯಾ ಜುಷಂತ |
ಅಪ್ರೀಣಯನ್ ಅಸೇವಂತ ವಾ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ಶುಭೇ ಶುಭಾಯ ಶೋಭನಾಯ ಸುಖಪ್ರಾಪ್ತಯೇ |
ಪಂಥಾನಂ ಸರ್ವೈರ್ಗಂತವ್ಯಮೈಹಿಕಾಮುಷ್ಮಿಕಫಲಸ್ಯಾಗ್ನೇರೇವ ಮಾರ್ಗಂಸರ್ವೇನು ಗಚ್ಛಂತಿ | ಅಗ್ನಿ-

ನೇವಪ್ರೀಣಯಿತ್ಯಾ ಸಾಧಯಂತಿ | ಮಾರ್ಗಶ್ರಯೇಣೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಯಥಾ ಲೋಕೇ ನರೋ ಮನುಷ್ಯಾಃ
ಶುಭೇ ಶೋಭನಾಯ ಸುಖಪ್ರಾಪ್ತಯೇ ಪಂಥಾನಂ ಸರ್ವೈರ್ಗಂಠವ್ಯಂ ನಿರ್ಭಯಂ ಪ್ರೌಢಮಾರ್ಗಮಿವ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಅಷ್ಟಸ್ತುತೀಷು—(ಖನನಾದಿ) ಕರ್ಮಯುತವಾದ | ಉರ್ವರಾಸು—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವೇದಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ |
ಮಾರುತಂ—ಮರುತ್ತಂಬಂಧವಾದ | ಶರ್ಧಃ ನ—ಬಲದಂತೆ | ತುವಿಷ್ಣುಣಿ—ಹೆಚ್ಚಾದ ಧ್ವನಿಯುಕ್ತನೂ |
ಇಷ್ಟುನಿ—(ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ) ಪೂಜಾಯೋಗ್ಯನೂ | ಆರ್ತನಾಸು—ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಜಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೋಸ್ಕರ |
ಇಷ್ಟುನಿ—ಪೂಜ್ಯನೂ (ಅವೇಕ್ಷಣೀಯನೂ) | ಆದದಿಃ—(ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು) ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನೂ |
ಯಜ್ಞಸ್ಯಕೇತುಃ—ಯಜ್ಞಜ್ಞಾನಕನೂ (ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಧ್ವಜಪ್ರಾಯನೂ) ಅರ್ಹಣಾ—ಪೂಜನೀಯನೂ (ಆದ) |
ಸ ಹಿ—ಅದೇ ಅಗ್ನಿಯು | ಹನ್ಯಾನಿ—ಅಜ್ಞ ಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳನ್ನು | ಆದತ್—ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ | ಅಧ—
ಅದುದರಿಂದ | ಹರ್ಷತಃ—(ಹವಿರ್ಭಕ್ಷಣದಿಂದ) ಹೃಷ್ಟನಾದ ಅಧವಾ (ಇಷ್ಟಾರ್ಥದಾನದಿಂದ ಯಜಮಾನರನ್ನು)
ಹರ್ಷಗೋಸುವ | ಹೃಷೀವತಃ—(ಅಜ್ಞಾದಿ ಸ್ವೀಕಾರದಿಂದ) ಹರ್ಷಯುಕ್ತನಾದ | ಅಸ್ಯ—ಈ ಅಗ್ನಿಯು |
ಪಂಥಾಂ—ಮಾರ್ಗವನ್ನು | ಶುಭೇ—ಸುಖಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ | ನರಃ—ಮನುಷ್ಯರು | (ಶುಭೇ—ಸುಖಕ್ಕಾಗಿ) |
ಪಂಥಾಂ ನ—(ಉತ್ತಮ) ಮಾರ್ಗವನ್ನು (ಅನುಸರಿಸುವಂತೆ) | ವಿಶ್ವೇ—ಎಲ್ಲಾ ಮನುಷ್ಯರೂ | ಜುಷಂತ ಸ್ತು—
ನೇವಿಸುತ್ತಾರೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಜೋರಾಗಿ (ಬೀಸುವ) ಬಿರುಗಾಳಿಯಂತೆ ಮಹಾಧ್ವನಿಯುಕ್ತನಾಗಿ, (ಖನನ ಪ್ರೋಕ್ಷಣಾದಿ) ಕರ್ಮೋಪೇತ
ವಾದ ವೇದಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ (ಜ್ವಲಿಸುವವನೂ) ಶತ್ರುನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಪೂಜನಲ್ಪಡಬೇಕಾದವನೂ, ಯಜ್ಞಜ್ಞಾನಕನೂ, (ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ
ಧ್ವಜಸ್ಥಾನೀಯನೂ) ಮತ್ತು ಪೂಜ್ಯನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ಅಜ್ಞ, ಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ ; (ಹವಿರಾದಿ
ಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತನಾಗಿ) (ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅಭಿಮತ ದಾನದಿಂದ) ಹರ್ಷಜನಕನೂ, ಸ್ವತಃ ಹೃಷ್ಟನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು
ಮಾರ್ಗವನ್ನೇ ಸರ್ವರೂ, (ಲೋಕದಲ್ಲಿ) ಸುಖಾಪೇಕ್ಷಿಗಳು ಸನ್ಮಾರ್ಗವನ್ನನುಸರಿಸುವಂತೆ, ಸುಖಾಭಿಲಾಷಿಗಳಾಗಿ
ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

He roars aloud, like the roaring of the winds, amidst the sanctified
and selected (rites of sacred) solemnities ; he who is to be worshipped,
who is to be adored (for victory) over hosts (of enemies) ; he, the
receiver (of oblations), the manifester of the sacrifice ; he, who is deserving
of veneration, devours the oblations : hence, all men for their good
pursue the path of Agni, who gives pleasure (to his worshippers), being
pleased (himself), in like manner as men follow a path (that leads) to
happiness.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸ ಹಿ ತುವಿಷ್ಟಣಿಃ ಮಾರುತಂ ಶರ್ಭೋ ನ—ಸ ಏವ ಸ್ತುತೃತಯಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಏವಾಗ್ನಿಃ ಪ್ರಭೂತಧ್ವನಿಯುಕ್ತೋ ವರ್ತಕೇ | ಅತ್ಯಂತ ಜ್ವಲಿತೈರಗ್ನೌ ನಾಯುಸಂಪರ್ಕಾತ್ ಭುಗುಭುಗಿತಿ ಧ್ವನಿರುತ್ಪದ್ಯತೇ ಜ್ವಲತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ ಮರುತ್ಸಂಬಂಧಿ ಬಲಮಿವ ಮರುತಾಂ ಸಮೂಹೋ ಯಥಾ ಧ್ವನಯತಿ ತಥಾ | ಸ್ತುತಿಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರ ಸ್ತುತಿಗೆ ವಿಷಯನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಉದ್ದೀಪ್ತನಾಗಿ ಬಹಳವಾದ (ಧ್ವನಿ) ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಉರಿಯುವಾಗ ವಾಯುವಿನ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಧ್ವನಿಯು ಉಂಟಾಗುವುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಬಲವಾದ ಗಾಳಿಯು ಬೀಸುವಾಗ ಧ್ವನಿಯು ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಈ ಅಗ್ನಿಯೂ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಮಾಡುವನು ಎಂದು ಹೋಲಿಸಿದೆ.

ಶರ್ಭೋ ನ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶರ್ಭ ಶಬ್ದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಶರ್ಭಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಲವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಅಸ್ತೌ ಸ್ತುತೀಷು ಉರ್ವರಾಸು ಇಷ್ಟುನಿಃ—ಅಸ್ತೌ ದಂಸಃ ಎಂದು ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨) ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ವ ಶಬ್ದವು ಕರ್ಮ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಯಜ್ಞಭೂಮಿಯ ಪರಿಶುದ್ಧಿಗಾಗಿ ಖನನ (ಅಗೆಯುವುದು) ಪ್ರೋಕ್ಷಣ (ನೀರಿನಿಂದ ತೊಳೆಯುವುದು) ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ, ಬಹಳವಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಪೂಜ್ಯನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಆರ್ತನಾಸು ಇಷ್ಟುನಿಃ—ಆರ್ತಾನ್ ಕರೋತ್ಯಾರ್ತಯತಿ | ಆರ್ತಯಂತೀತ್ಯಾರ್ತನಾಃ ಪೃತನಾಃ ತಾಸು | ತಾಸಾಂ ಜಯಾಯ ವಿಸ್ವವ್ಯಃ ಯಷ್ಟವ್ಯೋ ವಾ | ಸಂಕಟಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿಸುವ ಅಥವಾ ಸಂಕಟವುಳ್ಳವರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ಸೇನೆಗಳು. ಆರ್ತನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ. ಈ ಸೇನೆಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯು ಪೂಜ್ಯನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಕೇತುಃ—ಪ್ರಜ್ಞಾ ಪಕಃ ಕೇತುಸ್ಥಾನೀಯೋ ವಾ | ಅಗ್ನಿಯು ಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡ ತಕ್ಕವನು ಅಥವಾ ಜಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವವನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ಕೇತುಃ ಕೇತಃ ಎಂದು ಹನ್ನೊಂದು ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಪಾಠಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ನವೋನವೋ ಭವತಿ ಜಾಯಮಾನೋಽಹ್ನಾಂ ಕೇತುರುಷಸಾಮೇತ್ಯಗ್ರಂ |

ಭಾಗಂ ದೇವೇಭ್ಯೋ ವಿ ದಧಾತ್ಯಾಯನ್ ಪ್ರ ಚಂದ್ರಮಾಸ್ತಿರತೇ ದೀರ್ಘಮಾಯುಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೫-೧೯)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಅಹ್ನಾಂ ಕೇತುಃ ಲಕ್ಷಣಂ ತತ್ಕಾಲೋಪಚಯಾಪಚಯಾಭ್ಯಾಂ ಹಿ ಪ್ರತಿಪತ್ತೃಭೃತೀನಿ ಅಹಾನಿ ಲಕ್ಷ್ಯಂತೇ ಅಥವಾ ಅಹ್ನಾಂ ಕೇತುಃ ಕರ್ತಾ ಸ್ಯಗತಿವಿಶೇಷೈಃ ಚಂದ್ರನು ತನ್ನ ಗತಿವಿಶೇಷಗಳಿಂದ ಆಯಾಯ ಕಾಲದ ಹಾನಿವೃದ್ಧಿಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಕಾರಣ ಅಹಸ್ಸಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯಕನಾಗಿರುವನು.

ಅಥವಾ ತನ್ನ ಗತಿವಿಶೇಷಗಳಿಂದ ಅದನ್ನನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವನು ಎಂದು ನಿರ್ವಹಿಸಿ ಕೇತುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಕಃ, ಕರ್ತಾ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ನಿವರಿಸಿರುವರು.

ಮಹೋ ಅರ್ಣಸ್ವರಸ್ವತೀ ಪ್ರ ಚೇತಯತಿ ಕೇತುನಾ | ಧಿಯೋ ವಿಶ್ವಾ ನಿ ರಾಜತಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೩-೧೨)

ಇಲ್ಲಿ ಕೇತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಾ ಪ್ರಜ್ಞಾಯಾ ವಾ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಕರ್ಮವೆಂದೂ, ಅಥವಾ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಎಂದೂ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಏತಾ ಉ ತ್ಯಾ ಉಷಸಃ ಕೇತುಮಕ್ರತ ಪೂರ್ವೇ ಅರ್ಥೇ ರಜಸೋ ಭಾನುಮಂಜತೇ |

ವಿಷ್ವತ್ಸಾನಾ ಅಯುಧಾನೀವ ದೃಷ್ಟವಃ ಪ್ರತಿ ಗಾವೋಽರುಷೀಯಂತಿ ಮಾತರಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೯೨-೧)

ಇಲ್ಲಿ ಕೇತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಜ್ಞಾನ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಉದು ತ್ಯಂ ಜಾತನೇದಸಂ ದೇವಂ ವಹಂತಿ ಕೇತವಃ | ದೃಶೇ ವಿಶ್ವಾಯ ಸೂರ್ಯಂ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೫೦-೧)

ಇಲ್ಲಿ ಕೇತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಶ್ಮಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಅನೇಕಾರ್ಥವಾದ ಕೇತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಕ (ಲಕ್ಷಕ) ಎಂದು ಸಾಯಣರು ನಿವರಿಸಿರುವರು.

**ಹರ್ಷತಃ—ಹವಿರ್ಭವ್ತುಜಾದತ್ಯಂತಹರ್ಷಯುಕ್ತಸ್ಯ ಯದ್ವಾ ಅಭಿಮತಫಲದಾನೇನ ಯಜ-
ಮಾನಾನ್ ಹರ್ಷಯತಃ |** ಅಗ್ನಿಯು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದರಿಂದ ಬಹಳ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಇರುವವನು ಅಥವಾ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಅವರನ್ನು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಹೃಷೀವತಃ ಸಂಘಾಂ ನಿಶ್ವೇ ಜುಷಂತ ಶುಭೇ—ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಎಲ್ಲರೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ ಅಥವಾ ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿ ಐಹಿಕಾಮುಷ್ಮಿಕ ಫಲವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎಂದು ನಿವರಿಸಿ **ಶುಭೇ ನ ಸಂಘಾಂ ನರಃ** ಎಂಬ ಉಪಮಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಲೋಕೇ ಮಾನುಷ್ಯಾಃ ಶೋಭನಾಯಾ ಸುಖಪ್ರಾಪ್ತಯೇ ಸರ್ವೈಃ ಗಂತವ್ಯಂ ನಿರ್ಭಯಂ ಪ್ರಾಥಮಾರ್ಗಮಿವ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರು ಸುಖವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಆ ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಆ ಫಲವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸುವಂತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಹೋಲಿಸಿದೆ.

ನರಃ—ಮನುಷ್ಯಾಃ | ಮನುಷ್ಯಾಃ ನರಃ ಎಂಬ ಇವತ್ತೈದು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೭) ಪರಿತನಾಗಿದೆ. **ನರಾ ಮನುಷ್ಯಾ ವೈತ್ಯಂತಿ ಕರ್ಮಸು.** (ನಿ. ೫-೧) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ನರಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಆಯಾ ಕಾರ್ಯಗಳು ವದಗಿದಾಗ ಆಯಾಯ ಕಾರ್ಯಮಾಡುತ್ತಾ ಶರೀರದ ಅಂಗಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಗೆ ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಕಾರಣ ನೈತ್ಯಂತಿ ಇತಿ ನರಾಃ ಎಂದು ನರಶಬ್ದದ ರೂಪನಿವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿವರಿಸಿರುವರು.

‘ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ’

ತರ್ಧಃ—ತೃಧು ಕುತ್ಸಾಯಃ ಧಾತು. ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನಸ್ತು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂವಧಿಗೆ ಗುಣ.

ಅಸ್ತಸ್ತೀಷು—ಅಸ್ ಶಬ್ದ. ಅಪಃ ಕರ್ಮಾಖ್ಯಾಯಾಂ ಹೃಸ್ವಃ ಸುಟ್ ಚ ವಾ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸುಡಾಗಮ. ಅನ್ವಃ ಅಸಾಂ ಸಂತೀತಿ ಅಸ್ತಸ್ತತ್ಯಃ. ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದುವಧಿಯ ವರವಾದುದರಿಂದ **ಮಾದುಪಧಾಯಾಶ್ಚ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ನತ್ಯ. ತಸೌ ಮತ್ಪ್ರಥೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ರುತ್ಪಾದಿಗು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸವ್ಯಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಇಷ್ವನಿಃ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕಾರಣದಾನೇಷು ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಜಾದಿಕವಾದ ಅನಿಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸಂಸಿಯೋಗದಿಂದ ತುಡಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ವಚಿಸ್ವಪಿಯಜಾದೀನಾಂ ಕಿತಿ** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. **ವೃಶ್ಚಭೃಶ್ಚ ಮೃಜ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಷ್ಪತ್ಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆರ್ತನಾಸು—ಆರ್ತಾನ್ ಕರೋತಿ ಆರ್ತಯತಿ (ದಾಖಿತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು) **ಆರ್ತಯಂತೀ-ತ್ಯಾರ್ತಾ**. **ತತ್ಪರೋತಿ ತದಾಚಪ್ಪೇ** ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆರ್ತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಣಿಚ್. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ **ಷ್ಯಾಸಶ್ರುಂ ಥೋ ಯುಚ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಣೇರಣಿಟಿ** (ವಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚಿಗೆ ಲೋಪ. **ಯುಪೋರನಾಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ವೃಷಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ **ವೃಷಾದೀನಾಂ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆದತ್—ಅದ ಭಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. **ಭಂದಸಿ ಲುಜ್ಲಲಜ್ಲಲಿಟಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಇತಶ್ಚ**. ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರ ಲೋಪ. **ಅದಿ ಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. **ಅದಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಅಬ್ಪೂರ್ವಕವಾದ ದಾಜ್ ಧಾತು. ವೃತ್ಯಯದಿಂದ **ಅಜೋ ದೋನಾಸ್ಯ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲುಜ್. ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚಾವೇಶ. **ಗಾತಿಸ್ತಾಘು**—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಲುಕ್. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೇವಲವಾದ ಧಾತುವಾದರೂ **ಭಂದಸ್ಯಪಿ ದೃಶ್ಯತೇ** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಜಾದಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಆಡಾಗಮ. ಅದುದರಿಂದ ಅವಗ್ರಹ ಪದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ.

ಆದದಿಃ—ಆಜ್ ಉವಸರ್ಗ. ಡುದಾಜ್ ದಾನೇ ಧಾತು. **ಆದ್ಯಗಮಹನ ಜನಃ ಕಿಕಿನೌ ಲಿಟ್ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಿಡ್ಯದ್ವಾನ ವಿಧಾನ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ದ್ವಿತ್ಯ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ

ಪ್ರಸ್ತ ಆತೋಲೋಪ ಇಟೀಚಿ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರವೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆ ತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೈದುತ್ವರಪದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಹಣಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ (ಸು) ಆಕಾರದೇಶ. ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬಾಧಕವಾಗಿ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಧ—ಅಧ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ಣವಿಕಾರ ಬಂದಿದೆ.

ಜುಷಂತೆ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬರ್ಹ. ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾರ್ಜಯೋಗೇಽಪಿ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೯-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಬಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಷಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಂಥಾಮ್—ಪಥಿನ್ ಶಬ್ದ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿಯೂ ಪಥಿಮಥ್ಯಭುಕ್ತಾಮಾತ್ (ವಾ. ಸೂ. ೭-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆತ್ಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಥೋನ್ಥಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನ್ನಾದೇಶ ಪಥಿಮಥೋಃ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶುಭೇ—ಶುಭ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತ ರೂಪ. ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

॥ ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ

ದ್ವಿತಾ ಯದೀಂ ಕೀಸ್ತಾಸೋ ಅಭಿದ್ಯವೋ ನಮಸ್ಯಂತ ಉಪವೋಚಂತ
ಭೃಗವೋ ಮುಘಂತೋ ದಾಶಾ ಭೃಗವಃ |

ಅಗ್ನಿರೀಶೇ ವಸೂನಾಂ ಶುಚಿಯೋ ಧರ್ಣಿರೇಷಾಂ |

ಪ್ರಿಯಾ ಅಸಿಧೀರ್ವನೀಷ್ಟ ಮೇಧಿರ ಆ ವನೀಷ್ಟ ಮೇಧಿರಃ || ೭ ||

‘ ವದಸಾರಃ ’

ದ್ವಿತಾ | ಯತ್ | ಈಂ | ಕೀಸ್ತಾಸಃ | ಅಭಿದ್ಯವಃ | ನಮಸ್ಯಂತಃ | ಉಪ್ರವೋಚಂತ | ಭೃಗವಃ |
ಮುಢ್ನಂತಃ | ದಾಶಾ | ಭೃಗವಃ |
ಅಗ್ನಿಃ | ಈಶೇ | ವಸೂನಾಂ | ಶುಚಿಃ | ಯಃ | ಧರ್ಣಿಃ | ಏಷಾಂ |
ಪ್ರಿಯಾನ್ | ಅಪ್ರಿದೀನ್ | ವನೀಷೀಷ್ಟ | ಮೇಧಿರಃ | ಆ | ವನೀಷೀಷ್ಟ | ಮೇಧಿರಃ | || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯದ್ಯಂ ದ್ವಿತಾ ದ್ವಿತ್ವಮಾಪನ್ನಂ ದ್ವಿಪ್ರಕಾರಂ ಶ್ರೌತಸ್ಮಾರ್ತಭೇದೇನ ದ್ವಿತ್ವಮಾಪನ್ನಂ |
ಯದ್ವಾ | ಉಪಲಕ್ಷಣಮೇತತ್ | ಅಹವನೀಯಾದಿರೂಪೇಣ ನಾನಾವಿಧಂ | ಯದ್ವಾ | ದ್ವಿತಾ ದ್ವಿವಿಧಾ-
ಯೈಹಿಕಾಮುಷ್ಮಿಕಫಲಾಯೋಭಯಾಯ || ವಿಭಕ್ತೀರಾಜಾದೇಶಃ || ಈಮಿಮಮಗ್ನಿಂ ಕೀಸ್ತಾಸಃ
ಕೀರ್ತನಂ ಕುರ್ವಂತಃ ಸ್ತೋತಾರಃ || ಪಚಾದ್ಯಚಿ ಭಾಂದಸಂ ಸತ್ತ್ವಂ || ಅಭಿದ್ಯವೋಽಭಿತೋ
ದ್ಯೋತಮಾನಾ ನಮಸ್ಯಂತೋ ನಮಸ್ಕಾರೋಪಲಕ್ಷಿತಮುಪಸ್ಥಾನಂ ಕುರ್ವಂತೋ ಭೃಗವೋ
ಭೃಗುಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನಾ ಮಹರ್ಷಯ ಉಪವೋಚಂತ ಉಪೇತ್ಯ ಬ್ರುವಂತಿ | ಕಿಂ ಕುರ್ವಂತಃ | ದಾಶಾ
ದಾನೇನ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇನ ಹವಿದರ್ಶನಾರ್ಥಂ ಮುಢ್ನಂತೋಽರಣ್ಯಮಗ್ನಿಮಂಥನಂ ಕುರ್ವಂತಃ ತಥಾ
ಭೃಗವೋ ಭ್ರಷ್ಟಾರೋ ಹವಿಷಾಂ ಪಾಪಾನಾಂ ನಾ | ಕಿಂಚ ಯೋಽಗ್ನಿಃ ಶುಚಿದೀಪೋ ಧರ್ಣಿಧಾರ್-
ರಣಕುಶಲೋಽಯಮಗ್ನಿರೇಷಾಂ ದೀಯಮಾನಾನಾಂ ವಸೂನಾಂ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನಾಮಿಶೇ | ಈಷ್ಟೇ |
ಸಮರ್ಥೋ ಭವತಿ || ಲೋಪಸ್ತ ಆತ್ಮನೇಪದೇಷ್ಟಿತಿ ತಲೋಪಃ || ಯದ್ವಾ | ಏಷಾಂ ದೃಶ್ಯಮಾನಾನಾಂ
ಮಣಿಮುಕ್ತಾದೀನಾಂ ವಸೂನಾಮಿಶೇ | ಈಷ್ಟೇ | ಸಮರ್ಥೋ ಭವತಿ ಪ್ರದಾತುಮಿತಿ ಶೇಷಃ |
ಕಿಂಚಾಯಮಗ್ನಿರ್ವೇಧಿರಃ | ಮೇಧೋ ಯಜ್ಞಃ | ತದ್ವಾನ್ ಸ್ವಯಂ ಯಷ್ಟವ್ಯತ್ನೇನ ಪ್ರಧಾನಭೂತಃ
ಸನ್ ಪ್ರಿಯಾನ್ ಸ್ವಪ್ರೀತಿಹೇತುನಾಜ್ಯಾದೀನಪಿಧೀನ್ ಪರ್ಯಾಪ್ತಿಪರ್ಯಂತಂ ದತ್ತವಾನ್ವನೀಷೀಷ್ಟ |
ಸಂಭಕ್ತವಾನ್ | ಸಂಭಜತಾಂ ನಾ | ತಥಾ ಮೇಧಿರೋ ಮೇಧಾನಾನಸಾನಾ ವನೀಷೀಷ್ಟ |
ಅನ್ಯದೇವತಾಕೇಷ್ಟಸಿ ಯಜ್ಞೇಷು ಸ್ವಯಮಾಜ್ಯಭಾಗಪ್ರಯಾಜಾದಿರೂಪಂ ಹವಿಃ ಸಂಭಜತೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದ್ವಿತಾ—(ಶ್ರೌತಸ್ಮಾರ್ತ ರೂಪದಿಂದ) ಎರಡು ಪ್ರಕಾರವಾದ ಅಹವನೀಯಾದಿ ನಾನಾರೂಪವಾದ ಅಥವಾ
ಐಹಿಕಾಮುಷ್ಮಿಕ ರೂಪವಾದ ಎರಡು ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ | ಯತ್—ಯಾವ | ಈಂ—ಅಗ್ನಿ ಯನ್ನು | ಕೀಸ್ತಾಸಃ—
ಸ್ತುತಿಸುವವರೂ | ಅಭಿದ್ಯವಃ—ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡಿಸುವವರೂ | ನಮಸ್ಯಂತಃ—(ಉಪಸ್ಥಾನರೂಪವಾಗಿ) ನಮಸ್ಕರಿಸುವ
ವರೂ (ಆದ) | ಭೃಗವಃ—ಭೃಗುಮಂತ್ರೋತ್ಪನ್ನರಾದ ಋಷಿಗಳು | ಭೃಗವಃ—ಹವಿದರ್ಶನ ಮಾಡುವವರಾಗಿ
ಅಥವಾ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವವರಾಗಿ | ದಾಶಾ—ಹವಿದರ್ಶನಾರ್ಥವಾಗಿ | ಮುಢ್ನಂತಃ—(ಅರಣಿಯಲ್ಲಿ)

ಸುಧನಮಾಡುತ್ತಾ | ಉಪವೋಚಂತೆ—ಸಮಾಪಿಸಿ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ (ಮತ್ತು) | ಯಃ ಅಗ್ನಿಃ—ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯು | ಶುಚಿಃ—ದೀಪ್ತನಾಗಿ | ಏಷಾಂ ವಸೂನಾಂ—ಈ (ಮಣಿಮುಕ್ತಾದಿಗಳ) ಹವಿರಾದಿಗಳ | ಧರ್ಣಿಃ—ರಕ್ಷಕನಾಗಿ | ಈಶೇ—(ಅವುಗಳನ್ನು) ದಾನಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವನೋ | (ಸಃ—ಅ ಅಗ್ನಿಯು) | ಮೇಧಿರಃ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನಭೂತನಾಗಿ | ಅಪಿಧೀನ್—ತೃಪ್ತಿಯಾಗುವವರೆಗೂ ದತ್ತವಾದ | ಪ್ರಿಯಾನ್—ಪ್ರಿಯವಾದ ಅಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು | ವನಿಷೀಷ್ಟ—ಸೇವಿಸಲಿ(ಸೇವಿಸುತ್ತಾನೆ) | ಮೇಧಿರಃ—ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಯು | ಆ ವನಿಷೀಷ್ಟ—(ಇತರ ದೇವತಾಕವಾದ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿಯೂ) ಹವಿರ್ಭಾಗವನ್ನು ಸೇವಿಸಲಿ.

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಶ್ರೌತಸ್ಮಾರ್ತಗಳೆಂಬ ಎರಡು ರೂಪವಾದ ಅಧವಾ ಆಹವನೀಯಾದಿ ನಾನಾರೂಪವಾದ ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ (ಐಹಿಕಾಮುಷ್ಮಿಕರೂಪವಾದ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಫಲವ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ) ಸ್ತುತಿಸುವವರೂ ಸರ್ವತ್ರ (ಆತನನ್ನು) ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡಿಸುವವರೂ, (ಉಪಸ್ಥಾನ ರೂಪವಾಗಿ) ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡುವವರೂ ಆದ ಭೃಗುಮುನಿಗಳು ಹವಿರಾಧಾನಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿಮಧನಮಾಡುತ್ತಾ (ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) ಸಮಾಪಿಸಿ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ, ದೀಪ್ತನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ದೀಯಮಾನಹವಿರಾದಿಗಳಿಗೆ (ಮಣಿಮುಕ್ತಾದಿಗಳಿಗೆ) ಆಧಾರಭೂತನಾದುದರಿಂದ (ಅವುಗಳನ್ನು ದಾನಮಾಡಲು) ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ, ಮತ್ತು (ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ) ಪ್ರಧಾನನಾಗಿದ್ದು (ದತ್ತವಾದ) ಪ್ರಿಯವಾದ (ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು) ತೃಪ್ತಿಯಾಗುವವರೆಗೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿ : (ಇತರ ದೇವತಾಕವಾದ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿಯೂ) ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಈತನು (ತನ್ನ ಭಾಗವನ್ನು) ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿ.

English Translation.

The descendants of Bhrigu, celebrating him (Agni) in both his forms, glorifying him, and paying him homage, proclaim his praises; the descendants of Bhrigu, rubbing (the sticks to kindle flame) for the oblation. For the radiant Agni, who is the guardian of all these treasures, has power (to distribute them). May he, the receiver of sacrifices, partake of the agreeable (offerings) given to satiety; may he, the receiver of sacrifices, partake (of the oblations).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ದ್ವಿತಾ ಈಂ ಕೀಸ್ತಾಸಃ—ದ್ವಿತ್ವಮಾಪನ್ನಂ ದ್ವಿಪ್ರಕಾರಂ ಶ್ರೌತಸ್ಮಾರ್ತಭೇದೇನ ದ್ವಿತ್ವಮಾಪನ್ನಂ | ಯದ್ವಾ ದ್ವಿವಿಧಾಯ ಐಹಿಕಾಮುಷ್ಮಿಕಫಲಾಯ ಉಭಯಾಯ ಇಮಮಗ್ನಿಂ ಕೀರ್ತನಂ ಕುರ್ವಂತಃ ಸ್ತೋತಾರಃ | ದ್ವಿತಾ ಎಂಬ ವದಕ್ಕೆ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಯಜ್ಞಾಚರಣೆಗಳ ಕ್ರಮದಿಂದಲೂ ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಸ್ಮಾರ್ತಕರ್ಮಾಚರಣೆಯ ಕ್ರಮದಿಂದಲೂ (ಆರಾಧನೆ) ಸೇವಿಸುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸಬಹುದಾದ ಫಲವು ಉಂಟಾಗುವುದಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ನರಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪುಣ್ಯಲೋಕದ ಸುಖಭೋಗವು ಉಂಟಾಗುವುದಕ್ಕೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುವರು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಭೃಗವೋ ಮಥ್ನಂತೋ ದಾಶಾ ಭೃಗವಃ—ಭೃಗುಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನಾ ಮಹರ್ಷಯಃ ಹವಿದಾ-
ನಾರ್ಥಂ ಅರಣ್ಯಾಂ ಅಗ್ನಿಮಥನಂ ಕುರ್ವಂತಃ | ತಥಾ ಭೃಗವಃ ಭ್ರಷ್ಟಾರೋ ಪಾಪಾನಾಂ ವಾ | ಭೃಗವಃ
ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಎರಡು ನಾಂ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಭೃಗವಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಭೃಗು ಋಷಿಯ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ
ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ ಎರಡನೆಯ ಭೃಗುವಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪಾವಗಲನ್ನು
ನಾಶಮಾಡುವ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಅಗ್ನಿಗೈಹವಿಸ್ತನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ (ಈ ಮಹರ್ಷಿಗಳು)
ವಾವಗಲನ್ನು ವರಿಹರಿಸುವ ಭೃಗುಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನರಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಅರಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮಂಥನಮಾಡಿ
ಉತ್ಪನ್ನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಭೃಗುರಚಿಷಿ ಸಂಬಭೂವ ಭೃಗುರ್ಭುಜ್ಯಮಾನೋ ನ ದೇಹೇ | (ನಿ. ೩-೧೬). ಎಂದು
ಭೃಗುಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಭೃಗುರೂಪಿಯು ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿರುವನು ಎಂದ
ವರ್ಣಿಸಿರುವನು.

ವಾಕ್ಯಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ನಿಪಾತಗಳು ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪೂರ್ತಿಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪದ
ಪೂರಕಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಭಂದೋಬದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಕಂ, ಈ, ಇತ್, ಉ, ಎಂಬ ನಿಪಾತಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ
ಕಾರಣ ಇವುಗಳು ಅನರ್ಥಕಗಳೆಂದೂ ಪದಪೂರಕಗಳಾಗಿ ಇವುಗಳು ಇರುತ್ತವೆ ಎಂದೂ (ನಿ. ೧-೯) ಯಾಸ್ಮರು
ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಏನೇನಂ ಸೃಜತಾ ಸುತೇ ಮಂದಿಮಿಂದ್ರಾಯ ಮಂದಿನೇ | ಚಕ್ರಿಂ ವಿಶ್ವಾನಿ ಚಕ್ರಯೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯-೨)

ಇಲ್ಲಿ ಈಮ್ ಎಂಬ ಪದವು ಪದಪೂರಕವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಉದಹರಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಪರಿ ಈಮ್ ಸೀಮ್ ಇತಿ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾಃ ಎಂದು (ನಿ. ೫-೨೨) ರಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಅಗ್ನಿಃ ಶುಚಿಃ ಧರ್ಷಿಃ ಏಷಾಂ ವಸೂನಾಂ ಈಶೇ—ದೀಪ್ತಃ ಧಾರಣಕುಶಲಃ ಅಯಮಗ್ನಿಃ
ದೀಯಮಾನಾನಾಂ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನಾಂ ಈಷ್ಟೇ ಸಮರ್ಥೋ ಭವತಿ | ಯದ್ವಾ ಏಷಾಂ
ದೃಶ್ಯಮಾನಾನಾಂ ಮಣಿಮುಕ್ತಾದೀನಾಂ ವಸೂನಾಂ ಪ್ರದಾತುಂ ಸಮರ್ಥೋ ಭವತಿ |

ಅಗ್ನಿಯು ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ ಇರುವನು. ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಧರಿಸು
ವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವನು. ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪವಾದ ಅನ್ನಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿರುವನು. ಅಥವಾ ರತ್ನ
ಮುತ್ತು, ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಧನಗಳನ್ನು ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು
ವಿವರಿಸಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು.

ತ್ವಮಗ್ನೇ ದ್ಯುಭಿಶ್ಚಮಾಶುಶುಕ್ಷಣಿಶ್ಚಮದ್ಭೃಶ್ಚಮಶ್ಮನಸ್ವರಿ |

ತ್ವಂ ವನೇಭ್ಯಶ್ಚಮೋಷಧೀಭ್ಯಶ್ಚಂ ನೃಣಾಂ ನೃಪತೇ ಜಾಯಸೇ ಶುಚಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಶುಚಿಃ ಶೋಚತೇರ್ಜ್ಜಲತಿಕರ್ಮಣಃ ಅಯಮಗ್ನೀತರಃ ಶುಚಿಃ ಏತಸ್ಮಾದೇವ
ಜ್ವಲತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಶುಚ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಶುಚಿ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು

ವಿವರಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಲೌಕಿಕಾಗ್ನಿಯಾಗಿರುವುದು. ಎಂದು ಮತಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳಿ ಪಾಪಗಳು ಈ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಹೋಗುವುವು ಎಂದು ಈ ಅಗ್ನಿಯ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ

ನಸು ಶಬ್ದವು ಅನೇಕಾರ್ಥ ಬೋಧಕವಾಗಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಧನ ಮತ್ತು ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಮೇಧಿರಃ—ಮೇಧೋ ಯಜ್ಞಃ ತದ್ವಾನ್ ಸ್ವಯಂ ಯಜ್ಞವ್ಯಕ್ತೇನ ಪ್ರಧಾನಭೂತಃ | ಮೇಧಃ ಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುವವರಿಗೆ ತಾನೇ ಪ್ರಧಾನ ದೇವತೆಯಾಗಿರುವನು. ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಮೇಧಿರಃ ಅವನೀಷೇಷ್ವ—ಮೇಧಾವಾನ್ ಅಸೌ ಅನ್ಯದೇವತಾಕೇಷ್ವಪಿ ಯಜ್ಞೇಷು ಸ್ವಯಂ ಅಜ್ಞಭಾಗಪ್ರಯಾಜಾವಿರೂಪಂ ಹವಿಃ ಸಂಭಜತೇ | ಇಲ್ಲಿ ಮೇಧಿರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಧಾವಾನ್ ಮೇಧಾವಿ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿ ಆಚರಿಸುವ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ತಾನು ತನ್ನ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಬೇರೆಯಾಗಿ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ವ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಇರುವಂತೆ ವಿಂಗಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ದ್ವಿತೀ—ಪ್ರಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಧಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಕ್ಕೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ತಕಾರಾದೇಶ. ಎರಡನೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭.೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಚಾದೇಶ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕೀಸ್ತಾಸಃ—ಕೃತ ಸಂಶಬ್ದನೇ ಧಾತು. ಉಪಧಾಯಾಶ್ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭.೧-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಉಪಧಾಯಾಂ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ವಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ನೇರಿರುವುದರಿಂದ ನಂದಿಗ್ರಹಪಜಾದಿಭ್ಯಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಸಕಾರವು ರೇಫಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಜನ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಜ್ಜ ಸೇರಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುಕಾಗಮ.

ಅಭಿದ್ಯವಃ—ಅಭಿಗತಾ ದ್ಯೌಃ ಯೈಷ್ಠೇ ಅಭಿದ್ಯವಃ. ಅಭಿ ಎಂಬುದು ಪ್ರಾತಿಸದಿಕಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವವದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಮಸ್ಯಂತಃ—ನಮೋವರಿವಕ್ಷಿತ್ರಜಃ ಕೃಚ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂಜಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೃಚ್. ಕೃಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಠ್ಯದಲ್ಲಿ ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಧಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಕೃಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಉಪವೋಚಂತಃ—ಬ್ರೂಜ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ಉಬ್ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಕಾರಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ ಚ್ಚಿಬಂದಾಗ ಬ್ರುವೋವಚಿಃ (ಪಾ. ಸೂ.

೨-೪-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಹ್ಯಾದೇಶ. ಅಸ್ಯತಿವಕ್ತ್ರಿವ್ಯಾತಿಭ್ಯೋಜ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಗ್ಗೆ ಆಹಾದೇಶ ಸಚ ಉಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಮಾಗಮ. ಬಹುಲಂಭಂಧಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋ ಗೇಽಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಮ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಉದಾತ್ತವುಳ್ಳ ತಿಜಂತ ಪರವಾದುದರಿಂದ ತಿಜ್ ಚೋದಾತ್ತವತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಉಪ) ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಥ್ಂತಃ—ಮಂಥ ವಿಲೋಡನೇ. ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ರತ್ಯ ವ್ರತ್ಯಯ. ಶ್ನಾ ಏಕರಣ. ಶ್ನಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಾಶಾ—ವಾಶ್ಯ ದಾನೇ. ಧಾತು. ಕ್ವಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾನ್ವೇಕಾಚೆ ಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಈಶೇ—ಈರ ಐಪ್ತಯೇರ್. ಧಾತು. ಆಹಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ವ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತ ಆತ್ಮನೇಪದಾನಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ ಏತ್ವ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯ ಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಲೋಪಸ್ತ ಆತ್ಮನೇಪದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ರತ್ಯಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧರ್ಣಿಃ—ಧೃಜ್ ಧರಣೇ. ಧಾತು. ಔಣಾದಿಕ ನಿವ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ.

ಅಪಿಧೀನ್—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಉಪಸರ್ಗೇ ಘೋಃ ಕಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಆತೋಲೋಪ ಇಟಿಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ವರವದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ವನಿಷೀಷ್ಯ—ವನ ಸಂಭಕ್ತೌ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಲಿಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮೇಧಿಃ—ಮೇಘ ಮೇಧಾಹಿಂಸನಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕನಾದ ಇರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಿತಮ್ (೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ವಿಶ್ವಾಸಾಂ ತ್ವಾ ವಿಶಾಂ ಪತಿಂ ಹವಾಮಹೇ ಸರ್ವಾಸಾಂ ಸಮಾನಂ
 ದಂಪತಿಂ ಭುಜೇ ಸತ್ಯಗಿರ್ವಾಹಸಂ ಭುಜೇ |
 ಅತಿಥಿಂ ಮಾನುಷಾಣಾಂ ಪಿತುರ್ನ ಯಸ್ಯಾಸಯಾ |
 ಅಮಿಾ ಚ ವಿಶ್ವೇ ಅಮೃತಾಸ ಆ ವಯೋ ಹವ್ಯಾ ದೇವೇಷ್ವಾ ವಯಃ || ೮ ||

|| ಸದಮಾತಃ ||

ವಿಶ್ವಾಸಾಂ | ತ್ವಾ | ವಿಶಾಂ | ಪತಿಂ | ಹವಾಮಹೇ | ಸರ್ವಾಸಾಂ | ಸಮಾನಂ | ದಂಪತಿಂ | ಭುಜೇ |
 ಸತ್ಯಗಿರ್ವಾಹಸಂ | ಭುಜೇ |
 ಅತಿಥಿಂ | ಮಾನುಷಾಣಾಂ | ಪಿತುಃ | ನ | ಯಸ್ಯ | ಆಸಯಾ |
 ಅಮಿಾ ಇತಿ | ಚ | ವಿಶ್ವೇ | ಅಮೃತಾಸಃ | ಆ | ವಯಃ | ಹವ್ಯಾ | ದೇವೇಷ್ವಾ | ಆ | ವಯಃ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ವಿಶ್ವಾಸಾಂ ಸರ್ವಾಸಾಂ ವಿಶಾಂ ಪ್ರಜಾನಾಂ ಯಜಮಾನಾನಾಂ ಪತಿಮಭಿಮತಫಲದಾನೇನ
 ಪಾಲಕಂ ಹವಾಮಹೇ | ಅಹ್ವಯಾಮಃ | ನ ಕೇವಲಂ ಯಜಮಾನಾನಾಂ ಕಿಂತು ಸರ್ವಾಸಾಂ ಪ್ರಜಾನಾಂ
 ಸಮಾನಮೇಕರೂಪಂ ದಹನಪಚಿನಾದ್ಯುಪಕಾರಸ್ಯ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸಮತ್ವಾತ್ | ತಥಾ ದಂಪತಿಂ
 ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿರೂಪೇಣ ಗೃಹಸ್ಯ ಪಾಲಕಂ | ದಮ ಇತಿ ಗೃಹನಾಮ ದಮೇಕೃತ್ತಿರಿತಿ ತನ್ನಾಮಸು
 ಪಾರಾತ್ || ಅಕಾರಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ || ಕಿಮರ್ಥಂ | ಭುಜೇ ಭೋಗಾಯ ಹವಾಮಹೇ |
 ಅಹ್ವಯಾಮಃ | ಪುನಃ ಸ ಏವ ವಿಶೇಷ್ಯತೇ | ಸತ್ಯಗಿರ್ವಾಹಸಂ ಯಥಾರ್ಥಭೂತಾನಾಮವಿಸಂವಾದಿ-
 ಫಲಾನಾಂ ಸ್ತುತಿರೂಪಾಣಾಂ ಗಿರಾಂ ಪೋಥಾರಂ | ಯದ್ವಾ | ಗಿರೋ ಮಂತ್ರೈರೂಪಾ ವಹಂತೀತಿ ಗಿರ್ವಾಹಸ
 ಋತ್ವಿಜಃ | ಸತ್ಯಾ ಅವಿಸಂವಾದಿಫಲಾ ಗಿರ್ವಾಹಸೋ ಯಸ್ಯ ತಂ ತಾದೃಶಂ ಹವಾಮಹ ಇತಿ ಶೇಷಃ ||
 ವಹಿಹಾಧಾಙ್ಗು ಇತ್ಯಸುನ್ | ಚಿದಿತ್ಯನುವೃತ್ತೇರುಪಧಾವೃದ್ಧಿಃ || ಪುನಃ ಕೀದೃಶಂ | ಮಾನುಷಾಣಾಂ
 ಮನುಷ್ಯಾಣಾಮತಿಥಿಮತಿಥಿವತ್ಪೂಜ್ಯಂ ದರ್ಶಾದಿತಿಥಿಮಪೇಕ್ಷ್ಯಾಗಂತಾರಂ ನಾ | ಕಿಂಚ ಯಸ್ಯಾಗ್ನೇರಾ-
 ಸಯಾಸಮೀಪೇ | ಆಸೇತ್ಯಂತಿಕನಾಮ ಆಸಾಂಬರಮಿತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಾರಾತ್ | ತತ್ಸಮೀಪೇಮಿಾ
 ವಿಶ್ವೇಮೃತಾಸೋ ಹವಿರ್ಭೋಕ್ತೃತ್ವೇನ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಃ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ಅಪ್ಯಾ ಗಚ್ಛಂತಿ | ಉಪಸರ್ಗವಶಾ-

ದ್ಯೋಗ್ಯಕ್ರಿಯಾಧ್ಯಾಹಾರಃ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ವಯೋ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ನಮುದ್ದಿತ್ಯ ಅಗ್ನಿಮುಖಾದೇವೇ-
ತರೇಭ್ಯೋ ದೀಯಮಾನತ್ವಾತ್ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಸಿತುರ್ನ | ಸಿತುರಂತಿಕೇ ಪುತ್ರಾದಯೋ
ಯಥಾನ್ನಾದ್ಯರ್ಥಂ ಸೇವಂತೇ ತದ್ವತ್ | ಕಿಂಚಿ ವಯೋ ನೇತಾರ ಋತ್ವಿಜೋಽಪಿ ದೇವೇಷ್ಟಿತರೇಷ್ಟಿಜ್ಯ-
ಮಾನೇಷು ಮಧ್ಯೇ ಹವ್ಯಾ ಹವೀಂಷ್ಯಾ ದದತ್ಯಗ್ನಯೇ || ವೇತೇರೌಣಾದಿಕೋ ಡಿಃ | ವಿಚಿ ವಾ ಗುಣಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ವಿಶ್ವಾಸಾಂ—ಎಲ್ಲಾ | ವಿಶಾಂ—ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳಿಗೂ | ಪತಿಂ—ಪಾಲಕನೂ | ಸರ್ವಾಸಾಂ—
ಎಲ್ಲಾ ವ್ರಜೆಗಳಿಗೂ | ಸಮಾನಂ—ಏಕರೂಪನೂ | ದಂಪತಿಂ—(ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿ ರೂಪದಿಂದ) ಗೃಹರಕ್ಷಕನೂ |
ಸತ್ಯಗಿರ್ವಾಹಸಂ—ಯಥಾರ್ಥ ಫಲವ್ರದನಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯನೂ ಆದ (ಯಥಾರ್ಥಫಲಭೋಕ್ತೃಗಳಾದ
ಋತ್ವಿಜರುಳ್ಳ) | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಭುಜೇ—(ಹವಿರಾದಿಗಳ) ಭೋಗಾರ್ಥವಾಗಿ | ಹವಾಮಹೇ—
ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ | ನಾನುಷಾಣಾಂ—ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ | ಅತಿಥಿಂ—ಅತಿಥಿಯಂತೆ ಪೂಜ್ಯನಾದ (ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) |
ಭುಜೇ—(ಹವಿರಾದಿ) ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರ | (ಹವಾಮಹೇ—ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ) | ಯಸ್ಯ—ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯು |
ಆಸಯಾ—ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದು | ಸಿತುಃ ನ—ತಂದೆಯ (ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿದ್ದು ಪುತ್ರರು) ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ | ಅಮೃತಾಸಃ—
ಹವಿರ್ಭೋಕ್ತೃಗಳೆಂದು ವ್ರಸಿದ್ಧರಾದ | ಅಮಿ ವಿಶ್ವೇ ಚ—ಈ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ | ವಯಃ—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣ
ನಾದ ಅನ್ನವನ್ನು (ಉದ್ದೇಶಿಸಿ) | ಆ (ಗಚ್ಛಂತಿ)—ಬರುತ್ತಾರೋ (ಅದರಂತೆ ಆ ಅಗ್ನಿಗೆ) | ವಯಃ—(ಯಜ್ಞ)
ನೇತ್ರಗಳಾದ ಋತ್ವಿಜರು | ದೇವೇಷು—(ಇತರ) ದೇವತೆಗಳ ಮಧ್ಯೆ | ಹವ್ಯಾ—ಹವಿಸ್ಸಗಳನ್ನು |
ಆ (ದದತಿ)—ಕೊಡುತ್ತಾರೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳಿಗೆಲ್ಲ (ಅಭಿಮತದಾಯಕನಾಗಿ) ಪಾಲಕನೂ, ಸಮಸ್ತ ವ್ರಜೆಗಳಿಗೂ (ದಹನ ವಚನಾದಿ
ಗಳಿಗೆ ಸಹಾಯಕನಾಗಿ) ಏಕರೂಪನೂ (ಆಹವನೀಯಾದಿ ರೂಪದಿಂದ) ಗೃಹರಕ್ಷಕನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹವಿರಾದಿ
ಭಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತೇವೆ; ಯಥಾರ್ಥ ಫಲದಾಯಕನಾದ ಸ್ತುತಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾದ (ಯಥಾರ್ಥ
ಫಲಭೋಗಿಗಳಾದ ಋತ್ವಿಜರುಳ್ಳ) ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಅತಿಥಿಯಂತೆ (ಸರ್ವದಾ) ಪೂಜ್ಯನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹವಿಸ್ವೀ
ಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ; ತಂದೆಯ (ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಪುತ್ರಾದಿಗಳು ಅನ್ನಾದಿಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುವಂತೆ) ಹವಿರ್ಭೋಕ್ತೃ
ಗಳೆಂದು ವ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಈ ದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಬರುತ್ತಾರೆ; ಋತ್ವಿಜರು ಇತರ
ದೇವತೆಗಳಿಗೆ (ಹವಿರ್ದಾನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಅಗ್ನಿಗೂ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

We invoke you, the protector of all people, the same alike to all,
the preserver of the house, to enjoy (the oblation); you who are the wafter
of our infallible prayer, to enjoy (the oblation); we invoke you, who are
the guest of men, to whom all these immortals apply for their sustenance,
as (a son) to a father; you, to whom the priests offer oblations amongst
the gods.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸಂ ವಿಶಾಂ ಪತಿಂ ಸಮಾನಂ ಹವಾಮಹೇ | ಎಲ್ಲಾ ವ್ರಜಗಳಿಗೂ, ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಿಗೂ ಅವರವರಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದರಿಂದ ಅವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ರಕ್ಷಕನಾಗಿರುವನು ಎಂದೂ, ಉಪಕಾರಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಮಾನನಾಗಿರುವನು ಎಂದೂ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ದಂಪತಿಂ—ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿರೂಪೇಣ ಗೃಹಸ್ಯ ಪಾಲಕಂ ಅಗ್ನಿಯು ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಯಜಮಾನನ ಗೃಹವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ನಿರುತ್ತಕಾರರು—ಗಯಃ ಕೃತ್ತಿಃ ಎಂಬ ಇವತ್ತೆರಡು ಗೃಹನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ದಮೇ ಶಬ್ದವನ್ನು ವಾರಮಾಡಿರುವರು. ಇದರಿಂದ ದಮೇ ಎಂದರೆ ಮನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಮತ್ತು ದಮೂನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ದಮ ಇತಿ ಗೃಹನಾಮ ತನ್ನನಾಃ ಸ್ಯಾತ್ (ನಿ. ೪-೪). ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು—ದಮ ಇತ್ಯೇತತ್ ಗೃಹನಾಮ ಏತತ್ ಯಸ್ಯ ಮನಸಿ ಮನೋದಮಿತಿ ಸಃ ದಮೂನಾಃ ಗೃಹಪತಿರಗ್ನಿಃ | ದಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗೃಹವೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಈ ಮನೆಯು ನನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವುದು ಎಂದು ಅಭಿಮಾನವುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯು ಗೃಹಪತಿಯಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯವು ಉಂಟಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಸತ್ಯಗಿರ್ವಾಹಸಂ—ಯಥಾರ್ಥಭೂತಾನಾಂ ಅವಿಸಂವಾದಿಫಲಾನಾಂ ಸ್ತುತಿರೂಪಾಣಾಂ ಗಿರಾಂ ವೋಧಾರಂ | ಯದ್ವಾ ಗಿರಃ ಮಸ್ತರೂಪಾಃ ವಹಂತೀತಿ ಗಿರ್ವಾಹಸಃ | ಋತ್ವಿಜಃ | ಸತ್ಯಾಃ ಅವಿಸಂವಾದಿ ಫಲಾಃ ಗಿರ್ವಾಹಸೋ ಯಸ್ಯ ತಂ | ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಮಾಡುವಾಗ ಅವನ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ ಪ್ರಕಟಿಸುವ ವದಗಳ ಅರ್ಥವು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ನಿಯತವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಆ ವ್ರಕಾರವಾದ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯದ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವು ತನ್ನಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವ ಸಾಯಣರು ಅಥವಾ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿರುವರು. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ—ಗಿರಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಂತ್ರಗಳೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಈ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿರುವ ಋತ್ವಿಜರು ಗಿರ್ವಾಹಸರೆಂದೂ, ಈ ಋತ್ವಿಜರು ಸತ್ಯವಾದ ಫಲವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಅಗ್ನಿಯ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ಅವುಗಳನ್ನು ವ್ರಯೋಗಿಸುವ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು (ಹೀಗೆ ಇರುವ) ಸತ್ಯಾರ್ಥವ್ರಕಾರಕಮಂತ್ರಗಳುಳ್ಳ ಋತ್ವಿಜರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವನೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅತಿಥಿಂ ಮಾನುಷಾಣಾಂ—ಮಾನುಷಾಣಾಂ ಅತಿಥಿವತ್ ಪೂಜ್ಯಂ ದರ್ಶಾದಿತಿಥಿಮಪೇಕ್ಷ್ಯ ಆಗಂತಾರಂ ವಾ ಅಗ್ನಿಯು ಮನೆಗೆ ಬಂದಿರುವ ಅತಿಥಿಯ ಹಾಗೆ ಯಜಮಾನನಿಂದ ಪೂಜೆಗೆ ಅರ್ಹನಾಗಿರುವನು. ಅಥವಾ ಪೂರ್ಣಮಾಸ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ ತಿಥಿಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಯಾಗಗಳನ್ನು (ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿಗಳನ್ನು) ಆಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನರ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯು ಬರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದೆ. ನಿರುತ್ತಕಾರರು—

ಜುಷ್ವೋ ದಮೂನಾ ಆತಿಥಿದುರೋಣ ಇಮಂ ನೋ ಯಜ್ಞ ಮುಪ ಯಾಹಿ ವಿದ್ವಾನ್ |

ವಿಶ್ವಾ ಆಗ್ನೇ ಅಭಿಯುಜೋ ವಿಹತ್ಯಾ ಶತ್ರುಯತಾಮಾ ಭರಾ ಭೋಜನಾನಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೪-೫)

ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಅತಿಥಿರಭೈತೋ ಗೃಹಾನ್ ಭವತಿ ಅಭೈತಿ ತಿಥಿಷು ಪರಕುಲಾನೀತಿ ವಾ ಪರಗೃಹಾಣೀತಿ ವಾ ಆಯಮಸೀತರೋ ಅತಿಥಿರೇತಸ್ಮಾದೇವ || ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು—ಗೃಹಾನ್ ಅಭಿ ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಅಸೌ ಅತಿತೋ ಭವತಿ | ಮನೆಗಳನ್ನು ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಇವನು ಬರುವವನಾದಕಾರಣ ಅತಿಥಿಯಾಗಿರುವನು. ಅರ್ಧವಾ ಪೂರ್ಣಮೆಯೇ ಮೊದಲಾದ ತಿಥಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರ ಮನೆಗಳನ್ನು ಬಂದು ಸೇರುವನು ಅಭ್ಯೇತಿ ತಿಥಿಷು ಪರಕುಲಾನಿ ಪಾರ್ಣ ನಾಸ್ಯಾದಿಷು ಯಜಮಾನಕುಲಾನಿ ಅಭ್ಯಾಗಚ್ಛತಿ ಇತಿ ಅತಿಥಿಃ | ಅಯಮಪೀತರೋತಿಥಿರೇತಸ್ಯಾ- ದೇವ ಅಗ್ನಿಯೂ ಕೂಡ ಅತಿಥಿಯಹಾಗೆ ಪರ್ತಿಸುವುದರಿಂದ ಇವನೂ ಅತಿಥಿಯಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಎರಡು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ನಾಯಣರೂ ಹೀಗೆಯೇ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಅಸಯಾ—ಸಮೀಪೇ | ಹತ್ತಿರ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಆಸಾತ್, ಅಂಬರಂ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಅಂತಿಕನಾಮ ಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ (ಈ ಅಗ್ನಿ ಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಿಂದ ಅವರವರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಸಿರುವ ಕಾರಣ) ಈ ಅಗ್ನಿ ಯ ಸಮೀಪವನ್ನು ಹೊಂದುವರೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವಯಃ ಪಿತುರ್ನ—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ಮಮುದ್ವಿಶ್ಯ ಅಗ್ನಿಮುಖಾದೇವ ಇತರೇಭ್ಯೋ ದೀಯ- ಮಾನತ್ವಾತ್ | ಪಿತುರಂತಿಕೇ ಪುತ್ರಾದಯೋ ಯಥಾ ಅನ್ನಾದ್ಯರ್ಥಂ ಸೇವಂತೇ ತದ್ವತ್ | ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳೇ ಮೊದಲಾದವರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಆಹಾರವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗಾಗಿ ಅವರವರ ತಂದೆಯನ್ನು ನೇಮಿಸುವಂತೆ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ, ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರಿಂದ ಅಗ್ನಿ ಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಕಾರಣ ಅವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿ ಯ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುವರೆಂದು ಪಿತಾಪುತ್ರನ್ಯಾಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೋಲಿಸಿದೆ. ವಯಶ್ಯಬ್ದವು ಅಂಥಾ ವಾಚಃ ಎಂಬ ಇಷ್ಟತ್ರೇಟು ಅನ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು

ಯುವೋಃ ಶ್ರಿಯಂ ಪರಿ ಯೋಷಾವ್ಯಣೇತ ಸೂರೋ ದುಹಿತಾ ಪರಿತಕ್ಯಾಯಾಂ |

ಯದ್ವೇವಯಂತಮವಥಃ ಶಚೀಭಿಃ ಪರಿ ಘ್ರಂಸಮೋಮನಾ ವಾಂ ವಯೋ ಗಾತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೩೯-೪)

ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿರುವ ವಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನಂ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಂ ಎಂದು ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಅರ್ಥ ನಾಡಿರುವರು.

ವಯಃ ದೇವೇಷು ಹವ್ಯಾ ಆ ನೇತಾರಃ ಋತ್ವಿಜೋಪಿ ಇತರೇಷು ಇಜ್ಯಮಾನೇಷು ಮಧ್ಯೇ ಹವೀಂಷಿ ದದತಿ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಎರಡು ಸಾರಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ವಯಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥವಾಡಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ವಯಃ ಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞದ ಕರ್ಮ ಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿರುವಹಾಗೆ ಆಚರಿಸುವ ಋತ್ವಿಜರೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಋತ್ವಿಜರು ಇತರ ದೇವತೆ ಗಳಿಗಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ಅಗ್ನಿಗಾಗಿಯೂ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವರೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಉಪಸರ್ಗಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಬೋಧಕತ್ವವು ಇರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಆ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗಕ್ಕೆ ದದತಿ- ಕೊಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ ಇದರಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿ ಆ-ಆಗಚ್ಛಂತಿ ಬರುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು
X 20

ಮಾಡಿ ಉಪಸರ್ಗವಶಾತ್ ಯೋಗ್ಯಕ್ರಿಯಾಧ್ಯಾಹಾರಃ ಉಪಸರ್ಗಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಕ್ರಿಯಾ ಪದವನ್ನು ಆಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಕ್ರಿಯಾ ||

ವಿಶಾಮ್—ಷಷ್ಠೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾನ್ವೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹನಾಮಹೇ—ಹೈೇರ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ ಧಾತು ಲಡುತ್ತನುವುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಙಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಂಪತಿಮ್—ದಮಾನಾಂ ನತಿಃ ದಂಪತಿಃ ದಮನೆಂಬುದು ಮನೆಯ ಹೆಸರು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪದಾಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಸತ್ಯಾನ್ವೈಶ್ವರ್ಯೇ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಭುಜೇ—ಭುಜ ವಾಲನಾಭ್ಯವಹಾರಯೋಃ ಧಾತು ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಚತುರ್ಥೀಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾನ್ವೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸತ್ಯಗಿರ್ವಾಹಸಮ್—ಗಿರಃ ವಹಂತಿ ಇತಿ ಗಿರ್ವಾಹಸಃ. ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ವಹಿಹಾಧಾಇತ್ಯಭ್ಯ- (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೬-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಣಿತ್ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧೇಗೆ ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ. ಗಿರ್ವಾಹಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸತ್ಯಾಃ ಗಿರ್ವಾಹಸಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸತ್ಯಗಿರ್ವಾಹಾಃ, ತಮ್. ಸತ್ಯಗಿರ್ವಾಹಸಮ್. ಬಹುವ್ರೀಹ್ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

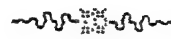
ಮಾನುಷಾಣಾಂ—ಮನೋರ್ಜಾತವಾಂಘ್ರತಃಷುಕ್ ಚಿ (ವಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಙ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ಷುಕಾಗಮ. ತದ್ವಿಶೇಷಜಾಮಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಇಂತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಷಷ್ಠೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಮೃತಾಸಃ—ನಙ್ ಪೂರ್ವಪದ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ನಙ್ ಸ್ವರಕ್ಕೆ ಅವವಾದವಾಗಿ ನಳಾಃ ಜರಮರ- (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಜನ್ ಪರವಾದಾಗ ಆಜ್ಞಸೇರ- ಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಕಾಗಮ.

ವಯಃ—ವೀ ಗತ್ಯಾದಿಷು. ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಡಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ವಃ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಜಸಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜನ್ ವರವಾದಾಗ ಗುಣ. ಆಯಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದ್ಯಶ್ಯಂತೇ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫)

ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಚ್ಛ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ (ವಾ. ಸೂ. ೭-೩-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ. ವೇ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಜಸಿನಲ್ಲಿ ಆಯಾದೇಶ.

ಹವ್ಯಾ—ಹೂಯಂತೇ ಇತಿ ಹವ್ಯಾಸಿ. ಸಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶೇಷವದಿಸಿ ಬಹುಲಮ್ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಿಗೆ ಲೋಪ. || ೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ವನುಗ್ಗೇ ಸಹಸಾ ಸಹಂತಮಃ ಶುಷ್ಕಿಂತಮೋ ಜಾಯಸೇ ದೇವತಾತಯೇ
ರಯಿರ್ನ ದೇವತಾತಯೇ

ಶುಷ್ಕಿಂತಮೋ ಹಿ ತೇ ಮದೋ ದ್ಯುಮ್ನಿಂತಮ ಉತ ಕ್ರತುಃ
ಅಧ ಸ್ಮಾ ತೇ ಪರಿ ಚರಂತ್ಯಜರ ಶ್ರುಷ್ಟೀವಾನೋ ನಾಜರ || ೯

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ | ಅಗ್ನೇ | ಸಹಸಾ | ಸಹಂತಮಃ | ಶುಷ್ಕಿನ್ತಮಃ | ಜಾಯಸೇ | ದೇವತಾತಯೇ | ರಯಿಃ |
ನ | ದೇವತಾತಯೇ |

ಶುಷ್ಕಿನ್ತಮಃ | ಹಿ | ತೇ | ಮದಃ | ದ್ಯುಮ್ನಿನ್ತಮಃ | ಉತ | ಕ್ರತುಃ |
ಅಧ | ಸ್ಮಾ | ತೇ | ಪರಿ | ಚರಂತಿ | ಅಜರ | ಶ್ರುಷ್ಟೀವಾನಃ | ನ | ಅಜರ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಂ ಸಹಸಾ ಬಲೇನ ಸಹಂತಮೋಽತಿತಯೇನ ಶತ್ರುಣಾಮಭಿಭವಿತಾ ತಥಾ
ಶುಷ್ಕಿಂತಮೋಽತಿತಯೇನ ತೇಜಸ್ವೀ ಜಾಯಸೇ || ಸಹೇರೌಣಾದಿಕಃ ಕನಿನ್ | ನಾಭ್ಯಸ್ಯೇತಿ ನುಹಿ ||
ಕಿಮರ್ಥಂ ದೇವತಾತಯೇ ದೇವಾನಾಂ ವಿಸ್ತಾರಯುಕ್ತಾಯ ಯಾಗಾಯ ತದರ್ಥಂ ಯಜ್ಞನಾಮೃತತ್ |
ಯದ್ವಾ | ಉಕ್ತಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಃ ಸ ಜಾಯಸೇ | ಅರಣ್ಯೋರುತ್ಪದ್ಯಸೇ | ಯಜ್ಞಾರ್ಥತ್ವೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ |

ರಯಿರ್ನ ದೇವತಾತಯೇ | ಧನಂ ಯಥಾ ಯಜ್ಞಾರ್ಥಮುತ್ಪದ್ಯತೇ | ತಥಾ ಚೋಕ್ತಂ ಯಜ್ಞಾರ್ಥಂ
 ದ್ರವ್ಯಮುತ್ಪನ್ನಮಿತಿ | ಕಿಂಚಿ ತೇ ತವ ಮದ ಅಜ್ಞಾಸೀಕಾರಜನಿತೋ ಹರ್ಷಃ ಶುಷ್ಕಿಂತಮೋತಿಶಯೇನ
 ಬಲವಾನ್ | ಹಿತಬ್ಧಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ | ಅಜ್ಞಾನಾಗ್ನೇರ್ಮದೋ ಭವತೀತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ | ಅಪಿ ಚ ತೇ ಕೃತುಃ
 ಕರ್ಮವಿಶೇಷೋಽಸಿ ದ್ಯುಮ್ನಿಂತಮೋ ಯಶೋಯುಕ್ತೋಽನ್ನಯುಕ್ತೋ ವಾ ಖಲು | ದ್ಯುಮ್ನಂ
 ದ್ಯೋತತೇರ್ಯಶೋ ವಾನ್ಮಂ ವೇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ನಿ. ೫. ೫ | ಅಧಾತಃ ಕಾರಣಾತ್ ಅಜರ ಹೇ
 ಜರಾರಹಿತಾಗ್ನೇ ತೇ ತ್ವಾಂ ಪರಿ ಚಿರಂತಿ ಯಜಮಾನಾಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಶುಷ್ಕೀವಾನೋ ನ ದೂತಾ
 ಇವ | ತೇ ಯಥಾ ವಾರ್ತಾವಿಶೇಷಪ್ರದಾನೇನ ರಾಜಾನಂ ಸೇವಂತೇ ತದ್ವತ್ || ಭಂದಸೀವನಿಸಾವಿತಿ
 ವನಿಪ್ | ಭಾಂದಸಂ ಪ್ರತ್ಯಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ || ಅಜರ ಭಕ್ತಾನಾಮಜರಯಿತಃ || ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯ-
 ಥಾಪ್ತಚಾದ್ಯಚ್ || ಯದ್ವಾ | ಅಜರಾಸ್ತೋತಃ | ಜರಾ ಸ್ತುತಿಃ | ಅಸೌ ನ ಕಸ್ಯಾಪಿ ಸ್ತೋತಾ ಭವತಿ
 ಕಿಂತು ಸವ್ಯಃ ಸ್ವಯಂ ಸ್ತೂಯತೇ | ತಾದೃಶಂ ತ್ವಾಂ ಪರಿ ಚಿರಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

। ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಸಹಸಾ—(ನಿನ್ನ) ಬಲದಿಂದ ಸಹಂತಮಃ—
 (ರತ್ನಗಳನ್ನು) ಜಿನ್ನಾಗಿ ವರಾಜಯಗೊಳಿಸುವವನೂ | ಶುಷ್ಕಿಂತಮಃ—ಅತ್ಯಂತ ತೇಜಸ್ವಿಯೂ (ಅಗ್ನಿ)
 ರಯಿಃ—ದ್ರವ್ಯವು | ದೇವತಾತಯೇ ನ—ಹೇಗೆ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೋ ಹಾಗೆ |
 ದೇವತಾತಯೇ—ದೇವತೆಗಳ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾಗಿ | ಜಾಯಿಸೇ—(ಅರಣಿಯಿಂದ) ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತಿ |
 ತೇ—ನಿನ್ನ | ಮದಃ—(ಅಜ್ಞಾಸೀಕಾರಜನ್ಯವಾದ) ಹರ್ಷವು | ಶುಷ್ಕಿಂತಮಃ ಹಿ—ಅತ್ಯಂತ ಬಲಿಷ್ಠವಾದು
 ದಷ್ಟೇ | ಉತ—ಮತ್ತು | ಕೃತುಃ—ಕರ್ಮವೂ | ದ್ಯುಮ್ನಿಂತಮಃ (ಹಿ)—(ಅನ್ನ)ಯಶೋಯುಕ್ತ
 ವಾದುದು (ಅನ್ವೇ) | ಅಧ—ಆದಕಾರಣ | ಅಜರ—ಜರಾರಹಿತನಾದ (ಮತ್ತು) ಸ್ವಯಂ ಯಾರನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸದೇ
 ಇರುವ ಅಧವಾ ಭಕ್ತರನ್ನು ಜರಾರಹಿತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, | ತೇ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಶುಷ್ಕೀವಾನೋ
 ನ—ದೂತರು (ರಾಜನನ್ನು ವಾರ್ತಾವ್ರದಾನಾದಿಗಳಿಂದ) ಸೇವಿಸುವಂತೆ | ಪರಿ ಚಿರಂತಿ ಸ್ತು—(ಯಜಮಾನರು)
 ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, (ನಿನ್ನ) ಬಲದಿಂದ ರತ್ನಗಳನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸುತ್ತೀಯೆ; ಅತ್ಯಂತ ತೇಜಸ್ವಿಯು;
 ದ್ರವ್ಯವು ಹೇಗೆ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ (ಉಪಯುಕ್ತವೋ) ಹಾಗೆ (ನೀನು) ಯಜ್ಞಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅರಣಿಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತಿ,
 (ಅಜ್ಞಾದಿ ಸ್ವೀಕಾರಜನ್ಯವಾದ) ನಿನ್ನ ಹರ್ಷವು ಅತ್ಯಂತ ಬಲಕಾರಿಯು; ನಿನ್ನ ಕರ್ಮಗಳೂ ಯಶೋ(ಅನ್ನ)
 ಯುಕ್ತವಾದವು; ಆದ್ದರಿಂದ ಜರಾರಹಿತನೂ ಅನ್ಯರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸದೇ ಇರುವವನೂ ಅವ ನಿನ್ನನ್ನು (ಯಜಮಾನರು)
 (ರಾಜನನ್ನು) ಸೇವಕರು ಸೇವಿಸುವಂತೆ, ಪರಿಚರಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

You, Agni, the destroyer (of enemies) by your strength, the possessor
 of great splendour, are born for the sake of sacrificing to the gods, as

riches (are generated) for the sake of sacrificing to the gods: verily your exhilaration is most brilliant, your worship is most productive of renown; hence, undecaying Agni, (sacrificers) wait upon you, like envoys (upon a prince; upon you), who preserve (your votaries) from decay.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸಹಸಾ ಸಹಂತಮಃ—ಬಲೇನ ಅತಿಶಯೇನ ಶತ್ರುಣಾಮಭಿಭವಿತಾ | ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ನಾಮಧ್ಯೇ ದಿಂದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ, ತಿರಸ್ಕರಿಸುವವನು, ಸೋಲಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. **ಸಹಃ** ಎಂಬ ಶಬ್ದವು. (ನಿ ೩-೯) ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ತಿಸುವಾಗಿದೆ.

ಏತಾ ವಿಶ್ವಾ ಸನನಾ ತೂತುಮಾ ಕೃಷೇ ಸ್ವಯಂ ಸೂನೋ ಸಹಸೋ ಯಾನಿ ದಧಿಷೇ ||
ವರಾಯ ತೇ ಪಾತ್ರಂ ಧರ್ಮಣೇ ತನಾ ಯಜ್ಞೋ ಮಂತ್ರೋ ಬ್ರಹ್ಮೋದ್ಯತಂ ವಚಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೫೦-೬)

ಇಲ್ಲಿ ಸಹಸಃ ಬಲಸ್ಯ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

ಜಾಯಸೇ ದೇವತಾತಯೇ ರಯಿರ್ನ ದೇವತಾತಯೇ—ದೇವಾನಾಂ ವಿಸ್ತಾರಯುಕ್ತಾಯ ಯಾಗಾಯ ತದರ್ಥಂ | ಯದ್ವಾ | ಉಕ್ತಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಃ ಜಾಯಸೇ ಅರಣ್ಯೋರುತ್ಪದ್ಯಸೇ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಧನಂ ಯಥಾ ಯಜ್ಞಾರ್ಥಮುತ್ಪದ್ಯತೇ ತಥಾ ಚೋಕ್ತಂ | “ಯಜ್ಞಾರ್ಥಂ ದ್ರವ್ಯಮುತ್ಪನ್ನಂ” ಇತಿ |

ಯಜ್ಞಃ ವೇನಃ ಅಧ್ವರಃ ಎಂಬ ಹದಿನೈದು ಯಜ್ಞನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ದೇವತಾತಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞವೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಶಂ ನೋ ಭವಂತು ನಾಜಿನೋ ಹವೇಷು ದೇವತಾತಾ ಮಿತದ್ರವಃ ಸ್ವರ್ಕಾಃ |

ಜಂಭಯಂತೋಽಹಿಂ ವೃಕಂ ರಕ್ಷಾಂಸಿ ಸನೇಮ್ಯಸ್ಮದ್ಯಯವನ್ನಮೀನಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೩೮-೭)

ಇಲ್ಲಿಯೂ ದೇವತಾತಾ—ಯಜ್ಞೇ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು (ನಿ. ೧೨-೪೪) ವಿವರಿಸಿದೆ. ಅನೇಕ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಯಜ್ಞವು ನೆರವೇರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯು ಅವಿಭವಿಸುವನು ಎಂದು ಒಂದು ಅರ್ಥ. ಅಧವಾ ಬಹಳ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ಅರಣಿಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಯಜ್ಞಗಳು ನಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವನು. ಯಜ್ಞದ ಆಚರಣೆಗಾಗಿಯೇ ಧನವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿಯೇ ದ್ರವ್ಯವು ಸೃಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು ಎಂಬ ವಚನವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಉದಹರಿಸಿದೆ. **ರಯಿಃ** ಎಂಬ ಶಬ್ದವು—ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪), ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

“ನೂ ಚ ಪುರಾ ಚ ಸದನಂ ರಯೀಣಾಂ” ಎಂಬಲ್ಲಿ—ರಯಿರಿತಿ ಧನನಾಮ ರಾತೇರ್ಧಾನಕರ್ಮಣಃ (ನಿ. ೪-೧೭) ರಯಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಧನ ಎಂಬ ಅರ್ಥಬೋಧಕವಾಗಿರುವುದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ತೇ ಮದಃ ಶುಷ್ಕಿಂತಮಃ—ತವ ಅಜ್ಯಸ್ವೀಕಾರಜನಿತೋ ಹರ್ಷಃ ಅತಿಶಯೇನ ಬಲವಾನ್ | ಅಜ್ಯೇನ ಅಗ್ನೇರ್ಮದೋ ಭವತೀತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ || ಅಗ್ನಿಗೆ ಅಜ್ಯವನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಹರ್ಷವು ಇತರ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಹೋಮಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಹರ್ಷಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ವಿನರಿಸಿದೆ.

ತೇ ಕೃತುಃ ದ್ಯುಮ್ನಿಂತಮಃ—ಯಶೋಯುಕ್ತೋ ಅನ್ವಯುಕ್ತೋ ವಾ |

ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆಚರಿಸುವ ಯಜ್ಞವು ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. ಮತ್ತು ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವರಿಗೆ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನೂ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವಂತೆ ಬಹಳನಾದ ಅನ್ನದಿಂದ ಕೂಡಿ ಇರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ದ್ಯುಮ್ನು ಶಬ್ದವು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಶತಂ ತೇ ಶಿಪಿನೂತಯಃ ಸುದಾಸೇ ಸಹಸ್ರಂ ಶಂಸಾ ಉತ ರಾತಿರಸ್ತು |

ಜಹಿ ವಧರ್ವನುಷೋ ಮರ್ತ್ಯಸ್ಯಾಸ್ಮೇ ದ್ಯುಮ್ನುಮಧಿ ರತ್ನಂ ಚ ಧೇಹಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೨೫-೩)

ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—ದ್ಯುಮ್ನುಂ ದ್ಯೋತತೇರ್ಯಶೋ ವಾ ಅನ್ವಂ ವಾ (ನಿ. ೫-೭) ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಯಶಸ್ಸು ಮತ್ತು ಅನ್ನ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದೆಂದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ಉತಸ್ಯ ವಾಜೀ ಹ್ವಿಶಣಿಂ ತುರಣ್ಯತಿ ಗ್ರೀವಾಯಾಂ ಬದ್ಧೋ ಅಪಿಕಹ್ವ ಆಸನಿ |

ಕೃತುಂ ದಧಿಕ್ರಾ ಅನು ಸಂತವೀತ್ವತ್ಪಥಾನುಂಕಾಸ್ಯನ್ವಾಸನೀಫಣತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೪೦-೪)

ಇಲ್ಲಿ ಕೃತುಂ ಕರ್ಮ ವಾ ಪ್ರಜ್ಞಾಂ ವಾ ಎಂದು ಕೃತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನರಿಸಿದಾರೆ. ಮತ್ತು ಕೃತು ಶಬ್ದವು ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ವರ್ತಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು

ಯೋ ಜಾತ ಏವ ಪ್ರಥಮೋ ಮನಸ್ಸಾನ್ ದೇವೋ ದೇವಾನ್ ಕೃತುನಾ ಸರ್ಯಭೂಷತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೨-೧)

ಇಲ್ಲಿ ಕೃತುನಾ ಕರ್ಮಣಾ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಸಾಯಣರೂ ಕೃತುಃ ಕರ್ಮವಿಶೇಷೋಪಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಶುಷ್ಕೀವಾನೋ ನ—ದೂತಾ ಇವ ತೇ ಯಥಾ ವಾರ್ತಾವಿಶೇಷಪ್ರದಾನೇನ ರಾಜಾನಂ ಸೇವಂತೇ ತದ್ವತ್ | ಮುಷ್ಟಿಲ್ಲದವನಾಗಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಜಮಾನರು, ರಾಜನನ್ನು ಆಯಾ ವರ್ತಮಾನಗಳನ್ನು ತರುವದೂತರು ನೇವಿಸುವ ಹಾಗೆ ನೇವಿಸುವರು ಎಂದು ಹೋಲಿಸಿದೆ.

ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಅಜರ ಶಬ್ದವನ್ನು ಎರಡುಸಾರಿ ಹೇಳಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅಜರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜರಾರಹಿತನು (ಮುಷ್ಟಿಲ್ಲದವನು) ಅಗ್ನಿಯು. ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅಜರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥ

ವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ. ನೋದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಾನಾಮಜರಯಿತಃ ತನ್ನನ್ನು ನೇಮಿಸುವವರಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾದಂತೆ ಮಾಡುವವನೂ ಎಂದೂ, ಅಜರ - ಅಸ್ತೋತಃ | ಜರಾ ಸ್ತುತಿಃ | ಅಸೌ ನ ಕಸ್ಯಾಪಿ ಸ್ತೋತಾ ಭವತಿ ಕಿಂತು ಸರ್ವೈಃ ಸ್ವಯಂ ಸ್ತೂಯತೇ. ಜರಾ ಶಬ್ದವು ಜರಾ ಸ್ತುತಿರ್ಜರತೇಃ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಣಃ ಎಂದು (ನಿ. ೧೦-೮) ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ತುತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡದಿರುವವನು- ಇತರರಿಂದ ಸ್ತುತಿವಲ್ಲಡುತ್ತಿರುವವನು. ಎಲ್ಲರೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿನಾಡುವರು ಅಗ್ನಿಯು ಮಾತ್ರ ಯಾರನ್ನೂ ಸ್ತುತಿನಾಡತಕ್ಕವನಲ್ಲವು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಜ್ಞ ಸಾಡುವ ಯಜಮಾನರು ಸೇವಿಸುತ್ತಿರುವರು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ |.

ಸಹಸಾ—ಸಹ ಮರ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿಶ್ಚಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಭುತಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಹಸ್ತಮಃ—ಸಹ ಮರ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಬಹುಬ್ರಹ್ಮದಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸತ್ವ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇವರ ಮೇಲೆ ತಮಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಸಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಸದಿಕಾಂತಸ್ಯ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ತರಪ್ ತಮಪ್ ಘಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಪಿಗೆ ಘ್ರಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ **ನಾದ್ ಘಸ್ಯ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಪಿಗೆ ನುಟಾಗಮ. ಟಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯವಯವವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ತಮನ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಶುಷ್ಕಿನ್ ತಮಃ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು

ಜಾಯಸೇ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ದಿವಾದಿ ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವತಾತಯೇ—ಸರ್ವದೇವಾತ್ತಾತಿಲ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಾತಿಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಲಿತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮದಃ—ಮದೀ ಹರ್ಷೇ. **ಮದೋಽನುಸಸರ್ಗೇ**—(ಪಾ ಸೂ. ೩-೩-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದ್ಯುಮ್ನಿಂತಮಃ—ದ್ಯುಮ್ನಂ ಯಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ದ್ಯುಮ್ನೀ. ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅತೀನಿಲನಾ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಮಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಹಸ್ತಮಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಂದಂತೆಯೇ ಕಾರ್ಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ.

ಅಥ—ಅಥ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ಣವಿಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಿರಂತಿ—ಚರ ಗತಿಭಕ್ಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಬ್ಧ್ವಾ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ಅತಿಬಂತದ ಸೇವಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಜರ—ಜ್ಞಾತ್ ವಯೋಹಾನೌ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತಲ್ಯ ಧಕವಾದ ಧಾತು. ಸಚಾದಿಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ **ನಂದಿಗ್ರಹಸಚಾದಿಭ್ಯೋ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಬುಧಿಯಲ್ಲಿ **ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಅಧವಾ ಜರಾ ಸ್ತುತಿಃ ನ ವಿದ್ಯತೇ ಜರಾ ಯಸ್ಯ ಅಜರಃ ಸರ್ವಸ್ತೋತವ್ಯ ಎಂದರ್ಥ ಸಂಬುಧ್ಯಂತರೂಪ.

ಶ್ರುಷ್ಟೀವಾಸಃ—ಭಂದಸೀ ವನಿಪೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಧದಲ್ಲಿ ವನಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಿತ್ತಾದರೂ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಧಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ || ೯ ||.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪ್ರ ವೋ ಮಹೇ ಸಹಸಾ ಸಹಸ್ವತ ಉಷ್ವಬುಧೇ ಪಶುಷೇ ನಾಗ್ನಯೇ

ಸ್ತೋಮೋ ಬಭೂತ್ವಗ್ನಯೇ |

ಪ್ರತಿ ಯದೀಂ ಹವಿಸ್ತಾನ್ವಿಶ್ವಾಸು ಕ್ವಾಸು ಜೋಗುವೇ |

ಅಗ್ರೇ ರೇಭೋ ನ ಚರತ ಯುಷೂಣಾಂ ಜೂರ್ಣಿಹೋತ ಯುಷೂಣಾಂ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಪ್ರ | ವಃ | ಮಹೇ | ಸಹಸಾ | ಸಹಸ್ವತೇ | ಉಷ್ವಬುಧೇ | ಪಶುಷೇ | ನ | ಅಗ್ನಯೇ | ಸ್ತೋಮಃ |
ಬಭೂತು | ಅಗ್ನಯೇ |

ಪ್ರತಿ | ಯತ್ | ಈಂ | ಹವಿಸ್ತಾನ್ | ವಿಶ್ವಾಸು | ಕ್ವಾಸು | ಜೋಗುವೇ |

ಅಗ್ರೇ | ರೇಭಃ | ನ | ಚರತೇ | ಯುಷೂಣಾಂ | ಜೂರ್ಣಿಃ | ಹೋತಾ | ಯುಷೂಣಾಂ || ೧೦ ||

ಸಾಮಾನ್ಯಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಉದ್ಗಾತ್ರಾದಯಃ ಸ್ತೋತಾರಃ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಸಂಬಂಧಿ ಸ್ತೋಮಃ ಸ್ತೋತ್ರಮಗ್ನಯೇ ಪ್ರ ಬಭೂತು | ಪ್ರೀಣಯಿತುಂ ಸಮರ್ಥಃ ಭವತು || ಛಾಂದಸಃ ಶಪಃ ಶ್ಲಃ | ಅತ್ಯಂ ಚಾಭ್ಯಾಸಸ್ಯ | ಭೂಸುವೋಸ್ತಿಜಾತಿ ಗುಣಾಭಾವಃ || ಕೇದೃಶಾಯಾಗ್ನಯೇ | ಮಹೇ ಮಹತೇ ಪೂಜ್ಯಾಯ ಸಹಸಾ ಸರಾಭಿಭವಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನ ತದ್ವತೇ ಉಷರ್ಬುಧ ಉಷಃಕಾಲೇ ಪ್ರಬುಧ್ಯಮಾನಾಯ || ಅಹರಾದೀನಾಂ ಸತ್ಯಾದಿಷೂಸಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ರತ್ನಂ || ಸತುಷೇ ಸತುಫಲಪ್ರದಾಯ | ನಶಬ್ದೋಽತ್ರಾಪಿಶಬ್ದಾರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಸತುಷೇ ಸತುಪ್ರದಾತ್ರೇ ಪ್ರಭವೇ ಯಥಾಸ್ತುತಿಃ ಕ್ರಿಯತೇತದ್ವತ್ | ಕಿಮರ್ಥಮಿತಿ ತದುಚ್ಯತೇ | ಈನೇನಮಗ್ನಿಂ ಪ್ರತಿ ಲಕ್ಷೀಕೃತ್ಯ ಹವಿಷ್ಮಾನ್ ಘೃತಾದಿಹವಿಯುಕ್ತೋ ಯಜಮಾನೋ ವಿಶ್ವಾಸು ಪ್ರಾಸು ಸರ್ವಾಸು ನಿವಾಸಭೂತಾಸು ನೇದಿಭೂಮಿಷು ಜೋಗುನೇ | ಅತ್ಯರ್ಥಂ ಗಚ್ಛತಿ || ಗುವತೇರ್ಯಜ್ಞಲುಗಂತಾಚ್ಛಾಂದಸೋ ಲಿಟ್ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಅಮಂತ್ರ ಇತಿ ಪರ್ಯುದಾಸಾದಾಮಭಾವಃ || ಕ್ಷೇತಿ ಭೂನಾಮ ಪ್ರಾ ಪ್ರಾಮೇತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಾಠಾತ್ | ಋಷೂಣಾ-ಮಾಗಂತ್ಯಣಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಶ್ರೇಷ್ಠಮಗ್ನಿಂ ಜೂರ್ಣಃ ಸ್ತುತಿಕುಶಲೋ ಹೋತಾಗ್ರ ಇತರದೇವೇಭ್ಯೋ ಪೂರ್ವಂ ಜರತೇ | ಸ್ತುತಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಋಷೂಣಾಂ ಮಹತಾಂ ಧನವತಾಮಗ್ರೇ ರೇಭೋ ನ ವಂದೀವ || ಋಷೀ ಗತಾ | ಔಣಾದಿಕಃ ಕುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಾಮನ್ಯತರ-ಸ್ಯಾಮಿತಿ ನಾಮ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ ಯದ್ವಾ ಋಷೂಣಾಮಿತ್ಯೇತದ್ಧೋತೃವಿಶೇಷಣಂ | ಋಷೂಣಾಂ ಜ್ಞಾನವತಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಶ್ರೇಷ್ಠೋಽಯಂ ಹೋತೇತ್ಯರ್ಥಃ

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯತ್—ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ | ಹವಿಷ್ಮಾನ್—ಹವಿರಾದಿ ವಿಶಿಷ್ಟನಾದ (ಯಜಮಾನನು) | ಈಂ ಪ್ರತಿ—ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿ | ವಿಶ್ವಾಸು ಪ್ರಾಸು—ಎಲ್ಲಾ ವೇದಿಕೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ಜೋಗುನೇ—ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಾನೆಯೋ (ಮತ್ತು) | ಋಷೂಣಾಂ—ಜ್ಞಾನಿಶ್ರೇಷ್ಠನೂ | ಜೂರ್ಣಃ—ಸ್ತುತಿಕುಶಲನೂ (ಆದ) | ಹೋತಾ—ಹೋತೃವು | ಋಷೂಣಾಂ—ಧನಿಕರ | (ಅಗ್ರೇ—ಮುಂದುಗಡೆ) | ರೇಭಃ ನ—ವಂದಿಯು (ಸ್ತುತಿಸು)ವಂತೆ | ಋಷೂಣಾಂ—(ಯಾಗೋದ್ದೇಶವಾಗಿ) ಬರುವ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ (ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) | ಅಗ್ರೇ—(ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತ) ಮೊದಲು | ಜರತೇ—ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ | ತತ್—ಆದಕಾರಣ | ಹೇ ಉದ್ಗಾತ್ರಾದಯಃ—ಎಲೈ ಉದ್ಗಾತ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳೇ | ಮಹೇ—ಪೂಜ್ಯನೂ | ಸಹಸಾ—(ಶತ್ರು ಪರಾಭವಕಾರಕವಾದ) ಬಲದಿಂದ | ಸಹಸ್ವತೇ—ಸಮರ್ಥನೂ | ಉಷರ್ಬುಧೇ—ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಬುಧ್ಯಮಾನನೂ (ಆದ) ಅಗ್ನಿಯೇ—ಅಗ್ನಿಗೆ | ವಃ—ನಿಮ್ಮ | ಸ್ತೋಮಃ—ಸುತಿಯು | ಪ್ರ ಬಭೂತು—(ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಲು) ಸಮರ್ಥವಾಗಲಿ | ಸತುಷೇ ನ—ಪಶ್ವಾದಿದಾತೃವಿಗೆ (ಸ್ತುತಿಯು ಸಂತೋಷದಾಯಕವಾಗು) ವಂತೆ (ಸತುಷೇ—ಪಶ್ವಾದಿಫಲದಾತೃವಾದ) | ಅಗ್ನಿಯೇ—ಅಗ್ನಿಗೆ | (ಸ್ತೋಮಃ ಪ್ರ ಬಭೂತು—ನಿಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯು ತುಷ್ಟಿದಾಯಕವಾಗಲಿ).

ಭಾವಾ

ಎಲೈ ಉದ್ಗಾತ್ರಾದಿ ಋತ್ವಿಜರೇ, ಪೂಜ್ಯನೂ, ಬಲಿಷ್ಠನೂ (ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವವನೂ), ಉಷಃ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಬುಧ್ಯಮಾನನೂ, ಪಶ್ಚಾದಿಫಲದಾತ್ಯವೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಗೆ, ಪಶ್ಚಾದಿಫಲದಾತ್ಯವಾದ ವ್ರಭುವಿಗೆ ಸ್ತುತಿಯು ಸಂತೋಷದಾಯಕವಾಗುವಂತೆ ನಿಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯು ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ; ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿಯೇ, ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳು ಹವಿರಾದಿವಿಶಿಷ್ಟರಾಗಿ ಪ್ರತಿ ವೇದಿಕೆಗೂ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಿಶ್ರೇಷ್ಠನೂ, ಸ್ತುತಿಕುಶಲನೂ ಆದ ಹೋತೃವೂ, ಯಾಗಕ್ಕೆ ಬರುವ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಮೊದಲು ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ, ಧನಿಕರನ್ನು ವಂದಿಯು ಸ್ತುತಿಸುವಂತೆ, ಸ್ತುತಿಸುವನು.

English Translation

May your praise, (oh priests). become grateful to Agni, who is deserving of laudation, who is of strength to overcome the strong, who is awakened at the dawn; to Agni, as if to a giver of cattle. Inasmuch as the presenter of the oblation repairs assiduously to every altar, the invoking priest, well skilled in (pious) praise, glorifies him (Agni) as the first of the attaining (divinities), as a herald (recites the praises) of illustrious (men).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮಹೇ—ಮಹತೇ ಪೂಜ್ಯಾಯ ಅಗ್ನಿಯು ಮಹತ್ವದಿಂದ ಪೂರ್ಣನಾಗಿ ಇರುವನು, ಪೂಜ್ಯನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. **ಮಹಃ** ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು

ಹಿತುಂ ನು ಸ್ತೋಷಂ ಮಹೋ ಧರ್ಮಾಣಂ ತವಿಷೀಂ |

ಯಸ್ಯ ತ್ರಿತೋ ವ್ಯೋಜಸಾ ವೃತ್ತಂ ವಿಸರ್ವಮರ್ವಯತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೭-೧)

ಮಹಃ ಮಹತಃ ಬಲಸ್ಯ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನಿರಿಸಿದೆ.

ಸಹಸಾ—ಸರಾಭಿಭವಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನ ಸಹಃ ಈ ಶಬ್ದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ-೨-೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಇತರರನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ ನಾನ್ವರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ.

ಸಕುಷೇ ನ—ನ ಶಬ್ದೋಽತ್ರ ಅಪಿಶಬ್ದಾರ್ಥಃ | ಸಕುಫಲಪ್ರದಾಯ ಯದ್ವಾ ಸಕುಪ್ರದಾತ್ರೇ ಪ್ರಭವೇ ಯಥಾ ಸ್ತುತಿಃ ಕ್ರಿಯತೇ ತದ್ವತ್ ಇಲ್ಲಿ ನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಪಿ ಶಬ್ದದ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಪಶುರೂಪವಾದ (ಗೋವು ಮೊದಲಾದ) ಫಲಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ಅಗ್ನಿಗೆ ಎಂದು, ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ನ ಎಂಬುದು ಉಪಮಾನಾಚಕವಾಗಿದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಗೋರೂಪವಾದ ಧನವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪ್ರಭುವನ್ನು ಸ್ತುತಿನಾಡುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಮಾಡುತ್ತೇನೆ ಎಂದೂ ಹೋಲಿಸಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಈಂ - ಏನಮಗ್ನಿಂ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ನಿರುಕ್ತರೇಷ್ಯನರ್ಥಕಾಃ ಕಮಾಮಿದ್ವಿತಿ (ನಿ ೧-೯) ನಿಪಾತಗಳಿಗೆ (ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ) ಭಂದೋಬಧ್ಧವಾಗಿರುವ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಧವು ಇಲ್ಲದಕಾರಣ ಇವು ಅನರ್ಧಕಗಳಾಗಿರುವವು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಇಲ್ಲಿ ಈಂ ಎಂಬುವ ನಿಪಾತಕ್ಕೆ ಏನಮಗ್ನಿಂ ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉದ್ದೇಶಮಾಡಿ ಕೊಂಡು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಬಹಳವಾಗಿ ಸೇವಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಅರ್ಧವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಶ್ವಾಸು ಹ್ವಾಸು - ಸರ್ವಾಸು ನಿವಾಸಭೂತಾಸು ವೇದಿಭೂವಿಷು ಹ್ವಾ | ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಗೌಃ ಹ್ವಾ ಎಂಬ ಇವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೫) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹ್ವಾ ಪ್ರಿಯತೇರ್ನಿವಾಸಕರ್ಮಣಃ (ನಿ. ೨-೬) ಎಂದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಭೂಮಿ ಎಂದು ಅರ್ಥಬೋಧಕವಾದರೂ ಯಜ್ಞದ ವೇದಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಾಗಿದೆ.

ಋಷೂಣಾಂ ಜೂರ್ಣಃ ಹೋತಾ ಅಗ್ರೇ ಜರತೇ-ಆಗಂತ್ಯಣಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಶ್ರೇಷ್ಠಮಗ್ನಿಂ ಸ್ತುತಿಸುಕುಲಃ ಹೋತಾ ಇತರದೇವೇಭ್ಯಃ ಪೂರ್ವಂ ಸ್ತುತಿ | ಸ್ತುತಿಮಾಡುವದರಲ್ಲಿ ನಿವೃಣನಾದ ಹೋತೃವು, ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಇತರ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಆಹ್ವಾನಮಾಡಿ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಜೂರ್ಣ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಹನ್ನೊಂದು ಕ್ರೋಧ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ ೩-೯) ಮತ್ತು ಇವೃತ್ತಾರು ಪ್ರಪ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಪಾಠಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು

ಸ್ಯಯಂ ಸಾ ರಿಷಯಧ್ಯೈ ಯಾ ನ ಉಪೇಷೇ ಅತ್ರೈಃ |

ಹತೇಮಸನ್ನ ವಕ್ಷತಿ ಹ್ರಿಸ್ತಾ ಜೂರ್ಣರ್ನ ವಕ್ಷತಿ ||

(ಋ ಸಂ. ೧-೧೨೯-೮)

ಈ ಋಕ್ಯನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಜೂರ್ಣರ್ಜವತೇರ್ವಾ ದ್ರವತೇರ್ವಾ ದುನೋತೇರ್ವಾ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು, ಜವತೇರ್ವಾ ಹಿಂಸಾರ್ಥಸ್ಯೈವ ಜೂರ್ಣಃ ದ್ರವತೇರ್ವಾ ಗತ್ಯರ್ಥಸ್ಯೈವ ಜೂರ್ಣಃ ದುನೋತೇರ್ವಾ ಹಿಂಸಾರ್ಥಸ್ಯೈವ ಜೂರ್ಣಃ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಜೂರ್ಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕ್ರೋಧ, ಸ್ತೃಪ್ತ, ಗತಿ, ಹಿಂಸಾ, ಎಂದು ನಾನಾರ್ಥಗಳು ಆಗುತ್ತವೆ. ಸಾಯಣರು ಜೂರ್ಣ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿಸುಕುಲಃ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಋಷೂಣಾಂ ಅಗ್ರೇ ರೇಭೋ ನ-ಮಹತಾಂ ಧನವತಾಂ ಅಗ್ರೇ ವಂದೀವ | ಯದ್ವಾ ಋಷೂಣಾಂ ಇತ್ಯೇತತ್ ಹೋತೃವಿಶೇಷಣಂ | ಜ್ಞಾನವತಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಶ್ರೇಷ್ಠೋಽಯಂ ಹೋತಾ | ಹೋತೃವಾದ ಋತ್ವಿಜನನ್ನು ಸ್ತುತಿಮಾಡುವವನಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಋಷೂಣಾಂ ಎಂಬ ಪದವು ಎರಡು ಸಾರಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಆಗಂತ್ಯಗಳು, ಬರತಕ್ಕವರು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಸಾರಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಋಷೂಣಾಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಹಣಗಾರರು ಎಂದು ಒಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೋತೃಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಹೇಳಿ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ರೇಭಃ-ವಂದೀ | ರೇಭ ಶಬ್ದವು ಜರಿತಾ, ಕಾರುಃ, ಎಂಬ ಹದಿಮೂರು ಸ್ತೋತ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಹೇ—ಮಹತೇ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅತಿಗೆ ಲೋಪ. ಅಥವಾ ಮಹ ಪ್ರಜಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. **ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಹಸ್ವತೇ—ಸಹಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಸಹಸ್ವಾನ್. ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದುವಧಿಯ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ **ಮಾದುಪಧಾಯಾಶ್ಚ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ.

ಉಪರ್ಬುಧೇ—ಬುಧ ಅವಗಮನೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಉಪನ್ ಶಬ್ದದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ **ಆಹರಾ-ದೀನಾಂ ಪತ್ಯಾದಿಷು ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ರತ್ವ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿನ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬಭೂತು—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಏರುಃ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉತ್ಪ. **ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಶ್ವ ಆದೇಶ. **ಶ್ಲಾ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. **ಭವತೇರಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅತ್ವ. **ಭೂಸುವೋಸ್ತಿಜಾ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೇವಲ ತಿಪ್ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೋಗುನೇ—ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಗುಧಾತುವು ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಭೃಶಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ **ಧಾತೋರೇಕಾಚಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್ ಯಜೋಚಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನ್ಯೈಮಿತ್ತಿಕವಾಗಿ ಲುಕ್. **ಭಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್ ಲಿಟಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಜ್ ಲುಗಂತದ ಮೇಲೆ ಲಿಟ್. **ವೃತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇವದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. **ಕಾಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾದಾನುಮಂತ್ರೇ ಲಿಟಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೫) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನುಂತ್ರೇ ಎಂದು ನಿಷೇಧಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಆಮ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಧನವುರುಷಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಉಪಬಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಕಿತ್ವಾತಿದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜರತೇ—ಜ್ಞಪ್ ನಯೋಪಾನ್ ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಋಷೂಣಾಮ್—ಋಷೀ ಗತೌ ಧಾತು. (ಗತ್ಯರ್ಥಕಧಾತುಗಳು ಜ್ಞಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆ.) ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಕು ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಋಷು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಷಷ್ಠೀ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ **ನಾಮನ್ಯತರಸ್ಯಾಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಮಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೂರ್ಣಃ—ಜ್ವರ ಸಂತಾಪೇ ಧಾತು. **ನೀಜ್ಯಾಜ್ವರಿಭ್ಯೋಃ ಸಿಃ** (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೮೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಜ್ವರತ್ವರಸಿನಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾವಕಾರಗಳಿಗೆ ಊರ್. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾರಃ ||

ಸ ನೋ ನೇದಿಷ್ಠಂ ದದೃಶಾನ ಅ ಭರಾಗ್ನೇ ದೇವೇಭಿಃ ಸಚಿನಾಃ ಸುಚೇ-

ತುನಾ ಮಹೋ ರಾಯಃ ಸುಚೇತುನಾ |

ಮಹಿ ಶವಿಷ್ಠ ನಸ್ಯಧಿ ಸಂಚಕ್ಷೇ ಭುಜೇ ಅಸ್ಯೈ |

ಮಹಿ ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯೋ ಮಘವನ್ತುವೀರ್ಯಂ ಮಥೀರುಗ್ರೋ ನ

ಶವಸಾ || ೧೧ ||

|| ಪದವಾರಃ ||

ಸಃ | ನಃ | ನೇದಿಷ್ಠಂ | ದದೃಶಾನಃ | ಅ | ಭರ | ಅಗ್ನೇ | ದೇವೇಭಿಃ | ಸಚಿನಾಃ | ಸುಚೇತುನಾ |

ಮಹಃ | ರಾಯಃ | ಸುಚೇತುನಾ |

ಮಹಿ | ಶವಿಷ್ಠ | ನಃ | ಕೃಧಿ | ಸಂಚಕ್ಷೇ | ಭುಜೇ | ಅಸ್ಯೈ |

ಮಹಿ | ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯಃ | ಮಘವನ್ | ಸುವೀರ್ಯಂ | ಮಥೀ | ಉಗ್ರಃ | ನ | ಶವಸಾ || ೧೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಸ ತ್ವಂ ನೋ ನೇದಿಷ್ಠಮತ್ಯಂತಸಮೀವೇ ದದೃಶಾನೋ ವೇದ್ಯಾಂ ದದೃಶಾನೋ ದೀಪ್ತತೇನ ದೃಶ್ಯಮಾನೋ ದೇವೇಭಿಃ ಸಚಿನಾ ಇತರೈರ್ದೇವೈಃ ಸಮಾನಾನ್ಯಃ | ಅಗ್ನಿಮುಖೇನೈವೇತ-
ರೇಷಾಂ ಹವಿಸ್ಸೀಕಾರಾತ್ಸಮಾನಾನ್ನತ್ವಂ | ಸುಚೇತುನಾ ಶೋಭನೇನ ಚೇತನೇನ ಚೇತಸಾ ವಾ |
ಪುನಸ್ತದೇವ ವಿಶೇಷ್ಯತೇ | ಸುಚೇತುನಾ ಶೋಭನಚೇತೋವತಾ ಮಯಾ || ಔಣಾದಿಕ ಉಃ |
ಬಹುಪ್ರೀಹೌಃನಿಜ್ಞಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ || ಯುಕ್ತೇನ | ತ್ವದಾಯತ್ತೇ ಮಯ್ಯನು-
ಗ್ರಹಯುಕ್ತೇನೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಾದೃಶಸ್ತ್ವಂ ಮಹಃ ಪೂಜನೀಯಾನಿ ರಾಯೋ ಧನಾನ್ಯಾ ಭರ |
ಅಸ್ಮಾಕಮಾಹರ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಶವಿಷ್ಠ ಬಲವನ್ಯಗ್ನೇ ನೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ ಮಹಿ ಮಹದನ್ಯಂ ಮಹತೀಂ
ಕೀರ್ತಿಂ ವಾ ಕೃಧಿ | ಕುರು | ಸಂಪಾದಯ | ಶವಿಷ್ಠೇತಿ ಸಂಜೋಧಿತತ್ವಾತ್ತದೇವ ಪ್ರಾರ್ಥಕ ಇತಿ
ಗಮ್ಯತೇ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ಸಂಚಕ್ಷೇ ಸಮ್ಯಗ್ಧರ್ತನೀಯತ್ವಾಯ ಅಸ್ಯಾ ಅಸ್ಯಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಸಂಬಂಧಿನೇ
ಭುಜೇ ಭೋಗಾಯ | ಯದ್ವಾ | ಸಂಚಕ್ಷೇ ಭುಜ ಇತಿ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಂ | ಸಮ್ಯಗ್ಧರ್ತನೀಯಾಯ

ಭೋಗಾಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ನ ಕೇವಲಂ ಯಜಮಾನೇಭ್ಯೋಽಸ್ಮಭ್ಯಮೇವ ಅಪಿ ತು ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯಃ
ಸ್ತೋತ್ರಕರ್ತೃಭ್ಯೋಽಪಿ ಹೇ ಮಘವನ್ನನ್ನವನ್ನಗ್ನೇ ಸುವೀರ್ಯಂ ಶೋಭನಪುತ್ರಭೃತ್ಯಾದ್ಯುಪೇತಂ
ಧನಂ ಶೋಭನಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ವಾ ಕೃಧಿ | ಕುರು | ಕಿಂಚಿ ಶವಸಾ ಬಲೇನ ಯುಕ್ತಃ ಸನ್ ಮಥೀಃ |
ಅಸ್ಮದ್ವಿರೋಧಿನೋ ನಾಶಯ || ಉಜ್ಞಾ ಹ್ಯಂತಕ್ಷಣೇತಿ ವೃದ್ಧಿಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಕಾರಕಪಕ್ಷ ಔಣಾದಿಕ
ಈಕಾರಃ | ಅದ್ಯುದಾತ್ತಶ್ಚಾಂದಸಃ || ಯದ್ವಾ | ಮಥೀರ್ಮಥನವಾಂಸ್ತ್ವಮಸ್ಮದರ್ಥಂ ಶವಸಾ ಬಲೇನ
ಯುಕ್ತೋ ಭವೇತಿ ಶೇಷಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಉಗ್ರೋ ನ ಶವಸಾ | ಯಥಾ ಕಷ್ಟಿತ್ ಕ್ರೂರಃ ಶವಸಾ
ಬಲೇನ ಮಥೀರ್ಭವತಿ ಕದ್ವತ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಸಃ—ಆ (ನೀನು) | ನಃ—ನಮ್ಮ | ನೇದಿಷ್ಟಂ—ಅತ್ಯಂತ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ |
ದದೃಶಾನಃ—ವಂದ್ಯವ್ಯಮಾನನಾಗಿ | ದೇವೇಭಿಃ—ಇತರ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ | ಸುಚೇತುನಾ—ಶುದ್ಧಮನಸ್ಸನಾದ
(ನನ್ನಿಂದ) | ಸಚಿನಾಃ—ಸಮಾನಾನ್ನವುಳ್ಳವನಾಗಿ (ಅವರಿಗೆ ಸಮನಾಗಿ ಅನ್ನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವವನಾಗಿ) |
ಮಹಃ—ಪೂಜ್ಯವಾದ | ರಾಯಃ—ಧನವನ್ನು | ಸುಚೇತುನಾ—ಶುದ್ಧಾಂತಃಕರಣದಿಂದ | ನಃ—ನಮಗೆ |
ಆ ಭರ—ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡು | ಶವಿಷ್ಯ—ಬಲಿಷ್ಠನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಮಹಿ—ಹೆಚ್ಚಾದ
ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು (ಧನವನ್ನು) | ಕೃಧಿ—ಉಂಟುಮಾಡು | ಸಂಚಿಕ್ಷೇ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ (ಮತ್ತು) |
ಅಸ್ಯೈ ಭುಜೇ—ಈ (ಪೃಥಿವೀಸಂಬಂಧವಾದ) ಭೋಗಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಕೃಧಿ—ಉಂಟುಮಾಡು | ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯಃ—
(ನಿನ್ನ) ಸ್ತೋತ್ರಗಳಾದ (ಉದ್ಗಾತ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ) | ಮಘವನ್—ಅನ್ನಯುಕ್ತನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಮಹಿ—
ಹೆಚ್ಚಾದ | ಸುವೀರ್ಯಂ—ಒಳ್ಳೆಯ ಪುತ್ರಾದಿಯುಕ್ತವಾದ ಧನವನ್ನು | (ಕೃಧಿ—ಅನುಗ್ರಹಿಸು) |
ಶವಸಾ—ಬಲದಿಂದ (ಯುಕ್ತನಾಗಿ) | ಉಗ್ರೋ ನ—ಕ್ರೂರನಾದ ಪುರುಷನಂತೆ | ಮಥೀಃ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು
ನಾಶಪಡಿಸು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಮಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ದೇವೀಶ್ಯಮಾನನಾಗಿ, ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಮನಾಗಿ
ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ಶುದ್ಧಾಂತಃಕರಣರಾದ ನಮಗೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ
ಅನುಗ್ರಹಿಸು; ಬಲಿಷ್ಠನೇ, ನಮಗೆ ಹೆಚ್ಚಾದ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು (ಅನ್ನವನ್ನು) ವೃದ್ಧಿ ಸಂಬಂಧವಾದ ಭೋಗಗಳಿಗಾಗಿ
ಮತ್ತು ಸ್ಫುರದ್ರೂಪಿಗಳಾಗಿ ಕಾಣುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರಲೂ, ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡು, (ನಮಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲ) ಅನ್ನಾದಿ
ಯುಕ್ತನಾದ ನೀನು ಈ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೂ ಪುತ್ರಾದ್ಯುಪೇತವಾದ ಧನವನ್ನು ದಾನಮಾಡು; ನಿನ್ನ ಬಲದಿಂದ ಕ್ರೂರ
ನಾದ ಪುರುಷನಂತೆ, ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸು.

English Translation.

Agni, becoming visible close to us, and partaking with benignant
intent of (the sacrificial) food along with the gods, bestow upon us
abundant riches, with benignant intent. Most mighty Agni, render us

illustrious. that we may behold and enjoy (this earth); and grant greatness with excellent progeny to those who praise you, possessor of wealth, destroyer of foes, like a fierce (gaint) in strength.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ದ್ವೈತಾನಃ—ನೇದ್ಯಾಂ ದೀಪ್ತತೇನ ದೈತ್ಯಮಾನಃ | ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥ.

ದೇವೇಭಿಃ ಸಚಿನಃ—ಇತರದೇವೈಸ್ಸಮಾನಾನ್ಮಃ | ಅಗ್ನಿಗಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರಿಗೂ ಅಗ್ನಿಯ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳು ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವ ಕಾರಣವಿಂದ ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಅನ್ನವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಇರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಸುಚೇತುನಾ—ಎಂಬ ಪದವು ಇಲ್ಲಿ ಎರಡುಸಾರಿ ವ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ **ಸುಚೇತುನಾ** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಅಥವಾ ಉತ್ತಮವಾದ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಎರಡನೆಯ **ಸುಚೇತುನಾ** ಪದಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಡಿದೆ.

ಮಹಿ—ಮಹದನ್ನಂ ಮಹತೀಂ ಕೀರ್ತಿಂ ವಾ | ಪ್ರಭೂತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಬಹಳ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. **ಶವಿಷ್ಯ—**ಬಲವುಳ್ಳವನೆಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಜೋಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಬಲವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಸಂಚಕ್ಷೇ ಭುಜೇ ಅಸ್ಯೈ—ಸಮ್ಯಕ್ದರ್ಶನೀಯತ್ವಾಯ | ಅಸ್ಯಾಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಸಂಬಂಧಿನೇ ಭೋಗಾಯ | ಯದ್ವಾ | **ಸಂಚಕ್ಷೇ ಭುಜೇ** ಇತಿ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಂ **ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನೀಯಾಯ** ಭೋಗಾಯ | ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅಂದವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತು ಈ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸಬಹುದಾದ ಭೋಗವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ನಮಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಸುವೀರ್ಯಂ ಕೃಧಿ-ಶೋಭನ ಭೈತ್ಯ ಪುತ್ರಾದ್ಯುಪೇತಂ ಧನಂ ಶೋಭನಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ವಾ ಕುರು. ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ನಮಗೂ ಅವನನ್ನು ಸ್ತುತಿಮಾಡುವವರಿಗೂ ಸಹ ಒಳ್ಳೆಯ ಪುತ್ರರು ಆಗುವಂತೆಯೂ, ದಾಸ ದಾಸಿಯರು ಇವರುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಧನವು ಉಂಟಾಗುವಂತೆಯೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಮಥೀರುಗ್ರೋ ನ ಶವಸಾ—ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ **ಶವಸಾ ಮಥೀಃ** ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಆವೃತ್ತಿಮಾಡಿ **ಶವಸಾ ಮಥೀಃ ಬಲೇನ ಯುಕ್ತಸ್ಸನ್ ಅಸ್ಮದ್ವಿರೋಧಿನೋ ನಾಶಯ** ಅಗ್ನಿಯು ಬಲದಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಡಿದೆ. ಅಥವಾ—

ಮಥೀಃ ಮಥನವಾಂಸ್ತನ್ ಅಸ್ಮದರ್ಥಂ ಶವಸಾ ಬಲೇನ ಯುಕ್ತೋ ಭವ | ಯಥಾ ಕಕ್ಷಿತ್ ಕ್ರೂರಃ ಶವಸಾ ಬಲೇನ ಮಥೀರ್ಭವತಿ ತದ್ವತ್.

ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ನೀನು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ನಮಗಾಗಿ ಬಲವೃಕ್ಷವನಾಗಿರು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಕ್ರೂರನಾದವನು ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಇತರರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡುವವನಾಗಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಶತ್ರುನಾಶಕನಾದ ಒಲಿದಿಂದ ಕೂಡಿ ಇರಬೇಕೆಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿ ವಿವರಿಸಿದೆ

ಶವಸಾ—ಬಲೇನ | ಬಲದಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಶವಸ ಎಂಬ ರಬ್ಬವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ ೩-೯) ವಂತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ೧-೨೭-೨, ೧-೩೯-೫, ೧-೫೧-೪; ೧-೫೨-೧೦ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬಲ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನೇದಿಷ್ಯಮ್—ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಂತಿಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇದು ವರವಾದಾಗ ಅಂತಿಕ-ಬಾಧೆಯೋರ್ನೇದಸಾಧೌ (ಪಾ. ಸೂ ೫-೩-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ನೇದಾದೇಶ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ. ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಆಮ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದದೃಶಾನಃ—ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಛಾಂವಸವಾಗಿ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಲಿಟಃ ಕಾನಜ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾನಚಾದೇಶ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ನ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆಮ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭರ—ಹೃಜ್ ಹರಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಭ-ಶ್ವಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಭತ್ವ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇನೇಭಿಃ—ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಿಸಿಗೆ ಐನ್‌ಭಾವ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಬಹುವಚನೇ-ಝುಲೈತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ವ.

ಸುಚೇತುನಾ—ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘುವಧಿಗೆ ಗುಣ. ಶೋಭನಃ ಚೇತುಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ, ತೇನ ಸುಚೇತುನಾ. ನೌಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರವದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಹಃ—ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ರಾಯಃ—ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಹಿ—ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು ಔಣಾದಿಕ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆಮ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶವಿಷ್ಯ—ಶವಃ ಅಸ್ಮಿ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಶವಸ್ವೀ. ಅತಿಶಯೇನ ಶವಸ್ವೀ ಶವಿಷ್ಯ. ಅಸ್ಮಮಾಯಾನೇ — (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿನ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಕ್ಕೆ ಇಷ್ಯನ್ ವರವಾದಾಗ ವಿನಮತೋರ್ಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್. ಟೀಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ (ಅಸ್ಮ) ಲೋಪ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ, ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕೃಧಿ—ಡುಕ್ಕು ಇಂ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿವ್. ಅದಕ್ಕೆ ಹಿ ಆದೇಶ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಬುಕ್ ಶ್ರುತ್ಯಣಿಪ್ಪಕ್ಕವು—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಧಿ ಆದೇಶ. ಇದು ಜಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿದಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಚಿಪ್ತೇ—ಚಪ್ಪಿಡ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ಕ್ವಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಲ್ಲಿ ಈ ಧಾತುವು ದರ್ಶನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಕೃದುತ್ತರವದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮಥೀಃ—ಮಂಥ ವಿಲೋಡನೇ ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲೋಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬುಜ್. ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ನಾಮವದವೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಾದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೧ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನೂರ ಇನ್ನತ್ತೇಳನೇ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು.

ನೂರ ಇಪ್ಪ, ಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಅಯಂ ಜಾಯತೇತ್ಯಷ್ಟರ್ಚಂ ದ್ವಿತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅಯಂ ಜಾಯತಾಷ್ಟಾವಿತೃನುಕ್ರಮ-
ಚಿಕಾ | ಪರುಚ್ಛೇಪ ಋಷಿಃ | ಸರ್ವಮಾತ್ಯಷ್ಟಮಿತೃಕ್ತತ್ವಾದತ್ಯಷ್ಟಿಶ್ವಂದಃ | ಆಗ್ನೇಯಂ ತ್ವಿತಿ
ತುಶಬ್ದಸ್ಯೋಕ್ತತ್ವಾದಿದಮಸ್ಯಾಗ್ನೇಯಂ || ಪೃಷ್ಠ್ಯಷ್ಟ್ಯ ಪಷ್ಠೇಽರನ್ಯೇತತ್ಸೂಕ್ತಮಾಜ್ಯಶಸ್ತ್ರತ್ವೇನ
ವಿನಿಯುಕ್ತಂ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ ಪಷ್ಠಸ್ಯೇತಿ ಖಂಡೇ | ಅಯಂ ಜಾಯತ ಮನುಷೋ ಧರೀಮಣೀತ್ಯಾಜ್ಯಂ |
ಅ. ೮-೧ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಅಯಂ ಜಾಯತ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಅಯಂ ಜಾಯತಾಷ್ಟಾ ಎಂದು ಹೇಳಿರು
ವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಪರುಚ್ಛೇಪನು ಋಷಿಯು. ಈ ಋಷಿದೃಷ್ಟ ಸೂಕ್ತಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅತ್ಯಷ್ಟಿಛಂದಸ್ಸುಗಳೆಂದು
ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಛಂದಸ್ಸು ಅತ್ಯಷ್ಟಿಯು. ಹಿಂದೆ ಆಗ್ನೇಯಂ ತು ಎಂದು ತುಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗ
ವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೂ ಅಗ್ನಿಯೇ ದೇವತೆಯು. ಪೃಷ್ಠ್ಯಯಾಗದ ಆರನೆಯ ದಿವಸ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಆಜ್ಯಶಸ್ತ್ರ
ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಪಠಿಸಲ್ಪಡಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಪಷ್ಠಸ್ಯ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ—ಅಯಂ
ಜಾಯತ ಮನುಷೋ ಧರೀಮಣೀತ್ಯಾಜ್ಯಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೮-೧).

ಸೂಕ್ತ—೧೨೮

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೯ || ಸೂಕ್ತ—೧೨೮ ||

ಅವ್ಯಕ್—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೧ || ವರ್ಗ—೧೪, ೧೫ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಪಂಖ್ಯ—೨ ||

|| ಋಷಿ—ಪರುಚ್ಛೇಪೋ ದೈವೋದಾಸಿಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||

↓ ಛಂದಃ—ಆತ್ಯಮ್ನಿಃ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಯಂ ಜಾಯತ ಮನುಷೋ ಧರೀಮಣಿ ಹೋತಾ ಯಜಿಷ್ಠ ಉಶಿಜಾ-

ಮನು ವ್ರತಮಗ್ನಿಃ ಸ್ವಮನು ವ್ರತಂ |

ವಿಶ್ವತೃಷ್ಟಿಃ ಸಖೀಯತೇ ರಯಿರಿವ ಶ್ರವಸ್ಯತೇ |

ಅದಬ್ಧೋ ಹೋತಾ ನಿ ಸದದಿಳಸ್ಪದೇ ಪರಿವೀತ ಇಳಸ್ಪದೇ || ೧ ||

* ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಯಂ | ಜಾಯತ | ಮನುಷಃ | ಧರೀಮಣಿ | ಹೋತಾ | ಯಜಿಷ್ಠಃ | ಉಶಿಜಾಂ | ಅನು | ವ್ರತಂ |

ಅಗ್ನಿಃ | ಸ್ವಂ | ಅನು | ವ್ರತಂ |

ವಿಶ್ವತೃಷ್ಟಿಃ | ಸಖೀಯತೇ | ರಯಿರಿವ | ಶ್ರವಸ್ಯತೇ |

ಅದಬ್ಧಃ | ಹೋತಾ | ನಿ | ಸದತ್ | ಇಳಃ | ಪದೇ | ಪರಿವೀತಃ | ಇಳಃ | ಪದೇ || ೧ ||

* ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಯಮಗ್ನಿರ್ಮನುಷೋ ಮನುಷ್ಯಸ್ಯಾಧ್ಯಯೋಃ ಸಕಾಶಾಜ್ಜಾಯತ | ಅರಣಿಮಂಥನೇ-
ನೋತ್ಪನ್ನಃ | ಕೀದೃಶೋಽಯಂ | ಹೋತಾ ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವಾತಾ ಯಜಿಷ್ಠೋಽತಿಶಯೇನ ಯಷ್ಟ್ಯ-
ತಮಃ | ಕಿಮರ್ಥಮುತ್ಪನ್ನ ಇತಿ | ಉಶಿಜಾಂ ಫಲಸ್ಯ ಕಾಮಯಿತ್ಯುಕ್ತಾಂ ಯಜಮಾನಾನಾಂ ವ್ರತಂ
ಸೋಮಯಾಗಾದಿರೂಪಂ ಕರ್ಮಾನು ಲಕ್ಷೀಕೃತ್ಯ | ನ ಕೇವಲಂ ಪರಾರ್ಥಮೇವ ಅಪಿ ತ್ವಯಮರ್ಥಃ |

ಸ್ವಂ ವ್ರತಮನು ಸ್ವಕೀಯಂ ಹವಿಸ್ವೀಕಾರಾದಿರೂಪಂ ಕರ್ಮಾನುಲಕ್ಷ್ಯ | ಪುನಃ ಸ ಏವ ವಿಶೇಷ್ಯತೇ |
ವಿಶ್ವಶ್ರುಷ್ಟಿರ್ವಿಶ್ವವಿಷಯಕರ್ಮವಾನ್ | ಕಸ್ಮೈ | ಸಖೀಯತೇ ಸಖಿತ್ವಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛತೇ | ತಥಾ ಶ್ರವ-
ಸ್ಯತೇತ್ರಿಪ್ರಸಿದ್ಧಾನ್ನಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ರಯಿರಿವ ಧನಸ್ಥಾನೀಯೋ ಭವತಿ | ಧನಂ
ಯಥಾ ಸಖ್ಯಮನ್ನ ಸಮೃದ್ಧಿಂ ಚ ಸಾಧಯತಿ ತದ್ವದಯಮಗ್ನಿರಪಿ ತಸ್ಮೈ ದ್ವಯಂ ಸಾಧಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ |
ಕಿಂಚಾಯಮಗ್ನಿರಿತ್ಯದ ಇಡಾಯಾ ಭೂನ್ಯಾಃ ಪದೇ || ಅಂತೈಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ || ಧರೀಮಣಿ ಸಾರ
ಭೂತೇ ಸ್ಥಾನೇ ವೇದಿರೂಪೇ | ವೇದಿಮಾಹುಃ ಪರಮಂತಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ | ತೈ. ಸಂ. ೭-೪-೧೮-೨ | ಇತಿ
ಶ್ರುತೇಃ | ಏತಾವತೀ ವೈ ಪೃಥಿವೀ ಯಾವತೀ ವೇದಿರಿತಿ ಚ | ಪುನಸ್ತದೇವ ವಿಶೇಷ್ಯತೇ | ಇಡಸ್ವದ
ಇಡಾದೇವತಾಯಾ ಮನೋಃ ಪುತ್ರಾ ಗೋರೂಪಾಯಾ ಇಡೋಪಹ್ವಾನಮಂತ್ರಪ್ರತಿಪಾದಿತಾಯಾಃ
ಪದೇ ಪಾದನ್ಯಾಸಪ್ರದೇಶೇ | ಇಡಾ ವೈ ಮಾನವೀ ಯಜ್ಞಾನುಕಾಶಿನ್ಯಾಸೀತ್ | ತೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೧-೪-೪ |
ಇತಿಡಾಯಾಃ ಪದೇ ಘೃತವತಿ ಸ್ವಾಹಾ | ತೈ. ಸಂ. ೧-೨-೫-೧ | ಇತಿ ಚ ಶ್ರುತೇಃ | ನಿ ಷದತ್ |
ನಿಷೀದತಿ | ಕೀದ್ರೈಲೋಯಮಗ್ನಿಃ | ಅದಬ್ಬಃ ಕೇನಾಪ್ಯಹಿಂಸಿತಃ ಹೋತಾ ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕಃ
ಪರಿವೀತ ಋತ್ವಿಗ್ಬಿಃ ಪರಿಧಿಭಿರ್ವಾ ಪರಿತೋ ವೇಷ್ಟಿತಃ | ಏವಂಭೂತಃ ಸನ್ ನಿ ಷದತ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಹೋತಾ—(ದೇವತೆಗಳನ್ನು) ಆಹ್ವಾನಿಸುವವನೂ | ಯಜಿಷ್ಠಃ—(ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ) ಅತ್ಯಂತ ಪೂಜ್ಯನೂ
(ಆದ) | ಅಯಂ ಅಗ್ನಿಃ—ಈ ಅಗ್ನಿಯು | ಉಶಿಜಾಂ—ಫಲಾಪೇಕ್ಷಿಗಳಾದ ಯಜಮಾನರ | ವ್ರತಂ ಅನು—
ಸೋಮಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ | ಸ್ವಂ—ಸ್ವಕೀಯವಾದ | ವ್ರತಂ ಅನು—(ಹೋಮಸ್ವೀಕಾರರೂಪ)
ವ್ರತವನ್ನನುಸರಿಸಿ | ಮನುಷ್ಯಃ—(ಅಧ್ವರ್ಯುರೂಪನಾದ) ಮನುಷ್ಯನಿಂದ (ಅರಣಿಯಲ್ಲಿ ಮಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟು) |
ಜಾಯತೆ—ಉತ್ಪನ್ನನಾದನು | ಸಖೀಯತೇ—(ಅಗ್ನಿಯು) ಸಖ್ಯವನ್ನು ಅನೇಕ್ಷಿಸುವವನಿಗೆ | ವಿಶ್ವಶ್ರುಷ್ಟಿಃ—
ಸರ್ವವಿಧ ಕರ್ಮಕರ್ತೃವಾಗಿ | ಶ್ರವಸ್ಯತೇ—ಅನ್ನಾ ಪೇಕ್ಷಿಗೆ | ರಯಿಃ ಇವ—ಧನದಂತೆ (ಅನ್ನ ಸಾಧಕನಾಗಿ)
ಇರುವನು | (ಕಿಂಚ ಅಯಮಗ್ನಿಃ—ಮತ್ತೂ ಈ ಅಗ್ನಿಯು) | ಇಳಿಸ್ವದೇ—ಭೂತಲದಲ್ಲಿ ಇಳಿಸ್ವದೇ—(ಮನು
ಪುತ್ರಿಯೂ, ಗೋರೂಪಳೂ ಆದ) ಇಳಾದೇವತೆಯ ಪಾದನ್ಯಾಸಪ್ರದೇಶವಾದ | ಧರೀಮಣಿ—ನಾರಭೂತವಾದ ವೇದಿ
ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ | ಅದಬ್ಬಃ—ಅವ್ರತಿಹತನೂ | ಹೋತಾ—ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕನೂ | ಪರಿವೀತಃ—(ಮತ್ತು
ಹೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ) ಪರಿವೃತನೂ ಅಥವಾ ಪರಿಧಿವೇಷ್ಟಿತನೂ (ಅಗ್ನಿ) | ನಿ ಷದತ್—ಕುಳಿತಿದಾನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

(ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಾಗಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ) ಆಹ್ವಾನಿಸುವವನೂ, (ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ) ಅತ್ಯಂತ ಪೂಜ್ಯನೂ, (ತನ್ನ)
ಸಖ್ಯವನ್ನೇಕ್ಷಿಸುವವನಿಗೆ ಸಮಸ್ತವನ್ನು ದೊರಕಿಸಿಕೊಡುವವನೂ, ಅನ್ನಾ ಭಿಲಾಷಿಗಳಿಗೆ (ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಮೂಲಭೂತ
ವಾದ) ಧನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವನೂ ಆದ ಈ ಅಗ್ನಿಯು, ಫಲಾಪೇಕ್ಷಿಗಳಾದ ಯಜಮಾನರ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿಯೂ,
ಹವಿಸ್ವೀಕಾರರೂಪವಾದ ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿಯೂ, (ಅಧ್ವರ್ಯುರೂಪನಾದ) ಮನುಷ್ಯನಿಂದ (ಅರಣಿ
ಯಲ್ಲಿ ಮಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟು) ಜನಿಸುತ್ತಾನೆ; (ಜನಿಸಿ) (ಮನುಪುತ್ರಿಯೂ, ಗೋರೂಪಳೂ ಆದ) ಇಳಾದೇವತಾಪಾದನ್ಯಾಸ
ಸ್ಥಾನವಾದ, ಭೂತಲದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪವಿತ್ರವಾದ ವೇದಿಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ, ಅವ್ರತಿಹತನಾಗಿ, ಹೋಮನಿಷ್ಪಾಕನಾಗಿ,
ಋತ್ವಿಜರಿಂದ ಪರಿವೃತನಾಗಿ ಮಂಡಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation

This Agni, the invoker of the gods, the assiduous offerer of sacrifices, is generated of man. (for the fulfilment of the) duty of those who desire (the fruit of) pious rites, as well as for (the discharge of) his own duty: he is the bestower of all blessings on him who desires his friendship, and is wealth to (such a one) seeking for food: the unobstructed offerer of oblations, he sits down, surrounded (by ministering priests), on the most sacred spot of earth, upon the footmark of Ila.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮನುಷಃ—ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಅಧ್ವರ್ಯೋಃ ಸಕಾಶಾತ್ ಅಗ್ನಿಯು ಅಧ್ವರ್ಯುವಿನಿಂದ ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿರುವನು. ಅಧ್ವರ್ಯುವೆಂಬುವನು ಋತ್ವಿಜರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾಗಿ ಇರುವನು. ಮನುಷಃ ಎಂಬ ಪದವು ಅಧ್ವರ್ಯುವೂ ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನೆಂದು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಸಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ಯುವಂ ವ್ಯಕೇಣಾಶ್ವಿನಾ ವಸಂತೇಷಂ ದುಹಂತಾ ಮನುಷಾಯ ದಸ್ಯಾ |

ಅಭಿ ದಸ್ಯಂ ಬಕುರೇಣಾ ಧಮಂತೋರು ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚ ಕೃಥುರಾರ್ಯಾಯ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೨೧)

ಇಲ್ಲಿ ಮನುಷಾಯ ಮನುಷ್ಯಾಯ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು—

ಸಮಿದ್ಧೋ ಅದ್ಯ ಮನುಷೋ ಮರೋಣೇ ದೇವೋ ದೇವಾನ್ ಯಜಸಿ ಜಾತವೇದಃ |

ಆ ಚ ವಹ ಮಿತ್ರವಹಶ್ಚಿ ಕಿತ್ವಾನ್ ತ್ವಂ ದೂತಃ ಕವಿರಸಿ ಪ್ರಚೇತಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೧)

ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಮನುಷಃ ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಹೋತಾ ಎಂಬ ಪದವು ಎರಡುನಾರು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಹೋತಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದೇವಾನಾಂ ಆಹ್ವಾತಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವವನೆಂದೂ, ಎರಡನೆಯ ಹೋತಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕಃ ಹೋಮವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನೆಂಬುದಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದೆ.

ಉಶಿಜಾಂ—ಫಲಸ್ಯ ಕಾಮಯಿತ್ಯಣಾಂ ಯಜಮಾನಾಣಾಂ | ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಫಲವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಉಶಿಕ್—ಎಂಬ ಪದವು. ಹದಿನೆಂಟು ಕಾಂತಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ, (ನಿ. ೩-೯) ನಂತವಾಗಿದೆ. ಉಶಿಜಃ ಎಂಬ ಪದವು ಇವತ್ತನಾಲ್ಕು ಮೇಧಾವಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಕಕ್ಷೀವಂತಂ ಯ

ಔಶಿಜಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ **ಉಶಿಜಃ ಪುತ್ರಃ ಔಶಿಜಃ ಉಶಿಗ್ ವಪ್ಪೇಃ ಕಾಂತಿಕರ್ಮಣಃ** (ಸಿ. ೬-೧೧) ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ನಾಯಣರು ಮಾತ್ರ ಫಲಾಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳ ಯಜಮಾನರೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ರತಂ ಅನು ವ್ರತಂ ಅನು—ಎರಡುನಾರಿ ಅವರ್ತಿತವಾಗಿರುವ ವ್ರತರಬ್ಬಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ವ್ರತರಬ್ಬಕ್ಕೆ ಸೋಮಯಾಗಾದಿರೂಪವಾದ ಕರ್ಮವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ವ್ರತರಬ್ಬಕ್ಕೆ ಹವಿಸ್ಸೀಕಾರರೂಪವಾದ ಕರ್ಮವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಅಗ್ನಿಯು ಫಲಾಭಿಸಂಧಿಯಿಂದ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಸೋಮಯಾಗವನ್ನು ಸೆರವೇರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ತನ್ನ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಆರಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನ ನಾಗುವನೆಂದೂ ಸ್ವಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ವರರ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯು ಸೆರವೇರಿಸುವನೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸಖೀಯತೇ ಶ್ರವಸ್ಯತೇ ವಿಶ್ವಸೃಷ್ಟಿಃ ರಯಿರಿವ—ಆತಿಪ್ರಸಿದ್ಧಾನ್ನ ಮಾತನ ಇಚ್ಛತೇ ಯಜ-ಮಾನಾಯ—ವಿಶ್ವವಿಷಯಕಕರ್ಮವಾನ್ ಧನಸ್ಥಾನೀಯೋ ಭವತಿ | ಧನಂ ಯಥಾಸಖ್ಯಂ ಅನ್ನಸಮೃದ್ಧಿಂ ಚ ಸಾಧಯತಿ ತದ್ವತ್ ಅಗ್ನಿರಸಿ ತಸ್ಮೈ ದ್ವಯೇ ಸಾಧಯತಿ | ವ್ರವಂಚಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಆಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು—ಉತ್ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಮತ್ತು ಸ್ವೀಕರಣವನ್ನು ಇತರರ ಸಂಗಡ ಬಳೆಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಧನವು ಇತರರ ಸ್ವೀಕರಣವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಉತ್ತಮವಾದಅನ್ನವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಿಕೊಡುವಂತೆ ಅವನ ಇಷ್ಟವಾದ ಇವೆರಡನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಿ ಕೊಡುವನು ಎಂದು ಹೋಲಿಸಿದೆ.

ಇಳಸ್ವದೇ ಧರೀಮಣಿ-ಇಡಾಯಾಃ ಭೂಮ್ಯಾಃ ಪದೇ ಸಾರಭೂತೇ ಸ್ಥಾನೇ ವೇದಿರೂಪೇ. ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಇಡಾ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆನಿಸಿರುವ ಯಜ್ಞದ ವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗಿ ಇರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—**ವೇದಿಮಾಡುಃ ಪರಮಂತಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ** ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕತ್ರೀಯ ಸಂಹಿತಾಮಾಕ್ಯವೂ (ಶ್ಲೋ. ಸಂ. ೭-೪-೧೮-೨) ಮತ್ತು—**ವಿತಾವತೀ ವೈ ಪೃಥಿವೀ ಯಾವತೀ ವೇದಿಃ** (ಶ್ಲೋ. ಸಂ. ೨-೬-೪-೧) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವೂ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಇಳಸ್ವದೇ ಪರಿವೀತಃ ನಿ ಷದತ್—ಇಡಾದೇವತಾಯಾಃ ಮನೋಃ ಪುತ್ರಾಃ ಇಡೋಪಹ್ವಾನ-ಮಂತ್ರಪ್ರತಿಸಾದಿತಾಯಾಃ ಪದೇ ಸಾದನ್ಯಾಸಪ್ರದೇಶೇ ಯತ್ಪ್ರಿಗ್ನಿಃ ಪರಿಧಿಭಿರ್ವಾ ಪರಿತೋ ನೇಷ್ಟಿತಃ ನಿಷದತ್ ಈ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇಳಸ್ವದೇ ಎಂಬ ಪದವು ಎರಡುನಾರಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದರಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯನಾರಿ ಉಕ್ತವಾದ ಇಳಸ್ವದೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಇಳಸ್ವದೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಇಡಾಯಾಃ ಪದೇ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿ—ಇಡಾ ದೇವಿಯು ಮನುವಿನ ಪುತ್ರಿಯೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಈ ವಿಷಯವು ಶ್ಲೋಕತ್ರೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಇಡಾ ವೈ ಮಾನವೀ ಯಜ್ಞಾನೂಕಾಶಿನ್ಯಾಸೀತ್ (ಶ್ಲೋ. ಬ್ರಾ. ೧-೧-೪-೪) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಉದಹರಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಇಡಾದೇವತೆಯ ಪಾದನ್ಯಾಸಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಮಮಾಡುವ ಇಡಾಯಾಃ ಪದೇ ಘೃತವತಿ ಸ್ವಾಹಾ (ಶ್ಲೋ. ಸಂ. ೧-೨-೫-೧) ಇಡೋಪಹ್ವಾನ ಮಂತ್ರವನ್ನೂ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ಇಡಾದೇವಿಯು ಗೋರೂಪದಿಂದ ಪಾದವಿನ್ಯಾಸಮಾಡಿದ ಪ್ರದೇಶವೆಂದು ಯಜ್ಞವೇದಿಯ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪರಿಶುದ್ಧತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಈ ವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಯತ್ಪ್ರೀತಿರಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ದರ್ಭೆಗಳ ಪರಿಧಿಯಿಂದಲೂ ಸುತ್ತುವರಿದವನಾಗಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿತನಾಗಿ ಇರುವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಪರಿನೀತಃ—ಪರಿತಃ ವೇಷ್ಠಿತಃ—ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟವನೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಅದಬ್ಧಃ—ಕೇನಾಪ್ಯಹಿಂಸಿತಃ—ಹಿಂಸೆಮಾಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ದಭ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ದಬ್ಧಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹಿಂಸೆಮಾಡತಕ್ಕವನೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಬ್ಧಃ ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯು ಯಾರಿಂದಲೂ ಹಿಂಸೆಮಾಡಲ್ಪಡದಿರುವವನಾಗಿ ಇರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಜಾಯತ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಲಬ್ ಪ್ರಧನುಪುರುಷ ಏಕವಚನಾ ತರೂವ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ ಯೋಗೇಽಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮನುಷಃ—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಮನ್ಯತೇ ಜಾನಾತೀತಿ ಮನುಃ ಪ್ರಜಾವತಿಃ. **ಜನೇರುಸಿಃ ನಿಚ್ಚ** ಎಂದು ಅನುಸ್ಮತ್ತವಾಗುವಾಗ **ಬಹುಲಮನ್ಯತಾಪಿ** (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತ ಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ. ಪಷ್ಠಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಧರೀಮಣಿ—ಧೃ ಧಾರಣೇ. ಧಾತು. **ಹೃಭ್ಯಧೃಸ್ಯ**—(ಉ. ಸೂ. ೪-೫೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಮನಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಂದಸವಾಗಿ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಉಶಿಜಾಮ್—ವಶ ಕಾಂತಾ ಧಾತು. **ವಶಃ ಕಿತ್** (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ವ ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ **ಗೃಹಿಜ್ಯಾವಯಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಖೀಯತೇ—ಸಖಿತ್ವಮಾತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಸಖೀಯತಿ. ಸುಸ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್. ಕೃಜಂತದಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ನುಮ್ ರಹಿತವಾದ ಶತ್ವವಿನ ಸರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ **ಶತುರನುನೋನದ್ಯಜಾದೀ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಶ್ರವಸ್ಯತೇ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಕೃಚ್, ಸ್ವರ ಬರುತ್ತವೆ.

ಅದಬ್ಧಃ—ದಂಭು ದಂಭನೇ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅನಿದಿತಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾಲೋಪ.** **ಝಷಸ್ತಘೋ—**ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಧತ್ವ. ಧಾತು ಭಕಾರಕ್ಕೆ 'ಜಸ್ತ' ನಜ್ ತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸವಾದಾಗ **ತತ್ಪುರುಷೇ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯಯ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸದತ್—ಸದ್ ಲೃ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇನು ಧಾತು. **ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್ ಲಿಟಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್. ಪ್ರಧನುಪುರುಷಏಕವಚನಸರವಾದಾಗ **ಪುಷಾದಿದ್ಯುತಾದಿ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಛಿಗೆ ಅಜಾದೇಶ **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಬಂತನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಳಿಸ್ವದೇ—ಇಡಾಯಾಃ ಸವಮ್. ತಸ್ಮಿನ್. ಛಾಂದಸನಾಗಿ ಅಂತ್ಯಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಾ ಏಕನಚನಾಂತರೂಪ.

ಪರಿವೀತಃ—ನೀ ಗತ್ಯಾದಿಷು ಧಾತು ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕಾ ಎಂಬುವರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುವರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

1 ಸಮಿತಾಪಾಠಃ ||

ತಂ ಯಜ್ಞಸಾಧನುಸಿ ವಾತಯಾಮಸ್ಯತಸ್ಯ ಪಥಾ ನಮಸಾ ಹವಿಷ್ಮತಾ
ದೇವತಾತಾ ಹವಿಷ್ಮತಾ |
ಸ ನ ಉರ್ಜಾಮುಪಾಭ್ಯತ್ಯಯಾ ಕೃಸಾ ನ ಜೂರ್ಯತಿ
ಯಂ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಮನವೇ ಪರಾವತೋ ದೇವಂ ಭಾಃ ಪರಾವತಃ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತಂ | ಯಜ್ಞಸಾಧಂ | ಅಸಿ | ವಾತಯಾಮಸಿ | ಋತಸ್ಯ | ಪಥಾ | ನಮಸಾ | ಹವಿಷ್ಮತಾ |
ದೇವತಾತಾ | ಹವಿಷ್ಮತಾ |
ಸಃ | ನಃ | ಉರ್ಜಾಂ | ಉಪ್ರಾಭ್ಯತಿ | ಅಯಾ | ಕೃಸಾ | ನ | ಜೂರ್ಯತಿ |
ಯಂ | ಮಾತರಿಶ್ವಾ | ಮನವೇ | ಪರಾವತಃ | ದೇವಂ | ಭಾರಿತಿ | ಭಾಃ | ಪರಾವತಃ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯಜ್ಞಸಾಧಂ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸಾಧಕಂ || ಸಾಧ್ನೋತೇಃ ಕ್ವಿಪಿ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||
ತಮಗ್ನಿಂ ವೇದ್ಯಾಂ ಸ್ಥಾಪಿತಮಪಿ ವಾತಯಾಮಸಿ | ಅಸಿಃ ಸಂಭಾವನಾರ್ಥಃ | ಆ ಪರಿತೋಷಂ
ಸೇನಾಮಹೇ || ವಾತ ಗತಿಸುಖಸೇವನಯೋಃ | ಚಾರಾದಿಕಃ | ಇದಂತೋ ಮಸಿಃ || ಕೇನೋಪಾಯೇನೇತಿ
ತಪುಚ್ಯತೇ | ಋತಸ್ಯ ಪಥಾ ಯಾಗಸ್ಯ ಮಾರ್ಗೇಣ ಯಾಗಾನುಷ್ಠಾನೇನ | ಯಜ್ಞೇನ ದೇವೇಭ್ಯ ಇತಿ

ಶ್ರುತೇರ್ಯಜ್ಞೇನ ದೇವಸ್ಯ ಮಹತೀ ಪ್ರೀತಿರ್ಭವತಿ | ಯದ್ವಾ | ಋತಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸಥಾ |
 ಮಾರ್ಗಸ್ತೀರ್ಥಾಖ್ಯಃ ಪೂರ್ವೇಣೋತ್ಕರಮಪರೇಣ ಪ್ರಣೀತಾಃ | ೨. ೧-೧ | ಇತ್ಯಾದಿಸೂತ್ರೋಕ್ತಃ |
 ತೇನ ಮಾರ್ಗೇಣ ಗತ್ವಾ | ಪುನಃ ಕೇನ | ಹವಿಷ್ಮತಾಜ್ಯಾದಿಪ್ರದೇಯದ್ರವ್ಯವತಾ ನಮಸಾ ನಮಸ್ಕಾರೋ-
 ಪಲಕ್ಷಣೇನ ಸ್ತೋತ್ರೇಣೋಪಸ್ಥಾನೇನ ವಾ | ತದುಭಯೇನೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕುತ್ರೇತಿ ತದುಚ್ಯತೇ |
 ಹವಿಷ್ಮತಾ ಹವಿಷ್ಮತ್ಯಾಜ್ಯಪುರೋಡಾಶಾದಿಬಹುವಿಧಯುಕ್ತೇ ದೇವತಾತಾ ದೇವಾನಾಂ ವಿಸ್ತಾರಯುಕ್ತೇ
 ಯಜ್ಞೇ | ಕಿಂಚಿ ಸೋಽಗ್ನಿನೋಽಸ್ತತ್ಪ್ರಬಂಧಿನಾಮೂರ್ಜಾಂ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನಾಮನ್ನಾನಾಮುಪಾ-
 ಭ್ಯತ್ಯುಪಾಹರಣೇ ತತ್ಪ್ರೀತೀಕಾರವಿಷಯೇ || ಉಪಾಜುಪಸ್ಯವ್ಯಾಧ್ಯರತೇಃ ಕ್ವಿನ್ | ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಭ ಇತಿ
 ಭತ್ತಂ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಲುಕ್ | ತಾದಾ ಚೇತ್ಯನಂತರಸ್ಯ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||
 ಅಯಾ ಕೃಪಾನಯಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಲಕ್ಷಣಯಾ ಕಲ್ಪನಯಾ ಹವಿಸ್ಪೀಕರಣಿರೂಪಯಾ ನ ಜೂರ್ಯತಿ |
 ಯಜ್ಞಸಮಾಪ್ತಿಪರ್ಯಂತಂ ನ ನಶ್ಯತಿ | ಅಜರೋ ವರ್ತತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ | ಕ ಇತ್ಯಾಹ |
 ಯಮಗ್ನಿಂ ದೇವಂ ದ್ಯೋತನಶೀಲಂ ಮಾತರಿಶ್ವಾಂತರಿಕ್ಷಸಂಚಾರೀ ವಾಯುಃ ಪೂರ್ವಂ ಮನವೇ
 ಮನೋರಥಾಯ ವರಾವತೋಽತಿದೂರಂ ಗತವತ ಆದಿತ್ಯಾದ್ಯಾಃ | ಅಭಾಸೀತ್ | ಔಚಿತ್ಯೇನ
 ಭೂಮೌ ಸ್ಥಾಪಿತವಾನೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತದ್ವತ್ಪರಾವತೋ ದೂರಾದ್ಧೇವಮಗ್ನಿಮಸ್ಮದ್ಧೇವಯಜನಂ ಪ್ರತಿ
 ಸ್ಥಾಪಯತ್ವೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದೇವತಾತಾ—ದೇವನಮೂಹದಿಂದ (ಯುಕ್ತವಾದ) ವಿವೃತವೂ | ಹವಿಷ್ಮತಾ—ಆಜ್ಯಪುರೋಡಾಶಾದಿ
 ಹವಿರ್ಯುಕ್ತವೂ (ಆದಿ) | ಋತಸ್ಯ ಸಥಾ—ಯಾಗಾನುಷ್ಠಾನರೂಪವಾದ ಮಾರ್ಗದಿಂದ (ಮತ್ತು) | ಹವಿಷ್ಮತಾ—
 ಹವಿರಾದಿದ್ರವ್ಯಯುಕ್ತವಾದ | ನಮಸಾ—ನಮಸ್ಕಾರ (ಉಪಸ್ಥಾನ)ದಿಂದ | ಯಜ್ಞಸಾಧಂ—ಯಜ್ಞಸಾಧಕ
 ನಾದ | ತಂ—(ವೇದವ್ರತಿಸ್ಥಿತನಾದ) ಆ (ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) | ಅಪಿ ವಾತಯಾಮಸಿ—ತೃಪ್ತಿಯಾಗುವವರೆಗೂ
 ಸೇವಿಸೋಣ | ಯಂ—ಯಾವ | ದೇವಂ—ದ್ಯೋತನಶೀಲನಾದ (ಅಗ್ನಿದೇವನನ್ನು) | ಮಾತರಿಶ್ವಾ—
 ವಾಯುವು | ಮನವೇ—ಮನುವಿಗೋಸ್ಕರ | ಪರಾವತೇ—ಅತಿದೂರದಲ್ಲಿರುವ (ಸೂರ್ಯನ ಹತ್ತಿರದಿಂದ) |
 ಭಾಃ—(ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ) ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನೋ | ಸಃ—ಆ ಅಗ್ನಿಯು | ನಃ—ನಮ್ಮನುಬಂಧವಾದ |
 ಊರ್ಜಾಂ—ಹವೀರೂಪವಾದ ಆಹಾರದ | ಉಪ ಆಭ್ಯತಿ—ಸ್ವೀಕಾರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ | ಅಯಾ ಕೃಪಾ—
 (ಹವಿಸ್ಪೀಕಾರರೂಪವಾದ) ಕೃಪೆ (ಕೃಪೆ)ಯಿಂದ | ನ ಜೂರ್ಯತಿ—(ಯಾಗವನಿವಮಾಪ್ತವರ್ಧಂತ) ಜೀರ್ಣ
 (ನಾಶ)ನಾಗುವುದಿಲ್ಲ | ಪರಾವತೇ—ದೂರಪ್ರದೇಶದಿಂದ (ಅಗ್ನಿಯು ಯಾಗೋದ್ದೇಶದಿಂದ ಬರಲಿ)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ದೇವನಮೂಹದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಮತ್ತು ಆಜ್ಯಪುರೋಡಾಶಾದಿದ್ರವ್ಯಯುಕ್ತವಾದ ಯಾಗಾಲೆಯಲ್ಲಿ,
 ಯಾಗಾನುಷ್ಠಾನಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಮತ್ತು ಹವಿರಾದಿದ್ರವ್ಯಯುಕ್ತವಾದ ಉಪಸ್ಥಾನಗಳಿಂದ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತೃಪ್ತವರ್ಧಂತ
 ವಾಗಿ ಸೇವಿಸೋಣ. ದ್ಯೋತನಶೀಲವಾದ ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ವಾಯುವು ಬಹುದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಸೂರ್ಯನ ಸಮೀಪದಿಂದ
 (ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ) ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು; ಈ ಅಗ್ನಿಯು ನಮ್ಮಹವಿರಾದಿಗಳ ಸ್ವೀಕಾರವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ

(ನಾನುರ್ಧ್ಯರೂಪವಾದ) ಕೃತಿಯಿಂದ ಯಜ್ಞ ಮುಗಿಯುವವರೆಗೂ ನಾಶವಾಗದಿರಲಿ; (ಮತ್ತು) ದೂರದಿಂದ (ನಮ್ಮ ಯಾಗಾರ್ಥವಾಗಿ) ಆಗಮಿಸಲಿ,

English Translation.

We propitiate that instrument of sacrifice by the path of sacrifice, by reverential salutation, and by oblations of clarified butter ; by oblations (offered) to the gods : and he accepts our offerings, and through his benignity quits not (the rite until its close), the divinity whom the wind brought from afar for the service of Manu : (may he come) from afar (to our sacrifice).

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಯಜ್ಞಸಾಧಮಸಿ ವಾತೆಯಾಮಸಿ—ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸಾಧಕಂ ತಂ ಅಗ್ನಿಂ ವೇದ್ಯಾಂ ಸ್ಥಾಪಿತಂ ಆಪರಿತೋಷಂ ಸೇವಾಮಹೇ | ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞದ ವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನು. ಇವನನ್ನು ಇವನಿಗೆ ಸಂತೋಷವುಂಟಾಗುವವರಿಗೂ ಯಜಮಾನರೂ ನಾವು ಸಹ ಸೇವಿಸು ತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಋತಸ್ಯ ಪಥಾ—ಯಾಗಸ್ಯ ಮಾರ್ಗೇಣ ಯಾಗಾನುಷ್ಠಾನೇನ ಯಜ್ಞೇನ ದೇವಸ್ಯ ಮಹತೀ ಪ್ರೀತಿಃ ಭವತಿ | ಯದ್ವಾ ಋತಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಪಥಾ | ಮಾರ್ಗಸ್ತೀರ್ಥಾಃ | ತೇನ ಮಾರ್ಗೇಣ ಗತ್ವಾ | ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ (ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ) ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಯಾಗಾನುಷ್ಠಾನವೆಂಬುವುದು ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಯಜ್ಞೇನ ದೇವೇಭ್ಯಃ (ಶ್ರೀ. ಸಂ. ೬-೩-೧೦-೫) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಯಜ್ಞದಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿಗೆ ಯಜಮಾನರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯೂ ಅಗ್ನಿಗೆ ಯಜ್ಞಮಾಡುವಾಗ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಅರ್ಪಣೆಯಿಂದ ಸಂತೋಷವೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವೇಣೋತ್ಪರಮಪರೇಣ ಪ್ರಣೀತಾಃ (ಅಶ್ವ. ಸೂ. ೧-೧) ಎಂಬ ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರುತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ (ಕ್ರಮದಿಂದ) ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಾಗಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಸಂತೋಷಪಡಿಸಬೇಕೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ ಉಪಾಯಗಳು ಹವಿಸ್ಕತಾ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನೂ ಆಜ್ಯವನ್ನೂ ಹೋಮ ಮಾಡುವುದೂ, ನಮಸಾ—ನಮಸ್ಕಾರಗಳೂ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವುದೂ, ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಧ್ಯಾನಮಾಡುವುದೂ, ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಎಂದು ಹವಿಸ್ಕತಾ, ನಮನಾ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಂದ ವಿತ್ಯತವಾಗಿದೆ.

ಎರಡನೆಯ ಸಾರಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಹವಿಸ್ಕತಾ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ದೇವತಾತಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಸಾಯಣರು,

ಹವಿಸ್ವತಾ—ಹವಿಸ್ವತಿ ಆಜ್ಯಪುರೋಡಾಶಾದಿಬಹುವರ್ಯುಕ್ತೇ ದೇವತಾತಾ—ದೇವಾನಾಂ
ವಿಸ್ತಾರಯುಕ್ತೇ ಯಜ್ಞೇ | ಆಜ್ಯ ಮತ್ತು ಪುರೋಡಾಶ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಮತ್ತು
ಬಹಳ ದೇವತೆಗಳು ಆಹ್ವಾನಿಸಲ್ಪಡುವ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಆಯಾ ಯ ಪ್ರೀತ್ಯು
ತ್ವಾದಕ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲ್ಪಡುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು.

ಯತಸ್ಯ—ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಉದಕ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ (ನಿ. ೨-೧೪) ಯಜ್ಞ, ಸತ್ಯ,
ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ (ನಿ. ೪-೧೯) ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದೇವತಾತಾ ಎಂಬ ಪದವೂ ಯಜ್ಞನಾನುಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯)
ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು

ಶಂ ನೋ ಭವಂತು ವಾಜಿನೋ ಹವೇಷು ದೇವತಾತಾ ಮಿತದ್ರವಃ ಸ್ವರ್ಕಾಃ |

ಜಂಭಯಂತೋಹಿಂ ವೃಕಂ ರಕ್ಷಾಂಸಿ ಸನೇಮ್ಯಸ್ಮದ್ವೈಯವನ್ನಮೀನಾಃ |

(ಋ. ಸ. ೭-೩೮-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ದೇವತಾತಾ ಯಜ್ಞೇ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಉರ್ಜಾಂ—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನಾಂ ಅನ್ನಾನಾಂ | ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಉರ್ಜ್—ಎಂಬ ಪದವು ಅನ್ನನಾನುಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ.

ದೇವೀ ಉರ್ಜಾಹುತೀ ಇಷಮೂರ್ಜಮನ್ಯಾವಕ್ಷತ್ ಸಗ್ಧಿಂ ಸಪೀತಿ ಮನ್ಯಾ ನವೇನ ಪೂರ್ವಂ
ದಯಿಮಾನಾಃ ಸ್ಯಾಮ ಪುರಾಣೇನ ನವಂ ತಾಮೂರ್ಜಾಮೂರ್ಜಾಹುತೀ ಉರ್ಜಯಮಾನೇ
ಅಥಾತಾಂ ವಸುಸನೇ ವಸುಧೇಯಸ್ಯ ವೀತಾಂ ಯಜ ||

(ವಾ. ಸಂ. ೨೮ ೧೬ ಮತ್ತು ನಿ. ೯-೪೩)

ಇಲ್ಲಿ ಇಷಂ ಉರ್ಜಾಂ—ಅನ್ನಂ ರಸಂ ಚ | ಅನ್ನ ಉದಕ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಡಿದೆ.

ಅಯಾ ಕೃಪಾ ನ ಜೂರ್ಯತಿ—ಅನಯಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಲಕ್ಷಣಯಾ ಕಲ್ಪನಯಾ ಹವಿಸ್ವೀಕರಣ
ರೂಪಯಾ ಯಜ್ಞಸಮಾಪ್ತಿಪರ್ಯಂತಂ ನ ನಶ್ಯತಿ ಆಜರೋ ವರ್ತತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನರು
ಅರ್ಪಿಸಿದ ಆಜ್ಯಪುರೋಡಾಶರೂಪವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಸ್ವೀಕಾರದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವು ಮುಗಿಯುವವರಿಗೂ
ತರುಣನಾಗಿ (ಮುಪ್ಪಿಲ್ಲದವನಾಗಿ ಎಂದರೆ ಆರಿಹೋಗದೆ) ಇರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಕೃಪ್ ಕೃಪತೇರ್ವಾ ಕಲ್ಪತೇರ್ವಾ—(ನಿ. ೬-೮) ಎಂದು ನುಡಿಸುವರು. ಕೃಪೂ
ಸಾಮರ್ಥ್ಯೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ನಾಯಣರು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು
ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದೇವಂ ಮಾತರಿಶ್ವಾನುನೇ ಪರಾವತಃ ಭಾಃ—ದ್ಯೋತನಶೀಲಂ ಅಂತರಿಕ್ಷಸಂಚಾರೀ ವಾಯುಃ
ಪೂರ್ವಂ ಮನೋರಥಾಯ ಅತಿದೂರಂ ಗತವತಃ ಆದಿತ್ಯಾತ್ ಅಭಾಸೀತ್ | ಔಚಿತ್ಯೇನ ಭೂಮಾ
ಸ್ಥಾಪಿತವಾನ್ | ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಅಧವಾ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ

ವಾಯುವು (ಮನುವೆಂಬವನಿಗಾಗಿ) ಮನುವಿಗೆಗೋಸ್ಕರ ಬಹಳ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಸೂರ್ಯನಿಂದ ತಂದು ಬೇರೆಯಾಗಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವಂತೆ ಆಯಾಯ ಕರ್ತುಗಳಿಗನುಕೂಲವಾಗಲು ಉಚಿತ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಪರಾವತಃ—ಶಬ್ದವು ಐದು ದೂರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨೦) ವರಿತವಾಗಿದೆ.

ಅಸಾಮುಪಸ್ಥೇ ಮಹಿಷಾ ಅಗೃಭ್ಣತ ವಿಶೋ ರಾಜಾನಮುಪ ತಸ್ಥುರ್ಮಗ್ನಿಯಂ |

ಆ ದೂತೋ ಅಗ್ನಿಮಭರದ್ಧಿವಸ್ವತೋ ವೈಶ್ವಾನರಂ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಪರಾವತಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೮-೪)

ವಿತದಸ್ಯಾ ಅನಃ ಶಯೇ ಸುಸಂಪಿಷ್ಟಂ ವಿಪಾಶ್ಯಾ | ಸಸಾರ ಸೀಂ ಪರಾವತಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೩೦-೧೧)

ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪರಾವತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಿತವತಃ ಪರಾಗತಾದ್ಯಾ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಾಡಿದೆ. ಆದರೆ ನಾಯಣರು ಇಲ್ಲಿ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಆದಿತ್ಯನಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮಾತರಿಶ್ವಾ—ಮಾತರಿಶ್ವಾ ವಾಯುರ್ಮಾತೆಯಂತರಿಕ್ಷೇ ಪ್ವಸಿತಿ ಮಾತರ್ಯಾಶ್ವನಿತಿ ನಾ | (ನಿ. ೭-೨೬) ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಮಾತರಿಶ್ವಪದವು ವಾಯು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಮಾತರಿ—ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ವಸಿತಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು ಅಥವಾ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಉಸಿರಾಡುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾತರಿಶ್ವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. **ಅಸ್ಯಾಗ್ನೇವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ಮಾತರಿಶ್ವಾನಮಾಹರ್ತಾರಮಾಹ** ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜಾತರಾಗ್ನಿ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಆಯಾಯ ಔಚಿತ್ಯಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿರುವಂತೆ ಆದಿತ್ಯನಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿರುವನು ಎಂದು ನಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥವೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಪರಾವತಃ—ತದ್ವತ್ ದೂರಾತ್ ದೇವಮಗ್ನಿಂ ಅಸ್ಮದ್ದೇವಯಜನಂ ಪ್ರತಿ ಸ್ಥಾಪಯತ್ತಿತ್ಯರ್ಥಃ ಪರಾವತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೂರ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಡಿ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಆದಿತ್ಯನಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತಂದು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ವಾಯುವು ಇರಿಸಿರುವಂತೆ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರ ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಎಂಬುದು.

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಯಜ್ಞಸಾಧಮ್—ಸಾಧ ಸಂಸಿದ್ಧೌ. ಧಾತು. ಕರ್ತೃಯಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಜ್ಞಂ ಸಾಧ್ನೀತಿ ಇತಿ ಯಜ್ಞಸಾತ್. ತಮ್ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾತರ್ಯಾಮಸಿ—ಮಾತ ಗತಿಸುಖವೇನನಯೋಃ ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹು ವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಸತ್ಯಾಪಸಾತ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್

ರವ್‌ವಿಕರಣ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಗುಣ, ಅಯಾದೇಶ. ಇದಂತೋಮಸಿ (ವಾ. ಸೂ. ೭-೧-೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಅತಿಬಂತದ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಠಾ—ವಧಿನ್ ರಬ್ಬ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಭಸ್ಯಟೀಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೮೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚ ಯತ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವತಾತಾ—ಸರ್ವದೇವಾತ್ತಾತಿಲ್—(ಪಾ ಸೂ ೪-೪-೧೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಾತಿಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಸೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಡಾದೇಶ. ಹವಿಸ್ವತಾ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ

ಉರ್ಜಾಮ್—ಉರ್ಕ್ ಎಂಬುದು ಅನ್ನದ ಹೆಸರು. ಸಪ್ತೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ಸಾನೇಕಾಚಿ-ಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಸಾಭ್ಯತಿ—ಉವ ಆಜ್ ಎಂಬುವುಗಳು ಉವಸರ್ಗಗಳು ಹೃಜ್ ಹರಜೀ. ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಭತ್ವಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಭತ್ವ. ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ತಾದೌಚಿ ನಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯವಹಿತವಾದ ಗತಿಗೆ (ಆಜ್) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಗತಿಗಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಗತಿಗೆ (ಉಪ) ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆಯಾ—ಅನಯಾ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ಣ (ನ) ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೂರ್ಯತಿ—ಜ್ಯುಷ್ ವಯೋಹಾನ್ ಧಾತು. ದಿವಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶ್ಯನ್ ವಿಕರಣ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಉತ್ಪ. ರವರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಲಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭಾಃ—ಭಾ ದೀಪ್ತಿ ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಸಿನ್. ಇತಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಶಪಿಗೆ ಲುಬ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾರ್ಜಯೋಗೇಽಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುವಿನ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ. || ೨ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಏವೇನ ಸದ್ಯಃ ಪರ್ಯೇತಿ ಪಾರ್ಥಿವಂ ಮುಹುರ್ಗೀ ರೇತೋ ವೃಷಭಃ
ಕನಿಕ್ರದದ್ಧದ್ರೇತಃ ಕನಿಕ್ರದತ್ |

ಶತಂ ಚಕ್ಷಾಣೋ ಅಕ್ಷಭಿದ್ವೇವೋ ವನೇಷು ತುರ್ವಣಿಃ |

ಸದೋ ದಧಾನ ಉಪರೇಷು ಸಾನುಷ್ವಗ್ನಿಃ ಪರೇಷು ಸಾನುಷು || ೩

|| ಪಪಮಾಠಃ ||

ಏವೇನ | ಸದ್ಯಃ | ಪರಿ | ಏತಿ | ಪಾರ್ಥಿವಂ | ಮುಹುರ್ಗೀ | ರೇತಃ | ವೃಷಭಃ | ಕನಿಕ್ರದತ್
ದಧತ್ | ರೇತಃ | ಕನಿಕ್ರದತ್ |

ಶತಂ | ಚಕ್ಷಾಣಃ | ಅಕ್ಷಭಿಃ | ದೇವಃ | ವನೇಷು | ತುರ್ವಣಿಃ |

ಸದಃ | ದಧಾನಃ | ಉಪರೇಷು | ಸಾನುಷು | ಅಗ್ನಿಃ | ಪರೇಷು | ಸಾನುಷು || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಯಮಗ್ನಿರೇವೇನ ಗಮನಸಾಧನೇನ ಗಮನೇನ ವಾ ಸದ್ಯೋಽಸ್ಮದ್ವಾಹಾನಾನಂತರಂ
ಪಾರ್ಥಿವಂ ಪೃಥಿವೀಸಂಬಂಧಿ ಸ್ಥಾನಂ ವೇದಿಲಕ್ಷಣಮೇವ ಪರಿ ಪರಿತಃ | ಯದ್ವಾ | ಅನರ್ಥಕ ಅಭಿ-
ಮುಖ್ಯಾರ್ಥೋ ವಾ ಪರಿ | ಏತಿ | ಗಚ್ಛತಿ | ಕಿದ್ವಶೋಽಗ್ನಿಃ | ಮುಹುರ್ಗೀಃ ಸರ್ವದಾ ಗೀಯಮಾನಃ |
ರೇತಃಶಬ್ದೇನ ತತ್ಕಾರ್ಯಂ ಹನೀರೂಪಮನ್ನಮುಚ್ಯತೇ | ತದ್ವಾನ್ || ಮತ್ಪರ್ಥೀಯೋ ಉಪ್ಯತೇ ||
ವೃಷಭಃ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾ ಕನಿಕ್ರದತ್ ಶಬ್ದಯನ್ ಪರ್ಯೇತಿ | ಪುನಃ ಸ ಏವ ವಿಶೇಷ್ಯತೇ |
ರೇತೋ ದಧದಾಜ್ಯಾದಿಸ್ವೀಕಾರೇಣಾತ್ಮಧಿಕಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ದಧಾನಃ ಕನಿಕ್ರದತ್ ಶಬ್ದಯನ್
ಪರ್ಯೇತಿತಿ ಶೇಷಃ | ಪುನಃ ಸ ಏವ ವಿಶೇಷ್ಯತೇ | ಅಯಮಗ್ನಿದ್ವೇವೋ ವನೇಷು ಸಂಭಜನೇಷು
ಸ್ತೋತ್ರೇಷು ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇಷ್ಟಪ್ರಭಿರಕ್ಷಾಸ್ಥಾನೀಯಾಭಿಜ್ಞಾಲಾಭಿಃ ಶತಂ ಚಕ್ಷಾಣಃ ಸರ್ವತಃ ಪ್ರಕಾಶ-
ಮಾನಃ | ಯದ್ವಾ | ಜ್ವಾಲೋತ್ಕರ್ಷೇಣ ಯಜಮಾನೇನ ಕೃತಂ ಶತಗುಣಿತಂ ಪ್ರಖ್ಯಾಪಯನ್ | ತಥಾ
ತುರ್ವಣಿಃ ಶೀಘ್ರಗಂತಾ ಶತ್ರುಣಾಂ ಹಿಂಸಕೋ ವಾ | ತುರ್ವಣಿಸ್ತೂರ್ಣವನಿರಿತಿ ಯಾಸ್ಥಃ | ನಿ. ೬-೧೪ |
ಕಿಂಚಿ ಸಾನುಷು ಸಮುಚ್ಛ್ರಿತೇಷು | ಸಾನು ಸಮುಚ್ಛ್ರಿತಂ ಭವತೀತಿ ಯಾಸ್ಥಃ | ನಿ. ೨-೨೪ |
ತೇಷೂಪರೇಷು | ಉಪರಮಂತ ಏಷ್ವಗ್ನಯ ಇತ್ಯುಪರಾ ಧಿಷ್ಣಾ ಯಜಮಾನಗೃಹಾ ವಾ | ತೇಷು

ಸದೋ ದಧಾನಃ ಸ್ಥಾನಂ ಧಾರಯಮಾಣೋಽಗ್ನಿಃ ಸದ್ಯಃ ಪರ್ಯೇತೀತಿ ಪೂರ್ವತ್ರಾನ್ವಯಃ |
ಕಿಮರ್ಥಂ | ಪರೇಷೂತ್ಕೃಷ್ಟೇಷು ಸಾನುಷು ಸಮುಚ್ಛ್ರಿತೇಷು ಕರ್ಮಸು ಹವಿಃಷು ವಾ ನಿಮಿತ್ತ-
ಭೂತೇಷು ||

† ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಮುಹುರ್ಗೀಃ—ಸದಾಗ್ನಿಯಮಾನನೂ | ವೃಷಭಃ—ಕಾಮವರ್ಷಕನೂ | ರೇತಃ—ಹವೀರೂಪ
ವಾದ ಅನ್ನಯುಕ್ತನೂ (ಅದ) | ಕನಿಕ್ರದತ್—ಧ್ವನಿಗೈಯುವ (ಅಗ್ನಿಯು) | ಏವೇನ—ಗಮನದಿಂದ | ಸದ್ಯಃ—
ನಮ್ಮಿಂದ ಆಹ್ವಾನಿತನಾದಮೇಲೆಯೇ | ಪಾರ್ಥಿವಂ—ವೃದ್ಧೀ ಸಂಬಂಧವಾದ (ವೇದಿ ಭೂಮಿಗೆ) | ಪರಿ ಏತಿ—
ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬರುತ್ತಾನೆ | ರೇತಃ ದಧತ್—(ಆಜ್ಞಾದಿ ಸ್ವೀಕಾರದಿಂದ) ಸಾಮರ್ಥ್ಯಯುಕ್ತನಾಗಿ |
ಕನಿಕ್ರದತ್—(ಹೆಚ್ಚಾಗಿ) ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಾ | (ಪರಿ ಏತಿ—ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬರುತ್ತಾನೆ) | ಅಗ್ನಿಃ ದೇವಃ—
ಅಗ್ನಿದೇವನು | ವನೇಷು—ಸ್ತುತಿಗಳು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಲು | ಅಕ್ಷಭಿಃ—(ಜ್ವಾಲಾರೂಪವಾದ) ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ |
ಶತಂ ಚಕ್ಷಾಣಿ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ (ಯಜಮಾನಕೃತವಾದ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೂರರಷ್ಟು ವ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡಿಸುತ್ತಾ) |
ತುರ್ವಣಿಃ—ಶತ್ರುಹಿಂಸಕನಾಗಿ (ಶೀಘ್ರಗಮನನಾಗಿ) | ಸಾನುಷು—ಉಚ್ಛ್ರಿತವಾದ | ಉಪರೇಷು—ವೇದಿ
ಭೂಮಿಗಳಲ್ಲಿ (ಯಜಮಾನ ಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ) | ಸದಃ ದಧಾನಃ—ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದವನಾಗಿ | ಪರೇಷು—
ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ | ಸಾನುಷು—ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ (ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ) | (ಪರಿ ಏತಿ—ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬರುತ್ತಾನೆ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸದಾ ಸ್ತೂಯಮಾನನೂ, ಹವಿಯುಕ್ತನೂ, ಇಷ್ಟಾರ್ಥ ವರ್ಷಕನೂ, ಧ್ವನಿಯುಕ್ತನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು
ನಮ್ಮ ಆಹ್ವಾನಾನಂತರವೇ ವೃದ್ಧಿಸಂಬಂಧವಾದ (ಈ ವೇದಿ ಭೂಮಿಗೆ) (ಹವಿರಾದಿ ಸ್ವೀಕಾರದಿಂದ) ಸಾಮರ್ಥ್ಯ
ಯುಕ್ತನಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಾ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬರುತ್ತಾನೆ, ಮತ್ತು ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ತುತಿಶಲ್ಪಟ್ಟು,
ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾಗಿ (ಯಜಮಾನನ ಕರ್ಮವನ್ನು ನೂರ್ಮಡಿಯಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡಿಸುತ್ತಾ)
ಶತ್ರುಹಿಂಸಕನಾಗಿ (ವೇಗಯುಕ್ತನಾಗಿ), ಉಚ್ಛ್ರಿತವಾದ ವೇದಿಭೂಮಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ
ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ (ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ) ಬರುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

Agni, who is ever to be hymned, the giver of food, the showerer
(of benefits), comes immediately (upon our invocation), in approach to
(the altar of) earth, loud-sounding, vigorous, and loud-sounding: the
rapid and divine (Agni, incited by praise), manifests himself a hundred-
fold by his flames; Agni, having his abode in high places, (comes quickly)-
to pious rites.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಏನೇನ—ಪರ್ಯೇತಿ ಗಮನಸಾಧನೇನ ಗಮನೇನ ನಾ ಪರಿತಃ | ಯದ್ವಾ ಅನರ್ಥಕಃ ಅಭಿಮುಖ್ಯಾರ್ಥೋ ವಾ ಪರಿ ಏತಿ ಗಚ್ಛತಿ | ಸಿರುಕ್ತಕಾರರು ಮಿತಾಪ್ತರೇಷ್ವನರ್ಥಕಾಃ ನಿಪಾತಗಳು ಭಂದೋ ಬದ್ಧವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಬೋಧಿಸುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅನರ್ಥಕಗಳಾಗಿರುವುವು. ಎಂದೂ, ನೃತ್ತಿಕಾರರು ನಿಪಾತಃ ಪಾದಪೂರಣಃ (ನಿಪಾತವು.) ಅನ್ಯಯವು ಪಾದಪೂರಕವಾಗಿರುವುದು ಎಂದೂ ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ನಾಯಣರು ಪರಿ+ಏತಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪರಿ ಎಂಬ ಅನ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅನರ್ಥಕವೆಂದೂ ಅಥವಾ ಅಭಿಮುಖ ಎಂದೂ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. **ಏನೇನ** ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಣ್ ಗತೌ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗಮನ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಬರುವಾಗ ಗಮನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ರಥಾದಿಗಳಿಂದಲಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಪಾದಚಾರಿಯಾಗಿಯಾಗಲಿ ಬಂದು ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನನ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವನು. ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಸಿರುಕ್ತಕಾರರು **ಏವ, ಏವಂ** ಇವುಗಳು ನಿಪಾತಗಳಾಗಿರುವುವು. ಸುಬಂತ್ವದ ವಿಭಕ್ತಿವ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ **ಏವಃ** ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮಾತ್ರ ಗಮನಾದ್ಯರ್ಥಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಶ್ವಾನರಸ್ಯ ವಸ್ತುತಿಮನಾನತಸ್ಯ ಶವಸಃ |

ಏವೈಶ್ವ ಚರ್ಷಣೇನಾಮೂತೀ ಹುನೇ ರಥಾನಾಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೬೮-೪).

ಇಲ್ಲಿ **ಏವೈಶ್ವ ಕಾಮೈರಯಸೈರವಸೈರ್ವಾ** (ನಿ. ೧೨-೨೨) ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು—**ಕಾಮೈಃ ಅಯಸೈಃ, ಅವಸೈಃ ಗಮಸೈಃ** ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದಲೇ ನಾಯಣರುಮಾಡಿರುವ **ಏನೇನ** ಎಂಬ ಪದದ ವಿವರಣೆಯು ಒಪ್ಪುತ್ತದೆ.

ರೇತಃ ಕಸಿಕ್ರದತ್ ಎಂಬ ವದವು ಎರಡುಸಾರಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ರೇತಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ **ತತ್ಕಾರ್ಯಂ ಹವೀರೂಪಮನ್ನಮುಚ್ಯತೇ ತದ್ವಾನ್ |** ರೇತಶ್ಚಬ್ದವು ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ಉದಕ) ನೀರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ನೀರಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವ್ರೀಹಿಯವಾದಿಗಳೂ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದಿಂದ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವಕಾರಣ ಇವುಗಳು ರೇತಸ್ಸಿನ ಕಾರ್ಯಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪವಾದ ಅನ್ನವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

ಎರಡನೆಯ ರೇತಶ್ಚಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಆಜ್ಞಾದಿಗಳೂ ಹವಿಸ್ಸಾಗುವ ಕಾರಣ ಆಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಹವಿಸ್ಸಾಗಿ ಹೋಮಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಅದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅತಿಶಯವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

ಕನಿಕ್ರದತ್—ಶಬ್ದಯನ್ ಪರ್ಯೇತಿ ಅಗ್ನಿಯು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಬಹಳವಾಗಿ ಧ್ವನಿ ಮಾಡುತ್ತಾ ಬರುವನು ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯು ಉರಿಯುವಾಗ ಧಗಧಗವೆಂದು ಶಬ್ದವಾಗುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಕನಿಕ್ರದಜ್ಜನುಷಂ ಪ್ರಬ್ಬುವಾಣ ಇಯರ್ತಿ ವಾಚಮರಿತೇವ ನಾಮಂ |

ಸುಮಂಗಲಶ್ಚ ಶಕುನೇ ಭವಾಸಿ ಮಾ ತ್ವಾ ಕಾ ಚಿದಭಿಭಾ ವಿಶ್ವಾ ವಿ ದಿತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೪೨-೧)

ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಕನಿಕ್ರದತ್ ಎಂಬ ವದಕ್ಕೆ ವೃತ್ತಿಕಾರರು ಪುನಃ ಪುನಃ ಭೃಶಂ ವಾ ಅಕ್ರದತ್ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ. ನಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವೃಷಭಃ—ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾ | ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನರ ಅಭಿಭಾಷೆಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವೃಷಭ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು. **ಪ್ರಜಾಂ ವರ್ಷತೀತಿ** ವಾತಿ ಬೃಹತಿ ರೇತ ಇತಿ ವಾ ತತ್ **ವೃಷಕರ್ಮಾ ವರ್ಷಣಾತ್** ವೃಷಭಃ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನವು. ವೃತ್ತಿಕಾರರು. ಪ್ರಜೆಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಲು ಕಾರಣವಾದ ರೇತಸ್ಸನ್ನು ಬಿಡುವುದೂ, ರೇತಸ್ಸೇಚನಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ತನ್ನ ಶರೀರವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದೂ, ವೃಷಕರ್ಮ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ, **ವೃಷಣಾತ್ ರೇತೋವರ್ಷಣಾತ್** ರೇತಸ್ಸನ್ನು ಸೇಚಿಸುವುದರಿಂದ ವೃಷಭವು (ಗೂಳಿಯು) ಎಂದು ವೃಷಭ ಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ವರ್ಷಣರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಮಾತ್ರಾಚರಣದಿಂದ ವೃಷಭನೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ವೃಷಭ ಶಬ್ದವು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಬೇರೆಯೆ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಮರುತ್ವಾ ಇಂದ್ರ ವೃಷಭೋ ರಣಾಯ ಪಿಬಾ ಸೋಮ ಮನುಷ್ಯಧಂ ಮದಾಯ |

ಆ ಸಿಂಚಸ್ವ ಜಠರೇ ಮಧ್ವ ಊರ್ಮಿಂ ತ್ವಂ ರಾಜಾಸಿ ಪ್ರದಿವಃ ಸುತಾನಾಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೪೭-೧)

ಇಲ್ಲಿ ವೃಷಭಃ ವರ್ಷಿತಾ ಅಪಾಂ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಇವರಂತೆಯೇ

ಪ್ರ ನೂ ಮಹಿತ್ವಂ ವೃಷಭಸ್ಯ ವೋಚಂ ಯಂ ಪೂರವೋ ವೃತ್ರಹಣಂ ಸಚಂತೇ |

ವೈಶ್ವಾನರೋ ದಸ್ಯಮಗ್ನಿರ್ಜಘಾನ್ವಾ ಅಧೂನೋತ್ಪಾಷ್ಠಾ ಅವ ಶಂಬರಂ ಭೇತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೯-೬)

ಇಲ್ಲಿಯೂ ವೃಷಭಸ್ಯ ವರ್ಷಿತುರಪಾಂ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವವನ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ದೇವಃ ವನೇಷು ಅಕ್ಷಭಿಃ ಶತಂ ಚಕ್ಷಾಣಃ—ಸಂಭವನೇಷು ಸ್ತೋತ್ರೇಷು ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇಷು ಅಕ್ಷಸ್ಥಾನೀಯಾಭಿರ್ಜ್ವಲಾಭಿಃ ಸರ್ವತಃ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಃ | ಯದ್ವಾ | ಜ್ವಾಲೋತ್ಕರ್ಷೇಣ ಯಜಮಾನೇನ ಕೃತಂ ಶತಗುಣಿತಂ ಪ್ರಖ್ಯಾಪಯನ್ | ಅಗ್ನಿಯು, ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವಾಗ ತನಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವನೆಂದೂ ಅಥವಾ ತನ್ನ ಅತಿಶಯವಾದ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರು ತನಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿರುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಇರುವುವು ಎಂದು ಪ್ರಕಟಮಾಡುತ್ತಿರುವನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—ಅಕ್ಷಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಶ್ವೋತೇರಿತೈವಮೇಕೇ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ. ವ್ಯಾಪ್ತೃರ್ಧಕ ವಾದ ಅಶ್ವ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಅಕ್ಷಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು

ಅನೂಪೇ ಗೋಮಾನ್ ಗೋಭಿರಕ್ಷಾಃ ಸೋಮೋ ದುಗ್ವಾಭಿರಕ್ಷಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯ ೧೦೭-೯)

ನ ಯಸ್ಯ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ನ ಧನ್ಯ ನಾಂತರಿಕ್ಷಂ ನಾದ್ರಯಃ ಸೋಮೋ ಅಕ್ಷಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೨೯-೬)

ಈ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಹೇಳಿರುವರು.—ಮತ್ತು ಇವರು ಅಕ್ಷಾಃ ಅಶ್ವವತೇ ಏನಾನಿತಿ ವಾ ಅಭ್ಯ-
ಶ್ವವತೇ ಏಭಿರಿತಿ ವಾ ಎಂದು ಅಕ್ಷಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬೇರೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ದೀವ್ಯಂತಃ
ಕಿತವಾಃ ಏತಾನ್ ಅಕ್ಷಾನ್ ಸಾಣಿಭಿಃ ಅಶ್ವವತೇ ಅಪ್ಯೈಃ ಕಿತವಾಃ ಪ್ರತಿಕಿತವಂ ಧನಂ ಅಭ್ಯಶ್ವವತೇ
ಜೂಜಾಡುವವರು ಈ ಅಕ್ಷಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಹಸ್ತಗಳಿಂದ ಜೂಜಾಡುವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎನೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅಥವಾ ಇವುಗಳಿಂದ
ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಧನವನ್ನು ತಮ್ಮದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ ಆದುದರಿಂದ ಅಕ್ಷ ಶಬ್ದವು ಜೂಜಾಡುವವರ (ನಾಮಗ್ರಿ)
ಸಾಧನವು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ವನೇಷು—ಸಂಭಜನೀಯೇಷು | ವನಂ ವನೋತೇಃ (ನಿ. ೮-೪) ಎಂದು ಸಂಭಜನರೂಪವಾದ
ಅರ್ಧವುಳ್ಳ ವನುಧಾತುವಿನಿಂದ ವನ ಶಬ್ದವು ಸಿಷ್ಟವಾಗಿರುತ್ತದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಯಾಸ್ವರು ಹೇಳಿರುವ
ಅರ್ಧವನ್ನೇ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಆದರೆ—

ನಿ ಯದ್ವೃಣಕ್ವಿತ್ವಸಸ್ಯ ಮೂರ್ಧನಿ ಶುಷ್ಕಸ್ಯ ಚಿದ್ವೃಂದಿನೋ ರೋರುವದ್ವನಾ |

ಪ್ರಾಚೀನೇನ ಮನಸಾ ಬರ್ಹಣಾವತಾ ಯದದ್ಯಾ ಚಿತ್ವೃಣವಃ ಕಸ್ತಾ ಪರಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೪-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವನಾನಿ—ಉದಕಾನಿ ಅಥವಾ. ವನಾನಿ—ಮೇಘವರ್ಧಿನ ಎಂದು ಅರ್ಥಾಂತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತ
ವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಯಾಸ್ವರು ಹೇಳಿರುವರು.

ತುರ್ವಣಿಃ—ಶೀಘ್ರಗಂತಾ, ಶತ್ರುಣಾಂ ಹಿಂಸಕೋ ವಾ | ವೇಗವಾಗಿ (ಹೋಗುವವನು) ಸಂಚರಿಸು
ವವನು. ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸೆಮಾಡುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅಗ್ನಿಯು ಈ ಗುಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನೆಂದು
ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸ ತುರ್ವಣಿರ್ಮಹಾ ಅರೇಣು ಸೌಂಶ್ಯೇ ಗಿರೇರ್ಭೃಷ್ಟಿರ್ನ ಭ್ರಾಜತೇ ತುಜಾ ಶವಃ |

ಯೇನ ಶುಷ್ಕಂ ಮಾಯಿನಮಾಯಸೋ ಮದೇ ದುಧ್ರ ಅಭೂಷು ರಾಮಯನ್ನಿ ದಾಮನಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೬-೩)

ಇಲ್ಲಿ ತುರ್ವಣಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತೂರ್ಣಂ ಹಿ ಯಃ ಸಂಭಜತೇ ಸ ತೂರ್ಣವನಿತಾ ಸ ತೂರ್ಣವನಿರಿತ್ಯುಕ್ತಃ
ಎಂದು ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಯಾಸ್ವರೂ ಕೂಡ ತುರ್ವಣಿಸ್ತೂರ್ಣವನಿಃ(ನಿ. ೬-೧೪) ಎಂದು
ಸಾಯಣರ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸಾನುಷು—ಸಮುಚ್ಚ್ರಿತೇಷು! ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಇಯಂ ಶುಷ್ಕೇಭಿರ್ಭಿಸಮಾ
ಇವಾರುಜ್ಜಾನು ಗಿರೀಣಾಂ ತವಿಷೇಭಿರೂರ್ಮಿಭಿಃ || ಸಾರಾವತಘ್ನೀಮವಸೇ ಸುವೃಕ್ತಿಭಿಃ ಸರಸ್ವತೀಮಾ-

ವಿನಾಸೇಮಧೀತಿಭಿಃ || ಯಾಸ್ತುರು ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿರುವ ಸಾನು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾನು ಸಮುಚ್ಚ್ರಿತಂ ಭವತಿ ಸಮುನ್ಮುನ್ನಮಿತಿ ವಾ (ನಿ. ೨-೨೪) ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಸಾನು ಸಮುನ್ಮಂಹಿ ತಮುಚ್ಚ್ರಿತಂ ಭವತಿ ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶವೂ ಎಂದೂ ಸಮಂ ಉರ್ಧ್ವಂ ನುನ್ಮಂ ಸಾನು ಸರಿಯಾಗಿ ಮೇಲುಗಡೆಗೆ ಪ್ರೇರಿತವಾದದ್ದು ಸಾನುವೆನಿಸಿರುತ್ತದೆ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಉಪರೇಷು—ಉಪಾರಮಂತೇ ಏಷ್ಯನ್ನಯಃ ಇತ್ಯುಪರಾಃ ಧಿಷ್ಠಾ ಯಜಮಾನಗೃಹಾ ವಾ | ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗಿ ಇರುವ ವೇದಿಗಳು ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರ ಗೃಹಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಉಪರ ಶಬ್ದವು ಎಂಟು ದಿಷ್ಟಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೧೬) ಮೇಘನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೨೧) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಎತ್ತರವಾದ ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಯಜಮಾನರ ಗೃಹಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತನಾಗಿ ಇರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಸರೇಷು ಸಾನುಷು—ಉತ್ಕೃಷ್ಟೇಷು ಸಮುಚ್ಚ್ರಿತೇಷು ಕರ್ಮಸು ಹವಿಷ್ಣು ವಾ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇಷು | ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಸಾನುಷು ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಎರಡು ಸಾರಿ ಹೇಳಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉಪರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಸಾನುಷು ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಉತ್ತಮವಾದ ಹವಿಷ್ಣುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ವೇದಿಯಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿರುವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸದಃ—ಸ್ಥಾನಂ ಸುಖವಾಗಿರುವ ಪ್ರದೇಶ. ಸದಸಃ ಶಬ್ದವೂ ದ್ಯಾವ್ಯಾಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸದಸೀ ಎಂದು (ನಿ. ೩-೨೨) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಸ್ಥಾನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಏವೇನ—ಇಣ್ ಗತಾ ಧಾತು. ಇಣ್ಶೀಭ್ಯಾಂ ವನ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಇಷ್ಟಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ಗತೃನ್ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಏತಿ—ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಧಾತುವಿನ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸಾರ್ಥವನ್—ವೃಥಿವ್ಯಾ ಇದಮ್. ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಇಾಇಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಇಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತದ್ಧಿತೇಷು-ಚಾಮಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಈಕಾರಲೋಪ. ಇಾತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮುಹುರ್ಗೀಃ—ಗ್ಹ ನಿಗರಣೇ. ಧಾತು. ಮುಹುಃ ಎಂಬುದು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಸ್ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಋತ ಇದ್ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಇತ್ಯ. ಪ್ರಥಮಾ ಸುಪರವಾದಾಗ ವೋರೂಪಧಾಯಾಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ಕೃದುತ್ತರವದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರೇತಃ—ರೀಽ ರ್ವೇಷಜೇ ಧಾತು. ಸ್ತುರೀಭ್ಯಾಂ ತುರ್ಟ್ ಚ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಕ್ಕೆ ತುಟಾಗಮು ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಧತ್—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ದತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಾಭ್ಯಸ್ತಾಚ್ಚತುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಮಾಗಮು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಕ್ಷಾಣಿ—ಚಕ್ಷಿಜ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ, ಅದಾದಿ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಲಡರ್ಥ ದಲ್ಲಿ ಶಾನ್‌ಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನುದಾತ್ತೇತ್ತಾದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲನಾರ್ಥಧಾತುಕವಾದ ಶಾನ್‌ಚ್ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಉಪರೇಷು—ಉಪರಮಂತೇ ಏಷು ಇತಿ ಉಪರಾಃ. ರಮು ಕ್ರೀಡಾಯಾಂ ಧಾತು. ಅನ್ಯತ್ಪ್ರಾಪಿ ದೃಶ್ಯತೇ ಇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಡ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪಿಗೇ (ಅಮ್) ಲೋಪ. ಸಪ್ತಮಾ ಒಷುವಚನಾಂತರೂಪ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸ ಸುಕ್ರತುಃ ಪುರೋಹಿತೋ ದನೇದನೇಽಗ್ನಿರ್ಯಜ್ಞಸ್ಯಾಧ್ವರಸ್ಯ ಚೇತತಿ

ಕ್ರತ್ವಾ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಚೇತತಿ |

ಕ್ರತ್ವಾ ವೇಧಾ ಇಷೂಯತೇ ವಿಶ್ವಾ ಜಾತಾನಿ ಪಸ್ಪತೇ |

ಯತೋ ಘೃತಶ್ರೀರತಿಥಿರಜಾಯತ ವಹ್ನಿರ್ವೇಧಾ ಅಜಾಯತ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸಃ | ಸುಕ್ರತುಃ | ಪುರೋಹಿತಃ | ದನೇದನೇಽಗ್ನಿಃ | ಯಜ್ಞಸ್ಯ | ಅಧ್ವರಸ್ಯ | ಚೇತತಿ

ಕ್ರತ್ವಾ | ಯಜ್ಞಸ್ಯ | ಚೇತತಿ |

ಕ್ರತ್ವಾ | ವೇಧಾಃ | ಇಷೂಯತೇ | ವಿಶ್ವಾ | ಜಾತಾನಿ | ಪಸ್ಪತೇ |

ಯತಃ | ಘೃತಶ್ರೀಃ | ಅತಿಥಿಃ | ಅಜಾಯತ | ವಹ್ನಿಃ | ವೇಧಾಃ | ಅಜಾಯತ || ೪ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸೋಽಗ್ನಿಃ ಸುಕ್ರತುಃ ಶೋಭನಕರ್ಮಾ ಪುರೋಹಿತಃ ಪುರೋ ಧಾರ್ಯಮಾಣಃ | ಯದ್ವಾ | ಪುರೋಹಿತವದ್ಯಾಗನಿರ್ವಾಹಕಃ ಸನ್ | ದಮೇ ದಮೇ ತತ್ಪ್ರದ್ಯುಜಮಾನಗೃಹೇ ಸರ್ವೇಷು ವೇವಯಜ-
ನೇಷು ವಾಧ್ವರಸ್ಯ ನಾಶರಹಿತಸ್ಯ ಫಲಪ್ರದಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ತದರ್ಥಂ ಚೇತತಿ | ಜಾನಾತಿ | ಪ್ರಬುದ್ಧತ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಾಯಂ ಯಜಮಾನೋಽಪಿ ಕೃತ್ವಾ ಶೋಭನೇನ ಕರ್ಮಣಾ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಚೇತತಿ |
ಕರ್ತವ್ಯತಾಮವಜಾನಾತಿ | ಕಿಂಚಾಯಮಗ್ನಿರಪಿ ಕೃತ್ವಾ ಪ್ರಕೃಷ್ಟೇನ ಕರ್ಮಣಾ ವೇಧಾ ವಿವಿಧಾನಾಂ
ಫಲಾನಾಂ ಕರ್ತಾ ಸನ್ನಿಷೂಯತೇ | ಇಷ್ಟತ ಇತಿಷ್ಠುರನ್ನಮಾಗಮನಂ ನಾ | ತದಿಚ್ಛತೇ ಯಜಮಾನಾರ್ಥಂ
ವಿಶ್ವಾ ಜಾತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಸಂಪಾದಿತಾನಿ ಹವಿರಾದೀನಿ ಪಸ್ಯಶೇ | ಅತ್ಯರ್ಥಂ ಸ್ಪೃಶತಿ | ಸ್ವೀಕರೋತಿ |
ಯತೋಽಯಂ ಘೃತಶ್ರೇಫ್ಯತಂ ಸೇವಮಾನೋಽತಿಥಿರತಿಥಿವತ್ಪ್ರಜ್ಞಶ್ಚಾ ಜಾಯತ ಉತ್ಪನ್ನಃ | ಯತಃ
ಕಾರಣಾತ್ ಘೃತಮತ್ಯರ್ಥಂ ಸೇವಮಾನಃ ಪ್ರವೃದ್ಧೋಽಭವತ್ | ಅತಃ ಪಸ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |
ವಿವಮೇಗ್ನೌ ಪ್ರವೃದ್ಧೇ ಸತಿ ಯಜಮಾನೋಽಪಿ ವಹ್ನಿಹವಿಷಾಂ ವೋಢಾ ವೇಧಾ ವಿವಿಧಸ್ಯ ಫಲಸ್ಯ
ಕರ್ತೋಽತ್ವಾದಯಿತಾಜಾಯತ | ಸಮರ್ಥೋಽಭವತ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸಃ ಅಗ್ನಿಃ—ಆ ಅಗ್ನಿಯು | ಸುಕ್ರತುಃ—ಶುಭಕರ್ಮವಿಶಿಷ್ಟನೂ | ಪುರೋಹಿತಃ—ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ
ಸ್ಥಾಪಿತನೂ (ಪುರೋಹಿತನಂತೆ ಯಾಗನಿರ್ವಾಹಕನೂ) ಅಗಿ | ದಮೇ ದಮೇ—ವ್ರತಿ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೂ |
ಅಧ್ವರಸ್ಯ—ನಾಶರಹಿತವಾದ (ಫಲಪ್ರದವಾದ) | ಯಜ್ಞಸ್ಯ—ಯಜ್ಞಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಚೇತತಿ—ಪ್ರಬುದ್ಧನಾಗು
ತ್ತಾನೆ; (ಮತ್ತು ಯಜಮಾನನೂ ಕೂಡ) | ಕೃತ್ವಾ—ಶುಭಕರ್ಮಗಳಿಂದ | ಯಜ್ಞಸ್ಯ—ಯಜ್ಞವಿಷಯದಲ್ಲಿ |
ಚೇತತಿ—ಕರ್ತವ್ಯತಾಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನಾಗುತ್ತಾನೆ; | ಯತಃ—ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ (ಅಯಂ—ಈ ಅಗ್ನಿಯು) |
ಘೃತಶ್ರೇಃ—ಘೃತವನ್ನು ನೇವಿಸಿದವನೂ | ಅತಿಥಿಃ—ಅತಿಥಿಯಂತೆ (ವ್ರಾಜ್ಯನೂ) | ಅಜಾಯತ—ಆದನೋ |
(ತತಃ—ಆದುದರಿಂದ) | (ಅಯಂ ಅಗ್ನಿಃ—ಈ ಅಗ್ನಿಯು) | ಕೃತ್ವಾ—ಶ್ರೇಷ್ಠಕರ್ಮಗಳಿಂದ | ವೇಧಾಃ—
ವಿವಿಧ ಫಲಕಾರಿಯಾಗಿ | ಇಷೂಯತೇ—ಆಹ್ವಾರೇಚ್ಛುವಾದ (ಅಗ್ನಿಗಮನೇಚ್ಛುವಾದ) ಯಜಮಾನನಿ
ಗೋಸ್ಕರ | ವಿಶ್ವಾ ಜಾತಾನಿ—ಸಮಸ್ತ (ಸಂಪಾದಿತಪದಾರ್ಥ) ಸಮುದಾಯಗಳನ್ನೂ | ಪಸ್ಯಶೇ—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ
ಸ್ಪರ್ಶಿಸುತ್ತಾನೆ (ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ ಹೀಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರವೃದ್ಧನಾಗಲು, ಯಜಮಾನನು) | ವಹ್ನಿಃ—(ಹವಿರಾದಿ
ಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ) ವಹಿಸುವವನಾಗಿ | ವೇಧಾಃ—ವಿವಿಧ ಫಲಾಧಿಕಾರಿಯು | ಅಜಾಯತ—
ಆದನು (ಆಗುತ್ತಾನೆ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನಿಯು ಶುಭಕರ್ಮಕರ್ತೃವು; (ಪುರೋಹಿತನಂತೆ) ಯಾಗನಿರ್ವಾಹಕನು; (ಯಾಗ ಕರ್ತೃಗಳ)
ಮನೆಮನೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಯಾಗಾರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರಬುದ್ಧನಾಗುತ್ತಾನೆ; ಯಜಮಾನನೂ ಕೂಡ ಶುಭಕರ್ಮಾಚರಣೆಗಳಿಂದ
ಕರ್ತವ್ಯತಾಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನಾಗುತ್ತಾನೆ, ಘೃತವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ಅತಿಥಿಯಂತೆ ವ್ರಾಜಿತನಾಗಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಹವಿರಾದಿ
ಗಳನ್ನು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ವಿವಿಧ ಫಲದಾತ್ಮನಾಗುತ್ತಾನೆ; (ಯಜಮಾನನೂ)
ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನರ್ಪಿಸಿ, ವಿವಿಧ ಫಲಭೋಕ್ತೃವಾಗುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

That Agni, who is (the performer of) holy acts, the priest of the family, thinks in every dwelling of the imperishable sacrifice; he thinks of the sacrifice (reminded) by (its) celebration: for through such pious rite, he, the bestower of (fit) rewards, accepts all the offered oblations for (the good of) the worshipper; whence he has become as a guest, fed abundantly with butter; and the offerer (of the oblations) has become the realizer of the rewards (of the worship).

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸುಕ್ರತಃ—ಶೋಭನಕರ್ಮಾ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯದಾಗುವ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಅಚರಿಸುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ನರಾಶಂಸಸ್ಯ ಮಹಿಮಾನಮೋಷಾಮುಪ ಸ್ತೋಷಾಮ ಯಜತಸ್ಯ ಯಜ್ಞೈಃ |

ಯೇ ಸುಕ್ರತವಃ ಶುಚಯೋ ಧಿಯಂಧಾಃ ಸ್ಯದಂತಿ ದೇವಾ ಉಭಯಾನಿ ಹವ್ಯಾ ||

(ಋ. ಸಂ ೭-೨-೨)

ಇಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ವರು **ಸುಕ್ರತವಃ** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಶೋಭನಕರ್ಮಾಣಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪುರೋಹಿತಃ—ಪುರೋಧಾರ್ಯಮಾಣಃ ಯದ್ವಾ ಪುರೋಹಿತವತ್ ಯಾಗನಿರ್ವಾಹಕಃ | ಅಗ್ನಿಯೂ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂದುಗಡೆ ಇಡಲ್ಪಡುವನು ಅಥವಾ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಆಯಾಯ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುವವನಂತೆ (ಪುರೋಹಿತನಂತೆ) ಯಾಗಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವನು. ಯಾಸ್ವರು ಪುರಃ ಏನಂ ದಧಾತಿ (ನಿ. ೨-೧೨) ಎಂದು ಪುರೋಹಿತಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ದಮೇ ದಮೇ—ತತ್ತದ್ಯಜಮಾನಗೃಹೇ ಸರ್ವೇಷು ದೇವಯಜನೇಷು ವಾ | ದಮೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು **ದಮ ಇತಿ ಗೃಹನಾಮ** (ನಿ. ೪-೪) ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು, ಅಗ್ನಿಯು ಆಯಾಯ ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ದೇವತೆಗಳ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಬುಧನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು.

ಅಧ್ವರಸ್ಯ—ನಾಶರಹಿತಸ್ಯ ಫಲಪ್ರದಸ್ಯ ನಾಶವಾಗದೆ ಇರುವ ಫಲವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಅಧ್ವರ ಶಬ್ದವು—**ಅಧ್ವರ ಇತಿ ಯಜ್ಞನಾಮ ಧ್ವರತಿಹಿಂಸಾಕರ್ಮಾ ತತ್ಪ್ರತಿಷೇಧಃ |** (ನಿ. ೧-೮) **ಅಧ್ವರ** ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. **ಧ್ವರತಿ ಧೂರ್ವತಿ** ಎಂಬ ಧಾತುಗಳು ಹಿಂಸೆ ಮಾಡುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುವು. ಅಧ್ವರಶಬ್ದದಿಂದ ಹಿಂಸೆ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಕರ್ಮವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು

ಯಾಸ್ವರು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು—ಅಧ್ವರ ಶಬ್ದವು ಹದಿನಾರು ಅಂತರಿಕ್ಷನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೧೦) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಹದಿನೈದು ಯಜ್ಞನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ತೇ ಹಿ ಯಜ್ಞೇಷು ಯಜ್ಞಯಾಸ ಉಮಾಃ ಸಧಸ್ಥಂ ವಿಶ್ವೇ ಅಭಿ ಸಂತಿ ದೇವಾಃ |

ತಾ ಅಧ್ವರ ಉಶತೋ ಯಷ್ಟ್ಯಗ್ನೇ ಶ್ರುಷ್ಟೀ ಭಗಂ ನಾಸತ್ಯಾ ಪುರಂಧಿಂ ||

(ಮ. ಸಂ. ೭-೩೯-೪)

ಇಲ್ಲಿ ಅಧ್ವರೇ—ಯಜ್ಞೇ ಎಂದು ಅಧ್ವರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಕೃತ್ವಾ ಎಂಬ ಪದವು ಎರಡು ಸಾರಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಕೃತ್ವಾ ಪದಕ್ಕೆ ಶೋಭನೇನ ಕರ್ಮಣಾ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಕರ್ಮವೆಂದೂ, ಎರಡನೆಯ ಕೃತ್ವಾ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃಷ್ಟೇನ ಕರ್ಮಣಾ ಬಹಳ ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಎಂದೂ, ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

ವೇಧಾಃ—ವಿವಿಧಾನಾಂ ಫಲಾನಾಂ ಕರ್ತಾ ಯಾಗ ಮಾಡುವವರಿಗೆ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಈ ಶಬ್ದವು ಮೇಧಾವಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ವರ್ತಿವಾಗಿದೆ.

ಇಷೂಯೇತೇ—ಇಷ್ಯತೇ ಇತಿ ಇಷುಃ ಅನ್ತಂ ಅಗಮನಂ ವಾ | ಈಷು ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಇಷು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ತ ಅಥವಾ ಅಗಮನ (ಬರುವಿಕೆ) ಎಂದೂ ಅರ್ಥ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ಸುಸರ್ಣಂ ವಸ್ತ್ರೇ ಮೃಗೋ ಅಸ್ಯಾ ದಂತೋ ಗೋಭಿಸ್ಸನ್ನದ್ವಾ ಪತತಿ ಪ್ರಸೂತಾ |

ಯತ್ರಾ ನರಃ ಸಂ ಚಿ ವಿ ಚಿ ದ್ರವಂತಿ ತತ್ರಾಸ್ತುಭ್ಯಮಿಷವಃ ಕರ್ಮ ಯಂಸನ್ ||

(ಮ. ಸಂ. ೬-೭೫-೧೧)

ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ, ಇಷುರೀಷತೇರ್ಗತಿಕರ್ಮಣೋ ವಧಕರ್ಮಣೋ ವಾ | ಗತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಈಷ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಇಷು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗಮನ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ ಆಯುಧ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ವಧೆಮಾಡುವ ಬಾಣವು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರುವಂತೆ, ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಬರಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಬಹುದಾದ (ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ) ಯಜಮಾನನ ಅಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು ಅನುವರಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯು ಬರುವನೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಘೃತಶ್ರೀಃ ಅತಿಥಿಃ ಅಜಾಯತೇ—ಘೃತಂ ಸೇವಮಾನಃ ಅತಿಥಿವತ್ ಪೂಜ್ಯತ್ವ | ಅಗ್ನಿಯು ಅಜ್ಯವನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಸೇವಿಸುವುದರಿಂದಲೂ, ಅತಿಥಿಯ ಹಾಗೆ ಪೂಜಾರ್ಯೋಗ್ಯನಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃದ್ಧನಾಗಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನು ಹೋಮಮಾಡುವ ಹವಿಸ್ಸೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ವಹ್ನಿಃ ವೇಧಾಃ ಅಜಾಯತೇ—ವಿವಮಗ್ನಾ ಪ್ರವೃದ್ಧೇ ಸತಿ ಯಜಮಾನೋಽಪಿ ಹವಿಸಾಂ ವೋಧಾ ವಿವಿಧಸ್ಯ ಫಲಸ್ಯ ಕರ್ತಾ ಉತ್ಪಾದಯಿತಾ ಸಮರ್ಥಃ ಅಭಿವತ್ | ಹವಿಸ್ಸುಗಳ ಸ್ವೀಕಾರದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದಾಗ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನೂ ಕೂಡ ಅಗ್ನಿಗಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ವಹಿಸುವವನಾಗಿಯೂ, ಅಗ್ನಿಯ ಹಾಗೆ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿಕೊಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿಯೂ ಇರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವಹ್ನಿ ಶಬ್ದವು ಇವತ್ತಾಕು ಅಶ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ಸಂ. ೨-೨೭) ಪರಿತವಾಗಿದೆ.

ನ ಜಾಮಯೇ ತಾನೋ ರಿಕ್ಕಮಾರೈಕ್ ಚಿಕಾರ ಗರ್ಭಂ ಸನಿತುರ್ನಿಧಾನಂ |

ಯದೀ ಮಾತರೋ ಜನಯಂತ ವಹ್ನಿಮನ್ಯಃ ಕತಾ ಸುಕೃತೋರನ್ಯ ಋಂಧನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩೧-೨)

ಇಲ್ಲಿ ವಹ್ನಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಧ್ವಾ ವೋಢಾರಂ ಪುತ್ರಂ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಮೇದ್ಯಂತು ತೇ ವಹ್ನಯೋ ಯೇಭಿರೀಯಸೇಽರಿಷಣ್ಯಾನ್ ವೀಳಯಿಸ್ವಾ ವನಸ್ಪತೇ |

ಆಯೂಯಾ ಧೃಷ್ಟೋ ಅಭಿಗೂರ್ಯಾ ತ್ವಂ ನೇಷ್ಟ್ವಾತ್ ಸೋಮಂ ದ್ರವಿಣೋದಃ
ಸಿಬ ಋತುಭಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೩೭-೩)

ಈ ಮಕ್ಕನಲ್ಲಿ ವಹ್ನಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೋಢಾರಃ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

|| ಪ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸುಕ್ರತುಃ—ಪೋಭನಃ ಕ್ರತುಃ ಯಸ್ಯ ನಃ ಸುಕ್ರತುಃ. ಕೃತ್ವಾದಯಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೮)

ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರವದ ಆದ್ಯದಾತ್ರಸ್ತರ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪುರೋಹಿತಃ—ದುಧಾಣ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕಾ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ದಧಾತೇರ್ಹಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವವದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಮೇದಮೇ—ನಿತ್ಯವೀಪ್ಸಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೀಪ್ಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ದ್ವಿವಚನ.

ಸರಕ್ಕೆ ಅಪ್ರೀಡಿತಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವಾಗ ಅನುದಾತ್ತಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ರಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಧ್ವರಸ್ಯ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ಧ್ವರಃ ಹಿಂಸಾ ಯತ್ರ ಅಧ್ವರಃ, ತಸ್ಯ. ನೌಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨)

ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರವದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚೇತತಿ—ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ

ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕೃತ್ವಾ—ಕ್ರತು+ಆ ಎಂದಿರುವಾಗ ಚಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ವಾವಚನಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ನಾಭಾವ

ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಣಾದೇಶ.

ವೇಧಾಃ—ದುಧಾಣ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ವಿಧಾಣೋ ವೇಧ ಚಿ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೬೪)

ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿ ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವಕವಾದ ಇದಕ್ಕೆ ಆಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಉಪಸರ್ಗವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ವೇಧಾ ದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ರಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ ಸಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಷೂಯತೇ—ಇಷುಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಇಷೂಯತಿ. ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮)

ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕ

ವಚನಾಂತರೂಪ. ಶತುರನುನೋನದ್ಯಜಾದೀ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಶ್ವಾ—ಶೇತ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ಪಸ್ತಶೇ—ಸ್ವಶ ಬಾಧನಸ್ವಶನಯೋಃ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಏವಾದೇಶ-ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಶಪೂರ್ವಾಃಖಯೇಃ (ವಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ವಕಾರಶೇಷ. ಅತಿ ಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಘೃತಶ್ರೀಃ—ಘೃತಂ ರ್ವಯತೇ ಇತಿ ಘೃತಶ್ರೀಃ. ಕ್ವಿಬ್ಬಚಿಪ್ರ—(ಉ. ೧ ಸೂ. ೨-೨೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ರಿ ಇಂ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ವ್ರಕ್ವತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಜಾಯತ—ಜನೀ ವ್ರಾತ್ರಾರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಲಬ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ಯಮೋಗ್ಯಗ ವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಕ್ರತ್ವಾ ಯದಸ್ಯ ತವೀಷೀಷು ಪುಂಚತೇಗ್ನೀರವೇಣ ಮರುತಾಂ ನ ಭೋ-

ಜ್ಯೇಷ್ಠಿರಾಯ ನ ಭೋಜ್ಯಾ |

ಸ ಹಿ ಸ್ಮಾ ಛಾನಮಿನ್ವತಿ ವಸೂನಾಂ ಚ ಮಜ್ಮನಾ |

ಸ ನ ಸ್ತಾಸತೇ ದುರಿತಾದಭಿಹೃತಃ ಶಂಸಾದಘಾದಭಿಹೃತಃ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಕ್ರತ್ವಾ | ಯತ್ | ಅಸ್ಯ | ತವೀಷೀಷು | ಪುಂಚತೇ | ಅಗ್ನೇಃ | ಅನೇನ | ಮರುತಾಂ | ನ | ಭೋಜ್ಯಾ |

ಇಷ್ಠಿರಾಯ | ನ | ಭೋಜ್ಯಾ |

ಸಃ | ಹಿ | ಸ್ಮಾ | ಛಾನಂ | ಇನ್ವತಿ | ವಸೂನಾಂ | ಚ | ಮಜ್ಮನಾ |

ಸಃ | ನಃ | ತ್ವಾಸತೇ | ದುರಿತಾತ್ | ಅಭಿಹೃತಃ | ಶಂಸಾತ್ | ಅಘಾತ್ | ಅಭಿಹೃತಃ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯದ್ಯಸ್ಮಾತ್ಕಾರಣಾತ್ಮನೇ ಯಜಮಾನಾಃ ಕೃತ್ವಾ ಪ್ರಕೃಷ್ಟೇನ ಕರ್ಮಣಾ ಹವಿಷ್ವದಾನಾದಿ-
ರೂಪೇಣಾಸ್ಯಾಗ್ನೇಸ್ತವಿಷೀಷು ಪ್ರಬಲಾಸು ಜ್ವಾಲಾಸ್ತವೇನ ತೃಪ್ತಿನಿಮಿತ್ತೇನ ಭೋಜ್ಯಾ ಭಕ್ಷ್ಯಾಣಿ
ಪುರೋಡಾಶಾದೀನಿ ಸ್ಯಂಚಿತೇ ಮಿಶ್ರಯಂತಿ | ತವಿಷೀತಿ ಬಲನಾಮ ತವಿಷೀ ಶುಷ್ಮಮಿತಿ ತನ್ನಾಮಸು
ಪಾಠಾತ್ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಮರುತಾಂ ನ ಭೋಜ್ಯಾ ವಾಯೂನಾಂ ಸಂಬಂಧೀನಿ ಪ್ರೀಹ್ಯಾದ್ಯನ್ನಾ-
ನೀವ | ವಾಯುಷು ಮೇಘಂ ನಿಭಿದ್ಯ ವೃಷ್ಟಿಂ ಜನಯತ್ಸು ಸತ್ಸು ಸಸ್ಯಾದಿವ್ಯಾರಾ ಪ್ರೀಹ್ಯಾದಿಭೋ-
ಜ್ಯಾನಿ ಯಥಾ ಸ್ಯಂಚಿತೇ ತಥೇತ್ಯರ್ಥಃ | ದಾನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಇಷಿರಾಯ ನ ಭೋಜ್ಯಾ | ಏಷಣ-
ಯುಕ್ತಾಯ ಯಾಚಮಾನಾರ್ಥಿನೇ ಭೋಜ್ಯಾ ಭೋಗ್ಯಾನಿ ಭಕ್ಷ್ಯಾದೀನಿ ಯಥಾ ದೀಯಂತೇ
ತದ್ವತ್ | ಇಷಿರಶಬ್ದೋ ಯಾಸ್ಯೇನೈವಂ ನಿರುಕ್ತಃ | ಈಷಣೇನ ವೈಷಣೇನ ವಾ | ನಿ. ೪-೭ | ಇತಿ |
ಅತಃ ಕಾರಣಾತ್ ಸ ಖಲು ಯಜಮಾನೋ ದಾನಮಿನ್ಯತಿ | ಹವಿಷ್ವದಾನಂ ತಸ್ಮೈ ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ |
ಯದ್ವಾ | ಸ್ವಯಮಭಿಮತಂ ದಾನಮಿನ್ಯತಿ | ಇನ್ಯತಿಯ್ಯಾಪ್ತಿಕರ್ಮಾ ಇನ್ಯತಿ ನನಕ್ಷೇತಿ ತತ್ಕರ್ಮಸು
ಪಾಠಾತ್ | ಕೇನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನೇತಿ | ವಸೂನಾಂ ಚ ಮಜ್ಜನಾ ನಿವಾಸಯೋಗ್ಯಾನಾಂ ಧನಾನಾಮ-
ಗ್ನಿನಾ ಲಬ್ಧಾನಾಂ ಬಲೇನೈವ | ಯದ್ವಾ | ಸೋಗ್ನಿವ ಸೂನಾಂ ಹವಿರ್ನಿವಾಸಯೋಗ್ಯಾನಾಂ ಜ್ವಾಲಾ-
ರೂಪಾಣಾಂ ಧನಾನಾಂ ಮಜ್ಜನಾ ಬಲೇನ ದಾನಮಿನ್ಯತೀತಿ ಶೇಷಃ | ಕಿಂಚಿ ಸೋಗ್ನಿರಭಿಹುತ ಆಭಿ-
ಮುಖ್ಯೇನ ಪಾಪೈಃ ಹ್ರಿಯಮಾಣಾನ್ ಸೋಗ್ನಾನ್ ದುರಿತಾತ್ಮಪಾತ್ ತ್ರಾಸತೇ | ತ್ರಾಯತೇ | ತಥಾ
ಶಂಸಾದತಿಪ್ರಭೂತತ್ವೇನ ಶಂಸನೀಯಾತ್ ಯದ್ವಾ ಹಿಂಸಕಾತ್ ಅಭಿಹುತೋಭಿತೋ ಹ್ರಿಯಮಾಣಾ-
ದಘಾದ್ಭೂತಾತ್ ತತ್ಕಾರಣಾತ್ಪಾವಾದ್ವಾ ತ್ರಾಸತೇ | ತ್ರಾಯತೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯತ್—ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ (ಎಲ್ಲಾ ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳೂ) | ಕೃತ್ವಾ—(ಹವಿಷ್ವದಾನರೂಪ) ಕರ್ಮ
ದಿಂದ | ಅಸ್ಯ ಅಗ್ನೇಃ—ಈ ಅಗ್ನಿಯು | ತವಿಷೀಷು—ಪ್ರಬಲವಾದ (ಜ್ವಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ) | ಅವೇನ—(ಅಗ್ನಿಯು)
ತೃಪ್ತಿನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ | (ಭೋಜ್ಯಾ—ಪುರೋಡಾಶಾದಿಭಕ್ಷ್ಯಗಳನ್ನು) | ಮರುತಾಂ—ವಾಯುಸಂಬಂಧವಾದ |
ಭೋಜ್ಯಾ ನ—ಪ್ರೀಹ್ಯಾದ್ಯಾಹಾರ ವದಾರ್ಥಗಳು ಮಿಶ್ರಿಸಲ್ಪಡುವಂತೆ | ಇಷಿರಾಯ—ಯಾಚಿಸುವವನಿಗೆ |
ಭೋಜ್ಯಾ ನ—ಆಹಾರವನ್ನು ದಾನಮಾಡುವಂತೆ | ಸ್ಯಂಚಿತೇ—ಮಿಶ್ರಣಮಾಡುತ್ತಾರೋ | (ಅತಃ—
ಆ ಕಾರಣದಿಂದ) | ಸಃ—ಆ ಯಜಮಾನನು (ಅಗ್ನಿಯು) | ವಸೂನಾಂ ಚ—ಅಗ್ನಿಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಧನದ
(ಹವಿರಾಧಾನಯೋಗ್ಯವಾದ ಜ್ವಾಲಾರೂಪವಾದ ಧನದ) | ಮಜ್ಜನಾ—ಬಲದಿಂದ | ದಾನಂ—ಹವಿಷ್ವದಾನ
ವನ್ನು (ಇಷ್ಟವಾದ ದಾನವನ್ನು) | ಇನ್ಯತಿ ಹಿ—(ಅಗ್ನಿಗೇ) ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆ (ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾನೆ) |
(ಕಿಂ ಚ—ಮತ್ತು) | ಸಃ—ಆ ಅಗ್ನಿಯು | ಅಭಿಹುತಃ—ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು |
ದುರಿತಾತ್—ಪಾವದಿಂದ | ತ್ರಾಸತೇ—ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಶಂಸಾತ್—ಅತ್ಯಂತ
ಹೆಚ್ಚಾದ ಮತ್ತು | ಅಭಿಹುತಃ—ಸರ್ವತ್ರ ಹಿಂಸಕವಾದ | ಅಘಾತ್—ದುಃಖದಿಂದ (ದುಃಖಕಾರಣವಾದ
ಪಾಪದಿಂದ) | (ತ್ರಾಸತೇ—ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ).

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

(ಎಲ್ಲಾ) ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳೂ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಕರ್ಮಗಳ ಮೂಲಕ ಅಗ್ನಿಯ ವ್ರಬಲವಾದ ಜ್ವಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ (ಅವನ) ತೃಪ್ತಿಗಾಗಿಯೇ, ವಾಯು ಸಂಬಂಧವಾದ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಗಳಂತೆ (ವಾಯುವು ಮೇಘಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ತನ್ಮೂಲಕ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಿಸುವಂತೆ) ಅತಿಥಿಯಾಗಿ ಬಂದವನಿಗೆ ಆಹಾರವನ್ನು (ಕೊಡುವಂತೆ) ಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುತ್ತಾರೆ, ಯಜಮಾನನು (ಅಗ್ನಿದತ್ತವಾದ) ಧನದ ಬಲದಿಂದಲೇ (ಧನದಿಂದಲೇ) ಹವಿಷ್ವದಾನಮಾಡುತ್ತಾನೆ; (ಅಗ್ನಿಯು ಹವಿರಾಧಾನಯೋಗ್ಯವಾದ ಜ್ವಾಲೆಗಳ ಬಲದಿಂದ ಹವಿರ್ದಾನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ ಅಥವಾ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ದಾನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ), (ಹೀಗೆ ತೃಪ್ತನಾದ) ಅಗ್ನಿಯು ನಮ್ಮನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿ, ಅಭಿಭೂತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿರುವ ಪಾಪ ಮತ್ತು ದುಃಖದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

Inasmuch as (all men) offer in holy rite (food) for his satisfaction in the blazing (flames) of Agni, like (the grains that) are to be enjoyed by the winds, and like the viands that are to be given to him who solicits them; therefore the worshipper presents gifts to him, according to the extent of his opulence; and he preserves us, when oppressed (by sin), from wickedness; from overpowering malevolence and sin.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ತವಿಷೀಷು ಅವೇನೇ ಪೃಂಚಿತೇ—ಪ್ರಬಲಾಸು ಜ್ವಾಲಾಸು ತೃಪ್ತಿನಿಮಿತ್ತೇನ ಭೋಜ್ಯಾ ಭಕ್ಷ್ಯಾಣಿ ಪುರೋಡಾಶಾದೀನಿ ಮಿಶ್ರಯಂತಿ | ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯು ಭಕ್ಷಿಸಲು ತಕ್ಕದ್ದಾಗಿ ಇರುವ ಪುರೋಡಾಶವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯ ತೃಪ್ತಿಯುಂಟಾಗಲು ಅವನ ವ್ರಬಲವಾದ ಜ್ವಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ನೇರಿಸುತ್ತಾನೆ ತವಿಷೀ ಎಂಬ ಪದವು ಇಷ್ಟತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತಮಾಗಿದೆ.

ಪಿತುಂ ನು ಸ್ತೋಷಂ ಮಹೋ ಧರ್ಮಾಣಂ ತವಿಷೀಂ |

ಯಸ್ಯ ತ್ರಿತೋ ವ್ಯೋಜಸಾ ವೃತ್ರಂ ವಿಪರ್ವಮರ್ಧಯತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೭-೧)

ಇಲ್ಲಿ ತವಿಷೀತಿ ಬಲನಾಮ ತವತೇವೈದ್ಧಿಕರ್ಮಣಃ ಎಂದು ತವಿಷೀ ಪದವು ಬಲ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರಕ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆಯೇ ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮರುತಾಂ ನ ಭೋಜ್ಯಾ—ವಾಯುನಾಂ ಸಂಬಂಧೀನಿ ವ್ರೀಹ್ಯಾದ್ಯನ್ಯಾನೀವ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ವೃಷ್ಟಿಯು ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ವಾಯುವು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸಸ್ಯಾದಿಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಭಕ್ಷಣೆಗೆ

ಅರ್ಹವಾದ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಗಳು (ವ್ಯಾಪ್ತ) ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುವು. ಈ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಗಳು ಅನ್ವರೂಪದಿಂದ ನಾಯುವೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯ ಮೂಲಕ ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸಿನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ಉದಹರಿಸಿದೆ.

ಇಷೀರಾಯ ನ ಭೋಜ್ಯಾ—ಏಷಣಯುಕ್ತಾಯ ಯಜಮಾನಾಯ ಅರ್ಥಿನೇ ಭೋಜ್ಯಾ ಭೋಗ್ಯಾನಿ ಭಕ್ಷ್ಯಾದೀನಿ ಯಥಾ ದೀಯಂತೇ ತದ್ವತ್ | ಅಗ್ನಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವ್ರದಾನಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಉಪಮಾನ ವಾಕ್ಯವಾಗಿ ಉದಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಫಲಾಭಿಸಂಧಿಯಿಂದ ಇರುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಅವನ ಇಷ್ಟಾನುಸಾರವಾಗಿ ಭೋಗ್ಯವಾದವುಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವಂತೆ ಎಂದು ಹೋಲಿಸಿದೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ಇಷೀರೇಣ ತೇ ಮನಸಾ ಸುತಸ್ಯ ಭಕ್ಷೇಮಹಿ ಸಿತ್ಯಸ್ಯೇವ ರಾಯಃ |

ಸೋಮ ರಾಜನ್ ಪ್ರ ಣ ಆಯೂಷಿ ತಾರೀರಹಾನೀವ ಸೂರ್ಯೋ ವಾಸರಾಣಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೮-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ

ಈಷಣೇನ ವಾ ಏಷಣೇನ ವಾ ಋಷಣೇನ ವಾ ಎಂದು (ನಿ. ೪-೭) ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು—ಇಷೀರೇಣ—ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಗತೇನ, ಏಷಣೇನ ಇಚ್ಛಾಂತಾ ಫಲಪ್ರಾರ್ಥನಾವತಾ, ಋಷಣೇನ ದರ್ಶನವತಾ (ಎಲ್ಲಾ ವಿಧದಿಂದಲೂ) ಮನೋವಾಕ್ಯಾಯಗಳಿಂದಲೂ ಶರಣುಹೊಂದಿರುವ, ಅಥವಾ ಫಲಾಭಿಸಂಧಿಯಿಂದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಫಲವು ಆಗಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ, ಅಥವಾ ಇಷ್ಟದೇವತೆಯನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸುವ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಾಯಣರು ಫಲಾಭಿಸಂಧಿಯಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ.

ದಾನಂ ಇನ್ವತಿ—ಹವಿಷ್ಠದಾನಂ ತಸ್ಮೈ ವ್ಯಾವೋತಿ | ಯದ್ವಾ ಸ್ವಯಮಭಿಮತಂ ದಾನಮಿನ್ವತಿ | ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನು—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಅವೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಗ್ನಿಗೆ ತಾನೂ (ಹವಿಷ್ಠದಾನವನ್ನು) ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ಅದು ಅಗ್ನಿಗೆ ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಇನ್ವತಿ ನಕ್ಷತಿ ಎಂದು ಹತ್ತು ವ್ಯಾಪ್ತಿಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೦) ಇನ್ವತಿ ಎಂಬ ಪದವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

ದಾನಂ ಇನ್ವತಿ ಎಂಬ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಯಜಮಾನನು ಅಗ್ನಿಗೆ ಅವೇಕ್ಷಿತವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವ್ರದಾನ ಮಾಡುವಂತೆ ತಾನಾಗಿಯೇ ತನಗೆ ಅಭಿಮತವಾದವುಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರೀತಿಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಸುವನು ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವಸೂನಾಂ—ನಿವಾಸಯೋಗ್ಯಾನಾಂ ಧನಾನಾಂ | ವಸು ಶಬ್ದವು ರಶ್ಮಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೧೫) ಧನ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಸುನಾ ಅನ್ನೇನ ಎಂದು (ನಿ. ೫-೧೯) ಅನ್ವವಾಚಕವಾಗಿದೆ.

ವಸವೋ ಯದ್ವಿವಸತೇ ಸರ್ವಮಗ್ನಿರ್ವಸುಭಿರ್ವಾಸವ ಇತಿ ಸಮಾಖ್ಯಾ ತಸ್ಮಾತ್ ಸೃಥಿವೀ-ಸ್ಥಾನಾಃ | ಇಂದ್ರೋ ವಸುಭಿರ್ವಾಸವ ಇತಿ ಸಮಾಖ್ಯಾ ತಸ್ಮಾತ್ ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನಾಃ | ವಸವ ಆದಿತ್ಯರಶ್ಮಯಃ

ವಿವಾಸನಾತ್ ತಸ್ಮಾತ್ ದ್ಯುಸ್ಥಾನಾಃ | (ನಿ. ೧೨-೪೨) ವನ ಧಾತುವಿಗೆ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ವಾಸಮಾಡು ಅಥವಾ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವ ಕಾರಣ ಅಗ್ನಿಯೂ, ಇಂದ್ರನೂ, ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳೂ ಸಹ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ವಾಸಮಾಡುವುದರಿಂದ ವಸು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಸಾಯಣರು ಇಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ ಧನಗಳೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಮಜ್ಜನಾ—ಬಲೇನ | ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಈ ವದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬಲವೆಂದು ಅರ್ಥ.

ವಸೂನಾಂ ಚ ಮಜ್ಜನಾ ದಾನಮಿನ್ಯತಿ—ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. **ವಿವಾಸಯೋಗ್ಯಾನಾಂ ಧನಾನಾಂ ಅಗ್ನಿನಾ ಲಬ್ಧಾನಾಂ ಬಲೇನ್ನೈವ.** ಎಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥವು ಅಗ್ನಿಯ ಆಸುಗ್ರಹದಿಂದ ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ ಮತ್ತು ಸುಖವಾಗಿ ವಾಸಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ ಧನಗಳ ಬಲದಿಂದ ಯಜಮಾನರು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹವಿಷ್ಠದಾನದಿಂದ ನೇವಿಸುವರು ಎಂದು ಆಗಿರುತ್ತದೆ. **ಯದ್ವಾ ಸೋಽಗ್ನಿರ್ವಸೂನಾಂ ಹವಿರ್ವಿವಾಸಯೋಗ್ಯಾನಾಂ ಜ್ವಾಲಾರೂಪಾಣಾಂ ಧನಾನಾಂ ಮಜ್ಜನಾ ಬಲೇನ** ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವು ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ ಜ್ವಾಲಾರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ತನ್ನ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಧನಸ್ಥಾನೀಯವಾದ ರಶ್ಮಿಗಳ ಬಲದಿಂದ ಯಜಮಾನರು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸುವನು ಎಂದು ಆಗಿರುತ್ತದೆ.

ಅಭಿಹ್ರತಃ ದುರಿತಾತ್ ತ್ರಾಸತೇ—ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಸಾಪ್ತಃ ಹ್ರಿಯಮಾಣಾನ್ ಸಾಪಾತ್ ತ್ರಾಯತೇ | ಅಗ್ನಿಯು ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ಹಿಂಸೆಮಾಡುವ (ವಾತಕ) ಮಕ್ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಶಂಸಾತ್ ಅಭಿಹ್ರತಃ ಅಘಾತ್—ಅತಿ ಪ್ರಭೂತತ್ವೇನ ಶಂಸನೀಯಾತ್ ಯದ್ವಾ ಹಿಂಸಕಾತ್ ಅಭಿತೋ ಹ್ರಿಯಮಾಣಾತ್ ದುಃಖಾತ್ ತತ್ತ್ವಾರಣಾತ್ ಸಾಪಾದ್ವಾ ತ್ರಾಯತೇ | ದುಷ್ಕರ್ಮಗಳು ಬಹಳವಾಗಿ ಆಜರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಕಾರಣ ಅವುಗಳಿಂದ ಬಹಳ ಹಿಂಸೆಯು ಉಂಟಾಗಿ ಪುನಃ ದುಃಖವೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಈ ವಿಧವಾದ ವಾತಕಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಶಂಸತಿ ಎಂದು ಅರ್ಚಿತ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಶಂಸಾತ್ ಎಂಬ ವದಕ್ಕೆ **ಶಂಸನೀಯಾತ್** ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ ಹಿಂಸಕಾತ್ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಘಾತ್—ದುಃಖಾತ್ ತತ್ತ್ವಾರಣಾದ್ವಾ ಸಾಪಾತ್ | ಅಘ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದುಃಖ ಅಥವಾ ದುಃಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಪಾಪ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಇಂದ್ರಾಸೋಮಾ ಸಮುಘಾಶಂಸಮುಭ್ಯ ೧ ಘಂ ತಪುರ್ಯಯಸ್ತು ಚರುರಗ್ನಿವಾ ಇವ |

ಬ್ರಹ್ಮದ್ವಿಜೇ ಕ್ರವ್ಯಾದೇ ಘೋರಚಕ್ಷಸೇ ದ್ವೇಷೋ ಧತ್ತಮನವಾಯಂ ಕಿಮೀದಿನೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೧೦೪-೨)

ನಿರುತ್ತಕಾರರು ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ **ಅಘಂ** ಹಂತೇ ನಿರ್ವಹಿಸಿತೋಪಸರ್ಗ ಅಹಂತೀತಿ. ಹಿಂಸಾ ಮತ್ತು ಗಮನ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಹನ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಉಪಸರ್ಗ ಸಂಬಂಧವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಘ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಅಹಂತಿ

ಸಂಹಿತಾವಾರಃ ||

ವಿಶ್ವೋ ವಿಹಾಯಾ ಅರತಿರ್ನಸುರ್ದಧೇ ಹಸ್ತೇ ದಕ್ಷಿಣೇ ತರಣಿರ್ನ
 ಶಿಶ್ರಫಚ್ಛವಸ್ಯಯಾ ನ ಶಿಶ್ರಫತ್ |
 ವಿಶ್ವಸ್ಮಾ ಇದಿಷುಧ್ಯತೇ ದೇವತ್ರಾ ಹವ್ಯಮೋಹಿಷೇ |
 ವಿಶ್ವಸ್ಮಾ ಇತ್ಸುಕೃತೇ ವಾರಮೃಣ್ವತ್ಯಗ್ನಿರ್ವಾರಾ ವ್ಯುಣ್ವತಿ || ೬ ||

ಪದವಾರಃ

ವಿಶ್ವಃ | ವಿಹಾಯಾಃ | ಅರತಿಃ | ವಸುಃ | ದಧೇ | ಹಸ್ತೇ | ದಕ್ಷಿಣೇ | ತರಣಿಃ | ನ | ಶಿಶ್ರಫತ್ |
 ಶ್ವವಸ್ಯಯಾ | ನ | ಶಿಶ್ರಫತ್ |
 ವಿಶ್ವಸ್ಮಾ | ಇತ್ | ಇಷುಧ್ಯತೇ | ದೇವತ್ರಾ | ಹವ್ಯಂ | ಅ | ಊಹಿಷೇ |
 ವಿಶ್ವಸ್ಮಾ | ಇತ್ | ಸುಕೃತೇ | ವಾರಂ | ಋಣ್ವತಿ | ಅಗ್ನಿಃ | ವಾರಾ | ವಿ | ಋಣ್ವತಿ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಆಯಮಗ್ನಿರ್ದಕ್ಷಿಣೇಭಿಮತಂ ಪ್ರದಾತುಮುತ್ಸಾಹಯುಕ್ತೇ ಹಸ್ತೇ ವಾಮೇತರೇ ಯಜಮಾ-
 ನಾಯ ವಾತವ್ಯಂ ಧನಂ ದಧೇ | ಧಾರಯತಿ | ಕೀದೃಶೋಽಯಂ | ವಿಶ್ವಃ ಸರ್ವೈರ್ಗಂತವ್ಯಃ ಯದ್ವಾ
 ವಿಶ್ವಾತ್ಮಕಃ ವಿಹಾಯಾ ಮಹಾನ್ | ವಿಹಾಯಾ ಇತಿ ಮಹನ್ನಾನು ವಿಹಾಯಾ ಯಹ್ನ ಇತಿ ತನ್ನಾಮಸು
 ಪಾಶಾತ್ | ಅರತಿರೀಶ್ವರೋಽರಮನಾಣೋ ವಾಪ್ರೀತಿಃ || ಅತ್ರ ವಹಿವಸ್ಯತಿಭ್ಯಶ್ಚಿದಿತ್ಯತಿಪ್ರತ್ಯಯಃ |
 ಚಿದ್ವದ್ವಾನಾದಂತೋದಾತ್ತಃ || ಧೃತ್ವಾ ಚ ಶಿಶ್ರಫತ್ | ಧೃತಂ ಹಸ್ತಂ ಯಜಮಾನಾರ್ಥಂ ಶ್ರಥಯತಿ |
 ದದಾತಿ | ಶ್ರಥಯಿತೇರ್ಲುಞ್ ಚಿಜ್ ರೂಪಂ || ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ತರಣಿರ್ನ ತರಣಿರವ ತಾರಕಃ ಸೂರ್ಯ
 ಇವ | ಸ ಯಥಾ ಸ್ತೋಪಾಸಕಾಯಾಭಿಮತಂ ಹಸ್ತೇ ಧೃತ್ವಾ ವಿಸರತಿ ತದ್ವತ್ | ಯದ್ವಾ | ತರಣಿಃ
 ಸರ್ವಸ್ಯ ತಾರಕೋ ನ ಶಿಶ್ರಫತ್ | ಯಜಮಾನಂ ನ ಶ್ರಥಯತಿ ನ ಮುಂಚತಿ | ಕಿಂಚಿ ಶ್ವವಸ್ಯಯಾ ನ
 ಶಿಶ್ರಫತ್ | ಹವಿರೂಪಾನ್ನೇಚ್ಛಯೈವ ನ ಶಿಶ್ರಫತ್ | ನ ವಿಮುಂಚತಿ | ಆಯಮನುಗ್ರಹೇಣೈವ ಪಾಲ-
 ಯತೇ ಹವಿಸ್ಸೀಕಾರಸ್ತು ವ್ಯಪದೇಶಮಾತ್ರೇಣೇತಿ ಭಾವಃ | ಇವಾನೀಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕೃತಃ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ
 ದೇವತ್ರಾ ದೇವೇಷು ಮಧ್ಯೇತಿಶಯೇನ ತ್ವಂ ವಿಶ್ವಸ್ಮಾ ಸರ್ವಸ್ಮಾ ಇಷುಧ್ಯತೇ ಹವಿರಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛತ
 ಇಂದ್ರಾದಯೇ || ಇಷುಧ್ಯತಿಃ ಕಂಡಾದಿಃ || ಹವ್ಯಂ ತತ್ರದ್ದೇವತಾಮುದ್ದಿಶ್ಯ ಪ್ರತ್ನಂ ಪುರೋಡಾಶಾ-

ದಿಕಮೋಹಿಷೇ | ಸರ್ವತೋ ವಹಸಿ || ವಹೇರ್ಲೇಟಿ ಯಜಾದಿತ್ಯಾಕ್ಷಂಪ್ರಸಾರಣಂ || ಕಿಂಚಾಯ-
ಮಗ್ನಿರ್ವಿಸ್ವಸ್ಮೈ ಸುಕೃತೇ ಶೋಭನಯಜ್ಞಕರ್ತ್ರೇ ಯಜಮಾನಾಯ ವಾರಂ ಸರ್ವೈರ್ವರಣೀಯಂ
ಪ್ತುದಾದಿನಿವಾರಕಂ ವಾನ್ಮಾದಿಕಮ್ಬಣ್ಣತಿ | ಗಚ್ಛತಿ | ಕರೋತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಾಯಮಗ್ನಿದ್ವಾರಾ
ಸ್ವರ್ಗಾದ್ಯಭಿಮತದ್ವಾರಾಣಿ ವ್ಯುಣ್ಣತಿ | ವಿವೃಣೋತಿ | ಪ್ರತಿಬಂಧಕಪಾಪಾಪನಯನದ್ವಾರಾಭಿಮತಾನಿ
ಸಾಧಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಋಣ್ಣತಿರ್ಗತಿಕರ್ಮಾ | ಯದ್ವಾ | ರಿವಿರ್ಗತ್ಯರ್ಥಃ | ಇದಿತ್ಯಾನ್ವಮ್
ಛಾಂದಸಂ ರೇಫಸ್ಯ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ||

೧ ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವಿಶ್ವಃ—ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ವ್ರಾವ್ಯನೂ (ವಿಶ್ವಾತ್ಮಕನೂ) | ವಿಹಾಯಾಃ—ಸ್ರಭೂತಾಕಾರನೂ | ಅರತಿಃ—
ಈಶ್ವರನೂ ಅದ (ಈ ಅಗ್ನಿಯು) | ದಕ್ಷಿಣೇ—ಅಭಿಮತ ದಾನಸಮರ್ಥವಾದ | ಹಸ್ತೇ—(ಬಲ) ಗೈಯಲ್ಲಿ |
ವಸುಃ—ದಾನಾರ್ಹಧನವನ್ನು | ದಧೇ—ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ | ತರಣಿಃ ನ—ತಾರಕನಾದ ಸೂರ್ಯನಂತೆ |
ಶಿಶ್ರುಧತ್—(ಹಸ್ತಧೃತವಾದ ಧನವನ್ನು ಯಜಮಾನನಿಗೆ) ದಾನಮಾಡುತ್ತಾನೆ [ಅಥವಾ | ತರಣಿಃ—ತಾರಕನಾದ
ಅಗ್ನಿಯು | ನ ಶಿಶ್ರುಧತ್—ಯಜಮಾನನನ್ನು ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ | ಶ್ರವಸ್ಯಯಾ—ಹವೀರೂಪವಾದ ಅನ್ನೇಚ್ಛೆಯಿಂದ
(ಮಾತ್ರ) | ನ ಶಿಶ್ರುಧತ್—ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ | ದೇವತ್ರಾ ಇತ್—ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನೀನೇ | ವಿಶ್ವಸ್ಮೈ—
ಎಲ್ಲಾ | ಇಷುಧ್ಯತೇ—ಹವೀಕಾಮರಾದ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ | ಹವ್ಯಂ—(ತತ್ತ್ವದೈವತೋದ್ದೇಶದಿಂದ ದತ್ತವಾದ)
ಹವಿಸ್ಸನ್ನು | ಆ ಊಹಿಷೇ - ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗೂ ವಹಿಸುತ್ತೀ (ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯು) | ವಿಶ್ವಸ್ಮೈ ಸುಕೃತೇ ಇತ್—
ಎಲ್ಲಾ ಶುಭಕರ್ಮ ಕರ್ತೃಗಳಿಗೂ | ವಾರಂ—ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಅವೇಕ್ಷಣೀಯವಾದ ಅನಾದಿಗಳನ್ನು | ಋಣ್ಣತಿ—
ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾನೆ | (ಕಿಂಚ—ಮತ್ತು) | ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ದ್ವಾರಾ—ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಅಭಿಮತ
ದ್ವಾರಗಳನ್ನು | ವಿ ಋಣ್ಣತಿ—ತೆರೆಯುತ್ತಾನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸರ್ವರಿಂದ ಅಭಿಗಮ್ಯನೂ, ಮಹನೀಯನೂ, ಈಶ್ವರನೂ ಅದ ಅಗ್ನಿಯು ಅಭಿಮತದಾನಸಮರ್ಥವಾದ
(ತನ್ನ) ದಕ್ಷಿಣ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ (ದಾನಾರ್ಹ) ಧನವನ್ನು ಧರಿಸಿ, ತಾರಕನಾದ ಸೂರ್ಯನಂತೆ (ಯಜಮಾನನಿಗೆ)
ದಾನಮಾಡುತ್ತಾನೆ; (ತಾರಕನಾದ ಇವನು ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳನ್ನು ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ) ಹವಿರಾದಿ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೂ
(ಯಜಮಾನನನ್ನೂ) ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ. (ಎಂದರೆ ಹವಿರಾದಿಗಳು ವ್ಯವದೇಶರೂಪಗಳು ಅನುಗ್ರಹವೇ ಪಾಲನೆಗೆ ಮುಖ್ಯ
ಕಾರಣ) ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಹವೀಕಾಮರಾದ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ (ಯಜಮಾನನಿಂದ)
ದತ್ತವಾದ (ಚರ್ವಾದಿಗಳನ್ನು) ಒಯ್ಯುಕೊಡುತ್ತಾನೆ; ಮತ್ತು ಶುಭವಾದ ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರೆಲ್ಲರಿಗೂ
(ಕ್ಷುಣ್ಣಿವಾರಕವಾದ) ಅನ್ನವನ್ನೂ ದೊರಕಿಸುತ್ತಾನೆ, (ಅಭಿಮತವಾದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಲೋಕಗಳ) ದ್ವಾರಗಳನ್ನೂ
ತೆರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

English Translation-

The universal, mighty and imperious (Agni) holds riches in his right hand; but, like the sun, he loosens his grasp (in favour of his worshipper),

although he relaxes not from his desire of the (sacrificial) food. Verily, Agni, you bear the oblation to every one of the gods who desires it ; Agni grants blessings to every pious (worshipper) and opens for him the gates (of heaven).

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ದಕ್ಷಿಣೇ—ಅಭಿಮತಂ ಪ್ರದಾತುಂ ಉತ್ಸಾಹಯುಕ್ತೇ ಹಸ್ತೇ ವಾಮೇತರೇ | ದಕ್ಷಿಣ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉದಾರ ವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎಂದೂ, ಎಡಗಡೆಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಹಸ್ತವು ಎಂದರೆ ಬಲಗೈ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ನಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಶ್ವಃ—ಸರ್ವಃ ಗಂತವ್ಯಃ ಯದ್ವಾ ವಿಶ್ವಾತ್ಮಕಃ | ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಹೊಂದಲು ಅರ್ಹ ನಾದವನು ಅಥವಾ ಸರ್ವಾತ್ಮಭಾವದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಇರುವವನು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವಿಶ್ವ ಶಬ್ದವು—ಉರು, ತುಪಿ ಎಂಬ ಹಸ್ತೆರಡು ಬಹುನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸರ್ವ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಬಹಳ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ವ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ವಿಹಾಯಾಃ—ಽಽ ಮಹನ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೩) ವಿಹಾಯಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಹಾನ್ ಮಹತ್ವದಿಂದ ಪೂರಿತನಾದವನು ಅಗ್ನಿಯು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ತರಣೀನಃ ಧೃತ್ವಾ ಚ ಶಿಶ್ರಫತ್—ತರಣಿಃ ತಾರಕಃ ಸೂರ್ಯ ಇವ ಧೃತಂ ಹಸ್ತಂ ಯಜಮಾ-
ನಾರ್ಥಂ ಶ್ರಫಯತಿ ದದಾತಿ | ಯಥಾ ಸಃ ಸ್ವೋಪಾಸಕಾಯ ಅಭಿಮತಂ ಹಸ್ತೇ ಧೃತ್ವಾ ವಿಕರತಿ ತದ್ವತ್ |
ಯದ್ವಾ ತರಣಿಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ತಾರಕಃ ನ ಶಿಶ್ರಫತ್ ಯಜಮಾನಂ ನ ಶ್ರಫಯತಿ ನ ಮುಂಚತಿ | ತರಣಿ ಶಬ್ದವು ಪ್ರವ್ರ್ತನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನನ್ನು ಸೇವಿಸುವವನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ತನ್ನ ಹಸ್ತದಿಂದ ಧರಿಸಿ ಅವನಿಗೆ ಕೊಡುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಕೂಡ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಅಭಿಮತವನ್ನು ತನ್ನ ಹಸ್ತದಿಂದಲೇ ಧರಿಸಿಕೊಡುವನು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವೂ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಸೂರ್ಯನು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ತರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ತನ್ನನ್ನು ಸೇವಿಸುವ ಯಜಮಾನರನ್ನು ತೊಂದರೆಗೆ (ಸಿಕ್ಕಿಸದಂತೆ) ಒಳಗುಮಾಡದೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ಥಿತಿಯುಳ್ಳವರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವನು ಎಂದೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಶ್ರವಸ್ಯಯಾ ನ ಶಿಶ್ರಫತ್ ನ ವಿಮುಂಚತಿ | ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರನ್ನು ತನಗೆ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವರೆಂಬ ಅಭಿಮಾನದಿಂದಲೇ ಅಥವಾ ತನಗೆ ಹವಿಸ್ಸುಗಳು ಇವರಿಂದ ಸಿಕ್ಕುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಯಜಮಾನರನ್ನು ಬಿಡದೆ ರಕ್ಷಿಸುವನೆಂದು ತಿಳಿಯಬಾರದು. **ಅಯಂ ಅನುಗ್ರಹೇಣೈವ ಪಾಲಯತೇ ಹವಿಃ ಸ್ವೀಕಾರಸ್ತು ವ್ಯಪದೇಶಮಾತ್ರಂ** ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ಎಂಬುದು ಮಾತ್ರ ಒಂದು ನೆಪವಾಗಿರುವುದು ಆದರೆ ಇವನು ಯಜಮಾನರನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಮಾಡುವವನಾಗಿಯೇ ಯಾವಾಗಲೂ ರಕ್ಷಿಸುವನು' ಎಂದು ನಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಶ್ರವಃ—ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ಸಂ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಅಮಂದಾನ್ಯೋಮಾನ್ ಪ್ರ ಭರೇ ಮನೀಷಾ ಸಿಂಧಾವಧಿ ಪ್ರಿಯತೋ ಭಾವ್ಯಸ್ಯ |
ಯೋ ಮೇ ಸಹಸ್ರಮಮಿಮೀತ ಸನಾತನೋರಾಜಾ ಶ್ರವ ಇಚ್ಛಮಾನಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೬-೧)

ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರವಃ—ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಯಶಸ್ಸೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಅಸಸ್ರಾಣಾಸಃ ಶವಸಾನಮಚ್ಛೇಂದ್ರಂ ಸುಚಕ್ರೇ ರಥ್ಯಾಸೋ ಅಶ್ವಾಃ |

ಅಭಿ ಶ್ರವ ಋಜ್ಯಂತೋ ವಹೇಯುರ್ನೂ ಚಿನ್ನು ನಾಯೋರಮೃತಂ ವಿ ದಸ್ಯೇತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೩೬-೩)

ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರವ ಇತಿ ಅನ್ವನಾಮ ಶ್ರುತಿಯೇ ಇತಿ ಸತಃ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸುವರು. ನಾಯವರು ಶ್ರವಃ ಅತ್ಮನ ಇಚ್ಛೆತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೃತ್ ನೃತ್ಯಯವು ಬಂದಿರುವ ಶ್ರವಸ್ಯಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನರೂಪವಾದ ಅನ್ವದಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು.

ವಿಶ್ವಸ್ಮೈ ಸುಕೃತೇ ವಾರಂ ಋಣ್ಯತಿ—ಶೋಭನಯಜ್ಞಕರ್ತ್ರೇ ಯಜಮಾನಾಯ ಸರ್ವೈರ್ವರ-
ಣೀಯಂ ಹೃದಾದಿನಿವಾರಕಂ ವಾ ಅನ್ನಾದಿಕಂ ಕರೋತಿ | ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಿಗಾಗಿ ಹಸಿವೆಯನ್ನು ಅಡಗಿಸುವ ಅನ್ನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಅಗ್ನಿಃ ದ್ವಾರಾ ವ್ಯುಣ್ಯತಿ—ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ವರ್ಗವೇ ಮೊದಲಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದ ಪಾತಕಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದರಿಂದ ಯಜಮಾನರ ಇಷ್ಟಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ದಧೇ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಪಣಯೋಃ ಧಾತು. ಅಂತರ್ಭಾವಿತ ಣ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಧಾತು. ಛಾಂದಸ-
ವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಿಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರತಿಃ—ಋ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ವಹಿವಸ್ಯರ್ಥಿಭ್ಯಶ್ಚಿತ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿ
ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಿತ್ವ ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ
ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತರಣಿಃ—ತ್ಯ ಪ್ಲನತರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಅರ್ತಿಸ್ವಧ್ಯ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೨೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಿ
ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಿಶ್ರಥತ್—ಶ್ರಧ ಮೋಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲುಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್
ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಚಿಶ್ರಿದ್ವಸುಭ್ಯಃ—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ
ಚಜಾದೇಶ. ಚಿಜೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಉಪಧಾಹ್ರಸ್ವ. ಸನ್ನದ್ಧಾವಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲವಾದರೂ

ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯಮಾರ್ಜಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ರವಸ್ಯಯಾ—ಶ್ರವಃ ಆನ್ವಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವಕ್ಷಾಮಾಡುವಾಗ ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್. ಕೃಜಂತಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಟಾವ್. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಇಷುಧ್ಯತೇ—ಇಷುಧ ಶರಧಾರಣೇ. ಧಾತು. ಕಂಡ್ವಾದಿ. ಕಂಡ್ವಾದಿಭ್ಯೋ ಯಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಕ್. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ನುಮ್ ರಹಿತವಾದ ಶತ್ವವಿನ ವರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಶತುರನುಮೋನದ್ಯಜಾದೀ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವತ್ರಾ—ದೇವಮನುಷ್ಯಪುರುಷಪುರು— (ವಾ. ಸೂ. ೫-೪-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ರಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಪರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತನಾಗುತ್ತದೆ.

ಊಹಿಷೇ—ವಹ ಪ್ರಾವಣೇ. ಧಾತು. ಭಂದಸಿ ಲುಜ್ಲಜ್ಲಿಟಃ. ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ಥಾಸಃ ಸೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೇ ಆದೇಶ. ವಚಿಸ್ವಸಿಯಜಾದೀನಾಂ ಕಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಕೃತೇ—ಶೋಭನಂ ಕರೋತಿ ಇತಿ ಸುಕೃತ್. ಡುಕೃತ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿವ್ ಬಂದಾಗ ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಪಿತಿಕೃತಿ ತುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತುಕಾಗಮ. ಕೃದುತ್ತರವದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಣ್ವತಿ—ಇದು ಸೌತ್ರಧಾತು ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ ರಿವಿ ಗತೌ. ಧಾತು. ಇದಿಶೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಭಾಂದವನಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ರೇಫಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ನುಮಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಣತ್ಯ. ಲಿಟ್ ಪ್ರಧನಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದ್ವಾರಾ—ದ್ವಾರಾಣಿ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶೇಶ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ. || ೬ ||

! ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕಃ !

ಸ ಮಾನುಷೇ ವೃಜನೇ ಶಂತಮೋ ಹಿತೋಽಗ್ನಿಯರ್ಜ್ಜೇಷು ಜೇನ್ಯೋ ನ
ವಿಶ್ವತೀಃ ಪ್ರಿಯೋ ಯಜ್ಞೇಷು ವಿಶ್ವತೀಃ |
ಸ ಹವ್ಯಾ ಮಾನುಷಾಣಾಮಿಳಾ ಕೃತಾನಿ ಪತ್ಯತೇ |
ಸ ನಸ್ಮಾಸತೇ ವರುಣಸ್ಯ ಧೂರ್ತೇರ್ನುಹೋ ದೇವಸ್ಯ ಧೂರ್ತೇಃ || ೭ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಃ | ಮಾನುಷೇ | ವೃಜನೇ | ಶಂತಮಃ | ಹಿತಃ | ಅಗ್ನಿಃ | ಯಜ್ಞೇಷು | ಜೇನ್ಯಃ | ನ | ವಿಶ್ವತೀಃ
ಪ್ರಿಯಃ | ಯಜ್ಞೇಷು | ವಿಶ್ವತೀಃ |
ಸಃ | ಹವ್ಯಾ | ಮಾನುಷಾಣಾಂ | ಇಳಾ | ಕೃತಾನಿ | ಪತ್ಯತೇ |
ಸಃ | ನಃ | ತ್ರಾಸತೇ | ವರುಣಸ್ಯ | ಧೂರ್ತೇಃ | ಮಹಃ | ದೇವಸ್ಯ | ಧೂರ್ತೇಃ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸೋಽಗ್ನಿರ್ಮಾನುಷೇ ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನಿ ವೃಜನೇ ವರ್ಜನೀಯೇ ಪಾಪೇ
ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ ಯಜ್ಞೇಷು ನಿಮಿತ್ತೇಷು ಶಂತಮೋಽತ್ಯಂತಂ ಸುಖತಮಃ ಅರಿಷ್ಟಸ್ಯ ನಿವಾರಕತ್ವಾತ್
ಅತಃ ಏವ ಹಿತಃ ಸ್ವರ್ಗಾದ್ಯಭಿಮತಸಾಧಕತ್ವಾತ್ | ಕಿಂಚಾಯಂ ಯಜ್ಞೇಷು ವಿಶ್ವತಿರ್ಯತ್ಸಿಗ್ಗ್ರಾಸಾಣಾಂ
ಪ್ರಜಾನಾಮತಿಶಯೇನ ಪಾಲಕಃ || ಪತ್ಯಾನ್ವೈಶ್ವರ್ಯ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ
ಪರಾದಿತ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತ್ಯುತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ || ಅತಃ ಏವ ಪ್ರಿಯಶ್ಚ ಭವತಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ |
ಜೇನ್ಯೋ ನ ವಿಶ್ವತಿರ್ಜಯತೀಲೋ ರಾಜೇವ | ಸ ಯಥಾ ಪರಸೇನಾದ್ಯುಪದ್ರವಪರಿಹಾರೇಣ
ಸಮ್ಯಕ್ಪರಿಪಾಲನೇನ ಚ ಪ್ರಜಾನಾಂ ಪ್ರಿಯೋ ಭವತಿ | ಕಿಂಚಾಯಮಗ್ನಿರ್ಮಾನುಷಾಣಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ
ಯಜಮಾನಾನಾಂ ಸಂಬಂಧಿನಿ ಹವ್ಯಾ ಹವೀಂಷೀಳಾ ಕೃತಾನೀಳಾಯಾಂ ವೇದ್ಯಾಂ ಕೃತಾನಿ ಸಂಪಾದಿ-
ತಾನ್ಯುದ್ವಿಶ್ಯ ಪತ್ಯತೇ | ಪತತಿ | ಆಗಚ್ಛತಿ | ಕಿಂಚ ಸೋಽಗ್ನಿರ್ದೋಽಸ್ಮಾನ್ಯಜಮಾನಾನ್ವರುಣಸ್ಯ
ನಾರಕಸ್ಯ ಧೂರ್ತೇರ್ಹಿಂಸಕಸ್ಯ ಭಯಾತ್ರಾಸತೇ | ತ್ರಾಯತೇ | ಯದ್ವಾ | ಧೂರ್ತೇರಿತಿ ಪಂಚಮಿ |
ವರುಣಸ್ಯ ಪಾಪದೇವಸ್ಯ ಧೂರ್ತೇರ್ಹಿಂಸಕಾತ್ | ಕಿಂಚ ಮಹೋ ಮಹತೋ ದೇವಸ್ಯ

ಧೂರ್ತೇರ್ಹಿಂಸಾತಸ್ತ್ರಸತೇ | ಪಾಲಯತೇ | ಆಯಷ್ಟಾರಮಗ್ನಿರ್ಹಿನಸ್ತೀತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ | ಯದ್ವಾ |
ಏಕಮೇವ ನಾಕೃಂ | ಧೂರ್ತೇರ್ಹಿಂಸಕಸ್ಯ ಮಹೋ ಮಹತೋ ವರುಣಸ್ಯ ದೇವಸ್ಯ ವರುಣಾಖ್ಯಾಯಾಃ
ಪಾಪದೇವತಾಯಾ ಧೂರ್ತೇರ್ಹಿಂಸಾತೋ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ ಸೋಽಸ್ಮಿ ಸ್ತ್ರಾಸತೇ | ತ್ರಾಯತೇ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಮಾನುಷೇ—ಮನುಷ್ಯ ಸಂಬಂಧವಾದ | ವೃಜನೇ—ವಾವ (ವರಿಹಾರ) ವಿಷಯದಲ್ಲಿ | ಯಜ್ಞೇಷು—
ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ | ಶಂತಮಃ—ಅತ್ಯಂತ ಸುಖಕರನೂ | ಹಿತಃ—(ಆದ್ದರಿಂದಲೇ) ಹಿತಕರನೂ | ಯಜ್ಞೇಷು—
ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ | ವಿಶ್ವತಿಃ—(ಋತ್ವಿಗ್ರೂಪರಾದ) ವ್ರಜೆಗಳ ವಾಲಕನೂ | ಜೇನ್ಯಃ—ಜಯಶೀಲನೂ (ಆದ) |
ವಿಶ್ವತಿಃ ನಃ—ರಾಜನತೆ | ಪ್ರಿಯಃ—ವಿಶ್ವಾಸಪಾತ್ರನೂ (ಆದ) | ಸಃ ಅಗ್ನಿಃ—ಆ ಅಗ್ನಿಯು | ಇಳಾ
ಕೃತಾನಿ—ವೇದಿಕೆಯಮೇಲೆ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರುವ | ಮಾನುಷಾಣಾಂ—ಮನುಷ್ಯ ಸಂಬಂಧವಾದ | ಹವ್ಯಾ—
ಹವಿಸ್ಸನ್ನು (ಉದ್ದೇಶಿಸಿ) | ಪತ್ಯತೇ—ಬರುತ್ತಾನೆ | (ಕಿಂಚಿ - ಮತ್ತು) | ಸಃ—ಅವನು | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು
(ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳನ್ನು) | ವರುಣಸ್ಯ—(ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ) ಅಡ್ಡಿಮಾಡುವ | ಧೂರ್ತೇಃ—ಹಿಂಸಕನಿಂದ |
ತ್ರಾಸತೇ—ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ | (ಮತ್ತೂ) | ಮಹಃ ದೇವಸ್ಯ—ಬಲಿಷ್ಠನಾದ (ವರುಣನಾಮಕ ಪಾವ) ದೇವತೆಯ |
ಧೂರ್ತೇಃ—ಹಿಂಸೆಯಿಂದ | (ತ್ರಾಸತೇ—ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ) [ಅಥವಾ | ಧೂರ್ತೇಃ—ಹಿಂಸಕಳೂ | ಮಹಃ—
ಬಲಿಷ್ಠಳೂ ಆದ | ವರುಣಸ್ಯ ದೇವಸ್ಯ—ವರುಣನಾಮಕ (ಪಾವ) ದೇವತೆಯ | ಧೂರ್ತೇಃ—ಹಿಂಸೆಯಿಂದ |
ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಸಃ—ಆ ಅಗ್ನಿಯು | ತ್ರಾಸತೇ - ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ.]

೧ ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯಸಂಬಂಧವಾದ ವಾವ (ವರಿಹಾರಮಾಡಿ) ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನೂ,
(ಆದ್ದರಿಂದಲೇ) ಹಿತಕರನೂ, ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಋತ್ವಿಜರುಗಳ ವಾಲಕನೂ, ಜಯಶೀಲನಾದ ರಾಜನು (ವ್ರಜೆಗಳಿಗೆ)
ಪ್ರಿಯನಾಗಿರುವಂತೆ ಪ್ರಿಯನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ಮನುಷ್ಯರು ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರುವ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು
(ಉದ್ದೇಶಿಸಿ) ಬರುತ್ತಾನೆ; (ಬಂದು) ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳಾದ ನಮ್ಮನ್ನು ಯಾಗಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಮಾಡಿ ಹಿಂಸೆಮಾಡುವ ಪಾಪ
(ದೇವತೆಯ) ಹಿಂಸೆಯಿಂದ ಕಾಪಾಡುತ್ತಾನೆ.

English Translation

Agni is a most amiable friend in human infirmity through the means of sacrifices; the beloved protector of all in sacrifices, like a victorious prince, he alights upon the oblations of men when placed upon the altar: he preserves us from the malignity of Varuna; from the malignity of the mighty deity (of sin.)

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಗ್ನಿಃ ಮಾನುಷೇ ವೃಜನೇ ಯಜ್ಞೇಷು ಶಂತಮಃ ಹಿತಃ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನಿ
ವರ್ಜನೀಯೇ ಪಾಪೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ ಯಜ್ಞೇಷು ಅತ್ಯಂತಂ ಸುಖತಮಃ ಅರಿಷ್ಟಸ್ಯ ನಿವಾರಕತ್ವಾತ್ |

ಅತವನ ಸ್ವರ್ಗಾದ್ಯಭಿಮತಸಾಧಕತ್ವಾತ್ ಹಿತಃ | ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಮಸ್ತಿತಿಯನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವ ಪಾಪಸಂಬಂಧವು ಉಂಟಾದಾಗ ಅದನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಉಪಾಯವಾದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಹವಿಸ್ಸೀಕಾರವೇ ಮಾಡಲಾದವುಗಳಿಂದ ಅರ್ಚಿತನಾಗಿ ಅವರವರ ವಾತಕಗಳನ್ನು ವರಿಹರಿಸುವುದರ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಬಹಳವಾಗಿ ಸುಖಕರನಾಗುವನು. ಮತ್ತು ಈ ಅಗ್ನಿಯೇ ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರಿಗೆ ಅನಿಷ್ಟವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಸ್ವರ್ಗವೇ ಮಾಡಲಾದ ಇಷ್ಟಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುವುದರಿಂದ ಹಿತವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನಾಗಿಯೂ ಇರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಯಜ್ಞೇಷು ವಿಶ್ವತೀ ಜೇನ್ಯೋ ನ ವಿಶ್ವತೀ—ಆಯಂ ಯಜ್ಞೇಷು ಋತ್ವಿಗ್ರೂಪಾಣಾಂ ಪ್ರಜಾನಾಂ ಅತಿಶಯೇನ ಸಾಲಕಃ ಅತಃ ಏವ ಪ್ರಿಯತ್ನ | ಜಯತೀಲಃ ರಾಜಾ ಪರಸೇನಾದ್ಯುಪದ್ರವ ಪರಿಹಾರೇಣ ಸಮ್ಯಕ್ ಪರಿಪಾಲನೇನ ಚ ಪ್ರಜಾನಾಂ ಪ್ರಿಯೋ ಭವತಿ ಇತಿ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಅಗ್ನಿಯು ರಾಜಸಂತೆ ಇರುವನು ಎಂದು ಈ ವಾಕ್ಯವಿಂದ ರಾಜನಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿವೆ. ರಾಜನು ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ ತನ್ನೂ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವ ರಕ್ತಪಿನ್ ನೇನೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಹಿತಕರನಾಗಿ ಜಯತೀಲನಾಗಿರುವಂತೆಯೂ, ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಜೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಪಾಡುವುದರಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಆಸ್ಪದನಾಗಿರುವಂತೆಯೂ, ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಋತ್ವಿಜರಾಗಿರುವ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಅವರ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಅವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನಾದುದರಿಂದ ಅವರ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಆಸ್ಪದನಾಗಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥ.

ವಿಶ್ವತೀ—ಪ್ರಜಾನಾಂ ಅತಿಶಯೇನ ಸಾಲಕಃ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಒಹಳ ಜೆನ್ನಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ವಿಶ್ವತಿ ಶಬ್ದವು ನಿರುಕ್ತಕಾರದಿಂದ ಸರ್ವಸ್ಯ ಸಾತಾ, ಸಾಲಾಯಿತಾ ವಾ | ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸುವವನು ಅಥವಾ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನಿರಿಸಿರುವರು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಅಸ್ಯ ವಾಮಸ್ಯ ಪಲಿತಸ್ಯ ಹೋತುಸ್ತಸ್ಯ ಭ್ರಾತಾ ಮಧ್ಯಮೋ ಅಸ್ತೃಶ್ಯಃ |
ತ್ವತೀಯೋ ಭ್ರಾತಾ ಘೃತಪೃಷ್ಠೋ ಅಸ್ಯಾತ್ರಾಪಶ್ಯಂ ವಿಶ್ವತಿಂ ಸಸ್ತಪುತ್ರಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೧)

ಪ್ರ ವಾವೃಜೇ ಸುಪ್ರಯಾ ಬರ್ಹಿರೇಷಾಮಾ ವಿಶ್ವತೀವ ಬೀರಿಟಿ ಇಯೋತೇ |

ವಿಶಾಮಕೋರೂಷಸಃ ಪೂರ್ವಯೂತೌ ವಾಯುಃ ಪೂಷಾ ಸ್ವಸ್ತಯೇ ನಿಯುತ್ವಾನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೩೯-೨)

ಈ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವತಿಶಬ್ದವು ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತಃ ಸಾತಾ ಸಾಲಾಯಿತಾ ವಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಮಾನುಷಾಣಾಂ ಹವ್ಯಾ ಇಳಾ ಕೃತಾನಿ ಪತ್ಯತೇ—ಮಾನುಷಾಣಾಂ ಯಜಮಾನಾನಾಂ ಸಂಬಂಧೀನಿ ಹವೀಂಷಿ ವೇದ್ಯಾಂ ಸಂಪಾದಿತಾನಿ ಉದ್ದಿಶ್ಯ ಅಯಮಗ್ನಿ ರಾಗಚ್ಛತಿ | ಅಗ್ನಿಯು, ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರು ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿರುವುದನ್ನು ಉದ್ದೇಶಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅವುಗಳ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಬರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಇಳಾ ಶಬ್ದವು — ಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೫) — ವಾಣ್ಮನುಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೩) ಅನ್ನ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, (ನಿ. ೩-೯) ಗೋನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಭೂಮಿ, ವಾಕ್, ಅನ್ನ, ಗೋವು ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಇಳಾ — ಈಟೀಲೇ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಣಃ | ಸ್ತುತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಈಡ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಇಳಾ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವರು ಸಾಯಣರು ಮಾತ್ರ ಯಜ್ಞವೇದಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವರುಣಸ್ಯ ಧೂರ್ತೇಃ ತ್ರಾಸತೇ ಮಹಃ ದೇವಸ್ಯ ಧೂರ್ತೇಃ ತ್ರಾಸತೇ ಎಂದು ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಯೂ, ಧೂರ್ತೇಃ ಮಹಃ ದೇವಸ್ಯ ವರುಣಸ್ಯ ಧೂರ್ತೇಃ ನೈ ಅಗ್ನಿಃ ತ್ರಾಸತೇ ಎಂದು ಒಂದು ವಾಕ್ಯದ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಮೊದಲನೆಯ ವಿಧದಲ್ಲಿ ವರುಣ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಹಿಂಸಕನ ಅಥವಾ ಹಿಂಸಕನ ಭಯದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ರಕ್ಷಿಸುವನು, ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞವಾಡದಿರುವವನನ್ನು (ಹಿಂಸೆಗೆ ಒಳಗುವಾಡುವನು) ಹಿಂಸಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ವರುಣ ಎಂಬ ಪಾವದೇವತೆಯು ಮಹತ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದಾಗಿ ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಹಿಂಸಕನಾಗಿರುವ ಆದೇವತೆಯ ಹಿಂಸೆಯಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಧೂರ್ತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹಿಂಸೆ ಎಂತಲೂ ಹಿಂಸಕ ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಮಹಃ—ಮಹತಃ | ಮಹಃ ಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ವರಿತವಾಗಿದೆ.

ಸಿತುಂ ನು ಸ್ತೋಷಂ ಮಹೋ ಧರ್ಮಾಣಂ ತವಿಷೀಂ |

ಯಸ್ಯ ತ್ರಿತೋ ವ್ಯೋಜಸಾ ವೃತ್ರಂ ವಿಸರ್ವಮರ್ಧಯತ್ ||

(ಮು. ಸಂ ೧-೧೮೭-೧)

ಇಲ್ಲಿ ಮಹಃ ಮಹತಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

|| ಪಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವೃಜನೇ—ವೃಜೇ ವರ್ಜನೇ ಧಾತು. ಕ್ಲೌ ಸ್ಕೌ ವೃಜಿ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೨೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯುವೋರನಾಕೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ. ನಸ್ತಮಿಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಶಂತಮಃ—ಅತಿಶಾಯನೇ ತಮಬಿಷ್ಯನೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ತಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜೇನ್ಯಃ—ಜಿ ಜಯೇ. ಧಾತು. ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಂ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೧೩) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲ ಗ್ರಹಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಅಟೋ ಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ

ಸುಡಾಗಮ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇತಿಗೆ ಗುಣ. ಯತೋನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವತಿಃ—ವಿಶಾಂ ವತಿಃ ವಿಶ್ವತಿಃ ಪತ್ಯಾವೈಶ್ವರ್ಯೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಪರಾದಿಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರ ವದಾದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹವ್ಯಾ—ಹವ್ಯಾಸಿ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಶೇಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಿಗೆ ಲೋಪ.

ಇಡಾ—ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮ್ರಮಿಗೆ ಲುಕ್.

ಪತ್ಯತೇ—ವತ್ಪಲ್ಯ ಗತ್. ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆತ್ಮನೇವದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ತಪ ಐದ್ವಯೇ ಧಾತು. ದಿವಾದಿ. ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯವಾಗಿ ಪಾರಾಂತರವು ಸಮತನಾದುದರಿಂದ ಲಟಿನಲ್ಲಿ ಪತ್ಯತೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತ್ರಾಸತೇ—ತ್ರೈಬ್ ಪಾಲನೇ. ಧಾತು ಭ್ವಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತನ್ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಟತ ಆತ್ಮನೇಪ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಏತ್ಯ. ಶವ್ ವಿಕರಣ. ಆಚ್ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಆಯಾದೇಶ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ಣ ವ್ಯತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧೂರ್ತೇಃ—ಧುವೀ ಹಿಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ರಿಚ್ ಕೌಚಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಚ್. **ತಿತುತ್ರತಥಸಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಣ್ಣಿವೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. **ಉಪಧಾಯಾಶ್ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧೆಗೆ ದೀರ್ಘ. **ಲೋಪೋವ್ಯೋರ್ವಲಿ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಬರುವ ವಕಾರಲೋಪವನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಊರ್. ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ **ರಾಲೋಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಜನ್ಯಂತ ಷಷ್ಠ್ಯಂತದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಹಃ—ಮಹತಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅತಿಗೆ ಲೋಪ. ಅಥವಾ ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಷಷ್ಠ್ಯಂತರೂಪ. **ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಗ್ನಿಂ ಹೋತಾರಮಾಳತೇ ವಸುಧಿತಿಂ ಪ್ರಿಯಂ ಚೇತಿಷ್ಠಮರತಿಂ ನೈರಿರೇ

ಹವ್ಯವಾಹಂ ನೈರಿರೇ |

ವಿಶ್ವಾಯುಂ ವಿಶ್ವವೇದಸಂ ಹೋತಾರಂ ಯಜತಂ ಕವಿಂ

ದೇವಾಸೋ ರಣ್ವಮನಸೇ ವಸೂಯವೋ ಗೀರ್ಭೀ ರಣ್ವಂ ವಸೂಯವಃ ||

ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಗ್ನಿಂ | ಹೋತಾರಂ | ಈಳತೇ | ವಸುಧಿತಿಂ | ಪ್ರಿಯಂ | ಚೇತಿಷ್ಠಂ | ಅರತಿಂ | ನಿ | ಏರಿರೇ |

ಹವ್ಯವಾಹಂ | ನಿ | ಏರಿರೇ |

ವಿಶ್ವಾಯುಂ | ವಿಶ್ವವೇದಸಂ | ಹೋತಾರಂ | ಯಜತಂ | ಕವಿಂ |

ದೇವಾಸಃ | ರಣ್ವಂ | ಅವಸೇ | ವಸೂಯವಃ | ಗೀರ್ಭಿಃ | ರಣ್ವಂ | ವಸೂಯವಃ || ಅ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅನುಮಗ್ನಿಂ ಹೋತಾರಮಾಹ್ವತಾರಂ ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕಂ ವೇಳತೇ | ಋತ್ವಿಜಃ ಸ್ತುವಂತಿ | ತಥಾ ವಸುಧಿತಿಂ ಧನಸ್ಯ ಧಾರಯಿತಾರಂ ದಾತಾರಂ ವಾ ಅತಃ ಏವ ಪ್ರಿಯಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರಿಯತಮಂ ಚೇತಿಷ್ಠಮತಿಶಯೇನ ಯಜಮಾನಾನಾಂ ಚೇತಯಿತಾರಂ ಯದ್ವಾ ಪ್ರಕೃಷ್ಣಚೇತನವಂತಂ || ಚೇತ್ಪ್ರಶ-
ಬ್ದಾತ್ಪ್ರಶ್ನಂದಸೀತೀಷ್ಠನ್ | ತುರಿಷ್ಠೇಮೇಯಃಸ್ಥಿತಿ ತೈಲೋಪಃ || ಅರತಿಮಿಾತ್ವರಂ ತಾದೃಶಂ ದೇವಂ ನೈರಿರೇ | ನಿತರಾಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ | ಪ್ರಾಪ್ತೀರೇವ ವಿಶೇಷ್ಯತೇ | ಹವ್ಯವಾಹಂ ನೈರಿರೇ | ನಿಶೇವೇಣ ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ | ಇತರದೇವೇಭ್ಯೋ ಹವ್ಯಂ ವೋಢುಂ ಯಥಾ ಪ್ರಭವತಿ ತಥಾ ನಿತರಾಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ | ಪುನಃ ಕೀದೃಶಂ | ವಿಶ್ವಾಯುಂ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಾಣಿಜೀವನಂ ವಿಶ್ವವೇದಸಂ ಸರ್ವಪ್ರಜ್ಞಂ ಹೋತಾರಂ ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವತಾರಂ ಯಜತಂ ಯಜನೀಯಂ ಕವಿಂ ಸರ್ವಜ್ಞಂ || ಈರ ಪ್ರೇರಣೇ ಈರ ಗತಾ ವಿತ್ಯನ್ಯತಮಸ್ಯ ಲಿಟಿ ರೂಪಂ || ಕಿಂಚಿ ದೇವಾಸೋ ದೇವನತೀಲಾ ಋತ್ವಿಜೋ ರಣ್ವಮತಿಪ್ರವೃದ್ಧಾಃ ಶಬ್ದಯಂತಮವಸೇಸ್ಯ ರಕ್ಷಣಾಯ ವಸೂಯವೋ ವಸುಕಾಮಾಃ ಸಂತಃ | ಪುನಃ ಕೀದೃಶಾಃ | ಗೀರ್ಭಿಃ ಸ್ತುತಿಭೀ ರಣ್ವಂ ರಣಯಂತಂ ರಮಣೀಯಂ ವಾ ವಸೂಯವೋ ವಸು ಹವೀರೂಪಮನ್ನಮಗ್ನಯೇ ಪ್ರದಾತುಮೂತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತೋ ನೈರಿರೇ | ಸ್ತೀತೋ ಯಥಾ ಧನಂ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ ತಥಾ ಹನಿರಾದಿನಾ ಪ್ರಾಪ್ತಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೋತಾಂ—ದೇವತೆಗಳ ಆಹ್ವಾನಕರ್ತೃವಾದ | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಈಳಿತೇ—ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ |
ವಸುಧಿತಿಂ—ಧನಾಶ್ರಯನೂ (ಧನದಾತೃವೂ) | ಪ್ರಿಯಂ—(ಸರ್ವರಿಗೂ) ಪ್ರಿಯನೂ | ಚೇತಿಷ್ಯಂ—ಹೆಚ್ಚಾದ
ಜೈತನ್ಯ (ಶಕ್ತಿ) ವಿಶಿಷ್ಟನೂ (ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಸುವವನೂ) | ಅರತಿಂ—ಈಶ್ವರನೂ ಆದ (ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) |
ನಿ ಏರಿರೇ—ಸಮೀಪಿಸಿದರು | ಹವ್ಯವಾಹಂ—ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿರ್ವಾಹಕನೂ | ವಿಶ್ವಾಯಂ—ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿ
ಗಳಿಗೂ ಜೀವನ (ರೂಪ)ನೂ | ವಿಶ್ವವೇದಸಂ—ಸರ್ವಜ್ಞನೂ | ಹೋತಾರಂ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸುವ
(ಹೋಮನಿಷ್ಠಾದಕನಾದ) ವಸೂ | ಯಜತಂ—(ಯಾಗಾದಿಗಳ ಮೂಲಕ) ಪೂಜ್ಯನೂ | ಕವಿಂ—ತ್ರಿಕಾಲಜ್ಞನೂ
ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ನಿ ಏರಿರೇ—ಪ್ರಾವೃತರಾದರು | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತೂ) | ದೇವಾಸಃ—ಪೂಜಾರ್ಥಿಲರಾದ ಋತ್ವಿಜರು
ರಣ್ಣಂ—(ಜಾಜ್ವಲ್ಯಮಾನನಾಗಿ) ಶಬ್ದವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಅವಸೇ—(ಈ ಯಜಮಾನನ)
ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ (ಮತ್ತು) | ವಸೂಯವಃ—ಧನಕಾಮರೂ | ಗೀರ್ಭಿಃ—ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ | ರಣ್ಣಂ—ರಮಣೀಯ
ವಾದ | ವಸೂಯವಃ—(ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹವಿರೂಪವಾದ) ಅನ್ನವನ್ನು ಆವೇಕ್ಷಿಸುವವರೂ
ಅಗಿ | (ನೈರಿರೇ—ಪ್ರಾವೃತರಾದರು.)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

(ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಾಗಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಆಹ್ವಾನಿಸುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು (ಋತ್ವಿಜರು) ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ, ಧನಾಶ್ರಯನೂ (ಧನದಾತೃವೂ) (ಸರ್ವರಿಗೂ) ಪ್ರಿಯನೂ, (ಯಾಗವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರಿಗೆ) ಎಚ್ಚರಿಕೆ ಕೊಡುವವನೂ, ಈಶ್ವರನೂ, ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಜೀವನಪ್ರಾಯನೂ, ಸರ್ವಜ್ಞನೂ, ಹೋತೃವೂ (ಹೋಮನಿಷ್ಠಾಕನೂ ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆಯುವವನೂ, (ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ) ಪೂಜ್ಯನೂ ಮತ್ತು ತ್ರಿಕಾಲಜ್ಞನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು (ಋತ್ವಿಜರು) ಸಮೀಪಿಸಿದರು; ಪೂಜಾರ್ಥಿಲರಾದ (ಋತ್ವಿಜರು) (ಯಜಮಾನನ) ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಧನಕಾಮರೂ ಮತ್ತು ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ (ಸ್ತುತಿಸಿ) ರಮಣೀಯವಾದ ಹವಿರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಆವೇಕ್ಷಿಸುವವರೂ ಅಗಿ (ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಾ) ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿದರು.

English Translation.

They, (the devout), praise Agni, the invoker (of the gods), the possessor of wealth, the beloved, the thoughtful; they have recourse to him as to a sovereign; they have recourse to him as the bearer of oblations; to him, who is the life (of all living beings), who knows all things, the offerer of oblations, the object of worship, the sage: the sacred (priests), desirous of affluence, murmur (his praises) to obtain his protection; desirous of affluence, they murmur (his praises) in their hymns.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಹೋತಾರಂ ಈಳಿತೇ—ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕಂ ಆಹ್ವಾತಾರಂ ನಾ ಅಗ್ನಿಯು ಹೋಮವನ್ನು ನೆರವೇರಿ ಸುವವನಾಗಿಯೂ, ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು (ಹೋಮಕ್ಕಾಗಿ) ಹೋಮಮಾಡುವ ಹವಿಸ್ಸಗಳ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವವನಾಗಿಯೂ ಇರುವನು. ಹೀಗೆ ಇರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಋತ್ವಿಜರು ಸ್ತುತಿಮಾಡುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ವಸುಧಿತಿಂ—ಧನಸ್ಯ ಧಾರಯಿತಾರಂ ದಾತಾರಂ ನಾ | ಅಗ್ನಿಯು ಧನವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು. ಅಥವಾ ಧನವನ್ನು ಕೊಡುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಸುಧಿತಿ, ವಸುಧಿತಿ ಈ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳೂ ಬೇರೆಯೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು **ವಸುಧೀತೀ—ವಸುಧಾನ್ಯಾ—ವಸೂನಾಂ ನಿಧಾನಭೂತೇ** ಧನಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಯವಾಗಿರುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೯-೪೨)

ಚೇತಿಷ್ಠಂ—ಅತಿಶಯೇನ ಯಜಮಾನಾನಾಂ ಚೇತಯಿತಾರಂ ಯದ್ವಾ ಪ್ರಕೃಷ್ವಚೇತನವಂತಂ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಬಹಳವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವನು. ಅಥವಾ, ತಾನೂ ಬಹಳ ವ್ರಜ್ಞವಂತನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಹವ್ಯವಾಹಂ ನೈರೀರೇ—ನಿಶ್ಯೇಷೇಣ ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ | ಅಗ್ನಿಯು ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸಲು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಸಮರ್ಥನಾಗಿ ಇರುವನು. ಅಂತಹ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸೇವಿಸುವರು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ರಣ್ಣಂ—ಅತಿಪ್ರವೃದ್ಧತಯಾ ಶಬ್ದಯಂತಂ ರಮಣೀಯಂ ನಾ | ಅಗ್ನಿಯು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉರಿಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಶಬ್ದಮಾಡುವನು ಎಂದೂ ಅಥವಾ ರಮಣೀಯನಾಗಿರುವನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

ವಸೂಯವಃ—ವಸುಕಾಮಾಃ—ವಸು ಹವೀರೂಪಮನ್ನಂ ಅಗ್ನಯೇ ಪ್ರದಾತುಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತಃ | ವಸುಕಾಮಾಃ—ಧನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರು, ಅಥವಾ ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಅಗ್ನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಭೂತವಾಗಿರುವ ಅನ್ನವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರೂ ಆದ ಯಜಮಾನರು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಬಹಳವಾದ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಧನವನ್ನೂ ಹೊಂದಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿ ಧನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಸುವಡಿಸುವ ಯಜಮಾನರು ಆ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸೇವಿಸುವರು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಕಾರುರಹಂ ತತೋ ಭಿಷಗುಪಲಪ್ರಕ್ಷಿಣೇ ನನಾ |

ನಾನಾಧಿಯೋ ವಸೂಯವೋನು ಗಾ ಇವ ತಸ್ಥಿಮೇಂದ್ರಾಯೇಂದೋ ಪರಿ ಸ್ತವ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೧೧೨-೩)

ಇಲ್ಲಿ ವಸೂಯವಃ ವಸುಕಾಮಾಃ (ನಿ. ೬-೫) ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಇಂದ್ರೋ ಅಶ್ರಾಯಿ ಸುಧ್ಯೋ ನಿರಕೇ ಪಶ್ಚೇಷು ಸ್ತೋಮೋ ದುರ್ಯೋ ನ ಯೂಪಃ |

ಅಶ್ವಯುರ್ಗವ್ಯೂ ರಥಯುರ್ವಸೂಯುರಿಂದ್ರ ಇದ್ರಾಯಃ ಕ್ಷಯತಿ ಪ್ರಯಂತಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೧-೧೪)

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವಸೂಯುಃ ವಸುಮಾನ್ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಇದರಿಂದ ವಸುಯವಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಧನವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವವರು, ಅಥವಾ ಧನವುಳ್ಳವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ನರ್ತಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಹೋತಾರಂ—ಹೋತಾರ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ, ಪೂರ್ವರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿರುತ್ತವಾಗಿ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ

ಈಳಿತೇ—ಈಡ ಸ್ತುತೌ. ಧಾತು. ಆದಾಡು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನೇ-ಪದೇಷ್ಯನತಃ (ವಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆತಾದೇಶ. ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ತಿವಂತನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ವಸುಧಿತಿಂ—ವಸುನಃ ಧಿತಿಃ ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋ ಧಾತು. ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ಇಕ್ತ್ಯ. ಪೂರ್ವಪದ ವ್ರಕ್ಯತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚೀತೀಷಂ—ಚೀತೀ ಸಂಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತಿಶಯೇನ ಚೀತಯಿತಾ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ ತುಶ್ಚಂದಸಿ (ವಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃನ್ನಂತದ ಮೇಲೆ ಇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರನಾದಾಗ ತುರಿಷ್ವೇಮೇಯಃಸು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃಚಿಗೆ ಲೋಪ ಇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಇಷ್ಯಿತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರತಿಮ್—ಋ ಗತೌ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕ ಅತಿವ್ರತ್ಯಯ. ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಚಿತ್ ಎಂಬುದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ನಿರಿರೇ—ಈರ ಪ್ರೇರಣೇ. ಅಥವಾ ಈರ ಗತೌ ಧಾತು ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹವ್ಯನಾಹಮ್—ವಹ ವ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ವಹಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಣಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಣೈ ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವವೂ ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರವದ ವ್ರಕ್ಯತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ

ವಿಶ್ವವೇದಸಂ—ವಿಶ್ವಂ ವೇದಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಿಶ್ವವೇದಾಃ ತಮ್. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದವ್ರಕ್ಯತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜತಂ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು ಧಾತು. ಭೃವ್ಯತಿಯಜಿಸರ್ವಿ—(ಉ. ಸೂ. ೩-೩೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವಾಸಃ—ಅಜ್ಜ ಸೇರಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅಸುಕಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಣ್ಣಂ—ರವಿ ಗತೌ. ಧಾತು. ಇದಿತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮು. ಇವಕ್ಕೆ ಕಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಟೌಕುಪ್ಪಾಜ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಐತ್ಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವಸೇ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಔಣಾದಿಕ ಅನುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಸೂಯವಃ—ವಸುನೂತ್ಯನಃ ಇಚ್ಛಂತಃ ವಸೂಯವಃ. ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕ್ಯಚ್ (ವಾ ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ಯಾಚ್ಚಂದಸಿ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯಜಂತದ ಮೇಲೆ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತೋಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯಚಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಧನಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. || ೮ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನೂರ ಇಪ್ಪತ್ತಿಂಟಿನೇ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು.

ನೂರ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಯಂ ತ್ವಂ ರಥಮಿತ್ಯೇಕಾದಶಚ್ಛಂ ತೃತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪಾರುಚ್ಛೇಪಂ ಸರ್ವಮಾತ್ಮಷ್ಟಮಿ-
ತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾದತ್ಯಷ್ಟಿಚ್ಛಂದಸ್ತಂ | ಅನುಕ್ತತ್ವಾದ್ಯಂದ್ರಂ | ಪ್ರಸ್ತಾ ವೋ ಅಸ್ಮೇ ಇತ್ಯಾದಿಕೇ ದ್ವೇ ಅತಿಶ-
ಕ್ವರ್ಯಾ ಪಷ್ಠ್ಯಪ್ರರೋಪೇತತ್ವಾತ್ | ಸಾಹಿ ನ ಇತ್ಯಂತ್ಯಷ್ಟಿಃ ಚತುಃಷಷ್ಟ್ಯಪ್ರರೋಪೇತತ್ವಾತ್ | ಪ್ರ-
ತದ್ಗೋಚೇಯಮಿತಿ ಪಷ್ಟಿಂದುದೇವತ್ಯಾ | ತಥಾ ಚಾನುಕ್ರಮಣಿಕಾ | ಯಂ ತ್ವನೇಕಾದಶ ಪಷ್ಠ್ಯಂ-
ದವೀ ಪ್ರಸ್ತಾ ವೋಽತಿಶಕ್ವರ್ಯಾವಷ್ಟಿರಂತೈತಿ || ದಶರಾತ್ರಸ್ಯ ಪಷ್ಠೇಽಹನಿ ಮರುತ್ಪತೀಯೇ ಶಸ್ತ್ರ-
ಏತತ್ಸೂಕ್ತಂ ಪಷ್ಠಸ್ಯೇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಯಂ ತ್ವಂ ರಥಮಿಂದ್ರ ಸ ಯೋ ವೃಷಾ | ಆ. ೮-೧ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಯಂ ತ್ವಂ ರಥಂ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಇದರಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ವರುಚ್ಛೇವನು ಋಷಿಯು. ಈ ಋಷಿದ್ವಷ್ಟ ಸೂಕ್ತಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅತ್ಯಷ್ಟಿಭಂದಸ್ತಗಳೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತನೂ ಅತ್ಯಷ್ಟಿಭಂದಸ್ತವು. ಪ್ರಸ್ತಾ ವೋ ಅಸ್ಮೇ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ ಎರಡು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ (೮, ೯ ನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳು) ಅರವತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಅವು ಅತಿಶಕ್ವರೀ ಎಂಬ ಭಂದಸ್ತಿನವು. ಸಾಹಿ ನ ಇಂದ್ರ ಎಂಬ ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅರವತ್ತುನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಅಷ್ಟಿಃ ಎಂಬ ಭಂದಸ್ತವು. ಪ್ರ ತದ್ಗೋಚೇಯಂ ಎಂಬ ಆರನೆಯ ಋಕ್ಕಿಗೆ ಇಂದುವು ದೇವತೆಯು. ಉಳಿದ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಯಂ ತ್ವನೇಕಾದಶ ಪಷ್ಠ್ಯಂದವೀ ಪ್ರಸ್ತಾ ವೋಽತಿಶಕ್ವರ್ಯಾವಷ್ಟಿರಂತೈತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ದಶರಾತ್ರವೆಂಬ ಯಾಗದ ಆರನೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿ ಮರುತ್ಪತೀಯಶಸ್ತ್ರ ಮಂತ್ರವರನಮಾಡುವಾಗ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶೌತಸೂತ್ರದ ಪಷ್ಠಸ್ಯ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಯಂ ತ್ವಂ ರಥಮಿಂದ್ರ ಸ ಯೋ ವೃಷಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. * (ಆ. ೮-೧)

ಸೂಕ್ತ — ೧೨೯

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೯ || ಸೂಕ್ತ—೧೨೯ ||

ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೧ || ವರ್ಗ—೧೬, ೧೭ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೧೧ ||

|| ಋಷಿ—ಪರುಚ್ಛೇದೋ ದೈವೋದಾಸಿ ||

|| ದೇವತಾ—೧-೫, ೭-೧೦, ಇಂದ್ರಃ | ೬, ಇಂದ್ರಃ ||

|| ಭಂದಃ—೧-೭, ೧೦, ಅತ್ಯಷ್ಟಃ | ೮, ೯, ಅತಿಶಕ್ತರೇ ||

೧೧, ಅಷ್ಟಃ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯಂ ತ್ವಂ ರಥಮಿಂದ್ರ ಮೇಧಸಾತಯೇಽಸಾಕಾ ಸಂತಮಿಷಿರ ಪ್ರಣಯಸಿ
ಪ್ರಾನವದ್ಯ ನಯಸಿ |

ಸದ್ಯಶ್ಚ ತ್ವನುಭಿಷ್ಟಯೇ ಕರೋ ವಶಶ್ಚ ವಾಜಿನಂ |

ಸಾಸ್ಮಾಕಮನವದ್ಯ ತೂತುಜಾನ ವೇಧಸಾಮಿನಾಂ ವಾಚಂ ನ ವೇಧಸಾಂ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯಂ | ತ್ವಂ | ರಥಂ | ಇಂದ್ರ | ಮೇಧಸಾತಯೇ | ಅಸಾಕಾ | ಸಂತಂ | ಇಷಿರ | ಪ್ರಣಯಸಿ | ಪ್ರ |
ಅನವದ್ಯ | ನಯಸಿ |

ಸದ್ಯಃ | ಚಿತ್ | ತಂ | ಅಭಿಷ್ಟಯೇ | ಕರಃ | ವಶಃ | ಚ | ವಾಜಿನಂ |

ಸಃ | ಅಸ್ಮಾಕಂ | ಅನವದ್ಯ | ತೂತುಜಾನ | ವೇಧಸಾಂ | ಇಮಾಂ | ವಾಚಂ | ನ | ವೇಧಸಾಂ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರೇಷಿರ ಯಜ್ಞಗಮನತೀಲ ತ್ವಂ ಮೇಧಸಾತಯೇ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ದಾನ್ಯಾಯ ಲಾಭಾಯ
ವಾ ಯಂ ಯಜಮಾನಂ ಪ್ರತಿ ರಥಂ ಪ್ರಣಯಸಿ ಪ್ರಾಪಯಸಿ || ದ್ವಿಕರ್ಮಕೋಪಯಂ || ಕೀದೃಶಂ
ಯಜಮಾನಂ | ಅಸಾಕಾಸಾಕಮನವದ್ಯ ಪ್ರಜ್ಞಯಾಧಿಕಾರವಂತಂ | ಸಾಕಃ ಪಕ್ತವ್ಯೋ ಭವತೀತಿ ಯಾಸ್ತಃ |

ನಿ. ೩-೧೨ | ಅತಃ ಏವ ಸಂತಂ ಪಂಡಿತಂ ಸಂತಂ | ಕಿಂಚ ಹೇ ಅನವದ್ಯಾನಿಂದಿತ ಯಂ ಯಜಮಾನಂ
ಧನವಿದ್ಯಾದಿನಾ ಪ್ರಾಣಯಸಿ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಂ ನಯಸಿ | ತಂ ಯಜಮಾನಂ ಸದೃಶ್ಚಿತ್ ತದಾನೀಮೇವ ತದನು-
ಗ್ರಹಕಾಲ ಏನಾಭಿಷ್ಠಯ ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಯಾಗಾಯಾಭಿಮತಪ್ರಾಪ್ತಯೇ ನಾ || ಅಭಿಪೂರ್ವಾದಿವೇ-
ಶ್ಚಿನ್ | ಶಕಂಧಾದಿತ್ಯಾತ್ವರರೂಪತ್ವಂ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ || ಕರಃ | ಸಮರ್ಥಂ
ಕರೋಷಿ || ಲೇಟಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಪ್ || ಏವಂ ಕೃತ್ವಾ ಚ ನಾಜಿನಂ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ತದ್ವಂತಂ ನಾ
ವಶಃ | ಕಾಮಯಸೇ ಚ || ವಪ್ತೇರ್ಲೇಟ್ಯಡಾಗಮಃ | ತಿಜಃ ಪರತ್ವಾದಿಘಾತಃ || ಯಜಮಾನೇನಾ-
ಹೂತಃ ಸನ್ ಶೀಘ್ರಮೇವಾಗತ್ಯ ಹವಿಃ ಸ್ವೀಕೃತ್ಯ ಯಾಗಂ ಸಾಧು ನಿರ್ವರ್ತ್ಯ ತಂ ಚಾಭಿಮತಫಲೇನ
ಸಂಯೋಜ್ಯ ಪುನರ್ಹವಿಃ ಸ್ವೀಕರೋಷೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ ಇಂದ್ರಾನವದ್ಯಾನಿಂದಿತ ಸರ್ವೈಃ ಸ್ತೂಯಮಾನ
ತೂತುಜಾನಾಸ್ಮಾನನುಗ್ರಹೀತುಂ ತ್ವರಮಾಣ || ತುಜೇಃ ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥಾಲ್ಲಿಟಃ ಕಾನಚ್ | ತುಜಾದೀನಾಂ
ದೀರ್ಘೋಽಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ || ಸ ತ್ವಂ || ಸೋಽಪಿ ಲೋಪೇ ಚೇದಿತಿ ಸಂಹಿ-
ತಾಯಾಂ ಸೋಲೋಪಃ || ವೇಧಸಾಂ ವಿವಿಧಫಲಕರ್ತೃಣಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಶ್ರೇಷ್ಠತಯಾ ವೇಧಸಾಂ
ಮೇಧಾವಿನಾಮಸ್ಮಾಕಂ ಸಂಬಂಧಿ ಹವಿಃ ಸ್ವೀಕೃರ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ತ್ವ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಇಮಾಂ ನಾಚಂ
ನಾಸ್ಮದೀಯಾಂ ಸ್ತುತಿರೂಪಾಂ ನಾಚಮಿವ | ಸ್ತುತಿಂ ಯಥಾ ಸ್ವೀಕರೋಷಿ ತಥಾ ಹವಿರಪೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಇಷಿರ—ಯಾಗಗಳಿಗೆ ಹೋಗುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ | ತ್ವಂ—ನೀನು |
ಮೇಧಸಾತಯೇ—ಯಜ್ಞದ ದಾನಕೃತ್ವೇಸ್ವರ (ಯಜ್ಞ ಲಾಭಕೃತ್ವೇಸ್ವರ) | ಅಸಾಕಾ—ಅಧಿಕಜ್ಞಾನಿಯಾದ್ದರಿಂದ
ಅಧಿಕಾರಿಯಾದ ಮತ್ತು | ಸಂತಂ—ಪಂಡಿತನಾದ | ಯಂ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನ ಕಡೆಗೆ | ರಥಂ—
ರಥವನ್ನು | ಪ್ರಾ ನಯಸಿ—ಹೊರಡಿಸುತ್ತೀಯೋ (ಮತ್ತು) | ಹೇ ಅನವದ್ಯ—ಎಲೈ ದೋಷರಹಿತನೇ (ಸರ್ವ
ರಿಂದಲೂ ಸ್ತುತೃನೇ) | (ಯ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನನ್ನು) | ಪ್ರಾ ನಯಸಿ—(ಧನವಿದ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ) ಪ್ರಕೃಷ್ಟ
ನನ್ನು ಮಾಡುತ್ತೀಯೋ | ತಂ—ಆ ಯಜಮಾನನನ್ನು | ಚಿತ್—ಆಗಲೇ | ಅಭಿಷ್ಠಯೇ—ಯಾಗಾಭಿ
ಮುಖನಾಗುವುದಕ್ಕೆ (ಅಭಿಷ್ಠಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ) | ಕರಃ—ಸಮರ್ಥನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತೀಯೆ | (ಹೀಗೆ ಮಾಡಿ) |
ನಾಜಿನಂ—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು | ವಶಃ ಚ—ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೂ ಅವೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೀಯೆ | ಅನವದ್ಯ—
ಎಲೈ ನಿರ್ದುಷ್ಟನೇ (ಮತ್ತು) | ತೂತುಜಾನ—(ನಮ್ಮನ್ನು ನುಗ್ಗುಹಿಸಲು) ತ್ವರೆಮಾಡುವವನೇ | ಸಃ—ಆ (ನೀನು)
ವೇಧಸಾಂ—ವಿವಿಧಫಲಕರ್ತೃಗಳ (ಮಧ್ಯೇ ಉತ್ತಮನಾದುದರಿಂದ) | ವೇಧಸಾಂ—ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ |
ಅಸ್ಮಾಕಂ—ನಮ್ಮ (ಸಂಬಂಧವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು) | ಇಮಾಂ—ಈ (ನಮ್ಮ) | ನಾಚಂ ನ—ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯ
ವನ್ನೂ | (ಸ್ವೀಕರ—ಸ್ವೀಕರಿಸು).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ಹೋಗುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಅಧಿಕಜ್ಞಾನಿಯೂ ಪಂಡಿತನೂ ಆದ ಯಾವ
ಯಜಮಾನನ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ರಥವನ್ನು ನಡೆಯಿಸುತ್ತೀಯೋ, ದೋಷರಹಿತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ಮತ್ತು ಯಾವನಿಗೆ
(ಧನವಿದ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ) ಪ್ರಾಕೃಷ್ಟವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತೀಯೋ, ಅಂಥವನನ್ನು ಕೂಡಲೇ ಯಾಗೋದ್ಯುಕ್ತನಾಗಲು

(ಅಭೀಷ್ಟ ಫಲ ಪಡೆಯಲು) ಸಮರ್ಥನನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿ : ನಿರ್ಮಷ್ಟನೂ, ನಮ್ಮನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅತುರ ವೃಳ್ಳವನೂ ಆದ ನೀನು, ವಿವಿಧ ಫಲದಾತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದುದರಿಂದ, ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು (ಸ್ವೀಕರಿಸು)ವಂತೆ ನಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು (ಸ್ವೀಕರಿಸು).

English Translation.

Indra, frequenter of sacrifices, quickly enable him to attain his desires, to whom you repair in your car to receive the oblation ; and for whom, as he is mature (in understanding) and devout, you who are without fault, entertain regard. Accept his offering, for you who are without fault, are prompt to favour us (among) the pious (offerers of oblations), as (you accept) this our praise.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಮೇಧಸಾತಯೇ—ಯಜ್ಞಸ್ಯ ದಾನಾಯ ಲಾಭಾಯ ವಾ | ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಮೇಧಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು (ನಿ. ೩-೧೯) ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ನಾಯಣರು ಅದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಇಂದ್ರನು ಯಜ್ಞಮಾಡುವವನ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ತಾನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ (ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ) ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ತನ್ನ ರಥವನ್ನು ಒಯ್ಯುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಇಂದ್ರ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಾನಾ ವಿಧವಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಇಂದ್ರಃ—ಇರಾಂ ದೃಣಾತಿತಿ ವಾ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದರಿಂದ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಧಾನ್ಯಗಳ ಬೀಜಗಳು ನೆನೆಯುವುವು ಅವುಗಳಿಂದ ಅಂಕುರವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು. **ಇರಾಂ ದದಾತಿತಿ ವಾ—** ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದರಿಂದ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡುವವನು, **ಇರಾಂ ದಧಾತಿ ಇತಿ ವಾ** ಅನ್ನವನ್ನು ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗಾಗಿ ಕೊಡುವವನು ಅಥವಾ ಧರಿಸಿರುವವನು, **ಇರಾಂ ಧಾರಯತ, ದಾರಯತ ಇತಿ ವಾ** (ಮೇಲಿನ ಅರ್ಥವೇ ಈ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವು) **ಇಂದವೇ ದ್ರವತಿತಿ ವಾ** ಸೋಮಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಬೇಗ ಬರುವವನು. **ಇಂದೌ ರಮತ ಇತಿ ವಾ** ಸೋಮಪಾನದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಇರುವವನು. **ಇಂಧೇ ಭೂತಾನೀತಿ ವಾ ತದ್ಯದೇನಂ ಪ್ರಾಣೈಃ ಸಮ್ಯಂಧಂಸ್ತದಿಂದ್ರಸ್ಯ ಇಂದ್ರತ್ವಮಿತಿ ವಿಜ್ಞಾಯತೇ** ಎಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ರೀತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾತ್ಮರೂಪದಿಂದ ಇರುವವನಾಗಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾ ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವವನು ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು ಇಂದ್ರನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವ ಯಾಸ್ಕರು ಇಂದ್ರಶಬ್ದಾರ್ಥದ ನಿರ್ವಚನದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಮತಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಇದಂ ಕರಣಾದಿತ್ಯಾಗ್ರಯಣಃ ಆಗ್ರಯಣ ಎಂಬ ಆಚಾರ್ಯರು ಇದನ್ನೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಇವನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವನು. **ಇದಂ ದರ್ಶನಾದಿತ್ಯಾಪಮನ್ಯಃ** ಉಪಮನ್ಯು ಎಂಬ (ಆಚಾರ್ಯರು) ಋಷಿಯ ಮತವನ್ನು ಒಪ್ಪುವವರು ಇದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನೋಡುವವನು ಇಂದ್ರನು, **ಇಂದತೇರ್ವೈಶ್ವರ್ಯಕರ್ಮಣಃ ಇಂದ್ರಶ್ಚತ್ರುಣಾಂ ದಾರಯಿತಾ ವಾ ದ್ರಾವಯಿತಾ ವಾ ಆದರಯಿತಾ**

ಚ ಯಜ್ಞನಾಂ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೀಳುವವನು, ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಓಡಿಸುವವನು, ಯಾಗಮಾಡುವವರನ್ನು ಆವರಿಸುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು.

ಅಸಾಕಾ—ಅಸಾಕಂ ಅನಲ್ಪಪ್ರಜ್ಞಯಾಧಿಕಾರವಂತಂ | ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಮಹತ್ತ್ವಪೂರಿತನಾದ ಇಂದ್ರನು ಬಹಳ ಮೇಧಾವಿಯಾಗಿರುವ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳವನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಧನ ಮತ್ತು ವಿದ್ಯಾ ಇವುಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಗೌರವವುಳ್ಳವನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಯತ್ರಾ ಸುವರ್ಣಾ ಅವೃತಸ್ಯ ಭಾಗಮನಿಮೇಷಂ ವಿದಥಾಭಿಸ್ತರಂತಿ |

ಇನೋ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಭುವನಸ್ಯ ಗೋಪಾಃ ಸ ಮಾ ಧೀರಃ ಪಾಕಮುತ್ತಾ ವಿವೇತ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೪-೨೧)

ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಯಾಸ್ವರು ಉದಹರಿಸಿ ಪಾಕಃ ಪಕ್ತವ್ಯೋ ಭವತಿ (ನಿ. ೩-೧೨) ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಪಾಕಃ ಪಕ್ತವ್ಯಃ ಪಕ್ತವ್ಯಪ್ರಜ್ಞಃ ಅಸಮ್ಯಕ್ದರ್ಶೀ ಸರಿಯಾದ ತಿಳುವಳಿಕೆ ಇಲ್ಲದಿರುವವನು. ವಿಪಕ್ತಪ್ರಜ್ಞಃ—ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶೀ ಸರ್ವಜ್ಞಃ ಜಿನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಇರುವ ಸರ್ವಜ್ಞನು ವಿಪಕ್ತನೆನಿಸಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಅಭಿಷ್ಠಯೇ—ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಯಾಗಾಯ ಅಭಿಮತಸ್ತಾಪ್ತಯೇ ವಾ | ಇಂದ್ರನು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಯಾಗಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃತ್ತನಾಗುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವನು. ಅಥವಾ ಯಜಮಾನನು ತನ್ನ ಇಷ್ಟವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಶಕ್ಯವಾದ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷನಾಗಿರುವ ಯಜಮಾನನು ಯಾಗಮಾಡಲು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ವಾಜಿನಂ—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ವಂ ತದ್ವಂತಂ ವಾ ವಶಃ—ಕಾಮಯಶೇ ಚ | ಇಂದ್ರನು ಯಜಮಾನನಿಂದ ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಅಹೂತನಾಗಿ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬೇಗನೆ ಬಂದು, ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ಯಾಗವು ಪೂರ್ತಿಯಾಗುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಇಷ್ಟಗಳನ್ನೂ ನೆರವೇರಿಸಿಕೊಡುವುದರಿಂದ ಅವನು ಪುನಃ ಯಜ್ಞಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಉದ್ಯುಕ್ತನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ

ವಾಜ ಶಬ್ದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ವಾಜೇ ಎಂದು ಸಂಗ್ರಾಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಹಿರಣ್ಯಸ್ತೌಪಸ್ಸವಿತರ್ಯಥಾ ತ್ವಾಂಗಿರಸೋ ಜುಹ್ವೇ ವಾಜೇ ಅಸ್ಮಿನ್ |

ಏವಾ ತ್ವಾರ್ಚೆನ್ನವಸೇ ವಂದಮಾನಃ ಸೋಮಸ್ಯೇವಾಂಶುಂ ಪ್ರತಿ ಜಾಗರಾಹಂ ||

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೧೪೯-೫)

ಇಲ್ಲಿ ವಾಜೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನೇ ಸಂಸ್ಕೃತೇ ಹವಿಸ್ಸಿ ಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸೆಂದೂ ಪಾವಕಾ ನಸ್ಸರಸ್ವತೀ ವಾಜೇಭಿರ್ವಾಜಿನೀವತೀ | ಯಜ್ಞಂ ವಷ್ಟು ಧಿಯಾ ವಸುಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩-೧೦)

ಇಲ್ಲಿ—ವಾಜೇಭಿರ್ವಾಜಿನೀವತೀ—ಅನ್ನೇನ ಹವಿಷಾ, ಉದಕೇನ ವಾ ತದ್ವತೀ ಅನ್ನ, ಹವಿಸ್ಸು, ಉದಕ, ಇವುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದೂ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅನವದ್ಯ—ಅನಿಂದಿತ, ಸರ್ವೈಃ ಸ್ತೂಯಮಾನ | ಇಂದ್ರನು ನಂದಿಗೆ ಅಸ್ವದನಲ್ಲದವನು, ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಸ್ತುತಿಗೆ ಅರ್ಹನಾದವನು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ, ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ.

ತೂತುಜಾನ—ಆಸ್ಮಾನನುಗ್ರಹೀತುಂ ತ್ವರಮಾಣ | ತೂತುಜಾನ ರಜ್ಜುವು ಕ್ಷಿಸ್ತನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ಸಿ. ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಆಶ್ರಿತರಾದ ನಮ್ಮನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸು(ಬೇಕಾಗಿರು)ವಲ್ಲಿ ತ್ವರೆಯಿಂದ ಬರುವವನೆಂದು ಅರ್ಥ. ತುಜ ಧಾತುವಿಗೆ ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದು ತೂತುಜಾನ ಎಂಬಾಗಿದೆ.

ವೇಧಸಾಂ—ಎಂಬ ಪದವು ಎರಡು ಸಾರಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಮೊದಲನೆಯ **ವೇಧಸಾಂ** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲು ಶಕ್ತರಾದವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಂದೂ, ಎರಡನೆಯ **ವೇಧಸಾಂ** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮೇಧಾವಿಗಳು ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ (ನಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು) ನಾವು ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಇಮಾಂ ವಾಚಂ ನ—ಅಸ್ಮದೀಯಾಂ ಸ್ತುತಿರೂಪಾಂ ವಾಚಮಿವ ಇಂದ್ರನು ನಾವು ಸ್ತುತಿಸುವ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವಂತೆ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿ ಎಂದು ಹೋಲಿಸಿದೆ.

ವಾಚಂ—ವಾಕ್ ಶಬ್ದವು ಐವತ್ತೇಳು ವಾಕ್ಯವುಗಳಲ್ಲಿ (ಸಿ. ೨-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮೇಧಸಾತಯೇ—ಮೇಧಸ್ಯ ಸಾತಿಃ ಮೇಧಸಾತಿಃ ಪಣು ದಾನೇ. ಧಾತು. ಕ್ರಿನ್ ವ್ರತ್ಯಯ. **ಜನಸನ-ಖನಾಂ ಸನ್ಯುಲೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಮ. ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಪಾಕಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಸಂತಂ—ಅನ ಭುವಿ. ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. **ಶ್ನಸೋರಲ್ಲೋಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ವ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ

ಇಷಿರ—ಇಷ ಗತಾ ಧಾತು. ಔಣಾದಿಕ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ** ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಣಯಸಿ—ಣೀಜ್ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಇದು ದ್ವಿಕರ್ಮಕ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. **ಉಪಸರ್ಗಾದಸಮಾಸೇಽ ಪಿ ಷೋಪದೇಶಸ್ಯ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ.

ಅನವದ್ಯ—ನ ಅವದ್ಯಃ ಅನವದ್ಯಃ. ಸಂಬುಧ್ಯಂತರೂಪ. ಅಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಭಿಷ್ವಯೇ—ಅಭಿ ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವಕವಾದ ಇಷ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಷಕಾರ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಷ್ವತ್ವ. ಅಭಿ+ಇಷ್ಟಿ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಶಕಂಧ್ವಾದಿಸು ಪರರೂಪಂ ವಾಚ್ಯಮ್** ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ
X 24

ಪರರೂಪ ಬರುತ್ತದೆ. ತಾದಾ ಚ ನಿತಿ ಕೃತ್ಯತ್ (ಸಾ ಸೂ. ೩-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಅಭಿ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಕರಃ—ಡುಕ್ಯಜ್ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಲೇಟ್ ದುಘ್ಯನುಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇತಶ್ಚ ಲೋಪಃ—(ಸಾ ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಲೇಟೋಡಾಟ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಚೇತ್ ಎಂಬುದರ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಸಾತ್ಪ್ರಯದ್ಯದಿ—(ಸಾ ಸೂ. ೮-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತೀವೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವಶಃ—ವಶ ಕಾಂತಾ. ಧಾತು. ಅದಾದಿ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಲೇಟಿನಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಅಡಾಗಮ, ಇಕಾರಲೋಪ. ತಿಪಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವಾಜಿನಂ—ವಾಜಮಸ್ಯಾಸ್ತಿ ಇತಿ ವಾಜೀ. ಅತ ಇನಿಶನೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಧದಲ್ಲಿ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತೂತುಜಾನ—ತುಜ ಪ್ರೇರಣೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಲಿಟಃ ಕಾನಜ್ಞಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾನಜಾದೇಶ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ತುಜಾದೀನಾಂ ದೀರ್ಘೋಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಾಚಂ—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ. ಧಾತು. ಕ್ವಿಬ್ಬಚಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್, ದೀರ್ಘ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸ ಶ್ರುಧಿ ಯಃ ಸ್ತಾ ಪೃತನಾಸು ಕಾಸು ಚಿದ್ವಕ್ಷಾಯ್ಯ ಇಂದ್ರ ಭರಹೂತಯೇ

ನೃಭಿರಸಿ ಪ್ರತೂರ್ತಯೇ ನೃಭಿಃ |

ಯಃ ತೂರೈಃ ಸ್ವಗಃ ಸನಿತಾ ಯೋ ವಿಪ್ರೈರ್ವಾಜಂ ತರುತಾ |

ತಮೀಶಾನಾಸ ಇರಧಂತ ವಾಜಿನಂ ಪೃಕ್ಷಮುತ್ಯಂ ನ ವಾಜಿನಂ || ೨ ||

! ಪದಸಾರಃ !

ಸಃ | ಶ್ರುಧಿ | ಯಃ | ಸ್ತು | ಸ್ತುತನಾಸು | ಕಾಸು | ಚಿತ್ | ದಕ್ಷಾಯೈಃ | ಇಂದ್ರ | ಭರತಹೂತಯೇ |
 ನೈಃಭಿಃ | ಅಸಿ | ಪ್ರತೂರ್ತಯೇ | ನೈಃಭಿಃ |
 ಯಃ | ಶೂರೈಃ | ಸ್ವರಿತಿ ಸ್ತುಃ | ಸನಿತಾ | ಯಃ | ವಿಪ್ರೈಃ | ವಾಜಂ | ತರುತಾ |
 ತಂ | ಈಶಾನಾಸಃ | ಇರಧಂತ | ವಾಜಿನಂ | ಪ್ರಹಂ | ಅಂತ್ಯಂ | ನ | ವಾಜಿನಂ || ೨ ||

॥ ಸಾಯಂಜಭಾಷ್ಯಃ ॥

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಸ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಸ್ತುಂ ಶ್ರುಧಿ | ಅಸ್ತದಾಹ್ವಾನಂ ಸೋತ್ರಂ ವಾ ಶೃಣು ||
 ಹೇರ್ಧಿಭಾವಃ || ಯಃ ಸ್ತು ಯಃ ಖಲು ತ್ವಂ ನೈಭಿರ್ಮನುಷ್ಯೈರೇವ ಸದ್ಭಿಃ ಪಶ್ಚಾದ್ವೇವತ್ಸಮಾಪನ್ನೈ-
 ಮರುದ್ಭಿಃ | ಪುನಸ್ತ ಏವ ವಿಶೇಷ್ಯಂತೇ | ನೈಃಭಿಃ ಸಂಗ್ರಾಮನಯನತೀವೈಃ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಮರುತಾಂ
 ಸಾಹಾಯ್ಯಮಿಂದ್ರೋ ಮರುದ್ಭಿ ತೈ. ಸಂ. ೬ ೫-೫-೧ | ಮರುತೋ ಹೈನಂ ನಾಜಹುಃ | ಐ. ಬ್ರಾ.
 ೩-೨೦ | ಇತ್ಯಾದಿಷು ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ತೈಃ ಸಹಿತಃ ಸನ್ ಕಾಸು ಚಿತ್ಪ್ರತನಾಸು ಸರ್ವಾಸು ಪ್ರೌಢೇಷ್ಟಸಿ
 ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಭರತಹೂತಯೇ ಭರಣಿವಿಶಿಷ್ಟಾಹ್ವಾನಯುಕ್ತಾಯ ಪ್ರತೂರ್ತಯೇ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಹಿಂಸನಾಯ |
 ಯದ್ವಾ | ಭರತಹೂತಯೇ ಶೂರೋ ಭವ ಪ್ರಹರೇತ್ಯೇವಮಾದಿಭರಣಯುಕ್ತಾಹ್ವಾನಾಯ ಪ್ರತೂರ್ತಯೇ
 ಚ ಶೂರಾಣಾಂ ಪ್ರಕೃಷ್ಟವಧಾಯ ಚ | ದಕ್ಷಾಯೋಽಸಿ ಪ್ರವರ್ಧನಶೀಲೋಽಸಿ | ಯದ್ವಾ |
 ನೈಭಿರ್ನೇತೃಭಿರ್ಯಜಮಾನೈಃ ಪ್ರಾರ್ಥಿತಃ ಸನ್ ಪ್ರತೂರ್ತಯೇ ಶತ್ರುಣಾಂ ಸಾಪಾನಾಂ ವಾ ಪ್ರಕೃಷ್ಟ-
 ಹಿಂಸನಾಯ ದಕ್ಷಾಯೋಽಸಿ ಸಮರ್ಥೋಽಸಿ | ಕಿಂಚ ಯಸ್ತುಂ ಶೂರೈಃ ಶಾರ್ಕ್ಯೋಪೇತೈರ್ಮರುದ್ಭಿರ-
 ನೈಃಭಿಃ ಟೈರ್ವಾ ಸಹಿತಃ ಸನ್ ಸ್ತುಃ ಸ್ವಯಮೇವ ಸನಿತಾ ಸಂಗ್ರಾಮಮಯಿಸ್ಯಾನ್ಯಸ್ಯ ವಾ ಮನೀಷಿತಸ್ಯ
 ಸನಿತಾ ಸಂಭಕ್ತಾಸಿ | ಸತ್ಯಸಿ ತೇಷಾಂ ಸಾಹಿತ್ಯೇಽನ್ಯನೈರಪೇಕ್ಷ್ಯೇಣೈವ ತರುತಾಸೀತ್ಯರ್ಥಃ || ತರತೇ-
 ಸ್ತುನಿ ಗ್ರಸಿತಸ್ತುಭಿತೇತ್ಯಾದೌ ನಿಸಾತ್ಯತೇ || ಯಶ್ಚ ತ್ವಂ ವಿಪ್ರೈರ್ಮಧಾವಿಭಿರ್ಯುತ್ಪಿಗ್ನಿಃ ಸ್ತುತಃ ಸನ್
 ವಾಜಂ ತರುತಾ ತೇಭ್ಯೋಽನ್ಯಸ್ಯ ದಾತಾಸಿ | ವಿಪ್ರೈರ್ಮರುದ್ಭಿಃ ಸಹಿತ ಇತಿ ಸಂಬಂಧಃ | ತಂ ತಾದೃಶಂ
 ವಾಜಿನಂ ಗಮನವಂತಂ ಪ್ರಹಂ ಹರ್ವಿರ್ವಕ್ಷಣಾನ್ಮವಂತಮಿಂದ್ರಮಿಶಾನಾಸಃ ಸಮ್ಯಗಭ್ಯರ್ಥಯಿತುಂ
 ಸಮರ್ಥಾ ಋತ್ವಿಜ ಇರಧಂತ | ಸಂರಾಧಂತಿ | ಸೇವಂತೇ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ವಾಜಿನಂ ನೇಜಃವಂತಂ
 ಗಮನವಂತಂ ಪ್ರಹಂ ಘಾಸಾದ್ಯನ್ಮವಂತಮತ್ಯಂ ನಾಶಮಿವ | ತಂ ಯಥಾ ಸಮರ್ಥಾಃ ಸ್ವಾದುಘಾಸ-
 ಪ್ರದಾನಾದಿನಾ ಪೋಷಯಂತಿ ತದ್ವತ್ || ಅತ್ಯ ಇತ್ಯುತ್ಪನ್ನಾನು ಅತ್ಯೋ ಹಯ ಇತಿ ತನ್ನಾನುಸು
 ಪರಿತತ್ವಾತ್ ||

! ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಸಃ—ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣ ಗುಣವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ನೀನು | ಶ್ರುಧಿ—(ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿ
 ಯನ್ನು) ಕೇಳು ಅಥವಾ (ನಮ್ಮ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು) ಮನ್ನಿಸು | ಯಃ ಸ್ತು—ಯಾವ ನೀನೇ | ನೈಃಭಿಃ—ಮನುಷ್ಯ

ರಾಗಿದ್ದ (ಅನಂತರ ದೇವತ್ವವನ್ನು ವಡೆದ) | ನೃಭಿಃ—(ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ) ನಾಯಕರಾದ (ಮರುತ್ತುಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿ) | ಕಾಸು ಚಿತ್ ಪೃತನಾಸು—ನಾನಾ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ | ಭರಹೂತಯೇ—ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಕರವಾದ ಕೂಗುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಪ್ರತೂರ್ತಯೇ—ಅತ್ಯಂತ ಹೆಚ್ಚಾದ (ಶತ್ರು) ಹಿಂಸೆಗೆ | [ಭರಹೂತಯೇ—ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಕವಾಗಿ ಕೂಗುವುದಕ್ಕೂ ಮತ್ತು | ಪ್ರತೂರ್ತಯೇ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ವಧಿಸುವುದಕ್ಕೂ] | ದಕ್ಷಾಯೈಃ ಅಸಿ—ಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದೀಯೆ | ಅಥವಾ | [ನೃಭಿಃ—ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳಿಂದ (ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗಿ) | ಪ್ರತೂರ್ತಯೇ—ಶತ್ರು ಅಥವಾ ಪಾಪಗಳನ್ನು ನಾಶವಡಿಸಲು | ದಕ್ಷಾಯೈಃ ಅಸಿ—ಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದೀಯೇ] | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತೂ) | ಯಃ (ತ್ವಂ)—ಯಾವ (ನೀನು) | ಶೂರೈಃ—ಶೂರರಾದ (ಮರುತರಿಂದ ಅಥವಾ ಇತರ ಭಟರಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿದ್ದರೂ) | ಸ್ವಃ—ಸ್ವಯಂ | ಸನಿತಾ—(ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯವನ್ನು ಅಥವಾ ಇತರ ಅಭೀಷ್ಟವನ್ನು) ಅಸುಗ್ರಹಿಸಬಲ್ಲವನೋ (ಮತ್ತೂ) | ಯಃ (ತ್ವಂ)—ಯಾವ (ನೀನು) | ವಿಪ್ರೈಃ—ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಋಷಿಜರಿಂದ (ಸ್ತುತನಾಗಿ) ಅಥವಾ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಮರುತರಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ | ನಾಜಂ—ಅನ್ನವನ್ನು (ಆ ಋಷಿಜರಿಗೆ) ತರುತಾ—ಕೊಡತಕ್ಕವನೋ | ತಂ—ಅಂತಹ | ವಾಜಿನಂ—ಗಮನಶೀಲನಾದ ಮತ್ತು | ಸೃಷ್ಟಂ—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ವ ವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಈಶಾನಾಸಃ—ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥರಾದ ಋಷಿಜರು | ವಾಜಿನಂ—ವೇಗಶಾಲಿಯೂ | (ಸೃಷ್ಟಂ—ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದ ಆಹಾರ ವಿಶಿಷ್ಟವೂ) ಆದ | ಅತ್ಯಂ—ಅಶ್ವವನ್ನು | (ಈಶಾನಾಸಃ) ನ—(ಸಮರ್ಥರಾದವರು) ಮೋಷಿಸುವಂತೆ | ಇರಥಂತ—ಆರಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ (ನೇವಿಸುತ್ತಾರೆ.)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಕೇಳು (ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಮನ್ನಿಸು), ಮೊದಲು ಮನುಷ್ಯರಾಗಿದ್ದು, ಅನಂತರ ದೇವತ್ವವನ್ನು ವಡೆದವರೂ, ಸಂಗ್ರಾಮನಾಯಕರೂ ಆದ ಮರುತರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಕರವಾದ ಕೂಗುಗಳಿಂದ ಶತ್ರುನಾಶಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥನಾಗುತ್ತೀಯೆ; ಶೂರರಾದ (ಮರುತರಿಂದ ಅಥವಾ ಯೋಧರಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿ) ಅಥವಾ ನೀನೇ (ಇತರರ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ) ಸ್ವತಃ (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ) ಜಯವ್ರದನಾಗುತ್ತಿ; ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಋಷಿಜರಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗಿ ಅನ್ನದಾನಮಾಡುತ್ತಿ; ಇಂತಹ ಗುಣವಿಶಿಷ್ಟನೂ, ಯಾಗಗಳಿಗೆ ಹೋಗುವವನೂ, ಹವಿರೂಪ ಅನ್ನದಾತೃವೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು, ಪ್ರಾರ್ಥನಾಚತುರರಾದ ಋಷಿಜರು, ವೇಗಶಾಲಿಯಾದ ಅಶ್ವವನ್ನು ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಶೂರರು ನೇವಿಸುವಂತೆ, ನೇವಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

Hear our invocation, Indra : you, who in various battles (associated, with the Maruts, are animated through their encouragement ; (and are able), with the Maruts, to destroy (your foes): (for you are) he who, (aided) by heroes, are of yourself the giver (of victory); or, (when praised) by the pious, the giver of food, and whom the lords (of prayer) celebrate, as swift-moving and eager (for sacrificial food), like a fleet courser (eager for forage).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ನೃಭಿಃ—ಮನುಷ್ಯೈರೇವ ಸದ್ಭಿಃ ಶಶ್ವಾತ್ ದೇವತ್ವವಾಪನ್ನೈಃ ಮರುದ್ಭಿಃ | **ನೃಭಿಃ—**ಸಂಗ್ರಾಮ ನಯನಶೀಲೈಃ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಮರುತಾಂ ಸಾಹಾಯ್ಯಂ ಇಂದ್ರೋ ಮರುದ್ಭಿಃ (ಶ್ರೀ ಸಂ. ೬-೫-೫-೧) ಮರುತೋ ಹೈನಂ ನಾಜಹುಃ (ಐ. ಐ. ೩-೨೦) ಇತ್ಯಾದಿಸು ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ | ನರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಪ್ಪನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ಸಿ. ೨-೨೬) ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ಸಿ. ೩-೬) ವರ್ತಿತವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರನು, ಮನುಷ್ಯರಾಗಿದ್ದು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅದರ ಫಲರೂಪವಾದ ದೇವಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಮರುದ್ಭಿವರ್ತಿಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವನು ಅಥವಾ ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಸಹಾಯಕರಾಗಿರುವ ಮರುದ್ಭಿವರ್ತಿಗಳೊಡನೆ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುತ್ತಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಶೈಶ್ವೀಯ ಸಂಹಿತೆಯ ಇಂದ್ರೋ ಮರುದ್ಭಿಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ, ಮರುತೋ ನೃನಂ ಜಹುಃ ಎಂಬ ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ ಮರುದ್ಭಿವರ್ತಿಗಳು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡುವ ವಿಷಯವು ವಿಸ್ತರವಾಗಿದೆ.

ಪೃತನಾಸು ಭರಹೂತಯೇ ಪ್ರಕೂರ್ತಯೇ ದಕ್ಷಾಯ್ಯಾಃ—ಸರ್ವಾಸು ಪ್ರೌಢೇಷ್ಟಸಿ ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಭರಣಿವಿಶಿಷ್ಟಾಹ್ವಾನಯುಕ್ತಾಯ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಹಿಂಸನಾಯ ಯದ್ವಾ ಶೂರೋ ಭವ ಪ್ರಹರ ಇತ್ಯೇವಮಾದಿ ಭರಣಿಯುಕ್ತಾಹ್ವಾನಾಯ ಶೂರಾಣಾಂ ಪ್ರಕೃಷ್ಟವಧಾಯ ಚ ಪ್ರವರ್ಧನಶೀಲಃ ಅಸಿ | ಪ್ರಬಲವಾಗಿರುವ ಯುದ್ಧಗಳು ನಡೆಯುವ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು, ಎಂದೂ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸೆಮಾಡು ಎಂದೂ ಇತರರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಕರೆಂಬಲ್ಲಿರುವನು ಎಂದೂ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನಯಿಸಿದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ ನೀನು ಶೂರನಾಗಿರು. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೆಗ್ಗುಹಿಸು, ಎಂದು ಎಲ್ಲರ ರಕ್ಷಣೆಗೂ ಅರ್ಥವಾದ ಶೂರರಾದ ಸೈನಿಕರ ಆಹ್ವಾನಕ್ಕೂ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಇಂದ್ರನು ತಕ್ಕ ಸಮರ್ಥನಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ ನೃಭಿವಂಶಕ್ಕೆ ವನೆಯ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ನೃಭಿಃ ಪೃತನಾಸು ಎಂಬ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವವರನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಯಾಸ್ವರು ವಿವರಿಸಿರುವ ಇಂದ್ರಶಬ್ದಾರ್ಥದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು—
ಇರಾದಾರಸ್ಸನ್ನಿಂದ್ರಃ ಇತಿ ಪರೋಕ್ಷೇಣೋಚ್ಯತೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಆಕಾರವನ್ನು ತೋರಿಸದಿದ್ದರೂ ಕಾರ್ಯರೂಪದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವನು. ದೇವತಾವಾಚಕ ಶಬ್ದಗಳೆಲ್ಲದರಲ್ಲಿಯೂ ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳು ಬೋಧ್ಯರಾದಾಗ್ಯೂ ಅವರನ್ನು ಸೇವಿಸುವವರಿಗೆ ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳು ಪರೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ (ಕಾಣಿಸದಂತೆ ಇದ್ದುಕೊಂಡು) ಅವರವರ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುವರು. ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ತಾತ್ವಿಕವಾದ ರೂಪ, ಮಹಿಮೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಮರೆಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇರುವರು. **ಪರೋಕ್ಷಪ್ರಿಯಾಃ ಇವ ಹಿ ದೇವಾಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದ್ವಿಷಃ** ಇದರಿಂದಲೇ ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗುವ ತಮ್ಮ ನಿಜರೂಪದಲ್ಲಿರು (ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು) ಇಷ್ಟವುಳ್ಳವರಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿರುವುದರಲ್ಲಿಯೇ ಇವರ ಆಸಕ್ತಿಯು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯೂ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾನಿಗಳು ದೇವತೆಗಳ ತಾತ್ವಿಕವಾದ ಈ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದು, ಆಯಾಯ ದೇವತಾವಾಚಕವಾದ ಶಬ್ದಗಳ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಆಯಾಯ

ದೇವತಾಸ್ವರೂಪ, ಗುಣ, ಮಹಿಮೆ, ಕಾರ್ಯ ಇವುಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸಿ, ಧ್ಯಾನಮಾಡಿ, ತಾದಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಇಷ್ಟಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸುವರು. ಇದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರಿಗೂ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ, ಆಧಿದೇವತಾ ಸ್ವರೂಪವೂ ಇರುವುವು. ಇವುಗಳು ಆಯಾಯ ದೇವತಾ ಉಪಾಸಕರಿಗೆ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುವ ದನ್ನು ಯಾಸ್ಕರು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಇಂದ್ರನೂ ಕೂಡ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ರಕ್ಷಣೆಯೇ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಿರುವನು ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಸ್ವರೂಪ, ಮತ್ತು ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಯಃ ಶೂರೈಃ ಸ್ವಃ ಸನಿತಾ ತರುತಾ—ಇಂದ್ರನು ಶೂರರಾದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೊಡನೆಯಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಸೈನಿಕರೊಡನೆಯಾಗಲಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ತಾನಾಗಿಯೇ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ, ಬೇರೆಯ ರೀತಿಯಿಂದಲಾಗಲಿ ತನ್ನ ಇಷ್ಟವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವನು. ಇವನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಹಾಯಸಂಪತ್ತಿಯು ಬಹಳವಾಗಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಅಸೇಕ್ಷಿಸದೆ ತಾನೊಬ್ಬನೇ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ವಿಪ್ರೈಃ ನಾಜಂ ತರುತಾ—ಮೇಧಾವಿಭಿಃ ಋತ್ವಿಗೈಃ ಸ್ತುತಸ್ತನ್ ತೇಭ್ಯೋ ಅನ್ನಸ್ಯ ದಾತಾ ಅಸಿ **ವಿಪ್ರೈಃ ಮರುದ್ಭಿಃ ಇತಿ ಸಂಬಂಧಃ** | ವಿಪ್ರ ಶಬ್ದವು (ನಿ. ೩-೧೯) ಮೇಧಾವಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ವಿಪ್ರೈಃ ಎಂದ ಪದವನ್ನು ಆವೃತ್ತಿಮಾಡಿ ಒಂದು ಪದಕ್ಕೆ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಋತ್ವಿಜರೆಂತಲೂ ಇನ್ನೊಂದು ಪದಕ್ಕೆ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೆಂದಲೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ ಋತ್ವಿಗ್ವನರಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ ಆ ಋತ್ವಿಗ್ವನರಿಗೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಪೃಕ್ಷಂ—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ನವಂತಂ ಇಂದ್ರಂ | ಪೃಕ್ಷಶಬ್ದವು ಅನ್ನ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಅತ್ಯಂ ನ—ಅಶ್ವಮಿವ | ಅತ್ಯಶಬ್ದವು ಅಶ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೭) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ನ ಎಂಬ ಪದವು ಉಪಮಾವಾಚಕಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ **ನೇಂದ್ರಂ ದೇವಮಮಂಸತ** (ಋ. ಸಂ. ೩) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಾರ್ಥ ದಲ್ಲಿಯೂ,

ಹೃತ್ಸು ಸೀತಾಸೋ ಯುಧ್ಯಂತೇ ದುರ್ಮದಾಸೋ ನ ಸುರಾಯಾಂ |
ಊಧರ್ನ ನಗ್ನಾ ಜರಂತೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೨-೧೨)

ಇಲ್ಲಿ ಉಪಮಾವಾಚಕವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಅತ್ಯಂ ನ ಎಂಬಲ್ಲಿ ನ ಎಂಬ ಪದವು ಉಪಮಾವಾಚಕವಾಗಿದೆ. ಅಶ್ವ ಇವ — ಕುದುರೆಯ ಹಾಗೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ನಾಜಿನಂ ಪೃಕ್ಷಂ ಅತ್ಯಂ ನ—ವೇಜನವಂತಂ ಘಾಸಾದ್ಯನ್ನವಂತಂ ಅಶ್ವಮಿವ | ಈ ನಾಕೃವು ನಾಜಿನಂ ಪೃಕ್ಷಂ ಈಶಾನಾಸಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಉಪಮಾನವಾಕ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ

ಅನ್ನವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸೇವಿಸಲು ಸಮರ್ಥರಾದ ಋತ್ವಿಜರು ರುಚಿಕರವಾದ, ಹುಲ್ಲನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ವೇಗಶಾಲಿಯಾದ ಆಶ್ವವನ್ನು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜನರು ಪೋಷಿಸುವ ಹಾಗೆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸೇವಿಸುವರು ಎಂದು ಹೋಲಿಸಿದೆ. ನೇದದಲ್ಲಿ ಈ ವ್ರಯೋಗವು ಇರುವುದರಿಂದ ಹೀನೋಪಮೆಗೆ ಅವಕಾಶವಲ್ಲ.

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ಶ್ರುಧಿ—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಠ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಸಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ.

ಶ್ರುತ್ಯಣು—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಧಿಭಾವ. ಭಾಂದಸವಾಗಿ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ಮ—ನಿಸಾತಿತಸ್ಯ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಕ್ಷಾಯ್ಯಾಃ—ದಕ್ಷ ವೃದ್ಧೌ. ಧಾತು. ಶ್ರುದಕ್ಷಿಸ್ಸೃಹಿ—(ಉ. ಸೂ. ೩-೩೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಯ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭರಹೂತಯೇ—ಭರಾ ಹೂತಿಃ ಯಸ್ಯಾಂ ಸಾ ಭರಹೂತಿಃ. ಬಹುವ್ರೀಹ್ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದವ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪ್ರತೂರ್ತಯೇ—ತುರ್ವೀ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂಕ್ರಿನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಉಪಧಾಯಾಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಲೋಪೋವ್ಯೋರ್ವಲಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಕಾರ ಲೋಪಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗಿ ರಾಲ್ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ತಾದಾಚಿ ನಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ವ್ರ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶೂರ್ಯಃ—ಶು ಎಂಬುದು ನೌತ್ರಧಾತು. ಶು ಗತೌ. ಧಾತು. ಶು ಸಿಜಿಮೀನಾಂ ದೀರ್ಘಾಶ್ಚ (ಉ. ಸೂ. ೨-೧೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದೀರ್ಘ. ನಿತ್ನಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಃ—ಸ್ಯಜಿ ಸ್ವರೌ ಸ್ವರಿತಾ (ಫಿ ಸೂ. ೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸನಿತಾ—ಷಣ ಸಂಭಕ್ತೌ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ನಿತ್ನಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತರುತಾ—ತ್ಯ ಪ್ಲವನತರಣಯೋಃ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತ್ಯನ್ ಬಂದಾಗ ಗ್ರಸಿತಸ್ಯಭಿತ ಸ್ತಭಿತ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ತರುತ್ಯ ಎಂದು ನಿಸಾತಿತವಾಗಿದೆ.

ಈಶಾನಾಸಃ—ಈಶ ಏಶ್ವರ್ಯೇ. ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಆಜ್ಜಸೇರಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸುಕಾಗಮ.

ಇರಥಂತೆ—ಇರಥ ಎಂಬುದು ಸೌತ್ರಢಾತು. ನೇವನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯವಾಜ್ಞೋಗೇದ್ಯಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತಸಿಘಾತಸ್ತುರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ದಸ್ಮೋ ಹಿ ಸ್ತಾ ವೃಷಣಂ ಪಿನ್ವಸಿ ತ್ವಚಂ ಕಂ ಚಿದ್ಯಾವೀರರರುಂ ಶೂರ
ಮರ್ತ್ಯಂ ಪರಿವೃಣಕ್ತಿ ಮರ್ತ್ಯಂ |

ಇಂದ್ರೋತ ತುಭ್ಯಂ ತದ್ವಿನೇ ತದ್ರುದ್ರಾಯ ಸ್ವಯಶಸೇ |

ಮಿತ್ರಾಯ ವೋಚಂ ವರುಣಾಯ ಸಪ್ರಥಃ ಸುನ್ಯುಳೀಕಾಯ ಸಪ್ರಥಃ || ೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ದಸ್ಮಃ | ಹಿ | ಸ್ತ | ವೃಷಣಂ | ಪಿನ್ವಸಿ | ತ್ವಚಂ | ಕಂ | ಚಿತ್ | ಯಾವೀ | ಅರರುಂ | ಶೂರ | ಮರ್ತ್ಯಂ |
ಪರಿವೃಣಕ್ತಿ | ಮರ್ತ್ಯಂ |

ಇಂದ್ರ | ಉತ | ತುಭ್ಯಂ | ತತ್ | ದಿನೇ | ತತ್ | ರುದ್ರಾಯ | ಸ್ವಯಶಸೇ |

ಮಿತ್ರಾಯ | ವೋಚಂ | ವರುಣಾಯ | ಸಪ್ರಥಃ | ಸುನ್ಯುಳೀಕಾಯ | ಸಪ್ರಥಃ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ದಸ್ಮೋ ಹಿ | ಶತ್ರುಣಾಮುಪಕ್ಷಪಣಕರ್ತಾ ಖಲು | ಅತ ಏವ ಕಾರಣಾದ್ವೃಷಣಂ ಸ್ವತೋ ವರ್ಷಣಶೀಲಂ ತ್ವಚಂ ಸಂವರಣವಂತಂ ಪುಟಬಂಧನವದುದಕವೇಷ್ಟನವಂತಂ ಕಂ ಚಿಜ್ಜಲಧಾರಿಣಂ ಮೇಘಂ ಪಿನ್ವಸಿ | ನಿರ್ಭಿದ್ಯ ಸೇಚಯಸಿ | ಕಿಂಚಿ ಮರ್ತ್ಯಂ ಮರ್ತ್ಯವದರರುಮರಣಶೀಲಂ ಗಮನಸ್ತುಭಾವಂ ಕಂಚಿನ್ನೇಘಂ ಹೇ ಶೂರ ವಿಕ್ರಾಂತ ಯಾವೀ | ಮಿತ್ರಯಸಿ || ಯಾತೇಶ್ವಾಂ ದಸೇ ಲುಜ್ ಛಾಂದಸೋದಘಾವಃ || ಅವರ್ಷಣೇನ ಗಚ್ಛಂತಂ ಬಲಾನ್ನಿಗೃಹ್ಯ ವರ್ಷಯಸೀತ್ಯರ್ಥಃ |

ಯಥಾ ಶೂರಃ ಕಶ್ಚಿದ್ಬಲವಂತಂ ಗಚ್ಛಂತಂ ವೈರಿಣಂ ನಿಗೃಹ್ಯ ಸ್ವೀಕರೋತಿ ತದ್ವದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಮರ್ತ್ಯಂ ಮರಣಶೀಲಂ ಶೀರ್ಯಮಾಣಸ್ವಭಾವಂ ನಿರುದಕಂ ಕಂಚಿನ್ನೇಘಂ ಪರಿವೃಣಕ್ತಿ | ಸರ್ವಶೋ ವರ್ಜಯಸಿ | ಔದಾಸೀನ್ಯಂ ಕರೋಷೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ತತ್ತಾದೃಶಂ ಕರ್ಮ ವರ್ಷಣರೂಪಂ ಸಪ್ರಥಃ ಸರ್ವತಃ ಪೃಥು ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ತುಭ್ಯಂ ವೋಚಂ | ಬ್ರವೀಮಿ | ಇಂದ್ರ ಏವ ನಿಶೇಷ್ಯತೇ | ಸ್ವಯಶಸೇ ಸ್ವಕೀಯಯಶೋಯುಕ್ತಾಯ | ತಥಾ ದಿವ ಉತ ತ್ವದಾಶ್ರಯಭೂತಾಯೈ ದ್ಯುಲೋಕ- ದೇವತಾಯಾ ಅಸಿ ತತ್ತಾದೃಶಂ ಕರ್ಮ ವೋಚಂ | ಬ್ರವೀಮಿ | ಉತಶಬ್ದೋಽಪಿಶಬ್ದಾರ್ಥಃ | ವರ್ಷಣ ಕರ್ಮಣೋ ದ್ಯುದೇವತಾಯಾ ಅನುಕೂಲ್ಯಾತ್ಮಸ್ಯಾ ಅಸಿ ವಚನಂ ಯುಕ್ತಂ | ತಥಾ ರುದ್ರಾಯ ಜಗತಾಂ ದುಃಖದ್ರಾವಯಿತ್ರೇ ರೋದನಶೀಲಾಯಾ ವಾಗ್ನಯೇ ತದ್ವೋಚಂ | ರುದ್ರೋ ವೈ ಕ್ರೂರೋ ಯದಯಮಗ್ನಿರಿತಿ ಶ್ರುತೇ ರುದ್ರತ್ವಂ | ಸೋಽರೋದೀದ್ಯದರೋದೀತ್ತದ್ರದ್ರಸ್ಯ ರುದ್ರತ್ವಂ | ತೈ. ಸಂ. ೧-೫-೧-೧ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇ ರೋದನಸ್ವಭಾವತ್ವಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ | ತಸ್ಯ ಚಾಹುತಿದ್ವಾರಾ ವೃಷ್ಟ್ಯನುಕೂಲತ್ವಾ- ತ್ಪ್ರಸ್ಯಾಸಿ ಕಥನಂ ಯುಕ್ತಂ | ಸ್ವಯಶಸ ಇತ್ಯಸ್ಯ ರುದ್ರಾಯೇತ್ಯನೇನ ವಾ ಸಂಬಂಧಃ ಸಂನಿಹಿತತ್ವಾ- ದ್ಯೋಗ್ಯತ್ವಾಚ್ಛೇ | ಸ್ವಕೀಯಯಶೋಯುಕ್ತಾಯಾಗ್ನಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಮಿತ್ರಾಯಾಹರಭಿಮಾನಿ- ದೇವತಾಯೈ ತದ್ವೋಚಂ | ವರುಣಾಯ ರಾತ್ರೈಭಿಮಾನಿದೇವತಾಯೈ ತದ್ವೋಚಂ | ಅಹೋರಾತ್ರೇ ವೈ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ | ತಾಂ. ೨೫-೧೦-೧೦ | ಅಹೋರಾತ್ರಾಭ್ಯಾಂ ಖಲು ವೈ ಪರ್ಜನ್ಯೋ ವರ್ಷತಿ | ತೈ. ಸಂ. ೨-೧-೨-೩ | ಇತಿ ತಥಾ ಮೈತ್ರಂ ವಾ ಅಹರ್ವಾರುಣೇ ರಾತ್ರಿರಿತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಭ್ಯೋ ಮಿತ್ರಾವರು- ಣಯೋರಹೋರಾತ್ರಾಭಿಮಾನಿದೇವತ್ವಂ | ಅತಃ ಏವ ಶ್ರುತೇರ್ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾತೃತ್ವಾತ್ಪ್ರಾಭ್ಯಾಮಸಿ ಪ್ರಥನಂ ಯುಕ್ತಂ | ಸುಮೃಳೀಕಾಯ ಶೋಭನಸುಖಯಿತ್ರೇ ಪ್ರಜಾಹಾಂ ! ಏತತ್ಸರ್ವತ್ರ | ಸಂಬಧ್ಯತೇ | ಉಕ್ತೇಭ್ಯೋ ದೇವೇಭ್ಯಃ ಸಪ್ರಥಃ ಸರ್ವತಃ ಪೃಥ್ವಿವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ತದ್ವರ್ಷಣ- ಕರ್ಮ ಬ್ರವೀಮಿ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು) | ದಸ್ಯ ಹಿ—ಶತ್ರುನಾಶಕನಷ್ಟೇ | (ಆದುದರಿಂದಲೇ) ವೃಷಣಂ—ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ (ಮತ್ತ) | ತ್ವಚಂ—(ನೀರಿನ) ಆವರಣ (ಚರ್ಮ) ಯುಕ್ತವಾದ ಕಂ ಚಿತ್—ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಮೇಘವನ್ನು | ಪಿನ್ವಸಿ ಸ್ಮ—(ಭೇದಿಸಿ) ವೃಷ್ಟಿಗರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿ | ಮರ್ತ್ಯಂ—ಮನುಷ್ಯನಂತೆ | ಅರರುಂ—(ಮಳೆಸುರಿಯದೇ) ಹೋಗುವ (ಒಂದು ಮೇಘವನ್ನು) | ಶೂರ— ಎಲೈ ಶೂರನೇ | ಯಾವೀಃ—ಮಿತ್ರಣಮಾಡುತ್ತೀಯೇ (ಮಳೆ ಸುರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿ) | ಮರ್ತ್ಯಂ—ಮರಣ ಸ್ವಭಾವವಾದ (ಉದಕರಹಿತವಾದ) | ಮರ್ತ್ಯಂ—ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ (ಒಂದು ಮೇಘವನ್ನು) | ಪರಿ ವೃಣಕ್ತಿ—(ಉದಾಸೀನವಾಗಿ) ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುತ್ತೀ | ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತತ್—ಆ ವೃಷ್ಟಿ ಕರ್ಮವನ್ನು | ಸಪ್ರಥಃ—ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುವಂತೆ | ತುಭ್ಯಂ—ನಿನಗೆ | ವೋಚಂ—ಹೇಳುತ್ತೇನೆ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಸ್ವಯಶಸೇ—ಸ್ವಕೀಯಯಶಸ್ಸಿನಿಂದಕೂಡಿರುವ ನಿನಗೂ | ದಿವೇ ಉತ—ದ್ಯುಲೋಕಾಭಿ ಮಾನಿ ದೇವತೆಗೂ | ತತ್—ಆ ಕರ್ಮವನ್ನು | ವೋಚಂ—ಹೇಳುತ್ತೇನೆ | ಸ್ವಯಶಸೇ—ಸ್ವಕೀಯಯಶೋ

ಯುಕ್ತನಾದ | ರುದ್ರಾಯ—ಜಗತ್ತಿನ ದುಃಖವರಿಹಾರಕನಾದ ಅಗ್ನಿಗೆ (ರುದ್ರನಿಗೆ) | (ವೋಚಂ—ಹೇಳುತ್ತೇನೆ) | ಮಿತ್ರಾಯ (ಅಹರಭಿನಾನಿದೇವತೆಯಾದ) ಮಿತ್ರನಿಗೂ | ವರುಣಾಯ—(ರಾತ್ರೃಭಿನಾನಿ ದೇವತೆಯಾದ) ವರುಣನಿಗೂ | (ವೋಚಂ—ಹೇಳುತ್ತೇನೆ) | ಸುಮೃಲೀಕಾಯ—(ವೃಷಗಲಿಗೆ) ಸುಖಸಂತೋಷಕಾರಕನಾದ (ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ದೇವತೆಗೂ) | ಸಪ್ರಥಃ—ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ | (ವೋಚಂ—ಹೇಳುತ್ತೇನೆ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಶತ್ರು ನಾಶಕನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ವೃಷ್ಣವ್ಯವರಕನಾದ ಮೇಘದ ಚರ್ಮವನ್ನು ಭೇದಿಸುತ್ತೀಯೇ; ಗಮನಶೀಲನಾದ ಮೇಘವನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ (ಮಳೆಗರಸುತ್ತೀಯೆ); ಉದಕರಹಿತನಾದುದನ್ನು ಔದಾಸೀನ್ಯದಿಂದ ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡುತ್ತೀಯೆ; ಇಂದ್ರನೆ, (ನಿನ್ನ) ಇಂತಹ ವೃಷ್ಟಿಕರ್ಮವನ್ನು ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಸುಖಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ, ದ್ಯುಲೋಕಾಭಿನಾನಿದೇವತೆ, ದುಃಖನಾಶಕನಾದ ರುದ್ರ (ಅಗ್ನಿ), (ಅಹರಭಿನಾನಿ) ಮಿತ್ರ, (ರಾತ್ರೃಭಿನಾನಿ) ವರುಣ ಮತ್ತು ಮಿತ್ರ (ಮುಂತಾದವರಿಗೂ ನಿನ್ನ) ವೃಷ್ಟಿಕರ್ಮವನ್ನು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation

you, the subduer (of adversaries), piercest every rain (confining) skin; you overtake, hero, every flying mortal (cloud), and abandone (it) when exhausted (of its water), for such glorious deed. Indra, I offer praise to your; to heaven; to the self-glorifying Rudra; to Mitra, (to each) the benefactor (of mankind) for such glorious (deed).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ದಸ್ಮಃ ವೃಷಣಂ ತ್ವಚಂ ಕಂಚಿತ್ ಪಿನ್ವಸಿ—ಶತ್ರುಣಾಂ ಉಪಕ್ಷಪಣಕರ್ತಾ | ಸ್ವತಃ ವರ್ಷಣ-ಶೀಲಂ ಪುಟಬಂಧನವದುದಕನೇಷ್ವನವಂತಂ ಜಲಧಾರಿಣಂ. ಮೇಘಂ ನಿರ್ಭಿದ್ಯ ಸೇಚಯತಿ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವ ಇಂದ್ರನು ನಗರಕ್ಕೆ ಕೋಟಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವಹಾಗೆ ತನ್ನ ಸುತ್ತಲೂ ನೀರನ್ನು ಇರಿಸಿಕೊಂಡು ಇರುವ ಮೇಘವನ್ನು ಭೇದಿಸುವನು. ಅದು ತಾನಾಗಿಯೇ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಇರುವುದಾದರೂ ಇಂದ್ರನೂ, (ಮಳೆಯು ಆಗುವಂತೆ) ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮೇಘವು ಸುರಿಸುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಅರರುಂ ಮತ್ಯೈಂ ಯಾವೀ—ಮರ್ತ್ಯವತ್ ಗಮನಶೀಲಂ ಕಂಚಿತ್ ಮೇಘಂ ಮಿತ್ರಯಸಿ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ವ್ರಯೋಜನದ ಆಸೆಯೂ ಇಲ್ಲದೆ ಸುಮ್ಮನೆ ಸಂಚರಿಸುವ ಮನುಷ್ಯನಂತೆ ಓಡಾಡುತ್ತಿರುವ ಮೇಘದಿಂದ ವೃಷ್ಟಿಯು ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಇಂದ್ರನು ಮೇಘವನ್ನು ಬಲಾತ್ಕರಿಸಿ, ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸದಿರುವ ಮೇಘದಿಂದಲೂ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇದರಿಂದ ಶೂರನಾದವನು ಬಲವುಳ್ಳವನಾಗಿರುವ ತನ್ನ ಶತ್ರುವು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಅವನನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ತನ್ನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಲೋಕರೀತಿಯೂ ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದು—ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಮರ್ತ್ಯಂ ಪರಿವೃಣಕ್ತಿ—ಮರಣಶೀಲಂ ಶೀರ್ಯಮಾಣಸ್ವಭಾವಂ ಕಂಚಿನ್ನೇಘಂ ನಿರುದಕಂ ಸರ್ವತೋ ವರ್ಜಯಾಸಿ ಔಧಾಸೀನ್ಯಂ ಕರೋಷಿ | ಮರ್ತ್ಯ ಶಬ್ದವು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೮) ಪರಿತನಾಗಿದೆ. ಮೇಘವು ನೀರಿಲ್ಲದ್ದಾಗಿ ತಾನಾಗಿಯೇ ನಾಶವಾಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಅದರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಆಚರಿಸದೆ ಉದಾಸೀನನಾಗಿ ಇರುವನು. ಎಂದು ಅರ್ಥವಾದಿದೆ.

ಸಪ್ರಥಃ—ಸರ್ವತಃ ಪೃಥು ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ | ಎಲ್ಲಾ ವಿಧದಿಂದಲೂ ಆತಿಶಯವಾಗಿರುವಂತೆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದನ್ನು ಎಂದು ಈ ಪದವು ಕ್ರಿಯಾ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸಪ್ರಥಃ ಸರ್ವತಃ ಪೃಥುಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ (ನಿ. ೬-೮)

ತ್ವಮಗ್ನೇ ಸಪ್ರಥಾ ಅಸಿ ಜುಹ್ವೋ ಹೋತಾ ವರೇಣ್ಯಃ | ತ್ವಯಾ ಯಜ್ಞಂ ವಿ ತನ್ನತೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೧೩-೪)

ಸ್ಯೋನಾ ಪೃಥಿವಿ ಭವಾನ್ಯಕ್ಷರಾ ನಿವೇಶಿನೀ | ಯಚ್ಚಾ ನಶ್ಯಮ್ ಸಪ್ರಥಃ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೨೨-೧೫)

ಋತುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಉಪಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದಿನೇ ಉತ ತತ್ ಪೋಚಂ—ದ್ಯುಲೋಕದೇವತಾಯೈ ಅಸಿ ತ್ವದಾಶ್ರಯಭೃತಾಯೈ ತಾದೃಶಂ ಕರ್ಮ ಬ್ರವೀಮಿ | ದ್ಯುಲೋಕವು ಇಂದ್ರನ ಆಶ್ರಯದಿಂದ ರಕ್ಷಿತವಾಗಿರುವುದು ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನು ಆಚರಿಸಿದ ವೃಷ್ಟಿಕರ್ಮವೂ ದ್ಯು ದೇವತೆಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುತ್ತದೆಯಾದಕಾರಣ ಇಂದ್ರನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಟಮಾಡುವೆನೆಂದು ಮಂತ್ರದೃಕ್ಪಾದ ಋಷಿಯು ವರ್ಣಿಸಿರುವನು.

ರುದ್ರಾಯ—ಜಗತಾಂ ದುಃಖದ್ರಾವಯಿತ್ರೇ, ರೋದನಶೀಲಾಯ ವಾ ಅಗ್ನಯೇ ತತ್ ಪೋಚಂ | ರುದ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದುಃಖವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವವನೆಂದೂ, ರೋದನಮಾಡುವ (ಅಳುವ) ಸ್ವಭಾವದವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾದಿ ಅಗ್ನಿಯು ರುದ್ರಪದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯನಾಗಿರುವನೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ರುದ್ರನೇ ಅಗ್ನಿಯಾಗಿರುವನೆಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ತ್ರೈ. ಸಂ. ೬-೨-೩-೨ ರಲ್ಲಿಯೂ, ರುದ್ರನು ರೋದನಮಾಡಿದನು ಎಂಬುವುದನ್ನು ತ್ರೈ. ಸಂ. ೧-೫೧-೧ ರಲ್ಲಿಯೂ, ರುದ್ರೋ ವೈ ಕ್ರೂರೋ ಯದಯಮಗ್ನಿಃ | ಸೋಽರೋದೀದ್ಯದರೋದೀತ್ತ-ದ್ರುದ್ರಸ್ಯ ರುದ್ರತ್ವಂ | ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ವೃಷ್ಟಿ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲನಾಗುವುದರಿಂದಲೂ, ತನ್ನ ಕಾರ್ಯಗಳ ಮಹತ್ವದಿಂದ ಕೀರ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಇಂದ್ರನು ಆಚರಿಸುವ ವೃಷ್ಟಿಕರ್ಮಗಳ ಆಚರಣೆಯನ್ನು ಅಗ್ನಿಗೆ ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ರುದ್ರನಿಗೂ ಅಗ್ನಿಗೂ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ರುದ್ರನೂ ಸ್ವಯಂಶಸ್ಕನಾಗಿರುವನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಮಿತ್ರಾಯ ವರುಣಾಯ ತದ್ವೋಚಂ—ಅಹರಭಿಮಾನಿದೇವತಾಯೈ ರಾತ್ರೈಭಿಮಾನಿದೇವ-ತಾಯೈ | ಮಿತ್ರನು ಅಹರಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯಾಗಿರುವನು. ವರುಣನು ರಾತ್ರೈಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯಾಗಿರುವನು. ಅಹೋರಾತ್ರೇ ವೈ ಮಿತ್ರಾವರುಣೌ | (ತಾ. ಬ್ರಾ. ೨೫-೧೦-೧೦) | ಮೈತ್ರಂ ವಾ ಅಹಃ | ವಾರುಣೇ ರಾತ್ರಿಃ | (ತ್ರೈ. ಸಂ. ೨-೧-೨-೩) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಮಿತ್ರಾವರುಣರಿಗೆ ಅಹೋ ರಾತ್ರೈಭಿಮಾನಿತ್ವವು

ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು. ಅಹೋರಾತ್ರಾಭ್ಯಾ- ಖಲು ವೈ ಪರ್ಜನ್ಯೋ ವರ್ಷತಿ (ತೈ ಸಂ. ೨-೧-೭-೩) ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅಹೋರಾತ್ರಾಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಈ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ವೃಷ್ಟಿಯು ಆಗುತ್ತದೆ. ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಇಂದ್ರನು ಆಚರಿಸುವ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾತೃಗಳಾದ ಅಹೋರಾತ್ರಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳಾದ ಮಿತ್ರಾ ವರುಣರಿಗೂ ಪ್ರಕಟಮಾಡುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸುನ್ವಲೀಕಾಯ ಸಪ್ತಘಃ—ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಬಹಳ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವರಾದ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರಿಗೂ ಇಂದ್ರನು ಆಚರಿಸುವ ವೃಷ್ಟ್ಯನುಕೂಲವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿ ಹೇಳುವೆನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

|| ಪೃಥ್ವೀಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ದಸ್ಯಃ—ದಸು ಉಪಕ್ಷಯೇ. ಧಾತು. ಇಷಿಯಧೀಂಧಿ—(ಉ ಸೂ ೧-೧೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಹ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಿಸ್ತಸಿ—ಪಿವಿ ಸೇಚನೇ. ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಇದಿತೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯನುಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಶವ್ ವಿಕರಣ. ಹಿ ಎಂಬುದರ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಶವ್ ಸಿವ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಯಾವೀಃ—ಯು ಮಿತ್ರಣಾಮಿಪ್ರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ಲಲಜ್ಲಲಿಟಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್. ಮಧ್ಯನುಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಬಂದಾಗ ಇತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಟಾದೇಶ. ಅದಕ್ಕೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ವಲಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ. ಅಸ್ತಿ ಸಿಚೋಽಪ್ಯಕ್ತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಈಡಾಗಮ ಸಿಚಿವೃದ್ಧಿಃ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಉಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಇಟ ಈಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಆನಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಞೋಗೇಽಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರರುಂ—ಋ ಗತೌ. ಧಾತು. ಅರ್ತೇರರುಃ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅರು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ರವರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರಿವೃಣಕ್ತಿ—ವೃಜೇ ವರ್ಜನೇ ಧಾತು. ರುಧಾದಿ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯನುಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರುಧಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಮ್ ವಿಕರಣ. ಮಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಚೋಃಕುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ, ಚತ್ವ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಪತ್ವ ಚಾದಿಲೋಪೇ ವಿಭಾಷಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ವಿಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ತಿಜ ಚೋದಾತ್ತವತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪರಿ) ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿನೇ—ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥೀ ನಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರುದ್ರಾಯ—ರೋದಯತೀತಿ ರುದ್ರಃ. ರುದಿರ್ ಅರುಷಿರೋಚನೇ ಧಾತು ರೋದೇರ್ಚಲುಕ್ ಚ (ಉ. ಸೂ. ೨-೧೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಚೀಗೆ ಲುಕ್. ಅದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಯಶಸೇ—ಸ್ವೀಯಂ ಯಶಃ ಯಸ್ಯಾನ್ವಾ ಸ್ವಯಶಾಃ ತಸ್ಯೈ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೋಚಂ—ಬ್ರೂಚ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಬ್. ಬ್ರೂವೋ ವಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಚ್ಯಾದೇಶ. ಅಸ್ಯತಿ ವಕ್ತಿ ಖ್ಯಾತಿಭ್ಯೋಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಅಪಾದೇಶ. **ವಚೆ ಉಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಮಾಗಮ. ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ಸರವಾಗಿ ಬಂದಾಗ ಗುಣ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಪ್ರಥಃ—ಪ್ರಥ ವ್ರಖ್ಯನೇ. ಧಾತು. ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಥಸಾ ಸಹ ವರ್ತತ ಇತಿ ಸಪ್ರಥಃ ತೇನ ಸಹೇತಿ ತುಲ್ಯಯೋಗೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ವೋಪಸರ್ಜನಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ ಛಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಮೃಳೀಕಾಯ—ನಚ್ ಸುಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥ್ಯಂತರೂಪ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅ॒ಸ್ಮಾ॑ಕಂ॒ ನ॒ ಇಂದ್ರ॑ವುಶ್ಯ॒ಸೀ॒ಷ್ವಯೇ॑ ಸ॒ಖಾಯಂ॑ ವಿ॒ಶ್ವಾಯುಂ॑ ಪ್ರಾ॒ಸಹಂ॑

ಯು॒ಜಂ॒ ನಾಜೇ॑ಷು ಪ್ರಾ॒ಸಹಂ॑ ಯು॒ಜಂ॑ ।

ಅ॒ಸ್ಮಾ॑ಕಂ ಬ್ರ॒ಹ್ಮೋ॑ತಯೇ॒ನಾ ಪೃ॒ತ್ನುಷು॑ ಕಾ॒ಸು ಚಿತ್ ।

ನ॒ಹಿ ತ್ವಾ ಶ॒ತ್ರುಃ ಸ್ತ॑ರತೇ ಸ್ತೃ॒ಣೋ॒ಷಿ ಯಂ॑ ವಿ॒ಶ್ವಂ ಶ॒ತ್ರಂ ಸ್ತೃ॒ಣೋ॒ಷಿ
ಯಂ॑ || ೪ ||

|| ಪದಸಾರಃ ||

ಅಸ್ಮಾಕಂ | ವಃ | ಇಂದ್ರಂ | ಉಶ್ವಸಿ | ಇಷ್ಟಯೇ | ಸಖಾಯಂ | ವಿಶ್ವಾತಯಂ | ಪ್ರಸಹಂ |
ಯುಜಂ | ನಾಜೇಷು | ಪ್ರಸಹಂ | ಯುಜಂ |

ಅಸ್ಮಾಕಂ | ಬ್ರಹ್ಮ | ಊತಯೇ | ಅವ | ಪೃತ್ನುಷು | ಕಾಸು | ಚಿತ್ |

ನಹಿ | ತ್ವಾ | ಶತ್ರುಃ | ಸ್ತುರತೇ | ಸ್ತುಣೋಷಿ | ಯಂ | ವಿಶ್ವಂ | ಶತ್ರುಂ | ಸ್ತುಣೋಷಿ | ಯಂ ||೪||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಋತ್ವಿಜಃ ಅಸ್ಮಾಕಮಸ್ಮದರ್ಥಂ ವೋ ಯುಷ್ಮದರ್ಥಂ ಚೇಷ್ಟಯೇ ಯಾಗಾಯಾಭಿಮುಕ್ತೈ-
ಷಣಾಯ ನೇಂದ್ರಮುಶ್ವಸಿ | ಅಭಿಮತಂ ಕಾಮಯಾಮಹೇ || ವಶ ಕಾಂತಾ | ಆದಾದಿಕಃ | ಇದಂತೋ-
ಮಸಿಃ | ಗೃಹಿಜ್ಯೇತ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ || ಯದ್ವಾ | ಅಸ್ಮಾಕಂ ಸಖಾಯಮಿತಿ ಸಂಬಂಧಃ | ಕೀದೃಶ-
ಮಿಂದ್ರಂ | ಸಖಾಯಂ ಸಖಿವದತ್ಯಂತಹಿತಕಾರಿಣಂ ಸಮಾನಖ್ಯಾನಂ ನಾ | ವಿಶ್ವಾಯಂ ವಿಶ್ವೇಷಾಂ
ಯಾಗಾನಾಂ ಗಂತಾರಂ ಪ್ರಸಹಂ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಶತ್ರುಣಾಂ ಮರ್ಷಯಿತಾರಂ || ಸಹೇಃ ಕ್ವಿಪ್ | ನಹಿ-
ವೃತ್ತೀತ್ಯಾದಿನೋಪಸರ್ಗಸ್ಯ ದೀರ್ಘಃ || ಯುಜಂ ಸರ್ವದಾ ಯುಕ್ತಂ ಸಹಾಯಭೂತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ |
ಪುನಃ ಸ ಏವ ವಿಶೇಷ್ಯತೇ | ನಾಜೇಷು ಹವೀರೂಪಾನ್ನೇಷು ತದ್ವತ್ನು ಯಜ್ಞೇಷು ನಾನಿಮಿತ್ತ-
ಭೂತೇಷು ಪ್ರಾಸಹಂ ಯಜ್ಞವಿಘಾತಿನಃ ಸಹಮಾನಂ ಯುಜಮಭಿಮತಫಲೈರ್ಯುಕ್ತಂ ಮರುದ್ಭಿರ್ವಾ |
ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಇಂದ್ರ ಅಸ್ಮಾಕಮೂತಯೇ ರಕ್ಷಣಾಯ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಿವೃಥಂ ಕರ್ಮಾವ | ರಕ್ಷ | ಕಸ್ತತ್ರ ವಿಶೇಷ
ಇತಿ ತತ್ರಾಹ | ಕಾಸು ಚಿತ್ ಪೃತ್ನು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು | ಪೃತ್ನು ಸಮುತ್ಪತ್ತಿ ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಸು ಪಾಠಾತ್ತ-
ನ್ನಾಮತ್ಯಂ | ತೇಷು ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ನಹಿ ಸ್ತುರತೇ ನ ಹಿನಸ್ತಿ ನ ವಿರೋಧಮಾಚರತಿ ಯಂ ಸ್ತುಣೋಷಿ |
ಯಂ ವಿಶ್ವಂ ಶತ್ರುಂ ಸ್ತುಣೋಷಿ ವಾರಯಸಿ ಸ ಕಶ್ಚಿದಪಿ ಶತ್ರುರ್ನ ಹಿನಸ್ತಿ | ತವ ಮಹತ್ತ್ವೇನ ಸರ್ವೇ
ಭೀತಾ ವಿಧೇಯಾ ಭವಂತಿ ಶತ್ರುಭಾವಂ ನ ಕೋಽಪ್ಯಾಚರತಿ | ಅಜಾತಶತ್ರುತ್ವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ ಋತ್ವಿಜಃ—ಎಲೈ ಋತ್ವಿಜರೇ) | ಅಸ್ಮಾಕಂ—ನಮ್ಮ (ಮತ್ತು) | ವಃ—ನಿಮ್ಮ | ಇಷ್ಟಯೇ—
ಯಾಗಕ್ಕೋಸ್ಕರ (ಅಭಿಮತವಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಕ್ಕೋಸ್ಕರ) | ಸಖಾಯಂ—ಸ್ನೇಹಿತರಂತೆ (ಹಿತಕಾರಿಯೂ) |
ವಿಶ್ವಾಯಂ—ಸರ್ವರ ಯಾಗಗಳಿಗೂ ಹೋಗುವವನೂ | ಪ್ರಾಸಹಂ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸಹಿಸುವ (ಸಾಮರ್ಥ್ಯ
ವುಳ್ಳ) ವನೂ | ಯುಜಂ—(ಸರ್ವದಾ) ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವ (ಸಹಾಯಭೂತನಾದ) ವನೂ | ನಾಜೇಷು—
ಹವೀರೂಪವಾದ ಅನ್ನ (ಯಜ್ಞ) ವಿಷಯದಲ್ಲಿ | ಪ್ರಾಸಹಂ—(ಯಜ್ಞ ವಿಘಾತಿಗಳನ್ನು) ನಾಶಮಾಡುವವನೂ |
ಯುಜಂ—ಅಭಿಮತ ಫಲಯುಕ್ತನಾದ (ಮರುತ್ರುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ) ವನೂ (ಆದ) | ಇಂದ್ರಂ—ಇಂದ್ರನನ್ನು |
ಉಶ್ವಸಿ—ಅವೇಕ್ಷಿಸೋಣ | (ಕಿಂಚಿ ಇಂದ್ರ—ಮತ್ತು ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ಅಸ್ಮಾಕಂ—ನಮ್ಮ | ಊತಯೇ—

ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ | ಬ್ರಹ್ಮ—ಆರಬ್ಬ ಕರ್ಮವನ್ನು | ಅವ—ರಕ್ಷಿಸು (ಏಕೆಂದರೆ) | ಯಂ—ಯಾವನನ್ನು | ಸ್ತೃಣೋಷಿ -
ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡುತ್ತೀಯೋ | (ಸಃ—ಅವನು) | ಕಾಸು ಚಿತ್ ಸೃತ್ಯುಷು—ಎಲ್ಲಾ ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲೂ | ತ್ವಾ—
ನಿನ್ನನ್ನು | ನ ಹಿ ಸ್ತುರತೇ—ಹಿಂಸಿಸುವುದಿಲ್ಲ | ಯಂ—ಯಾವ ವಿಶ್ವಂ ಶತ್ರುಂ—ಎಲ್ಲಾ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ
ಸ್ತೃಣೋಷಿ—ನಿರೋಧಿಸುತ್ತೀಯೋ | (ಸಃ) ಶತ್ರುಃ—(ಅ) ಶತ್ರುವು | ನ ಹಿನಸ್ತಿ—(ನಿನ್ನನ್ನು) ಹಿಂಸಿಸುವುದಿಲ್ಲ

“ ಭಾವಾರ್ಥ ”

ಸ್ನೇಹಿತನಂತೆ (ಹಿತಕರನೂ) ಎಲ್ಲಾ ಯಾಗಗಳಿಗೂ ಕೋಗುವವನೂ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವ
(ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನೂ); (ಸದಾ) ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವವನೂ (ಸಹಾಯಭೂತನೂ), ಹವೀರೂಪಾನ್ನ (ಯಜ್ಞ)
ವಿಷಯದಲ್ಲಿ (ಶತ್ರುಗಳಾದವರನ್ನು) ನಾರವಡಿಸುವವನೂ, ಅಭಿಮತಫಲಯುಕ್ತನೂ (ಮರುತ್ತುಗಳಿಂದ ಸಹಿತನೂ)
ಅವ ಇಂದ್ರನನ್ನು, ಎಲೈ ಋತ್ವಿಜರೇ, ನಮ್ಮ ಮತ್ತು ನಿಮ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ (ಬರುವಂತೆ) ಆಪೇಕ್ಷಿಸೋಣ.
ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮ್ಮ ಈ ಕರ್ಮವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು; (ಏಕೆಂದರೆ) ನಿನ್ನಿಂದ ನಿವಾರಿತನಾದ ಶತ್ರುವು ಯಾವ ಸಂಗ್ರಾ
ಮದಲ್ಲಿಯೂ ನಿನ್ನನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ನಿನಗೆ ವಿರೋಧವಾಗಿ ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ); ಮತ್ತು ನೀನು ನಿರೋಧಿಸುವ
ಶತ್ರುಗಳಾರೂ ನಿನ್ನನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಲಾರರು (ನೀನು ಅಜಾತಶತ್ರುವು).

English Translation.

We desire, (priests). Indra to be present at your sacrifice, (he who is)
our friend, the the frequenter of all (ceremonies), the endurer (of enemies),
the ally (of his worshippers), the patient expecter of (sacrificial) viands,
associated (with the Maruts), Indra, guard our holy rite for our
preservation, for in whatsoever contests (you may engage), no enemy,
whom you oppose prevails against you; you prevail over every enemy
whom (you oppose).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಇಷ್ಟಯೇ—ಯಾಗಾಯ ಅಭಿಮತೈಷಣಾಯ ವಾ | ಮಂತ್ರ ದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಋಷಿಯು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿರುವ
ಋತ್ವಿಜರಿಗಾಗಿಯೂ, ಯಜಮಾನರಿಗಾಗಿಯೂ ಯಾಗವು ನೆರವೇರುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿಯೂ,
ಇಂದ್ರನನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವನು.

ಸಖಾಯಂ—ಸಖಿವದತ್ಯಂತಹಿತಕಾರಿಣಂ ಸಮಾನಖ್ಯಾನಂ ವಾ | ಇಂದ್ರನು ಯಜಮಾನರಿಗೆ
ಹಿತವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನು ಅಥವಾ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನು
ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಪ್ರಾಸಹಂ ವಾಜೇಷು ಪ್ರಾಸಹಂ—ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಶತ್ರುಣಾಂ ಮರ್ಷಯಿತಾರಂ ಹವೀರೂಪಾ-
ನ್ನೇಷು ತದ್ವತ್ಸು ಯಜ್ಞೇಷು ವಾ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇಷು ಯಜ್ಞನಿಘಾತಿನಃ ಸಹಮಾನಂ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು

ಅತಿಶಯವಾಗಿ ನಿಗ್ರಹಮಾಡುವ ಇಂದ್ರನು—ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪವಾದ ಅನ್ನಗಳ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿಯೂ, ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಯಜ್ಞಗಳು ನೆರವೇರುವ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿಯೂ, ಶತ್ರುಗಳಾಗಿ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವರನ್ನು ಅವರ ಇಷ್ಟವು ನೆರವೇರದಂತೆ ತಡೆಯುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಯುಜಂ—ಅಭಿಮತಫಲೈಃ ಮರುದ್ಧಿರ್ವಾ ಯುಕ್ತಂ ಇಂದ್ರನು ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ಫಲವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವನು ಅಥವಾ ಮರುದ್ಧೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ **ಅಸ್ಮಾಕಂ ಊತಯೇ ಬ್ರಹ್ಮ ಸರಿವೃಥಂ ಕರ್ಮ ರಕ್ಷ** ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ನಾವು ಆಚರಿಸುವ ಯಜ್ಞರೂಪವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಸೃತ್ಸು—ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು. ಸೃತ್ಸು ಎಂಬ ಪದವು ಸಂಗ್ರಾಮನಾನುಗಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ದಂತವಾಗಿದೆ. ಯುದ್ಧವೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಯಂ ವಿಶ್ವಂ ಶತ್ರುಂ ಸ್ತೃಣೋಷಿ (ಕಿಂಚ) ಯಂ ತ್ವಾ ಶತ್ರುಃ ನಹಿ ಸ್ತರತೇ—ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಸಂಗಡ ಯಾವನೂ ವಿರೋಧವನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂದ್ರನು ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಶತ್ರುವನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡುವುದರಿಂದ ಶತ್ರುವೂ ಇಂದ್ರನನ್ನೂ ಹೊಡೆಯಲು ಸಮರ್ಥನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಎಲ್ಲರೂ ಹೆದರಿಕೊಂಡು ಅವನಿಗೆ ವಿಧೇಯರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ ಶತ್ರುವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಅಜಾತಶತ್ರುವಾಗಿ ಇರುವನು ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂದ್ರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಶತ್ರುಭಾವವನ್ನು ಅಚರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ಉತ್ಸಸಿ—ನಶ ಕಾಂತಾ. ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಇದಂತೋನುಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಕಾಗಮ. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮುಸಿತ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಬಿತ್ತವಿರುವುದರಿಂದ **ಗ್ರಹಿಜ್ಯಾವಯಿ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂವ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. ಉತ್ಸಸಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಬಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಷ್ಟಯೇ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ರಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ವಚಿಸ್ವಸಿಯ ಜಾದೀನಾಂ ಕಿತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂವ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. **ವ್ರತ್ಯಭೃಶ್ಚ—**ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಸಪ್ತ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ವ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಷ್ವತ್ವ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಾಸಹಮ್—ಸಹ ಮರ್ಪಣೇ. ಧಾತು. **ಧಾತ್ವಾದೇ ಷಃ ಸಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿಗೆ ಸತ್ವ. **ಕ್ಲಿಪ್ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಲಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ನಹಿವೃತ್ತಿ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೬-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಪರನಾದಾಗ ಉಪಸರ್ಗಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಕೃದಂತರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತ ರೂಪ.

ಯುಜಮ್—ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ. ಧಾತು. ಋತ್ವಿಕ್ ದಧೃಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಊತಯೇ—ಊತಿಯೂತಿಜೂತಿ—(ಪಾ ಸೂ. ೩-೩-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತ ಕ್ರಿನ್ಮಂತದಿಂದ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸ್ತರತೇ—ಸ್ತೃ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಹಿಚಿ (ವಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತವೃತ್ತಿವೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಲನಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸ್ತೃಣೋಷಿ—ಸ್ತೃಣ್ ಆಚ್ಛಾದನೇ. ಧಾತು ಸ್ವಾದಿ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿವೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಏಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾನಾಡಃ ||

ನಿ ಷೂ ನಮಾತಿಮತಿಂ ಕಯಸ್ಯ ಚಿತ್ತೇಜಿಷ್ಣಾಭಿರಣಿಭಿನೋತಿಭಿರುಗ್ರಾ-

ಭಿರುಗ್ರೋತಿಭಿಃ

ನೇಷಿ ಣೋ ಯಥಾ ಪುರಾನೇನಾಃ ಶೂರ ಮನ್ಯಸೇ |

ವಿಶ್ವಾನಿ ಪೂರೋರಪ ಪರ್ಷಿ ವಹ್ನಿರಾಸಾ ವಹ್ನಿನೋ ಅಚ್ಛ || ೫ ||

ಪದಮಾಠಃ ||

ನಿ | ಸು | ನಮ | ಆತ್ರಿಮತಿಂ | ಕಯಸ್ಯ | ಚಿತ್ | ತೇಜಿಷ್ಣಾಭಿಃ | ಅರಣಿಭಿಃ | ನ | ಊತ್ರಿಭಿಃ

ಉಗ್ರಾಭಿಃ | ಉಗ್ರ | ಊತ್ರಿಭಿಃ

ನೇಷಿ | ನಃ | ಯಥಾ | ಪುರಾ | ಅನೇನಾಃ | ಶೂರ | ಮನ್ಯಸೇ |

ವಿಶ್ವಾನಿ | ಪೂರೋಃ | ಅಪ | ಪರ್ಷಿ | ವಹ್ನಿಃ | ಆಸಾ | ವಹ್ನಿಃ | ನಃ | ಅಚ್ಛ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಕಯಸ್ಯ ಕಸ್ಯ ಚಿತ್ ತ್ವದ್ಭಕ್ತಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯಾತಿಮತಿಮತಿಕ್ರಾಂತಮನನಂ ವಿರು-
ದ್ಧಮನಶ್ಚಂ ಶತ್ರುಂ ನಿ ಷೂ ನಮ | ನಿತರಾಂ ಸುಷ್ಮ ನಾಮಯ | ಅಸ್ಮತ್ಪ್ರಣಿತಂ ಕುರು || ಅಂತರ್ಭಾವಿತ-
ಣ್ಯರ್ಥೋದಯಂ || ಹೇ ಉಗ್ರೋದ್ಗೂರ್ಣಬಲ ಊತಿಭೀ ರಕ್ಷಣೈಃ ಪ್ರೀತಿಭಿರ್ವಾ ಯುಕ್ತಃ ಸನ್
ತೇಜಿಷ್ಠಾಭಿರರಣಿಭಿರ್ನಾತಿಶಯೇನ ತೇಜಸ್ವಿಭಿರ್ಯುದ್ಧಾದಿರೂಪೈರ್ಮಾರ್ಗೈರಿವ || ತೇಜಸ್ವಚ್ಛಿಬ್ಧಾದಾತಿ-
ಶಾಯನಿಕ ಇಷ್ಠನ್ | ನಿನ್ಮತೋರ್ಲುಕ್ | ಟೀರಿತಿ ಟಿಲೋಪಃ || ಅತಿಮತಿಂ ವೃತ್ತಾದಿಂ ಯಥಾ ನಾಮಿ-
ತವಾನ್ ತಥಾಸ್ಮದ್ವಿರೋಧಿನಮಸೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಉತ್ತರತ್ತಾನ್ವಯಃ | ತೇಜಿಷ್ಠಾಭಿರರಣಿಭಿರ್ನ
ತೇಜೋಯುಕ್ತೈರ್ಗಮನಸಾಧನೈರ್ಯಜ್ಞಾದಿಮಾರ್ಗೈರ್ಯಥಾಸ್ಮಾನ್ಯೋಜಿತವಾನಸಿ ತಥೋಗ್ರಾಭಿಃ
ಪ್ರಕಾಶಕಾಭಿರೂತಿಭೀ ರಕ್ಷಣೈರ್ಯಾಗಫಲಭೂತೈರ್ನೋದ್ಯಸ್ತಾನ್ ನೇಷಿ | ನಯಸಿ | ಅಭಿಮತಸ್ಸರ್ಗಾದಿ
ಫಲಂ ಪ್ರಾಪಯಸೀತ್ಯರ್ಥಃ || ನಯತೇಶ್ಚಾಂದಸಃ ಶಪೋ ಲುಕ್ || ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಪುರಾ ಪೂರ್ವಸ್ಥಿ-
ನ್ಯಾಲೇದ್ಯಸ್ಮತ್ಪ್ರಾಪ್ತಾದಿನ್ಯರ್ಥೋತಿಭಿರ್ನೀತವಾನಸಿ | ತಥಾ ನೇಷೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ ಶೂರಿ ವಿಕ್ರಾಂತ ತ್ವಮ-
ನೇನಾ ಮನ್ಯಸೇ | ಸರ್ವೈರಪಾಪತೈನಾವಬುಧ್ಯಸೇ | ಸ್ವರ್ಗಾದ್ಯಭಿಮತಸಾಧಕತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ | ಯದ್ವಾ |
ಅನೇನಾಸ್ತಮಸ್ಯಾನಸ್ಯನೇನಸೋ ಮನ್ಯಸೇ | ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಇಂದ್ರ ವಹ್ನಿವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಪ್ರದಾನೇನ
ಜಗತಾಂ ನಿರ್ವಾಹಕಃ ಸನ್ ಪೂರೋರ್ಮಗನುಷ್ಯಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ | ಪೂರುರಿತಿ ಮನುಷ್ಯನಾಮ
ಪೂರವೋ ಜಗತ ಇತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಸಾಲಾತ್ || ತಸ್ಯ ವಿಶ್ವಾನಿ ಸರ್ವಾಣ್ಯೇನಾಂಸ್ಯಪ ಸರ್ಷಿ | ಅಪ-
ಕೃತ್ಯ ಪಾಲಯಸಿ || ಪೃಣೋತೇಶ್ಚಾಂದಸಃ ಶಪೋ ಲುಕ್ || ಆತೋ ನೋದ್ಯಸ್ಮಾಕಮಪ್ಯಾಸಾಂತಿಕೇ
ದೇವಯಜನದೇಶೇಽಚ್ಛಾಭಿಮುಖ್ಯೇನಾಗತೈ ವಹ್ನಿರಭಿಮತಾನಾಂ ವೋಢಾ ಸನ್ನಪಾನಭಿಮತಮಸಕೃತ್ಯ
ಸರ್ಷಿ | ಅಭಿಮತಫಲಂ ಪೂರಯಸಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಉಗ್ರ—ಉಗ್ರನಾದ ಎಲೈ (ಇಂದ್ರನೇ) | ಕಯಸ್ಯ ಚಿತ್—(ನಿನ್ನ ಭಕ್ತನಾದ) ಯಜಮಾನನಿಗೆ |
ಅತಿಮತಿಂ—ವಿರುದ್ಧಮನಸ್ಸನನ್ನು (ಶತ್ರುವನ್ನು) | ಊತಿಭಿಃ—ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣಾಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ | ತೇಜಿಷ್ಠಾಭಿಃ—
ವಿಶೇಷವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಅರಣಿಭಿಃ ನ—(ಯುದ್ಧಾದಿರೂಪ) ಮಾರ್ಗಗಳಿಂದ | ನಿ ಷೂ ನಮ—
ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಮ್ರನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ; | ತೇಜಿಷ್ಠಾಭಿಃ—ತೇಜೋವಿಶಿಷ್ಟವಾದ | ಅರಣಿಭಿಃ ನ—ಗಮನಸಾಧನ
ಗಳಾದ (ಯಜ್ಞಾದಿ ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಒಯ್ದಿರು)ವಂತೆ | ಉಗ್ರಾಭಿಃ—ವ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ ಊತಿಭಿಃ-
(ಯಾಗಫಲಭೂತವಾದ) ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಪುರಾ—ಹಿಂದೆ (ನಮ್ಮ ಪಿತಾದಿಗಳನ್ನು) |
ಯಥಾ—ಹೇಗೆ (ರಕ್ಷಿಸಿ ದಾರಿತೋರಿಸಿದೆಯೇ) | (ತಥಾ—ಹಾಗೆ) | ನೇಷಿ—(ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಫಲವನ್ನು ಸಡೆಯು
ವಂತೆ) ಮಾಡುತ್ತಿ ; | ಶೂರ—ಎಲೈ ಸರಾಕ್ರಮಿಯೇ | ಅನೇನಾಃ—ಪಾವರಹಿತ(ನೆಂದು) | ಮನ್ಯಸೇ—
ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಿ | ಅನೇನಾಃ—ಪಾವರಹಿತನಾದ (ನೀನು) | ಮನ್ಯಸೇ—(ನಮ್ಮನ್ನೂ ಪಾವರಹಿತರೆಂದು)
ಭಾವಿಸುತ್ತಿ | (ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ವಹ್ನಿಃ—ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಜಗನ್ನಿರ್ವಾಹಕನಾಗಿ | ಪೂರೋಃ—
ಮನುಷ್ಯನ (ಯಜಮಾನನ) | ವಿಶ್ವಾನಿ—ಎಲ್ಲಾ (ಪಾಪಗಳನ್ನೂ) | ಅಪ ಸರ್ಷಿ—ಸೆಳೆದು, ಕಾಪಾಡುತ್ತಿ |

(ಅತಃ—ಆದ್ದರಿಂದ) | ನಃ—ನಮಗೂ | ಆಸಾ—ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ (ಯಾಗವಾಲೆಯಲ್ಲಿ) | ಅಚ್ಛ—ಅಭಿಮುಖ
ನಾಗಿ (ಬಂದು) | ವಹ್ನಿಃ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥವಾಹಕನಾಗಿ | (ಅಪಃ ಪರ್ಷಿ—ಅನಿಷ್ಟವನ್ನು ವಹಿಸಿ, ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿ) |

* ಭಾವಾರ್ಥ *

ಉಗ್ರನಾದ (ಇಂದ್ರನೇ), ಉಗ್ರವಾದ ಯುದ್ಧಾದಿ ಮಾರ್ಗಗಳಿಂದ (ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ, (ನಿನ್ನ) ರಕ್ಷಣಾಕರ್ಮಗಳಿಂದ, ಯಜಮಾನನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಮರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು; (ತೇಜೋವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಯಜ್ಞಾದಿ ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮನ್ನು ನಿಯೋಜಿಸಿದಂತೆ) ವ್ರತಾಶಕಗಳಾದ (ಯಾಗಫಲಭೂತವಾದ) ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಹಿಂದೆ (ನಮ್ಮ ಪಿತೃದಿಗಳಿಗೆ) ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ, ನಮಗೆ (ಅಭಿಮತವಾದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಫಲವನ್ನೂ) ಮೊರಕಿಸು, ವರಾಕ್ರಮಿಯಾದ (ಇಂದ್ರನೇ), ಪಾಪರಹಿತನೆಂದು (ನಿನ್ನನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ) ಭಾವಿಸುತ್ತಾರೆ, ವಾಸರಹಿತನಾದ ನೀನು ನಮ್ಮನ್ನೂ ಪಾಪರಹಿತರೆಂದೇ ಭಾವಿಸುತ್ತಿ. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ವೃಷ್ಟಾದಿಗಳಿಂದ ಜಗನ್ನಿರ್ವಾಹಕನಾಗಿ, ಯಜಮಾನನ ಎಲ್ಲಾ ವಾಪಗಳನ್ನು ವಹಿಸಿ ಕಾಪಾಡುತ್ತಿ, ಆದ್ದರಿಂದ ನಮ್ಮ (ಯಾಗವಾಲೆಯ) ಹತ್ತಿರಕ್ಕೂ ಬಂದು, (ನಮಗೆ ಅಭಿಮತ ಫಲ) ವಾಹಕನಾಗಿ, (ಅನಿಷ್ಟವನ್ನು ವಹಿಸಿ ಕಾಪಾಡು.)

English Translation

Humble the adversary of every one (your worshipper), fierce (Indra), by your aids, like radiant paths, (to glory); by your powerful aids, guide us, hero, as you have guided our forefather, for you are honoured (by all). You, (Indra), who are the sustainer (of the world), remove all (the sins) of man: present at our sacrifice, you are the bearer (of good things).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಕಯಸ್ಯ ಚಿತ್ ಅತಿಮತಿಂ ನಿ ಷೂ ನಮ—ಕಸ್ಯಚಿತ್ ತ್ವದ್ಭಕ್ತಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ವಿರುದ್ಧ-
ಮನಸ್ಯಂ ಶತ್ರುಂ ಅಸ್ಮತ್ಪ್ರಣಿತಂ ಕುರು | ನಿನ್ನ ಭಕ್ತನಾಗಿ ನಿನ್ನ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಲು ಯತ್ನಮಾಡುವ
ಯಜಮಾನನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ವಿರುದ್ಧವಾದ ನಡುವಳಿಕೆಯಿಂದ ಶತ್ರುವಿನ ರೀತಿಯಿಂದ ಇರುವ ದುರ್ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವ
ನನ್ನು ಯಜಮಾನನಿಗೆ ವಿಧೇಯನಾಗಿ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡು ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಊತಿಭಿಃ ತೇಜಿಷ್ಠಾಭಿರರಣಿಭಿರ್ನ—ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಶತ್ರುವನ್ನು ವಿಧೇಯನನ್ನಾಗಿರಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ
ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇಂದ್ರನು
ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಬಲದಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿರುತ್ತಾ, ತನ್ನ ಆಶ್ರಿತರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಉಪಾಯಗಳಾದ ಯುದ್ಧವೇ
ಮೊದಲಾದ ಬಹಳ ತೇಜೋಯುಕ್ತವಾದ ಮಾರ್ಗಗಳಿಂದಲೂ, ತನ್ನ ಆಶ್ರಿತರಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ
ಲೋಕಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯುಳ್ಳ ವೃತ್ತಾಸುರನೇ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡಿರುವಂತೆ, ಯಜ
ಮಾನರ ವಿರೋಧಿಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ—ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಿಸಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಗತಿಯನ್ನು ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಉಂಟುಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರು ಉದ್ಯುಕ್ತರಾಗಿರುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುವ ಇಂದ್ರನು ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿ, ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಫಲವಾಗಿರುವ, ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟವಾಗಿರುವ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದ ಫಲವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ಪುರಾ ಯಥಾ—ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವೂ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಪಮಾನರೀತಿಯಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಈಗ ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರ ಸಿತ್ತಾದಿಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಹಿಂದೆ ರಕ್ಷಿಸಿ ಅವರವರ ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿದಂತೆ ಈಗ ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನಯಿಸಿದೆ.

ಅನೇನಾಃ ಮನ್ಯಸೇ—ಸರ್ವೈರಸಾಪತ್ನೇನ ಅವಬುದ್ಧಸೇ ಯದ್ವಾ ಅನೇನಾಃ ತ್ವಂ ಅಸ್ಮಾನೇನಸಃ ಮನ್ಯಸೇ | ಇಂದ್ರನು ಸ್ವರ್ಗವೇ ಮೊದಲಾದ ವುಣ್ಣು ಫಲಗಳನ್ನು ಯಜಮಾನರ ಇಷ್ಟಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುವುದರಿಂದ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಪಾವರಹಿತನಾಗಿಯೂ ಇರುವವನೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಅಥವಾ, ಯಜ್ಞಮಾಡಿ ತೃಪ್ತಿಯಾದವನು ಯಜಮಾನರನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಪಾವರಹಿತರನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅನೇನಾಃ ಎಂಬ ನದವು ಆವೃತ್ತವಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಯಜಮಾನರಿಗೂ ವಿಶೇಷಣದ ರೀತಿಯಿಂದ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಈ ಎರಡುವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಾಗಿದೆ.

ವಹ್ನಿಃ ಪೂರೋಃ ವಿಶ್ವಾನಿ ಏನಾಂಸಿ ಅಪ ಸರ್ಷಿ—ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಪ್ರದಾನೇನ ಜಗತಾಂ ನಿರ್ವಾಹ ಕಸ್ತನ್ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಸರ್ವಾಣಿ ಏನಾಂಸಿ ಅಪಕೃಷ್ಯ ಪಾಲಯಸಿ | ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಹ್ನಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ. ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ ಆಶ್ರಿತರಿಗೆ ಬೇಕಾದುವುಗಳನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಜಗತ್ತಿನ ರಕ್ಷಣೆಯ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವವನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಯಜಮಾನನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವನ ಪಾಪಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸುವನು ಎಂದೂ ಹೇಳಿದೆ.

ಪೂರು—ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೮) ವರಿತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು,

ಪ್ರ ನೂ ಮಹಿತ್ವಂ ವೃಷಭಸ್ಯ ವೋಚಂ ಯಂ ಪೂರವೋ ವೃತ್ರಹಣಂ ಸಂಚಿತೇ |

ವೈಶ್ವಾನರೋ ದಸ್ಯುಮಗ್ನಿ ಜಘನ್ವಾ ಅಧೂನೋತ್ಕಾಷ್ಠಾ ಅವ ಶಂಬರಂ ಭೇತ್ ||

(ಋ ಸಂ. ೧-೫೯-೬)

ಈ ಋಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರವಃ ಪೂರಯಿತವ್ಯಾಃ ಮನುಷ್ಯಾಃ (ನಿ. ೬-೨೩) ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನಯಿಸಿದೆ.

ಅಸಾ—ಅಂತಿಕೇ ಅಸಾತ್ ಎಂಬ ವದವು ಅಂತಿಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ವರಿತವಾಗಿದೆ. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ದೇವಯಜನದೇಶದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ.

ನಃ—ಅಸಾ ಅಚ್ಛ ಅಭಿಮುಖೇನಾಗತ್ಯೆ ಅಭಿಮತೇನಾಂ ವೋಥಾ ಸನ್ ಅನಭಿಮತಮಪಕೃಷ್ಯ ಅಭಿಮತಂ ಪೂರಯಸಿ—ಇಂದ್ರನು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಬಂದು ಋಷಿಜರ ಮತ್ತು ಯಜಮಾನರ ಇಷ್ಟಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಅವರ ಅನಿಷ್ಟಗಳನ್ನು ವರಿಹರಿಸಿ ಇಷ್ಟಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

! ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ !

ನಮು—ನಮು ಪ್ರಹ್ಲಶ್ವೇ ಧಾತು. **ಣೋ ನಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿಗೆ ನತ್ವ ಪ್ರಯೋಜಕ ನ್ಯಾಮಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವವಿತ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕ ವಚನದಲ್ಲಿ ನಮು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅತಿಮತಿಮ್—ಅತಿಕ್ರಾಂತಾ ಮತಿಃ ಯಸ್ಮಾತ್ ಸಃ ಅತಿಮತಿಃ. ತಮ್. ಬಹುಪ್ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತೇಜಿಷ್ಠಾಭಿಃ—ತೇಜಃ ಅನ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ತೇಜಸ್ವೀ. **ಅಸ್ಮಮಾಯಾಮೇಧಾ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತಿಶಯೇನ ತೇಜಸ್ವೀ ತೇಜಿಷ್ಠಃ. ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ **ಅತಿಶಾಯನೇ ತಮಬಿಷ್ಠನೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಸ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ **ವಿನ್ಮತೋಲುರ್ಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿನ್ಮಿಗೆ ಲುಕ್. **ಟೇಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ (ಅನ್) ಲೋಪ. **ಇತ್ಯಾ ದಿನಿತ್ಯಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯವಾತ್ಸಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಓಪ್. ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಉಗ್ರಾಭಿಃ—ಉಚ ಸಮವಾಯೇ ಧಾತು. **ಋಜ್ರೇಂದ್ರ** (ಉ. ಸೂ. ೨-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ರನ್ನಂತ ವಾಗಿ ಸಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಓಪ್. ಉಗ್ರ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನೇಷಿ—ಣೇಜಾ ಪ್ರಾವಣೇ ಧಾತು. **ಣೋ ನಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿಗೆ ನತ್ವ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾ-** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಿತ್ತಾದುದ ರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅನೇನಾಃ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ಏನಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅನೇನಾಃ **ನೌಸುಭ್ಯಾಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮನ್ಯಸೇ—ಮನು ಅವಬೋಧನೇ ಧಾತು ದಿವಾದಿ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಯಥಾ ಎಂಬುದರ ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶ್ಯನ್ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯವಾತ್ಸಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರ್ಷಿ—ಪ್ಷ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಸಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ರ ವರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ಜ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪ್ರ ತದ್ವೋಚೇಯಂ ಭವ್ಯಾಯೇಂದನೇ ಹವ್ಯೋ ನ ಯ ಇಷವಾನ್ಮನ್ತ
ರೇಜತಿ ರಕ್ಷೋಹಾ ಮನ್ತ ರೇಜತಿ |

ಸ್ವಯಂ ಸೋ ಅಸ್ತದಾ ನಿದೋ ವಧೈರೇಜಿತ ದುರ್ಮತಿಂ |

ಅವ ಸ್ತವೇದಘಶಂಸೋಽನತರಮವ ಕ್ಷುದ್ರಮಿವ ಸ್ತವೇತ್ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಪ್ರ | ತತ್ | ವೋಚೇಯಂ | ಭವ್ಯಾಯ | ಇಂದನೇ | ಹವ್ಯಃ | ನ | ಯಃ | ಇಷವಾನ್ | ಮನ್ತ |
ರೇಜತಿ | ರಕ್ಷೋಹಾ | ಮನ್ತ | ರೇಜತಿ |

ಸ್ವಯಂ | ಸಃ | ಅಸ್ತತ್ | ಅ | ನಿದಃ | ವಧೈಃ | ಅಜೇತ | ದುರ್ಮತಿಂ |

ಅವ | ಸ್ತವೇತ್ | ಅಘಶಂಸಃ | ಅವ್ರತರಂ | ಅವ | ಕ್ಷುದ್ರಂ ಇವ | ಸ್ತವೇತ್ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಭವ್ಯಾಯ ಭವನಶೀಲಾಯ ಪ್ರತಿದಿನಂ ಕಲಾಭಿವೃದ್ಧ್ಯಾ ವರ್ಧನಶೀಲಾಯೇಂದನೇವ್ಯಮೃತೇನ
ಸರ್ವಸ್ಯ ಕ್ಲೇದಯಿತ್ರೇ ತದರ್ಥಂ ತದ್ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಂ ಕರ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರಂ ವಾ ಪ್ರ ವೋಚೇಯಂ | ಪ್ರಕ-
ರ್ಷಣ ವಕ್ತುಂ ಶಕ್ತೋ ಭೂಯಾಸಂ | ಸ್ತುತೇರತಿಮಹತ್ತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ || ವಚೇಲಿಙ್ಯಾಶಿಷ್ಯಜ್ಞಃ |
ವಚ ಉಮ್ || ಕಸ್ಯ ತದಿತಿ | ಯ ಇಂದುರಿಷವಾನೇಷಣವಾನ್ ಮನ್ತ ಮನನೀಯಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಕರ್ಮ
ವೋದ್ವಿತ್ಯ ರೇಜತಿ ಗಚ್ಛತಿ | ರೇಜತಿರ್ಗತ್ಯರ್ಥಃ ರೇಜತಿ ದಘ್ಯತೀತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಾಠಾತ್ | ಅಗಮನೇ
ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಹವ್ಯೋ ನ ಹೊತವ್ಯ ಆಹ್ವತವ್ಯೋ ವಾ ಹವ್ಯ ಇಂದ್ರ ಇವ | ಸ್ತ್ರಾಯೀಣೇಂದ್ರ ಅಗ-
ಚ್ಛೇತ್ಯಾದಿನೇಂದ್ರ ಏವಾಹೂಯತೇ | ಸ ಇವ | ಸ ಏವ ನಿಶೇಷ್ಯತೇ | ರಕ್ಷೋಹಾ ಯಜ್ಞ ನಿಘಾತಕಾನಾಂ
ರಕ್ಷಸಾಂ ಹಂತಾ ಮನ್ತ ತೇಷಾಮೇವ ಕರ್ಮ ಹನನಾದಿರಾಪಂ ರೇಜತಿ ಗಚ್ಛತಿ | ಜಾಲಯತಿ ನಾಶಯ-
ತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಸ ಏವೇಂದುಃ ಸ್ವಯಂ ನಿದಃ || ಚಿದಿ ಕುತ್ಸಾಯಾಂ | ಕ್ವಿಪ್ | ಸಾವೇಕಾಚಿ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇ-
ರುದಾತ್ತತಾ || ಅಸ್ತನ್ನಿಂದಿತುರ್ವರಿಣೋ ವಧೈರ್ಹನನೋಪಾಯೈಃ || ಹನಶ್ಚ ವಧ ಇತಿ ಭಾವೇಽಪ್
ತತ್ಸನ್ನಿಯೋಗೇನ ವಧಾದೇಶಃ | ನ ಚಾದಂತೋಽಂತೋದಾತ್ತಃ || ದುರ್ಮತಿಂ ದುರ್ಬುದ್ಧಿಮಸ್ತದ-
ಸ್ತುತ್ವ ಅಜೇತ | ಅಕ್ಷಿಪೇತ್ | ಅ ಅವನಯೇತ್ | ಕಿಂಚಾಘಶಂಸೋಽಘಾನಾಂ ಪಾಪಾನಾಂ ಹಿಂಸಾದೀನಾಂ

ಶಂಸಿತಾ ಸ್ತೇನೋಽವತರಮತ್ಯಂತನಿಕ್ಕೃಷ್ಟಮವ ಸ್ವಸ್ಥಾನಾದವಾಜ್ಞುಖೋ ಭೂತ್ವಾ ಸ್ರವೇತ್ | ಗಚ್ಛತು |
ಅಧಃ ಪತತ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಘಶಂಸಃ ಸ್ತೇನಃ ಅಘಶಂಸೋ ವೃಕ ಇತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಾಠಾತ್ |
ಅವಸ್ರವಣಮೇವ ಪ್ರಾರ್ಥ್ಯತೇ | ಪ್ಲುದ್ರಮಿವ ಪ್ಲೇಪ್ತುಂ ಶಕ್ಯಮುದಕಾದಿಕಮಿವ | ಉದಕಂ ಯಥಾ
ತಿಷ್ಠತಿ ಸ್ರವನ್ನಶ್ಯತಿ ತಥಾಸಾವಸೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ !

ಯಃ—ಯಾವನೋಮರಸವು | ಇಷವಾನ್—ಯಥೇಚ್ಛವಾದಷ್ಟು, ಅನ್ನನಹಿತವಾಗಿ ಮನ್ನ—
ಸ್ತುತಿಯನ್ನು (ಕರ್ಮವನ್ನು) ಉದ್ದೇಶಿಸಿ | ಹವ್ಯಃ ನ—ಹೋಮಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾದ ಅಥವಾ ಆಹಾರ್ಯಮಾನನಾದ
(ಇಂದ್ರ) ನಂತೆ | ರೇಜತಿ—ಹೋಗುತ್ತದೆಯೋ (ಅಂತಹ) | ಭವ್ಯಾಯ—ಅಭಿವೃದ್ಧಿಶೀಲವೂ | ಇಂದವೇ—
(ಅನ್ಯತದಿಂದ ಸರ್ವರಿಗೂ) ಕ್ಷೇದನವುಂಟುಮಾಡುವ (ಸೋಮರಸದ) | ತತ್—ಆ ಕರ್ಮವನ್ನು | ಪ್ರ
ವೋಚೇಯಂ—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೇಳಲು (ಸ್ತುತಿಸಲು) ನಾಮರ್ಥ್ಯವುಂಟಾಗಲಿ | ರಕ್ಷೋಹಾ—(ಯಜ್ಞವಿಘಾತಕರಾದ)
ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವ (ಇಂದ್ರನು) | ಮನ್ನ—(ಆ ರಾಕ್ಷಸರ ಹನನಾದಿ) ಕರ್ಮವನ್ನು | ರೇಜತಿ—
ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾನೆ | ಸಃ—ಆ ಸೋಮರಸವು | ನಿದಃ—ಸಿಂದಕರಾದ (ವೈರಿಗಳನ್ನು) | ದುರ್ಮತಿಂ—
ದುರ್ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು | ವಧ್ಯಃ—ಹನನೋಪಾಯಗಳಿಂದ | ಅಸ್ಮತ್—ನಮ್ಮ ಸಮೀಪದಿಂದ | ಸ್ವಯಂ—ಸ್ವತಃ |
ಆ ಅಜೇತ—ದೂರ ಮಾಡಲಿ | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | ಅಘಶಂಸಃ—ಪಾವನವನ್ನು ಶಂಸನೆಮಾಡುವ (ಕಳ್ಳನು) |
ಪ್ಲುದ್ರಂ—ಅಲ್ಪವಾದ (ಜಲವು) | ಅವ ಸ್ರವೇತ್ ಇವ—ಅಧೋಮುಖನಾಗಿ ಹರಿಯುಹೋಗಿ (ಅದೃಶ್ಯವಾಗು)
ವಂತೆ | ಅವತರಂ—ಅತ್ಯಂತ ನಿಕ್ಕೃಷ್ಟನಾಗಿ | ಅವ ಸ್ರವೇತ್—(ತನ್ನ ಸ್ಥಾನದಿಂದ) ಅಧೋಮುಖನಾಗಿ ಹೋಗಲಿ
(ನಾಶವಾಗಲಿ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅಪರಿಮಿತಾನ್ನದಾಯಕವಾಗಿ, ಆಹಾರ್ಯಮಾನನಾದ ಇಂದ್ರನಂತೆ, ಸ್ತುತಿ (ಕರ್ಮ) ಯನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ
ಹೋಗುವುದೂ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿಶೀಲವೂ, ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಜೀವನಾಧಾರವೂ ಆದ ಸೋಮರಸದ (ಸಾಹಸ) ಕರ್ಮವನ್ನು
ಸ್ತುತಿಸೋಣ ಇಂದ್ರನು ಯಜ್ಞವಿಘಾತಕರಾದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ವಧಿಸಿ, ಅವರ ಹಿಂಸಾಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾನೆ ;
ಸೋಮರಸವೂ, ಸಿಂದಕರದುರ್ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು (ತನ್ನ) ಹನನಾದಿ ಉಪಾಯಗಳಿಂದ, ತಾನೇ, ನಮ್ಮಿಂದ ದೂರಮಾಡಲಿ;
ಪಾವಶಂಸಕನಾದ ಕಳ್ಳನು, ಅಲ್ಪವಾದ ಜಲವು ಸ್ರವಿಸಿ (ಅದೃಶ್ಯವಾಗಿ) ಹೋಗುವಂತೆ, ಅಧೋಮುಖನಾಗಿ ಬೀಳಲಿ
(ನಾಶವಾಗಲಿ).

English Translation.

May I be competent to utter (praise) for the (Soma) libation,
sustaining existence, which; like the (deity) to be invoked, (Indra), goes
abounding with food to (each) venerable (rite); the destroyer of Rakshasas
at (each) venerable (rite); May that (libation) of itself repress with
chastisement the malevolence of him who reviles us : let the thief fall
downwards (and) perish), like a little (water) running down (a declivity)·

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಭವ್ಯಾಯ ಇಂದನೇ ತತ್ ಪ್ರ ವೋಚೇಯಂ—ಭವನಶೀಲಾಯ ಕಲಾಭಿವೃದ್ಧ್ಯಾ ಪ್ರತಿದಿನಂ ವರ್ಧನಶೀಲಾಯ ಅಮೃತೇನ ಸರ್ವಸ್ಯ ಕ್ಲೇದಯಿತ್ರೇ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಂ ಕರ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರಂ ವಾ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ವಕ್ತುಂ ಶಕ್ತೋ ಭೂಯಾಸಂ | ಇಂದನೇ ದ್ರವತಿ ಇತಿ ಇಂದುದ್ರವಃ ಇಂದ್ರಃ (ನಿ ೧೦-೪) ಇಂದುವೆಂದರೆ ಸೋಮನು. ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾಸಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಓಡಿಬರುವವನಾದುದರಿಂದ ಇಂಪ್ರನೆಂದು ಇಂದ್ರಶಬ್ದಾರ್ಥ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿಮರ್ಶಮಾಡಿರುವರು. ಅಥವಾ ಇಂದೌ ರಮತೆ ಇತಿ ವಾ—ಸೋಮಪಾನದಲ್ಲಿ ವಿಹರಿಸುತ್ತಿರುವವನಾದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಎಂದೂ ಹೇಳಿರುವರು ಈ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಅನುವರಿಸಿ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸೋಮನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವಿನರಿಸಿದೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಕರಣವಿಂದ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿರುವ ಇಂದ್ರನ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಆಯಾಯ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಉದಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನೂ, ತನ್ನ ಕಲೆಗಳ ಚಿವಿವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವವನೂ ಆದ ಮತ್ತು ಅಮೃತವನ್ನು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಬೀರುತ್ತಾ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಆನಂದಗೊಳಿಸುವವನೂ ಆಗಿರುವ ಸೋಮನ (ವಿಷಯವಾದ) ಮಹಿಮೆಯು ವೃಭೂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸೋಮ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಕರ್ಮ ವನ್ನಾಗಲಿ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನಾಗಲಿ ವಿಶವದಿನಲು ಸಮರ್ಥನಾದೇನು ಎಂದು ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಋಷಿಯು ಹೇಳಿರುವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ಇಂದು ರಿಂಧೇರುನತ್ತೇರ್ವಾ—ಎಂದು ಇಂದು ವದಕ್ಕೆ ಅರ್ಧವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ದೀಪ್ತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಧವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಇಂಧಿ ಧಾತುವಿನಿಂದಲಾಗಲಿ, ಕ್ಲೇದನವೆಂಬ ಅರ್ಧವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಊರ್ಜಾಧಾತುವಿನಿಂದಲಾಗಲಿ, ಇಂದು ವದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ, ಚಂದ್ರನೆಂದು ಅರ್ಧ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಇವೇ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ,

ಪ್ರಬ್ರವೀಮಿ ತದ್ಭವ್ಯಾಯೇಂದನೇ ಹವನಾರ್ಹ ಇವ ಯ ಇಷಾವಾನನ್ನವಾನ್ ಕಾಮನಾನ್ ವಾ ಮನನಾನಿ ಚ ನೋ ರೇಜಯತಿ ರಕ್ಷೋಹಾ ಚ ಬಲೇನ ರೇಜಯತಿ ಸ್ವಯಂ ಸೋ ಅಸ್ಮದಭಿನಂದಿತಾರಂ | ವಧೈರಜೇತ ದುರ್ಮತಿಂ | ಅವಸ್ರವೇದಘಶಂಸಃ | ತತಶ್ಚಾವತರಂ ಪ್ತುದ್ರಮಿವಾವಸ್ರವೇತ್ | ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು,

ಅಭ್ಯಾಸೇ ಭೂಯಾಂ ಸಮರ್ಥಂ ಮನ್ಯಂತೇ ಯಥಾಹೋ ದರ್ಶನೀಯಾಹೋ ದರ್ಶನೀಯೇತಿ | ತತ್ಪರುಚ್ಛೇಸಸ್ಯ ಶೀಲಂ ||

(ನಿ. ೧೦-೪೨)

ಎಂದೂ ಹೇಳಿರುವರು. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು—

ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಕರವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ಈ ವಚನವೂ ಚಂದ್ರನ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದಾಗಿ ಇರುವುದು. ಚಂದ್ರನು ಇಷ್ಟಗಳನ್ನು ಅನೇಕ್ಷಿಸುವವರ ಅಭಿಲಾಷೆಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ

ಅತ್ಯಂತನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥ ಧ್ಯಾನಾಸ್ವದನಾಗಿರುವಂತೆ ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದಲೇ ಭಾವನೆಯನ್ನು ಹೊಂದಲ್ಪಡುವುದಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನು. ಹವಿರ್ಭಾಗಿಯಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಭಾವಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥ.

ಯೋಮದಿಂದ ಆಹುತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವ ದೇವತೆಯಂತೆ, ಯಜ್ಞದಿಂದ ಪುನಃ ಆಹ್ವಾನಿತನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವಾಗಲೂ ಇವನು ಅನ್ನವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ, (ಕಾಮಿಗಳಾದವರಿಗೆ) ಕಾಮಪುಳ್ಳವರಿಗೆ ಅವರವರ ಇಷ್ಟಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿಕೊಡುವವನಾಗಿಯೂ ಇರುವನು. ಇವರಿಂದ ನಮ್ಮ ಪ್ರಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಸೆಳೆಯುವನು. ಆದರೆ ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಕಾಮೋನ್ಮುಖವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಇವನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಬಾರದೆಂದು ಆರಂಭಿಯು ಉಂಟಾಗುವುದು. ಇವನು ರಾಕ್ಷಸರುಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ನಾಶಮಾಡುವನು.

ಮತ್ತು ಇವನು (ನಮ್ಮನ್ನು ನಿಂದಿಸುವವರನ್ನು) ನಮ್ಮ ನಿಂದಕರನ್ನು ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಪ್ರಹರಿಸಿ ಜಯಿಸುವನು. ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಕೆಟ್ಟಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವನು. ನಮ್ಮನ್ನು ದೂಷಿಸುವವನು ಆಯಾಯ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದರೂ ಅಧೋಗತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವನು. ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ದ್ರವ್ಯವು ಕೂಡ ಚಕೋಂಚವಾಗಿ ನಾಶವಾಗುತ್ತಾ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶವಾಗುವಹಾಗೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ನೀಚಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಇರುವವನೂ ಕೂಡ ಕ್ರಮಕ್ರಮವಾಗಿ ಅಧೋಗತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಈ ವರುಚ್ಛೇಷಋಷಿಯು ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಆವೃತ್ತಿಮಾಡಿ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಅರ್ಥವು ಅತಿಶಯವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಯಾಸ್ಮರು ವಿವರಿಸಿ ಅಹೋ ದರ್ಶನೀಯಾ ಅಹೋ ದರ್ಶನೀಯಾ ಎಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನೂ ಉದಾಹರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಮನ್ತು—ಮನನೀಯಂಸ್ತೋತ್ರಂ ಕರ್ಮ ವಾ |

ಉಪ ಪಾತ್ರಾಗಾತ್ಸುಮನ್ತೇಧಾಯಿ ಮನ್ತು ದೇವಾನಾಮಾಶಾ ಉಪ ವೀತಪೃಷ್ಠಃ |

ಅನ್ವೇನಂ ವಿಪ್ರಾ ಋಷಯೋ ಮದಂತಿ ದೇವಾನಾಂ ಪುಷ್ಟೇ ಚಕ್ರಮಾ ಸುಬಂಧುಂ ||

(ಋ. ಸ. ೧-೧೩೨-೭)

ಈ ಋಕ್ನಿನಲ್ಲಿ ಮನ್ತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮನನೀಯಂ ಅರ್ಥಜಾತಂ—ಧ್ಯಾನಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದದ್ದೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಎರಡನೆಯ ಮನ್ತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತೇಷಾಮೇವ ಕರ್ಮ ಹನನಾದಿರೂಪಂ—ಯಜ್ಞ ವಿಘ್ನಕರ್ತೃಗಳಾದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡುವ ಕರ್ಮವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಅಘಶಂಸಃ ಅವತರಂ ಅವಸ್ತವೇತ್—ಅಘಾನಾಂ ಪಾಪಾನಾಂ ಹಿಂಸಾದೀನಾಂ ಶಂಸಿತಾ ಸ್ತೇನಃ ಅತ್ಯಂತನಿಕ್ಯಷ್ಟಂ ಅವಾಜ್ಞುಖೋ ಭೂತ್ವಾ ಅಧಃ ಪತತು | ವಾವಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಹಿಂಸೆಯೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನೂ ಆಚರಿಸುವ ಕಳ್ಳನು, ತಾನು ಇರುವ ಸ್ಥಿತಿಗಿಂತಲೂ (ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರುವ) ನೀಚವಾದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೃದ್ರಮಿವ—ಕ್ಷೇಪ್ರಂ ಶಕ್ಯಮದಕಾದಿಕಮಿವ (ಎಸೆಯಲು) ಬಿಸಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ ನೀರೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳಹಾಗೆ ಎಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದೆ. (ನೀರು) ಉದಕವು ತಾನು ಇರುವ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಸ್ರವಿಸುತ್ತಾ ಕ್ರಮಕ್ರಮವಾಗಿ ನಾಶವಾಗುವಹಾಗೆ ಕಳ್ಳನೂ ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುವ

ನೆಂದು ವಿನಯಿಸಿದೆ. ಅಘಶಂಸೆ ಶಬ್ದವೂ ತೃಪ್ತಃ ತಕ್ಷಾ ಎಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಸ್ತೇನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಪರಿತಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತೊಂದು—

ಇಂದ್ರಸೋಮಾ ಸಮಘಶಂಸಮಭ್ಯಗಘಂ ತಪುರ್ಯಯಸ್ತು ಚಿರುರಗ್ನಿವಾ ಇವ |
ಬ್ರಹ್ಮದ್ವಿಜೇ ಕೃವ್ಯಾದೇ ಘೋರಚಕ್ಷುಸೇ ದ್ವೇಷೋ ಧತ್ತಮನಮಾಯಂ ಕಿಮೀದಿನೇ ||

೨. ಸಂ. ೭-೧೦೪-೨)

ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಯಾಸ್ವರು ಅಘಶಂಸಂ ಅಭ್ಯಘಂ ಎಂಬ ವದಗಳಿಗೆ ಅಘಸ್ಯ ಶಂಸಿತಾರಂ, ಅಘಂ ಹಂತೇರ್ನಿರ್ಹೃಸಿತೋಪಸರ್ಗ ಆಹಂತೀತಿ | ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಅಘಸ್ಯ ಶಂಸಿತಾರಂ—ಪಾಪಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುವನು. ಅಭ್ಯಘಂ ಪಾಪಗಳನ್ನೇ ಆಚರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ಜೀವಿತಕಾಲವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನಯಿಸಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ವೋಚೇಯಮ್—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಧಾತು. ಲಿಬ್ ಉತ್ತಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮಿಸಿಗೆ ತಸ್ಯ ಧಸ್ಥ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಮಾದೇಶ. ಯಾಸುಟಾಗಮ. ಲಿಜ್ಯಶಿಷ್ಯಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಬ್ ವರವಾದಾಗ ಅಬ್. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ವಚಉಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ವಿಗೆ ಉಪಾಗಮ. ಅತೋಯೇಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಾಸುಟಿಗೆ ಇಯಾದೇಶ ಉನ್ ಪರವಾದಾಗ ಗುಣ. ಅತಿಜಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭವ್ಯಾಯ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಭವ್ಯಗೇಯಪ್ರವಚಿನೀಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿವಾತೀತವಾಗಿದೆ. ಯತೋಽನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಂದವೇ—ಉಂದೀ ಕ್ಲೇದನೇ ಧಾತು. ಉಂದೇರಿಚ್ಛಾದೇಃ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರಾದೇಶ. ಉನತ್ತಿ ಕ್ಲೇದಯತಿ ಇತಿ ಇಂದುಃ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರೇಜತಿ—ರೇಜ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು ರೇಜತಿ ದಧ್ಯತಿ (ನಿರು. ೨-೧೪) ಎಂದು ಗತಿಕರ್ಮಕ ಧಾತುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಪರಿತವಾಗಿದೆ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಯಚ್ಛಬ್ದ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶವ್, ತಿವ್, ಅನುದಾತ್ತನಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ರಕ್ಷೋಹಾ—ಹನ ಹಿಂನಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ರಕ್ಷಸಾಂ ಹಂತಾ ರಕ್ಷೋಹಾ, ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಮತ್—ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಧಿಃ—ನಿಧಿ ಕುತ್ಸಾಯಾಂ ಧಾತು. **ಕೋ ನಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿಗೆ ನತ್ವ. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಧ್ಯಃ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. **ಹನಶ್ಚ ವಧಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾ ಧ್ವನಿ ಅಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ವಧಾದೇಶ. ಇದು ಅದಂತವಾಗಿಯೂ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಿಯೂ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಜೇತಃ—ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆತ್ಮನೇವದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಿಜ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಬಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ರವೇತ್—ಸ್ರ ಪ್ರಸ್ರವಣೇ ಧಾತು ಲಿಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಘಶಂಸಃ—ಅಘೇ ಪಾಪೇ ಶಂಸಃ ಮನಸಿ ಅಭಿಲಾಷಃ ಯಸ್ಯ ಸೋಽಯಮಘಶಂಸಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷುದ್ರಮ್—ಕ್ಷುದ್ರಿರ್ ಸಂಪೇಷಣೇ ಧಾತು. **ಸ್ಥಾಯಿತಂಚಿ**—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂವಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ವನೇನು ತದ್ಭೋತ್ರಯಾ ಚಿತಂತ್ಯಾ ವನೇನು ರಯಿಂ ರಯಿವಃ ಸುವೀರ್ಯಂ

ರಣ್ಣಂ ಸಂತಂ ಸುವೀರ್ಯಂ |

ದುರ್ಮನ್ಮಾನಂ ಸುನುಂತುಭಿರೇಮಿಷಾ ಪೃಚೀಮಹಿ |

ಆ ಸತ್ಯಾಭಿರಿಂದ್ರಂ ದ್ಯುನ್ಮಹೂತಿಭಿರ್ಯಜತ್ರಂ ದ್ಯುನ್ಮಹೂತಿಭಿಃ || ೭ ||

|| ಸದಸಾಹ ||

ವನೇಮ | ತತ್ | ಹೋತ್ರಯಾ | ಚಿತಂತ್ಯಾ | ವನೇಮ | ರಯಿಂ | ರಯಿವಃ | ಸುರ್ವೀರ್ಯಂ | ರಣ್ಣಂ |
ಸಂತಂ | ಸುರ್ವೀರ್ಯಂ |

ದುಃಸ್ಮನಾಂ | ಸುಮಂತುಭಿಃ | ಆ | ಈಂ | ಇಷಾ | ಪೃಚೀಮಹಿ |

ಆ | ಸತ್ಯಾಭಿಃ | ಇಂದ್ರಂ | ದ್ಯುಮ್ನಹೂತಿಭಿಃ | ಯಜತ್ರಂ | ದ್ಯುಮ್ನಹೂತಿಭಿಃ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ವಯಂ ಯಜಮಾನಾಸ್ತತ್ಪಾದ್ಯಶಂ ಸ್ತುತ್ಯಂ ತವ ರೂಪಂ ಯದ್ವಾ ತತ್ತೇ ವಯಂ
ಚಿತಂತ್ಯಾ ತವ ಗುಣಾನ್ ಜ್ಞಾಪಯಂತ್ಯಾ || ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ಅಸ್ಮಾಣ್ಯಂತಾಚ್ಛತರಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ
ಶಃ || ಹೋತ್ರಯಾ ಹೋಮಸಾಧನಭೂತಯಾ ಸ್ತುತಿರೂಪಯಾ ವಾಚಾ ವನೇಮ | ಸಂಭಜೇಮ |
ಯದ್ವಾ | ಶಬ್ದಯೇಮ | ಸ್ತುತಿಂ ಕರವಾಮೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೋತ್ರೇತಿ ನಾಜ್ಞಾಮ ಹೋತ್ರಾ ಗೀರಿತಿ
ತನ್ನಾಮಸು ಪಾಠಾತ್ | ಕಿಂಚೈವಂ ಸ್ತೋತಾರೋ ವಯಮಪಿ ಹೇ ರಯಿವೋ ವಿಶಿಷ್ಟಧನವನ್ನಿಂದ್ರ
ರಯಿಂ ಧನಂ ವನೇಮ | ಸಂಭಜೇಮ | ಕೇದ್ಯಶಂ ರಯಿಂ | ಸುರ್ವೀರ್ಯಂ ಶೋಭನಸಾಮರ್ಥ್ಯೋ-
ಪೇತಂ ರಣ್ಣಂ ರಮಣೀಯಂ ಗಂತವ್ಯಂ ವಾರ್ಥಿಭಿಃ ಸಂತಂ ಸರ್ವದಾ ವರ್ತಮಾನಂ ಯಜ್ಞಾದಿದ್ವಾರಾ
ಬಹುಶೋ ದೀಯಮಾನಮಪಿ ಪ್ರವರ್ಧಮಾನಂ | ಪುನಸ್ತದೇವ ವಿಶೇಷ್ಯತೇ | ಸುರ್ವೀರ್ಯಂ ಶೋಭನ-
ಪುತ್ರಭೃತ್ಯಾದ್ಯುಪೇತಂ ಧನೇನ ತೇಷಾಂ ಸಂಪಾದಯಿತುಂ ಶಕ್ಯತ್ಯಾತ್ || ವೀರವೀರ್ಯಾ ಚೇತ್ಯುತ್ತರ
ಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ || ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಇಂದ್ರ ದುರ್ಮನಾಂ ದುಃಖೇನ ಮಂತುಂ ಶಕ್ಯಂ ತ್ವಾಂ ತವ
ಮಹಿಮ್ನೋಽತಿಮಹತ್ತ್ವಾತ್ ಸುಮಂತುಭಿಃ ಶೋಭನ್ಯುರ್ಮನಸ್ಯ ಸ್ತತ್ಪಾದ್ಯಶಃ ಸ್ತೋತ್ರೈರ್ನೇಷಾ
ಹವೀರೂಪೇಣಾನ್ನೇನ ಚಾ ಪೃಚೀಮಹಿ | ಸರ್ವತಃ ಸಂಪೃಕ್ತಾ ಭೂಯಾಸ್ತು | ಯದ್ವಾ | ಇಷಾನ್ನೇನ
ನಿಮಿತ್ತೇನ | ಪೂರ್ವಂ ಧನಸ್ಯ ಪ್ರಾರ್ಥಿತತ್ವಾದಿನೀಮನ್ನಂ ಪ್ರಾರ್ಥ್ಯತೇ || ಪೃಚೀ ಸಂಪರ್ಕೇ |
ಲಿಜಾ ಛಾಂದಸೋ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ || ಕಿಂಚಿ ಯಜತ್ರಂ ಯಾಗನಿಷ್ಪಾದಕಮಿಂದ್ರಂ ಸತ್ಯಾಭಿರ-
ವಿಸಂವಾದಿನೀಭಿಯೇಥಾಭಿಲಾಷಮುಪಜಾಯಮಾನಫಲಾಭಿದ್ಯುಮ್ನಹೂತಿಭಿಃ | ಹರಿವ ಆಗಚ್ಛ
ಮೇಧಾತಿಥೇರ್ಮೇಷೇತ್ಯಾಹ್ವಾನೈರಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಪುನಸ್ತಾ ಏವ ವಿಶೇಷ್ಯಂತೇ | ದ್ಯುಮ್ನಹೂತಿಭಿರ್ಹ-
ವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ನ ನಿಮಿತ್ತೈರಾಹ್ವಾನೈರಾ ಪೃಚೀಮಹೀತಿ ಶೇಷಃ | ದ್ಯುಮ್ನಂ ದ್ಯೋತತೇರ್ಯಶೋ
ವಾನ್ಮಂ ನಾ | ನಿಂ. ಚ. ೫. | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ತತ್—ಅಂತಹ (ಸ್ತುತ್ಯವಾದ ನಿನ್ನ ರೂಪವನ್ನು) | ಚಿತಂತ್ಯಾ—
ನಿನ್ನ ಗುಣಗಳನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸುವ ಮತ್ತು | ಹೋತ್ರಯಾ—ಹೋಮನಾಧನಭೂತವಾದ (ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ) ವಾಕ್ತಿ

ನಿಂದ | ವನೇಮು—ಸ್ತುತಿಸೋಣ, | ರಯಿವಃ—ವಿಶೇಷ ಧನಯುಕ್ತನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, | (ಕಿಂಚಿ—
ಮತ್ತು ಸ್ತೋತ್ರಗಳಾದ ನಾವೂ ಕೂಡ) ಸುವೀರ್ಯಂ—ಋಭಕರನಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಯುಕ್ತನಾಗಿಯೂ, ರಣ್ಯಂ—
ರಮಣೀಯನಾಗಿಯೂ (ಅರ್ಥಿಗಳಿಂದ ಗಮ್ಯನಾಗಿಯೂ), | ಸಂತಂ—ಚಿರಸ್ವಾಯಿಯಾಗಿಯೂ (ಯಾಗದಲ್ಲಿ
ಯಥೇಚ್ಛೆವಾಗಿ ದಾನಮಾಡಿದರೂ, ಪುನಃ ಅಭಿವೃದ್ಧಿವೂ), | ಸುವೀರ್ಯಂ—ಒಳ್ಳೆಯ ವೀರರಾದ (ಪುತ್ರಾದಿ)
ಯುಕ್ತನಾಗಿಯೂ (ಇರುವ) | ರಯಿಂ—ಧನವನ್ನು | ವನೇಮು—ಹೊಂದೋಣ, | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) ದುರ್ಮಾ
ನ್ಮಾನಂ—ತೀಳಿಯಲು ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯನಾದ | ಈಂ—ಅ (ನಿನ್ನನ್ನು) | ಸುಮಂತುಭಿಃ—ಋಭವಾದ ಚಿಂತನಾದಿ
ಗಳಿಂದ (ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ) | ಇವಾ (ಚಿ) —(ಹವೀರಾವವಾದ) ಅನ್ನದಿಂದಲೂ (ಕೂಡ) (ಅನ್ನಕ್ಕೋಸ್ಕರವಾಗಿ) |
ಆ ಪೃಚೀಮಹಿ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತರಾಗೋಣ, | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | ಯಜತ್ರಂ—ಯಾಗಾದಿ ಪೂಜ್ಯನಾದ
(ಯಾಗನಿಷ್ಠಾದಕನಾದ) | ಇಂದ್ರಂ—ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಸತ್ಯಾಭಿಃ—ಸತ್ಯವಾದ (ಇಷ್ಟಾರ್ಥಫಲದಾಯಕಗಳಾದ) |
ದ್ಯುಮ್ನಹೂತಿಭಿಃ—ಯಶಸ್ವಿಗಳಾದ ಸ್ತುತಿರೂಪ ಅಹ್ವಾನಗಳಿಂದ (ಮತ್ತು) | ದ್ಯುಮ್ನಹೂತಿಭಿಃ—(ಹವಿರ್ಲ
ಕ್ಷಣಾನ್ಮಸ್ತೀಕಾರನಿಮಿತ್ತಕವಾದ) ಅಹ್ವಾನಗಳಿಂದ | ಆ ಪೃಚೀಮಹಿ—ಪ್ರಾಪ್ತರಾಗೋಣ.

ಭಾವಾರ್ಥ |

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಗುಣದೈವ್ಯತಕವಾದಮತ್ತು ಹೋಮಸಾಧನಭೂತವಾದ (ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ) ವಾಕ್ಯುಗ
ಳಿಂದ (ನಿನ್ನನ್ನು) ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇವೆ, ಐಶ್ವರ್ಯಯುಕ್ತನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ವೀರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೂ, ಇಷ್ಟವಾ
ದುದೂ, ಶಾಶ್ವತವಾದುದೂ (ದಾನಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೂ, ಇನ್ನೂ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತಲೇ ಇರುವುದೂ), ವೀರರಾದ ಪುತ್ರಾದಿ
ಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದೂ ಆದ ಧನವನ್ನು (ನಾವು) ಅವೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇವೆ; ಜಿನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ನಿನ್ನನ್ನು
ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣವಾದ ಅನ್ನಾದಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿ (ಅನ್ನಾದಿಗಳಿಗೋಸ್ಕರ) ಸಮೀಪಿಸುತ್ತೇವೆ;
ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಯಾಗಾದಿ ಪೂಜ್ಯನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಸತ್ಯವಾದ (ಯಥಾರ್ಥಫಲದಾಯಕವಾದ), ಹವಿರಾದಿ
ಸಹಿತವಾದ, ಮತ್ತು ನಾರ್ಥಕವಾದ ಅಹ್ವಾನಗಳಿಂದ (ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ) ಸಮೀಪಿಸುತ್ತೇವೆ.

English Translation.

We praise you, Indra, with praises, making known (your glory):
we solicit, giver of riches, the wealth that bestows vigour, that is agree-
able, durable, and the support of progeny. May we (ever) be possessed of
(abundant) food, through the praises of you, whom it is difficult
adequately to honour: may we attain the adorable (Indra) by true and
earnest invocation; by invocations, (offering sacrificial) food.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು |

ತತ್ ಚಿತಂತ್ಯಾ ಹೋತ್ರಯಾ ವನೇಮು—ಇಲ್ಲಿ ತತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಥವಾದ ಇಂದ್ರನ
ರೂಪವೆಂತಲೂ, ಯಜ್ಞಮಾಡುವೆದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಯಜಮಾನರೆಂತಲೂ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ
ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಹೋತೃ ಎಂಬ ಪದವು ಯಜ್ಞಃ ವೇನಃ ಎಂದು ಹದಿನೈದು ಯಜ್ಞ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೯). ಶ್ಲೋಕಃ, ಧಾರಾ, ಎಂಬ ಐವತ್ತೇಳು ನಾಜ್ಞಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, (ನಿ. ೨-೨೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹೋತೃಮಾಸಾ-ಭನಭೂತಯಾ ಸ್ತುತಿರೂಪಯಾ ವಾಚಾ-ಹೋತೃಮವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಪಠಿಸುವ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಯಜ್ಞಾ ಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ನಿಪುಣರಾದವರು ಸ್ತುತೃವಾದ ಇಂದ್ರನ ರೂಪವನ್ನೂ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಕಟಮಾಡುವ, ಹೋತೃಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ (ಸ್ತುತಮಾಡುವರೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.) ಸ್ತುತಮಾಡಲು ಅರ್ಹರಾಗುವರೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದೆ.

ರಣ್ಯಂ ಸುವೀರ್ಯಂ ಸಂತಂ ರಯಿಂ ವನೇಮ-ರಯಿ ಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಧನ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ರಯಿರಿತಿ ಧನನಾಮ, ರಾತೇರ್ಧಾನಕರ್ಮಣಃ (ನಿ. ೪-೧೭) ದಾನ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ರಾ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ರಯಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನವೆಂಬ ಅರ್ಥವು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸುವೀರ್ಯಂ ಎಂಬ ಪದವು ಧನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯೇಕವಾಗಿದೆ. ಧನವು ಉತ್ತಮವಾದ ಮತ್ತು ಬಹಳವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದಾಗಿಯೂ ಪುತ್ರರು ಮತ್ತು ಸೇವಕರು ಇವರನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದಾಗಿಯೂ ಆಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಯಜ್ಞಾದಿ ಸತ್ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ವ್ಯಯಮಾಡಿದರೂ ಧನವು ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದೆಂದು ಸಂತಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಮನೋಹರನಾಗಿ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಯಾಚಕರಿಗೆ ದಾನಮಾಡಲರ್ಹವಾದ ಸತ್ಕಾರ್ಯದಿಂದ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವ ಧನವನ್ನು ಧನಂತನಾದ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಹೊಂದಲು ಅವೇಕ್ಷಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಮುಮುಕ್ಷುಃ ಸುಮಂತುಭಿಷಾ ಆ ಪೃಚ್ಛೇಮಹಿ-ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯು ತೀಯುವುದಕ್ಕೂ ಧ್ಯಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಅಶಕ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನಾರವಾದ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಅತಿ ಪ್ರಯಾಸದಿಂದ ಲಾಭರೂ ಧ್ಯಾನಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಮಾಡಿ, ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ, ಅನ್ನವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಧನವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಮಾಡಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅನ್ನವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಮೃನ್ಮಹೂತಿಭಿಃ-ಎಂಬ ಪದವು ಎರಡುಸಾರಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ. “ಹರಿವ ಅಗಚ್ಛ ಮೇಧಾತಿಥೇರ್ಮೇಷ” ಎಂದು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಅಹ್ವಾನಮಾಡುವ, ನಿಯತವಾದ ಫಲವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಇಂದ್ರನ ಆಹ್ವಾನವ್ರಕಾರವೆಂದು ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮೃನ್ಮ ಶಬ್ದವು ಧನ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಮೃನ್ಮಂ ಬೋಧಿತೇರ್ಯಶೋವಾ ಅನ್ನಂ ವಾ, (ನಿ. ೫-೬) ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಈವ್ರಕಾರವಾದ ಆಹ್ವಾನಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಆಹ್ವಾನಮಾಡಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಅನ್ನವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವನೇಮು—ವನ ಪಣ ಸಂಭಕ್ತೌ ಧಾತು. ಲಿಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾಸುಟ್ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಬಂದ ಆದೇಶವೂ ಉದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ **ಏಕಾದೇಶ ಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಚಿತಂತ್ಯಾ—ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಣ್ಯಂತದಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯ. **ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತಾ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಬಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶತ್ವಂತದ ಮೇಲೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿನಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ **ಉಗಿತತ್ವ** (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬೀಪ್ ವಿಕರಣಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ರಯಿವಃ—ರಯಿಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ರಯಿನಾನ್. **ಛಂದಸೀರಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸು **ಮತುವಸೋರುಃ ಸಂಬುದ್ಧೌ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. **ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಾವೀರ್ಯಮ್—ಶೋಭನಂ ವೀರ್ಯಂ ಯಸ್ಯ ತಮ್. **ವೀರವೀರ್ಯೌ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಸ್ವರಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗಿ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದುರ್ಮನ್ಮಾನಮ್—ದುಃಖೇನ ಮಂತುಂ ಶಕ್ಯಃ ದುರ್ಮನ್ಮಾ, ತಮ್. ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸುಮಂತುಭಿಃ—ಶೋಭನಾಃ ಮಂತವಃ. ಸುಮಂತವಃ ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಔಣಾದಿಕ ತುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಇಷಾ—ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. **ಸಾವೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೃಚೀಮಹಿ—ಪೃಚೀ ಸಂಪರ್ಕೇ ಧಾತು. ಲಿಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಲಿಜಃ ಸೀಯುಟ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸೀಯುಟಾಗಮ. **ಲಿಜಃ ಸಲೋಪೋನಂ-ತ್ಯಸ್ಯ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಲೋಪ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. **ಲೋಪೋವ್ಯೋರ್ವಲಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೀಯುಟಿನ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದ್ಯುಮ್ನಹೂತಿಭಿಃ—ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸ. ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜತ್ರಮ್--ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು ಧಾತು. ಅಮಿನಕ್ಷಿಯಜಿ-(ಉ. ಸೂ. ೩-೩೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.
|| ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪ್ರಸ್ತಾ ನೋ ಅಸ್ತೇ ಸ್ವಯಶೋಭಿರೂತೀ ಪರಿವರ್ಗ ಇಂದ್ರೋ ದುರ್ಮ-

ತೀನಾಂ ದರೀಮನ್ದ ಮರ್ತೀನಾಂ |

ಸ್ವಯಂ ಸಾ ರಿಷಯಧ್ಯೈ ಯಾ ನ ಉಪೇಷೇ ಅತ್ರೈಃ |

ಹತೇನುಸನ್ನ ವಕ್ಷತಿ ಪ್ರಿಸ್ತಾ ಜೂರ್ಣಿರ್ನ ವಕ್ಷತಿ || ೮ ||

|| ಪದಸೂತಃ ||

ಪ್ರಸ್ತ | ವಃ | ಅಸ್ತೇ | ಇತಿ | ಸ್ವಯಶಃಭಿಃ | ಉತೀ | ಪರಿವರ್ಗೇ | ಇಂದ್ರಃ | ದುಃಸ್ವಮತೀನಾಂ |

ದರೀಮನ್ | ದುಃಸ್ವಮತೀನಾಂ |

ಸ್ವಯಂ | ಸಾ | ರಿಷಯಧ್ಯೈ | ಯಾ | ನಃ | ಉಪೇಷೇ | ಅತ್ರೈಃ |

ಹತಾ | ಈಂ | ಅಸತ್ | ನ | ವಕ್ಷತಿ | ಪ್ರಿಸ್ತಾ | ಜೂರ್ಣಿಃ | ನ | ವಕ್ಷತಿ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಋತ್ವಿಜಃ ವೋ ಯುಷ್ಮದರ್ಥಮಸ್ತೇ ಅಸ್ತದರ್ಥಂ ಜಾಯಮಿಂದ್ರಃ ಸ್ವಯಶೋಭಿಃ ಸ್ವಕೀಯಯಶೋಯುಕ್ತ್ಯುರೂತಿಭೀ ರಕ್ಷಣೈರ್ದುರ್ಮರ್ತೀನಾಂ ದುರ್ಮನನಯುಕ್ತಾನಾಂ ವಿರೋಧಿನಾಂ ಪರಿವರ್ಗೇ ಪರಿತೋ ವರ್ಜನೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ ಪ್ರಸ್ತ | ಪ್ರಕೃಷ್ಟೋ ಭವತಿ | ಸಮರ್ಥೋ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ದ್ವಿಭಾವಃ ಸಾದಪೂರಣಃ | ಯದ್ವಾ | ಹೇ ಋತ್ವಿಜಃ ವೋ ಯುಷ್ಮದರ್ಥಮಸ್ತೇ ಅಸ್ತಾಕಂ ಸಂಬಂಧಿಭಿಃ ಸ್ವಯಶೋಭಿಃ ಸ್ವಯಮೇವಾನ್ಯನೈರಪೇಕ್ಷ್ಯೇಣ ಸ್ತೋತುಂ ಸಮರ್ಥೈಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಸ್ತುಷ್ಟಃ ಸನ್ ಉತೀ ಉತಾ ರಕ್ಷಣೇ ಪ್ರಸ್ತ | ಪ್ರಕೃಷ್ಟೋ ಭವತಿ || ಉಪಸರ್ಗಶ್ರುತೇ-ಯೋಗ್ಯಕ್ರಿಯಾಧ್ಯಾಹಾರಃ || ಕುತ್ರೇತಿ ತದ್ವಚ್ಯತೇ | ದುರ್ಮರ್ತೀನಾಂ ದುಷ್ಟಾನಾಂ ಪರಿವರ್ಗೇ ಪರಿತೋ

ವರ್ಜನವತಿ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಯಾಗೇ ವಾ | ಪುನಃ ಸ ಏವ ವಿಶೇಷ್ಯತೇ | ದುರ್ಮತೀನಾಂ ದುಷ್ಪಬಹು-
ಮಾನವತಾಂ ಹನನಬುದ್ಧೀನಾಂ ದರೀಮನ್ ದರೀಮಣ್ಯತಿಶಯೇನ ದಾರಯಿತರಿ | ಏವಮಿಂದ್ರೇ
ಸಮ್ಯಕ್ ಸಾಲಯತಿ ಸತ್ಯತ್ರೈರ್ಭಕ್ಷಕೈರಸ್ಮದ್ವಿರೋಧಿಭಿರ್ಯಾ ಜೂರ್ಣಿರ್ಜವವತೀ ಸೇನಾ | ಜೂರ್ಣಿ-
ರ್ಜವತೇರ್ವಾ ದ್ರವತೇರ್ವಾ ದೂನೋತೇರ್ವೇತಿ ಯಾಸ್ತುಃ | ನಿ. ೬-೪ | ನೋಽಸ್ಮಾನ್ ಪ್ರತಿರಿಷ
ಯಥೈಹಿಂಸಿತುಂ || ರಿಷೇರ್ಣ್ಯಂತಾತ್ತಮರ್ಥೇ ಶಙ್ಕೈ ಪ್ರತ್ಯಯಃ || ಉಪೇಷ ಉಪಗಂತುಮಸ್ಮಾನ್
ಪ್ರಾಪ್ತುಂ || ಈರ್ಜ ಗತಾ | ತುಮರ್ಥೇ ಕ್ಷೇಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಕ್ಷಿಪ್ತಾ ಪ್ರೇರಿತಾ ಸಾ ಸೇನಾ ಸ್ವಯಂ ಹತೇ-
ಮಸತ್ | ಹಿಂಸಿತೈವಾಸೀತ್ | ನ ವಕ್ಷತಿ | ಅಸ್ಮಾನ್ನ ವಹೇತ್ | ನ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ತಥಾಸ್ಮದ್ಧಿಂಸಕಾಞ್ಚಾತ್ರಾ-
ನಸಿ ಪುನರ್ನ ವಕ್ಷತಿ | ನ ವಹತಿ || ವಹೇರ್ಲೇಟ್ಕಿಡಾಗಮಃ | ಸಿಬ್ಬಹುಲಮತಿ ಸಿಪ್ || ಇಂದ್ರಸಾಮ-
ರ್ಥೇನ ತತ್ರೈವ ನಷ್ಟಾಭೂದಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿನಿವಾರ್ಥ ||

(ಹೇ ಋತ್ವಿಜಃ—ಎಲೈ ಋತ್ವಿಜರೇ) | ವಃ—ನಿಮಗೋಸ್ವರಲೂ | ಅಸ್ಮೇ—ನಮಗೋಸ್ವರಲೂ |
(ಅಯಂ) ಇಂದ್ರಃ—(ಈ) ಇಂದ್ರನು | ಸ್ವಯಶೋಭಿಃ—ತನ್ನ ಯಶಸ್ಸಿನಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ | ಊತೀ—
ರಕ್ಷಣಕರ್ಮಗಳಿಂದ | ದುರ್ಮತೀನಾಂ—ದುಷ್ಪಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರ (ನಮ್ಮ ವಿರೋಧಿಗಳ) | ಪರಿವರ್ಗೇ—
ಪರಾಭವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ | ಪ್ರಪ್ರ—ಪ್ರಬಲನಾಗುತ್ತಾನೆ | [ಅಥವಾ ವಃ—ನಿಮಗೋಸ್ವರ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು |
ಅಸ್ಮೇ—ನಮ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ | ಸ್ವಯಶೋಭಿಃ—ಇತರ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ತುತಿಸುವ ನಾಮಧ್ಯೇಯವುಳ್ಳ (ಸ್ತುತಿ
ಗಳಿಂದ (ತುಷ್ಟನಾಗಿ) | ದುರ್ಮತೀನಾಂ—ದುಷ್ಪರ | ಪರಿವರ್ಗೇ—ವರ್ಜನಯುಕ್ತವಾದ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ
(ಯಾಗದಲ್ಲಿ) ಮತ್ತು | ಊತೀ - (ನಿಮ್ಮ) ರಕ್ಷಣ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ | ಪ್ರಪ್ರ—ಪ್ರಕೃಷ್ಟನಾಗುತ್ತಾನೆ |] ದುರ್ಮ-
ತೀನಾಂ—ದುಷ್ಪರ (ನ್ನು) | ದರೀಮನ್—ನಾಶಮಾಡುವ (ಇಂದ್ರನು ರಕ್ಷಕನಾಗಿರಲು) | ಅತ್ಯೈ—ಭಕ್ಷಕರಾದ
(ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ) | ಯಾ—ಯಾವ | ಜೂರ್ಣಿಃ—ವೇಗಶಾಲಿಯಾದ ಸೇನೆಯು | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು |
ರಿಷಯಥೈಹಿಂಸಿತುಂ | ಉಪೇಷೇ—ಸಮಾಪಿಸುವಂತೆ | ಕ್ಷಿಪ್ತಾ—ಪ್ರೇರಿಪಲ್ಪಟ್ಟಿತೋ | ಸಾ—ಆ ಸೇನೆಯು |
ಸ್ವಯಂ—ತಾನೇ | ಹತಾ ಈಂ ಅಸತ್—ಹಿಂಸಿತವಾಯಿತು (ನಷ್ಟವಾಯಿತು) | ನ ವಕ್ಷತಿ—ನಮ್ಮನ್ನು
ಸಮಾಪಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಮತ್ತೂ) | ನ ವಕ್ಷತಿ—(ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹಿಂತಿರುಗಿ) ಹೋಗುವುದೂ ಇಲ್ಲ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಋತ್ವಿಜರೇ, ಈ ಇಂದ್ರನು, ನಮ್ಮ ಮತ್ತು ನಿಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಯಶಸ್ವಿ
ಗಳಾದ ತನ್ನ ರಕ್ಷಣಾಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಪ್ರಬಲನಾಗುತ್ತಾನೆ (ಇತರರ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೇ ಸ್ತುತಿಸುವ ನಾಮಧ್ಯೇಯವುಳ್ಳ
ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪ್ರೀತನಾದ ಇಂದ್ರನು, ನಿಮಗೋಸ್ವರ, ಶತ್ರುಪರಾಭವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ತನ್ನ ರಕ್ಷಣಾ
ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಪ್ರಬಲನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ); ದುಷ್ಟದಮನನಾದ ಇಂದ್ರನು ರಕ್ಷಕನಾಗಿರಲು, ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ,
ನಮ್ಮನ್ನು ಸಮಾಪಿಸಿ ಹಿಂಸಿಸುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿತವಾದ, ವೇಗಶಾಲಿಯಾದ ಸೇನೆಯು ತಾನೇ ನಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ; ನಮ್ಮನ್ನು
ಸಮಾಪಿಸುವುದಿಲ್ಲ, ಅಥವಾ (ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳ ಹತ್ತಿರ ಹಿಂತಿರುಗಿ) ಹೋಗುವುದೂ ಇಲ್ಲ.

English Translation.

Indra is powerful in the discomfiture of the malevolent by his self-glorifying aids, (granted) unto you and unto us : (he is) the tearer of the malevolent (to pieces): the impetuous host that was sent against us by devouring (foes) to destroy us, has been itself destroyed: it will not reach us; it will not do us harm.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಇಂದ್ರಃ ಸ್ವಯಶೋಭಃ ಉತೀ ದುರ್ಮತೀನಾಂ ಪರಿವರ್ಗೇ ಪ್ರಪ್ತು—ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಕೀರ್ತಿಗುಲಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ರಕ್ಷಣೋಪಾಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ ಯಜಮಾನರ ಮತ್ತು ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದುರ್ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಕೃಷ್ಟಾರ್ಥಬೋಧಕವಾದ ಪ್ರ ಎಂಬ ಉಪನಿಗಮ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುರೂಪವಾದ ಕ್ರಿಯಾಪದವನ್ನು ನೇರಿಸಿ ಪ್ರಕೃಷ್ಟೋ ಭವತಿ ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಅಥವಾ ಯಜಮಾನರೂ ಋತ್ವಿಜರೂ ಪರಸ್ಪರ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾದ ಇಂದ್ರನು ರಕ್ಷಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ದುರ್ಮತೀನಾಂ ದುರ್ಮನನೆಯುಕ್ತಾನಾಂ ವಿರೋಧಿನಾಂ—ಕೆಟ್ಟದ್ದನ್ನು ಧ್ಯಾನಮಾಡುವ ಶತ್ರುಗಳು ಅಥವಾ, ದುಷ್ಟಬಹುಮಾನವತಾಂ ಹನನಬುದ್ಧೀನಾಂ ದುರಭಿನಾನದಿಂದ ಕೊಲೆಮಾಡುವ ಯೋಚನೆಯುಳ್ಳ ಜನರ ಅಥವಾ ದುಷ್ಟಾನಾಂ ಕೆಟ್ಟಮನುಷ್ಯರ ಎಂದು ದುರ್ಮತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೂರುವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಪರಿವರ್ಗೇ—ಪರಿತೋ ವರ್ಜನವತಿ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಯಾಗೇ ವಾ—ದುಷ್ಟರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ದುಷ್ಟರಿಂದ ದೂರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಜೂರ್ಣಃ—ಜವನತೀ ಸೇನಾ | ಜೂರ್ಣ ಶಬ್ದವು ಕ್ರೋಧನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಯಾಸ್ವರು ಜೂರ್ಣಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಜವತೇರ್ವಾ, ದ್ರವತೇರ್ವಾ, ದೂನೋತೇರ್ವಾ ಎಂದು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಜವನಾದ್ವಾ, ದ್ರವನಾದ್ವಾ, ದವನಾದ್ವಾ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ, ಹಿಂಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಮತ್ತು ಯಾಸ್ವರು ಕ್ಷಿಪ್ರಾ ಜೂರ್ಣರ್ನ್ ವಕ್ತತಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಈ ಋಕ್ಸನ್ನೇ ಉದಹರಿಸಿ, ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಕೀರ್ತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವನು. ಯುದ್ಧಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ರಕ್ಷಕನಾಗಿರುವನು. ಕೆಟ್ಟ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವನು. ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ಇಂದ್ರನ ಗುಣವು (ಹೀಗೆ ಇರುವಾಗ) ದುಷ್ಟರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡುವುದಾಗಿ ಇರುವಾಗ ಅವನನ್ನು ಕುರಿತು ನಾವು ಹೇಳುವ ಸ್ತುತಿಯು ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಮಾಡಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವ

ದುಷ್ಟರನ್ನು ತಾವಾಗಿಯೇ ನಾರನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಶತ್ರುಸೇನೆಯು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಪ್ರೇರಿತವಾದಾಗ್ಯೂ ಇಂದ್ರನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾಗಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಹಿಂಸೆಪಡಿಸಲು ಶಕ್ತನಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಪೂರಿತವಾದ ಇಂದ್ರನ ಶಕ್ತಿಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ ಕ್ಷೇಪಣಸಂಬಂಧಾತ್ ಜೂರ್ಣಿಃ ಶಕ್ತಿಃ, ವೇಗವುಳ್ಳದ್ದಾದಕಾರಣ ಜೂರ್ಣಿಃ ಎಂದರೆ ಶಕ್ತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

|| ಪಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪ್ರಪ್ರ—ಉಪನರ್ಗ ಶ್ರವಣದಿಂದ ಯೋಗ್ಯ ಕ್ರಿಯಾವದವು ಅಧ್ಯಾತ್ಮತನಾಗುತ್ತದೆ. ವಾದಪೂರಣಾರ್ಥ ದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದಿದೆ. **ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚಿ** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಮೀ—ಅಸ್ಮದ್ ಶಬ್ದ. **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್** (ವಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಶೇ ಆದೇಶ.

ಊತೀ—**ಊತಿಯೂತಿ ಜೂತಿ**—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಕ್ರಿಸ್ತೆನ್ನಂತದಿಂದ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ ಆದಕ್ಕೆ (ತೃತೀಯಾ) ವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ದುರ್ಮತೀನಾಮ್—ದುಷ್ಟಾ ಮತಿಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ತೇಷಾಮ್. **ನಾಮನ್ಯತರಸ್ಯಾಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಮ್ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದರೀಮನ್—**ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಲುಕ್ ಬಂದಿದೆ.

ರಿಷಯಧ್ಯೈ—ರಿಷ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು **ಹೇತುಮತಿ ಚಿ** (ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾವಾರ ತೋರುವಾಗ ಣಿಚ್. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ತುಮನರ್ಧ ತೋರುವಾಗ **ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇ**—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಧೈ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ, ಆಯಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಏಜಂತವಾದ ಕೃದಂತವಾದುದರಿಂದ ಆವ್ಯಯಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ.

ಉಪೇಷೇ—ಉಪ ಎಂಬುದು ಉಪನರ್ಗ. ಈಜ್ ಗತಾ ಧಾತು. ತುಮನರ್ಧ ತೋರುವಾಗ **ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಲೇ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಆದೇಶ ಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರತ್ಯತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹತಾ—ಹನ ಹಿಂನಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶವನತಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುನಾಸಿಕ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಆದಂತನಿಬಂಧನವಾಗಿ ಟಾವ್.

ಅಸತ್—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಲಬ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಇತತ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. **ಬಹುಲಂ ಭದಸ್ಯಮಾರ್ಜ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗನು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಕ್ಷತಿ—ನಹ ಪ್ರಾವಣೀ, ಧಾತು, ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲೇಟೋಡಾಟೊ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್. ಹೋಡಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಡತ್ವ. ಪಡೋಃ ಕಃ ಸಿ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕತ್ವ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ವ. ವಕ್ಷತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷಿಪ್ತಾ—ಕ್ಷಿಪ ಪ್ರೇರಣೇ. ಧಾತು ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೂರ್ಣಃ - ಜ್ವರ ಸಂತಾಪೇ. ಧಾತು. ವೀಜ್ಯಾಜ್ವರಿಭ್ಯೋ ನಿಃ (ಉ ಸೂ. ೪-೪೮೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜ್ವರತ್ವರ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್. ಯಾಸ್ವರು ಇನ್ನೊಂದು ರೀತಿಯಿಂದ ನಿರ್ವಚನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಜೂರ್ಣರ್ಜವತೇರ್ವಾ ದ್ರುವತೇರ್ವಾ ದೂನೋತೇರ್ವಾ (ನಿರು. ೬-೪) ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. || ೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ ನ ಇಂದ್ರ ರಾಯಾ ಪರೇಣಸಾ ಯಾಹಿ ಪಥಾ ಅನೇಹಸಾ ಪುರೋ
ಯಾಹ್ಯರಕ್ಷಸಾ |

ಸಚಸ್ವ ನಃ ಪರಾಕ ಆ ಸಚಸ್ವಾಸ್ತಮೀಕ ಆ |

ಸಾಹಿ ನೋ ದೂರಾದಾರಾದಭಿಷ್ಟಿಭಿಃ ಸದಾ ಸಾಹ್ಯಭಿಷ್ಟಿಭಿಃ || ೯ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ | ನಃ | ಇಂದ್ರ | ರಾಯಾ | ಪರೇಣಸಾ | ಯಾಹಿ | ಪಥಾ | ಅನೇಹಸಾ | ಪುರಃ | ಯಾಹಿ | ಅರಕ್ಷಸಾ |
ಸಚಸ್ವ | ನಃ | ಪರಾಕೇ | ಆ | ಸಚಸ್ವ | ಆಸ್ತಮೀಕೇ | ಆ |
ಸಾಹಿ | ನಃ | ದೂರಾತ್ | ಆರಾತ್ | ಅಭಿಷ್ಟಿಭಿಃ | ಸದಾ | ಸಾಹಿ | ಅಭಿಷ್ಟಿಭಿಃ || ೯ ||

೧ ಸಾಮಾನ್ಯಭಾಷ್ಯಂ |

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ನಃ ಪಥಾಸ್ತತ್ತ್ವಂಬಂಧಿನಾ ಮಾರ್ಗೇಣ ಪುರೋ ಯಾಹಿ ಅಗಚ್ಛ ಭಸ್ಮ
 ಟೀರ್ಣೇಶಃ | ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ತೃತೀಯಾಯಾ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ || ಕೀದೃಶೇನ ಮಾರ್ಗೇಣ |
 ಅರಕ್ಷಸಾ ರಕ್ಷೋವರ್ಜಿತೇನ ಅನೇಹಸಾಪಾಪೇನ | ಯಜ್ಞಗಮನಮಾರ್ಗಸ್ಯ ಸ್ತುತಿಚೋದಿತತ್ವಾದನೇ-
 ಹಸ್ತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ನೋಽಸ್ಮಾನುದ್ಧಿಶ್ಯ ಯಾಹಿ | ಕಿಂ ವಿಶಿಷ್ಟ ಇತಿ | ಪರೀಣಸಾ ಪರಿತೋ ನದ್ವೇನ
 ರಾಯಾಸ್ತುಭ್ಯಂ ದಾತವ್ಯೇನ ಬಹುವಿಧಧನೇನ ಯುಕ್ತಃ ಸನ್ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ ಪರಾಕೇ-
 ತ್ಯಂತದೂರದೇಶಾತ್ ಸ್ವರ್ಗಲಕ್ಷಣಾದಾ ಸಚಿಸ್ವ | ಸಮನೇತೋ ಭವ | ಪರಾಕ ಇತಿ ದೂರನಾಮ ಪರಾಕೇ
 ಪರಾಚೈರಿತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಾಠಾತ್ | ತಥಾಸ್ತಮೀಕೇತೃಂತಾಂತಿಕೇ ದೇವಯಜನದೇಶೇ ಸಚಿಸ್ವ |
 ಅಸ್ತತ್ತ್ವಂ ಹವಿಃ ಸೇವಸ್ವ | ಸಂಗಚ್ಛಸ್ವ ವಾ | ಕಿಂಚಿ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ ದೂರಾದ್ಧೂರದೇಶಾತ್ಸ್ವರ್ಗಾದೇಃ
 ಸಕಾಶಾತ್ ಸಾಹಿ | ರಕ್ಷ | ಆರಾತ್ ಸಂನಿಹಿತಾದಿಹ ಲೋಕಾತ್ ಸಾಹಿ | ಸಾಲಯ | ಯದ್ವಾ
 ದೂರಾದಯಾಗಕಾಲೇ ಸ್ವರ್ಗ ಏವೋಷಿತತ್ವಾಸ್ತುಯಾಹಿ | ಸಾಲಯ | ಆರಾದ್ಯಾಗಕಾಲೇ ಸಂನಿಹಿತೇ
 ದೇವಯಜನದೇಶೇ ಸಾಹಿ | ಕೇನೇತಿ ತದುಚ್ಯತೇ | ಅಭಿಷ್ಟಿಭಿರಭಿಮುಖೈರ್ಯಾಗೈಸ್ತನ್ನಿರ್ವಾಹೈಃ |
 ಯದ್ವಾ | ಅಭ್ಯಾಗಮನೈಃ | ಕಿಂ ಬಹುನಾ | ಸದಾ ಸರ್ವಕಾಲಂ ಯಾಗಕಾಲೇಽಯಾಗಕಾಲೇ
 ದೂರೇಂತಿಕೇ ಚಾಭಿಷ್ಟಿಭಿರಭಿತ ಏಷಣೈಃ ಸಾಹಿ | ಸಮ್ಯಕ್ ಪರಿಪಾಲಯ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—(ಎಲೈ) ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ನಃ—ನಮ್ಮ (ನಮಗೋಸ್ಕರ) | ಅರಕ್ಷಸಾ—
 ರಾಕ್ಷಸಾದಿ ವರ್ಜಿತವೂ | ಅನೇಹಸಾ—ಪಾವರಹಿತವೂ (ಆದ) | ಪಥಾ—ಮಾರ್ಗದಿಂದ | ಪುರಃ ಯಾಹಿ—
 ಮುಂದೆ ಬಾ | ಪರೀಣಸಾ—ಸುತ್ತಲೂ ಬದ್ಧವಾದ (ಸುರಕ್ಷಿತವಾದ) | ರಾಯಾ—(ನಮಗೆ ದಾತವ್ಯವಾದ)
 ಧನದಿಂದ (ಯುಕ್ತನಾಗಿ) | ಯಾಹಿ—ಬಾ | (ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು |
 ಪರಾಕೇ—ದೂರದಲ್ಲಿ (ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲೇ) ಇದ್ದು | ಆ ಸಚಿಸ್ವ—ಯುಕ್ತನಾಗಿರು (ರಕ್ಷಿಸು) | (ತಥಾ—
 ಹಾಗೆಯೇ) | ಅಸ್ತಮೀಕೇ—ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ (ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ) ಇದ್ದು | ಆ ಸಚಿಸ್ವ—ನಮ್ಮೊಡನೆ ಇರು
 (ರಕ್ಷಿಸು) | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ದೂರಾತ್—(ಯಾಗಮಾಡದೇ ಇರುವಾಗ) ದೂರ
 ದಿಂದಲೇ (ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಿಂದಲೇ) | ಸಾಹಿ—ರಕ್ಷಿಸು | ಆರಾತ್—ಸಮೀಪದಿಂದ (ಯಾಗಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾಗ
 ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದು) | ಅಭಿಷ್ಟಿಭಿಃ—ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ ಯಾಗದ (ನಿರ್ವಾಹರೂಪವಾಗಿ) ಅಥವಾ
 ಇಷ್ಟಾರ್ಥದಾನಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಅಭ್ಯಾಗಮನಗಳಿಂದ | ಸಾಹಿ—ರಕ್ಷಿಸು | ಸದಾ—(ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ) ಎಲ್ಲಾ
 ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ಅಭಿಷ್ಟಿಭಿಃ—ಅಭ್ಯಾಗಮನಗಳಿಂದ | ಸಾಹಿ—ರಕ್ಷಿಸು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ರಾಕ್ಷಸರಹಿತವಾದ, (ಆದುದರಿಂದಲೇ) ನಿರ್ಮಪ್ತವಾದ ಮಾರ್ಗದಿಂದ (ನಮಗೆ ಕೊಡ
 ಬೇಕಾದ) ಸುರಕ್ಷಿತವಾದ ಧನಯುಕ್ತನಾಗಿ, ನಮ್ಮ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸು; ಬಹಳ ದೂರದಲ್ಲಿರುವಾಗಲೂ
 ನಮ್ಮೊಡನೆ ಇರು; ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವಾಗಲೂ ನಮ್ಮೊಡನೆ ಇರು; (ಯಾಗಮಾಡದೇ ಇರುವಾಗ) ದೂರವಾದ ಸ್ವರ್ಗದ

ಬೋಕಗಳಲ್ಲಿದ್ದು, (ಯಾಗಮಾಡುವಾಗ) ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ, ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದು, ಯಾಗ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ (ಯಾಗಸಾಧನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಅನುಗ್ರಹಮಾಡು, ಸರ್ವದಾ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದನಾಗಿ (ಯಾಗಕ್ಕೆ ಬಂದು), ನಮ್ಮನ್ನು ಪಾಲಿಸು.

English Translation

Indra, come to us with abundant riches by a path free from evil ; (by a path) unobstructed by Rakshasas : be with us when afar ; be with us when nigh ; favour us, whether afar or nigh, with the objects of our desires ; ever favour us with the objects of our desires.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅರಕ್ಷಸಾ ಅನೇಹಸಾ ಪಥಾ ಯಾಹಿ—ರಕ್ಷೋವರ್ಜಿತೇನ ಅಪಾಪೇನ ಅಸ್ತತ್ಸಂಬಂಧಿನಾ ಮಾರ್ಗೇಣ | ಯದ್ವಾ ನಃ ಅಸ್ಮಾನ್ ಉದ್ದಿಶ್ಯ ಯಾಹಿ | ಯಜ್ಞಗಮನಮಾರ್ಗಸ್ಯ ಸ್ತುತಿಚೋದಿತತ್ವಾತ್ ಅನೇಹಸ್ತ್ವಂ | ರಾಕ್ಷಸರು ಸಂಚರಿಸದಿರುವ ವಾಸರಹಿತವಾಗಿ ವರಿಶುದ್ಧವಾಗಿರುವ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬರಲು ಆಹ್ವಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ನಾವು ಕರೆಯುವ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ನಮ್ಮ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಬರಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಅಥವಾ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದು ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ಆಗಮನವು ಆಗಲಿ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದೆ

ನಃ ಪರಾಕೇ ಆ ಸಚಿಸ್ವ—ಅಸ್ಮಾನ್ ಅತ್ಯಂತದೂರದೇಶಾತ್ ಸ್ವರ್ಗಲಕ್ಷಣಾತ್ ಸಮವೇತೋ ಭವ | ಬಹಳ ದೂರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಬಂದು ನಮ್ಮನ್ನು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. **ಆಕೇ, ಪರಾಕೈ, ಪರಾಚೈಃ** ಎಂದು ಐದು ದೂರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨೦) ವರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪರಾಕೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೂರ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಅಸ್ತಮೀಕೇ ಸಚಿಸ್ವ—ಅತ್ಯಂತಾಂತಿಕೇ ದೇವಯಜನದೇಶೇ ಅಸ್ತತ್ಪ್ರತ್ಯಂ ಹವಿಃ ಸೇವಸ್ಯ ಸಂಗಚ್ಛಿಸ್ಯ ವಾ | ತಳಿತ್, ಆಸಾತ್, ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೊಂದು ಅಂತಿಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) **ಅಸ್ತಮೀಕೇ** ಎಂಬ ವದವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಬಹಳ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸುವ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಇಂದ್ರನು ಬಂದು ನಾವು ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿ ಅಥವಾ ನಮ್ಮೊಡನೆ ಸೇರಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಆರಾತ್—ಸನ್ನಿಹಿತಾತ್ ಇಹಲೋಕಾತ್ ಯದ್ವಾ ದೂರಾತ್ | ಇಂದ್ರನು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬಂದು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇರುವವನಾಗಿಯೂ, ಯಾಗವೂ ನಡೆಯದಿರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೂರವಾದ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಇರುವವನಾಗಿಯೂ, ದೇಶ ಮತ್ತು ಕಾಲಕೃತವಾದ ದೂರವಾದ ಮತ್ತು ಸನ್ನಿಹೃಷ್ಟವಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನೂ ಕಾಲವನ್ನೂ ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಅಭಿಷ್ಠಿಭಿಃ—ಅಭಿಮುಖೈಃ ಯಾಗೈಃ ಯದ್ವಾ ತನ್ನಿರ್ವಾಹೈಃ ಯಾಗೈಃ ಯದ್ವಾ ಅಭ್ಯಾಗಮನೈಃ ಅಭಿತ ಏಷಣೈಃ | ಇಂದ್ರನನ್ನು ಅಭಿಮುಖನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಯಾಗವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಉಪಾಯಗಳಿಂದ, ಅಥವಾ ಇಂದ್ರನ ಆಗಮನಗಳಿಂದ, ಅಥವಾ, ಯಾಗಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಯಾಗಮಾಡದಿರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ದೂರದಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಇಷ್ಟಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

೩೪೫೫ ಕಿ ಯಾ

ರಾಯಾ—ರೈ ಶಬ್ದ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಉಡಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರೀಣಸಾ—ಣಸ ಕೌಟಿಲ್ಯೇ. ಧಾತು. ಪರಿತೋ ನಸಂತಿ ಇತಿ ಪರೀಣಸಃ ಷೋ ನಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ನಪ್ಪ. ಕ್ವಿಪ್ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಸರ್ಗಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಉಪಸರ್ಗಾದಸಮಾಸೇಽಪಿ ಷೋಪದೇಶಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಕಾರಕ್ಕೆ ಣಪ್ಪ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಾಹಿ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಹಿಗೆ ಅಪಿತ್ವ ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಥಾ—ಪಥಿನ್ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಭಸ್ಯ ಟೀಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ (ಇನ್) ಲೋಪ. ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚಿ ಯತ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಣೋಪ್ರಗೃಹ್ಯಸ್ಯಾ— (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರ ಅನುನಾಸಿಕವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅನೇಹಸಾ, ಅರಕ್ಷಸಾ—ನೌ ಪೂರ್ವಪದ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸ. ನೌ ಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಚಸ್ವ—ಸಚ ಸಮವಾಯೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿ ಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪಾಹಿ—ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಗೆ ಅಪಿತ್ವ ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಭಿಷ್ಠಿಭಿಃ—ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಿತುತ್ರೆ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಏಮನ್ನಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ಪರರೂಪಂ ವಕ್ತವ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ ಬರುತ್ತದೆ. ತಾದೌ ಚಿ ನಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಅಭಿ) ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ ನ ಇಂದ್ರ ರಾಯಾ ತರೂಷಸೋಗ್ರಂ ಚಿತ್ವಾ ಮಹಿನಾ ಸಕ್ಷದವಸೇ
ಮಹೇ ಮಿತ್ರಂ ನಾವಸೇ |

ಓಜಿಷ್ಠ ತ್ರಾತರವಿತಾ ರಥಂ ಕಂ ಚಿದಮರ್ತ್ಯ |

ಅನ್ಯಮಸ್ಮದ್ರಿಷೇಃ ಕಂ ಚಿದದ್ರಿವೋ ರಿರಿಕ್ಷಂತಂಚಿದದ್ರಿವಃ || ೧೦

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ | ನಃ | ಇಂದ್ರ | ರಾಯಾ | ತರೂಷಸಾ | ಉಗ್ರಂ | ಚಿತ್ | ತ್ವಾ | ಮಹಿನಾ | ಸಕ್ಷತ್ | ಅವಸೇ |

ಮಹೇ | ಮಿತ್ರಂ | ನ | ಅವಸೇ |

ಓಜಿಷ್ಠ | ತ್ರಾತಃ | ಅವಿತರಿತಿ | ರಥಂ | ಕಂ | ಚಿತ್ | ಅಮರ್ತ್ಯ |

ಅನ್ಯಂ | ಅಸ್ಮತ್ | ರಿರಿಷೇಃ | ಕಂ | ಚಿತ್ | ಅದ್ರಿವಃ | ರಿರಿಕ್ಷಂತಂ | ಚಿತ್ | ಅದ್ರಿವಃ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ನೋಽಸ್ಮಾಂಸ್ತರೂಷಸಾ ತರಣಕುಶಲೇನಾಸ್ಮಾನಾಸದ್ಭ್ಯ ಉತ್ತರೀತುಂ
ಶಕ್ತೇನ ರಾಯಾ ಧನೇನೋದ್ಧರ್ತಾ ಭವೇತಿ ಶೇಷಃ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಾ ತ್ವಾಮುಗ್ರಂ ಚಿದುದ್ಗೂರ್ಣಬಲಂ
ಸಂತಂ ತ್ವಾನೇವ ಮಹಿನಾ ಮಹತ್ಸ್ವಮಸ್ಮತ್ಪ್ರೋತ್ಪ್ರೇಜನಿತಃ ಕಶ್ಚಿದತಿಶಯಃ ಸಕ್ಷತ್ | ಸೇವತೇ |
ಸಂಭಜತೇ | ಉತ್ಕರ್ಷಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ಅವಸೇ ತ್ವತ್ತೀತಯೇ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಮಹೇ
ಮಹತೇಽವಸೇ ರಕ್ಷಣಾಯ ಪ್ರಕಾಶಾರೋಗ್ಯಾದಿರೂಪಾಯ ಮಿತ್ರಂನ ಸರ್ವಜನಮಿತ್ರಂ ಸೂರ್ಯಮಿವ |
ತಂ ಯಥಾ ಮಹತ್ಸ್ವೇನ ಸಂಯೋಜಯಂತಿ ತಥೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಮಿತ್ರಂ ನ ಪ್ರಿಯಹಿತರೂಪಂ
ಸಖಾಯಮಿವ | ತಂ ಯಥಾ ಮಹತ್ಕೈ ಪ್ರೀತಯೇ ಸಂಭಜಂತೇ ತದ್ವತ್ | ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಓಜಿಷ್ಠಾ ಜಸ್ವಿತ-
ಮಾತಿಶಯೇನ ಬಲವನ್ ತ್ರಾತಾ ರಕ್ಷಿತರಸ್ಮಾನ್ನಾಲಯಿತರ್ವಾ ಅಮರ್ತ್ಯಮರಣಧರ್ಮಾದ್ನಿಂದ್ರ ಅವಿತ-
ರಸ್ಮಾನ್ನನೇನ ತರ್ಪಯಿತಃ ತ್ವಂ ಕಂ ಚಿದ್ರಥಂ ವೇಗವಂತಮಾರುಹ್ಯಾಸ್ಮದ್ದೇವಯಜನಂ ಶೀಘ್ರಮಾಗ-
ಚ್ಛೇತಿ ಶೇಷಃ | ತಥಾ ಹೇ ಅದ್ರಿವಃ ಶತ್ರುಜಾಮತಿಶಯೇನ ಭಕ್ತೇಂದ್ರ ಅಸ್ಮದನ್ಯಂ ರಿರಿಕ್ಷಂತಂ ಚಿದಲ್ಪಂ
ಮಹಾಂತಂ ನಾ | ಶತ್ರುಮಿತಿ ಶೇಷಃ | ರಿರಿಷೇಃ | ಬಾಧಸ್ವ | ತಥಾ ಹೇ ಅದ್ರಿವೋದ್ರೇರಾದರ್ತಭರ್ಪಕ-
ವಾ ಶತ್ರುಜಾಂ | ಅದ್ರಿವನ್ನದ್ರಿರಾದ್ಯಜಾತ್ಯನೇನಾಪಿ ನಾತ್ರೇಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ ನಿರುಕ್ತಂ | ನಿ. ೪-೪ | ರಿರಿಕ್ಷಂತಂ

ಜಿದತ್ಯಂತಂ ಕುಸ್ಥಿತಂ ಹಿಂಸಂತಮಸಿ ಶತ್ರುಂ ರಿರಿಷೇಃ | ಬಾಧಸ್ತು || ರಿಷ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಛಾಂದಸಃ
ಶಪಃ ಶ್ಲಃ | ಪುನರ್ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಃ | ರಿರಿಕ್ಷಂತಂ | ಅಸ್ಮಾದೇವ ಸನಿ ಹಲಂತಾಚ್ಛೇತಿ ಸನಃ ಕಿತ್ವಾ-
ದ್ಗುಣಾಭಾವಃ | ಜಿದಿತ್ಯವಕುಸ್ಥಿತಃ | ಕುಲ್ಪಾಪಾಂಶ್ಚಿದಾಹರೇತ್ಯವಕುಸ್ಥಿತ ಇತಿ ಯಾಸ್ಯೇನೋಕ್ತತ್ವಾತ್ |
೧: ೧-೪ | ಯದ್ವಾ | ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಃ | ಕಂಜಿದಿತ್ಯನೇನ ಸಹ ಸಮುಚ್ಛೇದಯತೇ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—(ಎಲೈ) ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ತರೂಷಸಾ—(ಆವತ್ತು
ಗಳಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು) ಪಾರುಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾದ | ರಾಯಾ—ಧನದಿಂದ (ಉದ್ಧರಿಸು) | ಉಗ್ರಂ—
ಉಗ್ರನಾದ | ತ್ವಾ ಚಿತ್—ನಿನ್ನನ್ನೇ | ಮಹಿಮಾ—(ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯನಿತವಾದ) ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ (ವಿಶೇಷ) ವು |
ಮಹೇ—ಹೆಚ್ಚಾದ | ಅವಸೇ—(ಆರೋಗ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ) ರಕ್ಷಣೆಗೋಸ್ಕರ (ಪ್ರೀತಿಗೋಸ್ಕರ) | ಮಿತ್ರಂ ನ—
ಸೂರ್ಯನನ್ನು (ಸ್ನೇಹಿತನನ್ನು) ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ | ಅವಸೇ—ನಿನ್ನ ಪ್ರೀತಿಗೋಸ್ಕರ | ಸಪ್ತತ್—ಸೇವಿಸುತ್ತದೆ |
(ಕಿಂ ಚ—ಮತ್ತು) | ಒಜಿಷ್—ಅತ್ಯಂತಬಲಶಾಲಿಯೂ | ತ್ವತಃ—ರಕ್ಷಕನೂ | ಅಮರ್ತ್ಯ—ಮರಣ
ರಹಿತನೂ(ಆದ) ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಅವಿತಃ—(ನಮ್ಮನ್ನು ಧನಾದಿಗಳಿಂದ) ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವ (ನೀನು) | ಕಂ ಚಿತ್ ರಥಂ—
ಯಾವುದಾದರೊಂದು ರಥವನ್ನು (ಹತ್ತಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಬಾ) | ಅದ್ರಿವಃ—ಶತ್ರುಭಕ್ಷಕ (ನಾಶಕ) ನಾದ
ಇಂದ್ರನೇ | ಅಸ್ಮತ್—ನಮ್ಮನ್ನು | ಅನ್ಯಂ ರಿರಿಕ್ಷಂತಂ ಚಿತ್—ಹಿಂಸಿಸುವ ಯಾವನನ್ನಾಗಲೀ | ರಿರಿಷೇಃ—
ಹಿಂಸಿಸು | ಹೇ ಅದ್ರಿವಃ—ವರ್ವತಗಳನ್ನು ಸೀಳುವವನೇ (ಶತ್ರುನಾಶಕನೇ) | ಕಂ ಚಿತ್—(ಹಿಂಸಕನು) ಯಾವ
ನಾದರೂ (ಅವನನ್ನು) | (ರಿರಿಷೇಃ—ಬಾಧವಡಿಸು).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಆ ಪತ್ನಿರಿಹರಣಸಮರ್ಥನಾದ ಧನದಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸು; (ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ
ಬರುವ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವಿಶೇಷವು, ಸೂರ್ಯನನ್ನು (ಸ್ನೇಹಿತನನ್ನು) ಹೆಚ್ಚಾದ ಆರೋಗ್ಯಾದಿಗಳಿಗೋಸ್ಕರ (ಪ್ರೀತಿ
ಗೋಸ್ಕರ) (ಮಹತ್ವಾರೋಪಣೆ) ಸೇವಿಸುವಂತೆ, ಉಗ್ರನಾದ ನಿನ್ನನ್ನೇ ಸೇವಿಸುತ್ತದೆ; ಬಲಿಷ್ಠನೂ, ರಕ್ಷಕನೂ,
ಅಮರನೂ, (ನಮ್ಮನ್ನು ಧನಾದಿಗಳಿಂದ) ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವವನೂ (ಆದ) ನೀನು, ಯಾವುದಾದರೊಂದು (ವೇಗ
ಶಾಲಿಯಾದ) ರಥವನ್ನು (ಏರಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಆಗಮಿಸು); ಹಾಗೆಯೇ ಶತ್ರುನಾಶಕನಾದ (ನೀನು)
ನಮ್ಮನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವವನು (ಯಾರೇ ಆಗಲಿ ಅವನನ್ನು) ಹಿಂಸಿಸು (ನಾಶಮಾಡು); ಪರ್ವತಗಳನ್ನು ಸೀಳುವ ಎಲೈ
ಇಂದ್ರನೇ, (ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸು).

English Translation.

Indra, (sustain us) with wealth that transports (man beyond
(calamity)); for, (enhanced) greatness accrues to you, however mighty
(from our thanks) for (your) protection, as it does to Mitra for his powerful,

protection, most potent and immortal (Indra) our defender and preserver, (ascend) some chariot. (and come hither): devourer (of foes), repel any one assailing us; any one assailing us, devourer (of foes)

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ತರೂಷಸಾ—ತರಣಕುಶಲೇನ ಅಸ್ಮಾನಾಪದ್ಭ್ಯಃ ಉತ್ತರೀತುಂ ಶಕ್ತೇನ | ಆಪತ್ತುಗಳಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ಸಮರ್ಥನಾದ ರಕ್ಷಿಯುಳ್ಳ ಧನವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಉಗ್ರಂ ಚಿತ್ ಮಹಿಮಾ ಸಕ್ಷತ್—ಉದ್ಗೂರ್ಣಬಲಂ ಅಸ್ಮತ್ ಸ್ತೋತ್ರಜನಿತಃ ಕಕ್ಷಿದತಿಶಯಃ ಉತ್ಕರ್ಷಯತಿ | ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯಜಮಾನರು ಆಚರಿಸುವ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯು ಉಂಟಾಗಿ ಉತ್ಕರ್ಷವಂತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ

ಅವಸೇ—ಎಂಬ ಪದವು ಎರಡುಸಾರಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅವಸೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರನ ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ ಎಂದೂ, ಎರಡನೆಯದಕ್ಕೆ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ಕಾಂತಿ ಮತ್ತು (ರಕ್ಷಣೆ) ಆರೋಗ್ಯ ರೂಪವಾದ ರಕ್ಷಣೆ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಮಿತ್ರಂ ನ—ಸರ್ವಜನಮಿತ್ರಂ ಸೂರ್ಯಮಿವ | ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪೂಜ್ಯನಾಗಿರುವ ಸೂರ್ಯನ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ಸ್ತುತಿಗಳು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವಂತೆ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಸುಖಕರವಾದ ಪ್ರಿಯವಾದ ಹಿತವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಸ್ನೇಹಿತನಂತೆ ಎಂದೂ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಇಂದ್ರನು ಮಹತ್ತ್ವಪೂರಿತನಾಗುವನೆಂದು ಹೇಳಿಸಿದೆ. ಮಿತ್ರನು ತನಗೆ ಹಿತವಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಇತರರಿಗೆ ಹಿತವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ನಿಷ್ಕಾಮಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ಆತಿಶಯವಾದ ಪ್ರೀತ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿರುವನೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

ಓಜಿಷ್ಯ—ಆತಿಶಯೇನ ಓಜಸ್ವಿತಮ್, ಬಲವನ್ | ಓಜಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಬಹಳ ಬಲವುಳ್ಳವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ.

ಅದ್ರಿವಃ—ಈ ಪದವು ಆವೃತ್ತವಾಗಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅದ್ರಿವಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಆತಿಶಯವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡುವನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅದ್ರಿವಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅದ್ರೇರಾದರ್ಶ-ಭರ್ಕ್ಷಕ, ವಾ ಶತ್ರುಣಾಂ | ಅದ್ರಿ ಶಬ್ದವು—ಮೇಘನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೧) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದ್ರಿವನ್ ಎಂಬ ಪದವು ಯಾಸ್ಕರದಿಂದ ಅದ್ರಿರಾದ್ಯಣಾತ್ಯನೇನ ಅಪಿ ವಾತ್ಸೇಃ ಸ್ಯಾತ್ (ನಿ. ೪-೪) ಎಂದು ವತಿಸುವಾಗ ಆದ್ಯಣಾತಿ, ಅಥವಾ ಅತ್ತಿ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಅದ್ರಿಯು (ಮೇಘವು) ಇವನಿಂದ ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರನು—ಬಹಳ ಕೆಟ್ಟರೀತಿಯಿಂದ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಶತ್ರುವನ್ನೂ ಕೂಡ ಬಾಧಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿರುವಕಾರಣ ಯಾಗಕರ್ತರಾದ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ಬಾಧಿಸಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಚಿತ್—ಈ (ಉಪನರ್ಗ) ಅಪ್ಯಯವು ನಿರುಕ್ತಕಾರದಿಂದ **ಚಿದಿತ್ಯೋಷೋಽನೇಕಕರ್ಮಾ** | ಚಿತ್ (ನಿ. ೧-೪) ಎಂಬುವುದು ಬಹಳವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ. **ಅಚಾರ್ಯ** **ಶ್ವಿದಿದಂ ಬ್ರೂಯಾತ್ ಇತಿ ಪೂಜಾಯಾಂ** ಈ ಉದಾಹರಣೆಯಲ್ಲಿ ಚಿತ್ ಎಂಬುವುದು ಅಚಾರ್ಯನ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಪೂಜಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಎಂದೂ **ದಧಿ ಚಿತ್** ಎಂಬಲ್ಲಿ ದಧಿರೂಪವಾದ ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡುವುದರಿಂದ ಉಪನಾ (ಹೋಲಿಕೆ) ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ, ಎಂದೂ **ಕುಲಾಷಾಂಶ್ಚಿದಾ ಹರೇತ್ಯವಕುತಿತ್ವೇ** ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ ಎಂಬುವುದು ಬಹಳ ಕುಸ್ಥಿತವಾದದ್ದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸುವರು. ನಾಯಣರು ಚಿತ್ ಎಂಬ ನಿಪಾತಕ್ಕೆ **ಚಿದಿತ್ಯವಕುತಿತ್ವೇ** | ಚಿತ್ ಎಂಬುದು ಬಹಳ ನಿದ್ರಾವಾದವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು, ಅಧವಾ **ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಃ**—ಸಮುಚ್ಚಯ (ಕೂಡ) ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ತರೂಪಸಾ—ತ್ಯ ವ್ಯವನತರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಪದಿಕ ಉಸಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಇತ್ಯಾನ್ ನಿರ್ದಿತ್ಯಮ್** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಛಂದಸವಾಗಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಉಗ್ರಂ—ಉಚ ಸಮವಾಯೇ ಧಾತು. **ಋಜ್ರೇಂದ್ರ**-(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ರನ್ನಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತವಾಗಿದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಹಿಮಾ—ಮಹತ್ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಮನಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿ ಲೋಪ. **ಚಿತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಪ್ತತ್—ಸಹ ಮರ್ಷಣೇ ಧಾತು **ಇತಶ್ಚಲೋಪಃ ಪರಸ್ಥೈಪದೇಷು** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಲೇಟೋಡಾಟಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. **ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್. ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಡತ್ವ, ಕತ್ವ, ವತ್ವ, ತಿಬಂತ ನಿಪಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಓಜಿಷ್ಠ—ಓಜಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಓಜಸ್ವೀ. ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಸಂತವಾದುದರಿಂದ ನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಅತಿಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಠನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ವಿನ್ವತೋರ್ಲುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್ಠನ್ ವರವಾದಾಗ ವಿನಿಗೆ ಲುಕ್. **ಟೀಃ** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಸಿಗೆ ಲೋಪ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಮಂತ್ರಿತ ನಿಪಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತ್ರಾತಃ—ತ್ಯೈಜ್ ವಾಲನೇ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಆದೇ ಚ ಉಪದೇಶೇರಿತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ವ. ಸಂಬುಧಿಯಲ್ಲಿ ತ್ರಾತಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅವಿದ್ಯಮಾನವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ವದದ ವರದಲ್ಲಿ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನಿತಃ—ಅವ ರಕ್ಷಣೀ ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಂತೆ ತೃತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಿಶೀಃ—ರಿಷ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿನ್. ಇತೆಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರ ಲೋಪ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಽಸಿಗೆ ಪ್ಲ ಆದೇಶ. ಶ್ಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಪುನಃ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಽ ವಿಕರಣ. ಇದು ಬಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿಘೋಪಸಂಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ.

ಅದ್ರಿವಃ—ಅದ್ರಿಃ ವಜ್ರಮ್. ತದಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವಕ್ಷಾಮಾಡುವಾಗ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಛಂದಸೀರಃ (ವಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. ಸಂಬುಧಿ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಉಗಿದಚಾಂ ಸ—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮ್. ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. ಸಂಯೋಗಾಂತ ಲೋಪದಿಂದ ತಕಾರ ಲೋಪ. ಮತುವಸೋ ರು ಸಂಬುದ್ಧಿ ಛಂದಸಿ (ವಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ರುತ್ವ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಿಶ್ಚಂತಮ್—ರಿಷ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸನ್. ಇಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಹಲ್ ಬಂದು ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ಸನ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಹಲಂತಾಚ್ಚ (ವಾ. ಸೂ. ೧-೨-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದು ಕಿತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಸನನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಷಢೋಃ ಕಃ ಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಷಕಾರಕ್ಕೆ ಕತ್ವ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಸನಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ಸನಂತದ ಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರಾವ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೧೦ ||

॥ ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ॥

ಸಾಹಿ ನ ಇಂದ್ರ ಸುಷ್ಪತ ಸ್ತಿದೋವಯಾತಾ ಸದಮಿದ್ವರ್ಮತೀನಾಂ

ದೇವಃ ಸನ್ನರ್ಮತೀನಾಂ ।

ಹಂತಾ ಪಾಪಸ್ಯ ರಕ್ಷ ಸಸ್ತಾತಾ ವಿಪ್ರಸ್ಯ ಮಾವತಃ ।

ಅಥಾ ಹಿ ತ್ವಾ ಜನಿತಾ ಜೀಜನದ್ವಸೋ ರಕ್ಷೋಹಣಿಂ ತ್ವಾ ಜೀಜನದ್ವಸೋ ॥

|| ಸದಾಕಾರಃ ||

ಪಾಹಿ | ನಃ | ಇಂದ್ರ | ಸುಸ್ತುತ | ಸ್ವಿಧಃ | ಅವಯಾತಾ | ಸದಂ | ಇತ್ ' ದುರ್ಮತೀನಾಂ | ದೇವಃ |
ಸನ್ | ದುರ್ಮತೀನಾಂ |

ಹಂತಾ | ಪಾಪಸ್ಯ | ರಕ್ಷಸಃ | ತ್ರಾತಾ | ವಿಪ್ರಸ್ಯ | ಮಾವತಃ |

ಅಥ | ಹಿ | ತ್ವಾ | ಜನಿತಾ | ಜೀಜನತ್ | ವಸೋ ಇತಿ | ರಕ್ಷಸಹನಂ | ತ್ವಾ | ಜೀಜನತ್ | ವಸೋ
ಇತಿ || ೧೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಸುಷ್ವತ ಶೋಭನಸ್ತುತ ತಂ ಸ್ವಿಧೋ ದುಃಖಾತ್ ತದುತ್ಪಾದಕಾತ್ಪಾಪಾದ್ವಾ
ನೋಽಸ್ಮಾನ್ಪಾಹಿ | ರಕ್ಷ | ಯತಸ್ತ್ವಂ ದುರ್ಮತೀನಾಂ ದುರ್ಮನಸ್ಕಾನಾಂ ರಕ್ಷಪ್ರಭೃತೀನಾಂ || ನಾಮ
ಸ್ಯತರಸ್ಯಾಮಿತಿ ನಾಮ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ || ಸದಮಿತ್ ಸರ್ವದೈವಾವಯಾತಾಧೋಯಾಪಯಿತಾ ಪ್ರಾಪ-
ಯಿತಾಸಿ | ಅತಃ ಪಾಹಿ | ಅತ ಏವ ಹೇ ಇಂದ್ರ ದೇವೋಽಸ್ಮತ್ಸ್ತುತ್ಯಾ ಹೃಷ್ಯಃ ಸನ್ ದುರ್ಮತೀನಾಂ
ದುಷ್ಯಮನನವತಾಂ ಯಾಗವಿಘಾತಕಾನಾಮವಯಾತಾಸಿ | ತಥಾ ರಕ್ಷಸೋ ರಕ್ಷಣಿನಿಮಿತ್ತಭೂತಸ್ಯ |
ರಕ್ಷೋ ರಕ್ಷಿತವ್ಯಮಸ್ಮಾದಿತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ನಿ. ೪-೧೮ | ತಾದೃಶಸ್ಯ ಪಾಪಸ್ಯ ಫಲಪ್ರತಿಬಂಧರೂಪಸ್ಯ
ಹಂತಾ ಘಾತಕೋಽಸಿ | ಯದ್ವಾ | ಪಾಪಸ್ಯ ಪಾಪಿನೋ ರಕ್ಷಸೋ ರಾಕ್ಷಸಾದೇಹಂತಾಸಿ | ತಥಾ
ನಾವತೋ ಮತ್ಸದೃಶಸ್ಯ ವಿಪ್ರಸ್ಯ ಮೇಧಾವಿನೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ತ್ರಾತಾ ರಕ್ಷಿತಾಸಿ | ಅಥಾತೋ
ಹೇತೋರ್ಹೇ ಇಂದ್ರ ವಸೋ ಸರ್ವೇಷಾಂ ನಿವಾಸಭೂತ ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ಜನಿತಾ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜನಯಿತಾದಿ-
ಕರ್ತಾ ಪರಮೇಶ್ವರೋ ಜೀಜನತ್ | ಅಜನಯತ್ | ಉತ್ಪಾದಿತವಾನ್ | ತಥಾ ಹೇ ವಸೋ ವಾಸಯಿತಃ
ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ರಕ್ಷೋಹಣಂ ಜೀಜನತ್ | ರಕ್ಷೋಹನನಾಯೋತ್ಪಾದಿತವಾನ್ || ಜನಯತೇರ್ಲುಫಜಃ ಚಜ್ಞಃ
ರೂಪಂ || ಯಜ್ಞಾದಿವಿಘಾತಿನಾಂ ರಕ್ಷಪ್ರಭೃತೀನಾಂ ವಿಘಾತಾಯ ಹೀಂದ್ರಸ್ಯಾವತಾರಃ | ತಮಿಂದ್ರೋ
ದೇವತಾನ್ಸಸ್ಯಜ್ಯತೇತ್ಯಾದಿಪ್ರಸಿದ್ಧದ್ಯೋತನಾರ್ಥೋ ಹಿತಬ್ಧಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಸದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—(ಎಲೈ) ಇಂದ್ರನೇ | (ತ್ವಂ—ನೀನು) | ದುರ್ಮತೀನಾಂ—ದುಷ್ಯಮತಿಗಳಾದ
ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳನ್ನು | ಸದಂ ಇತ್—ಯಾವಾಗಲೂ | ಅವಯಾತಾ—ತುಳಿಯುವವನು |
ಅದುದರಿಂದ | ಸುಷ್ವತ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸ್ತುತನಾದ (ನೀನು) | ಸ್ವಿಧಃ—ದುಃಖದಿಂದ (ದುಃಖಜನಕವಾದ
ಪಾಪದಿಂದ) | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಪಾಹಿ—ರಕ್ಷಿಸು | ದೇವಃ ಸನ್—(ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ) ಹೃಷ್ಯನಾಗಿ |
ದುರ್ಮತೀನಾಂ—ದುರ್ಮತಿಗಳಾದ (ಯಜ್ಞವಿಘಾತಕರನ್ನು) | (ಅವಯಾತಾ)—ನಾಶಪಡಿಸುವವನಾಗು |
(ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಪಾಪಸ್ಯ—ಪಾಪಿಗಳಾದ | ರಕ್ಷಸಃ—ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು | ಹಂತಾ—ವಧಿಸುವವನು

(ಆಗಿದ್ದಿ) | ಮಾವತಃ—(ನೀನು) ನನ್ನಂತಹ | ವಿಪ್ರಸ್ಯ—ಮೇಧಾವಿಯಾದ (ಯಜಮಾನನ) | ತ್ರಾತಾ—ರಕ್ಷಕನು | ಅಥ—ಇದೇ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ | ವಸೋ—(ಸರ್ವರಿಗೂ) ನಿವಾಸಹೇತುವಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಜನಿತಾ—ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತೃವು | ಜೀಜನತ್ ಹಿ—ಸೃಜಿಸಿದನಷ್ಟೇ | ವಸೋ—(ಸರ್ವರಿಗೂ) ಆಶ್ರಯನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ರಕ್ಷೋಹಣಂ—ರಾಕ್ಷಸಹನನಕ್ಕಾಗಿ | ಜೀಜನತ್—ವಡೆದನು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸರ್ವದಾ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ತುಳಿಯುವ ನೀನು (ನಮ್ಮಿಂದ) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸ್ತುತನಾಗಿ, ವಾಸದಿಂದ (ದುಃಖದಿಂದ) ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು. (ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ) ತುಷ್ಟನಾಗಿ, ದುರ್ಮತಿಗಳಾದ ಯಜ್ಞವಿಘಾತಕರನ್ನೂ, ವಾಸಿಗಳಾದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನೂ ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಿ, ನನ್ನಂತೆ ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೂ ರಕ್ಷಕನಾಗಿದ್ದಿ; ಆದುದರಿಂದಲೇ, ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತೃವು, (ಸಮಸ್ತರಿಗೂ) ನಿವಾಸಭೂತನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಸೃಜಿಸಿದನು; ಎಲೈ (ಸರ್ವರಿಗೂ) ಆಧಾರನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ರಾಕ್ಷಸಸಂಹಾರಕ್ಕಾಗಿಯೇ ನಿನ್ನನ್ನು (ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನು) ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಿದಾನೆ.

English Translation.

Deservedly-lauded Indra, preserve us from suffering; for you are always verily the chastiser of the malevolent: you, being divine, (are the chastiser) of the malevolent: (you are) the slayer of the wicked Rakshas, the preserver of a pious (worshipper), such as I am: for, asylum (of all men), the progenitor has begotten you (for this purpose); has begotten you, asylum (of all men), the destroyer of the Rakshasas.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸ್ತುತಿಃ—ದುಃಖಾತ್ ತದುತ್ಪಾದಕಾತ್ ಸಾಪಾದ್ಯಾ | ಇಂದ್ರನು ದುಃಖಗಳಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ದುಃಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಪಾಪಗಳಿಂದಲೂ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ದುರ್ಮತೀನಾಂ ಸದಮಿತ್ ಆವಯಾತಾ ದುರ್ಮನಸ್ಕಾನಾಂ ರಕ್ಷಃ ಪ್ರಭೃತೀನಾಂ ಸದೈವ ಅಥಃ ಪ್ರಾಪಯಿತಾ—ಕೆಟ್ಟಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರಾದ ರಾಕ್ಷಸರೇ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಉನ್ನತಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರದಂತೆ ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುತ್ತಿರುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

ದುರ್ಮತೀನಾಂ—ಎಂಬ ಪದವು ಎರಡುಸಾರಿ ವ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎರಡನೆಯ ದುರ್ಮತೀವದಕ್ಕೆ ದುಷ್ಟಮನನವತಾಂ ಯಾಗವಿಘಾತಕಾನಾಂ ಕೆಟ್ಟದ್ದನ್ನು ಇತರರಿಗೆ ಹಾರೈಸುವವರು, ಯಜ್ಞವನ್ನು ಹಾಳು ಮಾಡುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ, ಇವರನ್ನು ಇಂದ್ರನು ನಾಶಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ

ರಕ್ಷಸಃ ವಾಪಸ್ಯ ಹಂತಾ—ರಕ್ಷಣಿನಿಮಿತ್ತಭೂತಸ್ಯ ಫಲಪ್ರತಿಬಂಧರೂಪಸ್ಯ ಘಾತಕಃ | ಯದ್ವಾ ಪಾಪಿನಃ ರಾಕ್ಷಸಾದೇಃ ಹಂತಾ ಅಸಿ | ಪಾಪವೆಂಬುದು ಮುಂದೆ ಉಂಟಾಗುವ ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಕೆಡಿಸುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ರೀತಿಯಿಂದ ಇರುವ ವಾಸದಿಂದ ರಕ್ಷಣೆಯು ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಇಂದ್ರನು ಯಜಮಾನರಿಗೆ

ಈ ವಿಧವಾದ ಪಾಪವು ಉಂಟಾಗದಂತೆ ರಕ್ಷಿಸುವವನೆಂದು ಒಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ. ಅಥವಾ ಪಾಪಕೆಲಸಗಳನ್ನು (ಇತರರಿಗೆ ಹಿಂಸೆಯಾಗುವಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು) ಆಚರಿಸುವ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನೆಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಯಾಸ್ತುರೂ—

ವಿ ಜ್ಯೋತಿಷಾ ಬೃಹತಾ ಭಾತ್ಯಗ್ನಿ ರಾವಿರ್ವಿಶ್ವಾನಿ ಕೃಣುತೇ ಮಹಿತ್ವಾ |

ಸ್ಮಾದೇವೀರ್ಮಾಯಾಃ ಸಹತೇ ದುರೇವಾಃ ಶಿಶೀತೇ ಶೃಂಗೇ ರಕ್ಷಸೇ ವಿವಿಕ್ಷೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೨-೯)

ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿರುವ ರಕ್ಷಸೇ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ—ರಕ್ಷೋ ರಕ್ಷಿತವ್ಯಮಸ್ಮಾತ್, ರಹಸಿ ಪಕ್ಷೋತಿತಿ ನಾ, ರಾತ್ರೌ ನಕ್ಷತ ಇತಿ ನಾ (ಸಿ. ೪-೧೮) ಎಂದು ರಕ್ಷಸ್ ಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಶರೀರವು ಇವರಿಂದ ಹಿಂಸೆಯುಂಟಾಗದಂತೆ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದದ್ದು ಅಥವಾ, ಏಕಾಂತವಾದ (ಜನಸಂಚಾರವಿಲ್ಲದ) ವೃದ್ಧರಲ್ಲಿ ಹಿಂಸೆಮಾಡುವವನು, ಅಥವಾ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಬಹಳವಾಗಿ ನಂಚರಿಸುವವನು ರಾಕ್ಷಸನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುವ ರಾಕ್ಷಸನಿಂದ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವಿಪ್ರಸ್ಯ ತ್ರಾತಾ—ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಮೇಧಾವಿನಃ ರಕ್ಷಿತಾ. ಇಂದ್ರನು ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ ಯಜಮಾನನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸತಕ್ಕವನೆಂದು ಅರ್ಥ. ವಿಪ್ರ ಶಬ್ದವು ಮೇಧಾವಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ಸಿ. ೩-೧೬) ಪರಿತವಾಗಿದೆ.

ಯೋ ಅನಿಧ್ಮೋ ದೀದಯದಪ್ಸ್ವೌನಿನ್ದ್ರಯಂ ವಿಸ್ತಾಸ ಈಳಿತೇ ಅಧ್ವರೇಷು |

ಅಪಾಂ ನಪಾನ್ಮಧುಮತೀರಪೋ ದಾ ಯಾಭಿರಿದ್ರೋ ವಾವೃಧೇ ವೀರ್ಯಾಯ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೩೦.೪)

ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾಸಃ—ಮೇಧಾವಿನಃ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ವಸೋ ಜನಿತಾ, ಎಂದು ಎರಡುಸಾರಿ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ ತಮಿಂದ್ರೋ ದೇವತಾನ್ವಸ್ಯಜ್ಯತ (ತೈ. ಸಂ. ೭-೧-೧-೪) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವಂತೆ ಸಕಲವನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿರುವ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಇಂದ್ರನು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಆಶ್ರಯದಾತೃವಾಗಿರುವವನೆಂದೂ, ಯಜ್ಞಕಂಟಕರಾದ ರಾಕ್ಷಸರೇ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೃಷ್ಟನಾಗಿರುವನೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿದೆ.

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸುಷ್ಪುತ—ಪ್ಲುಞ್ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶೋಭನಂ ಸ್ತುತಃ ಸುಷ್ಪುತಃ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಆಮಂತ್ರಿತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ರಿಧಃ—ಸ್ರಿಧು ಶೋಷಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪಂಚಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವಯಾತಾ—ಅವ ಉಪಸರ್ಗ. ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದುರ್ಮತೀನಾಮ್—ದುಷ್ಟಾ ಮತಿಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ. ದುರ್ಮತಯಃ. ಷಷ್ಠೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. **ನಾಮನ್ಯತರಸ್ಯಾಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹಂತಾ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ತೃಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನಿಟ್ಟಾದುದರಿಂದ ಇಡಾಗನು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾನತಃ—ಮತ್ಸದೃಶಸ್ಯ ಮಾನತಃ ವತುಸ್ ಪ್ರಕರಣೇ ಯುಷ್ಮದಸ್ಯದ್ಭಾಷ್ಯಂ ಛಂದಸಿ ಸಾದೃಶ್ಯ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೩೯-೧) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಅಸ್ಮತ್ ಲಬ್ಧಕ್ಕೆ ವತುಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ತರಪದಯೋಶ್ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನರ್ಯಂತಕ್ಕೆ ಮಾದೇಶ. **ಆತೋ ಗುಣೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರರೂಪ. **ದೃಗ್‌ದೃಶವತುಷು** ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ **ಆ ಸರ್ವ ನಾನ್ಮಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರ ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಾನತ್ ಎಂದು ರೂಪ ವಾಗುತ್ತದೆ. ವತುಸ್ ಪಿತಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿನದಿಕಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಷಷ್ಠೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಜನಿತಾ—ಜನೀ ವ್ರಾತುರ್ಭಾವೇ. ಧಾತು. ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. ಕರ್ತೃಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಡಾಗನು. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೀಜನತ್—ವೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹೇತುಮತಿ ಚ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣೀಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲುಡ್. ವೃಥನುವುರುಷ ಏಕವಚನ ವರವಾದಾಗ ಣೀತ್ಪ್ರಿದ್ವಿಸುಭ್ಯಃ ಕರ್ತರಿ ಚೇಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಚಬಾದೇಶ. **ಚೇಜ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. **ಸನ್ನಲ್ಲಘಾಸಿ ಚೇಜ್**— (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ನದ್ಭಾವನಿರುವುದರಿಂದ **ಸನ್ಯತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. **ದೀರ್ಘೋ ಲಘೋಃ** (ವಾ. ಸೂ. ೭-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ ಯೋಗೇಽಪಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗನು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಹಿ ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. **ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾಡಿಃ** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಸೋ—ವನ ನಿವಾಸೇ. ಧಾತು. **ಶ್ವಸ್ತೃಷ್ಠಿಹಿ**—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಂಬುಧಿಯಲ್ಲಿ **ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಗುಣಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. **ಏಜ್ ಹ್ರಸ್ವಾತ್ ಸಂಬುಧೇಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುರೋಪ. **ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ** ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಪೋಹನಂ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೋಃ ಧಾತು. ಕ್ಷೆವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ತರವದ ವ್ರಕ್ತೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ **ಇನ್‌ಹನ್ ಪೂರ್ವಾರ್ಯಮ್ಣಾಂ ಶೌ** ಎಂದು ನಿಯಮನಾಡಿರುವುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೧ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನೂರ ಇವತ್ತೊಂಭತ್ತನೇ ಸೂಕ್ತವು ಮುಗಿದುದು.

ಸೂರ ಮೂವತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಏಂದ್ರ ಯಾಹ್ಯುಸ ನ ಇತಿ ವರಚಂ ಚತುರ್ಥಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪಾರುಚ್ಛೇಷಮೈಂದ್ರಂ | ಅಂತ್ಯಾ
ಸ ನೋ ನವ್ಯೇಭಿರಿತ್ಯೇಷಾ ತ್ರಿಷ್ಟ್ವಾ ಶಿಷ್ಟಾ ಆತ್ಯಷ್ಟಯಃ | ಅತ್ರ ತ್ರಿಷ್ಟ್ವಬಂತ ಪರಿಭಾವಾ ನಾಶ್ರೀಯತೇ,
ಸರ್ವಮಾತ್ಯಷ್ಟಮಿತಿ ವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತತ್ವಾತ್ | ಏಂದ್ರ ಯಾಹಿ ದಶಾಂತ್ಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟ್ವಬಿತ್ಯನು-
ಕ್ರಮಣಿಕಾ || ಪೃಷ್ಠ್ಯಪಡಹಸ್ಯ ಪಷ್ಠೇಽಹನಿ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಮೇತಕ್ಕೂಕ್ತಂ | ಪಷ್ಠಸ್ಯೇತಿ ಖಂಡೇ
ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಏಂದ್ರ ಯಾಹ್ಯುಸ ನಃ ಪ್ರ ಘಾನ್ತಸ್ಯ | ಅ. ೮-೧ | ಇತಿ || ಮಹಾವ್ರತೇ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನೇ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸಿನೋಽನುರೂಪತ್ವಚೇ ಪ್ರಥಮಮೈಂದ್ರ ಯಾಹಿತ್ಯೇಷಾ | ಮಹಾವ್ರತಸ್ಯ ಪಂಚವಿಂಶತಿ-
ಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಶೌನಕೇನ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಏಂದ್ರ ಯಾಹ್ಯುಸ ನಃ ಪರಾವತ ಇಂದ್ರಾಯ ಹಿ ದ್ಯೌರಸುರೋ
ಆನಮ್ನತ | ಐ. ಅ. ೫-೧-೧ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಏಂದ್ರ ಯಾಹ್ಯುಸ ನ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಹತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ
ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ವರುಚ್ಛೇಷನು ಋಷಿಯು. ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು.
ಸ ನೋ ನವ್ಯೇಭಿಃ ಎಂಬ ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕು ತ್ರಿಷ್ಟ್ವಾ ಭಂದಸ್ತವು ಉಳಿದ ಋಕ್ಕುಗಳು ಆತ್ಯಷ್ಟಿ ಭಂದಸ್ತಿನವು
ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಏಂದ್ರ ಯಾಹಿ ದಶಾಂತ್ಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟ್ವಬಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಪೃಷ್ಠ್ಯಪಡಹವೆಂಬ
ಯಾಗದ ಆರನೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿ ವರಿಸಬೇಕಾದ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯವ್ರತಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು
ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಪಷ್ಠಸ್ಯ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಏಂದ್ರ ಯಾಹ್ಯುಸ ನಃ ಪ್ರ ಘಾನ್ತಸ್ಯ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ
ಸಿವ್ಯತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೮-೧) ಮಹಾವ್ರತವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸಿ ಎಂಬ ಋತ್ವಿಜನು (ಉದ್ಗಾತೃವೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು) ವರಿಸುವ ನಾನುಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಅನುರೂಪವಾದ
ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಏಂದ್ರ ಯಾಹಿ ಎಂಬ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಐತರೇಯಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ—
ಮಹಾವ್ರತಸ್ಯ ಪಂಚವಿಂಶತಿಂ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಏಂದ್ರ ಯಾಹ್ಯುಸ ನಃ ಪರಾವತ ಇಂದ್ರಾಯ ಹಿ
ದ್ಯೌರಸುರೋ ಆನಮ್ನತ | ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶೌನಕನುಹರ್ಷಿಯು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವರು (ಐ. ಅ. ೫-೧-೧).

ಸೂಕ್ತ—೧೩೦

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೯ || ಸೂಕ್ತ—೧೩೦ ||

ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೧ || ವರ್ಗ—೧೯, ೧೯ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೧೦ ||

|| ಋಷಿಃ—ಪರುಷೈಃಪೋ ದೈವೋದಾಸಿಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ||

|| ಭಂದಃ—೧-೯ ಅತ್ಯಪ್ಪಿಃ | ೧೦ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ವಿಂಧ್ರ ಯಾಸ್ತುಪ ನಃ ಪರಾವತೋ ನಾಯಮುಚ್ಛಾ ವಿದಥಾನೀವ
ಸತ್ಪತಿರಸ್ತಂ ರಾಜೇನ ಸತ್ಪತಿಃ |

ಹವಾಮಹೇ ತ್ವಾ ವಯಂ ಪ್ರಯಸ್ವಂತಃ ಸುತೇ ಸಚಾ |

ಪುತ್ರಾಸೋ ನ ಪಿತರಂ ವಾಜಸಾತಯೇ ಮಂಹಿಷ್ವಂ ವಾಜಸಾತಯೇ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅ | ಇಂದ್ರ | ಯಾಹಿ | ಉಪ | ನಃ | ಪರಾವತಃ | ನ | ಅಯಂ | ಅಚ್ಛ | ವಿದಥಾನೀವ |

ಸತ್ಪತಿಃ | ಅಸ್ತಂ | ರಾಜಾಽವ | ಸತ್ಪತಿಃ |

ಹವಾಮಹೇ | ತ್ವಾ | ವಯಂ | ಪ್ರಯಸ್ವಂತಃ | ಸುತೇ | ಸಚಾ |

ಪುತ್ರಾಸಃ | ನ | ಪಿತರಂ | ವಾಜಸಾತಯೇ | ಮಂಹಿಷ್ವಂ | ವಾಜಸಾತಯೇ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಪರಾವತೋ ದೂರವೇಶಾತ್ ಸ್ವರ್ಗಲಕ್ಷಣಾನೋಽಸ್ತಾನುಪ ಯಾಹಿ |
ಅಸ್ಮತ್ಸಮಾಸಂ ಪ್ರತ್ಯಾಚ್ಛ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಅಯಂ ನ | ಪುರೋವತ್ಯಗ್ನಿರಭಿಷುತಃ ಸೋಮೋ
ವಾ ಪ್ರಸ್ತುತತ್ವಾನ್ನಿದಿಶ್ಯತೇ | ಸ ಇವ | ಯದ್ಯಪಿ ಪುರಸ್ತಾದುಸಾಚಾರಾನಿವೇಧಾರ್ಥೀಯೋ ನಕಾರಃ
ಸರ್ವತ್ರ ಕಥಾಸ್ಯತ್ಪ್ರಾಚೀನೋಪಮಾರ್ಥೀಯೋ ಗೃಹ್ಯತೇ | ಯದ್ವಾ | ಪರಾವತೋ ನ ದೂರದೇಶಾ-
ದಿವ | ಯದ್ಯಪಿ ಯಜ್ಞೇ ಸರ್ವದಾ ಸಂನಿಹತಸ್ತಥಾಪಿ ಸ್ವರ್ಗಾಖ್ಯಾದ್ದೂರದೇಶಾದಿವಾಸ್ತಿನೃಜ್ಞೇ ||

ಅಯಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತಿವ್ಯತ್ಯಯಃ | ಅಮುಂ ದೇವಯಜನದೇಶಮಚ್ಛಾಭಿಸ್ತಾಪ್ತುಮಾಯಾಹೀತಿ ಶೇಷಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಸತ್ವತಿಃ ಸತಾಂ ಸರ್ವದಾ ವರ್ತಮಾನಾನಾಮೃತ್ವಿಜಾಂ ಪಾಲಕೋ ಯಜಮಾನ ಇವ || ಪತ್ಯಾವೈಶ್ವರ್ಯೇ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ನಂ || ಸ ಯಥಾ ವಿದಥಾನಿ ವೇದನಾನ್ಯನುಷ್ಠೇಯಂ - ಜ್ಞಾನಾನಿ | ಯದ್ವಾ | ಸತಾಂ ವಿದ್ಯಮಾನಾನಾಂ ಫಲಾನಾಂ ಪಾಲಕೋಗ್ನಿಃ | ಸ ಯಥಾ ವಿದಥಾನಿ ಯಜ್ಞಗೃಹಾಣ್ಯಾಗಚ್ಛತಿ ತದ್ವತ್ತ್ವಮಪಿ ಯಜ್ಞಗೃಹಾಣ್ಯಾಗಚ್ಛ | ಯದ್ವಾ ಸತಾಂ ನಕ್ಷತ್ರಾಣಾಂ ಪತೀ ರಾಜಾ ಚಂದ್ರಮಾ ಅಸ್ತಮಿವ | ಸ ಯಥಾ ಸ್ವಧಾಮಸ್ಥಾನಮಾಗಚ್ಛತಿ ತದ್ವತ್ | ಕಿಂಚಿ ಪ್ರಯಸ್ತಂತೋ ಹರ್ವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ನಂತೋ ವಯಂ ಯಜಮಾನಾಸ್ತಾ ತ್ವಾಂ ಹವಾಮಹೇ | ಅಹ್ವಯಾಮುಃ | ಕಿಮರ್ಥಂ ಸುತೇಭಿಷುತೇ ಸೋಮೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ | ಕೀದೃಶಾ ವಯಂ | ಸಚಾ ಋತ್ವಿಗ್ನಿಃ ಸಹಿತಾಃ | ಸಚಾ ಸಹೇತ್ಯರ್ಥ ಇತಿ ಯಾಸ್ಮಃ | ನಿ. ೫-೫ | ಅಹ್ವಾನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಪುತ್ರಾಸಃ ಪುತ್ರಾಃ ಪಿತರಂ ನ ಪಾಲಕಂ ಜನಕಮಿವ ತಂ ಯಥಾ ವಾಜಸಾತಯೇತ್ಯನ್ಯಸ್ಯ ಸಂಭಜನಾಯಾಹ್ವಯಂತಿ ತಥಾ ವಯಮಪಿ ತ್ವಾಂ ತದರ್ಥಮಾಹ್ವಯಾಮುಃ | ಕಿಂಚಿ ಮಂಹಿಷ್ಯಂ ಮಂಹನೀಯಂ ತ್ವಾಂ ವಾಜಸಾತಯೇ ಸಂಗ್ರಾಮಪ್ರಾಪ್ತಯೇ ತಜ್ಜಯಾಮಿ ಹವಿಸ್ವೀಕಾರಾಯ ವಾಹ್ವಯಾಮುಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ- (ಎಲೈ) ಇಂದ್ರನೇ | ಪರಾವತಃ-ಒಬ್ಬ ದೂರವೃದ್ಧರಾದ | (ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಿಂದ) ಅಯಂ ನ-ಈ (ವುರೋವರ್ತಿಯಾದ) ಅಗ್ನಿಯಂತೆ [ಅಥವಾ (ಅಭಿಮತವಾದ) ಈ ಸೋಮದಂತೆ | ನಃ-ನಮ್ಮಗಳನ್ನು | ಉಪ ಯಾಹಿ-ಸಮೀಪಿಸು | ಅಥವಾ | ಪರಾವತಃ ನ-(ಸದಾ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತನಾಗಿದ್ದರೂ) ದೂರದೇರದಿಂದಲೋ ಎಂಬಂತೆ | ನಃ-ನಮ್ಮನ್ನು | ಅಯಂ-ಈ ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ | ಉಪ ಯಾಹಿ-ಸಮೀಪಿಸು] | ಸತ್ವತಿಃ-ಸರ್ವದಾ ಇರುವ ಮೃತ್ವಿಜರಿಗೆ ವಾಲಕನಾದ ಯಜಮಾನನು ಅಥವಾ ವಿದ್ಯಮಾನ ಫಲಗಳಿಗೆ ಯಜಮಾನನಾದ ಅಗ್ನಿಯು | ವಿದಥಾನಿ ಇವ-ಅನುಷ್ಠೇಯ ಕರ್ಮಗಳ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೀಗೆ ವಡಿಯುತ್ತಾನೋ ಹಾಗೆ ಅಥವಾ ಯಾಗ ಗೃಹಗಳಿಗೆ ಹೇಗೆ ಆಗಮಿಸುತ್ತಾನೋ ಹಾಗೆ | ಅಥವಾ | ಸತ್ವತಿಃ-ಸಕ್ಷತ್ರಗಳಿಗೆ ಯಜಮಾನನಾದ | ರಾಜಾ-ಚಂದ್ರನು | ಅಸ್ತಂ ಇವ-ಸ್ತನ್ಮಾನಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಆಗಮಿಸುವನೋ ಹಾಗೆ | (ಅಯಂ-ಈ ಯಾಗವೃದ್ಧರವನ್ನು) | ಅಚ್ಛ ಆ (ಯಾಹಿ)-ನೇರಲು ಅಭಿಮುಖನಾಗಿ (ಆಗಮಿಸು), (ಕಿಂಚಿ-ಮತ್ತು) | ಪ್ರಯಸ್ತಂತಃ-ಹರ್ವಿರ್ಲಕ್ಷಣ ಅನ್ನಯುಕ್ತರೂ | ಸಚಾ-ಋತ್ವಿಜರಿಂದ ಸಹಿತರೂ (ಅದ) | ವಯಂ-ನಾವು (ಯಜಮಾನರು), | ಪುತ್ರಾಸಃ-ಪುತ್ರರು | ವಾಜಸಾತಯೇ-ಅನ್ನವನ್ನು ಹಂಚಲು | ಪಿತರಂ ನ-ತಂದೆಯನ್ನು ಕರೆಯುವಂತೆ, | ಸುತೇ-ಅಭಿಮತವಾದ ಸೋಮನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ | ತ್ವಾ-ನಿನ್ನನ್ನು ಹವಾಮಹೇ-ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತೇವೆ | (ಕಿಂಚಿ-ಮತ್ತು) | ಮಂಹಿಷ್ಯಂ-ಮಂಹನೀಯನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು | ವಾಜಸಾತಯೇ-ಸಂಗ್ರಾಮಪ್ರಾಪ್ತಿಗೋಸ್ಕರ (ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಜಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ) ಅಥವಾ ಹವಿಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರ | (ಹವಾಮಹೇ-ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತೇವೆ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, (ಸದಾ ಸನ್ನಿಹಿತನಾಗಿದ್ದರೂ) ಬಹಳ ದೂರದಿಂದಲೋ ಎಂಬಂತೆ ಅಥವಾ ಈ ವುರೋವರ್ತಿಯಾದ ಅಗ್ನಿ (ದೂರದಿಂದ ಬಂದಿರುವಂತೆ) ಯಂತೆ, ನಮ್ಮನ್ನು ಸಮೀಪಿಸು; ಯಜಮಾನನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ

ಅನುಷ್ಠೇಯ ಕರ್ಮಗಳ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಬರುವಂತೆ (ಅಥವಾ ವಿದ್ಯಮಾನ ಫಲಗಳಿಗೆ ಯಜಮಾನನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಯಾಗಶಾಲೆಗಳಿಗೆ ಹೋಗುವಂತೆ) ಅಥವಾ ನಕ್ಷತ್ರಾಧಿಪನಾದ ಚಂದ್ರನು ಸ್ವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸೇರುವಂತೆ, ನಮ್ಮ ಯಾಗ ಶಾಲೆಗೆ ಅಭಿಮುಖನಾಗಿ ಹೊರಡು; ಹೋಮದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಋತ್ವಿಜ್ಞಹಿತರಾದ ನಾವು (ಯಜಮಾನರು), ತಂದೆಯನ್ನು ಮಕ್ಕಳು ಆಹಾರವನ್ನು ಹಂಚಲು (ಕರೆಯುವಂತೆ), ಅಭಿಮತವಾದ ನೋಮರನ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ, ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ, ಮಹನೀಯನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಸಂಗ್ರಾಮ ಜಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅಥವಾ ಹವಿಸ್ಸೀಕಾರಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ.

English Translation.

Come to us, Indra, from afar : not as this (fire) which is before us, (but) like the pious institutor of sacrifices, or like the royal lord of the constellations (when going) to his setting. Bearing oblations, we, along with (the priests), invoke you to accept the effused (juices), as sons (invite) a father to partake of food : (we invoke) you, who are most entitled to reverence, to (accept of) the sacrificial viands.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಪರಾವತಃ ನಃ ಉಪ ಯಾಹಿ ಆಯಂ ನ | ಸ್ವರ್ಗಲಕ್ಷಣಾತ್ ದೂರದೇಶಾತ್ ಆಸ್ಮತ್ಸಮೀಪಂ ಪ್ರತ್ಯಾಗಚ್ಛ | ಪುರೋವರ್ತಿಃ ಅಗ್ನಿರಿವ - ಪರಾವತ ಶಬ್ದವು ದೂರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨೦) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ದೂರವಾಗಿರುವ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ನಮ್ಮ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಬರಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ **ಆಯಂ ನ** ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಋತ್ವಿಜರಿಗೂ ಯಜಮಾನರಿಗೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಎದುರಿಗೆ ಇರತಕ್ಕ ಅಗ್ನಿಯಾಗಲಿ, ಹಿಂದಿರವನನ್ನು ತೆಗೆದಿರುವ ನೋಮನಾಗಲಿ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವಹಾಗೆ ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿ ಹೋಲಿಸಿದೆ. **ನ** ಎಂಬ ನಿಪಾತವು ಯಾವಾಗಲೂ ನಿಷೇಧರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉಪಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ **ಪರಾವತೋ ನ-ದೂರದೇಶಾದಿವ** ಎಂದು ಉಪಮಾಪಾಚಕವಾದ **ನ** ಎಂಬುದನ್ನು ಪರಾವತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಡನೆ ಹೇಳಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯೇ ಆಗಲಿ ಇಂದ್ರನೇ ಆಗಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಯಜ್ಞವು ನಡೆಯುವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನಿಯತರಾಗಿರುವವರೇ ಆದಾಗ್ಯೂ ಅವರನ್ನು ದೂರವಾದ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿರುವವರ ಹಾಗೆ ಭಾವಿಸಿ ಯಜ್ಞವು ನೆರವೇರುವ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಕುರಿತು ಬರಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ.

ಸತ್ವತಃ— ಸತಾಂ ಸರ್ವದಾ ವರ್ತಮಾನಾನಾಂ ಋತ್ವಿಜಾಂ ಪಾಲಕಃ ಯಜಮಾನ ಇವ | ಯಾಗವು ನಡೆಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವ ಋತ್ವಿಜರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಯಜಮಾನನು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇರುವಹಾಗೆ ಇಂದ್ರನೂ ಇರಬೇಕೆಂದು ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ ಮತ್ತು ಯಜಮಾನನು ಋತ್ವಿಜರು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಕರ್ತವ್ಯ ಕರ್ಮಗಳ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವಂತೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು **ವಿಧಾನ್ವೀವ-ಸತ್ವತಃ** ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿವರಿಸಿ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಸತಾಂ ವಿದ್ಯಮಾನಾನಾಂ ಫಲಾನಾಂ ಪಾಲಕೋ ಅಗ್ನಿಃ ವಿದಥಾನಿ ಯಜ್ಞಃ | ಗೃಹಾಣಿ ಆಗಚ್ಛತಿ ತದ್ವತ್ | ಅನುಷ್ಠಿತವಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳ ಫಲವು ನಿಯತವಾಗಿರುವಂತೆ ರಕ್ಷಿಸುವ ಅಗ್ನಿಯು ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಬರುವಂತೆ ಇಂದ್ರನೂ ಯಜ್ಞರಕ್ಷಕನಾಗಿ ಬರಲಿ ಎಂದು ಹೋಲಿಸಿದೆ.

ಇಂದ್ರನು ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಬರುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಂ ರಾಜೇವ ಸತ್ಪತಿಃ ಎಂಬ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಉಸಮಾನ ರೀತಿಯಿಂದ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಗಯಃ ಕೃದರಃ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಅಸ್ತ ಶಬ್ದವು ವರಿತವಾಗಿದೆ. ಗೃಹವೆಂದು ಅರ್ಧ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಗೆ ರಾಜನಾಗಿರುವ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಸ್ವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕುರಿತು ಬರುವಂತೆ ಇಂದ್ರನೂ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಬರಲಿ ಎಂದು ಹೋಲಿಸಿದೆ.

ಪ್ರಯಸ್ಸಂತಃ—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ನವಂತಃ. ಪ್ರಯಸ್ ಶಬ್ದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರು ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವರೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಸಚಾ—ಎಂಬ ಪದವು ಯಾನ್ತರಿಂದ ಸಹ ಎಂಬ ಅರ್ಧವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ವಿನೃತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೫-೫) ಇಲ್ಲಿ ಋತ್ವಿಜರೊಡನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನರಿಸಿದೆ.

ಪುತ್ರಾಸಃ ಪಿತರಂ ನ ವಾಜಸಾತಯೇ—ಪುತ್ರಾಃ (ಪಿತರಂ) ಜನಕಂ ಪಾಲಕಮಿವ ಅನ್ನಸ್ಯ ಸಂಭಜನಾಯ ಅಹ್ವಯಂತಿ ತದ್ವತ್ | ಮಕ್ಕಳು ತಂದೆಯನ್ನು (ರಕ್ಷಿಸುವವನನ್ನು) ಅನ್ನಕ್ಕಾಗಿ ಅಹ್ವಾನಮಾಡುವಂತೆ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರು ಋತ್ವಿಜರೊಡನೆ ಸೋಮರಸವನ್ನು (ಹಿಂಡಿ) ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಅದರ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅಹ್ವಾನ ಮಾಡುವರೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಮಂಹಿಷಂ ವಾಜಸಾತಯೇ—ಮಂಹನೀಯಂ ತಜ್ಜ ಯಾಯ ಸಂಗ್ರಾಮಪ್ರಾಪ್ತಯೇ ಹವಿಸ್ಸೀ-ಕಾರಾಯ ವಾ ಅಹ್ವಯಾಮಃ | ಮರ್ಯಾದೆಗೆ ಅಧವಾ ಪೂಜೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯವು ಉಂಟಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

ವಾಜಸಾತ್—ಈ ಶಬ್ದವು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಯಾಹಿ—ಯಾ ವ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಯಂ—ಸುಪಾಂ ಸುಪೋ ಭವಂತಿ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಾ ಬಂದಿದೆ.

ಅಚ್ಛ—ನಿಪಾತಸ್ಯ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸತ್ಪತಿಃ—ಸತಾಂ ಪತಿಃ ಸತ್ಪತಿಃ. ಪತ್ಯಾವೈಶ್ವಯೇರ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿದಘಾನಿ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. **ರುದಿವಿದಿಭ್ಯಾಂ ಜಾತ್** (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೯೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಾತ್ವ ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಲಘೂವರ್ಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹವಾಮಹೇ—ಹ್ವೇಜ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ರಬ್ಧೇ ಚ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತ ರೂಪ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲನಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಚ್ಚಯುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಯಸ್ತಂತಃ—ಪ್ರಯಃ ಯೇಷಾಮಸ್ತಿ ಇತಿ ಪ್ರಯಸ್ತಂತಃ. ನುತುವಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುತೇ—ಸುಜ್ ಅಭಿವರ್ಧೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಪಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತೆ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಸಪ್ತಮ್ಯಂತರೂಪ.

ಪುತ್ರಾಸಃ—ಪೂಜ್ ವವರ್ಧೇ. ಧಾತು. **ಪುವೋ ಹ್ರಸ್ವಶ್ಚ** (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತೆ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಜನ್ ಪರವಾದಾಗ **ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುಕಾಗಮ.

ನಾಜಸಾತಯೇ—ಷಣ ಸಂಭಕ್ತೌ. ಧಾತು. **ಊತಿಯೂತಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತೆನ್ನಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸ. ಪೂರ್ವಪದ ವ್ರಕ್ತೆತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥ್ಯಂತರೂಪ.

ಮಂಹಿಷ್ಯಂ—ಅತಿಶಯೇನ ಮಂಹಿತಾ ಮಂಹಿಷ್ಯಃ. **ತುಶ್ಚಂದಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃಜಂತದ ಮೇಲೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ತುರಿಷ್ಠೇಮೇಯಃಸು** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್ಯನ್ ಪರವಾದಾಗ ತೃಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

§ ಸಂಹಿತಾವಾಚಃ ||

ಪಿ॒ಬಾ ಸೋ॑ನು॒ಮಿ॒ಂದ್ರ ಸು॒ವಾ॒ನಮ॒ದ್ರಿ॒ಭಿಃ ಕೋ॑ತೇ॒ನ ಸಿ॒ಕ್ತಮ॑ವ॒ತಂ ನ
ವಂ॑ಸಗ॒ಸ್ತಾತ್ಯ॒ಷಾಣೋ॑ ನ ವಂ॑ಸಗಃ |

ಮದಾ॑ಯ ಹರ್ಯ॒ತಾಯ॑ ತೇ ತು॒ವಿ॒ಷ್ವಮಾ॑ಯ ಧಾ॒ಯಸೇ॑ |

ಆ ತ್ವಾ॑ ಯಚ್ಚಂತು ಹ॒ರಿತೋ॑ ನ ಸೂ॒ರ್ಯಮ॒ಹಾ ವಿ॒ಶ್ವೇವ॑ ಸೂ॒ರ್ಯಂ || ೨ ||

ಸಂಪಾದಕ :

ಪಿಬ | ಸೋಮಂ | ಇಂದ್ರ | ಸುವಾನಂ | ಅದ್ವಿಭಿಃ | ಕೋಶೇನ | ಸಿಕ್ತಂ | ಅವತಂ | ನ | ವಂಸಗಃ |

ತತ್ಪ್ರಾಣಃ | ನ | ವಂಸಗಃ |

ಮದಾಯ | ಹರ್ಯತಾಯ | ತೇ | ತುವಿಷ್ವಮಾಯ | ಧಾಯಸೇ |

ಅ | ತ್ವಾ | ಯಚ್ಛಂತು | ಹರಿತಃ | ನ | ಸೂರ್ಯಂ | ಅಹಾ | ವಿಶ್ವಾಽವ | ಸೂರ್ಯಂ || ೨ ||

" ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ "

ಷಷ್ಠೇದನಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನೇ ಪ್ರಸ್ಥಿತಯಾಜ್ಞಾನಾಂ ಪುರಸ್ಕಾದನ್ಯಾ ಋಚಿಃ ಪ್ರಕ್ಷೇಪ-
ಣೀಯಾಃ | ತತ್ರ ಹೋತುಃ ಪುರಸ್ತಾತ್ ಪಿಬಾ ಸೋಮಮಿಂದ್ರೇತ್ಯೇಷಾಃ | ಷಷ್ಠ್ಯ ಪ್ರಾತಃಸವನ ಇತಿ
ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರೀತಂ | ಪಿಬಾ ಸೋಮಮಿಂದ್ರ ಸುವಾನಮದ್ರಿಭಿರಿಂದ್ರಾಯ ಹಿ ದ್ಯೌರಸುರೋ ಅನಮ್ನತ |
ಅ ಅ. ರ. | ಇತಿ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ವಂಸಗೋ ವನನೀಯಗಮನಸ್ತ್ವಂ ಸೋಮಂ ಪಿಬ || ದ್ವೈಚೋತಸ್ತಿಜ
ಇತಿ ದೀರ್ಘಃ || ಕೀದೃಶಂ ತಂ | ಅದ್ರಿಭಿರಭಿಷವಸಾಧನೈರ್ಗ್ರಾವಭಿಃ ಸುವಾನಂ ಸೂಯಮಾನಂ ||
ಕರ್ಮಣಿ ಕರ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯಃ || ಕೋಶೇನ ಸಿಕ್ತಂ ಕೋಶಸ್ಥಾನೀಯೇನ ದಶಾಪವಿಶ್ರೇಣ ಶೋಧಿತಂ |
ಯದ್ವಾ | ಅವತಮಿತ್ಯನೇನ ಸಹ ಸಂಬಂಧಃ | ಕೋಶೇನೇತಿ ಲಕ್ಷಣೇನ ಸಿಕ್ತಂ ಸ್ನೋಚಿತಜಲೇನ
ಪೂರಿತಮವತಂ ನಾಹಾವಲಕ್ಷಣಮವತಮಿವ | ತಂ ಯಥಾ ವಂಸಗೋ ವನನೀಯಗಮನಸ್ತ್ವಾ
ಶೀಘ್ರಗಾಮಿ ವೃಷಭಃ ಪಿಬತಿ ತದ್ವತ್ | ತತ್ಪ್ರಾಣೋ ನ ವಂಸಗಃ | ಯಥಾತ್ಯಂತಂ ತೃಷಿತೋ
ವಂಸಗೋ ವನನೀಯಗಮನಃ ಶೀಘ್ರಗಾಮಿ ಪುರುಷ ಆಹಾವಾದಿಕಮಾಗತ್ಯ ಪಿ - ತಿ ತದ್ವತ್ | ಕಿಮರ್ಥಂ
ಪಾನಮಿತಿ ತತ್ರಾಹ | ತೇ ತವ ಮದಾಯ ತೃಪ್ತಯೇ ಹರ್ಯತಾಯ ವಿಕ್ರಾಂತಿಹೇತವೇ ಕಾಂತ್ಯರ್ಥಂ
ವಾ || ಹರ್ಯ ಗತಿಕಾಂತೋಃ | ಭೃವ್ಯದೃಶೀತ್ಯಾದಿನಾತೇ || ತುವಿಷ್ವಮಾಯ ಮಹತ್ತ್ವಾಯ
ಪ್ರವೃದ್ಧತ್ವಾಯ ಧಾಯಸೇ ಯದರ್ಥಂ ಮದ ಉಪಜಾಯತೇ ತದರ್ಥಾಯ || ಧಾಣೋ ವಹಿಹಾಧಾ-
ಇತ್ಯಭ್ಯುತ್ಯಸುನಿ ಣಿತೀತ್ಯನುವೃತ್ತೇರಾತೋ ಯುಗಿತಿ ಯುಕ್ || ಯದ್ವಾ | ತೇ ತವ ತುವಿಷ್ವಮಾಯ
ಧಾಯಸೇತಿಪ್ರಭೂತಾಯ ಪಾನಾಯ | ತ್ವಾ ತ್ವಾಮಾ ಯಚ್ಛಂತು | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಗಮಯಂತು |
ಅಶ್ವಾ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಹರಿತೋ ನ ಸೂರ್ಯಂ ಹರಿದ್ವರ್ಣವಿಶಿಷ್ಟಾ ಏತನ್ನಾಮಕಾ
ಅಶ್ವಾಃ ಸೂರ್ಯಮಿವ | ತಂ ಯಥಾತಿತ್ಸರಯಾಮತದೇಶಮಭಿಪ್ರೇರಿತಾ ವಹಂತಿ ತದ್ವತ್ | ಕಿಂಜಾಹಾ
ವಿಶ್ವಾ ಸರ್ವಾಣ್ಯಹಾನಿ ಸೂರ್ಯಮಿವ | ತಂ ಯಥಾ ತ ಏವ ಪ್ರತಿದಿನಂ ವಹಂತಿ ತಥಾಸ್ಮದ್ಯಾಗದಿವ-
ಸೇಷು ಪ್ರತಿದಿನಮಾವಹಂತು ||

॥ ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ॥

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—(ಎಲೈ) ಇಂದ್ರನೇ, | ವಂಸಗಃ—ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಯಾದ (ನೀನು) | ಅದ್ವಿಭಿಃ—(ಅಭಿಷವಸಾಧನವಾದ) ಶಿಲೆಗಳಿಂದ | ಸುಮಾನಂ—ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವುದು | ಕೋಶೇನ—ದಶಾವವಿತ್ರದಿಂದ | ಸಿಕ್ತಂ—ಪವಿತ್ರತವಾದುದು (ಆದ) | ಸೋಮಂ—ಸೋಮರಸವನ್ನು | (ಕೋಶೇನ ಸಿಕ್ತಂ—ಜಲದಿಂದ ಪೂರಿತವಾದ) | ಅವತೇ—ಬಾನೆಯನ್ನು (ಸಮಾಪಿಸಿ) | ವಂಸಗಃ ನ—(ತೃಪೆಯಿಂದ) ಶೀಘ್ರಗತಿಯಾದ ವೃಷಭವು ಜಲಪಾನ ಮಾಡುವಂತೆ (ಅಥವಾ) | ತತ್ತ್ವಾಣಃ - ಅತ್ಯಂತ ಬಾಯಾರಿದ | ವಂಸಗಃ ನ—ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಯಾದ ಪುರುಷನು (ಬಾವಿಯನ್ನು ಸಮಾಪಿಸಿ ಜಲಪಾನ ಮಾಡುವಂತೆ) | ಪಿಬ—ಪಾನಮಾಡು | ಕೇ—ನಿನ್ನ | ಮದಾಯೇ—ತೃಪ್ತಿಗೋಸ್ಕರ | ಹರ್ಯಕಾಯೇ—ವರಾಕ್ರಮಕ್ಕೋಸ್ಕರ (ಕಾಂತಿಗೋಸ್ಕರ) (ಮತ್ತು) ತುವಿಷ್ಯ ಮಾಯ-ವೃದ್ಧಿ (ಮಹತ್ವ) ಕಾರಕವಾದ | ಧಾಯಸೇ—ಮದಕ್ಕೋಸ್ಕರ (ವಾನಮಾಡು) | (ಅಥವಾ) ತುವಿಷ್ಯ ಮಾಯ—ಅತಿ ಹೆಚ್ಚಾದ | ಧಾಯಸೇ—ಪಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಹರಿತೇ—ಸೂರ್ಯಾಶ್ವಗಳು | ಸೂರ್ಯಂ ನ—ಸೂರ್ಯನನ್ನು (ಬುದ್ಧಿಷ್ಟವನ್ನೆ ಕೈ) ಒಯ್ಯುವಂತೆ | ಆ ಯಚ್ಚೇತು—(ನಿನ್ನ ಅಶ್ವಗಳು ಯಜ್ಞಾಭಿಮುಖವಾಗಿ) ಹೊರಡಿಸಲಿ | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತೂ) | ವಿಶ್ವಾ ಆಹಾ—ಸಮಸ್ತ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ (ವ್ರತದಿನವೂ) | ಸೂರ್ಯಂ ಇವ—ಸೂರ್ಯನನ್ನು (ವಹಿಸು) ವಂತೆ (ನಿನ್ನನ್ನು ವ್ರತದಿನವೂ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಕರತರಲಿ).

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಶಿಲೆಗಳಿಂದ ಅಭಿಷುತವಾಗಿ, ದಶಾವವಿತ್ರದಿಂದ ಪವಿತ್ರತವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು, ಬಾಯಾರಿದ ವೃಷಭವು ಅಥವಾ ಬಾಯಾರಿದ ಮನುಷ್ಯನು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಹೋಗಿ ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ (ನೀರು ಕುಡಿಯುವಂತೆ), ಪಾನಮಾಡು; ನಿನ್ನ ತೃಪ್ತಾರ್ಥವಾಗಿಯೂ, ವಿಕ್ರಾಂತಿ (ಕಾಂತಿ) ಗಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ವೃದ್ಧಿ (ಮಹತ್ವ) ಕಾರಕವಾದ ಮದಕ್ಕಾಗಿಯೂ (ಪಾನಮಾಡು); ಸೂರ್ಯಾಶ್ವಗಳು ಸೂರ್ಯನನ್ನು (ಅಭಿಮತ ವ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವಂತೆ), ನಿನ್ನನ್ನು (ಅಶ್ವಗಳು) (ಯಾಗಾಭಿಮುಖವಾಗಿ) ಹೊರಡಿಸಲಿ; ವ್ರತದಿನವೂ ಸೂರ್ಯನನ್ನು (ಅವನ ಅಶ್ವಗಳು ವಹಿಸುವಂತೆ, ನಿನ್ನ ಅಶ್ವಗಳು) ವ್ರತದಿನವೂ (ನಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ನಿನ್ನನ್ನು ಕರತರಲಿ).

English Translation.

Drink, Indra, the Soma juice, that has been expressed by the stones, and sprinkled with the sacred grass, as a thirsty ox or a thirsty man hastens to a well. (Drink) for your exhilaration, for your invigoration, for your exceedingly great augmentation : let your horses bring you hither, as his steeds convey the sun ; as they carry him (through heaven) day by day.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

(ವೃಷ್ಯವೆಂಬ) ಯಾಗದ ಆರನೆಯ ದಿವಸ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ಥಿತಯಾಜ್ಯಾಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಕೆಲವು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವರು. ಆಗ ಹೋತೃವು ಪಿಬಾ ಸೋಮಂ ಎಂಬ

ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಯಾಜ್ಞಾಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ವರಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವ ಸ್ವಾತಸ್ತವನ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಪಿಪಾ ಸೋಮಮಿಂದ್ರ ಸುನಾನಮದ್ವಿಭಿರಿಂದ್ರಾಯ ಹಿ ದ್ಯಾಂರೂಪೋ ಆನಮ್ನತ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ. ೨-೧)

ವಂಸಗಃ—ವನನೀಯಗಮನಃ | ಅಭಿಲಷಣೀಯವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳವನು. ಇಂದ್ರನ ಗಮನವು ಅನೇಕ್ಷಣೀಯವಾದುದೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅದ್ರಿಭಿಃ—ಅಭಿಷವಸಾಧನೈಃ ಗ್ರಾವಭಿಃ | ಸೋಮನೀಯವನ್ನು ಜಜ್ಜಿ ಹಿಂಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಲ್ಲುಗಳೆಂದು ಅರ್ಥ. ಅದ್ರಿ ಶಬ್ದವು ಮೇಘನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೧) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದ್ರಿರಾದ್ಯಣಾತ್ಯನೇನ ಅಪಿವಾತ್ಯಃ ಸ್ಯಾತ್ (ನಿ. ೪-೪) ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿತವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರೈತೇ ವದಂತು ಪ್ರ ವಯಂ ವದಾಮ ಗ್ರಾವಭ್ಯೋ ವಾಚಂ ವದತಾ ವದಭ್ಯಃ |

ಯದದ್ರಯಃ ಪರ್ವತಾಃ ಸಾಕಮಾಶವಃ ಶ್ಲೋಕಂ ಘೋಷಂ ಭರಣೇಂದ್ರಾಯ ಸೋಮಿನಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೯೪-೧)

ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಆದರಣೀಯಾಃ ಅದ್ರಯಃ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಕೋಶೇನ ಸಿಕ್ತಂ — ಕೋಶಸ್ಥಾನೀಯೇನ ದಶಾಪವಿತ್ರೇಣ ಶೋಧಿತಂ | ಯದ್ವಾ ಸ್ತೋಚಿತ-ಜಲೇನ ಪೂರಿತಂ | ಸೋಮರಸವು ಕೋಶಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪವಿತ್ರದಿಂದ ಶೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾಗಿ ಇರುವುದು. ಕೋಶವೆಂದರೆ ಹಿಂಡಿದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ತುಂಬಿಡುವ ಮೊಡ್ಡ (ಮರದ) ವಾತ್ರೆಯು. ಅಥವಾ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅವಟಿ ಎಂಬ ವದಮೊಡನೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ತನ್ನ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕನುಸಾರವಾದ ಜಲದಿಂದ ಸೋಮರಸವೂ ಕೂಡಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಅವತಂ ನ—ಅಹಾವಲಕ್ಷಣಂ ಅವಟಿಮಿವ | ಕುಡಿಯುವ ನೀರಿನಿಂದ ಪೂರಿತವಾದ (ಗರ್ತ) ಹಳ್ಳದ ಧ್ವನಿವ ನೀರನ್ನು ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಗೂಳಿಯು ಕುಡಿಯುವ ಹಾಗೆ ಇಂದ್ರನು ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಹಿಂಡಿ ತೆಗೆದಿರುವ ಪವಿತ್ರದಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ವಾನಮಾಡಲಿ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ತತ್ಪ್ರವಾಣಃ ನ ವಂಸಗಃ—ಅತ್ಯಂತಂ ತೃಷಿತಃ | ಬಹಳ ಬಾಯಾರಿಕೆಯುಳ್ಳವನೆಂದು ಅರ್ಥ. ಬಹಳ ಬಾಯಾರಿದವನು ಬೇಗನೆ ಹೋಗಿ (ಅಹಾವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ) ಬಾವಿಯೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯುವ ಹಾಗೆ ಎಂದು ಹೋಲಿಸಿ ಇಂದ್ರನು ಸೋಮವಾನಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಹರ್ಯತಾಯ—ವಿಕ್ರಾಂತಿಹೇತವೇ ಕಾಂತ್ಯರ್ಥಾಯ ವಾ | ಹರ್ಯಥಾತುವು ಗಮನ ಅಥವಾ ಕಾಂತಿ ಎಂಬ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಸೋಮವಾನದಿಂದ ಪರಾಕ್ರಮವೂ ಕಾಂತಿಯೂ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದೆಂದೂ, ಇದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಇಂದ್ರನು ಸೋಮರಸವನ್ನು ವಾನಮಾಡುವನೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ತುವಿಷ್ವಮಾಯ ಧಾಯಸೇ—ತುವಿಷ್ವಮಾಯ ಎಂಬಪದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ತುವಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಬಹುನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅತಿಶಯವಾದ ಮದವು ಉಂಟಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೋಮವಾನವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಉಂಟಾಗಿದೆ ಎಂದು ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ವಾ

ಆಯುಚ್ಛಂತು ಎಂದು ಕ್ರಿಯಾವದದೊಡನೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಕುದುರೆಗಳು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಬಹಳವಾದ ಸೋಮಪಾನಕ್ಕಾಗಿ (ಕರೆದು ತರಲಿ) ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬರಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಹರಿತೋ ನ ಸೂರ್ಯಂ—ಈ ವಾಕ್ಯವು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಪಮಾನ ವಿಧದಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹರಿತ ಶಬ್ದವು ದಿವ್ಯಾನುಗುಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೧೬) ನದೀ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು,

ಹರೀ ಇಂದ್ರಸ್ಯ, ರೋಹಿತೋಽಗ್ನೇಃ, ಹರಿತ ಆದಿತ್ಯಸ್ಯ, ರಾಸಭಾವಸ್ತಿನೋಃ, ಅಜಾಃ ಪೂಷ್ಣಃ, ಪೃಷತ್ಯೋ ಮರುತಾಂ, ಆರುಣ್ಯೋ ಗಾವ ಉಷಸಃ, ಶ್ಯಾವಾಃ ಸವಿತುಃ, ವಿಶ್ವರೂಪಾ ಬೃಹಸ್ಪತೇಃ, ನಿಯುತೋ ವಾಯೋಃ, (ನಿ. ೨-೪೫)

ಎಂದು ಆದಿಷ್ಟೋಷಯೋಜನಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿತ ಶಬ್ದವು ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ವಾಹನವೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಹರಿತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಹರಿದ್ವರ್ಣವಿಶಿಷ್ಟಾಃ ಹವರು ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ ಹರಿತ್ ಎಂಬ ಹವರುಳ್ಳ ಅಪ್ಸರಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಕುದುರೆಗಳು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಬಹಳತ್ವರೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವುಗಳಾಗಿ ಸಾರಥಿಯಿಂದ ಪ್ರೇರಿತಗಳಾಗಿ (ವಹಿಸುವಂತೆ) ಗಂತ್ಯವ್ರದೇಶವನ್ನು ತಲಪಿಸುವಂತೆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಅವನ ಕುದುರೆಗಳು ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಕರೆದುತರಲಿ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅಹಾ ನಿಶ್ವಾ ಸೂರ್ಯಮಿವ—ಸರ್ವಾಣ್ಯಹಾನೀವ ! ಯಥಾ ತ ಏವ ಪ್ರತಿದಿನಂ ವಹಂತಿ ತಥಾ ಅಸ್ಮದ್ಯಾಗದಿವಸೇಷು ಪ್ರತಿದಿನಮಾವಹಂತು—ಈ ವಾಕ್ಯವು ಇಂದ್ರನ ಆಗಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಪಮಾನ ವಾಕ್ಯವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ದಿನಸಗಳೆಲ್ಲವೂ (ಪ್ರತಿದಿನವೂ) ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಅವನ ಗಮ್ಯವಾದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ತಲಪಿಸುವಂತೆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಅವನ ಕುದುರೆಗಳು ಯಾಗಶಾಲೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ತಲಪಿಸಲಿ ಎಂದು ಹೋಲಿಸಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

¶ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪಿಬ—ಪಾ ಪಾನೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಶಪ್ ಏಕರಣ. **ಪಾಘ್ರಾಧ್ಮಾ**—(ಪಾ ಸೂ. ೭-೩-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಿಬಾದೇಶ. **ಅತೋ ಹೇಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್. ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. **ದ್ಯುಚೋತಸ್ತಿಜಃ** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುನಾನಂ—ಸುಞ್ ಅಭಿಷವೇ. ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ (ಪಾ ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಏಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಬಿತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಉಪಾದಾದೇಶ **ಚಿತಃ** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಿಕ್ತಂ—ಸಿಚಿರ್ ಸ್ವರಣೇ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂವಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಚೋಃ ಕುಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅನತಂ—ಅನಟಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಟಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರ ಬಂದಿದೆ. ವ್ರಾತಿಸದಿಕಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಂಸಗಣಿ—ಪೃಷೋದರಾದೀನಿ ಯಥೋಪದಿಷ್ಟಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭಿಮತ ರೂಪವೂ ಸ್ವರವೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ತತ್ಪ್ರವಾಣಿ—ಇತ್ಯವಾ ಪಿಪಾಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇವಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಲಿಟಃ ಕಾನಜ್ಞಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ಕಾನಜಾದೇಶ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಉರತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅತ್ವ ರವರವಾಗಿ ಬಂದಾಗ ಅದಿಹಲ್ಶೇಷ. ಅಟ್ ಕುಸ್ವಾಣ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಛಂದಸನಾಗಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮದಾಯ—ಮದ ತೃಪ್ತಿಯೋಗೇ. ಧಾತು. ಮದೋನುಪಸರ್ಗೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಧ್ಯಂತರೂಪ.

ಹರ್ಯಕಾಯ—ಹರ್ಯ ಗತಿಕಾಂತೋಃ ಧಾತು. ಭೃವ್ಯದೃಶಿ—(ಉ. ಸೂ. ೩-೩೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಾಯಸೇ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಪನಯೋಃ ಧಾತು. ವಹಿಹಾಧಾಜ್ ಭೃಶ್ಚಂದಸಿ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಣಿತ್ ಎಂದು ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಆತೋ ಯುಕ್ ಚಿಣ್ ಕೃತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯುಕಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಚ್ಚಂಸು—ದಾಣ್ ದಾನೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಪಾಘ್ರಾಧ್ಯಾಸ್ಥಾ— (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಚ್ಚಾದೇಶ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಹಾ ವಿಶ್ವಾ—ನವುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶೇಷ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯ ||

ಅವಿ¹ಂದದ್ವಿ²ವೋ ನಿ³ಹಿ⁴ತಂ ಗು⁵ಹಾ⁶ ನಿ⁷ಧಿಂ ವೇ⁸ರ್ನ ಗ⁹ರ್ಭಂ ಪ¹⁰ರಿವೀ¹¹ತಮ-

ಶ್ಚ¹²ನ್ಯ¹³ನಂತೇ ಅ¹⁴ಂತರಶ್ಚ¹⁵ನಿ ।

ವ್ರ¹⁶ಜಂ ವ¹⁷ಜ್ರೀ ಗ¹⁸ವಾಮಿ¹⁹ವ ಸಿ²⁰ಷಾ²¹ಸನ್ನಂ²²ಗಿ²³ರಸ್ತಮಃ ।

ಅಪಾ²⁴ವ್ಯಸೋ²⁵ದಿಷ್ ಇಂ²⁶ದ್ರಃ ಪ²⁷ರೀ²⁸ವೃತಾ²⁹ ದ್ವಾರ ಇ³⁰ಷಃ ಪ³¹ರೀ³²ವೃತಾಃ || ೩ ||

೧ ಪದಪಾಠಃ

ಅನಿಂದತ್ | ದಿವಃ | ನಿತ್ಯಂತಂ | ಗುಹಾ | ನಿತ್ಯಂತಂ | ವೇಃ | ನ | ಗರ್ಭಂ | ಪರಿವೀತಂ | ಅಶ್ವನಿ |

ಅನಂತೇ ಅಂತಃ | ಅಶ್ವನಿ

ವ್ರಜಂ | ವಜ್ರೇ | ಗಮಾಂವಮ | ಸಿಷಾಸನ್ | ಅಂಗಿರಃಪ್ರತಮಃ |

ಅಸ | ಅವ್ಯಕೋತ್ | ಇಷಃ | ಇಂದ್ರಃ | ಪರಿವೃತಾಃ | ದ್ವಾರಃ | ಇಷಃ | ಪರಿವೃತಾಃ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಯಮಿಂದ್ರೋ ದಿವೋ ದ್ಯುಲೋಕಾದಾನೀತಂ ಸೋಮಮಿಂದತ್ | ಅಲಭತೆ | ಲಬ್ಧವಾನ್ | ದ್ಯುಲೋಕಾದ್ಗಾಯತ್ರಾ ಪಕ್ಷಿರೂಪಯಾಪಹೃತಂ ಭೂಮಾವಾನೀತಂ ಸ್ವೀಕೃತವಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ದ್ಯುಲೋಕಾದಾನಯನಂ ತೈತ್ತಿರೀಯೇ ತೃತೀಯಸ್ಯಾಮಿತೋ ದಿವಿ ಸೋಮ ಅಸೀತ್ತಂ ಗಾಯತ್ರಾಹರತ್ | ತೈ. ಬ್ರಾ. ೩-೨-೧-೧ | ಇತ್ಯಾದಿಷು ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ | ಸ ಏವ ವಿಶೇಷ್ಯತೇ | ಗುಹಾ | ನಿಹಿತಮತಿಗೋಪ್ಯೇ ಪ್ರದೇಶೇ ಪರ್ವತಾದೌ ಸ್ಥಾಪಿತಂ ಅತಃ ಏವ ನಿಧಿಂ ನಿಧಿಸ್ಥಾನೀಯಂ | ಅನಾಶಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅನಯನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ವೇಃ ಪಕ್ಷಿಣೋ ಗರ್ಭಂ ನ ಶಿಶುಮಿವ | ಯಥಾ ಕಪೋತಾದಿಸ್ತ್ರೀ ಪಕ್ಷಿಣೇ ಸ್ತುಶಿಶುಂ ವ್ಯಾಧಾದಿಭಯಾತ್ಮಸ್ಮಿಂಸ್ತ್ವಿದ್ವಿಗಮೇ ಸ್ಥಾಪಯಿತ್ವಾ ತತ್ಸ್ನಾನಮಜಾನತೀ ಪರಿಭ್ರಮ್ಯ ವಿಂದತೇ ತದ್ವದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಪುನಃ ಕೀದೃಶಂ | ಅಶ್ವನಿ ಸಾಷಾಣೇತಿಮಹತಿ ವಿಸ್ತೃತೇನಂತೇತ್ಯನ್ಯಪರಿಮಿತಪಾಷಾಣೇ ಪರ್ವತಾದೌ ಪರಿವೀತಂ ಲತಾಕಂಠಕಾದಿನಾ ಪರಿತೋ ವೇಷ್ಟಿತಂ | ಸತ್ಸ್ವಪೀತರೇಷುದೇವೇಷು ಕೋದಸ್ಯಾಶಿಶಯ ಇತಿ ತತ್ರಾಹ | ಅಯಮಿಂದ್ರೋಃವಜ್ರೇ ವಜ್ರವಾನ್ ಗಮಾಂ ವ್ರಜಮಿವ ಪಣಿನಾಸುರೇಣಾಪಹೃತಂ ಭೂಮೌ ಖನಿತ್ವಾ ಸಾಷಾಣೇನ ನಿಹಿತದ್ವಾರಂ ಗಮಾಂ ವ್ರಜಂ ಯಥಾ ತಮಸುರಂ ಜಿತ್ವಾ ದ್ವಾರಮುದ್ಘಾಟ್ಯ ಲಬ್ಧವಾನ್ ತದ್ವತ್ಸೋಮಂ ಸಿಷಾಸನ್ ಸಂಭಕ್ತುಮಿಚ್ಛನ್ || ಸನೀವಂತಧೀತಿ ವಿಕಲ್ಪನಾದಿಡಭಾವೇ ಜನಸನೇತ್ಯಾತ್ಮಂ || ಅವಿಂದತ್ | ಅಯಮಧಃ ಪಣಿನೇವ ಗಾವಃ | ಋ. ೧-೩೨-೧-೧ | ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಷು ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ | ತಥಾಯಮಿಂದ್ರಃ ಪರಿವೃತಾಃ ಪರಿತೋ ಮೇಘೇನಾವೃತಾ ಇಷೋದನ್ನಹೇತು ಭೂತಸ್ಯೋದಕಸ್ಯ ದ್ವಾರೋ ದ್ವಾರಾಣ್ಯಸಾವ್ಯಕೋತ್ | ಅಸವೃತಾನ್ಯಕರೋತ್ | ಉದ್ಘಾಟಿತವಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಕೃತ್ವೇಷ ಇಷ್ಯಮಾಣಾನಿ ವ್ರೀಹ್ಯಾದ್ಯನ್ನಾನಿ ಪರಿವೃತಾ ಭಮೌ ಪರಿತೋ ವ್ಯಾಪ್ತಾನ್ಯಕರೋತ್ | ವಜ್ರೇಣ ಮೇಘಂ ಭಿತ್ವಾ ಜಲವರ್ಷಣೇನ ಸಸ್ಯಾದಿಸಮೃದ್ಧಿಂ ಕೃತ್ವಾ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಕಂ ಭೂಮೌ ವ್ಯಾಪ್ತಮಕರೋದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯತೋದಯಮೇವಂ ಕೃತವಾನ್ ಸೋಮಸ್ವೀಕಾರೋ ಯುಕ್ತಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಂಗಿರಸ್ತಮಃ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ಹೋಗುವವರಲ್ಲಿ (ಅಂಗಿರಸರಲ್ಲಿ) ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ | (ಅಯಂ) ಇಂದ್ರಃ—ಈ ಇಂದ್ರನು | ವಜ್ರೇ—ವಜ್ರಾಯುಧಧಾರಿಯಾಗಿ | ಗಮಾಂ ವ್ರಜಂ ಇವ—(ಪಣಿನಾಮಕ ಅನುರಣಿವ ನಿರುದ್ಧವಾಗಿದ್ದ) ಗೋವ್ರಜದ (ದ್ವಾರವನ್ನು ಒಡೆದು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಪಡೆ) ದಂತೆ | ಸಿಷಾಸನ್—

(ಸೋಮರಸವನ್ನು) ವಡೆಯಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದವನಾಗಿ | ಅವಿಂದತ್—(ಸೋಮರಸವನ್ನು) ಪಡೆದನು | ತಥಾ—
ಹಾಗೆಯೇ | (ಅಯಂ—ಇವನು) | ಪರಿವೃತಾಃ—ಸುತ್ತಲೂ (ಮೇಘಗಳಿಂದ) ಆಚ್ಛಾದಿತವಾಗಿದ್ದ ಇಷಃ—
ಅನ್ನ (ಹೇತು ಭೂತವಾದ ಉದಕ) ದ | ದ್ವಾರಃ—ದ್ವಾರಗಳನ್ನು | ಅಪ ಅವ್ಯಹೋತ್—ತೆರೆದನು | (ಮತ್ತು)
(ಹಾಗೆ ದ್ವಾರಗಳನ್ನು ತೆರೆದು) | ಇಷಃ—ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು | ಪರಿವೃತಾಃ—ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತವನ್ನಾಗಿ
ಮಾಡಿದನು; (ಆದುದರಿಂದ) | ಅಯಂ ಇಂದ್ರಃ—ಈ ಇಂದ್ರನು | ಅಶ್ವನಿ ಅಂತಃ—ಶಿಲೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ
ಗುಹಾ—ಗೋಪ್ಯವಾದ ವ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ | ನಿಹಿತಂ—ಬಿಟ್ಟಿಟ್ಟ | ನಿಧಿಂ—ನಿಧಿಯಂತೆ ಇರುವುದೂ | ಅನಂತೇ
ಅಶ್ವನಿ—ಅವರಿಮಿತಪಾಷಾಣಗಳುಳ್ಳ ವರ್ಣತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ | ಪರಿವೀತಂ—(ಲತಾಕಂಟಕಾದಿಗಳಿಂದ) ಪರಿವೃತವೂ |
ದಿವಃ—ದೇವಲೋಕದಿಂದ (ಅನೀತವು ಆದ ಸೋಮರಸವನ್ನು) | ವೇಃ—(ಕಪೋತ) ವಕ್ಷಿಯು | ಗರ್ಭಂ ನ—
(ಬಿಟ್ಟಿಟ್ಟಿದ್ದ) ಶಿಶುವನ್ನು (ಬಹಳ ಹುಡುಕಿ, ಅನಂತರ ಪಡೆಯು) ವಂತೆ, | ಅವಿಂದತ್—ಪಡೆದನು ||

1 ಭಾರ್ಗವ ||

ರತ್ನಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸುವವರಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಗಣ್ಯನಾದ ಇಂದ್ರನು (ವಣಿನಾಮಕ ಅಸುರನಿಂದ ಸಿರುದ್ದವಾದ)
ಗೋವ್ರಜದ ದ್ವಾರವನ್ನು, ವಜ್ರಾಯುಧಧಾರಿಯಾಗಿ (ಒಡೆದು, ಗೋವುಗಳನ್ನು ವಡೆದಂತೆ), ಸೋಮರಸವನ್ನು
ವಡೆಯಲಿಚ್ಛಿಸಿದನು, ಮತ್ತು (ಮೇಘಗಳಿಂದ) ಸುತ್ತಲೂ ಆವೃತವಾಗಿದ್ದ ಅನ್ನ (ಹೇತುಭೂತವಾದ ಉದಕದ);
ದ್ವಾರಗಳನ್ನು ತೆರೆದು, (ಹೋಮಸಾಧನವಾದ) ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹರಡುವಂತೆ (ಮಾಡಿದನು).
ಆದುದರಿಂದ, ಇವನು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಿಂದ ಅನೀತವಾಗಿ, ಅಪರಿಮಿತ ವಾಷಾಣಮಯವಾದ (ವರ್ಣತಗಳಲ್ಲಿ)
ಲತಾಕಂಟಕಾದಿ ಪರಿವೃತವಾಗಿ ಶಿಲೆಗಳ ಮಧ್ಯೆ ನಿಗೂಢವಾದ ನಿಧಿಯಂತೆ ಇದ್ದ ಸೋಮರಸವನ್ನು, ಕಪೋತಪಕ್ಷಿಯು
(ವ್ಯಾಧಾದಿ ಭಯದಿಂದ) ಮರೆಯನ್ನು (ಬಿಟ್ಟಿಟ್ಟು, ಬಹಳ ಹುಡುಕಿ, ಅನಂತರ ಆದನ್ನು ಪಡೆಯು) ವಂತೆ, ಪಡೆದನು.

English Translation

He (Indra) found the (Soma) treasure (that had been brought) from
heaven, and hidden like the nestlings of a bird in a rock; amidst (a pile of)
vast rocks inclosed (by bushes): desiring to partake (of the beverage),
the thunderer (found it), as the chief of the Angirasas (discovered), the
hiding-place of the cows: he opened the doors of (the waters, the sources
of) food, when shut up (in the clouds; the source of) food. that were spread
(over the earth).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ದಿವಃ ಅವಿಂದತ್—ದ್ರೋಣೀಕಾತ್ ಅನೀತಂ ಸೋಮಂ ಅಯಮಿಂದ್ರಃ ಲಬ್ಧವಾ | ಸೋಮಲ
ತೆಯು ಮೊದಲು ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಇದ್ದಿತು. ಅದನ್ನು ಗಾಯತ್ರೀದೇವಿಯು ಪಕ್ಷಿರೂಪದಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ
ತಂದಳು. ಈ ಅಂಶವು ತೃತೀಯಸ್ಯಾಮಿತೋ ದಿವಿ ಸೋಮ ಅಸೀತ್ | ತಂ ಗಾಯತ್ರಾಹರತ್ (ತೈ. ಬ್ರಾ.
೩-೨-೧-೧) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿದನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಗುಹಾನಿಧಿ—ಅತಿಗೋಪ್ಯೇ ಪರ್ವತಾದೌ ಪ್ರದೇಶೇ ಸ್ಥಾಪಿತಂ ನಿಧಿಸ್ಥಾನೀಯಂ | ಸೋಮಲ ತೇಯು ನರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವುದು. ಇದು ಇತರ ಬಳ್ಳಿಗಳು, ಮುಳ್ಳುಗಳು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ನಿಧಿ (ಹಣ) ವನ್ನು ಬಚ್ಚಿಡುವಂತೆ ಗೋಪ್ಯವಾಗಿ ಯಾರಿಗೂ ಗೋಚರವಾಗದಂತೆ ಇರುವುದು ಅದನ್ನು ಅಲ್ಲಿಂದ ತರಬೇಕಾದರೂ ಬಹಳ ಶ್ರಮದಿಂದ ತರಬೇಕಾಗಿರುವುದು ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವೇಃ ಗರ್ಭಂ ನ—ಪಕ್ಷಿಣಃ ಶಿಶುಮಿವ | ಕರ್ಪೋತ ವಕ್ಷಿಯು ತನ್ನ (ಮರಿಯನ್ನು) ಶಿಶುವನ್ನು ಬೇಡರೇ ಮೊದಲಾದವರು ನಾಶವಡಿಸುವರೆಂಬ ಭಯದಿಂದ ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದಂತೆಯೂ ಮೊದಲಶಕ್ಯವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿ ಅನಂತರ ತಾನೂ ಆ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಗುರತಿಸಲಾರದೆ ಹುಡುಕಿ ಶ್ರಮದಿಂದ ಗೊತ್ತುಮಾಡುವಂತೆ ಎಂದು ಈ ಸೋಮವನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಾರೆಂದು ಹೋಲಿಸಿದೆ.

ಅಶ್ವನಿ ಅನಂತೇ ಅಶ್ವನಿ ಪರಿವೀತಂ—ಅತಿಮಹತಿ ವಿಸ್ತೃತೇ ಸಾಷ್ಟಾಣೇ, ಅಪರಿಮಿತಸಾಷ್ಟಾಣೇ ಪರ್ವತಾದೌ ಲತಾಕಂಟಕಾದಿನಾ ಪರಿವೀತಂ ಈ ಸೋಮಲತೆಯು ದೊಡ್ಡದಾದ ಮುಳ್ಳುಗಳಿರುವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಬಹಳ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಪರ್ವತವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೆಯ ಜಾತಿಯ ಬಳ್ಳಿಗಳು, ಮತ್ತು ಮುಳ್ಳುಗಿಡಗಳು ಇವುಗಳಿಂದ ಸುತ್ತವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಅಶ್ವನ್ ಶಬ್ದವು ಮೇಘನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨ ೨೧) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ತ್ವಮಗ್ನೇ ದ್ಯುಭಿಸ್ತಮಾಶುಶ್ವಣಿಸ್ತಮದ್ಭ್ಯುಸ್ತಮಶ್ವನಸ್ರರಿ |

ತ್ವಂ ವನೇಭ್ಯಸ್ತಮೋಷಧೀಭ್ಯಸ್ತುಂ ನೃಣಾಂ ನೃಪತೇ ಜಾಯಸೇ ಶುಚಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧-೧)

ಈ ಋಕ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವನಃ ಪರಿ ಪರಿತಃ ಸರ್ವತಃ ಇತರೇತರಾಭಿಘಾತಾತ್ ಜಾಯಸೇ ಅಗ್ನಿಯು ಕಲ್ಲುಗಳ ಸರಸ್ವರವಾದ ಸಂಘರ್ಷಣೆ ಉಂಟಾಗುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅದ್ಭು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಾಷಾಣವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಯೋ ಹತ್ವಾಹಿಮರಿಣಾತ್ವಸ್ತು ಸಿಂಧೂನ್ಯೋ ಗಾ ಉದಾಜದಪಥಾ ವಲಸ್ಯ |

ಯೋ ಅಶ್ವನೋರಂತರಗ್ನಿಂ ಜಜಾನ ಸಂವೃಕ್ಸಮತ್ಸು ಸ ಜನಾಸ ಇಂದ್ರಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೨-೩)

ಇಲ್ಲಿ ಅಶ್ವನೋಃ ಅಶನವತ್ಯೋಃ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೋಃ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡುವ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವಜ್ರೇ ಗವಾಂ ವ್ರಜಮಿವ ಸಿಷಾಸನ್—ಪಣಿನಾ ಅಸುರೇಣಾಪಹೃತಂ ಭೂಮೌ ಖನಿತಾ ಪಾಷಾಣೇನ ಪಿಹಿತದ್ವಾರಂ ಗವಾಂ ವ್ರಜಂ ಯಥಾ ತಮಸುರಂ ಜಿತ್ವಾ ದ್ವಾರಮುದ್ಘಾಟ್ಯ ಲಬ್ಧವಾನ್ ತದ್ವತ್ ಸೋಮಂ ಸಿಷಾಸನ್ ಸಂಭಕ್ತುಮಿಚ್ಛನ್—ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಇಂದ್ರನು—ಪಣಿ ಎಂಬ ಅಸುರನು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅವಹರಿಸಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಗುಹೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಅಲ್ಲಿ ಅವುಗಳನ್ನು ರಹಸ್ಯವಾಗಿರುವಂತೆ

ಬಚ್ಚಿರಿಸಿ ಗುಹೆಯ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಕಲ್ಲನ್ನು ಮುಚ್ಚಿರಿಸಿದ್ದನ್ನು ಹುಡುಕಿ ಆ ಆಸುರನನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಬಿಲದ ಬಾಗಲನ್ನು ತೆರದು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹಿಂತಿರಿಗಿತಂದು ರಕ್ಷಿಸಿದಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಸೋಮನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಹೊಂದಲು ಯುಕ್ತಿಸಿದನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ದಾಸಪತ್ನೀರಹಿಗೋಪಾ ಅತಿಷ್ಠನ್ನಿರುದ್ಧಾ ಆಪಃ ಪಣಿನೇವ ಗಾವಃ |

ಆಸಾಂ ಬಿಲಮಸಿಹಿತಂ ಯದಾಸೀದ್ವೃತ್ತಂ ಜಘನ್ತ್ವಾ ಅಪ ತದ್ವನಾರ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೨-೧೧)

ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಅಸುರನು ಅವಹರಿಸಿದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ರಕ್ಷಿಸಿರುವುದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ಅಂಗಿರಸ್ತಮಃ—ಅತಿಶಯೇನ ಶತ್ರುನ್ ಗಮನಶೀಲಃ ಅಂಗಾರವತ್ ತೇಜಸ್ವೀ ವಾ | ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡಲು ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಯ ಕೆಂಡಗಳಂತೆ ತೇಜೋವಂತನಾಗಿರುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಇಂದ್ರಃ ಪರೀವೃತಾಃ ಇಷಃ ದ್ವಾರಾಃ ಅಸಾವ್ಯಣೋತ್—ಇಂದ್ರನು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಟಿಯು ಆಗದಿರುವಂತೆ ತಡೆದು ಇರುವ ಮೇಳಗಳ ಉದಕಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ (ಅನ್ನವು) ಬೆಳೆಯು ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಇಷಃ ಪರೀವೃತಾಃ—ಇಷ್ಯಮಾಣಾನಿ ಪ್ರೀಹ್ಯಾದ್ಯನ್ನಾದಿ ಭೂಮೌ ಪರಿತೋ ವ್ಯಾಪ್ತಾನ್ಯಕರೋತ್-ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಮೇಳವನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ವೃಷ್ಟಿಯು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅನ್ನವು ಉಂಟಾಗಲು ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರೀಹ್ಯಾದಿಗಳು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದು ತುಂಬಿರುವಂತೆ ಇಂದ್ರನು ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಸೋಮನನ್ನು ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದಿಂದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ಉಚಿತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಇಷಃ—ಇಷಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಇಷಃ ಎಂದು ಎರಡುನಾರಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅಭಿಲಷಣೀಯವಾದ ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅನಿಂದತ್—ವಿದಾಲ್ಯ ಲಾಭೇ. ಧಾತು. ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿವ್. ಇಕಾರಲೋಪ. ಶ ಏಕರಣ. ಶೇಮುಜಾದೀನಾಂ (ಪಾ ಸೂ. ೭-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುನಾಗಮ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ದಿವಃ—ಉಡಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಹಿತಮಂ—ಧಾಜ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದಧಾತೇರ್ಹಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಗತಿರನಂತೇಶ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗುಹಾ—ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಲುಕ್ ಬಂದಿದೆ.

ನಿಧಿಂ—ಉಪಸರ್ಗೇ ಘೋಃ ಈ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾಜ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆತೋಲೋಪ ಇಟಿಚಿ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಚೋವ. ಕೃದುತ್ಪರವದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರಿವೀತಮ್—ವೀ ಗತ್ಯಾದಿಷು. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಗತಿಗೆ (ವರಿ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನಂತೇ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ಅಂತಃ ಯಸ್ಯ. ತಸ್ಮಿನ್. ನಜ್ ಸುಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರವದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಜ್ರೀ—ವಜ್ರಮಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ವಜ್ರೀ. ಆತೇನಿಠನೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಧದಲ್ಲಿ ಇಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಸಿಷಾಸನ್—ಪಣ ಸಂಭಕ್ತೌ. ಧಾತು. ಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಃ ಸ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸನ್. ಸನೀವಂತರ್ಧ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕ್ಲ್ವವಿಧಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಜನಸನಖನಾಂ ಸನ್ ರ್ಘುಲೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಮ. ಸನ್ಯಜಿಲೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಸನ್ಯಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ವ. ಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ರತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವ್ಯಣೋತ್—ವೃಜ್ ವರಣೇ ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಘಂತಸಿಘಂತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರೀವೃತಾಃ—ಪೂರ್ವೋಕ್ತಧಾತುವಿಗೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿದೃಶ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವವದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಗತಿನಂತರಃ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ವರಿ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ದಾದೃಹಾಣೋ ವಜ್ರಮಿಂದ್ರೋ ಗಭಸ್ತೋ ಕ್ಷದ್ವೇವ ತಿಗ್ಮಮಸನಾಯ ಸಂ
ಶ್ಯದಹಿಹತ್ಯಾಯ ಸಂ ಶ್ಯತ್ |

ಸಂನಿವ್ವಾನ ಓಜಸಾ ಶವೋಭಿರಿದ್ರ ಮಜ್ಜನಾ |

ತಷ್ಟೇವ ವೃಕ್ಷಂ ವನಿನೋ ನಿ ವೃಶ್ಚಸಿ ಪರಶ್ವೇವ ನಿ ವೃಶ್ಚಸಿ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ದದೃಹಾಣಃ | ವಜ್ರಂ | ಇಂದ್ರಃ | ಗಭಸ್ತೋಃ | ಪ್ಲವ್ಯಾ ಇವ | ತಿಗ್ಮಂ | ಅಸನಾಯ | ಸಂ | ಶ್ಕತ್ |
ಅಹಿಹತ್ಯಾಯ | ಸಂ | ಶ್ಕತ್ |

ಸಂವಿವ್ಯಾನಃ | ಓಜಸಾ | ಶವಃ ಭಿಃ | ಇಂದ್ರ | ಮಜ್ಜನಾ |

ತಪ್ತಾ ಇವ | ವೃಕ್ಷಂ | ವನಿನಃ | ನಿ | ವೃಕ್ಷಸಿ | ಪರಶ್ವಾ ಇವ | ನಿ | ವೃಕ್ಷಸಿ || ೪ ||

| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ |

ಅಯಮಿಂದ್ರೋ ಗಭಸ್ತೋರ್ಬಾಹ್ನೋರ್ವಜ್ರಂ ದದೃಹಾಣೋ ವೃಕ್ಷಂ ಗೃಹ್ಣನ್ || ದೃಹ ದೃಹಿ
ವೃದ್ಧಾ || ಲಿಟಃ ಕಾನಚ್ | ಗಭಸ್ತೀ ಇತಿ ಬಾಹುನಾಮು ಗಭಸ್ತೀ ಬಾಹೂ ಇತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಸಾರಾತ್ |
ಕಿಮಿರ್ಥಂ | ಅಸನಾಯ ಶತ್ರುರಪರಿ ಪ್ಲವಪಣಾಯ | ತಿಗ್ಮಮತ್ಯಂತೇಕ್ಷ್ಣಂ ವಜ್ರಂ ಸಂ ಶ್ಕತ್ |
ಸಮ್ಯಕ್ ತೀಕ್ಷ್ಣೀಕರೋತಿ || ಶೋ ತನೂಕರಣೇ | ಓತಃ ಶ್ಯನೀತ್ಯೋಕಾರಲೋಪಃ | ಭಾಂದಸೋದ-
ಭಾವಃ | ಯದ್ವಾ | ಲೇಟೇತಶ್ಚ ಲೋಪಃ ಇತಿ ಕಾರಲೋಪಃ || ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಪ್ಲವ್ಯಾ ಇವ ಉದಕಮಿವ |
ಉದಕಂ ಯಥಾ ಶತ್ರುಣಾಂ ನಿರಸನಾಯಾಭಿಮಂತ್ರಣಾದಿಸಂಸ್ಕಾರೇಣ ತೀಕ್ಷ್ಣೀಕ್ರಿಯತೇ ತದ್ವತ್ |
ಪ್ಲವ್ಯಾತ್ಯುದಕನಾಮು ಪ್ಲವ್ಯ ನಭ ಇತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಸಾರಾತ್ || ಪುನರಪಿ ತದೇವ ನಿಶೇಷ್ಯತೇ | ಅಹಿಹತ್ಯಾ-
ಯಾಹೇರ್ವತ್ರಸ್ಯ ಮೇಘಸ್ಯ ವಾ ಹನನಾಯ || ಹಂತೇರ್ಹನಸ್ತ ಚೇತಿ ಕ್ಯಪ್ ತಕಾರಾಂತಾದೇಶಶ್ಚ ||
ಸಂ ಶ್ಕತ್ | ಪೂರ್ವಮೇವ ತೀಕ್ಷ್ಣಂ ಸತ್ ಪುನರಪಿ ವಧಾಯ ತೀಕ್ಷ್ಣಯತಿ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ಓಜಸಾ ಬಲೇನ
ಪರಾಭಿಭವನಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನ ಶವೋಭಿಃ ಸೇನಾಲಕ್ಷಣೈರ್ಬಲೈರ್ಮಜ್ಜನಾ ಶಾರೀರೇಣ ಚ ಬಲೇನ
ಸಂವಿವ್ಯಾನಃ | ಸಮ್ಯಗ್ಯುಕ್ತಃ ಸನ್ || ವಿವ್ಯಾನ ಇತಿ ಲಿಟಃ ಕಾನಚ್ | ಗ್ರಹಿಜ್ಯಾವಯಿತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ||
ತಪ್ತಾ ವೃಕ್ಷಮಿವ | ಯಥಾ ಕಶ್ಚಿತ್ತಪ್ತಾ ವೃಕ್ಷಾಣಾಂ ತಪ್ತಾಣ್ಯ ಸಾಧು ಕರ್ತಾ ವನಿನೋ ವನಸಂಬಂಧಿನೋ
ವೃಕ್ಷಾನ್ವಿವೃಕ್ಷತಿ ಸ್ತೋಪಯೋಗಾಯ ನಿತರಾಂ ಛಿನತ್ತಿ ತಪ್ತಾಣೇನ ತನೂಕರೋತಿ ತಥಾ ತ್ವಮಪ್ಯಸ್ಮಾಸು
ವಕ್ರಮಾಚರಂತಂ ಶತ್ರುಂ ನಿ ವೃಕ್ಷಸಿ | ಕಿಂಚಿ ಪರಶ್ವೇವ ನಿ ವೃಕ್ಷಸಿ | ಯಥಾ ಪರಶುನಾ ಕಶ್ಚಿಚ್ಛಿನತ್ತಿ
ವೃಕ್ಷಂ ತಥಾ ತ್ವಮಪ್ಯುಕ್ತ್ವಿಸ್ತ್ರಿವಿಧೈರ್ಬಲೈರ್ನಿರತಾಮಸ್ತದ್ವೇಷಿಣಂ ವೃಕ್ಷಸಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

(ಅಯಂ) ಇಂದ್ರಃ—(ಈ) ಇಂದ್ರನು | ಗಭಸ್ತೋಃ—ಎರಡೂ ಬಾಹುಗಳಲ್ಲಿ | ತಿಗ್ಮಂ—ತೀಕ್ಷ್ಣ
ವಾದ | ವಜ್ರಂ—ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು | ದದೃಹಾಣಃ—ಬಲವಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು | ಅಸನಾಯ—(ಶತ್ರುವಿನ
ಮೇಲೆ) ಎಸೆಯುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಪ್ಲವ್ಯಾ ಇವ—(ಮಂತ್ರಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ) ಉದಕವನ್ನು (ತೀಕ್ಷ್ಣವನ್ನಾಗಿ
ಮಾಡುವಂತೆ) | (ವಜ್ರಂ—ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು) | ಸಂ ಶ್ಕತ್—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹರಿತಮಾಡುತ್ತಾನೆ | ಅಹಿಹತ್ಯಾಯ—
ವೃತ್ರನನ್ನು (ಮೇಘವನ್ನು) ವಧಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ (ಭೇದಿಸಲು) | ಸಂ ಶ್ಕತ್—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹರಿತಮಾಡುತ್ತಾನೆ |
X 28

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—(ಎಲೈ) ಇಂದ್ರನೇ ! ಓಜಸಾ (ವರಾಭಿಷವ) ನಾಮಧ್ಯದಿಂದ ! ತವೋಭಿಃ ಸೇನಾರೂಪ ಬಲದಿಂದ (ಮತ್ತು) | ಮಜ್ಜನಾ—ಶರೀರ ಬಲದಿಂದ | ಸಂನಿವ್ಯಾಸಃ—ಸಮ್ಯಗ್ಭುಕ್ತನಾಗಿ | ತಷ್ಟಾ—ಮರಗೊಲಿಸದವನು | ವನಿನಃ—ವನಸಂಬಂಧವಾದ | ವೃಕ್ಷಂ ಇವ—ಮರಗಳನ್ನು (ಕಡಿಯುವಂತೆ) | ನಿ ವೃಕ್ಷಸಿ—(ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) ಭೇದಿಸುತ್ತಿ ಮತ್ತು | ಪರಶ್ವಾ ಇವ—ಕೊಡಲಿಯಿಂದ (ಮರವನ್ನು ಭೇದಿಸು) ವಂತೆ ; ನಿ ವೃಕ್ಷಸಿ—ಚೆನ್ನಾಗಿ (ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) ಭೇದಿಸುತ್ತಿ.

† ಭಾಷಾರ್ಥ †

ಇಂದ್ರನು, ತನ್ನ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಎರಡು ಕೈಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು (ಶತ್ರುವಿನಮೇಲೆ) ಎಸೆಯುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, (ಮಂತ್ರಸಂಸ್ಕಾರಾದಿಗಳಿಂದ) ನೀರನ್ನು (ತೀಕ್ಷ್ಣಮಾಡುವಂತೆ), ಹರಿತವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ; ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು (ಮೇಘವನ್ನು) ವಧಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, (ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು) ಮನೆಯುತ್ತಾನೆ, ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, (ಶತ್ರುವರಾಭವಕಾರಕವಾದ) ನಾಮಧ್ಯ, (ಸೇನಾರೂಪ) ಬಲ, ಕಾಯಕಶಕ್ತಿ, ಇವುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ, ಬಡಗಿಯು ಕಾಡಿನ ಮರಗಳನ್ನು (ಕತ್ತರಿಸುವಂತೆ), (ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) ಭೇದಿಸು; ವರಶುನಿಸಿಂದ (ಅವನು ಮರವನ್ನು ಕಡಿಯುವಂತೆ ನೀನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) ಭೇದಿಸು.

English Translation.

Grasping his sharp thunderbolt with both hands, Indra whetted it to hurl it (on his foes), like the water (of an imprecation): he whetted it for the destruction of Ahi. Indra, you are fully endowed with strength, with energy, with might, you cut (our enemies) to pieces, as a woodcutter the trees of a forest; you cut them to pieces as if with a hatchet.

‡ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಗಭಸ್ತೋಃ—ಬಾಹ್ಲೋಃ | ಗಭಸ್ತಿ ಶಬ್ದವು ರಶ್ಮಿ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, (ನಿ. ೨-೧೫) ಬಾಹು ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೮) ವರಿತವಾಗಿದೆ. ಬಾಹುವೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ತಿಗ್ಮಂ—ಅತ್ಯಂತತೀಕ್ಷ್ಣಂ | ತಿಗ್ಮ ಶಬ್ದವು ವಜ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೧) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಇಮಾ ರುದ್ರಾಯ ಸ್ಥಿರಧನ್ಯನೇ ಗಿರಃ ಕ್ಷಿಪ್ರೇಷನೇ ದೇವಾಯ ಸ್ವಧಾನ್ನೇ |

ಅಷ್ಠಾಷ್ಟಾಯ ಸಹಮಾನಾಯ ವೇದಸೇ ತಿಗ್ಮಾಯುಧಾಯ ಭರತಾ ಶೃಣೋತು ನಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೭-೪೩-೧)

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ತಿಗ್ಮಾಯುಧಾಯ—ತೀಕ್ಷ್ಣಾಯುಧಾಯ ಹರಿತವಾದ ಆಯುಧವುಳ್ಳವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ. ತಿಗ್ಮಂ ತೇಜತೇರುತ್ಪಾಹಕರ್ಮಣಃ (ನಿ. ೧೦-೭) ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಹರಿತವಾದುದೆಂದು ವಜ್ರಾಯುಧಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಕ್ಷದ್ವೇನ—ಉದಕಮಿವ | ಕ್ಷದ್ವು ಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, (ನಿ. ೨-೨೪) ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಉದಕಂ ಯಥಾ ಶತ್ರುಣಾಂ ನಿರಸನಾಯ ಅಭಿಮಂತ್ರಣಾದಿಸಂಸ್ಕಾರೇಣ ತೀಕ್ಷ್ಣೀಕರೋತಿ ತದ್ವತ್ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆಯಾಯ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಿ, ಉದಕವನ್ನು ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಆಯುಧವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವಹಾಗೆ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಬಾಹುಗಳಿಂದ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವಾಗ ಆದನ್ನು ಬಹಳ ಹರಿತವಾದದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವನು ಎಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಅಹಿಹತ್ಯಾಯ—ಅರ್ಹವೃತ್ರಸ್ಯ ಮೇಘಸ್ಯ ನಾ ಹನನಾಯ | ಅಹಿ ಶಬ್ದವು ಇಹ್ ಗತ್ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಆಯನಾದಹಿಃ ಎಂದೂ, ಹನ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಆ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಸೇರಿದಾಗ ಆಹಂ ತೀತ್ಯಹಿಃ ಎಂದೂ, ನಿರುಕ್ತಕಾರರು, ಅಹಿರಯನಾದೇತ್ಯಂತರಿಕ್ಷೇ ಆಯಮಪೀತರೋ ಅಹಿರೇತಸ್ಮಾದೇವ ನಿರ್ವ್ರಸಿತೋಪಸರ್ಗ ಆಹಂತೀತಿ ಎಂಬ ದ್ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಹಿ ಶಬ್ದವು ಮೇಘನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, (ನಿ. ೨-೨೧) ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಪರಿತವಾಗಿದೆ.

ಸಾಯಣರು ಹಿಂಸೆಮಾಡುವ (ಶತ್ರುವಾದ) ವೃತ್ರಾಸುರನ, ಅಥವಾ ಮೇಘದ ನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ಹರಿತವಾಗಿರುವ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಬಹಳ ಹರಿತವಾದದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದಾರೆ.

ಓಜಸಾ, ಮಜ್ಜನಾ, ಶವೋಭಿಃ—ಪರಾಭಿಭವಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನ, ಶಾರೀರೇಣ ಬಲೇನ ಸೇನಾಲಕ್ಷಣೈಃ ಬಲೈಃ | ಓಜಶಬ್ದವು ಉದಕ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಬಲ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮಜ್ಜನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಶವಸ್ ಎಂಬ ಪದವು ಉದಕ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, (ನಿ. ೨-೨೪) ಬಲ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಈ ಮೂರು ಪದಗಳೂ ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿ ಬಲವೆಂದು ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಸಾಯಣರು ಬಲದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನೂ, ಬಲದಲ್ಲಿ ಭೇದವನ್ನೂ ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಓಜಸ್ಸೆಂದರೆ ಇತರರನ್ನು ತಿರಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೆಂದೂ, ಮಜ್ಜನಾ ಎಂದರೆ ರರೀರದ ಶಕ್ತಿಯೆಂದೂ, ಸೇನೆಯೇ ಮೊದಲಾದ ರಕ್ಷಣೆಗೂ, ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೂ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುವ ಬಾಹ್ಯವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರನು ಈ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಬಲದಿಂದಲೂ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ತಕ್ಷಾ ವೃಕ್ಷಮಿವ ವನಿನಃ ನಿವೃತ್ಯಸಿ—ವೃಕ್ಷಾಣಾಂ ತಕ್ಷಣಸ್ಯ ಸಾಧುಕರ್ತಾ ವನಸಂಬಂಧಿನಃ ವೃಕ್ಷಾನ್ ಸ್ತೋಪಭೋಗಾಯ ಯಥಾ ನಿತರಾಂ ಭಿನತ್ತಿ | ಮರವನ್ನು ಕೆತ್ತುವವನು (ಕಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಮರಗಳನ್ನು) ಕಾಡುಮರಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ತನಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುವ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸುವುದೇ ಮೊದಲಾದ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಹಾಗೆಯೂ, ಪರಶ್ವೇನ ನಿವೃತ್ಯಸಿ—ಕೊಡಲಿಯಿಂದ ಮರಗಳನ್ನು ಕಡಿದುಹಾಕುವ ಹಾಗೆಯೂ, ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ಯಾಗಮಾಡುವವರ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವನೆಂದು (ತಪ್ಪುವನ್ನು) ಮರವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ದದೃಹಾಣಃ—ದೃಹ ದೃಹಿ ವೃದ್ಧಿ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಲಿಟಃ ಕಾನಜ್ಞಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾನಜಾದೇವ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಉರದತ್ವ ಬಂದಾಗ ಅದಿಹಲ್‌ಶೇಷ. ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಋಕಾರ ನಿಮಿತ್ತವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಜ್ರಂ—ವಜ ಗತೌ. ಧಾತು. **ಋಜೇಂದ್ರಾಗ್ರವಜ್ರ**—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ರನ್ವಂತ ವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಿಗ್ಮಂ—ತಿಜ ನಿಪಾತೇ ಧಾತು. **ಯುಜಿರುಚಿತಿಜಾಂ ಕುಶ್ವ** (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೪೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಹ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿನ ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಕುಶ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಸನಾಯ—ಅಸು ಕ್ಷೇಪಣೇ. ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯುವೋರನಾಕೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇವ. ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ಯತ್—ಶೋ ತಸೂಕರಣೇ. ಧಾತು. ದಿನಾದಿ. ಲಬ್ ನೃಧಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಇತಶ್ಚ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. **ದಿನಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಯನ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶ್ಯನ್ ವಿಕರಣ. **ಓತಃ ಶ್ಯನಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಯನ್ ವರನಾದಾಗ ಧಾತುವಿನ ಓಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜಯೋಗೇಽಪಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಲೇಟ್ ನೃಧಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ **ಇತಶ್ಚ ಲೋಪಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರ ಲೋಪನಾದಾಗ ಉತ್ತರೂಪ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಹಿಹತ್ಯಾಯಿ—ಅಹಃ ಹತ್ಯಂ ತಸ್ಮೈ ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯುಃ ಧಾತು. **ಹನಸ್ತು ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೦೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ತಕಾರಾಂತಾದೇವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಓತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂವಿವ್ಯಾನಃ—ವ್ಯೇರ್ಷ ತಂತುಸಂತಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಲಿಟಃ ಕಾನಜ್ಞಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕಾನಜಾದೇವ. ಇದು ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಗ್ರಹಿಜ್ಯಾ ವಯಿ ವ್ಯಥಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. ವಿವಿಆನ ಎಂದಿರುವಾಗ ಯಣಾದೇಶ. **ಚಿತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಸ್ಯಾ—ತಸ್ಮೋ ತಸೂಕರಣೇ. ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಸ್ಯೋಃ ಸಂಯೋಗಾದ್ಯೋರಂತೇ ಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಷಕಾರ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸ್ವತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವನಿನಃ—ವನಮಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ವನೀ. ತಸ್ಯ. ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಷಷ್ಠಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವೃಶ್ಚಸಿ—ಓವೃಶ್ಚಾ ಭೇದನೇ. ಧಾತು ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿದಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರಶ್ವಾ—ಪರಂ ಶೃಣಾತಿ ಇತಿ ಪರಮಃ. ಶ್ವ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಆಜ್ ಪರಯೋಃ ಖನಿತ್ಯಭ್ಯಾಂ ಡಿಚ್ಚ (ಉ. ಸೂ. ೧-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ವ ಧಾತುವಿಗೆ ಕು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಕ್ಕೆ ಡಿತ್ವ ವಿಧಾನ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ (ಮೂ) ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಜಸಾದಿಷು ಭಂದಸಿ ನಾ ವಚನಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ನಾಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಣಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತಯಣೋ ಹಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ ವೃಥಾ ನದ್ಯ ಇಂದ್ರ ಸರ್ತವೇಚ್ಛಾ ಸಮುದ್ರಮಸೃಜೋ ರಥಾ ಇವ
ವಾಜಯತೋ ರಥಾ ಇವ |

ಇತ ಊತೀರಯುಂಜತ ಸಮಾನಮರ್ಥಮಕ್ಷಿತಂ |

ಧೇನೂರಿವ ಮನವೇ ವಿಶ್ವದೋಹಸೋ ಜನಾಯ ವಿಶ್ವದೋಹಸಃ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ | ವೃಥಾ | ನದ್ಯಃ | ಇಂದ್ರ | ಸರ್ತವೇ | ಅಚ್ಛ | ಸಮುದ್ರಂ | ಅಸೃಜಃ | ರಥಾನ್ ಇವ |
ವಾಜಯತಃ | ರಥಾನ್ ಇವ |

ಇತಃ | ಊತೀಃ | ಅಯುಂಜತ | ಸಮಾನಂ | ಅರ್ಥಂ | ಅಕ್ಷಿತಂ |

ಧೇನೂನ್ ಇವ | ಮನವೇ | ವಿಶ್ವದೋಹಸಃ | ಜನಾಯ | ವಿಶ್ವದೋಹಸಃ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ವೃಥಾಪ್ರಯತ್ನೇನೈವ ನದ್ಯೋ ನದೀಃ ಸಮುದ್ರಮಜ್ಞಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಸರ್ತವೇ
ಪ್ರಾಪ್ತುಮಸೃಜಃ | ಮೇಘಂ ನಿರ್ಭಿದ್ಯೋತ್ಪಾದಿತವಾನಸಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ ರಥಾನಿವ | ಯಥಾ ತ್ವಂ
ರಥಾನಸ್ಮದ್ಯಾಗಂ ಪ್ರತ್ಯಚ್ಛ ಸರ್ತವ ಅಭಿಮುಖೇನ ಪ್ರಾಪ್ತುಮಸೃಜಃ ಸೃಷ್ಟವಾನಸಿ ತದ್ವತ್ | ಕಿಂಚ

ವಾಜಯತೋ ರಥಾನಿವ | ಸಂಗ್ರಾಮಮನ್ವಂ ನೇಚ್ಛಂತೋ ರಾಜಾದಯೋ ರಥಾನಿವ | ತೇ ಯಥಾ ಸಂಗ್ರಾಮಂ ಪ್ರತ್ಯೋಷಧ್ಯಾದಿಕಂ ವಾತಿಸತುಂ ರಥಾನ್ ಸೃಜಂತಿ ತದ್ವತ್ || ಕೃಜಂತಾತ್ ಶತುರನುಮ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ || ಕಿಂಚೇತೋಽಸ್ಮತ್ಸಂನಿಧಿದೇಶಂ || ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥೇ ತಸಿಲ್ || ಅಸ್ಮಾನ್ ಪ್ರತ್ಯೋಷೀರೂತೋಽಗಮನವತ್ಯೋ ರಕ್ಷಣವತ್ಯೋ ವಾ ನದ್ಯಃ ಸಮಾನಮರ್ಥಂ ಸಮಾನಪ್ರಯೋಜನವದ್ವಿತೀಯಾದಕಮಯುಂಜತ | ಯೋಜಿತವತ್ಯಃ | ತ್ವತ್ಪ್ರಸಾದಾದಿತಿ ಭಾವಃ || ಅರ್ಥಶಬ್ದ ಉದಕವಿಶೇಷಣಃ ಸನ್ನಪ್ತುಂಸಕಲಿಂಗಃ | ಅಕ್ಷಿತಮಿತ್ಯುದಕನಾಮ ಅಕ್ಷಿತಂ ಬರ್ಹಿರಿತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಾಠಾತ್ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಮನವೇ ಮನೋರಥಾರಯ ಧೇನೂರಿವ ಧೇನವೋ ಯಥಾ ವಿಶ್ವದೋಹಸಃ ಸರ್ವಾರ್ಥಂ ದೋಗ್ಧೋಽಭವನ್ | ಯಥಾ ವಾ ಜನಾಯ ಯಶ್ಚೈ ಕಶ್ಚೈ ಚಿತ್ಸನ್ನಾರ್ಥಾಯ ತದರ್ಥಂ ವಿಶ್ವದೋಹಸೋ ಭವಂತಿ ಸರ್ವಕ್ಷೀರಪ್ರದಾ ಭವಂತಿ | ಯದ್ವಾ | ಜನಾಯ ಸರ್ವಜನಾರ್ಥಂ ಸಸ್ಯಾದೀನಭಿಲಪ್ತ್ಯ ನದ್ಯೋ ವಿಶ್ವದೋಹಸಃ ಸಂಪೂರ್ಣದೋಗ್ಧೋಽಭವಂತಿ | ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರವಹಂತಿ | ಅತ್ರ ನದ್ಯಃ ಪ್ರೀಣನಾದ್ನೋಹಸ ಇತ್ಯುಪಚಾರ್ಯತೇ | ಈದೃಗ್ಗದುಪಕಾರಿವೃಷ್ಟಿಪ್ರದ ಇತೀಂದ್ರಸ್ಯೈವ ಸ್ತುತಿಃ ||

1 ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ವೃಥಾ—ಪ್ರಯತ್ನವೇ ಇಲ್ಲದೇ | ನದ್ಯಃ—ನದಿಗಳನ್ನು | ಸಮುದ್ರಂ ಅಚ್ಛೇ—ಸಮುದ್ರಾಭಿಮುಖವಾಗಿ | ಸರ್ತವೇ—ವ್ರವಹಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ರಥಾನ್ ಇವ—(ನಮ್ಮ ಯಾಗಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬರುವುದಕ್ಕೆ) ರಥಗಳನ್ನು ಸೃಜಿಸುವಂತೆಯೂ | ಕಿಂಚೇ—ಮತ್ತು | ವಾಜಯತೇ—ಯುಧ ಅಥವಾ ಅನ್ನಾ ಭಿಲಾಷಿಗಳಾದ (ರಾಜಾದಿಗಳು) | ರಥಾನ್ ಇವ—ರಥಗಳನ್ನು ಸೃಜಿಸುವಂತೆಯೂ | ಅಸೃಜಃ—(ಮೇಘಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸಿ) ಸೃಜಿಸಿರುವೆ | (ಕಿಂಚೇ—ಮತ್ತೂ) | ಇತಃ—ಈ ಕಡೆಗೆ (ನಮಗೆ ಸಮೀಪವಾದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ) | ಊತೀಃ—ವ್ರವಹಿಸುವ (ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣಯುಕ್ತವಾದ ನದಿಗಳು) | ಸಮಾನಂ ಅರ್ಥಂ—ಸಮಾನ ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳ | ಅಕ್ಷಿತಂ—ಉದಕವನ್ನು | ಮನವೇ—ಮನುವಿಗೋಸ್ಕರ | ಧೇನೂರಿವ—ವಿಶ್ವದೋಹಸಃ—ಗೋವುಗಳು ಸಮಸ್ತ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ದೋಹನ ಮಾಡಿದಂತೆ | ಜನಾಯ—ಯಾವನೋ ಪುರುಷನಿಗೆ | (ಧೇನೂರಿವ ವಿಶ್ವದೋಹಸಃ)—ಗೋವುಗಳು (ಕ್ಷೀರವನ್ನು) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ದೋಹನ ಮಾಡುವಂತೆ | ಅಥವಾ | ಜನಾಯ—ಜನರಿಗೋಸ್ಕರ | ವಿಶ್ವದೋಹಸಃ (ಇವ)—(ನದಿಗಳು) ವ್ರವಹಿಸಿ ಸನ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಇಷ್ಟಫಲಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವಂತೆ | ಆಯುಂಜತ—(ನಿನ್ನ ವ್ರವಹದಿಂದ) ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿವೆ. -

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ನಿರಾಯಾಸವಾಗಿ, (ನಿನ್ನನ್ನು ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಕರತರುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ) ರಥಗಳನ್ನು ಸೃಜಿಸುವಂತೆ (ಅಥವಾ), ಯುಧಾ (ಅನ್ನ) ಭಿಲಾಷಿಗಳು ರಥಗಳನ್ನು (ಸೃಜಿಸು)ವಂತೆ, ನದಿಗಳನ್ನು ಸಮುದ್ರಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹರಿಯುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, (ಮೇಘಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸಿ) ಸೃಜಿಸಿರುವೆ, (ಮತ್ತು) (ನಮಗೆ ಸಮೀಪವಾಗಿ) ಈ ಕಡೆ ವ್ರವಹಿಸುವ ನದಿಗಳೂ (ಕೂಡ), ಒಂದೇ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ, ಮನುವಿಗೆ ಗೋವುಗಳು ಸಮಸ್ತ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ

ದೋಹನ ಮಾಡಿದಂತೆ ಅಧವಾ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ವದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ (ಗೋವುಗಳು ಅಧವಾ ಸವಿಗಳು) ದೋಹನ ಮಾಡಿದಂತೆ, (ತಮ್ಮ) ಸೇರನ್ನು (ಒಟ್ಟಾಗಿ) ಯೋಜನೆಸಾಡಿದೆ.

English Translation.

You have without effort created the rivers (that are) to flow to the sea. like chariots (bearing you to sacrifices), as those (construct) chariots who are desirous of (going to) battle : (the streams) flowing hither have gathered together their water for a common purpose, like the cows that yielded all things to Manu : that yield all things to man.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು !

ರಥಾನಿವ ನಾಜಯತೋ ರಥಾನಿವ—ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ ಯಥಾ ತ್ವಂ ರಥಾನ್ ಅಸ್ತದ್ಯಾಗಂ ಪ್ರತಿ ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಪ್ರಾಪ್ತಂ | ಸೃಷ್ಟವಾನಸಿ ತದ್ವತ್ | ಸಂಗ್ರಾಮಮನ್ನಂ ನಾ ಇಚ್ಛಂತೋ ರಾಜಾದಯಃ ರಥಾನಿವ | ತೇ ಯಥಾ ಸಂಗ್ರಾಮಂ ಪ್ರತಿ ಒಷಧ್ಯಾದಿಕಂ ನಾ ಅತಿಸರ್ತುಂ ರಥಾನ್ ಸೃಜಂತಿ ತದ್ವತ್ | ಇಂದ್ರನು ಯಾವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನೂ ಮಾಡದೆ ನದಿಗಳು ತಮ್ಮ ಉದಕವನ್ನು ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸುವಂತೆ ಮೇಘವನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ನದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉದಕವು (ಪ್ರಭಾತವಾಗಿ) ಬಹಳವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಉಪಮಾನವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ರಥವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ ಹಾಗೆ ಎಂದು ಮೊದಲನೆಯ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥ. ಎರಡನೆಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ರಾಜರೇ ಮೊದಲಾದವರು ಯುದ್ಧ ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲಾಗಲಿ, ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಶೇಖರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಲಿ ರಥಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ ಅವುಗಳಿಂದ ನೇಗನಾಗಿ ಆಯಾಯ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ರಥವು ಸಂಚರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವರು ಎಂದೂ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದೆ.

ನಾಜಃ ರಬ್ಧವು ಅನ್ನ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಂಗ್ರಾಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ನೂತನವಾಗಿದೆ. ಬುಭುರ್ವಿತ್ತಾ ನಾಜ ಇತಿ (ನಿ. ೧೧-೧೭) ಅಂಕಿತನಾಮವಾಗಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಪಾವಕಾನಸ್ಸರಸ್ವತೀ ವಾಜೇಭಿರ್ವಾಜಿನೀವತೀ | ಯಜ್ಞಂ ವಷ್ಪ್ಯ ಧಿಯಾ ವಸುಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೩-೧೦)

ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅನ್ನೇನ ಹವಿಷಾ, ಉದಕೇನ ನಾ ತದ್ವತೀ | ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ನ ಉದಕ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರೂ ಇಲ್ಲಿ ವಾಜಯತಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಯುದ್ಧ ಅಧವಾ ಅನ್ನ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಊತೀಃ ಅಕ್ಷಿತಂ ಅಯುಂಜತ—ಗಮನವತ್ಯೋ ರಕ್ಷಣವತ್ಯೋ ನಾ ನದ್ಯಃ ಉದಕಂ ಯೋಜಿ ತವತ್ಯಃ | ಅಕ್ಷಿತ ರಬ್ಧವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಊತಿ ರಬ್ಧಕ್ಕೆ

ಆ ತ್ವಾ ರಥಂ ಯಥೋತಯೇ ಸುಮ್ಮಾಯ ವರ್ತಯಾಮಸಿ |

ತುವಿಕೂರ್ಮಿಮೃತೀಷಹಮಿಂದ್ರ ಶವಿಷ್ಠ ಸತ್ಪತೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೮-೬೮-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಊತಿರವನಾತ್ (ನಿ ೫-೩) ರಕ್ಷಣೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರವಹಿಸುವ ಅಥವಾ ರಕ್ಷಿಸುವ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ, ನದಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ನದಿಗಳು ಯಜ್ಞಶೀಲರಾದವರಿಗೆ ಉಪಕಾರವಾಗುವಂತೆ ಉದಕವನ್ನು ಯೋಜನೆಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸುವುದು ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಮನವೇ ಧೇನೂರಿನ ವಿಶ್ವದೋಹಸಃ, ಜನಾಯ ವಿಶ್ವದೋಹಸಃ | ಎಂಬ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳೂ ದೃಷ್ಟಾಂತದ ರೀತಿಯಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಮನು ಎಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ಬೇಕಾದ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಧೇನುಗಳು ವದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟಂತೆ ನದಿಗಳು ಉಪಕಾರಗಳಾಗಿವೆ ಎಂದು ಹೋಲಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ನದಿಗಳು ಎಲ್ಲಾ ಜನರಿಗೂ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಸನ್ಯಾಸಿಗಳ ಬೆಳವಳಿಗೆಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುವಂತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವಹಿಸಿ ಅನೇಕ ಉಪಕಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಎಂದೂ ಹೋಲಿಸಿ ಈ ರೀತಿಯಾದ ಉಪಕಾರವನ್ನು ನದಿಗಳು ಅಚರಿಸುವಂತೆ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನೆಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸರ್ತವೇ—ಸೃ ಗತೌ. ಧಾತು ತುಮನರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತವೇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತು—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೃನ್ಮೇಜಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಚ್ಛಿ—ನಿಪಾತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಯಜಃ—ಸೃಜ ವಿಸರ್ಗೇ. ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಾಜಯಂತಃ—ವಾಜಮಾತ್ರನಃ ಇಚ್ಛಂತಿ ವಾಜಯಂತಿ. ಸುಸ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮೀಚ್ಛೆಯಲ್ಲಿ ಕೃಚ್. ನ ಛಂದಸ್ಯಪುತ್ರಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈತ್ಯಾದಿಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೃಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ನುನ್ ರಹಿತವಾದ ಶತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ತತುರನುಮೋ ನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಊತಿಃ—ಊತಿಯೂತಿಜೂತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಕ್ರಿಸ್ತಂತದಿಂದ ನಿಪಾತವಾಗಿದೆ. ಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವ ಸವರ್ಣದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಯುಂಜತ—ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ ಧಾತು. ರುಧಾದಿ. ಲವ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಥಂ—ಋ ಗತೌ ಧಾತು. ಉಷಿಕುಷಿ ಗರ್ತಿಭ್ಯಸ್ಥನ್ (ಉ ಸೂ. ೨-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದು ಪುಲ್ಲಿಂಗವಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ಷಿತಮ್ ಎಂಬ ನಪುಂಸಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾದುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವದೋಹಸಃ—ವಿಶ್ವಂ ದೋಹಃ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಇ॒ನಾಂ ತೇ॑ ವಾಚಿಂ॑ ವಸೂ॒ಯಂತ॑ ಆ॒ಯವೋ॑ ರ॒ಥಂ ನ॑ ಧೀ॒ರಃ ಸ್ವ॑ಸಾ

ಅ॒ತಕ್ಷಿ॑ಷುಃ ಸು॒ನ್ಮಾಯ॑ ತ್ವಾ॒ನುತಕ್ಷಿ॑ಷುಃ |

ಶುಂ॒ಭಂತೋ॑ ಜೀ॒ನ್ಯಂ ಯ॒ಥಾ ವಾ॑ಜೇ॒ಷು ವಿ॒ಪ್ರ ವಾ॒ಜಿನಂ॑ |

ಅ॒ತ್ಯಮಿ॒ವ ಶವ॑ಸೇ ಸಾ॒ತಯೇ॑ ಧ॒ನಾ ವಿಶ್ವಾ॑ ಧ॒ನಾನಿ॑ ಸಾ॒ತಯೇ॑ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಇ॒ನಾಂ | ತೇ॑ | ವಾಚಿಂ॑ | ವಸೂ॒ಯಂತಃ॑ | ಆ॒ಯವಃ॑ | ರ॒ಥಂ | ನ॑ | ಧೀ॒ರಃ | ಸ್ವ॑ಸಾಃ | ಅ॒ತಕ್ಷಿ॑ಷುಃ |

ಸು॒ನ್ಮಾಯ॑ | ತ್ವಾಂ | ಅ॒ತಕ್ಷಿ॑ಷುಃ |

ಶುಂ॒ಭಂತಃ॑ | ಜೀ॒ನ್ಯಂ | ಯ॒ಥಾ | ವಾ॑ಜೇ॒ಷು | ವಿ॒ಪ್ರ | ವಾ॒ಜಿನಂ॑ |

ಅ॒ತ್ಯಂ॒ಯವಃ॑ | ಶವ॑ಸೇ | ಸಾ॒ತಯೇ॑ | ಧ॒ನಾ | ವಿಶ್ವಾ॑ | ಧ॒ನಾನಿ॑ | ಸಾ॒ತಯೇ॑ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತ್ವದರ್ಥಂ ವಸೂಯಂತೋ ಧನಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತ ಆಯವೋ ದಾತೆ-
ವ್ಯಹವೀರೂಪಾನ್ನವಂತ ಋತ್ವಿಜಃ | ಆಯವ ಇತಿ ಮನುಷ್ಯನಾಮ ಆಯವೋಽನವ ಇತಿ ತನ್ನಾಮಸು
ಪಾಠಾತ್ | ತ ಇಮಾಂ ಕ್ರಿಯಮಾಣಾಂ ಸ್ತುತಿರೂಪಾಂ ವಾಚಮತಕ್ಷಿಷುಃ | ಸಂವಾದಿತವಂತಃ | ಸ್ವಪಾಃ
ಶೋಭನಕರ್ಮವಾನ್ ಕುಶಲೀ || ಬಹುಪ್ರೀಹೌ ಸೋರ್ಮನಸೀ ಇತ್ಯುತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ||
ಧೀರೋ ಧೀಮಾನ್ ರಥಂ ನ ರಥಮಿವ | ತಂ ಯಥಾ ಪ್ರಯತ್ನೇನ ಸಾಧು ಕರೋತಿ ತದ್ವತ್ | ಏವಂ
ಕೃತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ಸುಮ್ಮಾಯ ಸುಖಾಯಾತಕ್ಷಿಷುಃ | ಅನುಕೂಲಮುತ್ಪಾದಯಂತಿ | ಸುಮ್ಮಮಿತಿ ಸುಖ
ನಾಮ | ಸುಮ್ಮಂ ಸುಗ್ಮಮಿತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಾಠಾತ್ | ಕಿಂಚಿ ಹೇ ವಿಪ್ರ ಮೇಧಾವಿನ್ನಿಂದ್ರ
ವಾಜೇಷು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ವಾಚಿನಂ ವೇಗವಂತಂ ತ್ವಾಂ ಶುಂಭಂತೋ ಗುಣೈರ್ದೀಪಯಂತೋಽತ-
ಕ್ಷಿಷುಃ | ಸ್ತುತ್ಯಾ ಪ್ರೀಣಯಂತಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಜೇನ್ಯಂ ಯಥಾ | ಜಯಶೀಲಂ ಲೂರಂ ಯಥಾ
ಭಟಾಃ ಸ್ತುವಂತಿ ತದ್ವತ್ | ಯದ್ವಾ | ಜೇನ್ಯಂ ಜಯಶೀಲಂ ವಾಚಿನಂ ವೇಗವಂತಮಶ್ವಂ ವಾಜೇಷು
ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಯಥೋತ್ಸಾಹಯಂತಿ ತದ್ವತ್ . ಕಿಂಚಿ ಶವಸೇ ಬಲಾಯ ಧನಾ ಧನಾನಾಂ ಸಾತಯೇ
ಲಾಭಾಯ ಚ ಸ್ತುಮ ಇತಿ ಶೇಷಃ || ಉತಿಯೂತಿಜೂತಿಸಾತೀತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ತಿನ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ ||
ನ ಕೇವಲಂ ಧನಮಾತ್ರಂ ಕಿಂತು ವಿಶ್ವಾ ಧನಾನಿ ಸಾತಯೇ ಕೃತ್ವಾ ನಿ ಪ್ರೀಣಿಸಾಧನಾನಿ ಗವಾದಿಧನಾನಿ ||
ಷಷ್ಠ್ಯರ್ಥೇ ದ್ವಿತೀಯಾ || ತೇಷಾಂ ಲಾಭಾಯ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಧನಾ ಧನೇ ಸಂಗ್ರಾಮೇ
ಶವಸೇ ವೈರಿಜಯಸಾಧನಬಲಾಯ ಸಾತಯೇ ತೇಷಾಮೇವ ಧನಾನಾಂ ಪ್ರಾಪ್ತಯೇ ಚಾತ್ಯಮಿವ
ಸತತಗಾಮಿನಮಶ್ವಮಿವ | ತಂ ಯಥಾ ಸ್ತುವಂತಿ ತದ್ವತ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ವಸೂಯಂತಃ—ಧನಕಾಮರೂ. | ಆಯವಃ—(ದಾತವ್ಯವಾದ
ಹವೀರೂಪ ಅನ್ನ ಯುಕ್ತರೂ ಆದ) ಋತ್ವಿಜರು | ಸ್ವಪಾಃ—ಕುಶಲನೂ | ಧೀರಃ—ಧೀರನೂ (ಆದವನು) |
ರಥಂ ನ—ರಥವನ್ನು ಹೇಗೆ (ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಸರಿಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆಯೋ) ಹಾಗೆ | ತೇ—ನನಗೋಸ್ಕರ |
ಇಮಾಂ—ಈ (ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ) | ವಾಚಂ—ವಾಕ್ಯವನ್ನು | ಅತಕ್ಷಿಷುಃ—ಸಂವಾದಿಸಿದಾರೆ (ಸಂವಾದಿಸಿ) |
ತ್ವಾಂ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಸುಮ್ಮಾಯ—ಸುಖಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಅತಕ್ಷಿಷುಃ—(ಅನುಕೂಲನನ್ನಾಗಿ) ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದಾರೆ |
(ಹೇ) ವಿಪ್ರ—ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ವಾಜೇಷು—ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ | ವಾಚಿನಂ—ವೇಗಶಾಲಿಯಾದ |
ಶುಂಭಂತಃ—(ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಗುಣಗಳಿಂದ) ಮಹತ್ವಾನ್ವರೇವಮಾಡಿದವರಾಗಿ | (ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು—ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ) |
ಜೇನ್ಯಂ ಯಥಾ—ಜಯಶೀಲನಾದವನನ್ನು (ಭಟಾದಿಗಳು ಸ್ತುತಿಸುವಂತೆ) ಅಥವಾ (ಜಯಶೀಲವಾದ ಮತ್ತು
ವೇಗಶಾಲಿಯಾದ ಅಶ್ವವನ್ನು ಯುದ್ಧ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವಂತೆ) ಅತಕ್ಷಿಷುಃ—(ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ)
ಪ್ರೀತಿಸಿಡಿಸುತ್ತಾರೆ | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | ಶವಸೇ—ಬಲಕ್ಕೋಸ್ಕರಲೂ | ಧನಾ—ಧನಗಳ | ಸಾತಯೇ—
ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೋಸ್ಕರಲೂ (ಮತ್ತು) | ವಿಶ್ವಾ ಧನಾನಿ—ಗವಾದಿ ಧನಗಳ | ಸಾತಯೇ— ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೋಸ್ಕರಲೂ |
ಅತ್ಯಂ ಇವ—(ವೈರಿಜಯಸಾಧನವಾದ ಬಲಕ್ಕೋಸ್ಕರ) ಉತ್ತಮಾಶ್ವವನ್ನು (ನುತ್ತಿಸುವಂತೆ ನಿನ್ನನ್ನು
ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇವೆ).

ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಐಶ್ವರ್ಯಪ್ರೀಕ್ಷೆಗೋ, (ನಿಸಗೋಸ್ಕರ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿರುವ ಹವೀರೂಪಾನ್ನಯುಕ್ತರೂ ಆದ) ಮನುಷ್ಯರು. ಕುಲನೂ. ಧೀರನೂ ಆದವನು ರಥವನ್ನು (ಸಿದ್ಧಮಾಡುವಂತೆ) ನಿನ್ನ ಸ್ತುತಿಯೊಪಪಾದ, ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದಾದರೆ; ತಮ್ಮ ಸುಖಕ್ಕೋಸ್ಕರ ನಿನ್ನನ್ನು ಅನುಕೂಲ ವಡಿಸಿಕೊಂಡಿದಾರೆ; ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಎಚ್ಚೆ ಇಂದ್ರನೇ, ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ವೇಗಶಾಲಿಯಾದ ನಿನ್ನನ್ನು (ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ) ಪ್ರೀತಿಪ್ರಾಪಿಸುತ್ತಾ, (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ) ಜಯಶಾಲಿ ಯಾದವನನ್ನು (ಹೇಗೆ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೋ) ಹಾಗೆ, ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ. (ನಾವೂ), ಬಲ, ಐಶ್ವರ್ಯ ಮತ್ತು ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಸಂಪತ್ತು, ಇವುಗಳಿಗೋಸ್ಕರ, (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ವೈರಿಜಯಸಾಧನೆಗಾಗಿ) ಉತ್ತಮಾಪ್ತನನ್ನು (ಸ್ತುತಿಸುವಂತೆ) ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇವೆ.

English Translation

Men who are desirous of wealth have recited this your praise, as a resolute and provident man (prepares) a chariot (for a journey): they have propitiated you for their good. glorifying you, sage Indra, as impetuous in conflicts, they have praised you (as men praise) a conqueror. We praise you for (the acquirement of) strength, wealth, and every kind of affluence; as (they commend) a courser (for his good qualities) in battle.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಸೂಯಂತಃ ಆಯವಃ—ಧನಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತಃ ದಾತವ್ಯಹವೀರೂಪಾನ್ನವಂತಃ ಋತ್ವಿಜಃ | ಆಯವಃ ಎಂಬ ಪದವು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೮) ಉತ್ತವಾಗಿದೆ. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಹೋಮವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಲು ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಋತ್ವಿಜರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ. ಮತ್ತು ಇವರು ತಮಗೆ ಧನವು ದೊರೆಯಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿ ಮಾಡುವರೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸ್ವಪಾಃ ಧೀರಃ ರಥಂ ನ—ಶೋಭನಕರ್ಮವಾನ್ ಕುಶಲೀ ಧೀಮಾನ್ ರಥಮಿವ | ತಂ ಯಥಾ ಪ್ರಯತ್ನೇನ ಸಾಧುಕರೋತಿ | ತದ್ವತ್ | ಸ್ವಪಾಃ ಎಂಬ ಪದವು,

ಆ ನೋ ಯಜ್ಞಂ ಭಾರತಿ ತೋಯಮೇತ್ವಿಳಾ ಮನುಷ್ಯದಿಹ ಚೇತಯಂತೀ |

ತಿಸ್ರೋ ದೇವೀರ್ಬರ್ಹಿರೇದಂ ಸ್ಯೋನಂ ಸರಸ್ವತೀ ಸ್ವಪಸಃ ಸದಂತು ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೮)

ಎಂಬಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸುಕರ್ಮಾಣಃ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಜೆನ್ನಾಗಿ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವವನಾಗಿಯೂ ಬುದ್ಧಿವಂತನಾಗಿಯೂ ಇರುವವನು ಯಾವ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಉಪಯೋಗವಾಗದಿರುವ ರಥವನ್ನು ತನ್ನ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಅನುಕೂಲವಾಗುವ ರೀತಿಯಿಂದ

ಇರುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವನು ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಋತ್ವಿಜರು ತಮಗೆ ಅಭಿಮುಖನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೋಲಿಸಿದೆ.

ಸುಮ್ನಾಯೆ—ಸುಖಾಯೆ. ಸುಮ್ನ ವದವು ಶಂಬಾತಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಇಪ್ಪತ್ತು ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೬) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ ಋತ್ವಿಜರು ತಮಗೆ ಇಂದ್ರನು ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದು ಎಂದ ಅರ್ಥ.

ವಿಸ್ತ—ಮೇಧಾವಿನ್ ಇಂದ್ರ. ವಿಸ್ತ ಶಬ್ದವು ಮೇಧಾವಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರನನ್ನು ವಿಸ್ತ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಮೇಧಾವಿ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

ಜೇನ್ಯಂ ಯಥಾ—ಜಯಶೀಲಂ ಶೂರಂ ಯಥಾ ಭಟಾಃ ಸ್ತುವಂತಿ ತದ್ವತ್ | ಯದ್ವಾ | ಜೇನ್ಯಂ ಜಯಶೀಲಂ ವೇಗವಂತಂ ಅಶ್ವಂ ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಯಥಾ ಉತ್ಸಾಹಯಂತಿ ತದ್ವತ್ | ಜಯಶೀಲನಾದ ಶೂರನನ್ನು ಸೈನಿಕರು ಸ್ತುತಿಸುವಂತೆ ಎಂದೂ ಅಥವಾ ಜಯವನ್ನು ನಿಯತವಾಗಿ ಹೊಂದುವ ವೇಗಶಾಲಿಯಾದ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವಂತೆಯೂ, ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ವೇಗಶಾಲಿಯಾಗಿ ಜಯವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಅವನ ಗುಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಮಾಡುವ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಶೂರನಿಗೂ ಅಶ್ವಕ್ಕೂ ಹೋಲಿಸಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಅತ್ಯಮಿವ ವಿಶ್ವಾ ಧನಾನಿ ಸಾತಯೇ—ಕೃತ್ಯಾನಿ ಪ್ರೀಣನಸಾಧನಾನಿ ಗನಾದಿಧನಾನಿ ತೇಷಾಂ ಲಾಭಾಯ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ ಅತ್ಯಮಿವ ಇತಿ. ಅತ್ಯ ಶಬ್ದವೂ ಅಶ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೭) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಹಿಂದಿನ ಶವಸೇ ಧನಾ ಸಾತಯೇ ಸ್ತುತಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಬಲವನ್ನೂ ಧನವನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಸ್ತುತಿಸಾಡಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಗಳ ಆಚರಣೆಗೆ ಸಾಧನವಾದ ಗೋವು ಮತ್ತು ಧನ ಎಂಬ ಇವೆಲ್ಲವೂ ದೊರೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬಲವೂ ಧನವೂ ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಜಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಶತ್ರುಗಳ ಧನವನ್ನೂ ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಕೂಡ ಯಾವಾಗಲೂ ವೇಗಶಾಲಿಯಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಅಶ್ವವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹವನ್ನಾಡುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದೆಂದು ಅಶ್ವವನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಸೂಯಂತಃ—ನಸುಮಾತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛಂತಃ. ಸುಸೇ ಅತ್ತನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್. ಅಕೃತ್ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಯೋರ್ದೀರ್ಘಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಕೃಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ರು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಯವಃ—ಇಣ್ ಗತಾ. ಧಾತು ಛಂದಸೀಣಃ (ಉ. ಸೂ. ೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಚೋಣ್ಞಾತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ. ಆಯಾದೇಶ. ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧೀರಃ—ಡುಧಾಣ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಸುಸೂಧಾಗೃಧಿಭ್ಯಃ ಕ್ರೆನ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರೆನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಘುಮಾಸ್ಥಾ ಗಾಸಾಜ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈತ್ವ. ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಪಾಃ—ಪೋಭಸಂ ಅವಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸ್ವಪಾಃ ಅನಂತವಾದುದು ಉತ್ತರಸದವಾಗಿಸುವುದರಿಂದ ಸೋರ್ಮನಸೀ ಅಲೋಮೋಷಸೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಸ್ವರಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗಿ ಉತ್ತರವು ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅತಿಪ್ರಿಷುಃ—ತಕ್ಷಾ ತನೂಕರಣೇ. ಧಾತು. ಉಪ್ ಪ್ರಥಮಸ್ವರವು ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ತಿಬಂತ ಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶುಂಭಂತಃ—ಶುಂಭ ಪೋಭಾರ್ಥೇ. ಧಾತು. ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಪ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯ ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ಶಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ರ ಏಕರಣ. ಏಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಚೇನ್ಯಂ—ಜ ಜಯೀ. ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಲೇನಾದಿಕ ಏಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯವ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಪ್ರ—ಡುವನ್ ಬೀಜಸಂತಾನೇ. ಧಾತು. ಋಜ್ರೇಂದ್ರ—(ಉ. ಸೂ. ೧ ೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ರನ್ನಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ ಸಂಬುಧಿಯಲ್ಲಿ ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಾತಯೇ—ಷಣು. ದಾನೇ. ಊತಿಯೂತಿ ಜೂತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರೆನ್ ಉದಾತ್ತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಧನಾ ವಿಶ್ವಾ—ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶೇತ್ಪಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ ಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ವಷ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಂದಿದೆ. || ೬ ||

~*~

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಭಿ^೧ನ^೨ತ್ಪು^೩ರೋ^೪ ನ^೫ವ^೬ತಿ^೭ಮಿ^೮ಂದ್ರ^೯ ಪು^{೧೦}ರ^{೧೧}ವೇ^{೧೨} ದಿ^{೧೩}ವೋ^{೧೪}ದಾ^{೧೫}ಸಾ^{೧೬}ಯ^{೧೭} ಮ^{೧೮}ಹಿ^{೧೯} ದಾ^{೨೦}ಶು^{೨೧}ಷೇ^{೨೨}

ನೃ^{೨೩}ತೋ^{೨೪} ವ^{೨೫}ಜ್ರೇ^{೨೬}ಣ^{೨೭} ದಾ^{೨೮}ಶು^{೨೯}ಷೇ^{೩೦} ನೃ^{೩೧}ತೋ^{೩೨} |

ಅ^{೩೩}ತಿ^{೩೪}ಥಿ^{೩೫}ಗ್ವಾ^{೩೬}ಯ^{೩೭} ಶಂ^{೩೮}ಬ^{೩೯}ರಂ^{೪೦} ಗಿ^{೪೧}ರೇ^{೪೨}ರು^{೪೩}ಗ್ರೋ^{೪೪} ಅ^{೪೫}ವಾ^{೪೬}ಭ^{೪೭}ರ^{೪೮}ತ್ |

ಮ^{೪೯}ಹೋ^{೫೦} ಧ^{೫೧}ನಾ^{೫೨}ನಿ^{೫೩} ದ^{೫೪}ಯ^{೫೫}ಮಾ^{೫೬}ನ^{೫೭} ಓ^{೫೮}ಜ^{೫೯}ಸಾ^{೬೦} ವಿ^{೬೧}ಶ್ವಾ^{೬೨} ಧ^{೬೩}ನಾ^{೬೪}ನ್ಯೋ^{೬೫}ಜ^{೬೬}ಸಾ^{೬೭} || ೭ ||

|| ಪದಕಾರಃ ||

ಭಿ^೧ನತ್ | ಪು^೨ರಃ | ನ^೩ವತಿಂ | ಇ^೪ಂದ್ರ | ಪೂ^೫ರವೇ | ದಿ^೬ವೋದಾಸಾಯ | ಮ^೭ಹಿ | ದಾ^೮ಶುಷೇ | ನೃ^೯ತೋ
 ಇ^{೧೦}ತಿ | ವ^{೧೧}ಜ್ರೇಣ | ದಾ^{೧೨}ಶುಷೇ | ನೃ^{೧೩}ತೋ | ಇ^{೧೪}ತಿ |
 ಅ^{೧೫}ತಿಥಿ^{೧೬}ಗ್ವಾಯ | ಶಂ^{೧೭}ಬರಂ | ಗಿ^{೧೮}ರೇಃ | ಉ^{೧೯}ಗ್ರಃ | ಅ^{೨೦}ವ | ಅ^{೨೧}ಭ^{೨೨}ರತ್ |
 ಮ^{೨೩}ಹಃ | ಧ^{೨೪}ನಾನಿ | ದ^{೨೫}ಯಮಾನಃ | ಓ^{೨೬}ಜಸಾ | ವಿ^{೨೭}ಶ್ವಾ | ಧ^{೨೮}ನಾನಿ | ಓ^{೨೯}ಜಸಾ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ನೃತೋ ರಣೇ ನರ್ತನಶೀಲ ತ್ವಂ ದಾಶುಷೇ ಹವಿರ್ದತ್ತವತೇ ಪೂರವೇದಭಿಮತೇ-
 ಪೂರಕಾಯ | ಮನುಷ್ಯನಾನ್ಯತತ್ | ಮಹಿ ಮಹತೇ ದಿವೋದಾಸಾಯೈತನ್ನಾಮಕಾಯ ರಾಜ್ಞೇ ||
 ದಿವೋ ದಾಸೇ ಷಷ್ಠ್ಯ ಅಲುಕ್ | ಕಾ. ೬-೩-೨೧-೫ | ಇತ್ಯೆಲುಕ್ | ದಿವೋದಾಸಾದೀನಾಂ ಛಂದಸೀತಿ
 ಪೂರ್ವಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ || ನವತಿಮೇತತ್ಪಂಖ್ಯಾಕಾನಿ ಪುರಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ಪುರಾಣಿ ಭಿನತ್ |
 ಭಿನ್ನವಾನಸಿ | ತಥಾ ಹೇ ನೃತೋ ಗಾತ್ರವಿಕ್ಷೇಪಣಕುಶಲ ಹಸ್ತಪಾದಾದಿಪ್ರಕ್ಷೇಪೇಣ ಶತ್ರುಣಾಂ ಹಿಂಸಕ
 ವಜ್ರೇಣ ಕ್ಷೇಪಣಸಮರ್ಥೇನಾಯುಧೇನ ದಾಶುಷೇ ಹವಿರ್ದತ್ತವತೇ ದಿವೋದಾಸಾಯಾನ್ಯಸ್ಮೈ ವಾ
 ಭಿನತ್ | ತಮಸಿ ಶತ್ರುಂ ಭಿನ್ನವಾನಸಿ | ಇದಾನೀಂ ಪರೋಕ್ಷೇಣಾಹ | ಅತಿಥಿಗ್ವಾಯ ಪೂಜಾರ್ಥ-
 ಮತಿಥಿಂ ಗಚ್ಛತೇ ದಿವೋದಾಸಾಯ ತದರ್ಥಂ || ಗಮೇರೌಣಾದಿಕೋ ಡ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ || ಉಗ್ರ
 ಉದ್ಗೂರ್ಣಬಲ ಇಂದ್ರಃ ಪೂರ್ವಂ ಪುರಭೇದನಸಮಯೇ ವಿದ್ಯಮಸ್ಯಮ್ನಿಯಮಾಣಂ ಗಿರಿಮಾರೂಢಂ
 ಶಂಬರಮೇತನ್ನಾಮಾನಮಸುರಂ ಗಿರೇರ್ದುರ್ಗಮಾತ್ಮವದಾದೇಃ ಸಕಾಶಾದೋಜಸಾ ಸ್ವಕೀಯೇನ
 ಬಲೇನಾವಾಭರತ್ | ಅವಾಜ್ಞುಮಿಮವಕೃಷ್ಯ ಪ್ರಾಣಂ ಹೃತವಾನ್ | ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ | ಮಹೋ
 ಮಹಾಂತ್ರಿತ ಧನಾನಿ ತದೀಯಗಮಾಶ್ವಾದೀನಿ ದಯಮಾನೋ ದಿವೋದಾಸಾಯ ರಾಜ್ಞೇ ಸಾಧಯನ್ ||
 ದಯ ದಾನಗತಿಹಿಂಸಾದಾನೇಷು | ಶಪಃ ಪಿತ್ತಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಶಾನಚೋ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರೇಣ
 ಧಾತುಸ್ವರಃ || ನ ಕೇವಲಮಲ್ಪಂ ಧನಂ ಕಿಂತು ವಿಶ್ವಾ ಧನಾನಿ ಸರ್ವಾಣ್ಯಪಿ ತೇಷಾಂ ಮಣಿಮುಕ್ತಾದೀ-
 ನ್ಯೋಜಸಾ ಸ್ವಕೀಯೇನ ಬಲೇನ ದಯಮಾನಃ ಸಾಧಯನ್ನವಾಭರತ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—(ಎಲೈ) ಇಂದ್ರನೇ | ನೃತೋ—(ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ) ನರ್ತನಮಾಡುವ (ನೀನು) |
 ದಾಶುಷೇ—ಹವಿರ್ದಾನಮಾಡಿದ | ಪೂರವೇ—ಪೂರು ಎಂಬ (ಮನುಷ್ಯನಿಗೋಸ್ಕರ ಮತ್ತು) | ಮಹಿ—
 ಮಹಾತ್ಮನಾದ | ದಿವೋದಾಸಾಯ—ದಿವೋದಾನ ಎಂಬ ರಾಜನಿಗೋಸ್ಕರ | ನವತಿಂ—ತೊಂಭತ್ತು | ಪುರಃ—
 (ಶತ್ರು) ನಗರಗಳನ್ನು | ಭಿನತ್—ಭೇದಿಸಿದೆ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ನೃತೋ—ನರ್ತನ ಕುಶಲನೇ (ಅಂಗಾಂಗ
 ವಿಕ್ಷೇಪಣದಿಂದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವವನೇ) | ವಜ್ರೇಣ—ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ | ದಾಶುಷೇ—

ಹವಿರ್ವಾಸಮಾಡಿದ (ದಿವೋದಾಸ) ವನಿಗೋಸ್ಕರ ! (ಭಿನತ್—ಶತ್ರುನಾಶಮಾಡಿದೆ) ! ಅತಿಥಿಗ್ವಾಯ—
(ವ್ಯಾಜಾರ್ಥವಾಗಿ) ಅತಿಥಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ (ದಿವೋದಾಸನಿಗೋಸ್ಕರ) ! ಉಗ್ರಃ—(ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ) ಭಯಂಕರ
ನಾದ (ಇಂದ್ರನು) ! ಶಂಬರಂ—ಶಂಬರಾಸುರನನ್ನು ! ಓಜಸಾ—(ಸ್ವಕೀಯ) ಒಲಿದಿಂದ ! ಮಹಃ—ಹೆಚ್ಚಾದ !
ಧನಾನಿ—(ಶಂಬರನ ಗವಾಕ್ಷಾದಿ ಧನಗಳನ್ನು) ! ದಯಮಾನಃ—(ದಿವೋದಾಸನಿಗೆ) ಕೊಡಿಸುವವನಾಗಿ ! ಗಿರೀಃ
ಅವ ಅಭರತ್—ವರ್ವತದ ಮೇಲಿನಿಂದ ಅರ್ಧೋಮುಖವಾಗಿ ಎಳೆದು ಸಂಹರಿಸಿದನು ! (ಮತ್ತು) ವಿಶ್ವಾ ಧನಾನಿ—
(ಶಂಬರನ) ವಿಶಿಷ್ಟ ಸಂವತ್ಸರನ್ನು ! ಓಜಸಾ—(ತನ್ನ) ಬಲದಿಂದ ! (ದಯಮಾನಃ—ದಿವೋದಾಸನಿಗೋಸ್ಕರ
ಸಾಧಿಸುವವನಾಗಿ ! ಅನಾಭರತ್—ಎಳೆದು ಸಂಹರಿಸಿದನು).

ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, (ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ) ನರ್ತಿಸುವ (ನೀನು) (ನಿನಗೆ) ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಪೂಜಾರ್ಥಿ
ಮತ್ತು ದಿವೋದಾಸನೆಂಬ ಮಹಾಪುರುಷ, ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೋಸ್ಕರ, ತೊಂಭತ್ತು (ಶತ್ರು) ನಗರಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿದೆ
(ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ) ನರ್ತಿಸುತ್ತಾ ಎಲೈ (ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ) ಇಂದ್ರನೇ, ಹವಿರ್ವಾಸಮಾಡಿದವನಿಗೋಸ್ಕರ,
ನಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ, (ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) ನಾಶಮಾಡಿದೆ, ಅತಿಥಿಪೂಜಕನಾದ (ದಿವೋದಾಸನಿಗೋಸ್ಕರ), ಘೋರನಾದ
ಇಂದ್ರನು, ಶಂಬರಾಸುರನನ್ನು ವರ್ವತದ ಮೇಲಿನಿಂದ ಎಳೆದು, (ಅವನ ಗವಾದಿ) ಧನವನ್ನು (ದಿವೋದಾಸನಿಗೆ)
ಕೊಡಿಸಿ, ತನ್ನ ಬಲದಿಂದ ಸಂಹರಿಸಿದನು, (ಅವನ ವಿಶಿಷ್ಟ ಸಂವತ್ಸರನ್ನು ದಿವೋದಾಸನಿಗೆ ಕೊಡಿಸಿ, ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ
(ಶಂಬರನನ್ನು) ಸಂಹರಿಸಿದನು.

English Translation

For Puru, the giver of offerings, for the mighty Divodasa, you, Indra, the dancer (with delight in battle), have destroyed ninety cities; dancer (in battle), you have destroyed them with (your thunderbolt), for (the sake of) the giver of offerings. For (the sake of) Atithigwa, the fierce (Indra) hurled Shambara from off the mountain, bestowing (upon the prince) immense treasure, (acquired) by (his) prowess; all kinds of wealth (acquired) by (his) prowess.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನನ್ನು ಯಜ್ಞವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿದ ದಿವೋದಾಸನೆಂಬ ರಾಜನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡಿ ದಿವೋದಾಸನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿ ಅವನ ಶತ್ರುಗಳ ಐಶ್ವರ್ಯವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಕಥೆಯು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಸೂಚಿಸಿದೆ.

ಸೃತೋ ಎಂಬ ಪದವು ಎರಡುಸಾರಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಸೃತೋ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ರಣೇ ನರ್ತನಶೀಲ ಯುದ್ಧವು ಒದಗಿದಾಗಲೂ ಅಥವಾ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿಯೂ ಹೆದರದೆ ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಇರುತ್ತಾ ಕುಣಿದಾಡುವವನೆಂದು ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಇಂದ್ರನ ಆನಂದ ಮತ್ತು ಉತ್ಸಾಹವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಎರಡನೆಯ ನೃತೋ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ ಯುದ್ಧಜಮತ್ಕಾರಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಹಸ್ತಪಾದಪ್ರಕ್ಷೇಪಗಳನ್ನೂ (ಕೈಚಳಕ ಮತ್ತು ಪಟ್ಟುಗಳನ್ನು) ಮತ್ತು ತನ್ನ ಶರೀರವನ್ನೂ ಸಹ ಸರಿಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ನಿಪುಣನಾಗಿರುವನೆಂದೂ ಇವುಗಳಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವನೆಂದೂ, ಗಾತ್ರವಿಕ್ಷೇಪಣಕುಶಲ ಹಸ್ತಸಾದಾಪ್ರಕ್ಷೇಪೇಣ ಶತ್ರೂಣಾಂ ಹಿಂಸಕ ಎಂಬ ವಾಖ್ಯಾನದಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ದಾತುಷೇ—ದಾಶ್ವಾನ್ ಸಾಹ್ಯಾನ್ ಎಂಬುದಾಗಿ ನಿಪಾತಿತನಾಗಿರುವ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದಾನಶೀಲನೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಇದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಹವರ್ಧತ್ತವತೇ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದವನಿಗಾಗಿ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

ಪೂರವೇ—ಅಭಿಮತಪೂರಕಾಯ | ಮನುಷ್ಯಾಃ ನರಃ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರವಃ ಎಂಬ ಪದವು (ನಿ. ೩-೮) ಪರಿತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಕಾಮ್ಯಃ ಪೂರಯಿತವ್ಯಾಃ (ಅಭಿಲಾಷೆ) ಆಸೆಯ ಪೂರಣವನ್ನು ಹೊಂದಲರ್ಹರಾದವರು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ (ಅಭಿಮತ) ಇಷ್ಟವಾದದ್ದನ್ನು ಆಚರಿಸಿದವನು ಎಂದು ದಿವೋದಾಸಾಯ ಎಂಬ ಸದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಹೇಳಿ ದಿವೋದಾಸನೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ರಾಜನು ಇಂದ್ರನ ಅಭಿಮತವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹವಿಸ್ತದಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿದನೆಂದೂ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಅವನ ಶತ್ರುಗಳ ತೊಂಭತ್ತು ವಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ರಾಜನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದನೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಹವಿಸ್ತದಾನಾದಿಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಗೊಳಿಸುವ ಮನುಷ್ಯಗೆ ಇಂದ್ರನು ಅವನ ಇಷ್ಟವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುವನು ಎಂದು ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅತಿಥಿಗ್ವಾಯ—ಪೂಜಾರ್ಥಮತಿಥಿಂ ಗಚ್ಛತೇ ದಿವೋದಾಸಾಯ | ಅತಿಥಿಯಾದವನಿಗೆ ಅರ್ಹವಾದ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಅವರನ್ನು ತೃಪ್ತಪಡಿಸುವ ದಿವೋದಾಸನೆಂಬ ರಾಜನಿಗಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಇತರ ಮನುಷ್ಯನಿಗಾಗಲಿ ಇಂದ್ರನು ಅವರ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಅತಿಥಿ ಶಬ್ದವು—ಯಾಸ್ಮರಿಂದ ಅತಿಥಿರಭ್ಯತಿತೋ ಗೃಹಾನ್ ಭವತಿ | ಅಭ್ಯೇತಿ ತಿಥಿಷು ಪರಕುಲಾ-ನೀತಿ ವಾ ಪರಗೃಹಾಣೀತಿ ವಾ | ಮಧ್ಯಾಹ್ನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮನೆಗಳನ್ನು ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಬರುವವನೂ, ಆಯಾಯ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಇತರರ ಮನೆಗಳನ್ನೂ ಅಥವಾ ಯಜಮಾನರ ಮನೆಗಳನ್ನೂ ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಬರುವವನು ಅತಿಥಿ ಯಾಗಿರುವನೆಂದು (ನಿ. ೪-೬) ಅರ್ಥಮಾಡಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಉಗ್ರಃ ಶಂಬರಂ ಓಜಸಾ ಅವಾಭರತ್—ಸಾಯಣರು ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಒಂದು ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿರುವರು. ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುವಿನ ತೊಂಭತ್ತು ವಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವಾಗ ಶಂಬರನೆಂಬ ಅನುರನು ಇಂದ್ರನಿಂದ ಪ್ರಕೃತನಾಗಿ ವರ್ವತದಲ್ಲಿ (ಅವಿತು) ಅಡಗಿಕೊಂಡನು. ಬಹಳ ಬಲಿಷ್ಠನಾದ ಇಂದ್ರನು ಯಾರಿಂದಲೂ ಹೊಂದಲಶಕ್ಯವಾದ ಪರ್ವತವನ್ನು ಹತ್ತಿ ಅಲ್ಲಿ ಆ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಹಿಡಿದು ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಅವನನ್ನು (ಅನಾಜ್ಞುಃ) ಕೆಳಮುಖವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಕೊಂದನು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಮಹಃ—ಮಹಾಂತಿ | ಮಹಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಪರಿತವಾಗಿದೆ.

ಸಿತುಂ ನು ಸ್ತೋಷಂ ಮಹೋ ಧರ್ಮಾಣಂ ತವಿಷೀಂ |
ಯಸ್ಯ ತ್ರಿತೋ ವೈರೋಜಸಾ ವೃತ್ತಂ ವಿಪರ್ವಮರ್ಧಯತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೭-೧)

ಇಲ್ಲಿ ಮಹಾ ಮಹತಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ನಾಯನು ಮಹರ್ಷಿಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಭೂತವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಧನಾನಿ ಓಜಸಾ ವಿಶ್ವಾ ಧನಾನಿ ಓಜಸಾ | ಇಲ್ಲಿ ಧನಾನಿ ಓಜಸಾ ಎಂಬ ಎರಡು ಪದಗಳೂ ಎರಡು ಸಾರಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಧನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗವಾಶ್ವಾದೀನಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ದಿವ್ಯೋದಾಸ ರಾಜನಿಗೋಸ್ಕರ ದಯೆಯಿಂದ ಶಂಬರಾಸುರನ ಗೋವುಗಳು ಮತ್ತು ಆಶ್ವಗಳು ಇವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ತಂದು ಕೊಟ್ಟನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಎರಡನೆಯ ಧನಾನಿ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಇರುವ ಗವಾಶ್ವಾದಿ ರೂಪವಾದ ಧನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ ರತ್ನ, ಮುತ್ತು ಇವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ, ಆ ರಾಜನಿಗಾಗಿ ತನ್ನ ನಾನುರ್ಧ್ಯದಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ತಂದು ದಯೆಯಿಂದ ರಾಜನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಓಜಸ್ ಎಂಬ ಪದವು ಹಿಂದೆ ಅನೇಕಸಾರಿ ಬಲವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಭಿನತ್—ಭಿದಿರ್ ವಿದಾರಣೇ. ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇತೆಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ರುಧಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಮ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶ್ವಮ್ ಏಕರಣ. ಮಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ವರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಧಾತು ದಕಾರಕ್ಕೆ ಚತ್ವ. ಛಂದಸ್ಸಾಗಿ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದಿವೋದಾಸಾಯ—ಷಷ್ಠೀ ತಪ್ಪುರುಪ ಸಮಾಸ. ದಿವೋದಾಸೇ ಷಷ್ಠ್ಯಾ ಅಲುಕ್ (ಕಾ ೬-೩-೨೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ದಿವಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ದಿವೋದಾಸಾದೀನಾಂ ಭಂದಸಿ ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಆದ್ಯುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ದಾಶುಷೇ—ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ. ಧಾತು. ದಾಶ್ವಾನ್ ಸಾಹ್ವಾನ್ ಮಿಥ್ವಾಂಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಸು ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿವಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ.

ನೃತೋ—ನೃತೀ ಗಾತ್ರವಿಕ್ಷೇಪೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಪಾಸಿಕ ಕು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಗುಣಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆತಿಥಿಗ್ವಾಯೆ—ಆತಿಥಿಂ ಗಚ್ಛತಿ ಇತಿ ಆತಿಥಿಗ್ವಃ ಗಮಾಲ್ಯ ಗತೌ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಪಾಸಿಕ ಡ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ವ ನಾಮಧ್ಯೇಯದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ (ಆಮ್) ಲೋಪ. ಕೃದುತ್ಪರವದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಭಿರತ್—ಭೃಜ್ ಭರಣೇ. ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಲಜ್ ವೃಧಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಆತಿವಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಹಃ—ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹು ವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತ್ವತೀಯಾದಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಯಮಾನಃ—ದಯ ದಾನಗತಿಹಿಂಸಾದಾನೇಷು. ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಶಪ್ ವಿಕರಣ. **ಅನೇಮುಕ್** (ವಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಂತಾಂಗಕ್ಕೆ ಮುಕಾಗಮ. **ತಾಸ್ಯನು-ವಾತ್ಸೇತ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಓಜಸಾ—ಉಬ್ಜ ಆರ್ಜವೇ. ಧಾತು. ಉಬ್ಜೇರ್ಬಲೇ ಬಲೋಪಶ್ಚ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿನ ಬಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ-ಅಸುನ್ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತ ರೂಪ. || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಇಂದ್ರಃ ಸಮತ್ಸು ಯಜನಾನಮಾರ್ಯಂ ಪ್ರಾವದ್ವಿಶ್ವೇಷು ಶತನೂ-

ತಿರಾಜಿಷು ಸ್ವರ್ಮಿರ್ಹ್ವೇಷ್ವಾಜಿಷು |

ಮನವೇ ಶಾಸದವ್ರತಾನ್ವಚಂ ಕೃಷ್ಣಾಮರಂಧಯತ್ |

ದಕ್ಷನ್ವ ವಿಶ್ವಂ ತತ್ಯಷಾಣಮೋಷತಿ ನೈರ್ವಸಾನಮೋಷತಿ || ೮ ||

|| ಸಮಾಧಿ ||

ಇಂದ್ರಃ | ಸಮತ್ಯಸು | ಯಜಮಾನಂ | ಆರ್ಯಂ | ಪ್ರ | ಅವತ್ | ವಿಶ್ವೇಷು | ಶತಂ ಊತಿಃ
ಅಜಿಷು | ಸ್ವರ್ಗಮಾಶ್ವೇಷು | ಅಜಿಷು |
ಮನನೇ | ಶಾಸತ್ | ಅವತಾನ್ | ತ್ವಚಂ | ಕೃಷ್ಣಾಂ | ಅರಂಧಯತ್ |
ಧಕ್ಷತ್ | ನ | ವಿಶ್ವಂ | ತತ್ಪ್ರಾಣಂ | ಓಷತಿ | ನಿ | ಅರ್ತಸಾನಂ | ಓಷತಿ || ೮ ||

ಸಾಯಂಭಾಸ್ಕಂ

ಆಯಮಿಂದ್ರಃ ಸಮತ್ಸು ರಣೇಷು ಪ್ರಹಾರನಿಮಿತ್ತೇಷು ಯಜಮಾನಂ ಯಷ್ಟಾರಮಾರ್ಯಮರಣೀಯಂ ಸರ್ವೈರ್ಗಂಧವ್ಯಂ ಪ್ರಾವತ್ | ರಕ್ಷತಿ | ಸಮತ್ಸಿತಿ ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮ ಸಮತ್ಸು ಸಮರಣ ಇತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಸಾರಾತ್ | ಏಂಚ ಶತಮೂತಿಃ ಸ್ವಭಕ್ತೇಷ್ವಸರಿಮಿತರಕ್ಷಣ ಇಂದ್ರೋ ವಿಶ್ವೇಷು || ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಯಃ || ಅಜಿಷು ಸರ್ವೇಷು ಸ್ವರ್ಧಾನಿಮಿತ್ತೇಷು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಯಜಮಾನಂ ಪ್ರಾವತ್ | ತಥಾ ಸ್ವರ್ಧಾನಿಮಿತ್ತೇಷು ಸ್ವರ್ಗದೇಶೇಷು ಸುಖಸ್ಯ ಸೇಚಯತ್ಸು ವಾಜಿಷು ಮಹಾಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಪ್ರಾವತ್ | ಸ್ವರ್ಗಪ್ರದಾನೇನ ರಕ್ಷತಿ | ರಣ ಆಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಹತಾನಾಂ ವೀರಾಣಾಂ ಸ್ವರ್ಗಃ ಪರಾಶರೇಣ ಸ್ಮರ್ಯತೇ | ದ್ವಾವಿಮಾ ಪುರುಷಾ ಲೋಕೇ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲಭೇದಿನಾ | ಪರಿವ್ರಾಡ್ಯೋಗಯುಕ್ತಶ್ಚ ರಣೇ ಯೋಧಿಮುಖೋ ಹತಃ | ಪರಾ. ೩-೨೫ | ಇತಿ | ಅತ್ರೇತಿಹಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ | ಅಂಶುಮತೀ ನಾಮ ನದೀ | ತಸ್ಯಾಸ್ತೀರೇ ಕೃಷ್ಣನಾಮಾಸುರೋ ವರ್ಣತಶ್ಚ ಕೃಷ್ಣೋ ದಶಸಹಸ್ರೈರನುಚರೈರುಪೇತಸ್ತದ್ವೇಶ ವರ್ತಿನಃ ಪೀಡಯನ್ನಾಸ್ತೇ | ತತ್ರೇಂದ್ರೋ ಬೃಹಸ್ಪತಿನಾ ಪ್ರೇರಿತಃ ಸನ್ ಮರದ್ಧಿಃ ಸಹಿತಃ ಕೃಷ್ಣಾಂ ತದೀಯತ್ವಚಮುಕ್ತ್ಯೈ ಸಾನುಚರಮವಧೀತ್ | ಆಯಮರ್ಥೋಽನ ದ್ರಪ್ನೋ ಅಂಶುಮತೀಮತಿಷ್ಠತ್ | ಋ. ೮-೯೩-೧೩ | ಇತ್ಯಾದಿನೋಪರಿಷ್ಠಾದ್ವತ್ಯತೇ | ತದತ್ರೋಚ್ಯತೇ | ಆಯಮಿಂದ್ರೋ ಮನನೇ ಮನುಷ್ಯಾಯ || ವಿಭಕ್ತಿವ್ಯತ್ಯಯಃ || ಮನುಷ್ಯಾಣಾಮರ್ಥಾಯಾವತಾನ್ | ವ್ರತಮಿತಿ ಕರ್ಮನಾಮ | ತದ್ರಹಿತಾನ್ | ಯಾಗವಿದ್ವೇಷಿಣಃ ಶಾಸತ್ | ಶಿಕ್ಷಿತವಾನ್ | ಹಿಂಸಿತವಾನ್ || ಶಾಸೇರ್ಲೇಟ್ಯಡಾಗಮಃ || ತಥಾ ಕೃಷ್ಣಾಂ ತ್ವಚಂ ಕೃಷ್ಣನ್ಮಾನ್ಮೋಽಸುರಸ್ಯ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣಾಂ ತ್ವಚಮುಕ್ತ್ಯೈತ್ಯಾರಂಧಯತ್ | ಹಿಂಸಿತವಾನ್ || ರಥ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ರಥಿಜಭೋರಚೀತಿ ನುಮ್ || ಕೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣೇತಿ ತದುಚ್ಯತೇ | ಧಕ್ಷತ್ | ಭಸ್ಮೀಕರೋತಿ || ಲೇಟ್ಯಡಾಗಮಃ | ಸಿಬ್ಬಹುಲಮಿತಿ ಸಿಪ್ || ತಥಾ ವಿಶ್ವಂ ತತ್ಪ್ರಾಣನೋಷತಿ | ಸರ್ವಮಪಿ ಹಿಂಸಕಂ ತದನುಚರಸಂಘಂ ದಹತಿ | ಯತ್ಕಿಂಚಿದವತಿಷ್ಠಮಿತಿ ನೇತ್ಯಾಹ | ಅರ್ತಸಾನಂ ಹಿಂಸಾರುಚಿಂ ಹತಾವತಿಷ್ಠಂ ಸರ್ವಮಪಿ ನೋಷತಿ | ನಿಶೇಷೇಣ ದಹತಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಆಯಂ) ಇಂದ್ರಃ-(ಈ) ಇಂದ್ರನು | ಸಮತ್ಸು-ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ | ಯಜಮಾನಂ-ಯಾಗಕರ್ತೃವೂ | ಆರ್ಯಂ-ಆರ್ಯನೂ (ಅದ ಯಜಮಾನನನ್ನು) | ಪ್ರ ಅವತ್-ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ | ಶತಂ ಊತಿಃ-(ತನ್ನ ಭಕ್ತರ

ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅವರಿಮಿತ ರಕ್ಷಣೆಯುಕ್ತನಾದ ಇಂದ್ರನು | ವಿಶ್ವೇಷು—ಸಮಸ್ತವಾದ | ಅಜಿಷು—ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ಪ್ರ ಅವತ್—ಯಜಮಾನನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ) | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಸ್ವರ್ಗಿಸುಖ ಸಾಧನವಾದ | ಅಜಿಷು—ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ಪ್ರಾವತ್—ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) (ಅಯಂ ಇಂದ್ರಃ—ಈ ಇಂದ್ರನು) ಮನವೇ—ಮನುಷ್ಯನಿಗೋಸ್ಕರ | ಅವತಾನ್—ಕರ್ಮರಹಿತರಾದವರನ್ನು (ಯಾಗ ದ್ವೀಪಿಗಳನ್ನು) | ಶಾಸತ್—ಶಿಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಕೃಷ್ಣಾಂ—(ಕೃಷ್ಣನಾಮಕ ಅಸುರನ) ಕೃಷ್ಣವರ್ಣವಾದ | ತ್ವಚಂ—ಚರ್ಮವನ್ನು (ಸುಲಿದು) | ಧವ್ವತ್ ನ—ಭಸ್ಮಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಎಂಬಂತೆ | ಅರಂಧಯತ್—ಹಿಂಸಿಸಿದನು | ತತ್ಪ್ರಾಣಂ—ಹಿಂಸಕವಾದ | ಸರ್ವಂ—(ಅವನ ಅನುಚರರನ್ನೂ) ವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಹಿಂಸಿತ—ದಹಿಸುತ್ತಾನೆ | ಅರ್ಶಸಾನಂ—ಹಿಂಸಾರುಚಿಯುಳ್ಳ ಅಥವಾ ವತಾವಶಿಷ್ಠವಾದ (ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ) ನಿ ಹಿಂಸಿತ—ನಿಶ್ಶೇಷವಾಗಿ ದಹಿಸುತ್ತಾನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಭಕ್ತರನ್ನು ನಾನಾರೀತಿ ರಕ್ಷಿಸುವ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ, ಸ್ವರ್ಗಸುಖದಾಯಕವಾದ ಸಮಸ್ತಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ; ಮನುಷ್ಯನಿಗೋಸ್ಕರ ಯಾಗದ್ವೀಪಿಗಳನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸಿದನು; (ಕೃಷ್ಣನಾಮಕ ಅಸುರನ) ಕವ್ವಾದ ಚರ್ಮವನ್ನು ಸುಲಿದು (ಅ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು) ಹಿಂಸಿಸಿದನು, (ಅಗ್ನಿಯಂತೆ) ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಾ ಹಿಂಸಕರೆಲ್ಲರನ್ನೂ (ಅವನ ಅನುಚರರನ್ನೂ) ಭಸ್ಮಮಾಡುತ್ತಾನೆ, ಹಿಂಸ ರುಚಿಯುಳ್ಳವರನ್ನೂ ನಿಶೇಷವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

Indra, the manifold protector (of his votaries) in battles, defends his Arya worshipper in all conflicts; in conflicts that confer heaven: he punished for (the benefit of) man the neglecters of religious rites: he tore off the black skin (of the aggressor): as if burning (with flame), he consumes the malignant; he utterly consumes him who delights in cruelty.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸಮತ್ಸು—ರಣೇಷು ಪ್ರಹಾರನಿಮಿತ್ತೇಷು | ಅವಾಯಗಳು ಉಂಟಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಸನ್ನಿ ವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸಮತ್ಸು ಎಂಬ ಪದವು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತ ವಾಗಿದೆ.

ಯಜಮಾನಂ ಅರ್ಯಂ—ಅರಣೇಯಂ ಯಷ್ಟಾರಂ | ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಗೌರವಾನ್ವದನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಶತಮೂತಿಃ ವಿಶ್ವೇಷು ಅಜಿಷು ಪ್ರಾವತ್—ಸರ್ವೇಷು ಸ್ವರ್ಧಾನಿಮಿತ್ತೇಷು ಇಂದ್ರಃ ಯಜ ಮಾನಂ ಪ್ರಾವತ್ | ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿ ವಿನಾದಮಾಡಿ (ಉತ್ಕರ್ಷವನ್ನು) ತನ್ನ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವ

ಅಭಿನೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ವಿಧವಿಧ ರಕ್ಷಿಸಲು ನಿಪುಣನಾದ ಇಂದ್ರನು ಯಜಮಾನನನ್ನು ಸರ್ವವಿಧವಿಧವೂ ರಕ್ಷಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅಪರಬ್ರವ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮನಾನುಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉತ್ತಮನಿವೆ.

**ಸ್ವರ್ಮಿರ್ಲೇಷು ಅಜಿಷು ಪ್ರಾವತ್—ಸ್ವರ್ಗದೇಶೇಷು ಸುಖಸ್ಯ ಸೇಚಯತ್ಸು ವಾ ಮಹಾ-
ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಸ್ವರ್ಗಪ್ರದಾನೇನ ರಕ್ಷತಿ |** ಈ ಋಕ್ನಿನಲ್ಲಿ ಅಜ ಶಬ್ದವು ಎರಡುಸಾರಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಇದಕ್ಕೆ ಸುರುಕ್ತಕಾರರು ಸಂಗ್ರಾಮ (ಯುದ್ಧ)ವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಾಯಣರು ವಿಶೇಷಣಗಳ ಸಂಬಂಧವಿರುವ ಅಪರಬ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಸ್ವರ್ಧಾ ನಿಮಿತ್ತವೆಂದೂ, ಸ್ವರ್ಗವ್ರಾವಕವಾದ ಮಹಾಸಂಗ್ರಾಮವೆಂದೂ ಅರ್ಥನಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಶಬ್ದವು ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಂದ್ರನು ದೊಡ್ಡ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉನ್ನೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ವರ್ತಿಸಿದವರಿಗೆ ಎಂದರೆ ಸೌರ್ಯದಿಂದ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗನಾಟ್ಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ ಅವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವನು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ ಮಾರಕರು.

ದ್ವಾಮಿಮೌ ಪುರುಷೌ ಲೋಕೇ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲಭೇದಿನೌ |

ಪರಿವ್ರಾಜ್ಯೋಗಯುಕ್ತಶ್ಚ ರಣೇ ಚಾಭಿಮುಖೋ ಹತಃ ||

(ಮಾರಕಸ್ಮೃತಿ. ೩-೨೫)

ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಸಿಂಹನಾಗಿ ಐಹಿಕವಾದ ಸುಖಗಳಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯದಿಂದ ಇರುತ್ತಾ ಆತ್ಮನಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವನ್ನು ಸಂತತವಾಗಿ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ ಯೋಗಿಯೂ, ದೊಡ್ಡ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪ್ರಾಣದಮೇಲಿನ ಆಸೆಯನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಹಿಂತಿರುಗದೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ವೀರನೂ, ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಕೂಡ ಪುನಃ ಜನ್ಮಗಳು ಉಂಟಾಗದಿರುವ ಸ್ಥಿತಿಪ್ರಾಪಕವಾದ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲವಿಂದ ಸಂಚರಿಸಲಾರ್ಹವಾದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವರು ಎಂದು ಮಾರಕರ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮನಿವೆ. ಶಾಶ್ವತವಾದ ಅವನರಾವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಗತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವ ಇವರಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗಸುಖವೂ ಲೆಕ್ಕಮಾಡಲಾರ್ಹವಾಗಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಇವರಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ ಆದರೆ ಇಂದ್ರನು ಇಂತಹ ವೀರರಿಗೆ ಸನ್ಮಾನದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಸುಖವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸುವನು ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ರಕ್ಷಣೆಯ ಮಹತ್ವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

**ಮನವೇ ಶಾಸದವ್ರತಾನ್ ತ್ವಚಂ ಕೃಷ್ಣಾಮರಂಧಯತ್—ಮನುಷ್ಯಾಣಾಮಾರ್ಥಾಯ ಯಾಗ-
ವಿದ್ವೇಷಿಣಃ ಹಿಂಸಿತನಾನ್ |** ಕೃಷ್ಣನಾಮೋ ಅಸುರಸ್ಯ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣಾಂ ತ್ವಚಮುತ್ಪತ್ಯ ಹಿಂಸಿತನಾನ್ | ಮನು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮನುಷ್ಯವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ ಇಂದ್ರನು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಹಿತವನ್ನೂ, ಸುಖವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಜ್ಞಕಂಟಕರಾದವರನ್ನು (ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಗುರಿಮಾಡುತ್ತಾನೆ.) ಹಿಂಸೆಮಾಡಿ ನಾಶಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಕೃಷ್ಣನೆಂಬ ಅಸುರನ ಕವ್ವಬಣ್ಣವಾದ ಚರ್ಮವನ್ನು ಸುಲಿದು ಅವನನ್ನು ಕೊಂದಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಾಯಣರು ಒಂದು ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಅತ್ರೇತಿಹಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ | ಅಂತುಮತೀನಾಮ ನದೀ | ತಸ್ಯಾಸ್ತೀರೇ ಕೃಷ್ಣನಾಮಾ ಅಸುರಃ
ವರ್ಣತಶ್ಚ ಕೃಷ್ಣಃ ದಶಸಹಸ್ರೈರನುಚರೈರುಪೇತಃ ತದ್ವೇಶವರ್ತಿನಃ ಪೀಡಯನ್ನಾಸ್ತೇ |
ತತ್ರೇಂದ್ರಃ ಬೃಹಸ್ಪತಿನಾ ಪ್ರೇರಿತಸ್ಸನ್ ಮರುದ್ಭಿಃ ಸಹಿತಃ ಕೃಷ್ಣಾಂ ತದೀಯತ್ಪಚಮುತ್ಪತ್ಯ
ಸಾನುಚರಮವಧೀತ್ | ಅಯಮರ್ಥಃ ||**

ಅವ ದ್ರಷ್ಟೋ ಅಂಶಮತೀಮತಿಷ್ಠದಿಯಾನಃ ಕೃಷ್ಣೋ ದಶಭಿಃ ಸಹಸ್ರೈಃ |

ಅವತ್ತಮಿಂದ್ರಃ ಶಚ್ಯಾ ಧಮಂತಮಪ ಸ್ತೇಹಿತೀರ್ವಮಣಾ ಅಥತ್ತ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೯೬-೧೩)

ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಉಪರಿಷ್ಟಾತ್ ವಕ್ಷ್ಯತೇ | ತದತ್ತೋಚ್ಯತೇ | ಅಂಶಮತೀ ಎಂದು ವ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ನದಿಯು ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಒಬ್ಬ ಅಸುರನು ಇದ್ದನು. ಅವನು ತನ್ನ ಹೆಸರಿಗೆ ತಕ್ಕಹಾಗೆ ಕವ್ವು ಬಣ್ಣವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದನು. ಇವನೊಡನೆ ಹತ್ತುನಾವಿರ ಜನರು ಇವನಿಗೆ ವಿಧೇಯರಾಗಿ ಇವನಂತೆಯೇ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವನು ಇವರೊಡನೆ ಆ ದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಬಹಳವಾಗಿ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ ಅವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದನು; ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರಿಗೂ ಪುರೋಹಿತನಾದ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮಂತ್ರಿಯಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಇದನ್ನು ತಿಳಿದು ಈ ಅಸುರನನ್ನೂ ಯಜ್ಞಕಂಟಕರಾದ ಇವನ ಅನುಚರರನ್ನೂ ನಿಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದನು ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿ ಈ ಅಸುರನ ಸಂಗಡ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಿ ಕೃಷ್ಣನೆಂಬ ಅಸುರನ ಚರ್ಮವನ್ನು ಸುಲಿದು ಅವನನ್ನೂ ಅವನ ಅನುಚರರನ್ನೂ ಕೊಂದು ಆ ದೇಶದವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸಿದನು ಎಂದೂ ಈ ಅಂಶವು “ಅವದ್ರಷ್ಟೋ ಅಂಶಮತೀಮತಿಷ್ಠತ್” ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ನಿವೃತ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಧಕ್ಷತ್—ಭಸ್ತೀಕರೋತಿ | ಇಂದ್ರನು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಇತರರಿಗೆ ಹಿಂಸೆಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಕಂಟಕರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ತತ್ಪ್ರಾಣಮೋಷತಿ—ನೈರ್ವಾಣಮೋಷತಿ ಎಂದು ಓಷತಿ ಪದವು ದ್ವಿರುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸರ್ವಮಪಿ ಹಿಂಸಕಂ ತದನುಚರಸಘಂ ದಹತಿ ಇಂದ್ರನು ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವರನ್ನೂ ಮತ್ತು ಅವರ ನೇವಕರನ್ನೂ ಸಹ ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದೂ, ಅರ್ತಸಾನಂ ಹಿಂಸಾರುಚಿಂ ಹತಾವಶಿಷ್ಟಂ ಸರ್ವಮಪಿ ನಿಶ್ಯೇಷೇಣ ದಹತಿ ಹಿಂಸೆಮಾಡುವವರಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಉಳಿಯದಹಾಗೆ ಅವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಇಂದ್ರನು ನಾಶವಡಿಸುವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಆರ್ಯ—ಅರಣೀಯಂ, ಸರ್ವೈರ್ಗಂತವ್ಯಂ | ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಹೊಂದಲರ್ಹವಾದದ್ದು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು

ಯವಂ ವೃಕೇಣಾಶ್ವಿನಾ ವಸಂತೇಷಂ ದುಹಂತಾ ಮನುಷಾಯ ದಸ್ಮಾ |

ಅಭಿ ದಸ್ಯಂ ಬಕುರೇಣಾ ಧಮಂತೋರು ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚ ಕೃಥುರಾರ್ಯಾಯ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೨೧)

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಆರ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರವೃತ್ತನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಆರ್ಯಾಯ ವಿದುಷೇ ತಿಳುವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಆರ್ಯಂ—ಋಗತಃ. ಧಾತು. **ಋಹಲೋಞ್ಯತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಞ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಣಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ. ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವತ್—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಲಬ್ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಬಿಂತ್ಯದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶತಮೂತಿಃ—ಶತಂ ಅವರಿಮಿತಂ ಉತಿಃ ರಕ್ಷಣಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಶತಮೂತಿಃ. ಬಹುವ್ರೀಹ್ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಶ್ಲೇಷು—ಇದು ಆದಮು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಲೇಷಣವಾಗಿರುವಾಗ ಯಲ್ಲಿಂಗಂ ಯದ್ವಚನಂ—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವಾಗಬೇಕು. ಆದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸ್ತಃ ಮಿಾಥೇಷು—ಮಿಹ ನೇಚನೇ. ಧಾತು. ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಹೋಥಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಥತ್ವ. **ಝಷಸ್ತಃ ಧೋರ್ಭೋಽಧಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಫತ್ವ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ಪೃತ್ವ. **ಥೋಥೇ ಲೋಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಥಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದಾಗ ಥ್ರಲೋಪೇ ಪೂರ್ವಸ್ಯ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ವೀರ್ಘ. ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಾಸತ್—ಶಾಸು ಅನುಶಿಷ್ಟ್ವಾ. ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. **ಇತಶ್ಚ ಲೋಪಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. **ಲೇಟೋ ಡಾಟೋ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. **ಚಾದಿಲೋಪೇ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಚಿಯುತ್ತದೆ.

ಅವ್ರತಾನ್—ನ ವಿದ್ಯತೇ ಪ್ರತಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅವ್ರತಾಃ. **ನಚ್ ಸುಭ್ಯಾಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರವದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕೃಷ್ಣಾಂ—ಕೃಷ ವಿಲೇವಿನೇ. ಧಾತು. **ಕೃಷೇರ್ವರ್ಣೇ** (ಉ. ಸೂ. ೩-೨೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ಪೃತ್ವದಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ನಕಾರಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿನಕ್ವ ನೂಡಿದಾಗ ಅದಂತವಾದುದರಿಂದ ಟೀಪ್. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮನವೇ—ಮೃತ್ಯಯದಿಂದ ಸಸ್ಮೀಗೆ ಚತುರ್ಥೀ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದಿದೆ

ಆರಂಧಯತ್—ರಥ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಬ್. ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇಕಾರಲೋಪ. **ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ರಥಿ ಜಭೋರಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುನಾಗಮ. ಮಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಣಿಚಿಗೆ ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ, ಅಯಾದೇಶ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಬಿಂತ್ಯದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಧಕ್ಷತ್—ದಹ ಭಸ್ಮೀಕರಣೇ. ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇಕಾರಲೋಪ, ಅಡಾಗಮ. **ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್. **ದಾದೇರ್ಧಾರ್ತೋರ್ಘಃ**

ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಹಕಾರಕ್ಕೆ ಘಟ್ಟ. ಖರಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚತ್ವ. ಕಕಾರವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಸಿಪ್ಪಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ವ ಏಕಾಚೋಬಶೋ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಧತ್ವ. ಧ್ವತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ತತ್ವಷಾಣಂ—ಇತ್ಯಷಾ ಪಿವಾಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾನಚಾದೇಶ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಓಷತಿ—ಉಷ ದಾಹೇ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಶಸಾನಂ—ಋ ಗತೌ ಧಾತು. ಅರ್ಶೇರ್ಗುಣಃ ಶೂರ್ಶಿ ಚಿ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೪೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾಸಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಶೂರ್ಶಾಗಮ. ಗುಣ ರವರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗಮ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

|| ಸಂಹಿಕಾಪಾರಃ ||

ಸೂರಶ್ಚಕ್ರಂ ಪ್ರ ವೃಹತ್ ಜಾತ ಓಜಸಾ ಪ್ರಸಿತ್ವೇ ವಾಚಮರುಣೋ
ಮುಷಾಯತೀಶಾನ ಆ ಮುಷಾಯತಿ |

ಉಶನಾ ಯತ್ಪರಾವತೋಽಜಗನ್ನೂತಯೇ ಕವೇ

ಸುಮ್ಮಾನಿ ವಿಶ್ವಾ ಮನುಷೇನ ತುರ್ವಣಿರಹಾ ವಿಶ್ವೇನ ತುರ್ವಣಿಃ || ೯ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸೂರಃ | ಚಕ್ರಂ | ಪ್ರ | ವೃಹತ್ | ಜಾತಃ | ಓಜಸಾ | ಪ್ರಸಿತ್ವೇ | ವಾಚಃ | ಅರುಣಃ | ಮುಷಾಯತಿ |
ಈಶಾನಃ | ಆ | ಮುಷಾಯತಿ |

ಉಶನಾ | ಯತ್ | ಪರಾವತಃ | ಅಜಗನ್ | ಊತಯೇ | ಕವೇ |

ಸುಮ್ಮಾನಿ | ವಿಶ್ವಾ | ಮನುಷ್ಯಾನಾಂ | ತುರ್ವಣಿಃ | ಅಹಾ | ವಿಶ್ವಾನ್ | ತುರ್ವಣಿಃ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅತ್ರಾಪೀತಿಹಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ | ಕೇಚನಾಸುರಾಃ ಪೂರ್ವಮಿಂದ್ರವಜ್ರೇಣ ವಧೋಮಾ ಭೂದಿತಿ
ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವರಂ ಲಬ್ಧ್ವೇಂದ್ರಮಗಣಯಿತ್ವೋದ್ಭುತಾ ಆಸನ್ | ತಾನ್ ಹಂತುಮಿಂದ್ರಃ ಸೂರ್ಯ-
ರಥಸ್ಯ ಚಕ್ರಮಾದಾಯಾವಧೀದಿತಿ | ತದಿದಮುಚ್ಯತೇ | ಆಯಮಿಂದ್ರಃ ಸೂರಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ || ಷಷ್ಠ್ಯರ್ಥೇ
ಪ್ರಥಮಾ || ಚಕ್ರಂ ರಥಸ್ಯ ಚಕ್ರಮಾದಾಯಾಜಸಾ ಶಾರೀರೇಣ ಬಲೇನ ಜಾತಃ ಸವೃದ್ಧಃ ಸನ್ ಪ್ರ-
ವೃಹತ್ | ಪ್ರಪ್ತಪ್ತವಾನ್ || ವೃಹೂ ಉದ್ಯಮನೇ | ತಾದಾದಿಕಃ || ಕಿಂಚಾರುಣೋರುಣವರ್ಣೋಽತ್ಯಂತ
ತೇಜೋಯುಕ್ತಃ ಸನ್ ಯದ್ವಾ ಗಮನತೀಲಃ ಸನ್ ಪ್ರಸಿತ್ವೇ ತೇಷಾಂ ಸಮೀಪೇ ತತ್ಸಮೀಪಮಾಗತ್ಯ
ನಾಚಂ ನಾಗುಪಲಕ್ಷಿತಂ ಪ್ರಾಣಂ ಮುಷಾಯತಿ | ಮುಮೋಷ ಮುಷ್ಣಾತಿ ನಾ | ಪ್ರಸಿತ್ವ ಇತ್ಯಾಸ್ಯನ್ನ-
ನಾಮ | ಯದ್ವಾ | ನಾಚಂ ತೇಷಾಂ ಪ್ರಹಾರಧ್ವನಿಂ ಮುಷಾಯತಿ | ತೇಷು ಹತೇಷು ಧ್ವನಿಃ ಸ್ವಯಮೇವ
ವಿಶ್ರಾಂತೋ ಭವತಿ | ಅವಧೀದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಥನಾ | ಇಂದ್ರ ಏವ ದ್ಯುಸ್ಥಾನಃ ಸನ್ನಾದಿತ್ಯಾತ್ಮನಾ
ಸ್ತೂಯಿತೇ | ಸುರಃ ಸೂರ್ಯೋ ಜಾತ ಉದಿತಃ ಸನ್ನೋಜಸಾ ಸ್ವಕೀಯೇನ ತೇಜಸಾ ಯುಕ್ತಶ್ಚಕ್ರಂ
ಪ್ರವೃಹತ್ | ತಮೋನಿವಾರಣಾರ್ಥಮಸುರಜಯಾಯ ನಾ ಚಕ್ರೋಪಲಕ್ಷಿತಂ ರಥಂ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣೋದ್ಯತಂ
ಕರೋತಿ | ತತಃ ಪೂರ್ವಮರುಣಸ್ತದ್ರಥಯಂತಾ ಪ್ರಸಿತ್ವೇ ಮಂದೇಹಾದ್ಯಸುರಾಣಾಂ ಪ್ರಸಿತ್ವೇ
ಸಮೀಪೇ ನಾಚಂ ತೇಷಾಂ ಜಹಿ ಭಿಂದೀತ್ಯಾದಿಧ್ವನಿಂ ಮುಷಾಯತಿ | ಮುಷ್ಣಾತಿ || ಮುಷೇರುತ್ತರಸ್ಯ
ಶ್ಲೋಕಹಾವಸಿ ಚೈಂದಸಿ ಶಾಯಜಸೀತಿ ಶಾಯಜಾದೇಶಃ || ತದನಂತರಂ ಸೂರ್ಯ ಈಶಾನಃ ಸರ್ವಾಣಿ
ತಮಾಂಸ್ಯಸುರಾನ್ವಾ ನಿರಾಕರ್ತುಂ ಸಮರ್ಥಃ ಸನ್ ಆ ಮುಷಾಯತಿ | ಸಮಂತಾನ್ಮುಷ್ಣಾತಿ | ಅಥ
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕೃತಃ | ಹೇ ಕವೇ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿನ್ ಯದ್ಯಸ್ತಮುಶನೋಶನಸ ಏತನ್ನಾಮೋ ಮಹರ್ಷೇ-
ರೂತಯೇ ರಕ್ಷಣಾಯ ಪರಾವತೋ ದೂರಾತ್ಸರ್ಗಸ್ಥಾನಾದಜಗನ್ ಗತವಾನಸಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾನಸಿ || ಗಮೇಃ
ಸಿಹಿ ಭಾಂದಸಃ ಶಪಃ ಶ್ಲಃ | ಹಲ್ವ್ಯಾದಿಲೋಪೇ ಮೋ ನೋ ಧಾತೋಃ | ಪಾ. ೪-೨-೬೪ | ಇತಿ ನತ್ವಂ ||
ಯದ್ವಾ | ಉಶನೋಶನಸಾ ಯುಕ್ತಃ ಸನ್ನಜಗನ್ | ಆಗಚ್ಛ | ಆಗತ್ಯ ಚ ವಿಶ್ವಾ ವಿಶ್ವಾನಿ ಸುಮ್ನಾನಿ
ಸುಖಸಾಧನಾನಿ ಧನಾನ್ಯಾದಾಯಾಸ್ತಾಕಂ ತುರ್ವಣಿಸ್ತೂರ್ಣವನಿಃ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಸಂಭಕ್ತಾ ಭವೇತಿ ಶೇಷಃ |
ತುರ್ವಣಿಸ್ತೂರ್ಣವನಿರಿತಿ ನಿರುಕ್ತಂ | ೬-೧೪ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಮನುಷೇವ ಮನುಷ್ಯೇಣೇವ |
ಯಥಾ ತ್ವೋತೇನ ಸರಿವೃಥಾಯ ದೇಶಾಂತರಾದಭಿಮತಂ ಧನಮಾನೀಯತೇ ತದ್ವತ್ | ಯದ್ವಾ |
ಮನುಷೇವ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಮಿವ | ಇತರೇಷಾನ್ಮುತ್ಪಿಜಾಂ ವಿಶ್ವಾ ಸುಮ್ನಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಧನಾನ್ಯಾದಾಯ
ತುರ್ವಣಿರ್ಭವಸಿ | ತದ್ವದಸ್ತಾಕಮಸಿ | ನ ಕೇವಲಮೇಕಸ್ಮಿನ್ನೇವ ಯಾಗದಿನೇ ಕಿಂತ್ರಿಹಾ ವಿಶ್ವೇವ
ವಿಶ್ವಾನ್ಯಪ್ಯಹಾನಿ ಸರ್ವೇಷ್ವಪ್ಯಹಸು ತುರ್ವಣಿರ್ಭವ | ಯದ್ವಾ | ತುರ್ವಣಿಸ್ತಮಹಾ ವಿಶ್ವೇವ ವಿಶ್ವಾನ್ಯ-
ಹಾನ್ಯತಿದೀರ್ಘಮಾಯುಷ್ಯಂ ಯಥಾ ದದಾಸಿ ತಥಾ ಸುಮ್ನಾನ್ಯಸಿ | ಉಭಯಮಸಿ ದೇಹೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಆಯಂ ಇಂದ್ರಃ—ಈ ಇಂದ್ರನು) | ಸೂರಃ—ಸೂರ್ಯನ | ಚಕ್ರಂ—ರಥ ಚಕ್ರವನ್ನು (ತೆಗೆದುಕೊಂಡು)
ಓಜಸಾ—ಶರೀರಬಲದಿಂದ | ಜಾತಃ—ಸವೃದ್ಧನಾಗಿ | ಪ್ರವೃಹತ್—(ಶತ್ರುಗಳಮೇಲೆ) ಎಸೆದನು | (ಕಿಂಚಿ—

ಮತ್ತು | ಅರುಣಃ—ಅರುಣವರ್ಣನಾಗಿ ಅಥವಾ ತೇಜೋವಿಶಿಷ್ಟನಾಗಿ ಅಥವಾ ಗಮನಶೀಲನಾಗಿ | ಪ್ರಪಿತ್ತೇ—
 (ಅವರ) ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ (ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ) | ವಾಚಂ—ವಾಗ್ರವ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಅಥವಾ ಪ್ರಹಾರಧ್ವನಿಯನ್ನು |
 ಮುಷಾಯತಿ—ನೀಗಿಸುತ್ತಾನೆ [ಅಥವಾ | ಸೂರಃ—ಆದಿತ್ಯ(ರೂಪಿಯಾದ ಇಂದ್ರ)ನು | ಜಾತೇ—ಉದಿತನಾಗಿ |
 ಹಿಜಸಾ—ಸ್ವಕೀಯ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ | ಚಕ್ರಂ - ಚಕ್ರವನ್ನು (ರಥವನ್ನು) | ಪ್ರ ವೃಹತ್—(ತಮೋನಿವಾರಣ)
 ಕಾರ್ಣ್ಯೇನ್ಮುಖವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ; (ಅದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ) ಅರುಣಃ—ಅರುಣನಾನುಕನಾದ ಸೂರ್ಯಸಾರಧಿಯು |
 ಪ್ರಪಿತ್ತೇ—(ಮಂದೇಹಾದಿ ಅನುರರ) ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ | ವಾಚಂ—(ಹೊಡಿ, ಕಡಿ ಎಂಬ ಅವರ) ವಸ್ತುಗಳನ್ನು |
 ಮುಷಾಯತಿ—ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ] (ಅನಂತರ ಸೂರ್ಯನು) | ಈಶಾನಃ—(ತಮಸ್ಸನ್ನು ಅಥವಾ ಅನುರರನ್ನು)
 ನಿರಾಕರಿಸಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಿ | ಆ ಮುಷಾಯತಿ—(ಅವರನ್ನು) ನಿಶ್ಚೇಷವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾನೆ; | (ಹೇ)
 ಕವೇ—(ಎಲೈ) ಜ್ಞಾನಿಯೇ | ಉತನಾ—ಉತನಸನೆಂಬ ಋಷಿಯೊತನೆ | ಊತಯೇ—(ನಮ್ಮ) ರಕ್ಷಣೆಗೋಸ್ಕರ |
 ಪರಾವತೇ—ಬಹಳ ದೂರದೇಶದಿಂದ (ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಿಂದ) | ಅಜಗನ್—ಆಗಮಿಸು | [ಅಥವಾ ಯತ್—ಯಾವ
 ಸೇನು | ಉತನಾ—ಉತನಸನೆಂಬ ಋಷಿಯು | ಊತಯೇ—ರಕ್ಷಣೆಗೋಸ್ಕರ | ಪರಾವತೇ—ಬಹಳ ದೂರದೇಶ
 ದಿಂದ (ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ) | ಅಜಗನ್—ಬಂದೆಯೋ | (ಸಃ—ಅಂಥಾ ನೀನು) | ವಿಶ್ವಾ ಸುಮ್ನಾನಿ—ಎಲ್ಲಾ ಸುಖಸಾಧನ
 ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನೂ (ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು) | ಮನುಷಾ ಇವ—(ದೂರದೇಶದಿಂದ ಬರುವ) ಮನುಷ್ಯನಿಂದ (ಅಭಿಮತ
 ಪದಾರ್ಥಗಳು ಅನೀತವಾಗುವಂತೆ) ಅಥವಾ ಇತರ ಋತ್ವಿಜಾದಿಗಳಿಗೆ (ಧನಾಧಿಗಳನ್ನನುಗ್ರಹಿಸುವಂತೆ) | ತುರ್ವಣಿಃ
 (ಭವ)—ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವನಾಗು | ವಿಶ್ವಾ ಅಹಾ ಇವ—ಸಮಸ್ತ ದಿನಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ತುರ್ವಣಿಃ
 (ಭವ)—ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿ (ಧನಾದಿಗಳನ್ನು) ಅನುಗ್ರಹಿಸು | [ಅಥವಾ | ತುರ್ವಣಿಃ—ದಾನಶೀಲನಾದ ನೀನು | ವಿಶ್ವಾ
 ಅಹಾ ಇವ—ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನು (ಅನುಗ್ರಹಿಸುವಂತೆ) | ವಿಶ್ವಾ ಸುಮ್ನಾನಿ—ಸಮಸ್ತ ಸುಖಸಾಧನಗಳನ್ನೂ |
 ತುರ್ವಣಿಃ (ಭವ)—ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವನಾಗು

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅತಿಶಯವಾದ ಶರೀರಬಲದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಇಂದ್ರನು ಸೂರ್ಯನ ಚಕ್ರದ ರಥವನ್ನು (ಶತ್ರುಗಳ ಮೇಲೆ)
 ಎಸೆದನು; ಅರುಣವರ್ಣನಾಗಿ (ಅವರನ್ನು) ನಿರ್ನಾಮಮಾಡಿದನು; (ರಾಕ್ಷಸಸಂಹಾರಕ್ಕೆ) ಸಮರ್ಥನಾಗಿ,
 (ಅವರನ್ನು) ನಿರ್ಮೂಲಮಾಡಿದನು; ಎಲೈ ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ಉತನಸನೆಂಬುವನ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ದೂರದ
 ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಿಂದ ಬಂದಹಾಗೆ ಮತ್ತು ಇತರ ಋತ್ವಿಜಾದಿಗಳಿಗೆ (ಸಮಸ್ತ ಸುಖಸಾಧನಗಳನ್ನನುಗ್ರಹಿಸುವಂತೆ),
 ಸಮಸ್ತ ಸುಖಸಾಧನವಿಶಿಷ್ಟನಾಗಿ ಬಂದು, (ಅವುಗಳನ್ನು) ನಮಗೆ ಬೇಗ ಅನುಗ್ರಹಿಸು; ಸರ್ವದಾ ನಮಗೆ
 ಸುಖಪ್ರದನಾಗು.

English Translation.

Endowed with augmented vigour, he hurled (against the foes) the
 wheel (of the chariot) of the sun; and, ruddy of hue, deprived them of
 existence; he, the sovereign lord, deprived them of existence. As you,
 sage Indra, come from afar to the succour of Ushanas, so do you come

quickly bearing all good things (to us), as you bear to (other) men; come quickly (to us) every day.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸೂರಃ ಚಕ್ರಂ ಓಜಸಾ ಪ್ರ ವೃಹತ್—ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ರಥಸ್ಯ ಚಕ್ರಮಾದಾಯ ಶಾರೀರೇಣ ಬಲೇನ ಸಮೃದ್ಧಸ್ಸನ್ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತವಾನ್ | ಅತ್ರಾಪಿ ಇತಿಹಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ | ಕೇಚನ ಅಸುರಾಃ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ವಜ್ರಾಯುಧೇನ ಅಸ್ಮಾಕಂ ವಧೋ ಮಾಭೂದಿತಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ವರಂ ಲಬ್ಧ್ವಾ ಇಂದ್ರಂ ಅಗಣಯ್ಯ ಉದ್ವೃತ್ತಾಃ ಸ್ಥಿತಾಃ | ತಾನ್ ಹಂತುಮಿಂದ್ರಃ ಸೂರ್ಯರಥಸ್ಯ ಚಕ್ರಂ ಆದಾಯ ಅವಧೀತ್ ಇತಿ | ತದತ್ತೋಚ್ಯತೇ | ಕೆಲವು ಅಸುರರು ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಮರಣವಾಗಬೇಡವೆಂದು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ವರವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯಮಾಡದೆ ದುರ್ಮಾರ್ಗದಿಂದ ವರ್ತಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಸೂರ್ಯನ ರಥದ ಚಕ್ರವನ್ನೇ ಆಯುಧವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಿದನು ಎಂಬ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಯಮೇನ ದತ್ತಂ ತ್ರಿತ ಏನಮಾಯನಗಿಂದ್ರ ಏಣಂ ಪ್ರಥಮೋ ಅಧ್ಯತಿಷ್ಠತ್ |

ಗಂಧರ್ವೋ ಅಸ್ಯ ರಶನಾಮಗೃಭ್ಣಾತ್ಸೂರಾದತ್ಸಂ ವಸವೋ ನಿರತಷ್ಟ ||

(ಋ ಸಂ. ೧-೧೩೩-೨)

ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಸೂರಾತ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯಾತ್ ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಾಯಣರು ಸೂರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಓಜಸಾ ಪದಕ್ಕೆ ನಿರುತ್ತದಲ್ಲಿ ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದ್ದರೂ (೧. ೩-೯) ಶರೀರಸಂಬಂಧವಾದ ಬಲವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಅರುಣಃ ಪ್ರಸಿತ್ತೇ ವಾಚಂ ಮುಷಾಯತಿ—ಅರುಣವರ್ಣಃ ಅತ್ಯಂತ ತೇಜೋಯುಕ್ತಃ ಯದ್ವಾ ಗಮನತೀಲಃ ತತ್ಸಮಾಶಮಾಗತ್ಯ ವಾಗುಪಲಕ್ಷಿತಂ ಪ್ರಾಣಂ ಮುಮೋಷ ಮುಷ್ಠಾತಿ ವಾ | ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಬಹಳ ತೇಜೋವಂತನಾಗಿ ಅರುಣವರ್ಣದಿಂದ (ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದಿಂದ) ಕೂಡಿದವನಾಗಿ ಅಥವಾ ಸರ್ವದಾ ಸಂಚರಿಸುವವನಾಗಿ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಅಸುರರ ಸಮಾವನವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅವರು ಮಾತನಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶ ಕೊಡದಿರುವಂತೆ ಅವರ ಪ್ರಾಣಗಳು ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ—ವಾಚಂ ತೇಷಾಂ ಪ್ರಹಾರಧ್ವನಿಂ ಮುಷಾಯತಿ ತೇಷು ಹತೇಷು ಧ್ವನಿಃ ಸ್ವಯಮೇವ ವಿಶ್ರಾಂತಃ | ಅವಧೀದಿತ್ಯರ್ಥಃ—ಇಂದ್ರನು ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಅಸುರರು ತನ್ನ ಆಯುಧದ ಏಟಿನಿಂದ ಯಾವ ಶಬ್ದವನ್ನೂ ಮಾಡದಿರುವ ಹಾಗೆ ಹೊಡೆದು ವಧಿಸುವನು ಎಂದೂ, ಅಸುರರ ಪ್ರಾಣವು ತನ್ನ ಪ್ರಹಾರದಿಂದ ಧ್ವನಿಯೊಡನೆ ನಿಂತುಹೋಗುವಂತೆ ವಧೆ ಮಾಡುವನೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಮೂರನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ—

ಅಥವಾ ಇಂದ್ರ ಏವ ದ್ಯುಸ್ಥಾನಸ್ಸನ್ ಆದಿತ್ಯಾತ್ಮನಾ ಸ್ತೂಯತೇ | ಇಂದ್ರನೇ ದ್ಯುಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾ ಆದಿತ್ಯರೊಡನೆ ಸ್ತುತನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದರ ವಿವರಣೆಯು ಹೀಗೆ ಇರುತ್ತದೆ.

ಸೂರಃ ಸೂರ್ಯಃ ಜಾತಃ ಉದಿತಸ್ಸನ್ ಓಜಸಾ ಸ್ವಕೀಯೇನ ತೇಜಸಾ ಯುಕ್ತಃ ತನೋನಿವಾರ-
ಣಾರ್ಥಂ ಅಸುರಜಯಾಯ ವಾ ಚಕ್ರೋಪಲಕ್ಷಿತಂ ರಥಂ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಉದ್ಯತಂ ಕರೋತಿ |
ತತಃ ಪೂರ್ವಮರುಣಃ ತದ್ರಥಯಂತಾ ಮಂದೇಹಾದ್ಯಸುರಾಣಾಂ ಸಮೀಪೇ ವಾಚಂ ತೇಷಾಂ
ಜಹಿ ಭಿಂದಿ ಇತ್ಯಾದಿಧ್ವನಿಂ ಮುಷಾಯತಿ ಮುಷ್ಣಾತಿ |

ಸೂರ್ಯನು ಉದಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಕೂಡಲೆ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡು
ವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಆಧವಾ ಅಸುರರನ್ನು ಜಯಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಚಕ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ರಥವನ್ನು
ಬಹಳವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಈ ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವ ಸಾರಥಿಯಾದ
ಅರುಣನು ಮಂದೇಹ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ವ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ರಾಕ್ಷಸರ ಗುಂಪಿನ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯನ ರಥವನ್ನು ತಂದು
ಅವರು ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೇಳಬಹುದಾದ ಕಡಿ, ಹೊಡಿ ಮುಂತಾದ ವಾಕ್ಯಗಳೂ ಅನರ ಬಾಯಿಂದ ಹೊರಡುವಂತೆ
ಅವರನ್ನು ಅಡಗಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಸುರುಕ್ತಕಾರರು.

ಯದುದಂಚೋ ವೃಷಾಕಪೇ ಗೃಹಮಿಂದ್ರಾಜಗಂತನ |

ಕ್ಷೌಗಸ್ಯ ಪುಲ್ವಘೋ ವೃಗಃ ಕಮಗಂಜನಯೋಪನೋ ವಿಶ್ವಸ್ಮಾದಿಂದ್ರಉತ್ತರಃ ||

(ಮ. ಸಂ ೧೦-೮೬-೨೨)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಕಮಗಮದ್ವೇಶಂ ಜನಯೋಪನಃ ಸರ್ವಸ್ಮಾದ್ಯ ಇಂದ್ರ ಉತ್ತರಸ್ತಮೇಕ-
ದ್ಭೃತಮ ಆದಿತ್ಯಂ (ನಿ. ೧೩-೩) ಇಂದ್ರನು ಅದೃಶ್ಯನಾಗಿರುವನು. ಜನರೆಲ್ಲರೂ ಆದಿತ್ಯನ ಉದಯಾವಸ್ಥೆ (ಮಯ)ಗಳ
ರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಇಂದ್ರನೂ ಆದಿತ್ಯನೂ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವರೆಂದು ಮೋಹಗೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಇದು
ತ್ರಾಪ್ತಿಕವಾದ ಜ್ಞಾನವಲ್ಲವು. ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಿರುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂದ್ರನೇ ಆದಿತ್ಯರೂವೆಂದ
ಇರುವನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನು ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯನು ಇವರ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವು ಈ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ
ಬೇರೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವುದು.

ಪ್ರಸಿತ್ವೇ—ತೇಷಾಂ ಸಮೀಪೇ ಪ್ರಸಿತ್ವೇಭೀಕ ಇತ್ಯಾಸನ್ನಸ್ಯ | ಪ್ರಸಿತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ | ಎಂದು
ಸುರುಕ್ತಕಾರರು ಪಾರಮಾಡಿ (ನಿ. ೩-೨೦) ಪ್ರಸಿತ್ವೇ-ಪ್ರಾಪ್ತೇ, ಅಭೀಕೇ ಅಭ್ಯಕ್ತೇ—ಈ ಎರಡು ಪದಗಳಿಗೂ
ಅರ್ಥಭೇದವನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ಪ್ರಸಿತ್ವೇ ಅಭೀಕೇ ಇತ್ಯಾಸನ್ನಸ್ಯ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ಈ ಎರಡು ಒಬ್ಬಗಳೂ
ಸಮೀಪವಾಚಕಗಳಾಗಿರುವುವು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು

ಯಥಾ ಗೌರೋ ಅಪಾ ಕೃತಂ ತೃಷ್ಯನ್ಯೇತ್ಯವೇರಿಣಂ |

ಆಸಿತ್ವೇ ನಃ ಪ್ರಸಿತ್ವೇ ತೂಯಮಾ ಗಹಿ ಕಣ್ಣೇಷು ಸಚಾ ಪಿಬ ||

(ಮ. ಸಂ. ೮-೪-೩)

ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಪ್ರಸಿತ್ವೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪಾಪೇ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಕಾಲಕೃತ
ವಾದ ಅನ್ಯವಹಿತತ್ವವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ

ಈಶಾನಃ ಆ ಮುಷಾಯತಿ—ಸರ್ವಾಣಿ ತಮಾಂಸಿ ಅಸುರಾನ್ ವಾ ನಿರಾಕರ್ತುಂ ಸಮರ್ಥಸ್ಸನ್
ಸಮಂತಾತ್ ಮುಷ್ಣಾತಿ | ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅರುಣನು ಅಸುರರ ಯುದ್ಧೋತ್ಸಾಹವನ್ನು

ನಿಲ್ಲಿಸಿರುವಾಗ ಸೂರ್ಯನು ಕತ್ತಲೆಯನ್ನೂ ಅಥವಾ ಅನುರಂಜನನ್ನೂ ನಿಗ್ರಹಮಾಡುವ ಸಾಧನ ಮತ್ತು ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ ಅನುರಂಜನ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಕವೇ ಯತ್ ಉಶನಾ ಊತಯೇ ಪರಾವತಃ ಅಜಗನ್—ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿನ್ ಉಶನಸ್ ಇತಿ ನಾಮ್ನಃ ಮಹರ್ಷೇಃ ರಕ್ಷಣಾಯ ದೂರಾತ್ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥಾನಾತ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾನಸಿ | ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕವಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸಿ. ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸ್ವತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ನೋಡುವವನೆಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದೆ. ಉಶನಸ್ ಎಂಬ ಋಷಿಯು ಇಂದ್ರನಿಂದ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಾರ್ಧಿಸಿದಾಗ ದೂರದೇಶವಾದ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಬಂದು ಅವನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದ ಕಥೆಯು ಇಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಇದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ—ಉಶನಾ ಎಂಬ ವದಕ್ಕೆ ಉಶನಸಾ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದೆ. (ಉಕ್ತಾಚಾರ್ಯ) ಭಾರ್ಗವನೊಡನೆ ಇಂದ್ರನ ಅಗಮನವನ್ನೂ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನೂ ವಾರ್ಧಿಸಿದೆ.

ವಿಶ್ವಾ ಸುಮ್ನಾನಿ ತುರ್ವಣಿಃ—ಸರ್ವಾಣಿ ಸುಖಸಾಧನಾನಿ ಧನಾನಿ ಆದಾಯ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಪ್ರೀಪ್ತಂ ಸಂಭಕ್ತಾ ಭವ | ಸುಮ್ಮ ಶಬ್ದವು ಇವು ಮತ್ತು ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ತುರ್ವಣಿ ಶಬ್ದವು ತುರ್ವಣಿಸ್ತೂರ್ಣವನಿಃ (ನಿ. ೭-೧೪) ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸುಮ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ನಾಥನವಾದ ಧನವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಇಂದ್ರನು ಧನವನ್ನು ನಮಗೆ ತಂದುಕೊಟ್ಟು ಸುಖವನ್ನು ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಉಂಟುಮಾಡಲಿ ಎಂದು ವಾರ್ಧಿಸಿದೆ.

ಮನುಷ್ಯೇವ ತುರ್ವಣಿಃ—ಮನುಷ್ಯೇವ ಮನುಷ್ಯೇಣೇವ ಯಥಾ ತ್ವೋತೇನ ಪರಿವೃಥಾಯ ದೇಶಾಂತರಾದಭಿಮತಂ ಧನಮಾನೀಯತೇ ತದ್ವತ್ | ಯದ್ವಾ ಮನುಷ್ಯೇವ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಮಿವ ಇತರೇಷಾಂ ಋತ್ವಿಜಾಂ ವಿಶ್ವಾ ಸುಮ್ನಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಧನಾನ್ಯಾದಾಯ ತುರ್ವಣಿಃ ಭವಸಿ ತದ್ವದಸ್ಮಾಕಮಪಿ | ಸಮರ್ಥನಾದ ಮನುಷ್ಯನು ಬೇರೆಯ ದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ತನಗೆ ಬೇಕಾಗಿರುವ ಧನವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವ ಹಾಗೆ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಧನವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವನು ಎಂದು ಹೋಲಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ. ಅಥವಾ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಋತ್ವಿಜರಿಗಾಗಿ ಸುಖಸಾಧನವಾದ ಧನವನ್ನು ಮನುಷ್ಯರು ಒದಗಿಸಿಗೊಡುವಂತೆ ಇಂದ್ರನೂ ಬೇಗನೆ ತಂದು ಕೊಡುವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅಹಾ ವಿಶ್ವೇವ ತುರ್ವಣಿಃ—ಸರ್ವೇಷ್ಟಪಿ ಅಹಸ್ಸು ತುರ್ವಣಿಃ ಭವ | ಯದ್ವಾ ತುರ್ವಣಿಸ್ತ್ವಂ ಅಹಾ ವಿಶ್ವೇವ ಅತಿದೀರ್ಘಮಾಯುಷ್ಯಂ ಯಥಾ ದದಾಸಿ ತಥಾ ಸುಮ್ನಾನ್ಯಪಿ ಉಭಯಮಪಿ ದೇಹಿ || ಯಜ್ಞವು ಆಚರಿತವಾಗುವಾಗ ಧನವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ಇತರವಾದ ಎಲ್ಲಾ ದಿನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಧನವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಇದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥ. ಬಹು ಜಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ಇರುವ ಇಂದ್ರನು ಸುಖಕರವಾದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ಬಹುಕಾಲದವರಿಗೂ ಜೀವಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಆಶಂಸಿಸಿದೆ ಎಂದು ಬೇರೆ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸೂರಃ—ಸೂರ್ ವ್ರಾಣಿಗರ್ಭವಿಮೋಚನೇ ಧಾತು. ಆದಿಗೆ ನತ್ವ. ಸುಸೂಧಾ ಗೃಧಿಭ್ಯಃ ಕ್ರನ್ (ಉ. ಸೂ. ೨-೧೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಷಷ್ಠ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದಿದೆ.

ಬೃಹತ್—ಬೃಹಾ ಉದ್ಯಮನೇ. ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ಶಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ ವಿಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಬಿತ್ತಾಗುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂವಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮುಷಾಯತಿ—ಮುಷ ಸ್ತೇಯೇ. ಧಾತು. ಘೞಾರ್ಥೇಕವಿಧಾನಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಕಪ್ರತ್ಯಯ. ಮುಷಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ. ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್. ನ ಛಂದಸ್ಯ ಪುತ್ರಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ವೇಧಮಾಡಿದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಕೃಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮುಷಾಯತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕೋ ವಿಧಿರೆನಿತ್ಯಃ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಲಟಿನಲ್ಲಿ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣ ಬಂದಾಗ ಹಿ ಪರದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಛಂದಸಿ ಶಾಯಜಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಶಾಯಜಾದೇಶ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಈಶಾನಃ—ಈಶ ಐಶ್ವರ್ಯೇ. ಧಾತು. ಲಙ್‌ಧದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಶನಾ—ನರ ಕಾಂತೌ. ಧಾತು. ವಶೇಃ ಕನಸಿಃ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗ್ರಹಿಜ್ಯಾವಯಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂವ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. ಉಶನಸನ್ ರಬ್ಬವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಷಷ್ಠಿಗೆ ಪ್ರಥಮಾ ಬಂದಿದೆ.

ಅಜಗನ್—ಗಮ್‌ಲ್ಯ ಗತೌ. ಧಾತು ಲಬ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇಕಾರಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಶ್ವ ಅದೇಶ. ಶ್ಲಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಕುಹೋಶ್ಚಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸ ಗಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರಾದೇಶ. ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋದೀರ್ಘಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿಪಿಗೆ ಲೋಪ. ನೋನೋ ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ನಕಾರಾದೇಶ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತುರ್ವಣಿಃ—ತುರ್ವಿ ಹಿಂಸಾಯಾಂ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕ ಅನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯ ದಾತ್ತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ-

ಅಹಾ—ಸಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೇ ಲೋಪ. || ೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸ ನೋ ನವ್ಯೇಭಿವೃಷಕರ್ಮನ್ನುಕ್ಛೈಃ ಪುರಾಂ ದರ್ತಃ ಸಾಯುಭಿಃ
ಸಾಹಿ ಶಗ್ಮೈಃ |

ದಿವೋದಾಸೇಭಿರಿಂದ್ರ ಸ್ತವಾನೋ ವಾವೃದ್ಧೀಥಾ ಅಹೋಭಿರಿವ ದ್ಯೌಃ || ೧೦ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸಃ | ನಃ | ನವ್ಯೇಭಿಃ | ವೃಷಕರ್ಮನ್ | ಉಕ್ಛೈಃ | ಪುರಾಂ | ದರ್ತರಿತಿ ದರ್ತಃ | ಸಾಯುಭಿಃ |
ಸಾಹಿ | ಶಗ್ಮೈಃ |

ದಿವ್ಯದಾಸೇಭಿಃ | ಇಂದ್ರ | ಸ್ತವಾನಃ | ವಾವೃದ್ಧೀಥಾಃ | ಅಹೋಭಿಃ೨ಇವ | ದ್ಯೌಃ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯುಜಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ವೃಷಕರ್ಮನ್ನಭಿಮತವರ್ಷಣವ್ಯಾಪಾರವನ್ ಪುರಾಂ ದರ್ತರಸುರಪುರಾಣಾಂ ದಾರಯಿತಃ || ಸುಬಾಮಂತ್ರಿತ ಇತಿ ಷಷ್ಠ್ಯಾಃ ಪರಾಂಗವದ್ಭಾವಾತ್ ಷಷ್ಠ್ಯಾಮಂತ್ರಿತಸಮುದಾಯಸ್ಯ ಸಾದಾದಿತ್ಯಾದಾಷ್ಟಮಿಕಮಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ || ಸ ತಾದೃಶೋ ಮಹಾನುಭಾವಸ್ತುಂ ನೋಽಸ್ಮತ್ಸಂಬಂಧಿ-
ಭಿರ್ನವ್ಯೇಭಿರ್ನೂತನೈರುಕ್ಛೈರಿದಾನೀಂ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಪ್ರಕಾರೈಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಸ್ತುಷ್ಪಃ ಸನ್ ಸಾಯುಭಿಃ ಸಾಲನಪ್ರಕಾರೈಃ ಶಗ್ಮೈಃ ಸುಪೈಶ್ಚೈಹಿಕಾಮುಷ್ಮಿಕರೂಪೈಃ ಸಾಹಿ | ಸಾಲಯ | ಕಿಂ ಚ ಹೇ ಇಂದ್ರ ದಿವೋದಾಸೇಭಿರ್ದಿವೋದಾಸಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನೈಃ || ಅರ್ಕಾದಿತ್ಯಾದಚ್ || ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ಪರುಚ್ಛೇಪೈಃ | ಯದ್ವಾ | ಪೂಜಾರ್ಥಂ ಬಹುವಚನಂ | ಸ್ತವಾನಃ ಸ್ತುತಯಮಾನಃ || ಕರ್ಮಣಿ ಕರ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯಃ || ವವೃದ್ಧೀಥಾಃ | ಪ್ರವೃದ್ಧೋ ಭವ || ವೃಧೇರ್ಲಿಞ ಛಾಂದಸಃ ಶಪಃ ತ್ವಃ || ಕಿಮಿವ | ಅಹೋಭಿರಿವ ದ್ಯೌಃ | ದ್ಯೋತನಶೀಲ ಆದಿತೋಽಹೋಭಿಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧೈರ್ಯಥಾ ಪ್ರವೃದ್ಧೋ ಭವತಿ | ತಥಾಸ್ಮತ್ಸ್ವ-
ತ್ಯಾತ್ಯಂತಂ ಪ್ರವೃದ್ಧೋ ಭವೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—(ಎಲೈ) ಇಂದ್ರನೇ | ವೃಷಕರ್ಮನ್—ಅಭಿಮತಾರ್ಥಗಳನ್ನು ವರ್ಷಿಸುವವನೂ | ಪುರಾಂ ದರ್ತಃ—(ಶತ್ರು) ನಗರಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನೂ (ಆದ) | ಸಃ—ಆ (ಮಹಾಮಹಿಮನಾದ ನೀನು) | ನಃ—ನಮ್ಮ | ನಮ್ಯೇಭಿಃ ಉಕ್ತ್ಯೈಃ—(ಉಕ್ತವಾದ) ನೂತನ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ (ತುಷ್ಟನಾಗಿ) | ಸಾಯುಃಭಿಃ—ರಕ್ಷಣಾಕಾರ್ಯಗಳಿಂದಲೂ | ಶಗ್ನ್ಯೈಃ—(ಐಹಿಕಾಮುಷ್ಮಿಕ) ಸುಖಗಳಿಂದಲೂ | ಪಾಹಿ—(ನಮ್ಮನ್ನು) ರಕ್ಷಿಸು | (ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ದಿವೋದಾಸೇಭಿಃ—ದಿವೋದಾಸ ವಂಶೀಯರಾದ (ವರುಚ್ಛೇವರೆಂಬ) ನಮ್ಮಿಂದ ಅಥವಾ ದಿವೋದಾಸನಿಂದ (ನನ್ನಿಂದ) | ಸ್ತವಾನಃ—ಸ್ತುತನಾಗಿ | ದ್ಯೌಃ—ಸೂರ್ಯನು | ಅಹೋಭಿಃ ಇವ—ಅಹಸ್ಸುಗಳಿಂದ (ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪಡೆಯುವಂತೆ) | ವಸ್ಯಧೀಥಾಃ—ವಸ್ಯದ್ಧನಾಗು.

| ಭಾರ್ತ ||

ಇಷ್ಟಾರ್ಥವರ್ಷಕನೂ, (ಶತ್ರು) ಪುರಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸುವವನೂ, (ಆದುದರಿಂದಲೇ ಮಹಾಮಹಿಮನೂ ಆದ) ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, (ನಮ್ಮ) ಈ ನೂತನ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ತುಷ್ಟನಾಗಿ, (ನಿನ್ನ) ರಕ್ಷಣಾಕಾರ್ಯಗಳು ಮತ್ತು ಐಹಿಕಾಮುಷ್ಮಿಕ ಸುಖಗಳು (ಇವೆರಡನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ) ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡು; (ಮತ್ತು) ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸೂರ್ಯನು ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃದ್ಧನಾಗುವಂತೆ, ದಿವೋದಾಸವಂಶೀಯರಾದ (ನಮ್ಮಿಂದ) ಅಥವಾ ದಿವೋದಾಸನಾದ (ನನ್ನಿಂದ) ಸ್ತುತನಾಗಿ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದು.

English Translation.

Showerer of benefits, destroyer of cities, propitiated by our new songs, reward us with gratifying blessings: glorified, Indra, by the descendants of Divodasa, increase (in power), like the sun in (revolving) days.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವೃಷಕರ್ಮನ್—ಅಭಿಮತವರ್ಷಣವ್ಯಾಪಾರವನ್ | ಇಂದ್ರನು ಲೋಕವೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಇಷ್ಟಕರವಾದ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಪುರಾಂ ದರ್ತಃ—ಅಸುರಪುರಾಣಾಂ ದಾರಯಿತಃ | ಅಸುರರು ವಾನಮಾಡುವ ನಗರಗಳನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುವವನು ಇಂದ್ರನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ನಮ್ಯೇಭಿರುಕ್ತ್ಯೈಃ ಸಾಯುಃಭಿಃ ಶಗ್ನ್ಯೈಃ ಪಾಹಿ—ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಋಷಿಯು ಹೊಸದಾಗಿರುವ ರೀತಿಯಿಂದ ಸ್ತುತಿಮಾಡಿರುವ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ನಂತುಷ್ಟನಾದ ಇಂದ್ರನು ಆಯಾಯ ವಿಧವಾದ ರಕ್ಷಣಾಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದಲೂ ಐಹಿಕಾಮುಷ್ಮಿಕರೂಪವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಅಹೋಭಿರಿವ ದ್ಯೌಃ—ದ್ಯೌಃತನಶೀಲಃ ಅದಿತ್ಯಃ ಅಹೋಭಿಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧೈರ್ಯಥಾ ಪ್ರವೃದ್ಧೋ ಭವತಿ ತಥಾ ಅಸ್ತತ್ಸುತ್ಯಾ ಅತ್ಯಂತಂ ಪ್ರವೃದ್ಧೋ ಭವತಿ ದಿವೋದಾಸಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಬುತ್ವಸ್ಸನಾನ ಪರಚ್ಛೇಪ ಋಷಿಯಿಂದ ಸ್ತುತನಾದ ಇಂದ್ರನು ಆಯಾಯ ದಿನವಗಳಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯನಹಾಗೆ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಇರಲೆ ಎಂದು ಅಶಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನನ್ಯೇಭಿಃ—ಭವೇ ಛಂದಸಿ (ಪಾ ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯತೋ ನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಿಸಿಗೆ ಐಸ್ ಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಬಹುವಚನೇ ಝಲ್ಯೇತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯ

ವೃಷಕರ್ಮನ್—ನಜಃ ಸಂಬುದ್ಧ್ಯೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ನಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಕ್ತ್ಯಃ—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ. ಧಾತು. ಪಾತ್ಯ ತುದಿವಚಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ವಚಿಸ್ತಸಿ ಯಜಾದೀನಾಂ ಕಿತಿ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. ಚೋಃ ಕುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪುರಾಂ ದರ್ತಃ—ದ್ಯೌ ವಿದಾರಣೇ. ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ದರ್ತಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸುಬಾಮಂತ್ರಿತೇ ಪರಾಂಗವತ್ ಸ್ವರೇ (ಪಾ ಸೂ. ೨-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪುರಾಂ ಎಂಬ ಸ್ವಸ್ಥಂತಕ್ಕೆ ವರಾಂಗವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಂತಾಗುವುದರಿಂದ ಅಪ್ಪಮಿಕ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಾಯುಭಿಃ—ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಕೃವಾಪಾ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆತೋ ಯುಕ್ ಚಿಣ್ ಕೃತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯುಕಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಾರಿ—ಪೂರ್ವೋತ್ತವಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿವೋದಾಸೇಭಿಃ—ದಿವೋದಾಸೇ ಸಷ್ಠ್ಯಾ ಅಲುಕ್ (ಕಾ. ೬-೩-೨೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಷ್ಠಿಗೆ ಅಲುಕ್. ದಿವೋದಾಸಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ದಿವೋದಾಸಃ. ಅರ್ಚ ಅಭಿಭ್ಯೋಽಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುರ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಭಿಸಿಗೆ ಐಸ್ ಭಾವ ವಿಕಲ್ಪವಾದುದರಿಂದ ಏತ್ಯ ಬಂದಿದೆ.

ಸ್ತವಾನಃ—ಪ್ಲುಜ್ಞಾ ಸ್ತುತೌ. ಧಾತು. ವೃತ್ತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾಸಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗುಣ, ಅವಾದೇಶ. ಅಮಸವೇಶದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲನಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಚಯುತ್ತದೆ.

ವನ್ವಧೀಞಃ—ವೃಥು ವೃದ್ಧಾ ಧಾತು. ಲಿಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಧಾಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಶ್ಲೋ ಅದೇಶ ಶ್ಲಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುನಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಉರತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅತ್ವ ರವರವಾಗಿ ಬಂದಾಗ ಆದಿಹಲ್‌ಶೇಷ. ಲಿಜಃ ಸೀಯುಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೀಯುಟಾಗಮ. ಸುಟ್ ತಿಥೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಟಾಗಮ. ಲಿಜಃ ಸಲೋಪೋ— (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಎರಡು ಸಕಾರಗಳಿಗೂ ಲೋಪ ಲೋಪೋವ್ಯೋ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನೂರ ಮೂವತ್ತನೇ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು

ನೂರ ಮೂವತ್ತೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಇಂದ್ರಾಯ ಹೀತಿ ಸಪ್ತಚ್ಛಂ ಪಂಚಮಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಇಂದ್ರಾಯ ಸಪ್ತೇತ್ಯನುಕ್ರಮಣಿಕಾ !
ಪೆರುಚ್ಚೇಪ ಋಷಿಃ | ಅತ್ಯಷ್ಟಿತ್ವಂದಃ | ಇಂದ್ರೋ ದೇವತಾ || ಪೃಷ್ಠ್ಯಸ್ಯ ಷಷ್ಠೇಽಹನಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನ-
ಸವನೇ ಹೋತ್ರಕಾಃ ಸ್ವಸ್ತಕಸ್ತ್ರ ಏತತ್ಸೂಕ್ತಂ ತೃಚತ್ರಯಂ ಕೃತ್ವಾರಂಭಣೀಯಾಭ್ಯ ಊರ್ಧ್ವ-
ನಾವಪೇಯಃ | ಅತ್ರಾಯಂ ವಿಭಾಗಃ | ಆದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತ್ರೋ ಮೈತ್ರಾವರುಣಸ್ಯ | ತೃತೀಯಾದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತ್ರೋ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸಿನಃ | ಪಂಚಮಾದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತ್ರೋಚ್ಛಾವಾಕಸ್ಯ | ಏತಚ್ಛತುರ್ಥೇಽಹನೀತಿ ಖಂಡೇ
ಸೂತ್ರತಂ | ಷಷ್ಠೇಽಹನೀಂದ್ರಾಯ ಹಿ ದ್ಯೌರಸುರೋ ಅನಮ್ನತೇತ್ಯೇವಮೇವ | ಆ. ೭-೧೧ ||
ಇತಿ || ತತ್ಪ್ರವಾದನಿ ತಸ್ಮಿನ್ನೇವ ಸವನೇ ಪ್ರಶಾಸ್ತಾದೀನಾಂ ಪ್ರಸ್ಥಿತಯಾಜ್ಯಾಭ್ಯಃ ಪುರಸ್ತಾದಾದಿತಃ
ಷಡ್ಯಚಿ ಏಕೈಕಶಃ ಪ್ರಪ್ತೇಪಣೀಯಾಃ | ಷಷ್ಠ್ಯೇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರತಂ | ಇಂದ್ರಾಯ ಹಿ ದ್ಯೌರಸುರೋ
ಅನಮ್ನತೇತಿ ಪುಟಿ | ಆ. ೮-೧ | ಇತಿ || ಮಹಾವ್ರತೇ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯ ಇಂದ್ರಾಯ ಹೀತಿ ತೃತೋ ನೈಕಲ್ಪಿ-
ಕಾನುರೂಪದ್ವೀಯಃ | ಮಹಾವ್ರತಸ್ಯೇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರತಂ | ಐಂದ್ರಂ ಯಾಹ್ಯುಪ ನಃ ಪರಾವತ
ಇಂದ್ರಾಯ ಹಿ ದ್ಯೌರಸುರೋ ಅನಮ್ನತ | ಐ. ಆ. ೫ ೧-೧ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಇಂದ್ರಾಯ ಹಿ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅನುವಾದದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಏಳು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಇಂದ್ರಾಯ ಸಪ್ತ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ವರುಚ್ಚೇವನು ಋಷಿಯು. ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು. ಅತ್ಯಷ್ಟಿ ಛಂದಸ್ಸು. ಪೃಷ್ಠ್ಯಯಾಗದ ಆರನೆಯ ದಿವಸ ಮಾಧ್ಯಂದಿನವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೋತ್ರವರ್ಗದ ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳು ತಾವು ಪತಿಸಬೇಕಾದ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರ

ವತನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಮೂರು ತೃಚಗಳನ್ನಾಗಿ (ತೃಚವೆಂದರೆ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳು) ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅರಂಭಮಾಡಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸ್ತೋಮಾವಾಸವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಭಾಗ ಕ್ರಮವು ಈ ರೀತಿ ಇರುವುದು—ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲಿನ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಮೈತ್ರಾವರುಣಸಂಬ ಋತ್ವಿಜನೂ. ಮೂರನೆಯ ಅರು ಋಕ್ಕುಗಳವರೆಗಿನ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸಿ ಎಂಬ ಋತ್ವಿಜನೂ, ಐದನೆಯ ಏಳನೆಯವರೆಗಿನ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಅಚ್ಛಾ ವಾಕನಂಬ ಋತ್ವಿಜನೂ ವರಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯವು ಅಶ್ವಲಾಯನಸ್ಮೃತಸೂತ್ರದ—ಏತಚ್ಚತುರ್ಥೇಽಹನಿ ಎಂಬ ಪಂಡದ ಷಷ್ಠೇಽಹನೀಂದ್ರಾಯ ಹಿ ದ್ಯೌರಸುರೋ ಅನಮ್ನತ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೭-೧೧) ಅದೇ ದಿವಸ ಅದೇ ಸಮನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಸ್ತವ ಮೊದಲಾದ ಋತ್ವಿಜರು ವ್ರಸ್ಥಿತಯಾಜ್ಯಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲಿನ ಅರು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು ಒಂದೊಂದು ಋಕ್ಕಿನಂತೆ ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಸ್ಮೃತಸೂತ್ರದ ಷಷ್ಠಸ್ಯ ಎಂಬ ಪಂಡದ ಇಂದ್ರಾಯ ಹಿ ದ್ಯೌರಸುರೋ ಅನಮ್ನತೇತಿ ಷಟ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೮-೧) ಮಹಾವ್ರತವೆಂಬ ಯುಗದಲ್ಲಿ ಸಿಷ್ಠೇವಲ್ಯಕವ್ರಮಂತ್ರಪಠನಮಾಡುವಾಗ ಇಂದ್ರಾಯ ಹಿ ಎಂದು ನೋದಲಾಗುವ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಅನುರೂಪ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ವರಿಸಬೇಕೆಂದು ಐತರೇಯ ಆರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಮಹಾವ್ರತಸ್ಯ ಎಂಬ ಪಂಡದ ಏಂದ್ರ ಯಾಹ್ಯುಸ ನಃ ಪರಾವತ ಇಂದ್ರಾಯ ಹಿ ದ್ಯೌರಸುರೋ ಅನಮ್ನತ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು (ಐ. ಅ. ೫-೧-೧).

ಸೂಕ್ತ—೧೩೧

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೯ || ಸೂಕ್ತ—೧೩೧ ||

ಅಪ್ಪಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೧ || ವರ್ಗ—೨೦ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಕಂಖ್ಯೆ—೭ ||

|| ಋಷಿಃ—ಪರುಚ್ಛೇಪೋ ವೈಷೋದಾಸಿಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ||

|| ಛಂದಃ—ಆತ್ಯಪ್ಪಿಃ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಇಂದ್ರಾಯ ಹಿ ದ್ಯೌರಸುರೋ ಅನಮ್ನತೇಂದ್ರಾಯ ಮಹೀ ಸೃಥಿವೀ
ವರೀಮುಭಿದ್ಯುಮ್ನಸಾತಾ ವರೀಮುಭಿಃ |

ಇಂದ್ರಂ ವಿಶ್ವೇ ಸಜೋಷಸೋ ದೇವಾಸೋ ದಧಿರೇ ಪುರಃ |

ಇಂದ್ರಾಯ ವಿಶ್ವಾ ಸವನಾನಿ ಮಾನುಷಾ ರಾತಾನಿ ಸಂತು ಮಾನುಷಾ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಇಂದ್ರಾಯ | ಹಿ | ದ್ಯೌಃ | ಅಸುರಃ | ಅನಮ್ಮತ | ಇಂದ್ರಾಯ | ಮಹೀ | ಪೃಥಿವೀ | ವರೀಮುಭಿಃ
 ದ್ಯುಮ್ನಸಾತಾ | ವರೀಮುಭಿಃ |
 ಇಂದ್ರಂ | ವಿಶ್ವೇ | ಸ್ರಜೋಷಸಃ | ದೇವಾಸಃ | ದಧಿರೇ | ಪುರಃ |
 ಇಂದ್ರಾಯ | ವಿಶ್ವಾ | ಸವನಾನಿ | ಮಾನುಷಾ | ರಾತಾನಿ | ಸಂತು | ಮಾನುಷಾ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ದ್ಯೌರ್ದ್ಯೋತನಶೀಲೋ ದ್ಯುಲೋಕಸ್ತನ್ನಿವಾಸೀ ದೇವಸಂಘೋ ವಾ ಸ ಚಾಸುರೋ
 ನಿರಸನಶೀಲಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ಪುಣ್ಯಕೃತಾಮೇವ ತನ್ನಿವಾಸಾತ್ ಇಂದ್ರಾಯ ಹೀಂದ್ರಾಯೈವಾನಮ್ಮತ |
 ಸ್ವಯಮೇವ ಪ್ರಹ್ಲೀಭವತಿ ನಮೇಶ್ವಾಂದಸೇ ಲಜಾ ಕರ್ಮಕರ್ತರ್ಯಾತ್ಮನೇಪದಂ
 ದುಹಸ್ವನಮಾಮಿತಿ ಯಗಭಾವಃ | ಸಾ. ೩-೧-೮ | ಛಾಂದಸಃ ಶಪಃ ಶ್ಲಃ | ಹಲಾದಿಶೇಷಾಭಾವಶ್ಚ |
 ಅನುನಾಸಿಕಲೋಪಃ || ಹಿತಬ್ಜಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥೋ ವಾ | ತಥೇಂದ್ರಾಯೇಂದ್ರಾರ್ಥಂ ಮಹೀ ಮಹತೀ
 ಪೃಥಿವೀ ಭೂಮಿಸ್ತತ್ರೈಕೈಃ ಸರ್ವೋ ಜನೋ ವಾನಮ್ಮತ | ಉಭಯತ್ರಾಶ್ರಯವಾಚಿಶಬ್ದೇನಾಶ್ರಯಾ
 ಲಕ್ಷ್ಯತೇ ಗ್ರಾಮ ಆಗತ ಇತಿವತ್ | ಕೇನ ಸಾಧನೇನೇತಿ ತದುಚ್ಯತೇ | ವರೀಮುಭಿರ್ವರಣೀಯೈಃ
 ಸ್ತೋತ್ರೈರ್ಹವಿರ್ಭಿರ್ವಾ | ಕಿಂಚಿ ದ್ಯುಮ್ನಸಾತಾ ದ್ಯುಮ್ನಸಾತಾನನ್ನಸ್ಯ ಯಶಸೋ ವಾ ಲಾಭೇ
 ನಿಮಿತ್ತೇ ಸತಿ ವರೀಮುಭಿರ್ವರಣೀಯೈರ್ಹವಿರ್ಭಿರ್ಯುಕ್ತಾ ಯಜಮಾನಾಃ ಪ್ರಹ್ಲಾ ಭವಂತಿ |
 ಕಿಂಚೇಂದ್ರಮೇವ ವಿಶ್ವೇ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಸೋ ದೇವಾಃ ಸಜೋಷಸಃ ಸಮಾನಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತಾ
 ಐಕಮತ್ಯಭಾಜಃ ಪೂರ್ವಮಸುರಜಯಾರ್ಥಂ ಪುರೋ ದಧಿರೇ | ಪುರತಃ ಸ್ಥಾಪಿತವಂತಃ | ಇಂದ್ರಮುಖೇ-
 ನೈವಾಸುರಾಞ್ಚ ತವಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಮಾನುಷಾ ಸವನಾನಿ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಸಂಬಂಧೀನ್ಯಭಿಷವ-
 ಯುಕ್ತಾನಿ ಸ್ವಾತರಾದಿಸವನಾನೀಂದ್ರಾಯ ಸಂತು | ಇಂದ್ರಾಯೈವ ಭವಂತು | ತಥಾ ಮಾನುಷಾ
 ಮನುಷ್ಯಾಣಾಮೃತ್ವಿಜಾಂ ಸಂಬಂಧೀನಿ ರಾತಾನಿ ದಾತವ್ಯಾನಿ ಪುರೋಡಾಶಾದೀನೀಂದ್ರಾಯ
 ಹೀಂದ್ರಾಯೈವ ಸಂತು | ಇಂದ್ರಂ ಪ್ರೀಣಯಿತುಂ ಸಮರ್ಥಾನಿ ಭವಂತಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಸುರಃ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವ (ಶತ್ರುಗಳು ಪ್ರವೇಶಿಸಲವಕಾಶಕೊಡದೇ ಇರುವ) | ದ್ಯೌಃ—
 ದ್ಯುಲೋಕವು | ಇಂದ್ರಾಯ ಹಿ—ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ | ಅನಮ್ಮತ—ಪ್ರಹ್ಲ (ವಿಧೇಯ)ವಾಗಿದೆ | ಇಂದ್ರಾಯ-
 ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ಮಹೀ—ಮೊಡ್ಡದಾದ | ಪೃಥಿವೀ—ಭೂಮಿಯು (ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಜನರು) | ವರೀಮುಭಿಃ—
 ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ (ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ) | ಅನಮ್ಮತ—ತಲೆಬಾಗುತ್ತದೆ (ತಲೆಬಾಗುತ್ತಾರೆ) | ದ್ಯುಮ್ನಸಾತಾ—ಅನ್ನ
 ಅಧವಾ ಯಶಸ್ಸಿನ ಲಾಭಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ವರೀಮುಭಿಃ—ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ (ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ) | (ಅನಮ್ಮತ—ಯಜ

ಮಾನರುಗಳು (ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾರೆ) | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತೂ) | ಇಂದ್ರಂ (ಏವ)—ಇಂದ್ರನನ್ನೇ | ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಸಃ—ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳೂ | ಸಜೋಷಸಃ—ಸಮಾನವಾದ ಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತರಾಗಿ (ಅಸುರ ಜಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಐಕಮತ್ಯವುಳ್ಳವರಾಗಿ) | ಪುರಃ ದಧಿರೇ—ಮುಂದೆ ಸ್ಥಾಪಿಸಿಕೊಂಡರು (ಇಂದ್ರನ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲೇ ಅಸುರಜಯವನ್ನು ಗಳಿಸಿದರು) | ಮಾನುಷಾ—ಮನುಷ್ಯಸಂಬಂಧವಾದ | ವಿಶ್ವಾ ಸವನಾನಿ—(ಅಭಿಷವಯುಕ್ತವಾದ ವ್ರಾತರಾದಿ) ಸಮಸ್ತವನನಗಳು | ಇಂದ್ರಾಯ ಸಂತು—ಇಂದ್ರನಿಗೋಸ್ಕರಲೇ ಇರಲಿ | ಮಾನುಷಾ—ಮನುಷ್ಯಸಂಬಂಧವಾದ (ಋತ್ವಿಜರ ಸಂಬಂಧವಾದ) | ರಾತಾನಿ—ದಾತವ್ಯವಾದ ಹವಿರಾದಿಗಳು | (ಇಂದ್ರಾಯ ಸಂತು—ಇಂದ್ರನಿಗೋಸ್ಕರಲೇ ಇರಲಿ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಮುಷ್ಠರಿಗೆ ಪ್ರವೇಶಾನಕಾರ ಕೊಡದೇ ಇರುವ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವು ಇಂದ್ರನಿಗೇ ಅಲ್ಲವೇ ಅಧೀನವಾಗಿರುವುದು; ಅನೇಕ್ಷ್ಯವಾದ ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ (ಕೂಡಿ), ಈ ದೊಡ್ಡದಾದ ಭೂಲೋಕವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಧೇಯವಾಗಿದೆ; ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ, (ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳು) ಅನ್ನ ಅಥವಾ ಯಶಸ್ಸನ್ನು ವಡೆಯುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ, ಸಮಾನ ಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತರಾದ (ಅಸುರ ಜಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಐಕಮತ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ) ದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನಿಗೇ ಅಗ್ರಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದಾರೆ, ಮನುಷ್ಯರ ಆಹುತಿಗಳೆಲ್ಲ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಇರಲಿ, ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ದಾತವ್ಯವಾದ (ಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ) ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಇರಲಿ.

English Translation.

To Indra heaven, that excludes the wicked, verily has bowed : to Indra the wide-spread earth (has offered homage) with acceptable (praises) ; with acceptable praises (the worshipper has propitiated Indra) for the sake of food : all the gods well pleased have given precedence to Indra : let all the sacrifices of men (be appropriated) to Indra ; let all the offerings of men be (presented to him).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ದ್ಯೌಃ—ದ್ಯೋತನಶೀಲಃ | ದ್ಯುಲೋಕಃ ತನ್ನಿವಾಸೀ ದೇವಸಂಘೋ ವಾ | ವಸ್ತೋಃ, ದ್ಯೌಃ, ಭಾಸುಃ, ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಅಹರ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೧) ದ್ಯೌಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ತ್ವಮಗ್ನೇ ದ್ಯುಭಿ ಸ್ತಮಾಶುಶುಕ್ಷಣಿಸ್ತಮದ್ಭ್ಯಸ್ತಮಶ್ವನಸ್ತರಿ |

ತ್ವಂ ವನೇಭ್ಯಸ್ತಮೋಷಧೀಭ್ಯಸ್ತುಂ ನೃಣಾಂ ನೃಪತೇ ಜಾಯಸೇ ಶುಚಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೫-೧೭-೧)

ಇಲ್ಲಿ ದ್ಯುಭಿರಹೋಭಿಃ ಎಂದು ದ್ಯುಭಿಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಹಸ್ನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಉಪ ಶ್ವಾಸಯ ಸ್ಪೃಥಿವೀಮುತ ದ್ಯಾಂ ಪುರುತ್ತಾ ತೇ ಮನುತಾಂ ವಿಷ್ಕಿತಂ ಜಗತ್ |
ಸ ದುಂದುಭೇ ಸಜೂರಿಂದ್ರೇಣ ದೇವೈರ್ದೂರಾದ್ವೀಯೋ ಆಪ ಸೇಧ ಶತ್ರುನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೪೭-೨೯)

ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ದ್ಯು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ಯಾಂ-ದಿವಂ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಸಾಯಣರು ದ್ಯೌಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ ವೆಂದೂ, ಅದು ಬಹಳ ವ್ರಕಾಶವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದೆಂದೂ, ಅಥವಾ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ದೇವತೆಗಳ ಸಮೂಹವೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಸುರಃ ಇಂದ್ರಾಯ ಹಿ ಅನಮ್ನತ—ಶತ್ರುಣಾಂ ನಿರಸನಶೀಲಃ ಇಂದ್ರಾಯೈವ ಸ್ವಯಮೇವ ಪ್ರಹ್ಲೋ ಭವತಿ | ಅಸುರ ಶಬ್ದವು ಮೇಘನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೧) ವರಿತನಾಗಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರನು—

ತದದ್ಯ ನಾಚಃ ಪ್ರಥಮಂ ಮಸೀಯ ಯೇನಾಸುರಾ ಅಭಿ ದೇವಾ ಅಸಾಮ |
ಊರ್ಜಾದ ಉತ ಯಜ್ಞಿಯಾಸಃ ಪಂಚ ಜನಾ ಮಮ ಹೋತ್ರಂ ಜುಷಧ್ವಮ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೫೩-೪)

ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ, ಅಸುರಾ ಅಸುರತಾಃ ಸ್ಥಾನೇಷ್ವಸ್ತಾ ಸ್ಥಾನೇಭ್ಯ ಇತಿ ನಾ ಅಪಿ ನಾ ಅಸುರಿತಿ ಪ್ರಾಣನಾಮಾಸ್ತಃ ಶರೀರೇ ಭವತಿ ತೇನ ತದ್ವಂತಃ | ಸೋದೇವಾನಸ್ಯಜತ ತತ್ ಸುರಾಣಾಂ ಸುರತ್ವಂ, ಅಸೋರಸುರಾನಸ್ಯಜತ ತದಸುರಾಣಾಮಸುರತ್ವಮಿತಿ ವಿಜ್ಞಾಯತೇ | ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವರು. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು, ಒಂದು ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಇರದೆ ಚಪಲಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರು ಅಸುರರು, ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಆಯಾಯ ಸ್ಥಾನಗಳಿಂದ ಓಡಿನಲ್ಲುಟ್ಟುವರು ಅಥವಾ ವ್ರಾಣವು ಇವರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಂತಿರುವಕಾರಣ ಇವರಿಗೆ ಅಸುರ ರೆಂದೂ, ಅಥವಾ “ಊರ್ಧ್ವಮುದತ್ಯಣಿತ್ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಃ ಪಂಚದಶಃ ತೇನ ಸೋದೇವಾನಸ್ಯಜತ ತತ್ ಸುರಾಣಾಂ ಸುರತ್ವಮಿತಿ ವಿಜ್ಞಾಯತೇ |” ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವಂತೆ ವ್ರಶಸ್ತವಾದ ಅತ್ಯಸ್ತವದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದಕಾರಣ ಸುರರಾಗಿರುವವರು. ಅರ್ವಾಜ್ಞಾತಿರದಪರಪಕ್ಷಃ ತೇನ ಅಸು-ರಾನಸ್ಯಜತ | ಅವರವಕ್ಷವು ಅಸು ಎಂದು ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದೆಂದೂ, ಅದರಿಂದ ಅವ್ರಶಸ್ತವದ ರೂಪದಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟಕಾರಣ ಅಸುರರೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೧೦ ಪುಟಗಳು 8-9 ನೋಡಿ).

ಸಾಯಣರು ಅಸುರನು ದೇವಸಂಘದಿಂದ ನಿರಾಸಮಾಡಲ್ಪಡುವವನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ, ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪುಣ್ಯಕರ್ತರಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ವಾಸವು ದೊರೆಯುವ ಕಾರಣ ಅಸುರರು ಅಲ್ಲಿ ಇರಲು ಅನರ್ಹರೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗಿರುವ ಮಹತ್ತ್ವಪೂರಿತವಾದ ದ್ಯುಲೋಕವು ತಾನಾಗಿಯೇ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಶಪರ್ತಿಯಾಗಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿ ಇಂದ್ರನ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಾತಿಶಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಇಂದ್ರಾಯ ಮಹೀ ಪೃಥಿವೀ ಅನಮ್ನತ—ಇಂದ್ರಾರ್ಥಂ ಮಹತೀ ಪೃಥಿವೀ ತತ್ರತ್ಯಃ ಸರ್ವೋ ಜನೋ ನಾ ಅನಮ್ನತ | ಉಭಯತ್ರ ಆಶ್ರಯವಾಚಿಶಬ್ದೇನ ಆಶ್ರಯಾ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ಗ್ರಾಮಃ ಆಗತ ಇತಿ-ವತ್ | ದೇವತೆಗಳಿಗೂ, ಮನುಷ್ಯರಿಗೂ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಸ್ವರ್ಗ, ಭೂಮಿವಾಚಕಗಳಾದ ಆಯಾಯ ದ್ಯೌಃ ಪೃಥಿವೀ ಶಬ್ದಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಉಪಾತ್ರವಾಗಿವೆ. ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವರೆಂಬುದಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಗ್ರಾಮವು ಬಂದಿತು ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಅಜೀತನವಾದ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಬರುವ ಶಕ್ತಿಯು ಇಲ್ಲದೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಬರುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರುವ ಜನರು ಗ್ರಾಮ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವಂತೆ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ದೇವತೆಗಳೂ ಇಂದ್ರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಮ್ರರಾಗಿರುವರು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಜನಗಳೂ ಕೂಡ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ತಾವಾಗಿಯೇ ವಿಧೇಯರಾಗಿರುವರು. ಮತ್ತು ಭೂಮಿಯು ಎಲ್ಲವೂ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಶವರ್ತಿಯಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ವರೀಮುಭಿಃ ದ್ಯುಮ್ನಸಾತಾ ವರೀಮುಭಿಃ—ಸೋತ್ರೈಃ ಹವಿರ್ಭಿರ್ವಾ ಅನ್ನಸ್ಯ ಯಶಸೋ ವಾ
ಲಾಭೇ ಸತಿ ಹವಿರ್ಭಿಯುಕ್ತಾಃ ಯಜಮಾನಾಃ ಪ್ರಹ್ಲಾಃ ಭವಂತಿ | ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರು ತಮ್ಮ ಅಭಿಮತವಾದ ದೇವತೆಯನ್ನು ಒಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅರ್ಹನಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದಲೂ ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿ, ಅವರಿಂದ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಯಶಸ್ಸನ್ನೂ ಹೊಂದಿದ ಕಾರಣ ಪುನಃ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಮ್ರತೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿ ಇರುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಎರಡನಾರಿ ವ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ವರೀಮುಭಿಃ ಎಂಬ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ವರಣೀಯವೆಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವು ವರಣೀಯವಾದ ಹವಿಸ್ಸೆಂದಾಗಿದೆ

ದ್ಯುಮ್ನ ಶಬ್ದವು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೯) ವರಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ದ್ಯುಮ್ನಮಧಿರತ್ನಂ ಚ ಧೇಹಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ದ್ಯುಮ್ನಂ-ದ್ಯೋತತೇರ್ಯಶೋ ವಾ ಅನ್ನಂ ವಾ (ನಿ. ೫-೬) ದ್ಯುತಿ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಸಿಷ್ಟವಾದ ದ್ಯುಮ್ನ ಪದಕ್ಕೆ ಯಶಸ್ಸು ಅಥವಾ ಅನ್ನ ಎಂದು ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಸಜೋಷಸಃ ಪುರಃ ದಧಿರೇ—ಸಮಾನಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತಾಃ ಐಕಮತ್ಯಭಾಜಃ | ದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಸಮವಾದ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿ ಅಸುರರನ್ನು ಜಯಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಐಕಮತ್ಯದಿಂದ ಇರುತ್ತಾ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಎಂದರೆ ತಮ್ಮ ನಾಯಕನಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಇಂದ್ರನ ಮೂಲಕ ವಾಗಿಯೇ ಜಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದರೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಸಜೋಷಸ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಒಡಗೂಡಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. (ನಿ. ೮-೮)

ಅಜುಹ್ವಾನ ಈಡ್ಯೋ ವಂದ್ಯಶ್ಚಾಯಾಹ್ಯಗ್ನೇ ವಸುಭಿಃ ಸಜೋಷಾಃ |

ತ್ವಂ ದೇವಾನಾಮಸಿ ಯಹ್ವ ಹೋತಾ ಸ ಏನಾನ್ಯಕ್ಷೀಷಿತೋ ಯಜೀಯಾನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೩)

ಈ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸಜೋಷಾಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಹ ಜೋಷಣಃ ಸಮಾನಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನೆಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದೆ.

ಆ ರುದ್ರಾಃ ಇಂದ್ರವಂತಸ್ಸಜೋಷಸೋ ಹಿರಣ್ಯರಥಾಃ ಸುನಿತಾಯ ಗಂತನ |

ಇಯಂ ವೋ ಅಸ್ತತ್ಪ್ರತಿಹರ್ಯತೇ ಮತಿಸ್ತೃಷ್ಣಜೇ ನ ದಿವ ಉತ್ಥಾ ಉದನ್ಯನೇ ||

(ಋ ಸಂ. ೪-೩-೨೧-೧)

ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರೇಣ ಸಹ ಜೋಷಣಾಃ ಸಜೋಷಸಃ ಪರಮೈಶ್ಚರ್ಯಣಿನಿತ್ಯಮಾಸೇವಿತಾಃ ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಉತ್ಪೃಷ್ಠವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದ ನೇವಿತರಾದವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಮಾನುಷಾ ಸವನಾನಿ ಇಂದ್ರಾಯ ಸಂತು—ಮನುಷ್ಯರು ಸೋಮವನ್ನು ತಂದು ಅದನ್ನು ಹಿಂಡಿ ಸಿದ್ಧ ಪಡಿಸಿದ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುವ ಸವನವು (ಸೋಮರಸದ ಅರ್ಪಣೆಯು) ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಸಂಬಂಧಿಸಲಿ.

ಮಾನುಷಾ ರಾತಾನಿ—ಖುಪ್ತಜರಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಪುರೋಡಾಶವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಮಾತ್ರವೇ ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲು ಸಮರ್ಥಗಳಾಗಿ ಆಗಲಿ ಎಂದು ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಋಷಿಯು ಆದೇಶರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವನು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

॥ ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ಅಸುರಃ—ಅಸುಕ್ಷೇವಣೇ ಧಾತು. **ಅಸೇರುರನ್** (ಉ. ಸೂ. ೧-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಇಂತ್ಯಾದಿನಿರ್ದೇಶಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನಮ್ನತ—ಅಮು ಪ್ರಹೃತ್ವೇ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು. **ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ಜಲಜ್ಜಲಿಟಃ** (ವಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃತ್ವವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಕರ್ತೃಯಲ್ಲಿ **ಕರ್ಮವತ್ ಕರ್ಮಣಾ ತುಲ್ಯಕ್ರಿಯಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇವದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ನದುದಸ್ಸುನಮಾಮ್** (ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೇ ಪ್ಲು ಆದೇಶ. **ಶ್ಲಾ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದಾಗ ಛಂದಸವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಾತ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ **ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶವನತಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುನಾಸಿಕ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಹಿ ಎಂಬುದರ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ **ಹಿ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮವಾದ ವದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪೃಥಿವೀ—ಪ್ರಥ ಪ್ರಖ್ಯಾನೇ. ಧಾತು. **ಪ್ರಥೇಃ ಸಿವನ್ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಚಿ** (ಉ. ಸೂ. ೧.೧೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ **ಸಿದ್ಧಿರಾದಿಭ್ಯಶ್ಚ** (ವಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬೀಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವರೀಮುಭಿಃ—ವೃಜ್ ವರಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕ ಈಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಧಿರೇ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸವನಾನಿ—ಸುಜ್ ಅಭಿಷರ್ಣೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ **ಯುಮೋರನಾಕಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. **ಲಿತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾನುಷಾ—ಮನುಷಸ್ಯ ಇಮಾನಿ ಮಾನುಷಾಣಿ. ಸಂಬಂಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗ್ಗೆ ಲೋಪ.

ರಾತಾನಿ—ರಾ ಆದಾನೇ. ಧಾತು. ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂತು—ಅನ ಭುವಿ. ಧಾತು ಲೋಟ್ ಮನ್ಯಮವುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ವಿಶ್ವೇಷು ಹಿ ತ್ವಾ ಸವನೇಷು ತುಂಜತೇ ಸಮಾನಮೇಕಂ ವೃಷಮಣ್ಯವಃ

ಪೃಥಕ್ ಸ್ವಃ ಸನಿಷ್ಯವಃ ಪೃಥಕ್ |

ತಂ ತ್ವಾ ನಾನಂ ನ ಪರ್ಷಣಿಂ ಶೂಷಸ್ಯ ಧುರಿ ಧೀಮಹಿ |

ಇಂದ್ರಂ ನ ಯಜ್ಞೈಶ್ಚಿತ್ತಯಂತ ಆಯವಃ ಸ್ತೋಮೇಭಿರಿಂದ್ರಮಾಯವಃ ||

ಪದಪಾಠಃ

ವಿಶ್ವೇಷು | ಹಿ | ತ್ವಾ | ಸವನೇಷು | ತುಂಜತೇ | ಸಮಾನಂ | ಏಕಂ | ವೃಷಮಣ್ಯವಃ | ಪೃಥಕ್ |

ಸ್ವರಿತಿ ಸ್ವಃ | ಸನಿಷ್ಯವಃ | ಪೃಥಕ್ |

ತಂ | ತ್ವಾ | ನಾನಂ | ನ | ಪರ್ಷಣಿಂ | ಶೂಷಸ್ಯ | ಧುರಿ | ಧೀಮಹಿ |

ಇಂದ್ರಂ | ನ | ಯಜ್ಞೈಃ | ಚಿತ್ತಯಂತಃ | ಆಯವಃ | ಸ್ತೋಮೇಭಿಃ | ಇಂದ್ರಂ | ಆಯವಃ || ೨ ||

|| ಸಾಯಜಘಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಾ ತ್ವಾಮೇಕಮೇಕಮೇವ ಸಂತಂ ವಿಶ್ವೇಷು ಸರ್ವೇಷು ಸವನೇಷು ತದ್ವತ್ಪ್ರೇ-
ಕಾಹಾಹೀನಸತ್ತರೂಪೇಷು ಸರ್ವೇಷು ಸೋಮಯಾಗೇಷು ಯಜಮಾನಾಸ್ತುಂಜತೇ | ತ್ವರಯಂತಿ |
ಹವಿರಾದೀನಿ ದದತೇ | ಕೀದೃಶಂ ತ್ವಾಂ | ಸಮಾನಂ ಸರ್ವೇಷಾಮೇಕರೂಪಂ | ಕೀದೃಶಾ-
ಯಜಮಾನಾಃ | ವೃಷಮಣ್ಯವೋಽಭಿಮತವರ್ಷಣಾಯ ತ್ವಾಮೇವ ಮನ್ಯಮಾನಾಃ ಪೃಥಗ್ವಿಚ್ಯ

ಸ್ವಸ್ವಯಾಗೇ | ಕಿಮಿಚ್ಛಂತಃ | ಸ್ವಃ ಸ್ವರ್ಗಂ ಸುಖವಿಶೇಷಂ ವಾ ಸನಿಷ್ಯವಃ ಸಂಭಕ್ತುಕಾಮಾಃ ವೃಥಕ್
ತುಂಜತೇ | ಪೃಥಗೇವ ತ್ವರಯಂತಿ | ತುಂಜತಿರ್ವಾನಾರ್ಥಃ ಶಿಕ್ಷತಿ ತುಂಜತ ಇತಿ ತನ್ನಾಮಸು
ಪಾರಾತ್ | ತಂ ತಾದೃಶಂ ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ಶೂಷಸ್ಯ ಬಲಸ್ಯ ಸೇನಾರೂಪಸ್ಯ ಧುರಿ ವಹನೇ ತಜ್ಜಯಾಯ
ಧೀಮಹಿ | ಸ್ಥಾಪಯಾಮಃ | ಯದ್ವಾ | ಶೂಷಸ್ಯಾಸ್ಮದೀಯಶಾರೀರಬಲಸ್ಯ ಧುರಿ ಧೀಮಹಿ | ಶೂಷಮಿತಿ
ಬಲನಾಮ ಶೂಷಂ ಸಹ ಇತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಾರಾತ್ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಪರ್ಷಣಿಂ ನಾವಂ ನ ಪಾರಸ್ಯ
ಸಂಭಕ್ತೀಂ ಪೂರಯಿತ್ರೀಂ ವಾ ಫಲಸ್ಯ ನಾವಮಿವ | ತಾಂ ಯಥಾ ಭಾರವಹನೇ ಸ್ಥಾಪಯಂತಿ || ಪಾರ
ತಿರ ಕರ್ಮಸಮಾಪ್ತಾ | ಛಂದಸಿ ವನಸನೇತಿ ಸನೇರಿನ್ವತ್ಯಯಃ | ಪಾ. ೩-೨-೨೭ | ಪೃಷೋದರಾದಿಃ |
ಪಿಪರ್ತೇರಾಣಾದಿಕಃ ಸನಿಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ || ಕೀದೃಶಾ ವಯಂ | ಆಯವೋ ಮನುಷ್ಯಾ ಯಜಮಾನಾ
ಯಜ್ಞೈಃ ಸಾಧನೈರಿಂದ್ರಂ ನ ಚಿತಯಂತಃ ಪರಮೇಶ್ವರಮಿವ ತ್ವಾಂ ಚೇತಯಂತಃ | ಪರಮೇಶ್ವರ-
ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಭಾವಯಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ನಶಬ್ದ ಏವಕಾರಾರ್ಥಃ | ಇಂದ್ರಮೇವ ತ್ವಾಂ ಜಾನಂತಃ |
ತಥಾ ಸ್ತೋಮೇಭಿಃ ಸ್ತೋತ್ರೈರೀಂದ್ರಮೇವಾನಾಯವೋ ಗಚ್ಛಂತೋ ವಯಂ ಧೀಮಹಿ ||
ದಧಾತೇರ್ಲಿಂಜಃ ಛಂದಸಃ ಶಪೋ ಲುಕ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ವಿಶ್ವೇಷು ಸವನೇಷು—ಸಮಸ್ತ ನೋಮಯಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ಯಜ
ಮಾನರು) | ಪೃಥಕ್—(ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರೂ) ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ (ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ) | ವೃಷಮಣ್ಯವಃ—
(ನಿನ್ನನ್ನೇ) ಕಾಮವರ್ಷಕನನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವರಾಗಿ | ಸಮಾನಂ—(ಸರ್ವರಿಗೂ) ಸಮನಾದ | ತ್ವಾ ಏಕಂ—
ನಿನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನೇ (ಆರಾಧಿಸಲು) | ತುಂಜತೇ—ತ್ವರೆಮಾಡುತ್ತಾರೆ | ಹಿ—(ಇದು) ಪ್ರಸಿದ್ಧವಷ್ಟೆ | ಸ್ವಃ—ಸ್ವರ್ಗ
ಲೋಕವನ್ನು (ಸುಖವನ್ನು) | ಸನಿಷ್ಯವಃ—ವಡೆಯಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿ | ಪೃಥಕ್—ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯೇ |
(ತುಂಜತೇ—ತ್ವರೆಯಿಂದ ವ್ರಾಪ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ) | ತಂ—ಅಂತಹ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಶೂಷಸ್ಯ—(ಸೇನಾರೂಪ)
ಬಲದ | ಧುರಿ—ವಹನಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ (ಜಯವ್ರಾಪ್ತಿಗೋಸ್ಕರ) | ಪರ್ಷಣಿಂ—ವಾರವನ್ನು ಸೇರಿಸುವ | ನಾವಂ
ನ—ನಾವೆಯನ್ನು (ಭಾರವಹನಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಯೋಜಿಸುವಂತೆ) | ಧೀಮಹಿ—ಸ್ಥಾಪಿಸೋಣ | ಆಯವಃ—
ಮನುಷ್ಯರಾದ ನಾವು (ಯಜಮಾನರು) | ಯಜ್ಞೈಃ—ಯಜ್ಞರೂಪ ಸಾಧನಗಳಿಂದ | ಇಂದ್ರಂ ನ—(ನೀನೇ)
ಪರಮೇಶ್ವರನೆಂದು (ಇಂದ್ರನೆಂಬುದಾಗಿಯೇ) | ಚಿತಯಂತಃ—ಭಾವಿಸಿದವರಾಗಿ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) |
ಸ್ತೋಮೇಭಿಃ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ | ಇಂದ್ರಂ—ಇಂದ್ರನನ್ನೇ | ಆಯವಃ—(ಸ್ತುತಿಸಲು) ಪ್ರಾಪ್ತರಾಗಿ |
(ಧೀಮಹಿ—ತುಷ್ಟಿಪಡಿಸುತ್ತೇನೆ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

(ನಿನ್ನ ಆರಾಧಕರು) ನಿನ್ನನ್ನೇ ಅಭಿಮತವರ್ಷಕನೆಂದು ಭಾವಿಸಿದವರಾಗಿ, ಸಮಸ್ತ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬೊ
ಬ್ಬರೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ (ನಿನ್ನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ) ಭಾವಿಸುತ್ತಾರೆ, ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ಸ್ವರ್ಗ (ಸುಖ) ಕಾಮರಾಗಿ (ನಿನ್ನಲ್ಲಿಗೆ)
ಭಾವಿಸುತ್ತಾರೆ, ನಮ್ಮ ಬಲಕ್ಕೆ ಆಧಾರ ಭೂತನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು, (ಜನರನ್ನು) ದಾಟಿಸುವ ದೋಣಿಯಂತೆ, (ನಾವು)
ಆರಾಧಿಸುತ್ತೇವೆ, ಮನುಷ್ಯರಾದ ನಾವು, ನಿನ್ನನ್ನು ಇಂದ್ರನೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ನಿನ್ನನ್ನೇ ವ್ರಾಪ್ತರಾಗಿ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ
ತುಷ್ಟಿಪಡಿಸುತ್ತೇವೆ.

English Translation.

“ Hoping to partake of your bounties, (your worshippers) hasten severally in every rite to (adore) you, who ask one and all ; each severally seeking heaven. We meditate on you, the sustainer of our strength, like a boat that bears (passengers) across (a stream) : mortals, indeed, knowing Indra, propitiate him with sacrifices . mortals (propitiate him) with hymns.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ವೃಷಮುಣ್ಯವಃ ಸಮಾನಮೇಕಂ ವಿಶ್ವೇಷು ಸವನೇಷು ತುಂಜತೇ—ಅಭಿಮತವರ್ಷಣಾಯ ತ್ವಾಮೇವ ಮಸ್ಯಮಾನಾಃ ಸರ್ವೇಷಾಮೇಕರೂಪಂ ಏಕಮೇವ ಸಂತಂ ಏಕಾಹೀನಸತ್ತರೂಪೇಷು ಸೋಮ ಯಾಗೇಷು ತ್ವರಯಂತಿ ಹವಿರಾದೀನಿ ದದತೇ. ಯಜಮಾನರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇಸಮನಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ವಕ್ಷವಾತವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವನನು ಇಂದ್ರನೊಬ್ಬನೇ ಆಗಿರುವನೆಂದು ತಿಳಿದು ಇರುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಪ್ರಾತರಾದಿ ಮೂರುವನನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಸತ್ರಯಾಗರೂಪವಾಗಿರುವ ಏಕಾಹೀನಸತ್ತರೂಪವೇ ಮೊಲಾದ ಸೋಮಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ,

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—ದಾತಿ, ದಾತತಿ ಇವೇಮೊದಲಾದ ಹತ್ತು ದಾನಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಜತಿ ಎಂಬ ಪದವು (ನಿ. ೩-೧೬) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು

ತುಂಜೇತುಂಜೇ ಯ ಉತ್ತರೇ ಸ್ತೋಮಾ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ವಜ್ರಿಣಃ |

ನ ವಿಂಧೇ ಅಸ್ಯ ಸುಷ್ಪತಿಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೭-೭).

ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ತುಂಜೇ ತುಂಜೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದಾನೇದಾನೇ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ತುಂಜ ಶಬ್ದವು ದಾನಪರ್ಯಾಯವಚನವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ತುಂಜಧಾತುವು ದಾನವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪೃಥಕ್ ಸ್ವಃ ಸನಿಷ್ಯವಃ—ಯಜಮಾನರು ಅವರವರು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ಆಚರಿಸುವ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಅಥವಾ ಅತಿಶಯವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅನೇಕ್ಷಿಸುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದೆ.

ಸ್ವಃ ಎಂಬ ಪದವು ಸ್ವಃ ಪೃಶ್ನಿಃ ಎಂದು ಆರು ಸಾಧಾರಣ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸ್ವರಾದಿತ್ಯೋ ಭವತಿ, ಸು ಅರಣಃ, ಸು ಈರಣಃ, ಸ್ವೃತೋ ರಸಾನ್, ಸ್ವೃತೋ ಭಾಸಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ, ಸ್ವೃತೋ ಭಾಸೇತಿ ವಾ (ನಿ. ೨-೧೪) ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿತವಾಗಿದೆ. ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು—

ಪರಂ ಮೃತ್ಯೋ ಅನು ಪರೇಹಿ ಪಂಥಾಂ ಯಸ್ತೇ ಸ್ವ ಇತರೋ ದೇವಯಾನಾತ್ |

ಚಕ್ಷುಷ್ಮತೇ ಶೃಣ್ವತೇ ತೇ ಬ್ರವೀಮಿ ಮಾ ನಃ ಪ್ರಜಾಂ ರೀರಿಷೋ ಮೋತ ವೀರಾನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೮-೧)

ಈ ಋಕ್ತನಲ್ಲಿ ಸ್ವಃ ಎಂಬ ವದಕ್ಕೆ ಸ್ವೀಯನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನರಿಸಿದೆ.

ಶೂಷಸ್ಯ ಧುರಿ ಧೀಮಹಿ—ಸೇನಾರೂಪಸ್ಯ ಬಲಸ್ಯ ವಹಸೇ ಜಯಾಯ ಸ್ಥಾಪಯಾಮಃ |
ಯದ್ವಾ ಅಸ್ಮದೀಯಶಾರೀರಬಲಸ್ಯ ಧುರಿ ಧೀಮಹಿ| ಶೂಷ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎರಡುವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನರಿಸಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸೇನಾರೂಪನಿಂದ ಇರುವ ಬಲವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಸೇನೆಯನ್ನು ಜಯಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮುಂದಾಳಾಗಿ ಇರುವಂತೆ ಯಜಮಾನರಾದ ನಾವು ಆಶಂಸೆಮಾಡಿದ್ದೇವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನರಿಸಿದೆ. ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಜರಿಸುವ ನಮ್ಮ ಶರೀರದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಉಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಮೊದಲು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಶೂಷ ಶಬ್ದವು ಇವೃತ್ತಿಂಟು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬಲವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ, ಬಲವು ಸೇನೆಯೂ, ಅಥವಾ ಶರೀರಬಲವೂ ಆಗಬಹುದೆಂದು ಸಾಯಣರು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪರ್ಷಣಿಂ ನಾಮಂ ನ—ಪಾರಸ್ಯ ಸಂಭಕ್ತೀಂ ಪೂರಯಿತ್ರೀಂ ನಾ ಫಲಸ್ಯ ನಾವಮಿವ| ಬಹಳವಾದ ಭಾರವನ್ನೂ ಅನಾರವಾದ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನೂ ವಹಿಸಿರುವ ನಾವೆಯು (ಹಡಗು) ಸಮುದ್ರದ ದಡವನ್ನು ಸೇರಿಸು ವಂತೆಯೂ, ಫಲವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವಂತೆಯೂ ಎಂದು ಹೋಲಿಸಿ ಇಂದ್ರನು ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಯಜ್ಞ ಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ ಅದರ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ

ಆಯವಃ ಇಂದ್ರಂ ನ ಚಿತಯಂತಃ—ಮನುಷ್ಯಾಃ ಯಜಮಾನಾಃ ಪರಮೇಶ್ವರಮಿವ ತ್ವಾಂ ಭಾವಯಂತಃ | ಯದ್ವಾ ನಶಬ್ದ ಏವಕಾರಾರ್ಥಃ | ಇಂದ್ರಮೇವ ತ್ವಾಂ ಜಾನಂತಃ ಇಂದ್ರಮೇವ ಆಯವಃ ಗಚ್ಛಂತಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ವಯಂ ಧೀಮಹಿ | ಇಲ್ಲಿ ಆಯವಃ ಎಂಬ ವದವು ಎರಡುಸಾರಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಆಯವಃ ಎಂಬ ವದವನ್ನು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೮) ಪಾಠಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪರಮೇಶ್ವರನೆಂದು ತಿಳಿದು ಯಜ್ಞಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಸಿದಿರುತ್ತಾರೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಇಂದತೇವೈಶ್ವರ್ಯಕರ್ಮಣಃ (ನಿ. ೧೦-೮) ಐಶ್ವರ್ಯವಾಚಿಯಾಗಿರುವ ಇಂದ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಇಂದ್ರಪದವು ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು (ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಲಾಗಲಿ) ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ನಿರತಿಶಯವಾದ ಈಶಿತ್ವತ್ವವುಳ್ಳವನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರಬೋಧಕವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ, ಇದರಿಂದ ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯಭಾವದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರು ಪರಮೇಶ್ವರನೆಂದೇ ಭಾವಿಸುವರೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಅಥವಾ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಇಂದ್ರಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನರಿಸುವಾಗ ಇಂಧೇ ಭೂತಾನೀತಿ ನಾ ತದ್ಯದ್ಯಸಂ ಪ್ರಾಣೈಸ್ಸಮ್ಯಂಧಂಸ್ತದಿಂದ್ರಸ್ಯೇಂದ್ರತ್ವಂ ಇತಿ ವಿಜ್ಞಾಯತೇ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವ ರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಭೂತಾನಿ ಹ್ಯಸೌ ಅನ್ನೇನೋತ್ಪತ್ತ್ಯ ಅಧಿದೇವತಃ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಸ್ಥೋ ನಾ ಅಭ್ಯವಹಾರಯನ್ ವಿಭಜಮಾನಶ್ಚ ದೀಪಯತಿ ದ್ಯುತಿಮುಂತಿ ಕರೋತಿ |

ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿದೇವಭಾವದಿಂದಲೂ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮಭಾವದಿಂದಲೂ ಇರುವವನಾಗಿ ಅವರನ್ನು ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆದಕಾರಣ ಇಂದ್ರನು ವರಮೇಶ್ವರನ ಹಾಗೆ ಇರುವವನೆಂದು ಇಂದ್ರಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ **ಆಯಂಃ** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ತಿಳಿಯುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯಭಾವದಿಂದ ಇರುವ ಕಾರಣ ವರಮೇಶ್ವರನೆಂದೇ ತಿಳಿದು ಯಜ್ಞಗಳಿಂದಲೂ, ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಯಜಮಾನರಾದ ನಾನು ಧ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ ಮತ್ತು ನಿಪಾತಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ ನೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಉಪಮಾರ್ಥವನ್ನೂ ಅನಧಾರಾಣಾರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ತುಂಜತೇ—ತುಜಿ ಎಂಬುದು ದಾನಾರ್ಥಕವಾದ ನೌತ್ರಧಾತು. ಶಿಕ್ಷತಿ ತುಂಜತೇ (ನಿರು. ೩-೨೦-೮) ಎಂದು ದಾನಾರ್ಥಕ ಧಾತುಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. **ಹಿಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಷಮನ್ಯವಃ—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು **ಯಜಿಮನಿ**—(ಲಿ. ಸೂ. ೩-೩೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ,

ಸ್ವಃ—ನೃಜ್ ಸ್ವರೌ ಸ್ವರಿತೌ (ಫಿ. ಸೂ. ೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸನಿಷ್ಯವಃ—ಷಣು ದಾನೇ ಧಾತು. ಇನ್ ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸನಿಮಾತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ **ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಸರ್ವಪ್ರಾತಿಪದಿಕೇಭ್ಯೋ ಲಾಲಸಾಯಾಂ ಅಸುಕ್ ವಕ್ತವ್ಯಃ ಸುಗಾಗಮೋಽಸಿ ವಕ್ತವ್ಯಃ** (ಕಾ. ೭-೧-೫೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಕ್. ಸನಿಷ್ಯ ಎಂಬ ಕೈಜಂತದ ಮೇಲೆ ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ **ಅತೋಲೋಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೈಚಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪರ್ಷಣಿಂ—ಪಾರ ಕರ್ಮಸಮಾಪ್ತ. ಧಾತು ಷಣ ಸಂಭಕ್ತಾ ಧಾತು. **ಛಂದಸಿ ವನಸನ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹೀಗೆ ಇವುಗಳ ಮೇಲನದಿಂದ ಸ್ಯಷೋದರಾದೀನಿ ಯಥೋಪದಿಷ್ಟಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ವ್ಯಾ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕ ಸನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧೀಮಹಿ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲಿಬ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಘುಮಾಸ್ಥಾ ಗಾಸಾಜಹಾತಿಸಾಂ ಹಲಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಈತ್ಯ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಿತೆಯಂತೆ—ಚಿತ್ತೀ ಸಂಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಸತ್ಯಾಪೇಷಾಶ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್. ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋ ವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಗುಣ. ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ ಅಯಾದೇಶ. ಣಿಚ್ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಯವಃ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಛಂದಸೀಣಃ (ಉ. ಸೂ. ೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಚೋಽಙ್ಗಾತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ. ಅಯಾದೇಶ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸ್ತೋನೋಭಿಃ—ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಿಸಿಗೆ ಐನ್ ಭಾವ ವಿಕಲ್ಪನಾದುದರಿಂದ ಬಹುವಚನೇ ರ್ಝಲ್ಯೇತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯು. || ೨ ||

ಸಂಹಿತಾವಾಶಃ

ವಿ ತ್ವಾ ತತಸ್ತೇ ಮಿಥುನಾ ಅವಸ್ಯವೋ ವ್ರಜಸ್ಯ ಸಾತಾ ಗವ್ಯಸ್ಯ ನಿಃಸೃಜಃ
ಸಕ್ಷಂತ ಇಂದ್ರ ನಿಃಸೃಜಃ

ಯದ್ಗವ್ಯಂತಾ ದ್ವಾ ಜನಾ ಸ್ವರ್ಯಂತಾ ಸಮೂಹಸಿ
ಅವಿಷ್ಕರಿಕ್ರದ್ವೃಷಣಂ ಸಚಾಭುವಂ ವಜ್ರಮಂದ್ರ ಸಚಾಭುವಂ || ೩ ||

|| ಸದಪಾರಃ ||

ವಿ | ತ್ವಾ | ತತಸ್ತೇ | ಮಿಥುನಾಃ | ಅವಸ್ಯವೋಃ | ವ್ರಜಸ್ಯ | ಸಾತಾ | ಗವ್ಯಸ್ಯ | ನಿಃಸೃಜಃ | ಸಕ್ಷಂತಃ |
ಇಂದ್ರ | ನಿಃಸೃಜಃ |

ಯತ್ | ಗವ್ಯಂತಾಃ | ದ್ವಾ | ಜನಾಃ | ಸ್ವಃ | ಯಂತಾಃ | ಸಂಘೂಹಸಿ |

ಅವಿಃ | ಕರಿಕ್ರತ್ | ವೃಷಣಂ | ಸಚಾಭುವಂ | ವಜ್ರಂ | ಇಂದ್ರಃ | ಸಚಾಭುವಂ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಾ ತ್ವಾಮುದ್ಧಿಶ್ಯ ಮಿಥುನಾಃ ಪತ್ನೀಸಹಿತಾ ಯಜಮಾನಾಃ ನಿ ತತಸ್ತೇ | ಯಜ್ಞಂ
ವಿತಸ್ತೇ | ಯದ್ವಾ | ಯಜ್ಞೇ ಪಯೋವ್ರತಾದಿನಾತ್ಮಾನಮುಪಪ್ಸಯಂತಿ || ತಸು ಉಪಪ್ಸಯೇ |
ಭಾಂದಸೇ ಲಿಖೀರಯೋ ರ ಇತಿ ರೇಭಾವಃ || ಕಿಮರ್ಥಂ | ಗವ್ಯಸ್ಯ ವ್ರಜಸ್ಯ ಸಾತಾ ಗವಾಂ
ಸಂಬಂಧಿನೋ ಯೂಥಸ್ಯ ಲಾಭೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ | ನ ಚ ಸರ್ವತ್ರಾಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಾದಿನಿತ್ಯವಾಕ್ಯೇಷು
ಕಾರೀರೀಚಿತ್ರಾದಿಕಾಮ್ಯವಾಕ್ಯೇಷು ಯಸ್ಯೋದಯಂ ಯಸ್ಯ ಗೃಹಾನಿತ್ಯಾದಿನೈಮಿತ್ತಿಕವಾಕ್ಯೇಷು
ಪುರುಷಸ್ಯೈವಾರ್ಥತ್ವಾದೇಃ ಸದ್ವಾನಾತ್ರಸ್ಯೈವಾಧಿಕಾರಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಸ್ತು ಸತ್ಯಪೃಥಿವ್ಯೇಽಧ್ಯಯಾಭಾವೇನ
ವಿದ್ವತ್ತಾಯಾ ಅಭಾವಾದತ ಏವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಭಾವಾಚ್ಚ ನಾಸ್ತ್ಯಧಿಕಾರ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ | ಯದ್ಯಪಿ
ಸ್ತ್ರಿಯಾ ನಾಸ್ತಿ ಪೃಥಗಧಿಕಾರಸ್ತಥಾಪಿ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾಯಾಂ ಷಷ್ಠೇಽಧಿಕಾರಾಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯ-
ಚತುರ್ಥಾಭ್ಯಾಮಧಿಕರಣಾಭ್ಯಾಂ ಅಸ್ತೈವ ಸ್ತ್ರಿಯಾ ಅಧಿಕಾರಃ ಸ ಚ ಪತ್ನಾ ಸಹೇತಿ ಪ್ರಸಂಚಿತತ್ಯಾತ್
ಜಾಯಾಪತೀ ಅಗ್ನಿಮಾದಧೀಯಾತಾಮಿತ್ಯಾಧಾನವಿಧಾನಾತ್ ಸ್ತೂತಿ೦ ಚ ನಾಸ್ತಿ ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ
ಪೃಥಗ್ಯಜ್ಞೋ ನ ವ್ರತಂ | ಮ. ಜ-೧೫೫ | ಇತಿ ಪೃಥಗಧಿಕಾರಸ್ಯೈವ ನಿವಾರಿತತ್ವಾದಸ್ಯೈವ ಸ್ತ್ರಿಯಾಃ
ಪತ್ನಾ ಸಹಾಧಿಕಾರಃ | ಅಧ್ಯಯನಾಭಾವೇಽಸಿ ವೇದಂ ಪತ್ನೈವ ಪ್ರದಾಯ ವಾಚಯೇತ್ | ಅ. ೧೦-೧೧ ||
ಇತಿ ಸೂತ್ರಕಾರವಚನಾತ್ ಪತ್ನೈವಾಸ್ತು ಇತ್ಯಾದಿವಿಧಿಷು ಸುಪ್ರಜಸ್ತಾ ವಯಂ | ತೈಂ. ಸಂ.
೧-೧-೧೦-೧ | ಇತ್ಯಾದಿಮಂತ್ರವಿಧಾನಾದ್ಯತ್ರ ವಚನಮಸ್ತಿ ತತ್ರಾಸ್ತೈವ ಮಂತ್ರೇಽಧಿಕಾರಃ ಕಿಂ ಹಿ
ವಚನೇನ ಕುರ್ಯಾನ್ನಾಸ್ತಿ ವಚನಸ್ಯಾತಿಭಾರ ಇತಿ ನ್ಯಾಯಾತ್ | ತಸ್ಮಾನ್ನಿಥುನಾ ಯಜ್ಞಂ ತತಸ್ತು
ಇತ್ಯೇತದ್ವ್ಯಕ್ತಂ | ಕೀದೃಶಾಸ್ತೇ | ಅವಸ್ಯವ ಇಂದ್ರಾಯಾತ್ಮನೇ ವಾ ತೃಪ್ತಿಮಿಚ್ಛಂತಃ ನಿಃಸೃಜೋ
ನಿಃಶೇಷೇಣ ಹವಿಸ್ತ್ರಿಜಂತಃ ಸಕ್ಷಂತಃ || ಸಕ್ಷತಿಗರ್ತೃರ್ಥಃ || ತ್ವಾಂ ಸಂಭಜಮಾನಾಃ | ಪುನಸ್ತು ಏವ
ವಿಶೇಷ್ಯಂತೇ | ನಿಃಸೃಜಃ ಫಲಪ್ರತಿಬಂಧಕಂ ಪಾಪಂ ನಿರ್ಗಮಯಂತಃ | ಕಸ್ತವ ವಿಶೇಷ ಇತಿ ತದುವಚ್ಯತೇ |
ಯದ್ಯಸ್ಮಾತ್ತಾರಣಾದ್ಯವ್ಯಂತಾ ಗಾಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತಾ || ಗೋಶಬ್ದಾತ್ಪಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ | ವಾಂತೋ
ಯಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತ್ಯನಾದೇಶಃ || ಸ್ವರ್ಯಂತಾ ಸ್ವರ್ಗಂ ಯಂತಾ ಗಂತುಮುದ್ಯುಕ್ತಾ ದ್ವಾ ಜನಾ ದ್ವೌ
ಜಾಯಾಪತಿರೂಪೌ ಜನೌ ಸಮೂಹಸಿ | ಸಂಯುಕ್ತಯೋರೇವಾಭಿಮತಂ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಕಂ ಪ್ರಾಪಯಸಿ |
ಯದ್ವಾ | ಸಮ್ಯಗನುಷ್ಠಿತವಂತಾವಿತ್ಯೂಹಸಿ ನಿಶ್ಚಿನೋಷಿ | ಅತಃ ಪತ್ನೀಸಹಿತಾ ಅನುತಿಷ್ಠಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ |
ಕಿಂ ಚ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ವೃಷಣಂ ವರ್ಷಕಂ ಕಾಮಾನಾಂ ಸಚಾಭುವಂ ಸಹ್ಯವೋತ್ಪನ್ನಂ ತ್ವಯಾ ವಿನಾ
ಭೂತಂ ತಥಾ ಸಚಾಭುವಂ ಶತ್ರುವಧಾದಿನ್ಯಾಸಾರಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನ ಸಹ್ಯವೋತ್ಪನ್ನಂ ವಜ್ರಮಾವಿಷ್ಕರಿಕ್ರತ್ |
ಆವಿಷ್ಕರ್ವನ್ಮುಕಟಿಯನ್ವರ್ತಸ ಇತಿ ಶೇಷಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—(ಎಲೈ) ಇಂದ್ರನೇ | ಯತ್—ಯಾವ ಕಾರಣ (ನೀನು) | ಗವ್ಯಂತಾ—ಗೋವುಗಳನ್ನು
(ತಮ್ಮ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೋಸ್ಕರ) ಇಚ್ಛಿಸುವವರೂ | ಸ್ವಃ ಯಂತಾ—ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರೂ
(ಆದ) | ದ್ವಾ ಜನಾ—(ಜಾಯಾಪತಿ ರೂಪರಾದ) ಇಬ್ಬರನ್ನೂ | ಸಂ ಊಹಸಿ - ಸಂಯುಕ್ತರಾದ ಅವರಿಬ್ಬರನ್ನು

(ಅಭಿಮತವಾದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಲೋಕಗಳಿಗೆ) ಸೇರಿಸುತ್ತೀಯೋ, ಅಥವಾ, ಕರ್ಮವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡಿ ದಾರೆಂದು ಸಿಶ್ವಯಿಸುತ್ತೀಯೋ | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | (ಹೇ) ಇಂದ್ರ—(ಎಲೈ) ಇಂದ್ರನೇ | (ತ್ವಂ—ನೀನು) | ವೃಷಣಂ—ಕಾಮವರ್ಷಕವೂ | ಸಚಾಭುವಂ—ನಿನ್ನೊಡನೆಯೇ ಉದ್ಭೂತವಾದುದು (ನಿನ್ನನ್ನ ಗಲದೇ ಇರುವುದೂ | ಸಚಾಭುವಂ—(ಶತ್ರುವಧಾದಿ ವ್ಯಾವಾರ) ಸಹಚರಿತವಾಗಿಯೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದೂ (ಆದ) | ವಜ್ರಂ—ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು | ಅಪಿಃ ಕರಿಕ್ರತ್—ವ್ರಕಟಿಸುತ್ತಿರುತ್ತೀಯೋ | (ತತ್—ಆದಕಾರಣ) | (ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ಅವಸ್ಯವಃ—(ತಮಗೆ ಅಥವಾ ನಿನಗೆ) ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವವರೂ | ನಿಃ ಸೃಜಃ—ನಿಃಶೇಷವಾಗಿ (ಹವಿಸ್ಸನ್ನು) ತ್ಯಾಗಮಾಡುವವರೂ | ಸಕ್ಷಂತಃ—(ನಿನ್ನನ್ನದ್ದೇಶಿಸಿ) ಗಮಿಸುವವರೂ | ನಿಃ ಸೃಜಃ—(ಫಲವ್ರತಿಬಂಧಕವಾದ ವಾವನನ್ನು) ಹೊರಡಿಸುವವರೂ (ಆದ) | ಮಿಥುನಾಃ—ಪತ್ತೀಸಹಿತರಾದ ಯಾಗ ಕರ್ತೃಗಳು | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನ (ಉದ್ದೇಶಿಸಿ) | ಗವ್ಯಸ್ಯ—ಗೋಸಂಬಂಧವಾದ | ವ್ರಜಸ್ಯ—ಹಿಂಡಿನ | ಸಾತಾ—ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೋಸ್ಕರ | ವಿ ತತಸ್ರೇ—(ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು) ಆಚರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಅಥವಾ) (ಪಯೋವ್ರತಾದಿಗಳಿಂದ ದೇಹವನ್ನು) ದಂಡಿಸುತ್ತಾರೆ.

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಗವಾಧ್ಯವೇಕ್ಷಿಗಳೂ, ಸ್ವರ್ಗಕಾಮಿಗಳೂ ಆದ ದಂಪತಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಫಲಪ್ರದನಾಗುತ್ತೀಯೆ ; ಮತ್ತು ಇಷ್ಟಾರ್ಥವರ್ಷಕವೂ ನಿನ್ನೊಡನೆಯೇ ಸದಾ ಇತಕ್ಕದ್ದೂ, (ಶತ್ರುವಧಾದಿ ಗುಣ) ಸಹಿತವಾಗಿಯೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದೂ ಆದ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ವ್ರಕಟಿಸುತ್ತಿರುತ್ತೀಯೇ ; ಆದುದರಿಂದ, ನಿನಗೆ ಮತ್ತು ತಮಗೆ (ಇಬ್ಬರಿಗೂ) ತೃಪ್ತಿಯನ್ನ ಪೇಕ್ಷಿಸುವವರೂ, ನಿಃಶೇಷವಾಗಿ ಹವಿದಾನಮಾಡುವವರೂ, (ನಿನ್ನನ್ನೇ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ) ಬರುವವರೂ, (ಫಲವ್ರತಿಬಂಧಕವಾದ ವಾವನನ್ನು) ಹೊರಡುವವರೂ ಆದ ಯಜಮಾನ ದಂಪತಿಗಳು, ಗೋವ್ರಜಪ್ರಾಪ್ತಿಗೋಸ್ಕರ ನಿನ್ನನ್ನದ್ದೇಶಿಸಿ, ಯಜ್ಞವನ್ನು (ಪಯೋವ್ರತಾದಿಗಳನ್ನು) ಆಚರಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

The (married) couples, anxious to satisfy you, and presenting (oblations) together, celebrate (your worship), for the sake of (obtaining) herds of cattle ; presenting (you), Indra (oblations): you well know that these two persons are desirous of cattle, are desirous of heaven, and (you abide), displaying your thunderbolt, the shower (of benefits), your constant companion, ever Indra, associated (with you).

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ನ ಚಿ ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಾದಿನಿತ್ಯವಾಕ್ಯೇಷು ಸರ್ವತ್ರ ಕಾರೀರೀಚಿತಾದಿಕಾಮ್ಯವಾಕ್ಯೇಷು ಯಸ್ಯೋದಯಂ ಯಸ್ಯ ಗೃಹಾನ್ ಇತ್ಯಾದಿ ನೈಮಿತ್ತಿಕವಾಕ್ಯೇಷು ಪುರುಷಸ್ಯೈವಾರ್ಥಿತ್ವಾದೇಃ ಸದ್ಭಾವಾತ್ ತಸ್ಯೈವಾಧಿಕಾರಃ | ಸ್ತ್ರಿಯಾಸ್ತು ಸತ್ಯಪಿ ಅರ್ಥಿತ್ವೇ ಅಧ್ಯಯನಾಭಾವೇನ ವಿದ್ವತ್ಪ್ರಾಯಾ ಅಭಾವಾತ್ ಅತ ಏವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಭಾವಾಚ್ಚ ನಾಸ್ತಧಿಕಾರ ಇತಿ ನಾಚ್ಯಮ್ | ಯಾವಜ್ಜೀವಮಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಂ

ಕುರ್ವೀತೆ ಎಂಬ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತವಾಕ್ಯಗಳು ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವನ್ನು ಬದುಕಿರುವವರಿಗೂ ತನ್ನದಿ ಸ್ವಯತವಾಗಿ ಆಚರಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಸತ್ಯವಾಕ್ಯಗಳೆನಿಸುತ್ತವೆ. ವೃಷ್ಟಿಕಾಮುಃ ಕಾರೀರಾಃ ಯಜೇತೆ ಎಂಬ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳು ಕಾಮನೆಯನ್ನು ಬೋಧಿಸಿ ಆಯಾಯ ಕಾಮನೆಯುಳ್ಳವರು ಆಯಾಯ ಕಾಮಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆಯಾಯ ಯಾಗಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕೆಂದು ಬೋಧಿಸುವ ಕಾರಣ ಕಾಮ್ಯವಾಕ್ಯಗಳೆನಿಸುತ್ತವೆ. ಯಸ್ಯೋದಯಂ ಯಸ್ಯ ಗೃಹಾನ್ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳು ಆಯಾಯ ನಿಮಿತ್ತಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಆಯಾಯ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ರವೇ ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಸುವ ಕಾರಣ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ವಾಕ್ಯಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ನಿತ್ಯ, ಕಾಮ್ಯ, ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಯಾಗಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವೈರುಷನಿಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು (ಅಭಿಲಾಷೆಯು) ಇರುವುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಅಧಿಕಾರವಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವೈರುಷನಿಗೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿಲಾಷೆಯು ಇರುವ ಹಾಗೆ ಸ್ತ್ರೀಯೂ ಅಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದಾದರೂ ಅವಳಿಗೆ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡದೆ ಇರುವ ಕಾರಣ ಸರಿಯಾದ ತಿಳುವಳಿಕೆಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಯಾಗಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಧಿಕಾರವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವು ನಿಷೇಧಮಾಡಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ.

ಯದ್ಯಪಿ ಸ್ತ್ರಿಯಾಃ ನಾಸ್ತಿ ಪೃಥಗಧಿಕಾರಃ ತಥಾಪಿ ಪೂರ್ವಮಾಮಾಂಸಾಯಾಂ ಷಷ್ಠೇ ಅಧಿಕಾರಾಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಚತುರ್ಥಾಭ್ಯಾಂ ಅಧಿಕರಣಾಭ್ಯಾಂ ಅಸ್ತೈವ ಸ್ತ್ರಿಯಾ ಅಧಿಕಾರಃ ಸ ಚ ಸತ್ಯಾ ಸದೇತಿ ಪ್ರಸಂಚಿತತ್ವಾತ್ “ಜಾಯಾಪತೀ ಅಗ್ನಿಮಾದಧೀಯಾತಾಂ” ಇತ್ಯಾಧಾನವಿಧಾನಾತ್ | ಹೀಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವಿಚಾರವನ್ನು ವಿಮರ್ಶಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ, ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡದಿರುವುದು, ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ಇವುಗಳಿಂದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ, ಪೂರ್ವಮಾಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಆರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು, ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದವರು ಇವರನ್ನು ವಿನೇಚನೆ ಮಾಡಿ ತಿಳಿಸುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಾಧ್ಯಾಯವೆಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೂ ಅಧಿಕಾರವು ಇರುವುದು. ಅದೂ ಕೂಡ ವತಿಗೆ ಇರುವ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ವಿವರವಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಮಾಡಿ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ (ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ವತಿಯ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇರುವುದು) “ಜಾಯಾಪತೀ ಅಗ್ನಿಮಾದಧೀಯಾತಾಂ” ದಂವತಿಗಳು ಅಗ್ನಿಧಾನವನ್ನು ಆಚರಿಸುವರು ಎಂಬ ಶ್ರುತವಚನವು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮನುಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ “ನಾಸ್ತಿ ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ಪೃಥಕ್ ಯಜ್ಞೋ ನ ವ್ರತಂ” (ಮನು ೫-೧೫೫) ಇತಿ ಪೃಥಗಧಿಕಾರಸ್ಯೈವ ನಿವಾರಿತತ್ವಾತ್. ಅಸ್ತೈವ ಸ್ತ್ರಿಯಾಃ ಪೃಥಗಧಿಕಾರಃ. ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ವ್ರತ ಯಜ್ಞಾಚರಣೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಅಧಿಕಾರವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದೂ ವತಿಯ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಇವರು ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಬಹುದು ಎಂದೂ, ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ವಿಮರ್ಶಮಾಡಿ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ.

ಅಧ್ಯಯನಾಭಾವೇಽಪಿ ವೇದಂ ಪತ್ನೈಃ ಪ್ರದಾಯ ನಾಚಯೇತ್ (ಆ. ಶ್ರು. ಸೂತ್ರ ೧-೧೧) ಇತಿ ಸೂತ್ರಕಾರವಚನಾತ್ ಪತ್ನೈಃ ಸ್ವಾಸ್ತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಧಿಷು ಸುಪ್ರಜಸಸ್ತಾವಯಂ (ತೈ ಸಂ. ೧-೧-೧೦-೧).

ಇತ್ಯಾದಿಮಂತ್ರವಿಧಾನಾತ್ ಯತ್ರ ವಚನಮಸ್ತಿ ತತ್ರ ಅಸ್ಮ್ಯೇವ ಮಂತ್ರೇ ಅಧಿಕಾರಃ | ಕಿಂ ಹಿ ವಚನೇನ ಕುರ್ಯಾತ್ ನಾಸ್ತಿ ವಚನಸ್ಯಾತಿಭಾರಃ ಇತಿ ನ್ಯಾಯಾತ್ | ತಸ್ಮಾತ್ ಮಿಥುನಾಃ ಯಜ್ಞಂ ತತಸ್ತೇ ಇತ್ಯೇತತ್ ಯುಕ್ತಂ | ತ್ರೈತ್ತೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಸಮಾಚೇನವಾದ ವ್ರಜೆಯಿಂದ ನಾವು ಕೂಡಿರುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ದರ್ಭೆಯನ್ನು ಪತ್ನಿಯ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟು ಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಿಸಬೇಕು ಎಂದು ವಿಧಿವಾಕ್ಯವು ಇರುವುದು. ಇವುಗಳಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಶ್ರೌತಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವು, ವೇದಾಧ್ಯಯನವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ವಚನಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಆಯಾಯ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವು ಇರುವುದೆಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಗಮಕವು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಅರ್ಧವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ವಚನವು ಸಾರ್ಥಕ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ವಚನವು ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಧವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯೋಕ್ತವಾದ ವಚನದಂತೆ ಅನ್ವಾಧಾನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ವತಿಯೊಡನೆಯೇ ಅಧಿಕಾರವು ಇರುವ ಕಾರಣ ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಿಥುನಾಃ ಯಜ್ಞಃ ತತಸ್ತೇ ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅವಸ್ಯವಃ ನಿಸ್ಸೃಜಃ—ಇಂದ್ರಾಯ ಆತ್ಮನೇ ವಾ ತೃಪ್ತಿಮಿಚ್ಛಂತಃ ನಿಶ್ಯೇಷೇಣ ಹವಿಸ್ಸೃಜಂತಃ | ಇಂದ್ರನಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಯಜಮಾನರು ತಮ್ಮ ಉದ್ದೇಶಾನುಸಾರವಾಗಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಲಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ಅರ್ಥ. ನಿಸ್ಸೃಜಃ ಎಂಬ ವದವು ಎರಡುಸಾರಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಫಲಪ್ರತಿಬಂಧಕಂ ಪಾಪಂ ನಿರ್ಗಮಯಂತಃ ಯಜಮಾನರು ತಮ್ಮ ಅಭಿಲಾಷಣೀಯವಾದ ಫಲವನ್ನು ಹೊಂದಲು ತಡೆಮಾಡುವ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಯಜ್ಞಾಚರಣೆಯಿಂದ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವರು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಗಮ್ಯಂತಾ, ಸ್ವರ್ಯಂತಾ ದ್ವಾ ಜನಾ ಸಮೂಹಸಿ—ಗಾಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತಾ ಸ್ವರ್ಗಂ ಗಂತುಮು-
ದ್ಯುಕ್ತಾ ಜಾಯಾಪತಿರೂಪಾ ಜನಾ ಅಭಿಮತಂ ಸ್ವರ್ಗಂ ಪ್ರಾಪಯಸಿ | ಯದ್ವಾ ಸಮ್ಯಗನುಷ್ಠಿತವಂತಾ ಇತಿ ನಿಶ್ಚಿನೋಷಿ | ಯಜಮಾನರು ಪತ್ನೀಸಹಿತರಾಗಿ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಲಿಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ, ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಅವರಿಬ್ಬರ ಇಷ್ಟಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವನೆಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ, ಯಜ್ಞರೂಪವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಸರಿಯಾದ ರೀತಿಯಿಂದ ಆಚರಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ಇಂದ್ರನು ತಿಳಿಯುವನೆಂದು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿ, ಇವರಿಬ್ಬರ ಅಭಿಮತವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಪೂರ್ಣಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪತ್ನೀಸಹಿತರಾಗಿಯೇ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವರ್ಷಣಂ ಸಚಾಭುವಂ—ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಕಂ ಅವಿನಾಭೂತಂ | ಇಂದ್ರನು ತನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅವರವರ ಇಷ್ಟಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿ ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಇವನು ಯಾವಾಗಲೂ ಕಾಮಪೂರಣ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವದಾ ನಿರತನಾಗಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಸಚಾಭುವಂ ವಜ್ರಂ ಅ ವಿಷ್ವರಿಕ್ತತ್—ಶತ್ರುವಧಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನ ಸಹ್ಯವೋತ್ಪನ್ನಂ ವಜ್ರಂ ಪ್ರಕಟಯನ್ ವರ್ತತೇ | ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ನಿಯತವಾಗಿ (ಯಾವಾಗಲೂ) ಧರಿಸಿರುವನೆಂದು ಇಂದ್ರನ ಅನ್ಯಭಿಚರಿತವಾದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ತತಸ್ತೇ—ತಸು ಉಪಕ್ಷಯೇ. ಧಾತು. **ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ಜಲಜ್ಜ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ **ಲಿಟಸ್ತುರ್ದುಯೋ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇರೇ ಆದೇಶ. ಇರಯೋರೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ರೇ ಆದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಅತಿಬಂತದ ನರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವಸ್ಯಮಃ—ಅವಂತೀತಿ ಅವಾಃ ದೇವಾಃ, ತಾನ್ ಇಚ್ಛಂತಿ ಎಂದು ವಿನಿಶ್ಚಯಮಾಡಿದಾಗ **ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್. **ಸರ್ವಸ್ವಾತಿಶದಿಕೇಭ್ಯಃ ಲಾಲಸಾಯಾಂ ಸುಕ್ ವಕ್ತವ್ಯಃ** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಸುಕ್. **ಕೃಚ್ಛಂದಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಜಂತದ ಮೇಲೆ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಕೃಜಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋವಾತ್ ನಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೂತಾ—ಷಣು ದಾನೇ. ಧಾತು. **ಉತಿಯೋತಿಜೂತಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾದ ಕ್ರಿಸ್ತಂತಮೋಡನೆ ನಿಮಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಸಪ್ತಮಾ ಏಕವಚನ ನರವಾದಾಗ **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಡಾದೇಶ. ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಟಿಗೆ (ಇಕಾರ) ಲೋಪ. ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿ ಸ್ವರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗಮ್ಯಸ್ಯ—ಗೋಪಯಿಸೋರ್ಯತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಬಂಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ವಾಂತೋ ಯಿ ಪ್ರತ್ಯಯೇ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆವಾದೇಶ. **ಯತೋ ನಾವಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಸ್ಸೃಜಃ—ಸೃಜ ವಿನರ್ಗೇ. ಧಾತು. **ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸವಾದಾಗ ಕೃದತ್ತರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಪ್ತಂತಃ—ಸಪ್ತ ಗತೌ. ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲನಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಗಮ್ಯಂತಾ—ಗಾಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛಂತೌ. ಗಮ್ಯಂತೌ. **ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ವಾಂತೋ ಯಿ ಪ್ರತ್ಯಯೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಓಕಾರಕ್ಕೆ ಆವಾದೇಶ. ಗಮ್ಯ ಎಂಬ ಕೃಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ದ್ವಿವಚನ ಪರವಾದಾಗ **ಉಗಿದಿಚಾಂ ಸರ್ವ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ದ್ವಾ, ಜನಾ, ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಂತಾ—ಇಣ್ ಗತೌ. ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. **ಇಣೋ ಯಣ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯಣಾದೇಶ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಡಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂ ಊಹಸಿ—ಊಹ ವಿತರ್ಕೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ನುಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕನಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗಃ
ವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್, ಸಿವ್ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.
ತಿಜ್ ಚೋದಾತ್ತವತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಸಂ) ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ೪

ವಿಡುಷ್ಟೇ ಅಸ್ಯ ನೀರ್ಯಸ್ಯ ಪೂರವಃ ಪುರೋ ಯದಿಂದ್ರ ಶಾರದೀರನಾತಿರಃ
ಸಾಸಹಾನೋ ಅವಾತಿರಃ |

ಶಾಸ್ತಮಿಂದ್ರ ನುತ್ಯಮಯಜ್ಞಂ ಶವಸಪ್ತತೇ |

ಮಹೀಮನುಷ್ಣಾಃ ಪೃಥಿವೀಮಿಮಾ ಅಪೋ ಮಂದಸಾನ ಇಮಾ
ಅಪಃ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ ||

ವಿಡುಃ | ತೇ | ಅಸ್ಯ | ನೀರ್ಯಸ್ಯ | ಪೂರವಃ | ಪುರಃ | ಯತ್ | ಇಂದ್ರ | ಶಾರದೀಃ | ಅವ್ರತಾತಿರಃ |
ಸಾಸಹಾನಃ | ಅವ್ರತಾತಿರಃ |

ಶಾಸಃ | ತಂ | ಇಂದ್ರ | ನುತ್ಯಂ | ಅಯಜ್ಞಂ | ಶವಸಃ | ಸತೇ |

ಮಹೀಂ | ಅಮುಷ್ಣಾಃ | ಪೃಥಿವೀಂ | ಇಮಾಃ | ಅಪಃ | ಮಂದಸಾನಃ | ಇಮಾಃ | ಅಪಃ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ನೀರ್ಯಸ್ಯ ತವ ಸಂಬಂಧಿನೋಽಸ್ಯ ನೀರ್ಯಸ್ಯ || ಕರ್ಮಣಿ ಷಷ್ಠೀ ||
ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಮೇತದ್ವೀರ್ಯಂ ವಿಡುಃ | ಯೇ ಪೂರವೋ ಮನುಷ್ಯಾ ಯಜಮಾನಾಸ್ತವ ಮಹತ್ತ್ವಂ
ಜಾನಾನಾಸ್ತಾಮೇವ ಯಜಂತಿ ತೇ ವಿಡುಃ | ಯದ್ವಾ | ಅಸ್ಯ ನೀರ್ಯಸ್ಯ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಮಿತಿ ಶೇಷಃ ||
ವಿಡುಷ್ಯ ಇತ್ಯತ್ರ ಯುಷ್ಮತ್ತತ್ತಪ್ರಾಪ್ತಿ ಸರ್ವಜನೀಯಸ್ಯ ಸತ್ಯಂ || ನೀರ್ಯಮೇವ ವಿಶೇಷ್ಯತೇ |
ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯದ್ಯಸ್ಮಾತ್ಪಾರಣಾತ್ ಶಾರದೀಃ ಸಂವತ್ಸರಸಂಬಂಧಿನೀಃ ಸಂವತ್ಸರಸರ್ಯಂತಂ

ಪ್ರಾಕಾರಪರಿಖಾದಿಭಿದ್ಯಧೀಕೃತಾಃ ಪುರಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ಪುರೀರನಾತಿರಃ ಅನಾಶಯಃ || ಅವಪೂರ್ವ-
ಸ್ತಿರತಿನಾಶನಾರ್ಥಃ || ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ | ಸಸಹಾನಸ್ತತ್ರತ್ಯಾನಭಿಭವನ್ ಧನಾದ್ಯಪಹಾರೇಣ ಪೀಡಯನ್ ||
ಸಹತೇರ್ಯಜ್ಞಲುಗಂತಾತ್ತಾಚ್ಛೀಲಿಕಶ್ಚಾನಶ್ || ಅನಾತಿರಃ | ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತಂ ಮರ್ತ್ಯಂ
ಮರಣಧರ್ಮಾಣಮಯಜ್ಯಮಯಷ್ವಾರಂ ಯಜ್ಞವಿಘಾತಿನಂ ರಾಕ್ಷಸಾದಿ ಶಾಸಃ | ನಿಗ್ರಹೀತವಾನಸಿ |
ಹೇ ಶವಸಸ್ತತೇ ಬಲಸ್ಯ ಪಾಲಕೇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಮಹೀಂ ಮಹತೀಂ ಪೃಥಿವೀಮಿಮಾ ಅಸಶ್ಚ ಸಮುದ್ರ-
ನದ್ಯಾತ್ಮಕಾನ್ಯುದಕಾನಿ ಚಾಮುಷ್ಣಾಃ | ಬಲಾದಪಹೃತವಾನಸಿ | ಅಸುರೈರನ್ಯೈರ್ವಾ ಯಜ್ಞವಿದ್ಯೇಷಿಭಿ-
ರಾಕ್ರಾಂತಾಂ ಭೂಮಿಂ ತತ್ಸಂಬಂಧಿನೀರಪಶ್ಚ ತೇಷಾಂ ಪುರಾಣಿ ಭಿತ್ತಾಪಹೃತವಾನಸೀತ್ಯರ್ಥಃ |
ಕಿಂ ದುಃಖೇನ | ನೇತ್ಯಾಹ | ಮಂದಸಾನೋ ಹೃಷ್ಯನ್ನೇವೇಮಾ ಅಪ ಇಮಾನ್ಯಸ್ಕಾರ್ಯಾಣಿ
ಪ್ರೀಹ್ಯಾದ್ಯನ್ಯನ್ಯಮೌಷ್ಣಾಃ | ಲಬ್ಧವಾನಸಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—(ಎಲೈ) ಇಂದ್ರನೇ | ಯತ್—ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಶಾರದೀಃ—ಸಂವತ್ಸರ
ಸಂಬಂಧಿಯಾದ (ಅನೇಕ ಸಂವತ್ಸರಗಳು ದೃಢವಾಗಿರುವಂತೆ ಕಟ್ಟಿಲ್ಪಟ್ಟ) | ಪುರಃ—(ಶತ್ರು) ನಗರಗಳನ್ನು | ಅವ
ಅತಿರಃ—ನಾಶಮಾಡಿದೆಯೋ | ಸಸಹಾನಃ—(ಆ ನಗರಗಳಲ್ಲಿದ್ದವರನ್ನು ಧನಾದ್ಯವಹಾರದಿಂದ) ಪೀಡಿಸುತ್ತಾ |
ಅವ ಅತಿರಃ—ನಾಶಮಾಡಿದೆಯೋ | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತೂ) | (ಹೇ) ಇಂದ್ರ—(ಎಲೈ) ಇಂದ್ರನೇ | ತಂ—ಆ |
ಮರ್ತ್ಯಂ—ಮರಣಶೀಲನಾದ ಮತ್ತು | ಆಯಜ್ಯಂ—ಯಜ್ಞಮಾಡದೇ ಇರುವವನನ್ನು (ಯಜ್ಞವಿಘಾತಕನನ್ನು) |
ಶಾಸಃ—ನಿಗ್ರಹಿಸಿದೆಯೋ | (ಹೇ) ಶವಸಸ್ತತೇ—ಶಕ್ತಿಗೆ ಪಾಲಕನಾದ ಇಂದ್ರನೇ (ನೀನು) | ಮಹೀಂ—ದೊಡ್ಡ
ದಾದ | ಪೃಥಿವೀಂ—ಭೂಮಿಯನ್ನು | ಇಮಾಃ ಅಪಃ (ಚಿ)—ಈ (ಸಮುದ್ರಾ)ದ್ಯದಕಗಳನ್ನೂ | ಅಮುಷ್ಣಾಃ-
ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಅವಹರಿಸಿದೆಯೋ ಮತ್ತು | ಮಂದಸಾನಃ—ನಗುನಗುತ್ತಲೇ | ಇಮಾಃ ಅಪಃ—ಈ ಉದಕ
ಕಾರ್ಯವಾದ (ಪ್ರೀಹ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು) | (ಅಮುಷ್ಣಾಃ—ವಡೆದೆಯೋ) | ತತ್—ಆದುದರಿಂದ | ತೇ—ಅಂತಹ
(ನಿನ್ನ) | ಅಸ್ಯ ವೀರ್ಯಸ್ಯ—ಈ ವೀರ್ಯ (ಕರ್ಮಗಳನ್ನು, ಕರ್ಮಗಳ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು) | ಪೂರವಃ—
ಮನುಷ್ಯರಾದ ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳು | ವಿದುಃ—ತಿಳಿದರು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಅನೇಕ ಸಂವತ್ಸರಗಳವರೆಗೂ (ದೃಢವಾಗಿರುವಂತೆ ಕಟ್ಟಿಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಶತ್ರು) ನಗರ
ಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದೆ; (ಅಲ್ಲಿದ್ದವರನ್ನು ಧನಾದ್ಯವಹಾರದಿಂದ) ಹಿಂಸೆಪಡಿಸಿ ನಾಶಮಾಡಿದೆ; ಯಜ್ಞವಿಘಾತಕರೂ
ಮರ್ತ್ಯರೂ ಆದ ಅವರನ್ನು ಶಾಸನಮಾಡಿದೆ, ಬಲಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯನಾದ (ಪಾಲಕನಾದ) ಇಂದ್ರನೇ, (ರಾಕ್ಷಸರಿಂದ
ಅಪಹೃತವಾಗಿದ್ದ) ಈ ದೊಡ್ಡದಾದ ಭೂಮಿಯನ್ನೂ, ಉದಕಗಳನ್ನೂ ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ (ಅವರಿಂದ) ಸಂಪಾದಿಸಿದೆ;
ನಗುನಗುತ್ತಲೇ ಈ ಉದಕಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದೆ. ಇಂತಹ ನಿನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮ ಕಾರ್ಯಗಳ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು
ಯಜಮಾನರು ತಿಳಿದಿದ್ದಾರೆ.

English Translation.

The ancients have known of that your prowess, by which, Indra, you destroy the perennial cities (of the Asuras): you have destroyed them, humiliating (their defenders). You have chastised, Lord of Strength, the mortal who offers not sacrifice: You have rescued this spacious earth and these waters; exulting, (you have recovered) these waters.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಪೂರವಃ ತೇ ಆಸ್ಯ ವೀರ್ಯಸ್ಯ ವಿದುಃ—ಮನುಷ್ಯಾಃ ಯಜಮಾನಾಃ ತವ ಮಹತ್ತ್ವಂ ಜಾನಾನಾಃ ತ್ವಾಮೇವ ಯಜಂತಿ, ಯದ್ವಾ ಆಸ್ಯ ವೀರ್ಯಸ್ಯ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಂ ವಿದುಃ | ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರು ಇಂದ್ರನ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಇಂದ್ರನ ಉದ್ದೇಶದಿಂದಲೇ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಆರ್ಪಿಸುತ್ತಿರುವರು ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರಿಗೇನೇ ಇಂದ್ರನ ವರಾಕ್ರಮದ ಮಹಿಮೆಯು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಇರುವುದು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಪೂರವಃ—ಎಂಬ ವದವು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೮) ವರಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು—

ಪ್ರ ನೂ ಮಹಿತ್ವಂ ವ್ಯಪಭಸ್ಯ ಪೋಚಂ ಯಂ ಪೂರವೋ ವೃತ್ತಹಣಂ ಸಚಂತೇ |

ವೈಶ್ವಾನರೋ ದಸ್ಯು ಮಗ್ನಿರ್ಜಘನ್ತಾ ಅಧೂನೋತ್ಪಾಷ್ಠಾ ಅವ ಶಂಬರಂ ಭೇತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೯-೬)

ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಪೂರಯಿತವ್ಯಾಃ ಪೂರವಃ ಅಭಿಲಾಷೆಗಳ ಪೂರಣವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅರ್ಹರಾದವರು ಮನುಷ್ಯರು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಶಾರದೀಃ—ಸಂವತ್ಸರಸಂಬಂಧಿನೀಃ | ಇಂದ್ರನು ವರ್ಷದವರಿಗೂ (ಅಭೇದ್ಯವಾಗಿರುವಂತೆ) ಕೆಲಸ ಮಾಡಿ, ಇತರರಿಂದ ಪ್ರವೇಶಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವ ಅಗಳು, ಕೋಟಿ ಇವುಗಳಿಂದ ಸುರಕ್ಷಿತವಾದ ಶತ್ರುಗಳ ನಗರಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಪೃಥಿವೀಂ ಇಮಾಂ ಅಪಶ್ಚ ಅಮುಷ್ಣಾಃ—ಮಹತೀಂ ಪೃಥಿವೀಂ ಸಮುದ್ರನದ್ಯಾತ್ಮಕಾನಿ ಉದ ಕಾನಿ ಚ ಬಲಾದಪಹೃತವಾನಸಿ | ಅಸುರರೇ ಆಗಲಿ, ಯಜ್ಞವಿಘಾತಕರಾದ ಇತರರು ಯಾರೇ ಆಗಲಿ ಅವರಿಂದ ಅವಹೃತವಾದ ಭೂಮಿಯನ್ನೂ, ಆ ಭೂಮಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಉದಕಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ, ಅಸುರರ ನಗರಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ಇಂದ್ರನು ರಕ್ಷಿಸಿರುವನೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಅಮುಷ್ಣಾಃ—ಎಂಬ ವದವು ಎರಡುಸಾರಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳ ನಗರಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಭೇದಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸಿದನು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ, ಎರಡನೆಯ ಅಮುಷ್ಣಾಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ, ಉದಕ ಸಂಬಂಧವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ವ್ರೀಹಿಯೇ ಮೊದಲಾದವು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದು ಅನ್ನಾದಿಗಳು ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಲೀಲೆಯಿಂದಲೇ ಆಚರಿಸಿರುವನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

॥ ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ॥

ವಿದುಃ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ. ಲಬ್ಧ್ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ವಿದೋ ಲಟೋ ವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಿಗೆ ಜುನಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜೆತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಲಘೂವಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೀರ್ಯಸ್ಯ—ಕರ್ತೃಕರ್ಮಣೋಃ ಕೃತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಷ್ಠೀ ಬಂದಿದೆ.

ವಿದುಷ್ಟೇ—ವಿದುಃ ತೇ ಎಂದಿರುವಾಗ ಯುಷ್ಮತ್ತತ್ತತ್ತಮುಷು—(ವಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿನರ್ಗಕ್ಕೆ ಸತ್ವ. ಅದಕ್ಕೆ ಷತ್ವ.

ಅನಾತಿರಃ—ಅವ ಉಪನರ್ಗ. ಅವಪೂರ್ವಕವಾದ ತಿರಧಾತುವು ನಾಶಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಲಬ್ಧಮುಘಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವೆಂದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ತಿಜಾಚೋದಾತ್ತವತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಅವ) ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಾಸಹಾನಃ—ಷಹ ಮರ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸತ್ವ. **ಧಾತೋರೇಕಾಚಃ ಹ**—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್. **ಯಜೋಚಿ ಚಿ** (ವಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. **ದೀರ್ಘೋಽಕಿಠಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಯಜ್‌ಲುಗಂತದ ಮೇಲೆ ತಾಚ್ಚೀಲ್ಯವಯೋವಚನ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಾನಶ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಚಿತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಾಸಃ—ಶಾಸು ಅನುಶಿಷ್ಟ್ವ. ಧಾತು. ಲಬ್ಧ ಮುಘಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಶಸಿಗೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿನರ್ಗ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜಯೋಗೇಽಪಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶನ್ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಆಯುಜ್ಯಂ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು. ಧಾತು. **ಯಜಿ ಮನಿ ಶುಂಧಿ**—(ಉ. ಸೂ. ೩-೩೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಞಾತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ — (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ವಯಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶವಸಸ್ತತೇ—ಸುಬಾಮಂತ್ರಿತೇ ಪರಾಂಗವತ್ ಸ್ವರೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಷ್ಠ್ಯಂತಕ್ಕೆ ಪರಾಂಗವದ್ಭಾವ ಒರುವುದರಿಂದ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಅಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಮುಷ್ಣಾಃ ಮುಷ ನೇಯೇ. ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ. ಲಬ್ಧ ಮುಘಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇತಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಕ್ರ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ನಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ನಾ ವಿಕರಣ. **ರಷಾಭ್ಯಾಂ ಣೋ ನಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿನರ್ಗ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೋಮಜನಿತಮದೇಷು ಸತ್ಪು ಹೇ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಃ ಉಶಿಜಸ್ತಾಂ ಕಾಮಯೆಮಾನಾನ್ಯಜಮಾ-
ನಾನ್ ಯದ್ಯತಃ ಕಾರಣಾದಾವಿಧ ರಕ್ಷಸಿ | ಕಿಂ ಚಿ ಸಖೀಯತಸ್ತವ ಸಖಿತ್ವಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛತೋಽಸ್ಮಾನ್
ಯದ್ಯಸ್ಮಾದಾವಿಧ ತರ್ಪಯಸಿ ಅಭಿಮತೇನ ಪ್ರೀಣಯಸಿ ಅತಶ್ಚರ್ಚಿರನ್ | ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಇಂದ್ರ ಏಭ್ಯೋ
ಯಜಮಾನೇಭ್ಯಃ ಕಾರಂ ಶಬ್ದಂ ಸಿಂಹನಾದಲಕ್ಷಣಂ ಚಿಕರ್ಥ | ಕರೋಷಿ || ಕರೋತೇಃ ಕರ್ಮಣಿ
ಘೌಷ್ | ಕರ್ಷಾತ್ಪತ ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ || ಕುತ್ರೇತಿ ತದುಚ್ಯತೇ | ಪೃತನಾಸು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು |
ಕಿಮರ್ಥಂ | ಪ್ರವಂತನೇ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ವನಿತುಂ ಸಂಭಕ್ತುಂ | ಯುದ್ಧಾಯ ಹಿ ಧೀರಾಃ ಸಂಭಜಂತೇ ||
ವನತೇಸ್ತುಮರ್ಥೇ ತನೇವ್ರತ್ಯಯಃ | ತಾದೌ ಚೇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ || ಕಿಂಚಿ ತೇ ತವ ಸಂಗ್ರಾಮ-
ವಾಸಿನಸ್ತಸ್ಯೈನ್ಯಾಮನ್ಯಾಮನ್ಯಾಂಶ್ಚಾನ್ಯಾಂಶ್ಚಾನ್ಯಮನ್ಯಂ ಪ್ರತಿ || ಕರ್ಮವ್ಯತಿಹಾರೇ ಸರ್ವನಾಮ್ನೋ
ದ್ವಿವಚಿಂ || ನದ್ಯಂ ನದಿಂ ಸಂತೋಷಂ ಸಮ್ಯದ್ವಿಂ || ಟುನದಿ ಸಮ್ಯದ್ವಾ | ಪೂರ್ವರೂಪಂ ಬಾಧಿತ್ವಾ
ಭಾಂದಸೋ ಯಜಾದೇಶಃ || ಸನಿಷ್ಠತ | ಸಂಭಜಂತೇ || ಸನೇರ್ಲೇಟಿ ಸಿಬ್ಬಹುಲಮಿತಿ ಸಿಪ್ | ಇಚ್ಛಿ |
ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪುನಃ ಶ್ವಾಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಆತ್ಮನೇಪದೇಷ್ವನತ ಇತ್ಯದಾದೇಶೇ ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತ
ಇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ಭಾಂದಸಃ ಟೀರೇತ್ವಾಭಾವಃ || ತಥಾ ಶ್ರವಸ್ಯಂತೋಽನ್ನಮಿಚ್ಛಂತೋ ಜಯಾಲ್ಪಬ್ಧ-
ಮನ್ನಂ ಕಾಂಕ್ಷಂತಃ ಸನಿಷ್ಠತ | ಸಂಭಜಂತೇ ||

|| ಪತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ (ತ್ವಂ—ನೀನು) | ಯತ್ - ಯಾವಕಾರಣ | ಮದೇಷು—
ಸೋಮಜನಿತಮದವು (ಸಂತೋಷವು) ಉಂಟಾಗಿರಲು | ವೃಷನ್—ಕಾಮವರ್ಷಕನಾಗಿ | ಉಶಿಜಃ—(ನಿನ್ನನ್ನು)
ಅವೇಕ್ಷಿಸುವ (ಯಜಮಾನರನ್ನು) ವರನ್ನು | ಆವಿಧ—ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೀಯೋ | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | ಸಖೀಯತಃ—
(ನಿನ್ನ) ಸಖಿತ್ವವನ್ನು ಅವೇಕ್ಷಿಸುವ (ನಮ್ಮನ್ನು) ವರನ್ನು | ಯತ್—ಯಾವಕಾರಣ | ಆವಿಧ—(ಅಭಿಮತ
ವಾದುದನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ) ತೃಪ್ತಿವಡಿಸುತ್ತೀಯೋ | ಆತ್ ಇತ್—ಅದೇ ಕಾರಣದಿಂದ | ತೇ—ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧ
ವಾದ | ಅಸ್ಯ ವೀರ್ಯಸ್ಯ—ಈ ವೀರ್ಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ (ವೀರ್ಯಾಭಿವೃದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರ) | ಚರ್ಚಿರನ್—ಪುನಃ ಪುನಃ
(ಸೋಮರಸವನ್ನು) ಚೆಲ್ಲುತ್ತಾರೆ (ಹೋಮಮಾಡುತ್ತಾರೆ) | ಏಭ್ಯಃ—ಇವರಿಗೋಸ್ಕರ (ಯಜಮಾನರಿಗೋಸ್ಕರ) |
ಪೃತನಾಸು—ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ | ಕಾರಂ—(ಸಿಂಹನಾದರೂಪವಾದ) ಶಬ್ದವನ್ನು | ಪ್ರವಂತನೇ—ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸು
ವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಚಿಕರ್ಥ—ಮಾಡುತ್ತೀಯೇ | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | ತೇ—ನಿನ್ನಲ್ಲಿ | ಅನ್ಯಾಂ ಅನ್ಯಾಂ—
ಬೇರೆ ಬೇರೆ (ನಾನಾ ವಿಧವಾದ) ಅಥವಾ ಪರಸ್ಪರವಾದ | ನದ್ಯಂ—ಸಂತೋಷವನ್ನು | ಸನಿಷ್ಠತ—ಪಡೆಯು
ತ್ತಾರೆ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಶ್ರವಸ್ಯಂತಃ—(ಜಯಲಭ್ಯವಾದ) ಅನ್ನವನ್ನವೇಕ್ಷಿಸುವವರಾಗಿ | ಸನಿಷ್ಠತ—
(ಅದನ್ನು ನಿನ್ನಿಂದ) ವಡೆಯುತ್ತಾರೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

(ಸೋಮರಸದಿಂದ) ಸಂತುಷ್ಟನಾದ (ನೀನು) ಕಾಮವರ್ಷಕನಾಗಿ, ನಿನ್ನ (ವ್ರಸಾದವ)ನ್ನು ಅವೇಕ್ಷಿಸುವವ
(ಯಜಮಾನ) ರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೀಯೆ. ಮತ್ತು (ನಿನ್ನ) ಸಖಿತ್ವವನ್ನವೇಕ್ಷಿಸುವವರನ್ನು ತೃಪ್ತಿವಡಿಸುತ್ತೀಯೆ,
ಇದಕ್ಕೋಸ್ಕರಲೇ, (ನಿನ್ನ ಆರಾಧಕರು) ನಿನ್ನ ವೀರ್ಯಾಭಿವೃದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರ (ಸೋಮರಸವನ್ನು) ಪುನಃ ಪುನಃ

ಹೋನುಮಾಡುತ್ತಾರೆ ನೀನು ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಯಜಮಾನರನ್ನು ನೈಋತ್ಯಾಹಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಸಿಂಹನಾದ ಮಾಡುತ್ತೀಯೆ; ನಿನ್ನಿಂದಲೇ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ) ಅನ್ನಾದಿಗಳನ್ನು ಅವೇಕ್ಷಿಸಿ, (ಅದನ್ನು ನಿನ್ನಿಂದ) ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ.

English Translation

Thenceforth have your worshippers scattered (libations) for the augmentation of your vigour, that in your exhilaration, showerer (of benefits), you may defend those who are solicitous (of your favour); that you may defend those who are desirous of (your) friendship: for them you have uttered a shout to encourage them in combats, from you they obtain many and many an enjoyment; anxious for food, they obtain it (from you).

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ತೇ ವೀರ್ಯಸ್ಯ ಚರ್ಕಿರನ್—ತವ ಸಂಬಂಧಿನೇ ವೀರ್ಯಾಯ ತದಭಿವೃದ್ಧಯೇ ಪುನಃ ಪುನಃ ಸೋಮಂ ವಿಕಿರಂತಿ | ಯಜಮಾನರು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಶಕ್ತಿಯು ಹೆಚ್ಚಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಅಥವಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಉಂಟಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಸೋಮವನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ವನನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕಸಾರಿ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಉಶಿಜಃ ಆನಿಥ—ತ್ವಾಂ ಕಾಮಯಮಾನಾನ್ ಯಜಮಾನಾನ್ ರಕ್ಷಸಿ | ಉಶಿಜ ಶಬ್ದವು ವಶ್ವಿ, ಉಶ್ವಸಿ ಎಂಬ ಹದಿನೆಂಟು ಕಾಂತಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮೇಧಾವಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಉಶಿಕ್ ವಶ್ವೇಃ ಕಾಂತಿಕರ್ಮಣಃ ಕಾಂತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ವಶ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಉಶಿಕ್ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. (ಬಹಳವಾಗಿ ಕಾಮನೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ) ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲು ಬಹಳವಾಗಿ ಇಚ್ಛಿಸುವ ಯಜಮಾನರನ್ನು ಇಂದ್ರನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

ಆನಿಥ—ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಎರಡುಸಾರಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೊದಲನೆಯಸಾರಿ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಯಜಮಾನರು ತನ್ನ ಸಂಗಡ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಅವೇಕ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಸ್ಯತನಾಸು ಪ್ರವಂತೇವ ಕಾರಂ ಚಕರ್ಥ—ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಸಂಭಕ್ತಂ ಸಿಂಹನಾದ—ಲಕ್ಷಣಂ ಶಬ್ದಂ ಕರೋಷಿ | ಸ್ಯತನಾ ಶಬ್ದವು ನಲವತ್ತಾರು ಸಂಗ್ರಾಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಯುದ್ಧಮಾಡುವಾಗ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಎದುರಿಸಲು ಸಿಂಹನಾದರೂಪವಾದ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಮಾಡುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ವನು ಯಾಚನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿಗೆ ಪ್ರ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅರ್ಥವು ಬೇರೆಯಾಗಿದೆ ಎಂದೂ ಮತ್ತು ಧೀರರಾದವರು ಯಾವಾಗಲೂ ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಸಿದ್ಧರಾಗುತ್ತಾರೆ ಎಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅನ್ಯಾಮನ್ಯಾಂ ನದ್ಯಂ ಸನಿಷ್ಟತೆ—ತವ ಸಂಗ್ರಾಮವಾಸಿನಃ ತ್ವಯಿ ಅನ್ಯಮನ್ಯಂ ಪ್ರತಿ ಸಂತೋಷಂ ಸಮೃದ್ಧಿಂ ಸಂಭಜಂತೇ | ಇಂದ್ರನು ಯುದ್ಧಮಾಡುವಾಗ ಅವನ ಸೇನೆಯಲ್ಲಿರುವ ವೀರರು (ಒಬ್ಬರಿಗಿಂತ ಒಬ್ಬರು) ಮೇಲ್ಮೈಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ವರಸ್ಪರ ಅತಿಶಯವನ್ನು ಸಂವಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ವರ್ತಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ಯ ಶಬ್ದವು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ನದ್ಯಂ ಎಂಬ ವದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ದ್ವಿರುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ನ ನೂನಮಸ್ತಿ ನೋ ಶ್ವಃ ಕಸ್ತದ್ವೇದ ಯದದ್ಭುತಂ |

ಅನ್ಯಸ್ಯ ಚಿತ್ತಮಭಿಸಂಚರೇಣ್ಯಮುತಾಧೀತಂ ವಿ ನಶ್ಯತಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೭೦-೧)

ಈ ಋಕ್ನಿನಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಃ ಎಂಬ ವದಕ್ಕೆ ನಾನೇಯಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನಿರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಅನ್ಯಂ ಅನ್ಯಂ ಪ್ರತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಾರೆ.

ಶ್ರವಸ್ಯಂತಃ ಸನಿಷ್ಟತೆ—ಅನ್ನಮಿಚ್ಛಂತೋ ಜಯಾಲ್ಪಬ್ಧಮನ್ನಂ ಕಾಂಕ್ಷಂತಃ ಸಂಭಜಂತೇ | ಯುದ್ಧಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ವೀರರು ಅನ್ನವನ್ನು ಆವೇಕ್ಷಿಸುವವರಾಗಿ ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಜಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಆದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಅನ್ನವನ್ನು ಆವೇಕ್ಷಿಸುವವರಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ಸಂಗಡ ಸೇರುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಶ್ರವಸ್—ಶಬ್ದವು ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಂದ ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ವರ್ತಿಸಿದೆ. ಯಶಸ್ಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ (ಋ. ಸಂ. ೨-೧-೧೧-೧, ನಿ. ೯-೧೧) ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಅಸಸ್ರಾಣಾಸಃ ಶವಸಾನಮಚ್ಛೇಂದ್ರಂ ಸುಚಕ್ರೇ ರಥ್ಯಾಸೋ ಅಶ್ವಾಃ |

ಅಭಿ ಶ್ರವ ಋಜ್ಯಂತೋ ವಹೇಯುರ್ನೂ ಚಿನ್ನು ವಾಯೋರವೃತಂ ವಿ ದಸ್ಯೇತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೩೭-೩)

ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರವ ಇತ್ಯನ್ನನಾಮ ಶ್ರೂಯತ ಇತಿ ಸತಃ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿ ಅನ್ನವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಶ್ರವಸ್—ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನ, ಯಶಸ್ಸು, ಅನ್ನ ಎಂಬ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ ಸಾಯಣರು ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರವಸ್ಯಂತಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅನ್ನಮಿಚ್ಛಂತಃ ಅನ್ನವನ್ನು ಆವೇಕ್ಷಿಸುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಜಯದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅನ್ನವನ್ನು ಆಶಿಸುವವರು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಚರ್ಕಿರನ್—ಕ್ಯಾ ವಿಕ್ಷೇಪೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಯಜ್ ಬಂದಾಗ ಅನ್ವೈಮಿತ್ತಿಕವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಕುಹೋಶ್ಚಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಚುತ್ವ. ಯಜ್‌ಲುಗಂತದ ಮೇಲೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲಜ್. ವೃಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿಗೆ ಅಂತಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಇಕಾರಲೋಪ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶ ವಿಕರಣ. ಪರರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಷನ್—ವೃಷು ನೇಚನೇ. ಧಾತು. **ಕನಿನ್ ಯುವೃಷಿ**—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ನಜಿ ಸಂಬುದ್ಯೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ನಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಶಿಜಃ—ನಶ ಕಾಂತಾ ಧಾತು. **ವಶೇಃ ಕಿತ್** (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಕ್ಕೆ ಕಿತ್ವ ನಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅವಿಥ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲಿಟ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗ ವಿದುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಲ್ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಖೀಯತಃ—ಸಖಾಯಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛಂತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿನಿಶ್ಚಯವಾದುದಾಗಿ **ಸುಸ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್** (ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೃಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. **ಶತುರನುನೋ ನದ್ಯಜಾದೀ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಕರ್ಥ—ಡುಕೃತ್ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕಾರಂ—ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಘೃತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ **ಅಚೋ ಇತಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ. ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. **ಕರ್ಷಾತ್ಪತಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರವಂತವೇ—ವನ ಸಂಭಕ್ತೌ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ತುಮನರ್ಥ ತೋರುವಾಗ **ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತವೇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಧಾತುನಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಪರಸರ್ವಣ. **ತಾದೌ ಚಿ ನಿತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪ್ರ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಏಜಂತವಾದುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನ್ಯಾಮನ್ಯಾಂ—ಕರ್ಮವ್ಯತಿಹಾರೇ **ಸರ್ವನಾನ್ನೋ ದ್ವೇ ನಾಚ್ಯೇ | ಸಮಾಸವಚ್ಚ ಬಹುಲಂ** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಕ್ರಿಯಾವಿನಿಯಮ ತೋರುವಾಗ ದ್ವಿವರ್ಜನ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಗ್ರಹಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಅನ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಮಾಸವದ್ಭಾವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸುವಿಗೆ ಲುಕಾದಿಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪರಕ್ಕೆ ಆಮ್ರೇಡಿತಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವಾಗ **ಅನುದಾತ್ತಂ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನದ್ಯಂ—ಟುನದಿ ಸಮೃದ್ಧೌ. ಧಾತು. ಟೇಣಾದಿಕ ಇ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಅಮ್ ಪರನಾದಾಗ **ಅಮಿ ಪೂರ್ವಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರುವ ಪೂರ್ವರೂಪವನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಯಣಾದೇಶ. **ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಾಣಃ ಸ್ವ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸನಿಷ್ಠತೆ—ಷಣ ಸಂಭಕ್ತಾ. ಧಾತು. ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸತ್ವ. ಲೇಟ್. ಪ್ರಧನವುರುಷ ಬಹುವಚದಲ್ಲಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್. ಆರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ಯಲಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪುನಃ ಅದರ ಮೇಲೆ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣ ಆತ್ಮನೇಪದೇಷ್ಟನತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅತಾದೇಶ. ಇದಕ್ಕೆ ಬಿತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋವ. ಛಾಂದಸನಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಟಿಗೆ ಏತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ ಬಂದಾಗ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ವಿಕರಣ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಸನಿಷ್ಠತೆ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ರವಸ್ಯಂತಃ—ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ರವನ್ ಎಂಬುದರ ಮೇಲೆ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃಜಂತದ ಮೇಲೆ ರತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೫ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಉತೋ ನೋ ಅಸ್ಯಾಉಷಸೋ ಜುಷೇತ ಹ್ಯರ್ಕಸ್ಯ ಬೋಧಿ ಹವಿಷೋ
ಹವೀಮುಭಿಃ ಸ್ವರ್ಷಾತಾ ಹವೀಮುಭಿಃ |
ಯದಿಂದ್ರ ಹಂತನೇ ಮೃಧೋ ವೃಷಾ ವಜ್ರಿಣ್ಚಾಕೇತಸಿ |
ಆ ಮೇ ಅಸ್ಯ ವೇಧಸೋ ನವೀಯಸೋ ಮನ್ಮ ಶ್ರುಧಿ ನವೀಯಸಃ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಉತೋ ಇತಿ | ನಃ | ಅಸ್ಯಾಃ | ಉಷಸಃ | ಜುಷೇತ | ಹಿ | ಅರ್ಕಸ್ಯ | ಬೋಧಿ | ಹವಿಷಃ |
ಹವೀಮುಭಿಃ | ಸ್ವರ್ಷಾತಾ | ಹವೀಮುಭಿಃ |
ಯತ್ | ಇಂದ್ರ | ಹಂತನೇ | ಮೃಧಃ | ವೃಷಾ | ವಜ್ರಿನ್ | ಚಾಕೇತಸಿ |
ಆ | ಮೇ | ಅಸ್ಯ | ವೇಧಸಃ | ನವೀಯಸಃ | ಮನ್ಮ | ಶ್ರುಧಿ | ನವೀಯಸಃ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಆಯಮಿಂದ್ರೋ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಸಂಬಂಧಿನೀಮಸ್ಯಾ ಉಷಸಃ || ಕರ್ಮಣಿ ಪಷ್ವೀ ||
 ಏತಾಮುಷಸಂ ಸುತ್ಯಾಹಸಂಬಂಧಿನಮುಷಃಕಾಲಮುತೋ ಜುಷೇತ | ಅಸಿ ನಾಮ ಸೇವೇತ | ಉಷ-
 ಸ್ಯೇಸುನಾಸ್ಮಾಕಮಯಮಿಂದ್ರೋ ಯಜ್ಞಂ ಗಚ್ಛೇದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಹಿಃ ಪೂರಣಾರ್ಥಃ | ಗತ್ವಾ ಚಾರ್ಕಸ್ಯ
 ಹವಿಷಃ || ಪೂರ್ವವತ್ಕರ್ಮಣಿ ಪಷ್ವೀ || ಅರ್ಚನಸಾಧನಂ ಹವಿರ್ಹವೀಮುಭಿರ್ಹವನಪ್ರಕಾರವಿಶೇಷೈರ್ದತ್ತಂ
 ಹವಿರುತೋ ಬೋಧಿ | ಅಸಿ ನಾಮ ಜಾನೀಹಿ | ಕಿಂಚಿ ಸ್ವರ್ಷಾತಾ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಯಾನ್ಯಸ್ಯ ಸುಖವಿಶೇಷಸ್ಯ ನಾ
 ಸಂಭಜನಸ್ಥಾನೇ ಯಜ್ಞೇ ಹವೀಮುಭಿರಾಹ್ವಾನ್ಯೈರಾಹೂತೋ ಭವೇತಿ ಶೇಷಃ | ಅಸ್ಮಾಭಿರಾಹೂತಃ ಸನ್
 ಉಷಸ್ಯೇವಾಗತ್ಯ ಹವಿಃ ಸ್ವೀಕರೋಷೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಸ್ಮಾದಿದಮುಚ್ಯತೇ | ಯದ್ಯಸ್ಮಾತ್ಪಾರಣಾತ್ ಹೇ
 ವಜ್ರಿನ್ ವಜ್ರಯುಕ್ತೇಂದ್ರ ಮೃಧೋ ಹಿಂಸಕಾಞ್ಞತ್ರಿನ್ ಹಂತೇ ಹಂತುಂ ವೃಷಾ ವರ್ಷಿತಾ ಸನ್
 ಕಾಮಾನಾಂ ಚಿಕೇತಸಿ ಅವಬುದ್ಧಸೇ || ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ | ಜಾಹೋತ್ಯಾದಿಕಃ | ಲೇಟ್ಯಡಾಗಮಃ |
 ನಾಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯಾಚಿ ಸಿತೀತ್ಯತ್ರ ಭಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ವಚನಾಲ್ಲಘೂಸಧಗುಣಪ್ರತಿಷೇಧಾಭಾವಃ | ಅಭ್ಯ-
 ಸ್ತಾನಾಮಾದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ರತ್ವಂ || ತಸ್ಮಾದ್ಧ್ವನಿಮಃ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ಮೇ ಮಮ ಮನ್ಮ ಮನನೀಯಂ
 ಸ್ತೋತ್ರಮಾ ಶ್ರುಧಿ | ಸರ್ವತಃ ಕೃಣು ಕೀದೃಶಸ್ಯ ಮೇ | ವೇಧಸೋ ಮೇಧಾವಿನಃ ನವೀಯಸೋ
 ನವತರಸ್ಯ | ದೀಕ್ಷಿತಸಂಸ್ಕಾರೈಃ ಸಂಸ್ಕೃತತ್ವಾನ್ನವೀಯಸ್ತುಂ | ಪುನರ್ವಿಶೇಷ್ಯತೇ | ನವೀಯಸೋಽತಿಶ-
 ಯೀನ ನವನವತೋಽಸಾಧಾರಣಸ್ತುತಿಮತಃ | ಅತ್ರ ಯಜಮಾನವಿಶೇಷಣೈಸ್ತತ್ಕರ್ತೃಕಂ ಸ್ತೋತ್ರಮೇವ
 ವಿಶಿಷ್ಟಂ ಭವತಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಆಯಂ ಇಂದ್ರಃ—ಈ ಇಂದ್ರನು) | ನಃ—ನಮ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ | ಅಸ್ಯಾಃ ಉಷಸಃ—ಈ ಉಷಃ
 ಕಾಲವನ್ನು (ಉಷಃಕಾಲದ ಕರ್ಮವನ್ನು) | ಉತೋ ಜುಷೇತ ಹಿ—ಸೇವಿಸುವವನಷ್ಟೇ | ಹೇ ಇಂದ್ರ—
 ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಹವೀಮುಭಿಃ—ಹವನಪ್ರಕಾರವಿಶೇಷಗಳಿಂದ (ದತ್ತವಾದ) | ಅರ್ಕಸ್ಯ—ಅರ್ಚನಸಾಧನ
 ವಾದ | ಹವಿಷಃ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು | (ಉತೋ) ಬೋಧಿ—ತಿಳಿಯುವವನಾಗುತ್ತೀಯೆಷ್ಟೇ | ಕಿಂ ಚಿ—ಮತ್ತು |
 ಸ್ವರ್ಷಾತಾ—ಸ್ವರ್ಗಸುಖ ಅಥವಾ ಸುಖಸಾಧನವಾದ (ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ) | ಹವೀಮುಭಿಃ—ಆಹ್ವಾನಗಳಿಂದ (ಆಹೂತ
 ನಾಗು) | ಯತ್—ಯಾವ ಕಾರಣ | ವಜ್ರಿನ್—ವಜ್ರಾಯುಧದಾರಿಯಾದ | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ
 (ನೀನು) | ವೃಷಾ—ಕಾಮವರ್ಷಕನಾಗಿ | ಮೃಧಃ—ಹಿಂಸಕರನ್ನು (ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) | ಹಂತೇ—ಹನನ
 ಮಾಡಲು | ಚಿಕೇತಸಿ—ಜಾಗರೂಕನಾಗಿದ್ದೀಯೋ | ತತ್—ಆದಕಾರಣ | ವೇಧಸಃ—ಮೇಧಾವಿಯೋ |
 ನವೀಯಸಃ—ಹೊಸದಾಗಿ ದೀಕ್ಷಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತನಾಗಿಯೋ | ನವೀಯಸಃ—ಅಸಾಧಾರಣ ಸ್ತುತಿಯುಕ್ತನು
 (ಆದ) | ಅಸ್ಯ ಮೇ—ಈ ನನ್ನ | ಮನ್ಮ—ಸ್ತುತಿಯನ್ನು | ಅ ಶ್ರುಧಿ—ಅಲಿಸು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರನು ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಅರ್ಚಿಸುವ ನಮ್ಮ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ) ಆಗಮಿಸುವನು. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಹವನ
 ಪ್ರಕಾರ ವಿಶೇಷಗಳಿಂದ (ಅರ್ಪಿತವಾದ ನಿನ್ನ) ಪೂಜಾನಾಥನವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವವನಾಗು; ಸ್ವರ್ಗ

ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ಸೂಕ್ತಕರ್ಮಗಳಿಂದ (ಅರ್ಪಿತವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು) ತಿಳಿಯುವವನಾಗು. ವಜ್ರಾಯುಧಧಾರಿಯೂ, ಕಾಮವರ್ಷಕನೂ (ಆದ) ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಯಜ್ಞಘಾತುಕರು ವಧ್ಯರೆಂಬುದು ನಿನಗೆ ತಿಳಿದಿದೆ, ಅದುದರಿಂದ, ಘಾತನವಾಗಿ ಸಂಸ್ಕೃತನೂ, ಅಸಾಧಾರಣಸ್ತುತಿವಿಶಿಷ್ಟನೂ, ಮೇಧಾವಿಯೂ ಆದ ನನ್ನ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಆಲಿಸು

English Translation.

Will (Indra) be present at this our morning rite: be apprized, (Indra), of the oblation offered with (due) observances, offered with (due) observances for the sake of (obtaining) heaven: and since, wielder of the thunderbolt, showerer (of benefits) you know how to destroy the malevolent, therefore, listen to my acceptable (praise) intelligent, though a novice; (hear it from me) a novice

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಅಸ್ಯಾಃ ಉಷಸಃ ಉತೋ ಜುಷೇತ—ಏತಾಮುಷಸಂ ಸುತ್ಯಾಹಃಸಂಬಂಧಿನಮುಷಃಕಾಲಂ ಆಸಿ ನಾಮ ಸೇವೇತ | ಇಂದ್ರನು, ಯಜಮಾನರು ಆಚರಿಸುವ ಯಜ್ಞದ ಸುತ್ಯಾಹಸ್ಸಿನ ದಿವಸ ಉಷಃಕಾಲಕ್ಕೆ ಬಂದು ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿ ಎಂದು ಆತಿಸಿದೆ.

ಹವೀಮುಭಿಃ—ಹವನಪ್ರಕಾರವಿಶೇಷೈಃ | ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಆಹ್ವಾನಮಾಡಿ ಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಆಯಾಯ ವಿಧ್ಯುಕ್ತಕ್ರಮದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡುವ ಪ್ರಕಾರಗಳೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಸ್ವರ್ಷಾತಾ ಹವೀಮುಭಿಃ—ಸ್ವರ್ಗಸ್ಯಾನ್ಯಸ್ಯ ಸುಖವಿಶೇಷಸ್ಯ ವಾ ಸಂಭಜನಸ್ಥಾನೇ ಯಜ್ಞೇ ಆಹ್ವಾನೈರಾಹೂತೋ ಭವ | ಯಜ್ಞವು ಸ್ವರ್ಗವನ್ನಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಬೇರೆಯ ವಿಧವಾದ ಅತಿಶಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸುಖವನ್ನಾಗಲಿ ನಿಯತವಾಗಿ ಉಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಆ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಋತ್ವಿಜರಿಂದಲೂ ಯಜಮಾನರಿಂದಲೂ ಆಹ್ವಾನಿಸಲ್ಪಡುವನೆಂದೂ, ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಆಹ್ವಾನಿತನಾಗಿ ಬಂದು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಮೃಧಃ ಹಂತನೇ ವೃಷಾ ಚಿಕೇತಸಿ—ಶತ್ರುನ್ ಹಂತುಂ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾ ಅವಬುಧ್ಯಸೇ | ಹಿಂಸೆಮಾಡುವ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ನಾಶಪಡಿಸುವನೆಂದೂ ಯಜಮಾನರ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವನೆಂದೂ ಯಜಮಾನರು ತಿಳಿದಿರುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ನವೀಯಸಃ—ಎಂಬ ವದವು ಎರಡುಸಾರಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಮೊದಲನೆಯ ಪದಕ್ಕೆ ನವೀಯಸಃ ವೇಧಸಃ ಎಂದು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಹೇಳಿ ದೀಕ್ಷಿತರಾಗಬೇಕಾದ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತನಾದ ಮೇಧಾವಿಯೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

ಎರಡನೆಯ ನೆವೀಯಸಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಆತಿಶಯವಾಗಿಯೂ, ಇತರರು ಯಾರೂ ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವವನೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗಿ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ನಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಉಪಸಃ—ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಪಷ್ವೀ ಬಂದಿದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಅರ್ಕಸ್ಯ ಹವಿಸಃ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪಷ್ವೀ ಬಂದಿದೆ.

ಜುಷೇತ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತ ರೂಪ. **ಚಾದಿ ಲೋನೇ ನಿಭಾಷಾ** (ವಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರವ್ರತಿಸೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ವಿಕರಣಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಬೋಧಿ—ಬುಧ ಅವಗಮನೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಸಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. **ವಾ ಛಂದಸಿ** (ವಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪಿತ್ವ ಇಲ್ಲದೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಬೌತ್ವ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಲಘೂನವಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ **ಹುರುಲ್ಲೋರ್ಹೋಧಿಃ** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿ ಧಿ ಆದೇಶ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಂತ್ಯ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿಖಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹವೀಮುಭಿಃ—ಹ್ವೇಇ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು. **ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯಂತೇ** (ವಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ತೃಯಲ್ಲಿ ಮಸಿನ್ ವ್ರತ್ಯಯ. (ಕರಣ ವ್ಯಾಪಾರ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ ಕರ್ತೃತ್ವ ವಿನಕ್ತಾ) ಅದಕ್ಕೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಈಡಾಗಮ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂವ್ರನಾರಣ. ಪದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವರೂಪ. ವ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಗುಣ, ಅವಾದೇಶ. **ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವರ್ವಾತಾ—ಪಣ ಸಂಭಕ್ತೌ. ಧಾತು. ಕ್ತಿನ್ ವ್ರತ್ಯಯ. **ಜನಸನಖನ**—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ವ. ಸಪ್ತಮಾ ಏಕವಚನ ವರವಾದಾಗ **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್** (ವಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಡಾದೇಶ.

ಹಂತವೇ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ತುಮನರ್ಧ ತೋರುವಾಗ **ತುಮರ್ಥೇ ಸೇನೇನಸೇ**—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತವೇನ್ ವ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಥಃ—ವೃಥ ಉಂದನೇ. ಧಾತು. ಕ್ತಿತ್ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಿನ್ ವ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಚಿಕೇತಸಿ—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲೇಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿನ್ ವ್ರತ್ಯಯ. **ಲೇಖೋಡಾಟಾ** (ವಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಶ್ಲಃ ವಿಕರಣ. **ಶ್ಲಾ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. **ಕುಹೋಶ್ಚಃ** (ವಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಕಾರಕ್ಕೆ ಚುತ್ವ.

ನಾಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯಾಚಿ ಪಿತಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ (ವಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೭) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂವಧಗುಣಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ನವೀಯಸಃ—ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಷಷ್ಠೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ

ಮನ್ಮ—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಔಣಾದಿಕ ಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ರುಧಿ—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಶ್ರುಶ್ರುಣು ಪೃಕ್ಯವೃ—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಧಿ ಆದೇಶ. ಅಪಿತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಙಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ ತಮಿಂದ್ರ ವಾವೃಧಾನೋ ಅಸ್ತಯುರ್ಮಿತ್ರಯಂತಂ ತುನಿಜಾತ

ಮರ್ತ್ಯಂ ವಜ್ರೇಣ ಶೂರ ಮರ್ತ್ಯಂ |

ಜಹಿ ಯೋ ನೋ ಅಘಾಯತಿ ಶೃಣುಷ್ವ ಸುಶ್ರವಸ್ತಮಃ |

ರಿಷ್ಯಂ ನ ಯಾಮನ್ನಪ ಭೂತು ದುರ್ಮತಿರ್ವಿಶ್ವಾಪ ಭೂತು ದುರ್ಮತಿಃ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ | ತಂ | ಇಂದ್ರ | ವಾವೃಧಾನಃ | ಅಸ್ತಯುಃ | ಅಮಿತ್ರಯಂತಂ | ತುನಿಜಾತ | ಮರ್ತ್ಯಂ |

ವಜ್ರೇಣ | ಶೂರ | ಮರ್ತ್ಯಂ |

ಜಹಿ | ಯಃ | ನಃ | ಅಘಾಯತಿ | ಶೃಣುಷ್ವ | ಸುಶ್ರವಃ | ತಮಃ |

ರಿಷ್ಯಂ | ನ | ಯಾಮನ್ | ಅಪ | ಭೂತು | ದುರ್ಮತಿಃ | ವಿಶ್ವಾ | ಅಪ | ಭೂತು | ದುರ್ಮತಿಃ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತುವಿಜಾತಾಸ್ತತ್ಸು ತ್ಯಾ ಬಹುಭಾವಮಾಪನ್ನ ಶೂರ ವಿಕ್ರಾಂತ ತ್ವಂ ವವ್ಯಧಾನೋ-
ತ್ಯರ್ಥಂ ವರ್ಧಮಾನೋಽಸ್ಮಯುರಸ್ಮಾನ್ ತ್ವದ್ಭಕ್ತಾನ್ಯಾಮಯಮಾನಸ್ತುಮಮಿತ್ರಯಂತಮಸ್ಮಾಸು
ಶತ್ರುತ್ವಮಾಚರಂತಂ ಮರ್ತ್ಯಂ ಮರಣಸ್ವಭಾವಂ ತಂ ಮರ್ತ್ಯಂ ವಜ್ರೇಣ ಜಹಿ || ಹಂತೇರ್ಜ ಇತಿ
ಜಾದೇಶಃ | ತಸ್ಯಾಸಿದ್ಧವದತ್ತಾಭಾದಿತ್ಯಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ಹೇರ್ಲುಗಭಾವಃ || ತಮಿತ್ಯುಕ್ತಂ ಕಮಿತ್ಯಾದ |
ಯೋ ಮರ್ತ್ಯೋ ನೋಽಸ್ಮಾಕಮಘಾಯತಿ ಅಘಂ ಪಾಪಂ ದುಃಖಂ ವೇಚ್ಛತಿ ತಂ ಜಹಿ || ಅಶ್ವಾಘ-
ಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾತ್ಮಂ || ಕಿಂಚಿ ಸುಶ್ರವಸ್ತಮೋಽತಿಶಯೇನ ಶೋಭನಶ್ರವಣಸ್ತ್ವಂ ಶೃಣುಷ್ವ | ಶ್ರಾವಯಾಸ್ತ-
ದ್ವಾಕ್ಯಂ | ಕೀದೃಶಂ ತದಿತಿ ತದುಚ್ಯತೇ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವತ್ತ್ರಸಾದಾದ್ವರ್ಮತರಿಸ್ಮಜ್ಜಿಘಾಂಸಾವಿಷಯಾ
ಮಷ್ವಾ ಬುದ್ಧಿರಪ ಭೂತು | ಅಪಗತಾ ಭವತು || ಛಾಂದಸಃ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಭೂಸುಪೋಸ್ವಿಜೀತಿ
ಗುಣಪ್ರತಿಷೇಧಃ || ನ ಕೇವಲಂ ಹಿಂಸಾರೂಪಾ ಆಸಿ ತು ವಿಶ್ವಾ ಸರ್ವಾಪಿ ಕ್ರೋಧಪರಿವಾದಾದಿರೂಪಾಪ
ಭೂತು | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಯಾಮನ್ ಯಾಮನ್ಯಧ್ವನಿ ರಿಷ್ಯಂ ನ | ಅಧ್ವನಃ ಶ್ರವೇಣ ಹಿಂಸಿತಂ
ಪರಿಶ್ರಾಂತಂ ಯಥಾ ದುರ್ಮತಿಶ್ಚಾರಾದಿವಿಯಾ ಬಾಧತೇ ತದ್ವದಸ್ಮಾನ್ಯಾಧಮಾನಾ ದುರ್ಮತರಪಗ-
ಚ್ಯತು | ಯದ್ವಾ | ಯಾಮನಿ ಮಾರ್ಗೇ ಯಜ್ಞಾದಿರೂಪೇ ರಿಷ್ಯಮಸುರಕೃತಹಿಂಸಾದಿರೂಪಂ ವಿಘ್ನಂ
ಪರಿಹರಸಿ ತದ್ವತ್ ||

|| ಪ್ರತಿವದಾರ್ಥ ||

ತುವಿಜಾತ—(ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ) ನಾನಾರೂಪಧಾರಿಯೂ | ಶೂರ—ವರಾಕ್ರಮಿಯೂ (ಆದ) |
(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—(ಎಲೈ) ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ವವ್ಯಧಾನಃ—ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರವರ್ಧಮಾನನೂ | ಅಸ್ಮಯುಃ—
ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸಿಯೂ (ಆಗಿ) | ಯಃ—ಯಾನನು | ನಃ—ನಮಗೆ | ಅಘಾಯತಿ—ವಾವಾಚರಣೆ
ಮಾಡುತ್ತಾನೆಯೋ ಅಥವಾ ದುಃಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾನೆಯೋ | ತಂ—ಅಂತಹ | ಅಮಿತ್ರಯಾತಂ—(ನಮಗೆ)
ಶತ್ರುವಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ | ಮರ್ತ್ಯಂ—ಮರಣಶೀಲನಾದ | ಮರ್ತ್ಯಂ—ಮನುಷ್ಯನನ್ನು | ವಜ್ರೇಣ—
ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ | ಜಹಿ—ಹೊಡಿ | (ಕಿಂಚಿ ಮತ್ತು) | ಸುಶ್ರವಸ್ತಮಃ—(ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗಳನ್ನು) ವಿಶೇಷವಾಗಿ
ಆಲಿಸುವ (ನೀನು) | ಶೃಣುಷ್ವ—(ನಮ್ಮ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು) ಕೇಳು | ದುರ್ಮತಿಃ—(ನಮಗೆ ಹಿಂಸೆಮಾಡ
ಬೇಕೆಂಬ) ದುರ್ಬುದ್ಧಿಯು | ಅಪ ಭೂತು—ಪರಿಹೃತವಾಗಲಿ | ಯಾಮನ್—ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ | ರಿಷ್ಯಂ ನ—
(ಚೋರಾದಿ ಭಯರೂಪವಾದ) ಅರಿಷ್ಟದಂತೆ (ನಮಗೆ ಬಾಧಕವಾದ) | ಯಾಮನ್—(ಯಜ್ಞಾಚರಣ) ಮಾರ್ಗ
ದಲ್ಲಿ | ರಿಷ್ಯಂ ನ—(ಅಸುರಹಿಂಸಾದಿ) ಅರಿಷ್ಟದಂತೆ (ನಮಗೆ ಬಾಧಕವಾದ) | ವಿಶ್ವಾ—(ಕ್ರೋಧಾದಿರೂಪವಾದ)
ನಮ್ಮನ್ನ (ದುರ್ಬುದ್ಧಿಗಳೂ)ವೂ | ಅಪ ಭೂತು—ನಿವಾರಿತವಾಗಲಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ನಾನಾಗುಣವಿಶಿಷ್ಟನೂ, (ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ) ಪ್ರವರ್ಧಮಾನನೂ, ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವುಳ್ಳವನೂ ಆದ
ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮಗೆ ಶತ್ರುವಾದ ಮತ್ತು ಮರಣಶೀಲನಾದ ಮರ್ತ್ಯನನ್ನು ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ವಧಿಸು, (ಪ್ರಾರ್ಥನೆ
ಗಳನ್ನು) ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಆಲಿಸುವ (ನೀನು) ನಮ್ಮ (ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗೆ) ಕಿವಿಗೊಡು; (ನಮಗೆ ಹಿಂಸೆಕೊಡಬೇಕೆಂಬ)

ದುರ್ಬುದ್ಧಿಯು (ನಿನ್ನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ) ಹೋಗಲಿ, ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ (ಉಪ್ಪವಿಸುವ ಜೋರಭಯರೂಪವಾದ) ಅರಿಷ್ಟದಂತೆ ಅಧವಾ ಯಜ್ಞಾಚರಣಿಗೆ (ಬರಬಹುದಾದ ವಿಘಾತಾದಿ) ಅರಿಷ್ಟದಂತೆ, (ನಮಗೆ ಬಾಧಕವಾದ) ನಮಸ್ತ (ಕ್ರೋಧಾದಿ ಅರಿಷ್ಟಗಳೂ) ಪರಿಹೃತವಾಗಲಿ.

English Translation

Indra, endowed with many (excellences), you are exalted (by our praises), and are well disposed towards us, (slay) the man who is unfriendly to us; (slay) such a man, hero, with your thunderbolt: kill him who sins against us; ever most prompt to hear, hear (us): let every ill-intent (towards us, such as alarms) a wearied (traveller) on the road, be counteracted; let every ill-intent be counteracted.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಇಂದ್ರನು ಋತ್ವಿಜರೂ ಯಜಮಾನರೂ ಪರಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಬಹಳವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವವನೆಂದೂ, ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಇರುವವನೆಂದೂ, **ತುವಿಜಾತೇ ವಾವೃಧಾನೇ** ಪದಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ ಮತ್ತು **ಅಸ್ತಯುಃ** ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಪರಿಶುದ್ಧನಾದ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿನಾಡುವವರನ್ನು ತನ್ನ ಭಕ್ತರನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವನೆಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದೆ.

ಮರ್ತ್ಯಂ ಎಂಬ ಪದವು ಎರಡಾವರ್ತಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೊದಲನೆಯ ಪದಕ್ಕೆ ಮರಣ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನೆಂದೂ, ಎರಡನೆಯ ಮರ್ತ್ಯ ಪದಕ್ಕೆ **ಅಮಿತ್ರಯಂತಂ** ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ವಿಶೇಷಣಮಾಡಿ ಋತ್ವಿಜರನ್ನೂ ಯಜಮಾನರನ್ನೂ ಶತ್ರುಗಳನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವ ಮನುಷ್ಯನನ್ನೂ ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುವನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು, ನಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ನಾಶಪಡಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಅಮಿತ್ರ ಶಬ್ದವು **ನ ಮಿತ್ರಂ** ಸ್ನೇಹಿತನಲ್ಲದವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಈ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ (ನಾನುಧಾತು) ಕ್ಯಾಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಆಚಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಂದು, ಶತ್ರುವನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು, ಶತ್ರುವು ಆಚರಿಸುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನಯಿಸಿದೆ. **ಮರ್ತ್ಯ** ಶಬ್ದವು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೮) ಪರಿತವಾಗಿದೆ

ಅಘಾಯತಿ—ಅಘಂ ಪಾಪಂ ದುಃಖಂ ನಾ ಇಚ್ಛತಿ | ಅಘ ಶಬ್ದವು ಅಘಂ ಹಂತೇನಿಹ್ವಸಿತೋಪಸರ್ಗ ಅಹಂತೀತಿ (ನಿ ೬-೧೧) ಉಪಸರ್ಗಹಿತವಾಗಿರುವ ಹನ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಅಘ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ದುಃಖಕ್ಕಾಗಲಿ, ಪಾಪಕ್ಕಾಗಲಿ ನೇರಿಸುವ ಕರ್ಮವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಋತ್ವಿಜರ ಅಧವಾ ಯಜಮಾನರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದುಃಖವನ್ನು ಅಧವಾ ಪಾಪವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನೆಂದೂ, ಅವನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ನಾಶಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಮಶ್ರವಸ್ತನುಃ—ಅತಿಶಯೇನ ಶೋಭನಶ್ರವಣಃ ಇಂದ್ರನ ಬಲವೂ ಕೀರ್ತಿಯೂ ಅತಿಶಯವಾದ ಮಹತ್ವದಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ಅದನ್ನು ಕೇಳಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಕಲ್ಪಾಣವ್ರದವೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ದುರ್ಮತಿಃ ಅಪಭೂತಃ—ದುಷ್ಟಾಬುದ್ಧಿರಪಗತಾ ಭವತು | ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಯಜಮಾನನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಹಿಂಸೆಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಯೂ, ಕೋಪದಿಂದ ಇರುವಿಕೆಯೂ, ನಿಂದೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು, ಅನವಾದಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಇವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದಲಿ ಎಂದು ವ್ರಾರ್ಧಿಸಿದೆ.

ಯಾಮನ್ ರಿಷ್ಯಂ ನ—ಅಧ್ಯನಃ ಶ್ರಮೇಣ ಹಿಂಸಿತಂ ಪರಿಶ್ರಾಂತಂ ಯಥಾ ದುರ್ಮತಿಶ್ಲೋರಾದಿ ವಿಷಯಾ ಬಾಧತೇ 'ತದ್ವತ್ ಆಸ್ತಾ' ಬಾಧಮಾನಾ ದುರ್ಮತಿರಪಗಚ್ಛತು | ಯದ್ವಾ | ಯಾಮಸಿ ಯಜ್ಞಾದಿಮಾರ್ಗೇ ಯಜ್ಞಾದಿರೂಪೇ ರಿಷ್ಯಂ ಅಸುರಕೃತಹಿಂಸಾದಿರೂಪಂ ವಿಘ್ನಂ ಪರಿಹರಿಸಿ ತದ್ವತ್ | ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಎರಡುವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ದಾರಿನಡೆಯುವವನು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ದಡೆದು ಆಯಾಸಗೊಂಡು ಇರುವಾಗ ಅವನಿಗೆ ಕಳ್ಳರೇಮೊದಲಾದ ಹಿಂಸೆಮಾಡುವವರ ಭಯವು ಉಂಟಾಗಿ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವಂತೆ, ಋತ್ವಿಜರೇ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ಹಿಂಸೆಪಡಿಸುವವರ ಕೆಟ್ಟಬುದ್ಧಿಯು ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ನಾಶವಾಗಲಿ ಎಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತರೀತಿಯಿಂದ ಹೇಳಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ-ಯಜ್ಞವೇ ಮೊದಲಾದ ಪುಣ್ಯ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ವಿಘ್ನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಸುರರು ಆಚರಿಸುವ ಹಿಂಸೆಯೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ನಾಶವಾಗಿ ವಿಘ್ನಗಳು ಪರಿಹಾರವಾಗುವಂತೆ ಇಂದ್ರನು ರಕ್ಷಿಸುವನೆಂದು ಇಂದ್ರನಿಂದ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ವ್ರಾರ್ಧಿಸಿದೆ.

|| ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವವ್ಯಧಾನಃ—ವೃಥಾ ವೃದ್ಧಿ. ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಲಿಟಃ ಕಾನಜ್ಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾನಜಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಮಯುಃ—ಅಸ್ಮಾನ್ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ. ಎಂದು ಅರ್ಥವಿನಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್. ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಜಂತದ ಮೇಲೆ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತೋ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚಿನ ಅಕಾರಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅನಿತ್ರಯಂತಂ—ಹಿಂದಿನಂತೇ ಕೃಚ್ ಬಂದಾಗ ಅದರ ಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ನುಮಾಗಮ.

ತುವಿಜಾತ—ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಹಿ—ಹನ ಹಿಂನಾಗತೀದ್ಯಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಹಂತೇರ್ಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಜಾದೇಶ. ಅಸಿದ್ಧವದತ್ಯಾ ಭಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಾಭಾವವು ಅಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಅತೋಹೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಘಾಯತಿ—ಅಘಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿಧಾಗ ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್. ನ ಛಂದಸ್ಕಪುತ್ರಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಶ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ನಿರ್ವೇಧ ಬರುವಾಗ ಅಶ್ವಾಘಸ್ಯಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮ. ಯಜ್ಞೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೃಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಶೃಣುಷ್ವ—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತದ ನಪದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಾಮನ್—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಪ್ತಮಿಗೆ ಲುಕ್.

ರಿಸ್ವಂ—ರಿಷ ಹಿಂನಾಯಾಂ. ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಷ್ವತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭೂತು—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ವ್ರಧಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿವ್. ಏರುಃ ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಉತ್ವ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಭೂಸುವೋಸ್ತಿಜಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ನಿರ್ವೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ

ವಿಶ್ವಾ—ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೆ ಲೋಪ. || ೭ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನೂರ ಮೂವತ್ತೊಂದನೇ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು

ನೂರ ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ತ್ವಯಾ ವಯಮಿತಿ ಷಡ್ಯಚಂ ಷಷ್ಠಂ ಸೂಕ್ತಂ ಸಾರುಚ್ಛೇಪಮಾತ್ಮಷ್ಟಮೈಂದ್ರಂ | ಯುವಂ ತಮಿತ್ಯಯನ್ಯಂದ್ರಾಸಾರ್ವತೋಽರ್ಥರ್ಚಃ | ತ್ವಯಾ ವಯಂ ಷಡ್ಯವಂ ತನ್ಯಂದ್ರಾಸಾರ್ವತೋಽ-
ರ್ಥರ್ಚ ಇತ್ಯನುಕ್ರಮಣಿಕಾ || ವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ ||

ಅನುವಾದವು—ತ್ವಯಾ ವಯಂ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಆರು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ವರುಚ್ಛೇಪವನು ಋಷಿಯು. ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು. ಅತ್ಯಷ್ಟಿ ಛಂದಸ್ಸು. ಯುವಂ ತಂ ಎಂಬ ಅರ್ಘ್ಯಋಕ್ಕು ಇಂದ್ರಾವರ್ವತಾದೇವತಾಕವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ— ತ್ವಯಾ ವಯಂ ಷಡ್ಯವಂ ತನ್ಯಂದ್ರಾಸಾರ್ವತೋಽರ್ಥರ್ಚಃ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು.

ಸೂಕ್ತ—೧೩೨

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೯ || ಸೂಕ್ತ—೧೩೨ ||

ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೧ || ವರ್ಗ—೨೧ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲರುವ ಋಕ್ಕುಂಖ್ಯೆ—೬ ||

|| ಋಷಿಃ—ಪರುಷ್ಠೇಶೋ ದೈವೋದಾಸಿಃ ||

|| ದೇವತಾ—೧-೫, ೬ ಉತ್ತರಾರ್ಧಃ ಇಂದ್ರಃ |

೬ ಪೂರ್ವಾರ್ಧಃ ಇಂದ್ರಾಪರ್ವತಃ |

|| ಭಂದಃ—ಅತ್ಯಷ್ಟಿಃ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ವಯಾ ನಯಂ ಮಘವನ್ಪೂರ್ವೇ ಧನ ಇಂದ್ರತ್ವೋತಾಃ ಸಾಸಹ್ಯಾಮು

ಪೃತನ್ಯತೋ ವನುಯಾಮು ವನುಷ್ಯತಃ |

ನೇದಿಷ್ಟೇ ಅಸ್ಮಿನ್ನಹನ್ಯಥಿ ವೋಚಾ ನು ಸುನ್ವತೇ |

ಅಸ್ಮಿನ್ಯಜ್ಞೇ ವಿ ಚಯೇನಾ ಭರೇ ಕೃತಂ ನಾಜಯಂತೋ ಭರೇ ಕೃತಂ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ವಯಾ | ನಯಂ | ಮಘವನ್ | ಪೂರ್ವೇ | ಧನೇ | ಇಂದ್ರತ್ವೋತಾಃ | ಸಾಸಹ್ಯಾಮು | ಪೃತನ್ಯತಃ |

ವನುಯಾಮು | ವನುಷ್ಯತಃ |

ನೇದಿಷ್ಟೇ | ಅಸ್ಮಿನ್ | ಅಹನಿ | ಅಥಿ | ವೋಚ | ನು | ಸುನ್ವತೇ

ಅಸ್ಮಿನ್ | ಯಜ್ಞೇ | ವಿ | ಚಯೇನು | ಭರೇ | ಕೃತಂ | ನಾಜಯಂತಃ | ಭರೇ | ಕೃತಂ || ೧

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮಘವನ್ | ಮಘಃ ಸೌಖ್ಯಂ | ತದ್ವನ್ನಿಂದ್ರ ತ್ವಯಾ ಸಾಧನೇನ ಯುಕ್ತಾ ವಯಂ | ಅತಃ
ಏವೇಂದ್ರತ್ವೋತಾ ಅತಿಪ್ರಬಲೇನೇಂದ್ರೇಣ ತ್ವಯಾ ರಕ್ಷಿತಾಃ ಸಂತಃ || ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ತರಪದಯೋಶ್ಚೇತಿ
ತ್ವಾದೇಶಃ | ಛಾಂದಸಮಾತ್ವಂ || ಪೃತನ್ಯತಃ ಪೃತನಾಮಾತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಃ ಪ್ರಬಲಸೇನಾಯುಕ್ತಾ ಇನ್ಯತ್ರಾನ್

ಸಸಹ್ಯಾಮ | ಅಭಿಭವೇಮ | ತಥಾ ವನುಷ್ಯತೋಽಸ್ಮತ್ಪ್ರಹಾರಾಯಾಗಚ್ಛತಃ ಶತ್ರುಂನುಯಾಮ |
 ತೇಷಾಮಾಗಮನಾತ್ಪೂರ್ವಮೇವ ವಯಂ ಸಂಭಜೇಮ | ಕಿಂಚಿ ಪೂರ್ವೈ ಧನೇಽಸ್ಮಿನ್ಯಜ್ಞೇ
 ನೇದಿಷ್ಯೇತ್ಯಂತಸಂನಿಹಿತೇಽಸ್ಮಿನ್ಮಹನ್ಯಭಿಷವಯುಕ್ತೇಽದ್ಯತೇನೇಹನಿ ಸುನ್ವತೇ ಯಜಮಾನಾಯ
 ತದರ್ಥಮಧಿವೋಚಿ | ತಂ ಹವಿಸ್ತ್ವದಂ ಯಜಮಾನಂ ಯಜ್ಞಂ ನಾ ನು ಕ್ಷಿಪ್ರಮಧಿಕಂ ಬ್ರೂಹಿ || ಲೋಟಿ
 ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾಜ್ | ವಚ ಉಮ್ || ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಇಂದ್ರ ವಯಂ ಯಜಮಾನಾ ಭರೇ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಕೃತಂ
 ಜಯಸ್ಯ ಕರ್ತಾರಂ ತ್ವಾಮುದ್ದಿಶ್ಯ ತಜ್ಜಯಾರ್ಥಂ ವಾಜಯಂತೋ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ಮಮುಪಾಚರಂತೋ
 ವಿ ಚಯೇಮ | ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಕಂ ಹವಿರಾದಿಕಂ ನಾ ವಿಚಿನುಯಾಮ | ಚಿನೋತೇವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಪ್ ||
 ಪುನಃ ಕೀದೃಶಂ ತ್ವಾಂ | ಭರೇ ದೇವಾನಾಂ ಸಂಗ್ರಾಮೇಽಸುರಜಯೇ ದೇವಾನಾಂ ಸಮ್ಯಗ್ಭರಣೇ ನಾ
 ಕೃತಂ ಕರ್ತಾರಂ | ಭರ ಇತಿ ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮ ಭರತೇರ್ವಾ ಹರತೇರ್ವಾ | ನಿ. ೪-೨೪ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಮಘವನ್—ನುಖನಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಯಾ—ನಿನ್ನಿಂದ (ಯುಕ್ತರಾದ) |
 ವಯಂ—ನಾವು | ಇಂದ್ರತ್ಯೋತಾಃ—(ಅದುದರಿಂದಲೇ) ಇಂದ್ರನಿಂದ ರಕ್ಷಿತರಾಗಿ (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತಾವೇ ಜಯ
 ಶಾಲಿಗಳಾಗಬೇಕೆಂದು) | ಪೃತನ್ಯತಃ—ಪ್ರಬಲನೇನಾಯುತರಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ಸಾಸಹ್ಯಾಮ—ಸೋಲಿಸೋಣ |
 ವನುಷ್ಯತಃ - ನಮ್ಮನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಲು ಬರುತ್ತಿರುವವರನ್ನು | ನುಯಾಮ—(ಅವರಿಗಿಂತ) ಮೊದಲೇ
 ಸಂಧಿಸೋಣ | ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತೂ | ಪೂರ್ವೈ ಧನೇ—ಮೊದಲಿನ ಧನ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ | ಅಸ್ಮಿನ್ ಯಜ್ಞೇ—
 ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ನೇದಿಷ್ಯೇ—ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ | ಅಸ್ಮಿನ್ ಅಹನಿ—(ಅಭಿಷವಯುಕ್ತವಾದ) ಈ ದಿನದಲ್ಲಿ |
 ಸುನ್ವತೇ—ಅಭಿಷವ ಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ನು—ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿ | ಅಧಿ ವೋಚಿ—(ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಕರವಾಗಿ)
 ಮಾತನಾಡು | (ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ವಯಂ—ನಾವು | ಭರೇ—ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ | ಕೃತಂ—ಜಯ
 ಕರ್ತೃವಾದ ನಿನ್ನನ್ನು (ಉದ್ದೇಶಿಸಿ) | ವಾಜಯತಃ—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ಮವನ್ನು ತರುವವರಾಗಿ | ವಿ ಚಯೇಮ—
 (ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು) ಒಟ್ಟಾಗಿ ನೇರಿಸೋಣ | ಭರೇ—ದೇವಾಸುರ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ (ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯುದ್ಧ ಸಾಧನಗಳನ್ನು
 ಒದಗಿಸುವುದರಲ್ಲಿ) | ಕೃತಂ—ಕಾರ್ಯಸಾಧಕನಾದ (ನಿನ್ನನ್ನು ಧೈಶಿಸಿ) | (ವಿ ಚಯೇಮ—ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು
 ಸಂವಾದಿಸೋಣ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ನುಖನಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿ, (ಅದುದರಿಂದಲೇ) ನಿನ್ನಿಂದ ರಕ್ಷಿತರಾಗಿ, ನಾವು
 ಪ್ರಬಲನೇನಾಯುತರಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ವರಾಜಯಗೊಳಿಸೋಣ, (ನಮ್ಮ) ನ್ನಾಕ್ರಮಿಸಲು ಬರುವ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು
 (ನಾವೇ) ಮೊದಲು ಸಂಧಿಸೋಣ. ಮೊದಲಿನಂತೆ ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹೋಮಕಾಲವು ಸನ್ನಿಹಿತ
 ವಾಗಿರುವ ಈಗ ಅಭಿಷವಯುಕ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಕರವಾಗಿ ಮಾತನಾಡು, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ
 ಜಯಕಾರಕನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು (ಉದ್ದೇಶಿಸಿ) ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಉಪಚರಿಸುವ ನಾವು (ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು)
 ಸಂವಾದಿಸುತ್ತೇವೆ; ಅಸುರಜಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ (ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಾಧನಗಳನ್ನೊದಗಿಸುವುದರಲ್ಲಿ) ಸಮರ್ಥನಾದ
 ನಿನ್ನನ್ನು (ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಸಂವಾದಿಸುತ್ತೇವೆ).

English Translation.

(Possessed of) former opulence, Maghavan, (through your bounty) ; protected, Indra, by you, may we overcome those who are arrayed in (hostile) hosts : may we anticipate (our) assailants. (The sacrifice) of to-day being nigh, speak encouragingly to the presenter of the libation : May we bring together at this rite (suitable offerings and praises) to you, the victor in war , worshipping you, the victor in war.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಮಘವಃ—ಮಘಃ ಸೌಖ್ಯಂ ತದ್ವಿನ್ ಇಂದ್ರ | ಮಘ ಶಬ್ದವು ಮಘಮಿತಿ ಧನಸಾಮರ್ಥ್ಯಯಂ ಮಹಂತೇರ್ಧಾನಕರ್ಮಣಃ (ನಿ. ೧-೭) ದಾನಮಾಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಮಹಂತರುನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಮಘ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಮಘಂ ರೇಕ್ಷಃ ಎಂದು ಇವತ್ತೀಂಃ ಧನಸಾಮಗಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩.೯) ಮಘ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿದೆ ನಾಯಣರು ಮಘ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿಯಮವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಇಂದ್ರನು ಸುಖವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನೆಂದು ಹೇಳಿದಾರೆ.

ಇಂದ್ರತ್ಯೋತಾಃ—ಅತಿಪ್ರಬಲೇನ ಇಂಪ್ರೇಣ ತ್ವಯಾ ರಕ್ಷಿತಾಃ | ಇಂದ್ರ ಶಬ್ದಾರ್ಥವು ಇರಾಂ ದೈವಾತೀತಿ ನಾ (ನಿ. ೧೦-೮) ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಾಯಣರು ಇಂದ್ರನು ಬಹಳ ಬಲವುಳ್ಳವನಾಗಿರುವವನೆಂದೂ ಅವನಿಂದಲೇ ಋತ್ವಿಜರೇ ಮದಲಾದವರು ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ

ಪೃತನ್ಯತಃ ಸಸಹ್ಯಾಮ—ಪ್ರಬಲಸೇನಾಯುಕ್ತಾನ್ ಶತ್ರುನ್ ಅಭಿಭವೇಮ | ಪೃತನಾ ಶಬ್ದವು (ನಿ ೩. ೬) ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಸಂಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಬೇಕಾಗುವ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸಾಧನವನ್ನೂ ವಿವಕ್ಷೆಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಪೃತನಾಶಬ್ದವು ಸೇನಾನಾಚಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಾಯಣರು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಪೃತನಾಂ ಆತ್ಮನ ಇಚ್ಛತಿ ಸೇನೆಯನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಆವೇಕ್ಷಿಸುವ ಶತ್ರುಗಳೆಂದು ಪೃತನ್ಯತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಇಂದ್ರನಿಂದ ರಕ್ಷಿತರಾಗಿರುವ ಯಜಮಾನರು ಪ್ರಬಲರಾದ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ತಿರಸ್ಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಬಲಿಷ್ಠರಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವವರೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ

ವನುಷ್ಯತಃ ವನುಯಾಮ—ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಶತ್ರುಗಳು ಪ್ರಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ ಅವರನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಂದ ರಕ್ಷಿತರಾದ ಯಜಮಾನರೂ ಋತ್ವಿಜರೂ ಓಡಿರುವರೆಂದು ಇಂದ್ರನ ಶಕ್ತಿಯ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ

ನು—ತಂ ಹವಿಸ್ವದಂ ಯಜಮಾನಂ ಯಜ್ಞಂ ನಾ ಪ್ತಿಸ್ತಮಧಿಕಂ ಬ್ರೂಹಿ | ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ನು ಇತ್ಯೇಷೋಽನೇಕಕರ್ಮಾ—ನು ಎಂಬ ನಿವಾತವು ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಬೋಧಿಸುವುದು (ನಿ ೧-೪) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ನು, ಮಂಕ್ಷು ಎಂಬ ಇವತ್ತಾರು ಪ್ರಿಪ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು—

ಇದಂ ನು ಕರಿಷ್ಯತೀತಿ ಹೇತ್ವಪದೇಶೇ | ಕಂಠಂ ನು ಕರಿಷ್ಯತೀತ್ಯುನುಪ್ಪೇ | ನನ್ನೇತದ-
ಕಾರ್ಷೀದಿತಿ ಚ | ಇದಂ ನು ಕರಿಷ್ಯತಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ನು ಎಂಬುದು ಕ್ರಿಯೆಯು ಉಂಟಾಗಲು ತಕ್ಕ ಕಾರಣ
ವಾದದ್ದನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಕಂಠಂ ನು ಕರಿಷ್ಯತಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅನು ಪ್ರತ್ಯ ವಾಚಕವಾಗಿರುವುದು.
ಅಥಾಸಿ ಉಪನಾರ್ಥೇ ಭವತಿ ಮತ್ತು ನು ಎಂಬುದು ಉಪನಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಅಪೋ ನ ಚಕ್ರೋಃ ಶೂರ ಬೃಹಸ್ಪ ತೇ ಮಹ್ನಾ ರಿರಿಚೇ ರೋದಸ್ಯೋಃ |

ವೃಕ್ಷಸ್ಯ ನು ತೇ ಪುರುಹೂತ ವಯಾ ವ್ಯೂ ೩ ತಯೋ ರುರುಹುರಿಂದ್ರ ಪೂರ್ವೀಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨೪-೩)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ವೃಕ್ಷಸ್ಯ ನು ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವೃಕ್ಷಸ್ಯೇವ ಎಂದು ಉಪನಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ ಎಂದು
ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಾಯಣರು ಪ್ರಿವ-ಜಾಗ್ರತೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನಾಗಲಿ
ಯಜ್ಞವನ್ನಾಗಲಿ ಇಂದ್ರನು ಮಹತ್ತರವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಅರಿಸಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಭರೇ ಕೃತಂ ವಾಜಯಂತಃ ವಿಚಯೇನು—ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಜಯಸ್ಯ ಕರ್ತಾರಂ ತ್ವಾಮುದ್ವಿಶ್ಯ
ಹವಿರ್ನಿಕ್ಷಣಾನ್ಯಂ ಉಪಾಚರಂತಃ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಕಂ ಹವಿರಾದಿಕಂ ವಾ ವಿಚಿಸಿಯಾಮ | ನಿರುಕ್ತಕಾರರು
ಭರ ಇತಿ ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮ ಭರತೇರ್ಹರತೇರ್ವಾ (ಐ. ೪-೨೪) ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ, ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು
ಭ್ರಿಯಂತೇ ತಸ್ಮಿನ್ ಯೋದ್ಧಾರಃ ಶೂರರಾದವನು ಪೋಷಣೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವ ಸನ್ನಿವೇಶವೂ, ಹ್ರಿಯಂತೇ
ಹಿ ತಸ್ಮಿನ್ ಜೀವಿತಾನಿ ವಸೂನಿ ಚ ಪ್ರಾಣಗಲೂ ಮತ್ತು ಧನಸ್ಸು ನುಶವಾಗುವ ಸನ್ನಿವೇಶವು ಯುದ್ಧವಾದುದರಿಂದ
ಭರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಗ್ರಾಮವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾ , ಜಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ
ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಯಜಮಾನರು ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಅಥವಾ ಸ್ತೋತ್ರವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನೂ
ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ವಾಜ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನ, ಉದಕ, ಸಂಗ್ರಾಮ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು
ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಾಯಣರು ಸ್ತೋತ್ರವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಭರಶಬ್ದವು ಎರಡಾವರ್ತಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ, ಅಸುರಿಗೂ
ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಜಯವು ಲಭಿಸುವುದಕ್ಕೂ, ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕೂ
ಇಂದ್ರನು ಉದ್ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಕೃತ ಎಂಬ ಪದವು ದುಕ್ವೌ ಕರಣೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ.
ಇದಕ್ಕೆ ನಾಯಣರು ಕರ್ತಾ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪೂರ್ವೇ—ಪೂರ್ವೇ ಭವಂ. ಭವೇ ಭಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಅಕಾರವೋಪ. ಯತೋನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಂದ್ರತ್ವೋತಾಃ—ಇಂದ್ರೇಣ ತ್ವಯಾ ಉತಾಃ ಇಂದ್ರತ್ವೋತಾಃ ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ತರಪದಯೋಶ್ಚ
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರವದ ಸರವಾದಾಗ ಮನರ್ಯಂತಕ್ಕೆ ತ್ವಾದೇಶ. ಛಂದಸವಾಗಿ ಆತ್ಯ

ಬರುತ್ತದೆ. ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೂರ್ವವದ ವ್ರತೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಾಸಹ್ಯಾನು—ಪಹ ನುರ್ವಣೇ. ಧಾತು. ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಪಃ ಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸಪ್ತ. ಲಿಬ್ ಉತ್ತಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ನುಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಂ ಜಾತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಶ್ಲ ಆದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಯಾಸುಟಾಗಮು. ಶ್ಲಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಛಂದಸನಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಅತಿಹಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೃತನ್ಯತಃ—ವೃತನಾಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ವೃತನ್ಯತಿ. ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಸುಪೋ ಧಾತುಪ್ರಾತಿಪದಿಕೆಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಪಿಗೆ (ಆಮ್) ಲುಕ್. ಕೃಚಿ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೩೩) ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ಕವ್ಯದ್ವರಪೃತನ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ. ವೃತನ್ಯ ಎಂಬುದು ಧಾತುವಾಗುತ್ತದೆ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ನುಮ್ ರಹಿತವಾದ ಶತ್ವವಿನ ವರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಶತುರನುಮೋ ನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವನುಯಾಮ—ವನ ಸಂಭಕ್ತಾ. ಧಾತು. ಲಿಬ್ ಉತ್ತಮವುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಛಂದಸನಾಗಿ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾಸುಟ್ ಉದಾತ್ತವೆಂದುದರಿಂದ ಯಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವನುಷ್ಯತಃ—ಇದು ಅನೇಕಾರ್ಥಕವಾದ ಧಾತು. ಲ್ಪಟಃ ಸದ್ವ್ಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಶತುರನುಮೋನದ್ಯಜಾದೀ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನೇದಿಷ್ಯೇ—ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಂತಿಕಬಾಢ್ಯೋರ್ನೇದಸಾಧೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಿಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನೇದಾದೇಶ. ಟಿಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೋಚಃ—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆಬ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಬ್ ವರವಾದಾಗ ವಚ ಉಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಉನಾಗಮು ಮಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ವರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಗುಣ. ಅತೋದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್. ತಿಹಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುನ್ಯತೇ—ಸುಜ್ಞಾ ಅಭಿಷವೇ. ಧಾತು. ಲಿಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ಶ್ವ ವಿಕರಣ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಶತುರನುಮೋ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚೆಯೇಮು—ಚಿಞ್ ಚಯನೇ. ಧಾತು. ಸ್ವಾದಿ. ಲಿಙ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ
ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವ್. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ, ಅಯಾದೇಶ.
ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಯಾಸುಟಾಗಮ. ಅದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. ಯಲೋವ. ಗುಣ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಾಜಯಂತೇ—ಆತ್ಮೀಚ್ಛಾದಲ್ಲಿ ನಾಜ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಕೃಚ್ ಬಂದಾಗ ಅದರ ಮೇಲೆ ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ.
ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸ್ವರ್ಜೇಷೇ ಭರೇ ಅಪ್ರಸ್ಯ ವಕ್ಮನ್ಯುಷ್ಠಬುಧಃ ಸ್ವಸ್ಥಿನ್ನಂಜಸಿ ಕ್ರಾಣಿಸ್ಯ

ಸ್ವಸ್ಥಿನ್ನಂಜಸಿ

ಅಹನ್ನಿಂದ್ರೋ ಯಥಾ ವಿದೇ ಶೀಷ್ಣಾಶೀಷ್ಣೋಪನಾಚೈಃ |

ಅಸ್ತತ್ರಾ ತೇ ಸಧ್ಯುಕ್ ಸಂತು ರಾತಯೋ ಭದ್ರಾ ಭದ್ರಸ್ಯ ರಾತಯಃ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸ್ವರ್ಜೇಷೇ | ಭರೇ | ಅಪ್ರಸ್ಯ | ವಕ್ಮನಿ | ಉಷ್ಠಬುಧಃ | ಸ್ವಸ್ಥಿನ್ | ಅಂಜಸಿ | ಕ್ರಾಣಿಸ್ಯ | ಸ್ವಸ್ಥಿನ್ |

ಅಂಜಸಿ |

ಅಹನ್ | ಇಂದ್ರಃ | ಯಥಾ | ವಿದೇ | ಶೀಷ್ಣಾಶೀಷ್ಣಾಃ | ಉಪನಾಚೈಃ |

ಅಸ್ತತ್ರಾ | ತೇ | ಸಧ್ಯುಕ್ | ಸಂತು | ರಾತಯಃ | ಭದ್ರಾಃ | ಭದ್ರಸ್ಯ | ರಾತಯಃ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಯಮಿಂದ್ರಃ ಸ್ವರ್ಜೇಷೇ ಸ್ವರ್ಗಮನಸಾಧನೇ ಭರೇ ಸಂಗ್ರಾಮೇ | ಯುದ್ಧ ಆಭಿಮುಖ್ಯೇನ
ಹತಸ್ಯ ಸ್ವರ್ಗೋ ದ್ವಾವಿಮೌ ಪುರುಷೌ ಲೋಕೇ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲಭೇದಿನೌ | ಪರಾ. ೩-೨೫ | ಇತ್ಯಾದಿ-
ಸ್ತುತಿಷು ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ | ಅಪ್ರಸ್ಯಾಪನಶೀಲಸ್ಯ ಶತ್ರುವಧಾಯೇತಸ್ತತೋ ವ್ಯಾಪ್ತಸ್ಯ || ಔಣಾದಿಕೋ ರಃ ||
ಶೂರಸ್ಯ ವತ್ಕನಿ ಮಾರ್ಗಭೂತೇ ಸ್ವಸ್ಥಿನ್ ಸ್ವಭೂತೇಽಂಜಸ್ಯಭಿವ್ಯಕ್ತಿಮತಿ ಕಪಟಾದಿರಹಿತೇ | ಪುನಃ ಸ
ಏವ ವಿಶೇಷ್ಯತೇ | ಸ್ವಸ್ಥಿನ್ನಂಜಸಿ ಸ್ವಕೀಯೇಽಂಜಸಿ ಮುಖ್ಯೇ ಮಹತಿ ಸಂಗ್ರಾಮೇ | ಯದ್ವಾ |

ಸ್ವಸ್ಥಿನ್ನಂಜಸಿ ಶತ್ರು ಸ್ವಯಮೇವಾಪ್ರಚ್ಛನ್ನತೇನಾಗತೇ ಸತಿ | ಅಹನ್ | ಶತ್ರುನ್ ಹಿಂಸಸ್ತಿ | ಕಸ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮ ಇತಿ ತದುಚ್ಯತೇ | ಆಪ್ರಸ್ಯಾಪನಶೀಲಸ್ಯ ಆ ಸಮಂತಾದಿಂದ್ರಸ್ಯ ಪ್ರೀಣಯಿತುರ್ವಾ ಉಷರ್ಬುಧ ಉಷಃಕಾಲೇಽನುಷ್ಠಾನಾಯ ಪ್ರಬುಧ್ಯಮಾನಸ್ಯ ಕ್ರಾಣಸ್ಯ ಯಾಗಂ ಕುರ್ವಾಣಸ್ಯ || ಕರೋತೇಃ ಶತರಿ ಭಾಂದಸಃ ಶಪೋ ಲುಕ್ || ಅಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಶತ್ರುನಹನ್ | ಹಿಂಸಸ್ತಿ | ಅತಃಕಾರಣಾದಯಮಿಂದ್ರಃ ಶೀರ್ಷ್ಣಾ ಶೀರ್ಷ್ಣೋಪವಾಚ್ಯಃ | ಸರ್ವೇಷಾಂ ಶಿರಸಾ ಪ್ರಾಣಮ್ಯಃ ಸ್ತುತ್ಯಃ || ಶೀರ್ಷ್ಯಂಶ್ಚಂದಸಿ | ಸಾ. ೬-೧-೬೦ | ಇತ್ಯುದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ನಿತ್ಯವೀಪ್ಸಯೋರಿತಿ ದ್ವಿಭಾವಃ || ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಯಥಾ ವಿದೇ ಸರ್ವಜ್ಞಾಯ ಶಿರಸಾ ಪ್ರಾಣತಿಃ ಕ್ರಿಯತೇ ಸ್ತಾಯತೇ ಚ ತಥೈನಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಯಥಾ ವಿದೇ ಯೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಹಂತವ್ಯಂ ಶತ್ರುಂ ಜಾನಾಸಿ ತಂ ತಂ ಪ್ರಹಂಸಿ || ವೇತ್ರೇ- ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಪುರುಷವ್ಯತ್ಯಯಃ | ಲೋಪಸ್ತ ಆತ್ಮನೇಪದೇಷ್ಟಿತಿ ತಲೋಪಃ || ಅಥನಾ | ಯಥಾ ವಿದೇ ಯಂ ಯಂ ವಿಂದಸೇ ಲಭಸೇ ಶತ್ರುಂ ತಂ ತಂ ಮಾರಯಸಿ | ಅತಃ ಕಾರಣಾತ್ಸ್ತುತ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಅಸ್ಥಿನ್ನಪ್ರೇ ಭಾಂದಸೋ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಪೂರ್ವವತ್ತಲೋಪಃ || ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ರಾತಯಸ್ತವ ಸಂಬಂಧೀನಿ ಧನಾನಿ ದಾನಾನಸ್ಯ ಸ್ತಾಸ್ಯೇವ ಸಧ್ಯಕ್ ಸಹೈಕೋ- ದ್ಯೋಗೇನ ಸಂತು | ಭವಂತು || ಸಹಪೂರ್ವಾದಂಚಿತೇರ್ಬುಧಿತ್ವಗಿತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ವಿನ್ | ಸಹಸ್ಯ ಸದ್ಭಿರಿತಿ ಸಧ್ಯಾದೇಶಃ | ಅದ್ವಿಸದ್ಭಿರೋರಂತೋದಾತ್ತನಿಪಾತನಂ ಕೃತ್ಸ್ವರನಿವೃತ್ತ್ಯರ್ಥಮಿತಿ ಸ ಚಾಂತೋ- ದಾತ್ತಃ | ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಬುಧಿ ಇತಿ ಸ್ವರಿತಃ || ಕಿಂಚಿ ಭದ್ರಸ್ಯ ಸ್ತುತ್ಯಸ್ಯ ರಾತಯೋಽಸ್ಯಾಸು ದತ್ತಾನಿ ದಾನಾನಿ ಭದ್ರಾ ಅತಿಶ್ಛಿರಾಣಿ ಸಂತು ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಸ್ವರ್ಜೇಷೇ—ಸ್ವರ್ಗಗಮನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ | ಭರೇ—ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ | ಆಪ್ರಸ್ಯ—(ಶತ್ರುಪಥಕ್ಕಾಗಿ) ಸುತ್ತಲೂ ಓಡಾಡುತ್ತಿರುವ ಶೂರನ | ಸ್ವಸ್ಥಿನ್—(ಅವನಿಗೆ) ಅನುರೂಪವಾದುದೂ | ಅಂಜಸಿ—ನೇರವಾದುದೂ ಆದ | ವಕ್ತೃನಿ—ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ (ಎಂದರೆ) | ಸ್ವಸ್ಥಿನ್ನಂಜಸಿ—ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಯೋಗ್ಯ ವಾದುದೂ ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಶತ್ರುವನ್ನು ಎದುರಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಆದ ಮಹತ್ತಾದ ಸಂಗ್ರಾಮ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ | ಉಷರ್ಬುಧಃ—ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳುವವನೂ | ಕ್ರಾಣಸ್ಯ—ಯಜ್ಞಮಾಡತಕ್ಕವನೂ ಆದ ಯಜಮಾನನ (ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) | ಅಹನ್—ಕೊಲ್ಲುತ್ತಾನೆ (ಅದೇ ಇಂದ್ರನು) | ಯಥಾ ವಿದೇ—ತತ್ತ್ವಜ್ಞನಾದ ಮಹಾವಿರುಷನಿಗೆ (ತಲೆಬಾಗಿ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವಂತೆ) | ಶೀರ್ಷ್ಣಾಶೀರ್ಷ್ಣಾ—ಪ್ರಣಾಮಪೂರ್ವಕವಾದ ನಮಸ್ಕಾರಗಳಿಂದ | ಉಪವಾಚ್ಯಃ—ಸ್ತುತಿಸಲ್ಲಡತಕ್ಕವನಾಗಿದ್ದಾನೆ (ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ಆಸ್ತುತ್ರಾ—ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಕಗಳಾದ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ರಾತಯಃ—ಧನಗಳು | ಸಧ್ಯಕ್—ಓಟ್ಟುಗೂಡಿಕೊಂಡು | ಸಂತು—ಇರಲಿ | ಭದ್ರಸ್ಯ—ಕಲ್ಯಾಣಾತ್ಮಕನಾದ ನಿನ್ನ | ರಾತಯಃ—ಧನಗಳು | ಭದ್ರಾಃ—ಮಂಗಳಕರಗಳಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲತಕ್ಕವಾಗಿಯೂ (ಇರಲಿ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸ್ವರ್ಗಗಮನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ವರಾಕ್ರಮಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದೂ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಶತ್ರುವನ್ನು ಎದುರಿಸಬಲ್ಲುದೂ ಆದ ನೇರವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ, ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಎದ್ದು ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು

ಮಾಡತಕ್ಕ ಯಜಮಾನರ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ತತ್ತ್ವಜ್ಞನಾದ ಮಹಾಪುರುಷನಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡಿ ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನರ್ಪಿಸುವಂತೆ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಸಹ ವ್ರಣಾಮೂರ್ವಕವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನರ್ಪಿಸಬೇಕು ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಕವಾದ ನಿನ್ನ ಧನಗಳೆಲ್ಲವೂ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮಲ್ಲಿರಲಿ. ಮತ್ತು ಕಲ್ಯಾಣಾತ್ಮಕ ನಾದ ನಿನ್ನ ಧನಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಮಗೆ ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರಲಿ.

English Translation.

In the combat which secures haven, Indra, (treading) in the appropriate and straight path of the active (combatant), as well as in his own appropriate and straight (path), destroys (the adversary) of him who wakes at dawn and celebrates (pious rites); he is therefore to be adored with the head (bowed down), as reverence is paid by prostration to a holy sage. May your treasures, (Indra), be accumulated upon us; may the treasures of you who are auspicious be auspicious (to us).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸ್ವರ್ಜೇವೇ ಭರೇ—ಸ್ವರ್ಗಗಮನಸಾಧನೇ ಸಂಗ್ರಾಮೇ | ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಶೂರನಾದವನು ತನ್ನ ಪ್ರಾಣದ ಅನೆಯನ್ನು ತೊರೆದು ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಹೊಂದುವನು ಎಂದೂ, ಸ್ತೃತಿಕಾರರು ಹೇಳುವವ್ರಕಾರ ಯುದ್ಧವು ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಪಡೆಯಲು (ಸಾಧನೆ) ತಕ್ಕ ಸನ್ನಿವೇಶವೆಂದೂ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದೆ. **ಭರೇ** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಂಗ್ರಾಮ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು **ಭರತೇರ್ವಾ ಹರತೇರ್ವಾ** ಎಂಬುದಾಗಿ ರೂಪನಿರ್ವಚನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ (ನಿ. ೪-೨೪) ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಶೂರನು ಯುದ್ಧಮಾಡುವಾಗ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡರೆ ವೀರಸ್ವರ್ಗವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದು ಎಂದು ವರಾಶರಸ್ತೃತಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಷ್ವಾನಿಮೌ ಪುರುಷೌ ಲೋಕೇ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲಭೇದಿನೌ |

ಪರಿವ್ರಾಡ್ಯೋಗಯುಕ್ತಶ್ಚ ರಣೇ ಚಾಭಿಮುಖೋ ಹತಃ ||

(ವರಾಶರಸ್ತೃತಿ ೩-೨೫)

ತನ್ನ ಪ್ರಾಣದಲ್ಲಿ ಆನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಯತಿಯೂ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟದೆ ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಿ ಮೃತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವ ವೀರನೂ, ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಬಹಳ ಉತ್ತಮವಾದ ಗತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವರು. ಅಂದರೆ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲವನ್ನೂ ಭೇದಿಸುವರು ಎಂದು ಯುದ್ಧವು ಸ್ವರ್ಗಪ್ರದವಾಗಿರುವುದನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಹೇಳಿರುವುದು ಇಂದ್ರನು ಈ ವ್ರಕಾರವಾಗಿರುವ ವೀರರಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವನೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಅಪ್ರಸ್ಯ—ಅಪನೇಲಸ್ಯ | ಶತ್ರುವಿನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವಾಗ ವೀರನು ಜಯವನ್ನು ಹೊಂದು ವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಇರುವನು ಎಂದೂ, ತನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ಚಿತ್ರಂ ದೇವಾನಾಮುದಗಾದನೀಕಂ ಚಕ್ಷುರ್ಮಿತ್ರಸ್ಯ ವರುಣಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ |

ಆಪ್ತಾ ದ್ಯಾವಾ ಪೃಥಿವೀ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ಸೂರ್ಯ ಆತ್ಮಾ ಜಗತ್ಸಸ್ತುಷ್ಕಂ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೧೫-೧)

ಈ ಋಕ್ಮನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಆಪ್ತಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಪೂಪುರತ್ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ಚ ಮಹತ್ತ್ವೇನ | ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ಮಹತ್ತ್ವದಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನೂ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸಾಯಣರೂ ಸಹ ಇಲ್ಲಿ ಆಪ್ರಸ್ಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಶತ್ರುವಧಾಯಿ ಇತಸ್ತತಃ ವ್ಯಾಪ್ತಸ್ಯ ರತ್ನವಿನ ವಧೆಗಾಗಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವನು (ಓಡಾಡುತ್ತಿರುವನು) ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಸ್ವಸ್ತಿನ್ ಅಂಜಸಿ—ಎಂಬ ಪದವು ಎರಡುಸಾರಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಅಂಜಸಿ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ವಕ್ಮಸಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕಪಟಾದಿರಹಿತೇ—ಶೂರನು ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಕ್ರಮವು ಕಪಟವಿಲ್ಲದ್ದಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ನರ್ಣಿಸಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದೆ. ಸ್ವಕೀಯೇ ಅಂಜಸಿ ಮುಖ್ಯೇ ಮಹತಿ ಸಂಗ್ರಾಮೇ | ಯದ್ವಾ ಶತ್ರು ಸ್ವಯೇ ಮೇವ ಅಪ್ರಚ್ಛಿನ್ನತ್ವೇನ ಆಗತೇ ಸತಿ ಶತ್ರುನ್ ಹಿನಸ್ತಿ || ವ್ರಬಲವಾದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಶತ್ರುವು ವೇಷಾಂತರದಿಂದ ತನ್ನ ಬರುವಿಕೆಯನ್ನು ಮರೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೆ ತಾನಾಗಿ ಎದುರಾದಾಗ ಎಂದೂ, ಈ ಎರಡು ವಿಧದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪದವು ಭರೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಈ ಅರ್ಥವೆಲ್ಲವೂ ಆಪ್ರಸ್ಯ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ವಕ್ಮನಿ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣಮಾಡಿ ವ್ಯಾವಕನಾದ ಶೂರನ ಮಾರ್ಗವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಂಹೋಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿದೆ.

ಆಪ್ರಸ್ಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅನ್ವೇಷೀತಿ ಅಪ್ರಃ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದರಿಂದ ಆಪ್ರನಾಗಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವಂತೆ, ಆಸಮಂತಾತ್ ಪ್ರೀಣಯೀತಿ ಬಹಳವಾಗಿ ಸಂತೋಷವಡಿಸುವನೂ ಆಪ್ರನಾಗಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಾಗ ಈ ಪದವು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂತೋಷವಡಿಸುವ ವ್ಯಾವಕನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗುವುದು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದಾರೆ. ಇದರಿಂದ—

ಆಪ್ರಸ್ಯ ಉಷರ್ಬುಧಃ ಕ್ರಾಣಸ್ಯ ಅಹನ್—ಎಂದು ವಾಕ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು—ಆಪನಶೀಲಸ್ಯ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಪ್ರೀಣಯಿತುರ್ವಾ ಉಷಃಕಾಲೇ ಯಾಗಾನುಷ್ಠಾನಾಯ ಪ್ರಬುದ್ಧ್ಯಮಾನಸ್ಯ ಯಾಗಂ ಕುರ್ವಾಣಸ್ಯ ಅಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಶತ್ರುನ್ ಹಿನಸ್ತಿ | ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಧಾತು ಮತ್ತು ಉಪನರ್ಗ ಇವುಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಆಪ್ರ ಶಬ್ದ ಶಕ್ತಿಯ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಇಂದ್ರನೂ, ವ್ಯಾವಕನ ಶೀಲನಾಗಿರುವಂತ ಯಜಮಾನನು ವ್ಯಾಪನಶೀಲನೂ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂತೋಷವಡಿಸುವವನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಇವನು ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಬುದ್ಧನಾಗಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಾನೆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ತೃಪ್ತಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಾಗವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಅಥವಾ ಇತರ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಈ ಯಜಮಾನನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ನಾಶಮಾಡುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ತ್ವಾಮಿಂದ್ರ ಮತಿಭಿಃ ಸುತೇ ಸುನೀಥಾಸೋ ವಸೂಯವಃ | ಗೋಭಿಃ ಕ್ರಾಣಾ ಅನೂಷತ ||

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ, ಗೋಭಿಃ ಕ್ರಾಣಾಃ-ಗೋಭಿಃ ಕುರ್ವಾಣಾಃ | ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರೂ ಕ್ರಾಣಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕುರ್ವಾಣಾಃ (ನಿ. ೪-೧೯) ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಶೀರ್ಷ್ಣಾಶೀರ್ಷ್ಣೋಪವಾಚ್ಯಃ-ಸರ್ವೇಷಾಂ ಶಿರಸಾ ಪ್ರಣಮ್ಯಃ ಸ್ತುತೈಃ | ಇಂದ್ರನು ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ನಮಸ್ಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅರ್ಹನಾಗಿರುವನು. ಮತ್ತು ಎಲ್ಲರೂ ಸ್ತುತಿಸಲು ಅರ್ಹನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಯಥಾವಿದೇ-ಸರ್ವಜ್ಞಾಯ ಶಿರಸಾ ಪ್ರಣತಿಃ ಕ್ರಿಯತೇ ಸ್ತೂಯತೇ ಚ ತಥೈನಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ ಯೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಹಂತವ್ಯಂ ಶತ್ರುಂ ಜಾನಾಸಿ ತಂ ತಂ ಪ್ರಹಂಸಿ | ಅಥವಾ ಯಂ ಯಂ ವಿಂದಸೇ ಲಭಸೇ ಶತ್ರುಂ ತಂ ತಂ ಮಾರಯಸಿ | ಅತಃ ಕಾರಣಾತ್ ಸ್ತುತೈ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಈ ವಾಕ್ಯವು, ಇಂದ್ರನು ಸರ್ವರಿಗೂ ನಮಸ್ಕಾರಾರ್ಹನಾಗಿರುವನು ಅಥವಾ ಸ್ತುತೃನಾಗಿರುವನು ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತ ವಾಕ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. **ವಿದೇ** ಎಂಬ ಪದವು ವಿಧ್ಯು ಲಾಭೇ ಮತ್ತು ವಿದಜ್ಞಾನೇ ಎಂಬ ಧಾತುಗಳಿಂದ ಸಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ದ್ವಿಜ್ಞಾನಾರ್ಥಕವಾದ ವಿದೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಜ್ಞನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಮಹಾತ್ಮನಿಗೆ ಸರ್ವರೂ ನಮಸ್ಕರಿಸುವಂತೆ, ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಎಲ್ಲರೂ ನಮಸ್ಕರಿಸುವರೆಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಎಗಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುವನ್ನು ಯಾವ ವಿಧದಿಂದ ಹನನಮಾಡಬೇಕೆಂಬುವುದನ್ನು ತಿಳಿದು ಆ ಉಪಾಯದಿಂದಲೇ ಶತ್ರುವನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವನೆಂದು ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೇಳಿ, ಅವನು ನಮಸ್ಕಾರಾರ್ಹನಾಗಿರುವುದರ ಕಾರಣವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಮೂರನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿದೇ ಎಂಬ ಪದವು ಲಾಭಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಶತ್ರುರಾವದಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎದುರಾಗಿ ಬಂದವನು ಯಾವನಾದರೂ, ಅವನು ಇಂದ್ರನಿಂದ ಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದುವನೆಂದು ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಇಂದ್ರನು ನಮಸ್ಕಾರಾರ್ಹನಾಗಿ ಅಥವಾ ಸ್ತುತೃನಾಗಿರುವ ಕಾರಣವನ್ನು ಶತ್ರುಲಾಭವ್ರಯುಕ್ತವೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಸ್ತುತಿಗೆ ಅರ್ಹನಾಗಿರುವನೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ತೇ ರಾತಯಃ ಅಸ್ಮತ್ಪ್ರ ಸಧ್ಯುಕ್ ಸಂತು-ತವ ಸಂಬಂಧಿನಿ ಧನಾನಿ ದಾನಾನಿ ಅಸ್ಮಾಸ್ತೇವ ಏಕೋದ್ಯೋಗೇನ ಭವಂತು | ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಧನವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಅಥವಾ ಇಂದ್ರನ ಸಂತೋಷಕ್ಕಾಗಿ ನಾವುಗಳು ಅರ್ಪಿಸಿರುವ ದಾನವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳು, ಯಜಮಾನರ ಉದ್ದೇಶ ಕೃತುಗುಣವಾಗಿ ವಿನಿಯುಕ್ತವಾಗಲಿ ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು-ದಾತಿ, ದಾಶತಿ ಎಂಬ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಹತ್ತುದಾನ ಕರ್ಮವಾಚಕಗಳಲ್ಲಿ ರಾತಿ ಪದವನ್ನು (ನಿ. ೩-೧೯) ಪಾಠಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ ಇದರಿಂದ ದಾನಮಾಡುವುದೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು

ಶುಕ್ರಂ ತೇ ಅನ್ಯದ್ಯಜತಂ ತೇ ಅನ್ಯದ್ವಿಷುರೂಪೇ ಅಹನೀ ದಾರಿವಾಸಿ |

ನಿಶ್ವಾ ಹಿ ಮಾಯಾ ಅವಸಿ ಸ್ವಧಾವೋ ಭದ್ರಾ ತೇ ಪೂಷನ್ನಿಹ ರಾತಿರಸ್ಮು ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೫೮-೧)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ರಾತಿ ಪದಕ್ಕೆ ದತ್ತಿಃ ದಾನಂ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಭದ್ರಸ್ಯ ರಾತಯೋ ಭದ್ರಾಃ—ಸ್ತುತ್ಯಸ್ಯ ಅಸ್ಮಾಸು ದತ್ತಾನಿ ದಾನಾನಿ ಅತಿಸ್ಥಿರಾಣಿ ಸಂತು ಸ್ತುತ್ಯನಾಗಿರುವ ಇಂದ್ರನು ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುವ ಧನವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಸ್ತುತ್ಯವಾಗಿಯೂ, ಸ್ಥಿರವಾಗಿಯೂ ಇರಲಿ ಎಂದು ವ್ರಾಥಿಸಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಭದ್ರಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ—(ನಿ. ೪-೯).

ಸಕ್ಕುಮಿವ ತಿತಉನಾ ಪುನಂತೋ ಯತ್ರ ಧೀರಾ ಮನಸಾ ವಾಚಮುಕ್ತತ |

ಅತ್ರಾ ಸಖಾಯಃ ಸಖ್ಯಾನಿ ಜಾನತೇ ಭದ್ರೈಷಾಂ ಅಕ್ಷೀರ್ನಿಹಿತಾಧಿ ವಾಚಿ ||

(ಋ. ಸಂ ೧೦-೭೧-೨)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ—ಭದ್ರಂ ಭಗೇನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ | ಭಜನೀಯಂ, ಭೂತಾನಾಮಭಿದ್ರವಣೀಯಂ, ಭವದ್ರಮಯತೀತಿ ವಾ, ಭಾಜನವದ್ವಾ ಎಂದು ಭದ್ರ ಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕಾದುದು, ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಸುಖಜನಕವಾದುದು, ಸಂತೋಷಕರವಾದುದು, ಪುಣ್ಯವಂತರಿನ ಹೊಂದಲರ್ಹವಾದುದು ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ವ್ರಕಾರವಾದ ಭದ್ರವದಾರ್ಥವು ಇಂದ್ರನಿಂದ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸ್ವರ್ಜೇಷೇ—ಜೇಷ್ಠ ಗತೌ. ಧಾತು. ವಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ನೇರಿರುವುದರಿಂದ ನಂದಿಗ್ರಹಪಚಾದಿಭ್ಯಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ವ್ರತ್ಯಯ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರ ಪದ ವ್ರಕ್ಯತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಆಪ್ರಸ್ಯ—ಆಪ್ ಲೃ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕ ರವ್ರತ್ಯಯ. ವ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಉಷರ್ಬುಧಃ—ಬುಧ ಅವಗಮನೇ. ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ವ್ರತ್ಯಯ ಕೃದುತ್ತರ ಪದ ವ್ರಕ್ಯತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಷಷ್ಠೀ ಏಕವಚನಾಂತ ರೂಪ.

ಅಂಜಸಿ—ಅಂಜೂ ವ್ಯಕ್ತಿವೃಕ್ಷಣ್ಣ ಕಾಂತಿಗತಿಷು. ಧಾತು. ಔಣಾದಿಕ ಅಸುನ್ ವ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಕ್ರಾಣಸ್ಯ—ಡುಕ್ಯೌ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಬಂದ ಲಟಿಗೆ ಶತ್ವಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ವ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಬಿತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಣಾದೇಶ. ಅಟ್ ಕೃಪ್ವಾಜ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವ್ರತ್ಯಯ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಚಿತಿಃ (ವಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಷಷ್ಯಂತರೂಪ.

ಅಹನ್—ಹನ ಹಿಂನಾಗತೋಃ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇತಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ ಶಪಿಗಿ ಲುಕ್. ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ಯದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿದೇ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚತುರ್ಥೇ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾವೇಕಾಚೆ-
ಸ್ತೃತೀಯಾದೀ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ವಿಫ ಧಾತು
ವಿಗೆ ಲಬ್. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಏಕವಚನ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ.
ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದಲೇ ಅತ್ಮನೇವದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲೋಪಸ್ತ ಅತ್ಮನೇವದೇಷು (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಪ್ರತ್ಯಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯಥಾ ಎಂಬುದರ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ
ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮೂರನೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ವಿಫಲ್ಯ ಲಾಭೇ ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಪ್ರತ್ಯಯ
ಬಂದಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಆದುದರಿಂದ ನುನಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.
ಹಿಂದಿನಂತೇ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶೀರ್ಷ್ಣಾ ಶೀರ್ಷ್ಣಾ—ಶಿರಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನ ವರವಾದಾಗ ಶೀರ್ಷ್ಣಂಶ್ಚಂದಸಿ (ವಾ. ಸೂ.
೬-೧-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶೀರ್ಷ್ಣ ಆದೇಶ. ಅಲ್ಲೋಪೋನಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.
ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚ ಯತ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ. (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ ನಿತ್ಯವೀಪ್ಸಯೋಃ (ವಾ. ಸೂ. ೮-೧-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಮ್ರೇಡಿತಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವ ವರರೂಪಕ್ಕೆ
ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಸ್ಮತ್ರ—ದೇವಮನುಷ್ಯ—(ವಾ ಸೂ. ೫-೪-೫೬) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ
ಅಸ್ಮದ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತ್ರಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಧ್ಯಕ್—ಸಹ ಎಂಬುದು ಉಪವದವಾಗಿರುವಾಗ ಅಂಚು ಗತಿಪೂಜನಯೋಃ. ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಋತ್ವಿಕ್
ದಧ್ಯಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ಥಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಹಸ್ಯ ಸಧ್ಯಃ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೩-೯೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಧ್ಯಾದೇಶ.
ಯಣ್. ಅನಿದಿತಾಂ ಚಲಲು—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾನಕಾರಲೋಪ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ
ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಘಃ (ವಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕುತ್ವ. ವಾವಸಾನೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚತ್ವ.
ಸಧ್ಯಾದೇಶಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತವನ್ನು ಕೃತ್ ಸ್ವರ ಬಾಧಕೋಸ್ವರ ನಿಪಾತನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ
ಯಣ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣಃ ಸ್ವರಿತೋನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ.

ಭವ್ಯಾಃ—ಭದಿ ಕಲ್ಯಾಣೇ ಸುಖೇ ಚ ಧಾತು. ಔಣಾದಿಕ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ
ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೨ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತತ್ತು ಪ್ರಯಃ ಪ್ರತ್ನಥಾ ತೇ ಶುಶುಕ್ವನಂ ಯಸ್ಮಿನ್ಯಜ್ಞೇ ವಾರನುಕೃಣ್ವತ
ಕ್ಷಯನ್ತಸ್ಯ ವಾರಸಿ ಕ್ಷಯಂ |

ವಿ ತದ್ವೋಚೇರಧ ದ್ವಿತಾಂತಃ ಪಶ್ಯಂತಿ ರಶ್ಮಿಭಿಃ |

ಸ ಘಾವಿದೇ ಅನ್ವಿಂದ್ರೋ ಗನೇಷಣೋ ಬಂಧುಕ್ಷಿದ್ವ್ಯೋ ಗನೇಷಣಃ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ ||

ತತ್ | ತು | ಪ್ರಯಃ | ಪ್ರತ್ನಥಾ | ತೇ | ಶುಶುಕ್ವನಂ | ಯಸ್ಮಿನ್ | ಯಜ್ಞೇ | ವಾರಂ | ಅಕೃಣ್ವತ |
ಕ್ಷಯಂ | ಋತಸ್ಯ | ನಾಃ | ಅಸಿ | ಕ್ಷಯಂ |

ವಿ | ತತ್ | ವೋಚೇಃ | ಅಧ | ದ್ವಿತಾ | ಅಂತರಿತಿ | ಪಶ್ಯಂತಿ | ರಶ್ಮಿಭಿಃ |

ಸಃ | ಘ | ವಿದೇ | ಅನು | ಇಂದ್ರಃ | ಗೋವಿಷಣಃ | ಬಂಧುಕ್ಷಿತ್ವಭ್ಯಃ | ಗೋವಿಷಣಃ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತತ್ತು ಖಲು ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಪ್ರಯೋ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ಯಂ ಶುಶುಕ್ವನಮಾಜ್ಯಾದಿ-
ಸಂಯೋಗೇನ ಭೃಶಂ ದೀಪ್ತಂ || ಶುಚೇರ್ದೀಪ್ತಿ ಕರ್ಮಣ ಏತದ್ರೂಪಂ || ತೇ ತವ ಸ್ವಭೂತಂ | ಪ್ರತ್ನಥಾ
ಪೂರ್ವಮಿತಃ ಪೂರ್ವಂ ಯಥಾ ಯಾಗಕಾಲೇ ಹವಿಸ್ತೇ ತವ ಸ್ವಂ ಭವತಿ ತಥಾದ್ಯತನಮಪಿ | ಸರ್ವದಾ
ತ್ವಾನೇವ ಯಜಂತ ಇತಿ ಭಾವಃ || ಪ್ರತ್ನಪೂರ್ವವಿಶ್ವೇತ್ಯಾದಿನೇವಾರ್ಥೇ ಥಾಲ್ | ಲಿತ್ಸ್ರರಃ ||
ಕೀದೃಶಂ ತದಿತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ಯಜ್ಞೇ ಯಾಗೇ ಯಸ್ಮಿನ್ ಹವಿಸಿ ದಾತವ್ಯೇ ಸತಿ ವಾರಂ ವರಣೀಯಂ
ಕ್ಷಯಂ ಸ್ಥಾನಂ ನೇದಿಲಕ್ಷಣಮಕೃಣ್ವತ ಕುರ್ವಂತ್ಯೃತ್ವಿಜಃ | ಕಸ್ತವ ವಿಶೇಷ ಇತಿ ಚೇತ್ ಉಚ್ಯತೇ |
ಋತಸ್ಯ ಸತ್ಯಫಲಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ವಾರಸಿ ಕ್ಷಯಂ | ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಂ ಸಂಭಕ್ತೋಸಿ | ಯದ್ವಾ |
ಋತಮಿತ್ಯುದಕನಾಮ | ತಸ್ಯ ಕ್ಷಯಂ ಸ್ಥಾನಂ ಪ್ರಾಪ್ತೋಸಿ | ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದೋಸೀತ್ಯರ್ಥಃ |
ಅಥವಾ | ಋತಸ್ಯಾದಿತ್ಯಸ್ಯ ಕ್ಷಯಂ ಸ್ಥಾನಂ ದ್ಯುಲೋಕಾಖ್ಯಂ ವಾರಸಿ | ಯಜಮಾನಂ ಗಮಯಿತಾಸಿ |
ತತ್ತಾದೃಶಂ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಂ ಕರ್ಮ ವಿ ವೋಚೇಃ | ವಿಬ್ರೂಹಿ | ಅಥಾತಃ ಕಾರಣಾದ್ವಿತಾಂತದ್ವಿತ್ವೋ-
ಪೇತಯೋರ್ಧ್ಯಾವಾಪ್ಯಥಿವ್ಯೋರ್ಮಧ್ಯೇಂತರಿಕ್ಷೇ ರಶ್ಮಿಭಿರಾದಿತ್ಯಕಿರಣೈಃ ಪಶ್ಯಂತಿ | ಮೇಘಂ

ನಿರ್ಭಿದ್ಯ ರಶ್ಮಿದ್ವಾರಾ ಪ್ರವರ್ಷಣರೂಪಂ ಕರ್ಮ ಸರ್ವೇ ಜನಾಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತಃ ಪಶ್ಯಂತಿ | ಅಸ್ಮದ್ವತ್ತಂ ಹವಿರಾದಿತ್ಯಂ ಪ್ರಾಪಯಿತ್ವಾ ತದ್ರಶ್ಮಿದ್ವಾರಾ ವೃಷ್ಟಿಂ ಜನಯಸೀತ್ಯೇತತ್ಸರ್ವೈರ್ವ್ಯಕ್ತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಇದಾನೀಂ ಪರೋಕ್ಷಯಾ ಸ್ತುತಿ | ಸ ಘ ಸ ಖಲ್ವಿಂದ್ರೋ ಗವೇಷಣ ಉದಕಸ್ಯಾನ್ವೇಷಣಶೀಲಃ | ತಥಾ ಬಂಧುಕ್ರಿದ್ಭ್ಯೋಹವಿಷ್ಟದಾನಾದಿನಾ ಬಂಧುಭಾವಂ ಪ್ರಾಪ್ತವದ್ಭ್ಯೋ ಯಜಮಾನೇಭ್ಯೋ ಗವೇಷಣೋ ಗನಾಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾನಾಮೇಷಣಕರ್ತಾ || ಇಜೇರ್ಬಾಹುಲಕಾತ್ಯತೇರಿ ಲ್ಯುಟ್ | ಯದ್ವಾ | ಗವೇಷ ಮಾ-
ಗರ್ಣೇ | ಪೂರ್ವವಲ್ಯುಟ್ || ಯಜಮಾನಫಲಸ್ಯ ಮೃಗಯಿತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅನು ಉಕ್ತಕ್ರಮೇಣೈವ ಕರ್ತಾ ಸನ್ ವಿದೇ | ವಿಂದತೇ | ಉದಕಪ್ರಾಪ್ತಿಪ್ರಕಾರಂ ಜಾನಾತಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ಯಜ್ಞೇ—ಯಾಗದಲ್ಲಿ | ಯಸ್ಮಿನ್—ಯಾವ ಹವಿರಾದಿನ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ | ವಾರಂ—ಆವೇಕ್ಷಣೀಯವಾದ | ಕ್ಷಯಂ—ವೇದಿಲಕ್ಷಣಸ್ಥಾನವನ್ನು | ಅಕೃಣ್ಣತ—(ಋತ್ವಿಜರು) ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಾರೋ | ತತ್ ತು—ಆ ವ್ರಸಿದ್ಧವಾದ | ಪ್ರಯಃ—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ವವು | ಶುಶುಕ್ತನಂ—ಆಜ್ಞಾದಿ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಕಾಶಿತವಾಗಿ | ಪ್ರತ್ನಥಾ—ಇದಕ್ಕೂ ಮೊದಲು (ಹೇಗೆ ನಿನ್ನದೇ ಅಗುತ್ತಿದ್ದೋ) ಹಾಗೆ | ತೇ—ನಿನಗೇ (ಸೇರುತ್ತದೆ) | ಋತಸ್ಯ—ಸತ್ಯಫಲವಾದ ಯಜ್ಞದ | ಕ್ಷಯಂ—ಸ್ಥಾನವನ್ನು | ವಾಃ ಅಸಿ—ಪ್ರಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದೀಯೆ | ಅಥವಾ [ಋತಸ್ಯ—ಉದಕದ | ಕ್ಷಯಂ—ಸ್ಥಾನವನ್ನು | ವಾಃ ಅಸಿ—ಪ್ರಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದೀ (ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದನಾಗಿದ್ದೀ) | ಅಥವಾ [ಋತಸ್ಯ—ಆದಿತ್ಯನ | ಕ್ಷಯಂ—(ದ್ಯುಲೋಕಾಖ್ಯ) ಸ್ಥಾನವನ್ನು | ವಾಃ ಅಸಿ—ಯಾಗಕರ್ತೃವನ್ನು] ಸೇರಿಸುತ್ತೀ |] ತತ್ - ಅಂತಹ (ನಿನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮಕಾರ್ಯವನ್ನು) | ವಿ ವೋಚೇಃ—ವ್ರಸಿದ್ಧವಡಿಸು | ಅಥ—ಆಮದರಿಂದಲೇ | ದ್ವಿತಾ ಅಂತಃ—ದ್ವಿತ್ವವಿಶಿಷ್ಟವಾದ (ದ್ಯಾವಾವೃಧಿವಿಗಳ) ಮಧ್ಯೆ (ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ) | ರಶ್ಮಿಭಿಃ—(ಸೂರ್ಯನ) ಕಿರಣಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ | ಪಶ್ಯಂತಿ—(ನಿನ್ನ ವೃಷ್ಟಿಕರ್ಮವನ್ನು) ನೋಡುತ್ತಾರೆ | ಸಃ ಘ ಇಂದ್ರಃ—ಅದೇ ಇಂದ್ರನು | ಗವೇಷಣಃ—ಜಲಾನ್ವೇಷಣಶೀಲನೂ | ಬಂಧುಕ್ರಿದ್ಭ್ಯಃ—(ಹವಿಷ್ಟದಾನಾದಿಗಳಿಂದ) ಬಂಧುಭಾವವನ್ನು ವಡೆದಿರುವ ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳಿಗೋಸ್ಕರ | ಗವೇಷಣಃ—ಗೋವು ಗಳನ್ನು ಹುಡುಕುವವನೂ ಆಗಿ | ಅನು—ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ | ವಿದೇ—ಉದಕ (ಗೋ) ಪ್ರಾಪ್ತಿಪ್ರಕಾರವನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಆಜ್ಞಾದಿ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ತೇಜೋವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಹವಿರೂಪವಾನ್ವವು, ಹಿಂದೆ ನಿನಗೇ ಸೇರುತ್ತಿದ್ದಂತೆ, ಈಗಲೂ ನಿನ್ನದೇ ಅಗುತ್ತದೆ; ಯಾಗದಲ್ಲಿ, ಋತ್ವಿಜರಿಂದ ಹವಿಸ್ಸಿಗೋಸ್ಕರ ಏರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ವೇದಿಲಕ್ಷಣ) ಸ್ಥಾನ ವನ್ನು ಸೇರುತ್ತಿ; ಉದಕಸ್ಥಾನವನ್ನು ತಿಳಿದ ನೀನು ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದನಾಗುತ್ತೀ ಅಥವಾ ಆದಿತ್ಯನ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ತಿಳಿದ ನೀನು ಯಾಗಕರ್ತೃವನ್ನು ಆದಿತ್ಯನ ಲೋಕಕ್ಕೇ ಕಳುಹಿಸುತ್ತೀಯೆ, (ನಮ್ಮಿಂದ ದತ್ತವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಆದಿತ್ಯನಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ, ಅವನ ರಶ್ಮಿಗಳ ಮೂಲಕ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿ), ದ್ಯಾವಾವೃಧಿವಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ (ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ) ನಿನ್ನ ವೃಷ್ಟಿರೂಪಕರ್ಮವು ಸರ್ವರಿಗೂ ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳಿಂದ ವ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಉದಕಾನ್ವೇಷಿಯಾದ ಈ ಇಂದ್ರನೇ ಅಲ್ಲವೇ ಯಜಮಾನನಿಗೋಸ್ಕರ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅನ್ವೇಷಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ಗೋವುಗಳಿರುವ (ಉದಕದ) ಸ್ಥಾನವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು?

English Translation

Indra, in whatsoever rite (the priests) from of old have placed the brilliant (sacrificial) food for you upon the altar, in that place of sacrifice you abide: you declare that (rite), that men may thence behold the intermediate (firmament bright) with the rays (of the sun). for this, Indra, the searcher (of rain, is) the searcher after cattle, for (the benefit of) his kindred (worshippers), and knows in due course (the season of the rain).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪ್ರಯಃ ಶುಶುಕ್ವನಂ—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ಆಜ್ಯಾದಿಸಂಯೋಗೇನ ಭೃಶಂ ದೀಪ್ತಂ | ಪ್ರಯಃ ಎಂಬ ವದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಶುಚ್ ಧಾತುವು (ಕಾಂತಿ) ದೀಪ್ತಿಯನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಈ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಶುಶುಕ್ವನಂ ಎಂಬ ವದವು ಯಜ್ ಲುಗಂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬಹಳ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳದ್ದೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಸಾಯಣರು ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನವು ಆಜ್ಯಾದಿವ್ರವ್ಯಾಂತರಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತವಾಗಿ ಬಹಳ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಇರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರತ್ಯಥಾ—ಇತಃ ಪೂರ್ವಂ ಯಥಾ ಯಾಗಶಾಲೇ ಹವಿಃ ತವ ಸ್ತಂ ಭವತಿ ತಥಾ ಅದೈತನಮಸಿ | ಯಾಗಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರು ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನ ಸ್ತುತಿಯಿಂದಾಗಿ ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಿರುವ ಹಾಗೆಯೇ ಈಗಲೂ ಕೂಡ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವರು. ಪೂರ್ವಕಾಲ, ಮತ್ತು ಈಗ ಎಂಬ ಕಾಲಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡದೆ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವರೆಂದು ಅರ್ಥ.

ವಾರಂ ಪ್ತಯಂ ಅಕೃಣ್ಣತ್—ವರಣೇಯಂ ನೇದಿಲಕ್ಷಣಂ ಸ್ಥಾನಂ ಋತ್ವಿಜಃ ಕುರ್ವಂತಿ | ಋತ್ವಿಜರು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವರೆಂದು ಅರ್ಥ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ಅಂಜಂತಿ ತ್ವಾಮಧ್ವರೇ ದೇವಯಂತೋ ವನಸ್ಪತೇ ಮಧುನಾ ದೈನ್ಯೇನ |

ಯದೂರ್ಧ್ವಸ್ತಿಷ್ಠಾ ದ್ರವಿಣೇಹ ಧತ್ತಾದ್ಯದ್ವಾ ಪ್ತಯೋ ಮಾತುರಸ್ಯಾ ಉಪಸ್ಥೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೮-೧)

ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಪ್ತಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಋತಸ್ಯ ವಾರಸಿ ಪ್ತಯಂ—ಸತ್ಯಫಲಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಂ ಸಂಭಕ್ತೋಸಿ | ಯದ್ವಾ | ಋತಮಿತ್ಯುದಕನಾಮ | ತಸ್ಯ ಪ್ತಯಂ ಸ್ಥಾನಂ ಪ್ರಾಪ್ತೋಸಿ | ಅಥವಾ | ಋತಸ್ಯಾದಿತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ತಯಂ ಸ್ಥಾನಂ ದ್ಯುಲೋಕಾಖ್ಯಂ ಯಜಮಾನಂ ಗಮಯಿತಾಸಿ | ಋತ ಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೪) ವರಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಸತ್ಯಂ ನಾ ಯಜ್ಞಂ ನಾ ಎಂದು (ನಿ. ೪-೧೯) ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಸತ್ಯ

ಫಲವದವಾದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ವಾಸಸ್ತಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವನು ಎಂದೂ, ಅಥವಾ ಋತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉದಕವೆಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದನಾಗಿರುವನೆಂದೂ ಅಥವಾ ಯಜಮಾನರನ್ನು ಆದಿತ್ಯನು ವಾಸಮಾಡುವ ದ್ಯುಲೋಕಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸುವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಇಂದ್ರನ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ದ್ವಿತಾಂತಃ ರಶ್ಮಿಭಿಃ ಪಶ್ಯಂತಿ—ದ್ವಿತೋಪೇತಯೋಃ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೋಃ ಮಧ್ಯೇ ಅಂತರಿಕ್ಷೇ ಆದಿತ್ಯಕಿರಣೈಃ ಪಶ್ಯಂತಿ | ಮೇಘಂ ನಿರ್ಭಿದ್ಯ ರಶ್ಮಿಢ್ವಾರಾ ಪ್ರವರ್ಷಣರೂಪಂ ಕರ್ಮ ಸರ್ವೇ ಜನಾಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತಃ ಪಶ್ಯಂತಿ | ಇಂದ್ರನು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯು ಆಗುವದಕ್ಕಾಗಿ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವನು. ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಸಹಭಾವದಿಂದಲೇ ಇರುವುವು. ಇವುಗಳ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಆದಿತ್ಯನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಮೇಘವು ಭಿನ್ನವಾಗಿ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ ಮೇಘಗಳಿಂದ ವೃಷ್ಟಿಯು ಆಗುವುದನ್ನು ಜನರೆಲ್ಲರೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ನೋಡುವರು. ಮನುಷ್ಯತೀಯಲ್ಲಿ—

ಅಗ್ನಾ ಸ್ರಾಸ್ತಾಹುತಿಃ ಸಮ್ಯಗಾದಿತ್ಯಮುಪತಿಷ್ಠತೇ |

ಆದಿತ್ಯಾ ಜ್ವಾಯತೇ ವೃಷ್ಟಿಃ ವೃಷ್ಟೇರನ್ನಂ ತತಃ ಪ್ರಜಾಃ ||

ಇಂದ್ರಾದಿವೇತಗಳ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಆಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳು ಆದಿತ್ಯನಲ್ಲಿ ಸೇರುತ್ತವೆ. ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಆದಿತ್ಯನಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಆದಿತ್ಯನ ರೂಪದಿಂದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ ಅನ್ನವೂ, ಪ್ರಜೆಗಳೂ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವನು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಸಾಯಣರು—

ಅಸ್ತದ್ವತ್ತಂ ಹವಿಃ ಆದಿತ್ಯಂ ಸ್ರಾಪಯಿತ್ವಾ ತದ್ರಶ್ಮಿಢ್ವಾರಾ ವೃಷ್ಟಿಂ ಜನಯಸೀತ್ಯೇತತ್ ಸರ್ವಃ ದೃಶ್ಯತೇ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಗವೇಷಣಃ ಬಂಧುಕ್ಷಿದ್ಭ್ಯೋ ಗವೇಷಣಃ—ಉದಕಸ್ಯಾನ್ವೇಷಣಶೀಲಃ ಹವಿಷ್ವದಾನಾದಿನಾ ಬಂಧುಭಾವಂ ಸ್ರಾಪ್ತವದ್ಭ್ಯಃ ಯಜಮಾನೇಭ್ಯಃ ಗನಾಂ ಏಷಣಕರ್ತಾ | ಯದ್ವಾ ಯಜಮಾನಫಲಸ್ಯ ವ್ಯಗಯಿತಾ | ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಯಜಮಾನರಿಗೂ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಬಂಧುಭಾವವು ಉಂಟಾಗುವುದು ಸಹಜವೆಷ್ಟೆ. ಅಂತಹ ಯಜಮಾನರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಅನುಗ್ರಹಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವನೆಂದರ್ಥವು ಇಲ್ಲಿ ಗವೇಷಣ ಶಬ್ದವು ಎರಡಾ ವರ್ತಿ ವರಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೊದಲನೆಯಸಲ ಉದಕಗಳನ್ನು (ವೃಷ್ಟ್ಯದಕ) ಹುಡುಕುವವನು ಎಂದರೆ ಉಂಟುಮಾಡುವವನು ಎಂದೂ, ಎರಡನೆಯ ಗವೇಷಣ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಯಜ್ಞಫಲವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿಕೊಡುವವನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿ ಇಂದ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ಸ ಘ ವಿ ದೇ ಅನು—ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಯಜ್ಞಫಲರೂಪವಾದ ವೃಷ್ಟಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಉಂಟುಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಇಂದ್ರನೇ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವನೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಇಂದ್ರನು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹಿತನಂತೆಯೂ ಬಂಧುವಿನಂತೆಯೂ ವರ್ತಿಸುವ ನೆಂಬ ವಿಷಯವು—ಋ. ಸಂ. ೨-೧೮-೩; ೨-೨೦-೩; ೩-೫೩-೫; ೪-೧೭-೧೮; ೪-೨೩-೬; ೬-೨೧-೫; ೬-೪೫-೧, ೭; ೭-೨೧-೯, ೮-೪-೭, ೮-೪೫-೧; ೮-೫೦-೧೧, ೪-೧೭-೧೭; ೮-೮೭-೧೧; ೮-೮೧-೩೨ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ಪ್ರತ್ಯಘಾ—ಪ್ರತ್ಯಪೂರ್ವವಿಶ್ವ—(ವಾ ಸೂ. ೫-೩-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾದೃಶ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಧಾಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶುಶುಕ್ವನಮ್—ಶುಚ ದೀಪ್ತ. ಧಾತು. ಯಜ್ಞಲುಗಂತದಮೇಲೆ ವನಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆಮ್ ವರವಾ ದಾಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ದೀರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಾರಮ್—ವೃಜ್ ವರಣೇ. ಧಾತು. ಘಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅಚೋಞ್ಞಾತಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ. **ಇಷ್ಠಿತ್ಯಾದಿನಿರ್ದೇಶಮ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಕೃಣ್ಣತೆ—ಕೃಣಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಶ್ಚ ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಬ್. ವ್ರಧನುವುರಸ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ **ಅತ್ಯನೇಷದೇವ್ಯನತಃ** (ವಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಾದೇಶ. **ಧಿನಿಕ್ಯಣ್ಕೋರ ಚಿ** (ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ವಿಕರಣ ಅಕಾರಾಂತಾದೇಶ. ಧಾತು ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. **ಅತೋ ಲೋಪಃ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಯಚ್ಛಬ್ದ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷಯಂ—ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತೋಕ್ತಃ ಧಾತು. ಕ್ಷಿಯಂತಿ ನಿವಸಂತಿ ಅಸ್ಮಿನ್ ಇತಿ ಕ್ಷಯಃ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಮ್. **ಪುಂಸಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಘಃ ಪ್ರಾಯೇಣ** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಘ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಸಾರ್ವಧಾತುತಾರ್ಥ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ **ಕ್ಷಯೋ ನಿವಾಸೇ** (ವಾ ಸೂ. ೬-೧-೨೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. -

ಅಸಿ—ಅಸ ಭುವಿ. ಧಾತು ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೋಚೇಃ—ವಚ ವರಿಭಾಷಣೇ ಧಾತು. ಲಬ್‌ನಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇತೆಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅಬ್. ಇದು ವರವಾದಾಗ **ವಚಿ ಉಮ್** (ವಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೦) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಮಾಗಮ. ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಯಾಸುಟಾಗಮ ಬಂದಾಗ **ಅತೋಯೇಯಃ** (ವಾ ಸೂ. ೭-೨-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. ಗುಣ. **ಲೋಪೋವ್ಯೋರ್ವಲಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಾರಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಘ—ಋಚಿತುನುಘ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿದೇ—ಪೂರ್ವಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಎರಡು ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ.

ಗವೇಷಣಃ—ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ (ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಂ) ಇಷ ಧಾತುವಿಗೆ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುವೋರನಾಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುಲಘೂವಧಿಗೆ ಗುಣ. ಅಚ್ ವರವಾದುದರಿಂದ ಅವಾದೇಶ. ಅಧವಾ ಗವೇಷ ಮಾರ್ಗಣೇ. ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಲ್ಯುಟ್. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬಂಧುಕ್ಷದ್ಭ್ಯಃ—ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಕ್ಷಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಪಿತಿಕೃತಿ ತುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ತುಕಾಗಮ. ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ನೂ ಇತ್ಥಾ ತೇ ಪೂರ್ವಥಾ ಚ ಪ್ರವಾಚ್ಯಂ ಯದಂಗಿರೋಭ್ಯೋಽ-
ವೃಣೋರಪ ವ್ರಜಮಿಂದ್ರ ಶಿಕ್ಷನ್ ಪ ವ್ರಜಂ |
ಏಭ್ಯಃ ಸಮಾನ್ಯಾ ದಿಶಾಸ್ತಭ್ಯಂ ಜೇಷಿ ಯೋತ್ಸಿ ಚ |
ಸುಸ್ವದ್ಭ್ಯೋ ರಂಧಯಾ ಕಂ ಚಿದವ್ರತಂ ಹೃಣಾಯಂತಂ ಚಿದವ್ರತಂ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ನು | ಇತ್ಥಾ | ತೇ | ಪೂರ್ವಥಾ | ಚ | ಪ್ರವಾಚ್ಯಂ | ಯತ್ | ಅಂಗಿರೋಭ್ಯಃ | ಅವೃಣೋಃ | ಅಪ್
ವ್ರಜಂ | ಇಂದ್ರ | ಶಿಕ್ಷನ್ | ಅಪ್ | ವ್ರಜಂ |
ಅ | ಏಭ್ಯಃ | ಸಮಾನ್ಯಾ | ದಿಶಾ | ಅಸ್ತಭ್ಯಂ | ಜೇಷಿ | ಯೋತ್ಸಿ | ಚ |
ಸುಸ್ವತ್ಭ್ಯಃ | ರಂಧಯ | ಕಂ | ಚಿತ್ | ಅವ್ರತಂ | ಹೃಣಾಯಂತಂ | ಚಿತ್ | ಅವ್ರತಂ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತವ ಸಂಬಂಧಿ ಕರ್ತೃತ್ವೇತ್ಥಮುಕ್ತಪ್ರಕಾರಂ ವತ್ಸ್ಯಮಾಣರೂಪಂ ನಾ
ಪೂರ್ವಥಾ ಪೂರ್ವಮಿವ ಪೂರ್ವಂ ಯಥಾ ನು ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಪ್ರವಾಚ್ಯಂ ಸರ್ವೈಃ ಸ್ತೋತವ್ಯಂ ತದ್ವದಿದಾ-
ನೀಂತನಮಪಿ ಸ್ತುತ್ಯಂ || ನೂ ಇತ್ಥೇತ್ಯತ್ರೇಷಾ ಅಪ್ಪಾದಿತ್ಯಾತ್ಮಕೃತಿಭಾವಃ || ಕೀದೃಶಂ ತದಿತಿ ತದುವ್ಯತೇ |
ಯತ್ತ್ವಮಂಗಿರೋಭ್ಯ ಏತದ್ಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನೇಭ್ಯೋ ಮಹರ್ಷಿಭ್ಯಸ್ತೇಷಾಮರ್ಥಾಯ ವ್ರಜಮಂತರಿಕ್ಷೇ
ಗಚ್ಛಂತಂ ಮೇಘಮಸಾವ್ಯಣೋಃ ಅಪವೃತವಾನಸಿ ಮೇಘಮುತ್ಪಾಟ್ಯ ವೃಷ್ಟಿಮುತ್ಪಾದಿತವಾನಸಿ |
ವ್ರಜ ಇತಿ ಮೇಘನಾಮ ವ್ರಜೋ ವರಾಹ ಇತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಾಠಾತ್ | ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಇಂದ್ರ
ವ್ರಜಂ ಗನಾಂ ಸಮೂಹಮಸಾಯಸ್ಪೃಭ್ಯೋಽಪಹೃತ್ಯ ತೇಭ್ಯ ಏವಾಂಗಿರೋಭ್ಯಃ ಶಿಕ್ಷನ್ ವಿತರನ್
ರಕ್ಷಿತವಾನಸಿ | ಯದ್ವಾ | ಪಣಿಭಿರಪಹೃತಂ ಬಿಲೇ ಸ್ಥಿತಂ ಗನಾಂ ವ್ರಜಮಪಹರ್ತುಮಸಾವ್ಯಣೋಃ |
ಅಪವೃತದ್ವಾರಮಕರೋಃ | ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಇಂದ್ರ ಏಭ್ಯ ಉಕ್ತೇಭ್ಯ ಋಷಿಭ್ಯಃ ಸಮಾನ್ಯಾ ದಿಶಾ ಸಮಾನಯಾ
ರೀತ್ಯಾ ತೇಭ್ಯೋ ಯಥಾ ದದಾಸಿ ತದ್ವದಸ್ಮಭ್ಯಮಪಿ ಜೇಷ್ಠಿ | ಧನಂ ಸಂಗ್ರಾಮಂ ನಾ ಜಯ |
ತದರ್ಥಂ ಯೋಶ್ವಿ | ಯುಧ್ಯಸ್ವ ಚ || ಛಾಂದಸೋ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಮೈಪದಂ ||
ಕಿಂಚಿ ತ್ವಂ ಸುನ್ವದ್ಭ್ಯಸ್ತದರ್ಥಮಭಿಷವಂ ಕುರ್ವದ್ಭ್ಯೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ ಕಂ ಚಿದವ್ರತಂ ಸರ್ವಮಸ್ಯಯ-
ಜ್ಞಾನಂ ಯಾಗವಿರೋಧಿನಂ ರಂಧಯ | ಬಾಧಯ | ಮದಧೀನಂ ಕುರ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ನ ಕೇವಲಮಯ-
ಜ್ಞಾನಂ ಕಿಂತು ಹೃಣಾಯಂತಂ ಚಿದವ್ರತಂ || ಚಿದಿತ್ಯವಕುಶ್ವತೇ || ಅಸ್ಮಾಸು ರೋಷಂ ಕುರ್ವಂತಂ
ತಮೇನಾಯಿಷ್ಟ್ವಾರಂ ಸ್ವಯಂ ರೋಷವಂತಂ ನಾ | ಯದ್ವಾ | ಹೃಣಾಯಂತಂ ಚಿತ್ ರೋಷಂ
ಕುರ್ವಂತಮಸ್ಯವ್ರತಮಕರ್ಮಾಣಂ ಪುನರ್ಹನನಾಸಮರ್ಥಂ ಕುರ್ವನ್ ರಂಧಯ || ಹೃಣೀಜ್ ರೋಷೇ
ಕಂಡ್ವಾದಿಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾಕಾರಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—(ಎಲೈ) ಇಂದ್ರನೇ | ಯತ್ (ತ್ವಂ)—ಯಾವ (ನೀನು) | ಅಂಗಿರೋಭ್ಯಃ—ಅಂಗಿರ
ಸರಿಗೋಸ್ವರ | ವ್ರಜಂ—(ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ನಿರ್ಗಮಿಸುತ್ತಿರುವ (ಮೇಘವನ್ನು) | ಅಪ ಅವ್ಯಣೋಃ—ಅವಾವೃತ
ವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದೆ (ವೃಷ್ಟಿಗರೆಸಿದೆ) ಯೋ | (ಮತ್ತು) ವ್ರಜಂ—ಗೋವೃಂದವನ್ನು (ವಣಿಯಿಂದ ಅವಹೃತವಾದ
ಗೋವುಗಳನ್ನು) | ಅಪ—(ಅಯಷ್ಟ್ಯಗಳಾದವರಿಂದ) ಕಸಿದುಕೊಂಡು | (ದ್ವಾರವನ್ನು ಒಡೆದು) | ಶಿಕ್ಷನ್—
(ಆ ಅಂಗಿರಸರಿಗೇ) ಕೊಟ್ಟಿ ಯೋ (ರಕ್ಷಿಸಿದೆಯೋ) | (ತತ್—ಆ) | ತೇ—ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ | ಇತ್ಯಾ—ಉಕ್ತ
ಪ್ರಕಾರವಾದ ಕರ್ಮವು | ಪೂರ್ವಥಾ—ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ (ಹೇಗೆ ಸ್ತುತ್ಯವಾಗಿತ್ತೋ) ಹಾಗೆ | ನು ಚಿ—ಪ್ರವ್ರವಾಗಿ
(ಈಗಲೂ) | ಪ್ರ ವಾಚ್ಯಂ—ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | (ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ |
ಏಭ್ಯಃ—ಈ (ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಋಷಿಗಳಿಗೆ) | ಸಮಾನ್ಯಾ ದಿಶಾ—ಒಂದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ (ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತೀಯೋ)
ಹಾಗೆ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ—ನಮಗೋಸ್ವರಲೂ | ಆ ಜೇಷ್ಠಿ—ಧನವನ್ನು ಗಳಿಸು ಅಥವಾ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಜಯಶೀಲ
ನಾಗು | (ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ) ಯೋಶ್ವಿ ಚಿ—ಯುಧವನ್ನೂ ಮಾಡು | (ಮತ್ತೂ) ಸುನ್ವದ್ಭ್ಯಃ—(ನಿನಗೋಸ್ಕರ)
ಸೋಮಾಭಿಷವ ಮಾಡುವ (ನಮಗೋಸ್ಕರ) | ಅವ್ರತಂ—ಯಾಗ ಮಾಡದೇ ಇರುವ (ಯಾಗ ವಿರೋಧಿಯಾದ) |

ಕಂ ಚಿತ್—ಯಾವನೊಬ್ಬನನ್ನೂ ಮತ್ತು | ಹೃಣಾಯಂತಂ—ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಕೋಪಮಾಡುವ | ಅವತಂ
ಚಿತ್—ಯಾಗ ಮಾಡದೇ ಇರುವವನನ್ನೂ (ಯಾಗ ವಿರೋಧಿಯನ್ನು) | [ಅಥವಾ | ಹೃಣಾಯಂತಂ—(ನಮ್ಮ
ಮೇಲೆ) ಕೋಪಮಾಡುವವನನ್ನು | ಅವತಂ ಚಿತ್—(ಪ್ರಣಃ ಹಸನಾದಿ) ಕರ್ಮ ಅಯೋಗ್ಯನನ್ನಾಗಿ (ಮಾಡಿ)]
ರಂಧಯಂ—ಬಾಧಿಸು (ನಮ್ಮ ಅಧೀನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಸಾಹಸ ಕರ್ಮಗಳು ಪ್ರಶಂಸನೀಯವಾದವುಗಳೇ, ಹಿಂದೆ, ನಿರ್ಗಮಿಸುತ್ತಿರುವ
ಮೇಘವನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ಉದಕವನ್ನು ಮತ್ತು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅಂಗಿರಸರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಾಗ, ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದಂತೆ
ಈಗಲೂ ಸ್ತುತಿಸಬೇಕು, ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಆ ಋಷಿಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ಮಾಡಿದಂತೆ, ನಮಗಾಗಿ ಜಯವನ್ನು (ಛನಾದಿ
ಗಳನ್ನು) ಗಳಿಸು, ಮತ್ತು ಯುದ್ಧಮಾಡು; ನಿನ್ನಗೋಸ್ಕರ ನೋಮಾಭಿಷವ ಮಾಡುವ ನಮಗೋಸ್ಕರ, ಯಾಗ
ಮಾಡದೇ ಇರುವವನನ್ನೂ, ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಕೋಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವನನ್ನೂ ಮತ್ತು ಯಾಗವಿರೋಧಿಯನ್ನೂ ಬಂಧಿಸು
(ನಮಗೆ ಅಧೀನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು).

English Translation

Your exploits, Indra, are worthy to be glorified, now, verily, as well as in former times, when you opened the cloud for the Angirases, restoring to them their cattle—conquer for us, fight for us, as you did for them : humble in behalf of those who present libations, him who offers no worship ; him who rages against us, and offers no worship.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ನೂ ಇತ್ಯಾ ತೇ ಪೂರ್ವಥಾ ಚ ಪ್ರನಾಚ್ಯಂ—ಇಂದ್ರನ ಸಾಹಸ ಕರ್ಮಗಳ ಗುಣಗಾನವನ್ನು ಹಿಂದೆ
ಅನೇಕ ಋಷಿಗಳು—ಇಂದ್ರಸ್ಯ ನು ವೀರ್ಯಾಣಿ ಪ್ರವೋಚಂ (ಋ. ಸಂ. ೧-೩೨-೧) ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ
ನಾಡಿರುವಂತೆ ಈಗಲೂ ಮಾಡಲ್ಪಡಬೇಕು ಎಂದು ಋಷಿಯು ಹೇಳಿರುವನು. ಆ ಸಾಹಸ ಕಾರ್ಯಗಳು ಅನೇಕ
ವಿದ್ವರೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಒಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಎಂದರೆ ಅಂಗಿರಾ ಋಷಿಗಳ ಗೋವುಗಳನ್ನು ವಲನೆಂಬ
ಅಸುರನು ಅಪಹರಿಸಿ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಬಿಡಿಸಿ ತಂದುಕೊಟ್ಟನು ಎಂಬ ಸಾಹಸ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ
ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡಬೇಕು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಯದಂಗಿರೋಭ್ಯೋವೃಣೋರಪ ವ್ರಜಮಿಂದ್ರ ಶಿಕ್ಷನ್ನಪ ವ್ರಜಂ—ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು
ಎರಡುವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿರುವರು. ವ್ರಜವೆಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರಮಾಡುವ ಮೇಘವನ್ನು ಭೇದಿಸಿ,
ಅಂಗಿರಾ ಋಷಿಗಳ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಒಯ್ಯುವುದನ್ನು ಎಂದು ಒಂದರ್ಥವನ್ನೂ, ಹಿಂದೆ ವಲನ ಅಸುರ
ರಾದ ಪಣಿಗಳು ಅಂಗಿರಾ ಋಷಿಯೇ ಮೊದಲಾದವರ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದಾಗ ಇಂದ್ರನು
ಅವುಗಳನ್ನು ಹುಡುಕಿ, ಆ ಗುಹೆಯ ದ್ವಾರಗಳನ್ನು ತೆರೆದು, ಗೋವುಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ತಂದು ಅಂಗಿರಾ ಋಷಿಗಳಿಗೆ

ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟನು ಎಂಬ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ವ್ರಜ ಶಬ್ದವು ಎರಡಾವರ್ತಿ ವರಿತವಾಗಿದೆ. ಒಂದನೇ ವ್ರಜಕ್ಕೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಮೇಘಸಮೂಹವೆಂದೂ, ಎರಡನೇ ವ್ರಜಕ್ಕೆ ವಣಿಗಳಿಂದ ಅಪಹೃತವಾದ ಗೋಸಮೂಹವೆಂದೂ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿರುವರು. ಇಂದ್ರನು ವಣಿಗಳಿಂದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಂಗಿರಸರು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಸಹಾಯ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳು ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೦೮-೮, ೧೦ ಮೊದಲಾದ ಋಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಅಂಗಿರೋಚ್ಯಃ—ಅಂಗಿರಾ ಎಂಬ ಋಷಿಯು ಆ ಹೆಸರಿನ ವಂಶಕ್ಕೆ ಮೂಲಪುರುಷನಾದರೂ ಆ ಋಷಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಸಂಗತಿಗಳಿಲ್ಲ ಋ. ಸಂ. ೧-೪೫-೩, ೧-೧೩೯-೯; ೩-೩೧-೭, ಛಾ. ಉ. ೧-೨-೧೦; ಅ. ವೇ ೧೮-೪-೮, ನಂಚವಿಂಶಬ್ರಾಹ್ಮಣ ೨೦-೧೧-೧, ತೈ. ಸಂ. ೭-೧-೪-೧ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಋಷಿಯ ಪ್ರಸ್ತಾವವಿದೆ. ಅಂಗಿರಸಃ. ಅಂಗಿರೋಚ್ಯಃ ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ಬಹುವಚನವ್ರಯೋಗನಿರುವ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಋಷಿಯ ವಂಶಸ್ಥರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಆ ಏಭ್ಯಃ ಸಮಾನ್ಯಾ ದಿಶಾ ಅಸ್ತಭ್ಯಂ ಜೇಷಿ ಯೋತ್ತಿ ಚ—ಇಲ್ಲಿ **ಸಮಾನ್ಯಾ ದಿಶಾ** ಎಂದರೆ—ಸಮಾನಯಾ ರೀತ್ಯಾ—ಸಮವಾದ ರೀತಿಯಿಂದ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಅದುದರಿಂದ ಮೇಲಿನ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ—ಆ ಅಂಗಿರಾ ಋಷಿಯ ವಂಶಸ್ಥರಿಗೆ ನೀನು ಯಾವ ವ್ರಕಾರವಾಗಿ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದೆಯೋ ಅದೇ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ನನಗೂ ಸಹಾಯಮಾಡು. ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಅವರನ್ನು ಜಯಿಸು ಎಂದು ಋಷಿಯು ವ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವನು.

ಸುನ್ವದ್ಭ್ಯಃ ರಂಧಯ ಚಿತ್ ಅವ್ರತಂ—ಇಲ್ಲಿ ಸುನ್ವದ್ಭ್ಯಃ ಎಂದರೆ ಸೋಮಾಭಿಷವವನ್ನು ಅಥವಾ ನಿನ್ನ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಸೋಮಯಾಗವವನ್ನು ಮಾಡುವ ನನಗಾಗಿ, ನನಗೆ ತೊಂದರೆಯು ವರಿಹಾರವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದರ್ಥ. ಅವ್ರತಂ ಎಂದರೆ ವ್ರತರಹಿತರಾದವರನ್ನು, ಕರ್ಮ (ಯಜ್ಞಕರ್ಮ) ವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವವರನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು. ಅದುದರಿಂದ ನಿನ್ನ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡದೆ, ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ನನಗೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ದುಷ್ಟಜನರನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ, ಅವರನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸಿ, ನನಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಸಹಾಯಮಾಡು ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ವ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಹೃಣಾಯಂತಂ ಚಿತ್ ಅವ್ರತಂ—ಇಲ್ಲಿ ಚಿತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅವಕುತ್ಸನ, ದೂಷಣೆ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಕೋವದಿಂದ ಕೂಡಿ ದೂಷಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡದಿರುವ ದುಷ್ಟರನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಎಂದರ್ಥವು.

|| ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನೂ-ಋಚಿತನುಘ—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ ನೂ+ಇತ್ಯಾ ಎಂದಿರುವಾಗ ಈಸಾ ಅಕ್ಷಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೂರ್ವಥಾ-ಪುತ್ಯಪೂರ್ವ ವಿಶ್ವ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾದೃಶ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಥಾಲ್. ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರವಾಚ್ಯಮ್—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ. ಧಾತು. **ಯಹಲೋಞ್ಯತ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಣ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ** (ಪಾ.ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ. **ಯಚಿಯಾಚರುಚವ್ರವಚರ್ಚಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕುತ್ವ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿತ್ ಆದುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಣ್ಯಂತದಮೇಲೆ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ **ಯತೋನಾವಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವ್ಯುಕ್ತೋಃ—ವೃಜ್ ವರಣೇ. ಧಾತು ಲಬ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ವ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ಯದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶಿಕ್ಷನ್—ಶಿಕ್ಷ ದಾನ್ತೇ. ದಾನಾರ್ಥಧಾತುಮಧ್ಯೇ ವರಿತವಾಗಿದೆ. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಸಾರ್ವ ಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ಮವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಸಮಾನ್ಯಾ—ಸಮಾನೀ+ಅ ಎಂದಿರುವಾಗ ಯಣಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದು, ಆದರ ಪದದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ **ಉದಾತ್ತಯಣೋ ಹಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದಿಶಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ **ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜೇಷಿ—ಜಿ ಜಯೇ. ಧಾತು. ಲಬ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ಸರವಾದಾಗ **ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಸಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. **ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯೋತ್ತಿ—ಯುಫ ಸಂವ್ರಹಾರೇ. ಧಾತು. **ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈವದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೇ ಸಿಪ್ ವರವಾದಾಗ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಲಘೂಪಧಗುಣ. **ಖರಿ ಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಚತ್ವೇ. ತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಸಿಪ್ ಪಿತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ಮವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸುನ್ನದ್ಭ್ಯಃ—ಸುಜ್ ಅಭಿಷವೇ. ಧಾತು ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಶ್ನು ವಿಕರಣ. ವಿಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ರಂಧಯ—ರಥ ಹಿಂಸಾಸಂರಾದ್ಭ್ಯೋಃ ಧಾತು. ದಿನಾದಿ. **ಹೇತುಮತಿ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. **ರಥಿಜಭೋರಚಿ** (ಪಾ.ಸೂ. ೭-೧-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುನಾಗಮ. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ರಂಧಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವ್ರತಂ—ನ ವಿಧ್ಯತೇ ವ್ರತಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತಮ್. **ನಜ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೃಣಾಯಂತಮ್—ಹೃದೇಜ್ ರೋಷೇ. ಧಾತು. ಕಂಡ್ವಾದಿ. ಕಂಡ್ವಾದಿಭ್ಯೋ ಯಕ್ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಕ್. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಸ್ತತ್ಯಯ. ಯಕ್ ಸ್ತರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸಂ ಯಜ್ಞನಾನ್ ಕೃತುಭಿಃ ಶೂರಃ ಈಕ್ಷಯದ್ಧನೇ ಹಿತೇ ತರುಷಂತ

ಶ್ರವಸ್ಯವಃ ಪ್ರ ಯಕ್ಷಂತ ಶ್ರವಸ್ಯವಃ |

ತಸ್ಮಾ ಆಯುಃ ಪ್ರಜಾವದಿವ್ವಾಧೇ ಅರ್ಚಂತ್ಯೋಜಸಾ |

ಇಂದ್ರ ಓಕ್ಯಂ ದಿಧಿಷಂತ ಧೀತಯೋ ದೇವಾ ಅಚ್ಛಾ ನ ಧೀತಯಃ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸಂ | ಯತ್ | ಜನಾನ್ | ಕೃತುಭಿಃ | ಶೂರಃ | ಈಕ್ಷಯತ್ | ಧನೇ | ಹಿತೇ | ತರುಷಂತ |

ಶ್ರವಸ್ಯವಃ | ಪ್ರ | ಯಕ್ಷಂತ | ಶ್ರವಸ್ಯವಃ |

ತಸ್ಮೈ | ಆಯುಃ | ಪ್ರಜಾವತ್ | ಇತ್ | ಬಾಧೇ | ಅರ್ಚಂತಿ | ಓಜಸಾ |

ಇಂದ್ರೇ | ಓಕ್ಯಂ | ದಿಧಿಷಂತ | ಧೀತಯಃ | ದೇವಾನ್ | ಅಚ್ಛೈ | ನ | ಧೀತಯಃ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯದ್ಯ ಇಂದ್ರಃ ಶೂರೋ ವಿಕ್ರಾಂತಃ ಸನ್ ಜನಾನ್ ಸರ್ವಾನ್ವಾಜಿನಃ ಕೃತುಭಿಃ ಪ್ರಜ್ಞಾಭಿಃ ಸಮೀಕ್ಷಯತ್ ಸಮ್ಯಗೀಕ್ಷಯತಿ ತತ್ತದ್ವಿಷಯಾನ್ | ಅಂತರ್ಯಾಮಿರೂಪೇಣ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಬುದ್ಧಿಷು ಸ್ಥಿತ್ವಾ ತೈರ್ವಿಷಯಾನುಲ್ಲೇಖಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಕೃತುಭಿಃ ಕರ್ಮಭಿಃ ಸುಕೃತದುಷ್ಕೃತರೂಪೈರ್ನಿಮಿತ್ತಭೂತೈಸ್ತತ್ತ್ವಲ್ಪಯೋಜಯತಿ | ಏವಂ ಪ್ರೇರಯತಿ ಸತಿ ಶ್ರವಸ್ಯೋನ್ಮಮಿಚ್ಛಂತೋ ಯಜಮಾನಾ ಧನೇ ಗವಾದಿರೂಪೇ ಹಿತೇಽಭಿಮತೇ ಸತಿ | ಯದ್ವಾ | ಹಿತೇ ಧನೇಽಭಿಪ್ರೇತೇ ಸತಿ | ತರುಷಂತ | ಹಿಂಸಂತಿ ಶತ್ರುನ್ || ತರುಷ್ಯತಿವಧಕರ್ಮಾ | ಛಾಂದಸೇ ಲುಙ್ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ

ಚ್ಚೇರಣ್ | ತರತೇರ್ನಾ ಲುಜ್ಜು ಕಾರಸಿಪ್ಪಪಸ್ತಯೋ ವಿಕರಣಾಃ || ತರಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತಃ ಕಾರಣಾತ್ ಶ್ರವಸ್ಯವೋಽನ್ಯಂ ಹರ್ವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮಿಂದ್ರಾಯಾತ್ಮನೇ ವೇಚ್ಛಂತಃ ಸಂತಃ ಪ್ರ ಯಕ್ಷಂತ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಯಜಂತೇ || ಛಾಂದಸೇ ಲುಜ್ಜು ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಕ್ಷಃ || ಕಿಂಚಿ ತಸ್ಮಾ ಇತ್ ತಸ್ಮೈ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಯೇಂದ್ರಾಯೈ- ನಾಯುರ್ಹರ್ವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ಯಂ ಪ್ರಜಾವತ್ ಪುತ್ರಾದಿಸಹಿತಂ ಭವತಿ | ತೈಃ ಸಹಿತೈರ್ದೀಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ಯಜಮಾನಾ ಓಜಸಾ ಸ್ವಕೀಯೇನ ಬಲೇನ ಯುಕ್ತಾ ಬಾಧೇ ಶತ್ರುಣಾಂ ಬಾಧನೇ ನಿಮಿತ್ತ- ಭೂತೇ ಸತಿ ಬಾಧಿತುಂ ನಾ || ಕೃತ್ಯಾರ್ಥೇ ತನ್ವಕೇನ್ದೇನ್ಯತ್ಸೇನ ಇತಿ ಕೇನ್ವತ್ಯಯಃ || ಅರ್ಚಂತಿ | ಪೂಜಯಂತಿ | ಯದ್ವಾ | ತಸ್ಮಾ ಇದ್ಯಜಮಾನಾಯೈವ ಬಾಧೇ ಬಲೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ | ಬಾಧ ಇತಿ ಬಲನಾಮ ಬಾಧಸ್ತುನಿಷೀತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಸಾರಾತ್ | ಪ್ರಜಾವತ್ ಪುತ್ರಾದ್ಯುಪೇತಮಾಯುರನ್ಯಂ ಲಬ್ಧುನೋಜಸಾ ಬಲೇನ ಯುಕ್ತಾ ಅರ್ಚಂತಿ | ಇಂದ್ರಂ ಪೂಜಯಂತಿ ಋತ್ವಿಜ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ಕಿಂಚಿ ಧೀತಯಃ ಕರ್ಮವಂತೋ ಯಜಮಾನಾ ಇಂದ್ರಂ ಇಂದ್ರಸಮೀಪೇ || ಗಂಗಾಯಾಂ ಘೋಷ ಇತಿವತ್ ತತ್ಪ್ರಮಾಣ್ಯಂ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ || ಇಂದ್ರಲೋಕ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರೈಕೈರ್ಮೋಕ್ಷೋ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಂ || ಸ್ವಾರ್ಥೇ ಯತ್ || ದಿಧಿಷಂತ | ಧಾರಯಂತಿ || ಧಿಷ ಶಬ್ದೇ | ಅತ್ರ ಧಾರಣಾರ್ಥಃ | ಜಾಹೋತ್ಯಾದಿಕಃ | ವ್ಯತ್ಯ- ಯೇನಾಂತಾದೇಶಃ || ತ ಏವ ಪುನರ್ವಿಶೇಷ್ಯಂತೇ | ಧೀತಯಃ ಸ್ವರ್ಗಸಾಧನಕರ್ಮವಂತಃ ಸಂತೋ- ದೇನಾ ಅಚ್ಛಾ ನ ದೇವಾನಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಪ್ರಾಪ್ತುಮಿವಾಕ್ಯಂ ದಿಧಿಷಂತೇತ್ಯನ್ವಯಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯತ್—ಯಾವ ಕಾರಣ | ಶೂರಃ—ವರಾಕ್ರಮಿಯಾದ | (ಯಃ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನು) | ಜನಾನ್— ಎಲ್ಲಾ ವ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ | ಕೃತುಭಿಃ—(ಅನರವರ) ಬುದ್ಧಿಗಳಿಂದ | ಸಂ ಈಕ್ಷಯತ್—ಜಿನ್ನಾಗಿ ತೋರಿಸು ತ್ತಾನೋ ಅಧನಾ | ಕೃತುಭಿಃ—ಕರ್ಮಗಳಿಂದ (ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ) | ಸಂ ಈಕ್ಷಯತ್—(ಸುಕೃತ ದುಷ್ಕೃತ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಫಲಗಳೊಡನೆ ಯೋಜನೆಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಅಧನಾ ಜಿನ್ನಾಗಿ ವ್ರೇರಿಸುತ್ತಾನೋ ಮತ್ತು | ಶ್ರವಸ್ಯವಃ— ಅನ್ನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಯಜಮಾನರು | ಧನೇ—(ಗವಾದಿರೂಪ) ಧನವು | ಹಿತೇ—ಅಭಿಮತವಾಗಿರಲು [ಅಧನಾ | ಹಿತೇ—ಅಭಿಮತವಾದ ಇಷ್ಟವಾದ | ಧನೇ—ಗವಾದಿಧನವು ಅಭಿಪ್ರೇತವಾಗಿರಲು |] ತರುಷಂತ— ಶತ್ರುಗಳನ್ನು (ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಾರೋ) | (ಅತಃ—ಆ ಕಾರಣದಿಂದ) | ಶ್ರವಸ್ಯವಃ—(ತಮಗೋಸ್ಕರ ಅಧನಾ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸಿಗೋಸ್ಕರ) ಅನ್ನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರಾಗಿ | ಪ್ರ ಯಕ್ಷಂತ—ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಯಾಗ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ | ಕಿಂ ಚಿ—ಮತ್ತು | ತಸ್ಮೈ ಇತ್—ಆ ಇಂದ್ರನಿಗೋಸ್ಕರಲೇ | ಆಯುಃ—ಹರ್ವಿರ್ಲಕ್ಷಣ ವಾದ ಅನ್ನವು | ಪ್ರಜಾವತ್—ಪುತ್ರಾದಿಸಹಿತವು (ಆಗುತ್ತದೆ) ಅಧನಾ (ಪುತ್ರಾದಿಸಹಿತರಾದ ಯಜಮಾನರಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ) (ಮತ್ತು ಯಜಮಾನರು) | ಓಜಸಾ—(ಸ್ವಕೀಯ) ಬಲದಿಂದ (ಯುಕ್ತರಾಗಿ) | ಬಾಧೇ— (ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) ಹಿಂಸಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಅರ್ಚಂತಿ—(ಇಂದ್ರನನ್ನು) ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ ಅಧನಾ | [ತಸ್ಮೈ ಇತ್— ಆ ಯಜಮಾನನಿಗೋಸ್ಕರಲೇ | ಬಾಧೇ—ಬಲನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಮತ್ತು | ಪ್ರಜಾವತ್—ಪುತ್ರಾದ್ಯುಪೇತವಾದ | ಆಯುಃ—ಅನ್ನವನ್ನು (ವಡೆಯುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ) | ಓಜಸಾ—ಬಲದಿಂದ (ಯುಕ್ತರಾಗಿ ಋತ್ವಿಜರು) | ಅರ್ಚಂತಿ—(ಇಂದ್ರನನ್ನು) ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ | ಧೀತಯಃ—ಕರ್ಮನಿಷ್ಠರಾದ ಯಜಮಾನರು | ಇಂದ್ರೇ—

ಇಂದ್ರನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ | ಓಕ್ಯಂ—(ನಿವಾಸ) ಸ್ಥಾನವನ್ನು | ದಿಧಿಷಂತೆ—ಛರಿಸುತ್ತಾರೆ .(ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾರೆ) |
ಭೀತಯಃ—ಸ್ವರ್ಗಸಾಧನಕರ್ಮಯುಕ್ತರಾಗಿ | ದೇವಾನ್—ದೇವತೆಗಳನ್ನು | ಅಚ್ಛಾ ನ—ಅಭೀಮುಖೀಕರಿಸಿ
ಕೊಳ್ಳುವಂತೆ | ಓಕ್ಯಂ ದಿಧಿಷಂತೆ—(ಸ್ಥಾನವನ್ನು ವಡೆಯುತ್ತಾರೆ)

|| ಭಾಸಾರ್ಥ ||

ಶೂರನಾದ (ಇಂದ್ರನು) ಜನರನ್ನು ಅವರವರ ಕರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ರುಭಾಶುಭಫಲಯುಕ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ; ಅಮದರಿಂದ ಗವಾದಿ ಧನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅವನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಯಾಗಮಾಡಿ (ಅವನಿಂದ ದತ್ತವಾದ) ಅನ್ನಸಹಿತರಾಗಿ (ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಲು, ಸಮರ್ಥರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ, ತಮಗೆ ಅಥವಾ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ದಾತವ್ಯವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿಗೋಸ್ಕರ, ಅನ್ನಾವೇಕ್ಷಿಗಳಾಗಿ, ಅವನನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ, ಅವನಿಗೆ ದತ್ತವಾದ ಹವಿಸ್ಸು ಸಂತಾನಾಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ, ಸ್ವಕೀಯ ಬಲವಿಶಿಷ್ಟರಾಗಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಅವನನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ, ಕರ್ಮಸಿಷ್ಯರಾದವರು ಇಂದ್ರನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ವಡೆಯುತ್ತಾರೆ, ಸ್ವರ್ಗಸಾಧಕಕರ್ಮ ವಿಶಿಷ್ಟರಾದವರು ದೇವತೆಗಳ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿಯೇ ಇರಲು ಅವೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

Inasmuch as the hero, (Indra), rightly judges men by their deeds, therefore do the (pious), sacrificing (to him) for sustenance, become enabled, by the wealth that has been attained, to overcome (their foes): desirous of food, they diligently worship (him): the (sacrificial) food offered to him is the source of progeny (to the worshipper), and (men) worship him, that by their own strength they may overcome (their foes): pious sacrificers enjoy residence in the heaven of Indra; pious sacrificers are, as it were, in the presence of the gods.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಯತ್ ಶೂರಃ ಜನಾನ್ ಕೃತುಭಿಃ ಸಂ ಈಕ್ಷಯತ್—ಇಲ್ಲಿ ಕೃತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಾಯಣರು ಪ್ರಜ್ಞೆಯೆಂದೂ (ನಿ. ೩-೧೩) ಕರ್ಮವೆಂದೂ (ನಿ. ೩-೧) ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಜ್ಞೆಯೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ—ಶೂರನಾದ ಇಂದ್ರನು ಸಮಸ್ತ ವ್ರಾಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಯಾಮಿರೂವದಿಂದ ಇದ್ದು, ಅವರು ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನೂ, ಅವರ ಅಂತರಂಗದ ಭಾವನೆಗಳನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ ಎಂದೂ, ಕರ್ಮವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಸಮಸ್ತರಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿದ್ದು ಅವರು ಮಾಡುವ ಸುಕ್ಷತ ದುಷ್ಕೃತ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು

ಧನೇ ಹಿತೇ ತರುಷಂತ ಶ್ರವಸ್ಯವಃ ಪ್ರ ಯಕ್ಷಂತ ಶ್ರವಸ್ಯವಃ—ಇಲ್ಲಿ ಧನೇ ಹಿತೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಗವಾದಿರೂವೇ ಧನೇ ಅಭಿವ್ರೇತೇ ಸತಿ—ಎಂದರೆ ಗೋವುಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಧನವ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಅಥವಾ ಧನಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧವು ನನ್ನಿಹಿತವಾದಾಗ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ

ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಅವರನ್ನು ಜಯಿಸಿದರೆ ಅವರಲ್ಲಿರುವ ಧನವು ನಮಗೆ ಸೇರುವುದು. ಅದುದರಿಂದ ಯುದ್ಧವು ಧನಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವು ಅಂತಹ ಯುದ್ಧವು ಒದಗಿರುವಾಗ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರು ತಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ, ಇಂದ್ರನ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಹವಿರಾದಿ ಅನ್ನವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಶ್ರವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮುಘಂ, ರೇಕ್ಷಃ ಮೊದಲಾದ ಇವತ್ತೆಂತಿಂಟು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಏಕವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೯) ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಗೋರೂಪವಾದ ಅಥವಾ ಅನ್ನರೂಪವಾದ (ಹವಿರೂಪವಾದ) ಧನವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರವಸ್ಯವಃ ಎಂದರೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರು ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ಶಬ್ದವು ಎರಡಾವರ್ತಿ ಏಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೊದಲನೇ ಶ್ರವಸ್ಯವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ತಮಗಾಗಿ ಅನ್ನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಯಜಮಾನರು ಎಂದೂ, ಎರಡನೆಯ ಶ್ರವಸ್ಯವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹವಿರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ಯಜಮಾನರು ಎಂದೂ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ತಸ್ಮೈ ಆಯುಃ ಪ್ರಜಾವತ್ ಇತ್ ಬಾಧೇ ಅರ್ಚಂತಿ ಓಜಸಾ—ಇಲ್ಲಿ ಆಯುಃ ಎಂದರೆ ಅನ್ನವೆಂದರ್ಥವು. ಆಯುಃ ಶಬ್ದವು ಅಂಧಃ ವಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇವತ್ತೆಂತಿಂಟು ಅನ್ನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಏಕವಾಗಿರುವುದು. (ನಿ. ೩-೯) ಅದುದರಿಂದ ಆಯುಃ ಪ್ರಜಾವತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಅನ್ನ ಎಂದರೆ ಪುತ್ರವೌತ್ರಾದಿಸಂತತಿ ಮತ್ತು ಅನ್ನವೆಂದರ್ಥವು. ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರು ತಮಗೆ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಬಾಧೆ ಯುಂಟಾದಾಗ ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಬಾಧಿಸಿದರೆ ಅವರನ್ನು ವರಾಭವಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಸಹಿತರಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸಿ, ತಮ್ಮ ಸ್ವಕೀಯವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮ ಮತ್ತು ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು. ಬಾಧ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಓಜಃ ವಾಜಃ ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ಇವತ್ತೆಂತಿಂಟು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಏಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಬಾಧವೆಂದರೆ ಬಲವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸಿ ಪುತ್ರವೌತ್ರಾದಿ ಸಂತಾನಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿಯೂ, ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರಲಾಭಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಂದಲೂ, ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವು. ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಇಂದ್ರೇ ಓಕ್ಯಂ ದಿಧಿಷಂತ ಧೀತಯಃ—ಇಂದ್ರೇ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು. ಓಕ್ಯಃ ಎಂದರೆ ನಿನಾಸನ್ನಾನವು. (ನಿ. ೩-೩) ಧೀ ಶಬ್ದವು ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಏಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧) ಧೀತಯಃ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದ ಯಜಮಾನರು ಎಂದರ್ಥವು ಇಂತಹ ಯಜಮಾನರು ಇಂದ್ರನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ಎಂದರೆ ವಾಸಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವರು ಇಲ್ಲಿ ಧೀತಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಎರಡಾವರ್ತಿ ಏಕವಾಗಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಧೀತಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವರ್ಗಸಾಧನವಾದ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ಯಜಮಾನರು ದೇವತೆಗಳ ಸಂಮುಖದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ದೇವಾನ್ ಅಚ್ಛ ನ ಧೀತಯಃ—ಸ್ವರ್ಗವೇಕ್ಷಿಗಳಾದ ಜನರು ಸ್ವರ್ಗಸಾಧನವಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ದೇವತೆಗಳ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರಲೋಕದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ಪಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಈಕ್ಷಯೇತ್—ಈಕ್ಷ ವರ್ತನಾಂಕನಯೋಃ ಧಾತು. ಷಂಜಂತದಮೇಲೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಬ್. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಷಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ.

ಹಿಂತೇ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕ್ತುಪ್ರತ್ಯಯ **ದಧಾತೇರ್ಹಿಃ** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸನ್ನಮ್ಯಂತ ರೂಪ.

ತರುಷಂತೆ—ತರುಷ ಧಾತುವು ಹಿಂನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲುಬ್. ಪ್ರಧಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅಂತಾದೇಶ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಅಬಾದೇಶ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಧವಾ ತ್ಕಾ ವ್ಲನನ ತರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲುಬ್. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಉಕಾರ ಸಿಪ್ ಶಪ್ ಹೀಗೆ ಮೂರು ವಿಕರಣಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಅತಿಬಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ರವಸ್ಯವಃ—ಶ್ರವನ್ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಆತ್ಮೀಚ್ಛಾದಲ್ಲಿ ಕೃಚ್. ಕೃಜಂತದಮೇಲೆ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಧಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ

ಯೇಕ್ಷಂತ—ಯಜ ದೇವವ್ರಾಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು. ಧಾತು. **ಛಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಬ್. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಕ್ಕಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಯ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. **ವ್ರಶ್ಚಭೃಷ್ಟ** (ವಾ ಸೂ. ೮-೨-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ವ. **ಷಢೋಃ ಕಃ ಸಿ** (ವಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕತ್ವ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ವ. **ಅತೋ ಗುಣೇ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ವರರೂಪ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬಾಧೇ—ಬಾಧ್ಯ ವಿಲೋಡನೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕೃತ್ಯಾರ್ಥೇ ತನ್ವೇಕೇನ್‌ಕೇನ್ಯತ್ವನಃ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಏ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. **ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಏಜಂತನಾದುದರಿಂದ ಕೃನ್ಮೇ ಜಂತಃ (ವಾ. ಸೂ. ೧-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಚಂತಿ—ಅರ್ಚ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು ಲಿಟ್ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಓಕ್ಯಮ್—ಓಕವೆಂದರೆ ಸ್ಥಾನ ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ತಿತ್‌ಸ್ವರಿತಮ್** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿಧಿಷಂತ—ಧಿಷ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಧಾರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಬ್. ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ

ಝ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಶ್ಲಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಬಿತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಲಘೂವಥಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಸು—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಚ್ಛೇ—ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚೆ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ೫

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ||

ಯುನಂ ತಮಿಂದ್ರಾಪರ್ವತಾ ಪುರೋಯುಧಾ ಯೋ ನಃ ಸೃತನ್ಯಾದಪ
ತಂತಮಿದ್ಧತಂ ವಜ್ರೇಣ ತಂತಮಿದ್ಧತಂ |
ದೂರೇ ಚತ್ತಾಯ ಛಂತ್ಸದ್ಗಹನಂ ಯದಿನಕ್ಷತ್ |
ಅಸ್ಮಾಕಂ ಶತ್ರುನ್ಮರಿ ಶೂರ ವಿಶ್ವತೋ ದರ್ಮಾ ದರ್ಷೀಷ್ಟ್ಯ ವಿಶ್ವತಃ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯುನಂ | ತಂ | ಇಂದ್ರಾಪರ್ವತಾ | ಪುರೋಯುಧಾ | ಯೋ | ನಃ | ಸೃತನ್ಯಾತ್ | ಅಪ |
ತಂತ್ತಂ | ಇತ್ | ಹತಂ | ವಜ್ರೇಣ | ತಂತ್ತಂ | ಇತ್ | ಹತಂ |
ದೂರೇ | ಚತ್ತಾಯ | ಛಂತ್ಸತ್ | ಗಹನಂ | ಯತ್ | ಇನಕ್ಷತ್ |
ಅಸ್ಮಾಕಂ | ಶತ್ರುನ್ | ಸರಿ | ಶೂರ | ವಿಶ್ವತಃ | ದರ್ಮಾ | ದರ್ಷೀಷ್ಟ್ಯ | ವಿಶ್ವತಃ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅವಿನಾಕ್ಯೇಹನಿ ಮಾನಸಗ್ರಹಭಕ್ಷಣಾನಂತರಂ ನಕ್ಷತ್ರೇಷು ವ್ಯತ್ಯಮಾನೇಷ್ವಧ್ಯಯುಃ-
ಪ್ರಮುಖಾಃ ಸರ್ವೇ ಯುನಂ ತಮಿತ್ಯೇತಾಂ ಜಪೇಯುಃ | ಗಾರ್ಹಪತ್ಯೇ ಜುಹ್ವತೀತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರಿತಂ |
ಯುನಂ ತಮಿಂದ್ರಾಪರ್ವತಾ ಪುರೋಯುಧೇತಿ ಜಪಂತಃ | ಋ. ೮-೧೩ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರಾಪರ್ವತಾ | ಇಂದ್ರಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ | ಪರ್ವತಃ ಪರ್ವವಾನ್ಮೇಘಃ | ತದಭಿಮಾನೀ
 ದೇವಃ | ತಾ ಯುವಂ ಯುವಾಂ ಪುರೋಯುಧಾ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಪುರತೋ ಯೋದ್ಧಾರಾ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ
 ಯಃ ಶತ್ರುಃ ಸೃತನ್ಯಾತ್ ಅಸ್ಮಾನ್ ಹಂತುಂ ವೃತನಾಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛತಿ ತಂ ತಮಿತ್ ಸರ್ವಮಪಿ ಶತ್ರು-
 ಮಪಹತಂ | ನಾಶಯತಂ || ಹಂತೇಲೋಽಭ್ಯನುದಾತ್ತೋಪದೇಶೇತ್ಯನುನಾಸಿಕಲೋಪಃ || ಕೇನ
 ಸಾಧನೇನೇತಿ ತದಿಚ್ಛತೇ | ತಂ ತಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವಮಪಿ ಶತ್ರುಂ ಹಂತುಂ ವಜ್ರೇಣ ಸಾಧನೇನ ಪ್ರಾಪ್ನುತಂ |
 ಈದೃಕ್ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮಸ್ತೀತಿ ದರ್ಶಯತಿ | ಯದ್ಯೋ ವಜ್ರಃ || ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಯಃ || ದೂರೇ ಚಿತ್ತಾ-
 ಯಾತ್ಯಂತದೂರದೇಶೇ ಗತಾಯ || ಚಾತಯತೇರ್ನಾ ನಾಶಕರ್ಮಣಃ || ನಷ್ಟಾಯ | ಅದರ್ಶನಮಾ-
 ಪನ್ನಾಯೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಗ್ರಸಿತಸ್ಯಭಿತ್ಯಾದೌ ನಿಸಾತನಾದಿಽಭಾವಃ || ತಾದೃಶಂ ಶತ್ರುಂ ಭಂತ್ವತ್
 ಭಂದಯತಿ ಕಾಮಯತೇ ಹಂತುಂ || ಭಂದತೇಃ ಕಾಂತಿಕರ್ಮಣ ಇದಂ ರೂಪಂ || ಕಿಂಚಿ ಗಹನಂ
 ದುರವಗಾಹಂ ಸ್ಥಾನಮತಿಕೃತಿನಂ ಹೃದಯಂ ಶತ್ರುಸಮಾಪಂ ನೇನಕ್ಷತ್ ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ || ನಕ್ಷ ಗತಾ |
 ಛಾಂದಸ ಇಕಾರೋಪಜನಃ | ಇನಕ್ಷತಿರ್ನಾ ಪ್ರಕೃತ್ಯಂತರಂ || ಇದಾನೀಮಿಂದ್ರ ಏವ ಸ್ತೂಯತೇ | ಹೇ
 ಶೂರ ಶೌರ್ಯೋವೇತೇಂದ್ರ ಅಸ್ಮಾಕಂ ವಿರೋಧಿನಃ ಶತ್ರುನ್ ವಿಶ್ವತೋ ವಿಶ್ವಾನ್ || ಸಾರ್ವವಿಭಕ್ತಿ-
 ಕಸ್ತಸಿಲ್ || ಪರಿ ಪರಿತೋ ವಿಶ್ವತೋ ವಿಶ್ವೈರುಪಾಯೈರ್ದರ್ಷೀಷ್ಟ | ದಾರಯಸಿ | ಕಿಂಚಿ ದರ್ಮಾ
 ಶತ್ರುಣಾಂ ದಾರಕಃ || ದಾರಯತೇರನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯಂತ ಇತಿ ಮನಿನ್ | ಚೆಲೋಪ ಉದಾತ್ತ-
 ನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ಮನಿನ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಹೃಸ್ವಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಯದ್ವಾ | ದ್ವ್ಯ ಭಯೇ | ಘಟಾದಿತ್ಯಾನ್ವಿತಾಂ
 ಹೃಸ್ವ ಇತಿ ಹೃಸ್ವತ್ವಂ || ತವ ಪೂರ್ವೋಕ್ತೋ ವಜ್ರೋ ವಿಶ್ವತಃ ಸರ್ವಾಞ್ಶತ್ರುನ್ ಸರ್ವೈರುಪಾ-
 ಯೈರ್ವ ದರ್ಷೀಷ್ಟ | ದಾರಯತಿ | ಯದ್ವಾ | ದರ್ಮಾ ಶತ್ರುಣಾಂ ದಾರಕ ಇಂದ್ರೋ ದರ್ಷೀಷ್ಟ |
 ಕಾತ್ಸೇರ್ಷ್ಯೇನ ದಾರಯತಿ ಶತ್ರುನ್ ||

| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರಾ ಪರ್ವತಾ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಮೇಘಗಳೇ | ಯುವಂ—ನೀವಿಬ್ಬರೂ | ಪುರೋ
 ಯುಧಾ—(ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ) ಮುಂದುಗಡೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವವರಾಗಿ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಯಃ—ಯಾವ (ಶತ್ರುವು) |
 ಸೃತನ್ಯಾತ್—(ನಮ್ಮನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು) ಯುದ್ಧವನ್ನು ಅನೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೋ | ತಂ ತಂ ಇತ್—ಅವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ |
 ಅಪ ಹತಂ—ನಾಶಮಾಡಿ | ಯತ್—ಯಾವ ವಜ್ರಾಯುಧವು | ದೂರೇ—ಬಹಳ ದೂರದೇಶದಲ್ಲಿ | ಚಿತ್ತಾಯ—
 ಗಮಿಸಿರುವ (ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದೇ ಹೋಗಿರುವ) | ತಂ—ಅಂತಹ ಶತ್ರುವನ್ನು | ಭಂತ್ವತ್—ವಧಿಸಲು ಅನೇಕ್ಷಿಸು
 ತ್ತದೇಯೋ (ಮತ್ತು) | ಗಹನಂ—ಅತಿ ಗಹನವಾದ ಸ್ವದೇಶವನ್ನೂ (ಅತಿ ಕಠಿಣವಾದ ಹೃದಯವುಳ್ಳ ಶತ್ರುವನ್ನೂ) |
 ಇನಕ್ಷತ್—ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತದೇಯೋ (ಅಂತಹ) | ವಜ್ರೇಣ—ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ | ತಂತಂ ಇತ್—ಅಂತಹ
 ಶತ್ರುಗಳೆಲ್ಲರನ್ನೂ | ಹತಂ—ವಧಿಸಿ | ಹೇ ಶೂರ—ಎಲೈ ಶೂರನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ಅಸ್ಮಾಕಂ—ನಮ್ಮ |
 ವಿಶ್ವತಃ—ಎಲ್ಲಾ | ಶತ್ರುನ್—ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ | ಪರಿ—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ | ವಿಶ್ವತಃ—ಸಮಸ್ತ ಉಪಾಯ
 ಗಳಿಂದಲೂ | ದರ್ಷೀಷ್ಟ—ಚೂರು ಚೂರು ಮಾಡುತ್ತೀ | ದರ್ಮಾ—ಶತ್ರುದಾರಕವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧವು
 (ಇಂದ್ರನು) (ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ).

॥ ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ವರ್ವತ (ಮೇಘ) ರೇ, ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಮುಂದಾಳಾಗಿರುವ ನೀವು, ನಮಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಯುದ್ಧವೇಕ್ಷಿಗಳಾಗಿರುವವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ವಧಿಸಿ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಅವರು ಎಷ್ಟೇ ದೂರದಲ್ಲಿ, ಎಂತಹ ಗಹನ ವೃದೇಶದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದ್ದರೂ (ಬಿಡವೇ) ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ನಾಶಮಾಡುವ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ (ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ); ಎಲೈ ಶೂರನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮಗೆ ಶತ್ರುಗಳಾದವರನ್ನು ನಮನ ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡಿ, ಮತ್ತು ಶತ್ರುನಾಶಕವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧವೂ (ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ವಧಿಸಲಿ).

English Translation-

Indra and Parvata, who are foremost in battles, slay every one who is arrayed against us ; slay every such (adversary) with the thunderbolt— (the shaft that) bent upon his destruction pursues him, however far, or to whatever hiding-place he may have fled. You, hero, (tear) our enemies entirely to pieces ; the tearer (of foes, the thunderbolt), rends them entirely asunder.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಇಂದ್ರಾಪರ್ವತಾ—ಈ ಶಬ್ದದಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನೂ ಮೇಘ ಅಥವಾ ಮೇಘಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯನ್ನೂ ಸಂಬೋಧಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಶಬ್ದವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೨-೩; ೧-೧೩೨-೬, ೩-೫೩-೧ ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿರುವುದು ಇನ್ನೆಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೨-೩ ನೇ ಋಕ್ಕನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವಾಗ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ—**ಇಂದ್ರಾಪರ್ವತಾ | ಇಂದ್ರಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ | ಪರ್ವತಃ ಪರ್ವತಾನ್ ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಪೂರಣಾನ್ ಪರ್ಜನ್ಯಃ |** ವೃಷ್ಟಾದಿಗಳಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ತುಂಬುವ ವೃಷ್ಟ್ಯಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯಾದ ವರ್ಜನ್ಯನೆಂಬ ದೇವತೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ—**ಪರ್ವತಃ ಪರ್ವತಾನ್ ಮೇಘಃ |** ಗುಂಪುಗಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರುವ ಮೇಘವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಯಾಸ್ಕರು ತಮ್ಮ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ—**ಪರ್ವತಾನ್ ಪರ್ವತಃ | ಪರ್ವಃ ಪುನಃ ಪೃಷ್ಠಾತೇಃ ಪ್ರೀಷಾತೇರ್ವಾ** (ನಿ. ೧-೨೦) ರಾಶಿರಾಶಿಯಾಗಿ (ಕಲ್ಲುಬಂಡೆಗಳೂ) ಇರುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಆವರಿಸಿ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಜನರನ್ನು ಸಂತೋಷ ಪಡಿಸುವುದರಿಂದ ಪರ್ವತವೆಂದು ಹೆಸರು ; **ಪರ್ವತಂ ಮೇಘಂ**—ವರ್ವತವೆಂದರೆ ಮೇಘವು (ನಿ. ೩-೨೧ ಮತ್ತು ನಿ. ೧೦-೧೦) ; **ಪರ್ವತಾನಾಂ ಮೇಘಾನಾಂ** (ನಿ ೧೧-೩೭) ಎಂದು ವರ್ವತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಘವೆಂಬ ಅರ್ಥ ವನ್ನೇ ಹೇಳಿ—

ಬಳಿತ್ವಾ ಪರ್ವತಾನಾಂ ಪಿದ್ವಂ ಬಿಭರ್ಷಿ ಸೃಥಿವಿ |

ಪ್ರ ಯಾ ಭೂಮಿಂ ಪ್ರವತ್ಸತಿ ಮಹ್ನಾ ಜಿನೋಷಿ ಮಹಿನಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೮೪-೧. ತೈ. ಸಂ ೨-೨-೧೨-೨)

ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು.

ಪುರೋಯುಧಾ—ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಪುರತೋ ಯೋದ್ಧಾರೌ—ಯುದ್ಧಮಾಡುವಾಗ ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮುಂದೆ ಸುಗ್ಗಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುವವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಪೃತನ್ಯಾತ್—ರಣಃ ವಿನಾಕ್ ಮೊದಲಾದ ನಲವತ್ತಾರು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೃತನಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪೃತನಾ ಎಂದರೆ ಯುದ್ಧವೆಂದರ್ಥವು (ನಿ ೩-೯) ಪೃತನಾಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛತಿ ಇತಿ ಪೃತನ್ಯಾಃ—ಯುದ್ಧಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅನೇಕ್ಷಿಸುವ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುವೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಅಂತಹ ಶತ್ರುವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿರಿ ಎಂದು ವ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

ತಂ ತಂ ಇತ್ ವಜ್ರೇಣ ಹತಂ—ಯಾವ ಯಾವ ಶತ್ರುವು ನಮ್ಮನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕೊಲ್ಲಲಿಚ್ಛಿಸುವನೋ ಆ ಆ ಶತ್ರುವನ್ನು ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಸಂಹಾರಮಾಡಿರಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಚಿತ್ತಾಯ—ಗತಾಯ | ಚಾತೆಯತೇರ್ವಾ ನಾಶಕರ್ಮಣಃ | ನಷ್ಟಾಯ | ಅದರ್ಶನಮಾಪನ್ನಾ-ಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಂತೆ ಮರೆಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಕೊಂಡಿರುವ ಶತ್ರುವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲು ಅನೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೀ ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ

ಆಸ್ಮಾಕಂ ಶತ್ರುನ್ ಪರಿ ಶೂರ ವಿಶ್ವತಃ ದರ್ಮಾ ದರ್ಷೀಷ್ವ ವಿಶ್ವತಃ—ಶತ್ರುದಾರಕನಾದ ಎಲೈ ಶೂರನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ನಾನಾ ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ನಾಶಮಾಡುವೆ ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಅಗಾಧವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ.

|| ಪ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಇಂದ್ರಾವರ್ವತಾ—ಇಂದ್ರಶ್ಚ ಪರ್ವತಶ್ಚ ಇಂದ್ರಾವರ್ವತೌ ದೇವತಾದ್ವಂದ್ವೇ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವವದಕ್ಕೆ ಆನಬ್. ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ (ಚಿ) ಆಕಾರಾದೇಶ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪುರೋಯುಧಾ—ಯುಧ ಸಂಪ್ರಹಾರೇ. ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ತರವದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ದ್ವಿವಚನ ವರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಪೃತನ್ಯಾತ್—ವೃತನಾಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ವೃತನ್ಯತಿ ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ.ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕವ್ಯದ್ವರ ಪೃತನ—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ ಕೃಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಿಬ್ ವ್ರಥಮವುರುಷ ಏಕವಚನ ಬಂದಾಗ ಉಕ್ತರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಚ್ಚೈವಂಬಂಧ ವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾಸುಟ್ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಛಂಪಸ್ಯುಭಯಥಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ವ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಕೃಚಿಗೆ ಲೋಪ.

ತಂತಮ್—ನಿತ್ಯ ವೀಷ್ವಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನು-ದಾತ್ತಂ ಚಿ (ವಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಮ್ರೇಡಿತವು (ವರರೂಪ) ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹತಮ್—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ತಮಾದೇಶ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಬೆತ್ತವಿರುವುದರಿಂದ **ಅನುದಾತ್ಯೋಸದೇಶವನತಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನು ನಾಸಿಕಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಿತ್ತಾಯ—ಚತೇ ಯಾಚನೇ. ಧಾತು ಇಲ್ಲಿ ನಾಶಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. **ಗೃಸಿತಸ್ತುಭಿತ ಸ್ತುಭಿತ**—(ವಾ. ಸೂ. ೭-೨-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿವಾತವಾಗಿದೆ. ಅದರಿಂದಲೇ ಇಚ್ಛಾಭಾವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೇ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಭಂಕ್ಷತ್—ಭದಿ ಕಾಂತ್. ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಇಚ್ಛೆ** **ಲೋಪಃ ಪ**—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. **ಲೇಟೋಡಾಟ್** (ವಾ ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಭಾಂದಸವಾಗಿ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲೋಪ **ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ** (ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್. ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. **ಖರಿ ಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ದಕಾರಕ್ಕೆ ಚತ್ವರ್. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇನಕ್ಷತ್—ನಕ್ಷ ಗತೌ. ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಇಕಾರವು ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಆಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಇನಕ್ಷ ಧಾತುವೇ ಇದೆ ಎಂದು ಊಹಿಸಬೇಕು. ಭ್ವಾದಿಯು ಆಕೃತಿಗಣವಾದುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವತಃ—ವ್ವಿತೀಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಸಿಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ **ಲಿತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ತಸಿಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ದರ್ಮಾ—ದ್ಮಾ ವಿದಾರಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಣಿಚ್ ಬಂದಾಗ **ಅಚೋಞ್ಞಾತಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ ಬಂದಾಗ ದಾರಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. **ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಸಿ ದೃಶ್ಯಂತೇ** (ವಾ ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಜಂತದಮೇಲೆ ಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ **ಣೇರನಿಟಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಅನು ದಾತ್ತ (ಮನಿನ್) ಪರವಾದಾಗ ಉದಾತ್ತವಾದ ಣಿಚಿಗೆ ಲೋಪ ಬಂದುದರಿಂದ **ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯಚ ಯತ್ಯೋದಾತ್ತ-ಲೋಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಿನಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ದ್ಮಾ ಭಯೇ. ಧಾತು. ಇದು ಘಟಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಘಟಾದಿಗಳಿಗೆ ಮಿತ್ ಸಂಜ್ಞಾ ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ಪರವಾದಾಗ **ಮಿತಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ದರ್ಶೀಷ್ಟ—ದ್ಯೌ ವಿಹಾರಣೇ ಧಾತು. ಣಿಜಂತದಮೇಲೆ ಲಿಡ್ ವೃಧನುಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ವ್ರತ್ಯಯ. ಲಿಜಃ ಸೀಯೆಟ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೀಯುಟಾಗಮ. ಸುಟ್ ತಿಥೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಡಾಗಮ. ಛಂದಸ್ಸುಭಯಥಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಉಭಯಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಣಿಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಉಪಧಾ ಹ್ರಸ್ವ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ೬

ನೂರ ಮೂವತ್ತಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಉಭೇ ಪುನಾಮೀತಿ ಸಪ್ತರ್ಷಿಂ ಸಪ್ತಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪಾರುಚ್ಛೇಪಮೈಂದ್ರಂ | ಅದ್ಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ | ಅಭಿವ್ಲಗ್ಯೇತ್ಯಾದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತೋನುಷ್ಪುಭಃ | ಪಿಶಂಗಭೃಷ್ಟಿಮಿತ್ಯೇಷಾ ಗಾಯತ್ರೀ | ಅವರ್ಮಹ ಇತ್ಯೇಷಾ ಧೃತಿಃ | ವನೋತಿ ಹೀತ್ಯನಭಿಧಾನಾದತ್ಯಷ್ಟಿಃ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮಣಿಕಾ | ಉಭೇ ಸಪ್ತಾದೌ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ತಿಸ್ತೋನುಷ್ಪುಭೋ ಗಾಯತ್ರೀ ಧೃತಿರಿತಿ || ಅಸ್ಯ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ವಿನಿಯೋಗಮಾಹ ಶೌನಕಃ | ಉಭೇ ಪುನಾಮೀತಿ ಪುರಾ ರಿಪುಘ್ನೈಸ್ತು ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾಃ | ತಾ ಜಪನ್ ಪ್ರಯತೋ ನಿತ್ಯಮಿಷ್ಟಾನ್ ಕಾಮಾನ್ಸಮಶ್ರುತೇ | ತಾ ಜಪನ್ ಹಂತಿ ರಕ್ಷಾಂಸಿ ಸಪತ್ನಾಂಶ್ಚ ನಿಯಚ್ಛತಿ | ಋಗ್ವಿ. ೧-೨೫ ||

ಅನುವಾದವು—ಉಭೇ ಪುನಾಮಿ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಏಳು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಪರುಚ್ಛೇಪನು ಋಷಿಯು. ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸವು. ಅಭಿವ್ಲಗ್ಯಾ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳು ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಪಿಶಂಗಭೃಷ್ಟಿಂ ಎಂಬ ಋಕ್ಕು ಗಾಯತ್ರೀ ಛಂದಸ್ಸವು ಅವರ್ಮಹ ಎಂಬ ಋಕ್ಕು ಧೃತಿಃ ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನದು. ವನೋತಿ ಹಿ ಎಂಬ ಋಕ್ಕು ಅತ್ಯಷ್ಟಿ ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನದು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಉಭೇ ಸಪ್ತಾದೌ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ತಿಸ್ತೋನುಷ್ಪುಭೋ ಗಾಯತ್ರೀ ಧೃತಿರಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವನ್ನು ಶೌನಕಮಹರ್ಷಿಗಳು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿರುವರು—

ಉಭೇ ಪುನಾಮೀತಿ ಪುರಾ ರಿಪುಘ್ನೈಸ್ತು ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾಃ |

ತಾ ಜಪನ್ ಪ್ರಯತೋ ನಿತ್ಯಮಿಷ್ಟಾನ್ ಕಾಮಾನ್ಸಮಶ್ರುತೇ ||

(ಋಗ್ವಿಧಾನ. ೧-೨೫)

ಉಭೇ ಪುನಾಮಿ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಶತ್ರುನಾಶಕವಾದುದು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ವ್ರತದಿನವೂ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಧ್ಯಾನಮವಾಗಿ ಜಪಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆ ಶತ್ರುನಾಶವಾಗಿ ಸಕಲ ಇಷ್ಟಗಳೂ ಸಿದ್ಧಿಸುವವು ಎಂದು ಹೇಳಿದಾರೆ.

ಸೂಕ್ತ — ೧೩೩

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೯ || ಸೂಕ್ತ—೧೩೩ ||

ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೧ || ವರ್ಗ—೨೨ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೭ ||

|| ಋಷಿ—ಪರುಚ್ಯೇಪೋ ದೈವೋದಾಸಿಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ||

|| ಭಂಡಃ—೧ ತ್ರಿಪುಪ್ತಃ | ೨-೪ ಅನುಪ್ಪವ್ | ೫ ಗಾಯತ್ರೀ |

೬ ಧೃತಿಃ | ೭ ಅತ್ಯಪ್ಪಿಃ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಉಭೇ ಪುನಾಮಿ ರೋದಸೀ ಯತೇನ ದ್ರುಹೋ ದಹಾಮಿ ಸಂ
ಮಹೀರನಿಂದ್ರಾಃ |

ಅಭಿವ್ಲಗ್ಯ ಯತ್ರ ಹತಾ ಅಮಿತ್ರಾ ವೈಲಸ್ಥಾನಂ ಪರಿ ತೃಳ್ವಾ ಅಶೇರನ್ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಉಭೇ ಇತಿ | ಪುನಾಮಿ | ರೋದಸೀ ಇತಿ | ಯತೇನ | ದ್ರುಹಃ | ದಹಾಮಿ | ಸಂ | ಮಹೀಃ | ಅನಿಂದ್ರಾಃ |
ಅಭಿವ್ಲಗ್ಯ | ಯತ್ರ | ಹತಾಃ | ಅಮಿತ್ರಾಃ | ವೈಲಸ್ಥಾನಂ | ಪರಿ | ತೃಳ್ವಾಃ | ಅಶೇರನ್ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯತೇನ ತ್ವದುದ್ದೇಶ್ಯೇನ ಯಜ್ಞೇನ ಬಲೇನೋಭೇ ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ
ಪುನಾಮಿ | ಲೋಕದ್ವಯಂ ಹಿಂಸಕಾನಾಂ ತವಾಯಸ್ಪೃಣಾಂ ವಾಪಗಮನೇನ ಪಾವಯಾಮಿ | ಕಿಂಚಿ
ಭೂಲೋಕೇನಿಂದ್ರಾ ಇಂದ್ರವಿರಹಿತಾನಾಮಾಶ್ರಯಭೂತಾ ಮಹೀರುರ್ವಿಃ ಆತ ಏವ ದ್ರುಹೋ
ದ್ರೋಹಿಣಾಮಾಧಾರಭೂತತ್ವಾತ್ಸಯಮಪಿ ದ್ರೋಗ್ಧಿಃ ಸಂ ದಹಾಮಿ | ಸಂಭೂಯೈಕಹೇಲಯಾ
ದಹಾಮಿ | ಪುನಸ್ತಾ ಏವ ವಿಶೇಷ್ಯಂತೇ | ಯತ್ರ ಯಾಸು ಭೂಮಿಷ್ಯಮಿತ್ರಾಃ ಶತ್ರುವೋಽಭಿವ್ಲಗ್ಯಾಭಿತೋ
ಗತ್ವಾ ಹತಾಃ ಸರ್ವತಃ ಪ್ರಾಪ್ತಾ ಅಸ್ಮಾಭಿಘಾತಿತಾ ವಾ | ವ್ಲಗತಿರ್ಗತಿಕ್ರಮಾಃ | ಛಾಂದಸೋ ಧಾತುಃ ||
ತೇ ಸರ್ವೇ ಪರಿ ತೃಳ್ವಾ ಹಿಂಸಿತಾಃ || ತೃಹೂ ಹಿಂಸಾರ್ಥಃ | ಊದಿತ್ವಾದ್ಯಸ್ಯ ವಿಭಾಷೇತೀರ್ಪ್ರತಿ-
ಷೇಧಃ || ಹಿಂಸಿತಾಃ ಸಂತೋಽಶೇರನ್ | ಶಯನಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ || ಶೇತೇರ್ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಪೃಪದಂ |

ಶೀಞೋ ರುಟ್ | ಸಾ. ೭-೧-೬ | ಶೀಞಃ ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ ಗುಣಃ || ವೈಲಸ್ಥಾನಂ | ಬಿಲಶಬ್ದೋ
ಗರ್ತಸಮಾನಾರ್ಥಃ | ಸ ಚಿ ಗರ್ತಃ ಶ್ರುಶಾನವಚನಃ | ಅತೋಽಯಮಪಿ ಶ್ರುಶಾನವಾಚೀ | ಅಥವಾ
ಬಿಲಸಂಬಂಧಿಸ್ಥಾನಂ ನಾಗಲೋಕಃ | ತತ್ರ ವಾಶೇರನ್ || ಯದ್ವಾ | ಬಿಲ ಕ್ಷೇಪ ಇತಿ ಧಾತುಃ | ಘಾತಾರ್ಥೇ
ಕಃ | ಸ್ವಾರ್ಥಿಕೋಽನ್ | ತತ್ರ ಶವಾಃ ಕ್ರಿವ್ಯಂತ ಇತಿ ವೈಲಸ್ಥಾನಂ ಶ್ರುಶಾನಂ || ತತ್ರ ತ್ವಯಾ ಹತಾ
ಭೂಮಿಂ ಶ್ರುಶಾನವತ್ಕೃತ್ವಾ ಸರ್ವತ್ರ ಶೇರತೇ | ತಾನ್ದಹಾಮೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—(ಎಲೈ) ಇಂದ್ರನೇ | ಋತೇನ—(ನಿನ್ನ ಉದ್ದೇಶ್ಯಕವಾದ) ಯಜ್ಞದಿಂದ (ಬಲದಿಂದ) |
ಉಭೇ ರೋದಸೀ—ಭೂಮ್ಯಾಕಾರಗಳೆರಡನ್ನೂ | ಪುನಾಮಿ—(ದುಷ್ಟರನ್ನು ವರಿಹರಿಸಿ) ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸುತ್ತೇನೆ |
(ಕಿಂಚಿ ಭೂಲೋಕೇ—ಮತ್ತೂ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ) | ಅನಿಂದ್ರಾಃ—ಇಂದ್ರ ವಿರಹಿತರಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ |
ಮಹೀಃ—ವಿಸ್ತಾರವಾದ | ದ್ರುಹಃ—(ದ್ರೋಹಿಗಳಿಗಾಧಾರಭೂತವಾದುದರಿಂದ) ದ್ರೋಹಿಗಳಾದ (ಭೂಭಾಗ
ಗಳನ್ನು) | ಸಂ ದಹಾಮಿ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಸುಟ್ಟುಬಿಡುತ್ತೇನೆ | ಯತ್ರ—ಯಾವ ಭೂಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ | ಅಮಿತ್ರಾಃ—
ಶತ್ರುಗಳು | ಅಭಿವ್ಲಗ್ಮ—ಸರ್ವತ್ರ ಹೋಗಿ | ಹತಾಃ—ವ್ಯಾಪ್ತರಾಗಿದ್ದಾರೋ (ನಮ್ಮಿಂದ ವಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದಾರೋ) |
(ತತ್ರ—ಅಲ್ಲಿ) | (ತೇ—ಅವರು) | ಪರಿ ತೃಳ್ವಾಃ—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶವಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟವರಾಗಿ | ವೈಲಸ್ಥಾನೇ—
ಬಿಲಗಳಲ್ಲಿ (ಶ್ರುಶಾನವದ್ವರವಾದ ಹಳ್ಳಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ನಾಗಲೋಕದಲ್ಲಿ) | ಅಶೇರನ್—ಬಿದ್ದಿರುತ್ತಾರೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಉದ್ದೇಶ್ಯಕವಾದ ಯಜ್ಞದಿಂದ (ಬಲದಿಂದ) ದ್ಯಾವಾವೃಥಿವಿಗಳೆರಡನ್ನೂ ವಶಿಷ್ಠಗೊಳಿಸು
ತ್ತೇನೆ, ಮತ್ತು ಇಂದ್ರವಿರಹಿತವಾದ, (ದ್ರೋಹಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದುದರಿಂದ ಸ್ವತಃ) ದ್ರೋಹಿಗಳಂತಿರುವ ವಿಸ್ತಾರ
(ಭೂಭಾಗಗಳನ್ನು) ಭಸ್ಮಮಾಡಿಬಿಡುತ್ತೇನೆ; ಮತ್ತು ಯಾವ ಯಾವ ಭೂಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳು ವ್ಯಾಪ್ತರಾಗಿದ್ದಾ
ರೋ (ನಮ್ಮಿಂದ ಹತರಾಗಿದ್ದಾರೋ ಅವರು ಅಲ್ಲಿ) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶವಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಹಳ್ಳದಲ್ಲಿ (ಶ್ರುಶಾನದಲ್ಲಿ)
ಬಿದ್ದಿರುತ್ತಾರೆ; (ಅಂತಹ ಭೂಭಾಗಗಳನ್ನೂ ದಹಿಸುತ್ತೇನೆ).

English Translation

By sacrifice I purify both the heaven and the earth : I burn the wide
(realms of earth) that are without Indra, and are (the haunts) of the
wicked : wherever the enemies have congregated they have been slain :
and, utterly destroyed, they sleep in a deep pit

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಉಭೇ ರೋದಸೀ—ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸ್ವರ್ಧೇ, ಪುರಂಧೀ ಮೊದಲಾದ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ದ್ಯಾವಾ
ವೃಥಿವೀನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನರಿತನಾಗಿರುವವರಿಂದ ರೋದಸೀ ಎಂದರೆ ದ್ಯಾವಾ ವೃಥಿವಿಗಳು (ನಿ. ೩-೨೨)
ಎಂದರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ರೋದಸೀ ಎಂಬ ದ್ವಿವಚನಾಂತವದವೇ ದ್ಯಾವಾವೃಥಿವಿಗಳೆಂಬ ಎರಡು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಸೂಚಿಸು

ವುದರಿಂದ ಉಭೇ—ಎರಡು ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅನಾವಶ್ಯಕವು. ಆದರೂ ಧಂದ್ವಿನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಋಷಿಯು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಯಾಸ್ವರು ತಮ್ಮ ಸುರುತ್ತದಲ್ಲಿ ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ವಾವಾ ಪೃಥಿವೀ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದಲ್ಲದೆ, ರೋದಸೀ ರುದ್ರಸ್ಯ ಪತ್ನೀ-ರುದ್ರನತ್ತಿಯೆಂದೂ (ನಿ. ೧೧-೫೦) ಹೇಳಿ ಈ ಅರ್ಥದ ಸಮರ್ಥನೆಗಾಗಿ—

ಉತ ಗ್ನಾ ವ್ಯಂತು ದೇವಪತ್ನೀರಿಂದ್ರಾಣ್ಯಿಗ್ನಾಯೈಶ್ವಿನೀ ರಾಟ್ |

ಆ ರೋದಸೀ ವರುಣಾನೀ ಶೃಣೋತು ವ್ಯಂತು ದೇವೀರ್ಯ ಋತುರ್ಜನೀನಾಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೪೬-೮)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು. (ನಿ. ೧೨-೪೬) ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ದೇವನತ್ತಿಯರ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ—

ಅಸಿ ಚ ಗ್ನಾ ವ್ಯಂತು ದೇವಪತ್ನೀಃ | ಇಂದ್ರಾಣೇಂದ್ರಸ್ಯ ಪತ್ನೇಗ್ನಾಯೈಗ್ನೇಃ ಪತ್ನೈಶ್ವಿನೈ-
ಶ್ವಿನೋಃ ಪತ್ನೀ ರಾಟ್ ರಾಜತೇ | ರೋದಸೀ ರುದ್ರಸ್ಯ ಪತ್ನೀ | ವರುಣಾನೀ ಚ ವರುಣಸ್ಯ
ಪತ್ನೀ |

(ನಿ. ೧೨-೪೬)

ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನ ಪತ್ನಿಗೆ ಇಂದ್ರಾಣೀ ಎಂದೂ, ಅಗ್ನಿಯ ಪತ್ನಿಗೆ ಅಗ್ನಾಯೀ ಎಂದೂ, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪತ್ನಿಗೆ ಅಶ್ವಿನೀ ಎಂದೂ, ರುದ್ರನ ಪತ್ನಿಗೆ ರೋದಸೀ ಎಂದೂ, ವರುಣನ ಪತ್ನಿಗೆ ವರುಣಾನೀ ಎಂದೂ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ವ್ರಸಕ್ತ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ರೋದಸೀ ಎಂದರೆ ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವರು.

ಋತೇನ—ಋತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ, ಉದಕ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಿದ್ದರೂ ವ್ರಕ್ತತ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞೇನ ಬಲೇನ—ಯಜ್ಞಾಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞ ಮಾಡಿ ಅದರಿಂದ ಲಭಿಸುವ ದೈವಿಕವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ದ್ರುಹಃ—ದ್ರೋಹಿಣಾಮಾಧಾರಭೂತತ್ವಾತ್ಸಯಮಸಿ ದ್ರೋಗ್ನೀಃ | ದ್ರುಹವೆಂದರೆ ದ್ರೋಹ ವನ್ನು ಮಾಡುವ ಕೆಟ್ಟಜನರು. ಇಂತಹ ದುಷ್ಟರಿಗೆ ಆಶ್ರಯಭೂತವಾದ ವ್ರದೇಶ, ಕೆಟ್ಟಜನರು ವಾಸಿಸುವ ಸ್ಥಳ ಎಂದರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾದ ಅನಿಂದ್ರಾಃ ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಲ್ಲದ ವ್ರದೇಶವು ಕೆಟ್ಟಜನರಿಗೆ ಆವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ, ಅಂತಹ ವ್ರದೇಶವನ್ನು ದಹಿಸಿ ನಾಶಮಾಡುವೆನೆಂದು ಋಷಿಯು ಹೇಳಿದಾನೆ.

ಅಭಿವಗ್ಯ ಯತ್ರ ಹತಾ ಅಮಿತ್ರಾಃ—ನಮಗೆ ಮಿತ್ರರಲ್ಲದವರು ಎಂದರೆ ಶತ್ರುಗಳಾದ, ಕೆಟ್ಟಜನರು ಯಾವ ವ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟುಗೂಡುವರೋ ಅಂತಹ ವ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ದುಷ್ಟರೆಲ್ಲಾ ನಾಶಮಾಡಲ್ಪಡುವರು.

ಉಭೇ ಪುನಾಮಿ ರೋದಸೀ—ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಇಂದ್ರನನ್ನ ಆರಾಧಿಸದೆ ಇರುವ ಕೆಟ್ಟಜನರು ವಾಸಿಸುವ ವ್ರದೇಶವನ್ನು ದಹಿಸಿ, ಆ ದುಷ್ಟರನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸಿ ದ್ವಾವಾವೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ಕೆಟ್ಟಜನರ ಬಾಧೆಯಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿ,

ವವಿತ್ರನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವೆನೆಂದು ಋಷಿಯು ಹೇಳಿರುವನು. ದುಷ್ಟಜನರ ಬಾಧೆಯನ್ನು ವರಿಹರಿಸುವುದೇ ವವಿತ್ರನನ್ನಾಗಿ ಅಧವಾ ಶುದ್ಧವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವೈಲಸ್ಥಾನಂ ಪರಿ ತೃಳ್ವಾ ಅಶೇರನ್—ಇಂದ್ರನನ್ನು ಆರಾಧಿಸದಿರುವ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳಾದ ದುಷ್ಟರು ನಮ್ಮಿಂದ ಹಿಂಸಿತರಾಗಿ ವಿಲಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಶ್ಮಶಾನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಸತ್ತು ಮಲಗಿರುವರು ಎಂದರ್ಥವು. ವೈಲಸ್ಥಾನ ವೆಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಾಯಣರು ಎರಡುವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

**ವೈಲಸ್ಥಾನಂ ವಿಲಶಬ್ದೋ ಗರ್ತಸಮಾನಾರ್ಥಃ | ಸ ಚಿ ಗರ್ತಃ ಶ್ಮಶಾನವಚನಃ | ಅತೋಽಯಂ-
ಮಸಿ ಶ್ಮಶಾನವಾಚೀ | ಅಥವಾ ಬಿಲಸಂಬಂಧಿಸ್ಥಾನಂ ನಾಗಲೋಕಃ ತತ್ರ ವಾಶೇರನ್ |
ತತ್ರ ಶನಾಃ ಪ್ಲಿಷ್ಯಂತೇ ಇತಿ ವೈಲಸ್ಥಾನಂ ಶ್ಮಶಾನಂ | ತತ್ರ ತ್ವಯಾ ಹತಾ ಭೂಮಿಂ ಶ್ಮಶಾನ-
ವತ್ಕೃತ್ವಾ ಸರ್ವತ್ರ ಶೇರತೇ | ತಾನ್ದಹಾಮೀತ್ಯರ್ಥಃ ||**

ವಿಲಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗರ್ತಶಬ್ದಕ್ಕಿರುವ ಅರ್ಥವೇ ಇರುವುದು. ಗರ್ತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗೃಹವೆಂಬ ಅರ್ಥವಿದ್ದರೂ (ನಿ. ೩-೧೩) ಇಲ್ಲಿ ಶ್ಮಶಾನವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಯಾಸ್ಕರು-ಶ್ಮಶಾನಸಂಚಯೋಽಪಿ ಗರ್ತ ಉಚ್ಯತೇ | ಗುರತೇರಪ-
ಗೂರ್ಣೋ ಭವತಿ | ಶ್ಮಶಾನಂ ಶ್ಮಶಯನಂ (ನಿ. ೩-೫) ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಗರ್ತವೆಂದರೆ ಶ್ಮಶಾನವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವರು. ಆದುದರಿಂದ ವೈಲಸ್ಥಾನವೆಂದರೆ ಶ್ಮಶಾನಪ್ರದೇಶವು ಅಥವಾ ಬಿಲ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಾಗಲೋಕವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದರಿಂದ ವೈಲಸ್ಥಾನವೆಂದರೆ ನಾಗಲೋಕವೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಈ ಅರ್ಥವು ವೈದಿಕಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ Wilson ಎಂಬ ಆಂಗ್ಲವಂಡಿತನು ಈರಿತಿ
ಳಿರುವನು—

“ವೈಲಸ್ಥಾನಂ ಅಶೇರನ್” They have slept or irregularly ‘they sleep’ in a place which is of the nature of a ವಿಲ, a hole, a cavern, a pit; the Scholiast considers the expression in this and in the third stanza to be equivalent to ಶ್ಮಶಾನ, a place where dead bodies are burned, or, as it would have seem to imply, a place where they were buried; as if it was the practice to bury the dead when this hymn was composed. Sayana also suggests, as an alternative, the translation of ವೈಲಸ್ಥಾನಂ by ನಾಗಲೋಕ, the serpent-world; ವಾತಾಳ, the region below the earth, but this is rather Pauranik, perhaps, than Vaidic.

ಬಿಲವೆಂದರೆ ನಾಗಲೋಕ, ಪಾತಾಳವೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಆಧುನಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಯಾಸ್ಕರು ಗರ್ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಶ್ಮಶಾನವೆಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವುದು. ಶ್ಮಶಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಶವಗಳನ್ನು ಸುಡುವ ಸ್ಥಳ ಮತ್ತು ಹೂಳುವ ಸ್ಥಳ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸ್ಥಳವು ಇಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ. Wilson ವಂಡಿತನು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶವವನ್ನು ಹೂಳುವುದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿ ಇತ್ತೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವನು. ಆದರೆ

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೇ ದಹಾಮಿ—ಸುಟ್ಟು ಭಸ್ಮಮಾಡುವೆನು ಎಂಬ ಶಬ್ದವ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಶವವನ್ನು ಸುಡುವುದೂ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿತ್ತೆಂದು ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡುವಿಧವಾದ ರವಸಂಸ್ಕಾರಗಳಿದ್ದ ವೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಆಧಾರಗಳಿವೆ

ಮೈನಮಗ್ನೇ ವಿ ದಹೋ ಮಾಭಿ ಶೋಚೋ ಮಾಸ್ಯ ತ್ವಚಿಂ ಚಿಕ್ಷಿಪೋ ಮಾ ಶರೀರಂ |
ಯದಾ ಶ್ವತಂ ಕೃಣವೋ ಜಾತನೇದೋಽಥೇನೇನಂ ಪ್ರ ಹಿಣುತಾಪ್ತಿತ್ವಭ್ಯಃ ||

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೧೬-೧)

• ಯಂ ತ್ವಮಗ್ನೇ ಸಮದಹಸ್ತಮು ನಿರ್ವಾಪಯಾ ಪುನಃ |

ಕ್ರಿಯಾಮ್ವತ್ವ ರೋಹತು ಸಾಕದೂರ್ವಾ ವ್ಯಲ್ಮಶಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೬-೧೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳು ಶವವನ್ನು ಸುಡುವುದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿತ್ತೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದು. ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೬ ನೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಮೃತನಾದವನ ಶರೀರವನ್ನು ದಹಿಸಬೇಡವೆಂದೂ (ಹಿಂಸಿಸಬೇಡವೆಂದೂ) ಅವನನ್ನು (ಅವನ ಅತ್ಮವನ್ನು) ಪಿತೃಗಳ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಬೇಕೆಂದೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ನಾನಾ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಉಪ ಸರ್ಪ ಮಾತರಂ ಭೂಮಿಮೇತಾಮುರುವ್ಯಚಿಸಂ ಪೃಥಿವೀಂ ಸುಶೇವಾಂ |
ಊರ್ಣಮೃದಾ ಯುವತಿರ್ದಕ್ಷಿಣಾವತ ಏವಾ ತ್ವಾ ಪಾತು ನಿರ್ಬುತೇರುಪಸ್ಥಾತ್ ||
ಉಚ್ಚ್ವಂಚಿಸ್ಯ ಪೃಥಿವಿ ಮಾ ನಿ ಬಾಧಥಾಃ ಸೂಪಾಯನಾಸ್ಮೈ ಭವ ಸೂಪವಂಚಿನಾ |
ಮಾತಾ ಪುತ್ರಂ ಯಥಾ ಸಿಚಾಭ್ಯೇನಂ ಭೂಮ ಊರ್ಣಹಿ ||
ಉಚ್ಚ್ವಂಚಿಮಾನಾ ಪೃಥಿವೀ ಸು ತಿಷ್ಠತು ಸಹಸ್ರಂ ಮಿತ ಉಪ ಹಿ ಶ್ರಯಂತಾಂ |
ತೇ ಗೃಹಾಸೋ ಘೃತಶ್ಚತೋ ಭವಂತು ವಿಶ್ವಾಹಾಸ್ಮೈ ಶರಣಾಃ ಸಂತ್ಸತ್ಸತ್ ||
ಉತ್ತೇ ಸ್ತುಭ್ನಾಮಿ ಪೃಥಿವೀಂ ತ್ವತ್ಪರೀಮಂ ಲೋಗಂ ನಿದಧನ್ಮೋ ಅಹಂ ರಿಷಂ |
ನಿತಾಂ ಸ್ಥೂಣಾಂ ಸಿತರೋ ಧಾರಯಂತು ತೇಽತ್ರಾ ಯಮುಃ ಸಾದನಾ ತೇ ಮಿನೋತು ||

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೧೮-೧೦ ರಿಂದ ೧೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಶವವನ್ನು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹೂಳುವ ವಿಷಯವನ್ನು ವ್ರನ್ತಾಪಿಸಿ ಮೃತನ ಶರೀರವನ್ನು ತಾಯಿಯು ಪುತ್ರನನ್ನು ಕಾವಾಡುವಂತೆ ಕಾಪಾಡಬೇಕೆಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೬ ಮತ್ತು ೧೮ನೆಯ ಸೂಕ್ತದ ಮಂತ್ರಗಳು ಅಂತ್ಯಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಈಗಲೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ರೂಢಿಯಿರುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪುನಾಮಿ—ಪೂರ್ವ ವನನೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮಿಪ್. ಕ್ರ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಚಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩ ೧-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಚಾ ವಿಕರಣ. ಸ್ವಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ ಅತಿಜಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದ್ವಿಹಃ—ದ್ವಿಹ ಜಿಘಾಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ದ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ದಹಾಮಿ—ದಹ ಭಸ್ಮೀಕರಣೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನಿಂದ್ರಾಃ—ನ ನಿಧ್ಯತೇ ಇಂದ್ರಃ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ನೌಷ್ಠಾಸುಭ್ಯಾಮ್ (ವಾ.ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರವದಾಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಭಿವ್ಲಗ್ಯ—ಅಭಿ ಎಂಬುದು ಉಪಸರ್ಗ. ವ್ಲಗ ಗತೌ. ಇದು ಛಾಂದಸ ಧಾತು. ಸಮಾಸೇನೌಷ್ಠಾ ಪೂರ್ವೇಕೋಲ್ಯೂಷ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲ್ಯಬಾದೇಶ. ಇದು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರವದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹತಾಃ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅನು ದಾತ್ತೋಪದೇಶ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಮಿತ್ರಾಃ—ನೌಷ್ಠೋ ಜರಮರ ಮಿತ್ರಮೃತಾಃ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರವದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೈಲಸ್ಥಾನಂ—ವಿಲ ಕ್ಷೇವೇ. ಧಾತು. ಘೌಘರ್ಥೇಕವಿಧಾನಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಲ ಏನ ವೈಲಮ್. ಪ್ರಜ್ಞಾದಿಭ್ಯಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ನ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತದ್ವಿತೀತ್ವಚಾಮಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ವೈಲಸ್ಯ ಸ್ಥಾನಮ್. ವೈಲಸ್ಥಾನಮ್. ಶ್ವಾನವೆಂದರ್ಥ.

ತೈಳ್ವಾಃ—ತೈಹೂ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಊದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಏಕಲ್ಪಿತವಾಗಿ ಇಟ್ಟನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ಯಸ್ಯ ವಿಭಾಷಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೋಥಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುಹಕಾರಕ್ಕೆ ಥತ್ವ. ಝಷಸ್ತಘೋರ್ಥೋಧಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಥತ್ವ ಬಂದಾಗ ಮೃತ್ವದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಥಕಾರಾದೇಶ. ಥೋಥೇ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವ ಥಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಶೇರನ್—ಶೀರ್ ಸ್ಪಷ್ಟೇ. ಧಾತು ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಂತಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಇತಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಸಂಯೋಗಾಂತ ಲೋಪದಿಂದ ತಕಾರಲೋಪ. ಶೀರ್ಜೋ ರುಟ್ (ವಾ. ಸೂ. ೭-೧-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ರುಟಾಗಮ. ಟಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯವ್ಯಯನ

ವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಶಪ್) ಲುಕ್. ಶೀಞಃ ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ ಗುಣಃ (ಪಾ. ಸೂ ೭-೪-೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಯತ್ರ ಎಂಬುದರ ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಭಿವ್ಲಗ್ಯ ಚಿದದ್ರಿವಃ ಶೀರ್ಷಾ ಯಾತುಮತೀನಾಂ

ಛಿಂಧಿ ವಟೂರಿಣಾ ಪದಾ ಮಹಾವಟೂರಿಣಾ ಪದಾ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಭಿವ್ಲಗ್ಯ | ಚಿತ್ | ಅದ್ರಿವಃ | ಶೀರ್ಷಾ | ಯಾತುಮತೀನಾಂ |

ಛಿಂಧಿ | ವಟೂರಿಣಾ | ಪದಾ | ಮಹಾವಟೂರಿಣಾ | ಪದಾ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅದ್ರಿವೋ ವೈರಿಣಾಂ ಭಕ್ಷಕ ಯದ್ವಾದ್ರೇರ್ಮೇಘಸ್ಯಾದರ್ಶರಿದ್ರೈ ತ್ವಂ ಯಾತುಮತೀನಾಂ ಹಿಂಸಾವತೀನಾಂ ಸೇನಾನಾಂ | ಯದ್ವಾ | ಯಾತನಸಾಧನಾನ್ಯಾಯಧಾನಿ ಯಾತೂನಿ ತದ್ವತೀನಾಂ | ಅಥವಾ | ಯಾತವೋ ರಕ್ಷಾಂಸಿ ತದ್ವತೀನಾಂ ಸೇನಾನಾಂ || ಕರ್ಮಣಿ ಷಷ್ಠೀ || ಶತ್ರುಣಾಂ ಸೇನಾಃ | ಶೀರ್ಷಾ ಶೀರ್ಷಾಣ್ಯಭಿವ್ಲಗ್ಯಾ ಚಿದಭಿತಃ ಪ್ರಾಪ್ಯೈವ ಚ್ಛಿಂಧಿ | ಚೂರ್ಣಯ | ಯದ್ವಾ | ತಾಸಾಂ ಸಂಬಂಧೀನಿ ರಥಾದೀನಿ ಚ್ಛಿಂಧಿ | ಕೇನ ಸಾಧನೇನೇತಿ ತದುಚ್ಯತೇ | ವಟೂರಿಣಾ ಪದಾ ವೇಷ್ಠನಶೀಲೇನ ಸರ್ವವ್ಯಾಪ್ತೇನ ತ್ವದೀಯಪಾದೇನ | ಅತಿವಿಸ್ತೃತೇನೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ವಟೂರಿಣಾ ಪದಾ ವೇಷ್ಠನ-ಶೀಲೇನ ಹಸ್ತಿನಃ ಸಂಬಂಧಿನಾ ಪಾದೇನ | ಐರಾವತಸಾದೇನೇತ್ಯರ್ಥಃ | ನ ಕೇವಲೇನ ಯೇನ ಕೇನ ಪಾದೇನೇತ್ಯಾಹ | ಮಹಾವಟೂರಿಣಾ ಪದಾ ಮಹಾವೇಷ್ಠನವತಾ ಸ್ವೀಯೇನೈರಾವತಸಂಬಂಧಿನಾ ವಾ ಪಾದೇನ ಚ್ಛಿಂಧಿ | ಚೂರ್ಣಯ || ವಟ ವೇಷ್ಠನೇ | ಖರ್ಚಿಹಿಂಜ್ಯಾದಿಭ್ಯ ಊರೋಲಚೌ | ಉ. ೪-೯೦ | ಇತ್ಯೂರಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅತಃ ಇನಿತನಾವಿತೀನಿಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಹೇ ಅದ್ರಿವಃ—ವೈರಿಭಕ್ಷಕನಾದ ಅಥವಾ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸುವ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಯಾತುಮತೀನಾಂ—ಹಿಂಸಾಯುಕ್ತವಾದ (ಹಿಂಸೆಮಾಡುವ) ಅಥವಾ ಹಿಂಸಕನಾದ ಆಯುಧವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಅಥವಾ ರಾಕ್ಷಸ

ಸಹಿತವಾದ ಸೇನೆಗಳ | ಶೀರ್ಷಾ—ತಲೆಗಳನ್ನು (ರಥಗಳನ್ನೂ) | ಅಭಿವೃಗ್ಯ ಚಿತ್—(ಜಿನ್ನಾಗಿ) ಸುತ್ತಲೂ
ಆವರಿಸಿಕೊಂಡು | ವಟೋರಿಣಾ—ವ್ಯಾಪನಶೀಲವಾದ (ವಿಸ್ತೃತವಾದ) | ಸದಾ—(ನಿನ್ನ) ಪಾದದಿಂದ ಅಥವಾ
(ಐರಾವತದ) ಪಾದದಿಂದ | ಛಿಂಧಿ—ಚೂರ್ಣಮಾಡು ಅಥವಾ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿಸು | ಮಹಾವಟೋರಿಣಾ—
ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತೃತವಾದ | ಸದಾ—(ನಿನ್ನ ಅಥವಾ ಐರಾವತದ) ಪಾದದಿಂದ (ಪುಡಿಪುಡಿ ಮಾಡು).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಶತ್ರುನಾಶಕನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಹಿಂಸಕನಾದ (ಹಿಂಸಕನಾದ ಆಯುಧಗಳುಳ್ಳ) ಸೇನೆಗಳ ಶಿರಸ್ಸುಗಳನ್ನು
(ರಥಗಳನ್ನು), ಜಿನ್ನಾಗಿ ಆವರಿಸಿಕೊಂಡು, ವ್ಯಾಪಕವಾದ (ನಿನ್ನ ಅಥವಾ ಐರಾವತದ) ಪಾದದಿಂದ ಪುಡಿಸಿಮಾಡು,
ಜಿನ್ನಾಗಿ ಆವರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ (ನಿನ್ನ ಅಥವಾ ಐರಾವತದ) ಪಾದದಿಂದ ಪುಡಿಸಿಮಾಡು.

English Translation.

Devourer (of foes), having trampled on the heads of the malignant
(hosts), crush them with your wide-spreading foot; your vast wide-
spreading foot.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅದ್ರಿವಃ—ವೈರಿಣಾಂ ಭಕ್ಷಕ ! ಯದ್ವಾದ್ರೇರ್ಮೇಘಘಾಸ್ಯಾದರ್ಶಯಂತಿ | ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಾಯಣರು
ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಅದ ಭಕ್ಷಣೇ ಎಂದರೆ ತಿನ್ನು, ಧ್ವಂಸಮಾಡು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಅದ ಧಾತು
ವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಶತ್ರುಗಳ ಧ್ವಂಸಕನೆಂದಾಗಲಿ, ಅದ್ರಿಶಬ್ದವು ಮೇಘಘಾಸ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೧) ಪರಿತವಾಗಿರು
ವುದರಿಂದ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಪ್ರಹಾರಮಾಡಿ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದೆಂದು
ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ಯಾತುಮತೀನಾಂ—ಹಿಂಸಾವತೀನಾಂ ಸೇನಾನಾಂ | ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸೇನೆಗಳ
ಎಂದರ್ಥವು. ಅಥವಾ ಯಾತನಸಾಧನಾನ್ಯಾಯುಧಾನಿ ಯಾತೂನಿ ತದ್ವತೀನಾಂ—ಯಾತನೆ ಅಥವಾ ಹಿಂಸೆ
ಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಆಯುಧಗಳಿಗೆ ಯಾತೂನಿ ಎಂದ ಹೆಸರು. ಅವುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ
ಯಾತುಮತೀನಾಂ ಎಂದು ಹಿಂಸಾಸಾಧನವಾದ ಆಯುಧಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಯುದ್ಧಭಟರೆಂದರ್ಥವು.
ಅಥವಾ ಯಾತವೋ ರಕ್ಷಾಂಸಿ ತದ್ವತೀನಾಂ ಸೇನಾನಾಂ—ಯಾತವಃ ಎಂದರೆ ರಾಕ್ಷಸರು, ಅವರಿಂದ ಕೂಡಿದ
ಸೇನೆ ಅಥವಾ ರಾಕ್ಷಸಸೇನೆಗಳ ಎಂದಾದರೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು.

ಪ್ರ ಯೇ ಗೃಹಾದಮಮದುಸ್ತಾಯಾ ಪರಾಶರಃ ಶತಯಾತುರ್ವಸಿಷ್ಠಃ |

ನ ತೇ ಭೋಜಸ್ಯ ಸಖ್ಯಂ ಮೃಷಂತಾಧಾ ಸೂರಿಭ್ಯಃ ಸುದಿನಾ ವ್ಯುಚ್ಛಾನ್ ||

(ಋ ಸಂ. ೭-೧೮-೨೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕರ್ತೃವಾದ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಶತಯಾತುಃ ಬಹೂನಾಂ
ರಾಕ್ಷಸಾನಾಂ ಶಾತಯಿತಾ ಎಂದು ಯಾತುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಾಕ್ಷಸರೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು (ನಿ. ೬-೩೧.)

ವಟೋರಿಣಾ, ಮಹಾವಟೋರಿಣಾ - ವೇಷ್ಪಸತೀಲೇನ ಸರ್ವವ್ಯಾಪ್ತೇನ ತ್ವದೀಯಪಾದೇನ ಅತಿವಿಸ್ತೃತೇನೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ನಾಯಣರು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿರುವ, ಅತ್ಯಂತವಿಸ್ತಾರವಾದ ನಿನ್ನ ವಾದಗಳಿಂದ ಶತ್ರುಗಳ ಶಿರಸ್ಸುಗಳನ್ನು ತುಳಿದು ಕತ್ತರಿಸು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು ಯದ್ವಾ ವಟೋರಿಣಾ ಸದಾ ಮಹಾವೇಷ್ಪಸವತಾ ಸ್ವೀಯೇನೈರಾವತಸಂಬಂಧಿನಾ ವಾ ಸಾದೇನ ಛಿಂಧಿ ಚೋರ್ಣಯ ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಐರಾವತವೆಂಬ ಅನೆಯ ಅತ್ಯಂತ ಮೊಡ್ಡದಾದ ವಾದಗಳಿಂದ ಶತ್ರುಗಳ ಶಿರಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಚೋರ್ಣಮಾಡಿಸು ಎಂದು ಮತ್ತೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು. ಐರಾವತವೆಂಬ ಅನೆಯ ಹೆಸರು ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ, ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಈ ವಿಧವಾದ ವಿನಯವು ಅಷ್ಟು ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ.

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಋಷಿಯು ತನಗೆ ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಶತ್ರುಗಳ ಶಿರಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ವಿಸ್ತಾರವಾದ (ಮೊಡ್ಡದಾದ) ವಾದಗಳಿಂದ ತುಳಿದು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿ, ಶಿರಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡ ಬೇಕೆಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವನು.

1 ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ।

ಅಭಿವ್ಲಗ್ಯ—ಇವರ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅದ್ರಿವಃ—ಛಂದಸೀರಃ (ವಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. ಮತುನ ಸೋರುಃ ಸಂಬುದ್ಧ (ವಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ರುತ್ವ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶೀರ್ಷಾ—ಶೀರ್ಷನ್ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿರಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶೀರ್ಷನ್ ಆದೇಶ. ನವುಂನಕದಲ್ಲಿ ಶೇತ್ವಂವಸಿ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ಯಾತುಮತೀನಾಂ—ಯಾತೂನಿ ಆನಾಂ ಸಂತೀತಿ ಯಾತುಮತ್ಯಃ ತಾನಾಮ್. ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಭಾಂ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಛಿಂಧಿ—ಛಿದಿರ್ ವೈಧೀಕರಣೇ ಧಾತು ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿ ಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಟೋರಿಣಾ—ವಟ ವೇಷ್ಪನೇ. ಧಾತು. ಖರ್ಜಸಿಂಹಾ ದಿಭ್ಯ ಉರೋಲಟ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಊರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಟೋರಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ವಟೋರಿ. ಅತ ಇನಿಶನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಧದಲ್ಲಿ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾಂತರೂಪ.

ಸದಾ—ಊಡಿದಂ ಸದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಹಾವಟೂರಿಣಾ—ಮಹಾಂಶ್ಚಾಸೌ. ವಟೂರಿ ಚ. ಮಹಾವಟೂರಿ. ಅನ್ಮಹತಃ ಸಮಾನಾಧಿ
ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಆತ್ಮ. ಪೂರ್ವಪದ ಸ್ತೃತ್ಯತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಃ ||

ಅನಾಸಾಂ ಮಘವಜ್ಞಹಿ ಶರ್ಧೋ ಯಾತುಮತೀನಾಂ |

ವೈಲಸ್ಥಾನಕೇ ಅರ್ಮಕೇ ಮಹಾವೈಲಸ್ಥೇ ಅರ್ಮಕೇ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅವ | ಅಸಾಂ | ಮಘವನ್ | ಜಹಿ | ಶರ್ಧಃ | ಯಾತುಮತೀನಾಂ |

ವೈಲಸ್ಥಾನಕೇ | ಅರ್ಮಕೇ | ಮಹಾವೈಲಸ್ಥೇ | ಅರ್ಮಕೇ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಮಘವನ್ ಧನವನ್ ಅಸಾಂ ಯಾತುಮತೀನಾಂ | ಯಾತನಸಾಧನಾನ್ಯಾಯುಧಾನಿ
ಯಾತೂನಿ | ತದ್ವತೀನಾಂ ಯಾತುಧಾನವತಾಂ ನಾ ಸೇನಾನಾಂ ಶರ್ಧೋ ಬಲಮವ ಜಹಿ | ಚೂರ್ಣಯ |
ತಥಾ ಕೃತ್ವಾ ಚಾರ್ಮಕೇ ಕುತ್ಸಿತೇ ಶವೈರರಣೀಯೇ ವೈಲಸ್ಥಾನಕೇ ಕುತ್ಸಿತೇ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಲಕ್ಷಣೇ
ಶ್ಮಶಾನೇ ಕ್ಷಪಯೀತಿ ಶೇಷಃ | ಯದ್ವಾ | ವೈಲಸ್ಥಾನಕೇ ಬಿಲಸಂಬಂಧಿನಿ ಕುತ್ಸಿತೇ ಸ್ಥಾನೇಂದ್ರಧಕಾರಾ-
ವೃತ್ತೇಧೋಲೋಕೇ ಸ್ಥಾಪಯೀತಿ ಶೇಷಃ | ನನು ಯತ್ರ ಕ್ಷಚಿತ್ಕುದ್ರೇ ನೇತ್ಯಾಹ | ಮಹಾವೈಲಸ್ಥೇ
ಸರ್ವೈರ್ಗತವ್ಯೇ ಮಹಾಶ್ಮಶಾನೇ ನಾಗಲೋಕೇ ವಾ | ಪುನಃ ಕೇದೃಶೇ | ಅರ್ಮಕೇ ಕುತ್ಸಿತೇ ಗತಾ-
ಸುಭಿರರಣೀಯೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಮಘವನ್—ಧನವಂತನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಅಸಾಂ—ಈ | ಯಾತುಮತೀನಾಂ—ಯಾತನ
ಸಾಧನವಾದ ಆಯುಧಯುಕ್ತರಾದವರ (ಸೈನಿಕರ) | ಶರ್ಧಃ—ಬಲವನ್ನು | ಅವ ಜಹಿ—ನಾಶಮಾಡು |
(ತಥಾ ಕೃತ್ವಾ—ಹೀಗೆ ಮಾಡಿ) | ಅರ್ಮಕೇ—ಕುತ್ಸಿತವಾದ (ಶವಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ) | ವೈಲಸ್ಥಾನಕೇ—
ಬಿಲದಲ್ಲಿ (ಶ್ಮಶಾನದಲ್ಲಿ) | (ಕ್ಷಪಯೇ—ಬೀಳಿಸು) | ಅರ್ಮಕೇ—ಕುತ್ಸಿತವಾದ (ಮೃತರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ಯವಾದ) |
ಮಹಾವೈಲಸ್ಥೇ—ಮಹಾಬಿಲದಲ್ಲಿ (ನಾಗಲೋಕದಲ್ಲಿ) | (ಕ್ಷಪಯೇ—ಬೀಳಿಸು).

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಧನವಂತನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಹಿಂಸಕಾರಕವಾದ ಮತ್ತು ಆಯುಧಯುಕ್ತವಾದ ಈ (ನೇನೆಗಳ) ಬಲವನ್ನು ಚೂರ್ಣಮಾಡು, (ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ) ಅವರನ್ನು ಕುತ್ಸಿತವಾದ ಬಿಲದಲ್ಲಿ (ಶ್ಮಶಾನದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡು); ಕುತ್ಸಿತವಾದ ಮಹಾಬಿಲದಲ್ಲಿ (ನಾಗಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹಾಕು).

English Translation.

Annihilate, Maghavan, the might of malignant (hosts), hurl them into the vile pit; the vast and vile pit

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಋಷಿಯು—ತನ್ನ ರತ್ನಗಳ ಬಲವನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿ ಅವರನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಅವರ ವೃತ್ತದೇಹಗಳನ್ನು ಶ್ಮಶಾನ ಅಥವಾ ಅಂಧಕಾರಾವೃತವಾದ ಅಧೋಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಸೆಯಬೇಕೆಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ವ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾನೆ.

ಆಸಾಂ ಯಾತುಮತೀನಾಂ—ಯಾತನಸಾಧನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ನೇನೆಗಳೆಂದು ಅರ್ಥ ಈ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ವಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಶರ್ಧಃ—ರರ್ಧ ಶಬ್ದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ವರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೯) ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಮರುತ್ಪತ್ತಿಗಳ ಸಮೂಹವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ರತ್ನನೇನೆಗಳ ಬಲವೆಂದರ್ಥವು.

ನ್ಯೈಲಿಸ್ಥಾನಕೇ, ಮಹಾವೈಲಸ್ಥೇ—ಬಿಲಸಂಬಂಧಿಸಿ ಕುತ್ಸಿತೇ ಸ್ಥಾನೇನೈಲಿಸ್ಥಕಾರಾವೃತ್ತೇಽಧೋಲೋಕೇ | ಹೆಳ್ಳದಂತೆ ಅತ್ಯಂತ ಆಳವಾಗಿಯೂ ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ ಭಯಂಕರವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಅಧೋಲೋಕವೆಂದರ್ಥವು. ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ನಾಗಲೋಕ ಅಥವಾ ಶ್ಮಶಾನ ಪ್ರದೇಶವೆಂದಾದರೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು ಇಂತಹ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ರತ್ನಗಳನ್ನು ಎಸೆಯಬೇಕೆಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ವ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಅರ್ಮಕೇ—ಕುತ್ಸಿತೇ ಶವೈರರಣೀಯೇ | ಗತಾಸುಭಿರರಣೀಯೇ | ಮೃತರಾದವರ ಶರೀರಾದಿಗಳನ್ನು ಹಾಕುವ ಅತಿನಿಂದ್ಯವಾದ ಪ್ರದೇಶ (ಶ್ಮಶಾನ) ವೆಂದರ್ಥವು.

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ಜಹಿ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೋಃ ಧಾತು ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಹಂತೇರ್ಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಜಾದೇಶ. ಇದಕ್ಕೆ ಅಸಿದ್ಧಭಾವ ಇರುವುದರಿಂದ ಅತೋಹೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶರ್ಧಃ—ಶೃಧ ಉಂದನೇ. ಧಾತು. ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ಣಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ॥ ೩ ॥

ಸಂಹಿತಾವಾತಃ ||

ಯಾಸಾಂ ತಿಸ್ರಃ ಪಂಚಾಶತೋಽಭಿವ್ಲಂಗೈರಪಾನಪಃ |

ತತ್ಸು ತೇ ಮನಾಯತಿ ತಕತ್ಸು ತೇ ಮನಾಯತಿ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯಾಸಾಂ | ತಿಸ್ರಃ | ಪಂಚಾಶತಃ | ಅಭಿವ್ಲಂಗೈಃ | ಅಪಾನಪಃ |

ತತ್ | ಸು | ತೇ | ಮನಾಯತಿ | ತಕತ್ | ಸು | ತೇ | ಮನಾಯತಿ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯಾಸಾಂ ಪೂರ್ವಮಂತ್ರೋಕ್ತಲಕ್ಷಣಾನಾಂ ಸೇನಾನಾಂ ತಿಸ್ರಃ ಪಂಚಾಶತಃ ತ್ರಿಗು-
ಣಿತಪಂಚಾಶತ್ಸಂಖ್ಯಾಂ ಸಾರ್ಥತತಮಭಿವ್ಲಂಗೈರಭಿಗಮನೈಃ || ವ್ಲಂಗತಿರ್ಗತಿಕರ್ಮೇತ್ಯುಕ್ತಂ || ಅಭಿಗ-
ಮ್ಯಾಪಾನಪಃ ನಾಶಿತವಾನಸಿ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ತತ್ತಾದೃಶಂ ಸೇನಾವಧಾದಿರೂಪಂ ಕರ್ಮ ಸು ಮನಾಯತಿ |
ಸುಷ್ಮ ಸಂಭಾವಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತವಾಧ್ಯರ್ಥಶತತತ್ಸುಸೇನಾಜಯಿರೂಪಂ
ಮಹದಸಿ ತಕದಿತಿ ಸು ಮನಾಯತಿ | ಅತ್ಯಲ್ಪಮಿದಮಿತಿ ಸುಷ್ಮ ಮನ್ಯತೇ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ಯಾಸಾಂ—ಯಾವ (ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸೇನೆಗಳೆ) | ತಿಸ್ರಃ
ಪಂಚಾಶತಃ—ಐವತ್ತರ ಮೂರರಷ್ಟನ್ನು (ನೂರೈವತ್ತನ್ನು) | ಅಭಿವ್ಲಂಗೈಃ—ಎದುರಿಸುವುದರಿಂದ (ಎದುರಿಸಿ) |
ಅಪಾನಪಃ—ನಾಶಮಾಡಿದೆಯೋ | ತೇ ತತ್—ಆ ನಿನ್ನ (ಕರ್ಮವು) | ಸು ಮನಾಯತಿ—ಜಿನ್ನಾಗಿ
ಶೋಭಿಸುತ್ತದೆ (ಆ ಕಾರ್ಯವು ಮಹತ್ತಾದರೂ) | ತೇ-ನಿನಗೆ | ತಕತ್ (ಇತಿ)—ಅಲ್ಪವೆಂದು | ಸು ಮನಾಯತಿ—
ಜಿನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿದೆ.

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, (ನೀನು ಆ ಹಿಂಸಾಕಾರಕ ಆಯುಧಯುಕ್ತರಾದ) ಒಂದುನೂರೈವತ್ತು ಸೇನೆಯನ್ನು
ಎದುರಿಸಿ ನಾಶಮಾಡಿದೆಯೆಂಬುದು ನಿನ್ನಗೆ ಜಿನ್ನಾಗಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತದೆ; ಆದರೆ, (ಆ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯವೂ) ನಿನ್ನಂತಹ
ಬಲಶಾಲಿಗೆ ಅತ್ಯಲ್ಪವೆಂದು ಜ್ಞಾತವಾಗಿದೆ.

English Translation

That you have destroyed, by your assaults, thrice fifty of such (hosts), is a deed that well becomes you, although thought by you of little moment.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ತಿಸ್ರಃ ಪಂಚಾಶತಃ—ಮೂರು ಸಲ ಐವತ್ತು ಎಂದರೆ ನೂರೈವತ್ತು ಎಂದರ್ಥವು. ಎಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಶತ್ರುಗಳಲ್ಲಿ ನೂರೈವತ್ತು ಮಂದಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ನೂರೈವತ್ತು ಶತ್ರುಸೇನೆಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿರುತ್ತೀ ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ

ತತ್ಸು ತೇ ಮನಾಯತಿ ತಕತ್ ಸು ತೇ ಮನಾಯತಿ—ಇಲ್ಲಿ ಮನಾಯತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಾಯಣರು—**ಸುಷ್ಮ ಮನ್ಯತೇ, ಸುಷ್ಮ ಸಂಭಾವಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ** | ಬಹಳ ವ್ರಶಸ್ತವಾದ ಕಾರ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಎಂದರೆ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ ನೀನು ಮಾಡುವ (ಹಿಂದೆ ಇದುವರಿಗೆ ಹೇಳಿರುವ) ಶತ್ರುವಧಕಾರ್ಯವು ನಿನಗೆ ಅತ್ಯಲ್ಪವಾದುದೆಂದು ಕಂಡುಬಂದರೂ ನಮಗೆ ಅದು ಅತಿ ಮಹತ್ತಾದ ಕಾರ್ಯವೆಂದು ಕಂಡುಬರುವುದು. ಅಂತಹ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಾವು ಬಹಳವಾಗಿ ವ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ತಿಸ್ರಃ—ತ್ರಿಚತುರೋಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂತಿಸ್ಪಚತಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ರಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತಿಸ್ರಾದೇಶ. ಗುಣಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅಚಿರ ಋತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ರೇಫಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತಯಣೋ ಹಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಭಿವ್ಯಂಗೈಃ—ವ್ಯಂಗ ಗತಾ. ಧಾತು. ಸೂತ್ರಮಾತ್ರವ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಧಾತು. ಅಚ್ ವ್ರತ್ಯಯ. ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. **ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರ ವದವ್ರಕ್ಯತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪಾವಪಃ—ಅಪ ಉಪಸರ್ಗ. ಡು ವಪ್ ಬೀಜಸಂತಾನೇ. ಧಾತು ಉಪಸರ್ಗದಿಂದ ನಾಶಾರ್ಥ ತೋರುತ್ತದೆ. ಲಪ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಅವಪಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಚ್ಚ ಬ್ಧ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಿಚೋದಾತ್ತವತಿ (ವಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಅಪ) ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮನಾಯತಿ—ಲಪ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪಿಶಂಗೆಭೃಷ್ಟಿಮಂಭೃಣಂ ಪಿಶಾಚಿಮಿಂದ್ರ ಸಂ ಮೃಣ
ಸರ್ವಂ ರಕ್ಷೋ ನಿ ಬರ್ಹಯ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಪಿಶಂಗೆಭೃಷ್ಟಿಂ | ಅಂಭೃಣಂ | ಪಿಶಾಚಿಂ | ಇಂದ್ರ | ಸಂ | ಮೃಣ |
ಸರ್ವಂ | ರಕ್ಷಃ | ನಿ | ಬರ್ಹಯ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಪಿಶಂಗೆಭೃಷ್ಟಿಮಿಷದ್ವಕ್ತವರ್ಣಂ ಅಂಭೃಣಮತಿಭಯಂಕರಂ ಶಬ್ದಾಯಮಾನಂ ||
ಭೃಣ ಶಬ್ದೇ | ಯಜ್ಞಲುಗಂತಾತ್ವಚಾದ್ಯಚಿ ಚ್ಛಾಂದಸೋ ಭಲೋಪಶ್ಚ || ಯದ್ವಾ | ಮಹಾಂತಂ |
ಅತಿಪ್ರವೃದ್ಧಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಂಭೃಣ ಇತಿ ಮಹನ್ನಾಮ ಅಂಭೃಣೋ ಮಾಹಿನ ಇತಿ ತತ್ರ ಸಾಠಾತ್ |
ಉಕ್ತವಿಧಿಂ ಪಿಶಾಚಿಂ ಪಿಶಾಚಿವಿಶೇಷಂ | ಜರಾಮಿತ್ಯೇಕೇ | ಸಂ ಮೃಣ | ಸಮ್ಯಗ್ಧಿಸಯ | ನ ಕೇವಲಂ
ತನೇಕಂ ಕಿಂತು ಸರ್ವಂ ರಕ್ಷೋ ರಕ್ಷಣಿನಿಮಿತ್ತಭೂತಂ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಕಂ ನಿ ಬರ್ಹಯ | ನಿಷಾದಯ ||
ಬೃಹ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಚಾರಾದಿಕಃ || ನಾಮಯ | ವಧಕರ್ಮೈತತ್ ನಿತೋಶಯತಿ ನಿಬರ್ಹಯತೀತಿ
ಸತ್ತೋಕ್ತತ್ವಾತ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಪಿಶಂಗೆಭೃಷ್ಟಿಂ—ಮಾಸಲುಕೆಂವಾಗಿರುವ ಮತ್ತು | ಅಂಭೃಣಂ—
ಅತಿಭಯಂಕರನಾದ ಶಬ್ದಮಾಡುವ (ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದಾದ) | ಪಿಶಾಚಿಂ—ಪಿಶಾಚಿಯನ್ನು (ಜರಾ ಎಂಬ ಪಿಶಾಚಿ
ಯನ್ನು) | ಸಂ ಮೃಣ—ಜೆನ್ನಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸು | ಸರ್ವಂ ರಕ್ಷಃ—ಎಲ್ಲಾ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನೂ | ನಿ ಬರ್ಹಯ—
ವಧೆಮಾಡು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಮಾಸಲು ಕೆಂವಾಗಿರುವ ಮತ್ತು ಅತಿಭಯಂಕರನಾದ (ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದಾದ ಅಥವಾ
ಘಟ್ಟಿಯಾದ ಕಿರುಚುತ್ತಿರುವ) ಪಿಶಾಚಿಯನ್ನು (ಜರೆಯನ್ನು) ಜೆನ್ನಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸು, (ಮತ್ತು) ಎಲ್ಲಾ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನೂ
ವಧಿಸು.

English Translation.

Destroy, Indra, the tawny-coloured, fearfully-roaring, Pishachi;
annihilate all the Rakshasas.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರೂಪದಿರುವ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸಂಹರಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಈ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿ ಸಿಶಾಚಿ, ರಕ್ಷೋಗಣ, ಮುಂತಾದವರನ್ನು ನಾಶಮಾಡೆಂದು ಋಷಿಯು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾನೆ

ಸಿಶಂಗಳಭೃಷ್ಟಿಂ—ಸ್ವಲ್ಪ ಮಾಸಲು ಕೆಂಪುವರ್ಣದ ಶರೀರವುಳ್ಳ ; ಸಿಶಾಚಾದಿಗಳ ಶರೀರವರ್ಣವು ಮನುಷ್ಯ ರಂತಿರದೆ ಬೇರೆ ಬಣ್ಣದ್ದಾಗಿ ನೋಡುವವರಿಗೆ ಅತಿಭಯಂಕರವಾಗಿರುವುದೆಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ದೇಶದ ಪೂರ್ವ ನಿವಾಸಗಳನ್ನು ದಾಸ, ದಸ್ಯು ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಕರೆಯುವುದು ಯೂರೋಪ್ಪದಂತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಅವರ ವೇಷಭೂಷಾದಿಗಳೂ ದೇಹದ ವರ್ಣವೂ ಆರ್ಯರಂತಿರದೆ, ಕಪ್ಪು, ಮಾಸಲುಗಂಪು ಮೊದಲಾದ ವರ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಭಯಂಕರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವರನ್ನು ಸಿಶಾಚಿ ರಕ್ಷಾ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು ನಾನಾಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುವುದು.

ಅಂಭೃಣಂ—ಅತಿಭಯಂಕರಂ ಶಬ್ದಯಮಾನಂ | ಯದ್ವಾ | ಮಹಾಂತಂ ಅತಿಪ್ರವೃದ್ಧ-
ಮಿತ್ಯೇರ್ಥಃ | ಅತಿಭಯಂಕರಾಕಾರವುಳ್ಳದ್ದು ಘಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಅಧನಾ ವಿಕಾರಸ್ವರದಿಂದ ಶಬ್ದಮಾಡುವುದೂ ಆದ ಎಂದರ್ಥವು ಅಂಭೃಣ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮಹತ್ ಬುಧ್ಧಿ ಮೊದಲಾದ ಇವತ್ತೈವ ಮಹನ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ವಹಿತ ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೩) **ಮಹಾಂತಂ**—ಎಂದರೆ ಅತಿದೊಡ್ಡದಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಸಿಶಾಚಿ, ರಾಕ್ಷಸರು ಇವರುಗಳ ಆಕಾರವು ಮನುಷ್ಯರ ಆಕಾರಕ್ಕಿಂತ ಅತ್ಯಂತ ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವುದೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು.

ಸಿಶಾಚಿಂ, ರಕ್ಷಾಃ—ಯಾಸ್ವರು ನಿರುತ್ತದಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಾಃ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು—**ರಕ್ಷೋ ರಕ್ಷಿತವ್ಯಮಸ್ಮಾತ್ | ರಹಸಿ ಕ್ಷೋಣೀತಿ ನಾ | ರಾತ್ರೌ ನಕ್ಷತ್ರ ಇತಿ ನಾ |** ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಎಂದರೆ ಇವರು ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಸೀಡಿಸುವವರಾದ್ದರಿಂದ ಇವರಿಂದ ಮನುಷ್ಯರು ಕಾಪಾಡಲ್ಪಡಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ರಕ್ಷಾಃ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ನಿರ್ಜನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇರುವವರಾದ್ದರಿಂದ ಅಥವಾ ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರಮಾಡುವವರಾದ್ದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ರಕ್ಷಾಃ ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ವಿವರಿಸುವರು. (ನಿ ೪-೧೮) ಆಧುನಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಸಿಶಾಚಿ, ರಕ್ಷಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಭೌತಿಕಶರೀರಹಿತರಾದವರೂ, ದುಷ್ಟಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರೂ ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಕೆಡುಕನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವರೂ ಆದ ಕೆಲವು ಅಶರೀರವ್ಯಕ್ತಿಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವವು. ಆದರೆ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಧವಾದ ವರ್ಣನೆಗೆ ಅವಕಾಶ ವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅವರು ದುಷ್ಟರೆಂದೂ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರಿಗೂ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮಗಳಿಗೂ, ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವರೆಂದೂ ವರ್ಣನೆ ಇರುವುದು. ಪ್ರಾಯಶಃ ಇವರು ಈ ದೇಶದ ಪೂರ್ವನಿವಾಸಿಗಳಾದ ಕಪ್ಪುಜನರಿರಬಹುದು. ಇವರನ್ನು ಆರ್ಯರು ದಸ್ಯುಗಳೆಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವರು ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣು ವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಜನರಿಗೆ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಇವರನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವ ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಿವೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯರಾದವರ ವಿಷಯವನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ವಿವರಿಸುವೆವು—

ದಾಸ ಮತ್ತು ದಸ್ಯುಗಳಿಗೆ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸಿಶಾಚಿಗಳು ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿದೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ಶುಷ್ಕ, ಶಂಬರ, ಪಿಪ್ಪು, ನಮುಚಿ, ಧುನಿ, ಚುಮುರಿ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕರಿರುವರು. ಇವರ ವಿಷಯವನ್ನು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವೆವು.

ಶುಷ್ಣ—ಇವನ ಹೆಸರು ಸುಮಾರು ೪೦ ಸಲ ಬರುತ್ತದೆ. ಕುತ್ಸನ ಮುಖ್ಯ ರತ್ನ. ಈ ಕುತ್ಸನಿಗೋಸ್ಕರ ಅಥವಾ ಕುತ್ಸನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ, ಇಂದ್ರನು ಶುಷ್ಣನನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೪-೧೬-೧೨, ೫-೨೯-೯, ಇತ್ಯಾದಿ). ಅವನಿಗೆ ಕೊಂಬುಗಳಿವೆ (೧-೩೩-೧೨). ಮೊಟ್ಟೆಗಳಿವೆ (೬-೪೦-೧೦, ೧೧). ಎಂದರೆ ಮೊಟ್ಟೆಗಳಿಂದಾದ ಮರಿಗಳು (೧೦-೧೨-೧೧ ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ), ಇದರಿಂದ ಶುಷ್ಣನೂ ಒಂದು ಸರ್ಪವೆನ್ನು ಬಹುದು. ಬುಸುಗುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ (ಧ್ವನಿಃ ೧-೫೪-೫). ಆರುಸಲ ಇವನಿಗೆ ಆಶುಷ (ನುಂಗುವ) ಎಂಬ (ಆಗ್ನಿ ಯ) ವಿಶೇಷಣವು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅವನಿಗೆ ಬಲವಾದ ಕೋಟಿಗಳು (೧-೫೧-೧೧) ಅಥವಾ ಕೋಟಿ (೪-೩೦-೧೩) ಇದೆ, ಇವು ಜಲಿಸುವ ಕೋಟಿಗಳು (೮-೧-೨೮). ಇಂದ್ರನು ಶುಷ್ಣನ ಕೋಟಿಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ನೀರುಗಳನ್ನು ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೧-೫೧-೧೧), ಶುಷ್ಣನನ್ನು ಬಡಿದು ಜಲಧಿಯನ್ನು ಸಂವಾದಿಸುತ್ತಾನೆ (ವಾಲ ೩-೮) ಅಥವಾ ಶುಷ್ಣನ ವಂಶವನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲಮಾಡಿ, ಸ್ವರ್ಗೀಯೋದಕವನ್ನು (ಸ್ವರ್ವತೀಃ) ಗಳಿಸುತ್ತಾನೆ (೮-೪೦-೧೦). ನಾಲ್ಕುಸಲ ಶುಷ್ಣನಿಗೆ 'ಕುಯವ' (ಕೆಟ್ಟ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಂಟುಮಾಡುವವನು) ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ. ಕುಯವ ಎಂಬುದೇ ಎರಡುಸಲ ಪ್ರಾಯಶಃ ಶುಷ್ಣನಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವಂತೆ ಇದೆ (೧-೧೦೩ ೮, ೧-೧೦೪-೩) ಇಂದ್ರ ಶುಷ್ಣರ ಯುದ್ಧದ ವರಿಣಾಮವು ಜಲವಿಮೋಚನೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಗೋವುಗಳ ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಆಗಬಹುದು (೮-೮೫-೧೬). ಇಂದ್ರ ನೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವಾಗ, ಶುಷ್ಣನು ಅಂಧಕಾರದಲ್ಲಿ ಓಡಾಡುತ್ತಾನೆ. ಹಿಮದ ಮಗ ಮತ್ತು ದಾನವನೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ (೫-೩೨-೪). ಶುಷ್ಣನು ಅಮೃತವನ್ನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ದಾನವನು (ಕಾರಕ).

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಶುಷ್ಣನು ಅನಾವೃಷ್ಟಿಕಾರಕನೆನ್ನು ಬಹುದು. ಶುಷ್ಣ ವದದ ಮೂಲವಾದ ಶುಷ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಬುಸುಗುಟ್ಟು ಅಥವಾ ಒಣಗಿಸು ಎಂದರ್ಥ. ಇದು ಅನಾವೃಷ್ಟಿಕಾರಕನೆಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ.

ಶಂಬರಃ—ಈ ಹೆಸರು ಸುಮಾರು ಇಪ್ಪತ್ತುಸಲ ಬರುತ್ತದೆ. ಇತರ ಪಿಶಾಚಿಗಳೊಡನೆಯೇ ಶಂಬರನು ಪ್ರಸಕ್ತನಾಗಿರುವುದು. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಶುಷ್ಣ, ಸಿಪ್ರು (೧-೧೦೧-೨, ೧-೧೦೩-೮, ೨-೧೯-೬, ೬-೧೮-೮) ಮತ್ತು ವರ್ಚಿಗಳೊಡನೆ; ಅಹಿ ಮತ್ತು ಶಂಬರನ ಮೇಲೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವಾಗ ಮರುತರು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದರು (೩-೪೬-೪), ಶಂಬರನನ್ನು ಭೇದಿಸಿದಾಗ, ಇಂದ್ರನು ಆಕಾಶವನ್ನೇ ನಡುಗಿಸಿದನು (೧-೫೪-೪). ಸರ್ವತದ ಮೇಲೆ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಶಂಬರನನ್ನು ಹುಡುಕಿ (೨-೧೨-೧೧), ಸರ್ವತದಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕುರುಳಿಸಿದನು (೧-೧೩೦-೬, ೬-೨೬-೫). ಕುಲಿತರನ ಪುತ್ರನಾದ ಶಂಬರನೆಂಬ ದಾನವನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ದೊಡ್ಡ ಸರ್ವತದಿಂದ ಉರುಳಿಸಿದನು (೪-೩೦-೧೪). ತಾನೊಬ್ಬ ಸಣ್ಣ ದೇವತೆಯೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದು, ಶಂಬರನನ್ನು ಹೊಡೆದು, ಉನ್ನತ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಬೀಳಿಸಿದನು (೬-೧೮-೨೦). ತೊಂಭತ್ತು (೧-೧೩೦-೬), ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ತೊಂಭತ್ತೊಂಭತ್ತು (೨-೧೯-೬, ಇತ್ಯಾದಿ) ಅಥವಾ ನೂರು (೨-೧೪-೬, ಇತ್ಯಾದಿ) ದುರ್ಗಗಳು ಅವನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿವೆ ಒಂದು ಸಲ, ನಪುಂಸಕಾಂತವಾದ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಶಂಬರನ ಕೋಟಿಗಳು ಎಂದರ್ಥವಿದೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಭೇದಿಸಿ, ನಿಧಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿದ್ದ ಸರ್ವತ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು (೨-೨೪-೨). ಅತಿಥಿಗ್ನ (೧-೫೧-೬), ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ದಿವೋದಾಸ (೨-೧೯-೬, ಇತ್ಯಾದಿ), ಒಂದೊಂದುಸಲ ಇಬ್ಬರೂ (೧-೧೩೦-೬, ೪-೨೬-೩), ಇವರುಗಳಿಗೋಸ್ಕರ, ಇಂದ್ರನು ಶಂಬರನನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಶಂಬರ ಮತ್ತು ದಿವೋದಾಸ ಎಂಬ ಎರಡೂ ಒಬ್ಬನ ಹೆಸರಿರಬಹುದೆಂದು ಕೆಲವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ.

ಪಿಪ್ಪು—ಇಂದ್ರನ ಆಶ್ರಿತನಾದ (ವಾಲ ೧-೧೦) ಋಜಿಶ್ವನ ಶತ್ರು; ಈ ಋಜಿಶ್ವನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸೋಮ ರಸವನ್ನು ಪೀಸಿ, ಪಿಪ್ಪುವಿನ ಮೇಲೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ, ಸಹಾಯ ಸಡೆಯುತ್ತಾನೆ (೫-೨೯-೧೧; ೧೦-೯೯-೧೧) ಇಂದ್ರನು ಋಜಿಶ್ವನಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ (೧-೧೦೧-೧, ೨, ೧೦-೧೩೮-೩) ಅಥವಾ ಅವನಿಗೋಸ್ಕರ (೪-೧೬-೧೩, ೬-೨೦-೬) ಪಿಪ್ಪುವನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದನು. ಅಹಿಯ ಮಾಯೆಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಪಿಪ್ಪುವಿನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕೋಟಿಗಳಿವೆ, ಇಂದ್ರನು ಇವುಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸುತ್ತಾನೆ (೧-೫೧-೫, ೬-೨೦-೬) ಪಿಪ್ಪುವೆಂಬ ದಾಸ ಮತ್ತು ಕೆಲವರನ್ನು ಇಂದ್ರನು ವಧಿಸಿ, ನೀರುಗಳನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿದನು (೮-೩೨-೨) ಸೂರ್ಯನು ಆಕಾಶ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ತನ್ನ ರಥವನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿದಾಗ, ಪಿಪ್ಪುವಿಗೆ ಅನುರೂಪನಾದ ಯೋಧನನ್ನು ಆರ್ಯನು ಕಂಡನು, ಋಜಿಶ್ವಯುಕ್ತನಾದ ಇಂದ್ರನು, ಮಾಯೆಯಾದ ಪಿಪ್ಪು ಎಂಬ ಅನುರನ ಬಲವಾದ ಕೋಟಿಗಳನ್ನು ಘ್ನಂಸಮಾಡಿದನು. (೧೦-೧೩೮-೩) ಕಾಡುಮೃಗರೂಪನಾದ ಪಿಪ್ಪುವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಋಜಿಶ್ವನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದನು, ಐವತ್ತುನಾವಿರ ಕವ್ವುಜನರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ, ದುರ್ಗಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸಿದನು (೪-೧೬-೧೩) ಋಜಿಶ್ವನೊಡನೆ ನೇರಿಕೊಂಡು, ಇಂದ್ರನು ಕೃಷ್ಣನರ್ಣದವರ ಸಂತತಿಯನ್ನೇ ನಾರ ಮಾಡಿದನು (೧-೧೧೧-೧) ಇವನಿಗೆ ಅನುರ, ದಾಸ ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಶೇಷಣಗಳಿರುವುದರಿಂದ, ಮನುಷ್ಯರ ಶತ್ರುಳೂ ಆಗಿರಬಹುದೆಂದು ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ನಮುಚಿ—ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಸಲವಲ್ಲದೆ, ವಾಜಸನೇಯಸಂಹಿತೆ, ಶ್ರೈತ್ತಿರೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮತ್ತು ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಈ ಹೆಸರು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಅನುರ (ಅನುರಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು) ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣ ವಿದೆ (೧೦-೧೩೧-೪; ೮. ಬ್ರಾ ೧೨-೬-೧-೧೦) ಮತ್ತು ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಅನುರ ಎಂತಲೇ ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ದಾಸನೆಂತಲೂ ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಇದೆ (೫-೩೦-೬, ೮, ಇತ್ಯಾದಿ) ಮತ್ತು ಮಾಯೆ ಎಂದು ಒಂದುಕಡೆ. (೧-೫೩-೬) ನಮುಚಿಯನ್ನು ಸೋಲಿಸುವಾಗ, ಇಂದ್ರನ ಸಹಚರನು ನಮಿಸಾಂವ್ಯನೆಂಬ ಆಶ್ರಿತ (೧-೫೩-೬, ೬-೨೦-೬) ಇತರ ಅನೇಕ ಪಿಶಾಚಿಗಳಂತೆ ನಮುಚಿಯೂ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಹತನಾಗಿದಾನೆ (೨-೧೪-೫, ೬-೧೯-೫) ಅಥವಾ ಹೊಡೆದು ಕೆಡವಲ್ಪಟ್ಟದಾನೆ (೧-೫೩-೬) ವೃತ್ರನಮುಚಿಗಳನ್ನು ವಧಿಸಿ, ಇಂದ್ರನು ನೂರು ಕೋಟಿಗಳನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡಿದನು (೬-೧೯-೫) ವೃತ್ರಾನುರನ ತಲೆಯನ್ನು ಭೇದಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ನಮುಚಿಯ ತಲೆಯನ್ನು ಗಿರಕಿ ಹೊಡೆಸುತ್ತಾನೆ (೫-೩೦-೮; ೬-೨೦-೬) ಇಂದ್ರನು ನಮುಚಿಯ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ತಿರಿಚುತ್ತಾನೆ (೫-೩೦-೬) ಅಥವಾ ನೀರಿನ ಸೊರೆಯಿಂದ ನುಲಿಚಿದ್ದಾನೆ (೮-೧೪-೧೩) ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದನು ಎಂತಲೂ ಇದೆ. ಇಂದ್ರನು ನಮುಚಿಯ ವಾರ್ಷದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಮದ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿದನು; ಆಗ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಸರಸ್ವತಿಯು ಗುಣವಡಿಸಿದಳು (೧೦-೧೩೧-೪, ೫).

ವಾಚಸಿಯ ಪ್ರಕಾರ (೬-೩-೬೫), ನಮುಚಿ ಎಂದರೆ (ನ-ಮುಚಿ) ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವನಲ್ಲ, ಎಂದರೆ ನೀರನ್ನು ತಡೆದಿರುವ ಪಿಶಾಚಿ ಎನ್ನಬಹುದು.

ಧುನಿ ಮತ್ತು ಚುಮುರಿ—ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಎರಡು ಹೆಸರುಗಳೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಬರುತ್ತವೆ. ಒಂದು ಸಲ ಚುಮುರಿಯೊಂದೇ ಬಂದಿದೆ. ಒಂದು ಸಲ ದ್ವಂದ್ವವಾಗಿಯೂ (೬-೨೦-೧೩) ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ, ಇದರಿಂದ ಇವರಿಬ್ಬರದೂ ಸಂಬಂಧ ಎಷ್ಟು ನಿಕಟವಾದುದೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರನು ಇವರಿಬ್ಬರನ್ನು ನಿದ್ರಾಮಗ್ನರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು (೨-೧೫-೯, ೬-೨೦-೧೩; ೬-೧೯-೪) ಚುಮುರಿ ಒಬ್ಬನಿಗೂ ಇದೇ ರೀತಿ ಆಗಿದೆ (೬-೨೬-೬)

ಶಂಬರ, ಪಿಪ್ಪು, ಶುಷ್ಕ ಮೊದಲಾದವರೊಡನೆ, ಇವರನ್ನೂ ಇಂದ್ರನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿ, ಅವರ ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ನಾರ ಮಾಡಿದನು (೬-೧೮-೮) ತನಗೋಸ್ಕರ ನೋಮರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ (೬-೨೦-೧೩) ದಭೀತಿಗೋಸ್ಕರ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಇಂದ್ರನಿಂದ ನಾಶಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟರು ಅಥವಾ ನಿದ್ರಿತರಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟರು (೧೦-೧೧೩-೯) ಮತ್ತು ದಭೀತಿಯು ಅವನ ಭಕ್ತಿಗೆ ತಕ್ಕ ಪ್ರತಿಫಲವನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪಡೆದನು (೬-೨೬-೬) ಇಂದ್ರನು ದಭೀತಿಗೋಸ್ಕರ ಮೂವತ್ತುಸಾವಿರ ದಸ್ಯುಗಳಿಗೆ ನಿದ್ರೆಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿ (೪-೩೦-೨೧) ಅವನಿಗೋಸ್ಕರ ದಸ್ಯುಗಳನ್ನು ಹಗ್ಗವಿಲ್ಲದೆ ಬಂಧಿಸಿದನು (೨-೧೩-೯).

ಧುನಿ ಎಂದರೆ ಗರ್ಜಿಸುವವನು ಎಂದರ್ಥ.

ವರ್ಚೀ ಮತ್ತು ಇತರರು—ಶಂಬರನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕುಸಲ ಇವನ ಪ್ರಸ್ತಾವವಿದೆ. ಇವನೂ ಒಬ್ಬ ಅಸುರ (೭-೯೯-೫), ಆದರೆ ಶಂಬರ ಮತ್ತು ಇವನಿಗೆ 'ದಾಸ' ರೆಂದು ಹೆಸರು (೬-೪೭-೨೧). ಇಂದ್ರನು ಶಂಬರನ ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ಒಡೆದು, ವರ್ಚಿಯ ಒಂದು ಲಕ್ಷ ಯೋಧರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದನು (೨-೧೪-೬, ೪-೩೦-೧೫). ವರ್ಚೀ ಎಂದರೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವವನು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ವಲ, ಶುಷ್ಕ, ನಮುಚಿ ಮೊದಲಾದವರೊಡನೆ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಪಿಶಾಚಿಗಳ ಹೆಸರು ಬಂಧಿಸಿ, ಅವರೂ ಇಂದ್ರನಿಂದ ನಾಶಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ದೃಭೀಕ, ರುಧಿಕ್ರ (೨-೧೪-೩, ೫), ಆನರ್ಶನಿ, ಸೃಬಿಂದ (೮-೩೨-೨) ಮತ್ತು ಇಲೀಬಿಶ (೧-೩೩-೧೨), ಇವರುಗಳು ಆ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವರು.

ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪಿಶಾಚಿಗಳು ಅಥವಾ ಭೂತಗಳು—ಮನುಷ್ಯರ ಲೈಂಗಿಕಗಳು. ಇವರನ್ನು ದೇಳುವ ಜಾತಿನಾಚಕವು ರಕ್ಷಿಸಿ ಎಂಬುದು. ಐವತ್ತಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚುಸಲ ಏಕವಚನ ಮತ್ತು ಬಹುವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ, ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ದೇವತೆಯೊಡನೆ, ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಧ್ವಂಸ ಮಾಡೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನಾರೂಪವಾಗಿ ಅಥವಾ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ವಿಧಿಸಿದೆ ಎಂದು ಸ್ತುತಿಸುವವಾಗಿಯೇ ಬರುತ್ತದೆ. ೭-೧೦೪ ಮತ್ತು ೧೦-೮೭ ನೆಯ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಇವರ ಪ್ರಸ್ತಾವನೇ ಇದೆ, ಇಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಸ, ಯಾತು, ಯಾತುಧಾನ ಮೊದಲಾದ ವದಗಳು ಇವರನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ರಕ್ಷಸ ಎಂಬುದು ದುರ್ದೇವತೆಗಳು, ಪಿಶಾಚಿಗಳು ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಹೆಸರಾದುದರಿಂದ, ಅದನ್ನು ಜಾತಿನಾಚಕವೆಂತಲೂ, ಯಾತು ಎಂಬುದನ್ನು ಉಪಜಾತಿನಾಚಕವೆಂತಲೂ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಈ ಪಿಶಾಚಿಗಳಿಗೆ ಅಥವಾ ಭೂತಗಳಿಗೆ, ನಾಯಿ, ರಣಹದ್ದು, ಗೂಬೆ ಮತ್ತು ಇತರ ಪಕ್ಷಿಗಳ ರೂಪಗಳಿರುವವು (೬-೧೦೪-೨೦ ರಿಂದ ೨೨). ವಕ್ಷಿರೂಪವಾಗಿ, ರಾತ್ರಿಯನ್ನೇಳೆ ಹಾರಾಡುತ್ತಾರೆ (೭-೧೦೪-೧೮). ಭಾಕ್ತ, ಭರ್ತೃ ಅಥವಾ ಪ್ರಿಯನ ರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿ, ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ, ಅವರ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾರೆ (೧೦-೧೬೨-೫). ನಾಯಿ ಅಥವಾ ಕಪಿರೂಪವಾಗಿ, ಹೆಂಗಸರ ಮೇಲೆ ಬೀಳಲು ಕಾದಿರುತ್ತಾರೆ (೮. ವೇ. ೪-೩೭-೧೧) ಆದುದರಿಂದ ಗರ್ಭಿಣಿಯರಿಗೆ ಮತ್ತು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಇವರಿಂದ ತೊಂದರೆಯುಂಟು (೮. ವೇ. ೮-೬). ವಿವಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ, ವಧುವಿನ ಸುತ್ತಲೂ ಓಡಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ, ಇವರ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಜುಕ್ಕಲೆಂದು, ಸಣ್ಣ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಿಡುತ್ತಾರೆ (ಮಾ ಗೃ. ಸೂ. ೧-೧೦) ಅಧರ್ವವೇದದಲ್ಲಿಯೇ ಇವರ ರೂಪ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ವರ್ಣನೆಯಿರುವುದು. ಅವರು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮನುಷ್ಯರಂತೆ ರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ತಿರಸ್ಸು, ಕಣ್ಣು, ಹೃದಯ ಮೊದಲಾದ ಅಂಗಾಂಗಗಳ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯಿದೆ, ಆದರೆ ಏನಾದರೊಂದು ವೈರೋಷ್ಯವಿದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಮೂರು ತಲೆ, ಎರಡು ಬಾಯಿ,

ನಾಲ್ಕು ಕಣ್ಣು, ಐದು ಪಾದಗಳು, ಬೆರಳುಗಳೆಲ್ಲ, ವಾದಗಳು ಹಿಂದು ಮುಂದಾಗಿರುವುದು ಅಥವಾ ಕೈಮೇಲೆ ಕೊಂಬುಗಳು, ಇತ್ಯಾದಿ (ಅ. ವೇ. ೮-೬, ಹಿ. ಗೃ. ಸೂ. ೨-೩-೭) ನೀರಿ ಹಳದಿ ಅಥವಾ ಹಸುರು ಪಿಶಾಚಿಗಳೂ ಉತ್ತರಾಗಿದಾರೆ (ಅ. ವೇ. ೧೯-೨೨-೪, ೫) ಅವರಲ್ಲಿಯೂ ಗಂಡು ಹೆಣ್ಣುಗಳೂ, ಸಂಸಾರಗಳೂ, ರಾಜರೂ (ಅ. ವೇ. ೫-೨೨-೧೨, ಹಿ. ಗೃ. ಸೂ. ೨-೩-೭) ಉಂಟು; ಅವರೂ ಮರಣಶೀಲರು. (ಅ. ವೇ. ೬-೩೨-೨, ಇತ್ಯಾದಿ)

ಯಾತುಧಾನರು ಮನುಷ್ಯರ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಗಳ ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಗೋಕ್ಷೀರವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೧೦-೮೬-೧೬, ೧೭) ತಮ್ಮ ರಕ್ತ ಮತ್ತು ಮಾಂಸದ ಆಶೆಯನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ರಾಕ್ಷಸರು ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾರೆ, ಈ ಆಕ್ರಮಣವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅವರನ್ನು ಪ್ರವೇಶಮಾಡುವ ಮೂಲಕವೇ. ಆರಾಧಕರನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸದಂತೆ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟಬೇಕೆಂದು ಆಗ್ನಿಗೆ ವ್ರಾರ್ಧನೆ (೮-೪೮-೨೦) ಅಲ್ಲಿದ್ದಲ್ಲಿ ಹಾರಾಡುತ್ತಿರುವ ರೋಗಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಪಿಶಾಚಿಯೊಂದು ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತದೆ. (ಅ. ವೇ. ೭-೭೬-೪) ಈ ಭೂತವೈತಗಳು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ನಾವು ತಿನ್ನುವಾಗ ಅಥವಾ ಕುಡಿಯುವಾಗ ನಮ್ಮ ಬಾಯಿ ಮೂಲಕವೇ ನಮ್ಮನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತವೆ (ಅ. ವೇ. ೫-೨೯-೬ರಿಂದ ೮), ಇತರ ದ್ವಾರಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದುಂಟು (ಅ. ವೇ. ೮-೬-೩) ಒ೦ಗೆ ಪ್ರವೇಶಮಾಡುವುದೇ ತಡ, ಮನುಷ್ಯನ ಮಾಂಸವನ್ನು ಕಿತ್ತು, ತಿಂದು, ರೋಗವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಅ. ವೇ. ೫-೨೯-೫, ೧೦) ಹುಚ್ಚತನವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ವಾಕ್ಸುಟುಪ್ಪವನ್ನು ನಾರಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ (ಅ. ವೇ. ೬-೧೧೧-೩; ಹಿ. ಗೃ. ಸೂ. ೧-೧೫-೫) ಮನುಷ್ಯರ ವಾಸಗೃಹಗಳನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾರೆ (ಕೌ. ಸೂ. ೧೩೫-೯) ಕೆಲವು ಭೂತಗಳು ನಾಯಂಕಾಲದ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಮನೆಗಳ ಸುತ್ತಲೂ ಕುಣಿಯುತ್ತಾ ಕತ್ತೆಗಳಂತೆ ಅರಚುತ್ತಾ, ತಿರುಗುತ್ತಿರುತ್ತವೆ ಅಥವಾ ಕಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ತಿರುಗುತ್ತಿರುತ್ತವೆ ಅಥವಾ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ನಗುತ್ತಾ ಇಲ್ಲವೇ ಕವಾಲಗಳಿಂದ ಪಾನಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುತ್ತವೆ (ಅ. ವೇ. ೮-೬-೧೦, ೧೧, ೧೪, ಹಿ. ಗೃ. ಸೂ. ೨-೩-೩).

ಅವರ ಸಂಚಾರಕಾಲವು ರಾತ್ರಿ ಅಥವಾ ಸಾಯಂಕಾಲ (೭-೧೦೪-೮) ಪೂರ್ದದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅವರ ಆಟವೇನೂ ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ, ಅಲ್ಲಿ ಉದಿಸುವ ಸೂರ್ಯನು ಅವರನ್ನು ಓಡಿಸಿಬಿಡುತ್ತಾನೆ. (ಶ್ರೈ. ಸಂ. ೨-೬-೬-೩) ಬೀಳುತ್ತಿರುವ ಉಲ್ಕೆಯು ಭೂತದ ರೂಪವೆಂದು ಭಾವನೆ. (ಕೌ. ಸೂ. ೧೨೬-೯) ಅನಾವಾಸ್ಯೆಯ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯು ವೈತಗಳ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವಂತೆ ಭೂತಗಳಿಗೂ ಅದೇ ಅನುಕೂಲಕಾಲ. (ಅ. ವೇ. ೧-೧೬-೧, ೪-೩೬-೩).

ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ಇವರಿಂದ ಇರುವಷ್ಟು ಅವತ್ತು ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಇಲ್ಲ. ದೇವಯೋಗ್ಯವಾದ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಪಿಶಾಚಿಗಳು, ಲೋವಮೋಷಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ಯಾತುಗಳು ಅರ್ಪಿತವಾದ ಆಹುತಿಗಳನ್ನು ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿ ಎರಚುತ್ತವೆ. (೭-೧೦೪-೧೮, ೨೧) ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಕಂಡರೆ ಅವರಿಗಾಗದು. (೧೦-೧೮೨-೩) ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಶಾಪ ತಗಲದಂತೆ, ಭೂತಾದಿಗಳನ್ನು ದಹಿಸಿಬಿಡೆಂದು ಆಗ್ನಿಗೆ ವ್ರಾರ್ಧನೆ. (೧-೭೬-೩) ಯಾತುಧಾನರು ಮತ್ತು ರಕ್ಷೋಗಣಗಳ ಮಾಯೆಯಿಂದ ಶತ್ರುವಿನ ಯಾಗವನ್ನು ಉರ್ಜಿತವಾಗದಂತೆ ಮಾಡುವ ಮಂತ್ರವೊಂದಿದೆ (ಅ. ವೇ. ೭-೭೦-೨) ಮೃತರಿಗೆ ಆಹುತಿಕೊಡುವ ಅನ್ನೋದಕಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇತರೂಪದಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡಿಯಾಗಿ ಬರುತ್ತಾರೆ. (ಅ. ವೇ. ೧೮-೨-೨೮; ವಾ. ಸಂ. ೨-೨೯ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ) ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಈ ರಕ್ಷೋಗಣಗಳು (ರಾಕ್ಷಸರೆಂತಲೇ ವ್ಯವಹಾರ) ಯೋಗಿಗಳಿಗೆ ತೊಂದರೆಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಕತ್ತಲನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವವನೂ, ಯಾಗಕ್ಕೆ ಯಜಮಾನನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಗೂ ಇವರಿಗೂ ಬದ್ಧದ್ವೇಷ ಇವರನ್ನು ದಹಿಸು, ಓಡಿಸು ಅಥವಾ ನಾಶಮಾಡು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವುದು. (೧೦-೮೭-೩, ೬ ಇತ್ಯಾದಿ) ಈ ಕಾರ್ಯದಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಇತರ ಕೆಲವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ 'ರಕ್ಷೋಹಾ' ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿರುವುದು.

ಈ ಭೂತಗಳು ಸ್ವಭಾವತಃ ಹಾನಿಕರಗಳು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ; ಇತರರಿಂದ ಪ್ರೇರಿತರಾಗಿಯೂ ಹಾನಿಯುಂಟು ಮಾಡುವುದುಂಟು. ರಕ್ಷೋಯುಜಃ (ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವವರು) ಎಂಬುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. (೬-೬೨-೯) ಮತ್ತು ಮಂತ್ರಗಾರರ ಭೂತಗಳು ಮತ್ತು ಯಾತುಗಳು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಇವೆ. (೭-೧೦೪-೨೩; ೮-೬೦-೨೦) ಶತ್ರುವಿನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತವಾದ ಭೂತದ ಕಾಟಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದವನು, ಯವಿಷ್ಠಾಗ್ನಿಗೆ ಹೋಮನಾಡಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಓಡಿಸಬಹುದು (ಶ್ರೀ. ಸಂ. ೨-೨-೩-೨) ಮತ್ತು ಪ್ರೇರಿಸುವವನನ್ನೇ ನುಂಗಿಬಿಡು ಎಂದು ಆ ಭೂತಗಳಿಗೇ ಅವ್ವಣಿ ಇದೆ (ಅ. ವೇ. ೨-೨-೪).

ಭೂತಗಳು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಃ ಎಂಬ ಪದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಗಳೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ನವುಂನಕದಲ್ಲಿ ಅವಾಯ ಎಂತಲೂ ಅರ್ಥವುಂಟು. ರಕ್ಷ (ತೊಂದರೆ ಮಾಡು) ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ರಕ್ಷ ಎಂದಾಗಿರಬಹುದು (ಋಕ್ಷಾ ಅವಾಯಕರವಾದ); ಆದರೆ ಈ ಪ್ರಯೋಗವು ಬಹಳ ಅಸರೂಪ. ಸಾಧಾರಣವಾದ ರಕ್ಷಾ—ಕಾನಾಡು ಎಂಬುದರಿಂದಲೂ ಆಗಿರಬಹುದು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ರಕ್ಷಃ ಎಂದರೆ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದುದು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಿಶಾಚಾಃ—ಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಜಾತಿ ಸಿಶಾಚಿಗಳು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಒಂದು ಕಡೆ (೧-೧೩೩-೫), ಸಿಶಾಚಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಏಕವಚನಾಂತವಾಗಿ ಬಂದಿದೆ ಹರಿದ್ರವರ್ಣದ ಕಿರೀಟವುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಜಲಮಯ ವಾದ ಸಿಶಾಚಿಯನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿ, ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಭೂತವನ್ನೂ ಹೊಡೆದು ಕೆಡವಬೇಕೆಂದು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ. ಅನುರರು, ರಾಕ್ಷಸರು ಮತ್ತು ಸಿಶಾಚಿಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳು, ಮನುಷ್ಯರು ಮತ್ತು ಸಿತ್ಯಗಳಿಗೆ ಶತ್ರುಗಳು. ಸಿಶಾಚಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರೇತಗಳೊಡನೆಯೇ ವ್ಯವಹಾರವಿರಬೇಕು. ಪ್ರೇತಗಳಿಗೆ ಕ್ರವ್ಯಾದರೆಂತಲೂ (ಹಸಿಯ ಮಾಂಸ ಅಥವಾ ಮೃತದೇಹವನ್ನು ತಿನ್ನುವವರು) ಹೆಸರು (ಅ. ವೇ. ೫-೨೯-೯, ಇತ್ಯಾದಿ), ಇದು ಸಿಶಾಚಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಪದ. ಸಿಶಾಚಿಗಳಿಂದ ಭಕ್ಷಿತವಾದ ರೋಗಿಯ ಮಾಂಸವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಗ್ನಿಗೆ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ (ಅ. ವೇ. ೫-೨೯-೫) ಅದುದರಿಂದ ಅವೂ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹೆಣ ತಿನ್ನುವ ಸಿಶಾಚಿಗಳು ಸಿಶಾಚಿಗಳು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುತ್ತವೆ (ಅ. ವೇ. ೪-೨೦ ೯, ೪-೩೭-೧೦) ಅಥವಾ ಮನುಷ್ಯರ ಮನೆಗಳನ್ನು, ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಕಾಡುತ್ತಿರುತ್ತವೆ (ಅ. ವೇ. ೪-೩೬-೮).

ಅರಾತಿ (ಕಾರ್ಪಣ್ಯ) ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಪದವೂ, ದ್ರುಹ (ಅವಾಯ, ತೊಂದರೆ ಉಂಟುಮಾಡುವ) ಎಂಬ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಮತ್ತು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಗಳ 'ವದವೂ, ಒಂದೊಂದು ಜಾತಿಯ ಸಿಶಾಚಿಗಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿವೆ

ಕಿಮಾದೀ ಎಂಬುದೊಂದು ಭೂತಗಣ (೭-೧೦೪-೨೩; ೧೦-೮೭-೨೪).

ನಮ್ಮ ನಿತ್ಯಗಟ್ಟಲೆ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಅನೇಕ ಸಿಶಾಚಿಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ, ಅವುಗಳಿಂದಾಗುವ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಇವುಗಳಿಗೂ ವ್ರತಗಳಿಗೂ ಏನೂ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲ ಸಾಧಾರಣ ವಾಗಿ, ನಮಗೆ ದ್ವೇಷಿಗಳಾಗಿದ್ದು, ಮೃತರಾದವರೇ ಈ ರೂಪವಾಗಿ ಬಂದು ನಮಗೆ ಹಿಂಸೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆಂದು ನಂಬಿಕೆ.

ಇವುಗಳಿಗೂ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಿಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿದ್ದು, ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ರೋಗ, ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಪಾಪ, ಮೊದಲಾದ ಫಲಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕೆಲವು ಶಕ್ತಿಗಳು ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಓಡಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದು, ತೊಂದರೆಯುಂಟು ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ನಮಗಾಗದವರ ಕಡಿ ತಿರುಗಿಸುವುದೇ ಮಂತ್ರವಿದ್ಯೆಯ ಮುಖ್ಯ ಉಪಯೋಗ

ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಸಂಚರಿಸುವ ಕೆಲವು ಪಿಶಾಚಿಗಳು ಅಪಾಯಕರವೇ ಅಲ್ಲ, ಅವುಗಳಿಂದ ನಮಗೆ ಸಹಾಯವೇ ಆಗುತ್ತದೆ ವೈರು ಕೀಳುವುದರಲ್ಲಿ ಸಹಾಯ, ವಧುವಿಗೆ ದೀರ್ಘಾಯಸ್ಸು ಇವುಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆ. ಅರ್ಬುದ ಎಂಬುದೇ ಮುಖ್ಯವಾದ ಒಂದು ಪಿಶಾಚಿಗಳ ಗುಂಪು, ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ, ನಮಗೆ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಾಯ ಮಾಡುತ್ತವೆ (ಆ. ವೇ. ೩-೨೪, ೩-೨೫-೧, ೧೪-೧-೪೫, ೧೧-೯-೧೨).

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪಿಶಂಗಭೃಷ್ಟಿಂ—ಪಿಶಂಗಃ ಭೃಷ್ಟಿಃ ಯಸ್ಯ ತಮಾ ಬಹುಪ್ರೀಹಾ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವನದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಂಭೃಣಂ—ಭೃಣ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಜ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಅನೈಮಿತ್ತಿಕವಾಗಿ ಲುಕ್. ಯದೌಲುಗಂತದ ಮೇಲೆ ನಂದಿಗ್ರಹಪಚಾದಿಭ್ಯಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ಣವಿಕಾರ ಬಂದಿದೆ. ಅಧವಾ ಅಂಭೃಣವೆಂಬುದು ಮಹತ್ತಿನ ಹೆಸರು. ಅನ್ಯತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಾತಿಸದಿಕ. ಫಿಷೋಂತ ಉದಾತ್ತಃ ಎಂದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮೃಣ—ಮೃಣ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬರ್ಹಯ—ಬೃಹ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. ಸತ್ಯಾಪಸಾತ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೫) ಎಂಬುದ ರಿಂದ. ನ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್. ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ಬಂದಾಗ ಬರ್ಹಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

~*~*~

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅನಮೃಹ ಇಂದ್ರ ದಾದೃಹಿ ಶ್ರುಧೀ ನಃ ಶುಶೋಚ ಹಿ ದ್ಯೌಃ ಕ್ಷಾ ನ

ಭೀಷಾ ಅದ್ರಿವೋ ಪೃಣಾನ್ ಭೀಷಾ ಅದ್ರಿವಃ |

ಶುಷ್ಮಿಂತಮೋ ಹಿ ಶುಷ್ಮಿಭಿರ್ವಧೈರುಗ್ರೇಭಿರೀಯಸೇ |

ಅಪೂರುಷಘ್ನೋ ಅಪ್ರತೀತ ಶೂರ ಸತ್ವಭಿಸ್ತಿಸಪ್ತೈಃ ಶೂರ ಸತ್ವಭಿಃ || ೬ ||

|| ಸವಪಾತಃ ||

ಅವಃ | ಮಹಃ | ಇಂದ್ರ | ದದೃಹಿ | ಶ್ರುಧಿ | ನಃ | ಶುಶೋಚ | ಹಿ | ದ್ಯೌಃ | ಪ್ತಾಃ | ನ | ಭೀಷಾ |
 ಅದ್ವಿವಃ | ಘೃಣಾತ್ | ನ | ಭೀಷಾ | ಅದ್ವಿವಃ |
 ಶುಷ್ಕಿನ್ಯತಮಃ | ಹಿ | ಶುಷ್ಕಿಭಿಃ | ವದ್ಯಃ | ಉಗ್ರೇಭಿಃ | ಈಯಸೇ |
 ಅಪುರುಷಃ | ಅಸ್ರತ್ತಿ | ಶೂರ | ಸತ್ಯಭಿಃ | ತ್ರಿಸಪ್ತೈಃ | ಶೂರ | ಸತ್ಯಭಿಃ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ದಶರಾತ್ರಸ್ಯ ಪಷ್ಯೇದಹನಿ ಪ್ರಉಗಶತ್ವಂ ದ್ರೌತೃಚಸ್ಯಾವರ್ಮಹ ಇಂದ್ರೇತ್ಯಾದಿಕೇ ಪ್ರಥಮಾ
 ದ್ವಿತೀಯೇ | ಪಷ್ಯಸ್ಯೇತಿ ಖಂಚೇ ಸೂತ್ರೀತಂ | ಅವರ್ಮಹ ಇಂದ್ರವೃಷನ್ನಿಂದ್ರ | ಅ. ೮-೧ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಮಹೋ ಮಹತೋ ಮೇಘಸ್ಯ || ಕರ್ಮಣಿ ಪಷ್ಯೇ || ಮಹಾಂತಂ ಜಲಧಾರಿಣಂ
 ಮೇಘಂ ಮಹಾಂತಂ ವೃತ್ರಂ ನಾವರವಸ್ತಾದವಾಜ್ಞುಖಂ || ಪೂರ್ವಾಧರೇತ್ಯಾದಿನಾಸಿಪ್ರತ್ಯಯೋಽನಾ-
 ದೇಶತ್ವ | ಅಮ್ನರೂಧರವರಿತ್ಯುಭಯಥಾ ಛಂದಸಿ | ಸಾ. ೮-೨ ೭೦ | ಇತಿ ರೇಘಃ || ದದೃಹಿ | ವಿಧಾರಯ |
 ಕಿಂಚಿ ನೋಽಸ್ತದ್ವ್ಯಕ್ಯಂ ಶ್ರುಧಿ | ಶೃಣು | ಹೇ ಅದ್ವಿವಃ | ಅದ್ವಿಮೇಘಃ | ತದ್ವನ್ನಿಂದ್ರ
 ಹಿ ಯಸ್ಮಾತ್ಕಾರಣಾದ್ವ್ಯಾಧ್ಯುಲೋಕೋ ದೇವಾನಾಮಾಶ್ರಯಭೂತಃ ಶುಶೋಚ ಶೋಚತಿ |
 ವೃಷ್ಯಭಾವೇನ ಹವಿರಾಹ್ಯಭಾವಾದಿತಿ ಭಾವಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಪ್ತಾ ನ || ಪ್ತೇತಿ ಭೂನಾಮ |
 ಪ್ತಾಯಂತಿ ನಿವಸಂತ್ಯಸ್ಯಾಮಿತಿ ಪ್ತಾಃ | ಪ್ತೈ ಜೈ ಪೈ ಪ್ತಯೇ | ಅಧಿಕರಣೇ ಕ್ವಿಪ್ || ಪ್ತಾ ನ
 ಸರ್ವನಿನಾಸಾಶ್ರಯಭೂಮಿರಿವ | ಸಾ ಯಥಾ ಭೀಷಾ ವೃಷ್ಯಭಾವಾತ್ಸಸ್ಯಾದಿಶೋಷಭೀತ್ಯಾ
 ಶೋಚತಿ ತದ್ವತ್ | ಲೋಕದ್ವಯಮಪಿ ವೃಷ್ಯಭಾವೇನ ಶೋಚತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಸುರಪಕ್ಷಂ ಲೋಕ-
 ದ್ವಯಮಾವೃತ್ಯ ಪ್ರವರ್ಧಮಾನಂ ಧರ್ತುಮಸಹಮಾನೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ಶೋಚತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |
 ತಸ್ಮಾಚ್ಛೃಧೀತಿ ಪೂರ್ವತ್ರಾನ್ವಯಃ | ಭೀತೌ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಹೇ ಅದ್ವಿವಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ಭಕ್ಷಕ |
 ಯದ್ವಾ | ಅದ್ವಿವಜ್ರಃ | ತೇನ ತದ್ವನ್ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ಘೃಣಾದ್ವೀಷಾ ನ ದೀಪ್ತಾದಗ್ನೀರ್ಮೂರ್ತ್ಯಂತ-
 ರಾತ್ಮಸ್ಪೃಭೀತ್ಯೇವ | ತ್ವಸ್ಪೃಭೀತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಂ ಯಥಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ಶೋಚತಸ್ತದ್ವತ್ |
 ಅತ್ರೇತಿಹಾಸಮಾಹುಃ | ಪೂರ್ವಂ ಜಗತಿ ಮಹಾಂಧಕಾರೇಣಾವೃತೇ ಸತಿ ದೇವಾ ವಿಚಿಂತ್ಯಾಗ್ನಿಂ
 ಪ್ರಾರ್ಥಿತವಂತಃ | ಸ ಚ ತ್ವಸ್ಪುರೂಪೇಣ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಭ್ಯಾಂ ಸಕಾಶಾತ್ತಮೋ ವ್ಯುದಸ್ಯನ್ನದಪದ್ಯತ |
 ತಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ಬಿಭೃತುರಿತಿ | ಸ ಚೋಭೇ ತ್ವಸ್ವರ್ಬಿಭೃತುಃ | ಋ. ೧-೯೫-೫ |
 ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೀತೋಽವಗಂತವ್ಯಃ | ಯದ್ವಾ | ಘೃಣಃ ಕೇವಲೋಽಗ್ನಿಃ | ತಸ್ಮಾದ್ಯಥಾ ಬಿಭೀತಸ್ತದ್ವತ್ |
 ಸಾ ಚ ಭೀತಿರರೇಜೇತಾಂ ರೋದಸೀ | ಋ. ೧-೩೧-೩ | ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೀತೋಽವಗಂತವ್ಯಾ | ತಾದೃಶ-
 ಭೀತಿಂ ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನೇನ ಪರಿಹರೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಶುಷ್ಕಿಭಿರ್ಬಲೈಃ ಶುಷ್ಕಿಂತನೋ ಹಿ |

ಅತಿಶಯೇನ ಬಲನಾನ್ ಖಲು | ಅತಃ ಕಾರಣಾದುಗ್ರೇಭಿರುದ್ಗೋರ್ವೈರತಿಕ್ರೂರೈರ್ವಧೈಸ್ತಮಸಾಯೈಃ
ಸಹಿತಸ್ತಮಿಯಾಸೇ | ಶತ್ರುನ್ ಮೇಘಾನ್ವಾ ಗಚ್ಛಸಿ || ಈರ್ಷ್ಣಂ ಗತೌ | ದೈವಾದಿಕತ್ವಾತ್ ಶತ್ರುನ್ ||
ಯದ್ವಾ | ಶುಷ್ಕಿಭಿರ್ವಧೈರಿತಿ ಸಂಬಂಧಃ | ಹೇ ಶೂರ ವಿಕ್ರಾಂತ ಸತ್ವಭಿರಪ್ರತೀತಾವಸನ್ನೈ ರಕ್ಷಪ್ರಭೃತಿ-
ಭಿರಪ್ರತಿಗತ ಯುದ್ಧೇ ಶತ್ರುಭಿರನಾಕ್ರಾಂತ | ಯದ್ವಾ | ಸತ್ವಭಿಃ ಪ್ರಾಣಿಭಿರಸಂಸ್ಕೃತಮನಸ್ಕೈರನಧಿಗತ |
ಅಪುರುಷಘ್ನಃ ಪೌರುಷೋಪೇತಾನಾಂ ಯಜನಸಮರ್ಥಾನಾಮಹನನಸ್ತ್ವಂ | ತ್ರಿಸಪ್ತೈಃ ಸತ್ವಭಿಸ್ತ್ರಿಭಿಃ
ಸಪ್ತಭಿರ್ವಾ ಸತ್ವಭಿರನುಚರೈರುಪೇತಃ ಸನ್ | ಈಯಸ ಇತ್ಯನ್ವಯಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಅದ್ರಿವಃ—(ಎಲೈ) ಮೇಘಾಯುಕ್ತನಾದ (ಇಂದ್ರನೇ) | ಘೃಣಾತ್—ಉದ್ದೀಪನಾದ ತ್ವಷ್ಟೃವಿನ
ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಯ | ಭೀಷಾ ನ—ಭಯದಿಂದ (ವೇರ್ಪಡೆಯಲ್ಲಿ ದ್ವಾವಾಪ್ತವ್ಯಗಳು ಭಯಗೊಂಡಿದ್ದಂತೆ) |
(ಹೇ) ಅದ್ರಿವಃ—ನಪ್ರಧಾರಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಹಿ—ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ | ಪ್ಲಾಃ—ಭೂಮಿಯು |
ಭೀಷಾ ನ—(ವೃಷ್ಟ್ಯಭಾವದಿಂದ ನನ್ಯಾದಿಗಳು ಒಣಗುತ್ತವೆಯೆಂಬ) ಭಯದಿಂದ ಪೋಕಿಸುವಂತೆ | ದ್ಯೌಃ—
(ದೇವಾದಿಗಳಿಗಾಶ್ರಯವಾದ) ದ್ಯುಲೋಕವೂ | ಶುಶೋಚ—(ಹವಿರಾದ್ಯಭಾವವುಂಟಾದೀತೆಂಬ ಭಯದಿಂದ)
ಶೋಕಿಸುತ್ತದೆಯೋ [ಅಥವಾ | ಪ್ಲಾಃ—ಭೂಮಿ (ಮತ್ತು) | ದ್ಯೌಃ ನ—ದೇವಲೋಕವೂ ಕೂಡ | ಭೀಷಾ—
(ಲೋಕದ್ವಯವನ್ನೂ ಆವರಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಸುರರ) ಭೀತಿಯಿಂದ | ಶುಶೋಚ—ಶೋಕಿಸುತ್ತವೆಯೋ |] (ತತ್—
ಆದಕಾರಣ) | ನಃ—ನಮ್ಮ (ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು) | ಶ್ರಧಿ—ಆಲಿಸು (ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಆಲಿಸಿ) | (ಹೇ) ಇಂದ್ರ—
(ಎಲೈ) ಇಂದ್ರನೇ | ಮಹಃ—ಮೊದಲಾದ (ಜಲಧಾರಿಯಾದ ಮೇಘವನ್ನು ಅಥವಾ ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು) | ಅವಃ—
ಅಧೋಮುಖವಾಗಿ | ದದ್ಯಹಿ—ಭೇದಿಸು (ಬೀಳಿಸು) | (ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು) |
ಶುಷ್ಕಿಭಿಃ—ಬಲದಿಂದ | ಶುಷ್ಕಿಂತಮಃ ಹಿ—ಅತ್ಯಂತ ಬಲಿಷ್ಠನಷ್ಟೇ (ಆದುದರಿಂದ) | (ಹೇ) ಶೂರ—(ಎಲೈ)
ವಿಕ್ರಾಂತನು | ಸತ್ವಭಿಃ—ವಿಕ್ರಾಂತರಾದ (ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳಿಂದ) ಅಥವಾ ಅಸಂಸ್ಕೃತರಾದವರಿಂದ |
ಅಪ್ರತೀತ—ಅಪ್ರತಿಹತನಾದವನೇ ಅಥವಾ ಅನಧಿಗಮ್ಯನೇ | ಅಪುರುಷಘ್ನಃ—(ಯಜನಸಮರ್ಥರಾದ) ವರನ್ನು
ನಧೆನಾಡದವನೂ | ತ್ರಿಸಪ್ತೈಃ—(ಮೂರಾವರ್ತಿ ಏಳು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ ಎಂದರೆ ಇವತ್ತೊಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ |
ಸತ್ವಭಿಃ—ಅನುಚರರಿಂದ (ಸಹಿತನೂ ಆಗಿ) | ಉಗ್ರೇಭಿಃ—ಅತಿಕ್ರೂರವಾದ | ವಧೈಃ—ವಧೋವಾಯಗಳಿಂದ
(ಕೂಡಿ) | ಈಯಸೇ—(ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಲು) ಹೋಗುತ್ತೀ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಮೇಘಗಳಿಂದ ಸಹಿತನೂ, ವಜ್ರಾಯುಧಧಾರಿಯೂ ಆದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, (ಹಿಂದೆ) ಭಯಂಕರನಾದ
(ತ್ವಷ್ಟೃವಿನ ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಯ) ಭಯದಿಂದ ದ್ವಾವಾಭೂಮಿಗಳೆರಡೂ ಭಯವಟ್ಟಂತೆ, (ಈಗಲೂ) ವೃಷ್ಟ್ಯಭಾವ
ದಿಂದ ನನ್ಯಾದಿಗಳು ಒಣಗಿಹೋಗುತ್ತವೆಯೆಂದು ಭೂಮಿಯೂ, (ನನ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಹವಿರಾದ್ಯಭಾವವುಂಟಾ
ಗುತ್ತದೆಯೆಂಬ) ಭಯದಿಂದ (ದೇವಾದ್ಯಾಶ್ರಯವಾದ) ದ್ಯುಲೋಕವೂ, ಶೋಕಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ; ಅಥವಾ ಎರಡೂ
ಲೋಕಗಳನ್ನು ಆವರಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಸುರಪಕ್ಷವನ್ನು ಧರಿಸಲಿಸಮರ್ಥವಾಗಿ, ದ್ವಾವಾಪ್ರಧಿವಿಗಳು ಶೋಕಿಸುತ್ತವೆ;
(ಆದುದರಿಂದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) ನಮ್ಮ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಆಲಿಸಿ, ಮೇಘಗಳನ್ನು ಅಧೋಮುಖವಾಗಿ
ಭೇದಿಸಿ (ಮಳೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು). ಎಲೈ ಶೂರನಾದ ಇಂದ್ರನೇ ನೀನು ಮಹಾವಿಕ್ರಾಂತನು. ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳಿಂದ

ಅಪ್ರತಿಹತನೂ (ಅಸಂಸ್ಕೃತರಿಂದ ಆಗಮ್ಯನೂ), (ಯಜನಸಮರ್ಥರಾದವರನ್ನು) ವಧಿಸದವನೂ (ಆದ ನೀನು) ಇನ್ನತ್ತೊಂದು ಅನುಚರರಿಂದ ಮತ್ತು ಅತಿಕ್ರೂರವಾದ ನದೋವಾಯಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು (ಮೇಘಗಳನ್ನು) ಎದುರಿಸು.

English Translation

Hurl headlong, Indra, the vast (cloud): hear our supplications: verily the heaven is in sorrow like the earth, through fear, wielder of the thunderbolt, (of famine), as (formerly through fear of) Twashtri: most powerful with mighty energies, you assail, Indra, (the clouds) with terrible blows, and, doing no injury to man, (you march) invincible, hero, by (your) enemies; attended, hero, by three or by seven followers.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ದಶರಾತ್ರವೆಂಬ ಯಾಗದ ಆರನೆಯ ದಿನನ ಸ್ವರ್ಗಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರವರನಮಾಡುವಾಗ ಇಂದ್ರಸಂಬಂಧವಾದ ತೃಚದ (ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳ) ವರನಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಸೂತ್ರದ ಮೊದಲಿನ ಎರಡು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರುತಸೂತ್ರದ ಷಷ್ಠ್ಯ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಅವರ್ಮಹ ಇಂದ್ರ ವೃಷಸ್ಥಿಂ ದ್ರ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತನಾಗಿರುವುದು (ಆ. ೮-೧).

ಅವರ್ಮಹ ಇಂದ್ರ ದಾದೃಹಿ—ಮಹೋ ಮಹತೋ ಮೇಘಸ್ಯ | ಕರ್ಮಣಿ ಷಷ್ಠೀ | ಮಹಾಂತಂ ಜಲಧಾರಿಣಂ ಮೇಘಂ ಮಹಾಂತಂ ವೃತ್ರಂ ನಾ ಅವರವಸ್ತಾತ್ ಆವಾಜ್ಜುಖಂ ದದೃಹಿ ವಿದಾರಯ | ಇಲ್ಲಿ ಮಹಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮಹತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಛಂದಸ್ಸಿನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ತಕಾರಲೋಪವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಷಷ್ಠೀವಿಭಕ್ತಿಗೆ ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಧವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಆದುದರಿಂದ ಮಹಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಹಾಂತಂ ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಇದಕ್ಕೆ ದೊಡ್ಡದಾದ ಮತ್ತು ನೀರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮೇಘವನ್ನು ಅಥವಾ ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ಎಂದರ್ಥಮಾಡಬೇಕು. ಇಂತಹ ಮೇಘವನ್ನು ಅಥವಾ ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು (ನಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಹೊಡೆದು) ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಕೆಡವಿ ನಾಶವಡಿಸು ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ದದೃಹಿ ಶಬ್ದದ ಆದ್ಯಕ್ಷರವು ಛಂದಸ್ಸಿನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಹಿತಾವಾತದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವಾಗಿರುವುದು.

ಶ್ರುಧೀ ನಃ—ನೋಽಸ್ಮದ್ವಾಕ್ಯಂ ಶ್ರುಧಿ ಶೃಣು | ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ ನಾವು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಪ್ರಾರ್ಥನಾ ರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿಟ್ಟು ಕೇಳು ಎಂದು ಋಷಿಯು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವನು. ಛಂದಸ್ಸಿನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರುಧಿ ಶಬ್ದದ ಅಂತ್ಯಕ್ಷರವು ಸಂಹಿತಾವಾತದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವಾಗಿರುವುದು.

ಶುಶೋಚೆ ಹಿ ದ್ಯೌಃ ಕ್ಷಾ ನ ಭೀಷಾ ಅದ್ರಿವಃ—ಅದ್ರಿಶಬ್ದವು ಮೇಘನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೧) ವಜ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವರಿತವಾಗಿರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಅದ್ರಿವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಘವನ್ನು ಅಥವಾ ಶತ್ರುವನ್ನು (ನಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ) ಭೇದಿಸುವ ಇಂದ್ರನೆಂದರ್ಥವು. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಭೂಮಿಯು ವೃಷ್ಟಿಭಾವದಿಂದ (ಮಳೆ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ) ಸಸ್ಯಾದಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೂ ಪೋಷಣೆಗೂ ತೊಂದರೆಯುಂಟಾಗಿ ಯಾವರೀತಿದುಃಖಕ್ಕೀಡಾಗುವುದೋ ಅದೇ ರೀತಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯಭೂತವಾದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವೂ ಕೂಡ ಮನುಷ್ಯರು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಲ್ಲದೆ ದುಃಖಕ್ಕೀಡಾಗುವುದು. ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿರಾದಿಗಳು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ

ಅಗ್ನಿಯ ಮೂಲಕ ನೇರಿ ಅದರಿಂದ ಅವರು ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವರು ಮಳೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸಸ್ಯಾದಿಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂತಹ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಸಸ್ಯಗಳ ಅಭಾವದಿಂದ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳೂ ನೆರವೇರದೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದೂ ಸಹ ಸಿಂತುಹೋಗುವುದು ಅದುದರಿಂದ ಮಳೆ ಇಲ್ಲದೆ ಭೂಮಿಯು ಹೇಗೆ ದುಃಖಕ್ಕೊಳಗಾಗುವುದೋ ಅದರಂತೆ ವೃಷ್ಟ್ಯಭಾವದಿಂದ ಹೆದರಿ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವೂ ದುಃಖಿಸುವುದು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ದ್ಯೌಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ—ದ್ಯೌರ್ದ್ಯುಲೋಕೋ ದೇವಾನಾಮಾಶ್ರಯಭೂತಃ | ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನವಾದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವೆಂದೂ ಕ್ಷಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ—ಕ್ಷೇತಿ ಭೂನಾಮ | ಕ್ಷಾಯಂತಿ ನಿವಸಂತ್ಯ-ಸ್ಯಾಮಿತಿ ಕ್ಷಾಃ ಸರ್ವನಿವಾಶಾಶ್ರಯಭೂಮಿಃ | ಎಂದರೆ ಕ್ಷಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇವತ್ತೊಂದು ವೃದ್ಧಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ನೂತನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೧) ಭೂಮಿಯೆಂದರ್ಥವು. ಕ್ಷಾ ವಾಸಮಾಡು ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವರೂ ವಾಸಮಾಡುವ ಭೂಮಿಗೆ ಕ್ಷಾ ಎಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಎಂದೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ದ್ಯೌಃ ಕ್ಷಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು. ಅಸುರರು, ದ್ಯಾವಾವೃದ್ಧಿಗಳೆಂಬ ಲೋಕದ್ವಯದಲ್ಲಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಲೋಕಕಂಟಕರಾಗಿ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಘ್ನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದನ್ನು ದ್ಯಾವಾವೃದ್ಧಿಗಳು ಸಹಿಸಲಾರದೆ ದುಃಖಿಸುವವು ಎಂಬ ಈ ನನ್ನ ವಾದಾರ್ಥವನ್ನು ಆಲಿಸು ಎಂದು ಋಷಿಯು ವಿವರಿಸಿರುವನು.

ಘೃಣಾತ್ ನ ಭೀಷಾ ಅದ್ರಿವಃ—ದ್ಯಾವಾವೃದ್ಧಿಗಳು ಹೆದರಿದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಋ. ಸಂ. ೧-೯೫-೧ ರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪೂರ್ವೇತಿಹಾಸವನ್ನು ಉದಾಹರಣೆ ಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು —

ಹೇ ಅದ್ರಿವಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ಭಕ್ಷಕ | ಯದ್ವಾ | ಅದ್ರಿವಃಪ್ರಃ | ತೇನ ತದ್ವನ್ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ಘೃಣಾದ್ಭೀಷಾ ನ ದೀಪ್ತಾದಗ್ನೇರ್ಮೂರ್ತ್ಯಂತರಾತ್ತ್ವಷ್ಟುರ್ಭೀತ್ಯೇವ | ತ್ವಷ್ಟುರ್ಭೀತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಂ ಯಥಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ ಶೋಚತತ್ತದ್ವತ್ | ಅತ್ರೇತಿಹಾಸಮಾಹುಃ | ಪೂರ್ವಂ ಜಗತಿ ಮಹಾಂಧಕಾರೇಣಾವೃತೇ ಸತಿ ದೇವಾ ನಿಚಿಂತ್ಯಾಗ್ನಿಂ ಪ್ರಾರ್ಥಿತವಂತಃ | ಸ ಚ ತ್ವಷ್ಟುರೂಪೇಣ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಭ್ಯಾಂ ಸಕಾಶಾತ್ತನೋ ವ್ಯುದಸ್ಯನ್ನದಶದ್ಯತ | ತಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ ಬಿಭೃತುರಿತಿ | ಸ ಚೋಭೇ ತ್ವಷ್ಟುರ್ಭಿಭೃತುಃ —

ಉಭೇ ತ್ವಷ್ಟುರ್ಭಿಭೃತುರ್ಜಾಯಮಾನಾತ್ಪ್ರತೀಚೀ ಸಿಂಹಂ ಪ್ರತಿ ಜೋಷಯೇತೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೫-೫)

ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲಾ ಅಂಧಕಾರದಿಂದ (ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ) ಆವೃತವಾಗಿದ್ದಾಗ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ನೇರಿ ಮಂತ್ರಾ ಲೋಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಈ ಅಂಧಕಾರ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು. ಆಗ ಅಗ್ನಿಯು ತ್ವಷ್ಟು ರೂಪದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ತನ್ನ ಜಾಜ್ಜಲ್ಯಮಾನವಾದ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಬೆಳಕಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು, ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜಾಜ್ಜಲ್ಯಮಾನವಾಗಿ ಉರಿಯು ತಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯ ಭಯಂಕರಾಕಾರವನ್ನು ನೋಡಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಹೆದರಿ ನಡುಗಿದವು ಎಂದು ಉಭೇ ತ್ವಷ್ಟುರ್ಭಿಭೃತುಃ ಎಂಬ ಋಕ್ಸನ್ನಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ಈಗ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುವ (ಅಥವಾ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಬಹುದಾದ (ವೃಷ್ಟ್ಯಭಾವದಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ತ್ವಷ್ಟುರೂಪದಿಂದಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಂಡು

ಹೆದರಿದಂತೆ ಈಗಲೂ ಹೆದರಿ ದುಃಖಿಸುವವು ಎಂದು ವೃಷ್ಟಾಂತ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಿವರಿಸುವರು. ಅಥವಾ ಘೃಣ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಅಗ್ನಿಯೆಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಅಂತಹ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಹೆದರಿ ನಡುಗಿದವೆಂದು,

ಅರೇಜೇತಾಂ ರೋದಸೀ ಹೋತ್ಯವೂರ್ಯೇಽಸಘ್ನೋರ್ಭಾರಮಯೇಜೋ ಮಹೋ ವಸೋ |

(ಋ ಸಂ ೧-೩೧-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಎಲೈ ವಜ್ರಧಾರಿಯಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಮೇಘಗಳನ್ನು ಪ್ರಹರಿಸಿ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ದುಃಖವನ್ನು ಸರಿಹರಿಸೆಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಶುಷ್ಕಿಂತನೋ ಹಿ ಶುಷ್ಕಿಭಿಃ ವಧೈರುಗ್ರೇಭಿರೀಯಸೇ—ಶುಷ್ಕ ಶಬ್ದವು ಓಜಃ ವ ಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇವುತೈಂಟು ಬಲನಾನುಗಳಲ್ಲಿ ವರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಶುಷ್ಕಂ ಎಂದರೆ ಬಲವೆಂದರ್ಥವು. ಶುಷ್ಕ-ಮಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಶುಷ್ಕೀ ತೈಃ ಶುಷ್ಕಿಭಿಃ | ಅತಿಶಯೇನ ಶುಷ್ಕೀ ಶುಷ್ಕಿಂತಮಃ | ಬಲವುಳ್ಳವನಿಗೆ ಶುಷ್ಕೀ ಎಂದೂ ಅಂತಹ ಬಲಶಾಲಿಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವನಿಗೆ ಶುಷ್ಕಿಂತಮಃ ಎಂದೂ ಹೆಸರು. ಇಂದ್ರನು ಬಲವುಳ್ಳವರಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅತ್ಯಂತ ಹೆಚ್ಚಾದ ಬಲವುಳ್ಳವನು. ಇಂತಹ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಶತ್ರುವಧ ರೂವವಾದ ಸಮುಪ್ತ ಉವಾಯುಗಳಿಂದಲೂ ಯುಕ್ತನಾಗಿ ಶತ್ರುಗಳ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ (ಅವರ ನಾಶಾರ್ಥವಾಗಿ) ಹೋಗುವೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಪೂರುಷಘ್ನಃ—ಪೌರುಷೋಪೇತಾನಾಂ ಯಜನಸಮರ್ಥಾನಾಮಹನನಃ | ಪುರುಷಘ್ನ ಎಂದರೆ ಪುರುಷರನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡುವವನು. ಅಪೂರುಷಘ್ನಃ ಎಂದರೆ ಪುರುಷರನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡದಿರುವವನು. ಎಂದರೆ ಶೌರ್ಯವರಾಕ್ರಮಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದವರೂ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರೂ ಆದ ಸತ್ಪುರುಷರನ್ನು ಕೊಲ್ಲದಿರುವ (ಇಂದ್ರನು) ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಪ್ರತೀತ—ಅವಸನ್ನೈ ರಕ್ಷಃಪ್ರಭೃತಿಭಿರಪ್ರತಿಗತ ಯುದ್ಧೇ ಶತ್ರುಭಿರನಾಕ್ರಾಂತ | ಯದ್ವಾ | ಸತ್ತ್ವೇಭಿಃ ಪ್ರಾಣಭಿರಸಂಸ್ಕೃತಮನಸ್ಕೈರನಧಿಗತ | ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಎದುರಾಗುವ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಜಯಿಸಲಶಕ್ಯನಾದ ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚು ತಿಳುವಳಿಕೆ (ಬುದ್ಧಿ) ಇಲ್ಲದ ಮಂದಮತಿಗಳಾದ ಜನರಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದಿರುವ ಎಂದರ್ಥವು. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳು ಇವನನ್ನು ಸಮೀಪಿಸುವುದು ಸಹ ಕಷ್ಟವು ಇನ್ನು ಜಯಿಸುವುದೆಂತು ? ಆದುದರಿಂದ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಇವನು ಅಜೇಯನು ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನೂ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ ಸಾಧಾರಣ ಜನರು ಅರಿಯಲಾರರು. ಜ್ಞಾನಿಗಳೂ, ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುವ ಸತ್ಕರ್ಮನಿಷ್ಠರೂ ಮಾತ್ರವೇ ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬಲ್ಲರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ತ್ರಿಸಪ್ತೈಃ ಶೂರ ಸತ್ತ್ವೇಭಿಃ—ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ತ್ರಿಸಪ್ತೈಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತ್ರಿಭಿಃ ಸಪ್ತಭಿರ್ವಾ ಮೂರು ಅಥವಾ ಏಳು ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಆದರೆ ಈ ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮೂರು ಸಲ ಏಳು ಎಂದರೆ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ Wilson ವಂಡಿತನು—

ತ್ರಿಸಪ್ತಭಿಃ ಶೂರ ಸಪ್ತಭಿಃ | The Scholiast explains it ತ್ರಿಭಿಃ ಸಪ್ತಭಿರ್ವಾ ಅನುಚರೈಃ but gives no further interpretation ; Indra's followers, the Maruts are forty-nine, so that they cannot be intended ; and ಸಪ್ತಭಿಃ must mean something else perhaps an allusion is intended to the seven platters to Maruts repeated at the three daily rites or attended by the beings i.e. the Maruts, to 'whom the thrice seven offerings are presented. ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವನು.

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅನಃ—ಪೂರ್ವಾರ್ಧರಾವರಾಣಾಮಸಿ ಪುರಥವಶ್ಚೈಷಾಂ (ವಾ. ಸೂ. ೫-೩-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ವಾತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಸಿವ್ರತ್ಯಯ. ಅದು ಸರವಾದಾಗ ವ್ರತೈತಿಗೆ ಅವ್ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಅವನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಅನ್ನುರೂಧರವರಿತ್ಯುಭಯಥಾ ಛಂದಸಿ (ವಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇಫಾದೇಶ.

ಮಹಃ—ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು ಕ್ವಿಪ್ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ವ್ರತ್ಯಯ. ವಷ್ಠೀ ಏಕ ವಚನಾಂತರೂಪ ಸಾವೇಕಾಚಸ್ತುತೀಯಾದಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಭಕ್ತಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಷ್ಠೀ ಬಂದಿದೆ.

ದಧ್ಯಹಿ—ದಧ್ಯ ವಿದಾರಣೇ. ಧಾತು. ಬೋಹಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಝ ಆದೇಶ. ಶ್ಲಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಚಾದಿಲೋಪೇ ವಿಭಾಷಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ವ್ರತೀವೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಅಸಿತ್ವವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ವ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ರುಧಿ—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ. ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಹಿ ವ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಶ್ರುಶೃಣು ಸ್ವಾಕೃ—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಧಿ ಆದೇಶ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ವ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಬಿತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತದ ವರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವೈಚೋತಸ್ತೀಜಃ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶುಶೋಚ—ಶುಚಿ ಶೋಕೇ ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲಿಟ್. ವ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪಿಗೆ ಣಲಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ ವ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೋವಧೆಗೆ ಗುಣ ವ್ರತ್ಯಯ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ರತ್ಯಯದ ವೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಾಃ—ಪ್ರೈಚೈ, ಪೈ ಪ್ರಯೇ ಧಾತು. ಕ್ವಾಯಂತಿ ನಿನಸಂತಿ ಅನ್ಯಾಮಿತಿ ಕ್ವಾಃ. ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್ ವ್ರತ್ಯಯ. ಆದೇಶ ಉಪದೇಶೇಶಿತಿ (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ವ.

ಶುಷ್ಕಿಂತಮಃ—ಶುಷ್ಕ ಲೋಪನೇ. ಧಾತು. **ಅವಿಸಿವಿ**—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಶುಷ್ಕ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಶುಷ್ಕೀ. ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತಿರಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದರ ಮೇಲೆ ತಮವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಇಕಾರಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವಧ್ಯಃ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. **ಹನ್ತ್ವ ವಧಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ವಧಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಪ್ಪರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಈಯಸೇ—ಈಜ್ ಗತೌ. ಧಾತು. ದಿನಾದಿ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಧಾನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಭಾಸಃ ಸೇ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸೇ ಆದೇಶ. **ದಿನಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಯನ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಯನ್ ವಿಕರಣ. **ಹಿ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. **ತಾಸ್ಯನು ವಾತ್ತೇತ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ವಿಕರಣ ನಿಶ್ಚಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪ್ರತೀತಃ—ಇಕ್ ಸ್ಮರಣೇ. ಧಾತು. ಕ್ರವ್ರತ್ಯಯ. ಸಂಬುಧಿಯಲ್ಲಿ ಅಮಂತ್ರಿತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ವನೋತಿ ಹಿ ಸುಸ್ವನ್ನಯಂ ಪರೀಣಸಃ ಸುನ್ವಾನೋ ಹಿ ಸ್ಮಾ ಯಜತ್ಯವ
ದ್ವಿಷೋ ದೇವಾನಾಮವ ದ್ವಿಷಃ |

ಸುನ್ವಾನ ಇತ್ಸಿಷಾಸತಿ ಸಹಸ್ರಾ ವಾಜ್ಯವೃತಃ |

ಸುನ್ವಾನಾಯೇಂದ್ರೋ ದದಾತ್ಯಾಭುವಂ ರಯಿಂ ದದಾತ್ಯಾಭುವಂ || ೭ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ವನೋತಿ | ಹಿ | ಸುಸ್ವನ್ | ಪ್ತಯಂ | ಪರೀಣಸಃ | ಸುನ್ವಾನಃ | ಹಿ | ಸ್ಮಾ | ಯಜತಿ | ಅವ | ದ್ವಿಷಃ |
ದೇವಾನಾಂ | ಅವ | ದ್ವಿಷಃ |

ಸುನ್ವಾನಃ | ಇತ್ | ಸಿಷಾಸತಿ | ಸಹಸ್ರಾ | ವಾಜೀ | ಅವೃತಃ |

ಸುನ್ವಾನಾಯ | ಇಂದ್ರಃ | ದದಾತಿ | ಆಭುವಂ | ರಯಿಂ | ದದಾತಿ | ಆಭುವಂ || ೭ ||

" ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪ್ರಾತಃಸವನೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛೇಂಸಿನಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧತಯಾಚ್ಯಾಯಾಃ ಪುರಸ್ತಾದ್ವನೋತಿ ಹೀತೈಷಾ ಪ್ರಕ್ಷೇಪಣೀಯಾ | ತತ್ಪ್ರವ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರಿತಂ | ವನೋತಿ ಹಿ ಸುಸ್ವಸ್ವಯಂ ಪರಿಣಿಸೋ ಮೋ ಪು ಮೋ ಅಸ್ಮದಭಿ ತಾನಿ ಪಾಂಸ್ಯಾ | ಅ. ೮-೧ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಸುಸ್ವನ್ ತ್ವಾಮುದ್ವಿಶ್ಯಾಭಿಷವಂ ಕುರ್ವನ್ಯಜಮಾನಃ | ಕ್ಷಯಂ ಸರ್ವೈರ್ವರ್ವಶ್ವವ್ಯಂ ಗಂತವ್ಯಂ ವಾ ಗೃಹಂ ವನೋತಿ ಹಿ | ತ್ವತ್ಪ್ರಸಾದಾಶ್ಚಂಭಜತೇ | ಹಿಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧೈರ್ಭಃ | ಕಿಂಚಿ ಸುನ್ಮಾನೋ ಹಿ ಸೋಮಯಾಗಂ ಕುರ್ವಾಣ ಏವ ಪರಿಣಿಸಃ ಪರಿತೋ ನದ್ಧಾನ್ ಸಂಬದ್ಧಾನ್ ದ್ವಿಷೋ ದ್ವೇಷ್ಠ್ಯ ನವ ಯಜತಿ | ನಾಶಯತಿ | ನ ಕೇವಲಂ ಯಾಗದ್ವೇಷಿಣಃ ದೇವಾನಾಂ ದ್ವಿಷೋಽಪ್ಯವ ಯಜತಿ | ಕಿಂಚಿ ಸುಸ್ವಾನ ಇದಭಿಷವೋಪಲಕ್ಷಿತಂ ಯಾಗಂ ಕುರ್ವಾಣೋ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವತ್ಪ್ರಸಾದಾದ್ಜೀವಾಜವಾನನ್ನ- ವಾನ್ ಅವೃತಃ ಪರೈರನಾಕ್ರಾಂತಃ ಸನ್ ಸಹಸ್ರಾ ಸಹಸ್ರಾಣ್ಯಪರಿಮಿತಾನಿ ಗವಾದಿಧನಾನಿ ಸಿಷಾಸತಿ | ಸಾಧಯಿತುಂ ಸಂಭಕ್ತುಂ ವೇಚ್ಛತಿ || ಸನೇಃ ಸನಿ ಸನೀವಂತರ್ಥೇತಿ ವಿಕಲ್ಪನಾದಿದಿಭಾವೇ ಜನಸನಖ- ನೇತ್ಯಾತ್ಮಂ || ಕೇನೇದಂ ಲಭ್ಯತ ಇತಿ ತತ್ರಾಹ | ಸುನ್ಮಾನಾಯೇಂದ್ರಮುದ್ವಿಶ್ಯ ಸೋಮಯಾಗಂ ಕುರ್ವಾಣಾಯ ಯಜಮಾನಾಯ ವಾಯಮಿಂದ್ರ ಆಭುವಂ ಸಮಂತಾದ್ಭವನತೀಲಂ ತಥಾಭುವಂ ಪುನರ್ಭವನತೀಲಮತಿಶಮ್ಯದ್ಧಂ ರಯಿಂ ಗವಾದಿರೂಪಂ ಧನಂ ದದಾತಿ | ಪ್ರಯೇಚ್ಛತಿ | ತಸ್ಮಾತ್ಸುನ್ಮಾನಃ ಸಿಷಾಸತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ ಇಂದ್ರ— ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ಸುಸ್ವನ್—(ನಿನಗೋಸ್ಕರ) ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ ಯಜ ಮಾನನು | ಕ್ಷಯಂ—ವಂತಿಯನ್ನು (ಮನೆಯನ್ನು) | ವನೋತಿ ಹಿ—(ನಿನ್ನ ವ್ರಸಾದದಿಂದ) ವಡೆಯುತ್ತಾನೆ | ಸುನ್ಮಾನಃ ಹಿ—ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವವನು | ಪರಿಣಿಸಃ—ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ | ದ್ವಿಷಃ—ಶತ್ರು ಗಳನ್ನು | ಅವ ಯಜತಿ ಸ್ಮ—ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ | (ಅದೂ ಅಲ್ಲದೇ) ದೇವಾನಾಂ—ದೇವತೆಗಳ | ದ್ವಿಷಃ— ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ಅವ (ಯಜತಿ)—ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ | ಸುನ್ಮಾನಾಯ—(ಇಂದ್ರನನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ) ಯಾಗ ಮಾಡು ವವನಿಗೆ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಆ ಭುವಂ—ಸಮೃದ್ಧವಾದ | ರಯಿಂ—ಗವಾದಿ ಧನವನ್ನು | ದದಾತಿ— ಕೊಡುತ್ತಾನೆ | ಆ ಭುವಂ—ಪ್ರಭೂತವಾದ (ಧನವನ್ನು) ದದಾತಿ—ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ | (ಆದುದರಿಂದ) ಸುನ್ಮಾನಃ ಇತ್—ಸೋಮಯಾಗ ಮಾಡುವವನೇ | ವಾಜೀ—(ನಿನ್ನ ವ್ರಸಾದದಿಂದ) ಅನ್ನವುಳ್ಳವನು | ಅವೃತಃ—(ಇತರರಿಂದ) ಅಜೇಯನೂ (ಆಗಿ) | ಸಹಸ್ರಾ—ಅಪರಿಮಿತವಾದ (ಗವಾದಿ ಧನವನ್ನು) | ಸಿಷಾಸತಿ— ವಡೆಯಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, (ನಿನ್ನನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ) ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವವನು ವಾಸಂಧ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಸೋಮಯಾಗ ಮಾಡುವವನು ತನ್ನ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾನೆ, (ಮತ್ತು) ದೇವತೆಗಳ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಸೋಮಯಾಗ ಮಾಡುವವನಿಗೇ ಇಂದ್ರನು ಅಪಾರವಾದ ಗವಾದಿಧನವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. ಆದುದರಿಂದಲೇ, ಸೋಮಯಾಗಕರ್ತೃವು, ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, (ನಿನ್ನನ್ನು ಗ್ರಹದಿಂದ) ಅನ್ನವುಳ್ಳವನೂ, (ಇತರರಿಂದ) ಅಜೇಯನೂ ಆಗಿ, ಅಮಿತವಾದ ಧನವನ್ನು ಪಡೆಯಲಿಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

Offering libations (the worshippcr) obtains a (safe) asylum : offering libations, he destroys his prostrate foes ; (he destroys) the enemies of the gods : abounding with food, and unsubdued (by adversaries), he hopes to attain, when offering libations, infinite (riches), for Indra grants to him who offers libations whatever there is (that he desires) ; he grants (him) accumulated wealth.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪ್ರಾತಸ್ಸವನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸಿ ಎಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಪ್ರಸ್ಥಿತಯಾಜ್ಯಾ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ವನೋತಿ ಹಿ ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಷಷ್ಠ್ಯ ಎಂಬ ಖಂಡದ ವನೋತಿ ಹಿ ಸುಸ್ತನ್ ಹ್ವಯಂ ಪರೀಣಸೋ ಮೋ ಷು ವೋ ಆಸ್ಮದಭಿ ತಾನಿ ಪೌಂಸ್ಯಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿರುವುದು (ಆ. ೮-೧)

ಈ ಋಕ್ವಿನ ಅರ್ಧವು ವಿಶದವಾಗಿರುವುದು ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ನೋಮರಸವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವವನಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಕೊಡುವ ಗವಾದಿಧನಗಳ ಮತ್ತು ಶತ್ರುಜಯಾದಿಗಳ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಋಷಿಯು ಉಪಸಂಹಾರರೂಪವಾಗಿ ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವನು.

ವನೋತಿ ಹಿ ಸುಸ್ತನ್ ಹ್ವಯಂ—ಹ್ವಯಂ ಎಂದರೆ ಸರ್ವೈರ್ವಸ್ತವ್ಯಂ ಗಂತವ್ಯಂ ವಾ ಗೃಹಂ—ಸಮಸ್ತರೂ ವಾಸವಾಗುವ ಅಥವಾ (ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ಹೋಗಬೇಕೆಂದವೇಕ್ಷಿಸುವ ಗೃಹವೆಂದರ್ಥವು. ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದವು ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು. ಇಂದ್ರನನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಸೋಮಾಭಿಷವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಆ ನೋಮರಸವನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನು (ಅಥವಾ ಪುರುಷನು) ತಾನು ವಾಸಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಗೃಹವನ್ನು ಪಡೆಯುವನೆಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಪರೀಣಸಃ ಸುನ್ಯಾನೋ ಹಿ ಸ್ಮ ಯಜತಿ ಅವ ದ್ವಿಷಃ ದೇವಾನಾಂ ಅವ ದ್ವಿಷಃ—ಕಿಂಚಿ ಸುನ್ಯಾನೋ ಸೋಮಯಾಗಂ ಕುರ್ವಾಣ ಏವ ಪರೀಣಸಃ ಪರಿತೋ ನದ್ವಾನ್ ಸಂಬದ್ವಾನ್ ದ್ವಿಷೋ ದ್ವೇಷ್ಯಃ—ನವ ಯಜತಿ ನಾಶಯತಿ | ನ ಕೇವಲಂ ಯಾಗದ್ವೇಷಿಣಃ ದೇವಾನಾಂ ದ್ವಿಷೋಽಸ್ಯವ ಯಜತಿ | ಇದಲ್ಲದೆ ಇಂದ್ರನ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಸೋಮಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡುವ ಪುರುಷನು ತನ್ನ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ತನಗೆ ಶತ್ರುಗಳಾದವರನ್ನೂ, ದೇವತೆಗಳ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ಸಹ ನಾಶಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನಾಗುವನು.

ಸುನ್ಯಾನ ಇತ್ಥಿಷಾಸತಿ ಸಹಸ್ರಾ ವಾಜ್ಯವೃತಃ—ಮತ್ತು ಸೋಮಯಾಗ ಮಾಡುವ ಪುರುಷನು ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅನ್ನವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ, ಶತ್ರುಬಾಧಾರಹಿತನಾಗಿಯೂ ಆಗುವನು. ವಾಜವೆಂದರೆ ಅನ್ನವು ಅಥವಾ ಆಹಾರವು (ಸಿ. ೩-೯) ನೌಜ್ ವರಣೇ—ಆವರಿಸು ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ವೃತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಎಂದೂ, ಅವೃತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತದ್ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಆವರಿಸಲ್ಪಡದಿರುವ, ಮುಕ್ತಲ್ಪಡದಿರುವ ಎಂದರೆ, ಶತ್ರುಗಳ ಬಾಧೆಗೊಳಗಾಗದಿರುವ ಎಂದೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಸಹಸ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಹಸ್ರಾಣ್ಯಪರಿಮಿತಾನಿ—ಬಹಳವಾದ, ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ಎಂದರ್ಥವು.

ಸುನ್ಯಾನಾಯ ಇಂದ್ರಃ ದದಾತಿ ಆಭುವಂ ರಯಿಂ ದದಾತಿ—ಇಂದ್ರನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಸೋಮಾಭಿಷವ ವನ್ನು ಮಾಡುವ ಪುರುಷನಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಗೋವುಗಳು, ಗೃಹಗಳು, ಅನ್ನವು ಇವುಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಧನವನ್ನು ಸಮೃದ್ಧಿಯಾಗಿ ಕೊಡುವನು ಎಂದು ಋಷಿಯು ಇಂದ್ರನ ಉದಾರಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡಿರುವನು.

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ವನೋತಿ—ವನ ಸಂಭಕ್ತಾ. ಧಾತು. ಶ್ವವಿಕರಣ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾಧಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸುನ್ಯನಃ—ಸುಜ್ಞ ಅಭಿಷವೇ. ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ವಾದೇಶ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ **ಸುನ್ಯಾನಃ** ಎಂಬಲ್ಲಿ ಲಟಿಗೆ ಶಾನಚಾದೇಶ **ಚಿತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸರೀಣಸಃ—ಣನ ಕೌಟಿಲ್ಯೇ ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. **ಕ್ವಿಪ್ ಚ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ **ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚ** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವನದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. **ಉಪಸರ್ಗಾದ ಸಮಾಸೇಽಪಿ**—(ವಾ. ಸೂ. ೮-೪-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣತ್ವ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜತಿ—ಹಿ ಚ (ವಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಪ್ ತಿಪ್ ಅನುದಾತ್ವ ನಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದ್ವಿಷಃ—ದ್ವಿಷ ಅಪ್ರೀತೌ. ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹು ವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಿವಾಸತಿ—ಷಣ ಸಂಭಕ್ತಾ | ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸತ್ವ. **ಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಃ**—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ನನ್. **ಸನೀವಂತರ್ಥಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ ವಿಕಲ್ಪಿತವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಜನಸನಖನಾಂ ಸನ್ಯಾಝಲೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ವ. **ಸನ್ಯಾಝಲೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತ್ವ. ಅತಿಬಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಹಸ್ರಾ—ಸಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶಿ ಅದೇಶ ಬಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಶೇತ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲುಕ್.

ಅವೃತಃ—ವೃಜ್ ವರಣೇ. ಧಾತು. ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ ನಜ್ಞ ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾನ. ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥಃ—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ವ್ರಕ್ಯತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದದಾತಿ—ಡುದಾಜ್ ದಾನೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ॥ ೭ ॥

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನೂರ ಮೂವತ್ತಮೂರನೇ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು

ನೂರ ಮೂವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ವಿಂಶೇನುವಾಕೇ ಷಟ್ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ತತ್ತ್ವಾ ತ್ವಾ ಜುವ ಇತಿ ಷಡ್ಯಚಂ ಪ್ರಥಮಂ
ಸೂಕ್ತಂ ಪಾರುಚ್ಛೇಪಮಾತ್ಯಷ್ಟಂ | ತ್ವಂ ನೋ ವಾಯವಿತ್ಯಂತ್ಯಾಷ್ಟಿಶ್ಚತುಃಷಷ್ಟ್ಯಕ್ಷರಾ | ವಾಯವ್ಯಂ
ತ್ವಿತ್ಯುಚ್ಯಮಾನತ್ವಾದಿದಮುತ್ತರಂ ಚ ವಾಯುದೇವತ್ಯಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮಣಿಕಾ | ಆ ತ್ವಾ ಷಡ್ವಾಯವ್ಯಂ
ತ್ವಂತ್ಯಾಷ್ಟಿ ರಿತಿ || ವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ ||

ಅನುವಾದವು—ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಇವತ್ತನೆಯ ಅನುವಾಕವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು.
ಈ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಅರು ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಆ ತ್ವಾ ಜುವಃ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಮೊದಲನೆಯದು
ಇದರಲ್ಲಿ ಅರು ಷಕ್ಯಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ವರುಚ್ಛೇಪನು ಋಷಿಯು. ವಾಯುವು ದೇವತೆಯು ಅತ್ಯಷ್ಟಿ
ಭಂದಸ್ಸು. ತ್ವಂ ನೋ ವಾಯೋ ಎಂಬ ಅರವತ್ತುನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಯು ಅಷ್ಟಿ ಎಂಬ
ಭಂದಸ್ಸಿನದು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ವಾಯವ್ಯಂ ತು ಎಂದು ಹೇಳಿ ತುಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ
ಈ ಸೂಕ್ತವೂ ಮುಂದಿನ ಸೂಕ್ತವೂ ವಾಯುದೇವತಾಕವು. ಮತ್ತು ಆ ತ್ವಾ ಷಡ್ವಾಯವಂ ತ್ವಂತ್ಯಾಷ್ಟಿಃ ಎಂದು
ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು.

ಸೂಕ್ತ—೧೩೪

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೨೦ || ಸೂಕ್ತ—೧೩೪ ||

ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೧ || ವರ್ಗ—೨೩ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೬ ||

|| ಋಷಿಃ—ಪರುಚ್ಛೇಪೋ ದೈವೋದಾಸಿಃ ||

|| ದೇವತಾ—ವಾಯುಃ ||

|| ಭಂದಃ—೧—೫ ಅಃ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾತಃ ||

ಆ ತ್ವಾ ಜುವೋ ರಾರಹಾಣಾ ಅಭಿ ಪ್ರಯೋ ವಾಯೋ ವಹಂತಿಹ

ಪೂರ್ವಸೀತಯೇ ಸೋಮಸ್ಯ ಪೂರ್ವಸೀತಯೇ |

ಉರ್ಧ್ವಾ ತೇ ಅನು ಸೂನ್ಯತಾ ಮನಸ್ತಿಷ್ಠತು ಜಾನತೀ |

ನಿಯುತ್ವತಾ ರಥೇನಾ ಯಾಹಿ ದಾವನೇ ವಾಯೋ ಮುಖಸ್ಯ ದಾವನೇ || ೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅ | ತ್ವಾ | ಜುವಃ | ರರಹಾಣಾಃ | ಅಭಿ | ಪ್ರಯಃ | ವಾಯೋ ಇತಿ | ವಹಂತು | ಇಹ |

ಪೂರ್ವಪೀತಯೇ | ಸೋಮಸ್ಯ | ಪೂರ್ವಪೀತಯೇ |

ಉರ್ಧ್ವಾ | ತೇ | ಅನು | ಸೂನೃತಾ | ಮನಃ | ತಿಷ್ಠತು | ಜಾನತೀ |

ನಿಯುತ್ಸತಾ | ರಥೇನ | ಅ | ಯಾಹಿ | ದಾವನೇ | ವಾಯೋ ಇತಿ | ಮುಖಸ್ಯ | ದಾವನೇ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ವಾಯೋ ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ಜುವೋ ಗಮನಶೀಲಾ ರರಹಾಣಾಃ ಶೀಘ್ರಗಾಮಿನೋ ಬಲವಂತೋ ವಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾನ್ನಿಯುತ್ಸಂಜ್ಞಾ ಕಾ ಆಶ್ವಾಃ || ರಹಿ ಗತೌ | ಲಿಟಃ ಕಾನಚ್ | ಭಾಂದಸೋಽನುನಾಸಿಕ-
ಲೋಪಃ || ಇಹಾಸ್ತಿನೃಜ್ಞೇ ಪ್ರಯಶ್ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿ ಹರ್ವಿರ್ವಕ್ಷಣಮನ್ವಂ ವಹಂತು | 'ಪ್ರಾಪ-
ಯಂತು | ಕಿಮರ್ಥಂ | ಪೂರ್ವಪೀತಯೇ ಪೂರ್ವವತ್ಪಾನಾಯ | ಪುನಃ ಕಿಮರ್ಥಂ | ಪೂರ್ವಪೀತಯೇ
ಇತರದೇವೇಭ್ಯಃ ಪುರಾ ಪಾನಾಯ || ಮರುದ್ವೈಧಾದಿತ್ವಾತ್ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ || ಕಿಂಚಿ ಹೇ
ವಾಯೋ ತೇ ತವ ಸಂಬಂಧಿ ಮನೋಽನು ಸೂನೃತಾ ಪ್ರಿಯಸತ್ಯಾತ್ಮಿಕಾ ಸ್ತುತಿರೂಪಾಸ್ಮದೀಯಾ ವಾಕ್
ತಿಷ್ಠತು | ಅಶ್ರಿತೃ ಸರ್ವದಾ ವರ್ತತಾಂ | ಹರ್ಷಯತ್ಪ್ರತ್ಯರ್ಥಃ | ಸೂನೃತೇತಿ ವಾಜ್ಞಾಮ ಸೂನೃತಾ
ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ತನ್ನಾಮಸೂಕ್ತತ್ವಾತ್ | ಉರ್ಧ್ವೇನ್ನತಾ ತಥಾ ಜಾನತೀ ತವ ಗುಣಾನ್ನಿಶೇಷೇಣಾವಗಚ್ಛಂತೀ |
ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥಂ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥಂ ಚಿ ಹೇ ವಾಯೋ ಮುಖಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ದಾವನೇ ದಾತವ್ಯಾಯ
ಹವಿಷೇ ತಸ್ತೀಕಾರಾಯ | ಪುನಃ ಕಿಮರ್ಥಂ | ದಾವನೇಽಸ್ಮಭ್ಯಮಭಿಮತದಾನಾಯ || ಉಭಯತ್ರ
ದದಾತೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ಭಾವೇ ಚಿ ಕ್ರಮೇಣೌಣಾದಿಕೋ ವನಿಃ | ಭಾಂದಸ ಉಪಧಾಲೋಪಃ || ನಿಯುತ್ಸತಾ
ರಥೇನ ನಿಯುದ್ಧಿಯುಕ್ತೇನ ರಥೇನಾ ಯಾಹಿ | ಆಗಚ್ಛ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವಾಯೋ-ಎಲೈ ವಾಯುವೇ | ತ್ವಾ-ನಿನ್ನನ್ನು | ಜುವಃ-ಗಮನಶೀಲಗಳಾದ ಮತ್ತು | ರರಹಾಣಾಃ-
ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಗಳಾದ (ಬಲಿಷ್ಠವಾದ) ಅಶ್ವಗಳು | ಇಹ ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಪ್ರಯಃ ಅಭಿ-ಹರ್ವಿರ್ವಕ್ಷಣವನ್ನು
ಉದ್ದೇಶಿಸಿ | ಪೂರ್ವಪೀತಯೇ-ಪೂರ್ವದಂತೆ (ಸೋಮರಸವನ್ನು) ವಾನಮಾಡಲು | ಆ ವಹಂತು-ಕರೆದುಕೊಂಡು
ಬರಲಿ | ಸೋಮಸ್ಯ-ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಪೂರ್ವಪೀತಯೇ-(ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತ) ಮುಂಚೆ ಪಾನ
ಮಾಡಲು | (ವಹಂತು-ನಿನ್ನನ್ನು ಕರತರಲಿ) | (ಕಿಂಚಿ-ಮತ್ತು) | (ಹೇ ವಾಯೋ-ಎಲೈ ವಾಯುವೇ)
ಉರ್ಧ್ವಾ-ಉತ್ತಮವೂ | ಜಾನತೀ-(ನಿನ್ನ ಗುಣಗಳನ್ನು) ತಿಳಿದಿರುವುದೂ | ಸೂನೃತಾ-ಪ್ರಿಯವೂ,
ಸತ್ಯವೂ, (ಅದ ಸುತ್ತಿ ರೂಪವಾದ ನಮ್ಮ ವಾಕ್ಯವು) | ತೇ-ನಿನ್ನ | ಮನಃ ಅನು-ಅನಸ್ಸಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ

ತಿಷ್ಠತು—ಇರಲಿ ! ವಾಯೋ—ಎಲೈ ವಾಯುವೇ ! ಮುಖಸ್ಯ—ಯಜ್ಞದ(ಲ್ಲಿ) | ದಾವನೇ—ದಾತವ್ಯವಾದ
(ಹವಿರಾದಿಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರ) ಮತ್ತು | ದಾವನೇ—(ನನುಗೆ ಅಭಿಮತವಾದುದನ್ನು) ದಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ |
ನಿಯುತ್ಸತಾ—ನಿಯುತ್ತುಗಳೆಂಬ (ವಾಯುವಿನ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದ | ರಥೇನ-ರಥದಿಂದ | ಆ ಯೋಹ—ಬಾ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ವಾಯುವೇ, ಗಮನಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವೂ, ತೀವ್ರಗಾಮಿಗಳೂ (ಬಲಿಷ್ಠವೂ) ಆದ ಅಶ್ವಗಳು ಈ (ನಮ್ಮ) ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳನ್ನು (ಸ್ವೀಕರಿಸಲು) ಮತ್ತು (ನೋಮರಸವನ್ನು) ಪೂರೈದಂತೆ ಪಾನಮಾಡಲು, ಕರತರಲಿ, (ವಾಯುವೇ) ಶ್ರೇಷ್ಠವೂ, (ನಿನ್ನ ಗುಣಗಳನ್ನು) ಚನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದೂ ಇರುವ ನಮ್ಮ ಪ್ರಿಯ ಮತ್ತು ಸತ್ಯವಾದ (ಸ್ತುತಿ) ವಾಕ್ಯಗಳು ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹರ್ಷದಾಯಕವಾಗಲಿ, ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ದಾತವ್ಯವಾದ (ಹವಿರಾದಿ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರ), (ನನುಗೆ ಅಭಿಮತವಾದುದನ್ನು) ದಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರಲೂ, ನಿಯುತ್ತುಗಳೆಂಬ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ರಥದಲ್ಲಿ ಬಾ

English Translation

'Let your swift coursers, Vayu, bring you quickly hither, that you may be the first to drink; the first (of the gods) to drink of the Soma libation. May our upraised, discriminating, and sincere (praise) be acceptable to your mind: come with your steed-yoked car for (the libation) to be presented to you; come, Vayu, for granting (the objects of our worship).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಾಯೋ—

ಅಥಾತೋ ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನಾ ದೇವತಾಃ | ತಾಸಾಂ ವಾಯುಃ ಪ್ರಥಮಾಗಾಮೀ ಭವತಿ | ವಾಯುಃ |
ವಾಯುರ್ವಾತೇರ್ವೇತೇರ್ವಾ ಸ್ಯಾದ್ಗತಿಕರ್ಮಣಃ ವಿತೇರಿತಿ ಸೌಲಾಷ್ಠೀನಿಃ ; ಅನರ್ಥಕೋ
ವಕಾರಃ |

(ನಿ. ೧೦-೧)

ವೃಥಾವೀಕ್ಷ್ಯವಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿವಾಂತರ ಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಮಧ್ಯಮಲೋಕ್ಯವಾದ (ಅಂತರಿಕ್ಷವಾದ) ವಾಯುವಿನ ಮತ್ತು ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಿರುಕ್ತದ ೧೦ ಮತ್ತು ೧೧ನೇ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಿಸಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಂತರಿಕ್ಷವಾದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ವಾಯುವಿಗೆ ಮೊದಲು ಸ್ಥಾನವು (ವಾಯುಃ ಪ್ರಥಮಾಗಾಮೀ ಭವತಿ). ಬೀಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ವಾ ಛಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಸಂಚರಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ವೀ ಛಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ಈ ವದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿದೆ ಗತ್ಯರ್ಥವಾದ ಇ (ಃ) ಛಾತು ವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ, ಮತ್ತು ವಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಸೌಲಾಷ್ಠೀನಿಯೆಂಬ ಋಷಿಯ ಮತ

ವೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಆ ಮತವನ್ನೂ ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ವಾಯುವು ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥವಾದ ದೇವತೆ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲು—

ವಾಯವಾ ಯಾಹಿ ದರ್ಶತೇನೇ ಸೋಮಾ ಅರಂಕೃತಾಃ | ತೇಷಾಂ ಪಾಹಿ ಶ್ರುಧೀ ಹವಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನುದಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಸುಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಾಯುವನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿ

ಕಮನ್ಯಂ ಮಧ್ಯಮಾದೇವಮವಷ್ಟ್ಯತ್ |

(ಸಿ. ೧೦-೨)

ವ.ಘೃಮಲೋಕ್ತವಾದ ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥವಾದ ದೇವತೆಯನ್ನಲ್ಲದೆ ಉಳಿದ ಯಾವ ದೇವತೆಯನ್ನು ತಾನೇ ಋಷಿಯು ಈ ರೀತಿ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವನು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ವ್ರಕ್ತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವಾಯೋ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥವಾದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾಗಾಹಿಯಾದ ವಾಯುವನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ತ್ವಾ ಜುವಃ ಆ ವಹಂತು—ಗಮನಶೀಲಾಃ ಆಶ್ವಾಃ ಆ ವಹಂತು | ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಅಶ್ವಗಳು ಕರೆತರಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಜುವಃ ಎಂಬ ಪದವು ಅಷ್ಟದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಗತ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಜು ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಗಮನದ ವೇಗವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ

ಮುಮುಕ್ಷೋಃ ಚಾನುನೇ ಮಾನವಸ್ಯತೇ ರಘುದ್ರವಃ ಕೃಷ್ಣ ಸೀತಾಸ ಊ ಜುವಃ |

ಅಸಮನಾ ಅಜಿರಾಸೋ ರಘುಷ್ಯದೋ ವಾತಜೂತಾ ಉಪ ಯಜ್ಯಂತ ಆಶವಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧ ೧೪೦-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಜುವಃ ಎನ್ನುವ ಪದವು ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ವಹನಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ವಾಲೆಗಳ ಶೀಘ್ರಕಾರಿತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಮನಸ್ ಎಂಬ ಪದದೊಡನೆ ಸೇರಿ ಮನೋವೇಗವೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಾಚಸ್ವತಿಂ ವಿಶ್ವಕರ್ಮಾಣಮೂತಯೇ ಮನೋಜುವಂ ವಾಜೇ ಆದ್ಯಾ ಹುವೇಮ |

ಸ ನೋ ವಿಶ್ವಾನಿ ಹವನಾನಿ ಜೋಷದ್ವಿಶ್ವತಂಭೂರವಸೇ ಸಾಧುಕರ್ಮಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೧-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮನಸ್ ಎಂಬ ಪದದೊಡನೆ ಸೇರಿ ಸಮಸ್ತಪದವಾಗಿ ಮನೋಜುವಂ ಮನೋವೇಗಗಮನಂ ದೇವಂ ಮನಸ್ಸಿನ ವೇಗಕ್ಕೆ ಸಮನಾದ ವೇಗವುಳ್ಳ ದೇವನನ್ನು ಎಂದು ಅಲ್ಲೂ ಗಮನದ ವೇಗವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅದರಂತೆ ವ್ರಕ್ತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲೂ ಸಹ ಅಶ್ವಗಳ ಗಮನದ ವೇಗವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ರರಹಾಣಾಃ—ಗತ್ಯರ್ಥಕವಾದ ರಹಿ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ರಂಹತಾ ಗಚ್ಛಂತೇ ವೇಗವಾಗಿ ಓಡತಕ್ಕವು ಎಂದು ಅಶ್ವಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ ಅದರೆ ಜುವಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣದಿಂದಲೇ ವೇಗವಾಗಿ ಓಡತಕ್ಕ ಅಶ್ವಗಳ ಸ್ವರೂಪವು ತಿಳಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಅನಾವಶ್ಯಕವಾಗಬಹುದೆಂಬ ಶಂಕೆಯಿಂದ ಸಾಯಣರು

ಈ ವದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಶೀಘ್ರಗಾಮಿನೋ ಬಲವಂತೋ ವಾ ಅಶ್ವಾಃ | ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಗಳಾದ ಅಥವಾ ಬಲಿಷ್ಠಗಳಾದ ಎಂಬ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳೂ ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವು ಉಚಿತವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಯೋಗ—ಅಂಧಃ, ವಾಜಃ ಇತ್ಯಾದ್ಯನ್ನ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಸಿದೆ (೩-೯)

ಪೂರ್ವಪೀತಯೇ—ಈ ವದವು ದ್ವಿರುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಸಲ ಪೂರ್ವವತ್ಸಾನಾಯ ಹಿಂದಿನ ಯಾಗಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಾನಮಾಡಿದಂತೆ ಎಂದೂ, ಎರಡನೆಯ ಸಲ ಇತರದೇವೇಭ್ಯಃ ಪುರಾ ಸಾನಾಯ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಮೊದಲು ವಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ

ಊರ್ಧ್ವಾ—ಊರ್ಧ್ವ ಉಚ್ಚಿತೋ ಭವತಿ | (ನಿ. ೭-೧೫) ಉನ್ನತವಾಗಿರುವುದೆಂದರ್ಥ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಭೌತಿಕವಾದ ಔನ್ನತ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಈ ವದವನ್ನು ವಯೋಗಿಸುತ್ತೇವೆ ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉತ್ತಮವಾದ ಎಂದರ್ಥ.

ಸೂನೃತಾ—ಪ್ರಿಯಸತ್ಯಾತ್ಮಿಕಾ ಸ್ತುತಿರೂಪಾಸ್ತದೀಯಾ ವಾಕ್ | ಪ್ರಿಯವಾದುದೂ ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಅದ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದೇ ಋಕ್ಕನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಈ ವದಕ್ಕೆ Max Muller ವಂಡಿತನು ಹೇಳುವ ಅರ್ಥವು ಗಮನಾರ್ಹವಾದುದು.

Whatever the etymology of ಸೂನೃತೆ may be, in our passage, which describes the morning sacrifice and the arrival of Vayu as the first of the Gods, it can hardly mean anything but down. ಊರ್ಧ್ವಸ್ಥ is an expression applied frequently to the rise of the Dawn or the morning, see iii. 55-14, lii. 61 -3; viii. 45-12. In the last passage is Simply the Dawn.

[Vedic Hymns. ii. p. 446].

ಸೂನೃತೆ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದರೂ ಸಹ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವ್ರಾತಃ ಸವನವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವುದೂ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ವ್ರಧಮವಾಗಿ ಆಗಮಿಸುವ ವಾಯುವನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿರುವುದೂ ಸಹ ಸೂನೃತೆ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉಪಸ್ಥಾನದೇ ಅರ್ಥವೆಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ, ಊರ್ಧ್ವ ಪದದೊಂದಿಗೆ ಸ್ಥಾ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ತಿಷ್ಠಸಿ, ತಸ್ಥಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳ ಸಂಬಂಧವು ವ್ರಾತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉದಯಿಸುವ ಉಪಸ್ಥನ್ನೇ ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದಾಗಿದೆ.

ಉಷಃ ಪ್ರತೀಚೀ ಭುವನಾನಿ ವಿಶ್ವೋರ್ಧ್ವಾ ತಿಷ್ಠಸ್ಯಮೃತಸ್ಯ ಕೇತುಃ |

ಸಮಾನಮರ್ಥಂ ಚರಣೇಯಮಾನಾ ಚಕ್ರಮಿವ ನಮ್ಯಸ್ಯಾ ವಮ್ಯಕ್ಷ್ಯ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩೧-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಊರ್ಧ್ವಾ ತಿಷ್ಠತು ಎಂಬುದು ಉಪಸ್ಥನ್ನ ನ್ನೇರ್ದೇಶಿಸುವುದಾಗಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಸೂನೃತಾ ಎಂಬುದು ಉಪಸ್ಥಿನ ವರ್ಯಾಯವದವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದೇ ಮೇಲ್ಕಿನ

ಅಭಿಪ್ರಾಯದ ಸಾರಾಂಶವಾಗಿದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಒಂದು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸಾಫುವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ viii. 45-12ನೇ ಋಕ್ಕಿನ ಉದಾಹರಣೆಯು ಪ್ರಕೃತ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟು ಉಚಿತವಾಗಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯಂತೆ ಉತ್ತಮವಾದುದೂ ನಿನ್ನ ಗುಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವುದೂ ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವೂ ಪ್ರಿಯರೂಪವಾದುದೂ ಆದ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯು ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಎಂದರೆ ತೃಪ್ತಿದಾಯಕವಾಗಿರಲಿ ಎಂದೂ, Max Muller ನ ವಿವರಣೆಯಂತೆ ತೇ ಮನಃ ಜಾನತೀ ಸೂನೃತಾ ಉಧ್ವಾ ಅನುತಿಷ್ಠತು ನಿನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದ ಉಷಸ್ಸು ನಿನ್ನನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಉದಯಿಸಲಿ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಉಚಿತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಾಚಕರು ವರಿಗ್ರಹಿಸಬಹುದು.

ನಿಯುತ್ವತಾ—ನಿಯುತೋ ವಾಯೋಃ (ನಿ ೨-೨೮) ಎಂದು ವಾಯುವಿನ ವಾಹನವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ವಾಯುವಿನ ವಾಹನದ ಹೆಸರು. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ಪ್ರ ವಾವ್ಯಜೇ ಸುಪ್ರಯಾ ಬರ್ಹಿರೇಷಾಮಾ ವಿಶ್ವತೀವ ಬೀರಿತ ಇಯಾತೇ |

ವಿಶಾಮುಕ್ತೋರುಷಸಃ ಪೂರ್ವಹೂತೌ ವಾಯುಃ ಪೂಷಾ ಸ್ವಸ್ತಯೇ ನಿಯುತ್ವಾನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೩೯-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ದಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ನಿಯುತ್ವಾನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈ ರೀತಿ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. **ನಿಯುತೋ-ಸ್ಯಾತ್ವಾಃ | ನಿಯುತೋ ನಿಯಮನಾದ್ವಾ, ನಿಯೋಜನಾದ್ವಾ |** ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಡುವುದು ಅಥವಾ ನೋಗಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಲ್ಪಡುವುದು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ **ನಿಯುತ** ವೆಂದು ಹೆಸರು ವ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೫-೨೮). ಅದರಂತೆಯೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕು. **ನಿಯುತ**ವೆಂಬ ಅಶ್ವದೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಎಂದು **ವಾಯುವಿನ ರಥಕ್ಕೆ** ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ನಿಯುತ್ವಾನ್ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ವಾಯುವಿನ ವರವಾಗಿಯೇ ಅಧಿಕವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣ ದೇವತೆಗಳ ವರವಾಗಿಯೂ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ನೇತೃಧ್ವರ್ಯುಃ ಪಥಿಭೀ ರಜಿಷ್ಠೈಃ ಪ್ರತಿ ಹವ್ಯಾನಿ ನೀತಯೇ |

ಅಥಾ ನಿಯುತ್ವ ಉಭಯಸ್ಯ ನಃ ಪಿಬ ಶುಚಿಂ ಸೋಮಂ ಗನಾಶಿರಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೧೦೧-೧೦).

ಎಂಬಲ್ಲಿ **ವಾಯುವಿಗೆ** ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೂ,

ಆ ವಾಂ ರಥೋ ನಿಯುತ್ವಾನ್ವಕ್ಷದವಸೇಽಭಿ ಪ್ರಯಾಂಸಿ ಸುಧಿತಾನಿ ನೀತಯೇ ವಾಯೋ ಹವ್ಯಾನಿ ನೀತಯೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೫-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ವಾಯು ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸೇರಿದ ರಥಗಳನ್ನು ನಹಿಸುವ ಕುದುರೆಗಳೆಂದೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಜುವಾ—ಜು ಎಂಬುದು ಸೌತ್ರಧಾತು. ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಕ್ವಿಪ್ ಸ್ವತ್ಯಯ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ರರಹಾಣಾಃ—ರಹಿ ಗತೌ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಲಿಟಿಃ ಕಾನಜ್ಞಾ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾನಚಾದೇಶ. ಆಗಮ ಶಾಸ್ತ್ರ ಅನಿತ್ಯವಾದುದರಿಂದ ನುನಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅಥವಾ ಚಿತಃ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ವಹಂತು—ವಹ ವ್ರಾವಣೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮವು ರೂಪ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ವಾದಾದಿ ಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲನಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪೂರ್ವಪೀತಯೇ—ಪೂರ್ವಾ ಚಾಸೌ ಪೀತಿಶ್ಚ ಪೂರ್ವಪೀತಿಃ ಪುಂವತ್ ಕರ್ಮಧಾರಯ—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೩-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಪುಂವದ್ಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಮರುದ್ವೈಧಾದೀನಾಂ ಛಂದಸ್ಯುಪಸಂಖ್ಯಾನಂ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೦೩-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವವದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಜಾನತೀ—ಜ್ಞಾ ಅವಬೋಧನೇ ಧಾತು ಲಿಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಶ್ವಾ ವಿಕರಣ. ಜ್ಞಾಜನೋರ್ಜಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಜಾದೇಶ. ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೪ ೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಶ್ಚ (ವಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬೋವ್. ನುಮ್ ರಹಿತವಾದ ಶತ್ವವಿನ ವರದಲ್ಲಿ ಬಾವ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಶತುರನುಮೋನದ್ಯಜಾದೀ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಾವನೇ—ಡುದಾಜ್ ದಾನೇ. ಧಾತು. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಔಪಾಸಿಕ ವಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಛಂದಸವಾಗಿ ಉಪಧಾಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಮುಂದಂತು ತ್ವಾ ಮುಂದಿನೋ ವಾಯವಿಂದ್ರೋಸ್ತತ್ಕ್ರಾಣಾಸಃ ಸುಕೃತಾ

ಅಭಿದ್ಯವೋ ಗೋಭಿಃ ಕ್ರಾಣಾ ಅಭಿದ್ಯವಃ |

ಯದ್ಧ ಕ್ರಾಣಾ ಇರಥ್ಥೈ ದಕ್ಷಂ ಸಚಂತ ಊತಯ

ಸದ್ರೀಚೀನಾ ನಿಯುತೋ ದಾನನೇ ಧಿಯ ಉಪ ಬ್ರುವತ ಈಂ ಧಿಯಃ ||

|| ಪದಪಠಃ ||

ಮುಂದಂತು | ತ್ವಾ | ಮಂದಿನಃ | ವಾಯೋ ಇತಿ | ಇಂದವಃ | ಅಸ್ಮತ್ | ಕ್ರಾಣಾಃ | ಸುಕೃತಾಃ |
 ಅಭಿದ್ಯವಃ | ಗೋಭಿಃ | ಕ್ರಾಣಾಃ | ಅಭಿದ್ಯವಃ |
 ಯತ್ | ಹ | ಕ್ರಾಣಾಃ | ಇರಧ್ಯೈ | ದಕ್ಷಂ | ಸಚಂತೇ | ಊತಯಃ |
 ಸಧೀಚೀನಾಃ | ನಿಯುತಃ | ದಾವನೇ | ಧಿಯಃ | ಉಪ | ಬ್ರುವತೇ | ಈಂ | ಧಿಯಃ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ವಾಯೋ ತ್ವಾ ತ್ವಾಮಸ್ಮದಸ್ಮಾಕಂ ಸಂಬಂಧಿನ ಇಂದವಃ ಕ್ಲೇದಯಿತಾರಃ ಸೋಮಾ ಮುಂದಂತು | ಮಾದಯಂತು || ವೃತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ತೃಪದಂ || ಕೀದೃಶಾಃ ಸೋಮಾಃ | ಮಂದಿನೋ ಮಾದಯಿತಾರಃ ಕ್ರಾಣಾಃ ಕುರ್ವಾಣಾಃ ಸ್ವಕಾರ್ಯಂ ಹರ್ವಾದಿಕಂ ಸುಕೃತಾ ಅಭಿಷವದಶಾಪವಿತ್ರ-ಶೋಧನಗ್ರಹಣಾದಿಭಿಃ ಸುಷ್ಮ-ಕೃತಾಃ ಅಭಿದ್ಯವೋಽಭಿತೋ ದ್ಯೋತಯಂತಃ ಗೋಭಿರ್ವಾಗ್ಧಿಮಂತ್ರ-ರೂಪಾಭಿಃ ಕ್ರಾಣಾಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣಾ ಹೂಯಮಾನಾಃ | ಯದ್ವಾ | ಗೋಭಿರ್ಗಂತ್ರೈಭಿರಾಹವನೀಯಂ ಪ್ರತ್ಯಾನೇತೃಭಿಃ ಕ್ರಾಣಾ ಹೂಯಮಾನಾಃ || ಕರೋತೇಃ ಶಾನಚ್ | ಛಾಂದಸಃ ಶಪೋ ಲುಕ್ || ತಥಾ-ಭಿದ್ಯವೋಽಭಿಗಂತಾರಃ | ಹೇ ವಾಯೋ ಯದ್ಯಸ್ಮಾತ್ಪಾರಣಾತ್ | ಹಶಬ್ಬಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ | ದಕ್ಷಮಸ್ಮದ್ಯಾಗ-ದೇಶಂ ಪ್ರತಿ ಗಂತುಮುತ್ಸಾಹವಂತಂ ಸಮರ್ಥಯಿತಾರಮಿಂ ತ್ವಾಂ ನಿಯುತ ಏತತ್ಸಂಜ್ಞಾಕಾಸ್ತನಾಶ್ವಾ ದಾವನೇ ದಾನಾಯ ಹವಿಸ್ವೀಕಾರನಿಮಿತ್ತಂ ಧಿಯಃ ಕರ್ಮಾಣ್ಯುದ್ಧಿತ್ಯ ಸಚಂತೇ ತ್ವಾಂ ಸಂಗಚ್ಛಂತೇ ಯಾಗದೇಶಂ ನಾ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ಇರಧ್ಯೈ ಪ್ರಾಪಯಿತುಂ ಪರಿಚರಿಸುಂ ನಾ || ಈರ ಗತಾ | ತುಮರ್ಥೇ ಕಧ್ಯೈಪ್ರತ್ಯಯಃ | ದ್ರಸ್ತೃಶ್ಚಾಂದಸಃ || ಇರಧ್ಯತಿಃ ಪರಿಚರಣಕರ್ಮಾ ಇರಧ್ಯತಿ ವಿಧೇಮೇತಿ ತನ್ನಾಮಸೂಕ್ತತ್ವಾತ್ || ಕೀದೃಶಾಸ್ತಾಃ ಕ್ರಾಣಾಃ ಸ್ವನ್ಯಾಪಾರಂ ರಥವಾಹನಾದಿಕಂ ಕುರ್ವಾಣಾಃ | ಕ್ರಾಣಾಃ ಕುರ್ವಾಣಾ ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ನಿ. ೪-೧೯ | ಊತಯೋ ರಕ್ಷಣವತ್ಯಃ ಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತಾ ನಾ ತಥಾ ಸಧೀಚೀನಾಸ್ತಯಾ ಸಹಾಂಚಂತೋ ಗಚ್ಛಂತ್ಯಃ || ಸಹಸ್ಯ ಸಧ್ರಿವಿಭಾಷಾಂಚೇರಿತಿ ಸ್ವಾರ್ಥೇ ಖಃ | ವೃತ್ಯಯೇನಾಂತೋದಾತ್ತಃ || ಕಿಂಚ ಧಿಯಃ ಕರ್ಮವಂತೋ ಬುದ್ಧಿಮಂತೋ ನಾ ಋತ್ವಿಜೋ ಯಜಮಾನಾ ವೋಪ ಬ್ರುವತೇ | ಉಪೇತ್ಯ ಬ್ರುವಂತಿ ಸ್ವಾಭಿಮತಂ ವಿಜ್ಞಾಪಯಂತಿ ನಾ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ವಾಯೋ—ಎಲೈ ವಾಯುವೇ | ಯತ್—ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ | ದಕ್ಷಂ—(ನಮ್ಮ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಬರಲು ಉತ್ಸಾಹಯುಕ್ತನಾದ | ಈಂ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಕ್ರಾಣಾಃ—(ರಥ ವಾಹನಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು) ಮಾಡುವವುಗಳೂ | ಊತಯಃ—ರಕ್ಷಣಾಯುಕ್ತವಾದ (ಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತವಾದ) ವುಗಳೂ | ಸಧೀಚೀನಾಃ—ನಿನ್ನೊಡನೆ ಹೋಗುವವುಗಳೂ (ಆದ) | ನಿಯುತಃ—ನಿಯುತ್ತುಗಳೆಂಬ (ನಿನ್ನ ಅಶ್ವಗಳು) | ದಾವನೇ—(ಹವಿರಾದಿ) ದಾನವನ್ನು

(ಸ್ವೀಕರಿಸಲು) | ಧಿಯಃ—(ಯಾಗದ ನಾನಾ) ಕರ್ಮಗಳ (ನ್ನದ್ದೇಶಿಸಿ) | ಇರಧ್ಯೈ—(ನಿನ್ನನ್ನು) ಒಯ್ಯಲು (ನರಿಚರಿಸಲು) | ಸಚಂತೇ—(ನಿನ್ನೊಡನೆ) (ಯಾಗಕ್ಕಳವನ್ನು) ಸೇರುತ್ತವೆಯೇ | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | ಧಿಯಃ—ಕರ್ಮರತರಾದ (ಬುದ್ಧಿವಂತರಾದ ಋತ್ವಿಜರು) | ಉಸ ಬ್ರುವತೇ—(ನಿನ್ನನ್ನು) ಸವಾಸಿಸಿ (ಸ್ವಾಭಿಮತವನ್ನು) ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೋ | ತತ್—ಆದುದರಿಂದ | (ವಾಯೋ—ಎಲೈ ವಾಯುವೇ) | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಅಸ್ಮತ್—ನಮ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ | ಮಂದಿನಃ—ಮದಕಾರಕಗಳೂ | ಕ್ರಾಣಾಸಃ—(ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯವಾದ ಹರ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು) ಉಂಟುಮಾಡುವವುಗಳೂ | ಸುಕೃತಾಃ ಉತ್ತಮ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವುಗಳೂ | ಅಭಿದ್ಯವಃ—ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವವುಗಳೂ | ಗೋಭಿಃ—(ಮಂತ್ರರೂಪ)ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ | ಕ್ರಾಣಾಃ—(ಶುದ್ಧಿ) ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ (ಪೂತವಾದ) | ಗೋಭಿಃ—(ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ) ಒಯ್ಯುವವರಿಂದ ಕ್ರಾಣಾಃ—ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವವುಗಳೂ | ಅಭಿದ್ಯವಃ—(ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ) ನೈವಿತಕ್ಕವುಗಳೂ (ಆದ) | ಇಂದವಃ—ಕ್ಷೇಪನ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಸೋಮರಸಗಳೂ | ಮಂದಂತು—ಸಂತೋಷವಡಿಸಲಿ |

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ವಾಯುವೇ, (ರಥ ವಾಹನಾದಿಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು) ಮಾಡತಕ್ಕವೂ, ನಿನ್ನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಹೋಗತಕ್ಕವೂ, ಆದ ನಿಯುತ್ತುಗಳೆಂಬ ನಿನ್ನ ಸ್ತ್ರೀತಿಯ ಅಶ್ವಗಳು, (ನಾವು) ದಾನಮಾಡುವ (ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು) ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಮತ್ತು (ಯಜ್ಞದ) ನಾನಾ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು (ಉದ್ದೇಶಿಸಿ) ಯಾಗಭೂಮಿಗೆ (ನಿನ್ನನ್ನು) ಒಯ್ಯಲು, (ನಮ್ಮ ಯಾಗಭೂಮಿಗೆ ಬರಲು) ಉತ್ಸಾಹ ಯುಕ್ತನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಸೇರುತ್ತೇವೆ; ಮತ್ತು, ಕರ್ಮರತರಾದ (ಬುದ್ಧಿವಂತರಾದ) ಋತ್ವಿಜರು (ನನ್ನನ್ನು) ಸವಾಸಿಸಿ (ತಮ್ಮ ಅಭಿಮತಗಳನ್ನು) ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. (ಇಂತಹ) ನಿನ್ನನ್ನು (ಎಲೈ ವಾಯುವೇ), ಮದಕಾರಕಗಳೂ, (ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯವಾದ ಹರ್ಷಾದಿಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು) ಮಾಡತಕ್ಕವೂ, ಉತ್ತಮ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವೂ, ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವೂ (ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವವೂ) (ಮಂತ್ರರೂಪ) ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವವೂ (ಪೂತವಾದವೂ), ಮತ್ತು (ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ) ನೈವಿತವುವವೂ ಆದ ಸೋಮರಸವು (ನಾನಾ ವಾತ್ಸಿಗಳಲ್ಲಿರುವ) ಸೋಮರಸಗಳು ನಿನ್ನನ್ನು ಸಂತೋಷವಡಿಸಲಿ.

English Translation.

May the exhilarating drops (of the libation) exhilarate you, Vayu, being fitly prepared, doing their office, administered opportunely, rendered efficacious by (our) praises, and flowing (in due season): for which purpose, your docile and active steeds, the Niyuts, attending (your presence, and bring you to the sacrificial hall to accept the offering, to the sacrifice in which the pious (priests) represent their desires.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಾಯೋ ತ್ವಾ ಇಂದವಃ ಮಂದಂತು—ಎಲೈ ವಾಯುವೇ, ನಮ್ಮಿಂದ ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟ ಸೋಮರಸಗಳು ನಿನ್ನನ್ನು ತೃಪ್ತಿಸಲಿ ಎಂದು ವ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಮಂದಿನಃ, ಕ್ರಾಣಾಸಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಇಂದವಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣ ಉ

ಇಂದವಃ - ಉಂದನಶೀಲಾಃ ಸರ್ವಂ ಜಗದಮೃತಮಯೇನ ಕ್ಲೇದಯಿತಾರಃ | ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಎಂದರೆ ದೇವಮಾನವಾದಿ ಸಕಲರನ್ನೂ ಅಮೃತರೂಪವಾದ ರಸದಿಂದ ತೃಪ್ತಿಸ್ತಕ್ಕ ನೋಮ ರಸಗಳೆಂದರ್ಥ.

ಮಂದಿನಃ—ಮಾದಯಿತಾರಃ | ಹರ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಎಂದು ನೋಮರಸಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಂದೀ ಮಂದತೇಃ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಣಃ (ನಿ. ೪-೨೪) ಸ್ತುತಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಮಂದ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಸ್ತುತಾರ್ಥವಾದ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೂ ಪುಂಜ್ಯತೆಯನ್ನೂ ತೋರಿಸುತ್ತದೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ಪ್ರ ಮಂದಿನೇ ಸಿತುಮದರ್ಚಿತಾ ವಚೋ ಯಃ ಕೃಷ್ಣಗರ್ಭಾ ನಿರಹನ್ಮಚಿತ್ತನಾ |
ಅವಸ್ಯನೋ ವೃಷಣಂ ವಜ್ರದಕ್ಷಿಣಂ ಮರುತ್ಸಂತಂ ಸಖ್ಯಾಯ ಹವಾಮಹೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೧-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನುದಹರಿಸಿ ಮಂದಿನೇ ಎಂಬ ವದಕ್ಕೆ ಮೇಲಿನ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಮರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಮಂದನೀಯಾಯ, ಸ್ತುತ್ಯಾಯ, ಸ್ತುತಿಮತೇ, ವಾ ಇಂದ್ರಾಯ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮತ್ಸರಃ ಸೋಮೋ ಮಂದತೇಸ್ತುಪ್ತಿಕರ್ಮಣಃ (ನಿ ೨-೫) ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಮಂದ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಮತ್ಸರ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಸಹ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಹೀಗೆ ಮಂದ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಮೇಲಿನ ಎರಡರ್ಥಗಳೂ ಇರುವುದರಿಂದಲೇ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ಪ್ರ ನೋ ಮಹೇ ಮಂದಮಾನಾಯಾಂಧಸೋಽರ್ಚಾ ವಿಶ್ವಾನರಾಯ ವಿಶ್ವಾಭುವೇ |

ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಯಸ್ಯ ಸುಮುಖಂ ಸಹೋ ಮಹಿ ಶ್ರನೋ ನೃವ್ಹಂ ಚ ರೋದಸೀ ಸಪರೈತಃ ||

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೫೦-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿನ ಮಂದಮಾನಾಯ ಎಂಬ ವದಕ್ಕೆ ಮೋದಮಾನಾಯ, ಸ್ತಾಯಮಾನಾಯ, ಶಬ್ದಾಯ ಮಾನಯೇತಿ ವಾ ಸಂತೋಷವಡುತ್ತಿರುವ, ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಅಥವಾ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ ಎಂಬ ವರ್ಯಾಯರೂಪವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೧೧-೯) ಈ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಜ್ವಲತಿಕರ್ಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೨) ಅರ್ಚಿತ ಕರ್ಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೯) ಸಹ ಮಂದ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಮಂದತೇ ಎಂಬ ವದವನ್ನು ನೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ನೋಮರಸಗಳು ಎಂದರ್ಥವು.

ಕ್ರಾಣಾಸಃ, ಕ್ರಾಣಾ ಎಂದು ಈ ವದವು ಈ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಮೂರು ಸಲ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಕ್ರಾಣಾಃ ಕುರ್ವಾಣಾಃ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ (ನಿ. ೪-೧೯).

ಕ್ರಾಣಾಸಃ ಸ್ವಕಾರ್ಯಂ ಹರ್ಷಾದಿಕಂ ಕುರ್ವಾಣಾಃ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೆಂದು ಇಂದವಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಕ್ರಾಣಾಃ ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ವದಕ್ಕೆ ಗೋಭಿಃ ಮಂತ್ರರೂಪಾಭಿಃ ವಾಗ್ಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣಾಃ ಹೂಯ ಮಾನಾಃ | ಮಂತ್ರರೂಪಗಳಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದವಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತೋರಿಸಿದೆ.

ಕ್ರಾಣಾಃ ಎಂಬ ಮೂರನೆಯ ವದಕ್ಕೆ ಸ್ವನ್ಯಾಪಾರಂ ರಥವಾಹನಾದಿಕಂ ಕುರ್ವಾಣಾಃ ರಥವನ್ನು ವಹಿಸುವುದೇ ಮುಂತಾದ ತಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಎಂದು ಅಶ್ವಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಸಧೀರ್ಚೀನಾಃ—ತ್ವಯಾ ಸಹಾಂಚಂತಃ ಯುಗಪದ್ಗಚ್ಛಂತಃ | ಒಟ್ಟಿಗೆ ನೇರಿಕೊಂಡು ಹೋಗತಕ್ಕ ಎಂಬ ಅವಿನಾಭಾವಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ವಾಯುವಿಗೂ ನಿಯುತ ರೂಪವಾದ ಅಶ್ವಗಳಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಸಾಹಚರ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಸರಿಯಾದ ವದವಾಗಿದೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ, ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಹೀಗೆಯೇ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳಿಗೂ ನಿಯತವಾದ ಸಾಹಚರ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ವದದಿಂದಲೇ ಅವರವರ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಸದೇ ಇವ ನಿಹಿತೇ ದಸ್ಮೀ ಅಂತಸ್ತಯೋರನ್ಯದ್ಗಹ್ಯಮಾವಿರನ್ಯತ್ |

ಸಧೀರ್ಚೀನಾ ಪಥ್ಯಾ ಸಾ ವಿಷೂಚೀ ಮಹದ್ದೇವಾನಾಮಸುರತ್ಪಮೇಕಂ ||

(ಋ. ಸಂ ೩-೫೫-೧೫)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಧೀರ್ಚೀನಾ ಪಥ್ಯಾ ಎಂಬ ವದಗಳಿಂದ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳು ವರಸ್ವರ ಮಿಕ್ಕತವಾಗಿ ಒಂದುಗೂಡುವ ಕಾಲರೂಪವಾದ ಮಾರ್ಗವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಸಾಹಚರ್ಯ.

ಉಭಾ ಉ ನೂನಂ ತದಿದರ್ಧಯಥೇ ವಿ ತನ್ನಾಥೇ ಧಿಯೋ ವಸ್ತ್ರಾಪಸೇವ |

ಸಧೀರ್ಚೀನಾ ಯೊತನೇ ವ್ರೇಮುಚೀಗಃ ಸುದಿನೇವ ಪೃಪ್ತ ಅ ತಂಸಯೇಥೇ ||

(೧೦-೧೦೬-೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಎಡಬಿಡದೆ ವರಸ್ವರವಾಗಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರತಕ್ಕ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಅನ್ಯೋನ್ಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಹೋಗುವುದನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ

ಕೃಣೋತ್ಯಸ್ಮೈ ವರಿವೋ ಯ ಇತ್ಥೇಂದ್ರಾಯ ಸೋಮಮುಶತೇ ಸುನೋತಿ |

ಸಧೀರ್ಚೀನೇನ ಮನಸಾವಿನೇನಸ್ತಮಿತ್ಸಖಾಯಂ ಕೃಣುತೇ ಸಮತ್ಸು ||

(ಋ. ಸಂ ೪-೨೪-೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಧೀರ್ಚೀನೇನ ಮನಸಾ ಎಂದು ಯಜಮಾನನ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಇಂದ್ರನನ್ನೇ ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾ ಅವನಲ್ಲಿಯೇ ತಲ್ಲೀನವಾಗಿರತಕ್ಕದ್ದೂ, ಅನ್ಯಾಸಕ್ತವಾಗಿಲ್ಲದಿರುವುದೂ ಆದ ಒಂದುಗೂಡಿದ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಎಂದು ಯಜಮಾನನಿಗೂ ಪೂಜ್ಯವಾದ ದೇವತೆಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಅವಿನಾಭಾವಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ

ಇರಥ್ಯೈ—ಪ್ರಾಪಯಿತುಂ ಪರಿಚರಿತುಂ ವಾ | ಗತ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಈರ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಉದ್ದಿಶ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ನಿನ್ನನ್ನು (ವಾಯುವನ್ನು) ಒಯ್ಯುವುದಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಉಪಚರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಎಂದರ್ಥ

ವಾಗುತ್ತದೆ. ಇರಘ್ಯತಿ, ವಿಧೇಮ ಇತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಉಕ್ತತ್ವಾತ್ ಇರಘ್ಯತಿಃ ಪರಿಚರಣಕರ್ಮ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತದ ಆಧಾರವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ನಾಯಣರು ಈ ವದಕ್ಕೆ ಪರಿಚರಣ ಎಂದರೆ ಸೇವೆಯೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. [ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಇರಘ್ಯತಿ, ವಿಧೇಮ ಎಂಬ ವಾರಾಂತರವೂ ಇದೆ.] ಈ ಪದದ ಮೂಲಧಾತುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಾ Monier Williams ಎಂಬ ವಂಡಿತನು, ತನ್ನ Dictionary ಯಲ್ಲಿ The inf ಇರಘ್ಯತಿ (R. V. I. 134-2) is by B. R. D. (Bohtlingk & Roths, Dictionary) referred to this form, and regarded as a shortened form for ಇರಘ್ಯತಿ; but Sayana refer to ಈರ್, ಎಂದಿದ್ದಾನೆ. ಎಂದರೆ, ರಾಧ-ಸಂಸಿದ್ಧಿ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಇರಘ್ಯತಿ=ಅರ್ಚಿಸುವುದಕ್ಕೆ (ಆರಾಧ್ಯೋತಿ-ಆರ್ಚತಿ) ಎಂದಾಗಿವೆಯೆಂದು ವಂಡಿತನ ಮತ. ಆದಕ್ಕೆ ಅವನು ಕೋಶಾಂತರದ ಆಧಾರವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ನಾಯಣರು ಈರ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿವೆಯೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಭಿದ್ಯವಃ—ಈ ವದವು ದ್ವಿರುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮೊದಲು ಸುಕೃತಾ ಅಭಿದ್ಯವಃ ಎಂದರೆ ಸರಿಸ್ಪೃತ ಗಳಾಗುವುದರಿಂದ ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರವಹಿಸತಕ್ಕವು ಎಂದು ಇಂದವಃ ಎಂಬ ವದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಗೋಭಿಃ ಕ್ರಾಣಾಃ ಅಭಿದ್ಯವಃ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಪೂತವಾದುದರಿಂದ ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವೂ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಯುತ ವಾದವೂ ಆದ ರಸಪೀಪವೆಂದರ್ಥವಾಡಿದೆ.

ಅಭಿದ್ಯವಃ ಎಂಬುದು ಒಂದು ವಾರಿಭಾಷಿಕವಾದ ಪದವಾಗಿದೆ. ಯಾಗಕಾಲವನ್ನಾಗಲಿ, ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡತಕ್ಕ ಕಾಲವನ್ನಾಗಲಿ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

ಪ್ರ ವೋ ವಾಜಾ ಅಭಿದ್ಯವೋ ಹವಿಷ್ಮಂತೋ ಘೃತಾಚ್ಯಾ | ದೇವಾಞ್ಜಿ ಗಾತಿ ಸುಮ್ಮಯುಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೨೭-೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಭಿತೋ ದ್ಯವೋ ದಿವಸಾ ಯೇಷ್ವಿತ್ಯಭಿದ್ಯವೋಽರ್ಧಮಾಸಾಶ್ಚ | ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ ಅಭಿದ್ಯವಃ ಎಂದರೆ ಅರ್ಧಮಾಸಗಳೆಂದರ್ಥವಾಡಿದ್ದಾರೆ

ಪ್ರ ವೋ ವಾಜಾ ಇತ್ಯನ್ವಾಹ ಮಾಸಾ ನೈ ವಾಜಾ ಅರ್ಧಮಾಸಾ ಅಭಿದ್ಯವಃ |

(ತೈ. ಸಂ. ೨-೫-೭-೪)

ಎಂದು ತ್ರೈತ್ತೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ವಾಜವೆಂದರೆ ಮಾಸವೆಂದೂ ಅಭಿದ್ಯವಃ ಎಂದರೆ ಅರ್ಧಮಾಸಗಳೆಂದೂ ಸಹ ಮೇಲಿನ ಎಂದರೆ ಋ. ಸಂ. ೩-೨೭-೧ ನೇ ಋಕ್ವನ್ನು ದಹರಿಸಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಆದರೆ,

ವಿದ್ಯುದ್ಧ ಸ್ತಾ ಅಭಿದ್ಯವಃ ಶಿಷ್ತಾಃ ಶೀರ್ಷನ್ ಹಿರಣ್ಯಯಾಃ | ಶುಭ್ರಾ ವ್ಯಂಜತ ಶ್ರಿಯೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೭-೨೫)

ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಋಕ್ವುಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಅಭಿಗತದೀಪ್ತಯಃ ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಎಂಬರ್ಥವಾಗುವಂತೆಯೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಸೋಮರಸಗಳು ಎಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಗೋಭಿಃ—ಮಂತ್ರರೂಪಾಭಿಃ ವಾಗ್ಭಿಃ | ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಎಂದರ್ಥ ಇಳಾ, ಗೌಃ (ಸಿ. ೨-೨೩) ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಚ್ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ ಗೋ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇರತಕ್ಕ ಪೃಥಿವ್ಯಾಧ್ಯನೇಕವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ವಿನಿಶ್ಚಯಿಸಲಾಗಿದೆ ಅಥವಾ ವಿನಿಶ್ಚಯಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. **ಗೋಭಿಃ ಕ್ರಾಣಾಃ ; ಗೋಭಿರ್ಗಂತ್ಯಭಿರಾಹವನೀಯಂ ಪ್ರತ್ಯಾನೇತ್ಯಭಿಃ ಹೂಯಮಾನಾಃ** | ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯತಕ್ಕವರಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವವೂ ಆದ ಇಂದವಃ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದರ್ಥವನ್ನೂ ಸಹ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಧಿಯಃ—ಕರ್ಮವಂತೋ ಬುದ್ಧಿಮಂತೋ ವಾ ಋತ್ವಿಜಃ ಯಜಮಾನಾ ವಾ , ಕರ್ಮವಂತರಾದ ಅಥವಾ ಬುದ್ಧಿವಂತರಾದ ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳು ಅಥವಾ ಯಜಮಾನರು ಎಂದರ್ಥ. ಧೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಸಹ ಇರತಕ್ಕ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ.

‘ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಂದಂತು—ಮದಿ ಸ್ತುತಿನೋದಸ್ತುನ್ನಕಾಂತಿಗತಿಮು ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ (ಪಾ ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರಸ್ತೃವದಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಇದಿತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಧನವುರುವ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಸಾರ್ವ ಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಮಂದಿನಃ—ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ತಾಚ್ಛೀಲ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

೬ಂದವಃ—ಉಂದೀ ಕ್ಲೇದನೇ. ಧಾತು. ಉಂದೇರಿಚ್ಛಾದೇಃ (ಉ ಸೂ. ೧-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆದಿಗೆ ಇತ್ಯ ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಕ್ರಾಣಾಃ—ಡುಕ್ಯ ಇ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶಾನ್ತಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಯಣಾದೇಶ. ಅಟ್ ಕುಸ್ವಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ಯ. ಚಿತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಜನ್ ಪರವಾದಾಗ ಆಜ್ಞ ಸೇರಸುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸುಕಾಗಮು.

ಸುಕ್ಯತಾಃ—ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಸು) ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇರಧ್ಯೈ—ಈರ ಗತಾ ಧಾತು. ತುಮನರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಧ್ಯೈ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಂದಸವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘಾವಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಚಿಂತೇ—ಸಚ ಸಮವಾಯೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ವಿಜ್ಞೇಗ ವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲನಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಧೀಚೀನಾಃ—ಅಂಚು ಗತಿವೋಜನಯೋಃ ಧಾತು. ಸಹ ಅಂಚತಿ ಎಂದು ವಿನಕ್ಷನುಡಿದಾಗ ಋತ್ವಿಕ್ ದಧೃಕ್—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೨-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವೇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಸಹಸ್ಯ ಸಧೀಃ** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೩-೯೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪವದಕ್ಕೆ ಸಧ್ಯಾದೇಶ. **ವಿಭಾವಾಂ ಚೇರ**—(ವಾ. ಸೂ. ೫-೪-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಖ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಆಯನೇಯಾನೀ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಕ್ಕೆ ಈನಾದೇಶ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬುವತೇ—ಬೂ ಇತ್ಯಾ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಧಾತು ಆದಾದಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿಗೆ ಏತ್ಯ. ಶಸಿಗೆ ಲುಕ್. **ಅತ್ತನೇಪದೇಷ್ವನತೇಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅತಾದೇಶ. **ಅಚಿತ್ಸು ಧಾತುಭ್ರವಾಂ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪವಾದೇಶ. ಅತಿಬಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸೂತಃ ||

ನಾಯುಯುಂಕ್ತೇ ರೋಹಿತಾ ನಾಯುರರುಣಾ ನಾಯೂ ರಥೇ ಅಜಿರಾ

ಧುರಿ ವೋಲ್ಲ್ವೇ ವಹಿಷ್ಠಾ ಧುರಿ ವೋಲ್ಲ್ವೇ |

ಪ್ರ ಬೋಧಯಾ ಪುರಂಧಿಂ ಜಾರ ಆ ಸಸತೀಮಿವ |

ಪ್ರ ಚಕ್ಷಯ ರೋದಸೀ ವಾಸಯೋಷಸಃ ಶ್ರವಸೇ ವಾಸಯೋಷಸಃ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ನಾಯುಃ | ಯುಂಕ್ತೇ | ರೋಹಿತಾ | ನಾಯುಃ | ಅರುಣಾ | ನಾಯುಃ | ರಥೇ | ಅಜಿರಾ | ಧುರಿ
ವೋಲ್ಲ್ವೇ | ವಹಿಷ್ಠಾ | ಧುರಿ | ವೋಲ್ಲ್ವೇ

ಪ್ರ | ಬೋಧಯಾ | ಪುರಂಧಿಂ | ಜಾರಃ | ಆ | ಸಸತೀಮಿವ |

ಪ್ರ | ಚಕ್ಷಯಾ | ರೋದಸೀ ಇತಿ | ವಾಸಯಾ | ಉಷಸಃ | ಶ್ರವಸೇ | ವಾಸಯಾ | ಉಷಸಃ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಯಂ ನಾಯೂ ರೋಹಿತಾ ರೋಹಿತವರ್ಣಾವಶ್ಚಾ ಧುರಿ ಧಾರಣಪ್ರದೇಶೇ ರಥಸ್ಯಾಗ್ರಭಾಗೇ
ಯದ್ವಾ ಭಾರವಹನೇ ಯುಂಕ್ತೇ | ಕ್ವಚಿದ್ರೋಹಿತಾಃ | ತಥಾ ಕ್ವಚಿದರುಣಾರುಣವರ್ಣಾ ಧುರಿ
ಯುಂಕ್ತೇ | ತಥಾಚಿರಾಚಿರಾ ಗಮನಶೀಲಾ ವರ್ಣವಿಶೇಷಯುಕ್ತಾ ಕದಾಚಿದ್ಯುಂಕ್ತೇ | ಯದ್ವಾ |
ಏತದ್ಭಯತ್ರ ಸಂಬಧ್ಯತೇ | ಕಮರ್ಥಂ | ಯುಂಕ್ತ ಇತಿ ತದಾಹ | ವೋಲ್ಕನೇ ಧುರಂ ವೋಡುಂ
ಭಾರವಹನಾಯ | ಕಿಂಚಿ ವಹಿಷ್ಠಾ ವಹಿಷ್ಠಾ ವತಿಶಯೇನ ವೋಡಾರಾವಶ್ಚಾ || ವೋಡ್ಯ ಶಬ್ದಾದಿಷ್ಯ ನಿ
ತುರಿಷ್ಠೇನೋಯಸ್ವಿತಿ ತೈಲೋಪಃ | ಟತ್ಪಾದಿಕಮಸಿದ್ಧತ್ವಾದ್ನಿವರ್ತತೇ | ದ್ವಿವಚನಸ್ಯಾಕಾರಃ || ಧುರಿ
ವೋಲ್ಕನೇ ಮಹದ್ಧಾರಂ ವೋಡುಂ ಮಹತಿ ಭಾರೇ ವೋಡನ್ಯೇ ಸತಿ | ಪುನಃಪುನರ್ವಾಯುಗ್ರಹಣ-
ಮತ್ಪಯೋಜನವಚನಂ ಚಾತಿಶೇಷಮಾಗಚ್ಛತೀತಿ ಜ್ಞಾಪನಾರ್ಥಂ | ಇದಾನೀಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಣಾಹ | ಹೇ
ನಾಯೋ ಪುರಂಧಿಂ ಬಹುಪ್ರಜ್ಞಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾದ್ಯಜಮಾನಮಿತಿ ಗಮ್ಯತೇ | ಪುರಂಧಿರ್ಬಹುಧೀರಿತಿ
ಯಾಸ್ಯಃ | ನಿ. ೬-೧೩ | ತಂ ಪ್ರ ಬೋಧಯ | ರಥೇನ ಶೀಘ್ರಮಾಗತ್ಯ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಯ ಹವಿಸ್ವೀಕಾರಾಯೇತಿ
ಭಾವಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಜಾರಃ ಪಾರದಾರಿಕ ಆ ಸಸತೀಮುಪಪತ್ಯಾಗಮನಧ್ಯಾನೇನೇಷತ್ವಪಂತೀಂ
ಪುರಂಧಿಮಿವ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಶರೀರಧಾರಿಣೀಂ ಯೋಷಿತಮಿವ | ತಾಂ ಯಥಾ ಸ್ವಸಂಕೇತೇನ ಸ ಪ್ರಬೋಧ-
ಯತಿ ತದ್ವತ್ತ್ವಮಸಿ ಕರ್ಮವ್ಯಗ್ರೇಣೇಷತ್ವಪಂತಂ ಯಜಮಾನಂ ಪ್ರ ಬೋಧಯ | ಕಿಂಚಿ ತದರ್ಥಂ
ರೋಹಿತಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ಪ್ರ ಚಕ್ಷಯ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಪ್ರಖ್ಯಾಪಯ | ಪ್ರಕಾಶಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ-
ಕಾಶಾರ್ಥಮುಪಸೋ ವಾಸಯ | ಉಷಃಕಾಲಾನಸಿ ಯಥಾವತ್ಸ್ಥಾಯ | ಪ್ರಭಾತಂ ಕುರ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ |
ಪುನಸ್ತದೇವ ಪ್ರಾರ್ಥ್ಯತೇ | ಶ್ರವಸೇ | ಶ್ರವ ಇತ್ಯನ್ವನಾಮ | ತವ ಹವೀರೂಪಾನ್ಮಸ್ವೀಕಾರಾಯೋಪಸೋ
ವಾಸಯ ||

|| ಪ್ರತಿಶಬ್ದಾರ್ಥ ||

ನಾಯುಃ—ನಾಯುವು | ರೋಹಿತಾ—ರೋಹಿತವರ್ಣವಾದ ಎರಡು (ಅಶ್ವಗಳನ್ನು) | ರಥೇ—ರಥದ
ಅಗ್ರಭಾಗದಲ್ಲಿ | ಧುರಿ—ನೊಗಕ್ಕೆ (ಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ) | ಯುಂಕ್ತೇ—ಹೊಡುತ್ತಾನೆ |
(ಕದಾಚಿತ್—ಒಂದೊಂದುಸಲ) | ನಾಯುಃ—ನಾಯುವು | ಆರುಣಾ—ಅರುಣವರ್ಣವಾದ (ಅಶ್ವಗಳನ್ನು) |
(ಯುಂಕ್ತೇ—ಹೊಡುತ್ತಾನೆ) | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಅಚಿರಾ—ಗಮನಶೀಲಗಳಾದ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು |
ವೋಲ್ಕನೇ—(ಭಾರವನ್ನು) ವಹಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ | (ಯುಂಕ್ತೇ—ನಿಯೋಜಿಸುತ್ತಾನೆ) | ನಾಯುಃ—ನಾಯುವು |
ವಹಿಷ್ಠಾ—ಭಾರ ಹೊರುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥವಾದ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು | ಧುರಿ ವೋಲ್ಕನೇ (ಹೆಚ್ಚು) ಭಾರವನ್ನು ಹೊರು
ವುದಕ್ಕೆ | (ಯುಂಕ್ತೇ—ಹೊಡುತ್ತಾನೆ) | (ಹೇ) ನಾಯೋ—ಎಲೈ ನಾಯುವೇ | ಜಾರಃ—ಜಾರವುರುಷನು |
ಆ ಸಸತೀಂ—(ಎಟವುರುಷನ ಆಗಮನ ನಿರೀಕ್ಷೆಯಿಂದ) ಸ್ವಲ್ಪ ನಿದ್ರೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ | ಪುರಂಧಿಂ ಇವ—ಪ್ರಕೃಷ್ಟ
ಶರೀರಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು (ಏಳಿಸುವಂತೆ) | [ಆ ಸಸತೀಂ—(ಅಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ) ಈವನ್ನು ದ್ರಿತನಾದ | ಪುರಂ-
ಧಿಂ—ಬಹು ಪ್ರಜ್ಞನಾದ ಯಜಮಾನನನ್ನು] | ಪ್ರ ಬೋಧಯ—ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸು | (ಮತ್ತೂ ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರಲೇ)

ರೋದಸೀ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥ್ವಿಗಳನ್ನು ! ಪ್ರ ಚಕ್ಷಯ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸು ! ಉಷಸಃ—ಉಷಃಕಾಲಗಳನ್ನು ! ವಾಸಯ—ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸು ! ಶ್ರವಸೇ—ಹವೀರೂವಾಸ್ವದ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರ ! ಉಷಸಃ—ಉಷಸ್ಸುಗಳನ್ನು ! ವಾಸಯ—ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸು.

‘ ಭಾವಾರ್ಥ ’

ವಾಯುವು (ತನ್ನ) ಎರಡು ರೋಹಿತಾಶ್ವಗಳನ್ನು ರಥಕ್ಕೆ ಹೊಡೆದುತ್ತಾನೆ, (ಒಂದೊಂದುಸಲ) ಅರುಣಾಶ್ವಗಳನ್ನು ಹೊಡೆದುತ್ತಾನೆ; ಗಮನಶೀಲಗಳೂ, ಭಾರವಾಹಿಗಳೂ ಆದ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಹೊಡೆದುತ್ತಾನೆ. ಎಚ್ಚೆ ವಾಯುವೇ, ಚಾರವುರುಪನು ಈಷನ್ನಿ ದ್ರಿತಕಾದ ಜಾರಪ್ರಿಯನ್ನು ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುವಂತೆ, ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಯಜಮಾನನನ್ನು (ಅನನ) ಅಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ಜಾಗೃತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು: ಭೂವ್ಯಾಕಾಶಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸು. ಹಸಿರಾದಿ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಉಷಸ್ಸು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು.

English Translation.

Vayu yokes to his car his two red horses; Vayu (yokes) his purple steeds: Vayu (yokes) his two unwearied (coursers) to his car to bear their burthen; for most able are they to bear the burthen. Arouse, Vayu, the intelligent (sacrificer), as a gallant (awakens) his sleeping mistress: summon heaven and earth, light up the dawn; light up the dawn, (to receive) your sacrificial food.

‘ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ’

ವಾಯುಃ ರೋಹಿತಾ ಧುರಿ ಯುಂಕ್ತೇ; ಅರುಣಾ ಯುಂಕ್ತೇ; ಅಚಿರಾ ಯುಂಕ್ತೇ | ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಾಯುವಿನ ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟತಕ್ಕ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ರೋಹಿತೋಽಗ್ನೀಃ; ಅರುಣೋ ಗಾವ ಉಷಸಾಂ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ವಾಹನವನ್ನು ರೋಹಿತವೆಂದೂ, ಉಷಸ್ಸಿನ ವಾಹನಗಳನ್ನು ಅರುಣ್ಯಃ ಎಂದೂ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೨೮) ಅವು ವಾಯುವಿನ ರಥಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಕಟ್ಟಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಸಂಶಯಕ್ಕೂ ಇಲ್ಲಿ ಆಸ್ಪದವಿದೆ. ಆದರೆ ವಾಯುವಿಗೂ ಅಗ್ನಿಗೂ ಮತ್ತು ವಾಯುವಿಗೂ ಉಷಸ್ಸಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿದರೆ ಈ ಸಂಶಯಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ಇದೇ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸೂನ್ಯತಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಅದು ಉಷಸ್ಸಿಗೆ ವರ್ಯಾಯವೆಂದು ಹೇಳುವ ಒಂದು ಮತವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಪೀತಯೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೂ ಸಹ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿಯೇ ಪಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೇ ಉಷಸ್ಸನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ವಾಯುವು ಉಷೋದೇವತೆಯೊಡನೆ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಟ್ಟುಕೊಂಡು ತತ್ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಅವಿಭವಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ಉಷಸ್ಸಿನ ವಾಹನದ ವರ್ಣಕ್ಕೂ, ವಾಯುವಿನ ವಾಹನದ ವರ್ಣಕ್ಕೂ ಸಮಾನತೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ.

ಇದರಂತೆಯೇ ಜಗತ್ತಿನ ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಾಯುವಿನ ಉದಯಾನಂತರವೇ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಅಗ್ನಿಯೆ
ಆಹುತಿಯು ನೆರವೇರಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಪ್ರಭಾತ ಸೂರ್ಯನ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯೆ ವಾಹನದ ವರ್ಣವೂ ಸಹ
ವಾಯುವಿನ ಅಶ್ವದ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು ವಾಯುವಿನ ಆಗಮನದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನನ
ಅಶ್ವಗಳಿಗೆ ಈ ಎಲ್ಲಾ ವರ್ಣವೂ ಇದ್ದಿತೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಅಜಿರಾ—ಅಜಿರಶಬ್ದವು ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೯) ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವುದು
ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಈ ವದವನ್ನು ವೇಗಗಾಮಿಯಾದ ಶತ್ರುವಿಗೂ, ವೇಗಗಾಮಿ
ಯಾದ ಅಶ್ವಕ್ಕೂ, ಯಜ್ಞಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗತಕ್ಕ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸ
ಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ವಾಯುವಿನ ಅಶ್ವಗಳ ಗಮನಶಕ್ತಿಯು ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರೊಂದಿಗೆ,

ವೋಕ್ತವೇ—ಎಂಬ ವದದಿಂದ ಅಶ್ವಗಳ ಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಹೀಗೆ ನಾನಾ
ವರ್ಣಗಳಿಂದ ರಂಜಿತವಾದವೂ, ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವೂ, ಭಾರವನ್ನು ವಹಿಸುವ ನಾಮಧ್ಯೇಯವುಳ್ಳವೂ
ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಗಳಿಂದ ಅಶ್ವಗಳ ಸೌಂದರ್ಯವೂ ಶಕ್ತಿಯೂ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತವೆ. ವಹಿಷ್ಠಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣ
ದಿಂದ ಶಕ್ತ್ಯತಿಶಯವೂ ತೋರುತ್ತದೆ.

ಧುರಿ—ಎಂಬ ವದವು ದ್ವಿರುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯನು ರಥದ ಅಗ್ರಭಾಗ ಎಂದರೆ ನೊಗವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ
ಸ್ಥಳವೆಂದೂ, ಎರಡನೆಯ ವದಕ್ಕೆ ಮಹದ್ಭಾರಂ ಅಧಿಕವಾದ ಭಾರವೆಂದೂ ಅರ್ಥ.

ಪುರಂಧಿಂ ಪ್ರಬೋಧಯೇ—ಪುರಂಧಿಯನ್ನು ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸು ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿ ಪುರಂಧಿ ಯೆಂದರೆ
ಯಾರು, ಆ ಹೆಸರು ಏತಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು ಎಂದು ಆ ವದದ ನಿರ್ವಚನದ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪುರಂಧಿಂ
ಬಹುಪ್ರಜ್ಞಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾದ್ಯಜಮಾನಮಿತಿ ಗಮ್ಯತೇ | ಪುರಂಧಿರ್ಬಹುಧೀರಿತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ಬಹಳವಾದ
ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನೆಂದು ಯಾಸ್ಯರು ವಿವರಣೆಯನ್ನು ದಹರಿಸಿ ಅಂತಹ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿರುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಎಂದು
ಮೊದಲನೆಯ ಅನ್ವಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಅನಂತರ ಈ ವದವನ್ನು ಉಪಮಾನಾಚಕವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.
ಈ ಎರಡನೆಯ ಅನ್ವಯದ ಪ್ರಕಾರ ಪುರಂಧಿಂ (ಇವ) ಪ್ರಕೃತ್ಯಪ್ರಶರೀರಧಾರಿಣೀಂ ಯೋಷಿತಮಿವ ತಾಂ ಯಥಾ
ಸ್ವಸಂಕೇತೇನ ಜಾರಃ ಪ್ರಬೋಧಯತಿ ತದ್ವತ್ತ್ವಮಸಿ ಯಜಮಾನಂ ಪ್ರಬೋಧಯ | ವುಷ್ಟವಾಗಿ ಬೆಳೆದ
ಶರೀರವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸನ್ನು ಜಾರನು ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುವಂತೆ, ವಾಯುವು ಯಜಮಾನನನ್ನು ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುವ ರೀತಿ
ಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ

ಈ ವದವು ಪ್ರಭೂತ, ಪೌಷ್ಟ್ಯ, ಸಮೃದ್ಧ—ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯೂ ಸೂಚಿಸಿದರೂ ಸಹ
ಇದರ ಪ್ರಯೋಗವು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಬೇಕಾಗು
ತ್ತದಿಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ತೇ ಹಿ ಯಜ್ಞೇಷು ಯಜ್ಞಿಯಾಸ ಉಮಾಃ ಸಧಸ್ಥಂ ವಿಶ್ವೇ ಅಭಿ ಸಂತಿ ದೇವಾಃ |

ತಾ ಅಧ್ವರ ಉಶತೋ ಉಷ್ಟ್ಯಗ್ನೇ ಶ್ರುಷ್ಟೀ ಭಗಂ ನಾಸತ್ಯಾ ಪುರಂಧಿಂ ||

(ಮು. ಸಂ. ೭-೩೯-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ನಲ್ಲಿರುವ ಪುರಂಧಿಂ ಎಂಬ ವದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ,

ಪುರಂಧಿರ್ಬಹುಧೀಸ್ತತ್ಯಃ ಪುರಂಧಿರ್ಭಗಃ ಪುರಸ್ತಾತ್ತಸ್ಯಾನ್ವಾದೇಶ ಇತ್ಯೇಕಂ | ಇಂದ್ರ ಇತ್ಯೇ-
ಶರಂ ಸ ಬಹುಕರ್ಮತಃ ಪುರಾಂ ಚ ದಾರಯಿತ್ಯತಮಃ | ವರುಣ ಇತ್ಯೇಶರಂ ತಂ ಪ್ರಜ್ಞಯಾ
ಸ್ತೌತಿ || (ನಿ. ೬-೧೩)

ಸಮೃದ್ಧವಾವ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಪುರಂಧಿ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ. ಆದರೆ ಅಂತಹವನು ಯಾರು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ. ಉದಾ
ಹೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಭಗ ಶಬ್ದವು ಇದರ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದರ ವಿಶೇಷಣವೆಂದು ಕೆಲವರ ಮತ.
ಧೀ ಶಬ್ದವು ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪುರಂಧಿ ಯೆಂದರೆ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಕರ್ಮವುಳ್ಳವನು
ಎಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ರತ್ನ ವಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಸೀಳುವವನು ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣ
ವೆಂದು ಕೆಲವರ ಮತ. ಅಥವಾ 'ಇಮಾ ಮೂ ನು ಕವಿತಮಸ್ಯ ಮಾಯಾಂ' (ಋ. ಸಂ. ೫-೮೫-೬) ಇತ್ಯಾದಿ
ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವರುಣನ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವಂತೆ ವ್ರಕ್ತೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ (ನಿರುಕ್ತಕಾರರು
ಉದಹರಿಸಿರುವ ೭-೩೯-೪) ಅನನ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ ವರುಣನಿಗೆ ವರಾಧ್ಯಾಯವದವಾಗಿರಬಹುದೆಂದು
ಇನ್ನು ಕೆಲವರ ಮತ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದಗಳನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಯಜ್ಞಕರ್ತೃ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ
ದೇವತೆಗಳು ತೋರಿಸುವ ಔದಾರ್ಯದ ಅಧಿಕೃತವನ್ನು ತೋರಿಸುವಾಗಲೂ, ಯಜಮಾನರು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸತಕ್ಕ
ಹವಿರಾದಿಗಳ ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗಲೂ ಈ ವದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು
ಉದಾಹರಣೆಗಳಿಂದ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಆದಾಯ ಶ್ರೇಣೋ ಅಭರತ್ನೋಮಂ ಸಹಸ್ರಂ ಸನ್ ಆಯುತಂ ಚ ಸಾಕಂ |

ಅತ್ರಾ ಪುರಂಧಿರಜಹಾದರಾತೀರ್ಮದೇ ಸೋಮಸ್ಯ ಮೂರಾ ಅಮೂರಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೨೬-೭.)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಪದಕ್ಕೆ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು (ನಿ. ೧೧-೨.) ಪುರಂಧಿಃ ಬಹು ನಃ ಧನಸ್ಯ ದಾತಾ ಅಧಿಕವಾಗಿ
ಧನದಾತನೆಂದೂ, ಸಾಯಣರು ಬಹುಕರ್ಮಾ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವದವು ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣ
ವಾಗಿದೆ. ಉದಾರಿಯೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯ

ನೈಧೂತೋ ಅದ್ರಿಷುತೋ ಬರ್ಹಿಷಿ ಪ್ರಿಯಃ ಪತಿರ್ಗವಾಂ ಪ್ರದಿವ ಇಂದುರ್ಮತ್ಸಿಯಃ |

ಪುರಂಧಿವಾನ್ಮನುಷೋ ಯಜ್ಞಸಾಧನಃ ಶುಚಿರ್ಧಿಯೋ ಪವತೇ ಸೋಮ ಇಂದ್ರ ತೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೭೨-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಬಹುಕರ್ಮನಾನ್ ಮನುಷಃ ದೇವತೆಗಳ ತೃಪ್ತಾರ್ಥವಾಗಿ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳ
ಮಾನವನ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

ಪಾವೀರವೀ ತನ್ಯುತುರೇಕಸಾದಜೋ ದಿವೋ ಧರ್ತಾ ಸಿಂಧುರಾಸಃ ಸಮುದ್ರಿಯಃ |

ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಸಃ ಶೃಣವನ್ ವಚಾಂಸಿ ಮೇ ಸರಸ್ವತೀ ಸಹ ಧೀಭಿಃ ಪುರಂಧ್ಯಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬೫-೧೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು (ನಿ. ೧೨-೩೦) ಪುರಂಧ್ಯಾ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಪ್ರಯುಕ್ತಾನಿ ಬಹುವಿಧವಾದ
ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರತಕ್ಕ ವಚಾಂಸಿ ವಚನಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಬಹುವಿಧಯೋ ಪ್ರಜ್ಞಯಾ

ಸಹಿತಾ ಸರಸ್ವತೀ | ಬಹುವಿಧವಾದ ವ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎಂದು ಸರಸ್ವತಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಮಾಡಿರುವ ಬಹುಧಾತ್ರಾ^೧ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಯಾ ವಾಚಾ ಎಂಬ ವಿವರಣೆಯಿಂದ (ಸಿ. ೧೨-೩೦) ಸರಸ್ವತೀ ಸದೃಶವಾದ ಒಂದು ದೇವತಾವಿಶೇಷವೆಂದೂ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ,

ಶಂ ನೋ ಭಗಃ ಶಮು ನಃ ಶಂಸೋ ಆಸ್ತು ಶಂ ನಃ ಪುರಂಧಿಃ ಶಮು ಸಂತು ರಾಯಾಃ |

ಶಂ ನಃ ಸತ್ಯಸ್ಯ ಸುಯಮಸ್ಯ ಶಂಸ್ಯ ಶಂ ನೋ ಆರ್ಯಮಾ ಪುರುಜಾತೋ ಅಸ್ತು ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೩೫-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪುರಂಧಿಯೇ ವ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ದೇವತೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಾಯಣರೂ ಸಹ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಭಗಾವದಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು,

ದೇವೋ ಭಗಃ ಸವಿತಾ ರಾಯೋ ಅಂಶ ಇಂದ್ರೋ ವೃತ್ರಸ್ಯ ಸಂಜಿತೋ ಧನಾಸಾಂ |

ಋಭುಕ್ಷಾ ವಾಜ ಉತ ವಾ ಪುರಂಧಿರವಂತು ನೋ ಅಮೃತಾಸಸ್ತುರಾಸಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೪೨-೫)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಭ್ವನಿಗೆ ವರಾಹಯ ಪದವಾಗಿದೆ.

ಪುರಾಣೇ ದೇವಿ ಯುವತಿಃ ಪುರಂಧಿರನು ವ್ರತಂ ಚರಸಿ ವಿಶ್ವನಾರೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೬೧-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಥಿತಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಬಹುಸ್ತೋತ್ರವತಿಯೆಂದರ್ಥ.

ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವದವು ವತ್ಸಿಯ ಪರವಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ಸ್ತ್ರೀಸಾಮಾನ್ಯದ ವರವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಬಂಜೆಯರಲ್ಲದೇ ಸಂತಾನಸಂವತ್ತನ್ನು ನಡೆಯಲು ಅರ್ಹರೂ ವುಷ್ಪರೂ ಆದ ಸ್ತ್ರೀಯರೆಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ.

ಅಗ್ನಿಃ ಸಸ್ತಿಂ ವಾಜಂಭರಂ ದದಾತ್ಯಗ್ನಿರ್ವೀರಂ ಶ್ರುತೈಂ ಕರ್ಮನಿಷ್ಠಾಂ |

ಅಗ್ನೀ ರೋದಸೀ ವಿ ಚರತ್ಸಮಂಜನ್ನಗ್ನಿರ್ನಾರೀಂ ವೀರಕುಕ್ಷಿಂ ಪುರಂಧಿಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦.೮೦-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ವ್ರಸವಸಮರ್ಥವಾದ ಪತ್ನಿಯೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ರೂಪವತಿಯೆಂದಾದರೂ ಆಗಬಹುದು. ವ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ (I. 134-3) ವಿವರಿಸಿರುವಂತೆ ಸರ್ವಾಂಗಸೌಷ್ಠವವುಳ್ಳ ರೂಪವತಿಯಾದ ಸ್ತ್ರೀಯೆಂದೂ ಸಹ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಈ ಎರಡರ್ಥಗಳನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿರುವುದನ್ನು ಸಾಯಣ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಗಮನಿಸಬಹುದು.

ಪುರಂಧಿಯೋವೇತ್ಯಾಹ | ಯೋಷಿತೈವ ರೂಪಂ ದಧಾತಿ | ತಸ್ಮಾತ್ ಸ್ತ್ರೀ ಯುವತಿಃ ಪ್ರಿಯಾ ಭಾವುಕಾ ||

(ತೈ. ಬ್ರಾ. ೩-೮-೧೩-೨)

ಎಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪುರಂಧಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪುರಂ ಸರ್ವಗುಣಸಂಪೂರ್ಣಂ ಶರೀರಂ ಧಾರಯತೀತಿ ಪುರಂಧಿಃ ಎಂದು ಶರೀರದ ಲಾಪವ್ಯವುಳ್ಳ ಸ್ತ್ರೀಯೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದೇ ಪದಕ್ಕೆ ತೈತ್ತಿರೀಯ

ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ (೭-೫-೧೮) ಪುರನಾಸಿಂಧಿಧ್ಯಾಯತ ಇತಿ ಪುರಂಧಿಃ ! ವೆಟ್ಟೆಣಿಗರಿಂದ ಧ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾಳೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ ಆಕರ್ಷಕವಾದ ಶರೀರವನ್ನು ಕೈವಳು ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

Max Miller ಎಂಬ ವಂಡಿತನು ಉಷಸ್ಸಿನ ಪರವಾಗಿಯೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಪುರಂಧಿ may have meant originally door-keeper from ಪುಃ and ಧಿ like ಇಷುಧಿ and ಶೇವಧಿ whatever it meant etymologically, in our passing where she is to be woke by the wind in the morning, (cf. I. 137.2) it is again a Characteristic epithet of the dawn ಎಂದಿದ್ದಾನೆ. [Vedic Hymus. II. P. 447]

ಈ ಆಧಾರಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾದ ಋಕ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಪುರಂಧಿ ಇವ ಎಂದು ಉಪಮಾನಾಚಕವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ಆಗ ರೂಪವತಿಯಾದ ಸ್ತ್ರೀಯೆಂದೂ, ಮುಖ್ಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪುರಂಧಿ ಪ್ರಬೋಧಯ ಎಂದು ಕರ್ಮವಾಚಕವಾಗಿ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಆಗ ಬಹಳವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಅಧವಾ ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳ ಯಜಮಾನನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ವಾಯುವನ್ನು ಜಾರಸಿಗೂ ಯಜಮಾನ ರೂಪಿಯಾದ ಪುರಂಧಿಯನ್ನು ಸುಂದರಸ್ತ್ರೀರೂಪಿಯಾದ ವೇದ್ಯಾಸ್ತ್ರೀಗೂ ಹೋಲಿಸಿದೆ. ಸುಂದರಸ್ತ್ರೀಯ ಪ್ರೀತಿಯು ಜಾರನ ಸಂತೋಷಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಹೇತುವಾಗಿದೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ಯಜಮಾನನ ಪ್ರಬೋಧವೂ ಸಹ ಹವಿರಾದಿದಾನಗಳಿಗೆ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದರಿಂದ ವಾಯ್ವಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಸಂತೋಷಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅವನನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಸಸತೀಂ ಇವ—ಈ ವದನನ್ನೂ ಸಹ ಪುರಂಧಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಇದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಉಪಪತ್ಯಾಗಮನಧ್ಯಾನೇನ ಈಷತ್ಸಪಂತೀಂ | ಉಪವತಿಯ ಆಗಮನವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಕೊಂಚ ನಿದ್ರಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ವೇಶ್ಯೆಯನ್ನು ಜಾರನು ಎಬ್ಬಿಸುವಂತೆ ಕರ್ಮವ್ಯಗ್ರೇಣೇಷತ್ಸಪಂತಂ ಯಜಮಾನಂ ಪ್ರಬೋಧಯ ಕರ್ಮನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಕೊಂಚ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತಿರುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ರೋದಸೀ ಪ್ರಚಕ್ಷಯ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಪ್ರಖ್ಯಾಪಯ ಪ್ರಕಾಶಯೇತ್ಯರ್ಥ | : ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಉಷಸ್ಸನ್ನೂ ತತ್ಪಾದನಲ್ಲಿ ನ್ನಾಪಿಸು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಯುಜ್ಜಿ—ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ. ಧಾತು. ಅಂತರ್ಭಾವವಿತ್ಯರ್ಥಕವಾಗಿರುವಾಗ ಲಟ್. ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರೋಹಿತಾ—ರುಹ ಬೀಜಜನ್ಮನಿ ಪ್ರಾರಂಭವೇ ಚ ಧಾತು. ರುಹೇರಶ್ಚ ಲೋ ವಾ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇತನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರೇಫಕ್ಕೆ ಲಶ್ವ ವಿಕಲ್ಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿವಚನಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ

ಸುಲುಕ್—(ವಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಅರುಣಾ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಅಜಿರಾ—ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋ ಧಾತು. **ಅಜಿರ ಶಿಶಿರಶಿ**—(ಉ. ಸೂ. ೧-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿರಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿವಾತವಾಗಿದೆ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಧುರಿ—ಸಾವೇಕಾಚಸ್ತ್ಯತೀಯಾದಿಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸವಮಿ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೋಢವೇ—ವಹ ವ್ಯಾವರ್ಣೀ. ಧಾತು. ತುಮನರ್ಧ ತೋರುವಾಗ **ತುಮಾರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇ**—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತವೇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಹೋಢಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಡತ್ವ. **ರುಷಸ್ತಘೋ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಧತ್ವ ಬಂದಾಗ ಷ್ವತ್ವದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಡತ್ವ. **ಸಹಿನಹೋರೋದ-ವರ್ಣಸ್ಯ** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಓತ್ವ. **ಢೋಢೇ ಲೋಪಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವೂರ್ವಧಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಹಿಷ್ಠಾ—ವಹ ಧಾತುವಿಗೆ ತೃಚ್ ಬಂದಾಗ ವೋಢ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ತೃಜಂತದ ಮೇಲೆ **ತುಶ್ಚಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಇವ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ವರನಾದಾಗ **ತುರಿಷ್ಠೇ ಮೇಯಃಸು** ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಆಗ ಹಿಂದೆ ಬಂದಿರುವ ಢತ್ವಾದಿಗಳು ಅಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳೂ ಹೋಗುತ್ತವೆ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿವಚನ ವರನಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಬೋಧಯ—ಬುಧ ಆವಗಮನೇ ಧಾತು. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲೋಟ್. ಮಧ್ಯವುರುಷ ಏಕ ವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪುರಂಧಿಂ—ಪೃಷೋದರಾದೀನಿ ಯಥೋಪದಿಸ್ವಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭಿನುತರೂಪವೂ ಸ್ವರವೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜಾರಃ—ಜ್ಞಾನ್ ವಯೋಹಾನೌ ಧಾತು. **ದಾರಜಾರೌ ಕರ್ತರಿ ಚಿಲುಕ್ ಚಿ** (ವಾ. ಸೂ. ೩-೩-೨೦-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿವಾತವಾಗಿದೆ.

ಸಸತೀಂ—ಷಸ ಸ್ತಷ್ಟೇ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತತ್ವ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬೇವ್. **ಶತುರನುಮೋನ**—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಕ್ಷಯ—ಚಕ್ಷಿಬ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಭಿಹಿತವಾಗಿದೆ. **ಹೇತುಮತಿ ಚಿ** (ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲೋಟ್. ಮಧ್ಯವುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತುಭ್ಯಮುಷಾಸಃ ಶುಚಿಯಃ ಪರಾವತಿ ಭದ್ರಾ ವಸ್ಮಾ ತನ್ನತೇ ದಂಸು

ರಶ್ಮಿಷು ಚಿತ್ರಾ ನವ್ಯೇಷು ರಶ್ಮಿಷು |

ತುಭ್ಯಂ ಧೇನುಃ ಸಬರ್ದುಘಾ ವಿಶ್ವಾ ವಸೂನಿ ದೋಹತೇ |

ಅಜನಯೋ ಮರುತೋ ವಕ್ಷಣಾಭ್ಯೋ ದಿವ ಆ ವಕ್ಷಣಾಭ್ಯಃ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ |

ತುಭ್ಯಂ | ಉಷಸಃ | ಶುಚಿಯಃ | ಪರಾವತಿ | ಭದ್ರಾ | ವಸ್ಮಾ | ತನ್ನತೇ | ದಂಸು | ರಶ್ಮಿಷು | ಚಿತ್ರಾ

ನವ್ಯೇಷು | ರಶ್ಮಿಷು |

ತುಭ್ಯಂ | ಧೇನುಃ | ಸಬರ್ದುಘಾ | ವಿಶ್ವಾ | ವಸೂನಿ | ದೋಹತೇ |

ಅಜನಯಃ | ಮರುತಃ | ವಕ್ಷಣಾಭ್ಯಃ | ದಿವಃ | ಆ | ವಕ್ಷಣಾಭ್ಯಃ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ವಾಯೋ ತುಭ್ಯಂ ತ್ವದರ್ಥಮುಷಾಸ ಉಷಸಃ ಪೂರ್ವೋಕ್ತರೀತ್ಯಾ ತ್ವಯಾ ಪ್ರಕಾಶಿತಾಃ ಶುಚಿಯಃ ಶುದ್ಧಾ ದೀಪ್ತಾ ನಾ ಪರಾವತ್ಯತ್ಯಂತದೂರದೇಶೇಂತರಿಷ್ಟೇ ದಂಸು ದಂಸೇಷು ಕರ್ಮವತ್ಸ್ವಯದ್ವಾ | ಗೃಹನಾಮೈತತ್ || ಅಂತೈಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ || ಗೃಹವದಾಚ್ಛಾದಕೇಷು | ರಶ್ಮಿಷು ಸ್ವಕೀಯೇಷು ತೈರ್ಭದ್ರಾ ಭಂದನೀಯಾನಿ ಕಲ್ಯಾಣಾನಿ ವಸ್ಮಾಚ್ಛಾದನಯೋಗ್ಯಾನಿ ವಸ್ಮಾಣಿ ತನ್ನತೇ | ವಿಸ್ತಾರಯಂತಿ | ಯದ್ವಾ | ಉಷಸೋ ದಂಸು ಯಾಗಗೃಹೇಷು ದೇವಯಜನೇಷು ರಶ್ಮಿಷು ಹೋಮಾಯ ಪ್ರದೀಪ್ತಾಗ್ನಿಜ್ವಾಲಾವತ್ಸ್ವಾಗತಾಯ ತುಭ್ಯಂ ಭದ್ರಾ ವಸ್ಮಾ ತನ್ನತೇ | ಅಗ್ನಿಜ್ವಾಲಾ ಏವ ವಸ್ಮಾಣಿ ವಿಸ್ತಾರಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಉಷಃಕಾಲೇಽಗ್ನಿನಾಂ ಪ್ರಜ್ವಾಲ್ಯಮಾನತ್ವಾತ್ವಾ ಏವ ವಸ್ಮಾಣೀತ್ಯುಪಚಾರ್ಯತೇ | ನನು ಕೇವಲಂ ಸಾಧಾರಣಾನಿ ವಸ್ಮಾಣಿ ನೇತ್ಯಾಹ | ನವ್ಯೇಷು ನೂತನೇಷು ಸ್ತೂಯಮಾನೇಷು || ಣು ಸ್ತುತಾ | ಅಚೋ ಯತ್ | ವಾಂತೋ ಯಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತ್ಯವಾದೇಶಃ | ಯತೋಽನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ || ರಶ್ಮಿಷು ಚಿತ್ರಾಣಿ ನಾನಾವರ್ಣಯುಕ್ತಾನ್ಯಾತ್ಮಯಭೂತಾನಿ ತನ್ನತೇ | ಉಷಃ ಕಾಲೇ ರಶ್ಮೀನಾಂ ನಾನಾವರ್ಣತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ | ಅಗ್ನಿದ್ವಾರೇತಿ ಪಕ್ಷೇ ಜ್ವಾಲಾನಾಂ ಕಾಲೀಕರಾಲೀ-

ತ್ಯಾದಿರೂಪೇಣ ನಾನಾವರ್ಣತ್ವಾಚ್ಚೈತ್ರತ್ವಂ | ಕಿಂಚಿ ಹೇ ವಾಯೋ ತುಭ್ಯಂ ತ್ವದರ್ಥಂ ತ್ವದ್ಯಾಗಾರ್ಥಮೇವ
 ಧೇನುರ್ಘೃತಾದಿನಾ ಪ್ರೀಣಯಿತ್ರೀ ಗೌಃ | ಜಾತಾನೇಕವಚನಂ | ಸಬರ್ದುಘಾ | ಸಬರಿತ್ಯಮೃತನಾಮ |
 ತಸ್ಯ ದೋಗ್ಧೀ || ದುಹಃ ಕಬ್ಬಶ್ಲೇತಿ ಕಪ್ || ಸತೀ ವಿಶ್ವಾ ವಸೂನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಧನಾನ್ಯಾಜ್ಯಾದಿರೂಪಾಣಿ
 ದೋಹತೇ | ಸ್ವಯಮೇವ ದುಗ್ಧೇ | ಪ್ರೀಣಯಿತಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಕರ್ಮಕರ್ತರಿ ನ ದುಹಸ್ತುನಮಾಂ |
 ಸಾ. ೩-೧-೮೯ | ಇತಿ ಯಗಭಾವಃ | ಭಾಂದಸಃ ಶಪೋ ಲುಗಭಾವಃ || ಕಸ್ತತ್ರ ವಿಶೇಷ ಇತಿ ಚೇತ್
 ಉಚ್ಯತೇ | ಹೇ ವಾಯೋ ದಿವೋ ದೀಪ್ತಾದಂತರಿಕ್ಷಾನ್ಮರುತ ಏತನ್ನಾಮಕಾನ್ ಮೇಘಂ ವಿಶೀರ್ಯ
 ವೃಷ್ಟ್ಯುತ್ಪಾದಕಾನ್ ತ್ವದಂಶಭೂತಾನ್ದೇವಾನಜನಯಃ | ಜನಯಸಿ | ಉತ್ಪಾದಯಸಿ | ಕಿಮರ್ಥಮಿತಿ
 ತದುಚ್ಯತೇ | ವಕ್ಷಣಾಭ್ಯಃ ಪ್ರವಹಣಶೀಲಾಭ್ಯೋದ್ಯೋ ವೃಷ್ಟಿಲಕ್ಷಣಾಭ್ಯಃ | ತಥಾ ವಕ್ಷಣಾಭ್ಯಃ |
 ನದೀನಾಮೈತತ್ ವಕ್ಷಣಾ ರುಜಾನಾ ಇತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಸಾರಾತ್ | ತಾಸಾಮರ್ಥಾಯ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ವಾಯೋ - ಎಚ್ಚಿ ವಾಯುವೇ | ತುಭ್ಯಂ - ನಿನಗೋಸ್ಕರವಾಗಿ | ಶುಚಿಯಃ - ಶುಭ್ರವಾದ |
 ಉಷಸಃ - ಉಷಸ್ಸುಗಳು | ಸರಾವತಿ - ಅತ್ಯಂತ ದೂರ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ | ದಂಸು - ಕರ್ಮಯುಕ್ತವಾದ ಅಧವಾ
 ಅಚ್ಛಾದಕವಾದ (ಮತ್ತು) | ನನ್ಯೇಷು - ನೂತನವಾದ ಅಧವಾ ಸ್ತುತ್ಯವಾದ | ರಶ್ಮಿಷು - ರಶ್ಮಿಗಳಿಂದ | ಭದ್ರಾ -
 ಮಂಗಳಕರವಾದ | ವಸ್ರಾ - ಅಚ್ಛಾದನಯೋಗ್ಯವಾದ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು | ತನ್ವತೇ - ವಿಪ್ರರಿಸುತ್ತವೆ [ಅಧವಾ
 ಸರಾವತಿ - ಅತ್ಯಂತದೂರ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ | ಶುಚಿಯಃ - ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ | ಉಷಸಃ - ಉಷಸ್ಸುಗಳು | ದಂಸು -
 ಯಾಗಗೃಹಗಳು | ನನ್ಯೇಷು - ಸ್ತುತ್ಯವಾದ | ರಶ್ಮಿಷು (ಹೋವಮಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಉದ್ದೀಪಿತವಾದ) ಅಗ್ನಿ ಜ್ವಾಲೆ
 ಗಳಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿರಲು | ತುಭ್ಯಂ - (ಆಗತವಾದ) ನಿನಗೋಸ್ಕರ | ಭದ್ರಾ - ಮಂಗಳಕರವಾದ | ವಸ್ರಾ -
 (ಜ್ವಾಲಾರೂಪ) ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ತನ್ವತೇ - ವಿಪ್ರಾರವಡಿಸುತ್ತವೆ |] ರಶ್ಮಿಷು - ರಶ್ಮಿಗಳನ್ನು ಅಧವಾ ಜ್ವಾಲೆಗಳನ್ನು |
 ಚಿತ್ರಾ - ನಾನಾವರ್ಣಯುಕ್ತಗಳನ್ನಾಗಿ (ಕಾಲೀಕರಾಲೀ ಮೊದಲಾದ ರೂಪವಿಶಿಷ್ಟಗಳನ್ನಾಗಿ) | ತನ್ವತೇ -
 ವಿಪ್ರರಿಸುತ್ತವೆ (ಮತ್ತು) | ತುಭ್ಯಂ - ನಿನಗೋಸ್ಕರ | ಸಬರ್ದುಘಾ - ಅವೃತವನ್ನು ದೋಹನಮಾಡುವ |
 ಧೇನುಃ - ಗೋವು | ವಿಶ್ವಾ ವಸೂನಿ - ಸಮಸ್ತ (ಆಜ್ಯಾದಿರೂಪ) ಧನವನ್ನು | ದೋಹತೇ - ಕರೆಯುತ್ತದೆ
 (ನೀನೂ ಕೂಡ) | ದಿವಃ - ದ್ಯೋತಮಾನವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ | ವಕ್ಷಣಾಭ್ಯಃ - ಪ್ರವಹಣಶೀಲವಾದ ವೃಷ್ಟಿರೂಪ
 ಉದಕಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ವಕ್ಷಣಾಭ್ಯಃ - (ಮತ್ತು) ನದಿಗಳೋಸ್ಕರ | ಮರುತಃ - (ಮೇಘವನ್ನು ಸೀಳಿ ಮಳೆಗರೆಯುವ)
 ಮರುತರೆಂಬ ದೇವತೆಗಳನ್ನು | ಆ ಆಜನಯಃ - ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಿದೆ. (ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುತ್ತಿ.)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಚ್ಚಿ ವಾಯುವೇ, ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ, ನನಗೋಸ್ಕರ, ಯಾಗಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ ಉದ್ದೀಪಿತವಾದ ಅಗ್ನಿಗಳು
 ಕಾಲೀ, ಕರಾಲ್ಯಾದಿ ಜ್ವಾಲಾರೂಪವಾಗಿ ವಿಸ್ತೃತವಾಗುತ್ತದೆ (ಉಷಸ್ಸುಗಳೂ ನಾನಾವರ್ಣಗಳಾದ ಕಿರಣಗಳನ್ನು
 ವಿಪ್ರರಿಸುತ್ತವೆ); ಅವೃತವನ್ನು ಕೊಡುವ ಗೋವುಗಳೂ (ನಿನಗೋಸ್ಕರವೇ) ಆಜ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು (ತಾವಾಗಿಯೇ)
 ದೋಹನಮಾಡುತ್ತವೆ. ನೀನೂ ಕೂಡ, ಮಳೆಯನ್ನು ಕರೆದು ನದಿಗಳಿಗೆ ನೀರುಕೊಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, (ಮೇಘ
 ಗಳಿಂದ ಮಳೆಯನ್ನು ಒಯ್ಯುವುದು) ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿರುವೆ.

English Translation

For you, the brilliant dawns, (raising) from afar, spread abroad their auspicious raiment in inviting rays; in variegated and glorious rays: for you, the cow that yields ambrosia milks all kinds of treasure: you beget the Maruts, of the firmament, (for the purpose of) showering rain. (for the purpose of replenishing) the rivers.

॥ ಸ್ತೋತ್ರವಿಷಯಗಳು ॥

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾರ್ಧಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಧವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅನ್ವಯದ ಪ್ರಕಾರ ಉಪಸ್ಥಿತ ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ ವಾಯುವಿಗೆ ನಾನಾವರ್ಣಾತ್ಮಕವಾದ ರಶ್ಮಿಗಳಿಂದ ಹೊದಿಸಿ ಅಲಂಕರಿಸುವುದೂ, ಎರಡನೆಯ ಅನ್ವಯದ ಪ್ರಕಾರ ಯಾಗಗೃಹದಲ್ಲಿನ ವಾಯುವಿಗೆ ಅಗ್ನಿಜ್ವಾಲಾರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಅಲಂಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುವುದೂ ಪರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ, ಶುಚಿಯಃ ಉಷಸಃ ನನ್ಯೇಷು ರಶ್ಮಿಷು ಚಿತ್ರಾ ಭದ್ರಾ ವಸ್ತ್ರಾ ತನ್ನತೇ ಪುಬ್ರವಾದ ಉಷಸ್ಸುಗಳು ತಮ್ಮ ನೂತನವಾದವೂ ನಾನಾವರ್ಣಾತ್ಮಕವಾದವೂ ಆದ ರಶ್ಮಿಗಳಿಂದ ಮಂಗಳಕರವಾದುದೂ, ಆಚ್ಛಾದನರೂಪವಾದುದೂ ಆದ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುತ್ತವೆಯೆಂದೂ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಸರಾವತಿ ಶುಚಿಯಃ ಉಷಸಃ ದಂಸು ನನ್ಯೇಷು ರಶ್ಮಿಷು ಚಿತ್ರಾ ಭದ್ರಾ ವಸ್ತ್ರಾ ತನ್ನತೇ ಅತ್ಯಂತ ದೂರದಲ್ಲಿರುವವೂ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದವೂ ಆದ ಉಷಸ್ಸುಗಳು ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿರುವ ವಾಯುವಿಗೆ ನಾನಾವರ್ಣಾತ್ಮಕವಾದವೂ, ಮಂಗಳಕರವಾದವೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ಆಚ್ಛಾದನ ರೂಪವಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತವೆಯೆಂದೂ ಸಹ ನಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸರಾವತಿ — ಎರಡು ಅನ್ವಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಧವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲ. ಆಕೇ ಸರಾಕೇ ಇತ್ಯಾದಿ ದೂರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ವರಿಸಿದೆ. (ನಿ. ೩-೧೯). ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ಏತದಸ್ಯಾ ಅನಃ ಶಯೇ ಸುಸಂಪಿಷ್ಟಂ ವಿಪಾಶ್ಯಾ | ಸಸಾರ ಸೀಂ ಪರಾವತಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೩೦-೧೧) .

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನದಹರಿಸಿ (ನಿ. ೧೧-೪೮) ಅಲ್ಲಿ ಸರಾವತಃ ಎಂಬ ಪದದ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಥನಾದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ಸು ವರಿಗಣಿತಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ.

ವ್ಯಾಙ್ಮತೀ ದಿವೋ ಅಂತಾ ಅಬೋಧ್ಯಪ ಸ್ವಸಾರಂ ಸನುತಯುಯೋತಿ |

ಪ್ರಮಿನತೀ ಮನುಷ್ಯಾ ಯುಗಾನಿ ಯೋಷಾ ಜಾರಸ್ಯ ಚಕ್ಷಸಾ ವಿ ಭಾತಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೨-೧೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಕೊನೆಯ ಭಾಗಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವಳೆಂಬ ವರ್ಣನೆಯು ಉಷಸ್ಸಿನ ದೂರಸ್ಥನಾದ ಸಂಚಾರಮಾರ್ಗವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಸದೃಶೀರದ್ಯ ಸದೃಶೀರಿದು ಶ್ಲೋ ದೀರ್ಘಂ ಸಚಿಂತೇ ವರುಣಸ್ಯ ಧಾಮ |

ಅನವದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತಂತಂ ಯೋಜನಾನ್ಯೇಕೈಕಾ ಕೃತುಂ ಪರಿ ಯಂತಿ ಸದ್ಯಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತು ಯೋಜನಗಳ ದೂರವನ್ನು ಸುತ್ತುತ್ತಾ ಪರಿಭ್ರಮಣವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವಳೆಂದು ಅವಳ ಸಂಚಾರದ ದೂರಗಮನವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ ಆ ಅಂಶವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ **ಪರಾವತಿ** ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ನೂಚಿಸಿದೆ.

ಉಷಸ್ಸು ಅಷ್ಟು ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಸಹ **ತುಭ್ಯಂ ಚಿತ್ರಾ, ಭದ್ರಾ, ವಸ್ತ್ರಾ ತನ್ವತೇ** ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ, ಅಂತರಿಕ್ಷದ ವಾದ **ನಾಯು** ವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸತಕ್ಕ ಉಷಸ್ಸಿನ ಚಿತ್ರರೂಪಗಳಾದ ವಸ್ತ್ರಗಳೆಂದರೆ ಉಷಸ್ಸಿನ ನಾನಾ ವರ್ಣಾತ್ಮಕಗಳಾದ ರಶ್ಮಿಗಳೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಉಷಸ್ಸಿಗೆ ಈ ಪ್ರಭಾವಿಶೇಷವೇ ಒಂದು ಐಶ್ವರ್ಯವೆಂದೂ ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿದೆ. ಅದುದರಿಂದಲೇ,

ವಾಜಿನೀವತೀ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಯೋಷಾ ಚಿತ್ರಾಮಘಾ ರಾಯ ಈಶೇ ವಸೂನಾಂ |

ಋಷಿಷ್ವತಾ ಜರಯಂತೀ ಮಘೋನ್ಮುಷಾ ಉಚ್ಛತಿ ವಹ್ನಿಭಿರ್ಗುಣಾನಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೭೫-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ **ಚಿತ್ರಾಮಘಾ** ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ. **ವಿಚಿತ್ರಧನಾ | ವಿಚಿತ್ರರಶ್ಮಾಽಖ್ಯಧನಾ |** ನಾನಾ ವಿಧವಾದುದೂ ರಶ್ಮಿರೂಪವಾದುದೂ ಆದ ಐಶ್ವರ್ಯವುಳ್ಳವೆಂದರ್ಥ. ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ವರ್ಣಗಳುಳ್ಳ ರಶ್ಮಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಉಷಸ್ಸಿಗೆ **ವಿಭಾವರಿ (೧-೯೨-೧೪)**, **ಅಹನಾ (೧-೧೩-೪)**; **ಅರುಷೀ (೩-೫೫-೧)**; **ಅರುಣಪ್ಸು (೮-೫-೧)** ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣಗಳಿವೆ. **ವಿಭಾವರೀ, ಭಾಸ್ವತೀ** ಎಂಬುದು ಉಷಸ್ಸಿನ ವರ್ಯಾನಾಮಗಳೆಂದು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿದೆ. **ವಿಭಾವರಿಯೆನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ವಿಭಾಯುಕ್ತಾ ವಿಭಾವರೀ |** ವಿಧವಿಧವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಗಳ ಪುಂಜವು **ವಿಭಾಃ**; ಅಂತಹ ಪ್ರಭಾವುಂಜದೊಡನೆ ಕೂಡಿದವಳು ಎಂದರ್ಥ **ಅರುಷೀ** ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಮಿರುಗೆಂಪು ಎಂತಲೂ, **ಅರುಣಪ್ಸು**ವೆಂದರೆ ಹೊಂಬಣ್ಣವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಡಿದೆ. ಮತ್ತು

ಏಷಾ ವೈನೀ ಭವತಿ ದ್ವಿಬರ್ಹಾ ಅವಿಷ್ವಾನ್ಯಾನಾ ತನ್ವಂ ಪುರಸ್ತಾತ್ |

ಋತಸ್ಯ ಪಂಥಾಮನ್ವೇತಿ ಸಾಧು ಪ್ರಜಾನಂತೀವ ನ ದಿಶೋ ಮಿನಾತಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೮೦-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ **ಉಷಸ್ಸು** ತನ್ನ ವರ್ಣವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸುತ್ತಲೂ ಹೊಸ ಹೊಸ ಪ್ರಭೆಯನ್ನು ಬೀರುತ್ತಲೂ ಋತದ ಮಾರ್ಗವನ್ನನುಸರಿಸುತ್ತಾಳೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇಂತಹ ನಾನಾವರ್ಣಾತ್ಮಕವಾದ ತನ್ನ ಪ್ರಭೆಯನ್ನು **ನಾಯುವಿನ** ಮೇಲೆ ಬೀರಿ ನಾಯುವಿಗೆ ಆಚ್ಛಾದನರೂಪವಾದ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹೊದಿಸಿ ಅದನ್ನು ಸಹ ವಿಸ್ತೃತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅಗ್ನಿರೂಪದಿಂದ ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿರುವ **ನಾಯುದೇವನಿಗೂ** ಸಹ **ಚಿತ್ರಾ ಭದ್ರಾ ವಸ್ತ್ರಾ ತನ್ವತೇ |** ಚಿತ್ರರೂಪವಾದುದೂ, ಭದ್ರಾತ್ಮಕವಾದುದೂ, ಆದ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ವಿಸ್ತೃತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಹೊದಿಸುತ್ತಾಳೆಂದರ್ಥ. **ಅಗ್ನಿದ್ವಾರೇತಿ ಪಕ್ಷೇ ಜ್ವಾಲಾನಾಂ ಕಾಲೀ ಕರಾಲೀತ್ಯಾದಿರೂಪೇಣ** ನಾನಾ ವರ್ಣತ್ವಾಚ್ಚಿತ್ರತ್ವಂ | ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಗಳು ನಾನಾ ರೂಪಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ.

ಕಾಲೀ ಕರಾಲೀ ಚ ಮನೋಜನಾ ಚ ಸುಲೋಹಿತಾ ಯಾ ಚ ಸುಧೂಮ್ರವರ್ಣಾ |

ಸ್ಥುಲಿಂಗಿನೀ ವಿಶ್ವರುಚೀ ಚ ದೇವೀ ಲೇಲಾಯಮಾನಾ ಇತಿ ಸಪ್ತಚಿಹ್ನಾಃ ||

(ಮುಂಡಕೋಪನಿಷತ್. ೧-೨-೪)

ಕೃಷ್ಣವರ್ಣವುಳ್ಳದ್ದೂ, ಭೀಮರೂಪವುಳ್ಳದ್ದೂ, ಅತ್ಯಂತ ಕೆಂಪುವರ್ಣವುಳ್ಳದ್ದೂ, ಕಂದುಬಣ್ಣದ್ದೂ, ಮಿರುಗುವ ಕಾಂತಿ ಯುಳ್ಳದ್ದೂ, ಸರ್ವತ್ರ ಕಂಗೊಳಿಸತಕ್ಕದ್ದೂ. ದಿವ್ಯಾತ್ಮಕವಾದದ್ದೂ ಅದ ಅಗ್ನಿ ಜ್ವಾಲೆಗಳ ವರ್ಣನೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಎಲ್ಲಾ ವರ್ಣಗಳ ಜ್ವಾಲೆಗಳೂ ವಾಯುವಿಗೆ ವಸ್ತ್ರವ್ರಾಯವಾಗಿ ವಾಯುವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತವೆಯೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಭದ್ರಾ—ಕಲ್ಯಾಣಾತ್ಮಕಾನಿ | ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವು ಎಂದರ್ಥ. ಭದ್ರಂ ಭಗೇನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ | ಭಜನೀಯಂ, ಭೂತಾನಾಮುಭಿದ್ರವಣೀಯಂ ಭವದಮಯತೀತಿ ನಾ ಭಾಜನವದ್ವಾ | (ಐ. ೪-೯). ಪ್ರೀಯಸ್ವರ ಅಥವಾ ಮಂಗಳಕರ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭದ್ರ ಶಬ್ದವು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಇನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದರೆ. ಭೋಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದುದು ವ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದುದು, ಅಥವಾ ಸುಖಭೋಗವನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಅಥವಾ ಅರ್ಹತೆಯುಳ್ಳವನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸೇರತಕ್ಕದ್ದು ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಭದ್ರ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ವದವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದ ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಇದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸಕ್ತಮಿವ ತಿಠಲುನಾ ಪುನಂತೋ ಯತ್ರ ಧೀರಾ ಮನಸಾ ನಾಚಮಕ್ರತ |

ಅತ್ರಾ ಸಖಾಯಃ ಸಖ್ಯಾಢಿ ಜಾನತೇ ಭದ್ರೈಷಾಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀರ್ನಿಹಿತಾಢಿ ನಾಚಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೭೧-೨)

ಇಲ್ಲಿ ಭದ್ರಶಬ್ದವು ಸಂವತ್ಸರದ್ದೂ, ಮಂಗಳವದ್ದೂ, ಸೌಖ್ಯವದ್ದೂ ತೋರಿಸತಕ್ಕ ವ್ಯಾವಕವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ ಯೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಸಿಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥವಾದ ಉಷಸ್ಸಿನ ಪ್ರಭೆಯಸರ ನಾಗಿ ಅರ್ಧಮಾಡಿದರೆ ವಿಶ್ವಾರ್ಥಕವಾದುದೂ, ಸೌಂದರ್ಯಪೂರಿತವಾದುದೂ, ಸೌಖ್ಯದಾಯಕವಾದುದೂ ಅದ ಪ್ರಭಾವುಂಜವೆಂದೂ, ಅಗ್ನಿ ಜ್ವಾಲೆಗಳಸರವಾಗಿ ಅರ್ಧಮಾಡಿದರೆ ಮಂಗಳಕರವಾದುದೂ, ಸೌಖ್ಯದಾಯಕವಾದುದೂ ಅದ ಪ್ರಭಾವುಂಜವೆಂದೂ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ನವ್ಯೇಷು—ನೂತನೇಷು ; ಸ್ತೂಯಮಾನೇಷು | ನೂತನವಾದ ಅಥವಾ ಸ್ತುತೃವಾದ ರಶ್ಮಿಷು, ರಶ್ಮಿಗಳಲ್ಲಿ, ಉಷಸ್ಸಿನ ಪ್ರಭೆಗಳು ಆಗತಾನೇ ಉದಯವಾದುದರಿಂದ ನೂತನವಾಗಿದೆಯೆಂದರ್ಥ. ಅಥವಾ ನೂತಿ ಎಂಬ ವದವು ಅರ್ಚಿತಿಕರ್ಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ವರಿತವಾಗಿ ನವ್ಯಃ ಎಂದು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ತುತ್ಯಃ ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಹ ಎಂದರ್ಥ.

ವ್ರೂಣೋತಿ ಹೃದಾ ಮತಿಂ ನವ್ಯೋ ಜಾಯತಾಮೃತಂ ವಿತ್ತಂ ಮೇ ಅಸ್ಯ ರೋದಸೀ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೫-೧೫)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕೀರ್ತನಕಾರನು ಆ ವರುಣನಿಗೆ ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ವರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಹನಾದ ಆ ವರುಣನು ನಮಗೆ ಸಹಾಯಕನಾಗಿರಲಿ ಎಂದು ನವ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಹನೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಹವಾದ ರಶ್ಮಿಗಳೆಂದರ್ಥ.

ಸಬರ್ದುಘಾ-ಸಬರಿತ್ಯಮೃತನಾಮ | ತಸ್ಯ ದೋಗ್ಧೀ | ಅಮೃತವನ್ನು ಕರೆಯತಕ್ಕ ಧೇನುವೆಂದರ್ಥ.

ಧೇನುಂ ಸಬರ್ದುಘಾಂ ಚಕ್ರುರಮೃತಂ ಸಬರುಚ್ಯತೇ |

(ಬೃಹದ್ದೇವತಾ. ೩-೮೫)

ಸಬರ್ ಎಂದರೆ ಅಮೃತ. ಇಂತಹ ಅಮೃತರೂಪವಾದ ಸ್ವೀರವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಧೇನುವಿಗೆ ಸಬರ್ದುಘಾ ಎಂದರೆ ಅಮೃತರೂಪವಾದ ಸಂವತ್ಸರದಿಂದಾದ “ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾ ವಾಕ್” ಎಂದೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ತ್ವೇ ಧೇನುಃ ಸುದುಘಾ ಜಾತವೇದೋಽಸತ್ತ್ವತೇವ ಸಮನಾ ಸಬರ್ಧುಕ್ |

ತ್ವಂ ನೃಭಿರ್ದಕ್ಷಿಣಾವದ್ಭಿರಗ್ನೇ ಸುಮಿತ್ರೇಭಿರಿಥ್ಯಸೇ ದೇವಯದ್ಭಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬೯-೮)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯುದ್ರೂಪವಾದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಮೃತವನ್ನು ಕರೆಯತಕ್ಕದ್ದೂ, ಗೋರೂಪವಾದದ್ದೂ ಆದ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾ ವಾಕ್ ಎಂಬರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೇ,

ಆ ಸಖಾಯಃ ಸಬರ್ದುಘಾಂ ಧೇನುಮಜಘ್ನಮುಪ ನವ್ಯ ಸಾ ವಚಃ | ಸೃಜಘ್ನಮನಸಸ್ಪರಾಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೪೮-೧೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮರುತಾಂ ಮಾತಾ ಪೃಶ್ನಾಖ್ಯಾ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾ ವಾಕ್ ಧೇನುಃ | ಮರುಜ್ಜನಹೇತುಭೂತಸ್ಯ ಸಯಸೋ ದೋಗ್ಧೀಂ ಧೇನುಂ ಪೃಶ್ನಿಂ | ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಮಾತೃವಾದ ಪೃಶ್ನಿಯೇ ಮಾಧ್ಯಮಿಕ ವಾಕ್ಯೆಂದೂ; ಪೃಶ್ನಿಯೇ ಸಬರ್ದುಘಾತ್ಮಕವಾದ ಧೇನುವೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಮರುತಃ ಅಜನಯಃ ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದೆಯೆಂದು ನಾಯುವಿಗೆ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸಬರ್ದುಘಾ ಧೇನುಃ ಎಂದರೆ ಮೇಲೆ ಉದಾಹರಿಸಿರುವ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವ ವಿದ್ಯುದ್ರೂಪವಾದ ಅಗ್ನಿನಿಂದ ಧೇನುವೂ, ಪೃಶ್ನಾಖ್ಯವಾದ ಧೇನುವೂ, ಇಲ್ಲಿವರ್ಣಿತವಾದ ಸಬರ್ದುಘಾತ್ಮಕವಾದ ಧೇನುವೂ ಒಂದೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು.

ವಕ್ಷಣಾಭ್ಯಃ ಮರುತಃ ಅಜನಯಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ ಸಹ ಮೇಲಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸಮರ್ಥವಾಗಬಹುದು. Max muller ವಂಡಿತನು **ವಕ್ಷಣಾಭ್ಯಃ** ಎಂಬುದಕ್ಕೂ **ಧೇನುಃ** ಎಂಬುದಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧವಿದೆಯೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

It would be better if we could refer **ವಕ್ಷಣಾಭ್ಯಃ** to **ಧೇನುಃ**, the cow, the mother of the Maruts, whole Dyaus is their father. Here, however, Vayu is conceived as their father, and Dyaus as their mother.

[Vedic Hymns II. p. 448].

ಪ್ರಯೇ ಮೇ ಬಂಧ್ವೇಷೇ ಗಾಂವೋಚಂತ ಸೂರಯಃ ಸೃಷ್ಟಿಂ ವೋಚಂತ ಮಾತರಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೫೨-೧೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿರೂಪವಾದ ಭೇನುವೇ ಮರುತ್ಕುಗಳ ಮಾತೃವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಮರುತ್ಕುಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ವಿಷಯವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ವಕ್ಷಣಾಭ್ಯಾಸ ಎಂಬ ವದಕ್ಕೆ ಭೇನುಃ ಎಂಬ ವದಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು ಉಚಿತವೆಂದು ಈ ಪಂಡಿತನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ.

ವಕ್ಷಣಾಭ್ಯಾಸ ಎಂಬ ವದವು ದ್ವಿರುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಮೊದಲನೆಯ ವದಕ್ಕೆ ಪ್ರವಹಣೀಲಾಭ್ಯಾಸದ್ವ್ಯಾಸೇ ವೃಷ್ಟಿಲಕ್ಷಣಾಭ್ಯಾಸ | ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾದುದೂ, ಪ್ರವಹಿಸತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ ಉದಕಗಂಧೋಃ ಎರಡನೆಯ ವದಕ್ಕೆ ನದೀನಾಮೈತತ್ ತಾಸಾಂ ಅರ್ಥಾಯಃ ; ಈ ವದವು ನದೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ವರಿತವಾಗಿದೆಯಾದ್ದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೨೪) ಇಲ್ಲಿ ನದೀಬೋಧಕವೆಂದೂ. ನದಿಗಳಿಗಾಗಿ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಯೆಂದೂ ತಿಳಿಸಿದೆ.

|| ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಉಷಾಸಃ—ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭದ್ರಾ—ಭದಿ ಕಲ್ಯಾಣೇ ಸುಖೇ ಚ ಧಾತು. ಔಣಾದಿಕ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಮಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶೇಷಂವಸಿ ಬಹುಲಂ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲುಕ್ ನನ್ತ್ರಾ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಔಣಾದಿಕ ಸ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ತನ್ವತೇ—ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ತಿಬಂತನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಂಸು—ದಂಸ ಶಬ್ದ. ಸಪ್ತಮಾ ಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಂತ್ಯಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸನ್ಯೇಷು—ಷು ಸ್ತುತೌ. ಧಾತು. ಅಚೋ ಯತ್ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆ ಗುಣ. ವಾಂತೋ ಯಿ ಪ್ರತ್ಯಯೇ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆವಾದೇಶ. ಯತೋನಾವಃ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಬರ್ದುಘಾ—ದುಹ ಪ್ರಪೂರಣೇ. ಧಾತು. ಸಬರ್ ಎಂಬುದು ಉಪವದವಾಗಿರುವಾಗ ದುಹಃ ಕಬ್ ಘತ್ವ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಧಾತುವಿಗೆ ಘತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ರವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಮಾನದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ಪರವದಪ್ರತ್ಯ ತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅದಂತನಿಬಂಧನವಾಗಿ ಟಾವ್.

ವಿಶ್ವಾ—ಶೇಷಂವಸಿ ಬಹುಲಂ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ದೋಹತೇ—ದುಹ ಪ್ರಪೂರಣೇ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಕರ್ತರಿ ಪ್ರಯೋಗ. ಕರ್ಮವತ್ ಕರ್ಮಣಾ ತುಲ್ಯಕ್ರಿಯಃ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಾದಿಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ನ ದುಹಸ್ತುನಮಾಂ X 38

(ಸಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ವ್ರತ್ಯಯ. ಟಿಗೆ ಏತ್ವ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಶಸಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುನಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಜನಯಃ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ. ಧಾತು. ವ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಜನೀಜ್ಯಾಸ್ ಕ್ಕ ಸುರಂಜೋಮಂತಾಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಿತ್ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಮಿತಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಬ್. ಮಧ್ಯಮಾ ಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ನಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಆದ್ಯದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಿವಃ--ಊಡಿವಂಶದಾದಿ—(ಸಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತುಭ್ಯಂ ಶುಕ್ರಾಸಃ ಶುಚಿಯಸ್ತುರಣ್ಯವೋ ಮದೇಷಾಗ್ರಾ ಇಷಣಂತ
ಭುವಣ್ಯಸಾಮಿಷಂತ ಭುವಣಿ |
ತ್ವಾಂ ತ್ವಾರೀ ದಸಮಾನೋ ಭಗಮಿಷ್ಟೀ ತಕ್ಷನೀಯೇ |
ತ್ವಂ ವಿಶ್ವಸ್ಮಾದ್ಭುವನಾತ್ಪಾಸಿ ಧರ್ಮಣಾಸುರ್ಯಾತ್ಪಾಸಿ ಧರ್ಮಣಾ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತುಭ್ಯಂ | ಶುಕ್ರಾಸಃ | ಶುಚಿಯಃ | ತುರಣ್ಯವಃ | ಮದೇಷಾ | ಉಗ್ರಾಃ | ಇಷಣಂತ | ಭುವಣಿ |
ಅಪಾಂ | ಇಷಂತ | ಭುವಣಿ |
ತ್ವಾಂ | ತ್ವಾರೀ | ದಸಮಾನಃ | ಭಗಂ | ಈಷ್ಟೀ | ತಕ್ಷನೀಯೇ |
ತ್ವಂ | ವಿಶ್ವಸ್ಮಾತ್ | ಭುವನಾತ್ | ಪಾಸಿ | ಧರ್ಮಣಾ | ಅಸುರ್ಯಾತ್ | ಪಾಸಿ | ಧರ್ಮಣಾ || ೫ ||

‘ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ’.

ಹೇ ವಾಯೋ ತುಭ್ಯಂ ತ್ವದರ್ಥಂ ಶುಕ್ರಾಸೋ ದೀಪ್ತಾಃ ಶುಚಿಯಃ ಶುದ್ಧಾಃ | ಸೋಮಸ್ಯ ಸಾತಾರೋಽತ್ಯಂತಂ ಶುದ್ಧಾ ಭವಂತಿ | ಕಿಮು ವಕ್ತವ್ಯಂ ತೇಷಾಂ ಶುದ್ಧತ್ವೇ | ತುರಣ್ಯವಸ್ತುರಣಯು-
ಕ್ತಾಸ್ತಾಂ ಪ್ರಾಪ್ತುಂ ಉಗ್ರಾ ಉದ್ಗೂರ್ಣತೇಜಸಃ ಸೋಮಾ ಮದೇಷು ತವ ಮದೇಷು ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇಷು
ಭುವಣಿ ಭರಣವತಿ ಯಾಗ ಇಷಣಂತ | ಅಹವನೀಯಂ ಪ್ರತಿ ಗಚ್ಛಂತಿ ಇಚ್ಛಂತಿ ವಾ || ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಮ-
ನೇಪದಂ | ಶಶ್ಮಮೌ ದ್ವಾ ವಿಕರಣೌ || ಕಿಂಚಾಸಾಂ ಭುವಣಿ ಮೇಘ ಇಷಂತ | ಉದಕಮಿಚ್ಛಂತ್ಯುತ್ಪಾದ-
ಯಿತುಂ | ಅಗ್ನೌ ಹೂಯಮಾನಸ್ಯಾಹುತೇರಾದಿತ್ಯದ್ವಾರಾ ವೃಷ್ಟ್ಯುತ್ಪಾದಕತ್ವಾತ್ | ಯದ್ವಾ |
ಯಜಮಾನಾಸ್ತಾನುದ್ವಿಶ್ಯಾಜುಹ್ವಾನಾ ಅಪಾಂ ವರ್ಷಣಮಿಷಂತ | ಇಚ್ಛಂತಿ | ಕಿಂಚಿ ಹೇ ವಾಯೋ
ಭಗಂ ಭಜನೀಯಂ ತ್ವಾಂ ತ್ವಾರೀ ತ್ವರಣವಾನತ್ಯಂತಭೀತೋ ದಸಮಾನ ಉಪಕ್ಷೀಣೋ ಯಜ್ಞವಿಘಾ-
ತಕೃಃ ಪಯೋವೃತಾದಿನಿಯಮೈರ್ವಾ ಯಜಮಾನಸ್ತಕ್ಷನೀಯೇ ತಸ್ಯರಾಣಾಂ ಯಜ್ಞವಿಘಾತಿ-
ನಾಮನ್ಯತ್ರ ಗಮನಾಯೇಟ್ಟೇ | ಸ್ತೌತಿ || ಈಡ ಸ್ತುತೌ | ಅದಾದಿತ್ವಾಚ್ಛಪೋ ಲುಕ್ || ಯತಸ್ತ್ವಂ
ಪಶ್ಯಸ್ಮಾದ್ಭವನಾತ್ ಸರ್ವಸ್ಮಾಲ್ಲೋಕಾತ್ ಭೂತಜಾತಾದ್ವಾ ಲೋಕತ್ರಯಸಂಬಂಧಿನೋ ಭಯಾದ್ಧ-
ರ್ಮಣಾಸ್ಮದೀಯಹವಿಷಾಂ ಧಾರಣೇನ ಸಾಸಿ ಸಾಲಯಸಿ | ಕಿಂಚಾಸುರ್ಯಾದಸುರಸಂಬಂಧಿನೋ
ಭಯಾದ್ವಿಶೇಷೇಣ ಸಾಸಿ ಧರ್ಮಣಾಸ್ಮದ್ಧಾರಣೇನ ಪೋಷಣೇನ ವಾ ಯುಕ್ತಃ ಸನ್ | ಯತ ಏವಂ
ಕರೋಷಿ ಅತಃ ಸ್ತೌಮೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

‘ ಸ್ತುತಿಪದಾರ್ಥಃ ’

ಹೇ ವಾಯೋ—ಎಲೈ ವಾಯುವೇ | ತುಭ್ಯಂ—ನಿನಗೇಸ್ಮರ | ಶುಕ್ರಾಸಃ—ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ
ವಾಗಿಯೂ | ಶುಚಿಯಃ—ಶುದ್ಧವಾಗಿಯೂ | ತುರಣ್ಯವಃ—(ನಿನ್ನನ್ನು ನೇರವು) ಆತುರವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿಯೂ |
ಉಗ್ರಾಃ—ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿಯೂ (ಇರುವ ನೋಮರನಗಳು) | ಮದೇಷು—(ನಿನ್ನ) ಸಂತೋಷ (ವಿಷಯ) ದಲ್ಲಿ |
ಭುವಣಿ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ (ಹೋಮಾರ್ಥವಾಗಿ) | ಇಷಣಂತ—(ಅಹವನೀಯವನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿ) ಹೋಗುತ್ತವೆ
(ಹೋಗಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತವೆ) | (ಕಿಂಚಿ ಮತ್ತೂ) | ಅಪಾಂ ಭುವಣಿ—ಮೇಘದಲ್ಲಿ | ಇಷಂತ—(ನೀರನ್ನು
ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಲು) ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತವೆ ಅಥವಾ (ನಿನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡಿ ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳು) | ಅಪಾಂ
ಭುವಣಿ—ಜಲವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು | ಇಷಂತ—ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ | ಹೇ ವಾಯೋ—ಎಲೈ ವಾಯುವೇ | ತ್ವಂ—
ನೀನು | ವಿಶ್ವಸ್ಮಾತ್ ಭುವನಾತ್—ನಮಸ್ತು ಪ್ರಪಂಚದಿಂದ (ಪ್ರಾಣಿಸಮೂಹದಿಂದ ಆಗುವ ಭಯದಿಂದ) |
ಧರ್ಮಣಾ—(ನಮ್ಮ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು) ಧರಿಸುವುದರ (ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದರ) ಮೂಲಕ | ಸಾಸಿ—ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೀಯೆ | ಮತ್ತು
ಧರ್ಮಣಾ—ನಮ್ಮ ವೋಷಣದಿಂದ (ಯುಕ್ತನಾಗಿ) | ಅಸುರ್ಯಾತ್—ಅಸುರಸಂಬಂಧವಾದ (ಭಯದಿಂದ) |
ಸಾಸಿ—ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೀಯೆ | (ಅತಃ—ಆದುದರಿಂದ) ಭಗಂ—ಭಜನೀಯನಾದ | ತ್ವಾಂ—ನಿನ್ನನ್ನು | ತ್ವಾರೀ—
(ಅತ್ಯಂತ) ಭಯಶಾಲಿಯೂ | ದಸಮಾನಃ—(ಯಜ್ಞವಿಘಾತಕರಿಂದ ಅಥವಾ ಪಯೋವೃತಾದ್ಯಾಚರಣೆಗಳಿಂದ) |
ಕ್ಷೀಣನಾಗಿಯೂ (ಇರುವ ಯಜಮಾನನು) | ತಕ್ಷನೀಯೇ—ತಸ್ಯರರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ |
ಈಟ್ಟೇ—ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ.

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಎಲೈ ವಾಯುವೇ, ಶುಭ್ರವೂ, ಶುದ್ಧವೂ, (ನಿನ್ನನ್ನು ಸೇರಲು) ತ್ವರಾಯುಕ್ತವೂ, ಮದವುಂಟುಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಶಕ್ತವೂ (ಆದ) ಸೋಮರಸವು ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಹುತವಾಗಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತದೆ, ಮತ್ತು ಮೇಘಗಳಲ್ಲಿ ಜಲವುತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತವೆ, (ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳು ನಿನ್ನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡಿ, ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ), ನೀನು ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚದಿಂದಲೂ (ಆಗಬಹುದಾದ) ಭಯವನ್ನು, (ನಮ್ಮಿಂದ ದತ್ತವಾದ) ಹವಿರ್ಧಾರಣಮಾಡಿ, ವರಿಹರಿಸುತ್ತೀಯೆ ಮತ್ತು (ನಮ್ಮ) ಪೋಷಣೆಯುಕ್ತನಾಗಿ, ಅಸುರಸಂಬಂಧವಾದ (ಭಯವನ್ನು) ವರಿಹರಿಸುತ್ತೀಯೆ; ಆದುದರಿಂದ, ಬಹಳ ಭೀತನೂ, ಯಜ್ಞ ಘಾತಕರಿಂದ (ಪಯೋವ್ರತಾದಿ ನಿಯಮಗಳಿಂದ) ಕ್ಷೇಣನೂ ಆದ (ಯಜಮಾನನು) ತಸ್ಮರನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

For you, the bright, pure, quick-flowing (Soma juices), potent for exhilaration, are eager for the (fire of) oblation; are eager for the cloud (showering) waters. The timid and anxious (worshipper) praises you, who are auspicious, for (driving away) thieves; for you defend (us) from all beings, (as the reward) of our righteousness: you protect us from the fear of evil spirits, (as the reward) of our righteousness.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸದ ವವಿತ್ರವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ, ವಾಯುವಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೋಮರಸವು ಆತುರವಾಗಿರುವುದನ್ನೂ, ಸೋಮರಸವನ್ನು ವಾನಮಾಡಿದನಂತರ ವಾಯುವಿನ ಲೋಕಧಾರಣ ಮತ್ತು ಲೋಕಪೋಷಣದ ಶಕ್ತಿಯು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದನ್ನೂ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಕರ್ತನು ತನ್ನ ಆಪತ್ತುಗಳನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ವಾಯುವಿನ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನೇ ನಂಬಿರುವುದನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವೃಥಮದಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರಾಸಃ, ಶುಚಿಯಃ ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ಸೋಮರಸದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ನೋಡಿದರೆ ಈ ಎರಡು ವದಗಳಿಗೂ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಎರಡು ಪದಗಳನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಎರಡಕ್ಕೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದ್ದೇ ಇರಬೇಕು.

ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಎರಡು ವದಕ್ಕೂ ಒಂದೇ ಧಾತುವೇ ಮೂಲವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ತ್ವಮಗ್ನೇ ದ್ಯುಭಿಸ್ತಮಾಶುಶುಕ್ಷಣಿಸ್ತಮದ್ಭ್ಯಸ್ತಮಶ್ನಸಸ್ಪರಿ ।

ತ್ವಂ ವನೇಭ್ಯಸ್ತಮೋಷಧೀಭ್ಯಸ್ತಂ ನೃಣಾಂ ನೃಪತೇ ಜಾಯಸೇ ಶುಚಿಃ ॥

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಶುಚಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ, ಶುಚಿಃ ಶೋಚತೇರ್ಜ್ವಲತಿ-ಕರ್ಮಣಃ । ಪ್ರಕಾಶಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶುಚ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಮೊದಲು ಭೌತಿಕವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಅನಂತರ ಅಯಮಸೀತರಃ ಶುಚಿರೇತಸ್ಮಾದೇವ । ನಿಷ್ಪಿಕ್ತಮಸ್ಮಾತ್ಪಾಪ-

ಕಮಿತಿ ನೈರುಕ್ತಾಃ | ನೈತಿಕವಾದ ಪವಿತ್ರತೆಯನ್ನು ತೋರಿಸತಕ್ಕ ಶುಚಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಸಹ ಇದೇ ಧಾತುವೇ ಮೂಲವು. ಅವನಿಂದ ವಾವವು ನಿರ್ಮೂಲವಾಗಿ ತೊಳೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಈ ವದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಉಚಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ಮತ. (ನಿ. ೬-೧) ಪುನಃ,

ಅ ಸುಷ್ವಯಂತೀ ಯಜತೇ ಉಪಾಕೇ ಉಷಾಸಾನಕ್ತಾ ಸವತಾಂ ನಿ ಯೋನೌ |

ದಿನ್ಯೇ ಯೋಷಣೇ ಬೃಹತೀ ಸುರುಕ್ಮೇ ಅಧಿ ಶ್ರಿಯಂ ಶುಕ್ರಪಿಶಂ ದಧಾನೇ ||

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ವಿನರಿಸುವಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ, ಶುಕ್ರಂ ಶೋಚತೇರ್ಜ್ವಲತಿ-ಕರ್ಮಣಃ ಎಂದು ಶುಚಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿರುವಂತೆಯೇ ವಿನರಿಸಿದೆ. (ನಿ. ೮-೧೧)

ನಾಯಣರು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರಾಸಃ ದೀಪ್ತಾಃ ; ಶುಚಯಃ ಶುದ್ಧಾಃ ಎಂದು ಶುಕ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭೌತಿಕವಾದ ಪ್ರಕಾಶನೆಂದೂ, ಶುಚಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನೈತಿಕವಾದ ವಾನ್ಮತ್ಯವೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅರ್ಥವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಭವವಾಗಿರಬಹುದು ಇದರ ಶುಕ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಭೌತಿಕವಾದ ಪ್ರಕಾಶವೇ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಜ್ಯೋತಿಯೂ ಈ ವದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತದೇವ ಶುಕ್ರಂ ತದ್ಭ್ರೂ ತದೇವಾಮೃತಮಶ್ನತೇ |

(ಕರ ೫-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶುಭ್ರಂ ಶುದ್ಧಂ ತದ್ಭ್ರೂ ಎಂದು ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ವಿನರಣೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಶುದ್ಧಿಯೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ.

ಸ ಪರ್ಯಗಾಚ್ಛುಕ್ರಮಕಾಯಮವ್ರಣಮಸ್ನಾವಿರಗಂ ಶುದ್ಧಮಪಾಸವಿದ್ಧಂ |

(ಈಶ. ೮)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರ, ಶುದ್ಧ ಎಂಬ ಎರಡು ವದಗಳೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಕೇವಲ ದೀಪ್ತಿ ಯೆಂದರ್ಥ ಹೀಗೆ ಒಂದೇ ಮೂಲಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದರೂ ಸಹ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಅರ್ಥವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರುವುದರಿಂದ ಆಯಾ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಿಗನುಗುಣವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವು ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಬೀರುತ್ತಲೂ, ಶುದ್ಧಿಯಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಲೂ ಇರುವುದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಶುಕ್ರಂ ಜ್ಯೋತಿರಜೀಜನತ್ (ಋ. ಸಂ. ೯-೬೬-೨೪) ; ಅಜನಯ ತ್ನೋರ್ಯೇ ಜ್ಯೋತಿರಿಂದುಃ (ಋ. ಸಂ. ೯-೯೭-೪೧) ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮನ ಪ್ರಭಾವೂರಿತವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ತುರಣ್ಯವಃ—ತುರಣಿಯುಕ್ತಾಃ | ನಿನ್ನನ್ನು ಸಮಾಪಿಸಬೇಕೆಂಬ ಆತುರವುಳ್ಳವು ಎಂದರ್ಥ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅಶ್ವದ ಗಮನವೇಗವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗ ಈ ವದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ಉತ ಸ್ಯ ವಾಜೀ ಪ್ರಸಣಂ ತುರಣ್ಯತಿ ಗ್ರೀವಾಯಾಂ ಬದ್ಧೋ ಅಪಿಕಕ್ಷ್ಯ ಅಸನಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೪೦-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ವಿನರಿಸುವಾಗ 'ತುರಣ್ಯತಿ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ತೂರ್ಣಮಶ್ನತೇರ್ಜ್ವಲತಿಸಂ ವೇಗವಾಗಿ ದಾರಿಯನ್ನು ದಾಟುತ್ತದೆ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿರುವಂತೆ, ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವಾಯುವನ್ನು ಸಮಾಪಿಸಲು ಸೋಮರಸದ ವೇಗವು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ.

ಉಕ್ತಾಃ—ಉಗ್ರ: ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎರಡು ನಿಧನಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು **ಉದ್ಗೂರ್ಣತೇಜಸಃ** ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾದ ತೇಜಸ್ಸು ಅಥವಾ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ತೇಜಸ್ಸು ಹೊಂದಿರುವವು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ ನೋಮರಸವು ತಾನು ಸ್ವಯಂ ತೇಜೋಯುತವಾಗಿರುವುದಲ್ಲದೆ, ನೋಮರಸವನ್ನು ವಾಸಮಾಡತಕ್ಕ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಸಹ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಮತಿಯುಳ್ಳವರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದೆಂದು **ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಶುಷ್ಕವೀರಯನ್** (ಋ. ಸಂ ೯-೭೬-೨) ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಅಥವಾ **ಯಾ ತೇ ಭೀಮಾನ್ಯಾಯುಧಾ ತಿಗ್ಮಾನಿ ಸಂತಿ ಧೂರ್ವಣೇ** (ಋ. ಸಂ. ೯-೬೧-೩೦) ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿ ಭಯಂಕರವಾದ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ನೋಮದೇವನು ಧರಿಸಿರುವನೆಂದೂ, **ಅನಾಜುಷ್ವಾನ್ವಿಧ್ಯತಿ ಕರ್ತೇ ಅವೃತಾನ್** (ಋ. ಸಂ ೯-೭೩-೮) ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡದ ಭ್ರಷ್ಟರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವನೆಂದೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ವಿಶೇಷಣವಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ನೋಮರಸಗಳ ವರ್ಣನೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ತೀಕ್ಷ್ಣವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡುವುದು ಎಂಬರ್ಥವೇ ಸರಿಯಾಗಿದೆ

ಭುವಣಿ—ಈ ವದವು ದ್ವಿರುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಮೊದಲನೆಯ ವದಕ್ಕೆ **ಭರಣವತಿ ಯಾಗೇ** ಎಂತಲೂ, ಎರಡನೆಯ ವದಕ್ಕೆ **ಅಸಾಂ ಭುವಣಿ ಮೇಘೇ** ಮೇಘದಲ್ಲಿ ಎಂತಲೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

ಈ ವದವು ಧಾರಣಾರ್ಥಕವೂ, ಪೋಷಣಾರ್ಥಕವೂ ಆದ **ಭುರಣಿ** (ಧಾರಣ ಪೋಷಣಯೋಃ) ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ **ಭರಣವತಿ ಯಾಗೇ** ಲೋಕಕ್ಕೆ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸಿ ಅನ್ನಾದಿಗಳಿಗೆ ಹೇತುವಾದುದೂ ಲೋಕವನ್ನು ಭರಿಸತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ ಯಾಗವೆಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ.

ಯನ್ನ ಸತ್ಯಾ ಭುರಣ್ಯಥೋ ಯದ್ವಾ ದೇವ ಭಿಷಜ್ಯಥಃ |

ಅಯಂ ನಾಂ ಮತ್ಸೋ ಮತಿಭಿರ್ನ ನಿಂಧತೇ ಹವಿಸ್ಮಂತಂ ಹಿ ಗಚ್ಛಥಃ ||

(ಋ ಸಂ ೮-೯-೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿ **ಭುರಣ್ಯಥಃ ಸರ್ವಂ ಜಗತ್ಪೋಷಯಥಃ** ನೀವು ಸಕಲ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಪೋಷಿಸುತ್ತೀರಿ ಎಂದು ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ **ಭುವಣಿ** ಎಂಬ ವದದಿಂದ ಲೋಕಪೋಷಕವಾದ ಯಜ್ಞದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅಸಾಂ ಭುವಣಿ ಎಂದು ಅನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಿದಾಗ, ಗತ್ಯರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. **ಭುರಣ್ಯಃ, ಭುರಣ್ಯತಿ** ಎಂಬ ವದಗಳನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು **ಗತಿಕರ್ಮ**ಗಳಲ್ಲಿ ನೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೩-೯) ಆ ಗತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸ್ತವಾದ ಚಲನವನ್ನು ತೋರಿಸಲು ವಕ್ಷ್ಯಾದಿಗಳಿಗೂ ಭುರಣ್ಯವೆಂಬ ಹೆಸರು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. (ನಿ. ೧೨ ೨೨).

ಯೇನಾ ಸಾವಕ ಚಕ್ಷಸಾ ಭುರಣ್ಯಂತಂ ಜನಾ ಅನು | ತ್ವಂ ವರುಣ ಪಶ್ಯ ಸಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೦-೬)

ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಂದ ಉದಾಹೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ವದಕ್ಕೆ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ **ಪುಣ್ಯಕೃತೋ ಜನಾನನುಭುರಣ್ಯಂತಂ ಪೂರ್ವೇಷಾಂ ಪುಣ್ಯಕೃತಾಂ ಮಾರ್ಗೇಣ ದೇವಯಾನೇನ ಪ್ತಿಪ್ರಂ ಗಚ್ಛಂತಮನುಪಶ್ಯ ಸಿ |** ಎಂದು ಗತ್ಯರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಹೇಳಿದರೆ ಆಗ ಅಗ್ನಿ ಹೂಯಮಾನಸ್ಯಾಹುತೇರಾದಿತ್ಯದ್ವಾರಾ ವೃಷ್ಟ್ಯುತ್ಪಾದಕತ್ವಾತ್ ಎಂದು ಸಾಯಣರು

ವಿವರಿಸಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಆಹುತಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ನೋಮರಸಗಳು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ನೇರಿ ಅಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಟಿ ಪತನಕ್ಕೆ ಹೇತುಗಳಾಗುತ್ತವೆಯಾದುದರಿಂದ ಸೋಮರಸಗಳ ಗಮನವು ಮೇಘಗಳ ಉತ್ಪನ್ನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅಸಾಂ ಭರ್ವಣಿ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಮೇಘಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಮೇಘದ ದ್ವಾರಾ ಜಲವೃಷ್ಟಿಯಿಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ನೋಮರಸವು ಮೇಘದಲ್ಲಿ ನೇರಿ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತವೆಯೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ನಾಯುವನ್ನು ಧ್ವೇಷಿಸಿ ಯಾಗಮಾಡಿದ ಯಜ್ಞಕರ್ತರು ಜಲವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ವೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆಂದೂ ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆಯೆಂದು ನಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವದಕ್ಕೆ ಯಾಗವೆಂಬರ್ಥವು ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿಯೂ ಸಹಜವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವೇನೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಎರಡನೆಯ ಅನ್ವಯದಲ್ಲಿ ವರಂವರೆಯಾದ ಅರ್ಧವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಾಯಣರಿಗೂ ಅದು ಕೊಂಚ ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರಿ ಅವರೂ ಸಹ ವರ್ಯಾಯಮಾನವಾದ ಅರ್ಧವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಧರ್ಮಣಾ— ಈ ವದವು ದ್ವಿರುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ವದಕ್ಕೆ ಅಸ್ತದೀಯಹವಿಷಾಂ ಧಾರಣೇನ ಪಾಸಿ ನಮ್ರ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದರಿಂದ ನಮ್ರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಸ್ವೀಕಾರಾರ್ಥವೂ, ಎರಡನೆಯ ವದಕ್ಕೆ ಅಸ್ತದ್ಧಾರಣೇನ ಪೋಷಣೇನ ವಾ ನಮ್ರನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವುದು (ರಕ್ಷಿಸುವುದು) ಮತ್ತು ಪೋಷಿಸುವುದು ಇವುಗಳಿಂದ ವಾಲಿಸುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಪೋಷಣಾರ್ಥವೂ ಆದ ಅರ್ಧವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ.

ಭಗಂ—ಭಗೋ ಭಜತೇಃ | ಪೂಜ್ಯಾರ್ಥಕವಾದ ಭಜ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಸಿಷ್ಟನ್ನವಾಗಿ ಭಜನೀಯನಾದ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ವಾಯುವಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಭಗ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನ, ಭಗನೆಂಬ ದೇವತೆ, ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ ಎಲ್ಲವೂ ಸಹ ಪೂಜ್ಯಾರ್ಥಕವಾದ ಭಜ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಲೇ ಸಿಷ್ಟನ್ನವಾಗಿದೆ.

ತ್ಸಾರೀ—ತ್ಸರಣವಾನ್ ; ಅತ್ಯಂತಭೀತಃ ಬಹಳವಾಗಿ ಭಯವಟ್ಟವನೆಂದರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ವದವು ಗತ್ಯರ್ಥಕವಾದುದರಿಂದ ಭೀತಿಯಿಂದ ಓಡುವವನು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ವದವನ್ನು ಗತಿಕರ್ಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ನೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೩-೬). ತ್ಸರುಃ. ತ್ಸರೀ, ತ್ಸರಿತ್ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಇರುವಾಗಲೂ ಸಹ ಭದ್ವಗತಿ, ನಂಚನೆಯಿಂದ ಓಡಿಹೋಗುವುದು ಎಂಬ ಗತ್ಯರ್ಥವೇ ಇರುತ್ತದೆ.

ಅಜಕಾನಂ ದುದ್ಯುತೀಕಂ ತಿರೋ ದಭೇ ಮಾ ಮಾಂ ಪದ್ಯೇನ ರಪಸಾ ವಿದತ್ತರುಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೫೦-೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ತ್ಸರುಃ ಭದ್ವಗಾಮೀ ಸರ್ಪಃ ಎಂದು ಸರ್ಪವೆಂದರ್ಥವಾದರೂ ಗಮನದಲ್ಲಿಯೇ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಅದರಂತೆ ವ್ರಕ್ತವಾದ ಋಕ್ತಿಸ್ಥಿಯೂ ಸಹ ಭೀತಿಯೆಂಬರ್ಥವಾದರೂ ಭೀತಿಯಿಂದ ಓಡಿಹೋಗತಕ್ಕವನು ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ದಸಮಾನಃ—ಕ್ಷಯಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ದಸ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಸಿಷ್ಟನ್ನವಾಗಿದೆ. **ಯಜ್ಞವಿಘಾತಕೈಃ ಉಪಕ್ಷೀಣಃ** | ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವರ ತೊಂದರೆಯಿಂದ ಕ್ಷಯಿಸಿರುವವನು ಎಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಪಯೋವ್ರತಾದಿನಿಯಮೈರ್ವಾ ವ್ರತಾಚರಣೆಗಳಿಂದ ಕ್ಷಯಿಸಿದ ದೇಹವುಳ್ಳ ಯಜಮಾನನು ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ತಕ್ಷವೀಯೇ— ತೈಪುಃ, ತಕ್ಷಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತೇನ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಸಿದೆ. (ನಿ. ೩-೧೯). ತಕ್ಷನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ತಸ್ಯ ರಾಣಾಂ ಯಜ್ಞ ವಿಘಾತಿನಾಂ ಅನ್ಯತ್ರ ಗಮನಾಯ | ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ತಸ್ಯರಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲಿಂದ ಓಡಿ ದೂರವದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅದರೆ, ತಸ್ಯರನನ್ನು ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡುಹೋಗುವಕಾರ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ತವ್ವಾಗಲಾರದೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ಮಹೀ ಅತ್ರ ಮಹಿನಾ ನಾರಮೃಣ್ಣಥೋರೇಣವಸ್ತುಜ ಆ ಸದ್ವನ್ನೇನವಃ |

ಸ್ವರಂತಿ ತಾ ಉಪರತಾತಿ ಸೂರ್ಯಮಾ ನಿಮ್ರುಚಿ ಉಷಸಸ್ತಕ್ಷವೀರಿವ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೫೧ ೫)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ತಕ್ಷವೀಃ ಎಂಬಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕಳ್ಳನನ್ನು ಹುಡುಕತಕ್ಕವನು ಎಂದು ಸಾಯಣರೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವಂತೆ ತಕ್ಷಾ ಸ್ತೇನಃ | ತಸ್ಯ ವೇತಾ ಗಂತಾ ಮನುಷ್ಯಃ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೫೧-೫) ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು ಎಂದರೆ ತಸ್ಯರಾದಿಗಳನ್ನು ಓಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿನ್ನನ್ನು ವ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ತಾಪ್ತರ್ಯ Max muller ವಂಡಿತನು ಈ ವದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ The tired hunter asks luck of thee in the chase. ತ್ವಾರೀ ವದಕ್ಕೆ ಬೇಟೆಗಾರನೆಂದರ್ಥಮಾಡಿ ತಕ್ಷವೀಯೇ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬೇಟೆಗಾರನ ಬೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ ತನ್ನ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು,

I have followed Ludwig in his Explanation ತ್ವಾರೀ--hunter and ತಕ್ಷವೀಯ, chase of the ತಕ್ಷ, whatever animal it may be ಎಂದಿದ್ದಾನೆ ತಾನು Ludwig ಎಂಬ ವಂಡಿತನ ಅರ್ಥವನ್ನು ನುಸರಿಸಿದ್ದೇನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಅದರೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಅರ್ಥವೇ ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ ದುಷ್ಟರನ್ನು ಓಡಿಸು ಎಂದು ಯಜಮಾನನನ್ನೂ ವಾಯುವನನ್ನೂ ವ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಶುಕ್ರಾಸಃ—ಶುಚಿ ಶೋಕೇ ಧಾತು **ಋಜ್ರೇಂದ್ರಾಗ್ರ**—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ರನ್ನಂತ ವಾಗಿ ನಿವಾತಿಕವಾಗಿದೆ ಜನ್ ವರವಾದಾಗ **ಆಜ್ಞ ಸೇರಸುಕ್** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಕಾಗಮ.

ತುರಣ್ಯವಃ—ತುರಣ ತ್ವರಾಯಾಂ ಧಾತು. **ಕಂಙ್ವಾದಿಭ್ಯೋಯಕ್** (ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಕ್. ಇದರ ಮೇಲೆ ಔಣಾದಿಕ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಷಣಂತ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. **ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ** (ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇವದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಬ್. ಝ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಛಾಂದಸ್ಸ ವಾಗಿ ಶ್ರುತ್ಂ ಎರಡು ವಿಕರಣಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಇಷ ಗತೌ ಧಾತು. ಶ್ನಾವಿಕರಣ. **ಶ್ನಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಾಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಿತಿತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭುವಣಿ - ಭರ್ವ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕ ಅಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಭಾಂದನವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಉಕಾರದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್** - (ವಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸವ್ತಮಿಗೆ ಲುಕ್.

ಅಪಾಂ—ಷ್ಠೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. **ಉಡಿದಂ ಪದಾದಿ**—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಷಂತೆ—ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ ಧಾತು. ಭಾಂದನವಾಗಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಭಾಂದನವಾಗಿ ಛಾದೇಶ ಮತ್ತು ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತ್ಸಾರೀ—ತ್ಸರ ಭವ್ಯಗತಾ. ಧಾತು. ತಾಚ್ಛೀಲ್ಯದಲ್ಲಿ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅತೆ ಉಪಧಾಯಾಃ** (ವಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

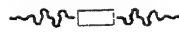
ದಸಮಾನಃ—ದಸು ಉಪಕ್ಷಯೇ. ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಡ್ಯನ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಆನೇಮುಕ್** (ವಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಕಾಗಮ. ಲನಾರ್ವಧಾತುಕವು **ತಾಸ್ಯನು ದಾತ್ರೇತ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಈಟ್ಟಿ—ಈಡ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಆದಾದಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಟಿತ ಆತ್ಮನೇಪದಾ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ ಏತ್ವ. **ಅದಿ ಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ** (ವಾ. ಸೂ. ೩-೪-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಃಗೆ ಲುಕ್. **ಖರಿ ಚೆ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಡಕಾರಕ್ಕೆ ಟಿಕಾರಾದೇಶ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಾಸಿ—ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಘಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧರ್ಮಣಾ—ಧೃಣ್ ಧಾರಣೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಸುರ್ಯಾತ್—ಅಸುರ ಶಬ್ದ. ಸಂಬಂಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯಸ್ಯೇತಿ ಚೆ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ. **ತಿತ್ ಸ್ವರಿತಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

ಸಂಹಿತಾಸಾರ್ಥಃ

ತ್ವಂ ನೋ ವಾಯವೇಷಾಮಪೂರ್ವ್ಯಃ ಸೋಮಾನಾಂ ಪ್ರಥಮಃ ಪೀತಿ-

ಮುಹಸಿ ಸುತಾನಾಂ ಪೀತಿಮುಹಸಿ |

ಉತೋ ವಿಹುತ್ಮತೀನಾಂ ವಿಶಾಂ ವವರ್ಜುಷೀಣಾಂ |

ವಿಶ್ವಾ ಇತ್ತೇ ಧೇನವೋ ದುಹ್ರ ಆಶಿರಂ ಘೃತಂ ದುಹ್ರತ ಆಶಿರಂ || ೬ ||

|| ಸದಸಾತಃ ||

ತ್ವಂ | ನಃ | ವಾಯೋ ಇತಿ | ಏಷಾಂ | ಅಪೂರ್ವಃ | ಸೋಮಾನಾಂ | ಪ್ರಥಮಃ | ಪೀತಿಂ | ಅರ್ಹಸಿ |
 ಸುತಾನಾಂ | ಪೀತಿಂ | ಅರ್ಹಸಿ |

ಉತೋ ಇತಿ | ವಿಹುತ್ಮತೀನಾಂ | ವಿಶಾಂ | ವವರ್ಜುಷೀಣಾಂ |

ವಿಶ್ವಾಃ | ಇತ್ | ತೇ | ಧೇನವಃ | ದುಹ್ರೇ | ಅಶಿರಂ | ಘೃತಂ | ದುಹ್ರತೇ | ಅಶಿರಂ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ವಾಯೋ ತ್ವಮಪೂರ್ವಃ | ನೆ ವಿಧೃತೇ ಪೂರ್ವಂ ಯಸ್ಮಾತ್ ತತ್ಪಾನಮಪೂರ್ವಂ |
 ತದರ್ಹತೀತ್ಯಪೂರ್ವಃ | ತಾದೃಶಃ ಅತ ಏವ ಪ್ರಥಮ ಇತರದೇವೇಭ್ಯಃ ಪೂರ್ವಭೂತಃ ಸನ್
 ಸೋಮಾನಾಂ ಪೀತಿಂ ಪಾನಮರ್ಹಸಿ | ಪ್ರಾಪ್ನೋಷಿ | ಸುತಾನಾಮಭಿಷವಕೃತಾನಾಂ ಸೋಮಾನಾಂ
 ಪೀತಿಂ ಪಾನಮರ್ಹಸಿ | ಯತ್ರ ಯತ್ರಾಭಿಷವೋಽಸ್ಮಿ ತತ್ರ ಸರ್ವತ್ರ ನಿಯಮೇನ ಪಿಬಸೀತ್ಯರ್ಥಃ |
 ಪೂರ್ವಂ ಪ್ರಾಧನ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ಇದಾನೀಂ ತು ಸರ್ವತ್ರ ಸೋಮವತಿ ಯಾಗೇಽಸ್ಯ ಪಾನಮಸ್ತೀತಿ
 ಜ್ಞಾಪಯಿತುಂ ಪೃಥಗಭಿಧಾನಂ | ನ ಕೇವಲಂ ಸೋಮಪಾನಮಾತ್ರಂ ಉತೋ ಅಪಿ ತು ವಿಹುತ್ಮತೀನಾಂ
 ವಿಶೇಷೇಣ ದೋಮವತೀನಾಮಾಹ್ವಾನವತೀನಾಂ ನಾ || ಜುಹೋತೇಃ ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ
 ಭಾವೇ ಕ್ಲಿಪ್ | ತತೋ ಮತುಭ್ಲೀಪ್ || ವವರ್ಜುಷೀಣಾಮನಭಿಮತಪಾಪಂ ವರ್ಜಯಂತೀನಾಂ ||
 ವರ್ಜಯತೇರ್ಲಿಟಃ ಕ್ವಸುಜೀವ್ಯಂ ಪ್ರಸಾರಣತ್ವಾನಿ || ವಿಶಾಮೃತ್ಯಿಗ್ಯಜಮಾನರೂಪಾಣಾಂ ಪ್ರಜಾನಾಂ
 ಸಂಬಂಧಿ ಕವಿಃ ಸ್ವೀಕರೋಷೀತಿ ಶೇಷಃ | ಯದ್ವಾ | ತೇಷಾಂ ಯಷ್ಟಾಣಾಂ ವಿಶ್ವಾ ಇದ್ಧೇನವಃ ಸರ್ವಾ
 ಅಪಿ ಗಾವಸ್ತೇ ತ್ವದರ್ಥಮಾಶೀರಮಾಶ್ರಯಣದ್ರವ್ಯಂ ತ್ವೀರಂ ದುಹ್ರೇ | ದುಹಂತಿ ಸ್ವಯಮೇವ || ಕರ್ತರಿ
 ನ ದುಹಸ್ವನಮಾಮಿತಿ ಯಗಭಾವಃ | ಲೋಪಸ್ತ ಆತ್ಮನೇಪದೇಷ್ಟಿತಿ ತಲೋಪಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ
 ರುಟ್ || ತಥಾಶಿರಂ ಘೃತಮುವಸ್ತರಣಾಭಿಘಾರಣಾದ್ಯಾಶ್ರಯಣಾಯ ಯೋಗ್ಯಂ ಕರಣಂ ದ್ರವ್ಯಂ
 ದುಹ್ರತೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಹೇ) ವಾಯೋ—ಎಲೈ ವಾಯುವೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಅಪೂರ್ವಃ—(ಸೋಮವಾನವಿಷಯದಲ್ಲಿ
 ನಿನಗಿಂತಲೂ) ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲದವನು | (ಅತ ಏವ—ಆದುದರಿಂದಲೇ) | ಪ್ರಥಮಃ—(ಇತರ ದೇವತೆ
 ಗಳಿಗಿಂತ) ಮೊದಲನೆಯವನಾಗಿ | ನಃ—ನಮ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ | ಏಷಾಂ—ಈ (ವರೋಪವಿಗಲಾದ) |
 ಸೋಮಾನಾಂ—ನಾನಾಪಾತ್ರಸ್ಥ ಸೋಮರಸಗಳ | ಪೀತಿಂ—ವಾನವನ್ನು | ಅರ್ಹಸಿ—ಹೊಂದುತ್ತೀ |
 ಸುತಾನಾಂ—ಹಿಂಡಲ್ಲುಟ್ಟ (ಎಲ್ಲಾ ಸೋಮರಸಗಳ) | ಪೀತಿಂ - ವಾನವನ್ನು | ಅರ್ಹಸಿ—(ಹೊಂದುಲು) ಅರ್ಹ
 ನಾಗಿದ್ದೀ | ಉತೋ—ಮತ್ತು | ವಿಹುತ್ಮತೀನಾಂ—ವಿಶೇಷದೋಮಯುಕ್ತರೂ (ಸ್ತುತಿರೂಪ ಆಹ್ವಾನಯುಕ್ತರೂ)

ವನರ್ಜುಪೀಣಾಂ—(ಅನಿಷ್ಟವಾದ ವಾವವನ್ನು) ವಿನರ್ಜಿಸಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವರೂ ಆದ | ವಿಶಾಂ—ಖುತ್ವಿಜರ ಮತ್ತು ಯಜಮಾನರುಗಳ (ಸಂಬಂಧವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತೀ) [ಅಧವಾ | ವಿಹುತ್ವತೀನಾಂ—ವಿಶೇಷ ಹೋಮಯುಕ್ತರೂ | ವನರ್ಜುಪೀಣಾಂ—ಅನಿಷ್ಟವಾವನರ್ಜನೇಚ್ಛುಗಳೂ ಆದ | ವಿಶಾಂ—ಖುತ್ವಿಜರು ಮೊದಲಾದವರ |] ವಿಶ್ವಾಃ ಇತ್ ಧೇನವಃ—ಸಮಸ್ತಗೋವುಗಳೂ | ತೇ—ಸಿನಗೋಸ್ಕರ | ಅಶಿರಃ—ಕ್ಷೀರವನ್ನು ದುಹ್ಯೇ—(ತಾವಾಗಿಯೇ) ದೋಹನಮಾಡುತ್ತವೆ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಅಶಿರಂ—ಅಭಿಷಾರಾದ್ಯವಯುಕ್ತ ವಾದ | ಘೃತಂ—ಘೃತವನ್ನು | ದುಹ್ಯತೇ—ದೋಹನಮಾಡುತ್ತವೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ವಾಯುವೇ, (ನೋಮವಾನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ನೀನೇ ಪ್ರಥಮವಾನಾರ್ಹನು | (ಆಮದರಿಂದಲೇ) ಈ ನಮ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ ನೋಮವನ್ನು (ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತ) ಮೊದಲು ವಾನಮಾಡಲು ಸಿನಗೇ ಅರ್ಹತೆ ; (ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ) ನೋಮಾಭಿಷವವಾದಿಡೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಸಿನಗೇ (ಪ್ರಥಮ) ವಾನಾರ್ಹತೆ ವಿಶೇಷ ಹೋಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ಅನಿಷ್ಟವಾದ ವಾವಗಳನ್ನು ವಂಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ ಖುತ್ವಿಜರೇ ಮೊದಲಾದವರ ಹೋಮಗಳನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತೀಯೆ, ಆವರ ಎಲ್ಲಾ ಗೋವುಗಳೂ ಸಿನಗೋಸ್ಕರಲೇ, ಕ್ಷೀರ, ಘೃತ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ದೋಹನ ಮಾಡುತ್ತವೆ

English Translation.

You, Vayu, who are preceded by none, are entitled to drink first of these our libations: you are entitled to drink of the effused (juices), moreover, (of all) oblations and sin-offerings of men: for you, their cattle yield milk; (for you) they yield butter.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ತ್ವಂ ಅಪೂರ್ವಃ ಪ್ರಥಮಃ ಸೋಮಾನಾಂ ಪೀತಿಮರ್ಹಸಿ—ನೋಮವಾನವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸಿನಗಿಂತಲೂ ಮೊದಲು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ. ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ನೀನೇ ಪ್ರಥಮವಾನಮಾಡುವವನಾಗಿದ್ದೀಯೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಕಥೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದೆ. ವಾಯುವು ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮೊದಲು ನೋಮವಾನಮಾಡಿದುದನ್ನು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದೆ.

ದೇವಾ ವೈ ಸೋಮಸ್ಯ ರಾಜ್ಞೋಗ್ರಸೇಯೇ ನ ಸಮಸಾದಯನ್ನಹಂ ಪ್ರಥಮಃ ಪಿಬೇಯಮಹಂ ಪ್ರಥಮಃ ಪಿಬೇಯಮಿತ್ಯೇನಾಕಾಮಯಂತ ತೇ ಸಂಸಾದಯಂತೋಬ್ರುವಂತಂತಾಜಿಮಯಾಮು ಸ ಯೋ ನ ಉಜ್ಜೇಷ್ಯತಿ ಸ ಪ್ರಥಮಃ ಸೋಮಸ್ಯ ಸಾಸ್ಯತೀತಿ ತಥೇತಿ ಸ ಆಜಿಮಯುಸ್ತೇಷಾಮಾಜಿಂ ಯತಾಮುಭಿಸೃಷ್ಟಾನಾಂ ವಾಯುರ್ಮುಖಂ ಪ್ರಥಮಃ ಪ್ರತ್ಯಸದ್ಯತಾಥೇಂದ್ರೋಽಥ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾವಥಾಶಿನೌ |

ಸೋಽವೇದಿಂದ್ರೋ ವಾಯುಮುದ್ವೈ ಜಯತೀತಿ ತಮನು ಪರಾಪತತ್ಸಹ ನಾವಘೋಜ್ಜ ಯಾ-
ವೇತಿ ಸ ನೇತ್ಯಬ್ರವೀದಹಮೇವೋಜ್ಜೇಷ್ಯಾಮಾತಿ ತೃತೀಯಂ ಮೇಽಘೋಜ್ಜ ಯಾವೇತಿ
ನೇತಿ ಹೈನಾಬ್ರವೀದಹಮೇವೋಜ್ಜೇಷ್ಯಾಮಾತಿ ತುರೀಯಂ ಮೇಽಘೋಜ್ಜ ಯಾವೇತಿ
ತಥೇತಿ ತಂ ತುರೀಯೇಽತ್ಯಾರ್ಜತ ತತ್ಪುರೀಯಭಾಗಿಂದ್ರೋಽಭವತ್ಪ್ರಭಾಗ್ವಾಯಾಃ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೨೫).

ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಮೊದಲು ಯಾರು ಸೋಮಪಾನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಚರ್ಚೆಯಾಗಿ
ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ತಾನೇ ಮೊದಲು ಕುಡಿಯಬೇಕೆಂಬ ಆತುರದಿಂದ ನಾಗ್ನಾದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಅನಂತರ
ಎಲ್ಲರೂ ನೇರಿ ಒಂದು ಒಪ್ಪಿಗೆಗೆ ಬಂದರು ಒಂದು ಓಟದ ಸ್ಪರ್ಧೆಯನ್ನೇರ್ಪಡಿಸಿ, ಅದರಲ್ಲಿ ಯಾರು ಗೆಲ್ಲುವರೋ
ಅವರಿಗೆ ಸೋಮಪಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನವಿರತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಎಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪಿದರು. ಸ್ಪರ್ಧೆಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ
ಮೊದಲೇ ವಾಯುವು ಗಮ್ಯಸ್ಥಾನವನ್ನು ತಲಸಿನನು. ಅನಂತರ ಇಂದ್ರ, ಮಿತ್ರ, ವರುಣ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಿನೀ
ದೇವತೆಗಳು ಒಬ್ಬರಹಿಂದೊಬ್ಬರು ಕ್ರಮವಾಗಿ ನೇರಿದರು. ವಾಯುವನ್ನೂ ಸಹ ಜಯಿಸಬೇಕೆಂಬ ಆತುರದಿಂದ
ಇಂದ್ರನು ಓಡಿ ಕೊನೆಗೆ ಕೈಲಾಗದೆ ವಾಯುವಿನ ವಕ್ತೃದಲ್ಲಿಯೇ ಬಿದ್ದುಬಿಟ್ಟನು. ಆಗ ವಾಯುವನ್ನು ಕುರಿತು—
'ನಾವಿಬ್ಬರೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಬಂದು ನೇರಿದ್ದೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜಯದಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರೂ ಭಾಗವನ್ನು ವಹಿಸೋಣ' ಎಂದನು
ವಾಯುವು ಅದಕ್ಕೊಪ್ಪದೆ ಜಯದಲ್ಲಿ ತನಗೇ ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನವು ದೊರೆಯಬೇಕೆಂದನು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ತನಗೆ ಮೂರ
ನೆಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನಾದರೂ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿದಾಗ ವಾಯುವು ಅವಕ್ಕೂ ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. ಕೊನೆಗೆ ಇಂದ್ರನು ತನಗೆ
ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನಾದರೂ ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಬೇಕೆಂದಾಗ ವಾಯುವು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡನು. ಆಗ ವಾಯುವಿಗೆ ಮೊದಲ
ನೆಯ ಮೂರು ಸ್ಥಾನವೂ, ಇಂದ್ರನಿಗೆ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸ್ಥಾನವೂ ದೊರಕಿತು. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನ
ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಾಯುವು ಸಂವಾದಿಸಿದ ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನದ ವಿಷಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ತ್ವಂ ಪ್ರಥಮಃ ಸೋಮಾನಾಂ
ಪೀತೀಮಹಸಿ ಎಂದಿದೆ.

ಅಪೂರ್ವಃ - ನ ವಿದ್ಯತೇ ಪೂರ್ವಂ ಯಸ್ಮಾತ್ ತತ್ಪಾನಮಪೂರ್ವಂ ತದರ್ಹತೀತ್ಯಪೂರ್ವಃ |
ಅವನಿಗಿಂತ (ವಾಯುವಿಗಿಂತ) ಮೊದಲು ಸೋಮಪಾನವನ್ನು ಮಾಡಲು ಯಾರಿಗೂ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದರ್ಥ.

ಪೂರ್ವಂ ಪ್ರಾಥಮ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ಇದಾನೀಂ ತು ಸರ್ವತ್ರ ಸೋಮವತಿ ಯಾಗೇಽಸ್ಯ ಪಾನಮು-
ಸ್ತೀತಿ ಜ್ಞಾಪಯಿತುಂ ಪ್ರಥಗಭಿಧಾನಂ | ಹಿಂದೆ ಸೋಮಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನವನ್ನು ಮಾಡಲು ಪ್ರಥಮ
ಸ್ಥಾನವಿದ್ದಂತೆಯೇ ಈಗಲೂ ಸಕಲ ಸೋಮಯಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ರಸ್ಥಾನವೆಂದು ತೋರಿಸಲು ಪೀತೀತಿಮಹಸಿ
ಎಂಬುದು ದ್ವಿರುಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದೆ. ಸೋಮರಸದ ವಾನವೇ ಅಲ್ಲದೇ ವಿಹುತ್ವತೀತಿಗಳ ಮತ್ತು
ವವರ್ಜುಷಿಗಳ ಆಹುತಿಗಳನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಅರ್ಹನಾಗಿದ್ದೀಯೆಂದೂ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ವಿಹುತ್ವತೀನಾಂ—ವಿಶೇಷೇಣ ಹೋಮವತೀನಾಂ ; ಆಹ್ವಾನವತೀನಾಂ ವಾ | ವಿಶೇಷವಾಗಿ
ಆಹುತಿಯನ್ನರ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಹೋಮವುಳ್ಳವರ ಅಥವಾ ನಿಮಗೆಲ್ಲಾ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವರ ಎಂದು ವಿಶಾಂ
ಪ್ರಜಾನಾಂ ಎಂಬ ವದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ವವರ್ಜುಷೀಣಾಂ—ಅನಭಿಮತಸಾಪಂ ವರ್ಜಯಂತೀನಾಂ | ಅನಿಷ್ಟಗೃಹಾದ ವಾವಗಲನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡಲಿಷ್ಟವುಳ್ಳ ಎಂದು ಅದೂ ವಿಶಾಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ದೇವತಾಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕೆಂಬ ಆಶುರವೂ, ಅವಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಶುದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ವಾಸರಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕೆಂಬ ಪ್ರಯತ್ನವೂ ತೋರುತ್ತದೆ.

ಆಶಿರಂ—ಆಶೀರಾತ್ರಯಣಾದ್ವ್ಯಾತ್ರಪಣಾದ್ವಾ | (ನಿ. ೬-೮) ಶ್ರೀ ಧಾತುವಿಗೆ ಆ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಸೇರಿ ಸೇರಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಶ್ರಾ ಧಾತುವಿಗೆ ಆ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ವಾಕನಾಡು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದಾಗಲಿ **ಆಶಿರ** ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. **ಆಶಿರ** ಗಳಲ್ಲಿ ದಿಧ್ಯಾಶಿರ, ಗಮಾಶಿರ, ಯವಾಶಿರ ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಧಗಳನ್ನು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸ ದೊಂದಿಗೆ ಸ್ವೀರವನ್ನು ಮಿಶ್ರಮಾಡುವ ವಿಧಾನವನ್ನು ಈ ಪದವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಗೋವುಗಳು ಸ್ವೀರಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಪೂರ್ವ್ಯಾಃ—ಪೂರ್ವಂ ಅರ್ಹತಿ ಪೂರ್ವ್ಯಾಃ. ಅರ್ಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನೌ ತತ್ಪುರುಷ ನಮಾಸ. ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯಯಪೂರ್ವವದ ಪ್ರಕೃತಿಪುರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೀತಿಂ—ಪಾ ಪಾನೇ. ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಘುಮಾಸ್ಥಾ ಗಾಪಾಜ—**(ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ಯ.

ಅರ್ಹಸಿ—ಅರ್ಹ ಪೂಜಾರ್ಯಾಂ ಧಾತು. ಭವಾದಿ. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಪುರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸತಾನಾಂ—ಸುಷ್ಣ ಅಭಿಷವೇ. ಧಾತು. ನಿಷ್ಠಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಪುರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಷ್ಠೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಿಹುತ್ಮತೀನಾಂ—ವಿ ಉಪಸರ್ಗ. ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ ಧಾತು. **ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ಷಿಪ್** (ವಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೦೮-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಪ್. **ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಸಿತಿಕ್ಯತಿತುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತುಕಾಗಮ. ವಿಹುತ್ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ ಮತುವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿವಕ್ಷಾನಾಡಿದಾಗ **ಉಗಿತತ್ತ್ವ** (ವಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬೀಪ್. ಪ್ರತ್ಯಯಗಳೆರಡೂ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಪುರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾದಿ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುಪುರವದ ಪ್ರಕೃತಿಪುರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶಾಂ—ಷಷ್ಠೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. **ಸಾನೇಕಾಚೆಸ್ತ್ಯ**—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಪುರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವವರ್ಜುಷೀಣಾಂ—ವೃಜೇ ವರ್ಜೇ. ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಅವಕ್ಕೆ ಕ್ವಸುಶ್ಚ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಸು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿನಕ್ಷಾನಾದಿದಾಗ ಉಗ್ರತಾದುದರಿಂದ ಬೇಪ್. ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಂವ್ರನಾರಣ ಪೂರ್ವರೂಪ. ವೃತ್ಯಯದಿಂದ ಗುಣ. ಕ್ವಸುವಿನ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ಷಷ್ಠೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ದುಹ್ರೇ—ದುಹ ಪ್ರಪೂವರಣೀ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಕರ್ಮವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇವದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. **ನ ದುಹಸ್ತು**—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ **ಲೋಪಸ್ತು ಆತ್ಮನೇ ಪದೇಷು** ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಟಿಗೆ ಏತ್ವ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ರುಬಾಗಮ. ದುಹ್ರೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಬಂತಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದುಹ್ರತೇ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯ || ೬ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸೂರ ಮೂವತ್ತನಾಲ್ಕನೇ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುಮು.

ಸೂರ ಮೂವತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಸ್ತೀರ್ಣಂ ಬರ್ಹಿರಿತಿ ನವಚೇಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪಾರುಚ್ಛೇಪಮಾತ್ಯಷ್ಟಂ | ಪೂರ್ವತ್ರೆ ತುಶಬ್ದಾದ್ವಾಯುದೇವತೈಂ | ಆ ವಾಂ ರಥ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಂ ಚಕಮ್ಯಂದ್ರಂ | ಸಪ್ತಮ್ಯಷ್ಟಮಾವಷ್ಟೀ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮಣಿಕಾ | ಸ್ತೀರ್ಣಂ ನವ ಚತುರ್ಥ್ಯಾದ್ಯಾಃ ಪಂಚೈಂದ್ರ್ಯಶ್ಲೋಕಾಂತ್ಯೇ ಅಷ್ಟೀ ಇತಿ || ಸೂಕ್ತಸ್ಯವಿಶೇಷವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ | ದಶರಾತ್ರಸ್ಯ ಷಷ್ಠೇಽಹನಿ ಪ್ರಉಗಶಸ್ತ ಅದ್ಯಾ ತೈಚಾ ಪಾಕೃತಯೋರ್ವಾಯುಷ್ಯೈಂದ್ರವಾಯವ್ಯಯೋಃ ಸ್ನಾನೇ ವಿನಿಯುಕ್ತಾ | ಷಷ್ಠಸ್ಯ ಪ್ರಾತಃಸವನ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರೀತಂ | ಸ್ತೀರ್ಣಂ ಬರ್ಹಿರಿತಿ ತೈಚಾ | ಆ. ೮-೧ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—**ಸ್ತೀರ್ಣಂ ಬರ್ಹಿಃ** ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇವತ್ತನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ವರುಚ್ಛೇಪನು ಋಷಿಯು. ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿದಂತೆ ಇದಕ್ಕೆ ವಾಯುವು ದೇವತೆಯು. **ಆ ವಾಂ ರಥ** ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ (೫-೯) ಐದು ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು. ಉಳಿದ ಋಕ್ಕುಗಳು ವಾಯುದೇವತಾಕವು. ಆತ್ಯಷ್ಟಿ ಛಂದಸ್ಸು. ಏಳು ಮತ್ತು ಎಂಟನೇ ಋಕ್ಕುಗಳು ಅಷ್ಟಿಛಂದಸ್ಸವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—**ಸ್ತೀರ್ಣಂ ನವ ಚತುರ್ಥ್ಯಾದ್ಯಾಃ ಪಂಚೈಂದ್ರ್ಯಶ್ಲೋಕಾಂತ್ಯೇ ಅಷ್ಟೀ** ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಸೂಕ್ತದ ವಿಶೇಷವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು. ದಶರಾತ್ರವೆಂಬ ಯಾಗದ ಆರನೆಯ ದಿನನ ಪ್ರಉಗಶಸ್ತಮಂತ್ರವತನಮಾಡುನಾಗ ಮೊದಲಿನ ಎರಡು ತೃಚಗಳನ್ನು (ತೃಚವೆಂದರೆ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳು) ಇಂದ್ರವಾಯುಸಂಬಂಧವಾದ ಮಂತ್ರವರನಕ್ಕಾಗಿ ವಿನಿಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ **ಷಷ್ಠಸ್ಯ ಪ್ರಾತಃಸವನೇ** ಎಂಬ ಖಂಡದ **ಸ್ತೀರ್ಣಂ ಬರ್ಹಿರಿತಿ ತೈಚಾ** ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಆ. ೮-೧).

ಸೂಕ್ತ—೧೩೫

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೨೦ || ಸೂಕ್ತ—೧೩೫

ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೧ || ವರ್ಗ—೨೪, ೨೫ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೯ ||

|| ಋಷಿಃ—ಸರುಚ್ಛೇವೋ ವೈವೋದಾಸಿಃ ||

|| ದೇವತಾ—೧-೩, ೯ ವಾಯುಃ | ೪-೮ ಇಂದ್ರಃ ||

|| ಭಂದಃ—೧-೭ ಆತ್ಮಸ್ವಿಃ | ೮, ೯ ಆಸ್ವಿಃ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ||

ಸ್ತೀರ್ಣಂ | ಬರ್ಹಿರುಪ ನೋ ಯಾಹಿ | ವೀತಯೇ | ಸಹಸ್ರೇಣ | ನಿಯುತಾ |
ನಿಯುತ್ಸತೇ | ಶತಿನೀಭಿನಿಯುತ್ಸತೇ |

ತುಭ್ಯಂ | ಹಿ | ಪೂರ್ವಸೀತಯೇ | ದೇವಾ | ದೇವಾಯ | ಯೇಮಿರೇ |

ಪ್ರ | ತೇ | ಸುತಾಸೋ | ಮಧುಮಂತೋ | ಅಸ್ಥಿರನ್ಮದಾಯ | ಕೃತ್ವೇ | ಅಸ್ಥಿರನ್ ||

|| ಪದವಾರಃ ||

ಸ್ತೀರ್ಣಂ | ಬರ್ಹಿಃ | ಉಪ | ನಃ | ಯಾಹಿ | ವೀತಯೇ | ಸಹಸ್ರೇಣ | ನಿಯುತಾ | ನಿಯುತ್ಸತೇ |
ಶತಿನೀಭಿಃ | ನಿಯುತ್ಸತೇ |

ತುಭ್ಯಂ | ಹಿ | ಪೂರ್ವಸೀತಯೇ | ದೇವಾಃ | ದೇವಾಯ | ಯೇಮಿರೇ |

ಪ್ರ | ತೇ | ಸುತಾಸಃ | ಮಧುಮಂತಃ | ಅಸ್ಥಿರನ್ | ಮದಾಯ | ಕೃತ್ವೇ | ಅಸ್ಥಿರನ್ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ವಾಯೋ ನೋಽಸ್ಮದ್ಯಜ್ಞಾರ್ಥಂ ಸ್ತೀರ್ಣಮಾಸ್ತೃತಂ ಬರ್ಹಿರಭಿಲಕ್ಷ್ಯೋಪ ಯಾಹಿ |
ಆಗಚ್ಛ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ವೀತಯೇ ಹವಿಷಾಂ ಭಕ್ಷಣಾಯ | ಕೇನ ಸಾಧನೇನೇತಿ ತದುಚ್ಯತೇ | ಸಹಸ್ರೇಣ
ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕೇನ ನಿಯುತಾ | ಜಾತಾವೇಕವಚನಂ | ನಿಯುತ ಇತಿ ವಾಯೋರತ್ಯಾನಾಂ ನಾಮಧೇಯಂ
ನಿಯುತೋ ವಾಯೋರಿತಿ ನಿರುಕ್ತತ್ವಾತ್ | ನೈ. ೧-೧೫ | ತಥಾ ಶತಿನೀಭಿಃ ಶತಸಂಖ್ಯೋಪೇತಾಭಿನಿ-
ಯುದ್ಧಿರಾಗಚ್ಛೇತಿ ಶೇಷಃ | ಯದ್ವಾ | ಸಹಸ್ರೇಣ ನಿಯುತಾ ಶತಿನೀಭಿಶ್ಚ ನಿಯುದ್ಧಿನಿಯುತ್ಸತೇ ತದ್ವತೇ

ದೇವಾಯ ಹವಿದೀಯತ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ಯದ್ವಾ | ತುಭ್ಯಮಿತ್ಯನೇನ ಸಂಬಂಧಃ | ಉಕ್ತಸಂಖ್ಯಾ-
ಕಾಭಿನಿಯುದ್ಧಿಸ್ತದ್ವತೇ ದೇವಾಯ ದ್ಯೋತಮಾನಾಯ ತುಭ್ಯಂ || ಜಯಿ ಚ | ಪಾ ೬-೧-೨೧೨ |
ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ || ಪೂರ್ವಪೀತಯ ಇತರದೇವೇಭ್ಯಃ ಪೂರ್ವಂ ಪಾನಾಯ ದೇವಾ ಯೇಮಿರೇ |
ಯಮಿತವಂತಃ | ಯದ್ವಾ | ಸ್ತೋತಾರ ಋತ್ವಿಜೋದೇವಾಯ ತುಭ್ಯಂ ಯೇಮಿರೇ | ಆಹವನೀಯಂ
ಪ್ರತಿ ಸೋಮಂ ನಿಯಮಿತವಂತಃ | ಅಗ್ರಂ ಪಿಬಾ ಮಧುನಾಂ ಸುತಂ ನಾಯೋ | ಋ. ೪-೪೬-೧ |
ಇತ್ಯಾದಿಮಂತ್ರಾಂತರಪ್ರಸಿದ್ಧಿದ್ಯೋತನಾರ್ಥೋ ಹಿಶಬ್ದಃ | ಕಿಂಚೈತೇತ್ವದರ್ಥಂ ಸುತಾಸೋಽಭಿಷುತಾ
ಮಧುಮಂತೋ ಮಾಧುರ್ಯೋಪೇತಾಃ ಸೋಮಾ ಮದಾಯ ತವ ಮೋದಾಯಾಸ್ಥಿರನ್ | ತಿಷ್ಠಂತಿ |
ಕಿಂಚಿ ಕೃತ್ವೇ ಕರ್ಮಣೇ ತಸ್ತಿದ್ವೈರ್ಧಮಸ್ಥಿರನ್ | ಋತ್ವಿಗ್ವೈರ್ಧತಾಸ್ತಿಷ್ಠಂತಿ | ಅತಸ್ತ್ವಂ ಹಿಬೇತಿ
ಶೇಷಃ || ತಿಷ್ಠತೇಶ್ಚಾಂತಸೇ ಲುಜಾ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ರ್ಋತ್ಯ ರನ್ | ಸ್ವಾಘ್ನೋರಿಚ್ಛೇತಿ ಸಿಚಃ ಕಿತ್ವಂ
ಧಾತೋರಿತ್ವಂ ಚ | ದ್ರಷ್ಟಾದಂಗಾದಿತಿ ಸಿಲೋಪಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ ವಾಯೋ—ಎಲೈ ವಾಯುವೇ) | ನಿಯುತ್ವತೇ—ನಿಯುನ್ಮಾ ಮಕ ಅಶ್ವಯುಕ್ತನಾದ (ನಿನಗೋ
ಸ್ವರ ಸಿದ್ಧವಾದ) | ವೀತಯೇ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಸಹಸ್ರೇಣ—ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ |
ನಿಯುತಾ—ಅಶ್ವಗಳಿಂದ (ಸಹಿತನಾಗಿ) | ನಃ—ನಮ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ | ಸ್ತೀರ್ಣಂ—ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ |
ಬರ್ಹಿಃ—ದರ್ಭಾಸನವನ್ನು | ಉಪ ಯಾಹಿ—ಸಮಾಪಿಸು | ನಿಯುತ್ವತೇ—ನಿಯುನ್ಮಾ ಮಕ ಅಶ್ವಯುಕ್ತನಾದ
ನಿನಗೋಸ್ವರ (ಸಿದ್ಧವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು) | ತತಿನೀಭಿಃ—ಶತಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ (ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿ) |
(ಬರ್ಹಿಃ ಉಪ ಯಾಹಿ—ದರ್ಭಾಸನವನ್ನು ಸಮಾಪಿಸು) | ದೇವಾಃ—ದೇವತೆಗಳು | ದೇವಾಯ—ಪ್ರಕಾಶ
ಮಾನನಾದ | ತುಭ್ಯಂ—ನಿನಗೆ | ಪೂರ್ವಪೀತಯೇ—ಪ್ರಥಮ ವಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಯೇಮಿರೇ ಹಿ—ನಿಯಮ
ಮಾಡಿದ್ದಾರೆಯಷ್ಟೆ | [ಅಥವಾ ದೇವಾಃ—ಸ್ತುತಿಕರ್ತೃಗಳಾದ ಋತ್ವಿಜರು | ದೇವಾಯ ತುಭ್ಯಂ ದ್ಯೋತಮಾನ
ನಾದ ನಿನಗೋಸ್ವರ | ಪೂರ್ವಪೀತಯೇ—ಪ್ರಥಮವಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಯೇಮಿರೇ ಹಿ—(ಆಹವನೀಯಾದ್ವಿ
ನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಸೋಮವನ್ನು) ನಿಯಮನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ] | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | ಸುತಾಸಃ—(ನಿನಗೋಸ್ವರ) ಅಭಿ
ಮತವಾದ (ಮತ್ತು) | ಮಧುಮಂತಃ—ಮಧುರೋವೇತನಾದ (ಈ ಸೋಮರಸಗಳು) | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಮದಾ
ಯೆ—ಸಂತೋಷಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಪ್ರ ಅಸ್ಥಿರನ್—(ಸಿದ್ಧವಾಗಿ) ನಿಂತಿವೆ | (ಮತ್ತು) ಕೃತ್ವೇ—ಯಜ್ಞಕರ್ಮ (ಸಿದ್ಧಿ
ಗೋಸ್ವರ) | ಅಸ್ಥಿರನ್—(ಸಿದ್ಧವಾಗಿ) ನಿಂತಿವೆ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ವಾಯುವೇ, ನಿಯುನ್ಮಾ ಮಕ ಅಶ್ವಯುಕ್ತನಾದ (ನಿನಗೋಸ್ವರ ಸಿದ್ಧವಾದ) ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು
ವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿ, ನಾವು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿರುವ ದರ್ಭಾಸನವನ್ನು ಸಮಾಪಿಸು,
ಶತಸಂಖ್ಯಾಕಾಶ್ವಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿ ಆಸನವನ್ನು ಸಮಾಪಿಸು, ದೇವತೆಗಳಿಲ್ಲರೂ, ನಿನಗೇ ಪ್ರಥಮವಾನವೆಂದು
ನಿಯಮ ಮಾಡಿದ್ದಾರಷ್ಟೇ, ನಮ್ಮಿಂದ ಅಭಿಮತವಾದ ಈ ಮಾಧುರೋವೇತವಾದ ಸೋಮರಸವು ನಿನ್ನನ್ನು ತೃಪ್ತಿ
ಪಡಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಕರ್ಮಸಿದ್ಧಿಗೋಸ್ವರ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

English Translation

Approach our strewn grass. Vayu, with (your) thousand steeds, to partake of the (offered) food, (prepared) for the lord of the steeds; (approach) with hundreds (to the sacrifice prepared) for the lord of the steeds: the gods hold back for you as the deity (entitled) first to drink (the libation): sweet effused juices are ready for your exhilaration, are ready for their function.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳೂ ಪ್ರಳುಗಶಸ್ತ್ರದ ಮಹಿಮೆಯು ಅತಿಶಯವಾದುದು. ಅದೇ ಅನ್ನದ ಸಾಧನವು. ವ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ವಾಯುದೇವತಾಕವಾದ ಪ್ರಳುಗ ಶಸ್ತ್ರದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದು, ಅನಂತರ ವ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವಾಯುವಿಗೆ ಪ್ರಥಮ ವಾನವು ಹೇಗೆ? ಏತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅನ್ನಾದ್ಯಂ ವಾ ಏತೇನಾವರುಂಧೇ ಯತ್ರ ಪ್ರಳುಗಮನ್ಯಾನ್ಯಾ ದೇವತಾ ಪ್ರಳುಗೇ ಶಸ್ಯತೇನೈದ-
ನ್ಯದುಕ್ಥಂ ಪ್ರಳುಗೇ ಕ್ರಿಯತೇ | ಏತದ್ವೈ ಯಜಮಾನಸ್ಯಾಧ್ಯಾತ್ಮಕಮಮಿವೋಕ್ಥಂ
ಯತ್ರ ಪ್ರಳುಗಂ ತಸ್ಮಾದೇನೇನೈತದುಸೇಕ್ಷ್ಯತಮಮಿವೇತ್ಯಾಹುರೇತೇನ ಹೈನಂ ಹೋತಾ
ಸಂಸ್ಕರೋತಿತಿ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೩-೨)

ಪ್ರಳುಗಶಸ್ತ್ರದ ವಶನದಿಂದ ಯಜಮಾನನು ಅನ್ನವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಿಗೆ ಈ ಶಸ್ತ್ರವು ಅತ್ಯಂತ ಸಿಕ್ಕಟವಾಗಿ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಯಜ್ಞಕರ್ತನು ಇದರ ಉಚ್ಚಾರಣೆಗೂ ವಶನಕ್ಕೂ ಅತ್ಯಂತ ಜಾಗರೂಕನಾದ ಗಮನವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಇದರ ವಶನದಿಂದ ಯಜಮಾನನ ದೇಹವು ವೂತವಾಗುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಸಾನಾನ್ಯವಾಗಿ ಈ ಮಂತ್ರದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ಅನಂತರ ವಾಯುವೀಯವಾದ ಶಸ್ತ್ರದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ವಾಯವ್ಯಂ ಶಂಸತಿ ತಸ್ಮಾದಾಹುರ್ವಾಯುಃ ಪ್ರಾಣಃ ಪ್ರಾಣೋ ರೇತೋ ರೇತಃ ಪುರುಷಸ್ಯ
ಪ್ರಥಮಂ ಸಂಭವತಃ ಸಂಭವತಿತಿ ಯದ್ವಾಯವ್ಯಂ ಶಂಸತಿ ಪ್ರಾಣಮೇವಾಸ್ಯ ತತ್ಸಂಸ್ಕ-
ರೋತಿ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೩-೨)

ವಾಯುವೇ ಪ್ರಾಣವು ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣವೇ ರೇತಸ್ಸು. ಪುರುಷನು ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇನೇ ರೇತಸ್ಸು ಜನಿಸುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣರೂಪವಾದುದೂ ಮತ್ತು ರೇತೋರೂಪವಾದುದೂ ಆದ ಈ ವಾಯ್ವಾತ್ಮಕವಾದ ತೃಚವನ್ನು ಪಡಿಸುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಕರ್ತನ ಪ್ರಾಣವು ಸ್ಥಿರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆದರೆ ವಾಯುವಿಗೆ ಪೂರ್ವಪೀತಿಯ ಅಧಿಕಾರವೇನು ಎಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಎರಡು ಕಾರಣಗಳಿವೆ. ಮೊದಲು ಸೇಯದಾಗಿ; ದೇವದೂತನಾದ ಅಗ್ನಿಯ ದೇವತೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಹಂಚಲು ಮೊದಲು ಆಹುತಿಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ವಾಯುವಿನ ಸಹಾಯವಿದ್ದೇ ಇರಬೇಕು. ಅಗ್ನಿಗಿಂತಲೂ ವಾಯುವು ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿದ್ದು ವಾಯುವಿನ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿಯ ಜನನವು ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಾಗುತ್ತದೆ.

ವಾಯೋರಗ್ನಿರ್ಜಾಯತೇ ಪ್ರಾಣಾದ್ಧಿ ಬಲಾನ್ಮಥ್ಯಮಾನೋಽಧಿಜಾಯತೇ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೮-೨೮)

ಎಂದಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ,

ಸ ಯದಗ್ನಿಃ ಪ್ರವಾನಿವ ದಹತಿ ತದಸ್ಯ ವಾಯುವ್ಯಂ ರೂಪಂ ತದಸ್ಯ ತೇನಾನುಶಂಸತಿ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೩-೪)

ಜ್ವಾಲಾರೂಪದಿಂದ ಬೀಸಿಕೊಂಡು ದಹಿಸುವಾಗ ಅಗ್ನಿಯೂ ವಾಯುರೂಪದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿವಾಯುಗಳಿಗೆ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವೇ ಇದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಯಾವರೀತಿ ವ್ರಧಮಾಹುತಿಯೋ ಅದರಂತೆ ವಾಯುವಿಗೂ ಸೇರತಕ್ಕದ್ದು. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ,

ಅಗ್ನಿಃ ಸುಷಮಿದಿತಿ ಶಂಸತಿ ವಾಯುರ್ವಾ ಅಗ್ನಿಃ ಸುಷಮಿದ್ವಾಯುರ್ಹಿ ಸ್ವಯಮಾತ್ಮಾನಂ ಸಮಿಂಧೇ ಸ್ವಯಮಿದಂ ಸರ್ವಂ ಯದಿದಂ ಕಿಂಚಿ ವಾಯುರ್ಮೇವ ತದಂತರಿಕ್ಷಲೋಕ ಆಯಾತಯತಿ ||

ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇವಾಯುವು. ವಾಯುವು ತನ್ನನ್ನೇ ಪ್ರಜ್ವಲಿತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸಮಸ್ತಲೋಕವನ್ನೂ ಪ್ರಜ್ವಲಿತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬಲ್ಲನು.

ತೋರ್ಣಿರ್ಹವ್ಯವಾಳಿತಿ ಶಂಸತಿ ವಾಯುರ್ವೈ ತೋರ್ಣಿರ್ಹವ್ಯವಾಡ್ವಾಯುರ್ಹೀದಂ ಸರ್ವಂ ಸದ್ಯಸ್ತರತಿ ಯದಿದಂ ಕಿಂಚಿ ವಾಯುರ್ದೇವೇಭ್ಯೋ ಹವ್ಯಂ ವಹತಿ ವಾಯುರ್ಮೇವ ತದಂತರಿಕ್ಷಲೋಕ ಆಯಾತಯತಿ |

ವೇಗದಿಂದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸಮಸ್ತ ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಒಂದು ಕ್ಷಣದೊಳಗೆ ಸಂಚರಿಸಿ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹಂಚುತ್ತಾನೆ.

ಪ್ರಣೀರ್ಯಜ್ಞಾನಾಮಿತಿ ಶಂಸತಿ ವಾಯುರ್ವೈ ಪ್ರಣೀರ್ಯಜ್ಞಾನಾಂ ಯದಾ ಹಿ ಪ್ರಾಣಿತ್ಯಥ ಯಜ್ಞೋಽಥಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ ವಾಯುರ್ಮೇವ ತದಂತರಿಕ್ಷಲೋಕ ಆಯಾತಯತಿ ||

ವಾಯುವು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಚೈತನ್ಯದಾಯಕನು. ವಾಯುವಿನ ಚೈತನ್ಯದಿಂದಲೇ ಯಜ್ಞದ ಸತ್ತ್ವವು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ,

ಸೋ ಅಥ್ವಾ ಕರತಿ ಜಾತವೇದಾ ಇತಿ ಶಂಸತಿ ವಾಯುರ್ವೈ ಜಾತವೇದಾ ವಾಯುರ್ಹೀದಂ ಸರ್ವಂ ಕರೋತಿ ಯದಿದಂ ಕಿಂಚಿ ವಾಯುರ್ಮೇವ ತದಂತರಿಕ್ಷಲೋಕ ಆಯಾತಯತಿ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೩೪)

ವಾಯುವೇ ಜಾತವೇದಸ್ಸು (ಸರ್ವಜ್ಞನು). ಸಕಲವಾದ ವಿಶ್ವವನ್ನೂ ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡುವವನು ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವಾಯುವಿನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ವಾಯುವೇ ಅಗ್ನಿಗೆ ಮೂಲಕಾರಣನಾದುದರಿಂದಲೂ, ಅಗ್ನಿಯ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ

ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹಂಚುವುದಕ್ಕೆ ವಾಯುವೇ ಮುಖ್ಯ ಸಹಾಯಕನಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ವಾಯುಗಳಿಗೆ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವೇ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿಗೆ ಯಾವ ಪ್ರಧಮಸೀತಿಸ್ತವಿದೆಯೋ, ವಾಯುವಿಗೆ ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮೊದಲನೆಯ ಸ್ಥಾನವು ಲಭಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಅಂಶವು ಇಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿದೆ.

ದೇವಾಃ ಯೇಮಿರೇ—ಎನ್ನುವಾಗ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅನ್ವಯವಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ, ದೇವತೆಗಳು ನಿಯಮಿಸಿದ್ದಾರೆ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ಪರ್ಧೆಯಲ್ಲಿ ವಾಯುವೇ ಮೊದಲು ಜಯಿಸಿ ಸಕಲದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಧಮತಃ ಪಾನಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳೇ ವಾಯುವಿಗೆ ಈ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ನಿಯಮಿಸಿದ್ದಾರೆ ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, **ದೇವಾಃ** ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದ ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳಿಂದರ್ಥಮಾಡಿ ಸ್ತುತಿಕರ್ತೃಗಳಾದ ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳು ದೇವತಾತ್ಮನಾದ ನಿನ್ನ ಪ್ರಧಮಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಆಹವ ಸೀಯಾಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ನೋಮರವನನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ ಎಂದೂ ಸಹ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಕ್ರತ್ವೇ—ಕ್ರತುಶಬ್ದವನ್ನು ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧), ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೩) ವರಿಸಿದೆ. ಈ ವದವನ್ನು ಕರ್ಮ, ಪ್ರಜ್ಞೆ, ಸಂಕಲ್ಪ, ಶಕ್ತಿ ಎಂಬ ಅನೇಕವಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದರೂ ಸಹ ಕರ್ಮ, ಪ್ರಜ್ಞೆ ಈ ಎರಡರ್ಥಗಳೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವುವು, ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ **ಕ್ರತ್ವೇ** ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣೇ ತತ್ಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ ಕರ್ಮದ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ

ಅಸ್ಥಿರನ್—ಋತ್ವಿಗ್ನಿಧ್ಯರ್ಥತಾಸ್ತಿಷ್ಠಂತಿ | ಕರ್ಮಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳು ನೋಮರವನನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕೊಂಡು ನಿನ್ನ ಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸಲು ಸಿದ್ಧರಾಗಿ ನಿಂತಿದ್ದಾರೆಂದರ್ಥ

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ಸ್ತೀರ್ಣಂ—ಸ್ತ್ರೀಜ್ ಆಚ್ಛಾದನೇ. ಧಾತು. ತ್ತವ್ರತ್ಯಯ. **ಯೂತ ಇದ್ವಾತೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಇತ್ಯ. ಹಲಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ. **ರದಾಭ್ಯಾಂ ನಿಷ್ಕಾತಃ**—(ಪಾ. ಸೂ ೮-೨-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷ್ಕಾ. ತಕಾರಕ್ಕೆ ನತ್ಯ. **ರಸಾಭ್ಯಾಂ ಣೋ ನಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಣತ್ಯ. ವ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಾಹಿ—ಯಾ ಪ್ರಾವಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟಿ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೀತಯೇ—ವೀ ಗತಿಪ್ರಜನಕಾಂತ್ಯಶನಮಾದನೇಷು. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ **ಮಂತ್ರೇ ವೃಷೇಷಪಚಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಿನ್ ಉದಾತ್ತವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ನಿಯುತಾ—ನಿಯುತ್ ಎಂಬುದು ವಾಯುವಿನ ಅಶ್ವದ ಹೆಸರು. ಜಾತಿಸೂಚಕವಾದುದರಿಂದ ಏಕವಚನ ಬಂದಿದೆ. ತ್ವತೀಯಾಂತರೂಪ.

ಶತಿನೀಭಿಃ—ಅತ ಇನಿತನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಬೇಪ್

ತುಭ್ಯಂ—ಚತುರ್ಥ್ಯಂತರೂಪ **ಜಯಿ ಚಿ** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯೇಮಿರೇ—ಯಮ ಉವರಮೇ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ ವೃಧನುಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. **ಹಿ ಚಿ** (ವಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತೀವೇಧ ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಚಿತಃ** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುತಾಸಃ—ಸುತಾ ಅಭಿಷವೇ. ಧಾತು. ಆದಿಗೆ ಸತ್ವ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತುಪ್ರತ್ಯಯ-ಜಸ್ ಸರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ **ಆಜ್ಜ ಸೇರಸುಕ್** (ವಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಕಾಗಮ

ಅಸ್ಥಿರನ್—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ. ಛಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ರನ್ನಾದೇಶ ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ. **ಸ್ಥಾಘ್ನೋರಿಚ್ಚ** (ವಾ. ಸೂ. ೧-೨-೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚ್ಚಿಗೆ ಕಿತ್ವವೂ ಧಾತುವಿಗೆ ಇತ್ವವೂ ಬರುತ್ತವೆ. ಹ್ರಸ್ವದ ವರದಲ್ಲಿ ಸಿಚ್ ಬಂದುದರಿಂದ **ಹ್ರಸ್ವಾದಂಗಾತ್** (ವಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಆತಿಬಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ರುತ್ವೇ—ಕ್ರುತು ಶಬ್ದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನ ಸರವಾದಾಗ **ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ವಾವಚನಂ** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಗುಣಾದಿಗಳು ಬಾರದಿರುವಾಗ ಯಣಾದೇಶ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾರಃ ||

ತುಭ್ಯಾಯಂ ಸೋಮಃ ಪರಿಪೂತೋ ಅದ್ರಿಭಿಃ ಸ್ವಾರ್ಹಾ ವಸಾನಃ ಪರಿ

ಕೋಶಮುಷ್ಪತಿ ಶುಕ್ರಾ ವಸಾನೋ ಅರ್ಷತಿ |

ತವಾಯಂ ಭಾಗ ಆಯುಷು ಸೋಮೋ ದೇವೇಷು ಸೂಯತೇ |

**ವಹ ವಾಯೋ ನಿಯುತೋ ಯಾಹ್ಯಸ್ತಯುರ್ಜುಷಾಣೋ ಯಾಹ್ಯ-
ಸ್ತಯುಃ || ೨ ||**

|| ಸದಸಾರ ||

ತುಭ್ಯ | ಅಯಂ | ಸೋಮಃ | ಪರಿಪೂತಃ | ಅದ್ವಿಭಿಃ | ಸ್ವಾರ್ಹಾ | ವಸಾನಃ | ಪರಿ | ಕೋಶಂ |

ಅರ್ಷತಿ | ಶುಕ್ರಾ | ವಸಾನಃ | ಅರ್ಷತಿ |

ತವ | ಅಯಂ | ಭಾಗಃ | ಅಯುಷು | ಸೋಮಃ | ದೇವೇಷು | ಹೂಯತೇ |

ವಹ | ನಾಯೋ ಇತಿ | ನಿಯುತಃ | ಯಾಹಿ | ಅಸ್ತಯುಃ | ಜುಷಾಣಃ | ಯಾಹಿ | ಅಸ್ತಯುಃ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ನಾಯೋ ತುಭ್ಯ ತುಭ್ಯಂ ತ್ವದರ್ಥಂ || ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಚತುರ್ಥಾ ಲುಕ್ || ಅಯಂ ಸೋಮೋ ಹೂಯಮಾನಃ ಕೋಶಂ ಕೋಶಸ್ಥಾನೀಯಂ ಗೃಹಮರ್ಷತಿ | ಗಚ್ಛತಿ | ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ಕೀದೃಶಃ ಸೋಮಃ | ಅದ್ವಿಭಿಃ ಪರಿಪೂತಃ | ಅಭಿಷವಸಾಧನೈರಪಗತರ್ಜೀಷತ್ವೇನ ಶೋಧಿತಃ | ಯದ್ವಾ | ಅದ್ವಿಭಿರಭಿಷುತೋ ದಶಾಪವಿತ್ರಶೋಧನೇನ ಗೃಹಣೇನ ವಾ ಶೋಧಿತಃ | ತಥಾ ಸ್ವಾರ್ಹಾ ಸ್ಪೃಹಣೇ-ಯಾನಿ ತೇಜಾಂಸಿ ವಸಾನಃ | ಪಿಧಾನಃ | ಕಿಂಚಿ ಶುಕ್ರಾ ನಿರ್ಮಲಾನಿ ದೀಪ್ತಾನಿ ವಾ ತೇಜಾಂಸಿ ವಸಾನಃ ಸೋಮೋರ್ಷತಿ | ತ್ವಾಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ || ಋಷೀ ಗತಾ | ವೃತ್ಯಯೇನ ಶಪ್ || ಹೇ ನಾಯೋ ಅಯುಷು ಮನುಷ್ಯೇಷು ಯುಷ್ಯವೃತ್ವೇನ ಸ್ಥಿತೋ ಭಾಗೋ ಭಜನೀಯಃ ಸೋಮಸ್ತವ ತ್ವದರ್ಥಂ ದೇವೇಷು ಮಧ್ಯೇ ಹೂಯತೇ | ಸತ್ಸ್ವಪೀತರೇಷು ದೇವೇಷು ಯತಃ ಸೋಮಸ್ತವ ಭಾಗಃ ಅತಃ ಪ್ರಥಮಂ ತುಭ್ಯಂ ಹೂಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ಹೇ ನಾಯೋ ಏವಂ ತಂ ಸೋಮಮಸ್ಮಯುರಸ್ಮಾ-ಭಿಸ್ತದ್ವಾನ್ || ಮತ್ಪ್ರರ್ಥನೋ ಯುಃ || ತ್ವಂ ನಿಯುತೋ ವಹ | ನಿಯುತ್ಸಂಜ್ಞ ಕಾನಶ್ವಾನೈಹನಾಯ ಸ್ಪಾಪಯ | ತತಃ ಪರಂ ಯಾಹಿ | ದಿವಂ ಪ್ರತಿ ಗಚ್ಛ | ತಥಾ ಕುರ್ವನ್ ಅಸ್ಮಯುರಸ್ಮಾಭಿಯುಕ್ತಃ ಸನ್ನ ಸ್ಮಾನನುಗೃಹ್ಣನ್ ಅಸ್ಮಾನ್ಮಾಮಯಮಾನೋ ವಾ || ಕೃಚಿ ಚ್ಛಾಂದಸೇಂದ್ರ್ಯಲೋವೇ ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದ-ಸೀತ್ಯುಃ || ಜುಷಾಣಃ ಪ್ರೀಯಮಾಣೋ ಯಾಹಿ | ಗಚ್ಛ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ ನಾಯೋ—ನಲೈ ವಾಯುವೇ) | ತುಭ್ಯ—ನಿನಗೋಸ್ಕರ | ಅದ್ವಿಭಿಃ—(ಅಭಿಷವಸಾಧನವಾದ) ಶಿಲೆಗಳಿಂದ | ಪರಿಪೂತಃ—ಶೋಧಿತವಾಗಿಯೂ | ಸ್ವಾರ್ಹಾ—ಬಯಸತಕ್ಕ (ತೇಜಸ್ಸನ್ನು) | ವಸಾನಃ—ಧರಿಸಿರುವುದೂ (ಆಗಿರುವ) | ಅಯಂ ಸೋಮಃ—ಈ (ಹೋಮಮಾಡಲ್ಪಡುವ) ಸೋಮರಸವು | ಕೋಶಂ—ಸೋಮರಸವನ್ನು ಶೇಖರಿಸುವ ದೊಡ್ಡ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು | ಪರಿ ಅರ್ಷತಿ—ನೇರುತ್ತದೆ | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | ಶುಕ್ರಾ—ನಿರ್ಮಲ (ಕಾಂತಿಯನ್ನು) | ವಸಾನಃ—ಹೊಂದಿರುವ (ಸೋಮರಸವು) | ಅರ್ಷತಿ—(ನಿನ್ನನ್ನು) ನೇರುತ್ತದೆ | ಅಯುಷು—ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ (ಹೋಮಾರ್ಥವಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ) | ಭಾಗಃ—(ನಿನ್ನ) ಭಾಗವಾದ | ಅಯಂ ಸೋಮಃ—ಈ ಸೋಮರಸವು | ದೇವೇಷು—ದೇವತೆಗಳ (ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ) | ತವ—ನಿನಗೋಸ್ಕರ | ಹೂಯತೇ—

ಹೋಮ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ | ಹೇ ನಾಯೋ—ಎಲೈ ನಾಯುವೇ | ಅಶ್ವಯುಃ—ನಮ್ಮಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ (ನಮಗೆ ಅನುಕೂಲನಾಗಿ) | (ತ್ವಂ—ನೀನು) | ನಿಯುತಃ—ಅಶ್ವಗಳನ್ನು | ವಹ—(ಸೋಮರಸವನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಂಡುಹೋಗಲು ಇಲ್ಲಿಗೆ) ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ | ಯಾಹಿ—(ಅನಂತರ ಸ್ವರ್ಗಾಭಿಮುಖನಾಗಿ) ಹೊರಡು | ತಥಾ ಕುರ್ವನ್—ಹಾಗೆ ಮಾಡಿ | ಅಶ್ವಯುಃ—ನಮ್ಮಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ (ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹ ಬುದ್ಧಿ ಯುಳ್ಳವನಾಗಿ) | ಜುಷಾಣಿ—ಪ್ರೀತನಾಗಿ | ಯಾಹಿ—ಹೋಗು.

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಎಲೈ ನಾಯುವೇ ನಿನಗೋಸ್ಕರ (ಎಲ್ಲರೂ) ಬಯಸಬೇಕಾದ ನಿರ್ಮಲವಾದ ಈ ಸೋಮರಸವು (ಅಭಿಷವ ಸಾಧನವಾದ) ಶಿಲೆಗಳಿಂದ ಶೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ನಿಯತವಾದ ವಾತ್ರೆಯನ್ನು (ಗ್ರಹವನ್ನು) ಸೇರುತ್ತದೆ, ಮತ್ತು ಶುಭ್ರ (ವರ್ಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಈ ಸೋಮವು ನಿನ್ನನ್ನು) ಸೇರುತ್ತದೆ, ನಿನ್ನ ಭಾಗವೆಂದು ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ (ಮನುಷ್ಯರಿಂದ) ಸಿದ್ಧವಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸೋಮರಸವು ದೇವತೆಗಳ (ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ) ನಿನಗೇ (ಮೊದಲು) ಹೋಮಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, (ಅದನ್ನು ವಹಿಸಲು) ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಕಳುಹಿಸು; ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವುಳ್ಳವನಾಗಿ (ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಸ್ವರ್ಗಾಭಿಮುಖನಾಗಿ) ಹೋಗು, ತುಷ್ಟನಾಗಿ, ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಹೊರಡು.

English Translation-

For you this Soma juice, purified by the stones (that bruise the plant), and clothed with enviable (splendour), flows to its (appropriate) receptacle ; clothed with brilliant (splendour), this Soma is offered as they portion amongst men and amongst gods ; (having received it), harness your horses, and depart well affected towards us ; gratified, and well disposed towards us, depart.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ವ್ರತುಗ ಶಸ್ತ್ರದ ಎರಡನೇ ಮಂತ್ರವಾದ ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸದ ಸಿದ್ಧತೆಯನ್ನೂ, ಅದರ ಶುದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಅದನ್ನು ಹೋಮದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ಕ್ರಮವನ್ನೂ, ಅದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ನಾಯುವನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವುದನ್ನೂ, ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಅದ್ವಿಭಿಃ—ಅಭಿಷವಸಾಧನೈಃ | ಸೋಮರಸವನ್ನು ಜಜ್ಜಿ ಹಿಂಡುವ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಸಾಧನಕ್ಕೆ ಅದ್ವಿ, ಗ್ರಾವ ಎಂಬ ಎರಡು ವ್ರಯೋಗಗಳೂ ಇವೆ. ಈ ಎರಡು ವದಗಳಿಗೂ ಸಹ ಕಲ್ಲು ಎಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಸಹ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಲು ಸಾಧನವಾದ ಅದ್ವಿಗೂ ಗ್ರಾವಕ್ಕೂ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲೇ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ವಿದ್ದಿರಬೇಕೆಂದು ಅವುಗಳ ವರ್ಣನೆಗಳಿಂದಲೂ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದಲೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅದ್ವಿಯೆಂಬ ವದವು ಬಂದಾಗಲೆಲ್ಲಾ ನಾಯಣರು ಆ ವದಕ್ಕೆ ಗ್ರಾವ ಎಂದೂ, ಗ್ರಾವ ಶಬ್ದವು ಬಂದಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಪಾಷಾಣವೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಅವುಗಳ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಈ ಅರ್ಥವ್ಯತ್ಯಾಸವೇ ಆಧಾರವಲ್ಲ, ಅವುಗಳ

ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುವ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದಲೂ, ಉಪಮಾನಗಳಿಂದಲೂ, ಅವುಗಳು ನೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವಾಗ ಮಾಡುವ ಶಬ್ದಸೂಚಕವಾದ ಪದಗಳಿಂದಲೂ ಈ ಎರಡು ಸಾಧನಗಳೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಬಬ್ಬಹಾಣ, (ಋ. ಸಂ. ೫-೪೧-೧೨); ವರ್ವತ (೧೦-೯೪-೧); ಅಶ್ರಮಣ, ಅಶ್ಯಥಿತ, ಅಮೃತ್ಯು, ಅನಾತುರ, ಅಜರ, ಅನುವಿಷ್ಟು | (೧೦-೯೪-೧೧), ಧ್ರುವ, ಕ್ಷೇಮಕಾಮ ೧೦-೯೪-೧೨) ಇವೆಲ್ಲವೂ ಅದ್ವಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ವಿಶೇಷಣಗಳು. ಹೀಗೆಯೇ ವೃಧು, ವೃಧುಬುಧ್ನ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಗ್ರಾವದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ ತೋರಿಸತಕ್ಕವು. ಗ್ರಾವ ವನ್ನು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ವೃಷಭಕ್ಕೂ ಅದ್ವಿಯನ್ನು ಅಪ್ಪಕ್ಕೂ ಹೋಲಿಸಿದೆ.

ಅದ್ವಿರಾದ್ಯಣಾತ್ಯೇತೇನ | ಅಪಿ ನಾ ಅತ್ತೇಃ ಸ್ಯಾತ್ |

(ಸಿ. ೪-೪)

ಸೀಳು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ದೈ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ. ತಿನ್ನು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಅದ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ಅದ್ವಿ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ.

ಈ ಎರಡು ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವುದು ಅರ್ಥವಾ ಅದರ ಸಾಧನ ಎಂಬರ್ಥವು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಇನ್ನೂ ಇತರ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ ಈ ವದದ ವ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ

ಉತ ಸ್ಮ ತೇ ಪರುಷ್ಣಾಮೂರ್ಣಾ ವಸತ ಶುಂಧ್ಯವಃ |

ಉತ ಪವ್ಯಾ ರಥಾನಾಮದ್ವಿಂ ಭಿಂದಂತೋಜಸಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೫೨-೯)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮರುತ್ತುಗಳ ರಥದ ಬಲವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಆ ರಥದ ಚಕ್ರಗಳ ಬಲದಿಂದ ಅದ್ವಿಗಳೂ ಸೀಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಎಂದಿರುವಾಗ ಅದ್ವಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಘಂ, ಗಿರಿಂ ವಾ, ಮೇಘ ಅರ್ಥವಾ ಪರ್ವತ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ಮೇ ಮತಯಃ ಶಂ ಸುತಾಸಃ ಶುಷ್ಮ ಇಯರ್ತಿ ಪ್ರಭೃತೋ ಮೇ ಅದ್ವಿಃ |

ಆ ಶಾಸತೇ ಪ್ರತಿ ಹರ್ಯಂತ್ಯುಕ್ತೇಮಾ ಹರೀ ವಹತಸ್ತಾ ನೋ ಅಚ್ಛೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೫-೪.)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ನಡೆಯತಕ್ಕ ಸಂಭಾಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅದ್ವಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶತ್ರುಣಾಂ ಭಕ್ಷಕೋ ವಜ್ರಃ | ಶತ್ರುನಾಶಕವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧವೆಂದರ್ಥ.

ಬೃಹಸ್ಪತಿರ್ಭಿನದದ್ವಿಂ ವಿವದ್ಗಾಃ ಸಮುಸ್ರಿಯಾಭಿರ್ವಾವಶಂತ ನರಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೨-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಪುಗಳಲ್ಲಿ ಅಸುರನೆಂದೂ,

ಮಹಃ ಸ ರಾಯ ಏಷತೇ ಪತಿದ್ವನ್ನಿನ ಇನಸ್ಯ ವಸುನಃ ಪದ ಆ |

ಉಪ ಧ್ವಜಂತಮದ್ರಯೋ ವಿಧನ್ನಿತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪೯-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅದ್ವಿಗಳುಳ್ಳ ಎಂದರೆ ಹಿಂಡುವ ಕಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ ಯಜಮಾನರೆಂದೂ ಹೀಗೆ ಅದ್ವಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಿವೆ. ಇದಲ್ಲವೇ, ಅತ್ತಾರಂ, ಅಸುರಂ, ಭಕ್ಷಕಂ, ಪಣಿಂ ಎಂದೂ ಸಹ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಬೇರೊಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈ ವದಕ್ಕೆ ವಿನರಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುವಾಗ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ಯದಿಂದ್ರ ಚಿತ್ರ ಮೇಹನಾಸ್ತಿ ತ್ವಾದಾತಮದ್ರಿವಃ |

ರಾಧಸ್ತನ್ನೋ ವಿದದ್ವಸ ಉಭಯಾಹಸ್ತ್ಯಾ ಭರ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೩೯-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ದಹರಿಸಿ ಅದ್ರಿವಃ ಎಂಬುವಕ್ಕೆ ವಜ್ರವನ್ ಇಂದ್ರ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಅದ್ವಿ ಶಬ್ದದ ಮೂಲಧಾತುವು ಅಧನಾ ಧಾತುಗಳು ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಗಳಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಆಯಾ ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕೆನುಗುಣವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕು. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಅಭಿಷವಸಾಧನೈಃ | ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ (ವರಿವೂತವಾದುದು) ಎಂದರ್ಥ.

ಸ್ವಾರ್ಹಾ—ಸ್ವೈಹಣೀಯಾನಿ ತೇಜಾಂಸಿ | ಆಕರ್ಷಕವಾದುದೂ, ಅದುದರಿಂದಲೇ ಅನೇಕ್ಷಣೀಯವಾದುದೂ ಆದ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದರ್ಥ.

ಕೋಶಂ—ಕೋಶಃ ಕುಷ್ಠಾ ತೇರ್ವಿಕುಷಿತೋ ಭವತಿ | (ನಿ. ೫-೨೬) ಒಳಗಿದ್ದುದನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಸುರಿ (ಅಂತರ್ಗತಸ್ಯ ಬಹಿರ್ಗಸ್ಪರಣಂ) ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಕುಷ್ಠ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ತುಂಬುವ ದೊಡ್ಡ ಚೀಲ ಅಥವಾ ವಾತ್ರೆಯಿಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆಯುಷು—ಮನುಷ್ಯೇಷು ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಸಹ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ಮಾನವರಲ್ಲಿ ಎಂದೇ ಅನೇಕಕಡೆ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ವಿಶ್ರಾಮತಿಥಿಶ್ಚಾರುರಾಯನೇ (ಋ. ಸಂ. ೨-೨-೮); ಭೃಗವೋ ವಿಕ್ಷ್ವಾಯೋಃ (೨-೪-೨); ಉಪರಸ್ಯಾಯೋಃ (೪-೨-೧೮) ಚಿದಾಯನೇ (೫-೬-೬) ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಆಯುಸ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಜಮಾನನೆಂದರ್ಥವೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ಮಾನವರೆಂದರ್ಥ. [ಆಯುಃ ಶಬ್ದವು ಅಂಕಿತನಾಮವಾಗಿ ಯಾರಯಾರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.]

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ತುಭ್ಯ—ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥಿಗೆ ಲುಕ್.

ಪರಿಪೂತಃ—ಪೂರ್ಣ ವವನೇ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣೀಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತಿರನಂತರಃ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ವರಿ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಾರ್ಹಾ—ಸ್ವೈಹಯಾಃ ಇಮಾನಿ ಸ್ವಾರ್ಹಾಣಿ. ತಸ್ಯೇದಂ (ವಾ. ಸೂ. ೪-೩-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತದ್ಧಿತೇಷ್ವಚಾಮಾದೇಃ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗ್ಗೆ ಲುಕ್

ವಸಾನಃ—ವನ ಆಚ್ಛಾದನೇ. ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಟಿಗೆ ಶಾನ್‌ಚಾದೇಶ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್ ಅನುದಾತ್ತವಾದ ಧಾತುನಾದುದರಿಂದ **ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಷತಿ—ಋಷೀ ಗತೌ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ನ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶಪ್ ಏಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. **ತಿಜ್ಜತಿಜಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶುಕ್ರಾ—ಶುಚಿ ಲೋಕೇ. ಧಾತು ಔಣಾದಿಕ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶಿಗೇ ಲುಕ್.

ಆಯುಷು—ಇಣ್ ಗತೌ. ಧಾತು. ಛಂದಸೀಣಃ (ಉ ಸೂ. ೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅಚೋಜ್ಞಾತಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಆಯಾದೇಶ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹೂಯತೇ—ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ ಧಾತು ಕರ್ಮಣಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ತನ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿಗೆ ಏತ್ವ. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ ಯಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕ್. **ಅಕೃತ್ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ-ಯೋದೀರ್ಘಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಅತಿಬಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಹ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಅಂತರ್ಭಾವಿತ ಣ್ಯರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಮಯುಃ—ಅಸ್ಮಾನ್ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಅನ್ಮಯತಿ **ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಂದಸವಾಗಿ ಅಂತ್ಯಲೋಪ. **ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಜಂತದ ಮೇಲೆ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅತೋ ಲೋಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜುಷಾಣಃ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನ್‌ಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಂದಸವಾಗಿ ಏಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. **ಅಟ್ ಕುಪ್ಪಾಜ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. **ಚಿತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಆ ನೋ ನಿಯುದ್ಧಿಃ ಶತಿನೀಭಿರಧ್ವರಂ ಸಹಸ್ರಿಣೀಭಿರುಪ ಯಾಹಿ ವೀತಯೇ
ವಾಯೋ ಹವ್ಯಾನಿ ವೀತಯೇ |

ತವಾಯಂ ಭಾಗ ಋತ್ವಿಯಃ ಸರಶ್ವಿಃ ಸೂರ್ಯೇ ಸಚಾ |

ಅಧ್ವರ್ಯುಭಿರ್ಭರಮಾಣಾ ಅಯಂಸತ ವಾಯೋ ಶುಕ್ರಾ ಅಯಂಸತ ||

|| ಪದಸಾರಃ ||

ಆ | ನಃ | ನಿಯುತ್ಯಭಿಃ | ಶತಿನೀಭಿಃ | ಅಧ್ವರಂ | ಸಹಸ್ರಿಣೀಭಿಃ | ಉಪ | ಯಾಹಿ | ವೀತಯೇ |
ವಾಯೋ ಇತಿ | ಹವ್ಯಾನಿ | ವೀತಯೇ |

ತವ | ಅಯಂ | ಭಾಗಃ | ಋತ್ವಿಯಃ | ಸರಶ್ವಿಃ | ಸೂರ್ಯೇ | ಸಚಾ |

ಅಧ್ವರ್ಯುಭಿಃ | ಭರಮಾಣಾಃ | ಅಯಂಸತ | ವಾಯೋ ಇತಿ | ಶುಕ್ರಾಃ | ಅಯಂಸತ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ವಾಯೋ ತ್ವಂ ನೋಽಧ್ವರಮಸ್ಮತ್ಪ್ರಬಂಧಿನಂ ಯಜ್ಞಂ ಶತಿನೀಭಿರ್ನಿಯುದ್ಧಿಃ ಸಹಸ್ರಿಣೀ-
ಭಿಶ್ಚ ತಾಭಿಸ್ತೇದೀಯೈರಶ್ವಿನೋಽಸ್ಮದ್ಭಿಷ್ಟಮುಪಾ ಯಾಹಿ | ಉಪಾಗಚ್ಛ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ವೀತಯೇ
ತ್ವದಭಿಮತಕಾಮಾಯ ತತ್ಪೂರ್ತಯೇ | ಅಗತ್ಯ ಚ ಹವ್ಯಾನಿ ವೀತಯೇ ಸೋಮಾದಿಹವಿರ್ಭಕ್ಷಣಾ-
ಯಾಧ್ವರಂ ಹವ್ಯಾನಿ ಚೋಪಲಕ್ಷ್ಯ ತೇಷಾಮೇವ ಭಕ್ಷಣಾಯ ಶತಸಹಸ್ರೈರಶ್ವಿರತಿಶ್ಛಿಘ್ರಮಾಗಚ್ಛೇ-
ತ್ಯರ್ಥಃ || ಕಿಂಚಾಯಂ ತವ ಭಾಗೋ ಭಜನೀಯಃ ಸೋಮ ಋತ್ವಿಯಃ ಪ್ರಾಪ್ತಕಾಲಃ ಪ್ರದಾನಾವಸರಂ
ಪ್ರಾಪ್ತಃ | ಋತುಶಬ್ದೇನ ಪ್ರದಾನಕಾಲೋ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ || ಛಂದಸಿ ಘಸ್ | ಪಾ. ೫-೧-೧೦೬ | ಸಿತಿ ಚ |
ಪಾ. ೧-೪-೧೬ | ಇತಿ ಪದಸಂಜ್ಞಾಯಾ ಭಸಂಜ್ಞಾಯಾ ಬಾಧಾದೋಗುಣಾಭಾವೇ ಯತ್ || ಕಿಂಚಿ
ಸೋಮಃ ಸೂರ್ಯ ಉದಿತೇ ಸತಿ ತಸ್ಯ ರಶ್ವಿಭಿಃ ಸಚಾ ಸಹ ಸರಶ್ವಿರ್ಭವತಿ | ಸಮಾನದೀಪ್ತಿರ್ಭವತಿ |
ಯದ್ವಾ | ತೈಃ ಸಹಿತೋ ಭವತಿ | ಯತಃ ಸೂರ್ಯ ಉದಿತೇ ಸತಿ ರಶ್ವಿರ್ಭವತಿ ಅತಃ ಪ್ರಾಪ್ತಕಾಲ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ಸೋಮಾ ಅಧ್ವರ್ಯುಭಿಶ್ಚಮಸಾಧ್ವರ್ಯುಭಿಃ | ತೇಷಾಂ ದಶತ್ವಾಧ್ವಹವಚನಂ |
ತೈರ್ಭರಮಾಣಾ ಭ್ರಿಯಮಾಣಾ ಅಯಂಸತ | ನಿಯತಾ ಅಭವನ್ | ಕಿಂಚಿ ಹೇ ವಾಯೋ ತೇ ಸೋಮಾಃ
ಶುಕ್ರಾ ಅಯಂಸತ | ಅತ್ಯಂತದೀಪ್ತಾ ಉದ್ಯತಾಃ | ಅತಸ್ತೇಷಾಂ ಭಕ್ಷಣಾರೋಪಾಹೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ವಾಯೋ—ಎಲೈ ವಾಯುವೇ ! ನಃ—ನಮ್ಮ ' ಅಧ್ವರಂ—ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ | ಶತಿನೀಭಿಃ—ಶತಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ (ಮತ್ತು) | ಸಹಸ್ರಿಣೀಭಿಃ—ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ | ನಿಯುಧ್ವಿಃ—(ನಿನ್ನ) ಆಶ್ವಗಳಿಂದ (ಯುಕ್ತನಾಗಿ) | ವೀತಯೇ—(ನಿನ್ನ) ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪೂರ್ತಿಗೋಸ್ಕರ | ಉಪ ಆ ಯಾಹಿ—ಆಗಮಿಸು | (ಆಗತ್ಯ—ಬಂದು) | ಹವ್ಯಾನಿ—(ನೋಮಾದಿ) ಹವಿಸ್ಸಗಳನ್ನು | ವೀತಯೇ—ಭಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ (ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಆಗಮಿಸು) | ಅಯಂ—ಈ | ತವ—ನಿನ್ನ | ಭಾಗಃ—ಭಾಗವಾದ ಸೋಮರಸವು | ಋತ್ವಿಯಃ—(ದಾನಕ್ಕೆ) ಪ್ರಾಪ್ತಕಾಲವಾಗಿದೆ | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು ಸೋಮರಸವು) | ಸೂರ್ಯೇ ಸಚಾ—ಸೂರ್ಯನು ಉದಿತನಾದರೆ (ಆವಸರಶ್ಚಿಗೇ) | ಸರಶ್ಚಿಃ—ಸಮಾನ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳದ್ದು | (ಮತ್ತು) | ಸೋಮಾಃ—(ನಾನಾ ವಾತ್ಸಿಗಳಲ್ಲಿರುವ) ಸೋಮರಸಗಳು | ಅಧ್ವರ್ಯುಭಿಃ—ಚಮಸಾಧ್ವರ್ಯುಗಳಿಂದ | ಭರಮಾಣಾಃ—ಫೃತವಾಗಿ | ಅಯಂಶತ—ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ | (ಕಿಂಚಿ) ಹೇ ವಾಯೋ—(ಮತ್ತು) ಎಲೈ ವಾಯುವೇ | (ತೇ ಸೋಮಾಃ—ಆ ಸೋಮಗಳು) | ಶುಕ್ರಾಃ—ಅತ್ಯಂತ ಶುಭ್ರವಾಗಿ | ಅಯಂಶತ—(ನಿನಗಾಗಿ) ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ವಾಯುವೇ, (ನಿನ್ನ) ಸೂರಾರು, ಸಾವಿರಾರು ಆಶ್ವಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿ, (ನಿನ್ನ) ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪೂರ್ತಿಗಾಗಿ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸು, ಸೋಮಾದಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಬಾ, ನಿನ್ನ ಭಾಗವನ್ನು ಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ ಕಾಲವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ; ಸೂರ್ಯೋದಯವಾದನಂತರ ಸೋಮವು ಸೂರ್ಯ ರಶ್ಮಿ ಸಹಿತವಾಗಿದೆ; ಚಮನಾಧ್ವರ್ಯುಗಳಿಂದ ಫೃತವಾಗಿ (ನಾನಾ ವಾತ್ಸಿಗಳಾದ) ಸೋಮವು (ನಿನಗಾಗಿ) ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ, ಶುಭ್ರವಾಗಿ (ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಸೋಮವು) ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

English Translation.

Come with hundreds and thousands of your steeds to our sacrifice to partake of (the sacrificial) food ; (come), Vayu, to partake of the oblations : this is your reasonable portion, and it is radiant along with the sun , the juices borne by the priests are prepared ; the pure juices, Vayu, are prepared.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಸೋಮರಸವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ, ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕಗಳಾದ ಆಶ್ವಗಳೊಂದಿಗೆ ಅಧ್ವರಕ್ಕೆ ದಯಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ ವಾಯುವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಅಧ್ವರಂ—ಅಧ್ವರ ಇತಿ ಯಜ್ಞನಾಮ | ಧ್ವರತಿರ್ಹಿಂಸಾಕರ್ಮಾ ತತ್ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಹಿಂಸಾರಹಿತವಾದುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಅಧ್ವರವೆಂದು ಹೆಸರಿಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ (ನಿ. ೧-೮). ಇದೇ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಶತವಧ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದೆ.—

ತಂ ನಾ ಏತಂ | ಅಧ್ವರವಂತಂ ತೃಚಮನ್ಯಾಹ ದೇವಾನ್ ಹ ವೈ ಯಜ್ಞೇನ ಯಜಮಾನಾಂತ್ಯ-
ಸತ್ಯಾ ಅಸುರಾ ದುದೂರ್ಷಾಂ ಚಕ್ರುಸ್ತೇ ದುಧೂರ್ಷಂತ ಏನ ನ ಶೇಕುರ್ಧಾರ್ವಿತಂ ತೇ
ಪರಾಬಭೂವುಸ್ತಸ್ಮಾದ್ಯಜ್ಞೋಽಧ್ವರೋ ನಾಮ ದುಧೂರ್ಷಸ್ತ ವಾ ಏನಗ್ಂ ಸಪತ್ನೈಃ ಪರಾ-
ಭವತಿ ಯಸ್ಯೈವಂ ವಿದುಷೋಽಧ್ವರವಂತಂ ತೃಚಮನ್ಯಾಹುರ್ಯಾವದ್ವೇವ ಸೌನ್ಮೇನಾ-
ಧ್ವರೇಣೇಷ್ಟ್ವಾ ಜಯತಿ ತಾವಜ್ಜಯತಿ ||

(ಶ ಬ್ರಾ ೧-೪-೧-೪೦)

ದೇವತೆಗಳು ಒಂದುಸಲ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಲುಪಕ್ರಮಿಸಿದಾಗ, ಅವರ ವಿರೋಧಿಗಳಾದ ಅಸುರರು ಅವರಿಗೆ
ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಕೊಡಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದರು ಆದರೆ ಅವರ ಇಷ್ಟವು ನೆರವೇರದೇ ಅವರು ವಿಫಲರಾದರು. ಆದುದರಿಂದಲೇ
ಹಿಂಸಾನಿರೋಧಕವಾದ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಅಧ್ವರ ವೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಈ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ಅಧ್ವರ
ದಿಂದ ಕೂಡಿದ ತೃಚವನ್ನು ಪಠಿಸಿದರೆ ಆಗ ಇವನನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಲಿಚ್ಛಿಸುವ ವಿರೋಧಿಯು ಪ್ರಯತ್ನವು ವಿಫಲ
ವಾಗುವುದಲ್ಲದೆ, ಸೋಮಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಯಾವ ಲಾಭವುಂಟೋ ಅದೇ ಲಾಭವನ್ನು ಪಡೆಯುವನು.
ಈ ರೀತಿಯಾದ ಮಹತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಅಧ್ವರವೆಂದು ಹೆಸರು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಈ ವದನನ್ನು
ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿಯೇ ಯಜ್ಞ ವರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಆದರೆ,

ಅಗ್ನೇ ಯಂ ಯಜ್ಞಮಧ್ವರಂ ವಿಶ್ವತಃ ಪರಿಭೂರಸಿ | ಸ ಇದ್ವೇನೇಷು ಗಚ್ಛತಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಧ್ವರ ಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞ ವದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಹಿಂಸಾನಿರೋಧಕವಾದುದೂ, ಹಿಂಸಾರಹಿತವಾದುದೂ
ಆದ ಯಜ್ಞವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. [ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಅಧ್ವರ ಶಬ್ದವು ಅಂತರಿಕ್ಷ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿತವಾಗಿವೆ-
(ನಿ. ೨-೧೦)]

ಯಸ್ಯ ತೃಮಗ್ನೇ ಅಧ್ವರಂ ಜುಜೋಷೋ ದೇವೋ ಮರ್ತಸ್ಯ ಸುಧಿತಂ ರರಾಣಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೨-೧೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ಕೆಲವು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಧ್ವರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನುಪಹತಂ ಅನ್ವಂ ಎಂದರೆ ಅಹಿಂಸಿತವಾದ ಅನ್ನವೆಂದೂ ಅರ್ಥ
ಮಾಡಿದೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಈ ವದಕ್ಕೆ ಯಾಗವೆಂದರ್ಥವಾಗಿ, ಆ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಸೋಮರಸದ ವಾನಕ್ಕಾಗಿ
ಬರಬೇಕೆಂದು ವಾಯುವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಶತಿನೀಭಿಃ ಸಹಸ್ರಿಣೀಭಿಃ ನಿಯುದ್ಧಿಃ—ಶತಸಂಖ್ಯಾಕಗಳೂ, ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕಗಳೂ ಆದ ನಿನ್ನ ಅಶ್ವ
ಗಳೊಡನೆ, ಎಂದು ವಾಯುವಿನ ಅಶ್ವಗಳ ಅಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ಅಧಿಕೃತವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಸಹಸ್ರಿಣೋ ರಥಾಸಃ
(ಋ. ಸಂ. ೨-೪೧-೧) ವಹಂತು ತ್ವಾ ಮನೋಯುಜೋ ಯುಕ್ತಾಸೋ ನವತರ್ನವ (೪-೪೮-೪, ೫)
ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವಾಯುವಿನ ರಥಗಳ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಗಳ ಬಾಹುಳ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕು
ನಲ್ಲಿಯೂ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಅಧ್ವರೈಃ—ಅಧ್ವರೈರಧ್ವರಯುರಧ್ವರಂ ಯುನಕ್ತ್ಯಧ್ವರಸ್ಯ ನೇತಾಧ್ವರಂ ಕಾಮಯತ
ಇತಿ ವಾ | (ನಿ. ೧-೮) ಯಜ್ಞವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವುದರಿಂದಲೂ, ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ನೇತೃವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ

ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನಿಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಈ ಋತ್ವಿಕ್ಸಿಗೆ ಅಧ್ವರ್ಯುವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇಲ್ಲಿ ಅಧ್ವರ್ಯುವದಕ್ಕೆ ಚಮಸಾಧ್ವರ್ಯುಗಳೆಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಬೇಕು ತೇಷಾಂ ದಶತ್ವಾದ್ವಹುವಚನಂ | ಚಮಸಾಧ್ವರ್ಯುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಹತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬಹುವಚನವಿದೆಯೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಸಮಾಧಾನ.

ತದ್ವೋಽವಿಸ್ಯತೀತಿ ಸ ಯದಗ್ನ್ಯಾ ಜುಹ್ವತಿ ತದೇನಾನವತ್ಯಥ ಯದ್ವಃ ಸೋಮಂ ಬಿಭ್ರತ ಉಪರ್ಯುಪರಿ ಚರಿಷ್ಯಂತಿ ತದ್ವೋಽವಿಸ್ಯತೀತಿ ಸ ಯದೇನಾನೋಮಂ ಬಿಭ್ರತ ಉಪ-
ರ್ಯುಪರಿ ಚರಂತಿ ತದೇನಾನವತಿ ತಸ್ಮಾದಧ್ವರ್ಯುಃ ಸಮಯಾ ಧಿಷ್ಣ್ಯಾನ್ನಾತೀಯಾದಧ್ವರ್ಯುರ್ಹಿ
ಸೋಮಂ ಬಿಭರ್ತಿ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೩-೬-೨-೨೦)

ಅಧ್ವರ್ಯುವು ಸೋಮವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ವೇದಿಕೆಯ ಹತ್ತಿರ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ದೇವತೆಗಳು ಅದಕ್ಕೆ ಅತುರರಾಗಿ ಕುಳಿತಿರುವರು. ಅವರ ತೃಪ್ತಿಗಾಗಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಅಧ್ವರ್ಯುವು ಹಿಡಿದಿರಬೇಕು ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಚಮಸಾ-
ಧ್ವರ್ಯುವಿನ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನೂ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದೆ. ಅದೇ ಅಂಶವನ್ನು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಧ್ವರ್ಯುಭಿಃ ಭರಮಾಣಾಃ ಸೋಮಾಃ ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳಿಂದ ವಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸೋಮರಸಗಳು (ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ) ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಶುಕ್ರಾಃ-ಶುಕ್ರಂ ಶೋಚತೇರ್ಜ್ವಲತಿಕರ್ಮಣಃ. (ಸಿ. ೮-೧೧) ಪ್ರಕಾಶಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶುಚ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಶುದ್ಧಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಸೋಮರಸವು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಋತ್ವಿಯಃ-ಪ್ರಾಪ್ತಕಾಲಃ ಪ್ರದಾನಾವಸರಂ ಪ್ರಾಪ್ತಃ | ಋತುಶಬ್ದೇನ ಪ್ರದಾನಕಾಲೋ
ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ಋತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕಾಲವೆಂದರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಋತ್ವಿಯಃ ಎಂದರೆ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ
ಕಾಲವೆಂದರ್ಥ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ಉತ ಗ್ನಾ ವ್ಯಂತು ದೇವಪತ್ನೀರಿದ್ರಾಣ್ಯಿಗ್ನಾ ಯೈಶ್ವಿನೀ ರಾಟ್ |

ಆ ರೋದಸೀ ವರುಣಾನೀ ಶೃಣೋತು ವ್ಯಂತು ದೇವೀರ್ಯ ಋತುರ್ಜನೀನಾಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೪೬-೮)

ಎಂಬ ಋಕ್ಸನ್ನುದಹರಿಸಿ ಋತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಕಾಲವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಉಚಿತವಾದ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಆಯಾ
ಪ್ರಾಪ್ತಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ದೇವಪತ್ನಿಯರು ತಮ್ಮ ಸೌಖ್ಯಗಳನ್ನನುಭವಿಸಲಿ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವಂತೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ
ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಋತ್ವಿಯಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ವಾಯು ದೇವತೆಯು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡತಕ್ಕ ಕಾಲ
ವೆಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಕಾಲವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾತಃಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ
ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿಯೇ ವಾಯುವಿಗೆ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯ ಸಚಾ ಸರಶ್ವಿಃ-
ಆಗತಾನೇ ಉದಿತನಾದ ಸೂರ್ಯನ ರಶ್ಮಿಗಳ ಸಮಾನವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳದ್ದು ಅಥವಾ ಪ್ರಭಾತಕಾಲದ ರಶ್ಮಿಯೊಂದಿಗೆ
ಮಿಶ್ರಿತವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದದ್ದು ಎಂದರ್ಥ.

|| ಪ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಧ್ವರಂ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ಧ್ವರಃ ಹಿಂಸಾ ಯತ್ರ. ತನ್ಮಾ. ನೌಜಾಸುಭಾಷ್ಯಂ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೨ ೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೀತಯೇ—ವೀ ಗತ್ಯಾದಿಷು. ಮಂತ್ರೇ ವೃಷೇಷ—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತ ವಾದ ಕ್ರಿನ್ ಬರುತ್ತದೆ.

ಋತ್ವಿಯಃ—ಋತು ಶಬ್ದದಿಂದ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಸಂನಿಹಿತಕಾಲವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ **ಭಂದಸಿ ಘಸ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಘಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅಯನೇಯಾನೀ**—(ವಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. **ಸಿತಿ ಚ** (ವಾ. ಸೂ. ೧-೪-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿತಾದ ಪ್ರತ್ಯಯ ವರವಾದಾಗ ಭಸಂಜ್ಞೆಗೆ ಬಾಧವಾಗಿ ಎದಸಂಜ್ಞೆಯು ಬರುವುದರಿಂದ **ಹಿಗುಣಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಯಣಾದೇಶ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಚಾ—ಷಚ ಸಮವಾಯೇ. ಧಾತು. ಆದಿಗೆ ಸತ್ಯ. **ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ರಿಸ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಾನಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಸ್. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರಾನ. **ಸರ್ವೇ ವಿಧಯಃ ಭಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತೇ** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ **ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದು ನಿವಾತವೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಾಗ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರವೇ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭರಮಾಣಾಃ—ಭೃಜ್ ಭರಣೇ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಟಿಗೆ ಶಾನಚಾದೇಶ. ವೃತ್ತಯದಿಂದ ಶವ್ ವಿಕರಣ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. **ತಾಸ್ಯಸುದಾತ್ರೇತ್**—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲನಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಯಂಸತ—ಯಮ ಉಪರಮೇ ಧಾತು. ಲುಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ. **ಆತ್ಮನೇಪದೇಷ್ಯನತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಕಾದೇಶ ಧಾತು ಮಕಾರಕ್ಕೆ ನಶ್ಚಾಪದಾಂತಸ್ಯ ಝಲಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುಸ್ವಾರ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

~*~*~

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಆ ವಾಂ ರಥೋ ನಿಯುತ್ಪಾನ್ವಕ್ತದನಸೇಭಿ ಪ್ರಯಾರಿಸಿ ಸುಧಿತಾನಿ

ವೀತಯೇ ವಾಯೋ ಹನ್ಯಾನಿ ವೀತಯೇ |

ಸಿಬಿತಂ ಮಧ್ವೋ ಅಂಧಸಃ ಪೂರ್ವಪೇಯಂ ಹಿ ವಾಂ ಹಿತಂ |

ವಾಯವಾ ಚಂದ್ರೇಣ ರಾಧಸಾ ಗತಮಿಂದ್ರಶ್ಚ ರಾಧಸಾ ಗತಂ || ೪ ||

" ಪದಸಾತಃ "

ಅ | ನಾಂ | ರಥಃ | ನಿಯುತ್ವಾನ್ | ವಕ್ಷತ್ | ಅವಸೇ | ಅಭಿ | ಪ್ರಯಾಂಸಿ | ಸುಧಿತಾನಿ | ನೀತಯೇ |
ನಾಯೋ ಇತಿ | ಹವ್ಯಾ ನಿ | ನೀತಯೇ |

ಪಿಬತಂ | ಮಧ್ಯಃ | ಅಂಧಸಃ | ಪೂರ್ವಪೇಯಂ | ಹಿ | ನಾಂ | ಹಿತಂ |

ನಾಯೋ ಇತಿ | ಅ | ಚಂದ್ರೇಣ | ರಾಧಸಾ | ಅ | ಗತಂ | ಇಂದ್ರಃ | ಚ | ರಾಧಸಾ | ಅ | ಗತಂ || ೪ ||

" ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಕೇವಲಂ ನಾಯುಂ ಸ್ತುತ್ವಾ ವ್ಯಾಸಕ್ತತಯೇಂದ್ರನಾಯೋ ಸ್ತುತಿ | ಹೇ ನಾಯೋ ತ್ವಾಮಿಂದ್ರಂ ಚ ನಾಂ ಯುಷ್ಮಾನ್ ರಥೋ ಯುವಯೋಃ ಸಂಬಂಧೀ ರಥೋ ನಿಯುತ್ವಾನ್ ನಿಯುದ್ಧಿರಶ್ವೈಸ್ತದ್ವಾನ್ ಸನ್ನಾ ವಕ್ಷತ್ | ದೇವಯಜನಂ ಪ್ರತಿ ಯುಷ್ಮಾನಾವಹತು || ವಹೇರ್ಲೇಟ್ಕಡಾಗಮಃ | ಸಿಬ್ಬಕುಲಮಿತಿ ಸಿಪ್ || ಯದ್ಯಪಿ ನಿಯುತೋ ನಾಯೋರೇವ ರಥಸ್ಯೋಚಿತಾಃ ತಥಾಪಿ ವ್ಯಾಸಕ್ತದೇವತಾತ್ವಾತ್ ಸಹ್ಯವಾಗಮನಾದಿಂದ್ರಾರ್ಥಮಪಿ ವಹಂತಿ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ಅವಸೇ ಗಮನಾಯ ರಕ್ಷಣಾಯ ನಾ | ಪುನಶ್ಚ ಕಿಮರ್ಥಂ | ಪ್ರಯಾಂಸ್ಯನ್ನಾನಿ ಸೋಮಲಕ್ಷಣಾನಿ ಸುಧಿತಾನಿ ಸುಷ್ಕ ಗೃಹೀತಾನಿ ನೀತಯೇ | ತೇಷಾಂ ಭಕ್ಷಣಾಯ | ತಥಾ ಹವ್ಯಾನಿ ನೀತಯ ಇತರೇಷಾಂ ಸವನೀಯಪುರೋಡಾಶಾದೀನಾಂ ಖಾದನಾಯ || ವೇತೇಃ ಕ್ರಿನ್ | ಮಂತ್ರೇ ವ್ಯವೇತ್ಯಾದಿನಾ ತಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ || ಕಿಂಚ ಮಧ್ಯೋ ಮಧುರರಸಸ್ಯಾಂಧ- ಸೋಽನ್ನಸ್ಯ ಸೋಮರೂಪಸ್ಯ || ಕರ್ಮಣಿ ಷಷ್ಠೀ || ಮಧುರಂ ಸೋಮಂ ಪಿಬತಂ | ಯತಃ ಪೂರ್ವಪೇಯಮಿತರದೇವೇಭ್ಯಃ ಪೂರ್ವಪಾನಂ ನಾಂ 'ಯುವಯೋರ್ಹಿತಂ || ಪಾತೇರಚೋ ಯದಿತಿ ಯತ್ | ಈದ್ಯತಿತಿತಿಕಾರಃ || ಅಭಿಮತಂ | ಅತಃ ಪ್ರಥಮಂ ಪಿಬತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ಯಪಿಂದ್ರಾದಪಿ ನಾಯೋಃ ಪೂರ್ವಪಾನಂ ತ್ವಂ ಹಿ ಪೂರ್ವಪಾ ಅಸಿ | ಋ. ೪-೪೬-೧ | ದೇವ ದಧೀಷೇ ಪೂರ್ವಪೇಯಂ | ಋ. ೭-೯೨-೧ | ಇತ್ಯಾದಿಷು ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ತಥಾಪಿಂದ್ರಸ್ಯೇತರದೇವಭ್ಯಃ ಪೂರ್ವಂ ನಾಯುನಾ ಸಹ ಪಾನಂ ಚೇಂದ್ರತುರೀಯಾರ್ಥವಾದನಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ದೇವಾ ವೈ ಸೋಮಸ್ಯ ರಾಜ್ಞೋಽಗ್ರಪೇಯೇ ನ ಸಮಸಾದಯನ್ನಿತ್ಯತ್ರ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಂ | ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೨೫ | ಕಿಂಚಾಗಮನಸಮಯೇ ಹೇ ನಾಯೋ ತ್ವಾಮಿಂದ್ರಶ್ಚ ಚಂದ್ರೇಣಾಸ್ಮದಾಹ್ಲಾದಕೇನ ಹಿರಣ್ಯೇನ ರಾಧಸಾ ಗಮಾದಿರೂಪೇಣ ಧನೇನ ಚ ಸಹಾ ಗತಂ | ಅಗಚ್ಛತಂ | ರಾಧಸಾ ರತ್ನೇನ ಧನೇನ ಸಹಾ ಗತಂ || ಗಮೇಲೋಟಿ ಚ್ಛಾಂದಸಃ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಅನುದಾತ್ರೋಪದೇಶೇತ್ಯನುನಾಸಿಕಲೋಪಃ | ಲುಜ್ ಚ ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತಿ ಚ್ಛೇಲ್ಯುಕ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ನಾಯೋ—ನಲೈ ನಾಯುವೇ | ನಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು (ನಿನ್ನನ್ನು ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನನ್ನು) |
ನಿಯುತ್ವಾನ್—ನಿಯುನ್ನಾಮಕ ಅವಶ್ಯಕವಾದ | ರಥಃ—(ನಿನ್ನ) ರಥವು | ಅವಸೇ—(ನಮ್ಮ) ರಕ್ಷಣೆ

ಗೋಸ್ತರ (ಗಮನಾರ್ಥವಾಗಿ) | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | ಸುಧಿತಾನಿ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ | ಪ್ರಯಾಂಸಿ—ಸೋಮರೂಪ ಅನ್ನಗಳನ್ನು | ವೀತಯೇ—ಭಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಅಭಿ—(ನಮ್ಮ ಯಾಗ ಶಾಲೆಗೆ) ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ | ಆ ವಕ್ಷತ್—ವಹಿಸಿ ತರಲಿ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಹವ್ಯಾನಿ—(ವುರೋಡಾಶಾದಿ ಇತರ) ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು | ವೀತಯೇ—ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ (ರಥವು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಕರೆತರಲಿ) | ಪೂರ್ವಪೇಯಾ—(ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತ) ಮೊದಲು ವಾನವು | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೆ | ಹಿತಂ—ಅಭಿಮತ ವಾದುದು | (ಅತಃ—ಆದುದರಿಂದ) | ಮಧ್ಯಃ—ಮಧುರರಸಯುಕ್ತವಾದ | ಅಂಧಸಃ—(ಸೋಮರೂಪ) ಅನ್ನವನ್ನು | ಪಿಬತಂ—(ಸ್ವೀಕರಿಸಿ) ವಾನಮಾಡಿ | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | (ಆಗಮನಸಮಯೇ—ಬರುವಾಗ) | ಹೇ ವಾಯೋ—ಎಲೈ ವಾಯುವೇ (ನೀನೂ) | ಇಂದ್ರಃ ಚ—ಇಂದ್ರನೂ ಕೂಡ | ಚಂದ್ರೇಣ—ಆಹ್ವಾದ ಕರವಾದ ಸುವರ್ಣದಿಂದ (ಮತ್ತು) | ರಾಧಸಾ—(ಗವಾದಿರೂಪ) ಧನದಿಂದಲೂ (ಸಹ ಯುಕ್ತರಾಗಿ) | ಆ ಗತಂ—ಬನ್ನಿ | ರಾಧಸಾ—(ರತ್ನಾದಿ) ಧನದಿಂದಲೂ (ಯುಕ್ತರಾಗಿ) | ಆ ಗತಂ—ಬನ್ನಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ವಾಯುವೇ, ನಿಯುನ್ನಾಮಕ ಅರ್ಪಯುಕ್ತವಾದ (ನಿನ್ನ) ರಥವು ನಿನ್ನನ್ನೂ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನನ್ನೂ, (ನಮ್ಮನ್ನು) ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರಲೂ ಮತ್ತು ಸಿದ್ಧವಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಸೋಮರೂಪ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರಲೂ (ನಮ್ಮ) ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಕರೆತರಲಿ, (ಹಾಗೆಯೇ) (ವುರೋಡಾಶಾದಿ ಇತರ) ಹವಿಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರಲೂ (ಕರೆತರಲಿ); (ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತ) ಮೊದಲು ವಾನವಾದುದು ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದುದು, (ಆದುದರಿಂದ) ಮಾಧುರ್ಯವೇತವಾದ (ಈ) ಸೋಮರಸವನ್ನು ವಾನಮಾಡಿ, (ಮತ್ತು) ಬರುವಾಗ, ಎಲೈ ವಾಯುವೇ, ನೀನೂ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನೂ ಆಹ್ವಾದಕರವಾದ (ಸುವರ್ಣ, ಗೋವುಗಳು ಮೊದಲಾದ) ಧನಯುಕ್ತರಾಗಿ ಬನ್ನಿ, (ರತ್ನಾದಿ) ಧನಯುಕ್ತರಾಗಿಯೂ ಬನ್ನಿ.

English Translation

Let the chariot drawn by the Niyuts convey you both, (Indra and Vayu, to the sacrifice), for our preservation, and to partake of the consecrated viands, to partake, Vayu, of the oblations: drink of the sweet, beverage; for the first draught is your (joint) due. Vayu (and Indra), come with joy-bestowing wealth, Indra (and Vayu), come with wealth,

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸೋಮವಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನವು ಯಾರಿಗೆ ಲಭಿಸಬೇಕೆಂದು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ವರಸ್ಪರವಾಗಿ ಚರ್ಚೆಯಾಗಿ ಕೊನೆಗೆ ಓಟದ ಸ್ಪರ್ಧೆಯನ್ನು ಟ್ಟು ಅದರಲ್ಲಿ ವಾಯುವು ಜಯಿಸಿ ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನವನ್ನು ಗಳಿಸಿದ ವಿಷಯವನ್ನು “ ದೇವಾ ವೈ ಸೋಮಸ್ಯ ರಾಜ್ಞೋಽಗ್ರಪ್ರೇಯೇ ನ ಸಮಸಾದಯನ್ ” (ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೨೪) ಎಂದು ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಕಥೆಯನ್ನು ದಹರಿಸಿ ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ವಾಯುವಿಗೇ ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಅಗ್ರಂ ಪಿಜಾ ಮಧೂನಾಂ ಸುತಂ ನಾಯೋ ದಿವಿಷ್ಟಿಷು | ತ್ವಂ ಹಿ ಪೂರ್ವಪಾ ಅಸಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೪೩-೧)

ಅ ನಾಯೋ ಭೂಷ ಶುಚಿಪಾ ಉಪ ನಃ ಸಹಸ್ರಂ ತೇ ನಿಯುತೋ ವಿಶ್ವವಾರ |

ಉಪೋ ತೇ ಅಂಧೋ ಮದ್ಯಮಯಾಮಿ ಯಸ್ಯ ದೇವ ದಧಿಷೇ ಪೂರ್ವಪೇಯಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೯೨-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇದೇ ವಿಷಯವು ಎಂದರೆ ವಾಯುವಿಗೆ ವ್ರಧಮಸ್ಥಾನವು ಲಭಿಸಬೇಕು ಎಂಬ ಅಂಶವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಯದ್ಯಪಿ ಇಂದ್ರಾದಪಿ ವಾಯೋಃ ಪೂರ್ವಪಾನಂ, ತಥಾಪಿ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಇತರದೇವೇಭ್ಯಃ ಪೂರ್ವಂ ವಾಯುನಾ ಸಹ ಪಾನಂ ಇಂದ್ರತುರೀಯಾರ್ಥಿವಾದನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ಪ್ರತಿಸಾದಿತಂ | ಇಂದ್ರನಿಗಿಂತಲೂ ವಾಯುವಿಗೆ ವ್ರಧಮಸ್ಥಾನವು ಲಭಿಸಬೇಕಾದರೂ ಸಹ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಮೊದಲು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಲ್ಲಬೇಕೆಂದು ಇಂದ್ರನು ವಾಯುವಿನೊಡನೆ ಸಂಧಾನಮಾಡಿದ ಕಥೆಯನ್ನು ದೇವಾ ನೈ ಎಂಬ ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿವೆಯೆಂದು ಸಾಯಣರು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಕಥೆಯನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದ ಮೊದಲು ಋಕ್ವಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ವ್ರಕ್ವತದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ತನಗೂ ಸಹ ಅಗ್ರಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ವಾಯುವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಉದಹರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೋನ್ವೇದಿಂದ್ರೋ ವಾಯುಮುದ್ಯೈ ಜಯತೀತಿ ತಮನು ಸರಾಪತತ್ಸಹ ನಾವಥೋಜ್ಜಯಾ-
ನೇತಿ ಸ ನೇತ್ಯಬ್ರವೀದಹಮೇವೋಜ್ಜೇಷ್ಯಾಮಾತಿ ತೃತೀಯಂ ಮೇಲ್ಯಥೋಜ್ಜಯಾನೇತಿ ನೇತಿ
ಹೈವಾಬ್ರವೀದಹಮೇವೋಜ್ಜೇಷ್ಯಾಮಾತಿ ತುರೀಯಂ ಮೇಲ್ಯಥೋಜ್ಜಯಾನೇತಿ ತಥೇತಿ ತಂ
ತುರೀಯೇಲ್ಯತ್ಯಾರ್ಜತ ತತ್ತುರೀಯಭಾಗಿಂದ್ರೋ ಭವತ್ರಿಭಾಗ್ವಾಯುಃ ||

(ಐ ಬ್ರಾ. ೨-೨೫)

ಈ ಸ್ಪರ್ಧೆಯಲ್ಲಿ ವಾಯುವಿಗಿಂತಲೂ ತಾನು ಹಿಂದೆ ಬೀಳುವೆನೆಂದು ತಿಳಿದು, ಇಂದ್ರನು ವಾಯುವಿನ ನೇಗದಲ್ಲಿಯೇ ಓಡಿ ಗುರಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟುವಾಗ ವಾಯುವಿನ ವಕ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಬಿದ್ದನು. ಆದ್ದರಿಂದ “ನಾವಿಬ್ಬರೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಬಂದಿ ದ್ದೇವೆ. ನಾವಿಬ್ಬರೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಜಯದಲ್ಲಿ ಭಾಗಗಳಾಗೋಣ” ಎಂದು ವಾಯುವನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳಲು, ಸ್ಪರ್ಧೆಯಲ್ಲಿ ತಾನೊಬ್ಬನೇ ಜಯಿಸಿದುದರಿಂದ ಅದಾಗದೆಂದು ವಾಯುವು ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮೂರನೆಯ ಭಾಗವೂ ಸಿಕ್ಕದೇ ಕೊನೆಗೆ ನಾಲ್ಕನೇ ಭಾಗವು ಸಿಕ್ಕಿತು.

ಸ ಏಷ ಇಂದ್ರತುರೀಯೋ ಗ್ರಹೋ ಗೃಹ್ಯತೇ ಯದ್ರೇಂದ್ರವಾಯವಃ | ತದೇತದೃಷಿಃ ಪಶ್ಯನ್ನ-
ಭ್ಯನೂವಾಚಿ ನಿಯುತ್ವಾ ಇಂದ್ರಸಾರಥಿರಿತಿ | ತಸ್ಮಾದ್ವಾಪ್ಯೇತರ್ಹ ಭರತಾಃ ಸತ್ಸನಾಂ ನಿತ್ತಿಂ
ಪ್ರಯಂತಿ ತುರೀಯೇ ಹೈವ ಸಂಗ್ರಹೀತಾರೋ ವದಂತೇಮುನೈನಾನಾಕಾಶೇನ ಯದದ
ಇಂದ್ರಃ ಸಾರಥಿರಿವ ಭೂತ್ಯೋದಜಯತ್ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೨೫)

ಅದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರವಾಯವಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ನಾಲ್ಕನೇ ಒಂದು ಭಾಗವೆಂದು ನಿಯತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಋಷಿವೃಷ್ಣ ವಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಅನುರೂಪವಾಗಿ ನಿಯುತ್ವಾನಿಂದ್ರಸಾರಥಿಃ ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಈಗಲೂ ಸಹ

ಭರತವಂದ ರಾಜರು ಕೊಳ್ಳೆಯನ್ನು ಹೊಡೆದರೆ ನಾಯುವು ತನ್ನ ಸಾರಧಿಯಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ನಾಲ್ಕನೇ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ಅನುಕರಿಸಲು ತಾವೂನಹ ತಮ್ಮ ಸಾರಧಿಗೆ ನಾಲ್ಕನೇ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮಾಯುವಿನೊಡನೆ ವಾನವಿದ್ದರೂ ಸಹ ಒಂದು ಗೌಣವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ

ಅಂಧಸಃ—ಈ ವದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೯) **ಅಂಧ ಇತ್ಯೆನ್ನನಾಮಾಧ್ಯಾ-ನೀಯಂ ಭವತಿ | ಅಧ್ಯಾನೀಯಂ ಪ್ರಾರ್ಥನೀಯಂ |** ಅತ್ಯಂತವಾದ ಆವಶ್ಯಕತೆಯಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಉತ್ಕಟವಾದ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿತವಾಗುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ಅನ್ನಕ್ಕೆ **ಅಂಧಃ** ಎಂಬ ಹೆಸರು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಈ ನಿರ್ವಚನದ ಸಮರ್ಥನೆಗೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು (ನಿ. ೫-೧).

ಅಧ್ಯರ್ಯವೋ ಭರತೇಂದ್ರಾಯ ಸೋಮಮಾಮತ್ರೇಭಿಃ ಸಿಂಚಿತಾ ಮದ್ಯಮಂಧಃ |

ಕಾನಿಾ ಹಿ ವೀರಃ ಸದಮಸ್ಯ ಪೀತಿಂ ಜುಹೋತ ವೃಷ್ಟೇ ತದಿದೇಷ ವಷ್ಟಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೪-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ದಹಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ **ಅಂಧಃ** ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮೇಲ್ಕಂಡಂತೆ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ **ಪ್ರಯಾಂಸಿ ವೀತಯೇ; ಅಂಧಸಃ ಪಿಬತಂ** ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾವದಗಳಿಂದ **ಪ್ರಯಾಂಸಿ** ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀತಿಕಾರಕವಾದ ಯಾವ ನಿಧನವಾದ ಅನ್ನವಾದರೂ ಆಗಬಹುದು. **ಅಂಧಸಃ** ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ನೋಮರಸರೂಪವಾದ ಅನ್ನವೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗಬೇಕು. ಅದರಲ್ಲೂ **ಅಂಧಸ್** ಶಬ್ದವು ಇಂದ್ರೋದ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದಾಗಲಿಲ್ಲ ನೋಮರೂಪವಾದ ಅನ್ನವೆಂದೇ ಹೇಳಬಹುದು.

ಇದಂ ವಸೋ ಸುತಮಂಧಃ ಪಿಬಾ ಸುಪೂರ್ಣಮುದರಂ | ಅನಾಭಯಿಸ್ತರರಿಮಾ ತೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೨-೧)

ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ **ಅಂಧಃ ಪಿಬ** ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗಗಳೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿಯೇ ರೂಢವಾಗಿವೆ. ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ **ಅಂಧಸ್** ಪದವನ್ನು ವಯೋಗಿಸಿರುವ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನೇ (೮-೨-೧) ಉದಹರಿಸಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ **ಅಂಧವು** ನೋಮರಸವೇ ಆಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ನೋಚಿಸಿದೆ. ಆದರೆ,

ಸ ಹಿ ದ್ವರೋ ದ್ವರಿಷು ವವ್ರ ಊಧನಿ ಚಂದ್ರಬುಧ್ನೋ ಮದವ್ಯದ್ನೋ ಮನೀಷಿಭಿಃ |

ಇಂದ್ರಂ ತಮಹ್ವೇ ಸ್ವಪಸ್ಯಯಾ ಧಿಯಾ ಮಂಹಿಷ್ಮರಾತಿಂ ಸ ಹಿ ಪಪ್ಪಿರಂಧಸಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೨-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರೋದ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ **ಅಂಧಸ್** ಶಬ್ದವು ಬಂದಿದ್ದರೂ ಸಹ ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಯಲ್ಲದೆ, ಇಂಧದತ್ತವಾಗಿ ಮಾನವಾದಿಗಳಿಂದ ಭೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದಾದುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ನೋಮರಸವೆಂದಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ಮನವರು ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕ ಅನ್ನವೆಂದರ್ಥ.

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ವದದ ಇತರ ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾ, **ತಮೋಽಪ್ಯಂಧ ಉಚ್ಯತೇ ನಾಸ್ತಿನೋ ಧ್ಯಾನಂ ಭವತಿ** (ನಿ. ೩-೯). ತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತನಾಗಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ತಮಸ್ಸಿಗೂ ಅಂಧಸ್ಸೆಂಬ ಹೆಸರು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ,

ಸ್ತ್ರಿಯಃ ಸತೀಸ್ತೌ ಉ ಮೇ ಪುಂಸ ಆಹುಃ ಸತ್ಯದಕ್ಷಿಣಾನ್ನ ವಿ ಚೇತದಂಧಃ |

ಕವಿರ್ಯಃ ಪುತ್ರಃ ಸ ಈಮಾ ಚಿಕೇತ ಯಸ್ತಾ ವಿಜಾನಾತ್ಸ ಪಿತುಸ್ಪಿತಾಸತ್ ||

(ಋ ಸಂ. ೧-೧೬೪-೧೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ದಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಅಂಧಸ್ ರಬ್ಬಕ್ಕೆ ತಮಸ್ಸಂಬರ್ಧವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸರೂಪವಾದ ಅನ್ನವೆಂದೇ ಅರ್ಥ.

ಪ್ರಯಾಂಸಿ—ಪ್ರೀಣನಾರ್ಧಕವಾದ ಪ್ರೀ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ತೃಪ್ತಿದಾಯಕವಾದ ಅನ್ನವೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ವಯೋರೂಪವಾದ ಅನ್ನವಾಗಲಿ ಪುರೋಡಾತಾದಿರೂಪವಾದ ಅನ್ನವಾಗಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಚಂದ್ರೇಣ—ಈ ಪದವು ಹಿರಣ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ತಿಸಿದೆ (ನಿ ೨-೧೦). **ಚಂದ್ರಶ್ಚಂದತೇಃ ಕಾಂತಿ ಕರ್ಮಣಃ** (ನಿ ೧೧-೫). ಆಹ್ಲಾದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಹಿರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರ ವೆಂಬ ಹೆಸರು. ಆಕರ್ಮಕವಾದ ಕಾಂತಿಯಿರುವ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಚಂದ್ರ ವೆಂಬ ಹೆಸರಿದೆಯೆಂದು ತೋರಿಸಲು ನಿರುತ್ತಕಾರರು ಈ ಪದದ ಇತರ ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಚಂದ್ರಮಾಃ—ಚಂದ್ರಮಾಶ್ವಾಯನ್ ದ್ರಮತಿ, ಚಂದ್ರೋ ಮಾತಾ, ಚಾಂದ್ರಮಾನಮಸ್ಯೇತಿ ವಾ (ನಿ ೧೧-೫). ವೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಲೂ ವಿಹರಿಸುತ್ತಲೂ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದಾಗಲೀ, ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಲೂ ಕಾಲಾದಿಗಳನ್ನು ಅಳೆಯುತ್ತಲೂ ಇರುವುದರಿಂದಾಗಲೀ, ಅಥವಾ ಅದರ ಮಾನವು ವ್ರತಾಶಮಾನವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದರಿಂದಾಗಲಿ ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕಾಶಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಚಂದ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಈ ಪದವು

ಚಂದನಮಿತ್ಯಪ್ಯಸ್ಯ ಭವತಿ—ಚಂದನ (ಕಾಷ್ಠವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪದವೂ ಸಹ ಈ ಧಾತುವಿನಿಂದಲೇ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತೋರಿಸಿ, ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನೂ ಹೇಳಿದೆ. ಆ ನಿರ್ವಚನದ ಪ್ರಕಾರ,

ಚಾರು ದ್ರಮತಿ, ಚಿರಂ ದ್ರಮತಿ, ಚಮೇರ್ವಾ ಪೂರ್ವಂ—ಅತ್ಯಂತ ಮನೋಹರವಾಗಿ ಚಲಿಸುತ್ತದೆ ಅಥವಾ ದೀರ್ಘಕಾಲ ಚಲಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗಬಹುದು. ಅಥವಾ ಪಾನಮಾಡು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಚಮ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಲೂ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಬಹುದು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ,

ನವೋನವೋ ಭವತಿ ಜಾಯಮಾನೋಹ್ಯಾಂ ಕೇತುರುಷಸಾಮೇತ್ಯಗ್ರಂ |

ಭಾಗಂ ದೇವೇಭ್ಯೋ ವಿ ದಧಾತ್ಯಾಯನ್ ಪ್ರ ಚಂದ್ರಮಾಸ್ತಿರತೇ ದೀರ್ಘಮಾಯುಃ ||

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೮೫-೧೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ದಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಮಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಚಂದ್ರನಿಂದ ಆಗತಕ್ಕ ಉಪಕಾರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತವೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಭಾಗವಿಧಾಯಕನಾಗಿಯೂ ಮಾನವರಿಗೆ ದೀರ್ಘಾಯುವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನಾಗಿಯೂ ಇರುವನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಹಿರಣ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಚಂದ್ರವೆಂಬ ವರ್ಣನೆಯನಾಮವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಚಂದ್ರನಿಂದ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಯಾವ ಉಪಯೋಗವಾಗುವುದೋ ಹಿರಣ್ಯದಿಂದಲೂ ಅದೇ ಉಪಕಾರವಾಗುವುದೆಂದು. ಹಿರಣ್ಯವೂ ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯನ್ನೇ ಬೀರಿ ಆನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಮಾನವರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾ ಆಯುರ್ವರ್ಧಕವಾಗಿದೆ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ಮಾನವರಿಗೆ ಸಂವತ್ತಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಸಾಹಾಯ್ಯಕವಾಗಿದೆ. ಹಿರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಈ ವದವು ಉಚಿತವಾದ ವರ್ಣನೆಯ ನಾಮವಾಗಿದೆ.

ರಾಧಸಾ—ಈ ವದವು ದ್ವಿರುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ವದಕ್ಕೆ ಗವಾದಿರೂಪೇಣ ಧನೇನ ಎಂದೂ ಎರಡನೆಯ ವದಕ್ಕೆ ರತ್ನೇನ ಧನೇನ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ರಾಧ ಇತಿ ಧನನಾಮ ರಾಧ್ವಾವಂತ್ಯನೇನ. (ನಿ. ೪.೪). ಇದಿರುವುದರಿಂದ ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಸಂವಾದಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುದರಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಇದರ ಸಹಾಯ ದಿಂದ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ವರಸ್ವರವಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ ಎಂದಾಗುವುದರಿಂದಲೂ ಧನಕ್ಕೆ ರಾಧಃ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವಕ್ಷತ್—ವಹ ವ್ರಾವಣೇ. ಧಾತು. ಲೇಟ್ ವ್ರಧಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಇತಶ್ಚ ಲೋ**—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. **ಲೇಟೋಡಾಟ್** (ವಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. **ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ** (ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿವ್. **ಹೋಥಃ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಥತ್ವ. **ಷಢೋಃ ಕಃಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕತ್ವ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಸಕಾರಕೆ ಸತ್ವ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಧಿತಾನಿ—ಡುಧಾಣ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಹಿತ್ವ ಬಂದಾಗ ವೃತ್ತಯದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೇಶ. **ಗತಿರನಂತರಃ** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೀತಯೇ—ವೂರ್ವ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ಸಿಬತಂ—ನಾ ಪಾನೇ. ಲೇಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಲಬ್ಧದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ತಮಾದೇಶ. ಶವ್ ಪರವಾದಾಗ **ಸಾಘ್ರಾಧ್ಯಾಸ್ಥಾ**—(ವಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಿಬಾದೇಶ ವಾದಾದಿ ಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ ವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಮಧ್ವಃ—ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ನಾವಚನಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಷಷ್ಠೀ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಗುಣಾದಿಗಳು ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಯಣಾದೇಶ. ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠೀ ಬಂದಿದೆ.

ಪೂರ್ವವೇಯಂ—ನಾ ಪಾನೇ. ಧಾತು. **ಅಚೋಯತ್** (ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಈದ್ಯತಿ** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಈಕಾರಾಂತದೇಶ ಪ್ರತ್ಯಯ

ಸಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಯತೋನಾವಃ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾನದಲ್ಲಿ ಗತಿಕಾರಕೋಪೇಶ—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರವದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಾಧಸಾ—ರಾಧ ಸಂಸಿದ್ಧಿ. ಧಾತು ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಗತಂ—ಗಮಾಲ್ಯ ಗತೌ. ಧಾತು. ಲೋಪ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಮಾದೇರ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಅನುದಾತ್ಮೋಪೇದೇಶ—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲುಬ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನ ಸರನಾದಾಗ ಛಿ ಬಂದಾಗ ಮಂತ್ರೇಘಸಹ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಛಾಂದಸ ವಾಗಿ ಅಡಾಗನು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದಿನಂತೇ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅ ನಾಂ ಧಿಯೋ ವವೃತ್ಯುರಧ್ವರಾ ಉಪೇಮುಮಿಂದುಂ ಮಮೃಜಂತ
ವಾಜಿನಮಾಶುನುತ್ಯಂ ನ ವಾಜಿನಂ |
ತೇಷಾಂ ಪಿಬತನುಸ್ಮಯೂ ಆ ನೋ ಗಂತಮಿಹೋತ್ಯಾ |
ಇಂದ್ರನಾಯೂ ಸುತಾನಾಮದ್ರಿಭಿಯುಂ ಮದಾಯ ವಾಜದಾ
ಯುವಂ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅ | ನಾಂ | ಧಿಯಃ | ವವೃತ್ಯುಃ | ಅಧ್ವರಾನ್ | ಉಪೇ | ಇಮಂ | ಇಂದುಂ | ಮಮೃಜಂತ |
ವಾಜಿನಂ | ಅಶುಂ | ಅತ್ಯಂ | ನ | ವಾಜಿನಂ |
ತೇಷಾಂ | ಪಿಬತಂ | ಅಸ್ಮಯೂ | ಇತ್ಯಸ್ಮಯೂ | ಅ | ನಃ | ಗಂತಂ | ಇಹ | ಉತ್ಯಾ |
ಇಂದ್ರನಾಯೂ | ಇತಿ | ಸುತಾನಾಂ | ಅದ್ರಿಭಿಃ | ಯುವಂ | ಮದಾಯ | ವಾಜದಾ | ಯುವಂ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರವಾಯೋ ನಾಂ ಯುನಾಂ ಧಿಯಃ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಲಕ್ಷಣಾನ್ಯಧ್ವರಾನುಪಾಸ್ತು-
ದೀಯಾನ್ಯಜ್ಞಾನ್ ಲಕ್ಷ್ಮೀಕೃತ್ಯ ವವೃತ್ಯಃ | ಅತಿಶಯೇನ ವರ್ತಯಂತಿ ವ್ರವರ್ತಯಂತಿ | ಕಿಂಚಿ
ಯುಷ್ಮದರ್ಥಂ ನಾಜಿನಂ ಗೃಹಣಾಯ ದ್ರೋಣಕಲಶಾದ್ಗೃಹಾನ್ವತಿ ಗಮನವಂತಮಾಮಿಕ್ಷಾವಂತಂ
ವೇಮುನಿಂದುಂ ಪುರತೋ ವರ್ತಮಾನಂ ಸೋಮಂ ಮರ್ಮ್ಯಜಂತ | ಅಧ್ವರ್ಯೋ ದಶಾಪವಿತ್ರೇಣ
ಸಂಮಾರ್ಜಯಂತಿ | ಮಾರ್ಜನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಆಶುಮತಿಶೇಘ್ರಗಾಮಿನಮತ್ಯಂ ನ ಸತತಂ ಗಂತಾರಂ
ನಾಜಿನಂ ವೇಜನವಂತಮಶ್ವಮಿವ | ತಂ ಯಥಾ ಸ್ವೇದಾದ್ಯಪನಯನೇನ ಸಂಮಾರ್ಜಯಂತಿ ತದ್ವತ್ |
ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಇಂದ್ರವಾಯೋ ತೇಷಾಮಧ್ವರ್ಯೋಣಾಂ ಸಂಬಂಧಿನಃ ಶೋಧಿತಾನ್ ಸೋಮಾನ್ವಿಬತಂ |
ಪಾನಂ ಕುರುತಂ | ತದರ್ಥಂ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಯಜ್ಞಂ ಪ್ರತೀಹೇದಾನೀಮೂತ್ಯಾಸ್ಮದ್ರಕ್ಷಣೇನ ಸಹಾ
ಗಂತಂ | ಆಗಚ್ಛತಂ | ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಇಂದ್ರವಾಯೋ ಅಸ್ಮಯೋ ಅಸ್ಮದ್ಯಜ್ಞಮಿಚ್ಛಂತೌ ಯುವಂ
ಯುನಾಮದ್ವಿಭಿಗ್ರ್ಯಾವಭಿಃ ಸುತಾನಾಮಭಿಷುತಾನಾಂ || ಪೂರ್ವವತ್ಕರ್ಮಣಿ ಸಸ್ಮೀ || ತಾನ್ವಿಬತಮಿತಿ
ತೇಷಃ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ಮದಾಯ ತೃಪ್ತಯೇ ನೋದಾಯ ನಾ | ಯತೋ ಯುವಂ ಯುನಾಂ ನಾಜದಾ
ನಾಜಸ್ಯಾನ್ನಸ್ಯ ದಾತಾರೌ | ಅತಃ ಪಿಬತಮಿತ್ಯನ್ವಯಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಹೇ ಇಂದ್ರ ವಾಯೋ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ವಾಯುಗಳೇ) | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ | ಧಿಯಃ ಸ್ತುತಿ
ರೂಪಕರ್ಮಗಳು | ಅಧ್ವರಾನ್ ಉಪ—(ನಮ್ಮ) ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ | ಆ ವವೃತ್ಯಃ—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ
ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತವೆ (ಮತ್ತು) | ನಾಜಿನಂ—(ನಿಮಗೋಸ್ಕರ ದ್ರೋಣಕಲಶದಿಂದ ಗೃಹಗಳನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿ) ಹೋಗುವ
ಇಮಂ ಇಂದುಂ—ಈ ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಆಶುಂ—ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಯಾದ ಮತ್ತು | ಅತ್ಯಂ—ಸತತಗಮನಶೀಲ
ವಾದ | ನಾಜಿನಂ ನ—ಅಶ್ವವನ್ನು ಹೇಗೆ ನೀರಿನಿಂದ ತೊಳೆಯುತ್ತಾರೋ ಹಾಗೆ | ಮರ್ಮ್ಯಜಂತ—(ಅಧ್ವರ್ಯು
ಗಳು ದಶಾವವಿತ್ರದಿಂದ) ಸಂಮಾರ್ಜನೆ ಮಾಡಿದಾರೆ | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತೂ) ಹೇ ಇಂದ್ರ ವಾಯೋ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರ
ವಾಯುಗಳೇ | ತೇಷಾಂ ಆ ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳ ಸಂಬಂಧವಾದ (ಸೋಮರಸವನ್ನು) | ಪಿಬತಂ—ಪಾನಮಾಡಿ
(ತದರ್ಥಂ—ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ) | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಉತ್ಯಾ—ರಕ್ಷಣ (ಸಹಿತರಾಗಿ) | ಇಹ—ಇಲ್ಲಿಗೆ | ಆ ಗಂತಂ—
ಬನ್ನಿ | ಯುವಂ—ನೀವಿಬ್ಬರೂ | ನಾಜದಾ—ಅನ್ನ ದಾತೃಗಳು | (ಅತಃ—ಅದುದರಿಂದ) | ಅಸ್ಮಯೋ—ನಮ್ಮ
ಯಾಗಾಭಿಲಾಷಿಗಳಾದ | ಯುವಂ—ನೀವಿಬ್ಬರೂ | ಅದ್ವಿಭಿಃ—ಶಿಲೆಗಳಿಂದ | ಸುತಾನಾಂ—ಅಭಿಮತವಾದ
ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಮದಾಯ—ತೃಪ್ತಾರ್ಥವಾಗಿ (ಸಂತೋಷಾರ್ಥವಾಗಿ) | (ಪಿಬತಂ—ಪಾನಮಾಡಿ)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರವಾಯುಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ (ಸ್ತುತಿರೂಪ) ಕರ್ಮಗಳು ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವನ್ನು
ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸಿವೆ (ಅತಿಶಯ ವ್ರಭಾವವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿವೆ), ಸತತಗಮನಶೀಲವೂ, ವೇಗ
ಗಾಮಿಯೂ ಆದ ಅಶ್ವವನ್ನು ಹೇಗೆ ಸ್ವೇದಾವ್ಯಪನಯನಾರ್ಥವಾಗಿ ಸಮ್ಮಾರ್ಜನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ ಹಾಗೆ (ಅಧ್ವ
ರ್ಯುಗಳು) ನಿಮಗೋಸ್ಕರ (ದ್ರೋಣಕಲಶದಿಂದ ಗೃಹಗಳನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿ) ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿರುವ ಈ ಸೋಮರಸವನ್ನು

ಸಂಮಾರ್ಜಿಸಿದಾರೆ ಅದರಿಂದ (ಸಿದ್ಧವಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸೋಮರಸವನ್ನು) ಪಾನಮಾಡಿ, ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ (ನಮ್ಮ) ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಬನ್ನಿ, (ಮತ್ತು) ಎಲೈ ಇಂದ್ರ ವಾಯುಗಳೇ, ನೀವು (ನಮಗೆ) ಅನ್ನದಾತೃಗಳು. (ಆದುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಯಾಗಾಭಿಲಾಷಿಗಳಾಗಿ, ಶಿಲೆಗಳಿಂದ ಅಭಿಮತವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ನಮ್ಮ ತೃಪ್ತಿ (ಸಂತೋಷ) ಗೋಸ್ವರ ವಾಸಮಾಡಿ.

English Translation

The pious acts (addressed) to you have given augmented (efficacy) to our sacrifices: for you, (the priests) strain this quick-dropping juice, as (the grooms rob down) a fleet, quick-running courser: drink of their (libations), and come hither, well disposed towards us, for our protection: do you both drink of the juices that have been expressed by the stones, for you are both givers of food.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸೋಮರಸವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಹಿಂಡಿರುವ ಕ್ರಮವನ್ನೂ, ಅದನ್ನು ಶುದ್ಧಿಮಾಡಿರುವ ಕ್ರಮವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿ ಅದು ಅರ್ವಣೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ, ಇಂದ್ರಾವಾಯುಗಳು ಅದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಅದ್ರಿಭಿಃ ಸುತಾನಾಂ ; ಮಮ್ಯಜಂತ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಂದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವುದು ಮತ್ತು ಶುದ್ಧಿಮಾಡಿರುವುದನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಿಸಿದೆ. ಎಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಅದು ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟದೆಯೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ ನಾಯಣರೂ ಸಹ ಈ ಅಂಶವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಅಧ್ವರ್ಯವಃ ದಶಾಪವಿತ್ರೇಣ ಸಂಮಾರ್ಜಯಂತಿ ಅಧ್ವರ್ಯಗಳು ದಶಾವವಿತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಇದನ್ನು ಶುದ್ಧಿಮಾಡಿದ್ದಾರೆಂದು ಅದರ ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವಾಗ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕ ಸಾಧನಗಳನ್ನೂ, ಹಿಂಡುವ ಮತ್ತು ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವ ಕ್ರಮವನ್ನೂ ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಏತಾನ್ಯಸ್ಯ ಪುರಸ್ತಾದುಪಕ್ಷೃಪ್ತಾನಿ ಭವಂತೈಥ ಸೋಮಂ ರಾಜಾನಂ ಕ್ರೀಣಂತಿ ತೇ ರಾಜ್ಞಃ ಏವಾವೃತಾಪವಸಥಾತ್ರತಿನೇಶೈಶ್ಚ ರಂತೈಃ ಫಾಪವಸಥ್ಯಮಹರೇತಾನ್ಯಧ್ವರ್ಯಃ ಪುರಸ್ತಾದುಪ ಕಲ್ಪಯೇತಾಧಿಷವಣಂ ಚರ್ಮಾಧಿಷವಣೇ ಫಲಕೇ ದ್ರೋಣಕಲಶಂ ದಶಾಪವಿತ್ರಮದ್ರೀನ್ ಪೂತಭೃತಂ ಚಾಧವನೀಯಂ ಚ ಸ್ಥಾಲೀಮುದಂಚನಂ ಚಮಸಂ ಚ ತದ್ಯದೇತದ್ರಾಜಾನಂ ಪ್ರಾತರಭಿಷುಣ್ಣಂತಿ ತದೇನಾನಿ ದ್ವೇಧಾ ವಿಗೃಹ್ಣೀಯಾದಭ್ಯನ್ಯಾನಿ ಸುನುಯಾನ್ಮಾಥ್ಯಂ ದಿನಾಯಾನ್ಯಾನಿ ಪರಿಶಿಂಷ್ಯಾತ್ |

(ಐ. ಬ್ರ. ೭-೩೨).

ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಕರ್ಮವು ಆರಂಭವಾಗುವ ಮೊದಲನೆಯ ದಿನವೇ ಅಧ್ವರ್ಯವು ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವುದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಸಾಧನಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಿದ್ಧವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದು ರಸವೇಷಣಕ್ಕೆ ಆರಂಭಿಸಬೇಕು. ಅಜಚರ್ಮ, ದ್ರೋಣಕಲಶ,

ದಶಾವವಿತ್ರ, ಪೂತಭೃತ್, ಆಫವನೀಯ, ಸ್ವಾಲೀ, ಚಮನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳೇ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಉಪಕರಣಗಳ . ಈ ಉಪಕರಣಗಳ ರಸವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಕ್ರಮವು ಈ ರೀತಿಯಿದೆ. (ಅಥವಾ ಕ್ರಮಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಇದೊಂದಿರಬಹುದು).

ಅಧ್ವರ್ಯುವು ಚರ್ಮವನ್ನು ಹರಡಿ ಅದರಮೇಲೆ ಅಂಶು (ವಲ್ಲಿ) ರೂಪವಾದ ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಇಡುತ್ತಾನೆ. ಮೊದಲು ಅದರ ಮೇಲೆ ಅಧಿಷವಣಫಲಕವನ್ನು (ಹಲಗೆ ಅಥವಾ ಕಲ್ಲು) ಇಟ್ಟು ಗ್ರಾವದಿಂದ ಕುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ. ಅನಂತರ ಜಜ್ಜಲ್ಪಟ್ಟ ಆ ಸೋಮಲತೆಗಳನ್ನು ಫಲಕದ ಅಡಿಯಿಂದ ತೆಗೆದು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಟ್ಟುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಇನ್ನೊಂದು ಫಲಕವನ್ನೂ ಅದರ ಮೇಲಿಟ್ಟು, ಹಿಂದಿನ ದಿನ ಶೇಖರಿತವಾದ ವಸತೀವರೀ ವಾತ್ರೆಯಿಂದ ಈ ಫಲಕದ ಮೇಲೆ ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸಿ ಬಲಗಡೆ ಇರತಕ್ಕ ಹೋತೃವಿನ ಚಮನವಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಜಜ್ಜಿದ್ದೂ, ವಸತೀವರಿಯಿಂದ ನೆನಿದದ್ದೂ ಆದ ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಮೂರನೆಯ ಕಲಕಿಸುತ್ತಾನೆ ಈ ನಿಗ್ರಾಭ ಕ್ರಮವಾದನಂತರ ವಸತೀವರೀ ವಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಅದ್ದಿ ಅದನ್ನು ನೀರಿನಿಂದ ತೋಯಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅನಂತರ ಗ್ರಾವದ ಮೇಲಿಟ್ಟು, ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಕೊಂಚ ತೃಣವನ್ನೂ ಹರಡಿ ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಲು ಇನ್ನೊಂದು ಗ್ರಾವದಿಂದ ಕುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ. ಈ ವಿಧವಾಗಿ ಕುಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಅಭಿಷವಣವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಅಭಿಷವದ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮೂರು ವರ್ಯಾಗಳಿವೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿದಂತೆ ಅಧ್ವರ್ಯುವು ಎಂಟುಸಲ ಕುಟ್ಟಿ ನಿಗ್ರಾಭ ಕ್ರಮವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿ, ಎರಡನೆಯ ವರ್ಯಾದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ಸಲವೂ ಮೂರನೆಯ ಸಲ ಹನ್ನೆರಡು ಸಲವೂ ಕುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ. ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾದ ಈ ಅಭಿಷವ ಕ್ರಮವು ನೆರವೇರಿದನಂತರ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿಯೇ (ಆಯಾ ಸವನಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಬೇಕಾದಂತೆ) ಮಹಾಭಿಷವವನ್ನೂ ನಡೆ ಪೂರ್ವಹಿಸಿ ಹಿಂಡಿದ ರಸವನ್ನು ಅಧವನೀಯ ವಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಸುರಿಯುತ್ತಾನೆ. ಅನಂತರ ದಶಾಪವಿತ್ರವೆಂಬ ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಅದನ್ನು ಶೋಧಿಸಿ ಅದರ ಅಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪೂತಭೃತ್ತೆಂಬ ವಾತ್ರೆಯೇ ನೇರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ದಶಾಪವಿತ್ರವೆಂಬ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಉದ್ಗಾತ್ರವು ಹಿಡಿದಿರಬೇಕು.

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಮರ್ವ್ಯಜಂತ ಎಂಬ ನದಕ್ಕೆ ಅಧ್ವರ್ಯುವೋ ದಶಾಪವಿತ್ರೇಣ ಸಂಮಾರ್ಜಯಂತಿ | ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳು ದಶಾಪವಿತ್ರದಿಂದ ಶೋಧಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿದ ಅಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅದ್ರಿಭಿಃ ಸುತಾನಾಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಅಂಶವನ್ನು ತ್ರೈತ್ತೀಯಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. (ತೈ. ಸಂ. ೧-೪-೧).

ಅ ದದೇ ಗ್ರಾವಾಸ್ಯಧ್ವರಕೃದ್ಧೇವೇಭ್ಯೋ ಗಂಭೀರಮಿಮಮಧ್ವರಂ ಕೃಧ್ಯುತ್ತಮೇನ ಪನೀಂದ್ರಾಯ ಸೋಮಗಂ ಸುಷುತಂ ಮಧುಮಂತಂ ಪಯಸ್ಸಂತಂ ವೃಷ್ಟಿವನಿಂ |

ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಲು ಸಾಧನವಾದ ಎಲೈ ಅಭಿಷವಗ್ರಾವವೇ (ಉಪಾಂಶುಗ್ರಹ ಲಭವಾ ಉಪಾಂಶುವಸನ), ನಾನು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದೇನೆ. ನಿನ್ನ ಚೂವಾದ ಮೊನೆಯಿಂದ ಮಾಧುರ್ಯಭರಿತವಾದುದೂ, ರಸಭರಿತವಾದುದೂ, ವೃಷ್ಟಿಸಾಧಕವಾದುದೂ ಅದ ಸೋಮವನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಹಿಂಡಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಗಂಭೀರವಾದುದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು. [ಈ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಗ್ರಾವವನ್ನು ಹಿಡಿಯಬೇಕು].

ಇಂದ್ರಾಯ ತ್ವಾ ವೃತ್ರಘ್ನ ಇಂದ್ರಾಯ ತ್ವಾ ವೃತ್ರತುರ ಇಂದ್ರಾಯ ತ್ವಾ ಭಿಮಾತಿಘ್ನ ಇಂದ್ರಾಯ
ತ್ವಾ ದಿತೃವತ ಇಂದ್ರಾಯ ತ್ವಾ ವಿಶ್ವದೇವ್ಯಾವತೇ ||

ವೃತ್ರಘ್ನನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ಇದು ನಿನಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾಗುತ್ತದೆ, ವೃತ್ರನನ್ನು ಜಯಿಸಿದ ಇಂದ್ರನೇ, ಇದು ನಿನಗೆ :
ಶತ್ರುಘ್ನನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ಇದು ನಿನಗೆ, ಆದಿತ್ಯರೊಡಗೂಡಿದ ಇಂದ್ರನೇ, ಇದು ನಿನಗೆ, ವಿಶ್ವದೇವತೆಗಳೊಡಗೂಡಿದ
ಇಂದ್ರನೇ, ಇದು ನಿನಗೆ [ಈ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಕುತಿಗಾಗಿ ಐದು ವ್ರತ್ತೀಕನಾದ ಅರ್ವಣಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ
ಅಳತೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು]—

ಶ್ವಾತ್ವಾಃ ಸ್ವ ವೃತ್ರತುರೋ ರಾಧೋಗೂರ್ತಾ ಅಮೃತಸ್ಯ ಪತ್ನೀಸ್ತಾ ದೇವೀರ್ದೇವಶ್ರೇಮಂ
ಯಜ್ಞಂ ಧತ್ತೋಪಹೂತಾಃ ಸೋಮಸ್ಯ ಪಿಬತೋಪಹೂತೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಸೋಮಾಃ
ಪಿಬತು ||

ರಸಭರಿತರೂ, ವೃತ್ರನನ್ನು ಜಯಿಸಿದವರೂ, ಅಮೃತನತ್ತಿಯರೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಭೈವಿಯರೇ, ನಿಮ್ಮ
ದಾಸಾದಿಗಳಿಂದ ಹರ್ಷಕಾರಕಿಯರಾಗಿ, ಈ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವನ್ನು ದೇವತೆಗಳ ನಡುವೆ ನ್ನಾಪಿಸಿರಿ. ನೀವು ನಮ್ಮಿಂದ
ಅಹೂತರಾಗಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿರಿ. ನಿಮ್ಮಿಂದ ಅಹೂತನಾದ ಸೋಮನೂ ಪಾನಮಾಡಲಿ.
[ಈ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಸೋಮಲತೆಯ ಮೇಲೆ ನೀರನ್ನು ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸಬೇಕು].

ಯತ್ತೇ ಸೋಮ ದಿವಿ ಜ್ಯೋತಿರ್ಯತ್ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಯದುರಾವಂತರಿಷ್ಟೇ ತೇನಾಸ್ತ್ವೈ ಯಜಮಾ-
ನಾಯೋರು ರಾಯಾ ಕೃಧ್ಯಧಿ ದಾತ್ರೇ ವೋಚಃ !

ಎಲೈ ಸೋಮನೇ, ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ, ಪೃಥ್ವಿಯ ಮೇಲೆಯೂ, ವಿವೃತನಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ
ಹರಡಿರತಕ್ಕ ನಿನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ, ಈ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಿಗೆ ನ್ರಭೂತವಾಗಿ ಫನವನ್ನು ಒದಗಿಸು, ಹನಿರ್ವಾತನಿಗೆ
ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ತೋರಿಸು. [ಈ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಸೋಮಮೊಂದಿಗೆ ಉದಕವನ್ನು ಮಿಶ್ರಮಾಡಬೇಕು].

ಭಿಷಣೇ ವೀಡೂ ಸತೀ ವೀಡಯೇಥಾಮೂರ್ಜಂ ದಧಾಥಾಮೂರ್ಜಂ ಮೇ ಧತ್ತಂ ಮಾ ನಾಗ್ಂ
ಹಿಗ್ಂ ಸಿಷಂ ಮಾ ಮಾ ಹಿಗ್ಂ ಸಿಷ್ವಂ.

ಬಲಶಾಲಿಗಳಾದ ಭಿಷಣಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ಶಕ್ತಿಯು ಪೃಥ್ವಿಯಾಗಲಿ. ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ನನಗೂ
ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಿ. ನಾನು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ನೀವು ನನ್ನನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಬೇಡಿ. [ಈ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಅಭಿಷವ
ಫಲಕಗಳನ್ನು ಮುಟ್ಟಬೇಕು].

ಪ್ರಾಗಸಾಗದಗಧರಾಕ್ತಾಸ್ತಾ ದಿಶ ಆ ಧಾವಂಶ್ಯಂಬ ನಿ ಸ್ವರ |

ಪ್ರಾರೋವರ್ತಿಯೂ, ವಶ್ವಾಧ್ವರ್ತಿಯೂ, ಉರ್ಧ್ವಾರ್ವರ್ತಿಯೂ, ಅರ್ಧೋವರ್ತಿಯೂ ಆಗಿರತಕ್ಕ ದಿಕ್ಕಿನ
ಅಂತರಗಳು ನಿಮ್ಮನ್ನು ತ್ವರಿಗೊಳಿಸಲಿ; ಮಾತೆಯೇ, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಾ. [ಈ ಮಂತ್ರವು ನಿಗ್ರಾಭ
ಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದು. ಉನ್ನೇತೃವು ಉದಕವನ್ನು ತಂದು ಹೋತೃವಿನ ಪಾತ್ರೆಗೆ ಸುರಿಯುತ್ತಾನೆ ಅದರೊಂದಿಗೆ
ಸೋಮರಸವು ಬೀಳುತ್ತದೆ.]

ಯತ್ತೇ ಸೋಮಾದಾಭ್ಯಂ ನಾಮ ಜಾಗೃವಿ ತಸ್ಮೈ ತೇ ಸೋಮ ಸೋಮಾಯ ಸ್ವಾಹಾ ||

[ಈ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತಿಪ್ರಸ್ತುತವು ತಾನು ತೆಗೆದಿದ್ದ ಆರು ಸೋಮಲತೆಗಳನ್ನೂ ಕೇಳಿಗಿಡುತ್ತಾನೆ.

ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸೋಮರಸದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೂ, ಶುದ್ಧಿಯೂ ಆದ ನಂತರ ಇಂದ್ರವಾಯುಗಳನ್ನು ಇದರ ಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಬರಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ ಈ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ತ್ರೈತ್ತೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿಯಿದೆ

ಆ ನಾಯೋಭೂಷ ಶುಚಿಪಾ ಉಪ ನಃ ಸಹಸ್ರಂ ತೇ ನಿಯುತೋ ವಿಶ್ವವಾರ | ಉಪೋ ತೇ ಅಂಧೋ ಮದ್ಯಮಯಾಮಿ ಯಸ್ಯ ದೇವ ದಧಿಷೇ ಪೂರ್ವಪೇಯಂ | ಉಪಯಾಮಗೃಹೀತೋಽಸಿ ನಾಯವೇ ತ್ವೇಂದ್ರವಾಯೂ ಇಮೇ ಸುತಾಃ | ಉಪ ಪ್ರಯೋಭಿರಾಗತಮಿಂದ್ರೋ ವಾಮುಶಂತಿ ಹಿ | ಉಪಯಾಮಗೃಹೀತೋಽಸೀಂದ್ರವಾಯುಭ್ಯಾಂ ತ್ವೈಷ ತೇ ಯೋನಿಃ ಸಜೋಷಾಭ್ಯಾಂ ತ್ವಾ ||

(ಶ್ಲೋ. ಸಂ. ೧-೪-೪)

ಶುದ್ಧವಾದ ರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡತಕ್ಕ ಎಲೈ ವಾಯುವೇ, ನಿನ್ನ ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ಅಶ್ವಗಳೊಂದಿಗೆ ದಯಮಾಡು. ನಿನ್ನ ಪ್ರಥಮಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಮಧುರವಾದ ಸೋಮರಸವು ಹಿಂಡಿ ಸಿಡ್ಧವಾಗಿದೆ. ಎಲೈ ಇಂದ್ರವಾಯುಗಳೇ, ಈ ಸೋಮರಸಗಳು ನಿಮ್ಮ ಆಗಮನವನ್ನು ಬಯಸುತ್ತಿವೆ. ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಸಹಚಾರಿಗಳಾದ ನೀವು ಬಂದು ಏನುಗಾಗಿ ಸಿಡ್ಧವಾಗಿಯೂ, ಶುದ್ಧವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಈ ರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿರಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ವಾಜಿನಂ ಇಮಂ ವಾಜಿನಂ ನ—ಎಂದು ವಾಜಿನಂ ಎಂಬ ಪದವು ದ್ವಿರುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಎರಡು ಸದಕ್ಕೂ ಚಲಿಸುವುದು ಎಂಬುದೇ ಅರ್ಥ. ಮೊದಲನೆಯ ಪದವು ಇಂದುಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ದ್ರೋಣ ಕಲಶದಿಂದ ಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ಹೋಗತಕ್ಕದ್ದು ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಯಾದ ಕುದುರೆಗೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ವಾಜಿನಂ ಎಂಬುದು ಅತ್ಯಂತ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಅತ್ಯಂತ—ಅಪೇಕ್ಷಿತದೇಶಂ ಪ್ರತಿ ಅತನಶೀಲಃ | ತಾನು ಇಷ್ಟಬಂದ ಸ್ತದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವ ವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಈ ಪದವು ಅಗ್ನಿ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿಯೂ, ಆದಿತ್ಯ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿಯೂ, ಅಶ್ವ ಪರ್ಯಾಯ ವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಅಸ್ಯ ಶ್ಲೋಕೋ ದಿವೀಯತೇ ಪೃಥಿವ್ಯಾಮತ್ಯೋ ನ ಯಂಸದ್ಯಕ್ಷಭೃದ್ವಿಚೇತಾಃ |

(ಖ ಸಂ. ೧-೧೯೦-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅತನಶೀಲಃ ಆದಿತ್ಯಃ ಎಂದು ಆದಿತ್ಯಪರವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಪರ್ಯಾಯವಾಗಿದೆ. ನೇಗಗಾಮಿಯಾದ ಅಶ್ವನೆಂದರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವನ್ವತ್ಯುಃ—ವೃತ ವರ್ತನೇ. ಧಾತು. ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಧಾತೋರೇಕಾಚಃ - (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಅನ್ಯೈಮಿತ್ತಿಕವಾಗಿ ಲುಕ್. ಯಜ್ ಲುಗಂತದ ಮೇಲೆ ಲಿಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧ್ವಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಜುಸಾದೇಶ. ಯಾಸುಬಾಗವು ಬಂದಾಗ ಉಸ್ಯ ಪದಾಂತಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ತಿಜಂತಸಿಘಾತಸ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮನ್ವಜಂತ—ಮೃಜೂ ರುದ್ಧ ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಂತೇ ಯಜ್ ಲುಕ್. ಯಜ್‌ಲುಗಂತದ ಮೇಲೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲಬ್. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇವದಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಝಕ್ಕೆ ಅಂತಾ ದೇಶ. **ಗುಣೋಯಜ್ ಲುಕೋಃ** (ವಾ ಸೂ. ೭-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಗುಣ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಮಯೋ—ಅಸ್ಮದ್ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ಯಚ್ ಬಂದಾಗ ಅದರ ಮೇಲೆ ಉನ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಂಖೋಢನಾದ್ವಿವಚನಾಂತರಾವ. ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗಂತಂ—ಗಮ್‌ಲ್ಯ ಗತೌ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಮಾದೇಶ **ಛಂದಸ್ಯ ಭಯಥಾ** (ವಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆರ್ಥಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಬಿತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ **ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅನುಸ್ವಾರ ವರಸವರ್ಣ. ತಿಘಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಂದ್ರ ನಾಯೋ—ಇಂದ್ರಶ್ಚ ನಾಯುಶ್ಚ ಇಂದ್ರನಾಯೋ ಪ್ರಸಿದ್ಧದೇವತಾಧ್ಯಂದ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಪೂರ್ವನದಕ್ಕೆ ಆನಬ್ ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಆನಬ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ದೇವತಾ ದ್ವಂದ್ವೇ ಚ** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಭಯವದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಾಜದಾ—ವಾಜಂ ದದಾತಿ ಇತಿ ವಾಜದಃ. ಡುದಾಜ್ ದಾನೇ. ಧಾತು **ಆತೋನುಸರ್ಗೇ ಕಃ** (ವಾ ಸೂ. ೩-೨-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಪ್ರತ್ಯಯ. **ಆತೋಲೋಪ ಇಟಿ ಚ** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್**—(ವಾ ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುತಾನಾಂ—ಮಜ್ ಅಭಿವರ್ಣ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ನಾಗುತ್ತದೆ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠಿ ಬಂದಿದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ||

ಇನೋ ನಾಂ ಸೋನಾ ಅಸ್ವಾ ಸುತಾ ಇಹಾಧ್ವಯು ಭಿರ್ಭರ ಮಾಣಾ

ಅಯಂ ಸತ ನಾಯೋ ಶುಕ್ರಾ ಅಯಂ ಸತ |

ಏತೇ ವಾ ನುಭ್ಯಸ್ಯಕ್ಷತ ತಿರಃ ಪವಿತ್ರ ಮಾಶವಃ |

ಯು ನಾ ಯವೋ ತಿ ರೋನಾ ಣ್ಯವ್ಯಯಾ ಸೋಮಾ ಸೋ ಅತ್ಯವ್ಯಯಾ ||

|| ಶುದ್ಧವಾ ರಃ ||

ಇಮೇ | ನಾಂ | ಸೋಮಾಃ | ಅಹ್ಮಸು | ಅ | ಸುತಾಃ | ಇಹ | ಅಧ್ವರ್ಯುರ್ಭಿಃ | ಭರಮಾಣಾಃ |

ಅಯಂಸತ | ನಾಯೋ ಇತಿ | ಶುಕ್ರಾಃ | ಅಯಂಸತ |

ಏತೇ | ನಾಂ | ಅಭಿ | ಅಸೃಕ್ಷತ | ತಿರಃ | ಪವಿತ್ರಂ | ಆಶವಃ |

ಯುವಾಂಯವಃ | ಅತಿ | ರೋಮಾಣಿ | ಅವ್ಯಯಾ | ಸೋಮಾಸಃ | ಅತಿ | ಅವ್ಯಯಾ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ನಾಯೋ ನಾಂ ಯುವಯೋಶ್ವವ ಚೇಂದ್ರಸ್ಯ ಚ ಸ್ವಭೂತಾ ಇಮೇ ಸೋಮಾ
ಅಸ್ತೌಸ್ಮದೀಯೇಷು ಕರ್ಮಸು || ಊಡಿವಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ || ಇಹಾಸ್ಮಿನ್ನಭಿಷವಸ್ಥಾನೇ
ಸುತಾ ಅಧ್ವರ್ಯುರ್ಭಿರ್ಭರಮಾಣಾಸ್ತೈರ್ಭಿರ್ಯಮಾಣಾ ಗೃಹೀತಾ ಹೋತುಂ ನಾ ಹಿರಿಯಮಾಣಾಃ ||
ಕರ್ಮಣಿ ಕರ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯಃ || ಸಂತ ಅಯಂಸತ | ಅಗಚ್ಛಂತ | ಯುವಯೋರ್ನಿಯತಾ ಭವಂತಿ |
ಕಿಂಚಿ ತ ಏವ ಸೋಮಾಃ ಶುಕ್ರಾಃ ಶುಭ್ರಾ ದೀಪ್ತಾ ಅಯಂಸಂತ | ನಿಯತಾ ಭವಂತಿ | ಕಿಂಚೈತ ಆಶವೋ
ವ್ಯಾಪಕಾಃ ಸೋಮಾ ನಾಂ ಯುವಾಂ | ಪ್ರೀಣಯಿತುಮಿತಿ ಶೇಷಃ | ತಿರಃ ಪವಿತ್ರಂ ತೀರ್ಯಗ್ಭೂತಂ
ಸೋಮಾಂತರ್ಧಾಯಕಂ ವೋರ್ಣಾಮಯಂ ಪವಿತ್ರಮಭ್ಯಸೃಕ್ಷತ | ಅಭಿಲಕ್ಷ್ಯಾಸೃಜ್ಯಂತ | ಸೃಷ್ಟ್ವಾ
ಭವಂತಿ || ಸೃಜೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ಲುಜಾ ಲಿಜ್ವಿಚಾನಾತ್ಮನೇಪದೇಷ್ಟಿತಿ ಸಿಚಃ ಕಿತ್ತಾದ್ಗುಣಾಭಾವೋದಮಾ-
ಗಮಾಭಾವಶ್ಚ || ಕಿಂಚಿ ಯುವಾಯವೋ ಯುವಾಂ ಕಾಮಯಮಾನಾಃ ಸೋಮಾಸಃ ಸೋಮಾ
ಅವ್ಯಯಾವ್ಯಯಾನ್ಯಚ್ಛಿನ್ನಾನಿ ರೋಮಾಣಿ ಪವಿತ್ರಸಂಬಂಧೀನ್ಯವಿರೋಮಾಣಿ | ಯದ್ವಾ | ಅವ್ಯಯಾ
ಅನಿಮಯಾನಿ || ಮಕಾರೋ ಲುಪ್ಯತೇ || ತಾದೃಶಾನಿ ರೋಮಾಣ್ಯತೈತಿಕ್ರಮ್ಯ ಸಾತ್ರಾದ್ಗಚ್ಛಂತೀತಿ
ಶೇಷಃ | ಪುನಸ್ತ ಏವ ವಿಶೇಷ್ಯಂತೇ | ಅತ್ಯತಿಶಯೇನಾವ್ಯಯಾ ವ್ಯಯರಹಿತಾಃ ಸೋಮಾಸಃ ಸೋಮಾ
ಅಸೃಕ್ಷತೇತಿ ಶೇಷಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ನಾಯೋ—ಎಲೈ ವಾಯುವೇ | ನಾಂ—ನಿನಗೆ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನಿಗೆ (ಸೇರಿದ) | ಇಮೇ
ಸೋಮಾಃ—ಈ (ನಾನಾವಾತ್ಸಲ್ಯತವಾದ) ಸೋಮರಸಗಳು | ಅಪ್ಸು—(ನಮ್ಮ ಯಾಗಾಂಗಭೂತವಾದ) ಸಂಸ್ಕಾರ
ಗಳಲ್ಲಿ | ಇಹ—ಈ ಅಭಿಷವನ್ನಾದಲ್ಲಿ | ಸುತಾಃ—ಅಭಿಮತವಾಗಿ | ಅಧ್ವರ್ಯುರ್ಭಿಃ-- ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳಿಂದ |
ಭರಮಾಣಾಃ—ಧೃತವಾಗಿ | ಅ ಅಯಂಸತ—ಆಗಮಿಸುತ್ತವೆ (ನಿಮಗಾಗಿ ನಿಯತವಾಗಿವೆ) | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು |
(ತ ಏವ ಸೋಮಾಃ—ಅದೇ ಸೋಮರಸಗಳು) | ಶುಕ್ರಾಃ—ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ | ಅಯಂಸತ (ನಿಮಗಾಗಿ)
ನಿಯಮಿತವಾಗಿವೆ | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | ಆಶವಃ—ವ್ಯಾವಕಗಳಾದ | ಏತೇ—ಈ ಸೋಮರಸಗಳು | ನಾಂ--

ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು (ತೃಪ್ತಿವಡಿಸಲು) | ತಿರಃ - ನೊಬ್ಬಾಗಿರುವ | ಪವಿತ್ರಂ—(ನೋಮರಸದಲ್ಲಿ ಇಡಬೇಕಾದ ಉರ್ಣಾ ಮಯವಾದ) ಪವಿತ್ರವನ್ನು | ಅಭಿ ಅಸ್ಯ ಕ್ಷತ—(ಉಸಯೋಗಿಸಿ) ಸೃಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು | ಯುನಾಯಮಃ—ನಿಮ್ಮನ್ನು ಅನೇಕ್ಷಿಸುವ | ಅತಿ ಅವ್ಯಯಾಃ—ಆತಿಶಯವಾಗಿ ವ್ಯಯರಹಿತವಾದ (ಅಕ್ಷಯವಾದ) | ಸೋಮಾಸಃ—ನೋಮ ರಸಗಳು | ಅವ್ಯಯಾ—ಅಚ್ಛಿನ್ನವಾದ | ರೋಮಾಣಿ—ಉಣ್ಣೆಗೂದಲುಗಳನ್ನು | ಅತಿ—ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ (ಪಾತ್ರೆ ಯಿಂದ ಹೊರಡುತ್ತವೆ).

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರವಾಯುಗಳೇ, ನಮ್ಮ ಯಾಗಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿಷುತವಾಗಿ, ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳಿಂದ ಧೃತವಾದ ಈ ನೋಮರಸಗಳು ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೋಸ್ಕರ ಸಿದ್ಧವಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆ, ಶುದ್ಧವಾದ ನೋಮರಸಗಳು ಸಿದ್ಧವಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆ, ಹರಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ವಭಾವದ ಈ ರಸಗಳು ನಿಮಗೋಸ್ಕರ, ನೊಬ್ಬವಾಗಿರುವ ಸೋಮನ ಸಾಧನದ ಮೂಲಕ ಹಾದು ಬಂದಿವೆ, ಮತ್ತು ಅಕ್ಷಯವಾದ ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗಾಗಿ ನಿಯತವಾದ ಸೋಮರಸಗಳು (ಪವಿತ್ರದ) ಉಣ್ಣೆಗೂದಲುಗಳನ್ನು ಹಾಮಬರುತ್ತವೆ.

English Translation.

These Soma juices, poured out in our rites, and borne by the priests, are prepared for you both : the pure juices, Vayu (and Indra), are prepared : these pervading (juices) have passed through the oblique filter for you both , the Soma juices intended for you both, pass through the woolly fleece ; the inexhaustible Soma juices.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾದ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಿಂದ ಅಭಿಷುತವಾಗಿ, ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳಿಂದ ಧೃತವಾಗಿಯೂ, ಶುಕ್ರಾದಿ ಗುಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಲೂ ಇರತಕ್ಕ ನೋಮರಸದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅಧ್ವರ್ಯುಭಿಃ ಭರಮಾಣಾಃ—ಹೋತುಂ ತೈರ್ಹ್ರಿಯಮಾಣಾಃ, ಭ್ರಿಯಮಾಣಾ ನಾ | ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳಿಂದ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಅಥವಾ ಹೋಮದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಣೆಗಾಗಿ ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ ಎಂದು ನೋಮರಸಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಅಭಿಷುತವಾದನಂತರ ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳು ಈ ರಸವನ್ನು ಅರ್ಪಣೆಗಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ಕ್ರಮವನ್ನೂ, ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನೂ ತೈತ್ತಿರೀಯಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಉಪಾಂಶುಗ್ರಹಾಭಿಧಾನೇಂದು ಹೆಸರು. (ತೈ. ಸಂ. ೧-೪-೨)

೧- ನಾಚಿಸ್ವತಯೇ ಪವಸ್ವ ನಾಚಿಸ್ವಪಾ ವ್ಯಷ್ಟೋ ಅಗ್ಂ ಶುಭ್ಯಾಂ ಗಭಸ್ತಿಪೂತೋ ದೇವೋ ದೇನಾನಾಂ ಪವಿತ್ರಮಸಿ ಯೇಷಾಂ ಭಾಗೋಽಸಿ ತೇಭ್ಯಸ್ತಾ (ಗೃಹ್ಯಾಮಿ)

ಹೇ ನಾಚಿಸ್ವನ್ನಪ್ರದ ಸೋಮ ಪತಯೇ ಪಾಲಕದೇವಾರ್ಥಂ ನಾಚಿಃ ಸಂಬಂಧಿನಾ ಮಂತ್ರೇಣ ಪವಸ್ವ ಶುದ್ಧೋ ಭವ | ಅನ್ನಪ್ರದನಾದ ಎಲೈ ಸೋಮನೇ, ಪಾಲಕನಾದ ದೇವನಿಗಾಗಿ ನೀನು ವಾಕ್ಸಂಬಂಧಿಯಾದ

ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಶುದ್ಧನಾಗು. ಇದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ನೀನು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳಿಂದ ಶುದ್ಧನಾಗಿ, ಈಗ ಅಂತರ್ಧಾಪಿತವಾದ ಸೋಮಾಂಶುಗಳಿಂದ ಪುನಃ ಪೂತನಾಗು. ನೀನು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ದೇವತೋತ್ತಮನಾಗಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಪಾನಮಾಡತಕ್ಕವನ ಶುದ್ಧಿಗೂ ಕಾರಣನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ನೀನು ಯಾವ ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಸಿದ್ಧಿಪ್ಪವಾಗಿ ದ್ವೀಯೋ ಅವರಲ್ಲಿಗೆ ಈಗ ನಿನ್ನನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದೀನೆ. [ಉಪಾಂಶುಗ್ರಹವೆಂಬ ಸಂಸ್ಕಾರದ ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ವ್ರತಿಪ್ರಸ್ಥಾತ್ಮನಿಂದ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಪಾತ್ರಿಗೆ ಅಧ್ವರ್ಯುವು ರಸವನ್ನು ಸುರಿಯುತ್ತಾನೆ. ಆ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅಂಶುಗಳು ಇದ್ದು ಈ ರಸವನ್ನು ಶುದ್ಧವಾದುದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು. ಈ ವಿಧಿಯನ್ನು ವಾಚಿಸ್ತತೆಯೇ ಪವಸ್ವ ಎಂಬ ಮಂತ್ರಭಾಗವನ್ನು ವರಿಸುತ್ತಾ ನೆರನೇರಿಸಬೇಕು.

೨. ಸ್ನಾಂ ಕೃತೋಽಸಿ ಮಧುಮತೀರ್ನ ಇಷಸ್ಕೃಧಿ ವಿಶ್ವೇಭ್ಯಸ್ತೇಂದ್ರಿಯೇಭ್ಯೋ ದಿವ್ಯೇಭ್ಯಃ ಪಾರ್ಥಿವೇಭ್ಯಃ |

ಎಲೈ ಉಪಾಂಶುಗ್ರಹವೇ, ನೀನು ನಮ್ಮಿಂದ ಸ್ವೀಕೃತನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ನಮ್ಮ ಅನ್ನವನ್ನು ಮಾಧುರ್ಯಪೂರಿತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು. ದಿವ್ಯಲೋಕಸ್ಥಿತವಾದುದೂ, ಪಾರ್ಥಿವಲೋಕಕ್ಕೆ ಪಾಮದೂ ಆದ ಸಕಲ ಶಕ್ತಿಗಳ ವೃದ್ಧಿಗೂ ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತೇನೆ.

[ಈ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅದನ್ನು ವೀಕ್ಷಿಸಿ ಎಡಗೈಯಿನಲ್ಲಿ ಉಜ್ಜಬೇಕು.]

೩. ಮನಸ್ತಾಷ್ವ—ಮನಸ್ಸು ನಿನ್ನನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಲಿ. [ಈ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಉಪಸ್ಥಾನವು.]

೪. ಉರ್ವಂತರಿಕ್ಷಮನ್ನಿಹಿ—ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಆಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ದಾಟಿ ಆಹವನೀಯದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ದಯಮಾಡು. [ಅಧ್ವರ್ಯುವು ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಆಹವನೀಯದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ.]

೫. ಸ್ನಾಹಾ ತ್ವಾ ಸುಭವಃ ಸೂರ್ಯಾಯ—ಸೂರ್ಯಾಯ ಸ್ನಾಹಾ (ಈ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ರಸವನ್ನರ್ಪಿಸುವುದು.)

೬. (ಸ್ನಾಹಾ) ದೇವೇಭ್ಯಸ್ತಾ ಮರೀಚಿಪೇಭ್ಯಃ—[ಇದೂ ಸಹ ಮೇಲಿನ ನಿಯಮವು.] ಇದೊಂದು ಕ್ರಮ; ಅಥವಾ ಸ್ನಾಹಾ ತ್ವಾ ಸುಭವಃ ಸೂರ್ಯಾಯ ದೇವೇಭ್ಯಸ್ತಾ ಮರೀಚಿಪೇಭ್ಯಃ ಎಂದು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹೇಳಿ ಅರ್ಪಿಸುವುದು ಇನ್ನೊಂದು ಕ್ರಮ.

೭. ಏಷ ತೇ ಯೋನಿಃ ಪ್ರಾಣಾಯ ತ್ವಾ—ಇದೇ ನಿನ್ನ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವು. [ಎಂದು ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಉಳಿದ ಶೇಷವನ್ನು ಆಗ್ರಯಣಸ್ಥಾಲಿಯೊಳಗೆ ಸುರಿದು ಬರಿದಾದ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಲತೆಯನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು.]

ಇದೇ ಕ್ರಮವನ್ನು ಕೊಂಚ ವ್ಯತ್ಯಾಸಮಾಡಿ ರತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಅಥ ರಾಜಾನಮುಪಾವಹರತಿ | ಇಯಂ ವೈ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೩-೯-೩-೨ ರಿಂದ ೩೩) ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಅಧ್ವರ್ಯುವಿನ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನೂ ಅವನು ಆಹುತಿಗಾಗಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಶುಕ್ರಾಃ—ಶುಭ್ರಾಃ ದೀಪ್ತಾಃ | ಶುಭ್ರವಾದುದು; ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದುದು ಎಂದರ್ಥನಾಡಿದೆ.

ಪವಿತ್ರಂ—ಪವಿತ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಕಷ್ಟ. ಊರ್ಣಾಮಯಂ ಪವಿತ್ರಂ ಸೋಮಾಂತರ್ಧಾಯಕಂ | ಎಂದರೆ ಊರ್ಣಾ (ತುಪ್ಪಟ) ಮಯವಾದ ಈ ಪವಿತ್ರವನ್ನು ಸೋಮರಸ

ದೊಳಗಿಟ್ಟರೆ ರುದ್ಧಿಯಾಗುವುದು. ಎಂಬುದು ಒಂದು ಕ್ರಮ. ಅಥವಾ ಇದನ್ನು ಒಂದರಿಯಂತೆ ತೋರಿಸುವ ಸಾಧನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ, ಆದರಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸುರಿದು ರುದ್ಧಿಮಾಡುವ ಕ್ರಮವನ್ನೊಂದು. ಪ್ರಾಯಃ ಒಂದರಿ ಯಂತಿರುವುದೇ ಇಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸುವಂತಿದೆ

ಸಿರುತ್ತಕಾರರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಬೇರೆಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಯೋಜನವು ಒಂದೇ ಎಂದೂ ತೋರಿಸಲು, ಪವಿತ್ರಂ ಪುನಾತೇಃ (ನಿ. ೫-೬) ರುದ್ಧಿಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಪವಿತ್ರವೆಂದು ಹೆಸರು ವಿಸರಿಸಿ,

೧. ಮಂತ್ರಃ ಪವಿತ್ರಮುಚ್ಯತೇ | ಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ಪವಿತ್ರವೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಯೇನ ದೇವಾಃ ಪವಿತ್ರೇಣಾತ್ಮಾನಂ ಪುನತೇ ಸದಾ | (ಸಾ. ನೇ. ೫-೨-೮-೫ ; ೨-೬೫೨) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರವೆಂಬರ್ಥವೆಂದೂ,

೨. ರಶ್ಮಯಃ ಪವಿತ್ರಮುಚ್ಯತೇ | ರಶ್ಮಿಗಳಿಗೂ ಪವಿತ್ರವೆಂದು ಹೆಸರು.

೩. ಆಪಃ ಪವಿತ್ರಮುಚ್ಯಂತೇ | ಉದಕಗಳಿಗೂ ಪವಿತ್ರವೆಂದು ಹೆಸರು, ಎಂದು

ಶತಪತಿತ್ವಾಃ ಸ್ವಧಯಾ ಮದಂತೀರ್ದೇವೀರ್ದೇವಾನಾಮಸಿ ಯಂತಿ ಪಾಥಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೪೭-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಉದಕವೆಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ರುದ್ಧಿಮಾಡುವುದು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆಯೇ ಹೊರತು, ಸಿರುತ್ತಕಾರರು ಹೇಳಿರುವ ಉದಕ, ರಶ್ಮಿ, ಮಂತ್ರ ಇವುಗಳಾವುದೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಜಾಲಕರೂಪವಾದ ಸಾಧನವೆಂದೇ ಅರ್ಥ. ಕೆಲವುನೇಳೆ ದರ್ಭೆಗಳ ಸಮುದಾಯವನ್ನು ಪಾತ್ರೆಯ ವೇಲಿಟ್ಟು ಅದರ ಮೇಲೆ ರಸವನ್ನು ಸುರಿದು ರುದ್ಧಿಮಾಡುವುದೂ ಉಂಟು. ಇಲ್ಲಿ ಊರ್ಣಾಮಯವೆಂದು ವಿಸರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ತುಷ್ಟಟದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಜಾಲರಿ ಮಾಗಿದೇಕು.

* ಉಚ್ಚಷ್ಟಂ ಚಿವ್ವೋರ್ಭರ ಸೋಮಂ ಪವಿತ್ರ ಆ ಸೃಜ | ನಿ ಧೇಹಿ ಗೋರಥಿ ತ್ವಚಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೮-೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ದಶಾಪವಿತ್ರವೆಂದರ್ಥವಾಡಿದೆ. (ಈ ಪದವನ್ನು ಹಿಂದಿನಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ವಿಸರಿಸಿದೆ). ದಶಾಪವಿತ್ರವು ಕೇವಲ ಬಟ್ಟೆಯದು. ಇಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಯಾ ರೋಮಾಣಿ ಅತಿ | ಎಂಬರೆ ಭಿನ್ನ ವಾಗದಿರುವ ರೋಮಗಳನ್ನು ದಾಟಿ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಸುರಿಯುತ್ತವೆಯೆಂದಿರುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಕುರಿಯ ತುಷ್ಟಟವೆಂದೂ ಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅವಿರೋಮಾಣಿ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿಸರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅವ್ಯೇ ವಧಾಯುಃ ಪವತೇ ಪರಿ ತ್ವಚಿ ಶ್ರಥ್ನೀತೇ ನಸ್ತೀರದಿತೇರ್ಬುತಂ ಯತೇ |

ಹರಿರಕ್ರಾನ್ ಯಜತಃ ಸಂಯತೋ ಮದೋ ನೃವ್ಹಾ ಶಿಶಾನೋ ಮಹಿಷೋ ನ ಶೋಭತೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೬೯-೩)

ಇತ್ಯಾತಿ ಋಕ್ವುಗಳಲ್ಲಿ ಅವ್ಯೇ ತ್ವಚಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅವೀಃ ಸ್ವಭೂತೇ ಚಿರ್ಮಣಿ ಎಂದರ್ಥವಾಡಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅವ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕುರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದು ಎಂದು ವಿಸರಿಸಿ ಅವ್ಯಯಾಃ ಸೋಮಾಸಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ

ಈ ತುಷ್ಟಟದ ಮೂಲಕ ಹೋಗಿ ಸುರಿದು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕು— ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಯಾ ದೋಮಾಣಿ ಅತಿ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವ ಇದೇ ಅಂಶವನ್ನು,

ಪ್ರ. ತೇ ಧಾರಾ ಅತ್ಯಣ್ವಾನಿ ಮೇಷ್ಯಃ ಪುನಾನಸ್ಯ ಸಂಯತೋ ಯಂತಿ ರಂಹಯಃ |
ಯದ್ಗೋಭಿರಿಂದೋ ಚೆನ್ವೋಃ ಸಮಜ್ಯಸ ಆ ಸುನಾನಃ ಸೋಮ ಕಲಶೇಷು ಸೀದಸಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೫೬-೪೭)

ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇದೇ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸದ ಶುದ್ಧಿಯಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ರಂಹಯಃ ಧಾರಾಃ ಮೇಷ್ಯಃ ಅಣ್ವಾನಿ ಅಣೂನಿ ಲೋಮಾನಿ ಆತಿಯಂತಿ | ಧಾರಾರೂಪವಾದ ರಸವು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿರತಕ್ಕ ತುಷ್ಟಟ ವನ್ನು ಹಾದು ಹರಿಯುತ್ತವೆಯೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾದಂತೆಯೇ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಅವ್ಯಯಾಃ ಎಂಬ ಪದವು ದ್ವಿರುಕ್ತವಾಗಿ, ಎರಡನೆಯ ಸಲ ಸೋಮಾಸಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ನಿರೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ವ್ಯಯರಹಿತವಾದ ಎಂದರೆ ಕ್ಷಯವಿಲ್ಲದಿರತಕ್ಕ ಎಂದರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಸೌ ಸು—ಸಪ್ತವ್ಯಂತರೂಪ. ಉಡಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭರಮಾಣಾಃ—ಭೃಣ್ ಭರಣೇ. ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಟಿಗೆ ಶಾನ್‌ಚಾದೇಶ. ಶವ್‌ ವಿಕರಣ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಲಸಾರ್ಥಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ತ ವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಆಯಂಸತೆ—ಯಮ ಉಪರಮೇ ಧಾತು. ಉಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸೃಕ್ಷತೆ—ಸೃಜ ವಿಸರ್ಗೇ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಉಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಅತ್ಯನೇ ಪದೇಷ್ಟನತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಾದೇಶ. ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ. ಲಿಜ್ ಸಿಚಾನಾತ್ಮನೇ ಪದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨ ೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಕಿತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುವರಿಂದಲೇ ಸೃಜಿದ್ಯಶೋರ್ಯಲ್ಯಮು ಕಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರುವ ಅನಾಗಮವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವ್ರತ್ ಭೃಶ್ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ವ. ಷಢೋಃ ಈಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕತ್ವ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ವ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶವಃ—ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತೌ. ಧಾತು. ಕೃನಾಸಾ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ ಸೂ ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಯುನಾಯವೇ—ಯುಷ್ಯದ್ ರಬ್ಬದ ಮೇಲೆ ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ದ್ವಿತ್ವವಿಶಿಷ್ಟ ಪ್ರತಿನಾದಕವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಯುನಾದೇಶ. ಅನ್ಯೇಷಾ ಮುಪಿದೃಶ್ಯತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ ಕ್ಯಾಚ್ಚೆಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಜಂತದ ಮೇಲೆ ಉಪ್ರತ್ಯಯ ಅತೋ ಲೋಪಃ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಜಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವ್ಯಯಾ—ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ. ಅವಿಮಯಾನಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ಣಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಸಂಹಿತಾಶಾರ್ಥಃ ||

ಅತಿ ವಾಯೋ ಸಸತೋ ಯಾಹಿ ಶಶ್ವತೋ ಯತ್ರ ಗ್ರಾನಾ ವದತಿ ತತ್ರ

ಗಚ್ಛತಂ ಗೃಹಮಿಂದ್ರಶ್ಚ ಗಚ್ಛತಂ |

ಏ ಸೂನೃತಾ ದದೃಶೇ ರೀಯತೇ ಘೃತಮಾ ಪೂರ್ಣಯಾ ನಿಯುತಾ

ಯಾಥೋ ಅಧ್ವರಮಿಂದ್ರಶ್ಚ ಯಾಥೋ ಅಧ್ವರಂ || ೭ ||

ಪದಸಾರ್ಥಃ

ಅತಿ | ವಾಯೋ ಇತಿ | ಸಸತಃ | ಯಾಹಿ | ಶಶ್ವತಃ | ಯತ್ರ | ಗ್ರಾನಾ | ವದತಿ | ತತ್ರ | ಗಚ್ಛತಂ

ಗೃಹಂ | ಇಂದ್ರಃ | ಚ | ಗಚ್ಛತಂ |

ಏ | ಸೂನೃತಾ | ದದೃಶೇ | ರೀಯತೇ | ಘೃತಂ | ಆ | ಪೂರ್ಣಯಾ | ನಿಯುತಾ | ಯಾಥಃ | ಅಧ್ವರಂ |

ಇಂದ್ರಃ | ಚ | | ಯಾಥಃ | ಅಧ್ವರಂ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ವಾಯೋ ತ್ವಂ ಸಸತ ಆಲಸ್ಯಾದಿನಾ ನಿದ್ರಾಂ ಕುರ್ವತಃ ಶಶ್ವತೋ ಬಹುನ್ಯಜಮಾನಾನ್ | ಶಶ್ವದಿತಿ ಬಹುನಾಮು ಶಶ್ವದ್ವಿಶ್ವಮಿತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಾಠಾತ್ | ಅತ್ಯತಿಕ್ರಮ್ಯೋಪೇಕ್ಷ್ಯಾಸ್ತದ್ಯಜ್ಞಂ ಯಾಹಿ | ಗಚ್ಛ | ಇಂದ್ರಶ್ಚ ತಥಾ ಕರೋತು | ತಂ ದೇಶಮಿತಿ ತಮಾಹ | ಯತ್ರ ಗ್ರಾನಾ ವದತಿ

ಯಸ್ಮಿನ್ನೇಶೇಭಿಷವಾರ್ಧಃ ಸಾಷಾಣಧ್ವನಿಃ ಶ್ರೂಯತೇ ತತ್ರ ಗಚ್ಛತಂ ತಂ ದೇಶಂ ಪ್ರತ್ಯಾಗಚ್ಛತಂ |
 ಗೃಹಂ ಯಜ್ಞಗೃಹಂ ಗಚ್ಛತಂ | ಪುನಃ ಸ್ಥಾನಮೇವ ವಿಶೇಷ್ಯತೇ | ಸೂನೃತಾ ಪ್ರಿಯತಥ್ಯಾತ್ಮಿಕಾ
 ಸ್ತುತಿರೂಸಾ ವಾಗ್ಮತ್ರ ವಿ ದದೃಶೇ ವಿಶೇಷೇಣ ದೃಶ್ಯತೇ | ಶ್ರೂಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ಗಚ್ಛತಂ |
 ಯತ್ರ ಚ ಘೃತಮತ್ಯಂತದೀಪ್ತಮಾಜ್ಯಂ ಹೋಮಾರ್ಥಂ ಗೃಹೀತಂ ರೀಯತೇ ಗಚ್ಛತಿ ಅಹವನೀಯಂ
 ಪ್ರತಿ ನೀಯತೇ || ರೀಜ್ ಸ್ರವಣೇ | ದಿನಾದಿತ್ವಾತ್ ಶೃನ್ || ತತ್ರ ಗಚ್ಛತಂ | ಗಮನಪ್ರಕಾರ ಏವ
 ವಿಶೇಷ್ಯತೇ | ಪೂರ್ಣಯಾ ಸಂಪೂರ್ಣಯಾ ಪುಷ್ಪಾಂಗಯಾ ನಿಯುತಾ || ಜಾತಾವೇಕವಚನಂ ||
 ನಿಯುಜ್ಜಾತ್ಯಾಧ್ವರಮಸ್ಮದೀಯಂ ಯಜ್ಞಮಾ ಯಾರ್ಥಃ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಪ್ರಯಾರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ಹೇ
 ನಾಯೋ ತ್ಸಮಿಂಪ್ರಶ್ನ ಯುನಾಮಧ್ವರಮಸ್ಮದೀಯಂ ಯಾಗಮಾ ಯಾರ್ಥಃ | ಸಹ್ಯವಾಗಚ್ಛತಂ |
 ತಥಾಸ್ಮಾಭಿರಸಿ ಸಹ್ಯವ ಗಚ್ಛತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ನಾಯೋ—ಎಲೈ ವಾಯುವೇ (ನೀನು) | ಸಸತಃ—ಆಲಸ್ಯದಿಂದ ನಿದ್ರಾಧೀನರಾದ | ಶತ್ಸತಃ—
 ಅನೇಕ ಜನ (ಯಜಮಾನ) ರನ್ನು | ಅತಿ—ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ | ಯಾಹಿ—(ನಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ) ಹೋಗು | ಇಂದ್ರಃ
 ಚ—ಇಂದ್ರನೂ ಕೂಡ (ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಡಲಿ) | ಯತ್ರ—ಯಾವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ | ಗ್ರಾವಾ—ಶಿಲೆಯು (ಸೋಮರಸ
 ನನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಶಿಲೆಗಳು) | ವದತಿ—ಧ್ವನಿಗೈಯುತ್ತವೆಯೋ | ತತ್ರ—ಆ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ | ಗಚ್ಛತಂ—(ನೀವಿಬ್ಬರೂ)
 ಹೋಗಿ | ಗೃಹಂ—ಯಾಗಗೃಹಕ್ಕೆ | ಗಚ್ಛತಂ—ಹೋಗಿ | ಸೂನೃತಾ—(ಯಾವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯವಾದ ಸ್ತುತಿ
 ರೂವ) ವಾಕ್ಯವು | ವಿ ದದೃಶೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆಯೋ (ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ) | ಘೃತಂ—(ಎಲ್ಲಿ) ಆಜ್ಞವು |
 ರೀಯತೇ—(ಹೋಮಾರ್ಥವಾಗಿ) ನೀತವಾಗುತ್ತದೆಯೋ (ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ) | ಪೂರ್ಣಯಾ—ಪುಷ್ಪವಾದ |
 ನಿಯುತಾ—ನಿಯುನ್ಮಾಮಕ (ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಸಹಿತರಾಗಿ) | ಅಧ್ವರಂ—ನಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ | ಆ ಯಾರ್ಥಃ—
 ಅಭಿಮುಖರಾಗಿ ಬನ್ನಿ | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | (ಹೇ ನಾಯೋ—ಎಲೈ ವಾಯುವೇ (ನೀನು) | ಇಂದ್ರಃ ಚ—
 ಇಂದ್ರನೂ ಕೂಡ | ಅಧ್ವರಂ—(ನಮ್ಮ) ಯಾಗಕ್ಕೆ | (ಆ) ಯಾರ್ಥಃ—ಅಲ್ಲಿಗೇ ಬನ್ನಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ವಾಯುವೇ, ಇಂದ್ರಸಹಿತನಾಗಿ ಆಲಸ್ಯದಿಂದ ನಿದ್ರಾಧೀನರಾದವರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, (ಸೋಮರಸವನ್ನು
 ಸಿದ್ಧಮಾಡುವ) ಶಿಲೆಗಳ ಧ್ವನಿಯಿರುವ ಮನೆಗೆ ಹೋಗು, ಇಂದ್ರವಾಯುಗಳೇ, (ಆ) ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ, (ಸ್ತುತಿರೂಪ
 ವಾದ) ಸತ್ಯವಾಕ್ಯ ಇರುವಕಡೆ ಹೋಗಿ, ಆಜ್ಞವು (ಅಗ್ನಿಗಭಿಮುಖವಾಗಿ) ಪ್ರವಹಿಸುವ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ; ಪುಷ್ಪವಾದ
 (ನಿಮ್ಮ) ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ; ಇಂದ್ರವಾಯುಗಳೇ, (ನೀವಿಬ್ಬರೂ) ಒಟ್ಟಾಗಿಯೇ
 (ನಮ್ಮ) ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಬನ್ನಿ.

English Translation.

Pass, (Vayu), by the many sleeping (worshippers), and go (with Indra)
 to the house where the stone resounds: Indra (and Vayu), go to that

dwelling, (go where) the (word of) truth is manifest, (go where) the butter flows; go both with well-fed horses to the sacrifice; Indra (and Vayu), repair to the sacrifice.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಇಲ್ಲಿ ನಾಯುವಿಗೂ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಸೋಮಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಆಹ್ವಾನವಿದೆ. ಮತ್ತು ಸೋಮಪಾನದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ ಅಕರ್ಷಕವಾದ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಯತ್ರ ಗ್ರಾವಾ ವದತಿ; ಯತ್ರ ಸೂನೃತಾ ವಿ ದದ್ಯತೇ; ಘೃತಂ ರೀಯತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣನೆಗಳಿಂದ ಸಿವಿಸಿದೆ.

ಯತ್ರ ಗ್ರಾವಾ ವದತಿ—ಎಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಶಿಲೆಗಳು ಮಾನವರ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತವೆಯೋ ಅಲ್ಲಿ ಎಂದು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಗ್ರಾವಗಳ ಅಕರ್ಷಕವಾದ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಗ್ರಾವಾ ವದತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು ಅಸಂಭವವಲ್ಲವೇ ಎಂಬ ಅಕಾಂಕ್ಷೆಗೆ ಸಾಯಣರು ತಮ್ಮ ಭಾಷ್ಯಭೂಮಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತೆಯ ಮೊದಲನೇ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಗ್ರಾವಗಳ ಶಬ್ದರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. (ಋ ಸಂ. ೧೦-೯೪).

ಪ್ರೈತೇ ವದಂತು ಪ್ರ ವಯಂ ವದಾಮು ಗ್ರಾವಭ್ಯೋ ವಾಚಂ ವದತಾ ವದಧ್ಯಃ |

ಯದದ್ರಯಃ ಪರ್ವತಾಃ ಸಾಕಮಾಶವಃ ಶ್ಲೋಕಂ ಘೋಷಂ ಭರಥೇಂದ್ರಾಯ ಸೋಮಿನಃ || ೧ ||

ಈ ಗ್ರಾವಗಳು ಅಭಿಷವರಬ್ಬವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ. ನಾವೂ ಸಹ ಈ ಗ್ರಾವವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸೋಣ. ಎಲೈ ಋಕ್ಪ್ರಾಕೃಗಳೇ ನೀವೂ ಸಹ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪಠಿಸಿ. ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡತಕ್ಕ ಗ್ರಾವಗಳೆಲ್ಲವೂ ಋಕ್ಪ್ರಾಕೃಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಶ್ರಾವ್ಯವಾದ ಘೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ.

ವಿತೇ ವದಂತಿ ಶತವತ್ಸಹಸ್ತವದಭಿ ಕ್ರಂದಂತಿ ಹರಿತೇಭಿರಾಸಭಿಃ |

ವಿಷ್ಟ್ವೇ ಗ್ರಾವಾಣಃ ಸುಕೃತಃ ಸುಕೃತ್ಯಯಾ ಹೋತುಶ್ಚಿತ್ಸುವೇ ಹವಿರದ್ಯಮಾಶತ || ೨ ||

ಶತಸಂಖ್ಯಾತರೂ, ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾತರೂ ಆದ ಮಾನವರು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವಾಗ ಶಬ್ದಮಾಡುವಂತೆ ಈ ಗ್ರಾವಗಳೂ ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ಸೋಮವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆ.

ವಿತೇ ವದಂತ್ಯವಿದನ್ನನಾ ಮಧು ಸ್ಯೊಂಬಯಂತೇ ಅಧಿ ಪಕ್ಷ ಆಮಿಷಿ |

ವೃಕ್ಷಸ್ಯ ಶಾಖಾಮರುಣಸ್ಯ ಬಸ್ತತಸ್ತೇ ಸೂಭರ್ವಾ ವೃಷಭಾಃ ಪ್ರೇಮರಾವಿಷುಃ || ೩ ||

ಅರುಣವರ್ಣದ ವೃಕ್ಷದ ಶಾಯಿಯನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವೃಷಭಗಳು ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತವೆಯೋ ಸಕ್ಷವಾದ ಮಾಂಸವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸತಕ್ಕ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತವೆಯೋ ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಗ್ರಾವಗಳೂ ಶಬ್ದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಬೃಹದ್ದದಂತಿ ಮದಿರೇಣ ಮಂದಿನೇಂದ್ರಂ ತ್ರೋತಂತೋಽವಿದನ್ನನಾ ಮಧು |

ಸಂರಭ್ಯಾ ಧೀರಾಃ ಸ್ವಸ್ಯ ಭಿರಂತಿಷುರಾಘೋಷಯಂತಃ ಪೃಥಿವೀಮುಪಶ್ವಿಭಿಃ || ೪ ||

ಮದಕಾರಕವಾದ ಸೋಮದಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಅಹ್ವಾನಿಸುತ್ತಾ ಬೃಹತ್ತಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ೨೦. ಆಘೋಷದಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನೇ ಲ್ಲಾ ತುಂಬುತ್ತಾ ಅಂಗುಲಿಗಳೊಡನೆ ಸರ್ತನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಉಗ್ರಾ ಇವ ಪ್ರವಹಂತೇ? ಸಮಾಯಮುಃ ಸಾಕಂ ಯುಕ್ತಾ ವೃಷಣೋ ಬಿಭ್ರತೋ ಧುರಃ |

ಯಚ್ಚೈಸಂತೋ ಜಗ್ರಸಾನಾ ಅರಾವಿಷುಃ ಶೃಣ್ವ ಏಷಾಂ ಪ್ರೋಥೋ ಅವತಾಮಿವ || ೨ ||

ಯಜ್ಞದ ನಿರ್ವಹಣದ ಭಾರವನ್ನು ವಹಿಸಿರತಕ್ಕ ಈ ಗ್ರಾವಗಳು ಸೋಮದ ಭಾರವನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ರಥವನ್ನು ಎಳೆಯುತ್ತಿರುವವು ಉಗ್ರವೂ ಆದ ಅಶ್ವಗಳು ತಮ್ಮ ಮುಖಗಳಿಂದ ಹೇಷಾರವವನ್ನು ಮಾಡುವಂತೆ ಇವು ಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಧ್ರುವಾ ಏವ ವಃ ಸಿತರೋ ಯುಗೇಯುಗೇ ಹ್ವೇಮಕಾಮಾಸಃ ಸದಸೋ ನ ಯುಂಜತೇ |

ಅಜುರ್ಯಾಸೋ ಹರಿಷಾಚೋ ಹರಿದ್ರವ ಆ ದ್ಯಾಂ ರನೇಣ ಪೃಥಿವೀಮಶುಶ್ರವು || ೧೨ ||

ಎಲೈ ಗ್ರಾವಗಳೇ, ಯುಗಗಳು ವೃತ್ಯಸ್ತವಾದರೂ ಸದ ಸಿಶ್ವಲನಾಗಿ ಸಂತಿರತಕ್ಕವೂ, ಸಿಮ್ನ, ಸಿತ್ಯಭೂತವೂ ಆದ ವರ್ವತಗಳು ದ್ಯಾವಾವೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಅಭಿಷವ ಶಬ್ದದಿಂದ ತುಂಬುತ್ತವೆ.

ಸುತೇ ಅಧ್ವರೇ ಅಥಿ ವಾಚಮುಕ್ರತಾಕ್ರೀಳಯೋ ನ ಮಾತರಂ ತುದಂತಃ |

ಏ ಷೂ ಮುಂಚಾ ಸುಷುವುಷೋ ಮನೀಷಾಂ ಏ ವರ್ತಂತಾಮದ್ರಯಶ್ಚಾಯಮಾನಾ || ೧೪ ||

ತಾಯಿಯನ್ನು ಪೀಡಿಸುತ್ತಾ ಮಕ್ಕಳು ಅಟವಾಡುವಾಗ ಯಾವ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತನೆಯೋ, ಮಾಗಿಯೇ ಗ್ರಾವಗಳೂ ಸಹ ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷಕಾರಕವಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುತ್ತವೆ. ಅತ್ಯಾಧಿಮಾಂಸ ಗ್ರಾವಗಳೂ ಸಹ ಮಾನವಾದಿಗಳನ್ನು ನುಸರಿಸಿ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಸೋಮವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಕರ್ತೃಗಳ ವಾಗಿರುವುದೂ ಆದ ತಮ್ಮ ಸ್ವಂತ ಭಾಷೆಯಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಹ್ವಾನವನ್ನೀಯುತ್ತಿರುವೆವೆಂದರ್ಥ. ಅದುವೇ ಆದ ಯತ್ರ ಗ್ರಾವಾ ವದತಿ ತತ್ರ ಗಚ್ಛತಂ ಎಂದು ವ್ಯಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಸೂನೃತಾ ಏ ದದೃಶೇ—ಸೂನೃತಾ ಎಂಬ ವದಕ್ಕೆ ಪ್ರಿಯತೆಥ್ಯಾತ್ಮಿಕಾ ಸ್ತುತಿರೂಪಾ ವಾಕ್ |

ಪ್ರಿಯವೂ ಸತ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದುದೂ ಆದ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಲ್ಲಿ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಸ್ತುತಿಯಿರುತ್ತದೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಗ್ರಾವದ ಸ್ತುತಿಯೂ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಸೋಮದ ಸ್ತುತಿಯೂ, ಮೂರನೆಯದಾಗಿ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳ ಸ್ತುತಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ.

ಆ ವ ಋಂಜಸ ಉರ್ಜಾಂ ವೃಷ್ಟಿಷ್ಟಿಂದ್ರಂ ಮರುತೋ ರೋದಸೀ ಅನಕ್ತನ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೬೬-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಸಿನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲೂ,

ಪ್ರ ವೋ ಗ್ರಾವಾಣಃ ಸವಿತಾ ದೇವಃ ಸುವತು ಧರ್ಮಣಾ | ಧೂರ್ಷು ಯುಜ್ಯಧ್ವಂ ಸುನುತ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೧೬೫-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಸಿನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲೂ,

ಅ ದೇದೇ ಗ್ರಾವಾಸ್ಯಧ್ವರಕ್ಯದ್ಧೇವೇಭ್ಯೋ ಗಂಭೀರಮಿಮಮಧ್ವರಂ ಕೃಧಿ |

(ತೈ. ಸಂ. ೧-೪-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಗ್ರಾವಸ್ತುತ್ವೆಂಬ ಋತ್ವಿಕ್ವಸಿಂಹ ಪರಿತವಾಗುವ ಗ್ರಾವದ ಸ್ತುತಿಯಿರುವುದು. ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ತುತಿಯು ಆಯಾ ಕಾಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ವು. ಇದರಂತೆಯೇ,

ಯತ್ತೇ ಸೋಮ ದಿವಿ ಜ್ಯೋತಿರ್ಯತ್ಯೈಥಿವ್ಯಾಂ ಯದುರಾವಂತರಿಹೇ. |

(ತೈ. ಸಂ. ೧-೪-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸೋಮದ ಸ್ತುತಿಯೂ,

ಅ ನಾಯೋ ಭೂಷ ಶುಚಿಸಾ ಉಪ ನಃ ಸಹಸ್ರಂ ತೇ ನಿಯುತೋ ವಿಶ್ವವಾರ |

(ತೈ. ಸಂ. ೧-೪-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ವಾಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ತುತಿಯೂ ಸಹ ಪರಿತವಾಗುವುದರಿಂದ ಸೋಮಗೃಹದಲ್ಲಿ ಸೂನ್ಯತಾ ವಿ ದದೃಶೇ ಎಂದು ಇಂದ್ರವಾಯುಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಘೃತಂ ರೀಯತೇ—ಹೋಮಾರ್ಥವಾಗಿ ಘೃತವು ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಮಾನವರಿಗೆ ಅಯುರ್ವರ್ಧಕ ವಾದುದೂ, ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಪುಷ್ಟಿಕರವಾದುದೂ ಆದ ಘೃತದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಅಂತಹ ಘೃತವೂ ಸಹ ಇಂದ್ರಾ ವಾಯುಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವುದೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಗ್ರಾವಾ ನದತಿ, ಸೂನ್ಯತಾ ವಿ ದದೃಶೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗ್ರಾವವು ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವಾಗ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಅ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹರ್ಷವಾಗುವಂತೆಯೂ, ದೇವತಾ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದಲೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹರ್ಷವುಂಟಾಗುವಂತೆಯೂ, ಆಹವನೀಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಘೃತವು ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗಲೂ ಸಹ ಅದೇ ಸಂತೋಷವುಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದು ಭಾವವು.

ಶಶ್ವತಃ—ಈ ಸದಸನ್ನು ಬಹು ನಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದೆ (ನಿ. ೩-೧). ಈ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಶಶ್ವತಃ ಎನ್ನುವು ದಕ್ಕೆ ಬಹೂನ್ ಯಜಮಾನಾನ್ ಎಂದರ್ಥವಾಡಿದೆ. ಕರ್ಮನಿಷ್ಕರಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತರು ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಶ್ರದ್ಧೆ ಯನ್ನು ತೋರಿಸುವವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ತಿರಸ್ಕಾರ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು ಋಕ್ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯ ಗಳಿಂದ ಬಹಳವಾಗಿ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ

ನೋ ಷು ಬ್ರಹ್ಮೇವ ತಂದ್ರಯುರ್ಭವೋ ವಾಜಾನಾಂ ಪತೇ | ಮತ್ಸ್ಯಾ ಸುತಸ್ಯ ಗೋಮತಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೯೨-೩೦)

ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ತವ್ಯನಿಷ್ಠರಾಗದೆ ಅಲಸರಾಗಿರುವ ಮಾನವರಂತೆ ನೀನೂ ಅಲಸನಾಗಬೇಡ ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅದೇ ತಿರಸ್ಕಾರ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಸಸತಃ ಶಶ್ವತಃ ಅತಿ ಯಾಹಿ ಅಲಸರಾಗಿ ಕರ್ತವ್ಯನಿಷ್ಠರಲ್ಲದೆ ಇರುವ ಅನೇಕರನ್ನು ಅಲಪ್ತಿಸಿ, ಅವರಲ್ಲಿ ದಯವಿಡದೆ, ನಮ್ಮ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಬಂದುಬಿಡು ಎಂದು ವಾಯುವನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಕರ್ಮವಾಡದಿರುವ ಯಜಮಾನರಲ್ಲಿ ತಿರಸ್ಕಾರವನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ.

॥ ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ಸಸತಃ—ಷಸ ಸ್ತನ್ನೇ. ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರುದೇಶ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ನುನ್ ರಹಿತವಾದ ಶತ್ರುವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ **ಶತುರನುಮೋ ನದ್ಯ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬ ೧-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವದತಿ—ನದ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ನಾಚಿ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಯತ್ರ ಎಂಬುದರ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಗಚ್ಛತಂ—ರೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತನಾದೇಶ. ಇಷುಗಮಿಯಮಾಂ ಛಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಛಕಾರಾದೇಶ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದದ್ಯಶೇ—ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕ ವಚನಾಂತರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರೀಯತೇ—ರೀಜ್ ನ್ರವಣೇ. ಧಾತು. ದಿವಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶ್ಯನ್ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾ ದಿರ್ನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಯುತಾ—ನಾಯುವಿನ ಕುದುರೆಗಳು ಅನೇಕಗಳಾದರೂ ಜಾತಿನಾಚಕ ಪದವಾದುದರಿಂದ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಯಾಥಃ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

~*~*~

॥ ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ॥

ಅತ್ರಾಹ ತದ್ವಹೇಥೇ ನುಧ್ವ ಆಹುತಿಂ ಯಮುಶ್ವತ್ಥಮುಪತಿಷ್ಠಂತ ಜಾಯ-

ವೋಽಸ್ಮೇ ತೇ ಸಂತು ಜಾಯವಃ |

ಸಾಕಂ ಗಾವಃ ಸುವತೇ ಪಚ್ಯತೇ ಯವೋ ನ ತೇ ವಾಯು ಉಪ ದಸ್ಯಂತಿ

ಧೇನವೋ ನಾಪ ದಸ್ಯಂತಿ ಧೇನವಃ || ೮ ||

|| ಸ್ತೋತ್ರಂ ||

ಅತ್ರ | ಅಹ | ತತ್ | ವಹೇಥೇ ಇತಿ | ಮಧ್ವಃ | ಆಹುತಿಂ | ಯಂ | ಅಶ್ವತ್ಥಂ | ಉಪ್ಪತಿಷ್ಠಂತೆ |
 ಜಾಯಮಃ | ಅಸ್ಮೇ ಇತಿ | ತೇ | ಸಂತು | ಜಾಯಮಃ |
 ಸಾಕಂ | ಗಾವಃ | ಸುವತೇ | ಪಚ್ಯತೇ | ಯಮಃ | ನ | ತೇ | ವಾಯೋ ಇತಿ | ಉಪ | ದಸ್ಯಂತಿ |
 ಧೇನವಃ | ನ | ಅಪ | ದಸ್ಯಂತಿ | ಧೇನವಃ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರವಾಯೂ ಅತ್ರಾಹಾಸ್ಮಿನ್ನೇವ ಯಜ್ಞೇ || ಅಹೇತಿ ವಿನಿಗ್ರಹಾರ್ಥಯಃ || ಮಧ್ವೋ ಮಧುರಸ್ಯ ಮಧುಸದೃಶಸ್ಯ ವಾ ತತ್ ತಸ್ಯಾಹುತಿಂ ಪ್ರದೇಯದ್ರವ್ಯಂ ವಹೇಥೇ | ಧಾರಯತಂ | ಯಂ ಸೋಮಮಶ್ವತ್ಥಂ ಸರ್ವತಾದಿವ್ಯಾಪ್ತಿಪ್ರದೇಶೇ ಸ್ಥಿತಂ ಜಾಯಮೋ ಜೇತಾರೋ ಯಜಮಾನಾ ಉಪತಿಷ್ಠಂತೆ ಉಪೇತ್ಯ ತಿಷ್ಠಂತಿ ಕ್ರಿಯಾದ್ಯರ್ಥಂ | ಕಿಂಚಾಸ್ಮೇ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಸಂಬಂಧಿನೋ ಜಾಯಮೋ ಜೇತಾರಃ ಕರ್ಮನಿರ್ವಹಿತಾರಸ್ತು ಋತ್ವಿಜಃ ಸಂತು | ಸಮರ್ಥಾ ಭವಂತು | ಯಜ್ಞಂ ನಿರ್ವಹಂತಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ತೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಃ ಪ್ರಯೋಗಕುಶಲಾ ಜಾಯಮೋ ಜೇತಾರ ಋತ್ವಿಜೋಽಸ್ಮೇ ಸಂತು ನಾನ್ಯಸ್ಯ | ಅತ್ರ ವಹೇಥೇ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ಕೋಽತ್ರ ನಿಶೇಷ ಇತಿ ತತ್ರಾಹ | ಹೇ ಇಂದ್ರವಾಯೂ ಅಸ್ಮಿನ್ಯಜ್ಞೇ ಗಾವೋ ಧೇನವಃ ಸಾಕಂ ಸಹ್ಯವ ಸುವತೇ | ಯುಷ್ಮದರ್ಥಮೇವ ಪ್ರೀರಮುತ್ಪಾದಯಂತಿ | ದೋಗ್ಧ್ಯೋ ಭವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಗಾವಃ ಸಾಕಂ ಸಹ್ಯವ ಸುವತೇ | ಅಪತ್ಯಮುತ್ಪಾದಯಂತಿ ತ್ವದ್ಗೋ-ಹನಾರ್ಥಂ || ಆದಾದಿಕಃ | ಋತ್ವಾತ್ವಾತ್ಯನುದಾತ್ತೇದಿತಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ || ಕಿಂಚಿ ಯಮಃ | ಜಾತಾವೇಕವಚನಂ | ಉಪಲಕ್ಷಣಮೇತತ್ | ಯನಾದಿಭಿಃ ಪುರೋಡಾಶಾದಿಕಂ ಪಚ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ಹೇ ವಾಯೋ ಇಂದ್ರ ಚ ಯತೋ ಗಾವ ಏವಂ ಸುವತೇ ಅತಸ್ತೇ ತ್ವದರ್ಥಾ ಧೇನವೋ ನೋಪ ದಸ್ಯಂತಿ | ನೋಪಕ್ಷೀಣಾ ಭವಂತಿ | ರೋಗಾದಿನಾ ಕೃಶಾ ನ ಭವಂತಿ | ನ ಕೇವಲಮನುಪಕ್ಷೀಣಾಃ ಕಿಂತು ಧೇನವೋ ಯುಷ್ಮತ್ತೀಣಯಿತ್ಯೋ ಗಾವೋ ನಾಪ ದಸ್ಯಂತಿ | ಚಾರಾದ್ಯುಪಹಾರೈರುಪಕ್ಷೀಣಾ ನಷ್ಟಾ ನ ಭವಂತಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರವಾಯೂ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರವಾಯುಗಳೇ (ನೀವಿಬ್ಬರು) | ಜಾಯಮಃ—ಜಯಶೀಲರಾದ ಯಜಮಾನರು | ಅಶ್ವತ್ಥಂ—ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿರುವ | ಯಾ—ಯಾವ ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಉಪತಿಷ್ಠಂತೆ—ಸಮಾಪಿಸಿ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೋ | ಅತ್ರ ಅಹ—ಈ ಯಜ್ಞ ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿಯೇ | ಮಧ್ವಃ—ಮಧುರವಾದ | ತತ್—ಆ ಸೋಮರಸದ | ಆಹುತಿಂ—ಆಹುತಿಯನ್ನು | ವಹೇಥೇ—ಸ್ವೀಕರಿಸಿ | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | ಅಸ್ಮೇ—ನಮ್ಮವರಾದ | ಜಾಯಮಃ—ಸಮರ್ಥರಾದ (ಕರ್ಮನಿರ್ವಾಹಕರಾದ) | ತೇ—ಆ ಋತ್ವಿಜರು | ಸಂತು—(ಸಮರ್ಥ) ರಾಗಲಿ (ಅಧವಾ) | ಜಾಯಮಃ—ಸಮರ್ಥರಾದ | ತೇ—ಆ ಋತ್ವಿಜರು | ಅಸ್ಮೇ—

ನಮಗೋಸ್ತರ | ಸಂತು—ಇರಲಿ |] (ಹೇ ಇಂದ್ರವಾಯೋ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರವಾಯುಗಳೇ | ಇಹ ಈ ಯಜ್ಞದ್ವಯಃ) |
 ಗಾವಃ—ಗೋವುಗಳು | ಸಾಕಂ—(ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೆ) ಒಟ್ಟಾಗಿಯೇ | ಸುವತೇ—(ಹಾಲು ಕರೆಯುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ)
 ಕರುಹಾಕುತ್ವವೇ, [ಅಥವಾ | ಗಾವಃ—ಗೋವುಗಳು | ಸಾಕಂ—ಒಟ್ಟಾಗಿಯೇ | ಸುವತೇ—(ನಿಮಗೆ ಹಾಲು
 ಒದಗಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ) ಕರುಹಾಕುತ್ವವೇ |] (ಕಿಂಚಿ ಇಹ—ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿ) | ಯವಃ—ಯವಧಾನ್ಯವು |
 ಪಚ್ಯತೇ—(ಪುರೋಡಾಶಾದಿಗೋಸ್ತರ) ವಾಕಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ | ಹೇ ವಾಯೋ (ಇಂದ್ರ)—ಎಲೈ ವಾಯು
 ಮತ್ತು ಇಂದ್ರರೇ | ತೇ—ನಿಮ್ಮ ಉದ್ದಿಶ್ಯಕವಾಗಿರುವ | ಧೇನವಃ—ಗೋವುಗಳು | ನ ಉಪ ದಸ್ಯಂತಿ
 (ರೋಗಾದಿಗಳಿಂದ) ಸ್ವೇಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ) | ಧೇನವಃ—ನಿಮಗೆ ಪ್ರೀತಿಯನಕವಾದ ಈ ಗೋವುಗಳು |
 ನ ಆಪ ದಸ್ಯಂತಿ—(ಚೋರಾದಿಗಳಿಂದ) ಅನಹೃತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಜಯಶಾಲಿಗಳಾದ ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳು, ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷದ ಸುತ್ತಲೂ ನಿಂತಿದ್ದಾರೆ, ಇಂಥ ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿರುವ
 ಮಧುರವಾದ ಸೋಮರಸದ ಆಹುತಿಯನ್ನು ಎಲೈ ಇಂದ್ರವಾಯುಗಳೇ, ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ಇತ್ಯುಜರು
 ನಮಗೋಸ್ತರ ಯಾಗನಿರ್ವಹಣಸಮರ್ಥರಾಗಿರಲಿ, ಇಲ್ಲಿ ಗೋವುಗಳು ನಿಮಗೆ ಹಾಲು ಒದಗಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ
 ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ವ್ರತವಿಸುತ್ತವೆ, ಯವಧಾನ್ಯವು ವಾಕಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ, ನಿಮಗಾಗಿ ನಿಯಮಿತವಾಗಿರುವ ಈ ಗೋವು
 ಗಳು ರೋಗಾದಿಗಳಿಂದ ಸ್ವೇಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ, ಚೋರಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಅನಹೃತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

English Translation

Then, accept the libations of the sweet juice at the sacrifice in which
 the triumphant priests stand round the rock-born (plant) may they ever be
 victorious for us: (for you) together the ccws distil (their milk); the
 (offering of) barley is dressed; and never for you, (Vayu), will the cows
 grow meagre; never will the cows be carried off (by thieves).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಜಾಯವಃ ಅಶ್ವತ್ಥಂ ಯಂ ಉಪದಿಸ್ಯಂತ— ಜಯಶಾಲಿಗಳಾದ ಯಜಮಾನರು ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷದ
 ಸೋಮವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವಂತೆ ಎನ್ನುವಾಗ ಇಲ್ಲಿ ಅಶ್ವತ್ಥಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯನ್ನು
 ಮಾಡಿಲ್ಲ. ಪರ್ವತಾದಿನ್ಯಾಪ್ತಪ್ರದೇಶೇ ಸ್ಥಿತಂ ಎಂದು ಅವರು ಮಾಡಿರುವ ವಿವರಣೆಯು ಒರದವಾಗಿಲ್ಲ. ಅಶ್ವತ್ಥ
 ವೃಕ್ಷವೆಂದು ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿಯೇ ಹೇಳಿದರೆ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು. ಪ್ರಾಯಶಃ ಸೋಮಲತೆಯು ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷವನ್ನು
 ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಬೆಳೆಯುವುದರಿಂದ ಈ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರಬಹುದು. ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷವೆಂದಾಗಲಿ, ಆ ವೃಕ್ಷದಿಂದ
 ಮಾಡಿದ ವಾತ್ರೆಯೆಂದಾಗಲಿ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಆಗ ಜಯಕ್ಕೂ, ಅಶ್ವತ್ಥಕ್ಕೂ ವಾದ ಸೋಮ
 ರಸಕ್ಕೂ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವು ವಿಶದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಥ ಯದಾಶ್ವತ್ಥಾನಿ ತೇಜಸೋ ವಾ ಏಷ ವನಸ್ಪತಿರಜಾಯತ ಯಗಶ್ವತ್ಥಃ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಂ ವಾ
 ಏತದ್ವನಸ್ಪತೀನಾಂ ತೇಜ ಏವಾಸ್ಮಿಂಸ್ತತ್ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಂ ಚಿ ವನಸ್ಪತೀನಾಂ ಹತ್ತ್ರೇ ದಧಾತಿ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೭-೩೨)

ಅಶ್ವತ್ಥವು ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದು ವನಸ್ಪತಿಗಳಿಗಲ್ಲ ಇದೇ ಪ್ರಭುವು. ಮತ್ತು ಕ್ಷಾತ್ರತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ಆಧಾರ
 ವಾಗಿದೆ-

ಏತಾನ್ಯಸ್ಯ ಪುರಸ್ತಾದುಪಕ್ಷ್ಯಪ್ತಾನಿ ಭವಂತೈಫ ಸೋಮಂ ರಾಜಾನಂ ಕ್ರೀಣಂತಿ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೭-೩೨)

ಅಶ್ವತ್ಥಾದಿಗಳ ಆವಯವಗಳು (ಪಾತ್ರಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದವು) ಸಂಪಾದಿತವಾದನಂತರ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗಾಗಿ ಅಷ್ಟಯುಗವು ಸೋಮವನ್ನು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ, ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಕ್ಷಾತ್ರತೇಜಸ್ವಿಗೂ ಮತ್ತು ಅಶ್ವತ್ಥಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ ತೃತೀಯಸ್ಯಾಮಿತೋ ದಿವಿ ತದೈರಂ ಮದೀಯಂ ಸರಸ್ತದತ್ಸತ್ಥಃ ಸೋಮಸವನ-
ಸ್ತದಸರಾಜಿತಾ ಪೂರ್ವಹೃಣಃ ಪ್ರಭುವಿಮಿತಂ ಹಿರಣ್ಮಯಂ |

(ಛಾ. ಉ. ೮-೫-೫)

ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸುರಸುವ ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷವಿರುವುದೆಂದು ಛಾಂದೋಗ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಪರ್ವತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷಗಳನ್ನಾರೈಸಿರುವ ಸೋಮಲತೆಗಳ ರಸಗಳು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಜಯವನ್ನು ಆಸೇಕ್ಷಿಸತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನು ಈ ಸೋಮರಸವನ್ನರ್ಪಿಸಿ, ಯಜ್ಞಮಾಡಿ ತಾನೂ ಸಹ ಈ ರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಬೇಕು.

ಜಾಯೇವಃ—ಎಂಬ ಪದವು ಧ್ವಿರುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಪದಕ್ಕೆ ಜಯವನ್ನು ಆಸೇಕ್ಷಿಸುವ ಯಜಮಾನರೆಂದೂ, ಎರಡನೆಯ ಪದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿ ಜಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಸುತ್ಥಿಕ್ಕುಗಳೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

ಸಾಕಂ ಗಾವಃ ಸುವತೇ—ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರವಾಯುಗಳು ಗೋವುಗಳ ಪಾಲಕರೆಂದೂ, ಅವರಿಗಾಗಿ ಗೋವುಗಳು ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಕ್ಷೀರಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದೆಂದೂ, ಅವರ ರಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಅವುಗಳು ನ್ಯಾಧಿರಹಿತವಾಗಿ ಕ್ಷೇಮವಾಗಿರುವುವೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ.

ಯದಾಹ ನಿಯುದ್ಧಿರ್ವಾಯವಿಹ ತಾ ವಿಮುಂಚೇತಿ ಸತವೋ ವೈ ನಿಯುತಸ್ತತ್ಪಶುಭಿರೇವೈತ-
ತ್ಪಾತ್ರಾಣಿ ವಿಮುಚ್ಯಂತೇ |

(ಠ ಬ್ರಾ. ೪-೪-೧-೧೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಾಯುವಿನೊಡನೆ ಸತತವಾಗಿ ಸಾಹಚರ್ಯವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರತಕ್ಕ ನಿಯುತಗಳೇ ಪಶುಗಳೆಂದು ಪೇಳಿ ವಾಯುವು ಸರ್ವಪಶುಗಳಿಗೂ ಪಾಲಕನೆಂದೂ ಪ್ರಭುವೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ

ದೂಣಾಶಂ ಸಖ್ಯಂ ತವ ಗೌರಸಿ ವೀರ ಗಮ್ಯತೇ | ಅಶ್ನೋ ಆತ್ಪಾಯತೇ ಭವ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೪೫-೨೬)

ಗೋವನ್ನು ಆಸೇಕ್ಷಿಸಿದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಇಂದ್ರನೇ ಗೋರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ, ಅಶ್ವವನ್ನು ಪೇಕ್ಷಿಸಿದವನಿಗೆ ಅಶ್ವರೂಪ ದಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದು ಅವನಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರವಾಯುಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಸುರಕ್ಷಿತಗಳಾದ ಗೋಸಂಪತ್ತನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದೆಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ಐಂದ್ರವಾಯವಸ್ತವದ ಉಪಸಂಹಾರ :-

ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ವಾಯುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಸೋಮರಸದ ಅರ್ಪಣೆಗೆ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಇತ್ತಿದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸೋಮವನ್ನು ತರುವುದು, ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವುದು ಮತ್ತು ವಿಘ್ನುತ್ವವಾದ ಆಯಾ ಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಸೇರಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಆಹುತಿರೂಪದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವುದು ಈ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಮೂರು ವಿಭಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅದಕ್ಕೆ **ಉಪಾಂಶುಗ್ರಹ, ಅಂತರ್ಯಾಮಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಐಂದ್ರವಾಯವಗ್ರಹ** ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಉಪಾಂಶುಸವನವು ಮಹಾಭಿಷವಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾದುದು. ಇದರಿಂದ ಉಪಾಂಶುಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಸೋಮ ರಸವು ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಧ್ವರ್ಯು, ಪ್ರತಿಪ್ರಸ್ಥಾತೃ, ಉನ್ನೇತೃ ಇವರುಗಳಿಂದ ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟ ರಸವು ಅಧವಸನೀಯ ಪಾತ್ರೆಗೆ ಸುರಿಯಲ್ಪಟ್ಟು ಅಲ್ಲಿರುವ ವಸತೀವರಿಯೊಡನೆ ಮಿಶ್ರಿತವಾಗಿ ಅನಂತರ ದಶಾಸುಪಿತೃದ ಮೂಲಕ ಪೂತಭೃತ್ತಿಂಬ ಪಾತ್ರೆಗೆ ಸುರಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಈ ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಉಪಾಂಶುಗ್ರಹ, ಅಂತರ್ಯಾಮಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಐಂದ್ರವಾಯವಗ್ರಹ ಇವುಗಳ ಪ್ರಭಾವವನ್ನೂ ಮಹತ್ವವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೫, ೫ ನೇ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ **ಅದ್ರಿಭಿಃ ಸುತಾನಾಂ** ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ **ಉಪಾಂಶು-ಸವನೇಂಬ** ವಿಧಿಯಿಂದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಈ ಕ್ರಮವನ್ನು ಏಳು ಭಾಗಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. [ತೈ. ಸಂ. ೧-೪-೧] ಅದರ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ತೈ. ಸಂ. ೬-೪-೪ ರಿಂದ ೬ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

೧. **ಆ ದೇವೇ ಗ್ರಾವಾಸ್ಯಧ್ವರಕೃತ್**—(ತೈ. ಸಂ. ೧-೪-೧) ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಗ್ರಾವವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವಾಗ ಋತ್ವಿಕ್ತೆಗೆ ದೈವೀಶಕ್ತಿಯು ವ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದೆಂಬ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಆರನೆಯ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತಲಿಸಿದೆ.

ದೇವಸ್ಯ ತ್ವಾ ಸವಿತುಃ ಪ್ರಸವ ಇತಿ ಗ್ರಾನಾಣಿನಾದತ್ತೇ ಪ್ರಸೂತ್ಯಾ ಅಶ್ವಿನೋರ್ಬಾಹುಭ್ಯಾ-

ಮಿತ್ಯಾಹಾಶ್ವಿನೌ ಹಿ ದೇವಾನಾಮಧ್ವರೂ ಆಸ್ತಾಂ ಪೂಷ್ಣೋ ಹಸ್ತಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯಾಹ ಯತ್ಕೃ ||

(ತೈ. ಸಂ. ೬-೪-೪-೧)

ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ದೇವತೆಗಳ ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳು. ಆದುದರಿಂದ ಅವರ ಬಾಹುಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದಲೂ, ಆವಲಂಬನಕ್ಕಾಗಿ ಪೂಷನ ಸಹಾಯದಿಂದಲೂ ಸಹ “ಸವಿತೃವಿನ ಪ್ರೇರಣೆಯ ಮೇರೆ” (ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ) ಗ್ರಾವವನ್ನು ಅಧ್ವರ್ಯುವು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯುತ್ತಾನೆ.

೨ **ಇಂದ್ರಾಯ ತ್ವಾ**— ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಸೋಮವನ್ನು ಆಳಿಯುತ್ತಾನೆ.

ಸತವೋ ವೈ ಸೋಮೋ ವ್ಯಾನ ಉಪಾಗಂಶುಸವನೋ ಯದುಪಾಗಂಶುಸವನಮಭಿ-

ಮಿಮೀತೇ ವ್ಯಾನಮೇವ ಸಶುಷು ದಧಾತೀಂದ್ರಾಯ ತ್ವೇಂದ್ರಾಯ ತ್ವೇತಿ ಮಿಮೀತ

ಇಂದ್ರಾಯ ಹಿ ಸೋಮ ಆ ಹ್ರಿಯತೇ ಪಂಚಕೃತ್ನೋ ಯಜುಷಾ ಮಿಮೀತೇ

ಪಂಚಾಕ್ಷರಾ ಪಂಕ್ತಿಃ ಪಾಂಕ್ತೋ ಯಜ್ಞೋ ಯಜ್ಞಮೇವಾವರುಂಧೇ ಪಂಚಕೃತ್ಸಸ್ತೋಂ

ದಶ ಸಂಪದ್ಯಂತೇ ದಶಾಕ್ಷರಾ ವಿರಾಡನ್ನಂ ವಿರಾಡ್ವಿರಾಜ್ಯವಾನ್ಮಾದ್ಯಮವರುಂಧೇ |

(ತೈ. ಸಂ. ೬-೪-೪ ೧, ೨)

ಸೋಮುರೇ ವರುವು. ಉಪಾಂರುಸವನವೇ (ಗ್ರಾಸವು)ವ್ಯಾನವು. ಇದರಿಂದ ಅಳಿಯುವುದರಿಂದ ಪರುಗಳಿಗೂ ವ್ಯಾನವನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತಾನೆ ಸೋಮವು ಉಂತ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ “ ಇಂದ್ರಾಯ ತ್ವಾ ” (ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ) ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಐದು ಸಲ ಅಳಿಯುತ್ತಾನೆ. ಸಂಚಾಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಸಾಂಕ್ತವೇ ಯಜ್ಞವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವನು ಯಜ್ಞದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ನಿಶ್ಚಬ್ಧವಾಗಿ ಐದು ಸಲ ಅಳಿಯುತ್ತಾನೆ. ಈ ಪ್ರಮಾಣವು ದಶಸಂಯ್ಕೆಗೆ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಹತ್ತಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ವಿರಾಟೇ ಅನ್ನವು ಅದುದರಿಂದ ವಿರಾಟೈಸಿಂದ ಅನ್ನವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ.

೩. ಶ್ವಾತಾಃ ಸ್ಥ ವೃತ್ರತುರಃ - ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಉದಕವನ್ನು ಪೋಷಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಶ್ವಾತಾಃ ಸ್ಥ ವೃತ್ರತುರ ಇತ್ಯಾಹೈಷ ವಾ ಅಪಾಗ್ಂ ಸೋಮುಪೀಥೋ ಯ ಏವಂ ನೇದ ನಾಸ್ವಸ್ತಿರ್ಮಾಚ್ಛತಿ

ಇದು ಉದಕಗಳ ಸೋಮಪಾನವು. ಈ ಉದಕಗಳ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದವನಿಗೆ ಸೇರಿನಲ್ಲಿ ನಾಶವಿಲ್ಲ.

೪. ಯತ್ರೇ ಸೋಮ ದಿವಿ ಜ್ಯೋತಿಃ—ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಉದಕದೊಡನೆ ಸೋಮವನ್ನು ಮಿತ್ರ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಯತ್ರೇ ಸೋಮ ದಿವಿ ಜ್ಯೋತಿರಿತ್ಯಾಹೈಭ್ಯ ಏವೈನಂ ಲೋಕೇಭ್ಯಃ ಸಂ ಭರತಿ |

(ತೈ. ಸಂ. ೬-೪-೪-೨)

“ ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥವಾದ ನಿನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನೊಡನೆ ” ಎಂದು ಜಪಿಸಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ಸೋಮವನ್ನು ಶೇಖರಿಸುತ್ತಾನೆ.

೫. ಧಿಷಣೇ ವೀಡೂ ಸತೀ—ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಫಲಕಗಳನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಿಸುತ್ತಾನೆ.

೬. ಪ್ರಾಗಸಾಕ್—ಎಂಬುದು ನಿಗ್ರಾಭವಿಧಿಯು, ಇದನ್ನು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಸೋಮೋ ವೈ ರಾಜಾ ದಿಶೋಽಭ್ಯಧ್ಯಾಯತ್ಸ ದಿಶೋಽನು ಪ್ರಾವಿಶತ್ಪ್ರಾಗಸಾಗುದಗಧರಾಗಿತ್ಯಾಹ ದಿಗ್ಭೃ ಏವೈನಗ್ಂ ಸಂಭರತ್ಯಥೋ ದಿಶ ಏನಾಸ್ಮಾ ಅವ ರುಂಧೇಽಂಬ ನಿಷ್ವರೇತ್ಯಾಹ ಕಾಮುಕಾ ಏನಗ್ಂ ಸ್ತ್ರೀಯೋ ಭವಂತಿ ಯ ಏವಂ ನೇದ ||

ಸಂ ೬-೪-೪-೩)

ಸೋಮರಾಜನು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸಿದನು “ ಪುರಸ್ತಾತ್, ಪಶ್ಚಾತ್, ಉರ್ಧ್ವಂ, ಅಧಃ ” ಎಂದು ಉಚ್ಚರಿಸಿ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ಸೋಮವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ “ ಅಂಬ ನಿಷ್ವರ (ಮಾತೆಯೇ ಹೊರಕ್ಕೆ ಸರಿದು ಬಾ) ” ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಸ್ತ್ರೀಯರ ಕಾಮುಕತ್ವ ಪಾತ್ರನಾಗುತ್ತಾನೆ.

೭. ಯತ್ರೇ ಸೋಮಾದಾಭ್ಯಂ—ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತಿಪ್ರಸ್ಥಾತ್ಯವು ಸೋಮಲತೆಗಳನ್ನು ಕೆಳಗಿಡುತ್ತಾನೆ.

ಯತ್ರೇ ಸೋಮಾದಾಭ್ಯಂ ನಾಮ ಜಾಗ್ರವೀತ್ಯಾಹೈಷ ವೈ ಸೋಮಸ್ಯ ಸೋಮಸಥೋ ಯ ಏವಂ ನೇದ ನ ಸೌಮ್ಯಾರ್ಮಾರ್ಥಿ ಮಾರ್ಥಿ ಘ್ನಂತಿ ವಾ ಏತತ್ಸೋಮಂ ಯದಭಿಷುಣ್ಣಂತ್ಯಗ್ಂ ಶೂನಪ ಗೃಹ್ಣಾತಿ ತ್ರಾಯತ ಏವೈನಂ ಪ್ರಾಣಾ ವಾ ಅಗ್ಂಶವಃ ಪತವಃ ಸೋಮೋಽಗ್ಂ

ಶೂನ್ಯನರಸಿ ಸೃಜತಿ ಪ್ರಾಣಾನೇವ ಪಶುಷು ದಧಾತಿ ದ್ವಾದ್ವಾವಸಿ ಸೃಜತಿ ತಸ್ಮಾದ್ವಾದ್ವಾಪ್ರಾಣಾಃ

(ಶ್ರೀ. ಸಂ. ೬-೪-೪ ೩, ೨)

“ಯತ್ತೇ ಸೋಮಾದಾಭ್ಯಂ ನಾಮ ಜಾಗೃವಿ” (ದೋಷರಹಿತವಾದುದೂ, ಪ್ರಬುದ್ಧವಾದುದೂ ಆದ ಸೋಮನೇ) ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ವರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇದು ಸೋಮರಾಜನಿಗೆ ಸೋಮಪಾನವು. ಈ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದವನಿಗೆ ಸೋಮನಿಂದ ನಾಶವಿಲ್ಲವು ಸೋಮನನ್ನು ಹಿಂಡಿದರೆ ಅವನನ್ನು ಕೊಂದಂತೆ. ಅವನು (ಪ್ರತಿ ಪ್ರಾಣಾತ್ಮವು) ಲತೆಗಳನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಇಡುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅವನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ ಸೋಮದ ಅಂಶಗಳೇ ಪ್ರಾಣಗಳು. ಸೋಮನೇ ವಶುಗಳು. ಅಂಶಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿದವೇ ಕೆಳಗಿಟ್ಟಾಗ ಪಶುಗಳಿಗೆ ಅವನು ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಂತೆ. ಎರಡೆರಡಾಗಿ ಅವುಗಳನ್ನು (ಅಂಶಗಳನ್ನು) ಕೆಳಗಿಡುವುದರಿಂದ ಮುದ್ದು ಪ್ರಾಣಗಳೂ ದ್ವಂದ್ವ ರೂಪದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುತ್ತವೆ.

ಉಪಾಂಶುಗ್ರಹದ ಮಹಿಮೆ :—

ಉಪಾಂಶುವನದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿರುವಂತೆ ವರ್ಣಿಸಿ ಅನಂತರ ಉಪಾಂಶುಗ್ರಹದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ (ಶ್ರೀ. ಸಂ. ೬-೪-೫) ಇದು ಶ್ರೀ ಸಂ. ೧-೪-೨ ನೇ ಸ್ತಂಭದ ವಿವರಣೆಯು.

೧. ವಾಚಸ್ಪತಯೇ ಪವಸ್ವ ವಾಜಿನ್—ಈ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಅಧ್ವರ್ಯುವು ಸೋಮವನ್ನು ಪಾತ್ರೆಯೊಳಕ್ಕೆ ಸುರಿಯುತ್ತಾನೆ.

ಪಾಣೋ ವಾ ಏಷ ಯದಪಾಗ್ಂಶುಯಮಪಾಗ್ಂಶುಗ್ರಾ ಗ್ರಹಾ ಗೃಹ್ಯಂತೇ ಪ್ರಾಣಮೇವಾನು ಪ್ರಯಂತ್ಯರುಣೇ ಹ ಸ್ವಾಹಾಪವೇತಿಃ ಸಾತ್ರೇಸವನ ಏವಾಹಂ ಯಜ್ಞಗ್ಂ ಸಗ್ಗ್ಂ ಸ್ಥಾಪ-ಯಾಮಿ ತೇನ. ತತಃ ಸಗ್ಗ್ಂ ಸ್ಥಿತೇನ ಚರಾಮೀತ್ಯಷ್ಟಾ ಕೃತ್ವೋಗ್ರೇಗ್ರಾಭಿ ಪುಣೋತ್ಯಷ್ಟಾಕ್ಷರಾ ಗಾಯತ್ರೀ ಗಾಯತ್ರಂ ಪ್ರಾತಃಸವನಂ ಪ್ರಾತಃಸವನಮೇವ ತೇನಾಪೋತ್ಯೇಕಾದಶಕೃತ್ವೋ ದ್ವಿತೀಯಮೇಕಾದಶಾಕ್ಷರಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಂ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಗ್ಂ ಸವನಂ ಮಾಧ್ಯಂದಿನ-ಮೇವ ಸವನಂ ತೇನಾಪೋತಿ ದ್ವಾದಶಕೃತ್ವಸ್ತೃತೀಯಂ ದ್ವಾದಶಾಕ್ಷರಾ ಜಗತೀ ಜಾಗತಂ ತೃತೀಯಸವನಂ ತೃತೀಯಸವನಮೇವ ತೇನಾಪೋತ್ಯೇತಾಗ್ಂ ಹ ವಾವ ಸ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸಗ್ಗ್ಂ ಸ್ಥಿತಿಮುನಾಚಾಸ್ತಂದಾಯಾಸ್ತನ್ನಗ್ಂ ಹಿ ತದ್ಯದ್ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸಗ್ಗ್ಂ ಸ್ಥಿತಸ್ಯಾಸ್ತಂದತಿ ||

(ಶ್ರೀ. ಸಂ. ೬-೪-೫. ೧, ೨)

ಉಪಾಂಶುವು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಣರೂಪವಾದುದು. ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಉಪಾಂಶುಗ್ರಹವನ್ನು ಗ್ರಹಣಮಾಡಿದರೆ ಪ್ರಾಣವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿದಂತೆ. “ಪ್ರಾತಃಸವನದಲ್ಲಿ ನಾನು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಅನಂತರ ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಅರುಣ ಔಪವಶಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಮೊದಲು ಎಂಟು ಸಲ ಹಿಂಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಗಾಯತ್ರಿಯು ಅಷ್ಟಾಕ್ಷರವುಳ್ಳದ್ದು. ಪ್ರಾತಃ ಸವನಕ್ಕೂ ಗ್ರಾಯತ್ರೀಗೂ ಸಂಬಂಧವಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಎಂಟು ಸಲ ಹಿಂಡುವವನು ಪ್ರಾತಃಸವನವನ್ನು ನುಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ಸಲ ಹಿಂಡುತ್ತಾನೆ. ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ಪು ಹನ್ನೊಂದಕ್ಷರವುಳ್ಳದ್ದು. ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನವು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ಪೊಂದಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು. ಸಾಯಂಸವನದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಸಲ

ಹಿಂಜುತ್ತಾನೆ. ಜಗತ್ತಿಗೆ ಹನ್ನೆರಡಕ್ಕರಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಯಂಸವನಕ್ಕೂ ಜಗತಿಗೂ ಸಂಬಂಧವಿದೆ ಇದರಿಂದ ಮೂರನೆಯ ಅಭಿಷವನ್ನು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನೇ ಯಜ್ಞದ ಸ್ಥಾಪನೆಯೆನ್ನುವುದು ಇದರಿಂದ ನಷ್ಟವಾಗುವ ಸಂಭವವಿಲ್ಲವು ತಪ್ಪಿಯೋಗುವುದು.

ಅಥೋ ಖಲ್ವಾಹುರ್ಗಾಯತ್ರೀ ವಾವ ಪ್ರಾತಃಸವನೇ ನಾತಿವಾದ ಇತ್ಯನತಿವಾದುಕ ಏನಂ ಭ್ರಾತೃವ್ಯೋ ಭವತಿ ಯ ಏವಂ ವೇದ ತಸ್ಮಾದಷ್ಟಾವಷ್ಟೈ ಕೃತ್ವೋಭಿಷುತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ-
ವಾದಿನೋ ವದಂತಿ ಪವಿತ್ರವಂತೋನ್ಯೇ ಗೃಹಾ ಗೃಹ್ಯಂತೇ ಕಿಂ ಪವಿತ್ರ ಉಪಾಗಂಕುರಿತಿ
ನಾಕ್ಷನಿತ್ರ ಇತಿ ಬ್ರೂಯಾದ್ವಾಚಸ್ವತಯೇ ಪವಸ್ವ ವಾಜಿನ್ನಿತ್ಯಾಹ ನಾಚೈವೈನಂ ಪವಯತಿ |

(ತೈ. ಸಂ. ೬-೪-೫-೨, ೩).

ಪ್ರಾತಃಸವನದಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರಿಯ ಏಷಯದಲ್ಲಿ ಅತಿವಾದದ ಪ್ರಶ್ನೆಯೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದವನು ರತ್ನವಿನ ಅಕ್ಷರಗಳಿಗೆ ತುತ್ತಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಎಂಟು ಸಲ ಹಿಂಡಬೇಕು ಎಂಬ ವಿಧಿಗೆ, “ ಇತರ ಗೃಹಗಳು ದಶಾಪವಿತ್ರವೊಡನೆ ರುದ್ಧವಾಡಲ್ಪಡುತ್ತವೆ, ಉಪಾಗಂಕುರಿತಿ ಪವಿತ್ರವಾವುದು ” ಎಂದು ಬದ್ಧನಾದಿಗಳು ಸ್ತುತಿಸಿದರೆ ಆಗ “ ವಾಕ್ಯೇ ಪವಿತ್ರವು, ವಾಚಸ್ಪತಿಗಾಗಿ ರುದ್ಧವಾಗಿರಬೇಕು ” ಎಂದು ವಾಕ್ಯವಿಂದ ರುದ್ಧವಾದುದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಇದಕ್ಕೆ ಮಂತ್ರವೇ ಪವಿತ್ರವು

ವೃಷ್ಟೋ ಅಗಂಕುಭ್ಯಾಮಿತ್ಯಾಹ ವೃಷ್ಟೋ ಹ್ಯೇತಾವಂಗಶೂ ಯಾ ಸೋಮಸ್ಯ ಗಭಸ್ತಿಪೂತ
ಇತ್ಯಾಹ ಗಭಸ್ತಿನಾ ಹ್ಯೇನಂ ಪವಯತಿ ದೇವೋ ದೇವಾನಾಂ ಪವಿತ್ರಮಸೀತ್ಯಾಹ ದೇವೋ
ಹ್ಯೇಷ ಸನ್ನೇವಾನಾಂ ಪವಿತ್ರಂ ಯೇಷಾಂ ಭಾಗೋಽಸಿ ತೇಭ್ಯಸ್ತೇತ್ಯಾಹ ಯೇಷಾಗ್ ಹ್ಯೇಷ
ಭಾಗಸ್ತೇಭ್ಯ ಏನಂ ಗೃಹ್ಣಾತಿ |

(ತೈ. ಸಂ ೬-೪-೫-೩, ೪)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸೋಮಾಂಕುರಿತ ಸ್ವತಃ ರುದ್ಧಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ.

೨. ಸ್ವಾಂಕೃತೋಽಸಿ—ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಉಜ್ಜಿ ರುದ್ಧಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಸ್ವಾಂಕೃತೋಽಸೀತ್ಯಾಹ ಪ್ರಾಣಮೇವ ಸ್ವಮಕೃತ ಮಧುಮತೀರ್ನ ಇಷಸ್ತೃಧೀತ್ಯಾಹ ಸರ್ವ
ಮೇವಾಸ್ತಾ ಇದಗ್ನ್ ಸ್ವದಯತಿ ವಿಶ್ವೇಭ್ಯಸ್ತೇಂದ್ರಿಯೇಭ್ಯೋ ದಿವ್ಯೇಭ್ಯಃ ಪಾರ್ಥಿವೇಭ್ಯಃ
ಇತ್ಯಾಹೋಭಯೇಷ್ಟೇವ ದೇವಮನುಷ್ಯೇಷು ಪ್ರಾಣಾನ್ವಧಾತಿ ||

(ತೈ. ಸಂ. ೬-೪-೫-೪)

‘ ನೀನು ಸ್ವಾಯತ್ತೀಕೃತನಾಗಿದ್ದೀಯೆ ’ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ‘ ನಮ್ಮ ಅನ್ನವನ್ನು ಮಾಧುರ್ಯಯುಕ್ತವಾದುದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ’ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ, ತನ್ನ ಅನ್ನವನ್ನು ಮಧುಪೂರಿತವಾದುದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. “ ದಿವ್ಯಲೋಕಸ್ಥರಿಗೂ ಮತ್ತು ಪಾರ್ಥಿವಸ್ಥನಾದ ಸರ್ವಶಕ್ತಿಗಳಿಗೂ ಸಹ ನೀನು ಅರ್ಪಿತನಾಗಿದ್ದೀಯೆ ” ಎಂದು ಹೇಳಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಮಾನವರಿಗೂ ಪ್ರಾಣಶಕ್ತಿಯನ್ನೊದಗಿಸುತ್ತಾನೆ

೩. ಮನಸ್ತಾಷ್ವಾನ್ಮರ್ತರಿಕ್ಷಮನ್ನಿಹಿ ಸ್ವಾಹಾ—ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಅಧ್ವರ್ಯುವು ಅಹವನೇ ಯಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಮಾಪಿಸಿ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿರುವ ರಸವನ್ನು ಅಗ್ನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವನು.

ಮನಸ್ತಾಪ್ತಿತ್ಯಾಹ ಮನ ಏವಾಶ್ನತ ಉರ್ವಂತರಿಕ್ಷಮನ್ವಿಹೀತ್ಯಾಹಾಂತರಿಕ್ಷದೇವತೋ ಹಿ ಪ್ರಾಣಃ ಸ್ವಾಹಾ ತ್ವಾ ಸುಭವಃ ಸೂರ್ಯೋತ್ಯಾಹ ಪ್ರಾಣಾ ವೈ ಸ್ವಭವಸೋ ದೇವಾಸ್ತೇಷ್ಟೇವ ಪರೋಕ್ಷಂ ಜುಹೋತಿ ದೇವೇಭ್ಯಸ್ತಾ ಮರೀಚಿಸೇಭ್ಯ ಇತ್ಯಾಹಾದಿತ್ಯಸ್ಯ ವೈ ರತ್ನಯೋ ದೇವಾ ಮರೀಚಿಸಾಸ್ತೇಷಾಂ ತದ್ಭಾಗಧೇಯಂ ತಾನೇವ ತೇನ ಪ್ರೀಣಾತಿ |

(ತೈ. ಸಂ. ೬-೪-೫-೫)

“ಮನಸ್ಸು ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಲಿ” ಎಂದು ಪರಿಸಿ ತಾನು ಮನಸ್ಸನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಅಂತರಿಕ್ಷವೇ ದೇವತೆಯಾದುದರಿಂದ “ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ನುಸುರು” ಎಂದು ಪಠಿಸುತ್ತಾನೆ. “ಸುಭವನಾದ ನೀನು ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಅರ್ಪಿತನು” ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರೋಕ್ಷವಾದ ಹೋಮವಾಯಿತು. ‘ಪ್ರಾಣೇಭ್ಯಃ ಸ್ವಾಹಾ’ ಎಂದು ಪಠಿಸಿದ್ದರೆ ಪ್ರಾಣಗಳು ತನ್ನ ಶರೀರಾಂತಸ್ತವಾದ ದೇವತೆಗಳೇ ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಹೋಮವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ‘ಸೂರ್ಯಾ ಯ ತ್ವಾ’ ಎಂದು ಪಠಿಸಿ ಪರೋಕ್ಷ ಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ. ಆಗ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ರತ್ನಗಳೇ ಪ್ರಾಣಗಳು. ಚೇತನಾತ್ಮರುಗಳಾದ ಆ ರತ್ನಗಳು ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅಚೇತನಾತ್ಮಕಗಳಾದ ಮರೀಚಿಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುತ್ತವೆ.

ಯದಿ ಕಾಮಯೇತ ವರ್ಷಕಃ ಪರ್ಜನ್ಯಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ ನೀಚಾ ಹಸ್ತೇನ ನಿ ಮೃಚ್ಯಾದ್ವೃಷ್ಟಿಮೇವ ನಿ ಯಚ್ಛತಿ ಯದಿ ಕಾಮಯೇತಾವರ್ಷಕಃ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯುತ್ತಾನೇನ ನಿ ಮೃಚ್ಯಾದ್ವೃಷ್ಟಿಮೇವೋ ದ್ಯಚ್ಛತಿ |

(ತೈ. ಸಂ. ೬-೪-೫-೫)

ಯಜಮಾನನಿಗೆ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕೆಂಬ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿದ್ದರೆ ‘ಪರ್ಜನ್ಯನು ವರ್ಷಕನಾಗಲಿ’ ಎಂದರೆ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸಲಿ ಎಂದು ಪಠಿಸಿ ತನ್ನ ಅಂಗೈಯಿಂದ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಅಧೋಮುಖವಾಗಿ ಉಜ್ಜಬೇಕು. ಆಗ ವೃಷ್ಟಿವತನವಾಗುವುದು. ವೃಷ್ಟಿಯಾಗಕೂಡದೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯಿದ್ದರೆ ಆಗ ಭೂರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿ ಉಜ್ಜಿದರೆ ವೃಷ್ಟಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಯದ್ಯಭಿಚರೇದಮುಂ ಜಹ್ಯಥ ತ್ವಾ ಹೋಷ್ಯಾಮಿತಿ ಬ್ರೂಯಾದಾಹುತಿಮೇವೈನಂ ಪ್ರೇಪ್ಸಂತಿ ಯದಿ ದೂರೇ ಸ್ಯಾದಾ ತಮಿತೋಸ್ತಿಸ್ತೇತ್ಪ್ರಾಣಮೇವಾಸ್ಯಾನುಗತ್ಯ ಹಂತಿ |

(ತೈ. ಸಂ. ೬-೪-೫-೫)

ಒಂದು ವೇಳೆ ಅಭಿಚಾರಿಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ವ್ರಯತ್ನಿಸಿದ್ದರೆ, ‘ಈ ನನ್ನ ವೈರಿಯನ್ನು ಮೊದಲು ನಾಶಮಾಡಿದರೆ ಅನಂತರ ಹೋಮಮಾಡುತ್ತೇನೆ’ ಎಂದು ಉಚ್ಚರಿಸಿದರೆ ಆಗ ಅಹುತಿಯನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸಿ ದೇವತೆಯು ಆ ಶತ್ರುವನ್ನು ಕೊಂದೇ ಕೊಲ್ಲುತ್ತಾನೆ.

೪. ಏಷ ತೇ ಯೋನಿಃ ಪ್ರಾಣಾಯ ತ್ವಾ—ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಆಗ್ರಯಣಸ್ಥಾಳಿಗೆ ಉಳಿದ ಶೇಷವನ್ನು ಸುರಿದು ಬರಿದಾದ ಪಾತ್ರೆಗೆ ಒಂದು ಅಂಶವನ್ನು ಹಾಕುತ್ತಾನೆ.

ಷಡ್ಭಿರಗಂಶುಭಿಃ ಪವಯತಿ ಷಡ್ವಾ ಋತವ ಋತುಭಿರೇವೈನಂ ಪವಯತಿ |

ಆರು ಅಂಶಗಳಿಂದ ನೋಮರಸವನ್ನು ಶುದ್ಧಿಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಋತುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಆರಾದುದರಿಂದ ಋತುಗಳಿಂದಲೇ ಶುದ್ಧಿಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ತ್ರಿಃ ಪವಯತಿ ತ್ರಯ ಇಮೇ ಲೋಕಾ ಏಭಿರೇವೈನಂ ಲೋಕೈಃ ಪವಯತಿ |

ಲೋಕಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಮೂರಾಗುವುದರಿಂದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಮೂರು ಸಲ ಎಂದರೆ ಒಂದೊಂದು ಸಲಕ್ಕೆ ಎರಡೆರಡು ಅಂಶಗಳಿಂದ ರುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಾವಾದಿನೋ ವದಂತಿ ಕಸ್ಮಾತ್ಸತ್ಯಾತ್ರಯಃ ಪಶೂನಾಗ್ಂ ಹಸ್ತಾದಾನಾ ಇತಿ ಯತ್ತಿರಾ-
ಸಾಗ್ಂಶುಗ್ಂಹಸ್ತೇನ ಏ ಗೃಹ್ಣಾತಿ ತಸ್ಮಾತ್ರಯಃ ಪಶೂನಾಗ್ಂ ಹಸ್ತಾದಾನಾಃ ಪುರುಷೋ
ಹಸ್ತೀ ಮರ್ಕಟಃ |

(ತೈ. ಸಂ. ೬-೪-೫-೬)

“ಮೂರು ನಿಧವಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಹಸ್ತದಿಂದ ಗ್ರಹಣವನ್ನು ಮಾಡುವ ಕಾರಣವೇನು” ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಾವಾದಿಗಳು
ಇಕಾಂಕ್ಷೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಉಪಾಂಶುಗ್ರಹವನ್ನು ಹಸ್ತದಿಂದ ಮೂರು ಸಲ ಗ್ರಹಣಮಾಡು
ವುದರಿಂದ ಮಾನವನೂ, ಮರ್ಕಟನೂ ಮತ್ತು ಆಸೆಯೂ ತಮ್ಮ ಹಸ್ತಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಗ್ರಹಣಮಾಡುತ್ತವೆ.
(ಗೋಮುಖಪಾದಿಗಳು ಮುಖದಿಂದ ಗ್ರಹಣಮಾಡುತ್ತಾರೆ) ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ವಾಚೋಹ್ಯುಪಾಂಶುಗ್ರಹಣಂ ಸ್ವಾಮಾದತ್ತೇನ್ಯಹಸ್ತತಃ |

ಉರು ಗತ್ವಾ ಮನಸ್ತೇತಿ ವೇದೇರ್ವಕ್ಷಣತಃ ಸ್ಥಿತಿಃ ||

ಸ್ವಾಹಾ ಜುಹೋತಿ ದೇವೇಭ್ಯೋ ಮಧ್ಯಮೇ ಪರಿಧೌ ತಥಾ |

ಲೀಪಂ ನಿಮಾಪ್ಸ್ಯೇಷ ಸಾತ್ರಂ ಸಾದಯೇತ್ಸಪ್ತ ವರ್ಣಿತಾಃ ||

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸಾಯಣರು ಉಪಾಂಶುಗ್ರಹದ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಗಸಂಗ್ರಹವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಅಂತರ್ಯಾಮಗ್ರಹದ ಮಹಿಮೆಯು :—

ಉಪಯಾಮಗೃಹಿತೋಽಸಿ—ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಸೂರ್ಯೋದಯವಾದನಂತರ ಉಪಾಂಶುಗ್ರಹದ
ನಿಮಮದಂತೆಯೇ ಅಂತರ್ಯಾಮಗ್ರಹದ ವಿಧಿಯನ್ನೂ ನಿರ್ವಹಿಸಬೇಕು, ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ.
ಈ ಸಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸಗ್ರಹದ ವಿವರವನ್ನು ೬ ನೆಯ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. (೬-೪-೬).

ದೇವಾ ವೈ ಯದ್ಯಜ್ಞೇಽಕುರ್ವತ ತದಸುರಾ ಅಕುರ್ವತ ತೇ ದೇವಾ ಉಪಾಗ್ಂಶೌ ಯಜ್ಞಗ್ಂ
ಸಗ್ಂಸ್ಥಾಪ್ಯನುಪಶ್ಯಂತಮುಪಾಗ್ಂಶೌ ಸಮಸ್ಥಾಪಯಂತೇಽಸುರಾ ವಜ್ರಮುದ್ಯತ್ಯದೇವಾ-
ನಭ್ಯಾಯಂತ ತೇ ದೇವಾ ಬಿಭ್ಯತ ಇಂದ್ರಮುಪಾಧಾವಂತಾನಿಂದ್ರೋಽಂತರ್ಯಾಮೇಣಾಂತರ-
ಧತ್ತ ತದಂತರ್ಯಾಮಸ್ಯಾಂತರ್ಯಾಮತ್ವಂ ಯದಂತರ್ಯಾಮೋ ಗೃಹ್ಯತೇ ಭ್ರಾತೃವ್ಯಾನೇವ
ತದ್ಯಜಮಾನೋಽಂತರ್ಧತ್ತೇ ||

(ತೈ. ಸಂ. ೬-೪-೬ ೧)

ದೇವತೆಗಳು ಯಜ್ಞವನ್ನಾಚರಿಸಿದಂತೆಯೇ ಅಸುರರೂ ಅಚರಿಸಿದರು. ದೇವತೆಗಳು ಉಪಾಂಶುಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು
ಸ್ಥಾಪಿಸಿದಂತೆಯೇ ಅಸುರರೂ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು. ಆಗ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಿದರು.

ದೇವತೆಗಳು ಬೆದರಿ ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿಗೆ ಓಡಿಬರು. ಇಂದ್ರನು ಅವರನ್ನು ಅಂತರ್ಯಾಮಗ್ರಹದ ಸಹಾಯದಿಂದ ಕಡೆಗನು. ಅದರಿಂದಲೇ ಆ ಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಅಂತರ್ಯಾಮಗ್ರಹವೆಂದು ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇವರ ಸಹಾಯದಿಂದ ಯಜಮಾನನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ತಡೆಯಬಲ್ಲನು.

ಅಂತಸ್ತೇ ದಧಾಮಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಅಂತರುರ್ವಂತರಿಕ್ಷಮಿತ್ಯಾಹೈಭಿರೇವ ಲೋಕೈರ್ಯಜ ಮಾನೋ ಭ್ರಾತೃವ್ಯಾನಂತರ್ಧತ್ತೇ

(ತೈ. ಸಂ. ೬-೪-೬-೨)

“ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನೂ ವಿನ್ಮೃತವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೂ ನಿನ್ನಲ್ಲೇ ಅಡಕವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದೀನೆ” ಎಂದು ಉಚ್ಚರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ಲೋಕಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಅವನು ಶತ್ರುವನ್ನು ತಡೆಯಬಲ್ಲನು.

ತೇ ದೇವಾ ಅಮನ್ಯಂತೇಂದ್ರೋ ವಾ ಇದಮಭೂದ್ಯದ್ವಯಗ್ಗೌಸ್ತು ಇತಿ ತೇಬ್ರುವನ್ಮಘವನ್ನನು ನ ಆ ಭಜೇತಿ ಸಜೋಷಾ ದೇವೈರವರೈಃ ಪರೈಶ್ಚೇತ್ಯಬ್ರವೀದ್ಯೇ ಚೈವ ದೇವಾಃ ಪರೇ ಯೇ ಚಾವರೇ ತಾನುಭಯಾನನ್ನಾಭಜತ್ಸಜೋಷಾ ದೇವೈರವರೈಃ ಪರೈಶ್ಚೇತ್ಯಾಹ ಯೇ ಚೈವ ದೇವಾಃ ಪರೇ ಯೇ ಚಾವರೇ ತಾನುಭಯಾನನ್ನಾಭಜತಿ ||

(ತೈ. ಸಂ. ೬-೪-೬-೩)

“ಇಂದ್ರನು ಈಗ ನಮ್ಮಂತೆಯೇ ಆಗಿರುವನು” ಎಂದು ದೇವತೆಗಳು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ “ಎಲೈ ಸಂಸದ್ಯಕ್ಷನೇ, ನೀನು ಐಶ್ವರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಮಗೂ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಕೊಡು” ಎಂದು ಕೇಳಿಕೊಂಡರು. “ಸರದೇವತೆಗಳೂ ಅವರದೇವತೆಗಳೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ನೇರಿದರೆ ಆಗಬಹುದೆಂದು” ಹೇಳಿ ಅವರಿಗೂ ಭಾಗವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು.

ಅಂತರ್ಯಾಮೇ ಮಘವನ್ಮಾದಯಸ್ವೇತ್ಯಾಹ ಯಜ್ಞಾದೇವ ಯಜಮಾನಂ ಸಾಂತರೀತಿ |

“ಎಲೈ ಸಂಸದ್ಯಕ್ಷನೇ, ನೀನು ಅಂತರ್ಯಾಮದಲ್ಲಿ ದರ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದೀಯೆ” ಎಂದು ಯಜಮಾನನೂ ಸಹ ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅದುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಕ್ಕೂ ಯಜಮಾನನಿಗೂ ಭೇದವಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಾಣಾಪಾನೌ ವಾ ಏತೌ ಯದುಪಾಗ್ಶ್ಚಂತರ್ಯಾಮೌ ವ್ಯಾನ ಉಪಾಗ್ಶ್ಚ ಸವನೋ ಯಂ ಕಾಮಯೇತ ಪ್ರಮಾಯುಕಃ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯಸಗ್ಗೌ ಸ್ಪೃಷ್ವೌ ತಸ್ಯ ಸಾದಯೇದ್ವ್ಯಾನೇನೈವಾಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಾಪಾನೌ ವಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ತಿ ತಾಜಕ್ತ ಮೀಯತೇ ಯಂ ಕಾಮಯೇತ ಸರ್ವಮಾಯುರಿಯಾದಿತಿ ಸಗ್ಗೌ ಸ್ಪೃಷ್ವೌ ತಸ್ಯ ಸಾದಯೇದ್ವ್ಯಾನೇನೈವಾಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಾಪಾನೌ ಸಂ ತನೋತಿ ಸರ್ವಮಾಯರೀತಿ ||

(ತೈ. ಸಂ. ೬-೪-೬-೪)

ಉಪಾಂಶುಗ್ರಹವು ವ್ರಾಣವು, ಅಂತರ್ಯಾಮವು ಅಪಾನವು. ಉಪಾಂಶುಸವನವು ವ್ಯಾನಾತ್ಮಕವಾದುದು. ಯಜಮಾನನು ಯಾವನನ್ನಾದರೂ ನಾಯಿಸಬೇಕೆಂದಿಷ್ಟು ವಟ್ಟರೆ ಆಗ ಈ ವ್ರಾಣಾದಿಗಳನ್ನು ಎಂದರೆ ಉಪಾಂಶಾದಿಗಳನ್ನು ಒಂದಕ್ಕೊಂದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಂತೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಡಬೇಕು. ಒಡನೆಯೇ ಅವನು ತನ್ನ ವ್ರಾಣಕ್ಕೂ, ಅಪಾನಕ್ಕೂ, ವ್ಯಾನಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಂತಾಗಿ ನಾಯುವನು. ಯಾವನನ್ನಾದರೂ ದೀರ್ಘಾಯುಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿ ಬದುಕಬೇಕೆಂದು ವೇಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಆಗ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಂವರ್ತವಾಗುವಂತೆ ನೇರಿಸಿಟ್ಟರೆ ಆಗ ಅವನು ಬದುಕಿ ದೀರ್ಘಾಯುವಾಗುವನು. ಇದು ಉಪಾಂಶು ಸವನ, ಉಪಾಂಶುಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಅಂತರ್ಯಾಮ ಗ್ರಹ ಇವುಗಳ ಸಂಯುಕ್ತಸ್ಥಿತಿಯ ಮಹಿಮೆಯು.

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹಿಂಸಕಾನ್ ಮಹತಃ ಅಸಿ ! ಹಿಂಸಿತರಾದ ರತ್ನಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಬಲರಾದಾಗ್ಯೂ ಸಹ ಎಂದು ರತ್ನಪರ್ಯಾಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ,

ಶತ್ರುಯಂತೋ ಅಭಿ ಯೇ ನಸ್ತತಸ್ರೇ ಮಹಿ ವ್ರಾಧಂತ ಓಗಣಾಸ ಇಂವ್ರ |

ಅಂಧೇನಾಮಿತ್ರಾಸ್ತಮಸಾ ಸಚಂತಾಂ ಸುಜ್ಯೋತಿಷೋ ಅಕ್ತವಸ್ತಾ ಅಭಿ ಪ್ಯಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೯-೧೫)

ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ವ್ರಾಧಂತಃ ಅಸ್ಮಾನ್ ಬಾಧಮಾನಾಃ | ತಮ್ಮನ್ನು ಅತಿಯಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸುವ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವಾಯುವಿನ ಅರ್ಜಗಳ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನೂ ಸ್ವವೃದ್ಧಮಾನವಾದ ಶೌರ್ಯವನ್ನೂ ಹೇಳತಕ್ಕ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಧನ್ವನ್ ಚಿತ್—ಧನ್ವನಿ ಉದಕನಿಗಮನಾಸಾದಾನಭೂತೇಽಂತರಿಕ್ಷೇಽಪಿ ನಿರಾಲಂಬೇ | ಅನಲಂಬನವಿಲ್ಲದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಎಂದರ್ಥ. ಅಂಬರಂ, ವಿಯತ್, ವ್ಯೋಮ ಇತ್ಯಾದಿ ೧೬ ಅಂತರಿಕ್ಷ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ಋ. ೨-೧೦) ಧನ್ವಾಂತರಿಕ್ಷಂ ಧನ್ವನ್ತಸ್ಮಾದಾಪಃ | ಇಲ್ಲಿಂದ ಉದಕಗಳು ಹರಿಯುವುದರಿಂದ ಧನ್ವವೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು -

ಯಃ ಪರಸ್ಯಾಃ ಪರಾವತ್ಸಿರೋ ಧನ್ವಾತಿರೋಚತೇ | ಸ ನಃ ಪರ್ಷದತಿ ದ್ವಿಷಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೯೧೭-೨)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಧನ್ವ ರಬ್ಧದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಬಾಹ್ಯೋಜಸಃ—ಬಾಹುಸು ಓಜಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬಂದಾಗ ಉಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಣ್ ಬಂದು ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪತಯಂತಿ—ಪತ ಗತ್ ಧಾತು ಚುರಾದಿ. ಇದು ಅದಂತ. ಸತ್ಯಾಪಸಾಶ- (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್ ಬಂದಾಗ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಚಃ ಪರಸ್ಮಿನ್ ಪೂರ್ವವಿಧೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾನಿಪದ್ಭಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಣಿಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಉಕ್ಷಣಃ—ಉಕ್ಷ ಸೇಚನೇ. ಧಾತು. ಶ್ವನ್ನಕ್ಷನ್—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಪಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ವಾಷಪೂರ್ವಸ್ಯ ನಿಗಮೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವ್ರಾಧಂತಃ—ವೃಧು ವೃದ್ಧೌ. ಧಾತು. ವೃತ್ಯಯದಿಂದ ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರುದೇಶ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಆಮಾಗಮ. ಮಿತ್ರಾದುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ವರವಾಗಿ ಬಂದಾಗ ಯಜಾದೇಶ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ತ ವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ವೃಧಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಧನ್ವನ್—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಲುಕ್.

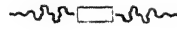
ಅನಾಶವಾಃ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ಆಶುಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ. ಅನಾಶವಾಃ. ನರ್ಜ್ ಸುಭ್ಯಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೀರಾಃ—ಜು ಗತೌ. ಸೌತ್ರ ಧಾತು. ಜೋರೀಚೆ (ಉ ಸೂ. ೨-೧೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ಈಕಾರಾಂತಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಗಿರೌಕಸಃ—ಗಿರಾ ಓಕಃ ಸ್ಥಾನಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಗಿರೌಕಸಃ. ನ ಗಿರೌಕಸಃ ಅಗಿರೌಕಸಃ. ಛಾಂದಸ ವಾಗಿ ತೃತೀಯಾಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ - (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನರ್ಜ್ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದುರ್ನಿಯಂತವಃ—ಯಮ ಉವರಮೇ. ಧಾತು. ಔಣಾದಿಕ ತುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತು ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ವರಸವರ್ಣ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸವಾದಾಗ ಕೃದುತ್ತರ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೯ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸೂರ ಮೂವತ್ತೈದನೇ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು.

ಸೂರ ಮೂವತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಪ್ರ ಸು ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಿತಿ ಸಪ್ತಚ್ಛಂ ತೃತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಋಷಿಶ್ವನ್ಯಸ್ಮಾದಿತಿ ಪರಿಭಾಷಯಾ ಪರುಚ್ಛೇಪ ಋಷಿಃ | ಅತ್ಯಷ್ಟಿತ್ವಂದಃ | ಊತೀ ದೇವಾನಾಮಿತ್ಯಂತ್ಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ | ಅತ್ರ ತ್ರಿಷ್ಟುಬಂತ- ಪರಿಭಾಷಾ ನಾಸ್ತ್ರೀಯತೇ ಸರ್ವಮಾತ್ಯಷ್ಟಮಿತಿ ವಿಶೇಷಪರಿಭಾಷಯಾ ಬಾಧಿತತ್ವಾತ್ | ಮಿತ್ರಾವರುಣೌ ದೇವತಾ | ಅಂತ್ಯಯೋಸ್ತು ತನ್ಮಂತ್ರಲಿಂಗೋಕ್ತದೇವತಾ | ತಥಾ ಚಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ಪ್ರ ಸು ಸಪ್ತ ಮೈತ್ರಾವರುಣಂ ತ್ವಂತ್ಯೇ ಲಿಂಗೋಕ್ತದೇವತೇ ಅಂತ್ಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಬಿತಿ | ತುಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಾದಿದಮಾದಿಕೇ ದ್ವೇ ಸೂಕ್ತೇ ಮೈತ್ರಾವರುಣದೇವತಾಕೇ || ವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ ||

ಅನುವಾದವು—ಪ್ರ ಸು ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಎಳು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಪರುಚ್ಛೇಪನು ಋಷಿಯು. ಅತ್ಯಷ್ಟಿ ಭಂದಸ್ಸು. ಊತೀ ದೇವಾನಾಂ ಎಂಬ ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸು. ಇಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಭಂದಸ್ಸನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ತ್ರಿಷ್ಟುಬಂತಪರಿಭಾಷಯಾ ನಾಸ್ತ್ರೀಯತೇ ಸರ್ವಮಾತ್ಯಷ್ಟಮಿತಿ ವಿಶೇಷಪರಿಭಾಷಯಾ ಬಾಧಿತತ್ವಾತ್

ಐಂದ್ರನಾಯವಗ್ರಹವು :—

ಆ ನಾಯೋ ಭೂಷ ಶುಚಿಪಾ--ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಅಧ್ಯಕ್ಷವು ಲೋಕಪಾತ್ರಿಯ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಐಂದ್ರ ನಾಯವಗ್ರಹವನ್ನು ಹಿಡಿದು ರಸವನ್ನು ತುಂಬುತ್ತಾನೆ. ಈ ಗ್ರಹದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ನಾಗ್ರಾ ಏಷಾ ಯದೈಂದ್ರನಾಯವೋ ಯದೈಂದ್ರನಾಯನಾಗ್ರಾ ಗ್ರಹಾ ಗೃಹ್ಯಂತೇ ನಾಚ-
ಮೇವಾನು ಪ್ರಯಂತಿ |

(ತೈ. ಸಂ. ೬-೪-೭-೧)

ಐಂದ್ರನಾಯವಗ್ರಹವೇ ನಾಗ್ರಾ. ಆ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಗ್ರಹಣಮಾಡಿದೊಡನೆಯೇ ನಾಗ್ರಾನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದಂತೆ,

ನಾಯುಂ ದೇವಾ ಆಬ್ರುವನ್ತೋಮುಗಂ ರಾಜಾನಗಂ ಹನಾಮೇತಿ ಸೋಽಬ್ರವೀದ್ವರಂ ವೃಣೈ
ಮದಗ್ರಾ ಏವ ವೋ ಗ್ರಹಾ ಗೃಹ್ಯಂತಾ ಇತಿ ತಸ್ಮಾದೈಂದ್ರನಾಯನಾಗ್ರಾ ಗ್ರಹಾ
ಗೃಹ್ಯಂತೇ ತಮುಷ್ನನ್ |

(ತೈ. ಸಂ. ೬-೪-೭-೧)

‘ಸೋಮರಾಜನನ್ನು ವಧಮಾಡೋಣ’ ಎಂದು ದೇವತೆಗಳು ನಾಯುವಿಗೆ ಹೇಳಿದಾಗ ‘ನಿಮ್ಮ ಗ್ರಹಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಗ್ರಹವೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುವಂತೆ ಆಗಬೇಕು’ ಎಂಬ ವರವನ್ನು ಕೇಳಿದನು, ಅದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಗ್ರಹಗಳೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆ ಆಗ ಸೋಮರಾಜನನ್ನು ಹನನಮಾಡಿದರು. ಅಭಿಷೇಕ ಸೋಮದೇವ-
ತಾಯಾಃ ಹನನಂ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಏನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಸೋಽಪೂಯತ್ತಂ ದೇವಾ ನೋಪಾಧ್ಯಷ್ಟವನ್ತೇ ವಾಯುಮಬ್ರುವನ್ನಿಮಂ ನಃ ಸ್ವದಯೇತಿ
ಸೋಽಬ್ರವೀದ್ವರಂ ವೃಣೈ ಮದ್ವೇವತ್ಯಾನ್ಯೇವ ವಃ ಪಾತ್ರಾಣುಚ್ಯಾಂತಾ ಇತಿ ತಸ್ಮಾನ್ನಾನಾ
ದೇವತ್ಯಾನಿ ಸಂತಿ ವಾಯವ್ಯಾನ್ಯುಚ್ಯಂತೇ ತಮೇಭ್ಯೋ ವಾಯುರೇವಾಸ್ವದಯತ್ತಸ್ಮಾದ್ಯ-
ತ್ಸೂಯತಿ ತತ್ರ ನಾಕೇ ನಿ ಷಜಂತಿ ವಾಯುರ್ಹಿ ತಸ್ಯ ಪವಯಿತಾ ಸ್ವದಯಿತಾ |

(ತೈ. ಸಂ. ೬-೪-೭-೧, ೨)

ಸೋಮಹನನವಾದೊಡನೆಯೇ ವಾಯುವು ದುರ್ಗಂಧಯುಕ್ತನಾದನು. ದೇವತೆಗಳು ಅವನ ಸಾಹಚರ್ಯವನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರದೇ ‘ಸೋಮನನ್ನು ತಮಗಾಗಿ ರುಚಿಕರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು’ ಎಂದರು. ‘ನಿಮ್ಮ ಪಾತ್ರೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ನನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ದೇವತಾಕವಾದುದಾಗಲಿ (ಎಂಯುದೇವತಾಕವಾಗಬೇಕು) ಎಂಬ ವರವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ’ ಎಂದನು. ಅವರು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡರು. ಒಡನೆಯೇ ಸೋಮರಸವು ಸ್ವಾದುವಾದುದಾಗಿ ಆಯಿತು. ಅದುದರಿಂದ ದುರ್ಗಂಧಯುಕ್ತವಾದುದನ್ನೆಲ್ಲಾ ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿಟ್ಟರೆ ಅದು ಶುದ್ಧವಾಗುವುದು.

ತಸ್ಯ ವಿಗ್ರಹಣಂ ನಾವಿಂದನ್ತಾನ್ನಿತಿರಬ್ರವೀದ್ವರಂ ವೃಣಾ ಅಥ ಮಯಾ ನಿ ಗೃಹ್ಣೀಧ್ಯಂ ಮದ್ವೇ-
ವತ್ಯಾ ಏವ ವಃ ಸೋಮಾಃ ಸನ್ನಾ ಅಸನ್ನಿತ್ಯುಪಯಾನುಗುಹಿತೋಽಸೀತ್ಯಾಹಾದಿತಿದೇವತ್ಯಾ
ಸ್ತೇನ ಯಾನಿ ಹಿ ದಾರುಮಯಾಣಿ ಪಾತ್ರಾಣ್ಯಸ್ಯೈ ತಾನಿ ಯೋನೇಃ ಸಂಭೂತಾನಿ ಯಾನಿ
ವೃನ್ಮಯಾನಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪಾನ್ಯಸ್ಯೈ ತಸ್ಮಾದೇವಮಾಹ |

(ತೈ. ಸಂ. ೬-೪-೭-೨-೩)

ದೇವತೆಗಳು ನೋಮದ ಹಂಚಿಕೆಯ ವಿಧಾನವನ್ನು ತಿಳಿಯದೇ ಹೋದರು. ಆಗ (ಪೃಥ್ವಿಯು) ಅದಿತಿಯು “ ನನ್ನ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಹಂಚಿರಿ. ಆದರೆ ನಿಮ್ಮ ಆಹುತಿಗಳು ಅದಿತಿ ದೇವತೆಯಾಗಿಯೇ ಇರಬೇಕು ” ಎಂದಳು. ಮರದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ವಾತ್ಸಿಗಳಿಗೆ ಅವಳೇ ಯೋನಿಯು (ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವು); ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಮಾಡಿದುದೂ ಅವಳದೇ. ಎಂದರೆ ಗ್ರಹಾದಿಗಳು ವೃಕ್ಷಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟುದರಿಂದ ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಪೃಥ್ವಿಯು ಅವುಗಳಿಗೆ ಯೋನಿಯು. ಸ್ಥಾಲ್ಯಾದಿಗಳು ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಣವಾಯಿತು. ಅದುದರಿಂದ ಸರ್ವಗ್ರಹಸಾಧಾರಣವಾದ “ ಉಪಯಾಮ-ಗೃಹೀತೋಽಸಿ ” ಎಂಬ ಮಂತ್ರದ ವರನವಿದೆ

ವಾಗ್ವೈ ಪರಾಚ್ಯೈರ್ವ್ಯಾಕೃತಾವದತ್ತೇ ದೇವಾ ಇಂದ್ರಮಬ್ರುವನ್ನಿಮಾಂ ನೋ ವಾಚಂ ವ್ಯಾಕುರ್ವಿತಿ ಸೋಽಬ್ರವೀದ್ವರಂ ವೃಣೈ ಮಹ್ಯಂ ಚೈವೈಷ ವಾಯವೇ ಚ ಸಹ ಗೃಹ್ಯಾತಾ ಇತಿ ತಸ್ಮಾದೈಂದ್ರವಾಯಮಃ ಸಹ ಗೃಹ್ಯತೇ ತಾನಿಂದ್ರೋ ಮಧ್ಯತೋಽವಕ್ರಮ್ಯ ವ್ಯಾಕರೋತ್ತ-ಸ್ಮಾದಿಯಂ ವ್ಯಾಕೃತಾ ವಾಗುದ್ಯತೇ |

(ತೈ. ಸಂ. ೬-೪-೨-೩)

ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯಪದಾದಿಗಳ ವಿಭಜನೆಯಿಲ್ಲದೆ ವಾಕ್ಯ ಕೇವಲ ಸಮುದ್ರ ಘೋಷದಂತೆ ಅನ್ವಾಕೃತವಾಗಿದ್ದಿತು. ದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗುವಂತೆ ಅವನ್ನು ವಿಭಾಗಿಸಬೇಕೆಂದರು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು “ ಈ ಗ್ರಹವು ನನಗೂ ವಾಯುವಿಗೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಬೇಕು ” ಎಂಬ ವರವನ್ನು ವೇಕ್ಷಿಸಿದರು. [ಆದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಐಂದ್ರವಾಯವಗ್ರಹವೆಂದು ಹೆಸರು] ದೇವತೆಗಳು ಅವಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿದ ಮೇಲೆ ಇಂದ್ರನು ವಾಕ್ಯನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ರವೇಶಿಸಿ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ವಾಕ್ಯಪದಾದಿಗಳ ವಿಭಜನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದನು.

ತಸ್ಮಾತ್ಸಕೃದಿಂದ್ರಾಯ ಮಧ್ಯತೋ ಗೃಹ್ಯತೇ ದ್ವಿರ್ವಾಯವೇ ದ್ವೌ ಹಿ ಸ ವರಾವವೃಣೇತ |

(ತೈ. ಸಂ. ೬-೪-೨-೩)

ಇಂದ್ರನು ಒಂದೇ ಸಲ ವರವನ್ನು ವೇಕ್ಷಿಸಿದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸೋಮಗ್ರಹಣವು ಒಂದು ಸಲಮಾತ್ರ. ವಾಯುವು ಎರಡು ಸಲ ಅವೇಕ್ಷಿಸಿದುದರಿಂದ “ ಆ ವಾಯೋ ಭೂಷಾ ” ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಒಂದು ಸಲವೂ, ಇಂದ್ರನಾಯೂ ಇವೇ ಸುತಾಃ ಎಂದು ಇಂದ್ರನೊಂದಿಗೆ ಒಂದು ಸಲವೂ ಹೀಗೆ ಎರಡು ಗ್ರಹಣವಿರುತ್ತದೆ. ನೃಕೃತವಾದ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವುದು ಈ ಐಂದ್ರವಾಯವಗ್ರಹಣದ ಸ್ತುತಿಯು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಹ—ನಿನ್ನಿಗ್ರಹಾರ್ಥಕವಾದ ನಿವಾತ. ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಹೇಥೇ—ವಹ ಪ್ರಾವಣೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿರಿಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಧ್ಯಃ—ಜಸಾದಿಷು ಭಂದಸಿ ವಾವಚನಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಗುಣಾದಿಗಳು ಬಾರದೇ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದಿದೆ.

ಆಹುತಿಂ—ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಾದೌ ಚ ನಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಕಿ (ಅ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಪ ತಿಷ್ಠಂತೆ - ಸ್ವಾ ಗತಿಸಿವೃತ್ತೇ. ಧಾತು. ಉಪಾದ್ವೇವಪೂಜಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೨೫-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲಬ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಛಾಂದಸ ನಾಗಿ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್— ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ ಚೋದಾತ್ತವತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಉಪ) ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಾಯಮಃ - ಜ ಜಯೇ. ಧಾತು. ಕೃವಾಪಾ - (ಉ. ಸೂ. ೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಆಯಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಮೇ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಶೇ ಆದೇಶ.

ಸುವತೇ—ಸೂರ್ ಪ್ರಸವೇ. ಧಾತು. ಅದಾದಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚದಲ್ಲಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆತ್ಮನೇಪದೇಷ್ಟನತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅತಾದೇಶ. ಆದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯ ಶಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಅಚಿ ತ್ವಧಾತುಭ್ಯ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಉನಬಾದೇಶ. ಇದು ಜಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪಚ್ಯತೇ—ಡುಪಚಿಷ್ ಪಾಕೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಕರ್ತೃಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಮವತ್ ಕರ್ಮಣಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮವದ್ಭಾವದಿಂದ ಯಕ್ ಆತ್ಮನೇಪದಾದಿಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದ ರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಯಮಃ - ಜಾತಿ ಬೋಧನೆಯಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಏಕವಚನ ಬಂದಿದೆ.

ದಸ್ಯಂತಿ—ದಸು ಉಪಕ್ಷಯೇ. ಧಾತು. ದಿವಾದಿ. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧೇನವಃ—ಧೇಟ್ ಪಾನೇ. ಧಾತು. ಧೇಟ ಇಚ್ಛ (ಉ ಸೂ. ೩-೩-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಕಾರ ಅಂತಾದೇಶ. ಆಗ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ವಾಗುತ್ತದೆ. || ೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಇಮೇ ಯೇ ತೇ ಸು ವಾಯೋ ಬಾಹ್ವೋಜಸೋಂತರ್ನದೀ ತೇ ಪತಯಂ -

ತ್ಯುಕ್ಷಣೋ ಮಹಿ ವ್ರಾಧಂತ ಉಕ್ಷಣಃ |

ಧನ್ವಿನ್ಯಾದ್ಯೇ ಅನಾಶವೋ ಜೀರಾತ್ವಿದಗಿರಾಕಸಃ |

ಸೂರ್ಯಸ್ಯೇವ ರಶ್ಮಯೋ ದುರ್ನಿಯಂತವೋ ಹಸ್ತಯೋರ್ದುರ್ನಿ-

ಯಂತವಃ || ೯ ||

ಪದ್ಯಾರ್ಥಃ

ಇಮೇ | ಯೇ | ತೇ | ಸು | ವಾಯೋ ಇತಿ | ಬಾಹ್ವುಜಸಃ | ಅಂತಃ | ನದೀ ಇತಿ | ತೇ | ಪತಯಂತಿ |

ಉಕ್ಷಣಃ | ಮಹಿ | ವ್ರಾಧಂತಃ | ಉಕ್ಷಣಃ |

ಧನ್ವನ್ | ಚಿತ್ | ಯೇ | ಅನಾಶವಃ | ಜೀರಾಃ | ಚಿತ್ | ಅಗಿರಾಕಸಃ |

ಸೂರ್ಯಸ್ಯೇವ | ರಶ್ಮಯಃ | ದುರ್ನಿಯಂತವಃ | ಹಸ್ತಯೋಃ | ದುರ್ನಿಯಂತವಃ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಸು ವಾಯೋ ಶೋಭನಫಲಪ್ರದ ವಾಯುದೇವ ತೇ ತವ ಸ್ವಭೂತಾ ಇಮೇ ಪುರತೋ
ದೃಶ್ಯಮಾನಾ ಯೇಶಾಃ ಸಂತಿ ತೇ ನದೀ ನದನೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಂತಸ್ತಯೋರಂತರಾಲೇ ತ್ವಂ
ತ್ವಾಂ ಪತಯಂತಿ | ಪಾತಯಂತಿ | ಗಮಯಂತಿ | ಯದ್ವಾ | ತೇ ತವ ಸಂಬಂಧಿನೋಶಾಃ ಪತಯಂತಿ |
ಪತಂತಿ | ಯಜ್ಞದೇಶಂ ಗಚ್ಛಂತಿ || ಪತೆ ಗತೌ ಚಾರಾದಿರದಂತಃ || ಕೀವೃಶಾಸ್ತೇ | ಬಾಹ್ವೋಜಸೋ
ಬಾಹುಷು ಪ್ರಕೃಷ್ಟಬಲವಂತಃ | ಉಪಲಕ್ಷಣಮೇತತ್ ಸರ್ವಾಂಗಬಲಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚೋಕ್ಷಣಃ
ಸೇಕ್ತಾರಃ | ಯುವಾನೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಮಹಿ ಮಹದತಿಪ್ರಭೂತಂ ವ್ರಾಧಂತೋ ವರ್ಧಮಾನಾಃ ತಥೋಕ್ಷಣ
ಉಕ್ಷಾಣಃ | ತತ್ಸದೃಶಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ನಾ ಪಪೂರ್ವಸ್ಯ ನಿಗಮ ಇತಿ ದೀರ್ಘಾರ್ಥಾವಃ || ಕಿಂಚ ಧನ್ವನ್
ಚಿತ್ ಧನ್ವನ್ಯುದಕನಿಗಮನಾಪಾದಾನಭೂತೇಂತರಿಷ್ಟೇಹಿ ನಿರಾಲಂಬೇಶಾಶವೋ ನಾಶರಹಿತಾ
ಅನ್ಯಾಸ್ತಾ ವಾ | ಆಕಾಶೇ ನಿಲಂಬಮಕುರ್ವಾಣಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತಃ ಏವ ಜೀರಾತ್ವಿತ್ | ಚಿಚ್ಚಬ್ಬಃ
ಪೂಜಾಯಾಂ | ಅತ್ಯಂತಂ ಕ್ಷಿಪ್ರಗತಯಃ | ಯದ್ವಾ | ಅನಾಶವ ಇತ್ಯನೇನ ಸಹ ಸಮಾಚ್ಛೇಯಾರ್ಥಶ್ಚಿ -
ಚ್ಚಬ್ಬಃ | ಆಕಾಶಮೋಗೇಶ್ವೇಣಾಃ ಶೀಘ್ರಗತಯಶ್ಚೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಾಗಿರಾಕಸಃ | ಗಿರಾ ಓಕಃ ಸ್ಥಾನಂ

ಯೇಷಾಂ ನಾಸ್ತಿ ತೇ ತಾದೃಶಾಃ | ಭರ್ತ್ಸನಾದಿನಾ ಸ್ಥಿತಿಮಲಭಮಾನಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಛಾಂದಸಸ್ತೃತೀ-
ಯಾಯಾ ಅಲುಕ್ || ತದೇವ ಸ್ವಸ್ವಯಂತಿ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ರಶ್ಮಯ ಇವ ದುರ್ನಿಯಂತವೋ ದುಃಖೇನ
ನಿಯಂತವ್ಯಾಃ | ತೇ ಯಥಾ ಕ್ಷಣೇನ ದಶ ದಿಶೋ ವ್ಯಾಪ್ನುವಂತಿ ಬಹವಶ್ಚ ತದ್ವದೇತೇಽಪೀತ್ಯರ್ಥಃ |
ಪೂರ್ವಂ ಗಿರಾನಿಗ್ರಾಹ್ಯತ್ವಮುಕ್ತಂ | ಇದಾನೀಂ ಹಸ್ತೇನಾಪ್ಯನಿಗ್ರಾಹ್ಯತ್ವಮಾಹ | ಹಸ್ತಯೋರ್ದು-
ರ್ನಿಯಂತವ ಉಭಾಭ್ಯಾಮಪಿ ಹಸ್ತಾಭ್ಯಾಂ ದುಃಖೇನ ನಿಯಂತವ್ಯಾಃ | ದೇವಯಜನಗಮನಾಯ
ವೀಕ್ಷ್ಯಗಾಮಿನ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಸ್ತೃತೀವಾರ್ತ ||

ಹೇ ಸು ವಾಯೋ—ಎಲೈ ರುಭಫಲಪ್ರದನಾದ ವಾಯುವೇ | ತೇ—ಸಿನಗೆ ಸೇರಿದ | ಇಮೇ—ಈ
ಪರಿವೃತ್ಯಮಾನನಾದ | ಯೇ—ಯಾವ ಅಶ್ವಗಳು (ಇವೆಯೋ) | ತೇ—ಅಂತಹ | ಬಾಹ್ಯೋಜಸಃ—ಬಾಹುಬಲ
ವುಳ್ಳವುಗಳೂ (ಬಲಿಷ್ಠವಾದವುಗಳೂ) | ಉಕ್ಷಣಿಃ ತಾರುಣ್ಯವುಳ್ಳವುಗಳೂ | ಮಹಿ—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ | ಪ್ರಾಧಂತಃ—
ಪ್ರವರ್ಧಮಾನವಾಗುತ್ತಿರುವವೂ | ಉಕ್ಷಣಿಃ—ವೃಷಭಸದೃಶಗಳೂ (ಅಗಿರುವ ಅಶ್ವಗಳು) | ನದೀ—ದ್ರಾವ್ಯವಾ
ಭೂಮಿಗಳ | ಅಂತಃ—ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ | (ಸಿನ್ನನ್ನು) ಪತಯಂತಿ - ನುಸುತ್ತುವೆ (ಯಜ್ಞಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಕರತರು
ತ್ತವೆ) | ಧನ್ವನ್ ಚಿತ್—ಸಿರಾಲಂಬವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿಯೂ | ಅನಾಶವಃ—ನಾರರಹಿತವಾಗಿಯೂ | (ಆದುದ
ರಿಂದಲೇ) ಜೀರಾಃ ಚಿತ್—ಅತ್ಯಂತ ಸ್ಥಿರಗತಿಯುಳ್ಳವೂ | ಅಗಿರೌಕಸಃ—ಭರ್ತ್ಸನಾದಿಗಳಿಂದ ಸಿಲ್ಲಿಸಲಸಾಧ್ಯ
ವಾದವೂ (ಅಗಿವೆ) | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ- ಸೂರ್ಯನ | ರಶ್ಮಯ ಇವ—ರಶ್ಮಿಗಳಂತೆ | ದುರ್ನಿಯಂತವಃ—
ಸಿಯಮನಮಾಡಲು ದುಸ್ಸಾಧ್ಯವಾದವು | ಹಸ್ತಯೋಃ—ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳಿಂದಲೂ | ದುರ್ನಿಯಂತವಃ
ಸಿಯಮನಮಾಡಲು ದುಸ್ಸಾಧ್ಯವಾದವು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ರುಭಫಲಪ್ರದನಾದ ಎಲೈ ವಾಯುವೇ, ದೃಢಾಂಗಗಳೂ, ತಾರುಣ್ಯವುಳ್ಳವೂ, ಪ್ರವರ್ಧಮಾನವಾಗು
ತ್ತಿರುವವೂ, ರಶ್ಮಿಯಲ್ಲಿ ವೃಷಭಸಮಾನಗಳೂ ಅಗಿರುವ, ಸಿನಗೆ ಸೇರಿದ, ಈ ಮುಂದೆ ಕಾಣುವ ಅಶ್ವಗಳು ಸಿನ್ನನ್ನು
ದ್ರಾವ್ಯವಾಭೂಮಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ (ಇರುವ) ಅಂತರಾಳದಲ್ಲಿ ವಹಿಸುತ್ತವೆ; ಸಿರಾಲಂಬವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿಯೂ ನಾರವಾಗದೆ,
ಭರ್ತ್ಸನಾದಿಗಳಿಂದ ಆಪ್ರತಿಹತವಾಗಿರುತ್ತವೆ; ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳಂತೆ ಸಿಯಮನಮಾಡಲು ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯವಾದವು;
(ಮತ್ತೂ) ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳಿಂದಲೂ (ಲಗಾಮನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದರೂ) ಸಿಯಮನಮಾಡಲು ದುಸ್ಸಾಧ್ಯವಾದವು.

English Translation.

These your horses, excellent Vayu, strong of limb, youthful and full
of vigour, bear you through the space between heaven and earth : growing
(are they) in bulk, and strong as oxen : they are not lost in the firmament,
but hold on their speed, unretarded by reviling ; difficult are they to be
arrested as the beams of the sun ; difficult are they to be arrested by force.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಇಲ್ಲಿ ನಾಯುವಿನ ಅಶ್ವಗಳ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಅಂತಹ ಅಶ್ವಗಳ ವಾಹನವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಸೋಮಸಾನಕ್ಕೆ ದಯನಾಡು ಎಂಬ ಆಹ್ವಾನವಿದೆ. ಉಕ್ಷಣಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಅಶ್ವಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ವಿಶೇಷಣಗಳು

ಉಕ್ಷಣಃ—ಈ ವದವು ದ್ವಿರುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಎರಡು ಸಲವೂ ವಿವರಣೆಯು ಬೇರಬೇರೆಯಾದರೂ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಒಂದೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಸಲ ಸೇಕ್ತಾರಃ ಯುವಾನಃ ಪರ್ಯಸೇಚನೆಗೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ತಾರುಣ್ಯವುಳ್ಳವು ಎಂದರ್ಥವಾಡಿದೆ. ಸೇಚನ ಎಂದರೆ ಸುರಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಉಕ್ಷ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಸಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಭಕ್ತರಿಗೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಈ ವದವು ವಿಶೇಷಣವಾಗಬಹುದು ಉಕ್ಷನ್ ರಬ್ಬವನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಮಹನ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ಸಿ. ೨-೧೩). ಮತ್ತು

ಘಸಕ್ತ ಇಂದ್ರ ಉಕ್ಷಣಃ ಪ್ರಿಯಂ ಕಾಚಿತ್ಕರಂ ಹರ್ನಿವಿಶ್ಯಸ್ಯಾದಿಂದ್ರ ಉತ್ತರಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೪೬-೧೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಉಕ್ಷಣ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಉಕ್ಷಣ ಉಕ್ಷತೇರ್ವ್ಯದ್ವಿಕರ್ಮಣಃ ಉಕ್ಷಂತ್ಯದಕೇನೇತಿ ವಾ (ಸಿ. ೧೨-೯) ವೃದ್ಧಿಯಾಗು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಉಕ್ಷ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಸಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉದಕದೊಂದಿಗೆ ವೃದ್ಧಿಯಾಗತಕ್ಕ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ನಾಧಾರಣವಾಗಿ ಈ ವದವು ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಸೇಚನಸಾಮರ್ಥ್ಯದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೇ,

ತೇ ಜಜ್ಞಿರೇ ದಿವ ಋಷ್ವಾಸ ಉಕ್ಷಣೋ ರುದ್ರಸ್ಯ ಮರ್ಯಾ ಅಸುರಾ ಅರೇಪಸಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೪-೨)

ಶೃಣ್ವಂತಮಗ್ನಿಂ ಘೃತಪೃಷ್ಠಮುಕ್ಷಣಂ ಪೃಣಂತಂ ದೇವಂ ಪೃಣತೇ ಸುವೀರ್ಯಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೨೨-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ವುಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಉಕ್ಷಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೇಚನವೆಂಬ ಅರ್ಥವಾದರೂ ಸಹ ಸೇಚನಸಾಮರ್ಥ್ಯವೆಂದು ಶಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಯುವಾನಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಮೊದಲನೆಯ ವದಕ್ಕೆ ಯುವಾನಃ ಎಂದೂ, ಎರಡನೆಯ ವದಕ್ಕೆ ಸೇಚನಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ವ್ಯವಭಕ್ತ ಸಮಾಸವೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವ್ರಾಧಂತಃ—ವರ್ಧಮಾನಾಃ ಪ್ರವರ್ಧಮಾನವಾದವು ಎಂದರ್ಥವಾಡಿದೆ. ವ್ರಾಧನ್ ರಬ್ಬವು ಮಹನ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ವರಿತವಾಗಿದ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥ. ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಪ್ರರಂಸಾರ್ಥವಾದ ವಸ್ತುಗಳ ಪರವಾಗಿರುವಂತೆ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಶತ್ರುಪರ್ಯಾಯವಾಗಿಯೂ ಸ್ತಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಸ ವ್ರಾಧತೋ ನಹುಷೋ ದಂಸುಜೂಶಃ ಶರ್ಧಸ್ತರೋ ನರಾಂ ಗೂರ್ತಶ್ರವಾಃ |

ವಿಸೃಷ್ಟರಾತಿಯಾರ್ತಿ ವಾಲ್ಮೀಕಿಶ್ವಾ ವಿಶ್ವಾಸು ಪೃತ್ನ ಸದಮಿಚ್ಛುರಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧ ೧೨೨-೧೦)

ಮತ್ತೂ | ಹವ್ಯಂ—ಪೂಜ್ಯನಾದ | ಮತಿಂ—(ಅವರಿಗೆ ದಾನಮಾಡಬೇಕೆಂಬ) ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು | ಅಧನಾ | [ಮತಿಂ
ಪೂಜ್ಯನಾದ | ಹವ್ಯಂ—(ಪೋಷಣ್ಣಾದಿ) ಹವಿಸ್ಸನ್ನು] ಪ್ರ ಭೇರತೆ—ಸಂಪಾದಿಸಿ (ಅರ್ಪಿಸಿ) | ತಾ—ಆ ಮಿತ್ರ
ವರುಣರಿಬ್ಬರೂ | ಸಮ್ರಾಜಾ—ಜೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವರು (ಸಮ್ರಾಟರು) | ಮತ್ತು ಘೃತಾಸುತೀ—ಘೃತದಾನಾ
ಹರು (ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾದ ಉದಕವನ್ನು ಕೊಡಿಸುವವರು) | ಮತ್ತು ಯಜ್ಞೇಯಜ್ಞೇ—ಪ್ರತಿ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿಯೂ |
ಉಪಸ್ತುತಾ—(ಋತ್ವಿಜರಿಂದ) ಉಪಸ್ತುತ್ಯರು | ಅಥ—ಮತ್ತೂ | ಏನೋಃ—ಇವರಿಬ್ಬರ | ಕ್ಷತ್ರಂ—ಬಲವು |
ಕುತಃ ಚನ (ರಾಕ್ಷಸಾದಿಯಾಗಿ) ಯಾರಿಂದಲೂ (ಯಾವರೀತಿಯಿಂದಲೂ) | ನ ಅಧ್ಯಪೇ—ಪ್ರತಿಹತವಾದುದು
ದಲ್ಲ | ದೇವತ್ವಂ ನೂ ಚಿತ್—ದೇವತ್ವವೂ ಕೂಡ | (ನ) ಅಧ್ಯಪೇ—ಪ್ರತಿಭಟಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದುದಲ್ಲ

|| ಭಾಸಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ದುಹಿತರೇ, ಸಿತ್ಯರು (ಬಹು ಪುರಾತನರೂ), ಹಸಿರಾದಿಗಳಿಂದ ತಾವು ತುಷ್ಟರಾಗಿ ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳನ್ನು ತುಷ್ಟಿಪಡಿಸುವವರೂ, ಅತಿ ರುಚಿಯಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ತೃಪ್ತಿಸಡುವವರೂ ಆದ (ಮಿತ್ರವರುಣರಿಗೆ), ಅತಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವೂ, ವಿಪುಲವೂ ಆದ (ನಮಸ್ಕಾರಪೂರ್ವಕವಾದ) ಅನ್ನವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ (ಅವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿ); (ಅವರಿಗೆ) ಪೂಜ್ಯನಾದ (ಆಜ್ಞಾದಿ) ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ; ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಸಮ್ರಾಟರು (ಮಹಾಕಾಂತಿವಿಶಿಷ್ಟರು); (ಅವರನ್ನು ದೈವಿಸಿ) ಘೃತವು ಹುತವಾಗುತ್ತದೆ. (ಅವರ ಅಪ್ಪಣೆಯಿಂದ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕವು ನಮಗೆ ಲಭ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ); ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ತುತ್ಯರು; ಅವರು (ರಾಕ್ಷಸಾದಿ) ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಅಪ್ರತಿಹತರು; ಅದರಂತೆಯೇ ಅವರ ದೇವತ್ವವೂ ಎದುರಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದುದು.

English Translation-

Offer most excellent and ample adoration, and reverential oblation, to those two deities who have existed from of old; who confer happiness (on their worshippers), and delight in most sweet (libations); for they are both imperial (sovereigns, in whose honour) oblations of butter are poured out, and who are glorified at every sacrifice, whence their might is not in any way to be opposed; their divinity is not to be resisted.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮಿತ್ರವರುಣರಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವರ ವಿಶೇಷ ಗುಣಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು ಅವರ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿದೆ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಾದಿ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಅವರು ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ತುಷ್ಟಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಕ್ಷತ್ರವೂ ದೇವತ್ವವೂ ಅಪ್ರತಿಹತವಾದುದು.

ಮೃತೇಯದ್ಭ್ಯಾಂ—ಸ್ತುತ್ಯಾ ಹವಿಸ್ಸೀಕಾರೇಣ ಸ್ವಯಂ ಮೃದಿತ್ವಾ ಯಜಮಾನಮುಪಿ ಸುಖಯದ್ಭ್ಯಾಂ | ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರಮಾಡಿ ತಾವೂ ಸಂತುಷ್ಟರಾಗಿ ಯಜ್ಞಕರ್ತರನ್ನೂ ಸುಖಪಡಿಸುವವರಾದ ಮಿತ್ರವರುಣರಿಗೆ ಎಂದರ್ಥ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಎರಡು ಋಕ್ಯುಗಳನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಈ ಪದದ ಮೂಲಧಾನಮಿತೀರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ,

ಪ್ರೇತ್ರಸ್ಯ ಪತಿನಾ ವಯಂ ಹಿತೇನೇವ ಜಯಾಮಸಿ |

ಗಾಮತ್ವಂ ಪೋಷಯಿತ್ವಾ ಸ ನೋ ಮೃಳಾತೀದೃಶೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೫೭-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮೃಳಾತಿ ಎಂಬ ವದಕ್ಕೆ ಮೃಳತಿರ್ವಾಸಕರ್ಮಾ (ಋ. ೧೦-೧೫) ಮೃಳ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಕೊಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿದೆ. ರುದ್ರನು ಗವಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹಾತ್ಮಕವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದೂ,

ಪ್ರೇತ್ರಸ್ಯ ಪತೇ ಮಧುಮಂತಮೂರ್ವಿಂ ಧೇನುರಿವ ಪಯೋ ಅಸ್ಮಾಸು ಧುಕ್ಷ್ವ |

ಮಧುತ್ವತಂ ಘೃತಮಿವ ಸುಪೂತಮೃತಸ್ಯ ನಃ ಪತಯೋ ಮೃಳಯಂತು ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೫೭-೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮೃಳಯತಿರೂಪದಯಾ ಕರ್ಮಾ ಪೂಜಾಕರ್ಮಾ ನಾ | ರಕ್ಷಿಸು ಅಥವಾ ಪೂಜಿಸು ಎಂಬರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ಋ. ೧೦-೧೬). ಸಾಯಣರು ಉದಾಹೃತವಾದ ಎರಡನೇ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮೃಳಯಂತು ಪ್ರಯಚ್ಛಂತು ಮೃಳಯತಿರತ್ರ ದಾನಕರ್ಮಾ | ಎಂದು ವಿನಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮೃಳ್ ಎಂಬ ಪದದ ಮೂಲಾರ್ಥವು ಕೊಡು, ಪೂಜಿಸು, ರಕ್ಷಿಸು, ಅನುಗ್ರಹಾತ್ಮಕವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿರು ಎಂದಿದ್ದು ಅನಂತರ ಅನುರ ಫಲವಾದ ಸುಖವೆಂಬರ್ಥವು ಕ್ರಮೇಣ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರಾ ವರುಣರು ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಯಜ್ಞಕರ್ತರನ್ನು ಸುಖವಡಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಹವ್ಯಂ ಮತಿಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಹವ್ಯ ರಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೂಜ್ಯವಾದ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ದಾನಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಪೂಜ್ಯವಾದ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಎಂದೂ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಮತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೂಜ್ಯವಾದ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿ ಪೂಜ್ಯವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಎಂದೂ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಘೃತಾಸುತೀ — ಘೃತಮುದಕಂ ವೃಷ್ಟಿಲಕ್ಷಣಂ ಪ್ರಸೂಯತೇ ಯಾಭ್ಯಾಂ ತಾ | ಸೂರಿಂದ ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಕವು ಸುರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆಯೋ ಆ ಮಿತ್ರಾವರುಣರು ಎಂದರ್ಥ. ನಿರುಕ್ಷಣಾರರು ಘೃತ ರಬ್ದವನ್ನು ಉದಕ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ನೀರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅನಂತರ,

ತ ಆ ವವೃತ್ರನ್ಸದನಾದೃತಸ್ಯಾದಿಘೃತೇನ ಪೃಥಿವೀ ವೃದ್ಯತೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೪-೪೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನುದಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಘೃತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಘೃತಮಿತ್ಯಾದಿಕನಾಮ ಚಿಘೃತೇಃ ಸಿಂಚಿತಿಕರ್ಮಣಃ | ಸೇಕಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಘೃ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮಿತ್ರಾವರುಣರು ವೃಷ್ಟಿಗೆ ಹೇಗೆ ಕಾರಣರಾಗಿದ್ದಾರೆಂಬುದನ್ನು ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಪರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸ ಯದಿ ವೃಷ್ಟಿಕಾಮಃ ಸ್ಯಾತ್ | ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ತ್ವಾ ವೃಷ್ಟ್ಯಾವತಾನಿತಿ ತದ್ಯೋ ವರ್ಷಸ್ಯೇಷ್ಟೇ ಸ ತ್ವಾ ವೃಷ್ಟ್ಯಾವತ್ತಿತ್ಯೇವೈತದಾಹಾಯಂ ವೈ ವರ್ಷಸ್ಯೇಷ್ಟೇ ಯೋಽಯಂ ಪವತೇ ಸೋಽಯಮೇಕ ಇವೈವ ಪವತೇ ಸೋಽಯಂ ಪುರುಷೇಽಂತಃ

ಪ್ರವಿಷ್ಟಃ ಸ್ವಾಙ್ಗ ಪ್ರತ್ಯಙ್ಗ ತಾವಿಮೌ ಸ್ವಾಣೋದಾನೌ ಸ್ವಾಣೋದಾನೌ ವೈ ಮಿತ್ರಾ-
ವರುಣೌ ತದ್ಯ ಏವ ವರ್ಷಸ್ಯೇಷ್ಟೇ ಸ ತ್ವಾ ವೃಷ್ಟ್ಯಾವತ್ಪ್ರೀತೈವೈತದಾಹ ತಮೇತೇನೈವಾದ-
ದೀತ ಯದಾ ಹ್ಯೇವ ಕದಾ ಚ ವೃಷ್ಟಿಃ ಸಮಿವ ತಮನಕ್ತಾ ಹುತಿಮೇವೈತತ್ಕರೋತ್ಯಾಹುತಿ-
ಭೂತಾ ದೇವಲೋಕಂ ಗಚ್ಛಾದಿತಿ

(ರ. ಬ್ರಾ. ೧-೮-೨-೧೨)

ಆನುಯಾಚಾಂತರ್ಗತವಾದ ಸೂಕ್ತವಾಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಭಾಗವು ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ಪ್ರಶಂಸೆಗಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ವೃಷ್ಟಿ
ಯನ್ನ ಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು “ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ತ್ವಾ ವೃಷ್ಟ್ಯಾವತಾಂ | ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಪ್ರಸ್ತರವನ್ನು
ಹಿಡಿಯಬೇಕು. ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ ನಾಯುವೇ ವೃಷ್ಟ್ಯಧಿದೇವತೆಯು. ಈ ನಾಯುವು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಾಗ
ಏಕರೂಪವಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದಾಗ ಪ್ರಾಣ ಮತ್ತು ಉದಾನ ಗಳೆಂಬ ಎರಡುರೂಪಗಳಲ್ಲಿರು
ತ್ತದೆ. ಮಿತ್ರಾವರುಣರೇ ಈ ಸ್ವಾಣೋದಾನಗಳು. ಆದುದರಿಂದ ವೃಷ್ಟಿಕಾಮನು “ ಸ ತ್ವಾ ವೃಷ್ಟ್ಯಾವತು” ಎಂಬ
ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಪ್ರಸ್ತರವನ್ನು ಹಿಡಿಯಬೇಕು. ಎಂದು ಮಿತ್ರಾವರುಣರು ವೃಷ್ಟಿಕಾರಣರೇಂಬ ಏಕಯವನ್ನು
ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಅಥಾರಯತಂ ಪೃಥಿವೀಮುತ ದ್ಯಾಂ ಮಿತ್ರರಾಜಾನಾ ವರುಣಾ ಮಹೋಭಿಃ |

ವರ್ಧಯತನೋಷಧೀಃ ಸಿಂಹತಂ ಗಾ ಅವ ವೃಷ್ಟಿಂ ಸೃಜತಂ ಜೀರದಾನೂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೬೨-೨)

ಮಿತ್ರಾವರುಣರು ತಮ್ಮ ತೇಜೋಯುತವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳಿಂದ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸಿ, ಅದರಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ
ಧಾರಣವನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಓಷಧ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದರು ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅನೇಕಕಡೆ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಅಂಶ
ವನ್ನು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಘೃತಾಸುತೀ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಸಾಯಣರು,

ಅಹೋರಾತ್ರೇ ವೈ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾವಹೋರಾತ್ರಾಭ್ಯಾಂ ಖಲು ವೈ ಸರ್ಜನ್ಯೋ ವರ್ಷತಿ |

(ತ್ಯ. ಸಂ. ೨-೧-೨-೩)

ಸರ್ಜನ್ಯನು ಅಹೋರಾತ್ರರೂಪರಾದ ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು
ತ್ಯತ್ತಿರೀಯಸಂಹಿತೆಯ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ದಹರಿಸಿ ಘೃತಾಸುತೀ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಏನೋಃ ಕ್ಷತ್ರಂ ದೇವತ್ವಂ ನ ಆಧ್ಯಷ್ಟೇ—ಈ ಮಿತ್ರಾವರುಣರಿಬ್ಬರ ಸಂಯುಕ್ತವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ,
ದೇವತ್ವವನ್ನೂ ಯಾರೂ ಪ್ರತಿಭಟಿಸಲಾರರು, ಎಂದು ಅವರ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಯಾ ಧರ್ತಾರಾ ರಜಸೋ ರೋಚನಸ್ಯೋತಾದಿತ್ಯಾ ದಿವ್ಯಾ ಸಾರ್ಥಿವಸ್ಯ |

ನ ನಾಂ ದೇವಾ ಅಮೃತಾ ಆ ಮಿನಂತಿ ವೃತಾನಿ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ಧ್ರುವಾಣಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೬೯-೪)

ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಮ್ಮ ದೃಢವಾದ ನಿಯಮನದಿಂದ ಧರಿಸಿರುವ ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ವಿಶ್ವನಿಯಮಗಳನ್ನು
ಅಮರರಾದ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಪ್ರತಿಭಟಿಸಲಾರರು ಎಂದು ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇವರ ಸ್ತುತಿಯಿರುವಂತೆ ಆ ಶಕ್ತಿ
ಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ—ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತ್ಯ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಇಷ್ಟನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಜ್ಯೇಷ್ಠ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಜ್ಯಾದೇಶ. **ಪ್ರಕೃತ್ಯೈಕಾಚ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಲೋವಕ್ಕೆ ಅವನಾದವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಮಃ—ಏನು ಪ್ರಹೃತ್ಯೇ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು. ಔಣಾದಿಕ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮತಿಂ—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. **ಮಂತ್ರೇ ವೃಷೇಷಪಚ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭರತ—ಭೃಗ್ ಭರಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ತಾದೇಶ. ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ತಿವಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮೃಡಯದ್ಭ್ಯಾಂ—ಮೃಡ ಸುಖನೇ. ಧಾತು. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ ಆಯಾದೇಶ. ಚತುರ್ಥೀ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸ್ವಾದಿಷ್ಟಂ—ಅತಿಶಯೇನ ಸ್ವಾದು. ಸ್ವಾದಿಷ್ಟಮ್ **ಅತಿಶಾಯನೇ ತಮಬಿಷ್ಠನಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್ಟನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟೀಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ (ಉ) ಲೋಪ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಮ್ರಾಜಾ—ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತೌ. ಧಾತು. ಕ್ರಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ರಿಬಂತವಾದ ರಾಜ್ಯಧಾತುವು ಪರವಾದುದರಿಂದ **ನೋ ರಾಜಿಸಮಃಕ್ವಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಮಕಾರವೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನುಸ್ವಾರಕ್ಕೆ ಅವನಾದ. ದ್ವಿವಚನ ವರವಾದಾಗ **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಘೃತಾಸುತೀ—ಘೃತಂ ಆಸೂಯತೇ ಯಾಭ್ಯಾಂ ತಾ. ಮಜ್ಜಾ ಅಭಿಷವೇ. ಧಾತು. ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ.

ಯಜ್ಞೇಯಜ್ಞೇ—ನಿತ್ಯವೀಕ್ಷಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನ. **ಅನುದಾತ್ತಂ ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪವು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಉಪಸ್ತುತಾ—ಷ್ಟುಜ್ ಸ್ತುತೌ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. **ಗತಿರನಂತರಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಉವ) ವ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಏನೋಃ- ಏನ+ಓನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಓಸಿಚಿ (ವಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತೋ ಗುಣೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿವರ್ಗ.

ಅಧ್ಯಪೇ- ಇೌಧೃಷಾ ಪ್ರಾಗಲ್ಭ್ಯೇ ಧಾತು. ರಕ್ಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಕೃತ್ಯಾರ್ಥೇ ತವೈಕೇನ್ --- (ವಾ. ಸೂ. ೨-೪-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೃದುತ್ವರ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಏಜಂತವಾದುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ದೇವತ್ವಂ- ತಸ್ಯ ಭಾವಸ್ತ್ವತಲಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಚಂಪೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನು- ಋಚಿ ತುನುಘ- (ವಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅದರ್ಶಿ ಗಾತುರುರನೇ ವರೀಯಸೀ ಪಂಥಾ ಋತಸ್ಯ ಸಮಯಂಸ್ತ ರತ್ನಿಭಿ-
ಶ್ವಕ್ತುರ್ಭಗಸ್ಯ ರತ್ನಿಭಿಃ |

ದ್ಯುಕ್ಷಂ ಮಿತ್ರಸ್ಯ ಸಾದನಮರ್ಯಮ್ನೋ ವರುಣಸ್ಯ ಚ |

ಅಥಾ ದಧಾತೇ ಬೃಹದುಕ್ಥ್ಯಂ ೧ ನಯ ಉಪಸ್ತುತ್ಯಂ ಬೃಹದ್ವಯಃ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅದರ್ಶಿ | ಗಾತುಃ | ಉರನೇ | ವರೀಯಸೀ | ಪಂಥಾಃ | ಋತಸ್ಯ | ಸಂ | ಅಯಂಸ್ತ | ರತ್ನಿಭಿಃ | ಚಕ್ಷುಃ
ಭಗಸ್ಯ | ರತ್ನಿಭಿಃ |

ದ್ಯುಕ್ಷಂ | ಮಿತ್ರಸ್ಯ | ಸಾದನಂ | ಅರ್ಯಮ್ನಃ | ವರುಣಸ್ಯ | ಚ |

ಅಥ | ದಧಾತೇ | ಇತಿ | ಬೃಹತ್ | ಉಕ್ಥ್ಯಂ | ವಯಃ | ಉಪಸ್ತುತ್ಯಂ | ಬೃಹತ್ | ವಯಃ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಗಾತುರ್ಗಮನಶೀಲಾ ವರೀಯಸ್ಯುರುತಶೋಷಾ ಉರವೇ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಾಯ ಯಾಗಾಯ
ಗಮನಾದಿವ್ಯಾಪಾರಾಯಾದರ್ಶಿ | ಸರ್ವೈರ್ಯುಷ್ಯಭೂತ | ತಥಾ ಋತಸ್ಯ ಗಮನಶೀಲಸ್ಯಾದಿತ್ಯಸ್ಯ
ಸಂಥಾ ಮಾರ್ಗ ಆಕಾಶಲಕ್ಷಣೋ ರಶ್ಮಿಭಿಃ ಸಮಯಂಸ್ತು | ಪ್ರಕಾಶೈಃ ಸಂಗತೋಽಭೂತ್ | ಭಗಸ್ಯ
ಸರ್ವೈರ್ಭಜನೀಯಸ್ಯೈತನ್ನಾಮಕಸ್ಯ ದೇವಸ್ಯ ರಶ್ಮಿಭಿಶ್ಚಕ್ಷುಃ ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಲೋಚನಂ
ಸಮಯಂಸ್ತು || ಸಂಗತಮಭೂತ್ | ಸರ್ವೇ ಸ್ವಸ್ವದ್ರವ್ಯದರ್ಶನಾಯ ಸಮರ್ಥಾ ಅಭವನ್ನಿತ್ಯರ್ಥಃ |
ತದೇವ ಸ್ಪಷ್ಟೀಕ್ರಿಯತೇ | ಮಿತ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶಕಾರಿತ್ವಾತ್ಸರ್ವಜನಮಿತ್ರಸ್ಯ ಸದನಂ ಗೃಹಮಂತರಿಕ್ಷಂ
ದ್ಯುಕ್ಷಂ ದೀಪ್ತಾನಾಂ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಂ ರಶ್ಮಿಭಿಃ ಸಮಯಂಸ್ತು | ಸಂಗತಮಭೂತ್ | ತಥಾರ್ಯವ್ಣಾ
ಏತನ್ನಾಮಕಸ್ಯ ದೇವಸ್ಯ || ಉದಾತ್ತೇನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ || ದ್ಯುಕ್ಷಂ ಸದನಂ ರಶ್ಮಿಭಿಃ
ಸಮಯಂಸ್ತು | ಕಿಂಚಿ ವರುಣಸ್ಯ ತನೋನಿವಾರಕಸ್ಯೈತನ್ನಾಮಕಸ್ಯ ದೇವಸ್ಯ ಸದನಂ ತಥಾಭೂತ್ |
ಯದ್ಯಪಿ ಸೂರ್ಯಸ್ಯೈತತ್ಪ್ರೋಪುಷಾಧಿಭೇದೇನ ಭೇದಾತ್ಪ್ರಥಮೇ ಸ್ತುತಿಃ ತಥಾ ಯದ್ಯಪಿ ತ್ರಿಭಿರಸಿ
ಪ್ರಕಾಶಮಸ್ಯಂತರಿಕ್ಷಮೇಕಂ ತಥಾಸಿ ಪ್ರಕಾಶಕಾನಾಂ ಭೇದಾತ್ ತ್ರಿಧಾ ಸ್ತುತೀತಿ | ಉದಯಾನಂತರಂ
ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಾಯ ಪ್ರಕಾಶೋಽಭವದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಥಾತಃ ಕಾರಣಾದುದಿತತ್ವಾದೇವೋಕ್ತಂ ಸ್ತುತ್ಯಂ
ಬೃಹತ್ ಪ್ರಭೂತಂ ವಯೋ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ದಧಾತೇ | ಧಾರಯತಃ | ಕಿಂಚೋಪಸ್ತುತ್ಯಮುಪೇತೈ
ಸ್ತೋತವ್ಯಂ || ಏತಿ ಸ್ತುತಾಸ್ತಿತ್ಯಾದಿನಾ ಕೃಪ್ | ಸಾ. ೩-೧-೧೦೯ || ಬೃಹತ್ಪೋಮಾದಿನಾ ಮಹತ್ಪೋತ್ರಂ
ವಯೋ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ಚ ದಧಾತೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವರೀಯಸೀ—ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದ (ಉಪೋದೇವಿಯು) | ಉರವೇ—ವಿಸ್ತೀರ್ಣವಾದ (ಗ್ರಾಹಕನಾದ,
ಮಹತ್ತಾದ) (ಯಾಗವನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿ) | ಗಾತುಃ—ಗಮನಶೀಲಳಾಗಿ | ಅದರ್ಶಿ - ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು |
ಋತಸ್ಯ—ಗಮನಶೀಲನಾದ ಆದಿತ್ಯನ | ಸಂಥಾಃ—ಮಾರ್ಗವು (ಮಾರ್ಗಭೂತನಾದ ಆಕಾಶವು) |
ರಶ್ಮಿಭಿಃ—ಕಿರಣಗಳಿಂದ | ಸಂ ಅಯಂಸ್ತು—ಸಂಗತವಾಯಿತು (ಪ್ರಕಾಶವಾಯಿತು) | ಭಗಸ್ಯ—ಭಗನಾಮಕ
ದೇವತೆಯ (ಸೂರ್ಯನ) | ರಶ್ಮಿಭಿಃ—ಕಿರಣಗಳಿಂದ | ಚಕ್ಷುಃ—(ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳ) ನೇತ್ರಗಳು | (ಸಮಯಂಸ್ತು
ಸಂಗತವಾದುವು ಅಂದರೆ, ನೋಡಲು ಸಮರ್ಥವಾದುವು) | ಮಿತ್ರಸ್ಯ—(ಪ್ರಕಾಶಕನಾಗಿ ಸರ್ವರಿಗೂ ಮಿತ್ರನಾದ)
ಮಿತ್ರದೇವತೆಯ (ಸೂರ್ಯನ) ಮತ್ತು | ದ್ಯುಕ್ಷಂ—ದೀಪ್ತವಾದ ನಕ್ಷತ್ರಾದಿಗಳ ವಾಸಸ್ಥಳವಾದ | ಸದನಂ -
ಗೃಹವು (ಅಂತರಿಕ್ಷವು) | (ಸಮಯಂಸ್ತು—ರಶ್ಮಿಸಂಗತವಾಯಿತು ಅಂದರೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿತು) | ಅರ್ಯವ್ಣಃ -
ಅರ್ಯಮನ (ಮತ್ತು) | ವರುಣಸ್ಯ ಚ—ವರುಣನ | (ಸದನಂ—ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷವು | ಸಮಯಂಸ್ತು—
ತೇಜೋವಿಶಿಷ್ಟವಾಯಿತು) | ಅಥ—ಆದುದರಿಂದ (ಉದಿಸಿರುವುದರಿಂದ) | ಉಕ್ತಂ—ಸ್ತುತ್ಯವಾದ
(ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ) | ಬೃಹತ್—ಪ್ರಭೂತವಾದ (ಹೆಚ್ಚಾದ) | ವಯುಃ—ಹವೀರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು |
ದಧಾತೇ—(ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಉಪಸ್ಥಿತಿಗಳು) ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | ಉಪಸ್ತುತ್ಯಂ -
ಸ್ತೋತವ್ಯವಾದ (ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ) | ಬೃಹತ್—ಮಹತ್ತಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನೂ | ವಯುಃ - ಹವಿಸ್ಸನ್ನೂ |
(ದಧಾತೇ—ಇಬ್ಬರೂ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ).

ಎಂದು ಹೇಳುವಂತೆ—ಈ ಸೂಕ್ತವು ಅತ್ಯಷ್ಟಿ ಭಂದಸ್ತವು, ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕು ಮಾತ್ರ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ತವು ಎಂದಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಮಿತ್ರಾನರೂರು ದೇವತೆಗಳು. ಕೊನೆಯ ಎರಡು ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಲಿಂಗೋಕ್ತದೇವತೆಗಳೇ ದೇವತೆಯು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಪ್ರ ಸು ಸಸ್ತ ಮೈತ್ರಾನರೂಣಂ ತ್ವಂತ್ಯೇ ಲಿಂಗೋಕ್ತದೇವತೇ ಅಂತ್ಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಪಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಇಲ್ಲಿ ತುಲಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತವೂ ಮುಂದಿನ ಸೂಕ್ತವೂ ಮಿತ್ರಾನರೂಣದೇವತಾಕವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು.

ಸೂಕ್ತ - ೧೩೬

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೨೦ || ಸೂಕ್ತ—೧೩೬ ||

ಅಷ್ಟಕ ೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೧ || ವರ್ಗ—೨೬ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೨ ||

|| ಋಷಿ— ಪರುಚ್ಛೇಪೋ ದೈವೋದಾಸಿ ||

|| ದೇವತಾ—೧-೫, ಮಿತ್ರಾನರೂಣಾ | ೬-೭, ಲಿಂಗೋಕ್ತದೇವತಾಃ ||

|| ಭಂದಜ—೧-೬, ಅತ್ಯಷ್ಟಿಃ | ೭ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

† ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ †

ಪ್ರ ಸು ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ನಿಚಿರಾಭ್ಯಾಂ ಬೃಹನ್ನಮೋ ಹವ್ಯಂ ಮತಿಂ ಭರತಾ ಮೃಳ-

ಯದ್ವಾಪ್ಯಂ ಸ್ವಾದಿಷ್ಟಂ ಮೃಳಯದ್ವಾಪ್ಯಂ |

ತಾ ಸಂಪ್ರಾಜಾ ಘೃತಾಸುತೀ ಯಜ್ಞೇಯಜ್ಞ ಉಪಸ್ತುತಾ |

ಅಧೈನೋಃ ಕ್ಷತ್ರಂ ನ ಕುತಶ್ಚನಾಧೃಷೇ ದೇವತ್ವಂ ನು ಚಿದಾಧೃಷೇ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಪ್ರ | ಸು | ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ | ನಿಚಿರಾಭ್ಯಾಂ | ಬೃಹತ್ | ನಮಃ | ಹವ್ಯಂ | ಮತಿಂ | ಭರತ | ಮೃಳಯತ್ಪಾಠ್ಯಾಂ |

ಸ್ವಾದಿಷ್ಟಂ | ಮೃಳಯತ್ಪಾಠ್ಯಾಂ |

ತಾ | ಸಂಪ್ರಾಜಾ | ಘೃತಾಸುತೀ ಇತಿ ಘೃತಸುತೀ | ಯಜ್ಞೇಯಜ್ಞೇ | ಉಪಸ್ತುತಾ |

ಅಧ | ಏನೋಃ | ಕ್ಷತ್ರಂ | ನ | ಕುತಃ | ಚನ | ಅಧೃಷೇ | ದೇವತ್ವಂ | ನು | ಚಿತ್ | ಅಧೃಷೇ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಋತ್ವಿಜಃ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾಭ್ಯಾಂ ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ಪ್ರಶಸ್ಯಂ ಬೃಹನ್ನಹದತಿಪ್ರವೃದ್ಧಂ ನಮೋ
 ನಮಸ್ಕಾರೋಪಲಕ್ಷಿತಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ತದುಪಲಕ್ಷಿತಂ ಹರ್ವಿರ್ಹಣಮನ್ನಂ ವಾ ಪ್ರ ಭರತ | ಸಂಪಾದಯತ |
 ನಮ ಇತ್ಯನ್ನನಾಮ ನಮ ಆಯುರಿತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಾಠಾತ್ | ಕಿಂಚಿ ಹವ್ಯಂ ಹನ್ಯಾಂ ಮತಿಂ
 ತತ್ರದಾನವಿಷಯಾಂ ಬುದ್ಧಿಂ ಭರತ | ಯದ್ವಾ | ಮತಿಂ ಪೂಜ್ಯಂ ಹವ್ಯಂ ಹವಿರ್ಭರತ | ಪೂರ್ವತ್ರ
 ಪುರೋಡಾಶಾದ್ಯದನೀಯಮನ್ನಂ ಇದಾನೀಂ ತು ಸೋಮಾಜ್ಯಾದಿರೂಪಂ ನಿಷೇಯಂ ಹವಿರಿತಿ ನಿವೇಕಃ |
 ಕೀದೃತಾಭ್ಯಾಂ ತಾಭ್ಯಾಂ | ನಿಚಿರಾಭ್ಯಾಂ ನಿತರಾಂ ಚಿರಕಾಲಾಭ್ಯಾಂ | ನಿತ್ಯಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಪ್ರವಾಹ-
 ರೂಪೇಣೇತಿ ಭಾವಃ | ಕಿಂಚಿ ಮೃಳಯದ್ಭ್ಯಾಂ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಹವಿಸ್ಸೀಕಾರೇಣ ಸ್ವಯಂ ಮೃದಿತ್ವಾ
 ಯಜಮಾನಮಸಿ ಸುಖಯದ್ಭ್ಯಾಂ ತಥಾ ಸ್ವಾದಿಷ್ಯಂ ಸ್ವಾದುತರಂ ಮೃಳಯದ್ಭ್ಯಾಂ ಹವಿಃ
 ಸುಖಯದ್ಭ್ಯಾಂ | ಭಕ್ಷಯದ್ಭ್ಯಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಸ್ತಯೋರ್ವಿಶೇಷ ಇತಿ ತತ್ರಾಹ | ತಾ ತ್ವಾ ಮಿತ್ರಾ-
 ವರುಣೌ ಸಮ್ರಾಜಾ ಸಮ್ಯಗ್ರಾಜಮಾನೌ || ರಾಜತೇಃ ಕ್ವಿಪ್ | ನೋ ರಾಜಿ ಸಮಃ ಕ್ವಾವಿತಿ ಸಮೋ
 ಮಹಾರಸ್ಯ ಮಹಾರಃ || ಘೃತಾಸುತೀ | ಘೃತಮಾಸೂಯತೇ ಆದೀಯತೇ ಯಾಭ್ಯಾಂ ತ್ವಾ ತಾದ್ಯಶ್ಚ |
 ಯದ್ವಾ | ಘೃತಮುದಕಂ ವೃಷ್ಟಿಲಕ್ಷಣಂ ಪ್ರಸೂಯತೇ ಸರ್ವತ್ರಾನುಜ್ಞಾಯತೇ ಯಾಭ್ಯಾಂ ತ್ವಾ |
 ಏತಯೋರಹೋರಾತ್ರಾಭಿಮಾನಿದೇವತ್ವಾದಹೋರಾತ್ರದ್ವಾರಾ ವೃಷ್ಟ್ಯುತ್ಪಾದಕತ್ವಾತ್ ಅಹೋರಾತ್ರೇ
 ವೈ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾಹೋರಾತ್ರಾಭ್ಯಾಂ ಖಲು ವೈ ಸರ್ವನೋ ವರ್ಷತಿ | ತೈ. ಸಂ. ೨-೧-೨-೩ |
 ಇತಿ ಶ್ರುತೇರ್ವೃಷ್ಟ್ಯನುಜ್ಞಾಪದತ್ತಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ | ಕಿಂಚೈತಾ ಯಜ್ಞೇ ಯಜ್ಞೇ ಸರ್ವೇಷ್ಯಸಿ
 ಯಜ್ಞೇಷೂಸಪ್ತತಾ ಸರ್ವೈರ್ಋತ್ವಿಗ್ವಿಃ ಸ್ತೂಯಮಾನೌ || ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||
 ಅಥಾಸಿ ಚೈನೋರೇನಯೋಃ || ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕಸ್ಯ ವಿಧೇರನಿತ್ಯತ್ವಾದೋಸಿ ಚ | ಸಾ. ೨-೩-೧೦೪ |
 ಇತಿ ಗುಣಾಭಾವೇತೋ ಗುಣ ಇತಿ ಪರರೂಪತ್ವಂ || ಪುತ್ರಂ ಬಲಂ ಕುತಶ್ಚನ ಕಸ್ಮಾದಸಿ ಚ ಶತ್ರುೋ
 ರಾಕ್ಷಸಾದೇಃ ಸಕಾಶಾತ್ ಕಸ್ಮಾದಪ್ಯುಪಾಯಾದ್ವಾ ನಾಧ್ಯುಷೇ | ಆಧುಷಿತುಂ ಶಕ್ಯಂ ನ ಭವತಿ ||
 ಕೃತ್ಯಾರ್ಥೇ ತನ್ಯೇಕೇನಿತಿ ಕೇನ್ವತ್ಯಯಃ || ಕಿಂಚಿ ತಯೋರ್ದೇವತ್ವಂ ನೂ ಚಿತ್ ದೇವಭಾವೋಽಸಿ
 ನಾಧ್ಯುಷೇ | ಆಧರ್ಷಣಾಯೋಗ್ಯಃ | ಯದ್ವಾ | ಪೂರ್ವಮಿನೇದಾನೀಮಸಿ | ನೂ ಚಿದಿತಿ ನಿಪಾತಃ
 ಪುರಾಣನವಯೋರಿತಿ ಯಾಸ್ಯೇನೋಕ್ತತ್ವಾತ್ | ನಿ. ೪-೧೨ | ಆಧ್ಯುಷೇ ನ ಕೇನಾಪ್ಯಾಧರ್ಷಣೀಯೋ
 ಭವತಿ | ಏತಯೋರ್ಬಲಂ ನಾಧ್ಯುಷ್ಯಂ ಕಿಮು ತದ್ದೇವತ್ವಮಿತಿ ಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ಋತ್ವಿಜಃ—ಎಲೈ ಋತ್ವಿಜರೇ | ನಿಚಿರಾಭ್ಯಾಂ—(ನಿತ್ಯರೂ) ಬಹು ಪುರಾತನರೂ | ಮೃಳಯ-
 ದ್ಭ್ಯಾಂ (ಹವಿಸ್ಸೀಕಾರದಿಂದ ತುಷ್ಟರಾಗಿ ಯಜಮಾನರನ್ನು) ತುಷ್ಟಿಪಡಿಸುವವರೂ | ಸ್ವಾದಿಷ್ಯಂ—ಅತ್ಯಂತ
 ರುಚಿಕರವಾದ (ಹವಿಸ್ಸನ್ನು) | ಮೃಳಯದ್ಭ್ಯಾಂ—ಭಕ್ಷಣಮಾಡುವವರೂ (ಆದ) | ತ್ವಾ—ಆ ಮಿತ್ರಾವರುಣ
 ರಿಬ್ಬರಿಗೂ | ಸು ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ—ಪ್ರಶಸ್ಯವಾದುದು | ಬೃಹತ್—ಹೆಚ್ಚಾದುದು ಆದ | ನಮಃ—(ನಮಸ್ಕಾರ
 ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ದತ್ತವಾದ) ಅನ್ನವನ್ನು | ಪ್ರ ಭರತ—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸಂಪಾದನೆ ಮಾಡಿ (ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸಿ) | (ಕಿಂಚಿ—

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಅತಿ ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದ ಉಷೋದೇವಿಯು (ಈ) ದೊಡ್ಡ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿರುವುದು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ; (ನರ್ವದಾ) ಗಮನ ಶೀಲನಾದ ಆದಿತ್ಯನ ಮಾರ್ಗವು (ಸೂರ್ಯಪಥವು) ರಶ್ಮಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ, ಭಗನಾಮಕದೇವತೆಯ (ಸೂರ್ಯನ) ಕಿರಣಗಳಿಂದ (ಸಮಸ್ತರ) ಕಣ್ಣುಗಳು ದೃಷ್ಟಿಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದಿವೆ, ನಕ್ಷತ್ರ ರಂಜಿತವಾದ ಮಿತ್ರನ ಗೃಹವು (ಆಕಾಶವು) ಪ್ರಕಾಶಿತವಾಗಿದೆ; ಅರೈವು ಮತ್ತು ಮಿತ್ರರ (ಸೂರ್ಯನ) ಸ್ಪರ್ಶವು (ಆಕಾಶವು) ತೇಜೋವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ, ಆಮದರಿಂದ, (ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಉಷೋದೇವಿಯರೇ, ನೀವಿಬ್ಬರೂ), ಶ್ರೇಷ್ಠವೂ, ಪ್ರಭೂತವೂ ಆದ ದನೀರೂವಾನ್ನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ; ಮತ್ತು ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಮತ್ತು ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

The most excellent Dawn has been seen proceeding to the comprehensive (rite): the path of the revolving (sun) has been lighted up by (his) rays: the eyes of men (have been opened) by the rays of Bhaga: the brilliant mansion of Mitra, of Aryaman, of Varuna, (has been lighted up by his rays), and therefore do you two accept the commendable and copious oblation; the praiseworthy and copious oblation.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥ *

ಉಷ್ನಿನ ಉದಯವಾದೊಡನೆಯೇ ಋತದ ಮಾರ್ಗವು ಆದಿತ್ಯರಶ್ಮಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾಯಿತು ಎಂದು ಉಷ್ನಿನ ಉದಯಕ್ಕೂ ಋತದ ಮಾರ್ಗಕ್ಕೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಹಜವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಋತವೆಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದ ರಾಶಿಚಕ್ರವೆಂದರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. [Zodiac] ಹೇಗೆಂದರೆ—

ದ್ವಾದಶಾರಂ ನಹಿ ತಜ್ಜ ರಾಯ ವರ್ವರ್ತಿ ಚಕ್ರಂ ಪರಿ ದ್ಯಾವೃತಸ್ಯ |

ಆ ಪುತ್ರಾ ಅಗ್ನೇ ಮಿಥುನಾಸೋ ಅತ್ರ ಸಪ್ತ ಶತಾನಿ ವಿಂಶತಿಶ್ಚ ತಸ್ಯಃ ||

(ಋ ಸಂ ೧-೧೬೪-೧೧)

ಹನ್ನೆರಡು ಅರಗಳುಳ್ಳ ಋತದ ಚಕ್ರವು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆವರ್ತಿಯಿಂದ ಪರಿಭ್ರಮಣವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಈ ಚಕ್ರಾಂತರ್ಗತವಾಗಿ ಏಳನೂರ ಇಪ್ಪತ್ತು ಪುತ್ರರು (ಅಹೋರಾತ್ರಿಗಳು) ಮಿಥುನರೂಪದಿಂದ ತಮ್ಮ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವರ್ಣನೆಯಿಂದ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ತೇಜೋಮಂಡಲವು ಪರಿಭ್ರಮಣವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಈ ಋತಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ತಿಂಗಳೂ, ಮುನ್ನೂರರವತ್ತು ಅಹೋರಾತ್ರಗಳೂ ಅಡಕವಾಗಿವೆ.

ನೇದ ಮಾಸೋ ಧೃತವ್ರತೋ ದ್ವಾದಶ ಪ್ರಜಾವತಃ | ನೇದಾ ಯ ಉಪಜಾಯತೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೫-೮)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವಂತೆ ಮುನ್ನೂರರವತ್ತು ದಿನಗಳನ್ನೂ ರಾತ್ರಿಗಳನ್ನೂ ದ್ವಾದಶಮಾಸಗಳ ಪುತ್ರರೆಂದು ಕರೆದಿದೆ. ಈ ರಾಶಿಚಕ್ರವನ್ನು ತನ್ನ ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಾ, ಉಷಸ್ಸು ಉದಯಿಸುವುದನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಕೆಲವು ಉದಾಹರಣೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಅಂಶವು ಇನ್ನೂ ವಿಶದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜಾನಾತ್ಯಹ್ನಃ ಪ್ರಥಮಸ್ಯ ನಾಮ ಶುಕ್ರಾ ಕೃಷ್ಣಾದಜನಿಷ್ಟ ಶ್ವಿತೀಚೀ |

ಋತಸ್ಯ ಯೋಷಾ ನ ಮಿನಾತಿ ಧಾಮಾಹರಹರ್ನಿಷ್ಕೃತಮಾಚರಂತೀ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೩-೧)

ಶುಕ್ರರೂಪಳೂ, ಭಾಸ್ತತಿಯೂ ಆದ ಉಷೋದೇವಿಯು ಅಹಸ್ಸಿನ ಪ್ರಥಮಭಾಗವನ್ನು ಅರಿಯುತ್ತಾ ತಮಸ್ಸಿನಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಅವಿರ್ಭವಿಸಿದಳು, ಅಹರಹವ್ಯಾಹ್ನ ಈ ದೇವಿಯು ಋತದ ಪಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮೀರದೆ ಅನುಸ್ಯೂತವಾಗಿ ಅದನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾಳೆ.

ಏಷಾ ದಿವೋ ದುಹಿತಾ ಪ್ರತ್ಯದರ್ಶಿ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಸಾನಾ ಸಮನಾ ಪುರಸ್ತಾತ್ |

ಋತಸ್ಯ ಪಂಥಾಮನ್ವೇತಿ ಸಾಧು ಪ್ರಜಾನತೀವ ನ ದಿಶೋ ಮಿನಾತಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೪-೨)

ದಿವೋದುಹಿತೆಯಾದ ಈ ಉಷೋದೇವಿಯು ತನ್ನ ತೇಜೋರೂಪವಾದ ವಸ್ತದಿಂದ ಅಲಂಕೃತಳಾಗಿ ಸ್ವರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉದಯಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಮತ್ತು ಕೊಂಚವೂ ತವ್ವದಂತೆ ಋತದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾಳೆ.

ಆಗ್ನಿಂ ವಿಶ ಈಳತೇ ಮಾನುಷೀರ್ಯಾ ಆಗ್ನಿಂ ಮನುಷೋ ನಹುಷೋ ವಿ ಜಾತಾಃ |

ಆಗ್ನಿರ್ಗಾಂಧರ್ವೀಂ ಪಥ್ಯಾಮೃತಸ್ಯಾಗ್ನೇರ್ಗವ್ಯಾತಿರ್ಘೃತ ಆ ನಿಷತ್ನಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೦-೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಈ ಋತದ ಪಥವನ್ನು ಅತ್ಯುಚ್ಛವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿರುವುದೂ ಗಂಧರ್ವರ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದೂ ಆದ ಮಾರ್ಗವೆಂದೂ ಈ ಪಥದಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ಸು ಉದಯಿಸಿ ಸೂರ್ಯನ ಪರಿಭ್ರಮಣಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವನ್ನುತ್ತಾ ಲೋಕವೆಲ್ಲಾ ಬೆಳಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆಂದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ.

ಉಷಸ್ಸಿನ ಉದಯವಾದನಂತರವೇ, ಭಗ, ಅರ್ಯಮ, ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣ ಇವರ ಸದನಗಳೂ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾದವೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಭಗ, ಅರ್ಯಮ ಇವರು ಆದಿತ್ಯನ ಅಪರನಾಮಗಳೇ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇವತೆಗಳೇ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದವಿದೆ.

ದಕ್ಷಸ್ಯ ನಾದಿತೇ ಜನ್ಮನಿ ವ್ರತೇ ರಾಜಾನಾ ಮಿತ್ರವರುಣಾ ವಿವಾಸಸಿ |

ಆತೂರ್ತಪಂಥಾಃ ಪುರುರಥೋ ಅರ್ಯಮಾ ಸಸ್ತುಹೋತಾ ವಿಷುರೂಪೇಷು ಜನ್ಮಸು ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬೪-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನದಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಅರ್ಯಮಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಯಮಾ ಆದಿತ್ಯೋರನ್ನಿ ಯಚ್ಛತಿ | ರತ್ರಗಂಸ್ಸು ತಡೆಯತಕ್ಕ ಆದಿತ್ಯನೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೧೧-೨೩) ಮತ್ತು

ತತ್ಪು ನಃ ಸವಿತಾ ಭಗೋ ವರುಣೋ ಮಿತ್ರೋ ಅರ್ಯಮಾ |

ಶರ್ಮ ಯಚ್ಛಂತು ಸಪ್ರಥೋ ಯದೀಮಹೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೧೪-೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭಗ, ವರುಣ, ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ಅರ್ಯಮ ಎಂಬ ನಾಲ್ವರೂ ಸಹ ಆದಿತಿಯ ಪುತ್ರರೆಂದು ಒಬ್ಬಗೆ ಘೋಷ.

ಯೋ ವಾ ಅರ್ಯಮಣಿಂ ನೇದ | ದಾನಕಾಮಾ ಅಸ್ಮೈ ಪ್ರಜಾ ಭವಂತಿ | ಯಜ್ಞೋ ವಾ
ಅರ್ಯಮಾ |

(ತೃ. ಬ್ರಾ. ೨-೨-೫-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅರ್ಯಮನಿಗೂ ಯಜ್ಞಕ್ಕೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಭಗಸ್ಯ ಸ್ವಸಾ ವರುಣಸ್ಯ ಜಾಮಿರುಷಃ ಸೂನೃತೇ ಪ್ರಥಮಾ ಜರಸ್ಯ ||

(ಋ ಸಂ ೧-೧೨೩-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಸಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಥಾನ ಭಗನ ಸ್ವಸೃವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇಂತಹ ಕೆಲವು ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ವರ್ಣನೆ
ಗಳನ್ನು ಕೇವಲ ಅರ್ಯಮ ಮತ್ತು ಭಗ ಇವರ ಸರಿಯಾದ ಚಿತ್ರವು ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗಿರುವಂತೆ ಸಿಕ್ಕುತ್ತವೆ. ಈ
ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಆದಷ್ಟು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಮುಂದೆ ಸವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅರ್ಥಿ—ದೃತಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀ. ಧಾತು ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲುಬ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ
ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿಕ್ಕೆ ಚಿಣ್ ಬಂದಾಗ ಚಿಣೋ ಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲೋಪ.
ಚಿಣ್ ಸಿಹುತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಘಾತ್ಸ್ವರ
ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಆದ್ಯದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ಗಾತುಃ—ಗಾಜ್ ಗತ್. ಧಾತು. ಕಮಿಮನಿಜನಿ—(ಉ. ಸೂ ೧-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ತು ಪ್ರತ್ಯಯ.
ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವರೀಯಸೀ—ಅತಿರಯೇನ ಉರು ಪರೀಯಸೀ. ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ
ಪ್ರಿಯಸ್ಥಿರ ಸ್ಥಿರ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉರು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವರಾದೇಶ. ಉಗತ್ತಾದುದರಿಂದ
ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಬೇಸ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಯಂಸ್ತ—ಯಮ ಉಪರಮೇ ಧಾತು. ಲುಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ
ಸಿಘಾತ್ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸದನಂ—ಷಡ್ಲೃ ವಿರರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಮ. ಧಾತು. ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.
ಯೆವೋರನಾಕಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ. ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧ ೧೯೩) ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಯಮ್ಣಃ—ಅರ್ಯಮನ್ ಶಬ್ದ. ಷಷ್ಠೀ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಅಲ್ಲೋಪೋಽನಃ ಎಂಬುದರಿಂದ
ಅನಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಈ ಶಬ್ದವು ಕನಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅಕಾರ ಉದಾತ್ಮವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅನುದಾತ್ಮ
ನಾದ ವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ ಉದಾತ್ಮವು ಲೋಪವಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ಮಸ್ಯ ಚ ಯತ್ರೋದಾ—(ಪಾ. ಸೂ.
೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಥ—ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಧಾತೇ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಪಸ್ತುತ್ಯಂ—ಘ್ಞೌ ಸ್ತುತೌ. ಧಾತು. ಏತಿಸ್ತುಶಾಸ್ವಂ—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಪಿತಿಕ್ಯತಿ ತುಕ್ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ತುಕಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ವ್ರಾದಿಸಮಾಸವಾದಾಗ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸೂತ ||

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠತೀನುದಿತಿಂ ಧಾರಯತ್ಕ್ವಿತಿಂ ಸ್ವರ್ವತೀನಾ ಸಚೇತೇ ದಿವೇದಿ-

ವೇ ಜಾಗ್ರವಾಂಸಾ ದಿವೇದಿವೇ |

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠತ್ಕತ್ರಮಾಶಾತೇ ಆದಿತ್ಯಾ ದಾನುನಸ್ಪತೀ |

ಮಿತ್ರಸ್ಯಯೋರ್ವರುಣೋ ಯಾತಯಜ್ಜನೋರ್ಯಮಾ ಯಾತಯಜ್ಜನಃ ||

|| ಪದಸಾರಃ ||

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠತೀಂ | ಅದಿತಿಂ | ಧಾರಯತ್ಕ್ವಿತಿಂ | ಸ್ವರ್ವತೀಂ | ಆ | ಸಚೇತೇ ಇತಿ | ದಿವೇದಿವೇ |

ಜಾಗ್ರವಾಂಸಾ | ದಿವೇದಿವೇ |

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠತ್ | ಕ್ವತ್ರಂ | ಆಶಾತೇ ಇತಿ | ಆದಿತ್ಯಾ | ದಾನುನಃ | ಸ್ಪತೀ ಇತಿ |

ಮಿತ್ರಃ | ತಯೋಃ | ವರುಣಃ | ಯಾತಯತ್ಕಜನಃ | ಅರ್ಯಮಾ | ಯಾತಯತ್ಕಜನಃ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಯಂ ಯಜಮಾನೋ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠತೀಮಾವಹನೀಯಾಗ್ನೇಸ್ಟೇಜೋಯುಕ್ತಾಮದಿತಿಮದೀನಾಂ ಸಂಪೂರ್ಣಲಕ್ಷಣಾಂ ಕ್ವಿತಿಮಗ್ನೇರ್ನಿವಾಸಯೋಗ್ಯಾಂ ಭೂಮಿಮುತ್ತರವೇದಿಲಕ್ಷಣಾಂ ಧಾರಯತ್ |

ಧಾರಯತಿ | ಸ್ವಯಂ ಕೃತಮಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಗುತಾವತೀ ವೈ ಪೃಥಿವೀ ಯಾವತೀ ವೇದಿರಿತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ತಥಾ ಸ್ವರ್ವತೀಂ ಯಜ್ಞನಿಷ್ಪತ್ತಿದ್ವಾರಾ ಸ್ವರ್ಗವತೀಂ ಈದೃಶೀಂ ತಾಮಾ ಸಚೇತೇ | ಮಿತ್ರಾವರುಣೌ ಸಂಗತೌ ಭವತಃ | ನ ಕೇವಲಮೇತಸ್ಮಿನ್ನೇವಾಹನಿ ಕಿಂತು ದಿನೇ ದಿನೇ ಸರ್ವೇಷ್ಟಪೃಥುಃಸು | ಕೀದೃಶಾ ತಾ | ದಿನೇ ದಿನೇ ಪ್ರತಿದಿನಂ ಜಾಗೃನಾಂಸಾ ಪ್ರಬೋಧಂ ಕುರ್ವಾಣೌ | ಯಜ್ಞಂ ಗಂತುಮನಲಸಾವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ನೇದಿಮಾಗತ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕದಾಜ್ಯಾದಿಸ್ವೀಕಾರೇಣಾತಿಶಯೇನ ತೇಜೋಯುಕ್ತಂ ಹೃತ್ತಂ ಬಲಮಾಶಾತೇ | ಅಶ್ವನಾತೇ | ಪ್ರಾಪ್ನುತಃ || ಅಶ್ವೋತೇಶ್ಚಾಂದಸೇ ಲಿಟ್ಟನಿತ್ಯಮಾಗಮಶಾಸನಮಿತಿ ವಚನಾನ್ಮುಡಭಾವಃ | ಲಟಿ ವಾ ಛಾಂದಸಃ ಶಪಃ ಸು || ಕೀದೃಶಾವಿತಿ ತಾವಾಹ | ಅದಿತ್ಯಾದಿಶೇಃ ಪುತ್ರಾ ದಾನುನಸ್ಪತೀ ದಾನಸ್ಯಾಜ್ಯಾದಿಪ್ರದಾನಸ್ಯ ಸ್ವಾಮಿನಾ ಅಭಿಮತದಾನಸ್ಯ ಪಾಲಯಿತಾರೌ ವಾ || ಷಷ್ಠ್ಯಾಃ ಪತಿಪುತ್ರೇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸತ್ತ್ವಂ || ಮಿತ್ರಶ್ಚ ವರುಣಶ್ಚ ತಾವುಭೌ ದೇವೌ | ಅರ್ಯಮಾಖ್ಯಸ್ತು ದೇವಸ್ತುಯೋರ್ಮಿತ್ರಾವರುಣಯೋರ್ಯಾತಯಜ್ಞನಃ | ತಯೋರೇವ ಸಂಬಂಧಾಡುಭಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ಸ್ಥಿತೋ ಯಾತಯಜ್ಞನಃ ಸ್ವಸ್ವನ್ಯಾಪಾರನಿಯೋಜಿತಸರ್ವಜನಃ | ಮಿತ್ರಾವರುಣಾವದೋರಾತ್ರದೇವೌ ಅರ್ಯಮಾ ತು ತಯೋರೇವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾರ್ಥವಪ್ರಾಣನಃ ಪ್ರೇರಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ಯಾತಯಜ್ಞನಃ | ಯಾತಯಂತಿ ಲೋಕಂ ಯದೀಯಾ ಜನಾಃ ಪ್ರೇಷ್ಯಾಃ ಸ ತಾದೃಶಃ | ಯದ್ವಾ | 'ಯಾತ್ಯಮಾನಾ ನರಕೇ ನಿಪಾತ್ಯಮಾನಾ ಜನಾಃ | ಪ್ರಾಣಿನೋಽಯಿಷ್ಟಾರೋ ಯೇನ ಸ ತಾದೃಶಃ | ಕರ್ಮಸಾಕ್ಷಿತಾತ್ಮೈಸ್ತಕರ್ಮಾ-
ನುರೋಧೇನ ಪ್ರಾಣಿನಃ ಸುಕೃತೇ ಯಾತಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಾದೃಶೋಽರ್ಯಮಾ ಮಿತ್ರಾವರುಣಯೋರ-
ಧೀನೋ ವರ್ತತ ಇತಿ ಶೇಷಃ ||

೧. ೨. ೩. ೧. ವ ೨೬.]

(ಅಯಂ—ಈ ಮಹಿಮಾನನು) | ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕತೀಂ—(ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯು) ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿಯೂ | ಅದಿತಿಂ—ಅಧೀನವಾಗಿಯೂ (ಸಂಪೂರ್ಣ ಒಕ್ಷಣವಾಗಿಯೂ) ಇರುವ | ಹ್ರಿತಿಂ (ಅಗ್ನಿನಿವಾಸಯೋಗ್ಯವಾದ ಉತ್ತರವೇದಿರೂಪವಾದ) ಭೂಮಿಯನ್ನು | ಧಾರಯತ್—(ತುನೇ) ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದಾನೆ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ | ದಿನೇದಿನೇ ಪ್ರತಿದಿನವೂ | ಜಾಗೃನಾಂಸಾ—ಪ್ರಬುದ್ಧರಾಗುವ (ಯಜ್ಞಗಮನವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಲಸ್ಯರಹಿತರಾದ) ಮಿತ್ರಾವರುಣರು | ಸ್ವರ್ವತೀಂ—(ಯಾಗವನ್ನು ಪೂರಯಿಸುವುದರಮೂಲಕ ಸ್ವರ್ಗಕಾರಣವಾದ, ಆದುದರಿಂದಲೇ) ಸ್ವರ್ಗಯುತವಾದ ವೇದಿಯನ್ನು | ದಿನೇದಿನೇ ಪ್ರತಿಪತ್ಯವೂ | ಆ ಸಚೇತೇ—ಸಂಗತರಾಗುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರಾಪ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ) | (ವೇದಿಭೂಮಿಗೆ ಬಂದು) ಅದಿತ್ಯಾ—ಅದಿತಿಪುತ್ರರೂ | ದಾನುನಸ್ಪತೀ—ಅಜ್ಞಾದಿಪ್ರದಾನಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಮಿಗಳೂ (ಅಥವಾ ಅಭಿಮತದಾನಕ್ಕೆ ಪಾಲಕರೂ) ಆದ | ಮಿತ್ರಃ ವರುಣಃ—ಮಿತ್ರಾವರುಣರಿಬ್ಬರೂ ಅವರಿಬ್ಬರೂ | ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕತ್—(ಅಜ್ಞಾದಿ ಸ್ವೀಕಾರದಿಂದ) ತೇಜೋವಿಶಿಷ್ಟವಾದ | ಹೃತ್ತಂ—ಬಲವನ್ನು | ಆಶಾತೇ—ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ | ಅರ್ಯಮಾ—ಅರ್ಯಮನು | ತಯೋಃ ಆ ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ (ಇದ್ದು) | ಯಾತಯಜ್ಞನಃ - ಸಮಸ್ತರನ್ನೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಪಾರಭಿರತರನ್ನೂ ಮಾಡುವವನು (ಮಾಡುತ್ತಾನೆ) | (ಕಿಂಚಿ - ಮತ್ತು) | ಯಾತಯಜ್ಞನಃ ಅಯಷ್ಟೃಗಳಾದ ಜನಗಳನ್ನು ನರಕಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸುವವನು (ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾನೆ).

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

(ಈ ಯಜಮಾನನು) (ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿ) ತೇಜೋವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿಯೂ, ನಿರ್ಮಲವಾಗಿಯೂ ಇರುವ (ಉತ್ತರವೇದಿರೂಪವಾದ) ಭೂಮಿಯನ್ನು (ಸ್ವತಃ) ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದಾನೆ; (ಯಾಗಕ್ಕೆ ಬರುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸದಾ) ಪ್ರಬುದ್ಧರಾದ ಎಲೈ ಮಿತ್ರನರುಣರೇ, (ನೀವು) ಸ್ವರ್ಗಸಾಧನಭೂತವಾದ ಈ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ಬನ್ನಿ; ಅದಿತಿವುತ್ರರೂ, (ಆಜ್ಞಾದಿ) ದಾನಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯರೂ ಆದ ಮಿತ್ರನರುಣರಿಬ್ಬರೂ (ಆಜ್ಞಾದಿ ಸ್ವೀಕಾರದಿಂದ) ತೇಜೋವಿಶಿಷ್ಟರೂ ಬಲಯುತರೂ ಆಗುತ್ತಾರೆ, ಅರ್ಯಮನು (ಅವರಿಬ್ಬರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದು) ಸಮಸ್ತರನ್ನೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಪಾರನಿರತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ, ಮತ್ತು (ಅಯಶ್ವೃಗಳಾದ) ಜನರನ್ನು (ನರಕಾದಿಗಳಿಗೆ) ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation

(Your worshipper) has prepared ground (for the altar), free from defect, radiant (with sacrificial fire) and conferring heaven : come to it together every day, you who are vigilant ; every day (at sacrifices) receive invigorated energy (by coming hither), sons of Aditi, lords of munificence : of those two, Mitra is the animator of mankind, and so is Varuna ; Aryaman (likewise) is the animator of mankind.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕತೀಂ ಅದಿತಿಂ ಕ್ಷಿತಿಂ ಧಾರಯತ್— ತೇಜೋಯುಕ್ತಾಂ ಸಂಪೂರ್ಣಲಕ್ಷಣಾಂ ಉತ್ತರವೇದಿಲಕ್ಷಣಾಂ ಭೂಮಿಂ ಯಜಮಾನಃ ಸ್ವಯಂ ಕೃತವಾನ್ | ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜಮಾನನು ಉತ್ತರವೇದಿ ರೂಪವಾದ ಕ್ಷಿತಿಯನ್ನು ತಾನಾಗಿಯೇ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದುದನ್ನೂ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಉತ್ತರವೇದಿಯ ಮಹತ್ವವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಮಹಾವೇದಿಯ ಮಹತ್ವವೆಲ್ಲವೂ ಉತ್ತರವೇದಿಯಲ್ಲಿನೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಉತ್ತರವೇದಿರೂಪವಾದ ಕ್ಷಿತಿಯನ್ನು ರಚಿಸುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ತೈತ್ತಿರೀಯಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಅದರ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. (ತೈ. ಸಂ. ೧-೨-೧೨) ಮತ್ತು ಇದೇ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಆರನೆಯ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ವಿಶದವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. [ಇಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರವಿಭಾಗವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅಪಸ್ತಂಬ, ಬೋಧಾಯನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಮತಗಳಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯಿದೆ]. (೬-೨೯೭-೨ ರಿಂದ ೮).

೧. ವಿತ್ತಾಯನೀ ಮೇಽಸಿ ತಿಕ್ತಾಯನೀ ಮೇಽಸ್ಯವತಾನ್ಮಾ ನಾಥಿತಮವತಾನ್ಮಾ ವ್ಯಥಿತಂ |

(ತೈ. ಸಂ. ೧-೨-೧೨-೧)

ಎಲೈ ವೇದಿಯೇ, ನೀನು ನನ್ನ ಸಂಪತ್ತಿಗೆ ಆಯತನವಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ದುಃಖಿತನಾದವನಿಗೆ ಶರಣಾಗಿದ್ದೀಯೆ, ನನ್ನ ದಾರಿದ್ರ್ಯವನ್ನೆಲ್ಲಿಯೂ, ಅವಶ್ಯಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ನನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು. [ಎಂಬ ಈ ಮಂತ್ರದಿಂದ ವೇದಿಯ ಆಕಾರವನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು]

ತಮ್ಯಯಾ ಪರಿಮಿಮಾತೇ ಮಾತ್ರೈವಾಸ್ಯೈ ಯುಕ್ತೇನೈವ ಯುಕ್ತಮವ ರುಂಧೇ | ವಿತ್ತಾಯನೀ
ಮೇಽಸೀತ್ಯಾಹ ವಿತ್ತಾ ಹ್ಯೇನಾನಾವತ್ತಿ ಕ್ತಾಯನೀ ಮೇಽಸೀತ್ಯಾಹ ತಿಕ್ತಾಸ್ಯೇನಾನಾವದವ-
ತಾನ್ಮಾ ನಾಥಿತಮಿತ್ಯಾಹ ನಾಥಿತಾನ್ದೈಃನಾನಾವದವತಾನ್ಮಾ ವ್ಯತಿತಮಿತ್ಯಾಹ ವ್ಯಥಿತಾನ್ದೈಃ-
ನಾನಾವತ್ |

(ತೈ. ಸಂ. ೬-೨-೭-೨)

ಇದು ಈ ವೇದಿಯ ಅಳತೆಯು. ಈ ಯುಕ್ತವಾದ ಅಳತೆಯಿಂದ ಯಜಮಾನನು ತನಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದನ್ನೆಲ್ಲಾ
ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ವೇದಿಯು ಸಂವತ್ತಿನ ಮೂಲಕ ಅವನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ' ನೀನು ಸಂವತ್ತಿನ
ಆಯತನವು' ಎಂದು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆಪತ್ಯಾಲದಲ್ಲೂ ದಾರಿದ್ರ್ಯದಲ್ಲೂ ಸಹಾಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ
' ತಿಕ್ತಾಯನೀ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ

೨. ವಿದೇರಗ್ನಿರ್ನಭೋ ನಾಮಾಗ್ನೇ ಅಂಗಿರೋ ಯೋಽಸ್ಯಾಂ ಪೃಥಿನ್ಯಾಮಸ್ಯಾಯುಷಾ
ನಾಮ್ನೇಹಿ ಯತ್ತೇನಾಧ್ಯಷ್ಟಂ ನಾಮ ಯಜ್ಞೇಯಂ ತೇನ ತ್ವಾ ದಧೇ |

(ತೈ. ಸಂ. ೧-೨-೧೨-೧)

ನಭನೆಂಬ ನಾಮಧೇಯವುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯು ಸಿನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯಲಿ. ಈ ಪೃಥ್ವಿಯೊಳಗಡಗಿರುವ ಎಬೈ ಅಗ್ನಿ
ಅಂಗಿರಸ್ಸೇ, ನೀನು ಆಯುವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಾ. ಸಿನ್ನ ನಾಮಧೇಯವು ನಿರ್ದುಷ್ಟವಾದುದು ಮತ್ತು
ಯಜ್ಞಾರ್ಹವಾದುದು ನಾನು ಸಿನ್ನನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತೇನೆ. [ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಸ್ಥೈವೆಂಬ ಮರದ ಸಾಧನದಿಂದ
ಚಾತ್ವಾಲವೆಂಬ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಗೆಯಬೇಕು]

೩. ಅಗ್ನೇ ಅಂಗಿರೋ ಯೋ ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯಾಂ ತೃತೀಯಸ್ಯಾಂ ಪೃಥಿನ್ಯಾಮಸ್ಯಾಯುಷಾ
ನಾಮ್ನೇಹಿ ಯತ್ತೇನಾಧ್ಯಷ್ಟಂ ನಾಮ ಯಜ್ಞೇಯಂ ತೇನ ತ್ವಾ ದಧೇ |

(ತೈ. ಸಂ. ೧-೨-೧೨-೧, ೨)

ಎರಡನೆಯ ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯ ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿರುವ ಎಬೈ ಅಗ್ನಿ ಅಂಗಿರಸ್ಸೇ, ಆಯುವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ
ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಾ. ಸಿನ್ನ ನಾಮಧೇಯವು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದುದು ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಾರ್ಹವಾದುದು. ಅದನ್ನು ನಾನು
ಧರಿಸುತ್ತೇನೆ. [ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಸ್ಥೈವೆಂಬ ಸಾಧನದಿಂದ ಪುನಃ ಅಗೆಯಬೇಕು].

ವಿದೇರಗ್ನಿರ್ನಭೋ ನಾಮಾಗ್ನೇ ಅಂಗಿರ ಇತಿ ತ್ರಿಹರತಿ ಯ ಏವೈಷು ಲೋಕೇಷ್ವಗ್ನಯಸ್ತಾ
ನೇನಾವ ರುಂಧೇ ತೋಷ್ಣೀಂ ಚತುರ್ಥಗ್ಂ ಹರತ್ಯನಿರುಕ್ತಮೇವಾವ ರುಂಧೇ |

(ತೈ. ಸಂ. ೬-೨-೭-೨, ೩)

ಎಂಬುದಾಗಿ ಮೂರುಸಲ ಅಗೆದನಂತರ ಯಜಮಾನನು ಈ ಮೂರು ಲೋಕಗಳ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ.
ಮತ್ತು ಸಿಕ್ಕಬ್ಬದಿಂದ ನಾಲ್ಕನೆಯಸಲ ಅಗೆದನಂತರ ಅನಿರ್ದುಷ್ಟವಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ ಸಹ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ.

೪. ಸಿಗ್ಂಹೀರಸಿ ಮಹಿಷೀರಸಿ |

(ಶೈ. ಸಂ. ೧-೨-೧೨-೨)

ನೀನು ಸಿಂಹವು. ನೀನು ಮಹಿಷಿಯು [ಎಂಬ ಮಂತ್ರವು ಬೋಧಾಯನರ ಮತದಂತೆ ವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಪುರೀಷ ವನ್ನು (ಇಟ್ಟಿಗೆಯ ಮತ್ತು ಕಲ್ಲಿನ ಚೂರುಗಳು) ಕಲೆಸುವುದಕ್ಕೂ, ಅಪಸ್ತಂಬರ ಮತದಂತೆ ವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ಮಣ್ಣನ್ನು ಶೇಖರಿಸುವುದಕ್ಕೂ ವರಿಸಬೇಕು].

ಸಿಗ್ಂಹೀರಸಿ ಮಹಿಷೀರಸೀತ್ಯಾಹ ಸಿಗ್ಂಹೀರರ್ಥೇಷಾ ರೂಪಂ ಕೃತ್ವೋಭಯಾನಂತರಾಪ-
ಕ್ರಮಾತಿಷ್ಠತ್ |

ಸಂ. ೬ ೨-೨-೨)

ಈ ವೇದಿಯು ಸಿಂಹದ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಎರಡು ಪಂಗಡಗಳ ನಡುವೆ ಇದ್ದು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಸಿಗ್ಂಹೀರಸಿ, ಮಹಿಷೀರಸಿ ಎಂದು ಕರೆದಿದೆ

೫. ಉರು ಪ್ರಥಸ್ವೋರು ತೇ ಯಜ್ಞಪತಿಃ ಪ್ರಥತಾಂ ಧ್ರುವಾಸಿ ದೇವೇಭ್ಯಃ ಶುಂಭಸ್ವ
ದೇವೇಭ್ಯಃ ಶುಂಭಸ್ವ |

(ಶೈ. ಸಂ. ೧-೨-೧೨-೨)

ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿ ಹರಡು. ಯಜ್ಞಪತಿಯೂ ಸಹ ನಿನ್ನನ್ನನುಸರಿಸಿ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿ ಹರಡಲಿ. ನೀನು ಸ್ಥಿರಸ್ವರೂಪವು ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಶುದ್ಧವಾಗಿರತಕ್ಕದ್ದು ಮತ್ತು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿರತಕ್ಕದ್ದು [ಎಂಬ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಮಣ್ಣನ್ನೂ, ಕಲ್ಲು ಮತ್ತು ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳ ಚೂರನ್ನು ಹರಡುವುದೂ ಮತ್ತು ನೀರನ್ನು ಹಾಕಿ ದಮ್ಯುವುದೂ ನೋಡಲಾದ ಗಟ್ಟಿ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು].

ಉರು ಪ್ರಥಸ್ವೋರು ತೇ ಯಜ್ಞಪತಿಃ ಪ್ರಥತಾಮಿತ್ಯಾಹ ಯಜಮಾನಮೇವ ಪ್ರಜಯಾ
ಪಶುಭಿಃ ಪ್ರಥಯತಿ ಧ್ರುವಾಸೀತಿ ಸಗ್ಂಹಂತಿ ಧ್ವತ್ವೈ ದೇವೇಭ್ಯಃ ಶುಂಭಸ್ವ ದೇವೇಭ್ಯಃ
ಶುಂಭಸ್ವೇತ್ಯವ ಚೋಕ್ಷತಿ ಪ್ರ ಚ ಕಿರತಿ ತುದ್ಧೇತಿ |

(ಶೈ. ಸಂ. ೬-೨-೨-೨, ೪)

‘ಉರು ಪ್ರಥಸ್ವ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳ ಪಠನಗಳಿಂದ ಯಜ್ಞಕರ್ತನ ಪಶುಗಳೂ ಪ್ರಜೆಗಳೂ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುವು. ‘ಧ್ರುವಾಸಿ’ ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಭದ್ರವಾಗಿ ಗಟ್ಟಿಮಾಡುವುದನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ‘ಶುಂಭಸ್ವ, ಶುಂಭಸ್ವ’ ಎಂಬ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಶುದ್ಧಿಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ನೀರನ್ನು ಚುಮ್ಮುಕಿಸಿ ಮರಳನ್ನು ಹರಡುತ್ತಾನೆ.

೬ ಇಂದ್ರಘೋಷಸ್ತಾ ವಸುಭಿಃ ಪುರಸ್ತಾತ್ಪಾತು ಮನೋಜವಾಸ್ತಾ ಪಿತೃಭಿರ್ದಕ್ಷಿಣತಃ
ಪಾತು ಪ್ರಚೇತಾಸ್ತಾ ರುದ್ರೈಃ ಪಶ್ಚಾತ್ಪಾತು ವಿಶ್ವಕರ್ಮಾ ತ್ವಾದಿತ್ಯೈರುತ್ತರತಃ ಪಾತು |

(ಶೈ. ಸಂ. ೧-೨ ೧೨ ೨)

ಇಂದ್ರಘೋಷವು ಸಿನ್ನನ್ನು ವಸುಗಳೊಂದಿಗೆ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಿಸಲಿ. ಮನೋಜವನು ದಕ್ಷಿಣಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪಿತೃಗಳೊಂದಿಗೆ ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಪ್ರಚೇತಸ್ಸು ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ರುದ್ರರೊಂದಿಗೆ ರಕ್ಷಿಸಲಿ. ವಿಶ್ವಕರ್ಮನು ಆದಿತ್ಯರೊಂದಿಗೆ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಿಸಲಿ. [ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರೋಕ್ಷಣ್ಯದಕವನ್ನು ಚುಮುಕಿಸಬೇಕು]

ಇಂದ್ರಘೋಷಸ್ತಾ ವಸುಭಿಃ ಪುರಸ್ತಾತ್ಪಾಶ್ಚಿತ್ಯಾಹ ದಿಗ್ಭೃಃ ಏವೈನಾಂ ಪ್ರೋಕ್ಷತಿ ದೇವಾಗ್ ಶ್ವೇದುತ್ತ ರವೇದಿರುಪಾವರ್ತೀಹೈವ ವಿಜಯಾಮಹಾ ಇತ್ಯಸುರಾ ವಜ್ರಮುದ್ಯತ್ಯ ದೇವಾನಭ್ಯಾಯಂತ ತಾನಿಂದ್ರಘೋಷೋ ವಸುಭಿಃ ಪುರಸ್ತಾದಪಾನುಡತ ಮನೋಜವಾಃ ಪಿತೃಭಿರ್ದಕ್ಷಿಣತಃ ಪ್ರಚೇತಾ ರುದ್ರೈಃ ಪಶ್ಚಾದ್ವಿಶ್ವಕರ್ಮಾದಿತ್ಯೈರುತ್ತರತಃ |

(ತೈ. ಸಂ. ೬-೨-೨-೪, ೪೫).

“ ಈ ಉತ್ತರವೇದಿಯು ದೇವತೆಗಳನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿದೆ. ಇದನ್ನು ನಾವು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು” ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಸುರರು ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಿದಾಗ ಇಂದ್ರಘೋಷವು ವಸುಗಳೊಡನೆ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದು, ಮನೋಜವನು ಪಿತೃಗಳೊಂದಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣಭಾಗದಲ್ಲೂ, ರುದ್ರರೊಂದಿಗೆ ಪ್ರಚೇತಸ್ಸು ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲೂ, ವಿಶ್ವಕರ್ಮನು ಆದಿತ್ಯರೊಂದಿಗೆ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲೂ ಅಸುರರನ್ನು ತಡೆದು ಓಡಿಸಿದರು. ಆದುದರಿಂದ “ಇಂದ್ರಘೋಷ....” ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೂ ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

ಯದೇವಮುತ್ತರವೇದಿಂ ಪ್ರೋಕ್ಷತಿ ದಿಗ್ಭೃಃ ಏವ ತದ್ಯಜಮಾನೋ ಭುತ್ಯವ್ಯಾನ್ಪ್ರಾಣದತೇ |

(ತೈ. ಸಂ. ೬-೨-೨-೫)

ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವೇದಿಯನ್ನು ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನು ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೂ ಸಹ ತನ್ನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ತಡೆಹೋಡಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಇಂದ್ರೋ ಯತೀನ್ತಾನ್ಲಾವಕೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಾಯಚ್ಛತ್ವಾನ್ದಕ್ಷಿಣತ ಉತ್ತರವೇದ್ಯಾ ಆದನ್ಯೆತ್ಪ್ರೋಕ್ಷಣೇನಾಮುಚ್ಛಿಷ್ಯೇತ ತದ್ದಕ್ಷಿಣತ ಉತ್ತರವೇದ್ಯೈ, ನಿ ನಯೇದ್ಯದೇವ ತತ್ರ ಕ್ರೂರಂ ತತ್ತೇನ ಶಮಯತಿ ಯಂ ದ್ವಿಷ್ಯಾತ್ತಂ ಧ್ಯಾಯೇಚ್ಛುಚೈವೈನಮರ್ಪಯತಿ |

(ತೈ. ಸಂ. ೬-೨-೨-೫).

ಇಂದ್ರನು ಯತಿಗಳನ್ನು ಸಾಲಾವೃಕವೆಂಬ ಮೃಗಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು. ಅವು ಅವರನ್ನು ಉತ್ತರವೇದಿಯ ದಕ್ಷಿಣಭಾಗದಲ್ಲಿ ತಿಂದುಹಾಕಿದವು. ಆ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕ್ರೌರ್ಯವಿದ್ದರೂ ಅದು ಅಳಿಸಿಹೋಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ (ಯಜಮಾನನು) ತನ್ನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವವರು ಯಾರು ಎಂಬುದನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಕೂಡಲೆ ಶತ್ರುವಿಗೆ ಆಪತ್ತು ಸಿದ್ಧವು.

೭. ಸಿಗ್ಂಹೀರಸಿ ಸಪತ್ನಸಾಹೀ ಸ್ವಾಹಾ ಸಿಗ್ಂಹೀರಸಿ ಸುಪ್ರಜಾವನಿಃ ಸ್ವಾಹಾ ಸಿಗ್ಂಹೀರಸಿ ರಾಯಸ್ತೋಷವನಿಃ ಸ್ವಾಹಾ ಸಿಗ್ಂಹೀರಸ್ಯಾದಿತ್ಯವನಿಃ ಸ್ವಾಹಾ ಸಿಗ್ಂಹೀರಸ್ಯಾವಹ ದೇವಾನ್ವೇವಯತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ಸ್ವಾಹಾ |

(ತೈ. ಸಂ. ೧-೨-೧೨-೨೩)

ನೀನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವ ಸಿಂಹವಾಗಿದ್ದೀಯೆ; ಸುಂದರವಾದ ಸಂತತಿಯನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಸಿಂಹವಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವ ಸಿಂಹವಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಆದಿತ್ಯರ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವ ಸಿಂಹವಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜಮಾನನ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ. ನಿನಗೆ ಮಂಗಳವಾಗಲಿ. [ಎಂಬ ಸುಂತ್ರದಿಂದ ಐದು ಆಘಾರಗಳೂ ನೆರವೇರಿವಲ್ಲದುತ್ತವೆ]. ಇವರ ಮಹತ್ವವೇನೆಂದರೆ,

ಸೋತ್ತರವೇದಿರಬ್ರವೀತ್ಸರ್ವಾನ್ಮಯಾ ಕಾಮಾನ್ಯತ್ಯವಥೇತಿ ತೇ ದೇವಾ ಅಕಾಮಯಂತಾ
ಸುರಾನ್ಭ್ರಾತೃವ್ಯಾನಭಿಭವೇಮೇತಿ ತೇಜುಹವುಃ ಸಿಗ್ಂಹೀರಸಿ ಸಸತ್ಸಸಾಹೀ ಸ್ವಾಹೇತಿ
ತೇಸುರಾನ್ಭ್ರಾತೃವ್ಯಾನಭಿಭವೇಮೇತೇಸುರಾನ್ಭ್ರಾತೃವ್ಯಾನಭಿಭೂಯಾಕಾಮಯಂತ ಪ್ರಜಾಂ
ವಿಂದೇಮಹೀತಿ ತೇಜುಹವುಃ ಸಿಗ್ಂಹೀರಸಿ ಸುಪ್ರಜಾವನಿಃ ಸ್ವಾಹೇತಿ ತೇ
ಪ್ರಜಾಮವಿಂದಂತ ತೇ ಪ್ರಜಾಂ ವಿತ್ತ್ವಾಕಾಮಯಂತ ಪಶೂನ್ವಿಂದೇಮಹೀತಿ ತೇಜುಹವುಃ
ಸಿಗ್ಂಹೀರಸಿ ರಾಯಸ್ಪೋಷವನಿಃ ಸ್ವಾಹೇತಿ ತೇ ಪಶೂನವಿಂದಂತ ತೇ ಪಶೂನ್ವಿತ್ತ್ವಾ
ಕಾಮಯಂತ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಂ ವಿಂದೇಮಹೀತಿ ತೇಜುಹವುಃ ಸಿಗ್ಂಹೀರಸ್ಯಾದಿತ್ಯವನಿಃ
ಸ್ವಾಹೇತಿ ತ ಇಮಾಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಮವಿಂದಂತ ತ ಇಮಾಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಂ ವಿತ್ತ್ವಾಕಾಮಯಂತ
ದೇವತಾ ಆಶಿಷ ಉಪೇಯಾಮೇತಿ ತೇಜುಹವುಃ ಸಿಗ್ಂಹೀರಸ್ಯಾ ವಹ ದೇವಾನೈವಯತೇ
ಯಜಮಾನಾಯ ಸ್ವಾಹೇತಿ ತೇ ದೇವತಾ ಆಶಿಷ ಉಪಾಯನ್ ||

(ತೃ. ಸಂ. ೬-೨-೮-೧, ೨, ೩)

“ನನ್ನಿಂದ ನೀವು ನಕಲವಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವಿರಿ” ಎಂದು ಉತ್ತರ ವೇದಿಯು ಹೇಳಿತು. “ಆಗ ದೇವತೆಗಳು
“ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳಾದ ಅಸುರರನ್ನು ನಾವು ಜಯಿಸೋಣ” ಎಂದು ಆಶಿಸಿ ಸಿಗ್ಂಹೀರಸಿ ಸಸತ್ಸಸಾಹೀ ಸ್ವಾಹಾ
ಎಂದು ಯಾಗಮಾಡಿದಾಗ ಶತ್ರುಗಳಾದ ಅಸುರರನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಸಮರ್ಥರಾದರು. ಅಸುರರನ್ನು ಜಯಿಸಿದನಂತರ
ಸಂತತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಆಸೆಯಿಂದ ಸಿಗ್ಂಹೀರಸಿ ಸುಪ್ರಜಾವನಿಃ ಸ್ವಾಹಾ ಎಂದು, ಯಾಗಮಾಡಿದಾಗ
ವುತ್ರಸಂತತಿಯನ್ನು ಪಡೆದರು. ವುತ್ರಸಂವತ್ತನ್ನು ಪಡೆದನಂತರ “ನಾವು ಪಶುಸಂವತ್ತನ್ನು ಪಡೆಯೋಣ” ಎಂದು
ಆಸೆಪಟ್ಟು “ಸಿಗ್ಂಹೀರಸಿ ರಾಯಸ್ಪೋಷವನಿಃ ಸ್ವಾಹಾ” ಎಂದು ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಅನಂತರ
ವಶುಸಂವತ್ತನ್ನು ಪಡೆದರು. ವಶು ಸಂವತ್ತನ್ನು ಪಡೆದನಂತರ “ನಾವು ವ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಹೊಂದೋಣ” ಎಂಬಾಸೆ
ಯಿಂದ ಸಿಗ್ಂಹೀರಸ್ಯಾದಿತ್ಯವನಿಃ ಸ್ವಾಹಾ ಎಂದು ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡರು.
ಅನಂತರ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಲು ಅವರನ್ನು ಸಮಾಪಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಸೆಪಟ್ಟು ಸಿಗ್ಂ
ಹೀರಸ್ಯಾವಹ ದೇವಾನೈವಯತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ಸ್ವಾಹಾ ಎಂದು ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದಾಗ ದೇವತೆಗಳ
ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆದರು.

ಪಂಚ ಕೃತ್ಯೋ ವ್ಯಾಘಾರಯತಿ ಪಂಚಾಕ್ಷರಾ ಪಂಕ್ತಿಃ ಸಾಂಕ್ತೋ ಯಜ್ಞೋ ಯಜ್ಞಮೇ-
ನಾವ ರುಂಧೇ |

(ತೃ. ಸಂ. ೬-೨-೮-೩)

ಪಂಕ್ತಿ ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನ ವಾದವು ಪಂಚಾಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳದ್ದು. ಅದುದರಿಂದ ಐದುಸಲ ಆಘಾರವನ್ನು ಆರಿಸಿ
ಪಂಚಾಕ್ಷರವಾದ ಯಜ್ಞದಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ

ಅಷ್ಟೇಯಾ ವ್ಯಾಘಾರಯತಿ ತಸ್ಮಾದಷ್ಟೇಯಾ ಸಶವೋಽಂಗಾನಿ ಪ್ರ ಹರಂತಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ್ಯೈ |

(ತೈ. ಸಂ. ೬-೨-೮-೨)

ವಕ್ರವಾಗಿ ಪ್ರೋಕ್ಷಣಕರ್ಮವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದರಿಂದ ಪರುಗಳೂ ಸಹ ತಮ್ಮ ಅವಲಂಬನಕ್ಕಾಗಿ ವಕ್ರವಾಗಿ ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನೇ ಇಡುತ್ತವೆ.

೮. ಭೂತೇಭ್ಯಸ್ತಾ (ತೈ ಸಂ ೧-೨-೧೨-೨)—ಭೂತಗಳಿಗಾಗಿ (ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪರಿಸಿ ಸ್ತುಕ್ವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಭೂತೇಭ್ಯಸ್ತೇತಿ ಸ್ತುಚಮುದ್ಗೃಹ್ಯ).

ಭೂತೇಭ್ಯಸ್ತೇತಿ ಸ್ತುಚಮುದ್ಗೃಹ್ಯಾತಿ ಯ ಏವ ದೇನಾ ಭೂತಾಸ್ತೇಷಾಂ ತದ್ಭಾಗಧೇಯಂ ತಾನೇವ ತೇನ ಪ್ರೀಣಾತಿ |

(ತೈ ಸಂ ೬-೨-೮-೨)

ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾ ಸ್ತುಕ್ವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಾಗ ಅನರ ಭಾಗದ ಹವಿಸ್ಸು ಸಿದ್ಧವಾದುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಹರ್ಷವಾಗುತ್ತದೆ.

೯. ವಿಶ್ವಾಯುರಸಿ ಪೃಥಿವೀಂ ದೃಗ್ಂಹ ದ್ಧುವಕ್ರಿದಸ್ಯಂತರಿಕ್ಷಂ ದೃಗ್ಂಹಾಚ್ಯುತಕ್ಷಿದಸಿ ದಿವಂ ದೃಗ್ಂಹ |

(ತೈ. ಸಂ. ೧-೨-೧೨-೨)

ನೀನು ವಿಶ್ವಾಯುವಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಒಳಪಡಿಸು. ನೀನು ದೃಢವಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ದೃಢ ವಾಗಿಸು. ನೀನು ಅಪ್ರತಿಹತವಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನೂ ಅಪ್ರತಿಹತವಾದುದನ್ನಾಗಿಸು (ಈ ಮಂತ್ರ ದಿಂದ ಪರಿಧಿಯನ್ನರಿಸಬೇಕು).

೧೦. ಅಗ್ನೇರ್ಭಸ್ಮಾಸ್ಯಗ್ನೇಃ ಪುರೀಷಮಸಿ(ತೈ. ಸಂ. ೧-೨-೧೨-೨)—ನೀನು ಅಗ್ನಿಯ ಭಸ್ಮವು ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯ ಪುರೀಷವು (ಈ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಗುಲ್ಲುಲ್ಲಾದ ಉಪಕರಣಗಳನ್ನಿಡಬೇಕು). ಇದರ ಔಚಿತ್ಯವನ್ನು ಒಂದು ಸ್ತುತಗದ ಮೂಲಕ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಅಗ್ನೇಸ್ತ್ರಯೋ ಜ್ಯಾಯಾಗ್ಂಸೋ ಭ್ರಾತರ ಆಸನ್ ತೇ ದೇವೇಭ್ಯೋ ಹವ್ಯಂ ವಹಂತಃ ಪ್ರಾಮೀಯಂತ ಸೋಽಗ್ನಿರಬಿಭೇದಿತ್ಥಂ ವಾವ ಸ್ಯ ಅರ್ತಿಮಾರಿಷ್ಯತೀತಿ ಸ ನಿಲಾಯತ ಸ ಯಾಂ ವನಸ್ತತಿಷ್ಠವಸತ್ತಾಂ ಪೂತುರ್ದ್ರಾ ಯಾಮೋಷಧೀಷು ತಾಗ್ಂ ಸುಗಂಧಿತೇಜನೇ ಯಾಂ ಸಶುಷು ತಾಂ ಸೇತ್ವಸ್ಯಾಂತರಾ ಶೃಂಗೇ ತಂ ದೇವತಾಃ ಪ್ರೈಷಮೈಚ್ಛಂತಮನ್ನಮಿಂದಂತಮು- ಬ್ರುವನ್ನುಸ ನ ಆ ವರ್ತಸ್ವ ಹವ್ಯಂ ನೋ ವಹೇತಿ ಸೋಽಬ್ರವೀದ್ವರಂ ವೃಣೈ ಯದೇವ ಗೃಹೀತಸ್ಯಾಹುತಸ್ಯ ಬಹೀಪರಿಧಿ ಸ್ತಂದಾತ್ತನ್ನೇ ಭ್ರಾತೃಣಾಂ ಭಾಗಧೇಯಮಸದಿತಿ ತಸ್ಮಾದ್ಯದ್ಗೃಹೀತಸ್ಯಾಹುತಸ್ಯ ಬಹೀಪರಿಧಿ ಸ್ತಂದತಿ ತೇಷಾಂ ತದ್ಭಾಗಧೇಯಂ ತಾನೇವ ತೇನ ಪ್ರೀಣಾತಿ ಸೋಽಮನ್ಯತಾಸ್ತನ್ನಂತೋ ಮೇ ಪೂರ್ವೇ ಭ್ರಾತರಃ ಪ್ರಾಮೇಷತಾಸ್ಥಾನಿ ಶಾತಯಾ ಇತಿ ಸ ಯಾನ್ಯಸ್ಮಾನ್ಯಶಾತಯತ ತತ್ಸ್ವಾತುದ್ರವ್ಯವಭವದ್ಯನ್ಮಾಗ್ಂಸಮುಪಭೃತಂ ತದ್ಗುಲ್ಲು

(ತೈ ಸಂ. ೬-೨-೮-೪, ೫)

ಅಗ್ನಿಗೆ ಮೂರು ಜನ ಹಿರಿಯ ಸಹೋದರರಿದ್ದರು. ಅವರು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೊರುವ ಭಾರವನ್ನು ವಹಿಸಿದುದರಿಂದ ಕ್ಷಯಿಸಿಹೋದರು. ಅಗ್ನಿಯು ತನಗೂ ಕೂಡ ಅದೇ ಗತಿಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಬಹುದೆಂದು ಬೆರಗು ಹೊರವಾಗಿ ಹೊರಟು ಹೋದನು. ಅವನು ದೇವದಾರು ಪೂತದ್ರವ್ಯ ವೆಂಬ ವೃಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಸುಗಂಧಿತೇಜಸವೆಂಬ ಟೆಪಧಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಟಗರನ ಕೊಂಬಿನ ಮುಳ್ಳದಲ್ಲಿಯೂ ಒಲಿದೊಂದು ರಾತ್ರಿಯನ್ನು ಕಳೆದನು. ಆಗ ದೇವತೆಗಳು ಅವನನ್ನು ಹುಡುಕಿ ತಮಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸುವಂತೆ ವ್ರಾಧಿಸಿದರು. ಆಗ ಅಗ್ನಿಯು “ಸಂಧಿಯಿಂದ ಹೊರಗೆ ಬೀಳತಕ್ಕ ಹವಿಸ್ಸುಗಳೆಲ್ಲವೂ ತನ್ನ ಸಹೋದರರಿಗೆ ಸೇರತಕ್ಕದ್ದು” ಎಂಬ ವರವನ್ನು ಅವರಿಂದ ಪಡೆದು ಅನಂತರ ಆ ಕಾರ್ಯದ ಭಾರವನ್ನು ವಹಿಸಿದನು. ಅದೇ ರೀತಿ ಪರಧಿಯ ಹೊರಗೆ ಬೀಳತಕ್ಕ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಅವರು ಹರ್ಷಿತರಾಗುತ್ತಾರೆ. “ನನ್ನ ಸಹೋದರರು ಅಸ್ಥಿಗಳಿದ್ದುದರಿಂದ ಅದು ಜಜ್ಜಿಹೋಗಿ ಅವರು ಕ್ಷಯಿಸಿದರು, ಅದುದರಿಂದ ನಾನು ಅಸ್ಥಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪುಡಿನಾದುತ್ತೇನೆಂದು ಪುಡಿನಾದಿಹಾಗೆ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಪೂತದ್ರವ್ಯವಾಗಿ ಆದರ ಮೇಲಿನ ಸಾಂಸವೆಲ್ಲವೂ ಗುಲ್ಲು ಉಪಾಯಿತು.

ಈ ವಿಧವಾಗಿ ಉತ್ತರವೇದಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ, ಪ್ರಭಾವವನ್ನೂ ಸಹ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀಂ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಇದನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಅಹವನೀಯಾಗ್ನೇಸ್ತೇಜೋಯುಕ್ತಾಂ | ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎಂದು ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ತೇಜೋಯುತವಾದ ಈ ವೇದಿಯನ್ನು ರತವಧ್ರಾಹ್ಯಣದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ ಈ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ವೇದಿಗೂ ವೇದಿಸ್ಥವಾದ ಅಗ್ನಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಅದರ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀಂ, ಅದಿತಿಂ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವ ಮಹತ್ವದ ಗುಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ವ್ರತಸಿಂಹವೃಷ್ಟಿವೆ. (೮. ಬ್ರಾ. ೧೦-೫-೪-೧ ರಿಂದ ೧೮) ಇಲ್ಲಿ ಮಹಾವೇದಿಗೂ ಮಹಾವೇದ್ಯಂತರ್ಗತವಾದ ಉತ್ತರ ವೇದಿಗೂ ಒಂದೇ ವ್ರಾತಮುಖ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಅಯಂ ನಾವ ಲೋಕ ಏಷೋಽಗ್ನಿಶ್ಚಿತಃ | ತಸ್ಯಾಪ ಏವ ಪರಿಶ್ರಿತೋ ಮನುಷ್ಯಾ ಯಜುಷ್ಮತ್ಯ ಇಷ್ಟಕಾಃ ಸೂದದೋಹಾ ಓಷಧಯಶ್ಚ ವನಸ್ಪತಯಶ್ಚ ಪುರೀಷಮಾಹುತಯಃ ಸಮಿ-
ಧೋಽಗ್ನಿಲೇ ಫೇಕಂಪೃಣಾ ತದ್ವಾ ಏತತ್ಸರ್ವಮಗ್ನಿಮೇವಾಭಿಸಂಪದ್ಯತೇ ತತ್ಸರ್ವೋಽಗ್ನಿ-
ಲೋಕಂಪೃಣಾಮುಭಿಸಂಪದ್ಯತೇ ಸ ಯೋ ಹ್ಯೇತದೇವಂ ನೇದ' ಲೋಕಂಪೃಣಾಮೇನಂ
ಭೂತಮೇತತ್ಸರ್ವಮುಭಿಸಂಪದ್ಯತೇ

(೮. ಬ್ರಾ. ೧೦-೫-೪-೧)

ಈ ವೇದಿಯೇ ವೃಥಿಯು, ಇಷ್ಟಕಗಳೇ ಇದನ್ನು ಸುತ್ತುವರಿದಿರುವ ಸಮುದ್ರಗಳು, ಯಜುಷ್ಮತಿಗಳೆಂಬ ಇಷ್ಟಕಗಳೇ ಇದರಲ್ಲಿ ನಾಸನಾಡತಕ್ಕ ಮನುಷ್ಯರು. ಸೂದದೋಹಗಳೇ ಪರುಗಳು, ಇಷ್ಟಕಗಳ ನಡುವೆ ಇರತಕ್ಕ ವೃದ್ಧಾದಿಗಳೇ ಸಸ್ಯವೃಕ್ಷಗಳು. ಲೋಕಂಪೃಣವೆಂಬ ಇಷ್ಟಕವೇ ಸಾರ್ಥವಾಗ್ನಿಯು. ಈ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದವರಿಗೆ ಲೋಕದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ

ಅಂತರಿಕ್ಷಗಂ ಹ ತ್ವೇವೈಷೋಽಗ್ನಿಶ್ಚಿತಃ | ತಸ್ಯ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೋರೇವ ಸಂಧಿಃ ಪರಿಶ್ರಿತಃ
ಪರೇಣ ಹಾಂತರಿಕ್ಷಂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಸಂಧತ್ತಸ್ತಾಃ ಪರಿಶ್ರಿತೋ ವಯಾಗ್ಂಸಿ ಯಜುಷ್ಮತ್ಯ

ಇಷ್ಟಕಾ ವರ್ಷಗ್ಂ ಸೂದದೋಹಾ ನುರೀಚಿಯಃ ಪುರೀಷಮಾಹುತಯಃ ಸಮಿಧೋ
ನಾಯುಲೋಕಂಪೃಣಾ ತದ್ವಾ ಏತತ್ಸರ್ವಂ ವಾಯುಮೇವಾಭಿಸಂಪದ್ಯತೇ ತತ್ಸ-
ರ್ವೋಽಗ್ನಿಃ..... ||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೦-೫-೪-೨)

ಈ ವೇದಿಯೇ ಅಂತರಿಕ್ಷವು. ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೂ ಬೂರಿದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಸಂಧಿಸುವುದರಿಂದ ವೇದಿಯನ್ನು
ಸುತ್ತುವರಿದಿರುವ ಇಷ್ಟಕಗಳು. ಯಜುಷ್ಮತಿಗಳೇ ಪಕ್ಷಿಗಳು. ಸೂದದೋಹಗಳೇ ವೃಷ್ಟಿಯು. ಇಟಿಗಳೆ
ನಸುವೆ ಇರುವ ಮೃದಾದಿಗಳು ಕಿರಣಗಳು, ಆಹುತಿಗಳೇ ಇಂಧನಗಳು. ಲೋಕಂಪೃಣವೇ ವ್ಯಾಪಕನಾದ
ನಾಯುವು, ಈ ತತ್ಸರ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕನಾಗುತ್ತಾನೆ.

(೧೦-೫-೪-೨)

ದ್ಯೌರ್ಹ ಪ್ರೇವೈಷೋಽಗ್ನಿಶ್ಚಿತಃ | ತಸ್ಯಾಪ ಏವ ಪರಿಶ್ರಿತೋ ಯಥಾ ಹ ನಾ ಇದಂ ಕೋಶಃ
ಸಮುಬ್ಜಿತ ಏವಮಿಮೇ ಲೋಕಾ ಅಪ್ಸ್ವಂತಸ್ತದ್ಯಾ ಇಮಾನ್‌ಲೋಕಾನ್ಪರೇಣಾಪಸ್ತಾಃ
ಪರಿಶ್ರಿತೋ ದೇವಾ ಯಜುಷ್ಮತ್ಯ ಇಷ್ಟಕಾ ಯದೇವೈತಸ್ಮಿನ್‌ಲೋಕೇಽಗ್ನಂ ತತ್ಸೂದ-
ದೋಹಾ ನಕ್ಷತ್ರಾಣಿ ಪುರೀಷಮಾಹುತಯಃ ಸಮಿಧ ಆದಿತೋ ಲೋಕಂಪೃಣಾ ತದಾ
ಏತತ್ಸರ್ವಮಾದಿತೈಮೇವಾಭಿಸಂಪದ್ಯತೇ ತತ್ಸರ್ವೋಽಗ್ನಿಃ .

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೦-೫-೪-೨)

ಈ ವೇದಿಯೇ ದ್ಯುಲೋಕವು, ಪರಿಶ್ರಿತಗಳೇ (ಸುತ್ತುವರಿದಿರುವ ಇಷ್ಟಕಗಳು) ದೇವನದಿಗಳು ವೇದಿಯನ್ನು
ಪರಿಶ್ರಿತಗಳು ಸುತ್ತುವರಿದಿರುವಂತೆ ದೇವನದಿಗಳು ದೇವಲೋಕವನ್ನು ಸುತ್ತುವರಿದಿವೆ. ಯಜುಷ್ಮತಿಗಳೇ ದೇವತೆಗಳು.
ಸೂದದೋಹಗಳೇ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅನ್ನವು. ಮೃತ್ವುಗಳೇ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. ಲೋಕಂಪೃಣವೇ ಆದಿತ್ಯನು.
ಈ ತತ್ಸರ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಆದಿತ್ಯನಂತೆ ವ್ಯಾಪಕನಾಗುತ್ತಾನೆ

ಆದಿತೋ ಹ ಪ್ರೇವೈಷೋಽಗ್ನಿಶ್ಚಿತಃ | ತಸ್ಯ ದಿಶ ಏವ ಪರಿಶ್ರಿತಸ್ತಾಃ ಪಷ್ಠಿಶ್ಚ ತ್ರೀಣಿ ಚ
ಶತಾನಿ ಭವಂತಿ ಪಷ್ಠಿಶ್ಚ ಹ ವೈ ತ್ರೀಣಿ ಚ ಶತಾನ್ಯಾದಿತ್ಯಂ ದಿಶಃ ಸಮಂತಂ ಪರಿಯಂತಿ
ರಶ್ಮಯೋ ಯಜುಷ್ಮತ್ಯ ಇಷ್ಟಕಾಸ್ತಾಃ ಪಷ್ಠಿಶ್ಚೈವ ತ್ರೀಣಿ ಚ ಶತಾನಿ ಭವಂತಿ ಪಷ್ಠಿಶ್ಚ ಹ
ವೈ ತ್ರೀಣಿ ಚ ಶತಾನ್ಯಾದಿತ್ಯಸ್ಯ ರಶ್ಮಯಸ್ತದ್ಯತ್ಪರಿಶ್ರಿತಸ್ಸ ಯಜುಷ್ಮತೀಃ ಪ್ರತ್ಯರ್ಪಯತಿ
ರಶ್ಮೀಂಸ್ತದ್ವಿಹು ಪ್ರತ್ಯರ್ಪಯತ್ಯಥ ಯದಂತರಾ ದಿಶಶ್ಚ ರಶ್ಮೀಂಶ್ಚ ತತ್ಸೂದದೋಹಾ
ಅಥ ಯದ್ವಿಹು ಚ ರಶ್ಮಿಷು ಚಾನ್ಮಂ ತತ್ಪರೀಷಂ ತಾ ಅಹುತಯಸ್ತಾಃ ಸಮಿಧೋಽಥ
ಯದ್ವಿಶ ಇತಿ ಚ ರಶ್ಮಯ ಇತಿ ಚಾಖ್ಯಾಯತೇ ತಲ್ಲೋಕಂಪೃಣಾ ತದ್ವಾ ಏತತ್ಸರ್ವಂ ದಿಶ
ಇತಿ ಚೈವ ರಶ್ಮಯ ಇತಿ ಚಾಖ್ಯಾಯತೇ ತತ್ಸರ್ವಂ ||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೦ ೫-೪-೪)

ಈ ವೇದಿಯೇ ಆದಿತ್ಯನು. ಪರಿಶ್ರಿತಗಳೇ ದಿಕ್ಕುಗಳು ಮುನ್ನೂರ ಅರವತ್ತು ಅವಾಂತರ ದಿಕ್ಕುಗಳು ಆದಿತ್ಯನನ್ನು
ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ವೇದಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಈ ಪರಿಶ್ರಿತಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯೂ ಮುನ್ನೂರ ಅರವತ್ತಿವೆ. [ಮಹಾ
ವೇದಿಯ ಪರಿಶ್ರಿತಗಳು ೨೬೧. ಇವುಗಳೊಂದಿಗೆ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯರೂಪದ ೨೧, ಧಿಷಣ್ಯಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ೭೮ ಈ ಎರಡೂ

ಸೇರಿದರೆ ಒಟ್ಟು ಸಂಖ್ಯೆಯು ೩೬೦ ಆಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಸಹ ರಾತ್ರಿ ಅಥವಾ ಹಗಲನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತದೆ] ಯಜುಷ್ಮತಿಗಳೇ ಆದಿತ್ಯನ ರಶ್ಮಿಗಳು. ಆದಿತ್ಯನ ೩೬೦ ರಶ್ಮಿಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಯೂ ೩೬೦ ಇಷ್ಟಕಗಳಿವೆ. ಸೂದದೋಹಗಳೇ ರಶ್ಮಿಗಳಿಗೂ ದಿಕ್ಪುಗಳಿಗೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ತತ್ತ್ವಗಳು. ಮೃತ್ಯುಗಳೇ ಅವುಗಳ ನಡುವೆ ಇರತಕ್ಕ ಅನ್ನಗಳು. ಲೋಕಂವೃಣವೇ ರಶ್ಮಿಗಳ ಮತ್ತು ದಿಕ್ಪುಗಳ ಸಮುದಾಯರೂಪವಾದುದೂ ವ್ಯಾಪಕವೂ ಆದ ತತ್ತ್ವವು. ಈ ವೇದಿರೂಪವಾದ ಆದಿತ್ಯನ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದವನು ತಾನೂ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.

ಸರ್ವಾಣಿ ಹ ತ್ವೇವ ಭೂತಾನಿ | ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ಏಷೋಽಗ್ನಿಶ್ಚಿತ ಆಪೋ ವೈ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ
ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನಿ ತಾ ಹೈತಾ ಆಪ ಏವೈಷೋಽಗ್ನಿಶ್ಚಿತಸ್ತಸ್ಯ ನಾನ್ಯಾ ಏವ ಪರಿಶ್ರಿತಸ್ತಾಃ
ಷಷ್ಠಿತ್ವ ತ್ರೀಣಿ ಚ ಶತಾನಿ ಭವಂತಿ ಷಷ್ಠಿಶ್ಚ ಹ ವೈ ತ್ರೀಣಿ ಚ ಶತಾನ್ಯಾದಿತ್ಯಂ ನಾನ್ಯಾಃ
ಸಮಂತಂ ಪರಿಯಂತಿ ನಾನ್ಯಾ ಉ ಏವ ಯಜುಷ್ಮತ್ಯ ಇಷ್ಟಕಾಸ್ತಾಃ ಷಷ್ಠಿಶ್ಚೈವ ತ್ರೀಣಿ
ಚ ಶತಾನಿ ಭವಂತಿ ಷಷ್ಠಿಶ್ಚ ಹ ವೈ ತ್ರೀಣಿ ಚ ಶತಾನ್ಯಾದಿತ್ಯಂ ನಾನ್ಯಾ ಅಭಿಕ್ಷರಂತ್ಯಥ
ಯದಂತರಾ ನಾನ್ಯೇ ತತ್ಸೂದದೋಹಾ ಅಥ ಯಾ ಅಮೂಃ ಷಟ್ತ್ರಿಗಂಶದಿಷ್ಟಕಾ
ಅತಿಯಂತಿ ಯಃ ಸ ತ್ರಯೋದಶೋ ಮಾಸ ಆತ್ಮಾಯಮೇವ ಸ ಯೋಽಯಂ ಹಿರಣ್ಮಯಃ
ಪುರುಷಃ ||

(ಛ. ಬ್ರಾ. ೧೦-೫-೪-೫, ೬)

ಈ ವೇದಿಯೇ ಸಕಲ ಭೂತಗಳು ಮತ್ತು ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳು. ಸಕಲ ಭೂತಗಳಿಗೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅವೇ (ನೀರೇ) ಮೂಲಕಾರಣವು. ಈ ವೇದಿಕೆಯೂ ಸಹ ಅಂತಹ ಮೂಲಕಾರಣರೂಪವಾದ ಆಪ್ತೆಂದೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಪ್ರಕಾರ ಮಾನನಾದ ಆದಿತ್ಯನ ಸುತ್ತಲೂ ನಾವೆಯಿಂದ ದಾಟಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ ಮುನ್ಸೂರ ಅರವತ್ತು ಪ್ರವಾಹರೂಪವಾದ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳಿರುವಂತೆ, ಈ ಯಜ್ಞವೇದಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ಯಜುಷ್ಮತಿಗಳಿವೆ ಈ ನದಿಗಳ ನಡುವೆ ಇರತಕ್ಕದ್ದೇ ಈ ಸೂದದೋಹವು. ಯಜ್ಞವೇದಿಯ ಈ ಶರೀರವು ಹಿರಣ್ಮಯನಾದ ಪುರುಷನ ದೇಹವೇ ಆಗಿದೆ ಎಂದು ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿದಂತೆ ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ ವೇದಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ, ಅದರ ಪ್ರಕಾರವನ್ನೂ ಪ್ರಭಾವವನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸಿದೆ

ಕ್ಷಿತಿಂ - ಅಗ್ನೇರ್ನಿವಾಸಯೋಗ್ಯಾಂ ಭೂಮಿಂ | ಅಗ್ನಿಂ ನಿವಾಸಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿಯೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ತೇನೇಮಾಗ್ಂ ಸರ್ವಾಗ್ಂ ಪೃಥಿವೀಗ್ಂ ಸಮವಿಂದತ.....ತಸ್ಮಾದಾಹುರ್ಯಾವತೀ
ವೇದಿ ಸ್ತಾವತೀ ಪೃಥಿವೀ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧-೨-೫-೭)

ಚಂದ್ರನೂ ಏವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಾದಿತ್ಯೋ ಯಜಮಾನಸ್ತಸ್ಯೇಯಮೇವ ಪೃಥಿವೀ ವೇದಿಃ |

(ಛ. ಬ್ರಾ. ೧೨ ೮-೨-೩೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿಯಿಲ್ಲವೂ ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆಯೆಂದೂ, ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆಯು ಪೃಥ್ವಿಯಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿದೆ ಯೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿರುವಂತೆ, ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಷಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇವೆರಡಕ್ಕೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ವದವನ್ನು ಪಯೋಗಿಸಿದೆ.

" ವ್ಯಾಕರಣಸೃಷ್ಟಿಯಾ

ಅದಿತಿಂ—ನರ್ಜಾತಪ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸ. **ತತ್ಪುರುಷೇ ತು**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನರ್ಜಾ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಧಾರಯತ್—ಧೃಯ್ ಅವಸ್ಥಾನೇ. ಧಾತು. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕಪದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಚೇತೇ—ಸಚ ಸಮನಾಯೇ. ಧಾತು ಆದಿಗೆ ಸತ್ಯ. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಅಪಂತಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ದಿವೇ ದಿವೇ-ನಿತ್ಯ ವೀಕ್ಷಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿತ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ದ್ವಿವಚನ ಬರುತ್ತದೆ **ಅನುದಾತ್ತಂ ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರದ ಆಪ್ರೇಷಿತವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜಾಗ್ಯನಾಂಸಾ- ಜಾಗ್ಯ ಸಿದ್ಧಾಕ್ಷಯೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ **ಕ್ಷಸುಶ್ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕ್ಷಸುರಾದೇಶ. ಕ್ರಾದಿಸಿಯಮದಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೂ **ವಸ್ತೇಕಾಚಾ**—(ಪಾ ಸೂ. ೭-೨-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಷೇಛ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. **ಆತ್ಮಸಂತಸ್ಯ**— ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ ವಸುವಿನ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಆಶಾತೇ—ಅಶಾ ನ್ಯಾಪ್ತೌ. ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಿಟ್ ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ದ್ವಿವನದಲ್ಲಿ ಆಶಾಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ **ಟಿತ ಆತ್ಮನೇ**— ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ ಏತ್ಯ. ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದು ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬಂದಾಗ **ಆಗಮಾನುಶಾಸನಮನಿತ್ಯಂ** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ನುಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಲಿಟಿನಲ್ಲಿ ದ್ವಿವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಶಸಿಗೆ ಶ್ಲ ಆದೇಶ. ತಿಪಂತಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅದಿತ್ಯಾ—ಅದಿತೇಃ ಅಪತ್ಯೇ ಪುಮಾಂಸೌ. **ದಿತ್ಯದಿತಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಣ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ತದ್ವಿತೇಷ್ವ-ಚಾಮಾದೇಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿವೃದ್ಧಿ. **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ದಾನುನಃ—ದುದಾಜ್ ದಾನೇ. ಧಾತು. **ದಾಭಾಭ್ಯಾಂ ನುಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಿತ್ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಷ್ಠಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಇದಕ್ಕೆ ಪತಿಶಬ್ದ ಪರವಾದಾಗ **ಷಷ್ಠ್ಯಾಃ ಪತಿಪುತ್ರ-** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಸತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಾತಯತಜ್ಜನಃ—ಯಾತ್ಯಮಾನಾಃ ಜನಾಃ. ಯೇನ ಸಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾಧಃ ||

ಅಯಂ ಮಿತ್ರಾಯ ವರುಣಾಯ ಶಂತಮಃ ಸೋಮೋ ಭೂತ್ವ ವಸಾನೇಷ್ವಾ-
ಭಗೋ ದೇವೋ ದೇವೇಷ್ವಾಭಗಃ |

ತಂ ದೇವಾಸೋ ಜುಷೇರತ ವಿಶ್ವೇ ಅದ್ಯ ಸಜೋಷಸಃ |

ತಥಾ ರಾಜಾನಾ ಕರಥೋ ಯದೀಮಹ ಋತಾನಾನಾ ಯದೀಮಹೇ ||

|| ಪದಸಾಧಃ ||

ಅಯಂ | ಮಿತ್ರಾಯ | ವರುಣಾಯ | ಶಂತಮಃ | ಸೋಮಃ | ಭೂತು | ಅವಸಾನೇಷು | ಅದ್ಯಭಗಃ
ದೇವಃ | ದೇವೇಷು | ಅದ್ಯಭಗಃ |

ತಂ | ದೇವಾಸಃ | ಜುಷೇರತ | ವಿಶ್ವೇ | ಅದ್ಯ | ಸಜೋಷಸಃ |

ತಥಾ | ರಾಜಾನಾ | ಕರಥಃ | ಯತ್ | ಈಮಹೇ | ಋತಾನಾನಾ | ಯತ್ | ಈಮಹೇ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಯಮಸ್ಮಾಭಿರ್ದೂಯಮಾನಃ ಸೋಮೋ ಮಿತ್ರಾಯ ವರುಣಾಯ ಚ ಶಂತಮಃ
ಪೀಯಮಾನಃ ಸನ್ ಸುಖತಮೋ ಭೂತು | ಭವತು || ಛಾಂದಸಃ ಶವೋ ಲುಕ್ | ಭೂಸುವೋಸ್ತಿಜ್ಞೇತಿ
ಗುಣಾಭಾವಃ || ಅವಸಾನೇಷ್ವವಾಜ್ಞುಖಚಮಸಪಾನೇಷು ವಿಷಯೇಷು ಆ ಸರ್ವತೋ ಭಗೋ
ಭಜನೀಯಸ್ತಾಭ್ಯಾಂ | ಕಿಂಚಿ ದೇವೋ ದೀಪ್ಯಮಾನೋ ದೇವೇಷು ಮಿತ್ರಾವರುಣಾನುಚರೇಷ್ವಿತರ-
ದೇವೇಷು ತೈರಾಭಗ ಅಭಜನೀಯಃ | ಯದ್ವಾ | ದೇವೇಷು ಸ್ತೋತ್ರೇಷು ಯಜಮಾನೇಷು ಮಧ್ಯೇ
ದೇವೋ ದೀಪ್ಯಮಾನಃ | ತಥಾಭಗಸ್ತೈರೇವಾ ಸರ್ವತೋ ಭಜನೀಯಃ | ಕಿಂಚಿ ತಂ ಸೋಮಂ
ವಿಶ್ವೇ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಸೋ ದೇವಾ ಅದ್ಯಾಸ್ತಿನಿಹನಿ ಜುಷೇರತ | ಸೇವಂತೇ || ಛಾಂದಸೋ
ರುಸ್ಯ ರನ್ನಾದೇಶಾಭಾವಃ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ರುಡಾಗಮಃ || ಕೀದೃಶಾಸ್ತೇ | ಸಜೋಷಸಃ
ಸಮಾನಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತಾಃ | ತಥಾ ರಾಜಾನಾ ರಾಜಮಾನಾ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ಯುವಾಂ ಕರಥಃ | ಕುರುತಂ
ಸೇವೇಥೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಸ್ || ಯದ್ಯಸ್ಮಾತ್ಕಾರಣಾದ್ಯದೀಮಹೇ ಯತ್ಪ್ರಾಪ್ನುಮಸ್ತ-
ದ್ದೇವಾನ್ಯಾಚಾಮಹೇ || ಈರ್ಜ ಗತಾ | ದೈವಾದಿಕಃ | ಛಾಂದಸೋ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ || ತಸ್ಮಾಜ್ಜುಷೇರತ
ತಥಾ ಋತಾನಾನಾ ಋತುವಂತಾ ಸತ್ಯವಂತಾ ಯಜ್ಞವಂತಾ ನಾ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾವೀಮಹೇ |
ಅಭಿಮತಫಲಂ ತಯೋಃ ಪಾನಂ ನಾ ಯಾಚಾಮಹೇ ||

॥ ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ॥

ಅಯಂ--ಈ (ನಮ್ಮಿಂದ ಹುಡುಗನಾಗಿ) ಸೋಮಃ--ಸೋಮರಸವು | ಅವಸಾನೇಷು--ಅಧೋ-
ಮುಖವಾದ ಚಮಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ | ಆ ಭಗಃ- ಸೇವ್ಯವಾಗಿ | ಮಿತ್ರಾಯ ವರುಣಾಯ--ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣರಿಗೆ |
ಶಂತಮಃ--(ಪಾನದಿಂದ) ವಿಶೇಷಸುಖಪ್ರದವಾಗಿದೆ | ಭೂತು--ಅಗಲಿ | ದೇವಃ--ದೇವೀಶ್ಯನಾನವಾದ
ಸೋಮರಸವು | ದೇವೇಷು--ಇತರ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ (ದೇವತೆಗಳಿಂದ) | ಆ ಭಗಃ--ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾಗಿ |
(ಶಂತಮಃ ಭೂತು--ಸುಖಪ್ರದವಾಗಲಿ) | [ಅಥವಾ | ದೇವೇಷು--ಸ್ತೋತ್ರಗಳಾದ ಯಜಮಾನನಲ್ಲಿ |
ದೇವಃ--ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ (ಸೋಮರಸವು) | ಆ ಭಗಃ--(ಅವರಿಂದಲೇ) ಸೇವ್ಯವಾಗಿ | (ಶಂತಮಃ ಭೂತು--
ಸುಖಪ್ರದವಾಗಲಿ)] (ಕಿಂಚಿ--ಮತ್ತು) | ಯತ್--ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ | ಯತ್--ಯಾವುದನ್ನು |
ಈಮಹೇ--ಸಡೆಯುತ್ತೇವೋ (ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೇವೋ) | (ತತ್ ದೇವಾನಾಂ ಯಾಚಾಮಹೇ--ದೇವತೆಗಳನ್ನು
ಆದರಿಸಿ ಯಾಚನೆ ಮಾಡುತ್ತೇವೆಯೋ) | ತತ್--ಆ ಕಾರಣದಿಂದ | ತಂ--ಆ ಸೋಮವನ್ನು | ವಿಶ್ವೇ
ದೇವಾಸಃ--ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳು | ಅದ್ಯ--ಈಗ (ಈ ದಿವಸ) | ಜುಷೇರತಃ--ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ |
ತಥಾ--ಹಾಗೆಯೇ (ಇತರ ದೇವತೆಗಳಂತೆ) | ಸಜೋಷಸಃ--ಸಮಾನಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತರಾಗಿ | ರಾಜಾನಾ-
ರಾಜಸುತ್ತಿರುವ (ಮಿತ್ರವರುಣರು) ಸೇವಿಸ್ವರು | ಕರಥಃ ಮಾಡುತ್ತೀರಿ (ಸೋಮಪಾನ ಮಾಡುತ್ತೀರಿ) |
ಋತಾನಾನಾ ಸತ್ಯವಂತರಾದ (ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಯುಕ್ತರಾದ) ಸಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು | ಈಮಹೇ--(ಆಭಿನತ
ಫಲವನ್ನು) ಯಾಚಿಸುತ್ತೇನೆ.

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಅಧೋಮುಖವಾದ ಚಮಸ್ತಗಳಲ್ಲಿರುವ, ಈಗ ಹುಡುಗನಾಗಿ ಸೋಮರಸವು ಆದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಮಿತ್ರ
ಮತ್ತು ವರುಣರಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ; ನಮಗೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥ ಪ್ರದರಾದ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ, ಪ್ರೀತರಾಗಿ,
ಇದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿ, ಸತ್ಯವಂತರಾದ (ಯಾಗಾದಿವಿಶಿಷ್ಟರಾದ) ಮಿತ್ರವರುಣರೂ ಸಮಾನಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತರಾಗಿ,
ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ.

English Translation.

May this Soma libation be gratifying to Mitra and Varuna, to be
enjoyed by them as they drink of it, inclining downwards; a divine
(beverage), fit to be enjoyed by the gods: may all the gods, well pleased,
to-day accept it; therefore, royal (deities), do as we request: you, who are
ever truthful, do as we request.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಇಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರವರುಣರ ಸೋಮಪಾನದ ಕ್ರಮವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅವಸಾನೇಷು--ಅವಸಾನ ಶಬ್ದವು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪಾರಿಭಾಷಿಕನಾದ ಪ್ರಯೋಗವಾಗಿದೆ. ಇನ್ನು
ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಪಾನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸ್ಥಾನವೆಂದರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಅನಾಜ್ಞುಖಚಮಸಪಾತ್ರೇಷು ಎಂದು
ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಂತೆಯೇ,

ಋತ್ಯೋ ನ ತೃಷ್ಯನ್ನ ವಸಾನಮಾ ಗಹಿ ಪಿಜಾ ಸೋಮಂ ವಶೌ ಅನು |

ನಿಮೇಘಮಾನೋ ಮುಘವನ್ದಿವೇದಿವ ಓಜಿಷ್ಠಂ ದಧಿಷೇ ಸಹಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪-೧೦)

ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅವನೀತಂ ಗೃಹಚಮಸಾದಿಷು ಪಾತ್ರೇಷ್ವಾನಿತಂ ಎಂದು ಚಮಸಾದಿ ಪಾತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಡಿಸಿರತಕ್ಕ ಸೋಮವನ್ನೂ ಮತ್ತು ವಾತ್ರೆಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಉಷ್ವಾರೇವ ಫರ್ವರೇಷು ಶ್ರಯೇಥೇ ಪ್ರಾಯೋಗೇವ ಶ್ವಾತ್ಯಾ ಶಾಸುರೇಫಃ |

ದೂತೇವ ಹಿ ಜ್ಯೋ ಯತಸಾ ಜನೇಪು ಮಾಪ ಸ್ಥಾತಂ ಮಹಿಷೇವಾನಾಶಾತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೦೬-೨)

ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಹಿಷಾದಿಗಳು ವಾನಮಾಡತಕ್ಕ ಕೊಳ ಅಥವಾ ಕೆರೆ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಉದಾಹೃತವಾದ ಎರಡನೇ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಅವಸಾನಂ ರಬ್ಧಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಪೀಯತೇತ್ಯನ್ನಿತಿ ಪಾನಂ ಹೃದಾದಿ | ಪಾನಮೇವಾನಾಶಾತ್ | ಇಲ್ಲಿ ವ್ರಾಣಿಗಳು ನೀರನ್ನು ಬಗ್ಗಿ ಕುಡಿಯುವುದರಿಂದ ಹೃದಾದಿಗಳಿಗೆ ಪಾನವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅವುಗಳನ್ನೇ ಅವಸಾನವೆಂದೂ ಕರೆಯುವ ವಾಡಿಕೆಯಿದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರವರುಗುರಿಗೆ ಸೋಮವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಚಮನವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಚಮಸಪಾತ್ರೆಯೆಂದರ್ಥ,

ಭಗಃ—ಭಗೋ ಭಜತೇಃ | ಪೂಜ್ಯವಾಗಿರು ಅಥವಾ ಭಾಗಾರ್ಥವಾಗಿರು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಭಜ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸುರುತ್ತಕಾರರು ಈ ವದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ಸ. ೧-೬) ವ್ರಕ್ತವಾದ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸೋಮಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪಿರೇಷಣವಾಗಿ ಈ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವು ಬೇಕಾದರೂ ಆಗ ಬಹುದು ಇಲ್ಲಿ ದ್ವಿರುತ್ತವಾಗಿದೆ. ನೊಂದಲನೆಯ ಪದಕ್ಕೆ ಪೂಜ್ಯವಾದ ಎಂದೂ, ಎರಡನೆಯ ಪದಕ್ಕೆ ಭಾಗಾರ್ಥವಾದ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಋತಾವಾನಾ—ಸತ್ಯವಂತೌ ಯಜ್ಞವಂತೌ ವಾ ಮಿತ್ರವರುಣೌ | ಋತರಬ್ಧಕ್ಕೆ ಸತ್ಯವೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞವೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಸತ್ಯವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವರು ಅಥವಾ ಸತ್ಯಾತ್ಮಕರು ಅಥವಾ ಯಜ್ಞೋ ವಾ ಅರ್ಯಮಾ (ತ್ವಿ. ಬ್ರಾ. ೨-೩-೫-೪) ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಯಜ್ಞಾತ್ಮಕರು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಋತಸ್ಯ ಗೋಪಾವಧಿ ತಿಷ್ಠಥೋ ರಥಂ ಸತ್ಯಧರ್ಮಾಣಾ ಪರಮೇ ವ್ಯೋಮನಿ |

ಯಮತ್ರ ಮಿತ್ರವರುಣಾನಥೋ ಯುವಂ ತಸ್ಮೈ ವೃಷ್ಟಿರ್ಮಧುಮತ್ಸಿನ್ದತೇ ದಿವಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೬೨-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರವರುಣರೇ ಸಕಲಲೋಕವನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸತಕ್ಕ ಸತ್ಯಧರ್ಮವುಳ್ಳವರೆಂದೂ, ಯಾಚ್ಛಾದಿಗಳ ಸಂರಕ್ಷಕರೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸಜೋಷಸಃ—ಸಮಾನಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತಾಃ | ಸಮಾನವಾದ ಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತರಾಗಿ ಕರಫಃ ಸೋಮಪಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತೀರಿ ಎಂದಿದೆ. ಮಿತ್ರವರುಣರ ಸಮಾನಕಾಲೀನವಾದುದೂ, ಪ್ರೀತಿಯುತವಾದುದೂ ಆದ ಸೋಮಪಾನವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವ ಒಂದು ಸನ್ನಿವೇಶವು ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ವರುಣಂ ದೇವಾ ಅಬ್ರುವನ್ತ್ವಯಾಗಂಶಭುದಾ ಸೋಮಗ್ಂ ರಾಜಾಸಗ್ಂ ಹನಾಮೋತಿ
ಸೋಽಬ್ರವೀದ್ವರಂ ವೃಣೈ ಮಹ್ಯಂ ಚೈವೈಷ ಮಿತ್ರಾಯ ಚ ಸಹ ಗೃಹ್ಯಾತಾ ಇತಿ
ತಸ್ಮಾನ್ಮೈತ್ರಾವರುಣಃ ಸಹ ಗೃಹ್ಯತೇ |

(ಶ್ಲೋ. ಸಂ. ೬-೪-೨-೨, ೩)

ದೇವತೆಗಳು ಸೋಮನ ಹನನವನ್ನು ಮಾಡಲು ಮೊದಲು ಮಿತ್ರನನ್ನು ವಾರ್ಧಿಸಿದಾಗ ಅವನು ತಾನು ಎಲ್ಲರಿಗೂ
ಮಿತ್ರನೆಂದೂ ಅವರಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಲಾಗುವುದಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳಲು ದೇವತೆಗಳು ಅನಂತರ ವರುಣನನ್ನು
ಸಮಾಪಿಸಿ ಅದೇ ರೀತಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು ವರುಣನು ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರವನ್ನು ಬೇಡಿದನು ತನ್ನನ್ನೂ
ಮಿತ್ರನನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಉದ್ಧರಿಸಿ ಸೋಮಗ್ರಹವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬೇಕೆಂಬುದೇ ಆ ವರವು. ಅದರಂತೆಯೇ ಸೋಮ
ರಸವನ್ನರ್ಪಿಸಿದಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಮಿತ್ರ-ವರುಣ ಗ್ರಹವು (ಗ್ರಹವೆಂದರೆ ಸೋಮಪಾತ್ರಿಯು) ಏಕಕಾಲೀನವಾಗಿರುತ್ತದೆ.
ಆ ವಿಧವಾದ ಏಕಕಾಲೀನವಾದುದೂ, ಒಂದೇ ವಾತ್ರೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಆದ ಪಾನವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸಜೋಷಸಃ
ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಏಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಶಂತಮಃ -ಅತಿರಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭೂತು- ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಏರುಃ
ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ರಸಿಗೆ ಲುಕ್. ಭೂಸುವೋಸ್ತಿಜಿ (ಪಾ. ಸೂ.
೬-೩-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿಪಿಂತ್ಯನಿಷೇಧವೂ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವಸಾನೇಷು-ವಾ ಪಾನೇ. ಧಾತು. ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ
ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವಾಸಃ-ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಆಜ್ಞಸೇರಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬ ೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ
ಅಸುಕಾಗಮ.

ಜುಷೇರತ-ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಲಿಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯ.
ವೃತ್ಯಾದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ರನ್ನಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆತ್ಮನೇಪದೇಷ್ಟನತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧ ೫) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಅದಕ್ಕೆ ಅತಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ರುಡಾಗಮ ಅತಿಪಿಂತ್ಯದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಷೇಧ
ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಜೋಷಸಃ-ಸಮಾನಂ ಜೋಷಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ. ಸಜೋಷಸಃ. ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಸುನ್
ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಾಜಾನಾ-ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತಾ. ಧಾತು. ಔಣಾದಿಕ ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವಿವಚನ ಪರವಾದಾಗ (ಔ)
ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಷೇಧವೂ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕರಣಃ—ಡುಕ್ಕಜ್ಞ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನ ಪರವಾದಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವ್ ವಿಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಸುಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಈಮಹೇ—ಈಬ್ ಗತೌ ಧಾತು. ದಿನಾದಿ. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಿಜ್ ವ್ರತ್ಯಯ. ಟಿಗೆ ಏತ್ಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಶ್ಯನ್) ಲುಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಿತ್ವಾತಿರ್ದೇರ ವಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯದ್ಯೇಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಿತ್ ಧಾತುನಾದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಋತನಾನಾ—ಛಂದಸೀ ವನಿಹೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ವನಿಹೌ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನೈಷಾಮುಪಿ ದೃಶ್ಯತೇ (ನಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ || ೪ ||

|| ಸೂ. ೬-೧-೧೨೬ ||

ಯೋ ಮಿತ್ರಾಯ ವರುಣಾಯ ವಿಧಜ್ಜನೋನವಾಣಂ ತಂ ಪರಿ ಸಾತೋ

ಅಂಹಸೋ ದಾಶ್ವಾಂಸಂ ಮರ್ತಮಂದಸಃ |

ತನುರ್ಯಮಾಭಿ ರಕ್ಷತ್ಯಜೂಯಂತನುನು ವ್ರತಂ |

ಉಕ್ಥೈರ್ಯ ಏನೋಃ ಪರಿಭೂಷತಿ ವ್ರತಂ ಸ್ತೋಮೈರಾಭೂಷತಿ ವ್ರತಂ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯಃ | ಮಿತ್ರಾಯ | ವರುಣಾಯ | ವಿಧಜ್ಞ | ಜನಃ | ಅನವಾಣಂ | ತಂ | ಪರಿ | ಸಾತಃ | ಅಂಹಸಃ |

ದಾಶ್ವಾಂಸಂ | ಮರ್ತಮಂ | ಅಂಹಸಃ |

ತಂ | ಅರ್ಯಮಾ | ಅಭಿ | ರಕ್ಷತಿ | ಯುಜುಯಂತಂ | ಅನು | ವ್ರತಂ |

ಉಕ್ಥೈಃ | ಯಃ | ಏನೋಃ | ಪರಿಭೂಷತಿ | ವ್ರತಂ | ಸ್ತೋಮೈಃ | ಅಭೂಷತಿ | ವ್ರತಂ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯೋ ಜನೋ ಯಜಮಾನೋ ಮಿತ್ರಾಯ ವರುಣಾಯ ಚ || ಕರ್ಮಣಃ ಸಂಪ್ರದಾನತ್ವಾಚ್ಚೇ-
ತುರ್ಥೀ || ಮಿತ್ರಂ ವರುಣಂ ಚಾವಿದತ್ ಪರಿಚರತಿ ತಂ ಜನಂ ಯುಷ್ಮತ್ಪರಿಚಾರಕಮನರ್ವಾಣಮದ್ವೇ-
ಷಿಣಂ | ಭ್ರಾತೃವ್ಯೋ ವಾ ಅವೇತಿ ಶ್ರುತೇ | ಅನಲ್ಪಂ ವಾನನ್ಯಸೇವಿನಂ ಪರಿ ಪಾತಃ | ಪರಿತೋ
ರಕ್ಷತಾಂ | ಕಸ್ಮಾದಿತಿ ತದುಚ್ಯತೇ | ಅಂಹಸೋ ನ್ಯೂನಾತಿರೇಕಜನಿತಾತ್ಮಾಪಾತ್ | ನ ಕೇವಲಂ ಸಾಮಾನ್ಯಂ
ಜನಂ ಅಪಿ ತು ದಾಶ್ವಾಂಸಂ ಹವಿದ್ವತ್ಸಂತಂ ಮರ್ತಂ ಮರಣಧರ್ಮಾಣಮಂಹಸಃ ಸರ್ವಸ್ಮಾದಪಿ
ಪಾಪಾತ್ | ನ ಕೇವಲಂ ಭವಂತಾನೇವ ಅಪಿ ತ್ವರ್ಯಮಾ ಸರ್ವೇಷಾಂ ನಿಯಂತಾ ದೇವ ಋಜೂ-
ಯಂತಂ ದೇವೇಷ್ಟಾರ್ಜವಮಾಚರಂತಂ ಯಜಮಾನಮನು ವ್ರತಂ ತದೀಯಂ ಕರ್ಮಾನುಲಕ್ಷ್ಯಾಭಿ
ರಕ್ಷತಿ | ಅಭಿತೋ ರಕ್ಷತಿ | ಕೋಽಸ್ಯ ಜನಸ್ಯ ವಿಶೇಷ ಇತಿ ತತ್ರಾಹ | ಯೋ ಯಜಮಾನ ಉಕ್ಥೈಃ
ಶಸ್ತ್ರೈರೇನೋರೇನಯೋರ್ಮಿತ್ರಾವರುಣಯೋರ್ವ್ರತಂ ಕರ್ಮ ಪರಿಭೂಷತಿ ಪರಿಗೃಹ್ಣಾತಿ ತಥಾ
ಯಜಮಾನೋ ಯುಷ್ಮದೀಯಂ ವ್ರತಂ ಕರ್ಮ ಸ್ತೋಮೈಃ ಸ್ತೋತ್ರೈರ್ಗಾಢಯುಕ್ತಮಂತ್ರಸಾಧ್ಯೈ-
ರಾಭೂಷತಿ ಸರ್ವತೋಽಲಂಕರೋತಿ || ಭೂಷ ಅಲಂಕಾರೇ ಭಾವಾದಿಕಃ || ತಮಭಿರಕ್ಷಂತೀತ್ಯನ್ವಯಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯಃ ಜನಃ—ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನು | ಮಿತ್ರಾಯ ವರುಣಾಯ (ಚ)—ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣ
ಬಿಬ್ಬರಿಗೂ | ಅವಿದತ್—ಪರಿಚರಿಸುತ್ತಾನೋ | ತಂ—ಅವನನ್ನು | ಅನರ್ವಾಣಂ ರತ್ನುರಹಿತನನ್ನಾಗಿ
(ಅನಲ್ಪನನ್ನಾಗಿ ಅಥವಾ ಅನ್ಯರ ಸೇವಕನಾಗದಂತೆ) ಮಾಡಿ | ಅಂಹಸಃ—(ನ್ಯೂನಾತಿರೇಕಸಿಮಿತ್ರಕನಾದ)
ಪಾಪದಿಂದ | ಪರಿ ಪಾತಃ—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಿರಿ (ಮತ್ತೂ) | ದಾಶ್ವಾಂಸಂ—ಹವಿದ್ವಾಸ ಮಾಡಿದ |
ಮರ್ತಂ—ಮರಣಶೀಲನಾದ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು | ಅಂಹಸಃ—(ಸಮಸ್ತ ನಿಧನಾದ) ಪಾಪದಿಂದಲೂ |
(ಪರಿ ಪಾತಃ—ರಕ್ಷಿಸಿದನಾದಿ) | ಯಃ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ಉಕ್ಥೈಃ—ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಂದ | ಏನೋ—
ಈ ಮಿತ್ರಾವರುಣರ (ನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿರುವ) | ವ್ರತಂ—ಕರ್ಮವನ್ನು | ಪರಿ ಭೂಷತಿ—ಕೈಗೊಳ್ಳುತ್ತಾನೋ |
(ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಯಃ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ವ್ರತಂ—(ನಿಮ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ) ಕರ್ಮವನ್ನು |
ಸ್ತೋಮೈಃ—ಗಾನಸಹಿತವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ | ಆ ಭೂಷತಿ—ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಾನೋ | (ತಂ—ಅಂತಹ)
ಋಜೂಯಂತಂ—(ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಋಜುಭಾವನೆಯಿಂದಿರುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು | ಅರ್ಯಮಾ—
(ಸರ್ವಸಿಯಾಮಕನಾದ) ಅರ್ಯಮನು | ಅನು ವ್ರತಂ—(ಅವನ) ಕರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅಭಿ ರಕ್ಷತಿ—
ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

(ಎಲೈ ಮಿತ್ರಾವರುಣರೇ), ನಿಮ್ಮನ್ನು ಉಪಚರಿಸುವ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಶತ್ರುರಹಿತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ,
(ಅವನನ್ನು) ನ್ಯೂನಾತಿರೇಕ ಜನಿತ ಪಾಪದಿಂದ ದೂರಮಾಡುತ್ತೀರಿ; (ನಿಮಗೆ) ಹವಿದ್ವಾಸಮಾಡಿದ ಮರ್ತ್ಯನನ್ನೂ
ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೀರಿ; ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಚ್ಚರಿಸಿ ಆಚರಿಸುವ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಋಜುತ್ವವನ್ನು
ತೋರಿಸುವ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಅರ್ಯಮನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ; ಅದೇ ರೀತಿ ಈ ಯಜಮಾನನೂ ನಿಮ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ
ಕರ್ಮವನ್ನು ಸ್ತೋಮಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. (ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಅವನನ್ನು ನೀವು ರಕ್ಷಿಸಿ).

English Translation

Whatever individual offers adoration to Mitra and Varuna, do you preserve him entirely unharmed from sin ; (preserve) from sin the mortal who presents you (with oblations) : may Aryaman protect him who is sincere in his devotion, who offers worship addressed to both (Mitra and Varuna) with prayers , who offers worship with praises.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮಿತ್ರಾವರುಣರನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಉಪಚರಿಸತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಶತ್ರುನಾಶವನ್ನೂ ಪಾಪನಾಶವನ್ನೂ ಮಾಡಿ ಅವನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಮಿತ್ರಾವರುಣರನ್ನು ವ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಅನರ್ವಾಣಂ — ಅದ್ವೇಷಿಣಂ | ಶತ್ರುರಹಿತನನ್ನಾಗಿ ಎಂದರ್ಥವೂಡಿದೆ. **ಅರ್ವನ್, ಅರ್ವನ್,** ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಅಶ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ನೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಸಿ ೨-೨೭). ಆದರೆ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ಅರ್ಥವೈವಿಧ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ.

ಯಸ್ಮೈ ತ್ವಮಾಯಜಸೇ ಸ ಸಾಧತ್ಯನರ್ವಾ ಹ್ವೇತಿ ದಧತೇ ಸುವೀರ್ಯಂ |

ಸ ತೂತಾವ ನೈನಮಶ್ನೋತ್ಯಂಹತಿರಗ್ನೇ ಸಹ್ಯೇ ಮಾ ರಿಷಾಮಾ ವಯಂ ತವ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೪ ೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅರ್ವನ್ ಶಬ್ದವು ಶತ್ರುಪರ್ಯಾಯವಾಗಿದ್ದು ಅನರ್ವಾ ಎಂದರೆ ಶತ್ರುವಿನ ಶಢೀನವಲ್ಲದವನು ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅರ್ವನ್ ಪದಕ್ಕೆ ಶತ್ರುಸಂಬರ್ಧವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಸಾಯಣರು,

ಅನರ್ವಾ ಪ್ರೇಹಿತ್ಯಾದ ಭ್ರಾತೃವ್ಯೋ ವಾ ಅರ್ವಾ ಭ್ರಾತೃವ್ಯಾಪನುತ್ತ್ಯೈ ||

(ತೈ. ಸಂ. ೬-೩-೨-೪)

ಎಂಬ ಶೈತ್ತಿರೀಯಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯವನ್ನು ದಹರಿಸಿ ಅರ್ವನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭ್ರಾತೃವ್ಯ ಎಂದರೆ ಶತ್ರುನೆಂಬ ಅರ್ಥವಾಗುವುದನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ಅರ್ಥವೆಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಋ. ಸಂ. ೫-೫೧-೧೧, ೧೦-೯೨-೧೪ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ವುಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಈ ವದವು ಶತ್ರುಪರ್ಯಾಯವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಈ ಶಬ್ದವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ Wilson ಎಂಬ ಪಂಡಿತನಿಗೂ Max Muller ಎಂಬ ಪಂಡಿತನಿಗೂ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿವೆ. Wilson ಪಂಡಿತನು,

ಕ್ರೀಕಂ ವಃ ಶರ್ಧೋ ಮಾರುತಮನರ್ವಾಣಂ ರಥೇಶುಭಂ | ಕಣ್ವಾ ಅಭಿ ಪ್ರ ಗಾಯತ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೭-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿರುವ ಅರ್ವನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಮಾಡುವಾಗ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯದ ಮೇಲೆ ಟೀಕೆಮಾಡುತ್ತಾ ಒೀಗೆ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ

The phrase is **ಅನರ್ವಾಣಂ** which the Scholiast explains **ಭ್ರಾತೃವ್ಯರಹಿತಂ** literally, without a brother's son, which would be a very unintelligible epithet **ಅರ್ವನ್** is in its usual acceptation a horse; and being without horses would not be inapplicable to the Maruts, whose chariot is drawn by deer. **ಭ್ರಾತೃವ್ಯ** may mean an enemy, but it is doubtful if **ಅರ್ವತ್** can admit of such an interpretation.

[Rig-Veda Translation. Vol. I. P. 258].

ಮರುತ್ತುಗಳ ವಾಹನವು ಜಿಂಕೆಗಳಾದುದರಿಂದ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ " ಕುದುರೆಗಳಿಲ್ಲದ " ಎಂದರ್ಥಮಾಡುವುದು ಅನುಚಿತ ವಾಗಲಾರದು ಎಂದು ಈ ಪಂಡಿತನು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ಐರುದ್ಧವಾಗಿ ಇದೇ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಸರಿವರ್ತಿಸುವ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ Max Muller ಪಂಡಿತನು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಜನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು ಖೇಚಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಈ ರೀತಿಯಿದೆ.

Wilson translates **ಅನರ್ವಾಣಂ** by without horses, though the commentator distinctly explains the word by " without an enemy " The fact is, that, in the Rig-Veda **ಅನರ್ವಾ** never means without horses but always without hurt or free from enemies, and the commentator is perfectly right, as sense is concerned, in rendering the word by " without an enemy or unopposed " (ಅಪ್ರತ್ಯಯತ)

[Sacred Books of the East. Vol. XXXII. P. 65]

ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ **ಅರ್ವನ್** ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಜನೆಂದರ್ಥವಿದ್ದರೂ **ಅನರ್ವಾ** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಶತ್ರು ರಹಿತನಾದ ಎಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಸನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಶತ್ರುರಹಿತ ನಾದವನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಎಂದು ಮಿತ್ರಾನರುಣರನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಏನೋಃ ವ್ರತಂ ಉಕ್ಥೈಃ ಪರಿಭೂಷತಿ—ಎಂದು ಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಉಕ್ಥಕ್ಕೂ ಇರುವ ನಿಯತವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸಿ **ಉಕ್ಥದ** ಪಠನಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಪೌಷ್ಟ್ಯವೂ, ಸೌಂದರ್ಯವೂ ಉಂಟಾಗುವುದೆಂದೂ, ಇಂತಹ ಉತ್ತಮವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದಾಗಿಯೂ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಉಕ್ಥ ವೆಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರ ದೊಡನೆ ಆಧವಾ ಸ್ತೋತ್ರದ ಪಠನವಾದೊಡನೆಯೇ ಪರಿಸತಕ್ಕ ಶಸ್ತ್ರರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರವು. ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಉದ್ಘಾತವು ಪರಿಸಬೇಕು. ಅನಂತರ ಹೋತೃವಾಗಲಿ ಅವನ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಇರತಕ್ಕ ಮೈತ್ರಾನರುಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾಗಲಿ ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪರಿಸಬೇಕು. ಒಂದೆರಡು ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ತೆಗೆದು ಕೊಂಡರೆ ಸ್ತೋತ್ರಕ್ಕೂ ಶಸ್ತ್ರಕ್ಕೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಂಬಂಧವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾತಃಸವನದಲ್ಲಿ ಬಹಿಷ್ಕವಮಾನ ಸ್ತೋತ್ರ ವಾದೊಡನೆಯೇ ಆಜ್ಯಶಸ್ತ್ರವೂ, ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನದಲ್ಲಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಪವನಾನ ಸ್ತೋತ್ರವಾದೊಡನೆಯೇ ವೈಶ್ವದೇವ ಶಸ್ತ್ರವೂ ಪರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ವ್ರಹ್ಮತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ವ್ರತಂಸಾ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಮೂಲಕ ಅವರ ಸ್ತುತಿಯಾದ ಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪೂರ್ವಕಥಾಸಂದರ್ಭದೊಂದಿಗೆ ಉಕ್ತವಾದ ಪ್ರಭಾವವೂ, ತನ್ಮೂಲಕ ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ಮಹಿಮೆಯೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಉಕ್ತವಾದ ಶಕ್ತಿಯು ಅತ್ಯಧಿಕವಾದುದೆಂದೂ, ಅನುರರು ಅದರ ಮರೆಯನ್ನು ಹೊಕ್ಕಿದ್ದುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗಾದಂತೆ ಅವರ ಶಕ್ತಿಯೂ ವೃದ್ಧಿಯಾಯಿತೆಂದೂ, ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಸ್ತುತನಾಗಿ ಬಂದು ಇವರನ್ನು ಓಡಿಸಿದನೆಂದೂ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಥೆಯಿದೆ.

ತೇ ನಾ ಆಸುರಾ ಮೈತ್ರಾವರುಣಸ್ಯೋಕ್ತಮಶ್ರಯಂತ ಸೋಽಬ್ರವೀದಿಂವ್ಯಃ ಕಶ್ಚಾಹಂ ಚೇಮಾ-
ನಿತೋಽಸುರಾನೋತ್ಸ್ಯಾವಹಾ ಇತ್ಯೇಹಂ ಚೇತ್ಯಬ್ರವೀದ್ವರುಣಸ್ತಸ್ಮಾದ್ಯಂದ್ರಾವರುಣಂ
ಮೈತ್ರಾವರುಣಸ್ತುತೀಯಸವನೇ ಶಂಸತೀಂದ್ರಶ್ಚ ಹಿ ತಾನ್ವರುಣಶ್ಚ ನುದೇತಾಂ |

(ಐ. ಬ್ರಾ ೩-೫೦)

ಅನುರರು ಮೈತ್ರಾವರುಣ ಉಕ್ತವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಈ ಅನುರರನ್ನು ಈ ಉಕ್ತದಿಂದ ಓಡಿಸಲು ಸೇನಗೆ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಯಾರು ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತೀರಿ ಎಂದಾಗ ವರುಣನು ತಾನು ಸಹಾಯಮಾಡುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿದನು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೋತೃವಿಗೆ ಸಹಾಯಕನಾದ ಮೈತ್ರಾವರುಣನು ತೃತೀಯಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ.

ಇಂದ್ರಾವರುಣಾ ಯುವಮಧ್ವರಾಯ ನೋ ವಿಶೇ ಜನಾಯ ಮಹಿ ಶರ್ಮ ಯಚ್ಛತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೨೨-೧.)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಿಂದ ವ್ರಾತಂಭವಾಗುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು ನುಸಿ, ಇಂದ್ರನನ್ನು ವರುಣನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದನು. ಆಗ ಇಂದ್ರಾ ವರುಣರು ಆ ಅನುರರನ್ನು ಮಿತ್ರಾವರುಣರನ್ನದಿಂದ ಓಡಿಸಿದರು. ಹೀಗೆಯೇ ಆ ಅನುರರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸಿಯ ಉಕ್ತದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, ಅಲ್ಲಿಂದ ಓಡಿಸಬ್ಬಟ್ಟನಂತರ ಆಚ್ಛಾವಾಕನ ಉಕ್ತದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಅಲ್ಲಿಂದಲೂ ಸಹ ಇಂದ್ರಾವಿಮ್ಲಗಳಿಂದ ಓಡಿಸಬ್ಬಟ್ಟರು ಎಂಬ ಉಕ್ತವೇ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಕಥೆಯಾಗಿದೆ.

ಯದಾಹ ಬೃಹದ್ವತೇ ವಯಸ್ತತ ಇತ್ಯುಕ್ಥಾಖ್ಯಂ ಗೃಹ್ಣಾಮೀತ್ಯುಕ್ತೇಭ್ಯೋ ಹ್ಯೇನಂ ಗೃಹ್ಣಾತಿ ||
(ರ. ಬ್ರಾ ೪-೨-೩-೧೦)

ಎಂದು ರತವಧಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ “ಬೃಹದುಕ್ತದಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ, ಸೀರ್ಯವಂತನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ” ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ವೀರ್ಯಕ್ಕೂ ತೃಪ್ತಿಗೂ ಕಾರಣವಾದ ಉಕ್ತವನ್ನೂ, ತನ್ಮೂಲಕ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ.

ಉಕ್ತೋ ಭವತಿ ಪಶವೋ ನಾ ಉಕ್ತಾನಿ ಪಶೂನಾಮವರದ್ವೈ | ತಸ್ಯ ಪಂಚದಶಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ
ಭವಂತಿ ಪಂಚದಶಸ್ತ್ರಾಣಿ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೪-೧೨)

ಉಕ್ತವು ವಶುವಾವನಾದುದು. ವಶುವಂಶವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಸಾಧನವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದು ಶ್ಲೋಕಗಳೂ, ಹದಿನೈದು ಸ್ತೋತ್ರಗಳೂ ಅಡಕವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವ ರೀತಿ ಉಕ್ತವಾದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆಯೋ, ಅದೇ ರೀತಿ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಸಹ ಸ್ತೋತ್ರರಸ್ಮಾತ್ಮಕವಾದ ಈ ಉಕ್ತದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ.

ಉಕ್ಥಂ ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಉಕ್ಥಂ ಪ್ರಾಣೋ ಹೀದಂ ಸರ್ವಮುತ್ಥಾಪಯತ್ಯುದ್ಧಸ್ತಾದುಕ್ಥವಿದ್ವೀರ-
ಸ್ತಿಸ್ವತ್ಯುಕ್ತಸ್ಯ ಸಾಯುಜ್ಯಂ ಸಲೋಕತಾಂ ಜಯತಿ ಯ ಏವಂ ವೇದ |

(ಬೃ, ಉ. ೫-೧೩-೧)

ಉಕ್ಥಂ ತಥೋಪಾಸನಾನಂತರಂ | ಉಕ್ಥಂ ಶಸ್ತ್ರಂ | ತದ್ವಿ ಪ್ರಧಾನಂ ಮಹಾವ್ರತೇಕ್ರತಾ |

(ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯ)

ಮಹಾವ್ರತರೂಪನಾದ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನಶಸ್ತ್ರವಾದ ಉಕ್ಥವೇ ಪ್ರಾಣವು ಇದರಿಂದಲೇ ಉತ್ಥಾನವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಉಕ್ಥಜ್ಞನಾದ ಪುತ್ರನು ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿ ತತ್ಸಮಾನತೆಯನ್ನೂ, ಸಮಾನವಾದ ಮಾನ್ಯತೆಯನ್ನೂ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಉಕ್ಥದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಅಂತಹ ಮಹತ್ವಪೂರಿತವಾದ ಉಕ್ಥದ ಪರನದಿಂದ ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತೇನೆಂದು ಮಿತ್ರಾವಕೂಲಿಗೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಉಕ್ಥೈಃ ಪರಿಭೂಷತಿ ಎಂದು ಹೇಳುವಂತೆ ಸ್ತೋಮೈಃ ಅಭೂಷತಿ | ಎಂದು ವ್ರತವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ಕ್ರಮವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಉಕ್ಥದಂತೆಯೇ ಸ್ತೋಮವೂ ಪ್ರಭಾವಪೂರಿತವಾದುದು. ಸ್ತೋಮದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ವೈವಿಧ್ಯವನ್ನೂ ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತೆಯ ೨ನೇ ಭಾಗದ 138ರಿಂದ 150ನೇ ಸೇಜುಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತೋಮಪಠನದಿಂದ ಲಭಿಸತಕ್ಕ ಪ್ರಯೋಜನಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಾತಸ್ಸವನೇ ವೈ ಗಾಯತ್ರೀಣ ಛಂದಸಾ ತ್ರಿವೃತೇ ಸ್ತೋಮಾಯ ಜ್ಯೋತಿರ್ದಧದೇತಿ ತ್ರಿವೃತಾ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸೇನ ಪಂಚದಶಾಯ ಜ್ಯೋತಿರ್ದಧದೇತಿ ಪಂಚದಶೇನೌಜಸಾ ವೀರೈಣಿ ಸಪ್ತದಶಾಯ ಜ್ಯೋತಿರ್ದಧದೇತಿ ಸಪ್ತದಶೇನ ಪ್ರಾಜಾಪತೈಃ ಪ್ರಜನನೇನೈಕವಿಗ್ಂಶಾಯ ಜ್ಯೋತಿರ್ದಧದೇತಿ ಸ್ತೋಮ ಏವ ತತ್ ಸ್ತೋಮಾಯ ಜ್ಯೋತಿರ್ದಧದೇತ್ಯಥೋ ಸ್ತೋಮ ಏವ ಸ್ತೋಮಮುಖಿ ಪ್ರಾಣಯತಿ ಯಾವಂತೋ ವೈ ಸ್ತೋಮಾಸ್ತಾವಂತಃ ಕಾಮಾಸ್ತಾವಂತೋ ಲೋಕಾಸ್ತಾವಂತಿ ಜ್ಯೋತಿರ್ಗಾಷ್ಟೇತಾವತ ಏವ ಸ್ತೋಮಾನೇತಾವತಃ ಕಾಮಾನೇತಾವತೋ ಲೋಕಾನೇತಾವಂತಿ ಜ್ಯೋತಿರ್ಗಾಷ್ಟ್ಯವರುಂಧೇ ||

(ತೈ. ಸಂ. ೭ ೧-೨-೧)

ಎಂಬ ತ್ರೈತ್ತೀಯಸಂಹಿತಾನಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತೋಮಗಳ ಪ್ರಭಾವಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಯಜ್ಞಕರ್ತನು ಪ್ರಾತಃಸವನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರೀಚ್ಛಂದಸ್ಸಿನಿಂದ ತ್ರಿವೃತಸ್ತೋಮವನ್ನು ಮಹತ್ವದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಜ್ಯೋತೀರೂಪವಾದ ತ್ರಿವೃತದಿಂದ ಪಂಚದಶಸ್ತೋಮವನ್ನೂ, ವೀರ್ಯಯುತವಾದ ಪಂಚದಶದಿಂದ ಸಪ್ತದಶಸ್ತೋಮವನ್ನೂ, ಪ್ರಾಜಾಪತಿಯೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಪ್ರಜನನಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾದ ಸಪ್ತದಶಸ್ತೋಮದಿಂದ ಏಕ ವಿಂಶಸ್ತೋಮವನ್ನೂ ತೇಜೋಯುತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಒಂದುಬಗೆಯ ಸ್ತೋಮವು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಸ್ತೋಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಭಾವವನ್ನೂ ತೇಜಸ್ಸನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಸ್ತೋಮದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟುಬಗೆಗಳಿವೆಯೋ ಅಷ್ಟು ಲೋಕಗಳೂ, ಅಷ್ಟುಬಗೆಯ ತೇಜಸ್ಸುಗಳೂ, ಅಷ್ಟವಿಧವಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳೂ ಇವೆ. ಮತ್ತು ಸ್ತೋಮ ಪಠನದಿಂದ ಯಜಮಾನನು ಅಷ್ಟವಿಧವಾದ ಲೋಕಗಳನ್ನೂ, ತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ

ಪಡೆಯುವನು ಎಂದು ಸ್ತೋಮದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ಅನಂತರ ಸ್ತೋಮಪಠನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆಗುವ ನಷ್ಟವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನೋ ವದಂತಿ ಸತ್ತ್ವೇ ಯಜೇತ ಯೋಗ್ಯಸ್ತೋಮೋನ ಯಜಮಾನೋಽಥ ಸರ್ವಸ್ತೋಮೋನ ಯಜೇತೇತಿ ಯಸ್ಯ ತ್ರಿವೃತಮಂತರ್ಯಂತಿ ಪ್ರಾಣಾಗ್ನಸ್ತಸ್ಯಾಂತರ್ಯಂತಿ ಪ್ರಾಣೇಷು ಮೇಽಸ್ಯ ಸದಿತಿ ಖಲು ವೈ ಯಜ್ಞೇನ ಯಜಮಾನೋ ಯಜತೇ ಯಸ್ಯ ಪಂಚದಶಮಂತರ್ಯಂತಿ ವೀರ್ಯಂ ತಸ್ಯಾಂತರ್ಯಂತಿ ವೀರ್ಯೇ ಮೇಽಸ್ಯ ಸದಿತಿ ಖಲು ವೈ ಯಜ್ಞೇನ ಯಜಮಾನೋ ಯಜತೇ ಯಸ್ಯ ಸಪ್ತದಶಮಂತರ್ಯಂತಿ ಪ್ರಜಾಂ ತಸ್ಯಾಂತರ್ಯಂತಿ ಪ್ರಜಾಯಾಂ ಮೇಽಸ್ಯ ಸದಿತಿ ಖಲು ವೈ ಯಜ್ಞೇನ ಯಜಮಾನೋ ಯಜತೇ ಯಸ್ಯೈಕ-ವಿಗ್ಂಶಮಂತರ್ಯಂತಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಂ ತಸ್ಯಾಂತರ್ಯಂತಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಯಾಂ ಮೇಽಸ್ಯ ಸದಿತಿ ಖಲು ವೈ ಯಜ್ಞೇನ ಯಜಮಾನೋ ಯಜತೇ ಯಸ್ಯ ತ್ರಿಣವಮಂತರ್ಯಂತೈತೃತೂಗ್ಂಶ್ಚ ತಸ್ಯ ನ-ಕ್ಷತ್ರಿಯಾಂ ಚ ವಿರಾಜಮಂತರ್ಯಂತೈತುಷು ಮೇಽಸ್ಯ ಸನ್ನ ಪತ್ರಿಯಾಯಾಂ ಚ ವಿರಾಜೇತಿ ಖಲು ವೈ ಯಜ್ಞೇನ ಯಜಮಾನೋ ಯಜತೇ ಯಸ್ಯ ತ್ರಯಸ್ತಿಗ್ಂಶಮಂತರ್ಯಂತಿ ದೇವತಾಸ್ತಸ್ಯಾಂತರ್ಯಂತಿ ದೇವತಾಸು ಮೇಽಸ್ಯ ಸದಿತಿ ಖಲು ವೈ ಯಜ್ಞೇನ ಯಜಮಾನೋ ಯಜತೇ ಯೋ ವೈ ಸ್ತೋಮಾನಾಮವಮಂ ಪರಮತಾಂ ಗಚ್ಛಂತಂ ವೇದ ಪರಮತಾಮೇವ ಗಚ್ಛತಿ ತ್ರಿವೃದ್ವೈ ಸ್ತೋಮಾನಾಮವಮಸ್ತ್ರಿವೃತ್ತರಮೋ ಯ ಏವಂ ವೇದ ಪರಮತಾಮೇವ ಗಚ್ಛತಿ ||

(ತೈ. ಸಂ. ೮-೧-೨-೧, ೨, ೩.)

ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮದಿಂದ ಯಜ್ಞಮಾಡತಕ್ಕವರು ಸರ್ವಸ್ತೋಮದಿಂದಲೂ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ರಾಸ್ವತ್ಗಳು ವಿಧಿಸಿದ್ದಾರೆ ಈ ವಿಧಿಯಲ್ಲಿ ತ್ರಿವೃತಸ್ತೋಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಅವನ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣವೇ ಮಾಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಯಜಮಾನನು ಈ ಯಜ್ಞವು ನನ್ನ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಲಿ ಎಂಬ ಉದ್ವಿಗ್ನದಿಂದ ಯಾಗಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಪಂಚದಶಸ್ತೋಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ರಕ್ತೈಭಾವವಾಗುವುದರಿಂದಲೂ, ಏಕವಿಂಶಸ್ತೋಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ತನ್ನ ಜೀವನಾಧಾರವೇ ಕಳಚಿಹೋಗುವುದರಿಂದಲೂ, ತ್ರಿಣವ ಸ್ತೋಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ತನ್ನ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಇರತಕ್ಕ ಋತುಗಳೂ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಶಕ್ತಿಗಳೂ ತನ್ನ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕವಾಗದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ತ್ರಯಸ್ತಿಂಶಸ್ತೋಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ದೇವತಾಸಾನ್ನಿಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ಯಜಮಾನನು ಶಕ್ತಿಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಪಂಚದಶಸ್ತೋಮದಿಂದಲೂ, ಸಂತತಿಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ಸಪ್ತದಶಸ್ತೋಮದಿಂದಲೂ ಜೀವನಾಧಾರಕ್ಕಾಗಿ ಏಕವಿಂಶಸ್ತೋಮದಿಂದಲೂ ಋತುಗಳ ಮತ್ತು ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಪ್ರಭಾವಗಳ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತ್ರಿಣವಸ್ತೋಮದಿಂದಲೂ ತನ್ನ ಮುಖ್ಯದೇವತಾ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯದ ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ತ್ರಯಸ್ತಿಂಶಸ್ತೋಮದ ಪಠನದಿಂದಲೂ ಯಾಗವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ಸ್ತೋಮಗಳೆಲ್ಲಾ ಸ್ವಧರ್ಮಸ್ವಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ತ್ರಿವೃತಸ್ತೋಮದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆಯೋ ಆ ಯಜಮಾನನು ಯಜ್ಞಕರ್ತರಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ತ್ರಿವೃತಸ್ತೋಮದೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮದಿಂದ ತೇಜಸ್ಸನ್ನೂ ಪಂಚದಶಸ್ತೋಮದಿಂದ ವೀರ್ಯವನ್ನೂ ಸಪ್ತದಶದಿಂದ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಏಕವಿಂಶದಿಂದ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನೂ ತ್ರಿಣವದಿಂದ ಜಯವನ್ನೂ ತ್ರಯಸ್ತಿಂಶದಿಂದ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನೂ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ.

ಸ್ತೋಮಮಹನುರುಗಾಯಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಂ ವ್ಯಷ್ಟ್ಯಾ ಧೀರೋ ನಚಿಕೇತೋಽತ್ಯಸ್ತಪ್ತೇಃ ||

(ಕ. ಉ. ೨-೧೧).

ಎಂದು ಕಮೋದಸಪತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸ್ತೋಮದ ಮಹತ್ವವನ್ನೂ ಅದರಿಂದ ಲಭಿಸತಕ್ಕ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಶಾಂತಿಯನ್ನೂ ತೋರಿಸಿದೆ.

ಯೇನ ಚ್ಛಂದಸಾ ಸ್ತೋಷ್ಯಂತಾಶ್ಚಿತ್ತಚ್ಛಂದ ಉಪಧಾವೇದ್ಯೇನ ಸ್ತೋಮೇನ ಸ್ತೋಷ್ಯ-
ಮಾಣಃ ಸ್ಯಾತ್ತಂ ಸ್ತೋಮಮುಪಧಾವೇತ್ ||

(ಛಾ. ಉ. ೧-೩-೧೦)

ಎಂದು ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಉದ್ಗ್ರಿಹನ ಮಹತ್ವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ ಯಾವ ಸ್ತೋಮದಿಂದ ಆಯಾಸವನ್ನೇಳೆ ಕ್ಷಮಿಸುವುದಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರವು ಪೂರ್ಣವಾಗುತ್ತದೆಯೋ ಆ ಸ್ತೋಮವನ್ನೂ ಶ್ರವಿಸಿ ಧ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಇದೇ ರೀತಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಹೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕರ್ಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸರಿತವಾಗತಕ್ಕ ಗಾನಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದೂ, ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಅಲಂಕಾರಭೂತವಾದದ್ದೂ ಅದ ಸ್ತೋತ್ರವೆಂದರ್ಥ. ಸಾಯಣರು ಸ್ತೋತ್ರೈರ್ಗಾರ್ಗನಯುಕ್ತಮಂತ್ರಸಾಧ್ಯೈಃ | ಎಂದು ನಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಮಿತ್ರಾಯ—ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರದಾನ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥೀ ಸಂಪ್ರದಾನೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥೀ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವಿಧತ್—ವಿಧ ವಿಧಾನೇ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಬ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತ ರೂಪ. ಯದ್ವ್ಯತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅನರ್ವಾಣಂ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ಅರ್ವಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತಮ್. ನೆಳ್ ಸುಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಾತಃ—ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಾಶ್ವಾಂಸಂ—ದಾಶ್ಯ ವಾನೇ. ಧಾತು. ದಾಶ್ವಾನ್ ಸಾಶ್ವಾನ್ ಮಿಥ್ಯಾಂಶ್ಚ (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಸು ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮರ್ತಂ—ಮೃಬ್ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗೇ. ಧಾತು. ಅಸಿಹಸಿ—(ಉ. ಸೂ. ೩-೩೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ತನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಕ್ಷತಿ--ರಕ್ಷ ಪಾಲನೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಋಜೂಯಂತಂ—ಋಜುಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಋಜೂಯತಿ. ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ ಸೂ ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್. ಕೃಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ದ್ವಿವಚನ ಸರವಾದಾಗ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಕೃಚ್ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರಿಭೂಷತಿ—ಭೂಷ ಅಲಂಕಾರೇ. ಭೃದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಧನವುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗ ವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶವ್, ತಿವ್ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಉದಾತ್ತವುಳ್ಳ ತಿಬಂತವು ಪರವಾದುದರಿಂದ ತಿಜಾಚೋದಾತ್ತನತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪರಿ) ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ನಮೋ ದಿವೇ ಬೃಹತೇ ರೋದಸೀಭ್ಯಾಂ ಮಿತ್ರಾಯ ವೋಚಂ ವರುಣಾಯ

ಮಿಾಳ್ವಷೇ ಸುನ್ವುಳೀಕಾಯ ಮಿಾಳ್ವಷೇ |

ಇಂದ್ರಂ ಅಗ್ನಿಂ ಉಪ ಸ್ತುಹಿ ದ್ಯುಕ್ಷಮರ್ಯಮಣಂ ಭಗಂ |

ಜ್ಯೋಗೀವಂತಃ ಪ್ರಜಯಾ ಸಚೇಮಹಿ ಸೋಮಸ್ಯೋತೀ ಸಚೇಮಹಿ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ನಮಃ | ದಿವೇ | ಬೃಹತೇ | ರೋದಸೀಭ್ಯಾಂ | ಮಿತ್ರಾಯ | ವೋಚಂ | ವರುಣಾಯ | ಮಿಾಳ್ವಷೇ

ಸುನ್ವುಳೀಕಾಯ | ಮಿಾಳ್ವಷೇ |

ಇಂದ್ರಂ | ಅಗ್ನಿಂ | ಉಪ | ಸ್ತುಹಿ | ದ್ಯುಕ್ಷಂ | ಅರ್ಯಮಣಂ | ಭಗಂ |

ಜ್ಯೋಗ | ಜೀವಂತಃ | ಪ್ರಜಯಾ | ಸಚೇಮಹಿ | ಸೋಮಸ್ಯ | ಊತೀ | ಸಚೇಮಹಿ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ದಿವೇ ದ್ಯೋತಮಾನಾಯ ಸೂರ್ಯಾಯ ನಮೋ ವೋಚಂ | ನಮಸ್ಕಾರೋಪಲಕ್ಷಿತಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ವೋಚಂ | ಬ್ರವೀಮಿ | ಸ್ತೋಮಾತ್ಯರ್ಥಃ | ಕೀದೃಶಾಯ ತಸ್ಮೈ | ಬೃಹತೇ ಮಹತೇ ||

ಬೃಹದ್ವಾಹತೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ನಿಭಕ್ತಿರುದಾತ್ತಾ || ಸ್ತುತ್ಯಾಯ | ತಥಾ ರೋದಸೀಭ್ಯಾಂ ದ್ಯಾವಾ-
ಪೃಥಿವೀಭ್ಯಾಂ ತದಭಿಮಾನಿದೇವಾಭ್ಯಾಂ ನಮೋ ವೋಚಂ | ತಥಾ ಮಿತ್ರಾಯ ಸರ್ವಜನಹಿತಾಯಾ-
ಹರಭಿಮಾನಿದೇವಾಯ ನಮೋ ವೋಚಂ | ತಥಾ ವರುಣಾಯಾವರಕಾಯ ರಾತ್ರೈಭಿಮಾನಿದೇವಾಯ |
ತಥಾ ಮಿಳ್ಳುಷೇಭಿಮತಫಲಸ್ಯ ಸೇಕ್ತೇ ರುದ್ರಾಯ | ಕೀದೃಶಾಯ ತಸ್ಮೈ | ಸುಮೃಳೀಕಾಯ
ಶೋಭನಸುಖಯಿತ್ರೇ | ಪುನಃ ಸ ಏವ ವಿಶೇಷ್ಯತೇ | ಮಿಳ್ಳುಷೇ ಸುಮೃಳೀಕಾಯೇತಿ ದ್ವೇ ಪ್ರತ್ಯೇಕ
ವಿಶೇಷಣಭೂತೇ | ಇದಾನೀಂ ಯಜಮಾನ ಋತ್ವಿಜಂ ಸ್ವಾತ್ಮಾನಂ ವಾ ಪ್ರತಿ ಬ್ರವೀತಿ | ಹೇ
ಹೋತಃ ಹೇ ಆತ್ಮನ್ನಾ ಇಂದ್ರಮಗ್ನಿಂ ದ್ಯುಕ್ಷಂ ದೀಪ್ತಿಮಂತಮರ್ಯಮಣಂ ಭಗಂ ಜೋಪೋಪೇತ್ಯ
ಬುದ್ಧಾಃ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಸ್ತುತಿ | ಸ್ತುತಿಂ - ಕುರು | ಯುಷ್ಮದನುಗ್ರಹಾಜ್ಞೋಕ್ ಚಿರಕಾಲಂ ಜೀವಂತೋ
ಜೀವನೋವೇತಾ ವಯಂ ಪ್ರಜಯಾ ಪುತ್ರಭೃತ್ಯಾದಿನಾ ಸಚೇಮಹಿ | ಸಂಗತಾ ಭೂಯಾಸ್ತು | ಕಿಂಚಿ
ಸೋಮಸ್ಯೇಂದೋರೂತೀ ಉತ್ಯಾ ಸಚೇಮಹಿ | ತಮಸಿ ಸ್ತುತ್ಯಾ ತತ್ಕಾರಿಕೇನ ರಕ್ಷಣೇನ ಸಹಿತಾ
ಭೂಯಾಸ್ತೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಬೃಹತೇ—ಮಹನೀಯನೂ (ಬೃಹದಾಕಾರನೂ) | ದಿವೇ—ದೈವೀತಮಾನನೂ ಆದ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ
ನಮಃ ವೋಚಂ—ನಮಸ್ಕಾರವನ್ನು (ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯವನ್ನು) ಹೇಳುತ್ತೇನೆ (ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ) | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) |
ರೋದಸೀಭ್ಯಾಂ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಗೆ | ಮಿತ್ರಾಯ - (ಸರ್ವಜನಹಿತನೂ ಅಹರಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯೂ ಆದ)
ಋತ್ರನಿಗೆ | ವರುಣಾಯ—(ಆವರಕನೂ, ರಾತ್ರೈಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯೂ) ಆದ ವರುಣನಿಗೆ (ಮತ್ತು) |
ಮಿಳ್ಳುಷೇ—ಅಭಿಮತಫಲನೇಚಕನೂ | ಸುಮೃಳೀಕಾಯ ರೋಭನಸುಖದಾತೃವೂ ಆದ | ಮಿಳ್ಳುಷೇ—
ರುದ್ರನಿಗೆ | (ನಮಃ ವೋಚಂ—ನಮಸ್ಕಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ) (ಎಲೈ ಹೋತೃವೇ
ಅಥವಾ ಆತ್ಮನೇ) | ಜ್ಯೋಕ್—(ಸಿನ್ವುನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಚಿರಕಾಲ | ಜೀವಂತಃ—ಬದುಕಿರುವವರಾಗಿ (ನಾವು)
ಪ್ರಜಯಾ—ಪುತ್ರ ಭೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ | ಸಚೇಮಹಿ—ಯುಕ್ತರಾಗೋಣ (ಮತ್ತು) | ಸೋಮಸ್ಯ—ಇಂದುವಿನ
(ಸೋಮದೇವತೆಯ) | ಉತೀ—ರಕ್ಷಣೆಯಿಂದ | ಸಚೇಮಹಿ—ಯುಕ್ತರಾಗೋಣ (ಎಂದು) | ಇಂದ್ರಂ—
ಇಂದ್ರನನ್ನೂ | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ | ದ್ಯುಕ್ಷಂ—ಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತನಾದ | ಅರ್ಯಮಣಂ—ಅರ್ಯಮ
ನನ್ನೂ (ಮತ್ತು) | ಭಗಂ (ಚ) —ಭಗನನ್ನೂ ಉಪ—ಸಮೀಪಿಸಿ (ಚ್ಛಾನದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತನಾಗಿ) |
ಸ್ತುತಿ - ಸ್ತುತಿಸು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಮಹನೀಯನಾದ (ಬೃಹದಾಕಾರನಾದ) ಸೂರ್ಯ, ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು, ಮಿತ್ರ, ಉಪಕಾರಿಯಾದ ವರುಣ,
ಸುಖಕರನೂ ಮತ್ತು ವರಪ್ರದಾತೃವೂ ಆದ ರುದ್ರ ಇವರುಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ; ಎಲೈ ಹೋತೃವೇ (ಅಥವಾ
ಆತ್ಮನೇ) ಸಿನ್ವುನುಗ್ರಹದಿಂದ ದೀರ್ಘಾಯುಗಳಾಗಿ, ಪುತ್ರಭೃತ್ಯರೊಡಗೂಡಿ ಆರೋಣ ಮತ್ತು ಸೋಮ (ಇಂದುವಿ) ನ
ರಕ್ಷಣೆಯಿಂದಲೂ ಯುಕ್ತರಾಗೋಣ ಎಂದು, ಇಂದ್ರ, ಅಗ್ನಿ, ತೇಜೋವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಅರ್ಯಮ, ಭಗ ಇವರುಗಳನ್ನು
ಸ್ತುತಿಸು.

English Translation.

I proclaim veneration to the mighty Sun, to heaven and earth, to Mitra, to the benevolent Varuna, to the conferrer of happiness, the showerer of benefits. Praise Indra, Agni, the brilliant Aryaman, and Bhaga, so that, enjoying long life, we may be blessed with progeny, we may be happy through the protecting virtues of the Soma.

॥ ವಿಶ್ವೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಮಿತ್ರಾಯ ವೋಚಂ ವರುಣಾಯ ಮೀಳ್ತುಷೇ ಸುಮೃಳೀಕಾಯ ಮೀಳ್ತುಷೇ | ಇತ್ಯಾದಿ ದ್ವಿರುಕ್ತಿಗಳು ವರುಚ್ಛೇವ ಋಷಿಯ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ನಾಮಾನ್ಯವಾಗಿವೆ. ಇವರ ಮೇಲೆ ಕಲನರು ಸರುಚ್ಛೇಷನ ಸ್ಥಳಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಇಂತಹದೇ ಆದ ಒಂದು ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾದ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರೇತ್ರಸ್ಯ ಪತೇ ಮಧುಮಂತಮೂರ್ಮಿಂ ಭೇನುರಿವ ಸಯೋ ಅಸ್ಮಾಸು ಧುಪ್ತಃ |

ಮಧುಶ್ಚ ತಂ ಘೃತವಿವ ಸುಪ್ರೂತಮೃತಸ್ಯ ನಃ ಪತಯೋ ಮೃಳಯಂತು ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೫೭-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಸನ್ನು ದರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಮಧುಮಂತಂ, ಮಧುಶ್ಚ ತಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ದ್ವಿರುಕ್ತಿಯೆಂಬ ದೋಷವಿರುವುದು ಹೇಳುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ಸಂ. ೧೦-೧೬)

ತದ್ಯತ್ಸನಾನ್ಯಾಮೃಚಿ ಸಮಾನಾಭಿವ್ಯಾಹಾರಂ ಭವತಿ ತಜ್ಞಾಮಿ ಭವತೀತ್ಯೇಕಂ ಮಧುಮಂತಂ ಮಧುಶ್ಚ ತಮಿತಿ |

ಮಧುಶ್ಚ ತಂ, ಮಧುಮಂತಂ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದರಲ್ಲಿ ವಾಸನರುಕ್ತದ ದೋಷವಿದೆಯೆಂದು ಕೆಲವರ ಮತವಾಗಿದೆ.

ಯಾದೇವ ಸಮಾನೇ ಪಾದೇ ಸಮಾನಾಭಿವ್ಯಾಹಾರಂ ಭವತಿ ತಜ್ಞಾಮಿ ಭವತೀತ್ಯಪರಂ
“ಹಿರಣ್ಯರೂಪಃ ಸ ಹಿರಣ್ಯ ಸಂದೃಕ್” ಇತಿ ಯಥಾ ||

ಆದರೆ ಒಂದೇ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಾದಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವಿರುಕ್ತಿಯಿದ್ದರೆ ಅಗ ದೋಷವಿಲ್ಲ. ಒಂದೇ ಪಾದದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅಗ ವಾಸನರುಕ್ತದ ದೋಷವು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ

ಹಿರಣ್ಯರೂಪಃ ಸ ಹಿರಣ್ಯಸಂದೃಗಸಾಂ ನಪಾತ್ನೇದು ಹಿರಣ್ಯವರ್ಣಃ |

ಹಿರಣ್ಯಯಾತ್ವೇ ಯೋನೇರ್ನಿಷದ್ಯಾ ಹಿರಣ್ಯದಾ ದದತ್ಯನ್ನಮಸ್ಮೈ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೨೫-೧೦)

ಎಂಬ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಪಾದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಈ ದೋಷವೆಂದು ಇನ್ನು ಕೆಲವರ ಮತವಾಗಿದೆ.

ಯಥಾ ಕಥಾ ಚ ವಿಶೇಷೋಽಜಾಮಿ ಭೃತೀತ್ಯಪರಂ ಒಂದೇ ಪಾದದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದ್ದರೆ ಈ ದೋಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಸುತ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ.

ಯೋಗಕ್ಷೇಮಂ ವ ಆದಾಯಾಹಂ ಭೂಯಾಸಮುತ್ತಮ ಆ ವೋ ಮೂರ್ಧಾನಮಕ್ರಮಿಾಂ |

ಅಧಸ್ತದಾನ್ಮ ಉದ್ವದತ ಮಂಡೂಕಾ ಇವೋದಕಾನ್ಮಂಡೂಕಾ ಉದಕಾದಿವ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೬೬-೫)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪುನರುಕ್ತಿರಾದರಾರ್ಥ-ಆತಿಶಯವಾದ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಅರ್ಥದಲ್ಲೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ದೋಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇದೇ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಪರುಚ್ಛೇವರ ಕೈಲಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸಬಹುದು. ಸಿರುತ್ತಕಾರರು ಪರುಚ್ಛೇವರ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನೇ ಉದಹರಿಸಿ ಇಂತಹ ಪುನರುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶೇಷವಾದ ಗುಣವೇ ಇದೆಯೆಂದೂ ಸಹ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಭ್ಯಾಸೇ ಭೂಯಾಸಮರ್ಥಂ ಮನ್ಯಂತೇ ಯಥಾಹೋ ದರ್ಶನೀಯಾಹೋ ದರ್ಶನೀಯಾ |

(ಋ. ೧೦-೪೨)

ಅಭ್ಯಾಸಾತ್ಯಕ್ತವಾದ ಈ ಪುನರುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಒಂದು ಆತಿಶಯವಾದ ರಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ತತ್ಪರುಚ್ಛೇವಸ್ಯ ಶೀಲಂ ಇದು ಪರುಚ್ಛೇವಸುಖಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವು ಎಂದು ಈ ಕೈಲಿಯನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದ್ದಾರೆ.

|| ಸ್ವಾಕರಣಕ್ರಿಯಾ ||

ದಿನೇ—ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ--(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬೃಹತೇ--ಚತುರ್ಥೇ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಬೃಹನ್ಮಹತೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೋಚಂ--ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ. ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಬ್ಬ. ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಅಮಾದೇಶ. ಅಸ್ಯತಿವಕ್ತಿಖ್ಯಾತಿಭ್ಯೋಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಅಬ್. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ವಚ ಉಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಮಾಗಮ. ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ಪರವಾಗಿ ಬಂದಾಗ ಗುಣ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಿಥುನೇ--ಮಿಹ ಸೇಚನೇ. ಧಾತು. ದಾಶ್ವಾನ್ ಸಾಹ್ವಾನ್ ಮಿಥ್ವಾಂಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಸು ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಸ್ವಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಪೂರ್ವರೂಪ.

ಸುಮ್ನುಳೀಕಾಯ—ಸುಮ್ಮ ಮ್ನುಳೀಕಂ ಸುಮಂ ಯಸ್ಯ ಅಸೌ. ಸುಮ್ನುಳೀಕಃ. ನೆಜ್ಜಾ ಸುಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥ್ಯಂತರೂಪ.

ಸುಹಿ—ಪ್ಲುಗ್ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೀವಂತಃ—ಜೀವ ವ್ರಾಣಧಾರಣೇ. ಧಾತು ಲಟಿಗೆ ರತ್ನಾದೇರ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. **ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್**—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಜಯಾ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ. ಧಾತು. ಪ್ರಜಾಯತೇ ಇತಿ ಪ್ರಜಾ. ಉಪಸರ್ಗೇ ಚ **ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ** (ವಾ. ಸೂ. ೩-೨-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಡಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ವ ಸಾಮಾನ್ಯದಿಂದ ಧಾತುಸಸ ಟಿಗೆ ರತ್ನಾದೇರ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ವ್ರತ್ಯತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಚೇಮಹಿ—ಸಚ ಸಮವಾಯೇ ಧಾತು. ಲಿಠ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಊತೀ—ಊತಿಯೂತಿಜೂತಿ—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೨-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾದ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ದಿಂದ ನಿವಾತಿತನಾಗಿದೆ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್** -ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ವಸವರ್ಗ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಊತೀ ದೇವಾನಾಂ ವಯಮಿಂದ್ರವಂತೋ ಮಂಸೀಮಹಿ ಸ್ವಯಶಸೋ
ಮರುದ್ಭಿಃ |

ಅಗ್ನಿಮಿತ್ರೋ ವರುಣಃ ಶರ್ಮ ಯಂಸನ್ತದಶ್ಯಾಮು ಮಘವಾನೋ
ವಯಂ ಚ || ೭ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಊತೀ | ದೇವಾನಾಂ | ವಯಂ | ಇಂದ್ರವಂತಃ | ಮಂಸೀಮಹಿ | ಸ್ವಯಶಸಃ | ಮರುತ್ಯಭಿಃ |
ಅಗ್ನಿಃ | ಮಿತ್ರಃ | ವರುಣಃ | ಶರ್ಮ | ಯಂಸನ್ | ತತ್ | ಅಶ್ಯಾಮು | ಮಘವಾನಃ | ವಯಂ | ಚ || ೭ ||

॥ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ॥

ಇಂದ್ರವಂತಃ ಪ್ರೀತೇನೇಂದ್ರೇಣ ತದ್ವಂತೋ ವಯಂ ದೇವಾನಾಂ ದೇವಾನ್ ॥ ಕರ್ಮಣಿ
ಷಷ್ಠೀ ॥ ಊತೀ ಊತ್ಯಾ ತರ್ಪಣೇನ ಹವಿರಾದಿನಾ ಮಂಸೀಮಹಿ | ಮನ್ಯೇಮಹಿ | ಕೀದೃಶಾ ವಯಂ |
ಸ್ವಯಶಸಃ ಸ್ವಾಯತ್ತ ಕೀರ್ತಯೋ ಮರುದ್ಭಿಃ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಹೃಷ್ಯೈರ್ಮರುದೈವೈರನುಗೃಹೀತಾಃ | ಯದ್ವಾ |
ದೇವಾನಾಮೂತ್ಯಾ ರಕ್ಷಣೇನ ರಕ್ಷಿತಾ ಮಂಸೀಮಹಿ ಜ್ಞಾತಾರೋ ಭವೇಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ಪ್ರೇಷಾಮೇವ
ಮಹತ್ತ್ವಸ್ಯ | ಕಿಂಚಾಗ್ನಿಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ದೇವಾಃ ಶರ್ಮ ಯಂಶನ್ | ಅಸ್ಮಾಕಂ ಸುಖಂ ಪ್ರಾಯಚ್ಛನ್
ತಂ ತಂ ವರಂ | ಮಘವಾನೋ ವಯಂ ಚ ತೈರ್ದತ್ತಾನ್ನವಂತಃ ಸಂತಸ್ತತ್ಸುಖಮಶ್ಯಾಮ |
ವ್ಯಾಪ್ನುಯಾಮ ॥ ಅಶ್ನೋತೇರಾಶ್ವಿ ಲಿಜ್ ಚಂದಸ್ಯ ಭಯಥೇತಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕತ್ವಾತ್ಪ್ರಲೋಪಃ ॥

॥ ಸ್ತುತಿಪದಾರ್ಥ ॥

ಇಂದ್ರವಂತಃ—ಇಂದ್ರನಿಂದ ಯುಕ್ತರೂ | ಸ್ವಯಶಸಃ—ಸ್ವತಃ ಕೀರ್ತಿವಂತರೂ | ಮರುದ್ಭಿಃ--
(ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಹೃಷ್ಯರಾದ) ಮರುದೈವತಗಳಿಂದ (ಅನುಗೃಹೀತರೂ) ಆದ | ವಯಂ—ನಾವು | ದೇವಾನಾಂ—
ದೇವತೆಗಳನ್ನು | ಊತೀ—(ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ) ತೃಪ್ತಿಸುಡಿಸುವುದರಿಂದ | ಮಂಸೀಮಹಿ—(ಅವರ ಮಹಿಮೆ
ಯನ್ನು) ತಿಳಿಯೋಣ ಅಥವಾ | ದೇವಾನಾಂ—ದೇವತೆಗಳ | ಊತೀ—ರಕ್ಷಣೆಯಿಂದ | ಮಂಸೀಮಹಿ—
(ಅವರ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಯನ್ನು ತಿಳಿಯೋಣ | (ಕಿಂಚ—ಮತ್ತು) ಅಗ್ನಿಃ ಮಿತ್ರಃ ವರುಣಃ--ಅಗ್ನಿ, ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು
ವರುಣರು | ಶರ್ಮ--ಸುಖವನ್ನು | ಯಂಶನ್—ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರು | ಮಘವಾನಃ—(ಅವರಿಂದ ದತ್ತವಾದ)
ಆನ್ನಯುಕ್ತರಾದ | ವಯಂ ಚ--ನಾವು | ತತ್ - ಆ ಸುಖವನ್ನು | ಅಶ್ಯಾಮ—ಪಡೆಯೋಣ (ಅನುಭವಿಸೋಣ)

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಇಂದ್ರನ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಮತ್ತು ಮರುತ್ತುಗಳ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರೂ, ಸ್ವತಃ ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿಗಳೂ ಆದ ನಾವು
ದೇವತೆಗಳ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಪಡೆಯೋಣ; ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ, ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣರಿಂದ ಅನುಗೃಹಿತವಾದ ಸುಖವನ್ನು
ಅನುಭವಿಸೋಣ.

English Translation.

Worshipping Indra, and favoured by the Maruts. may we rely upon
the protection of the gods; and may we affluent (through their bounty),
enjoy the felicity which Agni, Mitra, and Varuna are bestowing (upon us).

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅಭಿಮಾನವೂ, ತೃಪ್ತಿಯೂ ಪ್ರಕಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ತಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ
ತುಷ್ಟನಾದ ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹವೂ ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಹಾಯವೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವುದೆಂಬ ದೃಢವಾದ ನಂಬಿಕೆಯಿಂದ
ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ರಕ್ಷಣೆಯೂ ಸಿದ್ಧವೆಂಬ ಶ್ರದ್ಧೆಯು ವ್ಯಕ್ತಪಟ್ಟಿದೆ.

ಮಂಸೀಮಹಿ—ಜ್ಞಾತಾರೋ ಭವೇಮ | ಅವರ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ಅದರ ಮೂಲಕ ಅವರ
ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯೋಣ ಎಂದರ್ಥ.

ಅಶ್ಯಾಮ—ವ್ಯಾಪ್ನುಯಾಮ ಎಂದರೆ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪಡೆಯೋಣ ಎಂದರ್ಥ.

ವ್ರತವಾದ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಮಿತ್ರವರುಣರನ್ನೇ ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅರ್ಯಮ, ಭಗ ಈ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಮಿತ್ರವರುಣರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ವ್ರಾರ್ಥತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಆಗ್ನಿ, ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣರನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ನಿದೇಶಿಸಿದೆ. ಹೀಗೆ ಈ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಅವರಲ್ಲೂ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಒಂದೇ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ನೇರಿಸಿ ಸ್ತುತಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ವ್ರಾಕೃತಿಕವಾದ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತೆಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಇವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆದಿತ್ಯರೆಂದು ಕರೆಯಬಹುದು. ಆದಿತ್ಯರ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಎಂಟು ಅಥವಾ ಹನ್ನೆರಡು ಎಂದು ಶೈತ್ತಿರೀಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಸಹ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಆರಕ್ಕೆ ಮೇಲೆ ಮೀರಿಲ್ಲ. [ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತೆಯ ೮ ನೇ ಭಾಗದ ಪೂರ್ವಪೀಠಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು 536-537 ನೇ ಪುಟಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿವರಿಸಿದೆ.] ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತೆಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ನಿರುತ್ತಕಾರರೂ ಸಹ ತಥೈತನ್ನಿತ್ರಸ್ಯ ವರುಣ-ಸ್ಯಾರ್ಯಮ್ನೋ ದಕ್ಷಸ್ಯ ಭಗಸ್ಯಾಂಶಸ್ಯೇತಿ, (ನಿ. ೨-೧೩) ಎಂದು ಮಿತ್ರ, ವರುಣ, ಅರ್ಯಮ, ದಕ್ಷ, ಭಗ ಮತ್ತು ಅಂಶ ಈ ಆರು ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಆದಿತ್ಯ ರಬ್ಬದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಶೈತ್ತಿರೀಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರನನ್ನು ಸೂರ್ಯನೊಂದಿಗೂ, ವರುಣನನ್ನು ಚಂದ್ರನೊಂದಿಗೂ ಕೇರಿಸಿ ಅವರವರ ಪರಸ್ಪರವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ ಮಿತ್ರನು ಅಹಸ್ಸನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನೆಂದೂ ವರುಣನು ರಾತ್ರಿಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಕೆಲವು ಸಲ ಈ ವಿಭಾಗಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಮಿತ್ರನಿಗೆ ಭೈತವರ್ಣದ ಪರುಷಾ, ವರುಣನಿಗೆ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣದ ಪರುಷು ಅರ್ಪಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅರ್ಯಮ ಮತ್ತು ಭಗರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಇದೇ ಸೂಕ್ತದ ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಈ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಅದಿತಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನರಾದ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಶೈತ್ತಿರೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅದಿತಿಃ ಪುತ್ರಕಾಮಾ | ಸಾಧ್ಯೇಭ್ಯೋ ದೇವೇಭ್ಯೋ ಬ್ರಹ್ಮಾದನಮಪಚಿತ್ | ತಸ್ಯಾ ಉಚ್ಛೇಷಣಮದದುಃ | ತತ್ಪ್ರಶ್ನಾತ್ | ಸಾ ರೇತೋಽಧತ್ತ | ತಸ್ಯೈ ಧಾತಾ ಚಾರ್ಯಮಾ ಚಾಜಾಯೇತಾಂ | ಸಾ ದ್ವಿತೀಯಮಪಚಿತ್ | ತಸ್ಯಾ ಉಚ್ಛೇಷಣಮದದುಃ | ತತ್ಪ್ರಶ್ನಾತ್ | ಸಾ ರೇತೋಽಧತ್ತ | ತಸ್ಯೈ ಮಿತ್ರಶ್ಚ ವರುಣಶ್ಚಾಜಾಯೇತಾಂ | ಸಾ ತೃತೀಯ ಮಪಚಿತ್ | ತಸ್ಯಾ ಉಚ್ಛೇಷಣಮದದುಃ | ತತ್ಪ್ರಶ್ನಾತ್ | ಸಾ ರೇತೋಽಧತ್ತ | ತಸ್ಯಾ ಅಗ್ಂಶಶ್ಚ ಭಗಶ್ಚಾಜಾಯೇತಾಂ |

(ಶೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೧-೯-೧-೧, ೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅದಿತಿಯು ಪುತ್ರಕಾಮಳಾಗಿ ಸಾಧ್ಯರಿಗಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಾದನವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದಳು. ಅವಳು ಅವನ್ನು ಉಪಭೋಗಿಸಿ ಉಳಿದುದನ್ನು ಅವಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರು ಅವಳು ಅದನ್ನು ತಿಂದನಂತರ ಧಾತೃವನ್ನೂ ಅರ್ಯವನ್ನೂ ಹಡೆದಳು. ಎರಡನೆಯ ಸಲ ಅವನ್ನು ಉಪಭೋಗಿಸಿದಾಗ ಮಿತ್ರವರುಣರೂ ಮೂರನೆಯ ಸಲ ಅಂಶ ಮತ್ತು ಭಗರೂ ಉತ್ಪನ್ನರಾದರೆಂಬ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಹೀಗೆ ಒಂದೊಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದರೂ ಈ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆದಿತ್ಯನ ಅಂಶಗಳು ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುವುದರಿಂದ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಆದಿತ್ಯನ ಅಂಶಗಳೇ ಎಂದು ಈಚಿನ ಪಂಡಿತರು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದ್ದಾರೆ.

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ದೇವಾನಾಂ- -ಕರ್ಮಾರ್ಥದ್ವೈ ದೃಷ್ಟಿ ಬಂದಿದೆ.

ಮಂಸೀಮಹಿ - ಮನು ಅಪರೋಧನೇ. ಧಾತು. ಲಿಪ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಿಮಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಿಜಃ ಸೀಯೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಪಿಗೆ ಸೀಯೇಟಾಗಮ. ಯಲೋವ. ಛಂದಸ್ಸುಭಯಥಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅರ್ಥಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅಥವಾ ಬಹುಲ ಗ್ರಹಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಸಿಪ್. ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಂಸನ್ -ಯಮ ಉಪರಮೇ. ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತ್ಯಲ್ಯೋಪಃ- (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ ರೋಂಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್. ಲೇಟೋಡಾಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ಯಾಮು -ಅರ ಭೋಜನೇ. ಧಾತು. ಆಶೀರ್ಲಿಪ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಂ ಜಾತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ. ಅದಕ್ಕೆ ಯಾಸುಟಾಗಮ. ಛಂದಸ್ಸುಭಯಥಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಯಾಸುಟಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಲಿಜ- ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ. ಅದಂತಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಘವಾನಃ - ಛಂದಸೀವನಿಸೌ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಮತ್ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ ವಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುವಾತ್ವವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. || ೭ ||

ವೇದಾರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶೇನ ತನೋ ಹಾರ್ದಂ ನಿವಾರಯನ್ ||

ಪುನರ್ವಾಂಶ್ಚ ತುರೋ ದೇಯಾದ್ವಿದ್ಯಾತೀರ್ಥಮಹೇಶ್ವರಃ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಜಾಧಿರಾಜಪರಮೇಶ್ವರವೈದಿಕಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕಶ್ರೀ ವೀರಬುಕ್ಕಭೂಪಾಲಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ
ಧರಂಧರೇಣ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯೇಣ ವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಖುಕ್ಕಂಹಿತಾಭಾಷ್ಯೇ ದ್ವಿತೀಯಾಷ್ಟಕೇ ಪ್ರಥಮೋದ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ.

|| ೫೦ ತತ್ವತ್ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಸಂಪಿತವೂ ಕರ್ನಾಟಕಭಾಷಾನುವಾದಯುತವೂ ಆಃ
ಗುಗ್ಗೇದಸಂಹಿತೆಯ ಎರಡನೆಯ ಅಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ
ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.

~*~

ಯದಕ್ಷರಪದಭ್ರಷ್ಟಂ ಮಾತ್ರಾಹೀನಂ ತು ಯದ್ಭವೇತ್ |
ತತ್ಸರ್ವಂ ಕ್ಷಮ್ಯತಾಂ ದೇವ ವಾಗೀಶ್ವರ ಸಮೋಽಸ್ಮು ತೇ ||

|| ಶುಭಂ ಭೂಯಾತ್ ||

|| ಮಂಗಳಂ ||

೨೦. ಕೃಷ್ಣ ಶಿಟ್ಟಿ, ಪ್ರಿಂಟರ್, ಶ್ರೀ ಶಾರದಾ ಪ್ರೆಸ್, ವೈಸೂರು.

